Digitized by Google

LVII
C.
6.

BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
LVII
C
6
NAPOLI

HISTORIARVM GALLIÆ AB EXCESSV HENRICI IV.

LIBRI XVIII.

Quibus rerum per Gallos totâ Europâ geſtarum accurata narratio continetur.

AVTORE

GABR. BARTHOLOMÆO GRAMONDO,
In ſacro Regis Conſiſtorio Senatore, & in Parlamento Toloſano Præſide.

AMSTELODAMI,
Apud Ludovicum Elzevirium.
cIↃ. IↃC. LIII.

LVDOVICO XIV.
GALLIARVM ET NAVARRÆ
REGI CHRISTIANISSIMO.

CHRISTIANISSIME REX,

Non defuere ab exceſſu parentis tui qui in primo regni limine adoraverint Majeſtatem tuam, ut Perſæ Orientem ſolem : agnovere omnes in puero Regem, in Rege Deum, namque à Deo datus es : nemo habuit quod offerret : ecce altari tuo advolvor, & appendo Imaginem quæ tibi Gentilitia eſt : accipe quas tibi primitias offero ex fundo tuo. Herculis Gallici labores continet hæc tabella. Ad monſtra circùm exanima, ad ferocem Heroïs aſpectum horreſcis totus, & conſternaris ? pone timori modum, REGIE PVER; iſte Heros, etſi ex

laboribus apud omnes audit pro Hercule, LVDOVICVS eſt, ille idem qui molliendis imperii curis tecum nuper ludere ſolitus in receſſu; hic idem, qui te è collo ſuo pendulum iiſdem ſæpe ſuſtinuit brachiis queis librabat Europam omnem: agnoſce ſub leonis exuvio LVDOVICVM, agnoſce patrem; venerare quem adorat orbis: procumbe ante patris imaginem, pietas erit; incaleſce ad aſpectum virtutis heroïcæ, erit æmulatio; amplexare & imprime oſculum, erit amor: hic unus tibi inſtar omnium eſt. Evolve hunc hiſtoriæ codicem, & ſperne quæcumque antiquitas protulit: quid Græca, quid Romana hiſtoria opus tibi, ſi exemplo domeſtico dignius informaris? Alexandros, & Cæſares in LVDOVICO habes: patrem ſequere, & eris Alexander, qua monſtrat viam perge intrepidus, & eris CÆSAR. Accipio omen eris CÆSAR. Hæc de te, REX, præſagia ſunt, ut in BORBONIOS transferas aliquando quem Auſtriaci duobus abhinc ſeculis ſucceſſive poſſident Occidentalis Imperii titulum. Cæſar eris; nec decedet ideo Auſtriacæ genti Imperii apex: nam & tu per matrem Auſtriacus es. Qui Borbonius & Auſtriacus es, junge utroſque, ut ſanguine, ita & concordia: tanti eſt humano generi iſta conjunctio, ut vim patiatur ipſa natura ex disjunctis. Sat bellis, ſat

t diſcordiæ datum inter affines : pacem con-
ede Princeps, vel uno hoc nomine quod tibi
iumphi materiem ferme omnem præripuit
ater, tot victoriis. Ibat adhuc impavidus qua
iam monſtrabant fortuna & virtus ; cum na-
ıra quo Herculem omni ex parte faceret,po-
ıit metas. LVDOVICI vita tota illuſtris
ſt ; nec numerantur illi, niſi per prælia &
aptas urbes, anni : æſtatem torridam, glacia-
em hyemem, plana, aſpera, in expeditione
ıxta habuit. Sectarios rebelles in Gallia ter
ellum auſos, ter domuit : fœderatis Principi-
us opem tulit, dejectos reſtituit, confirmavit
utantes : repreſſit audaciam Gentis quæ Eu-
opæ dominio imminebat. Hæc quantacum-
ue ſunt hoc Herculis Gallici prototypo con-
inentur, cui ſi rudis eſt ſtylus efformando,
ıon peccavi contra materiæ dignitatem : pro-
ono hanc tabulam Europæ univerſæ ; & quo
è longinquo diſtinguantur imagines, ex ſta-
uaria lege opus exhibeo impolitum & rude.
Certe tenuitatis meæ conſcientiâ diſtuleram
dmovere tanto Operi manum, & quanquam
Rex deceſſor tuus per Adminiſtros ſuos urge-
bat me nuper ut auderem, hærebam : depre-
cabar honorem, impar oneri ; donec timui ne
in contumaciam tranſiret obſtinata modeſtia.
Etſi parui, ingenuus ſum & plane liber : nuda
eſt veritas quam exhibeo ; neque gratiam, aut

odia merui, qui procul gratia, procul & odio ſcripſi. Nullius magis intereſt, quam LVDOVICI parentis tui integram ſervari hiſtoriographo libertatem, quo ſit plenior fides: vix creditura poſteritas tot miraculis quorum ipſe autor; ſi pro vili mancipio audierit ſcriptor. Ætate qua vivimus res Gallicæ Europæ hiſtoriam faciunt, quam orbi daturus æternam, Latine ſcripſi; neque enim mutationi obnoxia iſta lingua, quales nationum vernaculæ paſſim omnes: Gallorum arma ultra Pyrenæos & Alpes triumphant, lingua ignoratur, nullibi peregrina eſt antiqua Roma: ſic Hiſtoria noſtra circumferetur qua oritur ſol, & qua occidit, ſic Memoria parentis tui perennis erit, qualis debuit eſſe vita. Acceſſit Operis dignitas, & materies ampla, quam ſi omitterem, reus eram deceſſori tuo, reus tibi REX, quem in partem famæ ingentis vocavit pater: vobis debui omni jure quod exſolvo hiſtoriæ votum: fruſtra ille æternitati nominis ſui ſtuduiſſet; fruſtra tu ex tanta origine applauderes fortunæ tuæ, niſi eſſent quorum ope tranſiret ad poſteros nomen veſtrum: æquantur morte homines, ipſa virtus oblivioni obnoxia eſt, ſi ſilentio premitur; ſanè ſi defuiſſent decora ingenia memorandis Cæſaribus, & ſilerentur Cæſares. Hiſtoriæ ſuæ autor eſt LVDOVICVS, ego interpres ſum: ille tibi hanc tabulam

vovit,

ovit, ego appendo ; acceptam habe, fili diniſſime, paternæ hereditatis partem optimam, quam poſthumo beneficio largitur tibi pſe Parens ; prima omnium hereditas eſt, pariæ virtutis exemplum in filios : utere exemlo, æmulare virtutes in hac tabula propoſitas ibi ; ſic pius, ſic juſtus, ſic eris invictus : ſic te Pater non tam ex ſe viventem, quam ex ſe riumphantem aſpiciet ; ſic renaſcetur ex Fiio idem, quem Gallis abſtulit recens calamias, Ludovicus. Perge per miracula Rex, cuus ortus poſt deſperatam matris fœcunditaem, pro miraculo audiit. Tu interim alma Mater Regina, deſtinatione conjugis tui & communi Gallorum voto electa filii Regis & Regni Regens ; Vos Regni Columina admoa ſpei publicæ, ſuſtinete Regem : non eſt, mihi credite, pondus leve, etſi infans eſt : tota n hoc capite Europa verſatur : Hoc agite, & quando uno compromiſimus calculo in veſtram fidem Galli omnes, accipite concordibus animis arbitrium fortunæ noſtræ : Dum operabitur ſalutem Galliæ iſte virorum Principum ſub Regina conventus, creſce LVDOVICE, & juſta aliquando ætate memorare parentis tui verba noviſſima ; *Nunquam ſic loquutus eſt homo :* recole attentius patientiam in dolore, infractam in extremis conſtantiam : ſic prævidit caſus, ſic in ultimo diſcrimine pro-

vidit caſibus, ut agi rem alterius diceres dum ipſe moritur. Traxit in agone mortis menſem omninò integrum: *Statutum eſt omnibus hominibus ſemel mori:* huic, alternis vicibus illuſit natura, quo ſæpius moreretur deſperationem & ſpem vitæ in ſingula momenta diſtribuens: finiit tandem impavidus & Deo plenus: *Ecce quomodo moritur juſtus:* exemplum tibi, LVDOVICE, quo diſcas incorrupte vivere, & poſt exactum felicis vitæ ſeculum ſancte mori. Hæc ſumma eſt voti quod tibi, REX, quod Reginæ Matri, quod Principibus, quod nuncupo Galliæ univerſæ.

MAIESTATI TVÆ,

Humillimus & obſequentiſſimus ſervus & ſubditus,

GAB. BARTHOLOMÆVS GRAMONDVS.

LECTO-

LECTORI AMICO
S.

Cribenti mihi res noſtrorum temporum Gallicas, eoque nomine Europæas, movit ſcrupulum, quod deſignavi autores rerum ex Feudis mage, quam ex nomenclatura Gentis unde illis ortus. Hinc futurum timui, (ut paſſim Feudorum poſſeſſio ab una Gente in aliam tranſit,) ne ignorentur longiore temporis tractu viri quos ex Feudo quemque ſuo vocavi, quia ſub eo nomine præcipue agniti, dum floruere: Sic quem Gonzagam, *quem* Aurelianenſem *dixiſſem habita ratione Gentis;* Nivernum & Longavillæum *dixi inſpecto Feudo, & ſic de reliquis. Nec vacua difficultate quæſtio, quid facto potius, ex Gente, an ex Feudo deſignari quemque. Tibi facturum me ſatis exiſtimavi brevi Indice qui Feudo aſtruet Gentile vocabulum: Sic manebit memoria utriſque; nec decedet heroïbus præmium virtutis, æternitas. Si qua omiſi nomina reſtituam, poſtquam bona fide monuerint me, quorum intereſt. Tu interim æqui bonique conſule, & fruere Hiſtoria noſtra, quam anni omninò* XX. *componunt: quæ ſequuntur tradam in tempore, ſi vita & otium ſuppetent. Vale.*

A.

ACullonius. Henricus de Lorraine, Dux d'Eguillon, vide infra, *Mayenius filius.*

Albaterranus. Franciſcus d'Eſparuez de Luſſan Marchio d'Aubeterre, Franciæ Mareſcallus.

Aleſius. Ludovicus de Valois, Comes d'Alais.

Aligrius. Stephanus Aligre, Franciæ Cancellarius.

Alincurtius. Carolus de Neufville, dominus d'Alincourt.

Aluinus: vide *Halluinus.*

Amanſaus. Ioannes Amanzé.
Ambraus Senior. Ludovicus de Voiſins, Baro d'Ambres.
Ambraus ex ſorore nepos. Hector de Gelas & de Voiſins, Marchio de Leberon & d'Ambres.
Ametus. Petrus de Caumont, dominus d'Amet, Forcæi filius.
Ancraus. Concinus Concini, Marchio d'Ancre, Franciæ Mareſcallus.
Andelotus. Carolus de Coligny, Marchio d'Andelot.
Annonaus. Carolus de Levi, Marchio d'Annonay, hodie Dux de Ventadour.
Aplincurtius. Dominicus d'Eſtampes, dominus d'Aplincourt, & de Valençay.
Aquabonæus. Roſtagnus d'Eurre, dominus d'Aiguebonne.
Arauſionenſis. Henricus Fridericus de Naſſau, Princeps d'Orange.
Arnaldus. Arnaut, Meſtre de camp de Champaigne.
Arnouſius. Iacobus Arnoux, Ieſuita.
Arpajonus. Ludovicus d'Arpajon de Toloſe, Marchio de Severac.
Arvautus. vide *Herbautius*.
Arverniæ Comes, vide *Engoliſmenſis*.
Aubaiſſius. Dachis, Baro d'Aubais.
Aumontius. Antonius dominus d'Aumont, Franciæ Mareſcallus.
Aunouſius. Timoleon de Sainct Iean, dominus d'Aunous.
Aurelianenſis Dux. Henrici quarti filius ſecundogenitus, *le Duc d'Orleans*.
Aurelianenſis alter. Gaſto Franciſcus, Dux d'Orleans, tertiogenitus Henrici quarti filius, qui prius Andegavenſis Dux fuerat.
Auriacus Comes. Stephanus de Bonne, Comes d'Auriac.
Avennius. vide *Noallius*.

B.

BAgnius. de Guidi Comes, Marchio de Bagni, Italus.
Balagnius. Damianus de Monluc, dominus de Balagny.
Barberinus. Franciſcus S. R. E. Cardinalis Barberinus, Vrbani VIII. ex fratre nepos.

Bara-

Baradatus. Franciſcus de Barradat.
Barbaſanus. Franciſcus de la Roche-choüard de Faudoüas, Baro de Barbazan.
Barraiis. Ioannes Iaubertus de Barrau, Comes de Blaignac.
Baſſompetrus. Franciſcus dominus de Baſſompierre, Franciæ Mareſcallus.
Bavariæ Dux. Maximilianus.
Belebatus. Petrus Hurault de l'Hoſpital, dominus de Belebat.
Bellaus. Martinus du Bellay, Marchio de Toüarcey, Princeps d'Yvetot.
Bellengrevillius. Ioachimus de Bellengreville, dominus de Neufville.
Bellegardius. Rogerius de S. Lary de Belle gae, Dux de Bellegarde.
Belleporius. Pomponius de Beliévre, Franciæ Cancellarius.
Bellomercator. Vincentius Bouhier, dominus de Beaumarchais.
Bellomontius Harlaus. Chriſtophorus de Harlay, Comes de Beaumont, libellorum ſupplicum magiſter.
Bertiſſierus. de Leques, dominus de Bertiſſiere.
Berullus. Petrus Berulle, Congregationis presbyterorum Oratorii Ieſu Chriſti generalis miniſter, ac tandem Cardinalis.
Bethlem-gaborus. Gabriel Betlinus, Tranſſylvaniæ Princeps.
Bethunia. Margarita de Bethune, Maximiliani Sullii ducis filia, Henrici ducis Rohanæi uxor.
Bethunius. Philippus de Bethune, Baro de Selles & Charots.
Bevronus. Iacobus de Harcourt, Marchio de Beuvron.
Bignonius. Hieronymus Bignon, fiſci advocatus in Pariſienſi Parlamento.
Biſcarraſius. de Rotondi, dominus de Biſcarras.
Blainvillus. Ioannes de Varinieres, dominus de Blainville.
Blaniacus. Ioannes de Voiſins, Baro de Blaignac.
Boëſſa-pardalianus. Arnaldus d'Eſcodeca, dominus de Boëſſe.
Boëſſiſius. Ioannes de Tumery, dominus de Boiſſize.
Bonelius. Renatus de Thou, dominus de Bonœil.
Bonivetus. Erricus Marcus de Goufier, Marchio de Bonivet.
Bonzius. Thomas de Bonzi; Epiſc. Biterrenſis.
Borbonius Cardinalis. Carolus.

Bordelius. Henricus Vicecomes de Bourdeilles, Marchio d'Archiac.
Bornonvillæus. Vaudetart de Bournonville.
Boruſſiæ dux. Albertus Fridericus Brandeburgicus.
Botruus. Guilielmus de Bautru.
Brandeburgenſis Marchio. Georgius Guilielmus S. R. I. Princeps Elector.
Briantesius. Leo d'Albert, dominus de Brantes, deinde Dux de Luxembourg-Pynei.
Brezeus. Vrbanus de Maillé, Marchio de Brezé, Franciæ Mareſcallus.
Brionus. Franciſcus Chriſtophorus de Leuy de Ventadour, Comes de Brion.
Briſſacus pater. Carolus de Coſſé, Comes de Briſſac, Franciæ Mareſcallus.
Briſſacus filius. Franciſcus de Coſſé, Dux de Briſſac.
Brulardus, vide *Sillerius.*
Bukingamus. Georgius de Villers, Dux, Marchio, & Comes de Bukingham in Anglia.
Bullionus. Claudius Bullion, ex Libellorum ſupplicum Magiſtro, ſummus ærarii præfectus.
Bullonius pater, Henricus de la Tour, Sedani Princeps, Dux de Boüillon, Franciæ Mareſcallus.
Bullonius filius. Fridericus Mauritius de la Tour, Dux de Boüillon.
Buquoyus. Bonaventura de Longueval, Comes de Buquoy in Belgio.
Burgaus. Carolus Auſtriacus, Marchio de Burgaw.
Burgius-Eſpinaſſius. du Bourg-l'Eſpinaſſe.
Buſcodelphinus. Vrbanus de Laval, dominus de Boisdaufin, Franciæ Mareſcallus.
B. Iametus. d'Eſtourmel, dominus de Buſſi-Iamet.
Buſſius-Ambaſius. Henricus de Clermont d'Amboiſe, Baro de Buſſi, Marchio de Renel.
Butevillius. Franciſcus de Mont-morancy, dominus de Bouteville, Comes de Luxe.

C.

C*Adenetus*, vide *Chalnæus.*

Cahu-

Cahuſacus. François de Rotondi,dominus de Cahuzac.
Calidabonaus. d'Eure,dominus de Chaudebonne.
Caminadaus. Ioannes Gaubertus de Caminade, in Toloſano Parlamento Præſes alter à primo.
Canaplius. Carolus de Blanchefort, de Crequi, dominus de Canaples.
Candalius. Henricus de Foix, de la Valette, Comes ac poſtea Dux de Candale.
Cantalupus. Apchon de Chantelube.
Capellius. Sebaſtianus de Roſmadec,Comes de Chapelles.
Capruſius. Claudius de Lorraine, primum Princeps de Iainville, deinde Dux de Chevreuſe.
Carluſius. Carolus de Levis, Comes de Charlus.
Carmanius. Adrianus de Monluc, Comes de Carmain,Princeps de Chabanois.
Caſtaniacus. Iacobus de Lordat, dominus de Caſtagnac.
Caſtanieraus filius. Carolus de Vivonne, Baro de la Chaſtaineraye.
Caſtelbajacus. de Caſtelbajac Baro.
Caſtello-Barlotus. du Chaſtelier-Barlot.
Caſtelnavius Forcaus. Henricus de Caumont, dominus de Caſtelnau.
Caſtellus. Petrus de Caſtille, rei pecuniariæ præfectus.
Caſteſius. de Favas Vicecomes de Caſtets.
Caſtillonius. Gaſpar de Coligny,Comes de Chaſtillon,Franciæ Mareſcallus.
Caſtraus. Ludovicus de la Chaſtre, Baro de la Maiſonfort, Franciæ Mareſcallus.
Caſtronovanus. Carolus de l'Aubeſpine, dominus de Preaux, ac deinde Marchio de Chaſteauneuf, Procancellarius.
Chailanus. Hautefort de l'Eſtrange, Vicecomes de Chailane.
Chalabraus. Ioannes de Bruyeres, Baro de Chalabre.
Chaleſius. Henricus Taleran, Comes de Chalais.
Chalnaus. Honoratus d'Albert, Marchio de Cadenet primum dictus,deinde Dux de Chaune,Franciæ Mareſcallus.
Chambaudus Petrus de Gouvernet,dominus de Chambaut.
Chantalus. Ceſſe benigne de Rabutin,Baro de Chantal.
Chapeſius. Iacobus d'Aumont,Baro de Chappes.
Charnaſſaus. Hercules Baro de Charnaſſé.

Char-

Charroüs. Ludovicus de Bethune, Comes de Charots.
Chavaniacus. de Chavagnac, dominus d'Hondredieu.
Cipieraus. Humbertus de Marcilly. dominus de Cipiere.
Claromontanus Lutevenſis. Aldonſus de Caſtelnau, Comes de Clermont de Lodeve.
Cleſellus Cardinalis. Andreas Cleſel, Germanus.
Colignius. Gaſpar de Coligny, Franciæ Thalaſſiarcha ſub Carolo IX. Admiral de France.
Colomieſius. de Rabaſtens, dominus de Colomiez.
Combaletus. de Rovre, dominus de Combalet.
Caumartinus. Ludovicus de Feure, dominus de Caumartin, Procancellarius.
Condæus avus. Ludovicus de Bourbon, Princeps de Condé.
Condæus Princeps. Henricus II. de Bourbon, Primus hodie ſanguinis Regii Princeps.
Contenantius. Henricus de Bauves, Baro de Contenant.
Contius. Franciſcus de Bourbon, Princeps de Conty.
Cornuſſonus pater. Ioannes de la Valette, dominus de Cornuſſon.
Cortenæus. Gaſpar de Courtenay, dominus de Bleſneau.
Cotonus. Petrus Coton, Ieſuita.
Couviſſonus. Ioannes Ludovicus de Louvet, de Nogaret, Baro de Couviſſon.
Couſſerguius. de Sarret de Fabregues, dominus de Couſſergues.
Crequius. Carolus de Blanchefort de Crequy, Princeps de Poix, tandem Dux Deſdiguieres.
Cruſſolius. Franciſcus Comes de Cruſſol.
Courtenvaucius. Ioannes de Souvré, Marchio de Courtenvaux.
Curtenſis Couſerantius. de Mauleon, Vicecomes de Coſerans, de la Court.
Cuvrius. Franciſcus Annibal d'Eſtrée, Marchio de Cœuvres, Franciæ Mareſcallus.

D.

D*Ampetrus*. de Dampierre, Comes.
Damvillius. Carolus de Montmorancy, Dux de Damville, Franciæ Thalaſſiarcha.

Dan-

andilius. Arnault, dominus d'Andilly.
eageanus. Ioannes Deagen.
ecarſius. Carolus Comes d'Eſcars.
eſcurius. Petrus Foujous, dominus d'Eſcures.
eſplanus. Spiritus Alard, dominus d'Eſplan, Marchio de Grimaut.
roctus. Valentinus du Renier, dominus de Droüet.
urbanus. de Gleon, dominus de Durban.
urbanus alter. Franciſcus de Mauleon, dominus de Durban.

E.

Effiatus. Antonius Ruzé, Marchio d'Effiat, Franciæ Mareſcallus, atque ærario ſummo jure præpoſitus.
Eguillius. d'Eguilly.
Elbenus. Alfonſus d'Elbene, Epiſcopus Albienſis.
Ellebovius. Carolus II. de Lorraine, Dux d'Elbeuf.
Engoliſmenſis. Carolus de Valois, Dux d'Angouleſme, Comes d'Auvergne.
Eſdiguerius. Franciſcus de Bonne, Dux d'Eſdiguieres, Franciæ Comeſtabilis.
Eſpernonius. Ioannes Ludovicus de Nogaret, de la Valete, Dux d'Eſpernon.
Eſſartius. des Eſſarts.
Eſtraus. vide *Cuvrius.*

F.

Fabregueſius. de Sarret, Baro de Fabregues.
Falsburgius. Ludovicus Lotharingus, Princeps de Pfaltzbourg.
Fargius. Carolus d'Angennes, dominus de Fargis, Comes de Rochepot.
Favaſius. vide Caſteſius.
Feſquierius. Manaſſes de Pas, Dominus de Feſquieres.
Feria Dux. Gomezius Suarez de Figueroa, Dux de Feria, in Hiſpania.
Fervaquius. Guillelmus de Hautemer, dominus de Fervaques, Franciæ Mareſcallus.
Feudi marchio. Hector de Narbonne & de Lomaigne, Marchio de Fieumarcon.

Fieſ-

Fieſquius. Franciſcus de Fieſco, Comes de Lavagna, in Liguria.
Fidentius. Petrus Henriquez, Comes de Fuentes, in Hiſpania.
Fontaralius. Michaël d'Eſtarac, Baro de Fonterailles.
Fontenayus. de Fontenay.
Forcaus pater. Iacobus Non-par de Caumont, Marchio, ac deinde Dux de la Force, Franciæ Mareſcallus.
Forcaus filius. Armandus de Caumont, Marchio de la Force.
Foreſtus. Simon de S. Bonnet, dominus de la Foreſt, Toiraſſii frater.
Foſſaus. Gabriel de la Vallée des Foſſez, Marchio d'Everly.
Fourillius. de Chaumeian, Marchio de Fourilles.
Fritlandus. vide *Valſtinus*.
Frontenacus. Antonius de Buade, dominus de Frontenac, Baro de Paluau.
Fronſacus. Leonorus d'Orleans, Dux de Fronſac, Comitis San-Paulæi filius.
Fuſtembergius. de Fuſtemberg, Comes in Germania.

G.

Gadancurtius. dominus de Gadancourt.
Galigaïa. Leonora Galigai, uxor Mareſcalli Ancræi
Gondius Cardinalis. Petrus de Gondy, S. R. E. Cardinalis, Epiſcopus Pariſienſis.
Gondrinus pater. Antonius Arnaldus de Pardaillan, dominus de Gondrin, Marchio de Monteſpan, & d'Antin.
Gramondus Comes. Antonius de Gramont Toulongeon, Comes de Guichen & de Louvigner.
Griniantius eques. Ademar de Monteil de Grignan, eques Melitenſis: perperam in exemplari *Griniautius*.
Guimenaus. Ludovicus de Rohan, Comes de Rochefort, Princeps de Guimenée, Mombaſonii filius.
Guiſius Dux. Carolus de Lorraine, Dux de Guiſe.
Guiſius Cardinalis. Ludovicus de Lorraine, S. R. E. Cardinalis, Archiepiſc. Rhemenſis.
Guiſius eques. Franciſcus de Lorraine, Eques Ordinis Sancti Ioannis Hieroſolymitani.

Gut-

uitaudus. Guitaud.

uronus. de Rechine-voiſin dominus de Guron.

H.

HAluinus. Carolus de Schomberg, Dux d'Halluin, Franciæ Mareſcallus.

allierus. Franciſcus de l'Hoſpital, Dominus du Hallier.

arcurtius. Henricus de Lorraine, Comes de Harcourt, Elleboviï frater.

arlæus. Achilles de Harlay, primus Præſes in Parlamento Pariſienſi.

erbaudus pater. Raimundus Phelippeaux, Dominus d'Herbault, Regi ab epiſtolis, Secretarius (ut vocant) ſtatus.

erbaudus filius. Balthazar Phelippeaux, dominus d'Herbault.

umierus. Ludovicus de Crevant, Vice-comes de Brigueil, Marchio de Humieres.

urræus. de Hurre.

I.

IAninus. Petrus Ianin, ex Præſide in Parlamento Divionenſi, ſupremus ærarii præfectus.

oignius. Philippus Emmanüel de Gondy, Comes de Ioigny, Generalis triremium, præfectus, deinde Congregationis Oratorii presbyter.

oinvillius. vide *Capruſius.*

onſacus. Leo de Sainцte Maure, dominus de Ionzac.

oſſelinus. Baro de Ioſſelin.

oüſa Cardinalis. Franciſcus de Ioyeuſe, S. R. E. Cardinalis, Epiſcopus Oſtienſis.

L.

LA-Curæus. Gilbertus Filhet, dominus de la Curée.

La Duſia. uxor Marchionis de la Douze, fœmina Amazo.

La-Fretæus. Claudius Gruel, dominus de la Freté.

La Maliaræus. Ludovicus de Moy, dominus de la Maillaraye.

La Milleræus. Carolus de la Porte, Comes de la Meſleraye, Franciæ Mareſcallus.

Lanovius pater. Odetus de la Noüe.

La Suſaus. Ludovicus de Champagne, Comes de la Suze.
Laterraſſius. de Potier, dominus de Laterraſſe.
Lavallius. Federicus de la Trimoüille, Comes de Laval.
Lavardinus. Ioannes de Beaumanoir, dominus de Lavardin, Franciæ Mareſcallus.
Lavrilierius. Ludovicus Phelippeaux, dominus de l'Avriliere, Secretarius ſtatus, (ut vocant) ex eadem Gente ſucceſſive tertius.
Launiacus. de Montpeſat, Comes de Laugnac.
Lauſunus. Franciſcus Non-par de Caumont, Comes de Lauzun.
Leganeſius. Didacus de Mexia d'Obando, Marchio de Leganes, in Hiſpania.
Leranus. de Levis, Vice-comes de Leran.
Lermæus. Franciſcus Gomes de Sandoval & Rojas, Dux de Lerma in Hiſpania, deinde. S. R. E. Cardinalis.
Leſinianus. de Leſignan Marchio.
Liancurtius. Carolus du Pleſſeis, dominus de Liancourt, Marchio de Montfort.
Lillaſerilsacus. Liſle-Serilhac.
Linierius. Philippus de Brichanteau, Baro de Linieres.
Linſejus. Robertus Bartu, Comes de Lindſey in Anglia.
Longævillæus. Henricus I I. d'Orleans, Dux de Longueville.
Loſierus. Carolus Comes de Loſieres, Theminii filius.
Lovignius. Rogerus de Gramond, Comes de Louvignier, Gramondi Comitis filius.
Lucius. de Theſan, Baro de Luc.
Ludæus. Franciſcus de Daillon, Comes du Lude.
Luſſanus. d'Eſparues, dominus de Luſſan.
Luynæus. Carolus d'Albert, Dux de Luynes, Franciæ Comeſtabilis.
Luxius pater. Edmæus de Malin, Baro de Lux.
Luxemburgius. vide *Tingrius*, &, *Branteſius.*

M.

M*Agnipratanus.* Franciſcus Antonius de Ioyeuſe, Comes de Grandpré.
Malauſius. Henricus de Bourbon, Marchio de Malauſe.
Malvius. de Beliſſen, dominus de Malves.
Malle-

lleporius. Carolus Robertus de la Mark, Comes de Mau-levrier, Dux de Boüillon, la Mark.

ngotus. Claudius Mangot, Procancellarius.

nicanus. Cæſar de Longueval, dominus de Manicamp.

nsfeldius. Erneſtus Comes de Mansfeld.

rantius. Renatus de Bueli, Comes de Marans, Ioannis Sancerrani Comitis filius.

renius. Martel, Comes de Marennes.

areſius. Gaſpar Dauvet, Marchio de Mareſts.

arignius. Alexander de Rohan, Marchio de Marigny, Mombaſonii frater.

arilhacus Procancellarius. Michaël de Marillac, ſigillorum cuſtos.

larilhacus Mareſcallus. Ludovicus de Marillac, Franciæ Mareſcallus.

laroſſanus. de Plantevit, dominus de Maroſſan.

larquemontius. Simon de Marquemont, Archiepiſcopus Lugdunenſis.

larſiliaſus. de Verdale, dominus de Marſillas.

laſarguius. d'Ornano, dominus de Mazargues.

Maſſeſius. Bernardus de Beon, dominus du Maſſés.

Mauremontius. de ſainct Felix, dominus de Mauremont.

Maſuyerus. Ægidius le Maſuyer, dominus d'Ambrieres, Primus Toloſani Senatus præſes.

Monrevellus. Claudius Franciſcus de la Baume, Comes de Monrevel: irrepſit mendum in exemplari, in quo *Maureverus* dictus qui *Monrevellus* dici debuit.

Mayennia. Catharina de Lorraine, Caroli Mayennii filia, Caroli Ducis Nivernenſis uxor.

Mayennius pater. Carolus de Lorraine, Dux de Mayenne, alias Imperii Gallici generalis prorex.

Mayennius filius. Henricus de Lorraine, Dux primum d'Aiguillon, dein (mortuo patre) de Mayenne.

Merinvillius. Franciſcus de Montiers, Comes de Merinville.

Mervillius. Iacobus d'Eſcars, Baro de Merville, Marchio de Montal.

Meſlaus. Odoardus de Fromantiere, Baro de Meſlé.

Meſmius. Henricus de Meſmes, in Pariſienſi Parlamento præſes.
Mimatenſis Epiſcopus. Daniel du Pleſſis de la Mothe, Eveſque de Mande.
Mioſſentius. Henricus d'Albret, Baro de Mioſſens.
Mirabellus. Iacobus Chabot, Marchio de Mirebeau.
Mirambellius. d'Eſcodeca, Marchio de Mirambeau.
Mironus. Robertus de Miron præſes.
Mombaſonia. Maria de Rohan, Mombaſonii filia, nupta primum Duci Carolo Luinæo, poſtea Claudio Capruſio.
Mombaſonius. Hercules de Rohan, Dux de Montbazon.
Mombrunus Marchio. du Puy, dominus de Montbrun in Delphinatu.
Mombrunus Baro. Ioannes Ludovicus de Cardailhac, Baro de Montbrun, in Occitania.
Mommorancia. Carola Margarita Montmorancia, uxor Principis de Condé, Henrici Comeſtabilis filia.
Mommorancius pater. Henricus Dux de Montmorancy, Franciæ Comeſtabilis, filius Annæi item Comeſtabilis.
Mommorancius filius. Henricus ſecundus, Dux de Montmorancy & Damville, Franciæ Thalaſſiarcha, & Mareſcallus.
Mompenſeria. Maria Borbonia, Henrici Ducis de Montpenſier filia & heres unica, uxor Gaſtonis Franciſci Ducis Aurelianenſis.
Mompenſerius. Henricus de Bourbon, Dux de Montpenſier, Princeps de Dombes.
Mompeiranus. de Gelas de Leberon, dominus de Montpeiran, Marchionis Ambræi frater.
Mompeſatus. Henricus de Prez, Marchio de Montpeſat.
Mompolianus. Ioannes de Caumont, dominus de Montpoüillan, Forcæi Mareſcalli filius.
Monferrierus. Paulus de S. Bonnet, dominus de Montferrier, Toiraſſii frater.
Mongommerius. Gabriël de Montgommery de Lorge.
Monjoyus. Carolus Blount, Comes de Nevvport, Baro de Montjoye, in Anglia.
Monlorea. Maria de Maubec, domina de Montlor, Ioannis Baptiſtæ Ornani Mareſcalli uxor.
Monravaus. Ioannes de Bertier, dominus de Montravé, in Toloſano Parlamento Protopræſes.

Mon-

onteſquius. de S. Projet, dominus de Monteſquieu.
ontignius. Franciſcus de la Grange, dominus de Montigny, Franciæ Mareſcallus.
oretus. Antonius de Bourbon Comes de Moret, Henrici quarti filius per naturam.
ſſolenſius. de S. Iean, dominus de Mouſſolens.
ſnius. Ludovicus de la Mark, Marchio de Moſny.
otha Sanſurinus. dominus de la Mothe S. Surin.
yus. Henricus de Lorraine, Marchio de Moüy.

N.

N*Angius.* Nicolaus de Brichanteau, Marchio de Nangis.
Navallius. de Puntous, Baro de Navailles.
morοſius. Henricus de Savoye, Dux de Nemours.
reſtanus. dominus de Nereſtan.
vernus. Carolus de Gonzague de Cleves, Dux de Nevers, tandem etiam Dux Mantuanus.
allius. Franciſcus, dominus de Noüailles, Comes d'Ayen.
gentius. Bautru, Comes de Nojant.
mondus. Franciſc. Theodorus de Nemond, libellorum ſupplicum in Regia magiſter, dein Præſes in Parlamento Pariſienſi.

O.

O*Gnatus.* Innicus Velez Ladron de Guevara, Comes de Oñate in Hiſpania.
ivares. Gaſpar Guſman, primum Comes de Olivarés, poſt Dux de San-Lucar in Hiſpania, unde Comes Dux dictus.
nanus. Ioannes Baptiſta d'Ornano, Marchio de Montlor, Franciæ Mareſcallus.
vallus. Franciſcus de Bethune, Comes d'Orval, Sullii filius.
unaus. Petrus Tellez Giron, Dux de Oſſuna in Hiſpania.

P.

P*Alatinus pater.* Fridericus V. Comes Palatinus Rheni, S. R. Imperii Elector, Rex Bohemiæ electus, poſtmodum ditionibus ſuis omnibus dejectus.

Palatinus filius. Carolus-Ludovicus, Palatinus Rheni, Friderici filiorum ſuperſtitum natu maximus.

Paluaüs. Henricus de Buade, Comes de Palüau.

Panatus. Ioannes de Caſtelpers, Vicecomes de Panat.

Paniſſautus. Ioannes dominus de Paniſſaut.

Parmenſis Dux. Odoardus Farneſius, Parmæ & Placentiæ Dux in Italia, Rainutii filius.

Paſtranus. Rodericus Gomez de Silva & Mendoza, Dux de Paſtrana in Hiſpania.

Paulaus. Antonius de Paulo, ſummus Melitenſium equitum magiſter.

Paulinus. Bertrandus de Rabaſtens, Vicecomes de Paulin.

Pedemontanus Princeps. Victor Amedæus, Princeps Pedemontii, vivo patre Carolo Emmanüele Sabaudiæ Duce, deinde Sabaudiæ & ipſe Dux.

Pequignia. Carola d'Ailly, filia & heres unica Ludovici Baronis de Pequigny, Vicedomini Ambianenſis, uxor Chalnæi Ducis.

Perautus. Iacobus de Faïn Baro de Peraut.

Perronius. Iacobus Davi, Cardinalis du Perron, ex Ebroicenſi Epiſcopo, Archiepiſcopus Senonenſis.

Perſanus. Henricus de Vaudetard, Baro de Perſan.

Philippeauxius. Paulus Philippeaux, dominus de Pontchartrain, Secretarius ſtatus.

Pibracius. Michaël du Faur, Baro de Pibrac.

Piſieuxius. Petrus Brulard, Vicecomes de Piſieux.

Pleſſi-mornaus. Philippus de Mornay, dominus du Pleſſis.

Pleſſi-Pralinus. Cæſar de Choiſeul, de Praſlin, dominus du Pleſſis.

Polignacus. Gaſpard Armand, Vicecomes de Polignac.

Pompadurius. Philibertus, Vicecomes de Pompadour.

Poncorlaa. Maria de Vignerot, Renati filia (ex Franciſca du Pleſſis de Richelieu, Armandi Cardinalis ſorore) nupta, Combaleto, hodie Duciſſa d'Aiguillon.

Pongibautus. Rogerius de Daillon du Lude, Comes de Pontgibaut.

Ponſpetraus. Petrus de Roncherolles, Baro de Pont de S. Pierre.

Portaus. Antonius Hercules de Budos, Marchio de Portes.

Poyanus. Bernardus de Baylens, Baro de Poyanne.

Prali-

ralinius pater. Carolus de Choiſeul, dominus de Praſlin, Franciæ Mareſcallus.
uilaurentius. Renatus de Lages, Dux de Puilaurens.

R.

R*Abatus Baro*. Rogerius de Foix, Comitis de Rabat Henrici Gaſtonis frater.
Radeſianus Cardinalis. Henricus de Gondy S. R. E. Cardinalis de Rets, Epiſc. Pariſienſis.
Radeſianus Dux. Henricus de Gondy, Dux de Rets.
Ragnius pater. Franciſcus de la Magdelaine, Marchio de Ragny.
Ragnius filius. Leonorus de la Magdelaine, Marchio de Ragny.
Rambolietus. Carolus d'Angennes, Marchio de Ramboüillet.
Ramburius. Carolus, dominus de Rambures.
Reſtinclierus. Colinus de S. Bonnet, dominus de Reſtinclieres, Toyraſſii frater.
Retellus. Franciſcus de Gonzague de Cleves, Dux de Retelois, Niverni filius natu maximus.
Retellus alter. Carolus prioris frater.
Rhodius. Franciſcus Pot, dominus de Rhodes.
Rhoſnius. Maximilianus de Bethune, Marchio de Roſny, Sullii filius primogenitus.
Riberacus Comes. Armandus d'Aydie, Comes de Riberac.
Richelius pater. Franciſcus du Pleſſis, dominus de Richelieu.
Richelius. Armandus Ioannes du Pleſſis, ex Epiſcopo Lucionenſi S. R. E. Cardinalis, Dux de Richelieu.
Richelieu Marchio. Henricus du Pleſſis, dominus de Richelieu, Cardinalis frater natu maximus.
Rivenſis. Franciſcus de la Iugée du Puy, Comes de Rieux.
Roaneſius. Ludovicus Goufier, Dux de Roanois.
Rohanaus. Henricus Dux de Rohan.
Rolhacus. Ludovicus de Got, Marchio de Roüillaç.
Rupelaurus pater. Antonius, dominus de Roquelaure, Franciæ Mareſcallus.
Rupifortius Baro. Ludovicus d'Aloigny, Baro de Rochefort.

Rupifortius Comes. vide *Guimenæus.*

Rupifortius Mirapicenſis. Ioannes de Levi de Mirepoix, dominus de Roquefort.

Rupifulcaldius Cardinalis. Franciſcus S. R. E. Cardinalis de la Rochefoucaut, Epiſcopus Silvanectenſis.

Rupifulcaldius Dux. Franciſcus ex Comite Dux de la Rochefoucaut.

Rupiguidonius. Franciſcus de Silly, Comes de la Rocheguyon.

Rupipotius. vide *Fargius.*

Ruſſius. Franciſcus de Roye & de la Rochefoucaut, Comes de Rouſſi.

S.

SAbaudiæ Dux. Carolus Emmanüel.

Salignius. Gaſpar de Coligny, Comes de Saligny.

Saltuenſis. Franciſcus de Bonnes de Crequy, Comes de Sault, ac poſt Caroli patris obitum, Dux d'Eſdiguieres.

San-Blancardus. de Gautier, dominus de S. Blancart.

Sancerranus. Ioannes de Bueil, Comes de Sancerre.

San-Chaumondus. Melchior Mitte de Chevrieres, Marchio de S. Chaumond.

San-Geranus. Ioannes Franciſcus de la Guiche, dominus de S. Geran, Franciæ Mareſcallus.

San-Gerius. de la Roqueboüillac, dominus de S. Gery.

San-Germerius. de Lautrec de Toloſe, Vicecomes de S. Germier.

San-Lucanus. Timoleon d'Eſpinay, dominus de S. Luc, Comes d'Eſtelan, Franciæ Mareſcallus.

San-Paulæus Comes. Franciſcus d'Orleans, Comes de S. Paul, Longovillani Ducis Henrici ſecundi patruus.

San-Simonius. ſive *à Sancto Simone.* Claudius de S. Simon, dominus de Vaux, hodie Dux de Sainct-Simon.

Sancta-Crucæus. d'Ornano, de Sainte Croix.

San-Andræus. du Puy, dominus de S. André.

San-Anianus. Honoratus de Beauvilliers, Comes de S. Agnan.

Sardinii fratres. Alexander & Paulus de Sardiny.

Schom-

chombergus pater. Henricus de Schomberg, Comes de Nantueil, Franciæ Mareſcallus.
chombergus filius, vide *Haluinus.*
eauxius. Antonius Potier, dominus de Seaux.
eguierius Cancellarius. Petrus Seguier, ex Pariſienſi Præſide, Procancellarius primum, dein Cancellarius Franciæ.
eguierius præſes. Antonius, patruus Cancellarii.
eneſſayus. Henricus de Baufremont, Baro ac poſt Marchio de Senecey.
Seneteraus pater. Henricus, Marchio de Senetere.
Seneteraus filius natu major. Henricus de Senetere, Baro de la Ferté.
Seneteraus natu minor. Carolus de Senetere, Marchio de Chaſteau Neuf.
Servinus. Ludovicus Servin, fiſci advocatus in Pariſienſi Parlamento.
Seſius. Philippus de Harlay, Comes de Seſy.
Sillerius. Nicolaus Brulard, dominus de Sillery, Franciæ Cancellarius.
Souvraus eques. Iacobus de Souvré, Mareſcalli frater.
Souvraus Mareſcallus. Ægidius de Souvré, Marchio de Courtanvaux, Franciæ Mareſcallus.
Stampeſius. Leonorius Deſtampes, de Valançay, Epiſcopus Carnotenſis, poſtmodum Archiepiſcopus Rhemenſis, & Par Franciæ.
Spinola. Ambroſius Spinola, Marchio Venafri, rei bellicæ per Belgium præfectus.
Stiſſacus. Benjamin de la Rochefoucaut, Baro d'Eſtiſſac.
Subiſius. Benjamin de Rohan, Baro de Soubize, Henrici Ducis Rohanæi frater.
Sueſſio pater. Carolus de Bourbon, Comes de Soiſſons.
Sueſſio filius. Ludovicus de Bourbon, Comes de Soiſſons (antea Dux Anguieni dictus.)
Sueſſionenſis Comitiſſa. Anna Comitiſſa de Montarfié, Caroli Sueſſionenſis Comitis vidua.
Sullius. Maximilianus de Bethune, Dux de Sully.
Surdiſius Cardinalis. Franciſcus d'Eſcoubleau de Sourdis, S. R. E. Cardinalis, Archiepiſcopus Burdigalenſis.

Sur-

Surdiſius Marchio. Carolus d'Eſcoubleau de Sourdis, Marchio d'Alluye.
Suſæus. Franciſcus de la Baume, Comes de Suze.

T.

T*Arabellus*. Henricus du Faur, libellorum ſupplicum in Regia Magiſter.
Tavanæus. Iacobus de Saux de Tavanes, Vicecomes de Ligny.
Termeſius. Cæſar Auguſtus de Bellegarde, Baro de Termes, Rogeri Hippocomi frater.
Theminius pater. Pontius de Loſieres, dominus de Themines, Franciæ Mareſcallus.
Theminius filius. · de Loſieres, Marchio de Themines.
Thuanus Præſes. Iacobus Auguſtus de Thou, hiſtoriarum ſcriptor.
Tilladetus. de Caſſagnet, dominus de Tilladet.
Tingrius. Henricus de Luxembourg, ſuperſtite Franciſco patre, Princeps de Tingry dictus, eo mortuo, Dux de Luxembourg-Piney.
Toyraſſius. Ioannes de Saint-Bonnet, dominus de Toyras, Franciæ Mareſcallus.
Tonitruanus. Carolus Henricus de Clermont, Comes de Tonnerre.
Torignius. Carolus de Matignon, Comes de Torigny.
Trapeſius. Leonardus de Trapes, Archiepiſcopus Auſcitanus.
Tremius. Renatus Potier, Comes de Treſmes.
Tremollius. Henricus dominus de la Trimoüille, Dux de Toüars.
Trenellius. Antonius des Vrſins, Marchio de Treinel, dominus de la Chapelle.
Turenius. Henricus de la Tour, Vicecomes de Turenne.

V.

V*Alancæus*. Iacobus d'Eſtampes, Dominus de Valançay, arci Monſpelienſi præfectus.

Va-

lancaus alter. Leonorius d'Eſtampes, dominus de Valançay.
leta Cardinalis. Ludovicus de la Valette, ex Archiepiſcopo Toloſano, S. R. E. Cardinalis.
leta Marchio. Bernardus, Marchio, ac deinde Dux de la Valette.
liacus Comes. Ludovicus Genouliac, de Gourdon, Comes de Vaillac.
llis-viridis Comes. Franciſcus de Levis, de Ventadour, Comes de Vauvert.
rdius. Renatus du Bec, Dominus de Vardes, Marchio de la Boſſe.
ſſeus. Lancelotus Groignet, dominus de Vaſſé, Baro de la Rochemabile.
atanus. Florimundus du Puy, Baro de Vatan.
aubecurtius. Ioannes de Netancourt, dominus de Vaubecourt.
aucelaſius. Andreas de Cochefilet, Baro de Vaucelas, Comes de Vauvieux.
auguyonus. Iacobus d'Eſcars, Comes de la Vauguyon.
entadurius pater. Annæus de Levis, Dux de Ventadour.
entadurius filius. Henricus de Levis, Dux de Ventadour, hodie Canonicus Pariſienſis.
eraus. Guilielmus du Vair, ex Protopræſide Aquenſi, Galliæ Procancellarius, ac tandem Epiſcopus Lexovienſis.
erderona. Ludovica Pot, vidua. de l'Aubeſpine, domini de Verderonne.
erdunus. Nicolaus de Verdun, Protopræſes Toloſanus primum, dein Pariſienſis.
ernulius. Henricus de Bourbon, Henrici I V. filius per naturam.
eteravillius, ſeu, *Viavillius.* Carolus Marchio de la Vieuville, ſummus ærarii Præfectus.
icius Procancellarius. Emericus de Vic.
icius alter. Gedeon de Vic, Procancellarii frater.
igeanus. Franciſcus Pouſſart, dominus du Vigean.
icinus ab Ambra. vide *Ambraus ſenior.*
ieuleſius. Ludovicus de Cardaillac, Comes de Vieule.
ignolius. Bertrandus la Hire, Baro de Vignoles.
illaclericanus. Henricus Auguſtus de Lomenie, Baro de la Vil-

Ville-aux-clerçs, deinde Comes de Brienne, Secretarius ſtatus (ut vocant.)

Villanovanus. de Bernuy, Baro de Villeneuve.

Villequierus. Antonius d'Aumont, dominus de Villequier, Comes de Berzé.

Villanus. Marchio de Vuille, Sabaudus.

Villaræus. Nicolaus de Neufville, Marchio de Villeroy, Alincurtii filius.

Villarſius. Emmanüel des Prez, de Savoye, Marchio de Villars.

Vindocinenſis Dux. Cæſar Dux de Vendoſme, Henrici IV. filius naturalis.

Vindocinenſis Eques. Alexander de Vendoſme, Eques Hieroſolymitanus, Magnus Franciæ Prior, Cæſaris frater.

Vitrius. Nicolaus de l'Hoſpital, Marchio de Vitry, Franciæ Mareſcallus.

Vrſina. Maria Felicia delli Orſini, Ducis Bracciani filia, Henrici II. Mommorancii conjux.

Vticenſis Dux. Emmanuel de Cruſſol, Dux d'Vſez.

Walliæ Princeps prior. Henricus, Iacobi Magnæ Britanniæ Regis filius natu major, Princeps de Walles.

Walliæ Princeps alter. Carolus, hodie Magnæ Britanniæ Rex.

Walſtinus. Albertus Princeps de Walſtein, Dux de Fridland in Germania.

Vxellius. Iacobus du Blé, Marchio d'Euxelles.

Z.

Z*Ametus.* Ioannes Zamet Caſtrametator, Sebaſtiani filius.

HISTORIARVM GALLIÆ

Ab exceſſu

HENRICI IV.

LIBER PRIMVS.

Synopsis.

MARIA Medicæa Regni regens renuntiatur ſtatim ab exceſſu Henrici. Rei ordo & formula in Parlamento. Primum Regentis opus, inquiſitio in parricidam: nihil de conſciis obloquutus torquetur, condemnatur. Commendantur Henrici virtutes, ut, vere Catholicus, diſſimulaverit in Calviniſtas odium: ut deſiderio ſui Galliam impleverit moriens: ut ductum ei funus toto regno magnis celebritate & luctu. Præſtatur Ludovico ſucceſſori fidei ſacramentum. Recenſentur ex occaſione varii qui tunc prodiere libelli. Deſcribitur regni facies, quo tempore exceſſit Henricus; cuinam expeditioni deſtinatus quem inſtruxerat ingens exercitus, nemini agnitum. Brevis ad res Germanicas digreſſus. Vt mota plures inter de Iuliacenſi & Clivenſi Ducatibus, Ravenſpurgii, & Markæ Comitatibus controverſia; Vt in feuda aſſerti Duces Neuburgus & Brandeburgus, auxilio Gallorum, contra Leopoldum Auſtriacum. Laudatur Regina Regens. Ludovici inauguratio. Solennia Regum Galliæ unctioni adhiberi ſolita. Ducum ac Parium Franciæ origo, numerus, dignitas, & officium in Regis ſacro. Rex adſcribitur ordini Equitum torquatorum; ordo & ſeries rei. Tangit ſtrumaticos & curat. Formula tactus. Redit Lutetiam. Renovatur Edicti Nannetici fides. Aucti primores penſionibus confirmantur Regi & regno, quaſi venali fide. Narratur in tranſitu Vatani rebellio, inſtructa lis, & ſupplicium. Harlæo Sena-

natus Pariſienſis Principi ſubſtitutus Verdunus: Dominicanorum Congregatio generalis, & reformatio. Sectarii habitis Salmuriæ comitiis generalibus queruntur Sullium ærarii adminiſtratione & Baſtillææ præfectura dejectum: petunt reſtitui. Ejus ad Reginam Regentem litteræ, in quibus politica regni deſcriptio. Iuſſus aulâ abſiſtit. Ducis Aurelianenſis, Mayenii, ejus uxoris, Vitrii, & Vicii exceſſus. Renovatur Gallos inter & Hiſpanos fœdus per nuptias. Ludovicus Annam Auſtriacam, Philippus Elizabetham Galliæ ducit. Miſſi hinc inde legati: Mayenius in Hiſpaniam: Paſtranus in Galliam. Legationum apparatus, & exitus. Hiſpanorum cum Gallis comparatio, per collata utriuſque gentis virtutes & vitia. Honorandis Regis ſponſalibus habita Lutetiæ feſtivitas, ludi lancearii, torneamenta; eorum brevis deſcriptio. Principum Gallorum ex inito fœdere queſtus ſcripto vulgati. Mors Sueſſionis: ejus elogia. Externorum eodem tempore funera Principum. Rodolpho II. extincto ſuccedit è gente Auſtriaca Matthias. Succeſſiva Auſtriacæ gentis dominatio perſtringitur. Abbas Boſius Romæ actus in vincula, extinguitur. Baronis Luxii cædes. Luxii filii cum Guiſio Equite duellum & exitus. Extinctus non multo poſt infelici caſu Guiſius, idem, laudatur. Profugi aula principes. Petunt generalia Galliæ comitia reformandis rebus. Ad Condæum à Regina Regente litteræ: queis à calumnia vindicat ſe, & miniſtros regni, objectamque ex contracto cum Hiſpanis fœdere noxam diluit. Rex prævertendis principum in factionem conſiliis in bellum ſe accingit. Regina Regens bellum exoſa procurat pacem. Henrici Mommorancii Galliæ Comeſtabilis exitus, elogia, ſuperſtites liberi, tumulus. Exitus item Contii Principis. Rex pubes factus parlamenti placito major renuntiatur. Regis, Cancellarii, & Reginæ Regentis ad Senatum verba. Cardinales inter & Pares Franciæ Eccleſiaſticos altercatio de ordine ſedis. Prævalent Cardinales. Promulgantur eadem die edicta quatuor. Convocantur comitia regni generalia. Exponuntur eorum in Gallia origo & progreſſus, ut convocari olim ſolita. Præſcriptus ordo ſedium reſcripto principis, per diſcordiam delegatorum. Cancellarii brevis in rem præſentem oratio. Dictum in tranſitu de Galliæ amplitudine. Proponuntur à Clero extinctio juris annui, juxta & promulgatio Concilii Tridentini. A tertio ordine theſis, nullam in temporalibus poteſtatem eſſe ſupra regiam. *An tertii ordinis ſit ea diſputatio. In eam rem verba facit delegatus à tertio ordine Orator. Obluctatur Clerus. Itur ab omnibus in hanc ſententiam*; Nullo prætextu poſſe Reges in necem dari. Regum poteſtas an uni immediate Deo ſubjaceat. An Romanæ Sedis interdictis ſint obnoxii Reges, *Clerum inter, & tertium ordinem fuſe diſputatur in utramque partem, ratione, exemplis, & ex ſacra Scriptura. Latum à Senatu Lutetiano placitum in id ſententiæ*, ut Rex neminem in temporalibus ſupra ſe agnoſcat, *in ſuſpenſo habetur, prævalente Clero. Offeruntur Regi per delegatos reſponſa trium Ordinum. Movetur de juriſ-*

juriſdictione in militaribus cauſis Parlamentum inter & Eſpernonium controverſia: diſſidii principium & finis. Margaretæ Valeſiæ mors, & elogia.

HISTORIAM ætatis noſtræ Gallicam poſteritati ut tradam ſuadent Ludovici XIII. virtus, & fortuna Gallorum ſub tanto Rege. Ampla eſt ſeges cui accingor; in Sectarios perduelles decennale bellum: injecta Oceano fræna; Rupella capta; proſtrata rebellio, hæreſis conclamata; Anglorum in littora Galliæ deſcenſus, fuga, & cædes; Lotharingia ſubacta; Arteſia domita; Italia liberata; ademptum Auſtriacæ Genti rerum Europæarum arbitrium quod uſurpaverat; recepta Catalania; expugnatum propugnaculum Hiſpaniæ Perpinianum; ipſa Hiſpania quanta eſt facto Ludovici ambigua, & nutans: hæc me adigunt, etſi maxime ſilere velim, ut loquar. Loquar ut res erunt, & ſi quid oblique geſtum, tradam ingenue. Pretia rerum ex æquo diſtribuere noſtrum eſt. Mentiuntur Poëtæ, imponunt Rhetores, hiſtoriæ partes ſunt inter adulationem, & præruptam ſcribendi licentiam ire quò jubet veritas; hac nobis iter.

1610. *Louis XIII.* *La Rochelle.* *La Lorraine.* *L'Artois.* *La Maiſon d'Auſtriche.* *La Catalogne.* *Perpinian.*

Exacti hiſtoriam ſeculi tradidit Thuanus Præſes, à Franciſco primo, in Henricum IV. mihi à Ludovico XIII. principium & finis. Thuano ſexaginta anni ſpatium ſcribendi, mihi triginta tres: ſex illi Reges, unus mihi cujus tempora memorem: ille plura, ego majora ſcribo: illi ab opere, mihi à materie dignitas eſt; utrique in patriam amor. At ne comparatione vileſcat vir magnus, ire in veſtigia præcurſoris, quanquam è longinquo, pro magnifico habeo. Mihi ſtudium ingens compilandis memorialibus libris, quò res pure traderem, ut conſultæ, ut geſtæ. Ceterum nihil odio, nihil per gratiam ſcribo, una omnium mihi cauſſa eſt, neminemque habeo procul, dum omnibus bona fide inſiſto. Laudo, vitupero, iraſcor, ut virtus, ut vitia cogunt. Nec mihi judicium arrogo: opera & ſtylus mea ſunt, cætera actorum. Hiſtoria theatrum eſt, ubi quam in tempus geſſere perſonam viri Principes, perpetuò ſuſtinent: ibi ſua cuique virtus rependitur, ſua item labes: hiſtoriæ, æterna judicia ſunt, & quos poſt longum tempus æquavit oblivio, diſtinguit. Si pravis atra videbuntur quæ ſcribimus, meminerint atram

Le Preſident de Thou.

1610. eſſe luem, quâ infecta eſt ipſorum vita, ſibique indignentur. Contrà, ſi meruere laudem & obtinent, gratulentur virtuti ſuæ: horum ego lubens renuntio gratiæ, illorum odia deprecor: rem debitam utriſque rependo, eoque nihil merui.

Poſtquam proditione nefaria in necem datus Henricus IV. Gallorum ſtudia timebantur in factiones itura, cum repentè, contrario effectu diſcuſſus timor: facti atrocitate horreſcunt animi & conſternantur: una omnibus deſolatio eſt; hinc concordia inter miſeros, hinc tranquillitas publica, nemine vim inferre auſo quam metuebat. Fallax quies, ſopore haud procul lethargico mali præſaga imminentis. Condæus, Sueſſioque Principes fortè tum aberant, ille decoro ad Mediolanenſes ſeceſſu, ubi aſylum invenerat oppreſſa virtus: hic non urbe procul, impatiens aulæ. Miſſi ad utrumque, per quos ſcirent exceſſiſſe Henricum, ſimul & communibus votis rerum potiri Ludovicum: atenim quia impubes erat, placuit eligi à quo Reſpublica regeretur, donec adoleviſſet. Actum in hunc modum.

Condé. Soiſſons.

Statim ab exceſſu Henrici, metu & horrore perculſis animis, Regina Brulardum Cancellarium acciri jubet. Ille ubi viduam audit, *Regem occubuiſſe* clamantem, infracta conſtantia, inhibuiſſe lacrymas fertur, in hæc verba: *Nuſquam mori Reges in Gallia: Henrico in caſum dato, ſtare Ludovicum, cujus ſaluti proſpiciendum, non lacrymis, ſed auctoritate & conſilio. Principes qui homines ſunt, vitâ deſtitui: Remp. æternam eſſe.* Convocando ſenatui ſtatim è ſanctiore Regis Conſilio ad Præſidem Harlæum delegatio fit: convocatur, pronuntiat; actum utrumque ex tempore; placitoque præcipiti, Maria Medicæa Regis mater, regni Regens renuntiatur, donec adoleviſſet filius, per ætatem gubernaculo impar. Geſta hæc privatim auctore Cancellario, qui, molliendæ invidiæ, negotium omne ad Parlamentum remiſerat ultrò & ſponte.

Brulard de Sillery.

Le Preſident de Harlay.

Altus erat Reginæ timor, ne Condæus in Galliam redux prævaleret: augebat metum quod oneri haud impar erat; ideò feſtinata electio. Brulardo, Villaræo, & Ianino primis regni miniſtris fœminæ regimen placebat, quo continuabantur ipſis imperia rerum. Placebat item regni primoribus, quos magnos vocant, quia fragilitate Regentis, in communionem autoritatis vocati, ſperabant fore ut fœminam regerent

Brulard. Villeroy. Ianin. Les grands du Royaume.

rent magis, quàm à fœmina regerentur; hinc ſeditiones & bella fore, hinc illis rei privatæ augmentum, quod præcipue amant. Ex voto res utriſque ceſſit. Contius Princeps ſanguinis, qui tum in aula erat, per metum, aut negligentiam ſilet, jurique renuntiat ſi quod habuit: ſic in regni adminiſtrationem clam vocata Regina, palam confirmatur. 1610. *Conty.*

Dicta in Senatum poſtera dies. Ibat Rex equo albo ſublimis, habitu violaceo (hæc regibus Gallis in luctu veſtis) ſequebatur mater, corpus fuſco ex lana indumento, caput velamine amicta in talos deciduo. Exin Contius Princeps, Ioüſa, Gondius, Surdiſius, Perronius Cardinales: Mommorancius Comeſtabilis; Guiſius, Mayenius, Ellebovius Principes Lotharingi: Eſpernonius & Mombaſonus Duces: Briſſacus, Lavardinus, Buſcadelphinus Mareſcalli. Stipabant Archiepiſc. Rhemenſis: Epiſc. Bellovacenſis, Cabillonenſis, Noviodunenſis, Duces & Pares Franciæ. Claudebat Epiſcopus Pariſienſis, cui in Parlamento ſuffragium eſt, jure Epiſcopatus. Rex veteri Patrum ſolio accumbit (lectum juſtitiæ vocant) Matri ad dextram ſedes eſt pari altitudine, niſi quod vacuo interutrumque ſpatio diſtinguebatur. Inſtabant gradu inferiore Contius, &, patre abſente, Sueſſio filius, Principes è gente regia. His proximi Guiſius, Mommorancius, Eſpernonius, Mombaſonus, Suillius Duces & Pares Franciæ: dein Briſſacus, Lavardinus, Buſcadelphinus, Mareſcalli: hi ad dextram. Ad lævam diſtributi quatuor Cardinales. Succedebant Archiepiſcopi & Epiſcopi, quibus in ſenatu ſine ſuffragio ſedere datum. Dux Mayenius podagra debilitatus in area cancellorum loco inferiore ſedebat: ſenatus promiſcua & confuſa ſede, ſepto curialium claudebatur. Hic loci ſitus.

Conty. Ioyeuſe. Sourdis. Du Perron. Mommorancy. Guyſe. Du Mayne. D'Elbeuf. Eſpernon. Mombaſon. Briſſac. Lavardin. Bois-d'auphin. Sully.

Per alta ſilentia arrectis auribus, erectiſque in Reginam omnium animis, ſic orſam ferunt: *Erepto Gallis, manu parricida, Henrico magno, Rege veſtro, mihi ſponſo & Domino*; oborti ad hæc lacrymis, ut ſunt molles in calamitate mortalium animi, hæſit, non ultra progreſſa: donec expleto per ſuſpiria planctu, voce interciſa ſic pergeret, *Regem ſucceſſorem patris, è republica duxi, huic ſanctiſſimo loco exhibere inaugurandum. Vos qui regni columina eſtis, pro Henrici parentis memoria, pro ſalute veſtrum & patria, pro hujus, quod vobis credo, pignoris caritate, proſpicite ne quid detrimenti patiantur Rex*

1610. *impubes, Galliaque Reſp. fidei veſtræ credita. Mihi veſtris conſiliis & ope regi, & regere animus eſt. Agite majorum ex fide, Principique dum in teneris aget, opitulamini: ita vobis opituletur Deus.* Plura effari prohibuit dolor.

Silente matre, Rex ita loquitur: *Poſt patris, Dominique mei exceſſum, ex Reginæ matris cariſſimæ voto, huc veni auctorandis, quæ à me, vobis Cancellarius dicet.* Alta erat omnium exſpectatio, cum Brulardus, ſalutatis humillimè Rege, & Regina, in hæc verba ſilentium fregit. *Hærere ſe dubium, neque probè conſtare, quid exprimat, mœrorem, an gaudia. Stare in æquilibrio mentem. Filii nunc primum regnantis amorem indicere gaudia & applauſus: patris caritatem recens deſiderati vindicare luctum & lacrymas. Funeſtum eſſe heſternæ diei ſpectaculum: læta quæ in præſens audit, & videt. Caſum proditione nefaria Henricum; aſt non penitus occiſum: ſtare in filio genuinam patris imaginem: pro inaugurato, pro regni glcria, & quod probis ſumma eſt ratio, pro populi ſalute vota nuncupanda. Renovandum fidei ſacramentum Regi auguſtiſſimo. Opportunè lectam regni adminiſtrationi matrem optimam: bonum factum, læta regno primordia. Conſilio opus filio Regi, opus item conſilio Reginæ matri; nec in eo fidei metam eſſe. Vana fore conſilia ſine opere: inſtruendos exemplo qui fragilitate naturæ, aut rerum ignorantia peccant. Per primorum obſequia confirmari vulgus in fide. Id à Senatu ſuo Regem, id Reginam expoſcere: id ſperare Galliam. Solennius firmandam fidem, jurandumque palam in verba Regis.*

Du Harlay premier Preſident. Hæc Brulardus Cancellarius. Exin Harlæo Senatus Principi data dicendi copia. Is Henricum patrem laudare; mox in ſpem filii regnantis aſſurgere; Matri condolere ſimul & gratulari, tanta arte, ut neutram in partem ire affectus diceres; demum progredi in vota, qualia regibus recens inauguratis nuncupantur. Reſerantur populo fores. Proloquitur *Servin.* Servinus Advocatus fiſci, vir doctus, juxta & eloquens. Vbi dixerat: Cancellarius legendis de more ſententiis ire ad Regem, exin ad Reginam matrem, ad Principes poſtmodum, poſtremò ad reliquam confuſe coronam, ex quorum aſſenſu, & ſuffragio exiit placitum in hæc veıba.

Rex ſolio juſtitiæ recumbens, conſultis in rem præſentem Principibus ſuæ & externæ gentis, Præſulibus, Ducibus, &

Pari-

Paribus Franciæ, necnon & magnis Gallicæ coronæ miniſtris : poſt auditas in id concluſiones procuratoris ſui, juxta Senatus placitum pridie latum, *declaravit, declaratque Reginam matrem Galliæ Regentem, donec ipſe in pubertatem creverit, &c.* 1610.

Hæſitatum diu in eo conventu ſuper his verbis, *juxta Senatus placitum*, quippe eâ formulâ confirmabantur jura Parlamenti in electione Regentis, eò magis quod Regis, Cancellarii, & primorum præſentia intercedebat velut approbantium. Cancellarius Decretum de more pronuntians, vocabula hæc etſi præſcripta erant, conſultò omiſiſſe fertur, declinandæque invidiæ, lapſu memoriæ excuſato, illuſiſſe legi; Senatui factum ſatis lege ſcripta, & actis inſerta, ut pronunciari debuerat.

In veſtigia redeuntis Regis, concurſus populi frequens, & læta paſſim acclamatio prodidere gratam eſſe inaugurationem omnibus, ingenitumque erga Reges ſuos affectum Gallis, quo nihil dominanti optabilius eſt, nihil fortius. Subſcripſere poſtmodum Principes, quorum intererat: valuitque apud omnes ſenatus placitum. Non deerant qui dicerent in id muneris ab Henrico olim vocatam uxorem, quandocunque ipſe, Ludovico ſuperſtite ſupremum diem implevisſet. Acta hæc in parlamento.

Primum inauguratæ Regentis, præcipuumque negotium fuit inquiſitio in parricidium. Delegantur Ianinus Præſes, Bullionæus, & Lomenius, quibus efferum ſe reus exhibet & contumacem. Iactabat ſcelus in oſtentationem, criminiſque participes negabat, minore gloria, ſi divideretur: quo reſponſo deluſit ſæpe commiſſos in litem, ipſoſque è Sorbona Doctores, qui ſpecie ſolatii, vera inquirebant. His extra ordinem fruſtra tentatis, placuit è parlamento delegari in litem quatuor, quos inter ſenatus Princeps. Lite inſtructa inventus nemo ab illo criminis autor, nemo particeps. Rogatum utrùm penitentiæ ſacramento diluiſſet aliquando moroſam cogitationem, qua deſtinaverat ſcelus: reſpondiſſe ferunt, nunquam revelatum ſecretum, ne palam eſſet. Rogatus item Servino indice, cui vetus in Ieſuitas odium, Ieſuitamne in ejus ſecreti conſcientiam vocaſſet aliquando, negavit: Habitos quidem à ſe cum Patre Albinio Ieſuita ſermones de eſtaſi; in quam interdum raptus, quaſi

Ianin. *Bullion.* *Lomenie.* *Quatre Commiſſaires du Parlement.* *Servin.* *Aubigny.*

1610. Deo revelante, videbat Henricum hæreſeos fautorem: dimiſſumque ſe ab Albinio, hoc reſponſo; *Pellendis his praſtigiis, profutura non parum frigidorum graminum jura, per qua cerebrum aquilibrio ſuo reſtitui amat.* Auditus Albinius & exibitus reo, ignotum ſibi, neque antehac viſum reſpondit. Contumace dein ſilentio tranſacta lis, tandemque latum Curiæ placitum, in hæc verba.

Viſa lite, rogante procuratore fiſci, inſtructa per Commiſſarios à Senatu delegatos, contra Franciſcum Ravailhacum, formulariumfori Engoliſmenſis: viſis item confeſſoriis, negatoriis, teſtium reo coram aſſertionibus, procuratoris fiſci concluſionibus: poſt auditum ſuper crimine & participibus reum, pronuntiatum fuit per Curiam, Cameris convocatis, Ravailhacum criminis laſa majeſtatis divina & humana, primo capite plus aquo manifeſtum eſſe, ex nefario, immani, & deteſtabili parricidio in Henricum felicis memoria perpetrato. Cui reparando mulctam honoris patietur in veſtibulo Epiſcopalis Eccleſia: ubi, poſtquam per ora vulgi plauſtro traductus fuerit; habitu nudus & tadifer, palam declarabit, proditoriè & nefariè commiſſum à ſe parricidium deteſtabile, horrendum, immane: cujus pænitet, Deumque precatur, Regem, & judices ut parcant. *Inde in*

La Place de Gréve. *Grevam ductus, theatro ſuperinducetur; candentique forcipe dilacerabitur, infuſis in plagas oleo, pice, ſulphure, reſina, & plumbo. Diſtractum exin per quatuor equos, in partes totidem corpus committetur flammis, aeri cinis rapiendus vento. Bona addicentur fiſco, aquabitur ſolo domus, in qua ipſe natus, nunquam poſthac ſuperinducendo area adificio. Cautum inſuper, ut parentes ſceleſti hominis ditione abſtineant Gallica, ſub pœna capitis: non ſecus ac agnati, Ravailhacao nomine infami in omne avum futuro. Quibus exſequendis, ut pronuntiata, ut juſſa, procurator fiſci dabit operam ſedulò, probabitque datam quamprimùm. Sancitum inſuper, extrema ante, ut per nova tormenta eliciatur participum nomen, ſi quos habuit.*

Raptus dein in tormenta, in necem, quæ ſuſtinuit, rarâ ex facto penitentiâ. Ferunt ſervata laniandò corpori interſtitia, infuſumque in brachia & humeros, ſucceſſive ſulphuris & plumbi liquorem, quò per ſingula membra moreretur. Hic finis monſtro. Duxit in ſuſpicionem criminis neminem.

Quan-

ıanquam non deerant tum, neque poſtmodum, qui mi- 1610.
ɛrent inania, quibus poſtulabatur ex primo nobilitatis or-
ıe vir probus & innocens. Vana ſine probatione murmu-
, jacta per invidiam & nefas.

Cecidit Henricus tetra melancholici hominis rabie: cauſ-
parricidii ſuperſtitio, qua Calviniſtis favere creditus ex
, quòd pacem inter ſubditos aluit, donec vixit, non habitâ
eligionis ratione. Prudens ſane conſilium, non ignaro
incipe, bella civilia populo tandem exitioſa eſſe, adeo ut
ıamcunque victoriam aſſequare, in necem ſit utrique parti.
o ſecreto & regnavit placidè populi amor ſui, & cumulavit
vitiis Galliam exhauſtam per ſeditiones & bella, regno de-
ɛſſoris infauſto. Ex his quàm inepte ducta poſtulatio ama-
e Sectæ, quam ſi non perdidit, aut factum eſt ex metu,
oſito ſupra vires negotio, aut ex caritate ergâ ſuos; præva-
ɛnte in tranquillitatem publicam voto. Certè glorioſius
udovico cedet ruina gentis, & ceſſiſſet Henrico patri, ſi
dmoviſſet arbitrum rebus Gallicis, qualem poſtmodum
udovicus. At non omni ævo naſcitur Phœnix, nec omni
legi datus deſuper magni conſilii Angelus, interpres Dei.
Bello maximus, virtute politica inter paucos, ferox in præ-
io, in pace manſuetus, quodque ſumme regium, erat cle-
mens. Parto per bellum diuturnum imperio, vixit nunquam
ubditis gravis, ſubſidiaque exoſus, quæ populum opprimunt
Galliam moriens inexplebili dolore confecerat, niſi in ſpem
paternarum virtutum Ludovicus aſſurgeret. Indoluere ex-
ternæ nationes, tanta illi comitas in ſocios, tanta in hoſtes
manſuetudo fuit. Statim à funere, *Magni*, agnomen de- *Henri le*
latum eſt invicto Principi: jure equidem, neque enim an- *grand.*
te Rex fortior, non juſtior fuerat: nunquam in ultionem
duravit. Regum ſi infenſi, terror; ſi confœderati, fiducia:
ſuorum amor & ſpes certa. Otio impleverat aulam & re-
gnum, non ante calamitate publica miſer ipſe, quàm ubi in-
ſtruxerat acies turbandæ paci: in quam expeditionem, incer-
tum: id certum eſt, occubuiſſe medium inter arma, quibus
tegi debuerat. Vnus illi à Venere nævus, eò regibus noxa
leviore, quod populus rarò opprimitur ea labe; vix ſævire
poteſt, qui amat. Plurium conſilio & autoritati res publicas
concedens, nunquam in unum contulit imperii molem, qui
non ubique potior regnandi modus. Quandoque è re regni

 eſt,

1610. eſt, in conſcientiam rerum acciri è pluribus unum, nempe ſi fide prævalet & ſapientia: vulgandis alioquin regni arcanis, quo ſæpe in ruinam dantur conſilia uno fulta ſecreto. Iudice ab uno facilius diſcernitur veritas à calumnia: odium & invidia apud multos valent.

La Fleſche. Infertur magnâ pompâ in ſacellum Flexienſis Collegii, cor, quod Henrici pars magna fuerat. Iuſta dein illi perſolvuntur, magnis pompa & luctu, nedum Lutetiæ, ſed & paſſim tota Gallia, urbibus per æmulationem ponentibus mauſolæa, queis vita ipſius continebatur. Vt puer laborum aſſuetudine, in bellum inſtitutus: ut adoleviſſet in caſtris: ut non poſuiſſet arma, niſi poſt debellatos hoſtes: ut perennis in ſenectam labor: ut parto demum regno, vita illi pacifica & manſueta, voto ſuorum brevior. Hæc de Henrico.

Poſtquam Henrico parentaverant Galli, Ludovico renovatur fidei ſacramentum. Vna omnibus conſpiratio eſt, æmulantibus obſequii gloriam Clero, nobilitate, & populo. Per id tempus prodiere in publicum ſcripta flexa in ſatyram, quibus in Ieſuitas procaciter invehebatur incertus Autor, ſpecie cenſuræ in Marianam. Is de Regis inſtitutione libello, pleraque perperam de Summi Pontificis in Reges poteſtate, deque ſubditorum obedientia ſcripſerat. Damnata poſtmodum doctrina Marianæ, liberque pœnali judicio, flammæ

Le P. Coton. datus. Quo tempore, in P. Cotonem editus libellus, cui

L'Anticoton. nomen Anticoto, opus temerarium, vanaque dicendi licentia & procacitate probatum multis, ut apud multos valent illicita. Nec multo poſt vulgata confutatio doctrinæ Marianææ, Autore eodem Cotone, qua ſtylo acri vir ſapiens & diſertus, juxta Conſtantienſis decreta Concilii, erroneas aſſertiones damnabat, Societatis nomine. Damnatus item iiſdem diebus Parlamenti Lutetiani placito Bellarmini liber, quem in Barclaium, de poteſtate Summi Pontificis ſcripſerat. Intercedit Romanæ Sedis Nuntius, obtinetque à Rege, in ſuſpenſo haberi ſententiam.

Eodem anno prodiit Cardinalis Baronii Tomus Annalium vndecimus, in quo Hiſpaniæ regibus negat eſſe in Siciliam jura, qualia poſſident. Proſcribitur edicto Regis Catholici Opus, ipſeque Autor non multo poſt, factione Hiſpana, excluditur à prima Sede, ad quam virtute & ſuffragiis vocabatur; adeò lubricum eſt ſcribere de regum poteſtate, deim-

de imperio, & ditione ipſorum, ut regnant, ut jure, vel injuria poſſident. At vana in membranas ſupplicia, vetito gliſcit autoritas rerum, ſplendeſcitque per flammam, aliàs obſcurus liber. Privatim acriùs legi amant, publicè caſtigata: ita ceſſit Baronio, cujus Opus in majus auditum, ex quo vetitum. Summa rerum quæ eo libro, contra Reges Hiſpanos continentur hæc eſt. Temporibus Nicolai II. (is anno milleſimo ſexageſimo Summus Pontifex erat) Comites & Duces Siciliæ, Robertum, Guiſcardum, Conſtantium, Fridericum, dein è familia Gallorum Regia Duces Andegavenſes, poſtmodum Aragoniæ Reges, profeſſos, debere ſe Apoſtolicæ Sedi, homagium ligium pro Siciliæ Regno, ſub hac clauſula; *Quòd in Eccleſiis vacantibus Nos, & noſtri in regno heredes, nulla habebimus regalia, nulloſque eo nomine fructus, reditus, proventus, & obventiones percipiemus.* Quam feudi legem valuiſſe confirmat Baronius uſque ad Carolum Quintum Auſtriacum. Contrà, Reges Hiſpani in temporalibus & ſpiritualibus affirmant ſe in Sicilia adeò Dominos eſſe, ut jure regio, in multis Summi Pontificis officio defungantur: qualia ſunt, beneficiorum collationes, diſpenſationes redditu um Eccleſiæ, &c. quæ à Sede Apoſtolica deceſſoribus ſuis permiſſa aſſerunt, in remunerationem redacti in obedientiam Romanæ Eccleſiæ regni, quod Sarraceni invaſerant: hinc beneficio Apoſtolicæ Sedis aſſerunt ipſa Eccleſiæ jura tranſlata in Reges. At de his ſatis. Redeo ad res noſtras.

1610.

Per idem tempus confœderatorum Principum Oratores, poſt ſancitam fidem, nuncupant de more votum Regi inaugurato. Renovantur fœdera; Hiſpana, per Ducem Feriaceum: Britannica, per Wotonum: Archiducalia Flandriæ, per Comitem Buquoyum. Renovata item per legatos fides à Repub. Veneta, Ducibus Sabaudo, & Lotharingo, ab Helvetiis, Ordinibus Batavis, & ſi qui ab illis Germani Principes, noſtri fœderis ſunt.

De Feria. *VVoton.* *Buquoy.*

Sullius ſecreti nuper intimi Henrico particeps, uno cum Rege caſu ceciderat, abdicataque ærarii, ſimul & Baſtillææ arcis præfecturâ, privatim agebat; ſponte, an vi, incertum: ſponte factum plerique credidere, ne dejiceretur, quod imminere præviderat. Verius eſt abſtitiſſe juſſu Auguſtæ. Regem auxerat pecuniæ vi magna Quæſtor aſſiduus, juxta & ſolers,

Sully. *La Baſtille.*

1610. ſolers, quam poſtmodùm confirmandæ paci Regina conſumpſit totam, venali ſubditorum fide, per Regis infantiam. Privatis rebus ſtuduerat publicas adminiſtrans, magno utriſque augmento quod rarum.

Condæi Principis ad Mediolanenſes ſeceſſum ex occaſione ſupra attigimus. Privata illi vita erat, nec ſpes melioris fortunæ, Henrico ſuperſtite. Poſtquam audiit fato functum, ſtatim accingit ſe viæ in Galliam. Ferunt dubitatum à Mediolanenſium Prorege, Principem dimitteret, an retineret. Dimitti fides publica, retineri ſuadebant res in Gallia ambiguæ, ſub Rege puero: prævaluit fides. Reducem Dux Bullionius ſpecie cognationis, qua invicem juncti erant, invadit; & niſi Condæo animi dotes, & educatio forent, qualia decent natales regios unde illi ortus, ſuccubuerat viro in fraudes omnes expedito. Primus illi in religionem conatus eſt; Catholicam Romanam profitebatur Condæus: Bullionius Calviniſta erat. *Oſtendebatur Principi adoleſcenti Gallia vacua rectore, plena diſcordiis civilibus. Si haberent fautorem è ſanguine regio Principem, Reformatis in Gallia vires eſſe, quantum ſatis eligendo, à quo regerentur. Proponebantur patris & avi exempla: hereditariam eſſe Condæorum familiæ religionem Reformatam, quam ſi ipſe induerit, Reformatos omnes ſtatim in ipſius verba juraturos, regnique regimen injuriâ ereptum, legitimo adminiſtratori reſtituendum. Majora poſtmodum ſperari poſſe in tempore, ut juvat audaces fortuna, & mutabilis eſt.* Hæc Bullionius. Condæus cui ſumma ratio eſt, quæ pro religione facit, obſtare conſiliis perduellibus: ſtare in fide qualem Deo, qualem Regi debebat: & quamquam ſecum injurioſe actum querebatur, malle injuriam pati, quàm ulciſci; his ferme rationibus; *Non poſſe ſine diſſidio & armis vindicari in jura ſua principes; hinc populo calamitatem fore: ſatius diſſimulari opprobrium, quam innocenti ſanguine expiari.* His & talibus lethalia regno conſilia eluſit Princeps. Per infantiam Regis, per diſcordiam Principum, per Sectariorum vires, & innata ipſis in Reges odia, periculum erat, ſi Condæus factionem & Sectam una amplexaretur, ne peſſum iret in Gallia religio orthodoxa. Maximum in iis Condæi famæ momentum eſt, quæ nemo, ante hanc diem edidit, quorum mihi autor eſt Dux Rohanæus libris rerum Gallicarum memorialibus, quos habeo manu-

Bouillon.

Les Reformez.

Rohan.

manuſcriptos, cui res Sectæ ſuæ innotuiſſe nemo dubita- 1610.
verit.

Quo tempore Henricus exceſſit, Gallia vicinis principi-
bus incutiebat metum triplici exercitu formidabilis: illum
Mareſcallus Eſdiguerius ad Delphinates, hunc Nivernus Dux *Leſdiguie-*
ad Campaniam, tertium Rex ipſe ſolo Lutetiæ circumjecto *res.*
regebat, alto in expeditionem ſecreto. Quidam vetera in *Dauphiné.*
Hiſpanos odia cauſſabantur, alii vanos amores, raptumque *Nevers.*
fœminæ principis; illis odii in extraneos, his amoris bellum *Champagne.*
eſſe credebatur in ſuos. Non deerant qui vulgarent in Bur-
gundos deſtinari bellum: prævaluere qui peti Germaniam
dicerent, nempè aſſerendis in feuda ſua Principibus confœ-
deratis, quibus jure ſucceſſionis, debiti Ducatus Iuliacenſis *Iuliers.*
& Clivenſis. Vtrique Leopoldus incumbebat tanquam feu- *Cleves.*
dis imperii, in ſe per imperatorem collatis, ex quo ſine pro-
le Ioannes Guillelmus ultimus Ducatuum poſſeſſor, deceſ-
ſerat. Vtcunque res, certum eſt ſtatim ab exceſſu Henrici
in Leopoldum arma converſa, peditumque decem millia in
id belli traducta in Germaniam, duce Mareſcallo Caſtræo, *La Chaſtre.*
cui negante Alberto per Luxemburgos iter, præterlectâ,
Campaniâ, Metis via fuit Iuliacum. Vrbem, plagamque cir- *Mets.*
cumjectam inſederat Leopoldus Auſtriaca è gente Prin- *La Cham-*
ceps; quo nomine, ſpecie mandati imperialis incumbebat *pagne.*
feudo. Rem altiùs repeto hiſtoriæ Gallicæ, quam ſuſcipimus,
debitam; quia eo bello Germaniæ diſſidiis ſe immiſcuit Gal-
lia, ſæpiuſque poſtmodum; adeo ut ſincera, & integra rerum
Gallicarum narratio vix eſſe poſſit, ſi res Germanicæ omit-
tentur.

Guillelmus Dux Clivenſis & Iuliacenſis, Comes Ravenſ- *Ravenſ-*
purgii & Markæ, cui Sibylla ſoror erat, quinque liberis *purg.*
exceſſerat ſuperſtitibus, altero maſculo, cui Ioannes Guil- *La Mark.*
lelmus nomen (is ſine prole moritur) quatuor è fœminea
ſtirpe, Maria-Leonora, Anna, Magdalena, Sibylla. Ma-
ria-Leonora primogenita Marchioni Brandeburgenſi, ei-
demque Electori Alberto Friderico nupſerat; hinc fœminæ
plures, quarum natu major Sigiſmundo Marchioni Brande- *Brande-*
burgenſi locata: hinc jus Brandeburgenſibus in eo feudo. *bourg.*
Anna, Leonoræ ſoror, Philippum Ludovicum Palatinum
Neuburgenſem, ſibi matrimonio junxerat: Magdalena *Neubourg.*
Ioannem Ducem Bipontinum, eundemque Palatinum. Si- *Deux Ponts.*

bylla

1610. bylla Marchionem Burgaum. His paria in ſucceſſionem jura, niſi quòd Brandeburgenſis, primogeniti utebatur prærogativa, jure repræſentationis. Ius item Duci Saxonum, qui ſe ex Sibylla Guillelmi Clivenſis ſorore ortum probabat, adjectamque pactis matrimonialibus legem, qua in familiam Saxonum tranſibant Iuliacenſium feuda, per defectum maſculæ prolis. Agebant & partes ſuas in ea lite Carolus Gonzaga Clivenſis, idemque Dux Nivernus, & Comes Malleporius Markæus: ille pro Clivenſi Ducatu, hic pro Markæ Comitatu; non aliis, quod ſciam, argumentis, niſi quod utriuſque gentis ſtemma & nomen præferebant; unde arguebant ex maſculis ortos ſe, eoque potiores, rem haud vero procul, ſi valuiſſent ut jure, ita & armis.

Burgau. Gonzague De Cleves. Nevers. Manleuvier. De la Mark.

Ex adverſo Rodolphus imperator, lege feudi fœminas incapaces: unita defectu prolis maſculæ, Romano imperio feuda, ſeque in facultate aſſerebat legendi Ducis. Lite pendente judicium eſt Auſtriaco principi pro gente ſua: vocatur Leopoldus imperiali reſcripto in feuda; is Epiſcopus Pataviensis Auſtriaca è gente, idemque Archidux Teriôlenſis. Lectus, Pragâ citatis equis decurrit, Iuliacumque ante occupat, quàm feudo inveſtitum fama pervaderet. Hæc inter, Neuburgius & Brandeburgenſis ineunt fœdus, quo conventum, ut conjunctis copiis in Leopoldum unà decurrerent: id ſuperadditum, quo firmaretur fides, ſi prævalerent, dividendam ex æquo ditionem, velut inter coheredes. Nec mora Iuliacum obſident: præerat obſidioni Naſſovius, Comes Mauricius. Atenim quia magnis viribus inſtabat hoſtis liberandæ urbi, meditabantur iniquo Marte, fugam; cum Caſtræus Gallorum copiis, juſto ſubſidio opportunus advenit. Decem legionariorum millia invecta, miles veteranus, mille cataphracti. Leopoldus virtute impar & numero, caſtra non urbe procul metatur, non auſus inſtructo committere prælio fortunam imperii. Muris advolvitur Gallus, & premit hoſtem: nec multo poſt deditione urbem accipiunt principes. Vita, equi, ſarcinæ, & reliqua id genus impedimenta, permiſſa obſeſſis. Atenim quia Ludovico præcipua cauſſa eſt, quæ pro religione facit, adiguntur eam legem pacto inſerere victores, quanquam erant Calviniſtæ, *Catholica & Romana religionis poſthac libertatem fore indigenis ſimul & externis.* Sic breviore quàm creditum intervallo

Patau. Tyrol. Naſſau. le Comte Maurice.

dedita urbs: confœderatique Principes ditionibus reſtituti 1610.
ſuis facto Ludovici; ſic viguit Catholica fides, ubi jus erat principibus Calviniſtis. Inhiabat Auſtriaca gens Iuliacenſium urbi, quia à Luxemburgo in Germaniam inferiorem, hac illi facilis viarum compendio tranſitus. Superiorem haud ægre aperiebat Alſatia, quam nuper invaſerat; ut unum genti abeſſet Iuliacum, Rheno penitus in poteſtatem habendo.

Edicta pecuniaria ſupra novem quinquaginta Henricus vulgaverat, non ita diu quàm excederet, ſuſtinendo, ut creditum, bello Germanico quod deſtinabat: obluctabantur parlamenta magna tum autoritate & conſtantia. Regina mater inſinuando mollius regimini ſuo onera deprecatur, & legem abrogat. Tributi remiſſione populo abblanditur: prudens conſilium, quo pluribus nexibus vinciremur. Conſcribi placuit in eam rem litteras ad parlamenta, quæ eò gratius acceptæ, quod liberatoriæ, & præter uſum erant.

Etſi exceſſiſſe Henricum, & rerum potiri Ludovicum fama eadem tulerat; coronari placuit more majorum. Actum id circa Idus Octob. apud Rhemenſes, Cardinale Ioiûſa operante. Quia antiquus eſt apud nos iſte ritus, & paucis extra Galliam notus, quo per divinum chriſma inaugurantur Reges & fiunt ſacri; non erit abs re, neque propoſito procul, formulam rei attingere: rem debitam externis, quibus mores noſtri paſſim ignorantur.

Rheims. *Le Cardinal de Ioyeuſe.*

Poſtridie Idus Octobr. recurrente in Dominicam die, Eccleſia Rhemenſis matrix; ubi inaugurari Reges invaluit, lecta ſupellectile ornatur. Diſpoſitis in utramque partem theatris diſtribuuntur fœminæ: Auguſta Regens primam occupat ſedem: alteram à prima Margareta Valeſia, regina. Proxime inſtabant Condæa, Contia, Mompenſeria, conjuges, aut viduæ Principum è ſtirpe Regia. Subſequebantur pars Duciſſæ, pars è primaria nobilitate cultiſſima fœminarum corona, ſedibus ſtratis byſſo & purpura. Primo diei crepuſculo Cardinalis Ioiûſa ad Eccleſiæ altare accedit, pontificalibus induitur, ſedetque in habitu: aderant huic ſacro debiti duodecim Pares Franciæ, nempè Eccleſiaſtici ſex, totidem laici. Eccleſiaſticorum, quibus nihil immutatum eſt ab inſtituto, hic ordo fuit. Franciſcus Ioiûſa, pro Archiepiſcopo Rhemenſi agens, Godofredus Billius Epiſcopus, & Dux Laudunenſis: Carolus Carſius Epiſcopus, & Dux

La Reine Marguerite de Valois. De Condé, De Conty, De Montpenſier, Princeſſes du ſang. Pairs de France Eccleſiaſtiques. l'Arch. de Rheims. Billy, E. de Laon. Carſes, E. de Langres.

1610.

De Potier, E. de Beauvais. Cloſſi, E. de Chalon. Balſac, E. de Noyon. Pairs de France Lais. Les Ducs de Bourgongne. De Normandie. De Guienne. Les Comtes de Toloſe, Flandres, Champagne.

Dux Lingonenſis, Renatus Poterius Epiſcopus, & Comes Bellovacenſis: Coſmus Cloſſius Epiſcopus, Comes Catalaunenſis: Carolus Balſacus Epiſcopus, & Comes Noviodunenſis. Sex eo ordine Eccleſiæ Parium dignitate illuſtres ſunt ab omni ævo. Illuſtres item eo titulo, & penè naſcenti regno coævi ſex laici Principes, regni vaſalli, quorum evanuit nomen, ex quo feuda ipſorum, ex variis eventis veteri Galliæ unita. Hi olim, Burgundiæ, Normanniæ, & Aquitaniæ Duces; Toloſatum, Flandriæ, & Campaniæ Comites. Atenim poſtquam Galliæ adſcripta feuda, quia nemo ſibi debere poteſt, Rege eodem Domino, & vaſallo, invaluit debitorum loco ſubſtitui, qui ſubeant vices. Suffecti ſex, quos Duces, eoſdemque Pares Franciæ dixere, qui quidem æquales antiquis, ſi nomen, ſi rem ſpectas multùm infra ſunt. Quippe illis olim, vi feudi ſui, merum imperium & jura regni erant: his feudi nomen inane eſt, *Ducatus*: vacuus autoritate titulus. Primùm ſex lecti, exin numerus auctior, donec tandem venit dignitas in contemptum. Hodiè inaugurandis regibus invaluit, ex immenſo Ducum numero, pro regum arbitrio legi ſex, qui ſubeant vices. In id muneris vocati Condæus, Contius, Sueſſio Principes è ſanguine Regio: Nivernus, Ellebovius, & Eſpernonius. Ea cura Paribus, id, ex veteri formula muneris eſt, ut præſtò ſint Regi, & ſocietate manuum pares exhibeant ſe ſuſtinendæ coronæ, unde dicti, *Pares*. Is ferme habitus erat; decidua in poplites ſerico filis argènteis intertexto tunica operuerat humeros: ſuperinductum tunicæ pallium ex murice violaceum, auro diſtinguebatur: capiti imminebat corona, lapillis pretioſis, aut unionibus diſtincta: ut quiſque pro Duce, aut pro Cōmite primævis agebat: his ad altaris cornu ſiniſtrum, ſedes. Non multò poſt Epiſcopi Laudunenſis, & Bellovacenſis Regem in Eccleſiam ducunt. Stipabant ducenti equites, lecta manus. Regi proximus anteibat Mareſcallus Caſtræus, Comeſtabilem repræſentans, nempe per ſenectam invalido Mommorancio; inſtabat Brulardus Cancellarius: permiſſa Bellegardo Galliæ Scutifero læva; ſequebatur promiſcua nobilitas. Claudebat præſidiaria Scotorum cohors, donec acclamante populo ad fores ventum; hic brevis mora. Poſt exactas in limine de more preces, aperiuntur valvæ, introducitur Princeps, altari procumbit, ſolio reclinatur. Comeſta-

Condé. Conty. Soiſſons. Princes du ſang. De Nevers. D'Elbeuf. D'Eſpernon.

Mommorancy Coneſtable. Brulard. Bellegarde. La Garde Eſcoſſoiſe.

meſtabilis, & Cancellarius proxime aſſidebant. His circumfuſi Gallicæ coronæ miniſtri: ſacramento exordium eſt, quod Ioüſa Cardinalis, tactis Evangeliis à Rege ſolenniter exigit; unde Calviniſtis iracundia, & in tempus ſuum quæſita rebellio. Hæc ſacramenti formula ex ritu antiquo. *Promitto futurum me poſthac Eccleſiæ Catholicæ, Apoſtolicæ, & Romanæ protectorem: abacturum ditione mea hæreticos: privilegia Eccleſiæ conſervaturum: leges populis daturum ex æquo.* 1610. *Les Officiers de la Couronne.*

Iuratus in hæc verba, altari advolvitur. Humilis in genua Clerus, prona in terram nobilitas Regem votis inaugurant Circumfunditur effuſa latè plebs, & ſupplex orat. Interea exuitur tunicâ Rex, levioribus induitur ocreis è ſerico violaceis, auro temere ſparſo liliatis. Actum id Henrico Acullonio Lotharingo Principe, per officium miniſtro. *Aigullon.* Calcaria aptat Condæus Princeps, Burgundo Duci ſuffectus. Enſem lateri accingit Cardinalis Ioüſa, diſtringit, & præbet nudum. Rex acceptum, Deo exercituum dicat; infertur altari mucro factus per oblationem ſacer. Mox reſtituitur tuendæ Eccleſiæ, quod Primogeniti munus eſt, qualem agnoſcit Regem Chriſtianiſſimum, Eccleſia mater. Reſtitutum Rex Caſtræo Comeſtabilis vices gerenti committit *La Chaſtre.* (ejus officium eſt præire Regi, enſe nudo.) Neque omitti debet contracta ſtatim ſponſalia Regem inter & ſubditos, traditione annuli, quem Rex digito inſeruit amoris monimentum, & acceptæ fidei pignus.

Dein ſequitur unctio more majorum. Vncto Rege, Cancellarius non procul altari ſtans in veſtigio, Duces & Pares Franciæ ciet, monetque officii in hæc verba.

Princeps Condae, qui Ducis Burgundiæ partes ſubis, ades in officium Regi. *Condé, pour le Duc de Bourgongne.*

Princeps Conti, qui Normanniæ Ducem exprimis, ades in officium Regi. *Conty, pour le Duc de Normandie.*

Princeps Sueſſio, qui Ducem Aquitaniæ repræſentas, ades in &c. *Soiſſons, pour le Duc de Guienne.*

Princeps Niverne, qui Poloſani Comitis perſonam ſuſtines, ades in &c. *Nevers, pour le Comte de Toloſe.*

Princeps Ellebovi, in Flandriæ Comitis locum ſuffecte, ades in &c. *Elbeuf, pour le Comte de Flandres.*

1610. *Dux Eſpernoni, Campaniæ Comiti ſubſtitute, ades in officium Regi.*

Eſpernon, pour le Comte de Champagne.

Eadem formula Eccleſiaſtici Pares compellantur, eo diſcrimine, quod horum nemo vicarium agebat. Iis Regi adſtantibus; Ioüſa Cardinalis coronam imperii Gallici regio capiti aptat: circumſtant Pares, collatiſque unà manibus immane pondus ſuſtinent. Paulo poſt, poſita corona, quam Caroli magni fuiſſe tradunt, coronatur Rex diademate Indico, cujus pretium inæſtimabile. Caſtræus primus ibat diſtricto enſe: ſequebatur Cancellarius: inſtabat Regi, manuque paludamenti extrema tenebat Prior Vindocinenſis, Henrici magni nothus. Regio avorum ſolio reclinatum ſalutat primùm Cardinalis, votumque nuncupat in hæc verba: *In hoc regni ſolio confirmet te Deus.* Sequuti primorum applauſus, populique acclamatio ingens. Sparſa dein miſſilia in vulgus. Nummi pars aurei, pars argentei, queis inſculpta effigies Regis, eo habitu, quo ſolio regni recubuerat. Ex adverſo numiſmatis erumpebat fracta ex nube manus, ſacram ampullam tenens, aureoque rore irrigans ſolum, in hæc verba; *Gallis data munera cœli.* Neque omiſerim ritum, qui libertatis Gallicæ index eſt: ipſa in baſilica, ſtatim ab uncto rege, clathris vimineis incluſæ aves dimittuntur, quaſi porrecta Principis gratia etiam in animantes; aut velut plena ſubditis libertate ſub bono principe.

Ioyeuſe.

Le Prieur de Vandoſme.

Ab inauguratione itur ad ſacrum, quo immolatur Chriſtus. Miniſtrabant Cardinali, Epiſcopi Bononienſis, & Rivenſis. Sacro abſoluto Rex è theatro in ima delapſus, duodecim miniſterio Parium corona exuitur, ita Reges accedere ſoliti ad Regem Regum. Ivit humilimè, pientiſſimè, probatuſque nova inauguratione ſacerdos, ſub utraque ſpecie Chriſti corpus, & ſanguinem, delibavit; quod primitus Chriſtianis omnibus, hodie ſacerdotibus, & quia uncti Reges, & regibus permiſſum eſt privilegio ſingulari.

Boulongne. Rieux.

Inclinata in veſperam die, inauguratus in regiam redit. Præferebant Dux Mombaſonus Caroli magni coronam: Duces Rohaneſius & Crequius, ſceptrum ille, hic juſtitiæ manum: Mareſcallus Caſtræus Galliæ enſem. Vbi in regiam ventum, exuitur lineo induſio, tunicaque quæ ſacri contactu chriſmatis ſacra erant. Nec multo poſt menſæ accum-

Mombaſon. Rohanés. Crequy.

bit,

bit, quam magnifice inſtruxerant Rhemenſes Oppidani. 1610.

Poſtridie Rex Cardinale Ioüſa operante, torquato adſcribitur Ordini, in hunc modum. Poſt ſacra veſpertina, Sancto Spiritui haberi ſolita, ante altare procumbit: ductabant medium veterani Equites duo, iidemque Principes, Sueſſio, & *Soiſſons.* Contius. Præibant bini longo ordine Equites, donec præ- *Conty.* ſtito tactis Euangeliis ſacramento (qui mos inaugurandis) fidem adigeret in hanc formulam; *Conſervaturum ſe privilegia Ordinis*. Exhibitum à Caſtronovano Ordinis Cancella- *Chaſteauneuf.* rio librum obſignat: (eo leges, Equitumque nomina continentur.) Paludamentum equeſtre aptat Rodius. Cardinalis *Rodes.* Ioüſa, Torquem aureum; pendebat de more, Crux item aurea, albo encauſto picta, per cæruleam vitam in lævum latus. Condæus Princeps in Equitum Ordinem adſcribitur, unà cum Rege.

Sacris impoſitus finis, tactu ſtrumâ laborantium (morbus eſt ſupra curam, niſi quòd datum deſuper regibus Galliæ, ut tactu reſtituant ea peſte infectos, haud indignis operantis Dei miniſtris.) Ea formula, hic ordo fuit: nam & hoc, ex occaſione delibandum. Poſitus in ſtatu innocentiæ Rex, per gratiam, penitentiæ ſacramento infuſam, perque Euchariſtiam poſſeſſor ejus, qui poſſidet omnia, ad ſancti Marculfi ædem venit. Conglobatur plebs eo morbo invalida, jacetque circumfuſa in ſpem medelæ certam. Præibant Medici explorando morbo, ne quis rei ſacræ illudens mentiretur ſtrumam. In tranſitu Rex, ſuperimpoſitâ capiti manu, in hæc verba operabatur: *Tangit Rex, ſanat te Deus:* ſtipabat Epiſcopus Bayonenſis, nummoſque viritim diſtribuebat ægris. Hic ritus ab antiquo regii tactus, de quo haud injuriâ dici poſſit; *in manu Regum Galliæ verè digitum Dei eſſe:* nec vana fides tactui, cui ſubmittunt ſe Europæi omnes, præcipuè Hiſpani, vetere odio noſtra improbantes, eoque nihil ſuſpecti: ſanè jampridem deſiiſſent accurrere, ſi vacuus eſſet effectu ſalutari hic tactus.

Exactis ſacris, Rex Lutetiam redit, rogantibuſque Calviniſtis pactas ſub Henrico IV. Edicti Nannetici leges confirmat: proſpiciebant ſibi Sectarii, tanquam dubiis rebus: ſub Rege puero vacillabat nobilium ordo, ipſi Principes regni columina nutabant: utriſque adjectæ penſiones: præfectis militum aucta ſtipendia: populo onera deprecanti, re-

 voca-

1610. vòcatione ſuccurſum gratiâ, aut metu: hic per ea tempora regnandi modus ſervitio haud procul; triſte regno ſubſidium fœmina imperans. Condæus, quò factione abſtineret (namque in obliquum trahebatur pravo conſilio) procurationem Aquitaniæ obtinet, properatque in provinciam muneris ſui. Effundit ſe in ſumptus immenſos Aquitania, excipiendo ſplendidè legato (qui mos Gallis.) Burdigalâ Toloſam venit (urbs eſt extra Aquitaniam ſita, Narbonenſis provinciæ caput, poſt Lutetiam prima Galliarum.) Nec ſunt parci excipiendo Principi Toloſates: per bellicum apparatum, per applauſus, & pompam, ingreſſus tranſigitur; denique exhibentur legato honores, quales deleganti. Nec diu, cum Lutetiam revocatur. Promulgatur item edictum, quo in regiam redire juſſi provinciarum rectores: quorum nutabat fides; auctæ ſingulis penſiones, ſic reſtincta ſeditio: rei privatæ ſtudio agebantur in bellum, fideſque omnibus ſub haſta erat.

Le Prince de Condé, Lieutenant du Roy en Guienne.

Hæc inter, Vatanus, è Puteana gente, in regni meditullio, vi armatâ Regi obſiſtere auſus, factionem in ſalinarum redemptores excitam auctorabat vetitoque ſale ne utebatur modò, ſed & venalem dabat, res nobilibus Gallis ſæpe uſurpata, præcipuè quibus ſunt feuda in confiniis regni. Progreditur in immenſum viri protervia: ſi qui obſtiterant, verberibus affligebantur, donec trinâ monitione juberetur parêre legi. Ad hæc obſtare armis audentius: eò demum provecta temeritas, ut pro rege, tota latè planitie ageret; viginti milliarium, læta planities eſt, non monticellis, non ſaxis aſperata mobilibus: incautum opprimi placuit: brevis expeditio: quippe cohors præſidiaria præfecto Solæo, Vatanam urbem nondum munitam, priùs invadit, quàm veniſſe agnitum. Dein in arcem arma converſa, primam oppugnationem ſequitur expugnatio. Lutetiam in vinculis trahitur homo ſtolidus, placitoque Senatus, capite luit quam meruerat pœnam. Bona addicta fiſco, Rex munificus agnatis permiſit.

Vatan. Dupuy.

La Plaine de Vatan.

Solé.

Harlæo ſenatus Pariſienſis principatu glorioſè, diuque functo, ſenectute tum gravi & invalido, ſubſtituitur Verdunus, Toloſani ſenatus Princeps, cui apud Toloſates fama ingens, minus Lutetiæ nomen fuit, per majus officium, quod obſtupeſcas. Lubrica eſt via per honores, & plerumque

Harlay. Verdun.

que

que fallax; adeò ut quandoque referre gradum dici poſſit qui progreditur. Omnium calculis meruerat eam dignitatem Verdunus antè quàm obtineret; ubi tenuit, minùs valuit fama. 1610.

Hæc inter, Lutetiæ Pariſiorum, Theologos inter Gallos, & Hiſpanos diſſidio cauſſam dedere diſputationes celebres de more habitæ in generali Prædicatorum Congregatione. Vetus æmulatio eſt inter utranque gentem, nedum armorum, ſed & ſcientiarum. Artes liberales Galli colimus & aſſequimur, ingenioque ſubtiles & ardui, jactamur per omnes ſcientias, neque immergimur. Hiſpani plures inter deligunt unam: ignorant reliquas; hinc fit ut plerumque ejus gentis Theologos, aut philoſophos in iis ſummè verſatos ſcientiis, experiare Grammatices adeò expertes, ut vix latina loquantur, vix intelligant. Fortè ut à ſuis omnia in contemptum habent, & latinè loqui faſtidiunt, quaſi peregrinâ linguâ. Hiſpanus Theologus toties jactatam,neque unquam probè deciſam quæſtionem attigerat, non in problema (ut aſſolet) ſed affirmativè in hæc verba: *Nullo caſu Concilium eſſe ſupra Papam.* Aderant Papæ Nuntius, Cardinalis Perronius: aderant & Galli omnium facultatum Doctores; hi nedum interceſſere poſitioni, ut falſæ; verùm & ut hæreticæ. Excanduit Nuntius, & imperitos magnâ contentione affirmans eos, qui arguebant, raros habuit acclamatores, verſis in contrarium coronæ ſententiis. Cardinalis Perronius vir doctus, juxtà & politicus, molliendæ invidiæ, quæſtionem problematicam dixit: pro Summo Pontifice Italos omnes, & magna pars Hiſpanos; reliquam pro Concilio Europam eſſe.

Celebris ea Congregatio, quam quadringenti monachi toto orbe delecti componebant: Princeps conventus erat Auguſtinus Galaminus, Prædicatorum Præpoſitus generalis, ſacrique palatii Romæ præfectus, vir doctrinâ & virtute clarus. *Galamin. General.* Abierat in laxamentum regula ſancti Dominici, ſolutaque per abuſum vitâ monaſticâ, exuerat autoris ſui diſciplinam; cùm Michaëlis in Occitania Provincialis, auſtera vindicare auſus inter tantos, propoſuit primus reſtaurationem vitæ reformatæ. *Michaëlis Provincial en Languedoc.* Pauci tum ſequaces: hodiè diffuſa eſt totâ latè Europâ reformatio, haud indigno autore, cui nomen adſcribat hiſtoria inter magnos, Eccleſia inter

1610. ſanctos. Atenim eo tempore decepta viri probitas præſtigiis & incantamentis Gofridi, magi inſignis (is ſacris illudere ſolitus impietate eò majore, quod ſacerdotii autoritate, Moniales decipiebat, ſpecie ſacramenti vocatas in ſacrilegium nefario coitu) Dæmon illi in Venerem facilis, quo ſæpius allectæ fœminæ, ſub imagine ſacri nodo exin inextricabili vinciebantur, ſi vera fama. Pleraque de eo, & Magdalena moniali vulgavit temerè, moribus & vita innocens Michaelis, quæ ſatius reticuiſſet: ſupra captum poſitis, deeſt perſæpe fides, unde decedit ſcribenti autoritas. Paulò poſt placito ſenatus Provincialis, ultrice flammâ, vitæ exemptus præſtigiator. Non defuere qui & parlamento imputarent vanæ credulitatis errorem.

Le Parlement de Provence.

Ineunte Autumno Sectarii comitia Sectæ ſuæ generalia per miſſos in aulam Oratores petunt, & impetrant: adjecta conditio, *Si legato coram regio haberentur.* Habendis, Salmuria indicta: lecti pars è nobilium ordine, pars è plebeio, trecenti. Delegatorum, præcipui Bullionius, Sullius, & Rohanæus Duces, queis pro Secta ſtudium, aut pro rebus cuique ſuis: conventui pro Rege interfuit Bullionæus, libellorum ſupplicum in Regia magiſter, Regi & Sectæ æquè fidus: fidus Sectæ quia Eſdiguerio mancipatus: fidus Regi, quia Eſdiguerio, una cum Rege cauſſa erat. Pleraque hîc propoſita queis Edicti Nannetici renovabatur fides. Adjectum *petendas à Rege urbes novas, præſidium Sectæ, donec ipſe adoleverit: petenda alendis paſtoribus ſtipendia auctiora: nova item Collegia quibus ingenia adoleſcentum imbuantur doctrinâ reformatâ, ambiguis per ætatis lubricum, in recta animis.* Repeto formulam ut verba ſonant, vocabula ambitioſè tumida, vacua obſequio & fide. His addebatur, *dejectum per Reginæ odia Sullium reſtituendum quæſturæ, necnon Baſtillæo regimini, quod ſimul & aurum publicum eò loci aſſervari ſolitum crediderat Rex, notæ fidei viro magis, quàm arci. Id ſi negabitur, petenda per quæ compenſatione indemnis recedat. Ipſi feuda & pecuniam plus æquo ſuppetere: petendam arcem in regni confiniis ſitam, unde ipſi præſidium ſit, & augmentum Sectæ. Petendum munus in regiâ illuſtre, unde honor ſit poſſeſſori. Quærenda hæc duo pertinaciter, perque contemptum auri ſternendam viro, in tuta & decora viam. In omnem eventum, retinendam magnam rei tormentariæ præ-*

Saumur. Bouillon. Sully. Rohan. Bullion.

Eſdiguieres.

Sully Surintendant des Finances & Gouverneur de la Baſtille.

præfecturam. His ſi acriter inſtiterit Sullius, fore ut rebus ejus privatis reformatorum vota & arma uniantur, per quæ vindicabitur autoritas, qualem vivente nuper Henrico poſſederat. His Sullium urgebant Sectarii, rati per officia & arces quæ in vicem permutati dominii petebantur, augendas res Sectæ, cui una erat cauſſa cum ipſo. It in eam ſententiam Sullius, ſcriptiſque ad Reginam litteris, multa quæritur quæ ad res noſtras ſpectant, eoque accuratius referam: litterarum hæc ſumma fuit.

1610.

La charge de grand Maiſtre de l'Artillerie.

Præſtitas à ſe, Henrico, Domino olim ſuo, Galliæque univerſæ operas, tanta integritate, tanto Regis augmento, ut non exacta viderit, non ventura ætas viſura ſit paribus vigilantiâ & fide Quæſtorem. Lætum ab inſueta tributi remiſſione populum, dum augebantur Regi reditus: id labori aſſiduo debitum, per inſomnes quas officio ſæpe traduxit noctes. Procuratum populo levamen immensâ parcimoniâ: auctos coronæ reditus, per imminutas penſiones antè præſtari ſolitas velut ex debito, quibus impar ærarium eſt, niſi populi ſubſtantiam exprimit. Conſtitutas à ſe rei numerariæ leges, per quas confuſio, prædandique licentia ſublata penitus; actum id labore indefeſſo. Hinc factum ut in ſingulos annos rex, magno populi levamine (rem inauditam) in ærarium cui à parcimonia *nomen eſt, milliones librarum octo cogeret, ſalvos ab impenſis legationum Galliæ ad externos, externorum ad Galliam, ſalvos item à ſecretis extra regnum negotiationibus quæ magno ære parantur, ſalvos ab emiſſariis per equos decurſorios huc illuc miſſis, vel hinc illinc receptis, & (quod incredibile) ſalvos ab immenſis ſumptibus, quos in annos ſingulos felicis memoriæ Princeps, conſtruendis dignitate regiâ palatiis impendebat: imminuta, quod rarum, ſubſidia, durante bello. Duodecim librarum milliones conſcribendis tribus exercitibus conſumptos, quorum altero Ambianorum urbs ab Hiſpanis dolo intercepta, longa obſidione recipitur: altero Britannia Henrici ſupremus in ſuos labor, domatur: Breſſia & Sabaudia tertio expugnantur. Interea exſolutam debitis Galliam, quæ turbidis antè temporibus, ſeu per largitiones deceſſorum regum, ſeu fœderibus, aut pace ineundis immenſa contraxerat: in eam rem impenſos librarum milliones ſupra quinque vicenos, adeò ut nullis hodie nominibus obſtricta ſit corona Gallica, rem debitam parcimoniæ ſuæ: actum id etiam*

L'Eſpargne.

Amiens.

La Bretagne.

La Breſſe.

La Savoye.

1611. *per ſubſidium ſolito levius. Conſumptos in Helvetiorum, Principum Germaniæ, Italiæ, & Angliæ fœdera ſæpè renovata XXX. librarum milliones: in penſiones externis principibus, aut ſi ſupra id largitionis erant Principes, in annua ipſorum miniſtris ſtipendia, XXV. protectioni provinciarum Galliæ confœderatarum VIII. reparandis tormentis bellicis, immenſoque in bellum apparatui, in arces, in vias, in ædes publicas, conſumptos totidem. Demùm in Baſtillæa arce, quod nemo diffiteatur vel unâ rei probatione quæ proſtat, quibus Rex in dies utitur, per quos pacificus regnat & potens, coacervatos XVII. milliones, magnum regno præſidium. Hæc tam fideliter, tam accuratè geſta, probant injurioſam eſſe innocentis, & de Repub. bene meriti dejectionem, meliùs proſcriptionem appellandam, per quam tantâ infamiâ rerum adminiſtratione movetur, qui geſſit tantâ innocentiâ. Quæ proponitur in numerato compenſatio, eſſe penitus indecoram: opum abundè ſibi quæſitum, per bonas artes, ſuperſtite Henrico magno, nunquam expletâ Regis optimi liberalitate in augmentum ſubditi quem amabat. Vnam eſſe honoris viam per quam ire contendat: unum id ſibi poſt amiſſas ærarii & Baſtillææ arcis præfecturas, ſolatium fore, ſi miſſionem honeſtam obtinuerit.*

Hæc ſumma litterarum Sullii ad Regentem: etſi juſta erat, antiquatur petitio, ne fortè, Sectarii augmento hominis, & Secta augeretur. Nemini ambiguum erat ſpecie procurati Sullio muneris, rebus ſuis Sectam incumbere. Ille ne gratis ſpoliaretur quod imminebat, cauſſam Sectæ abdicat, pecuniáque remuneratus, aulâ & officiis abſtinet: rem certè indebitam viro, cui multùm debere Regem & Galliam nemo diffitebatur. Atenim manebant in ipſum Reginæ odia, ducta è longinquo. Reginæ odiis juncta Brulardi, Villaræi, & Ianini ambitio, qui rerum imperia æmulabantur invicem: unde item Sullio caſus. Timebant viri in regis conſilio principes, nec indigni à quibus Reſpublica regeretur, ne prævaleret ſub rege filio Sullius, apud quem ſumma rerum ſub patre fuerat. Nemo item theſauris non inhiabat, viri parcimoniâ quæſitis, quos non erat paſſurus malè dilabi, ſi in procuratione maneret: contra ipſum item ſuffragia populi, cui ſemper odia ſunt in dominantes: hinc dejectio viri probiſſimi omnium ſuffragiis confirmata, neque minus iniqua: quippe omnes rei privatæ ſtudio agebantur in unum caput.

Brulard. Ville-Roy. Ianin.

Lit-

Litteras Sullii ad reginam conſultò expoſui, fideliter redditas: quò videat noſtra, ſciatque ætas ventura, non alibi ditius regnum, non alibi fortiorem Regem, cui etiam per profuſas largitiones, ſi valet Quæſtor diligentiâ & fide, parari poſſint opes immenſæ, quibus terrori externis ſit, ſuis in amorem: captum ſuperant divitiæ, & amplitudo Regni Gallici. Henricus III. per bella civilia, ſeu per effuſam in res plerumque inanes, ærarii ſui vim omnem, populum opprimit, deſolatque florens regnum, ut deſolari poteſt: reparat & auget ſucceſſor decennio, quo pacificus vivit. Per ea tempora, exſolvit debitis Galliam immenſis, Gallici dignitatem imperii & gloriam ſuſtinet; largitur ut quiſque meruit, quam arcam parcimoniæ vocant, auro implet & gazâ: tributum, hæc inter, ſolito levius eſt. Probant hæc regni opulentiam. 1611. *L'Eſpargne.*

Sullio inimici erant Sueſſio & Condæus patrueles; ille ex cauſſa veteri, hic ex nova; illam in comperto non habeo; hæc, mihi ſic tradita eſt. Quo tempore Henricus IV. veſaniâ amoris agebatur (quæ una labes Regi maximo) autor illi fuerat Sullius arctâ cuſtodiâ cohibendo Condæo, cujus contumaciam Rex, verſâ in manſuetudinem inclinatione, gratiâ & largitione tentabat, ſi frangi poſſet: neque ſe Condæus ſubripuiſſet fugâ cum conjuge, ſi Sullii conſiliis fides haberetur: hinc Condæi juſta in Sullium odia; hinc item odia Reginæ in eundem, quæ acriùs in fæmina valent, ex amore zelotypo. Paucis agnitum eſt, dum Regina vanis conjugis ſui amoribus palàm indignabatur, increpabatque acriùs Regem; ſpecie valetudinis regiæ, qua contradictione infringebatur, propoſuiſſe Sullium ſatiùs fore ſi in Hetruriam natale ſolum amandaretur; hinc cauſſæ irarum & juſta indignatio.

Ærarii procuratio adempta uni, tribus permittitur; Caſtronovano, Thuano, & Ianino; nec valuit diu triumviratus, omni, paulò pôſt adminiſtratione in Ianinum tranſlatâ (is vitâ probiſſimus.) Per ea tempora Normanniæ, Ducatuſque Burgundici procurationes, illa Comiti Sueſſionenſi, hæc Duci Bellegardio Principis reſcripto permiſſæ: erectumque Damvillii feudum, vetus Mommorancææ gentis poſſeſſio, in Ducatus titulum; nempe quo pluribus munimentis ſubſiſteret familia prima inter nobiles Galliarum. *Chaſteauneuf. Thou. Ianin.*

1611. *Henriette de Ioyeuſe.* Iam tertius annus volvebatur, ex quo Henricæa Ioüſia, viduam trahebat vitam, poſt Mompenſerii cari conjugis exitum: (is Princeps è ſanguine Regio) ſæpe à Cardinale Ioüſa patruo vocata ad ſecundas nuptias reſtiterat, magnâ virtutis famâ. Neglecti ſecundi conjugii cauſſa, primò dignitas erat: neque enim è ſanguine Regio Princeps, in Gallia, qui pari dignitate ſubſtitui poſſet. Guiſiorum prima tum dignitas inter Principes quos *externos* vocant, obtinuit ut Guiſio nuberet: nuptias ſequuta eſt reſtauratio Guiſianæ domus, quam reſtituit conjux parcimoniâ & labore, viri negligentiâ, & profuſione exhauſtam; ſequuta item ampla progenies. Mompenſeriam ex priore conjugio filiam, virtute & muliebri forma commendabilem in tempore memorabimus.

Gignendis emulatione honorum ſimultatibus paſſim aula fertilis eſt: hinc cauſa diſſidii inter Principes Regii ſanguinis patrueles, Contium, & Sueſſionenſem; hic ambitioſus & audax, ille vitio naturæ in magna invalidus. Guiſius, cujus ſoror Contio nupſerat, huic diſſidio pro fratre implicat ſe, Gentemque ſuam: ſcinditur ſtudia in contraria aula omnis, ut quiſque amicis & autoritate valebat: ſanè niſi Regina, & Principes conſilio intercederent; periculum erat, ne ferrum, triſti eventu, controverſiæ finem faceret.

Eſpernon Colonel de l'Infanterie Françoiſe. La Valete. Survivances. Plura inter munera ab Henrico III. largitore munifico, in Eſpernonium collata, præcipuum fuit legionum Galliæ procuratio, quæ in Valetam filium, poſſidente ſe, ut in ſpem ſecundam tranſiret optabat pater; nec longe ambages: per infantiam Regis, primoribus erant in plano omnia: reſcripto, quod *Surviventiam* Galli appellant, ſubſtituitur velut ex fideicommiſſo filius, quandocunque pater excederet. Nec multò poſt Eſpernonius referendæ Regi, quam acceperat, gratiæ, in Aquitaniam progreditur, juſſus obſiſtere Condæo Principi, qui timebatur res novas in ea provincia moliturus. At vanus ex principe timor, cujus tum omnis inclinatio in pacem erat.

L'Aſſemblée de Saumur. Comitiis Salmurienſibus antè memoratis, Sectæ haud parum deceſſit ex autoritate, quâ in eam diem, ſpecie unionis valuerat: quippe agnitum, eſſe invicem diviſos fratres (id Sectariis nomen ex concordia) in Bullionium ſtabant *Boüillon. Rohan. Sully.* Rohanæus & Sullius, ille in utrunque, aſtu prævalens & experien-

perientiâ. Tradit Rohanæus Memorialium libro manuſcripto, in Salmurienſi conventu vendita Regi à Bullionio, delegatorum ſuffragia, inter quos commune fidei venditæ precium erat, velut inter ſocios. 1611.

Per ea tempora excedit Dux Aurelianenſis, Regis frater, altera Henrici magni ſoboles, adhuc impubes. Succeſſit in primam tum regni ſpem Gaſto Andegavenſis, mutavitque nomen aſcenſu; quippe Gallis alter à Rege, Aurelianenſium Dux eſt. Nec diu cùm Mayenius, Princeps è Lotharinga gente per triſtia olim tempora Gallicæ coronæ vicarius, & ipſius vxor Sabauda exceſſere: ille per ſenectam invalidus, hæc cari conjugis deſiderio; illis ſuperſtes filius in ſpem magnam. Mayennio ingens olim nomen, quo tempore adminiſtrabat regnum, & quanquam in Regem ſuum armaverat ſubditos, debet illi Gallia, quod Hiſpanum non habuit Regem, aut plures regulos. Eodem anno finiere Vitrius, & Vicius viri illuſtres: ille in Britannia magna, hic Caleti, ubi Proregem agebat.

Gaſton Duc d'Anjou. Duc d'Orleans. Du Mayne. Vitry. De Vic.

Eo anno confirmandæ Gallos inter & Hiſpanos paci, proponitur fœdus inter utramque gentem: fidei pignus, matrimonia duo, queis Ludovicus Annæ Philippus Elizabethæ ſociantur. Æqualitate invicem dotes compenſatæ: dicta Elizabethæ Galliarum, dos quinquies centena aureorum millia, Annæ Auſtriacæ dicta item in panem ſummam, ſtatimque ſoluta obligatio per compenſationem. In caſum viduitatis utrinque cauta ſummæ reſtitutio, cui ſuperaddita ſexaginta librarum millia in annuos reditus. Addidere Hiſpani pactis matrimonialibus Infantis ſuæ legem, qua renuntiabat conceptis verbis ſucceſſioni Hiſpanicæ, nedum ſuo, ſed & ſucceſſorum nomine; otioſam penitus clauſulam, impubere adhuc virgine, cui ne conſenſus quidem in rem propriam erat, quantò minùs in ſucceſſorum necem. Pactis ita conventis mittuntur utrinque legati, qui articulos pleniùs in acta redigerent. Pro Gallo legatione defungitur Dux Mayenius, quem ſub Acullonii nomine ſuprà memoravimus. Pro Hiſpano Paſtranus: ille magnifico apparatu Mantuam Carpetanorum ſub finem Iulii ingreditur: hic tardius gravitate Hiſpana Lutetiam. Mayenium ſtipabant Galli nobiles, ſupra quinquaginta ducenti, quos inter Tingrius Princeps, Luxemburga è gente ſuperſtes unus. Præibant ephœbi quin-

Du Mayne, Duc d'Aiguilhon. Paſtrane. Madril. Tingry.

1611. quinquaginta, centumque familiares diverſa in officia conductitii, Sequebantur muli vehendis impedimentis centum & quinquaginta. Diſtincta auro mixtim & ſerico periſtromata gentilitium Ducis ſtemma præferebant, mulis à ſummo in veſtigium ſtragulatis, phaleræ auro & argento diſtinguebantur. Ivêre in occurſum non urbe procul Duces Infantadius, Feriacæus, Albanus, Petrus Toletanus quingentique unà equites, donec ad ædes Marchionis Spinolæ ventum. Poſtridiè obſignantur in matrimonium pacta, vi procurationis per Reginam matrem Mayenio datæ. Adjuncti negotio Piſieuxius & Vaucelaſius, ordinarii tum Galliæ ad Hiſpanos legati (Mayenii extra ordinem legatio erat) ſcriptum utroque idiomate producitur; Antonius Aroſtequius Eques torquatus, Hiſpaniarumque Regi à ſecretis, Notarium agens, pacta notis inſerueratſuis, Hiſpano idiomate hæc legit prior, Duce Lermæo, primo tum regni adminiſtro, Hiſpani Regis procuratore; Rex conſultò aberat, quò per procuratores tranſigeretur omne negotium. Poſtquam Mayenio, Piſieuxio, & Vaucelaſio præſentibus, ab Aroſtequio lectæ conventiones Caſtellanâ linguâ conſcriptæ, Gallicæ obſignantur, Caſtellanæ poſtmodum: eo modo lectionis prærogativa Caſtellanæ linguæ, obſignationis permiſſa Gallicæ, penſatuſque Regibus velut ſtaterâ honor. Exactâ legatione, Mayenius Kal. Octobr. Lutetiam redit.

Duces d'Infantade. De Feria. d'Albe. Spinola. Pierre de Tolede. Piſieux. Vaucelas.

Lerme.

Dum in Hiſpania, munere defungitur ſuo Mayenius, Paſtranus legatus Hiſpaniæ XIV. Auguſti Lutetiam venit. Erat illi, apparatu magnifico familia illuſtris & ampla, at incompta & rudis, quò ceſſit Mayenio longis ſpatiis. Arrogantiâ ab Hiſpanis vincimur, Galli urbana natio: innata Hiſpanis parcimonia eſt, aurum argento & ſerico intertextum veſtimentis, rarò apud illos in uſu; quo Gallis cedunt in luxum diffuſis, ſeu ſpectas veſtes, ſeu habendo molliter corpori curam. Moroſa Hiſpanis conſilia & tarda; aſt firmiora noſtris. Galli magnanimi, alacres, in prima conamina fortes, domandis hoſtibus, expugnandis arcibus validi, invicta, niſi quòd mutabilis gens. Aſſuetudine laborum nihil Hiſpanis ſupra vires, indefeſſi laborant, & ſi laſſantur, fortiùs figunt pedem. Gallis propera; lenta Hiſpanis virtus; hinc bella apud illos cunctatione tractantur; nobis prælia, & feſtinati caſus placent. Imus properi quò juſſi, aſt regreſ-

ſus

ſus perſæpe injuſſus & præceps. Nobis vita ingenua, libera, compta, facilis: illis cynica, obſcura, rudis, & ſuperba; Hiſpani ſua tantùm mirantur: Gallis æqua judicia ſunt, & ut quiſque meruit, laudant. 1612.

In occurſum Paſtrano procedit, ad tertium ab urbe milliare Dux Nivernus: ſtipabant quingenti nobiles manus comptiſſima. Eâ pompâ invectus legatus, impenſis regiis vixit magnificè donec urbe abſiſteret. Hîc pacta in matrimonium ſcribuntur, leguntur, obſignantur, qua antè ad Mantuam Carpetanorum formulâ. *Nevers.*

Non multò pòſt, ludi equeſtres Lutetiæ celebrantur, eo apparatu, eo concurſu nobilitatis, & Principum, qui undequaque confluxerant ad propalatam torneamenti famam, quam propugnatores Equites per ſcripta ſua vulgaverant, ut exacta ſecula nihil tale vidiſſe certò dixeris; quæ ut viſu læta, & ſplendida, ſcripto languent quaſi extra ſitum. Non alibi nobilitas generoſior, non exercendis in prælium, aut in ludicra equis expeditior. Non antè majore audaciâ dimicatum; Guiſius, Nivernus. & Capruſius Duces, Baſſompetrus, & Caſtaniaræus, Mauritanorum Equitum mutuati ora & habitus ſuſtinuêre ludicrum: ceteri oppugnabant, ſuoquiſque ordine, prout legem Caſtrametator dixerat. Prælium illuſtre fuit, quanquam incruentum. Impoſitus finis, lanceæ in annulum ludo, quo Rolhacus victor, Regina largiente, diademate Indico donatur. Præcipuum illi cum Valeta ſobrino diſcrimen: terna utrique intromiſſio. Neque deerant quibus ſponte victoria ceſſurus crederetur, declinata tantiſper à ſcopo lancea: prævaluit juſta æmulatio; unde Eſpernonio Duci (is Valetæ pater) in Rolhacum ira & indignatio. *Chevreuſe. Baſſompierre. La Chaſteneraye. Le Mareſchal du Camp. Rolhac. La Valete.*

Abſtinuere his in feſtivam diem ſolennibus, Principes: cauſſæ variæ tradebantur: quidam conſultò geſtum reprobandis ſponſalibus, alii fortuitam dixere abſentiam; affectatam probavit vulgatum non multò pòſt ipſorum nomine ſcriptum, in hanc ſummam.

Majoris momenti negotium eſſe, quàm ut tranſigi poſſit, non conſultis Principibus, quorum præcipuè intereſt. Pactas neglecto ipſorum conſilio nuptias, queis fortuna regni verſatur: indebitam contractui ætatem, tenellos adhuc utrique conjugum annos: mutari paſſim cum ætate affectus, præcipuè

Re-

1612\. *Regibus ; ſi puberi Ludovico diſplicuerit cum Anna Auſtriaca vita ſocietas, repudiandam, repudio imminere ultionem, bello eò atrociore quod inſtabit Gallis Auſtriaca gens armis & conſilio formidabilis. Parum è re Gallica eſſe duplex fœdus, præcociter & pravè concluſum, vocatis quorum nihil intereſt : eo conſilio in peſſum ire res Gallicas. Immenſam, quam Henricus magnus collegerat parcimoniâ & ſedulitate pecuniam profligari in dies, dum ſanguinem Galliæ avidiùs ſugunt hirudines, viri alienigenæ, quibus ruere, aut ſtare Galliam perinde eſt. Regni adminiſtrationem credi ignaris, & ſi quid ſcirent, non auſuris : provinciarum præfecturas nihil de Rep. meritis, & ſi quid poſſent perdituris; dejectos muneribus, habitoſque in ludibrium, quos regibus ſuis, quos Galliæ fuiſſe fidos, docent facta ipſorum, & Henrici electio.* Hi confœderatorum Principum queſtus, magis in ſpem diſſidii (quod aſſolet) quàm reformandis rebus. Atenim immaturâ adhuc ſeditione, in aulam redeunt, auctique penſionibus ſubſcribunt nuptiis.

Le Mareſchal de Fervaques, Gouverneur de Quillebeuf.

Sueſſio eodem anno in arce Blandina morbo extinguitur: aulâ abſtiterat non antè diu, impatientiâ nedum ſibi prælati Quillebovīæ arci procurandæ Fervaquii; ſed ex ea victoria immenſo nobilium in aula comitatu coram ſe triumphantis: vir erat magni ingenii, ſagacitate & virtute bellicâ inter paucos, haud impar natalibus quos ducere à ſanguine regum, natura dederat. Illi à pleriſque pro nævo data ſui æſtimatio : at levis hic nævus viro Principi, qui ſi dotibus animi valet, cur diffiteatur naturæ donum ? Principibus conſcientia virtutis propriæ nunquam vitio vertit, quippe rarò in res magnas via eſt per ſui deſpectum. Multùm intereſt Principem inter & privatum : ille ad famam omnia dirigit, hic continetur modicis : quod vitium huic, ſæpe illi virtus; quod homini privato ſuperbia, Principi magnanimitas eſt.

Longueville. Le Prince Thomas. Le Gouvernement d'Auvergne, au Prince de Conty. Le Comte d'Auvergne.

Patri ſuperſtites quatuor liberi, alter maſculus paternarum ſucceſſor virtutum & opum ; tres fæminæ, quarum tertia innupta exceſſit ; natu major Longavillæo elocata, altera Thomæ Sabaudo Principi. Normanniæ præfecturam, quam poſſidebat Sueſſio ſibi Regina vindicat, Arverniam Principi Contio permittit, poſtquam rectorem ejus provinciæ Comitem Arvernum, qui tum in carcere, pecuniâ indemnem fecerat.

In

In idem ferme tempus incidêre funera Principum, Aurelianenſis, Mayenii, & Sabaudæ conjugum, Margaretæ Auſtriacæ, Reginæ Hiſpaniarum, Vincentii Gonzagæ Ducis Mantuani, cui ſucceſſor Franciſcus eodem item anno extinguitur. Exceſſere item eadem circa tempora, Duciſſa Mantuana, Vincentii vidua, Vvalliæque Princeps ſupra ætatem ferox, Gallis minax, neſcio an & Britannis; ſuo, an alieno fato incertum. Sunt qui credant metu rerum novarum, quibus ſe fautorem oſtenderat, exhauſtum. Parum eſt ſtabilis fortuna Principum, fato æquantur ſubditis. Necdum eo anno principum funeribus finis: ereptus imperio Occidentis paulo poſt Rodolphus II. Imperator, cui ſubſtitutus Matthias è gente Auſtriaca, Hungariæ, Bohemiæque Rex, Archidux Auſtriæ. Hæſit ambigua diu electio, & quanquam imperiali lege, poſt menſem à funere legendus ſucceſſor, ſemeſtre interregnum fuit. Auſtriacæ genti obſtabat Ioannes, Comes Bipontinus, Palatini Electoratus adminiſtrator, & Friderici pupilli ſui nomine Elector: obſtabat item, Ioannis Sigiſmundi Marchionis Brandeburgenſis Electoris Legatus Adam Ganſſius, uterque impatiens avita velut ſucceſſione poſſeſſum genti uni imperium, habitaque in vinculis Electorum ſuffragia. At irrita duorum interceſſio: prævaluere quatuor. Pro gente Auſtriaca ſtabant Ioannes Schuveihardus Archiepiſcopus Moguntinus, Ferdinandus Archiepiſcopus Colonienſis, Lotharius Archiepiſcopus Trevirenſis, & Ioannes Georgius Saxoniæ Dux. Lectus tandem in Regem Romanorum Matthias, qui idem Bohemiæ & Hungariæ Rex, Francofurtique coronatus ex cauſſa, qui Aquiſgrani de more inaugurari debuit. Erant qui obſtreperent Electoribus, ex perpetua imperii ſucceſſione in gentem unam: at vana ſine armis murmura. Morte Fervaquii, Normanniæ ſecunda procuratio Mombaſonio defertur, (Galli legationem appellant) ſic Regina gubernatrix ejus provinciæ, ſic Mombaſonius pro Rege legatus.

1612. Duc d'Orleans. Du Maine. De Savoye. Le Prince de Galles. DeuxPonts. Adam Gans. Schuveikard Archevesque de Mayance. Ferdinand Archev. de Cologne. Lothaire Archev. de Treves. Iean Georges Duc de Saxe. Matthias.

Per idem tempus tradunt Abbatem Boſium Gallum, Romam à Regina, ſpecie legationis miſſum, mox decreto Sedis Apoſtolicæ captum, detentumque in arce Adriana, donec poſt longum tempus extingueretur. Sæpe è ſuggeſto Lutetiæ de Summi Pontificis autoritate, audaciùs dixerat, pleriſque temerè congeſtis de libertatibus Eccleſiæ Gallicanæ,

Le Chaſteau S. Ange. Du Bois. Mombaſon Lieutenant de Roy en Normandie.

1612. næ, quæ Romam in tempore habuere ultricem. Fuerint ne in Conſilio Regis arctiore, qui ſpecie legationis illuderent viro, necne, incertum: utcunque res eſt, captus Abbas, poſtquam in carcere diu penitentiam egerat, moritur veneficâ, ut creditum, potione. Rohanæus Helvetiorum in Gallia præfectus erat (Colonellum vocant) viſum è Repub. fore ſi homo Sectarius autoritate minueretur: compenſatur illi in numerato officium, traditurque Baſſompetro, cujus apud Helvetios illuſtre nomen, jure natalium: ſic tranſlata poſſeſſio muneris in hominem Catholicum, Regique fidum.

Colonel des Suiſſes.

Eo anno plena diſcordiis aula inter Principes: Condæus, Nivernus, Bullionius, & Ancræus, Guiſium gratiâ Reginæ depulerant, Barone Luxio, ut creditum, in eam rem haud parum operante, quod illi in excidium vertit: quippe Dux Guiſius, meditata in autorem ultione, Fratri, Hieroſolymitano Equiti autor eſt, reparandæ per ferrum injuriæ: nec longa mora, vindictæ impatiens Eques curru vectum Luxium Lutetiæ, medio vico ad certamen vocat. Luxius è curru exilit: ſpectat nobilium utrinque turma, nullo in contrarium niſu, crudele factum! brevis eſt pugna. Luxius duplici vulnere confoſſus cadit: Fuere qui ex improviſo cæſum, dum ferrum ſtringit, obſtreperent; rem in ambiguo poſitam, in pejus explicat Luxii filii veſanus dolor. Certè diu prohibuit reverentia, quin Principi ſingulare certamen indiceret: vicit ira: arduum opus erat à diſparitate natalium: neque enim uſu recepta in hanc diem ſingularia certamina virorum principum, cum ſecundi nobilibus ordinis. Datur Rioleto charta in prælium; ille rareſcentibus ad primum crepuſculum umbris intrepidè ad Guiſium perfert in hæc verba conceptam.

Nemini apertiùs innoteſcit cauſſa doloris mei, ut legitimus eſt, quàm tibi, Domine, eòque veniam debes qui junctus es: ignoſce ſi filium à Patris nece, ira vecordem agit. Singulari tecum certamine dum experiar, ſi congreſſum non dedignaberis quod ſpero, cum principe experiri mihi honori vertet; tibi, gloriæ & decori, quam pro natalibus detractare pugnæ aleam potes, ultrò ſubeunti. Paterni ſanguinis ultorem habes à quo provocaris, aut unà cæſum. Hæc me juſta opinio, quæ ſunt virtutis tuæ legitimus æſtimator, ſperare jubet re-

nun-

nuntiaturum te ſanguinis privilegio, quo Princeps es. Qui tibi à me hos codicillos reddit, idem dux erit in arenam, quam teneo ultionis impatiens, aut mortis: unus mihi equus, duo enſes, quorum erit electio penes te; hic ſi parum probabitur locus, ſequar quò indixeris. 1613.

Scriptum ex fide retuli, eo tempore magni habitum, ex modeſta provocantis audacia; molliebat invidiam juſtus dolor, parumque uſurpata inter inimicos urbanitas; quod in adoleſcente vix annos X X. nato mirabile. Acceptum habet generoſus Eques duellum, Griniautioque ſenſim dilabi juſſo, Rioleto it Comes donec in arenam veniret. Datur dilectus enſium, & quanquam gelu rigebat ſolum, exuitur thorax, nudantur ferro pectora: primo tranſitu, Guiſii brachium leviter mucrone perſtringitur; ubi ſanguinem videt; *Patris*, inquit, *manibus Luxi, factum ſatis eo ſanguine!* Luxius ira vecors, *Decretoria*, inquit, *pugna eſt*, *ſociabitur morte filius patri, aut hoſtis hoſti.* Redintegratur pugna; altero tranſitu lethaliter confoditur Luxius, neque cadit: acto in gyrum equo, redit in hoſtem integris adhuc viribus, prætergreſſumque in veſtigia ſequitur. Lateri mucro imminebat, cùm Guiſius ægre reducto equo (æſtuabat ferocitate ignitus fræno impare) iterum objicit enſem, currentis equi impetu, in latus capulo tenus abditum. Non in momento cadit, bis lethaliter ictus: ſinuantur denuò in gyrum equi: inſtat mutuò in latera ferrum, donec Luxium deſtituerent penitus vires; excutitur equo exanimis: viguit animus donec vixit. Guiſius commilitoni Griniautio in præſidium decurrit: inſtat uterque Rioleto, aſt non diu; gratiam à victore accipit ultrò datam, ſtatimque accurrit ad Luxium, triſte ſubſidium exanimato. Levia Guiſio fuere vulnera, Griniautio graviora, aſt non lethalia: Rioletus illæſus abiit.

Ab eo duello gloria Guiſiano Equiti ingens, nempe apud eos qui gladiatoriam ſectantur: ſed qui hæc ad virtutem? ſtatim obmuteſcit invidia à Luxii patris funere nuper in Guiſium obſtrepens: ſanè filii magnanimitas valuit apud omnes, nec poterat meliore fato occumbere ultor paternæ cædis; juſta cauſſa erat, decora & legitima ultio, ſi ut mori Chriſtianum decet: moreretur. Diplomate Regina Regens, pœnam ab utraque cæde dimittit Guiſio, proregiaque ad *Le Chevalier de Guiſe.* *Lieutenant de Roy en Provence.*

1613. ad Provinciam dignitate nuper donatum, jubet ire quò præfectus erat, adjiciens, procul aula & conſpectu Regis, tempore mollitum iri crimen. It in Provinciam Prorex: magnificus ingreſſus eſt, velut triumphantis; infelix ætas qua, & reis ſua fuere præmia, ſpecie pœnæ funeſtum eſt quod ſequitur. Guiſius magno apparatu Provinciam ingreſſus, ingenti omnium applauſu excipitur: amabant per id temporis Provinciales, gens maritima, Guiſios. Proſtabat fortè immanis belli machina ad Beauxium (arx eſt non procul Arelate) placuit tormentario in ſcopum ludo recreari Principem. Iam diſploſa ſæpius machina incaluerat: juſſus ludimagiſter tormento adhuc fervido ignem ſubdere, negat, cauſſatus ex recenti ictu calentem machinam: inſtat Princeps, quoque intendebatur metus, urget acrius in ſpeciem ſpreti periculi, donec igne ſubmiſſo, machina ingenti fragore diſrumperetur. Triſte ſpectaculum! fragmento æris violentius impreſſi atteritur viro Principi coxa, qua ventriculum ſubit: cadit qui meliore fato cecidiſſe debuerat: nihil animo fractus jubet ſperare amicos qui circumſtabant. Non alio tum remedio, quàm per exciſum penitus membrum: dubitanti chirurgo autor eſt, firmat conſtantiâ manum operantis. Abſcinditur haud infeliciter membrum: aſt non multo poſt inſinuato in vulnus tabo, extinguitur. Ingens Guiſianæ genti ex eo funere jactura fuit: is autoritatis avitæ aſſertor, & quandocunque in Guiſios inimica manus auſura, vindex & ultor ſperabatur. Præter magnitudinem animi qua ſtrenuus, forma, cultuque corporis, omnium ad ſe trahebat affectus; comptiſſimus, expeditus in omnes artes quæ [illegible]pus exercent. Magna loquenti facundia, ſilenti majeſtas, utque ardua ſectabatur audacius, Guiſianæ gentis manum dexteram dixere dum vixit. Non defuere qui crederent, procuratam velut miraculo necem viro Principi, ab effuſo injuriâ ſanguine utriuſque Luxii: probabat altum eſſe judicium, inſolens necis genus, & recens crimen, velut propero in ultionem Deo.

Les Provenſaux

Baux.

Iiſdem ferme diebus Mayenii ſoror Sfortio Duci deſponſata, à Niverno Principe Mantuano in Italiam ducitur, quo tempore poſt exceſſum Franciſci II. Mantuæ Ducis, Ferdinando recens inaugurato bellum movit Dux Sabaudus, veſana in Monferratum libidine, ſi vera in ipſum poſtulatio.

latio. Pacando diſſidio Regina regens, armis & autoritate incubuit, ideoque ad ſeriem rerum Gallicarum pertinet hoc bellum, quanquam externum eſt. 1613.

Poſt exceſſum Franciſci II. Mantuæ Ducis (huic Margareta, Caroli Emanuelis Ducis Sabaudi filia nupſerat, ex qua, fœmina proles, cui Maria nomen) gravidam ratus viduam Sabaudus pater, ſibi reſtitui petit cum filia neptem, eo colore, quod *ætate minorem, à parente regi, reciſamque in ſacra paterna poſt mariti funus, par erat redire ad patrios lares: non alibi latius puerperium ſperari poſſe, quàm ubi nata mater, ubi fuerat educata.* Hæc per Victorem Amedæum, Principem Pedemontanum, à patre delegatum tranſacta in aula Mantuani. Ferdinandus Cardinalis defuncti frater, *adminiſtratorem ſe fore* reſpondet, *donec maſcula proles ederetur, neque dimitti poſſe cara genti ſua pignora, ſine cognitione cauſſæ: ſi gravida eſt Margareta, quod ambigitur, feliciùs Mantuæ enixuram, ubi concepit. Si maſculo prægnans eſt, naſciturum Ducem in Metropoli ſua; præſtandaque Principi legitimo à ſubditis obſequia, fidem, & curando corpori curam, qualia ab externis nec debentur, nec ſperari poſſunt.* Eo reſponſo Victor Amedæus dimittitur.

Dubio adhuc ventre, Ferdinandus pro adminiſtratore gerens, abſtinet titulis & proprietate feudorum. Non multo poſt, agnito prole vacuum ventrem eſſe, ad patrem remittitur filia, retinetur neptis, qua nihil obſtante, pronuntiat ſe Ferdinandus Mantuæ, & Monferrati Principem. Aſſenſere pars magna indigenæ; quidam Mariam præferebant, negantes maſculis prærogativam eſſe; horum fautor Sabaudiæ Dux, exhibebat pro nepte acta probantia, vetera Monferrati monimenta, queis manifeſtum eſſe ajebat, Ducibus Mantuanis quæſitum per fœminas Monferratum: per Violandam Guillelmi quinti filiam ex familia Alarmorum illuſtri, veniſſe ad Palæologos feudum; ab illis ad Gonzagas, ex capite Margaretæ, quæ ultima Palæologorum finiit illuſtrem Orientis imperio gentem, retentumque in hanc diem, non alio titulo, quàm quem, ex fœminis habent Mantuani. His accedebant exempla Hiſpanici, Anglici, Scotici, reliquorumque paſſim totâ Europâ Regnorum, aut principatuum, quorum uterque ſexus æque eſt capax. Inſuper jura naturæ, & ſanguinis, per quæ transfunditur

1613. ſucceſſio in deſcendentes nullâ ſexus prærogativâ. Vrgebant Regis Hiſpaniarum legati, ſeu Mariam jure affinitatis juvare illi animus, ſeu quia rebus in Italia Hiſpanicis expediebat fortè regnare infantem, cujus poſtmodum primi occupantis feuda fierent.

Altercantibus invicem Regulis, proponitur ab Hiſpano, infantis apud Mediolanos depoſitum, donec Imperator judex legitimus pronuntiaret. Hæc inter, ſpecie ſalutandæ Principis, Pedemontani, & Mediolanenſes ſorte, an conſilio, Mantuam veniunt, concurſu inſolito, unde Ferdinando juſtus eſt timor: ſecuritati procurandæ, jubet circumſtare palatio novum militem, ipſa urbs præſidio fortiore firmatur, adhibitique infanti vigiles, probatæ fidei. Alte ſecurus eſt, qui tempeſtive metuit. Interea dum hæc in aulis Principum tranſiguntur, conſulti Iuris Profeſſores reſpondent, ſcriptoque per Italiam vulgant, infantem ſucceſſionis capacem eſſe, neque Cardinali jus aliud in iis feudis, quàm ut per infantiam neptis adminiſtret & regat. Ferdinandus à Iuriſconſulto appellat ad militem, qui mos principibus. Suſpectabat Philippus Ferdinandum, in quo, rara rebus Hiſpanicis fides, prævidebatque fœdus ipſi fore cum Gallo; ita natis principibus Italis, ut niſi agnoverint alterutrum è Regibus Gallo, aut Hiſpano vix ſtare poſſint. Sic infeſtam fore Mediolano viciniam Caſalis, quo non aliud tota Italia fortius munimentum; nec vanus timor; quippe Regina regens, quanquam rebus Hiſpanicis non erat infenſa, in hoc negotio totam ſe Ferdinando committit, jure ut creditum proximitatis (is ex ſorore nepos,) confirmando in jura ſua

Trenel. Principi Marchio Trenellius Romam fortè miſſus ex alia cauſſa, jubetur in tranſitu ſpem Ferdinando adjicere ex ſubſidio Gallico: *Parata arma & militem oppreſſioni inhibenda, ſi qua ab Hiſpano in ipſum deſtinatur*: Vulgata hæc ſtatim per totam Italiam, Mantuani amicis ſpem faciunt. Rara eſt diſſenſio inter Auſtriacos Principes; nempe arcano à majoribus ſuis per traditionem accepto, tandiu Europæ arbitria habituros, quandiu concordibus votis una gens fuerint: diſcordant tamen in controverſia Monferrati: Matthias imperator contra Hiſpanum Regem, Mantuani protectionem ſuſcipit, prævalente ſanguini Auſtriaco, uxore, quæ Ferdinandi amita erat; quid non poteſt fœmina?

Les Maximes d'Eſtat.

mina ? uxore urgente, imperator regulas violat, quas ſtatus 1613.
vocant, quarum præcipua eſt ratio inter Principes. Summa diſſidii erat ſucceſſio Monferrati; de tutela infantis parum ambigebatur, aſſentiente Ferdinando, mater ut tutelam ſuſciperet, modò non transferretur pupilla extra patrios lares, maneretque feudorum poſſeſſio qualis erat: urgebat Sabaudus, tutelam fore negans, niſi corpus & bona tradereatur: tandem & tutelam negavit matri Ferdinandus, quia ipſa minor viginti quinque annis adhuc ſub cura erat. Quæſtione ad Matthiam delata, jus omne ad Ferdinandum transfertur: hinc bellum atrox inter Principes: Sabaudo decem legionariorum millia merebant: ex adverſo rarus miles; & niſi Reges Galliæ & Hiſpaniæ intercederent, opprimebatur in ipſo belli exordio Ferdinandus. Hiſpanus Sabaudi protectionem ſuſceperat naſcente diſſidio, ratus fore unam avo cauſſam cum nepte Maria, cui & ipſe proxima affinitate junctus erat: ubi Sabaudum jure proprio inſtare audit, mutat protectionis conſilium, Ferdinandoque, tanquam minori Principi favet, ne major, factus auctior intumeſcat, quod pro imperii arcano eſt utrique Regum. Nivernus Dux, Gonzaga è gente, milite Gallo firmaverat Caſalim: Mare- *Caſal.*
ſcallus Eſdiguerius lecta raptim legione intentabat Sabaudo minas: Mediolani Prorex quatuor peditum millibus properabat: nec deerant fœderato Principi ſubſidia Reipublicæ Venetæ, & magni Hetruſcorum Ducis, quanquam tardabantur: hinc Sabaudo metus, ex metu concordia & pax. Liberandæ fidei cùm incumberet ſegnius Dux Sabaudiæ, jubetur ab Hiſpano miſſum habere militem: ille tergiverſari, moras intendere, Mediolanique Proregi diu per ambages illudere: donec imperiali mandato juſſus actutum arma ponere, morem geſſit: dictas in pacem leges prætereo, velut extra res noſtras; niſi quod ſcire opus, legato Regis Galli, Marchione Rambolieto tranſactum negotium. *Rambolie*t.
Italorum Principum eo bello ſtudia contra Sabaudum ibant, planè ſuſpectis Reguli augmentis ſi prævaleret, qui aliunde plus æquo potens & inquietus erat: colligunt ſe vicini Principes in cauſſam unam, & inſectantur collatis unà viribus quem ſupra modum fortuna extollit.

Plura ſunt quibus Dux Sabaudiæ Marchionatum Monferrati ſuæ ditionis eſſe contendit. Primum eſt, quod in

1613. dotem conſtitutum cuidam deceſſorum ſuorum affirmat, inito cum Palæologa matrimonio, quandocumque ſtirps Palæologorum deficeret. Secundum, quod præter futuram ſucceſſionem deficiente Palæologorum proſapia, conſtituta tum in dotem Sabaudo Duci centena aureorum millia, etiam nunc debita cum uſuris duplo majoribus. Tertium eſt, quod bello olim moto Ducem inter Mediolanum & Marchionem Monferrati, ſuccubuit hic illius armis, non antè feudo reſtitutus, quàm Dux Sabaudiæ copiis auxiliaribus depuliſſet victorem, in cujus gratiam beneficii, ſe Marchio, ſucceſſoreſque ſuos Sabaudo mancipavit in feudum ligium, cujus hanc eſſe legem ait, ex feudi natura, ut ſerviens, deficientibus maſculis dominanti accreſcat. Sunt qui credant Monferratum dono Guillelmi ultimi ex gente Palæologa maſculi, in Sabaudiæ Duces tranſlatum. Filia Guillelmo legitima erat, in cujus necem, tranſmiſſa in extraneos ſucceſſio, pro impietate audiit apud Carolum V. is ordinem naturæ ſequutus pro herede Monferrati agnovit fœminam, junxitque per nuptiale fœdus Frederico II. Duci Mantuæ, qui nomine uxoris poſſedit feudum, in vim Cæſarei reſcripti, editi annum circa M.D.XXXIII. exin Mantuana poſſeſſio fuit Monferratum, uſque in hanc diem. Hanc de Monferrato controverſiam, quanquam longiori temporum intervallo tranſactam, contraxi velut in tempus unum, quo facilius innoteſcat: trium annorum expeditio fuit, confuſe relata in unum: nunc ad temporum ſeriem redeo, reſque noſtras.

Principes eo anni primordio nova moliuntur, ſeu Reipublicæ illos amor, odia in Regentem, ſeu ſtudium in res ſuas agebant; pro variis cujuſque affectibus, variè dictum; Plerique aliunde ducunt ejus ſeditionis exordium, in hunc fermè modum. Vulgò ex deliriis principum affligitur populus: nemo mirabitur, niſi aulam ignorat penitus, hujus belli cauſſam deberi fœminis, queis paſſim omnium poteſtas eſt in aulis Regum: odia in Ancræum, & ex publica adminiſtratione querelæ, color diſſidio: æmulatio inter fœminas cauſſa fuit. Apud Reginam Regentem valebant gratia & favore fœminæ Principes, Guiſia, & Contia, privatimque per totam ejus anni hyemem tranſigebantur noctes repetitis per ſtata tempora cœnis, queis ſuccedebant ludi, &

hone-

honeſtæ omnes deliciæ quarum aula eſt capax: diſplicuit 1615.
Comitiſſæ Sueſſionenſi, & Duciſſæ Nivernæ non communicata ipſis velut per contemptum, vitæ ſocietas: æmulantur Reginæ gratiam, Guiſiæque, & Contiæ indignantur ex favore aulico, quo prævalebant, *nihil ſe natalibus inferiores, aut fortuna, eoque non ſpernendas.* Nihil in fœmina modicum; ſi amat, uritur, odio implacabilis eſt, contempta, amens fit. Sueſſionenſi & Nivernæ indignantibus, ex privato fit publicus dolor & dira ultio; agnatos, & ſi cui calebat ab amore ſanguis, in ultionem provocant. Mayenius cujus ea libido erat, ut nunquam mediocribus contineretur, alta affectaret, Comitiſſam Sueſſionenſem deperibat: illa quanquam naſcenti amori adverſabatur, poſitis infra primi conjugii dignitatem nuptiis, cautè diſſimulans captabat Principem, in quo momentum ingens ultioni quam deſtinabat; is gloriæ ſumme cupidus in ſpem erigebatur urbanitate non aſpernantis viduæ: urgebat Mayenius nuptias, declinabat ſegniter Comitiſſa, ut velle crederes: donec & ipſe contagione odii Reginam exoſus, rebus novis fautorem ſe oſtenderet. Nivernum inflexit quam deperibat uxor: ſic fit ex privata injuria diſſidium publicum, unde ingentis belli moles, quod nemo in hanc diem ſcripſit, nemo certè mirabitur, gnarus magnos rerum eventus ex atomis paſſim naſci in aulis Regum. Condæus malis artibus in prava ſuaſus, aulâ abſiſtit; actum id ex compacto, conſciis Niverno, Mayenio, Longavillæo, principibus unà transfugis. Nivernus Campaniam, Mayenius Sueſſiones, Longavillæus Picardiam invadunt. Bullionius, quanquam diſſidii autor erat, mentitur fidem, hæretque ſpecie obſtupentis, donec precibus & largitione Regina obtineret, ut Condæo & ſociis autor eſſet in pacem. Data fide, ſpecie exſolvendæ, Sedanum venit (urbs eſt in confiniis Galliæ, Luxemburgis & Lotharingis contermina.) Vindocinenſis meditato parum caute effugio in arce regia Lutetiæ detinetur; nec diu cum data opportunè in fugam occaſione in Britanniam fugit, ubi prorex arcibus, patrimonioque ingenti pollebat. Condæus viam reliquis molitus exemplo, poſtquam Caſtrorufum tenuerat, maleſidam ſtationem ratus, in Campaniam divertit, unaque cum Niverno ad extrema Galliæ penetrat: Meſieræ occupantur: urbs eſt in extremis Campaniæ

Longueville. Champagne. Soiſſons. Bouillon. Sedan. Le Luxembourg. Lorraine. Vendoſme. Bretagne. Chateauroux. Mezieres.

1613. *Curoles.* paniæ ſita : in arce negotium, obſiſtente pro Rege Curolio præfecto ; nec diu cùm dolo Principum, arce abſiſtit. Ceterùm erat ex ſe invalida factio, niſi Sectariis augeretur: juraturos in Condæi verba promiſerat Sectæ fautor Bullionius Mareſcallus, diſſidii caput & fomes : atenim vix erat ut convenirent cum Catholico Principe cujus ſtudium, etſi vehementer diſſimularet, procul à Secta. Vnà in diſſidium ituri Principes, diverſi agebantur privatis rebus, unde illis cauſſa paſſim in bellum eſt : prætextus erat qui in bellis civilibus eſſe ſolet, prava publicæ rei adminiſtratio, quod manifeſtavit Condæus ſcriptis ad Reginam litteris in hanc ſententiam.

Quæſito ab aula ſeceſſu Principes præveniſſe conſultò regni Gallici ruinam quæ imminebat: alta illis ſilentia in hanc diem, ne pro crimine verba forent : ſi quando Regis Concilio interfuere, ſervando decoro magis vocatos, quàm promendæ ſententiæ : perfunctoriè interpellatos quid cenſerent: habitamque pro caduca ſententiam ſi à regentibus diſcreparet, ita obmutuiſſe ſe dum peſſum ibant res Gallicæ. Medios miſerationem inter & metum, ſaluti privatæ poſtpoſuiſſe publicam, quod in præſens lugent, & reparant. Principes, clerum, nobilitatem, & populum uno ordine prava eorum adminiſtratione haberi, qui Regis ætate abuſi, regni ſtatum per factiones convellunt, per avara in ſui augmentum conſilia diſſipant, rectos pro communi omnium utilitate Reginæ affectus torqueri in prava, peſſimis eorum conſiliis, qui nova in dies moliuntur, excidio Principum. Inveterato malo, non aliam in præſens medelam, quàm quæ à comitiis regni generalibus ſperari poteſt. Convocari debuiſſe ſtatim, ab Henrici exceſſu, quibus Regentis autoritatem potentiùs nixam, majore cultu proſecutus fuiſſet omnis ordo. Hinc
Bourg. en Breſſe. *mali primordia : hinc dirutam ad Sebuſianos Burgi arcem regiam, reluctantibus Principibus, ipſoque Mommorancio Comeſtabili: hinc profligata diruendæ, quadringenta librarum millia : hinc in matrimonia conſilium præcox & indebitum, quibus Rex, ipſiuſque ſoror impuberes in Auſtriacæ gentis conſortia tranſeunt, infauſta Gallis : hinc parlamentorum libertàtem oppreſſam : hinc arcium, hinc urbium præfecturas pro regentium libidine diſtributas : hinc diſſidia Sorbonam inter, & reliquos Theologiæ Doctores, per vanam diſputandi licentiam aucta, parum debito tempore: hinc Eccleſiæ Præſulum autoritatem*

tem læſam : hinc dignitates per odia ademptas probis, per gratiam procuratas improbis & indignis, poſthabita Principum & primorum autoritate, quorum ea conſiliis geri è republica erat : hinc delectos arbitrio novæ gentis, nullo Principum ſuffragio, & externos Principes legatos, additis libellis in compendium memorialibus, per quos prodita, & commiſſa arcana regni, tyronibus nequam & imperitis, procul habitis quorum res agebatur : hinc in Navarram & Monferratum machinationes ab externis Principibus deſtinatas : hinc Venetos inter & Rhetos expetita olim ab Henrico IV. fœdera, impedita : mutata hinc matrimonii cum Sabaudo conſilia, ejuſdem Henrici votum : hinc Edicti Nannetici violatam fidem, quæ Henrico ſuperſtite ſteterat, ara concordiæ, præſidium genti, unde hodie Sectariis legitimi queſtus, & in ultionem arma : hinc emptam trecentis librarum millibus Ambaſiam, arcem regiam : hinc dona immenſa in immerentes collata per exhauſtum ærarium: ſic delibatas Galliæ vires, & paucos inter, eoſque ignotos, niſi per ſcelera & cædes, diviſa ærarii immenſa ſpolia, quæ nefas eſt Principibus inconſultis, neque participibus profligari: quæ cum ita ſint, è Republica eſſe, ut manus vulneri inferatur dum adhuc fas eſt. Invaluiſſe per moras malignitatem mali : futurum ſatius medelam tentare dum adhuc licet, ante quam patiantur Principes recrudeſcere vulnus. Mala inveterata inani tandem medicamine graſſari. Scripto impoſitus finis in hæc eadem verba. *Hac me Condæum, primarium in Gallia Principem, aſſenſu, & conſilio reliquorum Principum, Ducum & Parium Franciæ, Præfectorum provinciis, & ſi qui ab illis Coronæ Gallicæ miniſtrant per munera, necnon parlamentorum, Præſulum in Eccleſia regimen ordinatorum, nobilium, & plebis, qui me animo & votis proſequuntur in libertatem legitimam omnes, hæc me adigunt ut ſupplex trium Galliæ Ordinum indictionem, intra tres menſes petam loco tuto & libero; quo temporis intervallo, meo, principumque nomine adſtringo ſanctius fidem, nihil armis novandum per nos, quibus una cum regno ſalus eſt in ejus fortunam naturâ vocatis. Interea dum liberius de re tam ardua comitia diſſeruerint, ſuſpendi petimus deſtinata Regum matrimonia, per quæ imminent imperio Gallico ſalus, aut ruina. Atenim quo ſit unicuique compertum, procul eſſe rerum privatarum augmento noſtra omnium*

1614.

1614. *ſtudia, quidquid obganiant Sycophantæ nobis infenſi, regno exitioſi, profitemur palam hoc ſcripto, renuntiare nos penſionibus quibuſlibet, & ſtipendiis, etſi debitis, quæ lubentes, publicæ utilitati vovemus, & permittimus arbitrio judicum, quibus in Comitiis generalibus ſuffragii jus & facultas erit.*

Hæc Condæus unaque Principes. Non deerant in Reipublicæ adminiſtratione abuſus, & ſi reformandis conſilia Principum, recta hercle erant. Auguſta cujus præcipuè adminiſtratio petebatur, exoſa conſultores qui Condæo Principi incumbebant, lethale in res novas conſilium deprecatur, diluendæque in caput ſuum calumniæ in hæc verba reſcribit.

Nepos amantiſſime, lætor quòd generalium convocatio Comitiorum votum eſt utrique noſtrum: coincidimus communi zelo in rem ſanctam. Diu eſt cum alta mecum cogitatione revolvo id quodcunque monitionum, quo me acriori ſtylo perſtringis. Ipſa regiminis mei primordia ea convocatione inauguranda credideram: obſtitere quæ etiam nunc in recta obſtant, ſeditiones, publicaque diſſidia, quorum pars magna es, quæ timui in dies ne pravis à te conſiliis augurentur. Diſtuli donec de pace plenius conſtitiſſet; hæc ſi Comitia convocari nequeunt, tranquilla inter & læta, quod ſperabam, convocentur per me licet temporibus ambiguis, qualia ſunt per tua hæc arma, quibus immines Galliæ, patrimonio tuo. Pleraque congeris in caput meum, unde compilatos per ſatyram queſtus jactas in publicum, quibus fieri ſatis è re Gallica duxi, ne adminiſtrationis innocentiſſimæ memoria trahatur ad poſteros in dedecus meum, cui bene operanti, indebite rependis calumnias & convicia.

Largitione regia, nec diffiteor, pleroſque auxi, quandoque præter meritum; naucleros imitata, qui antennas & vela ex temporis conjectura futuri, aut neceſſitate præſentis, modò porrigunt explicata in faciles auras, modò contrahunt, complicanda in totum ubi reboantibus ventis cœlo miſcentur maria. Horum ego exemplo Rege impubere, conglobatos undique nimbos, pars diverti conſilio & autoritate, pars vici ferendo, aut diſſimulando, pars (quod ſæpius) per largitiones eluſi; hic te auxit regnandi modus, hæc ſocios tuos ditavit ad nauſeam fragilitas mea, aut potius per infantiam Regis prudentia: Reipublicæ neceſſitas non aliàs major eſt, quam ſub

infante Rege hinc deſolatio, & omne malum. Hujus mali: metus coëgit me in dona & largitiones, in ſumptus evitabiles uno Principum erga Regem ſuum obſequio; at defeciſtis omnes. Ingenti te affectu ſemper, ingenti proſequuta ſum cultu, non ignara Principem, cui à ſobole mea, corona Galliæ imminet. Quatuor anni ſunt ex quo Rempublicam adminiſtro, multa tecum diſſerui privatim, multa publice: obteſtor te, per Deum immortalem! mene horum quandoque ſecretò monuiſti, quibus improviſe feris incautam? Procurationi Gallici regni, & regiæ ætatis lubrico, omnium Ordinum votis admota ſum, quid palam accuſas? privatim amicam debuiſti monitionem: non diſtuliſſem malo remedium; at non aliud mihi, non aliud Galliæ malum, quàm quod tecum egi manſuete, & liberaliter. Pepigi regia in matrimonia fœdus, Galliſque Hiſpanos æterna pace junxi: jure id, & pro regni augmento factum nemo ambigat, niſi quem tua labes corruperit. At conſuli debuerant Principes? viſa Henrico magno, potior Ducis Sabaudi affinitas. Regum adhuc impuberum præcox matrimonium eſt. *Tria hæc objicis, quibus fieri ſatis, quàm eſt in plano. Revoca amabo in memoriam eam diem, qua te ex Aquitania reducem monui, Hiſpanis eſſe animum fœderis nobiſcum ineundi, per leges in matrimonia duo, quibus necteremur invicem: adjeci in id ſententiæ itum à Sueſſione Principe tum defuncto. Neque dixiſſe ſat fuit, probavi principis ſcripto ſententiam. Viden' ex his ut inanes ſunt à celato vobis negotio queſtus?* 1615.

Ad ſecundum caput reſpondeo, Henricum ſponſum meum, & Dominum cogitaſſe de fœdere cum Sabauda gente ineundo per nuptias: aſt non perſtitiſſe in ſententia, quod in aperto mihi fuit, ipſo Henrico indice, qua die Petrus Toletanus Regis Hiſpaniarum legatus, poſtquam multa cum Rege diſſeruerat, nihil de nuptiis dixit; unde Henrico ira & dolor, quod ſcio probè, conſors tum doloris & iræ.

Quod tertiò objicitur leve eſt, ætas indebita nuptiis. Neſcis Principum ſupra reliquos mortales eſſe ut natales, ita & vitæ rationem. Inter impuberes vetita matrimonia, aſt ſupra leges autores legum poſiti: neſcis regna ſimul contrahere, ubi nuptiarum fœdere nectuntur Reges? neſcis in iis matrimoniis contractus cauſſam, & effectus præcipua eſſe, contrahentium affectus, aut vota, acceſſiones? Minimè ſpectandos annos Regum,

1614. *gum, ubi populi ſalus verſatur? Magnates eſſe, recens natos, rationis capaces ubi infantiam exuunt: ſenes, hoc eſt plene ſapientes, ubi primùm adoleverint? diſtribuente quaſi per miraculum Deo præcociter, Heroïcis animis, quod acquirunt viles in tempore. Conſona matrimonia ſunt ſi ætates, ſi merita, ſi Regum nomen & ſtemma, ſi ſpectabuntur regna, ſi utriuſque gentis gloria & quies.*

Atrox eſt injuria, arctiore Concilio viros probitate illuſtres perperam adminiſtrata mecum Reipub. argui. Illis debita bene conſulentibus alta quies, qua potitur uſque ad invidiam felix Gallia: debita illis commercia & tranquillitas publica. Per hos commercia vigent nulla prædonum vi: per hos levamentum populo eſt tributo tenui, per hos veneratio parlamentis, clero quies, alta nobilibus otia. Hæc debita paci quam illis bene juvantibus colui, quam habeo præcipuam, & habebo, donec adoleverit belli & pacis arbiter filius, cujus animo infundam æterna in pacem conſilia, nunquam mei parca, ubi bella laboribus meis extingui poſſe credidero.

Poſtulantur iidem miniſtri profligati mecum ærarii, proſtitutæ autoritatis regiæ, ſpretæ dignitatis Principum. Indica, amabo, quis ſprevit, & habebis ultricem, quam habere te fingis inimicam. Profligatum ab illis ærarium? autoritas publica uſurpata? *Hic fige laſſum pedem, Condæe! ubi tua illa in publicum caritas, qua fervidus in ſeditionem armaris? tres jam anni ſunt, ex quo effræni in publicum licentia debacchantur, & ſiluiſti? ſerò medicina parabitur: implacido horrore diſcuteris à tam alto ſomno vix tui compos. Ferrum in ultionem paras, qui ipſi initio, levi monitione obſtitiſſes. Atenim procul via regia erras: quæris diverticula & vanos in ſeditionem prætextus. Lethalia ſunt rebellionis primordia, cui te implicant prava eorum conſilia, quorum intereſt in diſcordiam ire res noſtras; gens regno exitioſa, in ſui excidium, in tui necem nata. Nulla eſt fides, quam infidæ genti dediſti: Regi debitum eſt, quod diſtrahis in caput tuum: Regi primùm à te data fides, regno debita; redde utrique quod precariò poſſides, Galliamque majorum tuorum patrimonium, pignus quandoque tuum ſi fortuna volet, conſerva tibi, tuiſque dum adhuc licet. Vbi in bella aperte ſonuerit, quod hodie tibi & nobis liberum eſt, in neceſſitatem indureſcet, & durabit in necem.*

Hæc

Hæc ſumma litterarum Auguſtæ ad Condæum, quibus vindicabat innocentiam ſuam. Ceterùm quia extinguendis bellorum civilium primordiis, multum expedit armari illico Regem, opprimendis, dum ſe in ſeditionem conglobant, perduellibus, jubet regina parari ocyus in bellum arma. Inſtruitur expedite exercitus: Baſſompetrus, Helvetiique præfectus præſidii Galatiſius, tria Helvetiorum millia procurant: Hi per Burgundos, Campania præterlecta, apud Meldas in ſtationem locantur, non hoſte procul. Cohortem prætoriam, quæ per id tempus quatuor hominum millibus conſtabat, novo delectu ſupplent Eſpernonius, Crequiuſque. Ramburii cohors reſtauratur armis & milite. Praſlinius, Curæo ſtipante, alariorum turmas levem armaturam, in Campaniam non ante diu traduxerat. Mareſcallus Lavardinus novos cataphractorum ordines inſtruit; ut brevius quàm dici poſſit ſtare in armis viſus juſto exercitus numero, decem peditum, tribus alariorum millibus conſtans, cui longe impares principum vires. 1614. *Baſſompierre. Galaty. Meaux. Eſpernon. Crequi. Rambures. Praſlin. La Curée. La Cavalerie legere. Lavardin.*

Ex adverſo ad Britannos Vindocinenſis, vaſtabat ferro provinciam, cujus ipſi regimen erat. Sequebantur turmatim nobiles: Radeſianus Dux illi adjungitur; hæret vulgus, anceps obſequium inter & perduellionem, neque fidem exuerat, niſi in ſeditionem, proregis & nobilium exemplo raperetur. Blaveti arx intercepta, novo delectu firmatur à principibus. Leve Ducis Mombaſonii pro Rege conamen: hoſti impar eſt, eoque haud ægre Nanneticam in urbem retruditur; rarus illi miles Campaniæ, Picardiæque limites procuranti, qua in Luxemburgum & Belgium declivis Gallia. Armatur Condæi autoritate miles Gallus; diplomate ipſius nomine vulgato, Mareſcallus Bullionius è Germania alarios invehit: tandem indicto ad Sueſſiones loco juſto exercitus numero, caſtra metatur. Stativa illic haberi placuit: nec multo poſt per mapalia diſtribuitur miles; mille cataphracti, mille item ſupra quingentos levis armaturæ alarii (Carabinos vocant) pedes ex omni gente tria millia æquaverat. Hæ principum unitorum vires, quibus Dux Bullionius, Mareſcallos inter, & militiæ Gallicæ præfectos veteranus, magnaque apud externos autoritate præerat, ejus belli autor ut creditum. Auguſta cujus in Concordiam amor, & conſilia fuere dum viguit, Guiſio in pacem flexo, *Bretagne. Vendoſme. Rets. Blavet. Mombaſon. Nantes. Gens-d'armes. Chevaux legers. Carabins.*

1614. flexo, & cauſſam Principum per commiſerationem agenti permittit arbitrium pacis: lecti in eam rem Dux Vantadurius, Thuanuſque viri illuſtres, referunt procul eſſe Principum animis, quam ſcriptis ſuis magnifice vulgabant ſalutem publicam, apud ipſos pacis cauſſas & merita valere, ut cuique in rem privatam eſt: infectum opus. Miſſi iidem iterum, adjunctis Boiſſiſſio, & Bullionæo, pari exitu. Hæc inter affertur Ducem Nivernum, fanum Menechildis intercepiſſe, præſidioque firmare arcem: accedebant privata aulicorum ſtudia bello propagando; quod à pace penitus diverterat animos, ni Regina tacitis ſuorum protelando bello machinationibus obſtitiſſet;& regios vecordes agebat libido belli, Ancræo acerbius dominante: neque in bellum conſilia omnino prava erant, nempe ut bello vindicabatur libertas: Regentis animo prævaluit pax quoquomodo procurata. Legitur habendo conventui fanum Menechildis, huc Principes venerant non ante diu, Vindocinenſi excempto, (is in Britannia, terra marique inſectabatur regios bello acriore, quo inſtare pacem prævidebat) deleganturà rege iidem qui ante Vantadurius, Thuanus, Boiſſiſſius, Bullionæus, his adjunctus Ianinus: tandemque in pacem conventum, cui & ipſe Vindocinenſis ſubſcripſit poſtmodum in has leges.

Vantadour. Thou. Boiſſiſe. Bulion. Ste Menehou.

I. *Convocanda Idibus Auguſti proximis, trium Ordinum comitia generalia ad Senonum urbem: futuros eò loci ſub Regis tutela & præſidio provinciarum delegatos, quorum conſilio leges dictæ, poſtmodum regia autoritate valebunt.* *Sens.*

II. *Fœdus, Gallos inter & Hiſpanos per pactas invicem nuptias revocari expediat, necne, litteris in eam rem per Reginam ad ſe ſcriptis factum ſibi ſatis, Condæus declarat.*

III. *Munimenta arcis Meſierarum quæ urbem ſpectant, quia privatorum ædibus imminent, diruenda: ſupplendumque à Rege, unde Niverno domus parari poſſit, quò compenſetur ab everſa damnum.* *Mezieres.*

IV. *Blaveti arcem, novaque munimina qualiacunque ad Britannos recens per ſeditionis exſtructa, ſolo æquanda.*

V. *Vt miſſione quamprimum indicta, præbeatur externo militi commeatus, & quo ſit unicuique in gentem ſuam regreſſus, Gallo duodecim dies conceſſi: quiſque in municipium ſuum recipiat ſe per id temporis: qui contrà faxit,* fœ-

fœderis violati, publicaque tranquillitatis turbatæ, reus eſto. 1614.

VI. *Principi Condæo, cui ſe Rex munificum exhibere amat, urbs Ambaſia una cum caſtro jure depoſiti cedent, ſub præſidio cohortis, quam ipſe legerit, donec Comitia generalia dimiſſa fuerint.* Amboiſe.

VII. *Reſtituetur Dux Vindocinenſis præfecturæ Britannicæ.* Le Gouvernement de Bretagne.

VIII. *Valebit promiſſum de publico ſtipendium militi, quale Vindocinenſis aſſenſu provincialium dixerat; nempe ſi his in pacem legibus ſubſcripſerit & ipſe, in tempus debitum.*

IX. *Radeſiano Duci præſidiarium militem, & in ſingulos menſes ſtipendia conceſſa olim, conſervandis Macheronii, Pulchræque Inſulæ arcibus, valitura in annos quatuor, quod privato Henrici IV. diplomate promiſſum ſibi, neque exſolutum probavit ſcripto regio.* Le Duc de Rais. Macheron. Belle-Iſle.

X. *Patratum in Camoraum Henneboni præfectum facinus, reparabitur, reſtituto eo in præfecturam ſuam.*

XI. *Militum præſidia qualibet ab ineunte Ianuario in urbibus poſita, hujus occaſione diſſidii, dimittenda; exceptis centum ad Meſieras, ducentis ad Sueſſiones legionariis; valituro præſidio donec Comitia ſubſiſtent.*

XII. *Regis placito, parlamentorum actis inſerendo, Principes, primores, nobiles, & ſi qui ab illis Condæi partes ſequuti, eximentur noxæ, alioquin ipſis quandoque imputandæ: nec ſat erit proclamaſſe innoxios, adjicietur ſtudia ipſorum, & arma pro Republ. fuiſſe, Regiſque, & regni dignitati ſtuduiſſe omnes; qua formula bona illis, dignitates, & munera ſalva erunt, qui olim Gallis ritus, in pari caſu.*

XIII. *Quo extra Galliam, Principum famæ conſulatur, procurabuntur ad externos Principes à Rege litteræ quarum ſumma erit: Condæo præcipua fuiſſe pro regni ſalute conſilia, principibuſque ſociis ſtudium idem.*

XIV. *Compenſandis ſumptibus quos Condæus, ſociique Principes impendere in bellum, erogabuntur de publico librarum quadringenta quinquaginta millia, quam pecuniæ ſummam Condæus ſe inter & confœderatos communem habebit, pro arbitrio dividendam.*

XV. *Factionibus privatis, publiciſque, intra & extra fines regni Gallici quibuſcunque, in præſens & in futurum re-*

1614. *renuntiabitur, in gratiam accepti à Rege beneficii, non aliàs obtinendi.*

XVI. *Ob deceſſorum, & ipſius Ducis Niverni in Galliam merita, promittit Rex daturum ſe privato diplomate præfecturæ Campanicæ ſpem à patre ſecundam primogenito ipſius filio Duci Retellorum.*

La ſurvivance du gouvernement de la Champaigne.

Actum ad fanum Menechildis 15. Maji, 1614. Obſignati, *Henricus Borbonius*, *Vantadurius*, *Carolus Gonzaga Clivenſis*, *Henricus Aurelianenſis*, *Henricus Lotharingus*, *Henricus à Turre*, *A. Thuanus Præſes*, *Ianinus*, *I. Tumerius*, *Bullionæus*, *Henricus Luxemburgenſis*, *Tavanius.*

Henry de Bourbon. Vantadour. Charles Gonſague de Cleves. Henry d'Orleans. Henry de Lorraine. Henry de la Tour. De Thou. Ianin. Thumer. Bullion. Luxembourg. Tavanes. Le Marquis de Bonivet.

Rex, Auguſtaque obſignant articulos, dimiſſuſque ſtatim hinc inde miles. Condæus Ambaſianam urbem & caſtrum præſidio firmat, Dux Nivernus Nivernum ſe recipit, Mayenius ad Sueſſiones, Longavillæus Ambianum, Bullionius ſimul & Luxemburgus Sedanum, ubi poſitis armis privatim agunt, donec revocarentur in aulam.

In hunc modum reſtincta ſeditio: aſt non diu valuit fœdus: ecce nova ſtatim factio. Vindocinenſis ad Britanniæ extrema, qua alluitur mari, ſtabat in armis, nec Blaveti arce abſtiterat diruendâ ex pacto: quin id provinciæ prædabundus vaſtabat, fiſus loco, & Marchionis Boniveti ſubſidio. Neutri dimiſſus miles, neuter pactæ in pacem legi ſubſcripſerat: ſolo Bonivetus Pictavorum imminebat, alebatque diſſidium. Inter hæc Condæus Ambaſia in eam provinciæ oram progreditur: cauſſæ variæ tradebantur; quidam firmandæ paci: erant qui crederent provinciæ metropolim dolo & inſidiis peti: prævaluere quibus perſuaſum, Duci Rohaneſio opem inferri (is in ea provincia prorex, præfecturæ haud impar, ſi autoritate valuiſſet.) Reſtituendo in jura ſua Condæus venerit, necne, vix probe conſtat: manet apud omnes, veniſſe inermem. Caſtanæus Pictavienſis Epiſcopus ſeditioſa moliri Condæum, ad Reginam ſcribit: neque ab eo demiſſas adeò copias, quin juſtus adhuc Pictavorum provinciæ timor ſit. Reginam ſuſpenſam habet nuntius improviſe adveniens; armantur interea ſub Epiſcopi autoritate cives, prohibendo indicta cauſsâ Principi. Condæus unâ omnino familiâ ſuccedens urbi, agnito oppidanorum furore, renuntiando adventui ſuo Latrium ire in urbem jubet, intentaturum Epiſcopo minas, ſi perſtat prohibere

Rohanés.

Chaſtanier.

Latrie.

bere aditu Principem, cui in diſſidia, neque animus, neque tum vires. Iuſſa Latrius exſequitur parum caute; quippe Epiſcopo minas pro tempore audacius intendens, indigna pati cogitur. Conglobatur vulgus in ipſum, graſſatur fortuitis armis veſania populi: certe occubuerat Orator parum providus, niſi qui à Principe ſtabant in urbe, quanquam rari, procuraſſent per obſcura noctis dilapſum. 1614.

Epiſcopus, Principi ſeditionem & repulſam lethale vulnus fore ratus, qui in occurſum progredi debuit molliendæ per obſequium iræ, arma amens capit, vocatiſque in militaria munia civibus, urbe trudit Condæo fidos. Diſtribuit in præſidium vigiles: inſomnes trahit noctes metu inſtantis mali: ſtationes, diurna, nocturnaque munia, in armis agit. Ejus exemplo oppidani nihil hærent, quin propulſare Principem è republica ſit. Condæus it contra audentior; ſeptem omnino ſtipant. Præmiſſus pacem rogat Orator, Condæumque monet veſtigia premere præcurſoris. Ad Condæi nomen intenditur contumacia, conglobatur miles: petenti cujus autoritate repulſam patitur protoprinceps Galliæ manipularius. *Fortis, inquit, eſt vox qua prohibetur aditu, decem hominum millia collatis unà viribus idem clamant.* Inani in pervicaces conatu Princeps retrocedit, litteraſque ad Reginam plenas irarum ſcribit, in hæc verba conceptas.

Poſt pacem à ſe procuratam, quod nemo neget, dum in Aquitaniam procurationis ſuæ provinciam molitur iter, nullo belli apparatu privatum agens, pro hoſte publico ab Epiſcopo Pictavienſi acceptum ſe; æquius hoſtem publicum eſſe, qui Gallos Principes inſectatur recens de Rege & Republica bene meritos. Vix credi poſſe injuſſum Epiſcopum, eò provectum audaciæ, & temeritatis. In plano eſſe vindictæ modum, ſi ſpontaneum eſt quod peccavit. Eſſe è dignitate regnantis animadverſiones in crimina, maximè ubi ſpreta dignitas Principum in quorum perſona Rex petitur. In ſe impunè commiſſum, quod è vulgo nemo inultus ferat.

His & pluribus Condæus querebatur. Auguſta nihil dubitans, Principi in res novas eſſe conſilium, alta item ſecum mente perpendens, Bonivetum non urbe procul ſtare *Bonivet.* haud invalido alariorum præſidio, Ducemque Vindocinenſem audacia promptum, expedito in diſſidia ferro vaſtare

1614. Britanniam; reſtaurando bello arma & militem comparat, Regemque reſtinguendo quàm citè diſſidio ire procurat, quo monſtrabat viam ſeditio, ipſa dum lente ſequitur. Mareſcallus Briſſacus Helvetiorum ſex millibus recens lectis in Britanniam irrumpit, cohibetque Vindocinenſis impetum. Magnis ad Pictones itineribus pergit Rex: rarus illi legionarius, alariorum robur immenſum; Regis, Reginæ, Vernolii cataphractos, manum expeditam ſequebantur ſuppletæ novis delectibus alæ, nobileſque gratis merentes (voluntarios vocant) ingens apud Gallos præſidium, ubi Regem in belli caſus ſtipant. Statim Bonivetus in fugam rapitur, dilabitur miles ex rapto vivere ſolitus. Condæus reconciliatur Epiſcopo, Regi laudatur uterque Epiſcopus ob rem ex Reginæ animo geſtam: Condæus, metu. Poſt, ad Britannos ventum: ſtatim poſita arma, ſtatim Vindocinenſis Blaveti arce abſiſtit: arx Marchioni Cuvrio creditur: diruta poſtmodum provinciæ liberandæ munimenta, & muri; brevis certè expeditio & incruenta. Remedium reſtinguendis bellis civilibus optimum eſt Regis præſentia: quod etſi ratio majeſtatis convincit maximè, probant indies eventus, nunquam majore rebellibus metu, quàm ubi pœnæ repoſcendæ inſtare Regem audiunt, quod ex charactere impreſſo deſuper factum, nemo ambigat.

Briſſac. *Verneüil.* *Cœuvres.*

Per idem tempus excedit Henricus Mommorancius Galliæ Comeſtabilis, & in Septimania (Landgothiam vulgus appellitat) prorex. Vir proſapia illuſtris, bellica virtute, & gaza ſumme valens. Hunc ſub Damvilli nomine, exacti ſeculi annales memorant cum laude, qualem per ea tempora non meruit alter: pleraque inter queis illuſtre ipſius nomen, memorabile eſt, quod celebri ad Drocum prælio victor, principem Condæum partium ducem, fuſo & cæſo milite capit. Occidere poterat in æſtu prælii fortè agnitum, maluit parcere regio ſanguini, haud indignus eo facto, cujus filia nuberet capti Principis nepoti, quod ſequens ætas viſura eſt. Debita item illi celebris ad Dionyſii fanum victoria: Annæus Mommorancius Galliæ Comeſtabilis, annos natus octoginta duos, dum imperatoris munere glorioſe defungitur duplici vulnere confoſſus cadit: nutat exercitus, cæde imperatoris ſui: ſuccedit patri filius: idem imperatori nomen eſt, virtus & fama eadem: inceptum à patre

Henry de Mommorancy, Coneſtable de France. Gouverneur pour le Roy en Languedoc. Damville. La Bataille de Dreux. La victoire de S. Denys.

patre opus perficit filius & vincit hoſtem, cui Lutetia præda erat. Quid ultrà deſideres? Rebus poſtmodum ambiguis qui leo fuerat, vulpem agit: dejectus gratiâ Regum, aulâ exſulat: per ſeditionem, & civile bellum firmat potentiam: diſſidii fautor eſt, dum pace opprimitur: unitur Sectariis; denique Guiſianæ factioni reſiſtit virtute, & dolo. His ille & ſimilibus in avorum amplitudinem duravit, donec vixit; quæ familiæ dignitas neſcio an deſciviſſet ab ipſo, fato humanarum rerum, perinde ac deſcivit à filio poſtmodùm, incapace doli; niſi prudens in fas nefaſque, luſiſſet ſæpe adverſariorum machinas, rem filio ignotam. Pro tempore in figuras omnes mutabilis, luxuria, temperantia, comitate, arrogantia, ferocitate, clementia, malis, boniſque artibus pro fortunæ modo permixtus. Nihil medium illi inter æqua & iniqua: ſi quid animo deſtinaverat, nunquam hæſit; adeò malebat patrati, quàm incæpti facinoris reus eſſe. Per hæc, in decrepitam ætatem ſtetit & floruit. Vitæ amœnitatem, qua enervantur vires, & cadit virtus, parum ſectatus, ferocitatem aluit, vindictæ capax neque procraſtinator, ubi ſe occaſio dabat; hinc formidabilis. Per adverſa viguit quandoque Regi ſuſpectus, quandoque fidus, pro tempore: viguit in prima regni dignitate, donec fato ſuo decederet. At nec omitti debet, non modo neſciviſſe litteras, ſed ne prima quidem elementa; ut portento haud abſimile videri poſſit, virum litterarum penitus rudem, ſolo naturæ genio ſummum rerum apicem aſſequutum, quem ambiguis temporibus tenuit, tanta laude, ut aulicorum ætatis ſuæ princeps fuerit, ſeu natales, ſeu fortunam attendis, aut dotes animi. Vbi extrema imminere ſenſit, reparandæ quam laxius traduxerat vitæ, Patri Archangelo Capucino credit ſe totum, fune præcingitur, ſubque Franciſcano Capucinorum habitu in cinere & cilicio momentum explet, unde pendet æternitas. Ferunt, navitam dum Pedenatio, Agatham, in Deiparæ ſacras ædes ſecundo amne cadaver invehebat, ſuſpenſum habitus novitate, quo Franciſcanus erat, riſiſſe in hunc ſalem: *Fruſtra, mentiris te Monachum decipiendis janitoribus cæli, qui poſito ad fores cucullo dignoſcêre.*

1614.

Pere Archange Capucin. Pezenas, Agde.

Illi ex primo matrimonio filiæ duæ, quarum altera Duci Engoliſmenſi Valeſio, altera Vantadurio nupſerat: ex altero

Angouleſme. De Valois. Vantadour.

1614. tero duo item partus, fœmina & maſculus, illa forma commendabilis, Condæo nupſit vix pubertatis annos egreſſa: de Henrico Mommorancio filio & herede plura dicturi ſumus in tempus ſuum, digna, indigna, glorioſa, ingloria, ut nobis ipſe autor erit. Pedenatii perſolvuntur Galliæ Comeſtabili ſuprema exſequiarum, velut privato homini; ita caverat teſtamento: exin ad plagam Agathenſem in monaſterium Capucinorum dicatum Virgini illata oſſa, ubi etiamnum jacent in meditullio Eccleſiæ poſita, ea omnino inſcriptione, quam habet pavimento continuus lapis. HIC JACET HENRICVS MOMMORANCIVS GALLIÆ COMESTABILIS. Ita item cautum ſupremis tabulis.

Non multò pòſt Contius Princeps, Ludovico Regi p[...] truelis fati legem implevit: illum longus & inveteratus morbus afflixerat, uſque in vitæ tædium, quam explevit tandem Lutetiæ Pariſiorum, prole orbus. Lotharinga ipſius uxor pro dignitate funus duxit & flevit, jugalibus imitamentis accurate defuncta: rara eo matrimonio caritas ex defectu ſobolis, & continuo Principis morbo. Ab exceſſu viri viduam traduxit vitam, jactata per varios caſus illuſtris fœmina, quod in tempus ſuum trademus. De Principe Contio nihil eſt quod memoremus, præter ſanguinem, è Regia Borboniorum ſtirpe illuſtrem: in reliquis parum à vulgo diſtinguebatur ſine vitio magis, quàm cum virtutibus, quod in ſanguine Principum rarum eſt, qui memorabiles aſcenſu aut caſu, vitiis aut virtutibus, raró mediocribus continentur.

Sub finem Autumni Rex, poſt confectum in Principes bellum, adultus, imperii habenas more majorum, anno ætatis decimo quarto capeſſit: majorque de more, parlamenti placito pronuntiatur rebus adminiſtrandis; hic ordo rei. Poſtridie Kal. Octob. Rex pubes factus ſtipantibus Regina Regente, Gaſtone fratre, Condæo, & Sueſſione, Principibus: Cardinalibus Ioüſa, & Gondio: Ducibus Guiſio, Ellebovio, Eſpernonio, Vantadurio, Mombaſono, in parlamentum venit. Sequebantur Mareſcalli Galliæ, primores regni, torquati Equites, paludamento armillaque Ordinis regii inſignes, diſtributa ſedes, ex dignitate cuique ſua. Poſtquam majorum ſolio recubuerat Rex: in hæc verba ſilentium fregiſſe fertur.

Dei

Dei beneficium eſt, quod in hanc diem ætate major exhibeor vobis, viri illuſtres, propriis par regno conſiliis: quibus ſi veſtra adjici ex fide dabitur, quod ſpero, ſalva eſt Gallia, quam nobis Deus credidit. Mihi imperium à Deo datum, vobis fides: hæc ſociabimus invicem pietate & juſtitia. Pro tranquillitate publica ſtudium omne meum, mea propenſio in ſalutem veſtram tota inclinat. Reliqua aperiet vobis Cancellarius, quem juſſi ſaluti veſtræ nuncupare votum, quod exſolvam, ita me amet Deus. 1614.

Ad hæc Cancellarius aſſurgere: *Regi gratulari, adorare diem omnibus expetitam qua per ætatem regni gubernaculo incumbit, rebus haud impar gerendis: vota Gallorum exaudita, nedum ætatis felici incremento, ſed & virtutum omnium æmulatione, quæ ſuum ſibi unaquæque vindicat. Bene eſſe, quod Henrici ſoboles ætate major eſt, naturæ beneficium: at immenſam eſſe obligationem, qua Regina mater per quadriennii ſpatia ſibi devinxit Galliam rectôre orbam: debita illi virtutum incrementa: debitum illi quod ſtant leges, quòd floret Gallia in primam Europæ dignitatem: quod eluſa ſæpe prava rebellium in factiones conſilia: quod fœdera cum externis Principibus opportune renovata: quod extincta intra & extra fines Gallicos belli ſemina: debitam matri optimæ filii gloriam: illi debitam pacem omnibus expetitam, per quam in augmentum durabile creſcent res Gallicæ. Ceterùm non id Regi in mente eſſe, ut hic meta ſit adminiſtrationi maternæ: utiliora eſſe conſilia ipſius, quàm ut tranſeant in privatas curas: rogari à Rege enixius ſapientiſſimam matrem, ut Conſilii arctioris Princeps, omniumque diſpenſatrix eſſe velit. Id non modo Regem, ſed & Principes Gallos, id Cleri ſacrum Ordinem, id nobiles, id plebem, id Galliam univerſam ſupplicibus votis expoſcere, & ſperare.*

Hæc Cancellarius. Regina mater, poſt ſalutatum humilime Regem, paſſu in majeſtatem compoſito progredi, donec ſolio immineret, ubi proxime aſtitit filio, ita proloquitur. *Lætam ſe quod regni gubernaculo decedit Regi, quem ut filium amat, veneratur ut Dominum. Caviſſe anxie, quadriennio, quo tenuit regimen, ne quid detrimenti paterentur res Gallicæ: pacem à ſe magnis ſumptibus procuratam, qua ſtetit florens regnum & ſtabit, ſi quid valent quibus adminiſtratio dabitur.* Dein ad Principes, reliquoſque regni

1614. primores, & Senatum converſa. *Vos* (inquit) *appello in teſtes, vos cara regno pignora, ut vigilans incubui rebus, ut privatas habui procul, publicis ſtudens. Veſtram integritatem excito, veſtram obteſtor fidem in adminiſtrationis meæ æqua judicia, ut innocens, ut regno utilis fuit, ut Regi glorioſa.* Vix redierat in ſedem ſuam Regina, cùm Rex amore impellente, Regia majeſtate præcipitantius ivit ad matrem, nudoque capite ſic infit. *Immenſa ſunt quæ tibi debeo, Domina, levia quæ rependo: nec ſatis grates reddere, niſi ſit mihi beneficii memoria ſempiterna. Tu mihi quodcunque hoc regni, ut pacificum eſt, conciliaſti. Perge conſiliis ſalutaribus augere res noſtras: perge adminiſtrare. Tibi obſequia præſtabuntur, & reddi volo qualia ipſi mihi. Procura res Galliæ quæ te dominante mihi precariò poſſidebitur. Per te vitam, per te virtutes & gloriam ſpiro quæ mater es, quæ altrix, & conſultrix digniſſima: per te floret Gallia & florebit in longos annos, ſi tua nos conſilia juvant.* Poſtquam dixerat, Cancellarius, uno omnium aſſenſu pronuntiat placitum, quo Rex ætate major declaratur, gerendis per ſe rebus.

Neque omiſero altercationem noſtris haud indignam Annalibus, cui cauſſam dedêre Duces & Pares Franciæ Eccleſiaſtici. Magna illis in parlamento privilegia ab antiquo ſunt; præcipue diebus hiſce ſolennibus, queis ſolio Rex ſuo recumbit: hi vindicabant ſibi primam à Rege ſedem; obſtabant Cardinales, quorum in Eccleſia prima eſt dignitas. Hæc dixere tuendæ cauſſæ Pares: *Veteri lege ſummam eſſe apud Gallos Parium dignitatem. Hinc Pares dictos, quod æquales inter ſe, reliquis antecedant: neque injuriâ ipſis Principibus Galliis, quos ſanguinis vocant, anteire olim ſolitos, ſolennibus Regum inaugurationi diebus, quo tempore Regi in primum munus miniſtrant. Sedes illis primas tum præcipue debitas, cum ex neceſſitate muneris adſunt: adſcriptitia in eam diem eſſe qualibet dignitatum faſtigia extra Pares, magiſque ex ornamento, quàm ex neceſſitate. Lutetianum Parlamentum ab inſtituto, Parium eſſe Curiam, quibus ratione loci privilegia ſunt, quæ indebite extra quæſierint. Ceteris officiis per gratiam aſſignatas in Parlamento ſedes: neque præponendos adoptivos, filiis naturalibus & legitimis. In Parlamento, nullam eſſe juriſdictionem Eccleſiæ; in Eccleſia Parlamenti jura ceſſare. Non eſſe*

Epi-

Epiſcoporum etiam Parium Franciæ, Archiepiſcopis anteire, nempe extra hujus Curiæ ſepta: in Senatu neminem Archiepiſcoporum eſſe, qui præire illis contendat. Denique non eſſe Cardinalibus titulos, aut poſſeſſionem, per quæ Paribus Eccleſiaſticis, in Parlamento præferantur. Hæc Epiſcopi coram Rege. Contrà, objiciebant Cardinales, Principum Eccleſiæ purpuram. *Ipſis olim regii principibus ſanguinis anteire ſolitos Cardinales, donec nova Conſtitutione poſtponerentur: Legem inique dictam per contemptum Eccleſiæ, quo tempore ſummum jus erat Calviniſtis in aula. Eam eſſe pravo uſu, Principum è ſanguine Regio prærogativam, contra jus vetus, nemini antè conceſſam. Neque illis concedendam, ſi rectè judicabitur. Sub annum* M. D. LXI. *convocatis Comitiis Galliæ generalibus, queis per infantiam Caroli IX. ageretur de regni regimine, Navarro proximiori è maſculis, aut Medicææ parenti deferendo, vocatos unà cum principibus Regii ſanguinis Cardinales, motaque de ſede controverſia, Borbonium Cardinalem Condæi fratrem, poſtquam fratri, principibuſque è Gente ſua reliquis anteiverat, poſtpoſuiſſe ſanguini, ſacrum characterem, declaratione publica, qua notum fecit, ut Principem anteire ſe principibus ſociis, non ut Cardinalem. Indignatos Lotharingum, Guiſium, & Turnonium Cardinales ſtatim abſtitiſſe, ne præſentia ſua autorararent factum: Cardinalem Coligniũm, qui præſens aderat, Borbonio aſſenſiſſe; nec mirum prævaricatum eſſe contra jura Eccleſiæ Cardinalem, qui erat Calviniſta. Ante hæc tempora ipſis principibus ſanguinis præpoſitos Cardinales. Carolum VIII. poſtquam ingenti pompa Romæ exceptus fuerat ab Alexandro VI. vocatum in Collegii purpurati conclave, ceſſiſſe prima ſede Cardinalium Decano quod confirmat plane, poſitos ſupra omne dignitatis faſtigium Cardinales. Pares etiam in Parlamento principibus è ſanguine regio cedere ſolitos ne ipſi negaverint, & patet ex ordinatione Henrici III. anno* 1577. *vulgata: ſi principibus cedunt, ergo & Cardinalibus, quorum ante Principes ſedes eſt, aut eſſe debet. Feudis ſecularibus, quibus omne imperii jus annexum eſt, ſuos eſſe Principes, quibus vacua dignitas, & ſine effectu principatus, extra fines ſuos poſitis: Eccleſiæ principatui non eſſe terminos, niſi quos habet univerſus orbis, cui dat Eccleſia legem; ea ratione Cardinalium jura valere in*

1614.

1614. *in omni loco. Parum è dignitate Epiſcoporum eſſe, quod in Principes ſuos contendunt: lethalem fore victoriam, ſi per vana honorum aucupia vis Eccleſiaſtici principatus reſolvitur. Romanæ ſedi, hoſtium plus æquo eſſe, in Petri cymbam omni ex parte conſpirantium, quàm ut debeat civili inter fratres diſcordia concuti. Si Cardinales, Eccleſiæ Principes eſſe non diffitentur Epiſcopi, quid controverſiam de ſede movent? ita in caput rebellatura humani corporis membra. Hoc uno quòd ex ſacro ipſorum Collegio Summi Pontifices eliguntur, prævalere infinitis ſpatiis omni dignitati.*

Ceſſere Pares, placitoque ſolenni, Cardinalibus prima ſedes data, adeò Eccleſiæ Paribus iniquo judicio, ut Senatu abſtinuerint in eam diem; quod Euangelica procul humilitate, Regi diſplicuit. Certe præcipua Cardinalium dignitas eſt, in omni loco, ipſiſque è Regio ſanguine principibus magnificum eſt, matris reverentia venerari, quos ipſa veneratur; atenim pro diverſitate temporum diverſa fuit poſſeſſio primæ ſedis; ut Principes ſanguinis, ut Cardinales Regum gratia prævaluere; ita jus fuit: Eccleſiæ Principes ſunt, Cardinales, ab eo Collegio delectus eſt in primam ſedem, eoque ipſorum cauſſa tanto eſt potior, quanto Summo Pontifici cedunt Principes.

Sedente in majorum ſolio Rege, edicta quatuor promulgari juſſa; quorum primo Nannetici fides reſtauratur, vetuſtate collapſa: rem à Sectariis expetitam. Altero factiones interdictæ, ſimul & penſiones ab externis principibus in Gallos, maxime in magiſtratus conferri ſolitæ: prohibitum inſuper regni primoribus, ſibi regis ſubditos mancipare per ſtipendia in annos diſtributa, quod invaluerat. Fuit & in blaſphemos edictum, quo renovatæ veteres Regum ſanctiones, per quas immiſſum in linguam candens ferrum vindicabat ſcelus. Interdicta item ſingularia certamina, adjectæque veteribus, novæ pœnæ incaſſum: vana in id remedia legum, niſi deſuper mutantur affectus: Pravitate naturæ excidio ſuo in vetitum nituntur Galli, gens in ſui perniciem nata, prodigaque ſanguinis, Deo & patriæ debiti.

Regi per ætatem majori, haud injuria fuit à Deo principium: intromittitur in res ſuas juſtitia & pietate ducibus: læta primordia. Hîc in tranſitu dicere haud pigebit rem di-

dignam, quam ſciant exteri, ignari morum quibus vivimus. Romanis legibus quarum paſſim in Gallia uſus eſt, major nemo habetur, quàm qui vigeſimum & quintum ætatis annum complevit: pubertatem decimus quartus expletus indicat, quo tempore ceſſat tutorium munus, curatorium incipit. Diverſa Regum apud nos ratio, pubertatem ingreſſi ſtatim majores deſignantur, quodque in regimen curatorum leges transferunt, ipſorum arbitrio creditur: adeò Regibus ſupra naturam virtus eſt, per ſe capacibus, qua ætate reliqui homines ſub aliena cura habentur. 1614.

Sub finem hujus anni Comitia trium Galliæ Ordinum generalia, Lutetiam convocantur, quæ primùm ad Senones indicta fuerant: his antequam accingor, non erit abs re, neque ſuſcepta narratione procul, de comitiis dicere: ut peti, ut convocari ſolent in Gallia, rem exteris ignotam, & plerumque indigenis. Pene coætaneus eſt naſcenti Gallorum regno, comitiorum generalium uſus, quæ haberi invaluit, ubi pravorum libidine, aut deſuetudine legum, vetera regni jura, quæ fundamentalia vocant, aut convulſa penitus, aut ne convellantur juſtus eſt timor: remedium malis inveteratis ultimum, aut imminentibus. Convocata ſæpius, perhibent vetera Gallorum monimenta, cum nutabant res Gallicæ. Conceſſio non primorum, non plebis, ſed Regis eſt: petita concedit ipſe, ſi è Republica eſſe videbitur. Vidimus per ætatem noſtram, urgentibus Regni negotiis, bis convocata: diverſa eſt in præſens indictionis ratio ab antiqua. Quippe olim mitti per Reges ſolita diplomata ad Duces & Pares Franciæ, qui ex provinciis quiſque ſuis delectos mittebant quò habendis comitiis præſcripta ſedes: ibant & ipſi aliquando ſtipantibus quos delegaverant. Poſt unita Coronæ primaria hæc feuda, extinctiſque Miſſis Dominicis (hi jure feudi Duces, Comites, aut Marchiones jura reddebant populis à Rege miſſi, unde illis nomen) ſucceſſere magiſtratus, qui non vi feudi, quod olim, ſed electione in tempus, populis diſtribuebant jura, Bailivorum, aut Seneſcallorum, pro variis temporibus, appellatione. His juriſdictiones & territorium diſtributa, ad quos, ubi primùm defecere Pares, mitti ſolita ciendis comitiis diplomata, quod dein invaluit in hanc diem. Illi diplomata accepta diſtribuunt, *Baillifs.* *Senechaux.*

1614. perque apparitores ſuos, Clerum, Nobiles, & populum in privata comitia cient (Provincialia vocant) compilandis, ſi quæ habent unde querantur: delegandis poſtmodum ex quolibet Ordine in comitia generalia Oratoribus. Dicta die, conveniunt omnes præſcripto & deſignato loco, compilantque promiſcue, ut quemque contingit, queſtus Ordinis ſui, quibus diſcutiendis, legi ſolent per Ordines, qui in mundum redigant, rejiciantque, ſi quid ſuperfluum. Hinc ad comitia generalia delegantur per ſuffragia potiores, quo congeſta ex provinciis privatim conferunt pro munere accepto. Conventus, trium Ordinum eſt, hinc diviſio in tres claſſes fieri ſolita, queis nomen, *Clerus*, *Nobilitas*, & *tertius Ordo*: hic magiſtratibus, quos *ſubalternos* vocant, & minore populo conſtat, ille nobilibus, qui arma profitentur. (Parlamenta extra ordinem ſunt) Nec valent politicæ leges, niſi in quas trium Ordinum conſenſus eſt; neque ſufficit conſenſu Ordinum: confirmare, regium eſt munus, pro arbitrio.

Le Clergé. La Nobleſſe. Le tiers Eſtats.

Sub finem Octobris poſtquam Regi agnitum veniſſe provinciarum Oratores, componendoque conventui juſtum eſſe numerum: inaugurandæ feliciter rei, cui ſalus publica inerat, ſupplicationes indici mandat. Itur ab Auguſtinorum, in Virginis Deiparæ ſacras ædes magna frequentia: Regulares Monachorum familias de more præire ſolitas, ſequebantur trium Ordinum Oratores, è populo ducenti, è Nobilitate centum & triginta duo, è Clero centum quadraginta. Proxime inſtabat Radeſianus Epiſcopus Pariſienſis, magna veneratione redemptionis humanæ pignus, Deum hominem geſtans: exin Rex, Regina, Principes, Duces, & Pares Franciæ, nobileſque, numero confuſi & ordine; claudebat cœtum parlamentum in purpura.

Poſtera die vaſto Borboniæ domus conclavi aperiuntur comitia in hunc modum. Regi in theatro ſedes, illi, vacua inter ſede, ad dextram Maria Medicæa, Margareta Valeſia Reginæ, & Elizabetha deſponſata Principi Hiſpano. Iuſto exin intervallo Condæus, Sueſſioque principes: gradu inferiore Guiſius, Archiepiſcopus Rhemenſis, Capruſius Lotharinga è gente fratres. His proximi, Ellebovius, Eſpernonius, & Suillius Duces, & Pares Franciæ. Ad lævam

Chevreuſe.

vam

vam Gaſto & Chriſtina, Cardinales Perronius, Rupeful- 1615.
caudius, & Bonzius. His aſſidebant Vantadurius, & Mom- *Du Perron.*
baſonus, Duces: Bullionius, Buſcadelphinus, Briſſacus, *La Roche-*
Ancræus, Mareſcalli. Regem ante, nec procul, Sillerius *foucaut.*
Galliæ Cancellarius. Hæc theatri facies: ſepto claudeba- *Bonzy.*
tur area inferior, ubi quatuor Regi ab Epiſtolis ſedes erat *Bois-Dauphin.*
& menſa: dextram Clerus, lævam tenebant nobiles, utram- *Les 4. Secretaires*
que promiſcue delegati provinciarum. His ita ordinatis, ſi- *d'Eſtat.*
lentio per præconem indicto, Rex in hæc verba proloquitur: *Ætate majorem velle ſe læto ingredi primordio in res ſuas. Convocata comitia trium Galliæ Ordinum, ut aſpera in plano fiant, ut malis in aperto poſitis, innoteſcant cauſſæ: paratum ſe ut medelam inferat, ſi rite conſulitur.* Reliqua ad Cancellarium de more tranſmittit. Ille paucis multa complexus, *laudare primùm Reginæ adminiſtrationem: profiteri debitam ipſi Regis, regnique gloriam: referendam optimæ matri gratiam, ab immenſo in filium Regem amore, per obſequia erga utrunque ſempiterna.* Dein erigi in laudes Regis, *Qui deceſſorum virtutes maſculas æquat ætate prima. Ducere regni præſagia pacifici & felicis: exſtirpanda factionum ſemina, vindicandam legum autoritatem, pellenda impia & ſacrilega, reſtituenda commercia populo; Clero dignitatem, & morum innocentiam; Nobilitati privilegia & honores: uno verbo, quærenda malis remedia. In id indictum à Rege conventum, quò populus, Clerus & Nobilitas, quo commercia & privilegia, quo valeant libertas & jura regni. Incumberent ſedulò Reipublicæ, cui procurandæ vocantur: legem dicerent, in futurum nulla exceptione valituram: data ipſis arbitria omnium, cenſerent libere & audacter; ſubſcripturum ultro Regem, cui ſalus populi ſuprema lex eſt.* Poſtquam ita dixerat. Marquamontanus Ar- *Marquemont.*
chiepiſcopus Lugdunenſis pro Clero, Baro Pons-petræus *Pont-Sainct*
pro Nobilum Ordine, Mironus, Præpoſitus Lutetianis mer- *Pierre.*
catoribus pro populo, Regi gratias agunt, & ex data ha- *Miron.*
bendis comitiis facultate, & ex immenſo in populum ſuum amore. Sic prima dies tranſigitur; læta primordia, ſi fauſti exitus ſequerentur.

Proxima die lecti ab Ordine quiſque ſuo qui conventui præſiderent; nempe à Clero, Ioüſa ſacri Cardinalium con- *Ioyeuſe.*
ſiſtorii Decanus; à Nobilitate, Baro Seneſſayus à populo *Seneſſay.*
Præ-

1615. Præſes Mironus. Delegantur ad Regem renovando de more fidei ſacramento è quolibet Ordine Oratores. Mox diſcordiam miſcet ſedis prærogativa. Nihil apud Gallos magis inſtabile, nihil eſt minus per leges ſancitum: meri ſæpe arbitrii ſunt jura ſedium: ut Clerus, ut Nobiles, ut magiſtratus diſtingui debeant, pro varietate temporum varie dictum; neque in id rei reddita unquam, niſi in tempus judicia (*proviſionalia* vocant) unde gliſcebant diſſidia, majoraque metuebantur inter graves viros. Interceſſit Rex, miſſoque in id placito, Lutetiam Pariſiorum & Franciæ Inſulam primo habuit loco: exin Burgundiam, Normanniam, Aquitaniam Ducatus: Britanniam, Campaniam, & Toloſam: (Comitatuum titulo.) Toloſatum Comitatu tota Septimania includebatur. Ab illis Picardiam, Delphinatum, Provinciam, Lugdunenſes; his adſcribi placuit Arvernos, Borbonios, Sebuſianos, Nivernos: Provinciarum duodecima poſt omnes, habita Aurelianenſis: cui adjectæ Andegavenſis, Pictavienſis, Turonenſis, Engoliſmenſis, Ambaſiana, Bleſenſis, Carnutenſis, Vindocinenſis, Rupellana. Hic provinciis ordo præſcriptus, in tempus. Mirabere qui hæc legis, duodecim componi Galliæ regnum provinciis, quarum, quæ terrarum tractu & opibus minor eſt, in amplitudinem regiam valeat: nec immeritò regna duodecim uni Gallorum diademati ineſſe dixeris. Veteribus hiſtoriarum monimentis docemur regna olim fuiſſe, quæ nobis provinciæ ſunt: ita duodecim quaſi regnis ad mare utrumque porrectis conſtat imperium vaſtum, populoſum, fertile, opulentum; tanta regni Gallici dignitas eſt. Redeo ad comitia.

L'Iſle de France. Les Duchez de Bourgongne, Normandie, Guyenne. Les Comtez de Bretaigne, Champagne. Toloſe. Languedoc. Picardie. Dauphiné. Provence. Lyonnois. Auvergne. Bourbonois. Foreſts. Nivernois. Orleanois. Anjou. Poictou. Touraine. Angoumois. Amboiſe. Bleſois. Chartres. Vandomois. La Rochelle.

Paſſim in Rempubl. ſtudiis privatæ res officiunt: Clerus in caput magiſtratuum petit abrogari novam legem, per quam officia ipſorum in heredes tranſibant, ſub cautione tributi in ſingulos annos præſtari ſoliti. (Pauletam dixere per id temporis, ab Autore ſubſidii.) Id ubi tertii Ordinis Oratoribus agnitum, rati, ut res erat, peti Ordinem ſuum, ſtatim proponunt theſim, toties, Clero obſtrepente, agitatam. *Nullam eſſe poteſtatem in temporalibus ſupra regiam, unique immediate Deo, debitam coronam à Gallis Regibus, nullis obnoxiam interdictis.* Propoſita item à Clero Concilii Tridentini promulgatio: molliendæque invidiæ, adjecta arti-

articulo clauſula, in hæc verba. *Sine præjudicio Coronæ regiæ, libertatum Eccleſiæ Gallicanæ, privilegiorum & exemptionum, ſi quæ Capitulis, aut Monaſteriis conceſſa, quibus conſervandis ſtudebit impenſius Clerus, habitis in id rei ad Summum Pontificem precibus: quæ privilegia interim ſalva erunt, non obſtante promulgatione Concilii.* Cleri & Nobilitatis contra tertium Ordinem vota & calculi, nedum pro Concilii promulgatione, juriſque extinctione annui, ſed & rejiciendæ theſi quæ ſummo Pontifici jus negat in regna. 1615. *Le droit Annuel.*

De ſummi Pontificis in Reges poteſtate, pluribus tum actum in utranque partem: non antè doctius, non agitata quæſtio elegantius; miſſi perſæpe Oratores Cleri, ad tertium Ordinem, à tertio Ordine ad Clerum. Queſtus hic, bis, terque Aquenſi primum Archiepiſcopo, exin Fenolieto Epiſcopo Mompeſſulano diſerte perorantibus, quod Ordo tertius expers Theologiæ falcem improbe mittebat in meſſem alienam: *Non poſſe redigi à populo in acta ſua theſim pro articulo fidei valituram: ſutorum extra crepidam judicia eſſe: niſi poſt conſultum Cleri oraculum narrari à populo de fide fabulas; Cleri unius, quod ne ipſe tertius Ordo negaverit, eſſe de fide reſponſa.* Interceſſit tertius Ordo vehementi & docta oratione, quam habuit Marmieſſæus Capitolinus Toloſæ, vir eloquens & in omnes ſcientias expeditus. *Non eam tertio Ordini mentem eſſe, ut fidei præcepta diſtribuat. Cleri, prædicationem Euangelii quo fides continetur: tertii Ordinis partes eſſe, nulla cauſſa cognitione ut credat. Arcam Dei nuſquam niſi puris manibus permiſſam: dejectos exanimes qui olim tangere auſi, prophana è gente, quanquam in caſum iret. Aſt plura fidei ineſſe quaſi parerga, in dignitatem ipſius extrinſecam adinventa: his ornari Eccleſiam, ſponſam Chriſti, ut in decus & propagationem ejus inſtitutis, quorum ſit capax Ordo quilibet, ſi agnoſcit matrem. Habituros ſe quæ de fide ſunt ſalva & intacta, dumque radix ſervabitur matrix, unde arbori incrementum eſt, per quam ſtat, frondeſcit & viret, radicum filamenta ſparſa temere, quæ terram perſæpe inanibus ſurculis circumquaque ſugunt, quaſi purgamento arboris exciſuros. Poſſe intacta fide diſciplinam, juriſdictionem, fructuum Eccleſiæ diſpenſationem, & pleraque his ſimilia attingi, ut* *L'Archevesque d'Aix. Fenoliet, E. de Montpelier. Marmieſſe Capitoul.*

quan-

1615. *quandoque diverſis ab antiquo uſibus in prava degeneraſſe conſtat: unde paganis in Eccleſiam Dei contemptus eſt, hæreticis odium, Catholicis Orthodoxis dolor, ne dicam ſcandalum; præſcindi poſſe hæc filamenta, ſalva fide quæ radix eſt. Fidem, primum eſſe lapidem in quo firmatur Eccleſia per totum propagata orbem: id agnoſcere tertium Ordinem, præceptaque ipſius profiteri & adorare, ut Dei ſunt. Ceterùm ſi qua ita hærebunt firmitus fidei, ut avelli nequeant ea incorrupta, daturos operam ſe, idque ſedulò, ne quid ipſi in deterius fiat. Solitos olim naſcente Eccleſia Chriſtianos, quando templis domos ita contiguas, ut vix ſeparari poſſent, deſtruebant, ne ſimul & ipſa templorum ſuperficies corrumperetur, ſalvam habere circum inſulam. Ita Ganymedem amaſium Iovis raptum in æthera alitis ope, cujus complicati in obtuſum ungues pelle molliter circumfuſa, demulcebant magis quàm lacerabant artus. Sic ſe fidei connexa, caſte contrectaturos & innocenter.* Plura his addidit Orator facundus, quibus ſuccenſuit Clerus per Epiſcopum Monpeſſulanum: *Communicanda ſibi quæcunque fidem qualibet ratione contingerent, idipſummet opus Eccleſiaſticum eſſe, noſſe utrum propoſitæ quæſtiones de fide forent.* Itum tandem in unam ſententiam communibus tertii Ordinis votis, miſſique ad Clerum articuli tres, quorum hæc ſumma.

I. *Sacrilegum eſſe Reges, unctos Dei, quolibet prætextu in necem dare.*

II. *Debitam immediate uni Deo Regum in ſubditos poteſtatem.*

III. *Nullis Sedis Apoſtolicæ interdictis ſubjacere imperia regum, ſubditoſque nunquam ſacramento fidei exſolvi poſſe.*

Hiſce legibus intempeſtive vulgatis firmabat regiam autoritatem tertius Ordo, regno Gallico pro fundamentalibus haberi petens: hoc intereſt inter leges, quod ex variis cauſſis inflecti aliquæ poſſunt, aut tolli penitus, fundamentales manent nulli obnoxiæ mutationi. Conſenſit primæ Clerus: eamque Romanæ Eccleſiæ ſententiam eſſe pluribus probavit Cardinalis Rupifulcaudius vir ſanctus, maxime ex recenti cenſura, qua condemnatus Becanus tyrannicidas impune in regum capita provocans. Laudatum exin Concilium Conſtantienſe Oecumenicum, habitum anno M. CCCC.

Le Cardinal de la Rochefoucaut.

M. CCCC. XIV. productaque Sectio XV. confirmandis regibus: in hæc verba. 1615.

Præcipua ſolicitudine volens hæc ſacroſancta Synodus ad exſtirpationem errorum, & hæreſium in diverſis mundi partibus invaleſcentium providere, ſicut tenetur, & ad hoc collecta eſt, nuper accepit quod nonnullæ aſſertiones erroneæ in fide & bonis moribus, ac multipliciter ſcandaloſæ, totiuſque Reipublicæ ſtatum & ordinem ſubvertere molientes dogmatizatæ ſunt, inter quas hæc aſſertio delata eſt. Quilibet tyrannus poteſt, & debet licite & meritorie occidi per quemcunque vaſallum ſuum vel ſubditum, etiam per clanculares inſidias & ſubtiles blanditias, vel adulationes: non obſtante quocunque præſtito juramento, ſeu confœderatione facta cum eo: non exſpectata ſententia, vel mandato judicis cujuſcunque. Adverſus hunc errorem ſatagens hæc ſancta Synodus inſurgere, & ipſum funditus tollere, præhabita deliberatione matura, declarat, decernit, & definit hujuſmodi doctrinam erroneam eſſe in fide & in moribus, ipſamque tanquam hæreticam & frauduloſam, ſcandaloſam, & ad fraudes, deceptiones, mendacia, proditiones, perjuria vias dantem, reprobat & condemnat. Declarat inſuper, decernit, & definit, quod pertinaciter doctrinam hanc pernicioſiſſimam aſſerentes, ſunt hæretici, & tanquam tales, juxta Canonicas ſanctiones puniendi.

Ita Concilium Conſtantienſe, vindicandis à conjuratione regibus etiam tyrannis: ut de fide ſit, dubio procul, articulus; *Sacrilegum eſſe, Reges unctos Dei quolibet prætextu in necem dare.* In id trium Ordinum calculi. Interceſſere ſecundo & tertio Clerus, & Nobilitas, quatenus de fide vulgabantur. Politicam eſſe ſecundam theſim quæ ita concipitur: *Debitam immediate uni Deo Regum in ſubditos poteſtatem.* Veram ſi de Gallis regibus: dubiam & plerumque falſam; ſi de Principum promiſcue omnium in ſubditos poteſtate intelligas; nullo caſu de fide. De Regum & Principum poteſtate mediata (quod vocant) aut immediata, pleraque tum in publicum data ab incerto Autore, per quæ Regibus & principibus Chriſtianis, ſi Gallum demis, & Venetos, aſſignabatur ſuus cuique autor; adeò ut nemini illorum immediatam à Deo poteſtatem concederet. Horum quia curioſa indagatio eſt, ut in tranſitu memorabo, non ex

me,

1615. me, neque enim id mihi arrogo, ut de regnis, aut regibus judicem, ſed ex Autore anonymo qui ſic ſcripſit.

Pauci Principes uni immediate Deo coronam debent. Imperator electioni, & dietis imperialibus ſubjacet. Angliæ Regnum Parlamento obnoxium magis, quàm Regi Sedis Apoſtolicæ beneficium eſt. Scotia Angliæ feudum eſt. Norvegia Daniæ. Dania Imperii: Norvegiam & Daniam plerique Romanæ Sedis feuda eſſe contendunt. Syriæ & Solymæ Regna Summo Pontifici fidem debent; Regna item Neapolis & Siciliæ, Arragoniæ, Sardiniæ, Corſicæ, Canariæ, Nugariæ & Gorgonides. Poloniæ Reges Imperatori coronam primitus debent, Summo Pontifici nomen ex Ducali Regium. Hungariæ Regnum, feudum eſt Apoſtolicæ Sedis. Proſtant in Curia Romana, acta probantia, ex quibus patet feuda item Apoſtolicæ Sedis eſſe, Regna Granatæ, Luſitaniæ, Caſtellæ, Leonis, Irlandiæ Balearium, Norvegiæ, Sueciæ, Daniæ, hæc de Regibus. Reliqui Principes, Archiduces, Duces, Marchiones, Comites, ſeu liberæ Reſpublicæ ſunt, dempto Summo Pontifice, & Republica Veneta, autorem omnes agnoſcunt. Magnus Equitum Melitenſium Magiſter, Hiſpano Regi beneficium debet; & præſtat pro homagio Milvum, nempe pro inſula: principatus nomine, quo Chriſtianis Equitibus cum jure ſupremi dominii præpoſitus eſt, Summo Pontifici fidem præſtat. Helveticorum Reſpublicæ ſancti Imperii feuda ſunt: Flandriæ Comitatum Regibus Galliæ feudi jure ſubjectum, nemo negaverit. Belgici Ordines facto ſuo Gens libera, ſub Hiſpana dominatione fuere. Dux Lotharingiæ ſancti Imperii Princeps eſt. Archidux Auſtriæ, primùm Comes, exin beneficio Imperatoris Dux fuit. Germaniæ Principes quotquot ſunt; Archiduces, Duces, Palatini, Marchiones, Comites, Landgravii, Burgravii, Archiepiſcopi, Epiſcopi, Abbates, pars magna pro munere Imperatori miniſtrant, quia à ſancto Imperio feuda ſua poſſident. Vrbes Anſiaticæ, & quæ tota paſſim Germania libertate gaudent, feuda item Imperii ſunt, empta ab Imperatoribus libertate, aut gratis accepta. Sabaudiæ Dux, Imperii Vicarius eſt. Pedemontium eidem Imperio ſubjacet. Mediolani, Tuſciæ, Mantuæ, Medinæ, & Rhegii Duces, urbes item in liberas Reſpublicas in Italia evectæ, Cæſaribus debent quod ſui juris ſunt. Parmæ & Vrbini Duces Sedi Apoſtolicæ fidem debent. Romam tenet Summus Pontifex, neminique obſequium

quium

quium præſtat, nempe ex prærogativa characteris, patrem ſub- 1615.
eſſe filiis præter naturam eſſet. Certe nemo ambigat Romam primitus à Cæſaribus derivatam, conſervatamque ſæpius Apoſtolicæ Sedi à Regibus Gallis: unus inter Reges Chriſtianiſſimus, jure ſuo regnat, unus immediate Deo debet quod Rex eſt. Quo fit ut vera in omnem caſum ſit ea theſis, Regum Galliæ immediatam à Deo poteſtatem eſſe, *uſque adeò ut neminem in terra autorem agnoſcat.* Hæc Autor Anonymus.

Redeo ad Oratores noſtros, qui hiſce controverſiis divexabantur nullo in populum ex vanitate quæſtionum obventu: in quo peccatum maxime à delegatis, neque enim indicta Comitia ea mente, ut trium Galliæ Ordinum conventus tranſiret in ſcholæ munia.

Ordo Eccleſiaſticus perorante doctiſſimè Perronio Cardinale, juxta Conſtantienſis ſtatuta Concilii theſim in tyrannicidas eſſe de fide reſpondet, quod pridie Cardinalis Rupiſulcaudius, doctè convicerat: Alteram qua ita cavetur: *Debitam immediate uni Deo regum in ſubditos poteſtatem*, de fide negavit; quanquam humanitus & hiſtorice defendi poſſit. Adjecit, *Nihil moveri ſe Innocentii III. reſcripto aſſerentis, Regem Galliæ nulli in temporalibus poteſtati ſubjectum eſſe, unde male concluditur de fide aſſertio: hiſtoricam eſſe, aſt non de fide. Eo modo habenda de fide quæcunque Decretalibus continentur, quod abſurdum.* Difficultatem præcipue movit Articulus 3. cujus hæc verba: *Nullis Sedis Apoſtolicæ interdictis ſubjacere regna, ſubditoſque nunquam ſacramento fidei exſolvi poſſe.* Vindicabat vir doctus ſummi Pontificis in Regum ſceptra poteſtatem, certis caſibus; *Nempe ſi in hæreſim, aut idolorum cultum prolapſi, ſubditorum animis nova inſinuant dogmata: ſeu quod pejus, ſi reluctantes adigunt, ut fidem abdicent. Præpoſtere proponi velut de fide Orthodoxa contrariam opinionem, quæ ad ſummum, vix problematica dici poſſit: Probabat poteſtati Romanæ Sedis in Reges hæreticæ labe infectos ſubſcripſiſſe quotquot Calvinum ante Theologica tractavere. Contrariam opinionem novam eſſe, Luthero & Calvino fautoribus nuper natam. Sacramento vinciri Reges Galliæ ubi inaugurantur pellendis regno ſuo hæreticis: ſi pejeraverint in hæreſim ipſi degeneres, ſi fautores hæreſiarcharum, ſi novi dogmatis aſſertores, deberi ultionem Vi-*

1615. *cario Dei, ad quem unum ex lege ſpectat perjurii pœna. In eam ſententiam exactis ſeculis itum: iri & hodie paſſim toto orbe Catholico, ſi Galliam demis. Ipſos Doctores Galliæ, ejus opinionis autores, nunquam de ea ſcripſiſſe, in hanc ſententiam, ut de fide ſit: veram & politicam aſſeruiſſe: aſt nunquam de fide. Exemplis plena eſſe hiſtoriarum volumina, quibus confirmatur Summæ Sedis in Reges poteſtas à fide degeneres. Ita Euphemium Patriarcham Conſtantinopolitanum Anaſtaſio imperatori negaſſe obſequium & fidem, donec Concilio Chalcedonenſi ſubſcripſiſſet. Ita eidem imperatori, in Eutychis hæreſim relapſo, reſtitiſſe acriter Symmachum Summum Pontificem. Ita Clotarium Regem Gallorum, ob ſcelus immane in Eccleſia Dei, nece Iuetoti patratum, poſt inundatum ſanguine innocenti altare, luiſſe pœnas arbitrio Pontificis Summi condignas culpæ. Ita Iuſtinianum ſecundum: ita Philippicum imperatores, à Sergio & Conſtantino ſummis Pontificibus mulctatos. Ita Leonem Iſauricum Imperio dejectum, Gregorii II. decreto, quia Iconoclaſtarum hæreſi infectus, dogma propagabat exemplo, & vi. Ita Carolum Magnum evectum ad imperium Occidentis ope Romanæ Sedis. Ita Childericum regno dejectum. Ita ſubſtitutum homini per otium enervi, faſtigioque regiæ dignitatis impari Pipinum, aſſenſu Sedis Apoſtolicæ, quam à Gallis conſultam tradunt hiſtoriarum monimenta. Ita Fulconem Archiepiſcopum Rhemenſem intentaſſe Carolo Simplici minas, velut clienti ſuo. Ita Philippum primum Gallorum Regem, ſemotum ab Eccleſia Dei, adulterii manifeſtum palam commiſſi, poſt repudiatam ſine cauſſa uxorem, evectamque in ſolium pellicem, qua utebatur velut ſua, marito ſuperſtite. Ita Gregorium ſeptimum, ſacris interdixiſſe Henrico IV. imperatori, ſubditoſque ſolviſſe obſequii nexu. Ita excommunicatos Philippum Auguſtum Gallorum, Ioannem Anglorum Reges: Ita Othonem imperatorem: ita Raimundum Comitem Toloſatum, quorum hic per ſocordiam in Albigenſium hæreſim lapſus ſuccubuit Pontificiæ poteſtati, in augmentum Gallici regni, cui Comitatus Toloſanus adjunctus eſt, dono Provincialium. Ita fidei ſacramento ſolutos olim ab Innocentio IV. Friderici imperatoris ſubditos, debitum Lugdunenſi tunc Concilio fulmen. Ita dejectum Petrum Arragoniæ Regem, Martino IV. Summo Pontifice procurante, ob infamiam*

miam horrenda laniena, cui à Veſperis Sicilianis nomen. Ita 1615.
ab Vrbano V. contra Petrum crudelem (id illi nominis à ſævitia datum) Caſtellæ Regem, indictam, promulgatamque excommunicationem, quia hæreticus, Eccleſiæque Orthodoxæ hoſtis erat.

His probabat exemplis Perronius, Summo Pontifici jus eſſe in regna, & Reges, certis caſibus. Poſtmodum Theologorum autoritate nitebatur: laudabat ut ſuæ opinionis fautores: *D. Thomam, Okam, Ioannem Pariſienſem, Iacobum Almandum, Gerſonem, & paſſim reliquos qui de utraque juriſdictione ſcripſere. Laudabat & Iuriſconſultos, Ioannem Silvam Præſidem Lutetianum, Ioannem Fabrum, Stephanum Aufrerium Toloſani parlamenti Præſidem, Preſtium libellorum ſupplicum in regia Magiſtrum, Gregorium Toloſanum: urgebat ex eo quod Galli eſſent Scriptores, eoque nomine Gallis minime ſuſpecti: illis quotquot ſunt, unam eſſe pro Pontifice Summo in id ſententiam, ut lapſis in hæreſim Regibus, maxime ſi fidem Orthodoxam inſectantur, communione interdicere poſſit & regno. Abſurdam eſſe theſim, quæ contrarium velut de fide promulgat: cui veterum ſubſcripſit nemo, recentiorum pauci; tanquam dogma politicum defendi poſſe, ad ſummum: eo errore primam fuiſſe Henrico VIII. Angliæ Regi viam in hæreſim, ex injuſto repudio juſte condemnatum, rebellaſſe contra judicem ſuum; per lubrica quaſſatam fidem, procacique licentia tyrannice uſurpata jura Sedis Apoſtolicæ, à Rege, nullo dein fulminum Eccleſiæ metu graſſante. Facilem eſſe in Schiſma lapſum; aſt reſurgere opus arduum, Deique unius beneficium; non aliud præcinere theſim, quam apertam rebellionem in ſolium Petri. Neque nova opus condemnatione. Apoſtolico reſcripto jamdiu condemnatum dogma, hæreticumque pronuntiatum, nempe ut de fide Orthodoxa proponitur. Pati Clerum Gallicum problematice diſputari theſim, quò fiat ſatis autoritati Eccleſiaſticæ, & ſeculari: non eam Regi Chriſtianiſſimo mentem eſſe, ut Sedi Apoſtolicæ obluctari velit, neque ſub tanto Rege timenda interdicta, qui nedum Eccleſiæ filius, ſed protector & liberator eſt; id Clerum agnoſcere, & orare continuo Deum, ut Regem regno Gallico, primogenitum conſervet Eccleſiæ matri.*

Ita Cardinalis Perronius docte & eleganter. Contrà à

1615. tertio Ordine ad Clerum delegati dixere. *Non eſſe novam, apud Comitia Galliæ generalia quam proponunt theſim: trecentis abhinc annis & amplius, Gallis non ita creditum modo, ſed & ſcriptum ita. Vulgatam ſcripto eam doctrinam contra Bonifacium VIII. Summum Pontificem, quo tempore regnum Galliæ, Sedi Apoſtolicæ ſubjectum pronuntiaverat, annum circa* M. C C C. I. *Obſtitiſſe reſcripto comitia trium Ordinum Pariſios convocata: Summique Pontificis legatum, Archidiaconum Narbonenſem acerbe increpaſſe: mox ad Cardinales ſcripſiſſe in hæc verba:* Nos Prælati, Abbates, Priores, Decani, Præpoſiti, Procuratores Capitulorum, Conventuum, Collegiorum, Vniverſitatum, Vrbium, &c. Ab omni tempore dicitur Galliæ regnum Deo uni ſubditum in temporalibus, quod omnibus notum eſt, &c. Addebatur *diverſas habuiſſe Chriſtum ipſum, à gladio claves, Petrumque ubi in arma, etiam juſte proruperat, gladium mittere juſſum in vaginam, ne qui reſtaurandis inſtituebatur, truncaret membra. Manſuete poſt regnaſſe Eccleſiam, cui imperium eſt in volentes. Summo Pontifici Vicario Chriſti, neque jus gladii, quanquam Petro ſucceſſerit, eſſe; neque juriſdictionem, ubi de privatorum poſſeſſionibus agitur: idem ubi de publicis. Nullibi probatam primæ Sedis poteſtatem, adeo ut privatum in hæreſim, in idololatriam, in Iudaicam ſuperſtitionem, in omne nefas prolapſum, patrimonio ſuo dejiciat: cur magiſtratum? cur Regem? pluſne illi, in publica juris, quam in privata? ſi eſſe contenditur, unde quæſo, annum ex Chriſti reſponſo, qui à Pilato rogatus, Rexne foret, reſpondit:* Regnum meum non eſt de hoc mundo, &c. *Si diffitetur ſe Chriſtus mundi Regem, hoc eſt, ſine poteſtate in mundum, ut Chriſtus eſt; quo jure arrogabit ſibi Vicarius juriſdictionem, quam ſibi Chriſtus ipſe indebitam dixit? Cæſares nemo negaverit Reipublicæ Romanæ tyrannice incubuiſſe: eos inter Tiberius, ſceleſtus, nequam, proditor, inceſtuoſus, adulter, idolorum cultor, crudelis, & ferox, per quæ adigebatur populus ſæpe in murmura, imo & in rebellionem, quaſi indignus tributo foret, qui profligate deſolabat imperium, laniſta per continuas cædes magis, quam Princeps; ideone minus reſpondit Chriſtus;* Reddite quæ ſunt Cæſaris, Cæſari; & quæ ſunt Dei, Deo *Sacramento ſolvere noluit Chriſtus tyranni, ejuſdemque pagani ſubditos: & volet*

volet Vicarius? Ceterùm ſi fidei Orthodoxæ fundamenta Rex quatit, jubens ſubdito, ut adoret ſculptilia, qui Deo primitus cultum debet; quid fieri martyrem vetat, qui Chriſtianus eſt? non uſque adeò parendum Regi, ut fides abdicetur: moriendum conſtanter. Hoc modo fieri ſatis præcepto Chriſti, quo jubemur reddere Deo, quæ Dei ſunt, & Cæſari, quæ ſunt Cæſaris. Cultum reddi Deo cui debetur fides: vitam Regi, cui in ſubditos jus vitæ & necis eſt. Moſem, populumque Dei Iſraëlitas, abſtitiſſe Ægypto oppreſſos, fidemque Abrahæ ſalvam habuiſſe, tyranno contra obſtrepente: partam illis fuga victoriam, quæſitam exſilio ſalutem; brevior erat via per tyranni cædem, niſi obſtitiſſet lex Dei. Sanguine innocenti ſubſcripſiſſe Martyres huic doctrinæ, & quanquam opprimebantur, maluiſſe pœnam indebitè luere, quàm graſſari in Reges etiam tyrannos. Docuiſſe Paulum exemplo & ſcripto, Regibus impreſſum eſſe deſuper characterem, quo ſupremâ in ſubditos poteſtate jus dicant: exemplo, cum verberibus cæſus, obmutuit in exemplum Chriſti: cujus item morte admonemur, principibus etiam tyrannis, Eccleſiæque perſecutoribus obedire: ſcripto docuiſſe patet, ex vulgata Epiſtola, qua principibus etiam diſcolis deberi obſequium clamat, in hæc verba: Omnis poteſtas à Deo eſt: qui poteſtati reſiſtit, ordinationi Dei reſiſtit. *His addebatur; Summis Pontificibus ineſſe hominum affectus: neque hodie ſupra nimbos poſitum adeò faſtigium Apoſtolicæ Sedis, ut velut in Olympi cacumine maneant indeleta, poſt annos mille ſexcentos, quæ Chriſtus in Petra exaravit, æquanimitas, ovium cura ſolers & innocens, judicia procul à privatis rebus æqua in omnes. Poſſe ſpectari Principum geſta ab infenſa Roma, velut cum medio vitri colore inſpicitur cœlum, fulvum, albeſcens, nigrum, aut viride, prout vitro infuſus color. Sic poſſe illudi Romano Pontifici per vulgatos in majus regum errores, aut explicata in deterius vitæ ipſorum. Et Summis Pontificibus ſuos eſſe aulicos, qui ſummam rei Romanæ tenent: ex privato ipſorum odio, futuram ſæpe in Reges publicam ultionem. Sic collata Regum jura in arbitrium privati hominis, quandoque ſuſpecti. Ipſos Pontifices Romanos, ut homines ſunt, poſſe nulla in apertum cauſſa, per naturæ impetum, gratia impelli, aut odio, in hoc vel illud regnum, in hunc vel illum Regem: qua propenſione, ſoluto ſtateræ æquilibrio, plerum-*

1615.

1615. *rumque minas intentabit principibus, aut fulmina vibrabit, parum amica manu; quæ ſi injuria fient, ut ferunt perſæpe rerum humanarum vices; quid juris erit? Summos Pontifices, ſæpe hominum induiſſe fragilia, & in ipſos Reges peccaſſe, privatæ rei ſtudio, docemur pluribus exemplis; præcipue Alexandri III. huic cum eſſet quod de Imperatore Friderico quereretur, habuit ſupplicem & iras humiliter deprecantem: inſultaſſe ferunt jacenti ad pedes, ſuperimpoſito per hæc verba in jacentis caput veſtigio;* Super aſpidem & Baſiliſcum ambulabis, & conculcabis leonem & draconem. *Zelum pro domo Dei ob temeratam ab Imperatore Petri dignitatem dixiſſes;* Niſi ſibi, & Petro debitum obſequium reſpondiſſet. *Cùm privatas res miſcuit rebus Petri per hæc verba,* Et mihi, & Petro, *prodidit ſe hominem eſſe, natura in pravos affectus pronum; quem iracundiæ calorem, aut arrogantiæ lubricum, in ſucceſſorum aliquem tranſmitti poſſe nemo negaverit. In iis quæ de fide non ſunt, poſſe quandoque decipi Summos Pontifices. Regibus Deum eſſe judicem unum, ex Propheta Rege dum dixit:* Tibi ſoli peccavi. *Subſcribi à Clero Gallico, Concilii Conſtantienſis doctrinæ, quæ Reges etiam tyrannice ſævientes necari vetat; quæ doctrina valere nequeat, ſi Summi Pontificis arbitrio ſtat, Regibus interdicere regno, ſubditoſque nexu ſolvere, quo fidem debent. Interdicti hic eſt effectus, ut ſubditi fiant ſui juris: quo poſito, quid vetabit ſui juris factos necare hoſtem publicum? non chriſma, quia deſiit unctus eſſe: non regni lex, quia ſolio dejectus, privatus erit, & hoſtis publicus: ergo ſi licet Summo Pontifici Regem exautorare, conſequens eſt ut liceat ſubdito interficere. Exautoratio, excommunicationem ſequitur, hæc maledictis conſtat, quæ ubi à ſumma Sede jaciuntur in quoſcunque; excitantur ipſa in vivos inanima, ſorbentur aquis, hiatu hauriuntur, fortuito igne cremantur. Caïn fratricidam, ubi verbis in maledictum flexis à Deo perculſus fuit, exclamaſſe ferunt ſacra ſcripta; Perditum ſe, & quia maledictus, necandum in momento per obvia qualibet in devotum caput armata: ita maledictorum à Sede Romana Regum vitam ſtare arbitrio ſubditorum. Nunquam à tertio Ordine, propoſitam hanc theſim ut de Theologica fide; datam in publicum, ut ex politica. Magiſtratuum de politicis eſſe doctrinam: vindicet ſibi Theologica, Clerus. Immitti,*

caſu

caſu de quo agitur, falcem à Clero in meſſem alienam, multo magis quàm à tertio Ordine, cujus eſt de politica diſputatio. Fides, nomen æquivocum eſt, ut Deo debetur, ut Regibus: his debitam à ſubditis cuique ſuis fidem: eoque ſenſu dici poſſe de fide doctrinam. Si juraverint politice à ſe ita creditum inaugurandi in Gallia Epiſcopi, & magiſtratus, quid eſt Summo Pontifici quod queri poſſit? Nemini tam alte impreſſam hancpro Romana Sede doctrinam, ut credat Summo Pontifici jus eſſe in hæretici bona: ridiculum ſanè, deteriùs haberi Regem ſubdito. Inſanum fore Regem, ſi præſumpſerit ſibi jus datum, ut Summum Pontificem è ſede depellat, quocunque caſu: nullam Regibus in primam Sedem juriſdictionem, nullam primæ Sedi in Reges, ut Reges ſunt. Citatos à Cardinale Perronio Autores, non de Summo Pontifice, ſed de Comitiis regni generalibus ſcripſiſſe, quibus neſcio an jure arrogant, ut Regem etiam tyrannum regno amovere poſſint. Ita Childericum per Comitia generalia regno dejectum: ita ſubſtitutum Pipinum conſilio juxta & rerum autoritate inſignem, uno poſt tot ſecula exemplo. Quæ de Clotario narrantur, fabuloſa eſſe, neque Pontifici Romano jus addicere, etiamſi vera, niſi in ſpiritualibus. Inſtitiſſe Philippum Pulchrum, & Ludovicum XII. contra Bonifacium VIII. & Iulium II. Gallorum Reges quamvis Sedis Apoſtolicæ filii ſunt, emancipatos eſſe, ſuique juris: adeo ut propria ipſis habeantur quæ poſſident. Dignum eſſe quod trahatur ad poſteros placitum Lutetiani Parlamenti, quo, annum circa M. D. LXIX. regnante Carolo IX. Gallorum Rege, Banquarellus in ſacra Theologia apud Sorbonam Baccalaureus, habitu nudus & tædifer, mulctam honoris paſſus, ejeraſſe fertur opinionem, qua Summo Pontifici dixerat jus eſſe in Reges. Dici immiſſam deſuper vulgato apud Gallos miraculo ampullam, liquore plenam, quo ungi ſolent Reges, ut doceamur à Deo eſſe, quod regnant, nudique miniſterii officium Eccleſiæ militanti, cum illa operante unguntur. Hinc eſſe, quod Dei gratia Reges dici ſolent, ne Galli quidem, ſed & reliqui longe poſt illos. Luſitaniæ olim regulos, quorum ditio tranſiit in Auſtriacam gentem, Dei unius beneficio acceptam tuliſſe coronam ſuam, per veterem inſcriptionem monetæ inſculptam. 1615.
Gratia Dei ſum id quod ſum.

His vindicabat autoritatem Regum tertius Ordo: quæ

1615. ex præſcripto retuli & fideliter, quia Comitiorum momentum ferme omne in ea quæſtione fuit. Aſſenſere Lutetiani parlamenti patres, vetera regni columina: nec multo poſt vulgatum confirmandæ ſententiæ placitum in hanc ſummam. *Rogante Procuratore Regio, Senatus cenſuit pro lege politica, regnoque fundamentali habendum poſthac: quod Rex Galliæ unius Dei beneficio regnat: quod neminem in temporalibus agnoſcit: quod ſacrum ipſius caput eſt: adeo ut nemini jus ſit, eum quocunque prætextu occidere.*

Excanduit Clerus, addito non eas eſſe parlamenti partes, ut ultro reſpondeat: Comitiis Galliæ generalibus convocatis, regium omne jus tranſlatum in ipſa; adeò ut velut juſtitio indicto, ceſſare debeat magiſtratus. Clerum & Nobilitatem convenire in eandem ſententiam, nec ideo contrariam opinionem valere, quia ita populus cenſet, duorum vota & calculos uni prævalere: neque id muneris parlamento, ut Comitiorum generalium placitis intercedat; præreptam alioquin provinciarum Oratoribus libertatem, quorum eſt ſummo jure dicere de Republica, ſub regis placito. Clero, Sedis Romanæ Orator adjunctus (Nuncium vocant) vindicabat Apoſtolicam autoritatem, diſſidioque res haud procul aberat, niſi Cardinalis Sordiſius ad Regem delegatus obtineret, in ſuſpenſo haberi theſes, donec opportuno tempore diſcuſſæ, irent in legem, aut penitus abrogarentur. Vulgatur interea placitum Lutetiani parlamenti præloque datum it magna approbatione per urbem: exin toto latè regno diffunditur. A Clero delegati iterum, extorquent novum à rege diploma, quo mulctam pecuniæ patitur Typographus ab edito parlamenti arreſto: unde probis ſtupor. Ediderat ſub fide publica, nulla juſtu in contrarium lege, & pœnas luit: at mage luit parlamentum, cujus petebatur autoritas.

Le Cardinal de Sourdis.

De Tridentino Concilio: expediatne in Gallia promulgari? multa in utranque partem his temporibus vulgata prætereo. Eleganter & doctè Perronius Cardinalis pro Concilio: inſtitêre acriter contrà Miro & Savaronus, prævaluitque Clero populus. Atenim ex proborum mente nihil erat, quo inhiberemur vulgare rem ſanctam, & ſequi. Quid vetabat Concilium admitti in hanc legem, cui Clerus ipſe ſubſcripſerat? *Sine præjudicio jurium Coronæ regiæ, libertatum*

Miron. Savaron.

1615.

tatum Eccleſiæ Gallicanæ, privilegiorum, aut exemptionum, ſi quæ Capitulis, aut Monaſteriis, Gallorum uſu conceſſa. Quibus conſervandis incumbet Clerus, per habitas in eam rem ad Summum Pontificem preces. Quæ privilegia interim ſalva erunt, non obſtante promulgatione Concilii. Sub his conditionibus manebant privilegia Galliæ, imbuebamur Concilii Oecumenici doctrina puriſſima, & ſi quid irrepſerat contra politicas leges, aut privilegia regni, explicari fas erat, aut mutari prout proponebatur: non hæc Concilio, quod vocant, eſſentialia, non hæc de fide: parerga erant, citra neceſſitatem adjecta, quæ nihil vetuit leniri, aut tolli penitus: quæ contra objiciebantur, vana erant. Creditum tunc, potuiſſe conciliari opiniones Cleri & populi, facta quaſi compenſatione: nempe ſi Clerus articulum tertii Ordinis admitteret, negantem ſummo Pontifici jus eſſe in regna; eo caſu populi aſſenſu ſalvam fore in Gallia doctrinam Tridentini.

Per idem tempus ex privato diſſidio, duellum crudele & atrox fuit inter Latrium, Fertæum, Livarrotum, & Douvilarſium. Vetus eſt in vicinia Pariſiorum ruina ex caſtello ingenti, cui Biceſtra nomen, parietibus clauditur vaſta area: aſperatur locus ex macerie, & lapidibus hac illac in tumulos congeſtis, ſpinæ & dumeta incultam humum, & fallaces foveas tegunt: veſana in pugnam libidine, quanquam iniquus erat locus, quia occultus, legitur. Latrius dumeto intricatis pedibus ferro tranſigitur, Fertæus in foveam cadit, unde ſub veſperam ab amicis eruitur; Livarrotus lethaliter vulneratus Lutetiam per obſcura noctis traducitur, proſtridieque occumbit: necdum feritati barbaræ finis. Baro Rabatus ex illuſtri Comitum Fuxenſium proſapia oriundus, Launiacum militia clarum & emeritum, ſingulari item certamine occidit: Rupifortius Principi Condæo inter intimos, Marcilhacum medio vico incautum, fuſte atrociter cedit, & vulnerat numero ſtipantium fortior (is è Condæi familia dimiſſus, tranſierat in Regiam, Regique tum inter conductitios habebatur.) Regina Condæum exoſa Regium parlamenti Procuratorem jubet ſedulò in factum inquirere, palamque indignatur percuſſori. Condæus cui ſumma Rupifortii cura erat; *Transferre in ſe omnem facti invidiam,*

Latrie. La Ferté. Livarrot. Douvilars. Le Chaſteau de Biceſtre.

Le Baron de Rabat, de la maiſon des Comtes de Foix. Launiac. Rochefort. Marcilhac.

1615. *diam, juſſum paruiſſe mandato Rupifortium; pleraque eſſe quæ de Marcilhaco queratur ipſe: ultionem legitimam quoquo modo, quotieſcumque privatus homo in Principem ſanguinis peccat.* Regina ex interventu Principis obſtinatior, hærere in propoſito tenax, & quia ſumma tum Regni autoritas, ſub Regis placito, penes trium Ordinum Comitia erat, vocare in aulam ex unoquoque Ordine Oratores, interpellare fidem ipſorum in legitimam ultionem, *Non Marcilhaco, ſed ſibi, ſed Regi, illatam ab homine privato injuriam; Condæum feliciùs natum, quàm ut atroci facto vitæ innocentiam ſuæ fœdare voluerit: quæſitum à Rupifortio autorem ejus nominis, vitandæ quam meruit pœnæ. Sanè crimen atrocius fore, ſi Condæum autorem habuerit; intereſſe haud parum publicæ libertatis, ne Principibus fas ſit, impune graſſari in privatas fortunas tyrannicè.* Ex contentione animi, & ardore inſolito, quo æſtuabat Regina, agnitum, ſecreti aliquid eo negotio contineri, unde in ipſam injuria redundabat. Delegantur à Comitiis ad Regem Oratores, per quos agnoſceret, *pergratam fore conventui animadverſionem in crimen, quæcumque Regi & Reginæ placuerint pro lege ipſis fore.* Rupifortius fuga ſaluti conſulit: Condæus, Parlamenti gratiam fruſtra tentat; apparitores, denuntiatione triplici citant reum, & in oſtentationem vindictæ, ipſum Condæi palatium curioſe inveſtigant ſpecie quærendi, quem procul eſſe probe agnoverant: ſic mollitus Reginæ animus, litique tandem modus impoſitus rogante Principe. Marcilhacus Rupifortio ſingulare certamen indicit, is acceptum habuerat, & niſi Condæus ſumma autoritate intercederet, duello tranſigebatur negotium inter privatos, poſt ſopitam inter Principes litem.

Frequentior per id temporis duellorum uſus, Clerum excitat, cujus præcipuè res agebatur: delegatus ad Regem Epiſcopus Mompeſſulanus impetrando prohibitorio edicto in hæc verba proloquitur: *Trium Galliæ Ordinum intereſſe ne ſanguis Deo & Regi debitus effundatur, qua feritate, qua barbarie in hanc diem effuſus eſt: intereſſe omnium, aſt maxime Ordinis Eccleſiaſtici, cujus eſt inferno victoriam eripere, Deo & Eccleſiæ militanti triumphum procurare: nemini dubium eſſe quin principium huic lanienæ ab inferno ſit, cui Chriſtianos velut victimas, ab ipſis Chriſtianis immolari*

molari

molari quàm eſt impium! quàm horrendum! exacturum 1615.
aliquando Deum effuſi tam crudeliter ſanguinis rationem, à Regibus, quorum eſt opponere impiæ feritati ſeveritatem legis: quam rationem iſte Ludovicus, in ceteris deliciæ humani generis, & cæli amor; quam rationem commiſſi ſibi populi reddet, coram judice ſcrutari corda & renes ſolito: infernus portio eſt tot hominum quos auſpiciis melioribus Deus cœlo creaverat: unde id factum ſciſcitanti ſevera fronte judici, quid reſpondebis, Ludovice, qui eo momento Rex eſſe deſieris: potuiſti ſalvam habere gentem meam, & perdidiſti: objectioni occurrere Rex, dum adhuc licet, nec diutius patere vanis honorum aucupiis deludi gentem tuam: quis amabo honorem hunc in duello conſtituit? ſex mille anni ſunt ex quo mundum creavit Deus; centum, aut ducenti ad ſummum, ex quo graſſatur iſta lues; ſiccine vacua honore tot ſecula, ejus ignara lanienæ? quanta crudelitas! inter duos controverſia eſt, & vocantur in diſcrimen amici; hic mos olim inſtitutus, quo ex teſtium præſentia, abeſſet omnis ſuſpicio doli: ſed ut trahitur ſcelere ſcelus, puduit eſſe ſpectatores ſine diſcrimine: hinc factum ut ipſi, quos inter nulla diſſenſio eſt, jugulent ſe invicem, more gladiatorum: indignatur Deus male ſic perdi populum cui liberando ſanguinem ipſe ſuum effudit: perditur impunitate, & æſtimatione delicti, per quam tranſit in magnanimitatem barbaries; ſi pro imbellibus audierint qui ſic digladiantur, ſi à nobilitate degeneres fieri invaluerit, lege communi populorum aſſenſu approbata: fortè deſæviet iſte furor: id Eccleſia, id te Gallia enixis precibus rogat; ecce genibus tuis advolvimur, diluvio ſanguinis impone modum, & velut Iris è cœlo, nuncia fœdus genti tuæ. Hæc Fenolietus Epiſcopus Mompeſſulanus. Rex edictum promulgari jubet, majore quàm ante ſeveritate in monomachos. Verùm ex vetito gliſcit autoritas crimini, majoreque poſt legem licentia graſſatur iſte furor. Mirum Gallos, qui paſſim mutabiles ſunt, in eo pugnæ genere adeò eſſe conſtantes, ut non Dei, non Regum legibus, non manſuetudine flecti poſſint, ut ex gladiatoria palæſtra, tranſeant aliquando in mores Chriſtianos.

Sub finem Februarii trium Ordinum reſponſa digeſta, Regi offeruntur approbanda. Oratores in eam rem lecti; à Clero Richelius Epiſcopus Lucionenſis, vir proſapia illu- *Richelieu.*
ſtris,

1615. ſtris, per bonas artes evectus ea ætate in ſpem magnam, mox Cardinalis, & rerum arbiter ſæpe nobis in tempore memorandus: à Nobilitate lectus Baro Seneſſæus: à tertio Ordine, Miro Præſes; hæc ſumma legum.

Seneſſay.

Ius, quod vocant annuum, cuius pernicioſus uſus virtuti & litteris, revocandum (eo familiis perpetua in eam diem fuerant togata officia, beneficio penſionis, quam Regi præſtari invaluerat in annos ſingulos, unde jus annuum.) *Regia domus & militia officia in præſens venalia, poſthac diſtribuenda pro merito, & ſtipendiorum numero. Beneficia Eccleſiaſtica permittenda viris probis, una virtutis & doctrina menſura, gratiamque & natales habenda procul, niſi & virtute valent candidati. Profuſam in primores quandoque immeritos penſionum vim minuendam, ſin in totum extingui placet.* Pleraque his adjuncta, quibus repente pravo uſu abrogatis, ut Galli ſumus, vidit deteriora ætas ſequens; adeo ut Comitiis, à nobis nihil debitum dici poſſit, præter immenſos ſumptus, quos Gallia pro ampliſſimo cœtu impendit. Necdum exceſſerat annus, cum jus annuum, cum officiorum forenſium, & militarium commercia, cum penſiones valuere ut ante, prævalente apud omnes contemptu legum. Acta hæc exeunte anno M. D C. X I V. & ineunte M. D C. X V. Inutilis plane, verſoque in contrarium effectu, Comitiorum convocatio fuit. Haud dicere pigebit in tranſitu, non egere Galliam novis legibus, quas regni Comitia, quas Reges dicant: quid enim aliud eſt leges conſtituere, ſtatim pravo uſu abrogandas, quàm nomen regium, quod præ ſe ferunt, habere in ludibrium? quos autores legum agnoſcimus, iidem ſæpe ſubverſores ſunt. Ordinationum volumina habemus ad nauſeam, & adhuc patimur leges quotidie novas. Paucis ſæpe remediis, & levioribus curabis morbum, quem multitudo procurat, & auget. Ita quæ tuemur legibus, per leges amittimus: qui cibis ingurgitatur, decreſcit alimento; adeo moderatione valemus. Certè melius conſuleretur Galliæ, penuria legum, quæ hoc facilius obſervarentur, quod plenius innoteſcerent. Legum mole obruitur populus, anxioque in valentes, aut abrogatas judicio, abdicat omnes; ut legibus laborare dici poſſit, perinde ac malis.

Les Ordonnances.

Per

Per idem tempus inter Lutetianum Parlamentum, & Ducem Eſpernonium, exortum eſt ex duello milites inter tranſacto, diſſidium. Actum in vincula reum juriſdictioni ordinariæ exemerat Eſpernonius, violata ferro cuſtodia. Hic color facto: regiæ cuſtodiæ, legionibuſque in Gallia præpoſitus, vindicabat ſe judicem unum inter milites. *Sibi juriſdictionem eſſe, lege confirmatam, & longo uſu: apparitores, capitalium præfectos, forum, jus gladii conceſſa officio ſuo, ubi militi per arma crimen eſt.* Obſtitit acriter Parlamentum, contraque raptores inquiri juſſit. Vbi per inquiſitum crimen, patuit Eſpernonium facti autorem eſſe, miniſtro in raptum ex prætoria excubiarum cohorte primipilo: in primipilum decreto, quod in corpus vocant, in Eſpernonium perſonæ citatione ſancitur, leviore pro viri dignitate formula. Excanduit Eſpernonius imperii amans & avidus ubi exercebat, impatiens ubi pati adigebatur: dictaque die, ſpecie parendi decreto, ſiſtendique in judicium rei, it magna nobilium turma in Senatum. Invaluit forenſi uſu, ad primum palatii limen ſubmitti, quaſi per reverentiam faſces, poſitis nullo delectu calcaribus & ferro (ea lege exempti Duces, & Pares Franciæ, quibus in parlamento ſedere datum) ſequuta Ducem Nobilium turma, præſidiariuſque magna frequentia miles irrumpunt tumultuariò in ædes ſacras, calcaribus per contemptum & ferro. Ingens eſt petulantia, veſtibulum obſidetur, area occupatur, inſultat miles, decedit loco reverentia: apparitoribus Curiæ, ſi qui obſiſtere auſi, verba minacia intenduntur. Conſultò id geſtum, ſic jubente Eſpernonio, an per militarem licentiam, incertum: ſuſpicio in illum, hinc legitime ducta, quod Senatui minas intentaverat, quas nunquam in irritum jactaſſe fertur. Interea, ipſa palatii penetralia, ubi Senatus agit, confuſis clamoribus implet rumor, *Curiæ apparitoribus injectas ab Eſpernonii ſatellitibus minas, militari procacitate proturbatos procuratores, laceratas Advocatorum togas, temeratam petulantia aram quæ oppreſſis pro aſylo fuerat in hanc diem.* Vbi ad Senatum fama rei pervaſerat, aucta in majus (neque enim proturbati procuratores, nec laceratæ togæ, nec violata penitus reverentia loci, quanquam læſa fuerat.) Procuratori regio, actio in

1615.

Colonel de l'Infanterie Françoiſe.

Vn Sergent du Regiment des Gardes.

Prinſe de Corps.

Adjournement perſonel.

1615. in factum committitur, donec decreto Eſpernonius paruiſſet, Reſtituitur reus carceri pridiè violato: ad regium judicem cognitio cauſſæ defertur; neque illud ſatis, jubetur Eſpernonius ire ad parlamentum ſupplex. Lectus Vantadurius à quo duceretur, cum dicto ut deprecatione molliret iram. Eo duce, modico Eſpernonius comitatu: dat ſe in viam. Poſtquam ſederat ita proloquutum ferunt. *Triginta anni ſunt, viri ſuperilluſtres, ex quo vobiſcum jura reddo, quanta veneratione erga vos, ut univerſos, ut ſingulos, nemo eſt qui ignoret. Hæc me impellebant ut crederem nunquam à vobis in deterius explicanda dicta, factaque militis veterani, cujus ſi arguitur ſtylus pro loci majeſtate parum politus, nemo veſtrum ignorat inſenuiſſe me in caſtris ubi facta arguuntur, verba impunè ſunt. Citatus obtemperavi decreto, cauſſæ agendæ adſum: Quid ultra petitis? Si quid à milite meo procaciter geſtum, & inſolenter, temeritas eſt, quam neque conſilio, neque autoritate firmavi. Me provecta jam ætate, experientia longior, me docuere Regum, populique erga vos fiducia & amor, quanta iſte locus veneratione coli debeat. Neque temeravi, mihi credite, ſanctitatem domus auguſtæ, ubi vobiſcum ſedes eſt mihi, qui Dux & Par Franciæ ſum, eoque nomine veſtræ particeps dignitatis. Haud ignota loquor vobis, qui ſcitis omnes, quo momento manu parricida Henricus exceſſit, primum me, & inter Galliæ primores unum, veniſſe ad vos reipublicæ ſtudio, cujus ſalus mihi ſemper cura præcipua fuit: veni in hunc locum patres, quia mihi una cauſſa erat vobiſcum: unum & commune periculum.*

Ad hæc Nicolaus Verdunus Senatus Princeps: *Regis* (inquit) *beneficium eſt, quod gratis diluitur crimen, quo reus eras: ſic voce, ſic juſſu ſcripto, cui datum eſt mollire legem: illi gratia à te omnis debita eſt. Nos ipſius juſſa, nos officium Ducis, & Paris Franciæ, nos hæc tua provecta ætas, & virtus ultro movent, ut oblivione diſſimulentur quæ fide, & obſequio penitus dilues.*

La Reyne Marguerite. De Valois. Non multo poſt fato fungitur Regina Margareta Valeſiorum è ſtirpe, una noſtris temporibus ex legitimo thoro ſoboles, Henrici II. filia, Franciſci II. Caroli IX. & Henrici III. Galliæ Regum ſoror. Henrico IV. Navarræ Regi politica lege nupſerat inclinatione procul & voto, unde rara

inter

inter conjuges caritas fuit. Quæ conſtante matrimonio tranſacta: ut fugitiva, ut exſul, ut viro exoſa, Caſtello ad Arvernos incluſa fuerit, queis conditionibus in libertatem aſſerta, pluribus ab aliis memorata prætereo. Non ante apud Gallos fœmina in tantam dignitatem evecta: regum filiæ, ſorori, & conjugi unum deſideres, fuiſſe matrem. Regnum Galliæ aſſequuto Henrico IV. repudium utrinque miſſum, quod poſtmodum Romana Sedes confirmavit: diſſolutionis cauſſæ præcipuæ, ætas indebita nuptiis, & vis major. 1615.

Mos litteratis erat, pro Academia colere aulam optimæ Principis, quæ in menſa, quæſtionum difficilium propoſitione recreari ſolita, magis quàm cibo, ſolvebat ex tempore nodos inextricabiles, tanta oris venuſtate, ut Minervam in peplo ſuo diceres. Regiæ illi virtutes certatim merebant, præ ceteris liberalitas, quam à Valeſia gente habuit hereditariam; omnium prodiga, ſi quos agnoverat bonis artibus evectos in famam. Adeò ut quandoque per profligatos profuſione immenſa obventus deſiderares ipſa in victum alimenta, quæ à familiaribus mutuari cogebatur in anteceſſum largita unde viveret. Dum ætate valuit, nemini forma & venuſtate, nemini illecebris ſecunda fuit: plura adjicerem, niſi vitam ipſa ſuam in libros memoriales digeſtam ſcripſiſſet, quibus pinxit ſe ingenioſa Princeps, qualis intus & extra erat. Vita plena variis caſibus, quam odia & amores, læta & triſtia componunt, per quæ aulæ deliciæ & gloria fuit, mox ludibrium; ſic in Regina fortuna luſit. At hæc ſatis de Margareta Valeſia ſcientiarum alumna, cujus dum ſatyrice memoriam inſectatur recens hiſtoricus inter Gallos; prodit ſe ingratum erga Principem optimam, cujus gloriatur alumnum ſe & debitorem: non eſt ſapientis, inſectari convitiis Principes, præcipue fœminas; neque hiſtoriæ partes ſunt, vulgare ſi quid privatim ab illis nullo in rem publicam malo peccatur.

Sub finem menſis Martii exiit à Lutetiano Parlamento placitum, extra ordinem, quo citabantur Duces & Pares Franciæ, primoreſque regni, quibus prærogativa dignitatis in Senatu ſedere datum. Cauſſa citationis, calamitas publica & regni ſalus. Rarus ante placiti in eam formulam uſus: & quanquam per clauſulam, *ſub Regis placito*, molliebatur

ex

1615. ex facto invidia; conſtabat, non petitam à Rege veniam habendo conventui, neque obtinendam ſi peteretur. Excanduêre quibus tum arbitria rerum miniſtri, ipſaque Auguſta parlamenti exoſa judicium, obſtitit acriter, non ignara eo ſe, ſuoſque peti. Vbi palam agnitum alta eſſe Reginæ odia in latam legem, citati Duces & Principes vadimonium deſerunt, pars neglecto Parlamenti zelo, nihil ſibi cum ſalute publica rati, quibus in privata ſtudium erat, pars juſſu Regis. Condæus, apud quem per ea tempora pro jure legitimo erat quodcunque Lutetiæ Parlamentum ſtatueret, citationi paruerat, itinere Lutetiam propero: obſtitere Rex, Reginaque, ad extrema Picardiæ ire juſſo ſpecie negotii quod urgebat. Conſultò geſtum ne in res novas ſtudia gliſcerent; quippe magna tum ex Condæi perſona in rebus Gallicis momenta erant: dicta in ſenatum die, Ducum & Parium nemo comparuit. Convocantur ſacri ordinis claſſes habendo in præſens conſilio: pleraque propoſita ab Advocatis fiſci; tandemque in id communibus calculis itum, reformandas res per prava in abuſum flexas. Prima in Ancræum poſtulatio erat: querebantur ſtare unius arbitrio jus vitæ & necis contra omnes, tyrannidem uſurpari bono ſub principe: neque privato augmento quieſcere virum, cujus ſtudium omne, deſolatio Regni: affectari ab ipſo arbitria rerum, regno incumbere hominem novum & alienigenam; infenſum nedum primoribus, ſed & regni principibus, debacchari in Gallos & furere velut in hoſtes. Plura jactabantur (quod fieri amat contra indebite dominantes) ut ſecunda fortuna ad ſuperbiam prolapſus; ut aucta in immenſum ſupellex per malas artes: ut viro mancipia, Galli nobiles: ut illi æqua, iniqua juxta erant. Exempti dies habendo conſilio non pauci: tandemque lectus Senatus Princeps Verdunus, qui Regi à parlamento ſupplices, quod vocant, monitiones ſcripto daret. Ille pauca effatus, magna Senatus frequentia præbet libellum Regi; Rex Lomenio Secretario, & legi jubet. Multa reformandis rebus congeſta, in pauca redigam. *Vindicabatur ipſo monitionis limine, recens Curiæ placitum, quo Concilii Conſtantienſis quæ de Rege ſunt ſanctiones renovandas in Gallia, Senatus ſtatuerat. Prapoſtere ſuſpenſum Clero rogante, quod pro Regum ſalute, pro regni ſecuritate probe ſancitum fuerat.* Exin in Concilium

Remonſtrances.

Lomenie.

Regis

Regis delapſa monitio. *Procul habendos Regni arcanis novos homines, quibus perinde eſt, ſtare, aut ruere Galliam: prohibenda militarium munerum, velut rei ſacræ commercia, per quæ legionibus paſſim & alis præficiuntur ignoti homines, plerumque ex vulgo, belli incapaces, nec provecti ut leges ferunt ad imperia armorum per gradus. Vocari olim ad militaria munia ſolitos Gallos nobiles, qui primum didiciſſent parêre, gregarios inter, ſub ſignis. Externos, quibus inveterata cum Gallis odia, præfecturis militaribus arcendos, ut & forenſibus, neque donandos Eccleſiaſticis beneficiis in dedecus indigenarum, quaſi virorum ſit indiga Gallia. Prohibenda nobilibus Gallis, cum principibus externis commercia. Eccleſiæ Gallicanæ privilegia, libertates, immunitates, conſervanda. Diverſa monachorum genera in dies pullulantia, ſin ſupprimi ſatius videbitur, adſcribenda raris veterum familiarum ordinibus, exundanteſque ramos trunco quemque ſuo reſtituendos, unde divertêre receſſ, ut nova ſectamur. Corrigendos abuſus Conſilii arctioris, quibus nulla ſæpe cauſſa velut in ludibrium, parlamentorum placita irrita fiunt & evocantur cauſſæ facilius, quàm par ſit, præcipue capitales, quo in provinciis crimina impune graſſantur. Edicta regia executioni mandari non poſſe, maxime pecuniaria in necem populi, niſi poſtquam parlamentorum actis adſcripta fuerint; ita ſancitum veteri lege, quæ quotidie infringitur pro eorum libidine quibus ſumma rerum credita eſt. Ærarii adminiſtrationem ſanctam eſſe, ideoque legendos innocentiæ Quæſtores probatæ, corrigendoſque abuſus quibus conſumitur, pro privatorum avaritia belli nervus pecunia publica. Coacervatam Henrici magni parcimonia, nulla populi oppreſſione, ingentem pecuniæ vim in dies diſtrahi in res privatas intendique tributa, queis opprimitur populus.* Minæ exin intentabantur autoribus mali, *in eos debito tempore ſæviturum Senatum, ſin antè autoritate Regis pellerentur. Supplices parlamenti & populi voces exaudiret Rex manſuetus, æquique amans. Ita regnaturum feliciter, ita omnium vota pro ſalute ipſius, & gloria continuis precibus inſtitura Deo, ut ſalvum faciat Regem, ut omne conſilium ipſius confirmet, ut ejus temporibus tranquillitatem & abundantiam largiatur.* Hæc patheticè Parlamentum; plura reformando regno adjecta prætereo, ne ad nauſeam effundar in ſæpius memorata. Aderant 1615.

1615. erant Rex, Regina, Guiſius, Nivernus, Vindocinenſis, Duces & Principes: Eſpernonius, Brulardus Cancellarius, Ancræus, & Souvræus Galliæ Mareſcalli. His adjunctos è ſanctiore Conſilio viros patricios, Rex in cubiculum, non aula procul vocat, habendoque in rem præſentem conſilio ſtare in coronam jubet. Actum ita: dumque pro foribus reſponſa operitur Verdunus, multa intus contra parlamenti monitiones, procerum adulatione congeſta, quibus quiſque deformi obſequio Reginæ, Ancræique captabat gratiam (Ancræus præcipue Senatus ſcripto petebatur.) Hic audaciam, ille temeritatem, omnes nullo fulcitum exemplo facinus increpabant: voces Reginæ acceptabiles, quas ipſa Verduno cum ſociis paulò pòſt vocato, fertur in majus proſequuta. *Injurioſe profligati ærarii poſtulari ſe, quæ nullo Principum aut primorum raro, parlamenti ſubſidio per immenſos ſumptus regnum reſtituerit majori recens filio, quale ab Henrico Regens acceperat opulentum. Infanti Regi obſtitiſſe Principes, qui Regi columina futura ſperabantur. Exortos repentinis motibus nimbos, quos diſſipare etſi ſtudium in arduo poſitum, feliciter tamen exactum, quod nemo negaverit, eo deductis rebus, ut fides venalis eſſet omni Ordini. Partam pecunia quietem Galliæ: haud ignota ſe loqui Gallis omnibus, iis præcipue quorum in ſe hodie effervens ira eſt. Provectos in decora honorum viros natalibus haud ignobiles, virtuteque illuſtres, in quibus ſi Regi præcipua fides eſt, nihil intereſſe eorum qui obganiunt, ſpecie publicæ libertatis. Deſtitutam ſe præſidio magiſtratuum, & Principum, non habuiſſe remedium promptius, quam ſi ſubſtitueretur vir ſagax, juxta & fidus, cujus virtus per fortunæ augmentum illuſtrior, primoribus officii ſui deſertoribus terrori foret, quæ hodie in invidiam tranſiit.* His & ſimilibus explebat iras Regina quibus ex tempore Cancellarius plura adjecit, refutandis per capita, quæ Senatus in Reipublicæ adminiſtrationem congecerat: primorum qui adſtabant, etſi Reginæ reſponſo carpebantur idem judicium fuit: ajebant æmula omnes aſſentatione omnium jura in Regem unum transferenda, nec probè rationem regnandi conſtare poſſe, niſi uni reddatur. Poſtridie vulgatur ab arctiore Concilio placitum, quo Rex calumnias eſſe pronuntiabat, quidquid libello monitorio

Ancre.
Souvré.

rio in regni adminiſtratores continebatur. Nec multò pòſt Reginæ iras deprecatur Senatus, delegatis qui mitius agerent; ſedatumque ſenſim diſſidium, quod gliſcebat parlamentum inter & Conſilium arctius, utroque juriſdictionem ſuam tuente. 1615.

Poſt dimiſſa Comitia generalia, de quibus diximus, vacuum erat rectore Caſtellum Ambaſiæ, de quo pactum ſtantibus Comitiis, ut apud Condæum maneret pro pignore fidei datæ: manſit, unaque præſidium militare legionarii centum in pactionem item deducti: ſtetit fidei Condæus, dimiſſoque conventu arce diceſſit. Æmulabantur eam præfecturam Mareſcallus Ancræus, & Luynæus, Regis pro Luynæo, Reginæ inclinatio pro Ancræo erat: prævaluit Luynæus Ancræo; prima hæc Regis in amicum largitio. Deluſus ea ſpe Ancræus animum in Picardiam convertit, cui maxime inhiabat: paucis antè diebus feudum Ancræum, titulo Marchionatus illuſtre, nomine Galigayæ uxoris, ſibi ex empto comparaverat, Montem deſiderii, Royam, Peronam, recentique Reginæ munificentia arcem Ambianam poſſidebat: his poſtmodum acceſſit proregia ejus provinciæ procuratio; adeo ut Picardia omnis penes unum eſſet, quod ſequenti libro reddemus: hic finis anno M. DC. XV.

HISTORIARVM GALLIÆ

Ab exceſſu

HENRICI IV.

LIBER SECVNDVS.

Synopsis.

CARDINALIS Ioüſa fato fungitur. Ioüſææ gentis præceps caſus. Ioüſæ olim in Narbonenſi Gallia Proregis, & demum Capucini virtus & elogia. Ex Prouvillæa cæde in Ancræum ſuſpicio. Læta fortunæ primordia Luynæo. In Aquitaniam Rex, obviam ſponſæ procedit. Obſtrepunt Secta & Principes. Scripto manifeſtas faciunt irarum cauſſas. Apparatus belli extinguendo diſſidio. Lejayus Præſes in carcerem conjectus. Deficit à Rege Picardia. Factionis initium & incrementa. Condæus Corbiam, & Claromontium præſidio firmat. Expugnatur à Regiis Claromontium. Morbo corripitur Eliſabetha Franciæ ſecundùm iter. Regio edicto quo Condæus proſcribitur intercedit Parlamentum Lutetianum, quas ob cauſas. Supponitur vero Senatus placito adulterinum, unde Condæo ira in Autores. Rupellam ſubit Condæus, initque cum Sectariis fœdus. Rara inter utroſque concordia eſt per ſuſpectam invicem fidem. Habentur generalia Sectæ Comitia. Conditiones in quas conventum. Leges Condæum inter & Sectarios pactæ. Rex Burdigalam venit. Deſpondentur per Procuratores Eliſabetha Franciæ Philippo, Anna Auſtriaca Ludovico. Conveniunt Galli & Hiſpani ad regni utriuſque confinia. Permutantur cara utrique regno pignora. Exhibentur accurate permutationis ſolemnia. Ludovici ad Annam, Annæ ad Ludovicum codicilli prænuntii amorum. Celebratur Burdigalæ nuptiale ſacrum. Sourdiſius Cardinalis violato per nefas carcere, cæſoque Cuſtode, Haucaſtellum Senatus Burdigalenſis placito damnatum vinculis, & morti eximit. Decernit in eum Senatus. Abſolvitur diplomate regio. An ſit juriſdictio Parlamentis in Præſules Eccleſiæ; quæſtio in utramque partem agitata, ratione, exemplis, autoritate. Induciæ Regem inter & Principes, pacis præviæ. Vulgantur in fœdus leges. Obſtat Longavillæus qua ex cauſſa. Molliendæ invidiæ Ancræus Ambianæ arcis & Picardiæ procuratione abſiſtit. Eſpernonius ab aula profugus nova meditatur. Leges ſecreto Regem inter & Principes pactæ

Mar-

Marchio Bonivetus adverſa tempeſtate impellitur in Galliæ littora, & retinetur. Libertati reſtituitur Lejayus. Deſtituto Brulardo Cancellario ſubſtituitur Væræus. Poſt ſponſalia Lutetiam eſt reditus Regi & Reginis. Rohanæi partes abdicat Fontaralius, Lectoramque Regi reſtituit, unde prima Sectæ ruina eſt. Reddita Principibus feuda & dignitates ex pacto. In Ancræum odia populi. Comes Arverniæ in libertatem aſſeritur. Condæus ex improviſo in cuſtodiam agitur, quare, & quonam modo. Vt delegatis in litem Iudicibus ſilentio probe illuſerit. Vt Lutetiæ ſeditione commotum vulgus, ob captum Principem. Ex occaſione Vrbis amplitudo deſcribitur. Diripiuntur Ancræi ædes. Abſiſtunt aulâ Principes metu. Niverni ad Regem litteræ, queis queritur violatam fidem ab ſe regio nomine datam. Bellum inter Venetos, & Archiducem Ferdinandum, opportune perſtringitur. Bellum item inter Hiſpanum & Sabaudum. Amotis Villaræo Piſieuxio & Ianino, ſuffecti Mangotus & Barbinus. Væræo ſubſtituitur Mangotus, Mangoto Armandus Richelius, Epiſcopus Lucionenſis. Dejecti Væræi cauſſæ recenſentur. Parlamenti ad ipſum de more delegatio, ejuſque reſponſum. Bellum atrox Regem inter & Principes. Niverni in Viavillium iræ. Queritur Nivernus prohibitam Rhemenſis urbis ingreſſu Mayeniam uxorem, ob perfidiam feudo multatur cliens à Domino. Reſcripto Regis reſtituitur. Brevis in tranſitu ad feuda digreſſus, quo probatur Regi plus debuiſſe Viavillium ut ſuperiori Domino, quam debuerit Niverno Duci. Tragica Vicecomitum Panatii & Paulini mors, juſta ultio ſpreti ab uxore viri, fratri, & adulteris illata cædes, triſte ſub eodem tecto ſpectaculum. Mommorancia Condæi Principis uxor captivum ſequitur virum prodiga libertatis, quam ultro in carcere abdicat, hinc amplexus & liberi, ſolamen ſolitudinis. Brevis digreſſio ad fugam utriuſque in Flandriam quo tempore ſub Henrico IV. opprimebantur. Cardinalis Gondii, & Harlæi Præſidis mors: Harlæi exemplo docetur ſeceſſum à Repub. eſſe maximi viri, antequam ſenio dilabatur: In eam ſententiam excurſus politicus. Principes ſcripto in publicum dato probant ſe innoxios. Mayenius ad Sueſſiones, Nivernus ad Campaniæ confinia & Nivernos bellum movent, nec ruina procul ipſorum res, cum ecce nova facies rebus Gallicis. In Regia Ancræus occiditur: Luynæi præludia præparando Regi in arduum opus. Vitrius deſtinatam exſequitur cædem. Facinoris ordo, & ſeries. Applauſus & vota populi, taciti queſtus ex cæſo ſine formula qui inſtructa lite damnari debuerat. Agitata utrinque quæſtione probatur facinus. Effoſſo per ſeditionem cadaveri illuditur. Non fuiſſe plena cunctis gaudia ex cæde. Diſplicet facti Luynæus autor, timeturque ſervitus mutata magis quam extincta. Ancræi origo, indoles, & forma regiminis. Mangotus & Armandus Richelius aulâ extorres non ſua labe. Sillerius, Væræus, Villaræus, Caſtronovanus, Ianinus ſtatim reſtituti. Spontaneus Principum in aulam reditus. Diploma quo innoxios pronunciat Rex, ſeque bello in ipſos moto conſultum improbe.

Regina parens patheticè filium compellat, dubitantem Luynæus trahit in partes ſuas, ſpe imperii capeſſendi, metu & diffidentiæ confirmat. Ab aula ſecedit Regina mater, cui fortunæ ſocius fit Richelius lætorum, triſtiumque comes: In necem rapitur Leonora Galigaya Ancræi vidua: conjecta in ipſam crimina, præſtigiæ, Iudaica ſecta, amota ærarii regii pecunia, tyrannis. Iuſta fœminæ defenſio, pro tempore invalida eſt. condemnatur. Plauſtro traducta per ora vulgi miſerationem aſpectu excitat, illacrymantur triſti ſpectaculo qui optaverant: ad vulgi affectus obſervatio politica ut odii, ut amoris parum capax, ut mutabile & impotens ſui. Lubricum eſſe in aulis Regum quodcumque fortuna molitur. Giniæus per calumniam Regi autor eſt ut abſtineat menſâ, quam ipſi Dux Vindocinenſis inſtruxerat: timor à potione venefica incuſſus diluitur. Sycophanta pœnam capite luit. Incrementum Luynæo ingens à ſupellectile Ancræi. immobilium avido obſtat Væræus, pro fiſco. Epiſcopatu Lexovienſi donatus tandem cedit, quo à prima virtute degener eſſe creditus ſatyrice carpitur. Arbitria rerum penes Luynæum & fratres poſita. Thuani Præſidis mors & elogia. De ejus vita & ſcriptis judicium. Belli Hiſpanos inter & Sabaudos nuper extincti redintegratio. Reges Galliæ & Hiſpaniæ arbitros eſſe inter Principes Europæos. Summam Hiſpanis rationem quæ pro Italia facit, quare. Mediolanenſem Ducatum præcipuam ipſis poſſeſſionem haberi. In pacem pacta leges. Condæus Baſtilla traducitur in Vinceniam arcem. Magnum orbi Chriſtiano Iubilæum à Paulo V. indicitur: Ioannes Georgius Dux Saxonum, Lutheranorum in Germania Princeps, & protector, Indulgentias Rom. Eccleſiæ ludibrio habens, & ipſe Iubilæum promulgat: recenſentur ab ipſo cauſſæ indictionis, vulgato in eam rem ſcripto. Lutheranos imitati Calviniſtæ & ipſi Iubilæum ſuis indicunt. modus & formulæ utriuſque indictionis, numiſmata, inſcriptiones, jejunia, diſputationes, theſes, conventus. De Luthero ſingularia. Indulgentiarum in Eccleſia Orthodoxa uſus, & ritus probantur ab omni ævo ex vulgata per id tempus pro prima Sede Apologia.

1615. *Ioyeuſe.* PEr ea tempora exceſſit Franciſcus Iouſa, ſacri Cardinalium Conſiſtorii Decanus, eoque nomine Epiſcopus Oſtienſis: non ante apud Gallos illuſtrior Præſul ſi virili ætate moreretur, non ante ſapientior. deterrima ejus famæ ſenectus. Aulæ haud rudis, & quanquam litterarum expers, publicis & privatis negotiis haud impar erat, quod naturæ longæque rerum experientiæ acceptum tulit, in reliquis male inſtitutus: Legationibus extra Galliam probe defungitur, præcipue Veneta, ſopito prudenter Rempublicam inter, & Sedem Apoſtolicam ingenti diſſidio, quo tempore ſummi Pontificis

Le-

Legatus ab interdicto Rempublicam liberavit. Non illi in ætatem ultimam ingenium ſtabile; degener per ſenectam in levia verſatili paſſim affectu vitam anxie trahit hac illac vagus, nulla erroris cauſſa, niſi quod prævalebant nova quælibet, quibus ſtatim explebatur. Succeſſit, quam natura heredem fecerat, gradu proximior Ioüſæa neptis, Guiſii uxor. Archiepiſcopatus Narbonenſis pronepoti ex fratre, Guiſio; Toloſanus Valetæ, Eſpernonii filio (is defuncto cognatus erat) delati. Eo caſu finiit Ioüſarum gens, antiqua nobiles inter, regni inter primarias recens, ex Vicecomitali titulo Henricus tertius in Ducalem evexerat, qua ætate maſculis quinque illuſtris erat. Ceterùm (quæ eſt inſtabilitas humanarum rerum) per bella civilia citius exhauſtum eſt nomen quàm credi poſſit. Hic ordo ruinæ præcipitis: Annæum Gallici maris præfectum, primæ aulicum gratiæ ſub Henrico tertio, eoque nomine eidem Henrico Sororium, Sanſalvadoriumque gentis ejus ſpem maximam, qui vix adoleverat ad Cutracas prælium vitæ exemit caſu, qui haud procul proditione fuit, quod ante memoravimus: Scipionem dum Villamurium obſidet ponte diſrupto Tarnus abſorpſit; reliqui per morbos abſumpti. Hos inter præcipua Henrici memoria, qui regia Galliæ Narbonenſis præfectura glorioſe functus, Dux, & Par Franciæ ætate valens juxta & opibus, decedens ſeculo Capucinorum familiæ adſcribitur; unde non multò pòſt neceſſitate Reipublicæ, populique concurſu in ejuſdem provinciæ adminiſtrationem vindicatur aut rapitur; raptus publicas iterum res capeſſere cogitur, poſitoque cucullo Imperatorem agit. Ferunt laxâ eum vitâ tractaſſe militiam, parumque cuſtodite vixiſſe hoc interſtitio; aſt mirum quod deliciis majori quam ante luxu immerſus, finito bello revocavit ad priſtina vitam, vota repetens quorum reus erat. Quo facto virtute ſupra homines poſita, ſponte reſtitutus unde per vim diverterat, in ſanctitatis odorem exceſſit, habeturque hodie omnium calculis inter Sanctos, haud indignus filia pater quæ Monpenſerio Borbonio Principi primum, exin Guiſio nupta, fecunditate infelix, fortunæ ludibrium erit inter magnas virtutes, quod infra memorabimus.

Paulò pòſt Mareſcallus Ancræus in poſſeſſionem Ambianæ arcis, obluctante Longavillæo Picardiæ Prorege, vocatur; quo tempore Prouvillæum militiæ urbanæ præfectum

1615. *De Guiſe.* *Les Archeveſchez de Narbonne & Toloſe.* *La Valete.* *Eſpernon.* *L'Admiral de Ioyeuſe.* *S. Sauveur.* *Coutras.* *Scipion.* *Villemur.* *Le Tarn.* *Henry.* *Le Languedoc.* *Montpenſier.* *Le Mareſchal d'Ancre.* *Amiens.* *Longueville.* *Prouville.* *Capitaine de la garniſon d'Amiens.*

1616. tradunt proditorie necatum, ſpecie privati diſſidii; necis autor pleriſque habitus Ancræus, odio in cæſum, invaluitque in ipſum fama ab Alphonſo percuſſore (is natione Italus, Ancræo indigena, neſcio an & familiaris.) odere Galli oppreſſionem, unde in unum, erat invidia omnium, & qui palam queri non audebant ſecreta indignatione fremebant. Mox adjectæ

Peronne. Montdidier. Roye.

Ancræo præcipuæ ejus provinciæ arces, Perona, Mons Deſiderii, Roya, acceſſit Ancra ex empto, opima & illuſtris ditio; ut per feuda & arces auctior Longavillæo Duci palam illuderet ſuperbus homo. Per id tempus aulico favori Luynæus inſinuabat ſe, per avium aucupia Regem captans; triſte captatori præſagium, avis: nec diu cum ſeria miſcuit ludicris: ingentis fortunæ, quam mirabitur annus ſequens,

Le Chaſteau d'Amboiſe.

primordium viro à Caſtro Ambaſiano fuit, poſtquam ex compacto cum Rege Condæus arce abſtiterat. Adulto vere Rex in Aquitaniam iter molitur, fœderi Hiſpano quod deſtinaverat Regina mater exſequendo: ſequi juſſus Condæus intercedit; cauſſæ variæ tradebantur, quarum ille præcipuas ſtylo liberiore vulgavit: ſcripto impoſitus finis in hanc ſummam, reliqua prætereo tradita à nobis ſuperioribus annis, qualia ipſe vulgaverat; namque idem ferme belli prætextus in præſens qui ante fuerat. *Indigna pati ſe & principes confœderatos: injurioſè habitum nuper Parlamenti Lutetiani zelum, cui ad Reges pro Republica acceſſus liber eſſe debet, & fuit ſemper: inauditum contemptum quo per injuriam ſpreta monitiones auguſtiſſimi ad Regem ſuum ſenatus: mali autorem eſſe eundemmet qui nuper Prouvillaum apud Ambianos præfectum proditorie in necem dederat: publicum hoſtem eſſe à quo profligatur ærarii regii vis omnis, à quo populus opreſſione deſolatur, à quo violantur fœdera Principes inter & Regem ſanctè inita, &c.*

Longueville. Mayenne. Bouillon. Duc de Nevers. Les Marquis de Coeuvre & de Bonivet. Le Comte de S. Paul de la maiſon d'Orleans.

His & talibus explebat iras Condæus. Ceterum ne ſine viribus vana querela eſſet, Principes, unaque nobilitatem omnem ſcripto vocat in communem cauſſam. Statim illi Nivernus, Longavillæus, & Mayenius Duces adhærent, Bullionius Mareſcallus, Cuvrius & Bonivetus Marchiones ſequuntur: Nivernus legionarios in Nivernia, Comes à Sancto Paulo Princeps Aurelianenſis alarios in Aquitaniæ confiniis legit: levia Condæo ſubſidia, niſi ſectaria Calviniſtarum factione augeretur. His Bullionius autorem ſe præ-

bet

bet ſeditioni, quod amabat, vir prima apud Sectarios autoritate per longam rerum experientiam, ſeu, quod magis credas, errorum conſortio; nam & ipſe Calviniſta. Forte tum Regis permiſſu Sectariorum comitia Gratianopoli habebantur; Condæus trahendis in partes ſuas Hayum delegat qui ſcriptum (Manifeſtum vocant) ipſis perferret ſupra memoratum; nec ſatis ſcripto edito, niſi rerum novarum & fortunæ quiſque melioris ſpe corrumperentur: Condæus ſectæ, ſecta Condæo adjungitur, quod ſuo infra loco reddemus. 1616. *Grenoble.* *Lahaye.*

Sectariis odium eſt in Hiſpanos, eoque inſtabant pertinacius ſolvendo fœderi, quo regna ſimul necti metuebant in ſectæ necem: Rex contra in obſtantes ibat audentior & quo magis protelabantur nuptiæ niſu in adverſum pertinace, inſtabat acrius: ante tamen quàm ſe viæ accingit verſus eam Aquitaniæ partem, qua Gallia Hiſpaniam contingit, ratus hoſtem à tergo Sequanæ, & Ligeris ripas deſolaturum, juſto exercitu Mareſcallum Buſcodelphinum ire jubet adverſis in Condæum ſignis, dum ipſe ducentis ſupra mille cataphractis, & legionariorum quatuor millibus levi exercitu in hoſtem ad Aquitanos properat. In mora periculum erat, non aliter ſedandis quæ gliſcebant in dies factionibus, niſi ſtatim opprimerentur autores. Stipabant Regina mater, Guiſius, Ellebovius, Eſpernonius, Vticenſis Duces; reliqui Primorum, pars ſecuti Condæum patrando in apertum bello defecerant; pars captato ſpecie rerum privatarum ſeceſſu deſidioſe agebant domi, donec monſtraſſet fortuna vias primis ſucceſſibus. Buſcodelphini exercitus ſexdecim peditum millibus, cataphractis quingentis ſupra mille, levis armaturæ alariis bis mille conſtabat, caſtra metabatur Praſlinius, illi in ſubſidium datus Eſcurius. *La Guienne.* *La Seine.* *Le Loire.* *Bou-D'auphin.* *Les Ducs de Guiſe, d'Elbeuf, d'Eſpernon, & d'Vſés.* *Praſlin Mareſchal de Camp.* *Deſcures Ayde du Mareſchal de Camp.*

Alta mente Senatui Lutetiano inſederat injuria de qua diximus; hinc Regi metus, eo intenſior, quod Parlamenti decreta Condæus vera an ficta veneratione proſecutus, vulgabat injuria oppreſſum, neque vindicandum in libertatem priſtinam niſi per arma. Rex urbe abſiſtens, Parlamento exploratorem adhibet Liencurtium, (is Lutetiæ tum præfectus, quanquam homo militaris inter togatos extra ordinem ſedere jubetur, ſi res novas molirentur obſtiturus.) ſic habita in ſuſpenſo ſuffragia, amotuſque per longam Regis *Liencour.*

1616. gis abſentiam metus ex Parlamento. Placuit, non alia labe, quam quod Condæo nimis addictus erat, Lejayum Præſidem in cuſtodia haberi; lecta pro carcere arx Ambaſiana ad Ligerim. Suſpecta tum Regi Pariſienſium fides, ubi res Condæi verſabatur, adeò per id tempus aura populari valebat Princeps. Mox à ſenatu ſolennis ad Regem delegatio fit, deprecando carceri, niſi legitima detentionis cauſſa ſubderetur, quam, quia ignorare ſe ſimulant, anxie à Rege petunt ut exprimat: pro ratione voluntas redditur, manetque in cuſtodia reus; erant adhuc quædam veſtigia morientis ſub Rege puero dominationis, quam ætas ſequens plenius vindicabit. Reſtituetur ſuo tempore libertati Lejayus, & in majus creſcet, Lutetiani Parlamenti quandoque Princeps, apud pleroſque pro minore habitus, cum major erit: captatores auræ in aulis regum cœco alta niſu ſectantur: at de his infra fuſius in tempus ſuum.

Le Preſident Lejay. Amboiſe.

Mareſcallo Ancræo rerum arbitro datum ut Picardiam per Regis abſentiam regeret, lectus in eam expeditionem miles veteranus pro libidine imperantis; caſtrametatores Movyus & Nereſtanus: merebant regi tyrones quo comparatione facta ipſius infra eſſent. Ex adverſo ad Picardiæ & Campaniæ fines, partium duces annonam bello & arma procurabant; raræ illis legiones, fortuitus miles, parum expedita manus: alariis valebat exercitus: emeritorum (Voluntarios vocant) ingens numerus; præſidium haud leve ſi caſus properi ſunt, disjecta militia ubi bellum cunctatione tractatur; jus imperandi penes omnes quod peſſimum: prædantur, diripiunt, pro libidine abſiſtunt bello, & quia ſtipendiis vacant, vacant & aſſiduitate laboris in arbitrio poſiti; genus militiæ deterrimum, quo fit ut juſto exercitus numero ſæpe in momento fatiſcat.

Movy. Nereſtan.

Villaræus vir ſumma in publicis negotiis experientia, legatus à Rege Condæum in pacem tentat niſu irrito; partium copiæ in dies augebantur, quodque naſcente diſſidio fieri amat, res primum lætæ præcocia in pacem conſilia fecerant; præcipuæ illis à Tingrio Principe Luxemburgo, Bulloniοque Mareſcallo vires; hoc tormenta in bellum commeatumque procurante contermino Campaniæ Sedano: illo cataphractos, leviſque armaturæ alas. Iam deceſſerat Regi Picardia ferme omnis; jam Sueſſiones, Lingones, Noviodunenſes

Tingri de Luxembourg. Champagne. Sedan. Soiſſons. Langres. Noyon.

nenſes Sanquentiniani, Corbienſes, Claromontium ad Bellovacenſes, Chaunium, Petrafontium Principum partes ſequebantur; nec aberat ſpes incrementi in dies majoris ſi verſus Aquitaniam flecterent: obſtabant qui per errorem credebantur immeabiles abruptis ripis amnes, quos Picardiæ, Campaniæ & Aurelianenſibus natura interpoſuit, Iſara, Axona, Matrona, Sequana, Yona, Ligeris, qua illis in Aquitaniam iter erat, ripas ulteriores Buſcodelphinus inſederat. Iuvit audaces fortuna, vado primùm ſuperatur Iſara; reliqui amnes pars vado, pars armis per expugnatas urbes ponte tranſmiſſi, ſic ſtrata via, æſtiva ſiccitas demiſerat aquas; erat Condæo exercitus armatura levis, eoque expeditior. Buſcodelphinum tardabant tormenta bellica quæ vehebat, machinæ ingentes, terrori magis quàm in ruinam profutura. Per obſtantes aquas prætervectus hoſtis venit ad Pictones, erat omnis in tranſitu belli moles, dum itinere & prælio pergitur in adverſas ripas. Buſcodelphino probro datum ſuperatos ab hoſte ſex qui navigantur amnes, raro in adverſum niſu, & ſi quando tentaſſet irrito; ille prohibitum ſe prælio, datamque belli formulam excuſabat, quam ſequeretur fatigando hoſti per viam velitatione, incurſu; decretoriæ pugnæ jus omne ademptum. Vbi ad ripam Ligeris ulteriorem venerant confœderati Principes ſupra fidem ſunt augmenta quibus ſtatim crevit exercitus; famâ tranſigitur bellum, primi eventus augent famam; hinc omnia illis ex voto cedunt primo niſu victoribus. Vicedominus Carnotenſium emeritam Biturigum nobilitatem, & frequentes alas adjungit conductitiam manum: per æmulationem concurrunt eques, pedes, loricatus, inermis, ut caſus, ut fortuna impulerant; ſperabanturque majora ad Santones & Rupellam incrementa, queis regionibus ſectaria gens præcipue valet.

1616. S. Quentin. Corbie. Clermont. Chaune. Pierrefont. Picardie. Orleans. l'Oiſe. Ayne. Marne. Seine. Loyre. Vidame de Chartres. Xaintes. La Rochelle.

Longa Principi Condæo via & ambigua donec ad Pictonum fines perveniret. Vindocinenſis ſpecie obſequii inſtructas copias à Marchione Cuvrio, lectoſque à Duce Radeſiano, & Cardinale Gondio alarios diffuſa ſubſidia in unum legit; adjunctaque ſibi Britannica, mixtim Bleſenſium & Carnotenſium nobilitate, Ligerim inter & Pictones graſſatur Regi mentitus fidem, quam paulò pòſt aperte exuit, quod in tempore memorabimus.

Le Duc de Vendoſme. Le Marquis de Cœuvre. De Raiz. Gondi. Bretaigne. Bleſois. Chartres.

Præ-

1616. Prælecto Santonum & Pictonum ſolo, poſtquam in Aquitaniam hoſtis diverterat, Mareſcallus Ancræus Picardiam adminiſtrat, militemque per ſtativa diſtribuit, incurſionibus inhibendis ſi tentaret relictus in urbium præſidia miles (firmandæ ſibi provinciæ Condæus, unaque Principes Corbiæ & Claromontii militare præſidium locaverant, loco opportuno) quo deſolata penitus regio circumjacens, dum præter regia, pendebantur tributa Principibus: dura neceſſitas graſſante civili diſſidio! Tumultuario ceſpite munimina non urbe procul conſtruit Mareſcallus frænandis Corbienſibus, quo dein hoſtium incurſus ea parte in regios rari, & ſi tentaverant, non inulti: Claromontio per vim expugnato, urbs qua declivis eſt datur in prædam: qua ſupereminet (nam in duas partes dividitur) ſalvis impedimentis dedita: ea expeditione Marchio Porteſius, Betencurtius, Nereſtanus, Arnaldus, Ballayus claruere. Sex peditum millia, octingenti alarii compoſuerant aciem; at, quod bello præcipuum, veteranus miles delectu in arbitrium Ancræi poſito, quod ſupra diximus, Regi gregarius promiſcue miles; turpe & proboſum datos ſubdito velut in contemptum Regis copiarum delectus, quibus vulgò caſus belli reguntur: id nemo mirabitur, gnarus ſummam rerum in aulis Regum habentibus, poſtponi ſæpe ipſos Reges.

Corbie. Clermon.

Portes. Betancour. Nereſtan. Arnaud. Bellay.

Properanti in Aquitaniam Regi obſtat morbus Sororis Hiſpano deſponſatæ: Pictavii indicitur mora donec convaleſceret; ſtatim læta confœderatis auguria ſunt & eventus rerum in ſpem felices. Gliſcit per tempus factio, quamque in momento reſtinguas dilatione valeſcit. Spargebantur interea per Galliam rumores è longinquo in majus auditi; *anxiam Regi mentem; dubium quam in partem iret, hærere Pariſios inter & Burdigalam; divortium inter & nuptias, Principum confœderatorum vota exaudita tandem, protelari nexus regna inter conſilio aut metu; infenſas & cœlo nuptias per morbum Infantis, quam Hiſpano indebitam repentino miraculo confirmat Deus.* His & talibus morbi & moræ omen accipiebant, & vulgabant confœderati Principes, cum diſcutiendo errori, qui per vana in dies augebatur, exiit à Rege diploma in Condæum, ipſiuſque partes ſequutos Principes: nobiles item & populus ea labe infecti majeſtatis rei renunciabantur. Interceſſit parlamentum Lu-

Lutetianum diplomati, diſtulitque in acta referre, ſpecie non obſervatæ formulæ veteris: in quæſtione de Principe ſanguinis regii habenda, convocandos de more in Senatum Principes quorum præcipue intereſt; Duces item, & Pares Franciæ; protelandum donec dicta illis dies, & ſi vadimonium deſerunt, deſertores cauſſæ habendos palam, frequentique ſenatu poſt de crimine ſtatuendum. 1616.

Hæc & talia Parlamentum, quæ haud procul factione aberant; exemti variis altercationibus dies non pauci, duaſque tandem in ſententias itum. Pars actis Parlamenti adſcribendum diploma, communique calculo proſcriptionem confirmandam cenſebant, adjecto, quæſtionem de Condæo in ſuſpenſo habendam, donec datus ad reſipiſcentiam menſis probaſſet contumacem; tres & ſeptuaginta in eam ſententiam ibant: ſeptuaginta & octo contrà cenſuere in hunc modum: Cauſſas protelati à parlamento judicii Regi communicandas: id ſuperadditum, habendum interim in ſuſpenſo diploma. Hæc Senatus. Non multò pòſt vulgatur typis mandatum Curiæ placitum, non quale dictum, ſed quale dici debuerat ex Regis juſſu, eo nulla dilatione, conditione item nulla regium edictum actis inſerebatur: illuſum populis ex Regis mandato, qui ſic ſtatuerit an per errorem percrebuerit falſus rumor, vix probe conſtat. Id certùm eſt ſcriptum ſpurium fuiſſe, nulloque Parlamenti aſſenſu vulgatum. Excanduit Condæus cujus res agebatur, & falſo adſcriptam ſibi proditionem, proſcriptumque ſe contra Senatuſconſultum queſtus, arma capit; ante tamen probandæ innocentiæ ſuæ ſcriptum vulgat, quo nedum vindicabat innocentiam ſuam, ſed *vindicatam ab auguſtiſſimo regni Galliæ Senatu* gloriabatur, *cujus interpolaſſe placitum & mutaſſe ſententiam opus Concilii arctioris, prodebat ſibi, parlamentis, & Galliæ inimicam gentem: dejiciendos antequam juſto bello abſtinebitur viros improbos, vindicandam ferro audaciam, ſubſcribendum Comitiorum Galliæ generalium petitionibus in ſcriptum reductis: Sectariis Nannetici Edicti fidem & privilegia ſervanda, inquirendum in Sycophantas qui Parlamento Lutetiano adſcribunt placitum procul vero, qui poſt Prouvillaum Præfectum militiæ urbanæ apud Ambianos proditorie necatum Ducem Longuavillaum provinciæ proregem inſectantur & opprimunt:*

1616. *munt* : addebatur toties memorata Condæi ſcriptis cædis ultio Henricææ in incertum jacta. Porro ne deficeret bello naſcente exercitus, procuratur per fas & nefas pecunia militi in ſtipendium, procuratur item annona; ut urbes præſidiarius, ut agros inſederat vagus miles, provinciis indicta tributa velut Reges, qui mos Gallis principibus cum in ſeditionem armantur: hinc deſolatio & ruina, geminato in populum tributo, nihil remiſſa penſione quæ in ærarium inferri ſolet. Prima mali labes & præcipuum damnum vaſtatio ſoli, & direptio urbium per militem utriuſque partis. Ceterùm præcipuus Regi à Sectariis metus, quibus una cum Condæo cauſſa fore timebatur, neque enim adhuc plane convenerant; expedita illis per id temporis arma & miles, gens diſſidii amans, prompta in res novas, unde illi ruina in tempus ſuum; nondum tamen in arma proruperat exſpectans primos rerum eventus, fortè tum opportuni principibus erant, conſtante præter morem fortuna. Poſt ſuperatos, quos natura interjecerat, amnes, poſt redactas in obſequia urbes in tranſitu obſtare auſas, invaleſcente confœderati exercitus fama in majus vero; nihil amplius hærent Sectarii; parantur in bellum omnia, commeant utrinque Oratores fœdus eſt Rupellanos inter & Principes. Atenim quia parum illis tuta Condæi fides, multumque intererat partibus, concordia invicem, poſito imperatoris nomine Condæus diſtribuit in confiniis Pictonum militem ſuum, differtque ad Aquitanos iter, donec Rupellam ſibi plenius confirmaſſet: fide paratur fides; totum ſe municipibus credit privatum agens, unaque ſecum familia nemine præterea ſtipante, dat ſe obſidem ambiguæ urbi; qua arte multum valet Condæus peritus omnium queis capiuntur homines. Sic ſublata in tempus diffidentia, popularibus ſtudiis auctior cauſſæ ſuæ adjungit ſectam: non leve rebellanti ſubſidium, ſi perſtaret. Vtrique parti ſtudia in res privatas erant; hinc brevis concordia, ſeu Condæus Sectarios, ſeu decepit Secta Condæum, quod pro variis cujuſque affectibus varie dictum.

Poſt amotam invicem diffidentiam: quæritur in bellum color, quod ne gratis denunciatum Sectariis imputaretur aliquando, placuit (ut ſunt in ſpeciem recti amantes mereque politici) Comitiorum habendorum à Rege copiam depoſci,

poſci, rem armis vindicandam ſi non impetrabitur. Rex quanquam bello anſam quæri præviderat, ratus (ut res erat) in utrumque eventum deſtinari res novas, prudens neceſſitati cedit, Comitiaque indici jubet, aut patitur. Gratianopoli primum habita; etenim obſiſtente tum conſiliis Eſdiguerio perduellibus (is Sectarius, inter præcipuos, Gratianopoli autoritate valebat & conſilio) tranſlata Nemauſum, inde Rupellam, tandemque Oratorum aſſenſu conventum in capita quindecim in hanc ſummam (hæc labes illius temporis ut lex Regi diceretur à ſubditis.) 1616. *Grenoble.* *Leſdiguieres.* *Niſmes.*

I. Regum Galliæ immediatam à Deo poteſtatem, poſthàc legem Gallis fundamentalem fore, juxta primum Articulum ab Ordine tertio nuper in Comitiis generalibus conſcriptum, ex monitionibus ad Regem à Parlamento Pariſienſi habitis. *Letiers Eſtat.*

II. Vltione reparandam Henrici Quarti cædem, ex notis memorialibus quæ ſubminiſtrabuntur Iudicibus in litem delegatis.

III. Concilii Tridentini petitam à Clero, & Nobilitate iiſdem Comitiis promulgationem non eſſe è re Gallica, ideoque rejiciendam.

IV. Quia ſacramento ſolenni fidem adſtringit Rex dum inauguratur abacturum ſe ditione ſua Hæreticos, programmate Regio declarabitur nihil eo ſacramento contineri de Gallis qui reformationem ſectantur.

V. Actis Paſtorum qui gregi miniſtrant, ſi quæ in publicum edunt, non inſerenda, quæ publicis inſtrumentis adjici moris eſt, verba hæc (Religionis, quam reformatam vocant) ſed pure & ſimpliciter, Religionis, nihil adjecto.

VI. Adſcribendas cis Ligerim eas urbes, quarum nunc diruta ſunt munimina, in earum numerum quæ à Reformatis ſecuritatis nomine poſſidentur.

VII. Subſtituendum Vergerio Senatori Lutetiano olim reformato, in præſens Catholico Romano, qui è reformatis eo officio defungi poſſit.

VIII. Regiis ſumptibus exhibendos Sacrorum Miniſtros.

IX. Præfectos urbium, quæ ſecuritatis vocantur, in partibus Eccleſiarum electione inſtituendos.

X. Tollendam poſtmodum legem pravo inductam uſu per quam præſtando reformatis Eccleſiis in aula officio ſex no-

1616. nominari ſolent, ex quibus duorum eſt Regi delectus, quos retinet plerunque ſuſpectos delegantibus; amovendæ poſthac ſuſpicioni duorum tantum fore electionem, quam Rex confirmare tenebitur.

XI. Vrbis Sedaneæ, quæ à Rege Gallo præſtari ſolet, protectionem confirmandam, ſolitaſque penſiones & ſtipendia ſolvenda principi.

XII. In decem annos abhinc numerandos reformatis earum urbium, quas ſecuritatis nominant, poſſeſſionem prorogandam.

XIII. Concilium Regis arctius reſtituendum, quale fuit regnante Henrico IV.

XIV. Clericos, & quoſcumque alios in reformatas Eccleſias odii manifeſtos, arcendos à cognitione litium quibus ipſorum cauſſæ agitabuntur.

XV. Dignas eſſe, quibus ſumma autoritas ſit, monitiones à Principe Condæo, juxta à Parlamento Lutetiano nuper ad Regem habitas, ideoque exorandum ut præbeat poſthac conſiliis regno tam ſalutaribus & faciles aures, & aſſenſum.

Superbæ plebiſcita gentis, Latine reſtitui ut ſonant verba, quo neminem lateat proſperis rebus affectaſſe Sectarios uſque in tyrannidem rerum imperia. Piget me dum hæc ſcribo veſanæ libidinis qua ſe præcipitem dedit Secta impotens; gens pernicioſa Catholicis, ſibi exitioſa; cujus caſu trahetur in caſum omnis ordo, quo tempore, calcato velut bufone, peribimus una & nos, quorum veſtigio contereretur ſecta. His Articulis adjecta quædam à Rege, quædam expuncta, hinc cauſſa belli ſeu color, cui antequam accingor, non erit abs re, neque narratione procul quam inſtitui, fœderis leges recenſere Condæum inter & Sectarios initi, quibus in plano erit horum arrogantia, mite illius, & pro tempore flexile ingenium: horum imperium atrox, ſeverum, inſolens; illius prudentia ſolers, ut ſequi auram popularem, ut doctus externis inniti præſidiis donec vi ſua niti & ſtare poſſet.

Leges ineundo fœderi Condæum inter & Sectarios dicta.

I. Præcipuum caput eſt, renovato ſacramento, fidem & obedientiam Regi promittere & præſtare omnes, velut vicario Dei.

II. Ego

II. Ego Condæus pro me, & pro Principibus confœderatis, pro Ducibus, pro coronæ Gallicæ miniſtris, pro nobilibus, pro populo, & ſi qui alii partibus meis adhæſerunt: Et Nos delegati ab Eccleſiis Galliæ, nomine ipſarum data ultro citroque fide pollicemur invicem, futuros nos poſthac una & ſimul regiæ vindices autoritatis, poſtque inquiſitum ſedulò crimen parricidii in Henricum commiſſi, ultores.

III. Pollicemur item collatis una viribus obſtituros promulgationi Concilii Tridentini, quo Regis autoritas enervatur, quo tolluntur Gallicæ coronæ jura & privilegia, quo edicta in pacem Reges inter & ſubditos perpetuam inita ſubvertuntur.

IV. Ituros pro virili obviam malis quæ imminent ex fœdere nuptiali Reges inter Gallum & Hiſpanum convento: ſanctius Regis concilium ut mutetur in melius daturos operam, necnon ut minuatur eorum autoritas quos monitionibus ad Regem ſuis Lutetianum parlamentum nuper deſignavit.

V. Nanneticum edictum ut palam eſt, ut ſecreto conſcriptum executione firmandum; cavendumque juxta Benearnenſium queſtus, ne quid detrimenti ipſorum Eccleſiæ patiantur.

VI. Proſpiciendum indemnitati eorum qui bonis, dignitatibus, præfecturiſve dejicientur ex belli cauſſa.

VII. Fidem ſolenniter dandam, mutuam in opem, neque ponenda niſi communi aſſenſu arma.

VIII. Fovenda confœderatos inter mutuis & frequentibus ſcriptis rerum commercia: quæque obſcura hoſti conſilia eſſe decet, velut inter ſocios bona fide viciſſim communicanda.

IX. Arma & pecunia cujus ex confœderatæ unionis indictione exactio fiet, ſtipendia militum; præfecturæ, reliquaque bello ineundo aut ſuſtinendo munia pro Comitiorum arbitrio diſtribuentur; & ne ſit vana Condæi autoritas, accommodabit nomen ſuum, quo programmata ſubſcribentur.

X. Officia, præfecturæ, munia publica & privata, ſeu arma ſpectant, forum, ſive ærarium, bello diſtributa, ut pace valeant, erit utrique parti curæ.

1616. XI. Reſarciendum ex bello partis damnum quod inferetur noſtratibus, ſupplendamque velut compenſatione jacturam, nempe conceſſione agrorum aut pecuniæ, ſi privatum damnum; urbium & municipiorum, ſi publicum eſt.

XII. Vt nihil in arcibus & municipiis Condæus novare poſſit.

XIII. Futuram in urbibus Catholicis & Romanis, quæ Condæi partes eo bello ſequentur, pro arbitrio manſionem quibuſlibet reformatis; necnon religionis cuique ſuæ facultatem nullo impedimento.

XIV. Quia plerique noſtrûm regiis abſiſtent urbibus manſione ſua, vi aut metu; placet eorum ſumptibus exhiberi qui à nobis defecerint ad regias urbes transfugæ.

Actum decima Novembris, anno M. DC. XV.

Poſtquam mutuo ſancita fides magis in dies ac magis gliſcebat factio, Regique decedebat miles; maxima tum in Helvetios labes ex defectione. Sex peditum millia Calvini imbuta erroribus ex Bernæ pago Regi tum militabant, legio auxiliaris haud invalida; his ubi cognitum à Condæo ſtare Calviniſtas Gallos, ſtatim à Rege, cui merebant, deficiunt. Rem Helvetica fide veteribus Gallorum monimentis toties celebrata indignam! Antequam te bello accingas externo, interno, cauſſas juſtæ, an injuſtæ meditari debes, quod ſapientis eſt, & probe conſulti: ubi dederis fidem, belloque te commiſeris ſociali, divertere quacumque ex cauſſa, fluxæ fidei, imbellis animi labes eſt, quandoque proditio. Ceterùm non eſt omnibus qui ſcripſere res noſtras in eam defectionem conſenſus, è ſex millibus tria millia poſt duos menſes dimiſſa habet manuſcriptum in quo maximum mihi momentum eſt, quæ ſupererant tria millia meruiſſe Regi in expeditione Britannica ſub Galatiſio.

Hæc inter, Rohanæus ſolum Aquitanicum ferro & flamma vaſtabat, diſſidii caput & fomes; illi adjuncti Sullius & Soubiſius Socer, fraterque alebant bellum, ille conſilio & opibus, hic contumacia & ferocitate: & quanquam longo terrarum ſpatio diſſiti, (hi quippe in Pictonibus gerebant bellum) una tribus mens erat, conſilium idem. Hæſitaverat diu Rohanæus Condæi partes ſequeretur, necne, quippe belli imperium poſcebat ipſe, & ſi cuiquam ſubeſſe oporteret, Regis

Regis cauſſa potior erat, in hoc nati ut legem daret: dubium impulit in Condæi partes Reginæ parentis contemptus nolentis ſtare pollicitæ Pictavorum provinciæ, quam poſt Suillii exceſſum (is ſenectute gravis) promiſerat genero; acceſſit repulſæ, Subiſii fratris importuna Suaſio (is à Rege jam ante defecerat) hac Rohanæo caſus fuit, ut ipſe memorat. Fanum Engeriaci præcipuum ad Pictones munimentum, circumſitæque urbes ſecutæ factionem Subiſio parent, circumjecto ſolo legitur miles. Quatuor millia peditum prætervecto Condæo adjunguntur, haud leve ſubſidium longa via confecto principi. Rohanæo Aquitania obtingit. provinciam ingreſſo Forcæus, Boiſſa Pardalianus, Theobonus, Favaſius, Paniſſautus Sectariorum in ea regione præcipui acceſſere. Nec longa inter tot duces concordia, Forcæum belli experientia & provecta per decora honorum ætas dum parere nequit, ſui juris eſſe compellunt, vocantque in Benearnium ubi proregia autoritate fungebatur: hic ambigua fide vir, nec Regem penitus exuit, neque ſectam, æque in utramque partem propenſus, quod ſæpe deterrimum eſt, quanquam tum illi ceſſit feliciter. Per idem tempus Comes Candalius rerum novarum amans, Calvini doctrinam amplectitur, ſectæque ſe committit, Eſpernonio natus ſumme Catholico; unde illi mutatio fuerit varie dictum: non defuere qui crederent à fœmina quam deperibat peſſime ſuaſum exuiſſe orthodoxam fidem: ſtatim, ut nova placent, Cebennenſi provinciæ præficitur Comitiorum reſcripto, opponiturque in Septimania æmulus Caſtillonio, cujus erant tum ſumma pro Rege ſtudia: Nec ſpem fefellit eventus, Caſtillonio fruſtra obſtrepente Septimanos in bellum provocat, Comitiaque Nemauſum tranſlata, in arma ciet. Certe magnum Sectariis augmentum erat ex Comite Candalio ſi religionis zelo ageretur; natalibus inter regni Magnates, fortuna inter principes, arte militari inter paucos erat; unus illi ab animi levitate nævus, qua primum Catholicus, dein Calviniſta, iterumque Catholicus fuit. Quod inglorium viro alias forti.

1616. *Le Gouvernement de Poictou.* *S. Jean d'Angeli.* *La Force.* *Boiſſe Pardalian.* *Theobon.* *Favas.* *Paniſſant.* *Le Comte de Candale.* *Les Cevennes.* *Caſtillon.*

Rex quamvis raro milite, dubiaque paſſim primorum fide in Aquitaniam propere pergit proſpera magis quàm creditum via. Timebatur vis à Comite San-Paulceo, is Dordoniam inſederat, haud invalido Fronſaci caſtro quà tranſitus Regi:

Le Comté de S. Paul. *La Dordogne.*

1616. Regi: nec vanus timor, factioni ſubſcripſerat vir promptꝰ in diſſidium animo, & valituro ſi in finem perſtaret. Metum diluit miſſus qui Regi fidem daret Orator, nomine Sanpaulæi. Per Fronſacum via eſt ſuperato Dordonia, adverſo dein Garumna per maris æſtum aſcenditur, donec Burdigalam teneret exercitus. Poſtridie legatus Hiſpani regis Eliſabetham, regiam Galliæ ſobolem, forma & virtute nulli ſecundam, Caſtellanorum Principi, Regis Hiſpaniarum Philippi tertii filio in uxorem depoſcit, ex pacto jam ante memorato ad annum M. D C. X I I. Rex, Reginaque parens acceptum habent fœdus, ſolennique repromiſſione obligant fidem. Dicta in nuptias die Dux Guiſius Principis Caſtellani abſentis procurator fidem exſolvit actu legitimo, Eliſabethamque Galliarum Infantem, Cardinale Surdiſio, Burdigalenſi Archiepiſcopo operante deſpondet Principi autori ſuo; qua eadem die Dux Lerma apud Hiſpanos Regis procurator Galli, Ludovico Annam Auſtriacam jungit, paribus utrinque gaudio & pompa.

Bordeaux. *Le Prince de Caſtille.* *Le Duc de Lerme.*

Exeunte Octobri Eliſabetham Hiſpano Principi debitam Guiſius Burdigala Bayonam deducit. Stipabat exercitus ſane levior, quam pro dignitate, vel imminenti ab hoſte periculo; magis itineri expeditus miles quam prælio: ſupra quingentos tres mille legionarii, & mille quingenti cataphracti, tormenta quatuor: his juncti ad regni fines qua Gallia Hiſpaniam ſubit, Comes Gramundus, mille legionariis, alariis centum; Baroque Caſtronovanus totidem circà cataphractis: haud inde procul una erant ſtudiis in fœdus Hiſpanum contrariis Marchio Forcæus, Boiſſa Pardalianus, Theobonus, & cui præcipuum inter Sectarios nomen Britannica è ſtirpe Dux Rohanæus, cui prima tunc in bellum rudimenta erant, vir annis ſequentibus nobis ſæpe memorandus. Ducem ſtipabat haud infrequens nobilium cohors, eoque numero miles, ut contra Regem æquo poſſet prælio certare. Itum longa & difficili via non auſis pugnam hoſtibus; & quanquam ſuſpecta erat regio qua iter ſponſæ, præpotentibus eo ſolo Sectariis, nihil plane ſecundum iter apparuit quod metum faceret.

Bayone. *Le Comte de Gramon.* *Caſtelnau.* *La Force.* *Boiſſe-Pardalian.* *Theobon.* *Le Duc de Rohan de la maiſon de Bretagne.*

Novembri ineunte ad Galliæ & Hiſpaniæ limites ventum. Negotii eo loco tranſacti quia monumentum illuſtre eſt, & utrique regno præcarum, accuratius diſſeram. Audayam

yam permutationis hujus celebritate pagum illuſtrem, 1616.
cetera ignobilem, alluit amnis navigio impar ut naſcitur, progreſſus & auctior præterfluit Fontarabiam jam cymbæ capax, non procul inde audacius Oceanum ſubit & naves ferens: amne Galliæ regnum ab Hiſpano dirimitur, quo loci memorant factam olim luctuoſam Gallis permutationem Franciſci primi cum filiis obſidibus Carolo V. revocando patri: pignus infelix, & inglorium genti. Porrigitur ad utranque fluminis ripam planities anguſta montibus circùm aſperis. Iacta duplicis tabernaculi fundamenta queis invicem aſpectus erat, ſtructura pari, ligno per tempus tumultuario & impolito, quod etſi infra Regum dignitatem erat, pro magnifico audiit: addebant loco majeſtatem tapetia filis argenteis auro mixtim & ſerico intertexta: ſedes medio tabernaculo poſita, ſtragulatum tapetibus ſolum, circùm ſellæ manuales. Æqualis utrique tabernaculo ornatus erat, niſi quod Hiſpanus ſorte, an conſilio ſuperimpoſuerat orbem; interceſſit Dux Guiſius *utrique Coronæ paria deberi ornamenta* contendens, *nec ceſſurum ſe Principe, quam ductabat, niſi ſubmitteretur orbis.* Hiſpanus contrà *obſtrepere & queri, quod adverſa ripa ſtabat in armis exercitus quaſi parum tuta Hiſpanis fide, aut in contemptum gentis; potuiſſe Hiſpanos, ſi è re viſum, centenis equitum millibus illuſtrare feſtivam diem, ſatius ductum ſtatuere in fide præſidium.* Submittitur orbis, jubetur eques Gallus recedere: ita invicem pactum, pari utrobique numero: æquis demum utrinque omnibus inſtaurantur ſolennia. Medio alveo anchora firmaverat navem lata alvo diffuſam; arcebat ſolem ſuperimpoſitum regiis periſtromatibus tabernaculum. Huc Infans utraque Eliſabetha & Anna tranſvehuntur, numerantibus velut ad clepſydram momenta qui vehebant: majeſtatem addebat ſponſis lenta progreſſio, ne ad nuptias currere, aut patriam viderentur odiſſe curſu in finem præcipiti, velut fugientium: primus neutri appulſus eſt, una concurrunt duo, & quanquam diverſi remiges ex adverſo poſiti, unum remigium diceres: inter æquales ſtipantium æqualis numerus: Ductabat Guiſius dextra manu carum Galliæ pignus Eliſabetham: Dux Eſſedanus Lermæi filius Annam Auſtriacam, Infantem Hiſpaniarum brachii fulcimento levabat. Primum ad aſpectum Virgines regiæ raptim ferri in avidos

Le Duc d'Vſſede, fils du Duc de Lerme.

 mutua

1616. mutua charitate amplexus, figere oſcula amoris jacula ſubiti & innocentis. Levis hîc mora eſt, commendant invicem velut in tranſitu pignora quæque ſua, quas amabant virgines & matronas terra olim ſua, queis illacrymantur dum abeunt, ceu viſceribus divulſæ ſuis: dein familiarium mutuò ſibi inſinuant gratiam, ut amabiles, ut grata ad ſervitia proni, ut ſperandum perſtituros in eoſdem affectus, diverſis quanquam Dominis; datꝗ adhæc ſigno in navem utrique ſuam adſcenſus eſt, & in adverſam ripam præceps tranſitus.

Piſieux Secretaire d'Eſtat. Guiſe. d'Elbeuf. Vſés. Hæc inter Piſieuxius, Regi ab Epiſtolis, redigebat in acta permutationis tabulas: obſignavere poſtmodum Guiſius, Ellebovius, Vticenſis Duces & Pares Franciæ; reſonat in feſtivam diem convallis circumjacens tubis, tympanis, vocibus confuſe permixtis: tormenta bellica & ſclopi montium ſupercilia velut terræ motu concutiunt, & ecce oculis ſubducitur dies, ſeu tormentarius pulvis implacido fumo obduxerat atra caligine ſolem: ſeu tarda pompæ ſolennia (quod aſſolet) adjecerant fallaces in veſperam moras: reſtauratur

Bayone. mille facibus dies quàm ante illuſtrior. Bayonam poſtridie ventum, urbs eſt ad Galliæ limites ſita, ubi Luynæus prima ingentis fortunæ fundamenta tum jaciens, Reginæ codicillos à ſponſo Rege reddit, in hæc verba.

DOMINA, Regnum Galliæ ditionem meam ingredienti tibi ire in occurſum parabam pro debito juxta & voto: ibam oblaturus Regem, & ſubditos qui tui omnes ſumus, id ne pro deſtinatione exſequar juſta impedior cauſſa. Votum opportune exſolvo, ut fas mihi. Ecce genibus advolvor tuis & agnoſco numen, quod adorabit mox Gallia. Luynæus, qui præ ceteris mihi fidus, voti interpres erit. Ille tibi ut privata offeret affectum, obſequiumque abs me, cui jam vovi ut publica, diadema, ſceptrum, illudque omne quod maximum eſt Reginam eſſe Galliarum. Præſtabit fidus procurator quæ tibi obſequia debeo, crede interpreti, & me ama, qui ſum in præſens, & donec vita ſuppetet ero,

Tibi amicus & obſequens,

L V D O V I C V S.

CODicillos ſequebatur regium munus armilla, cui tam placide impreſſit oſculum Virgo regia, ut diceres in ter-

teriam demiſſum purpureæ auroræ fulgorem ſideribus ſociis; ita ſcintillantes oculi ora ſecuti corallina, ut in armillam incubuit Virgo, adamantibus ſociabantur & præfulgebant. Præbuit ſe præter Hiſpanum morem placido Oratori facilem Virgo regia, reſcripſitque in hæc ferme verba. 1616.

Lætam ſe grato amoris prænuntio, moræque impatientem eſſe donec præſtare detur obſequia, quæ Reginæ parenti ſe debere profitetur & exhibere parat: magnis itineribus effecturam ut quam primum exoriatur dies, dies expetita quam Luyzæus Solis aurora ſui prænunciat.

ANNA.

Non multò pòſt Burdigalam invecta Princeps, regia pompa communibus indigenarum votis excipitur: alta erat pacis inter utranque gentem exſpectatio, qua præcipue populi capiuntur, exoſi calamitatem & bella: aſt breve gaudium utrique regno; brevis quanquam ex nexu duplici concordia: nuptiis inter principes firmantur fœdera, duratura quandiu abſtinuerint pravo dominandi extra fines ſuos affectu, cui apud illos ut plurimum tenacius nubitur: ubi eo ſe principes ſpiritu agi patiuntur non uxorum, non habetur ratio ſanguinis; quod Hiſpana dominatione docemur paſſim.

Operante Epiſcopo Santonum Miſſæ nuptialis ſolennibus celebratis, miſſilia nummis auro & argento cælatis ſparguntur in vulgus: metallo impreſſerat ſtylus conjugum ora velut in oſculum: ex adverſo impliciti lauri & oleæ rami in orbem claudebantur ea circum inſcriptione, *Æterna fœdera pacis.* Ad Archiepiſcopum Burdigalenſem Cardinalem Surdiſium munus Sacri nuptialis ſpectabat in metropoli ſua; obſtitit crimen cui ſe incautus implicuit pridie feſti, in hunc modum. Poſtquam Haucaſtello (is proſapia nobilis erat) Parlamenti Burdigalenſis judicio capitis pœna irrogata, vocati de more apparitores & municipii magiſtratus dabant ſe in viam traducendo in patibulum reo: ipſa plebs alta exſpectatione circumfuſa Gemonias late impleverat, cum Surdiſius Cardinalis amico liberando in carcerem properat; præferebantur inſignia redemptionis humanæ, Crux Archiepiſcopis præire ſolita: Crucem ſtipabant ſatellites, violandæ ſi opus cuſtodiæ; carcere effracto ſolvuntur vincula,

Le Cardinal de Sourdis.

Haucaſtel.

 cula,

1616. cula, vindicatur in libertatem reus & neci eximitur: inauditum in hanc diem, damnatum reum dum patibulo imminet, presbyteri auſu vi armata tortori ereptum. In urbe Rex erat, eoque violatæ cuſtodiæ atrocius crimen: nec ſatis effracto carcere, niſi & carceris cuſtos caderet adverſo telo. Is dum officio ſtrenue defungitur, prohibendo privatam vim autoritate publica, occumbit infeſta manu, conſultò cæſus, necne, incertum eſt: certe id conſtat violatam Archiepiſcopi facto cuſtodiam, ereptum patibulo reum, cæſum, dum obſiſtere audet cuſtodem. Excanduit cujus res præcipue agebatur Burdigalenſis ſenatus, ſolennique ad Regem legatione, unà cum reliquis ordinibus juri in urbe dicundo præpoſitis, palam queſtus eſt, *Violatum jus publicum, temeratam Regis autoritatem à Præſule, cæſum à paſtore ovem.* Querelam ſubſequitur ejuſdem Parlamenti decretum. quo in Archiepiſcopum indicta manus injectio, jamque præparandæ liti citatio triplex præceſſerat damnando mox per contumaciam reo, cum interceſſit Rex cauſſam ad ſeevocatam in ſuſpenſo habens, donec ſe Archiepiſcopus judicio ſiſteret: nec multò pòſt regio reſcripto abſolvitur, ac ſi nefas foret feſtiva in nuptias die de Cardinali quæſtionem haberi; ita capitale crimen à Præſule patratum primùm fuga, deinde Regis clementia eluſum.

Prinſe de corps.

Non defuere, qui Parlamenti Burdigalenſis in Archiepiſcopum ſuum, eundemque Cardinalem citationem improbarent, per corporis (quod vocant) decretum. *In Eccleſiæ principem non aliter quam ex Apoſtolicæ Sedis reſcripto inquirendum, idque magna ex cauſſa. Audax eſſe facinus, temeritate haud procul arcam Dei contingere profana genti. Clericis, iis maxime quos in primum ordinem evexit Eccleſia, ſuos eſſe judices, eſſe Epiſcopalem audientiam ad quam citentur.* Solitos delegari *à Summo Pontifice ad quos cauſſarum ejuſmodi cognitio deferatur; & quando Eccleſia ſanguinis expers eſt, judices ſeculares ab ipſa delegatos animadvertere ſolitos jure ſingulari. Archiepiſcopum Rhemenſem, eundemque Cardinalem Guiſium ſub annum M. D. LXXXVIII. juſſu Henrici III. privatim cæſum, poſtquam viam omnem tentaverat Rex ex lege judicando; qui Guiſium fratrem occiderant characteris veneratione conſternatos negaſſe parricidam manum, adhibitos ſacrilegio laniſtas conductitios. Calentem*

adhuc

1616.

Eſpinac.

Gondi. Fumee Eveſque de Beauvaiſ.

adhuc à recenti Henrici Guiſii ſanguine Regem prolapſum in crimen atrocius, necato ſine formula, qui ad judices ſuos, id eſt, ab Eccleſia delegatos remitti debuerat. Eſpinacium Archiepiſcopum Lugdunenſem, quanquam cum Cardinale Guiſio una tenebatur cuſtodia, obluctatum acriter Regi, judiceſque Eccleſiaſticos, Cardinalem Gondium, & Fumæum Epiſcopum Bellovacenſem à Rege delegatos non aliter pro judicibus acceptaſſe, quam ſi ex Cardinalis Mauroceni Summi Pontificis, tum ad Regem legati, & Præſulum Gallorum ſententia, ad ſe venirent: ea conditione, non aliàs, paratum ſe ut reſponderet, nec reſpondiſſe: auſum fori exceptione pertinaciter ſe tueri, cujus capiti imminebant iidem percuſſores, qui Cardinalem Guiſium juſſu Regis confoderant, & paulò pòſt liberatum, comprobante fori exceptionem ipſo Rege. His & talibus patrocinabantur Epiſcopis quibus erat præcipua ipſorum cauſſa. Contrà, quibus ea ſententia erat, ut ex lege agi poſſet coram judice laico contra Epiſcopum, utebantur jure & exemplis. *Per unctionem, Reges Epiſcopis ſacri characteris conſortes fieri, ideoque mixtam illis juriſdictionem in laicos juxta & clericos. Parlamenta Galliæ ab inſtitutione ipſorum primæva, judicibus ex utroque ordine deſumtis conſtare, quo ut in laicos, ita etiam in clericos valeant; hinc mixtam illis juriſdictionem eſſe. Non excipiendos ab hac lege Epiſcopos: falli qui putant coram judice (maxime ſi crimen capitale eſt) diverſam eſſe Epiſcoporum à presbyteris rationem. Fuiſſe naſcente Eccleſia presbyterorum dignitatem inter præcipuas, neminemque in dubium vocare poſſe, quin, etiamnum hodie, ſi rite calculus ponitur, presbyter ratione Characteris Cardinali Diacono præferatur: cui in presbyteros ex lege politica jus eſt, eſſe & in Epiſcopos. Regum eſſe ſubditos Cardinales, Patriarchas, Epiſcopos, neque adſcititia dignitate exui, quam natura indicit obedientiam. Dejectionem à ſacris opus eſſe Eccleſiaſticum, cui ſe immiſcere laico nefas ſit: & ut naturæ conſonans eſt, unumquodque diſſolvi eodemmet jure quo colligatum eſt, Epiſcoporum exautorationem iis deberi, quibus initiare datum: ſicque res ſacras cleri judicio ſtare; cognitionem criminum, quæ neſciat vindicare Eccleſia ſanguinis expers, deferri ad laicos; futurum alioquin ut Præſules impune graſſentur, rarò in ſuos ultrice Roma. Coërcitionem, cujus eſt capax Eccleſia, infra* cri-

1616. *crimen eſſe quod niſi ſanguine dilui nequit. Adjiciebantur exempla Ægidii Rhemorum Epiſcopi, Deſiderii Viennenſis Archiepiſcopi, quibus condemnandis rex Gallus motu proprio Epiſcopos adhibuit, non exſpectato Sedis Romanæ reſcripto. Probabatur hoc ipſum Zenonis Imperatoris edicto, quo Antiochiæ & Alexandriæ Epiſcopos, Ioannem, & Calendionem mulctam paſſos memorant autoritate laica, nec erat ex gravi crimine poſtulatio; illi mendacium Imperatore coram pronunciatum, huic improperatum quod Baſiliſco Zenonis hoſti amicus eſſet. Quod ſi hæc Imperatorum aut Regum edicta reprobantur, utpote ſuſpectis ipſorum judiciis in cauſſa propria; producetur D. Gregorii ad Victorem, & Ioannem memorabile reſponſum, quo duos Epiſcopos qui res novas Aquileiæ, & Mediolani moliebantur ad Imperatoris tribunal remittit, quod idem & Concilio Oecumenico Conſtantinopolitano ſub Theodoſio, confirmatur. Cleri rerum Eccleſiaſticarum cognitionem eſſe; juriſdictionem in perſonam laici magiſtratus conferri, quando gladio ſæviendum, ex crimine publico: Chriſtum ipſum Eccleſiæ principem exemplo ſuo docuiſſe & magiſtratui ſeculari ſummum jus eſſe etiam in altaris miniſtros & Pontificibus nullam eſſe juriſdictionem ubi de crimine publico quæſtio movetur, cum in capitale judicium vocatus, ſpecie criminis quod erat publicum, coram Pontifice Caipha noluit reſpondere, quaſi in limine judicii uteretur exceptione fori.* Surgens princeps Sacerdotum interrogavit Ieſum, & ait illi dicens: Non reſpondes quicquam? at ipſe Ieſus tacebat. *Vbi vero in prætorium accitus Pilato ſiſtitur, ſtatim agnoſcit judicem, magnaque perſonæ etiam ethnicæ veneratione reſpondet: quo patet Chriſtum unctum Dei, qui primus in Eccleſia Sacerdos, primus item pontifex fuit, in quæſtione de crimine publico habenda pontificiam detrectaſſe juriſdictionem, agnoviſſe regiam.* His & ſimilibus in Epiſcopos vindicabatur juriſdictio laica, jure ne an injuria, penes eos judicium eſto, qui legerint; nemini certe per ea tempora probatum Archiepiſcopi facinus.

Interea nuntiatur Regi confœderatos Principes auctiore exercitu graſſari, quam ante audacius, Pictonumque agros ferro & igne vaſtare, Buſcodelphino Mareſcallo fruſtra renitente. Propera Ludovico virtus eſt, & natura animus in præcipites caſus celer & expeditus. Nulla mora, ab hymenæis

Bois-dauphin.

in

in bellum pergitur, & quanquam glacie rigebat ſolum, æſtivaque nuptiarum ludicra obluctabantur bello, &, quod deterrimum, inermis licet, adulto jam Decembre Burdigala una ſecum familia ſolvit. Vix tum juſtus Regi in cuſtodiam miles. Alarii plerique in hyberna diſtributi, alii reficiendo corpori domum ſe receperant, donec redirent cum verno ſole apta in bellum tempora. Nihil tamen cunctatus Rex viæ ſe committit. Probe conſultum diligentia quando Regi bellum in ſubditos eſt: ſeditionem in momento reſtinguit præſentia Principis, ſuperatur ad Liburnenſes Dordonia, hinc Rupecaleſium, dein Cutracas ventum, hîc caſtro ſuo San-Paulæus, quem rebellem fama vulgaverat, Regem laute excipit; præter ſpem omnium, augetque copiis. Pôſt, Albeterram itur, hic ſe Nivernus Dux Regi præbet obvium, procurandæ, ut creditum, paci: adjuncti item principes, nobiles, miles, donec juſto numero conſtaret exercitus. Guiſio datum ut regeret. Pictonum ad oram quatuor peditum millia, quingentos alarios, manum expeditam invexerat Eſpernonius, non contemnendum regiis ſubſidium copiis. His ad Rupifulcaudios junctæ Buſcodelphini vires prævalidum componebant exercitum, quibus tandem copiis nihil addubitatum, quin collatis in Principes ſignis, prælio finiretur bellum. Inter hæc Nivernus pravis belli conſiliis adverſari, Regi inſtare ſimul & Condæo pro fœdere, donec lecti utrinque Oratores Lodunum convenirent: pactæ demum induciæ ab ineunte Ianuario ad Calendas Martias, nempe tractandæ ſolennius paci & firmius. Vindocinenſis contumacia ferox ſubſcripturum ſe pactis induciis negat; & quanquam ſubſcripſerant reliqui Principes, renitebatur unus, belloque graſſabatur væcordia magis quàm conſilio: incaleſcebat adoleſcenti ſanguis, ibatque in res novas totus natura & ſtudio. Haud indignum eſt memoratu quod ſequitur: dum ſe audacius bello implicat, ex veteri Francorum ritu à Feciali juſſum à Rege accipit, in hanc formulam. *Cæſar Vindocinenſis tibi, tuiſque mando abs tuo Rege, & meo, poſitis quam primum armis ut abſtineas bello: ſi perſtas perduellis eſto tu, & quicunque adhæſerint tibi, in quos ſæviendum velut in hoſtes publicos.* Hæc Fecialis, operto pro majeſtate officii capite. Vindocinenſis habendo concilio digreditur, pauloque pôſt redit magno Nobilium

1616.

Liborne.
La Dordogne.
Roche-Chalais.
Contras.
Aubeterre.
Le Duc de Nevers.
Rochefoucaut.
Lodun.
Le Duc de Vendoſmé.
Heraut d' Armes.

1616. bilium comitatu, reſpondetque aperto capite, in hanc ſententiam: *Eſſe ſe ſubditum, multiſque Regi nominibus devinctum, & ſi auſit dicere, naturâ fratrem; neque per amentiam, aut furorem prorupiſſe in arma; altum eſſe conſilium: Condæo Principi copias ſuas, autoritatem, & vim conſilii omnem ſociata, in ultionem Henrici patris dira proditione necati, quæ ſi impetrabitur ultio, paratum ſe ſtatim ut arma ponat.*

Nec diu cum fœderatis principibus ſociatur, ſubſcribitque pacto; prorogantur in Aprilem induciæ. Lecti tractandæ paci Oratores à Rege, Nivernus, Mareſcallus Briſſacus, Villaræus, Præſes Thuanus, Ponſcaſtræus, Vicius. Condæo à ſecretis erant, conſiliique participes intimi Bullionius & Mayenius: acceſſit his ſagaci fœmina ingenio Sueſſionum Comitiſſa: perfunctorie additi, rerumque conſcii quas vulgari opus, Duces Longavillæus, Luxemburgius, Rohanæus, Suillius, Tremollius, & Valeta Candalius: Adhibitæ & fœminæ duæ conſiliis Principum, Condæi & Longavillæi matres Tranſactum Loduni negotium magnis Oratorum altercationibus, quo tempore Condæus partium Dux adverſa valetudine abdicaverat imperia rerum, per morbum vix ſui compos: rara Suillium inter & Bullionium concordia, velut inter æmulos: his accedebat quod utroque tranſacti negotii gloriam ambiente, infectum manebat, neutro promovente; ſeu, quod aſſolet, utroque fors privatim obſtante: fovebant diſcordiam Oratores regii, rem haud difficilem, inter æmulantes imperia belli duces, maxime ubi natura & genio diſſident. Neque omitti debet miſſum in Galliam à Rege Britanno Egmondum Oratorem, qui de pace ageret, rem inauditam! quis credat Regem Gallum daturum ſubditis in pacem leges, paſſum externi Regis legatos velut in rem communem: factum atrox, quo ſe omnis ſecta mancipabat externo regi data prævia fide, ſi res poſceret: neque mirum ita cenſuiſſe Sectarios quorum ſemper præcipua fuere ſtudia in Regem ſuum. Quo magis eorum ſocordiam irridere libet quibus tum ſumma rerum commiſſa; quippe quid aliud eſt pati externum Principem medium Regem inter & ſubditos, quam precario illis lege dicta, trahere in alienum arbitrium jura dominii?

Nevers. Briſſac. Ville-Roy. De Thou. Pon-carré. de Vic. Dumaine. Boüillon. Longue-ville. Luxem-bourg. Rohan. Suilly. La Tri-moüille. Candale.

Egmond.

Memorant Villaræum, poſtquam omnium conſenſu in

pacem

pacem convenerat, obſtitiſſe acriter quo minus Egmondus Regis ſui nomine pactis ſubſcriberet; ne infamia rei, ſcripto ad poſteros tranſiret: urgebat Dux Bullionius, hoc Britanni regis gratiam intenſius captans, quo pacta ab ipſius legato obſignari inſtabat acrius; verax an diſſimulans incertum: ſic habent libri Rohanæi memoriales manuſcripti. Pacis hæc ſumma capita. 1616.

I. *Inquirendum in Henrici IV. parricidium, Conciliique Conſtantienſis, ſimul & Sorbonæ, quæ de Regum vita ſunt, decreta renovanda, ut poſthac certa ſit ſcientia.* Conceſſum.

II. *Remittendam ad Parlamentum Lutetianum inquiſitionem in crimen, prævaricantibus quibus extra ordinem ejus cauſſæ cognitio delata fuit.* Conceſſum.

III. *Ternionis Articulum primum, quem Ordo tertius de Regum poteſtate immediata nuper Comitiis Galliæ generalibus conſcripſerat confirmandum reſcripto Principis.* In ſuſpenſo habitum.

IV. *Parlamenti Lutetiani de Regum poteſtate & vita placitum ut renovetur; ſi quid contrà ab arctiore Conſilio irrepſit ut deleatur.* In ſuſpenſo habitum.

V. *Gallicanæ Eccleſiæ privilegia & autoritas ſalva ut habeantur.* Conceſſum.

VI. *Concilium Tridentinum ut apud Gallos non valeat, priſtinoque ut reſtituantur ſtatui, quæ Clerus ſuper ea quæſtione præter Regis mentem, & privilegia regni novavit.* Conceſſum.

VII. *Compoſita paci confirmandæ Regem inter & ſectarios edicta; articuli ipſis ſecretò conceſſi, privata diplomata, declarationes, ad ſupplices libellos reſponſa, data illis variæ pro temporum ratione facultates, nedum à Ludovico feliciter regnante, ſed & ab ipſius deceſſore Henrico, ſalva ut ſint & integra ex pacto inito.* Conceſſum.

VIII. *Forenſes magiſtratus, præfecti militiæ, provinciarum, urbium, arciumque rectores ut non mutentur, ut reſtituantur per invidiam dejecti, ſalvaque illis ut ſint privilegia, immunitates, vadia, obventus, & ſi quid ultra debitum; niſi manifeſtæ noxæ impliciti ſint, judicioque condemnati non ſuſpecto quos æquum eſt depoſci ad pœnam, gratiaque Regis dejici necnon & beneficiis.* Conceſſum.

IX. *Cur-*

1616. IX. *Curtenayorum illuſtri familiæ, quæ ſe regia Gallorum ſtirpe commendat conſulendum, ut natalibus reſtituatur per temporis lapſum obliteratis.* In ſuſpenſo habitum.

La maiſon de Courtenay.

X. *Parlamenta in priſtinam libertatem vindicanda, dignitatem ipſis & autoritatem, qualia retroactis ſæculis fuere, confirmanda: Lejayum Præſidem reſtituendum libertati, juxta & dignitati.* Conceſſa quæ de parlamentis petitio eſt, quæ de Lejayo Præſidein ſuſpenſo habita.

XI. *Arctioris Conſilii placitum abrogandum, quo Parlamenti Lutetiani monitiones ad Regem Senatuſconſulto firmatæ, ſimul & ipſum Senatuſconſultum per injuriam ſpreta & abolita.* Conceſſum, quod ut apertius fiat, delegabuntur ab arctiore Regis Conſilio necnon à Parlamento, quorum opera ſit, ut ſuus cuique Ordini gradus ſervetur, irrito in futurum prædicto arctioris Conſilii placito.

XII. *Parlamenti monitionibus præfatis, necnon Comitiorum Galliæ generalium ternionibus in Articulos digeſtis danda quam primum à Rege reſponſa, ne ludibrio ſint procurata Gallis per immenſos ſumptus Comitia.* Conceſſum, & ne per dilationem pereant conſilia, reſpondebitur tres intra menſes.

XIII. *Alienigenas ex veteri Gallorum lege procul habendos officiis militaribus, arcium, urbium, provinciarumque præfecturis; primis item Galliæ muniis* (magna Coronæ officia vocant) *æquum item incapaces eſſe aulæ dignitatibus, forenſibus officiis, ærarii adminiſtratione publica, præbendis Eccleſiaſticis, iis demum omnibus quibus ſæpe gliſcit privatorum autoritas in necem Regum; remunerandos poſthac habita virtutis ratione per officiorum & beneficiorum largitiones, indigenas.* Conventum, non ita tamen ut optio adimatur Regi, apud quem erit bona fide delectus, ut quemque agnoverit rebus gerendis, fide, conſilio, virtute, aptiorem.

Amiens. XIV. *Arcem Ambianam, quæ in urbem proſpectus eſt & dominatio, diruendam.* Suſpenſum.

XV. *Militiam equeſtrem, in qua ſtat præcipuum Galliæ robur reſtituendam, qualis ab antiquo fuit: legeſque quas injuria temporis obliteravit renovandas, neque alios in uſus erogandum vectigal annuum in id præſtari ſolitum, cui nomen eſt*, le Taillon. Conceſſum.

XVI. *Præ-*

XVI. *Præſidiaria excubiarum cohors, quam indigenæ componunt, ut uni ſubjaceat Regi, perinde ac Scotica; ut legionum Gallicarum Tribuno* (Colonnellum vocant) *facultas non ſit ſubſtituendi pro arbitrio, vacantibus legionum officiis, quod invaluit uſu peſſimo ex Regum indulgentia.* Conceſſum.

XVII. *Conſilium Regis arctius reformandum, neque admittendos temere in ſecretum quoſcumque, quibus pro natalibus, pro dignitate, aut pro Regis gratia ſuffragium permiſſum eſt, maxime cum regni arcana tractantur, adeo ut mage illis ex dignitate, Regis eſſe Conſiliarios ſit, quàm ex officio.* Conceſſum juxta legem jamdudum latam.

XVIII. *Legationibus ad Principes externos defungi non poſſe, niſi quos, natales, merita, aut longa rerum experientia commendaverint.* Conceſſum.

XIX. *Dona, quorum de publico largitio eſt, ut poſthac minuantur, præcipue conferri in immeritos ſolita.* Conventum.

XX. *Annuam penſionem Regi præſtari ſolitam proroganda officiorum poſſeſſioni* (cui à jure annuo nomen) *abrogandam penitus, inhibendaque poſtmodum officiorum velut rei ſacræ commercia: minuendum morte numerum, extinguenda officia ubi deſierint poſſideri, donec decreverint in originem ſuam: ſic rationum & fori munia tot & tanta fore, quot & quanta fuere ab initio. Remunerandam regia largitione virtutem ut moris olim.* Conceſſum poſt tres annos, interea valebit annui juris exactio pro officiis forenſibus, nuſquam pro militaribus, aut rationalibus. *Le droit annuel.*

XXI. *Privatorum diplomatum uſum abrogandum* (*reſervationis breviaria vocant*) *quibus permiſſu Regum, vivis etiamnum parentibus in ſpem ſecundam vocari ſolent certa ſucceſſione filii adminiſtrandis urbibus, & quandoque provinciis, nulla poſtmodum Regi electione pro virtute & merito.* Conceſſum. *Brevets de reſerve.*

XXII. *Sublevandum oneribus populum quibus in dies gravatur & pene opprimitur, ibique præſertim ubi armis ſævitum.* Conceſſum.

XXIII. *Obſervanda ſanctè fœdera ab Henrico Rege cum externis Principibus pacta.* Conceſſum.

XXIV. *Vt*

1616. XXIV. *Vt pacta Hiſpanum inter & Sabaudum conventa, Rege procurante autorentur; utque ſperato ſucceſſu non careat fœdus.* Conceſſum.

XXV. *Perutilia Gallis cum Helvetiorum pagis fœdera eſſe & agnitum à majoribus noſtris, & docemur experientia in dies: ideoque cum illis bona fide agendum, ſancita penſionibus annuis pacta ſervanda, & quia pravo uſu invaluit ſtipendia ipſis debita privatim à Quæſtoribus diſtrahi: ſervandam poſthac fidem, ſtandumque promiſſis.* Conceſſum.

Sedan. Rancour. XXVI. *Sedani & Rancurtii protectionem ab Henrico olim ſuſceptam à Ludovico firmandam, qualis erat ſub Henrici regno, quod ut valeat in futurum novo diplomate opus fore.* Conceſſum.

XXVII. *Burdigalenſis Parlamenti placitum in Condæi caput convocatis claſſibus latum, ſub annum M. DC. XIII. ut abolenda infamia actis Curia eximatur.* Conceſſum.

XXVIII. *Diploma regium nuper in Condæum, & ipſius ſequaces vulgatum, necnon actis Lutetiani Parlamenti in perpetuam rei memoriam inſertum, ut revocetur: Conſulendum famæ primi Principis, cui eadem eſt cum Rege fortuna, unum & commune periculum, idem ſanguis.* Conceſſum.

Caſtanier Eveſque de Poitiers. XXIX. *Reparandam pro dignitate offenſi, injuriam Condæo nuper illatam per Caſtaniaræum Epiſcopum, Pictonumque municipes.* Conceſſum.

XXX. *Reſtituendos Pictavienſes dignitatibus, præfecturis, officiis militiæ & fori, beneficiis, bonis mobilibus & immobilibus quibuſcumque, delendamque penitus eorum memoriam quæ ab ineunte Iunio anni M.DC.XIV. Pictavii utrinque geſta: criminum ſi qua privatim commiſſa, inquiſitiones, probationes, judicia, ſilentio premenda, ſeu, ſi ſatius viſum, abolenda.* Conceſſum.

Subſcripſere, Condæus partium Dux, unaque Oratores Sectæ: inter reliquos belli Duces orta altercatione ordinis, conſultum ut exemplaria fierent pro numero perſonarum: ita ſuum quiſque obſignavit exemplar illæſa ordinis prærogativa. *Vileroy. Ianin.* Fuere qui crederent Villaræo & Ianino operantibus pactam ſecreto legem de amovendo propediem

pediem Sillerio Cancellario, cujus opera ipſi amoti credebantur: nec diu cum aulâ movetur Sillerius, quod infra trademus. 1616.

Ipſe Villaræus mox reſtitutus, non multò pòſt ex improviſo dejicitur: Ancræus, ex compacto Principes inter & Villaræum arce Ambaſiana dejectum ſe memor, autorem injuriæ amovet, Mangotumque ſubſtituit. Inter aulicos perpetuæ inſidiæ ſunt, qui ſibi fortunam ſtruit, deſtruit alienam, in hoc poſitis omnium ſtudiis ut caſu invicem augeantur.

Fama ſedati diſſidii per totam late Galliam ſtatim vulgatâ (ut cuique bellum invito aut cupienti erat) ſpe vel dolore accipitur. Primus omnium Longavillæus interceſſit, militeque partim per ſtationes diſtributo, partim tota late Picardia prædabundo paci obſtitit, donec Articulo XIV. ſatisfieret, ſuſpenſum ante memoravimus; Mareſcalli Ancræi autoritas reprimebatur ſi valeret Articulus, is tum Ambianam arcem procurans impune graſſabatur in oppidanos, nemine contrà ire auſo, quia penes unum ſumma omnium erat. Ceterùm quæ impleri nequibat eluſa Longavillæi petitio, in hunc modum: Scribit Rex ad Longavillæum officioſa manu in hæc fere verba. *Pacatam in præſens Galliam, ipſumque poſitis armis Condæum ſeditioni acriter obſiſtere quam procuraverat: Ambianam arcem ad limites Galliæ ſitam, fidum eſſe, eaque regni parte præcipuum contra Arteſios, Hannonioſque munimentum; ſi diruitur maximo Galliæ detrimento caſuram quæ genti præſidium fuit ab omni ævo. Si, qua parte urbem ſpectant, ſolo æquabuntur munimina, apertam fore municipibus viam intercipiendæ; aut vi expugnandæ quandocumque placuerit. Satius fore, quandoquidem in Ancræum invidia eſt, amoveri præfectura ſuſpectum hominem.* Ita res habet ex Longavillæi voto, cujus erant in Ancræum ſumma odia, & quod in aula rarum, non diſſimulata. manet Longavillæus in Picardia Prorex qualis erat; Ambiana arce Ancræus ſimul & Picardia decedit: ſubſtituta Normannia quam regeret legati nomine, qua permutatione accrevit Ancræo tantum, quantum Normannia ſuper Picardiam eſt.

Artoiſ. Hainaut:

Gouverneur pour le Roy. Lieutenant de Roy en Normandie:

Articulus XVI. Eſpernonium ſpectabat, illi ſummum jus in legiones erat ſub titulo Colonelli, adeo ut fato functis.

Coloñel de l'infanterie:

1616. ctis militiæ præfectis vel exautoratis, pro arbitrio ſubſtitueret pravo uſu. Ergo legationis ſuæ prærogativam ad Regem deferri ægre ferens excanduit, aulaque ſtatim abſtitit; at vana tum ſine viribus ira, poſtquam in pacem convenerat Regem inter & Principes in caput ejus: Primorum invidiæ maxime obnoxius fuit Eſpernonius quamdiu floruit: floruit autem donec ſenio debilitatus & vires amitteret & fortunam. Paulò pòſt Lutetiano Parlamento offeruntur Articuli actis Curiæ de more inſerendi; refragatur, id cauſſæ memorant. Præter XXX. erant complures Articuli haud palam ſcripti, quibus clam data fides exſequendis, petit Senatus ſibi communicari & in ſecretum pactum deducta. Negat Rex communicanda quæ ſecreto tranſigi placuit, tandemque iteratis de more juſſionibus, & in acta rediguntur ſecreti Articuli, præmiſſo quod ex voluntate Regis enixa ita factum, qui Parlamento mos, eſt excuſandis quæ contra leges inſinuare cogitur, cujus inſinuationis hic paſſim effectus eſt, ut pro legitimis populo habeantur & valeant etiam injuſta. Hiſce ſecretis pactionibus ingens pecuniæ vis collata in reos; in ſtipulatum deductæ in ſingulos annos penſiones Principibus, ipſorumque ſequacibus. Invaluerat ea tempeſtate is regnandi modus; precariaque adhuc Regis autoritate, erant & ſua perduellibus præmia: dum in lubrico eſt Regum ætas, gliſcit privata autoritas, turbidaque inter claleſcunt Principes, qualia Sole abſcondito, minora cœli lumina. Articulorum ſecreto conſcriptorum ſumma fuit. Arx *Chinon.* Chinonia, Biturigum ingens & prævalida turris, ſimul & *La Tour de Bourges.* provincia circumjecta Condæo conceſſa. Item in ſtipulatum deducta Principibuſque numerata, gravi populorum incommodo quindecies centena librarum millia per auctas Salinarum redemptiones ſuperimpoſitis in ſingulos ſalis modios ſolidis quinquaginta, quod invaluit apud Gallos grave tributi genus in immenſum intenſo rei pretio, quam homini gratis natura impertitur: ſic recidit in populum omnis mali labes; at hæc paſſim eſt bellorum civilium cataſtrophe: ſic alius peccat, alius plectitur. Per idem tempus Marchionem Bonivetum è magna Britannia reducem ob res novas, adverſa tem- *Calais.* peſtas Caletum impellit; ſuſpectabatur Regi viri in diſſidium prompti male tuta fides, unde in portu illi naufragium fuit. Captus arcta cuſtodia cohibetur, donec Lutetiam Ancræi

opera

. opera traductus, contumaciam Baſtillæa in arce exueret. 1616.
Optimus cohibendæ ferocitati modus manus injectio: manſueſcit in vinculis qui liber, ferus & indomitus eſt. Manſueſcit & libertati reſtituitur Bonivetus. Datur item in libertatem, præfecturæque forenſi redditur Lejayus Præſes, nobis ſupra magna animi & virtutis laude memoratus, vir fama clarus, quandiu ambigua illi fortuna, nec res omnino lætæ. Certe apud pleroſque male audiet annis ſequentibus, ſtudio rei privatæ, negligentiâ publicæ, ſi vera in ipſum poſtulatio, de qua ambigitur.

Paulò pôſt Rex Turonibus Bleſas venit: hîc Brulardus Sillerius Galliæ Cancellarius ſigillorum procuratione movetur. Cauſſæ variæ tradebantur pro variis aulicorum affectibus. Erant qui crederent, quod ante diſtricte memoravimus, pacto nuper fœderi Regem inter & Principes, ſecreto legem additam de Brulardi abdicatione, ſed falsò; quippe haud erat infenſus Principibus & Calviniſtis Brulardus, quorum res iis pactis præcipue agebatur. Prævaluere qui dicerent Ancræi & Galigayæ conjugum invidiæ datum ut pelleretur, quod idem docuere codicilli, poſt utriuſque necem inter Lodovifii acta inventi (is Ancræo à ſecretis erat) utcunque ſe res habet, certum eſt Kalendis Maji juſſum aulâ abſtinere Brulardum. Conſtanter exilium tulit vir potens ſui, donec dignitati reſtitueretur, rem infra tradendam. Subſtitutus illi Væræus apud Aquenſes in Provincia Senatus *Aix en Provence.* princeps, ingenti tum virtutis & rerum forenſium fama, magna eloquentiæ juxta & ſapientiæ vi, minore rerum aulicarum experientia, quas tractaſſe fertur, dum viguit, in philoſophicam rigiditatem ſtoice magis quàm politice; hoc certe deceſſore minor, cui pro tempore indoles manſueta, mox ferox, mens è longinquo prævidens caſus & providens caſibus, clam magis quàm aperto Marte, aſtu & arte magis quàm vi: natura in utramque partem æque declivi, quæ viræ ratio optima in aulis Regum, ubi receptiſſimum dogma eſt ſervire tempori, quod Væræo ignotum penitus, aut, neglectum.

Pacta Regem inter & Principes pace: Bleſis Aureliam, Aureliâ Lutetiam Regina mater, pauloque poſt Rex Reginaque conjuges invecti. Non ante in feſtivam diem populus lætior, Regina ab Iberia natali ſolo metropolim Galliæ, *l'Eſpagne.*

1616. Pariſios intromiſſa, ea Cleri, ea nobilitatis, magiſtratuum & populi acclamatione, eo omnium Ordinum applauſu excipitur, ut Iridem diceres cœlo demiſſam in æternum Gallos inter & Hiſpanos fœderis pactum. Baroni Caſtræo Biturigum Proregi, quo præfectura ſua abiret (Condæo permiſſam ejus provinciæ adminiſtrationem ſupra diximus) datur Mareſcalli Galliæ munus quo ipſius pater ſtrenue olim defunctus fuerat. Poſtquam Picardiæ, arciſque Ambianæ procuratione ex pacto deceſſerat Ancræus, ſubſtituitur Dux Mombaſonius vir manſueta indole, proſapia illuſtris, probus, neque diſſidii capax, unde rara in ipſum invidia, certe provincialibus ſimul & Longavillæo electio placuit: Normanniæ procuratio nuper Mombaſonii munus: velut in vicem permutati dominii Ancræo defertur.

La Chaſtre. *Amiens.* *Le Duc de Mombaſon.*

Non multò pòſt Mayenius ſalutando Regi in aulam venit: venit & Mareſcallus Bullionius frequenti uterque nobilium comitatu. Dux Vindocinenſis poſitis armis, dimiſſoque penitus milite privatim in Britannia agit, ubi nuper bellum accenderat: Longavillæus in Picardia proregio munere defungitur, belloque deſolata reſtituit: pax utrique, commercia, & ſalus publica curæ ſunt. Tingrius Luxemburgus, dum ſe Loduno in feuda ſua ad Campaniam recipit, Ambaſiæ valetudine adverſa in tranſitu premitur & extinguitur. Vir erat mediocri ingenio, raræ in bello experientiæ, ingens animo & virtute, natalibus, queis Europæorum principum decederet nemini. Imperatorum & ſummorum Pontificum, diu ſeminarium fuit gens Luxemburga, cui tandem finis in Tingrio Principe: duplex illi fœminea è ſtirpe ſoboles in tempus memoranda: nam & ad hiſtoriam pertinent illuſtres fœminæ. Pactis in pacem conventis adjecerant Sectarii duo præcipua capita, quorum altero Lectora vindicabatur dolo ipſis ablata, alterum erat de ſacramento Regis abrogando, quo de pellendis regno ſuo hæreticis ex veteri more juraverat ſtatim ab Henrici patris exceſſu cum in Regem ungeretur. Lectoræ res, in quibus bello mox in Sectarios movendo præcipuum momentum eſt, paulò altius repeto.

Dumaine. *Bouillon.* *Vendoſme.* *Bretagne.* *Loudun.* *Tingri de Luxembourg.* *Amboiſe.* *Lectoure.*

Lectora urbs Auxitanos inter & Armeniacos præcipuum per ea tempora Sectariis ad Aquitanos præſidium erat. Vrbi imminet arx loco circum aſpero & abrupto. Fontaralius avita

Lectoure. *Auch.* *Armaniac.* *Fontaralies.*

avita ſucceſſione urbem, arcem regebat Engalinus, rara inter utrumque concordia. Prudens Regi, conſilium quo ſe invicem æmulatione deſtruerent. Arcanum imperii eſt, diſſenſione eorum qui provincias adminiſtrant valere autoritatem Regum. Rês contrà ceſſit: Rohanæum Fontaralius Lectoram advocat, urbeque tradita tranſit in partes factionis, exin Engalinum aggreditur auctus milite & præſidio ducis: Engalinus ex improviſo dejicitur, dejecto illudit Rohanæus, Fontaraliumque ſubſtituit, hinc Engalino lacrymæ & ad Regem queſtus. Conſcribitur in eam rem ſecreto articulus Regem inter & Sectarios, quo, velut interdicto poſſeſſorio pronunciatur, exempto cuſtodiæ Scoticæ tradendam arcem titulo depoſiti, donec cauſſa cognita liqueret. Intercedit Rohanæus Dux, arcemque Fontaralio traditam firmat milite & commeatu (Is tum Regi ſuſpectus, Rohanæo inter intimos erat) nec multò pôſt Fontaralius mutata poſſeſſionis cauſſa arcem reſtituit Regi poſtquam exuto errore induerat Catholicam fidem una cum uxore & liberis, quod ſuo tempore memorabimus; rem haud indignam quæ fuſe Annalibus noſtris inſeratur, per quam primus in Gallia fuit Sectariorum autoritati deſcenſus, factum certe Fontaralio haud inglorium reſtituiſſe Regi quod Regis erat, quanquam varie acceptum pro privatis cujuſque affectibus: neque enim deerant qui affirmarent datam Rohanæo fidem ſervari debuiſſe, velut ex depoſito. Aſt quænam fides in depoſito rei alienæ? Sacramentum in hæreticos à Rege præſtitum eluditur diplomate conceſſo Sectariis, quo nihil de ipſis cogitatum Rex edixit, cum de pellendis regno ſuo hæreticis nuncupaverat votum.

1616.
Engalin.
Exempt de la Garde eſcoſſoiſe.

Ineunte ejus anni Iunio, dubiis pacem inter & bellum animis, excubias dum agunt interdiu Lutetiæ oppidani, Mareſcallus Ancræus fortè ibat ab urbe in ſuburbana, per cœli temperiem hauriendo molliter aëri: ſtipabat de more nobilium turba haud infrequens in ſingulos annos mille libris viritim conductitia, quos ille fortunæ ſuæ impotens vernacula lingua *Cotons di mille franchi* vocabat. Vbi ad portam urbis confertim ventum, dat ſe obvium ſutor vir, audax, cui nomen Picardus: huic excubiæ ſortitò obtigerant in illam diem, ad portam cui à Buſſio nomen: prohibitus egreſſu Ancræus ira intumeſcit, & quanquam ſtationariis

Picard.
Buſſi.

1616. nariis numero impar erat, præſidium ab audacia mutuatus pergit imperterritus, donec quadrigario indiceretur minis & ferro mora, juſſus ſiſtere aut mori, rhedâ caput exerit, intentatiſque primipilo minis; Mene, inquit, agnoſcis vir nequam? Ille, probe agnitum reſpondet; at non progreſſurum niſi per teſſeram (militare vocabulum eſt, mutari ſolitum in ſtationes ſingulas, cujus niſi copia eſt commeanti, ſiſti ſolet habitus pro exploratore aut hoſte:) dubitatum ad hæc Ancræo perrumperetne ví injecta oppidanorum armatum globum, rem in manu haud ægre poſitam; cæterùm quia facinori imminebat ſeditio, prævaluit regredi donec vocato Vrbano ejus regionis Præfecto, data eſt via. Diſſimulavit pro tempore injuriam ſuperbus homo nec diu diſtulit: paulò pôſt Picardo verberum notæ haud nece procul infliguntur. Sceleris miniſtros creditus ex familia ſua legiſſe Ancræus manum in omne nefas expeditam quos inter Hippocomus, Percuſſores placito ſenatus in furcam acti: in Hippocamum fugitivum judicio extraordinario dum per contumaciam agitur, auro noxa redimitur in Picardum collato. Sic exemptus crimini reus inhonora pactione inter mechanicæ virum artis & Mareſcallum Franciæ, haud indignum memoratu exemplum, quo libertatem qui opprimunt publicam, diſcant legibus ſubjicere ſe, fortunaſque ſuas. Vigebat adhuc reverentia legum, neque Senatui Lutetiano deceſſerant virtus & autoritas.

Le Commiſſaire du Quartier.

Eſcuyer.

Ducibus Vindocinenſi Britannia, Mayenio reſtituuntur inſula Franciæ, Sueſſiones, & Noviodunenſes quibus præfecturis viri Principes dejecti nuper cum rebellaverant: miſſus itidem in poſſeſſionem Condæus prævalidæ ad Bituriges turris, necnon vicinæ circum provinciæ ſimul & caſtri Chinonii, rem ante memoratam. Agebat aula procul, ſæpiuſque à Rege interpellatus nectebat moras ſpecie morbi, quo Caſtro-Rufi detinebatur. Poſtquam diu obſtiterat, tandem miſſo ad Regem Rupifortio (is tum illi inter præcipuos fide & Conſilio) monet indigne habitos. Pictavii municipes quorum nuper una ſecum fuerat cauſſa, neque adhuc ab Epiſcopo Pictavienſi pactis in fœdus conventis factum ſatis: eam eſſe cauſſam cur aulâ abſtineat. Statim procurante Mareſcallo Briſſaco Regis in eam rem legato, reſtituuntur bonis & dignitatibus ſuis municipes,

Vendoſme. De Mayenne. Les Gouvernements de l'Iſle de France. Soiſſon. Noyon. la Tour de Bourges, de Berri & de Chinon. Chaſteauroux. Rochefort. Poitiers. Le Mareſchal de Briſſac.

cipes,datiſque & acceptis in fœdus legibus paret Epiſcopus. 1616.

Imputabatur Mareſcallo Bullionio (jure an injuria incertum) Condæi ſeceſſus, & mora in reditum longior; is ſpecie officii, revocandi principis munus à Regina parentæ & Ancræo poſcebat in ſpem rei proſpere tranſigendæ, & quo ſe utrique fortius inſinuaret, cunctatione in ſuſpenſo habebat negotium, donec patrando legeretur. Eò & ferebantur Comitiſſa Sueſſionenſis & Tremollia Condæi mater, mutua quidem revocando principi conſenſione, ſed æmulatione maxima,invidebant invicem procurati gloriam reditus,retinebantque injecta formidine,mox urgebant ſpe adjecta, ut cuique ingenium aut ſpes erat; hinc mora & diutina expectatio. Hic aulæ ritus eſt, conſilium quamvis fidum & prudens quod non ipſe proferas arguis: ſæpe recta improbantur odio in autores aut æmulatione, neſcio an eo motu agebantur fœminæ principes. Condæus ipſe ſibi gratiam captans ſpretis, quibus ad nauſeam urgebatur monitis, ſibi in reditum autor eſt, præmiſſoque Biturigum Archiepiſcopo (is inter fidos erat) viæ ſe accingit in aulam. Vbi Lutetiæ imminet dat ſe obvium populus in occurſum effuſus, applauſuque ingenti excipit quem procurandæ libertati ſimul & deprecando ſubſidiorum oneri veniſſe rumor erat. Stipat conferta nobilitas. Dumque in abdito haberi ſtudet perſtrepit ad ipſius fores circumfuſa omnium Ordinum multitudo, premit veſtibulum nota, promiſcue gens & ignota, ut non longe eſſet ſpectantibus à Regia Principis dignitas: Obluctabatur ipſe non ignarus regni primoribus prænuncia imminentis ruinæ eſſe applauſus, votaque populi, præcipue cum in publicum dantur & Rege coram. Conſultò id geſtum iis maxime in pacem primordiis, quibus caleſcente adhuc à recenti bello, Gallorum ſanguine, proponebatur Regi velut in æmulum princeps; quo intenſior in ipſum invidia. Explevit odii & invidiæ cumulum arx Peronæa circum idem tempus ab oppidanis intercepta; Longavillæoque privata popularium proditione tradita. Rem altius repeto.

Bouillon.

La Comteſſe de Soiſſon.

La Dame de la Trimouille.

l'Archeveſque de Bourges.

Perone.

Ancræum ſupra tradidimus Ambiana arce dejectum, Longavillæi dolo: procurabat idem Ancræus Peronæum in Picardia munimentum proregiò nomine, ſtabatque autoritas viro per vim & metum; hinc Peronenſis populi in illum

Amiens.

1616. odia, hinc Longavillæo provinciæ proregi ſpes in res novas. Hæc inter affertur Peronenſibus oppidanis Præſidiariam Leodienſium & Italorum cohortem arce Ambiana abſiſtere juſſam ex Ancræi mandato Peronæ imminere ſpecie mutandi præſidii: diſplicuit oppidanis impræviſa mutatio, ea cauſſa quod fidas Ancræo copias ferre nequibat infida gens viro. Eluſus mox audaci ſtratagemate Ancræus in hunc modum. Arcem procurabat Favolius Ancræi vices gerens, illum luxius excubias agentem, ab arce in urbem evocat, opportuno ſane oppidanis eventu? Conchinus eques (is Ancræo frater, unde oppidanis ſuſpicio & metus) Peronæ forte ſucceſſerat è longinquo adveniens, eoque improviſus: præſidiaria civium cohors urbis aditu prohibet, prohibitus audacia & minis urget, Favoliumque acciri mandat, Favolius per ſocordiam intermiſſa cuſtodia ab arce ſtatim in urbem devolat intromiſſurus hoſpitem. Atenim obluctantibus fortiter oppidanis in arcem regredi feſtinans prohibetur regreſſu, vinclaque in ipſa urbe ſubit; factum audax raroque uſurpatum genti mechanicæ, oppidanis, quibus vulgò anxium judicium eſt & ab omnibus imbellis timor. Statim Longavillæus unanimi civium voto in urbem vocatus, adeſt, arcemque occupat, ſubſtituitur veteranis, qui Ancræo fidem dederant, novo delectu miles, non ante quam in verba Longavillæi juraſſet. Poſtquam Auguſtæ agnitum interceptam arcem excanduit ira væcors; eo facto Ancræus petebatur in quo fides ipſi præcipua: furore percita, geſtu, ore, lacrymis nunc hos, nunc illos compellabat. *Perpetuane (* inquit *) principum animis ſeditionum ſemina? Siccine nullo Regis facto nova proditione bellum in dies renovabitur? exhauſta recens Gallia largitionibus in perduelles collatis, proſtituta dignitas domus regia augendis in immenſum qui capite minui jure meliori debuerant; necdum finis?* Statim jubetur præſidiaria excubiarum cohors ire in adverſum hoſtem, parantur in bellum arma & novus miles, jamque Longavillæo improviſus imminebat exercitus diſſidii finis: prævaluit legatione experiri qui mos armato in ſubditos Regi deterrimus. Mangoto (is tum Regi ab Epiſtolis poſt Villaræi caſum) retrahendi in obſequium Longavillæi munus committitur, fruſtraque tentat. Subſtituitur Bullionius Dux quo non ante tranſigendis expeditior rebus, niſi quod vafer & implicitus pro modo

Liege.

Favoles. Lux.

Mangot Secretaire d'Eſtat. Vileroy.

1616.

modoſuarum curabat publicas;legi apud manuſcriptum autorem cujus in reliquis probata paſſim fides, in Bullonio dubia eſt, Bullonium pacando diſſidio miſſum, autorem fuiſſe propagando: quæſitaque ab ipſo muniendæ contra Regem arcis remedia quem procurandæ deditioni miſerat Rex. Sic irrita legatio fuit. Cæterùm vix erat Longavillæo, unde belli quod imminebat molem, ſuſtineret ſolus. Alta tum in reliqua Gallia tranquillitas, laſſatus longa ſeditione populus, Condæus in carcere, diſcordes principum animi fecere, ut uſurpatione decederet. Permiſſa Blerancurtio procuratio arcis poſtquam Longavillæus vi aut ſponte abſtiterat. *Bleranconr.*

Manebat reginæ matri alta mente impreſſus dolor, juſtaque in Principes iracundia; Illi Ancræum oderant, & quanquam recenti pace conciliati, ſuſpectabant ſe invicem: Dubiis ſpem inter & metum autor eſt Bullionius Ancræo aperta vi necando, *rem ad manum eſſe in aula Regis, ubi leve præſidium, neque arma viro ex loci fiducia; morte tyranni finem fore tyrannidi, vanum ab ultore metum, mori cum cane rabiem.* Mayennius infracto vir animo, futurum ſe, inquit, in Regis conſpectu omnium ultorem unius nece, ſi præſentia ſua Condæus probaverit facinus. Condæus excipere ex data à ſe Ancræo fide quam violare nefas ſit viro Principi, nec multò pòſt, ut mutantur conſilia hominum, Ancræi hoſtem ſe ferens Archiepiſcopum Biturigenſem ire jubet prænunciandæ quam deſtinabat diſceſſioni. Ancræus quærendæ per cunctationem ſaluti, ſpecie procurandæ provinciæ in Normanniam digreditur, quo in necem ruit conſilio omnium libera in abſentem dicacitate, quod uſu invaluit. Qui ſummam tenet in aula, niſi præſens pugnaverit, vincitur; rara eſt per fugam victoria.

Eadem circa tempora Comes Arvernus Carolo IX. natura filius unus tum apud Gallos Valeſia è gente, vir regia haud indignus ſtirpe, poſtquam XII. annos ſub arcta cuſtodia Baſtilæa in arce tranſegerat juſſu Henrici magni, in libertatem Ludovici reſcripto aſſeritur, haud indignus beneficio, quod ſervata poſtmodum Regi fide probe rependit. Is nobis poſthac Ducis Engoliſmenſis nomine ſæpe memorabitur in eam militaris ſtudii laudem qua imperatorum ſuæ ætatis nemini ceſſit. Sagax, vigilans, expeditus, per arma glo- *Le Comte d'Auvergne, de Valois.* *Duc d'Engouleſme.*

1616. gloriæ avidus, utinam non pecuniæ, is viro nævus inter magnas virtutes. Procurata ipſi ab Ancræo libertas quo pluribus munimentis ſubſiſteret: nec male locaverat ſpem in viro forti, & antiquis Ducibus, omnino pari.

Ipſi Reges neceſſitati parent, & tempori quandoque ſerviunt. Ab exceſſu Henrici IV. ad eam diem annis ſex continuis patuit per bella civilia ut interdum Reges infra ſubditos ſunt aut pouuntur. Quid repetam diſſidia inteſtina, per ea tempora toties mota quoties è primorum re fuit? Quid expletas & auctas in immenſum hirudines populi ſanguine? Quid deſolatas ferro flammaque provincias perduellium facto? Quid dictas Regi leges impuberi Principes exoranti, ut pacem ferre vellent? Iam furor eſt toties læſa patientia; meditatur Rex alta ultionem mente, & qui hactenus diſſimulaverat, factus ætate fortior vindicat ſe in jura ſua, aut vindicatur: nam & Reginæ matris conſilio agebatur etiam pubes. Prima in Condæum ira, in quem præcipue queritur Regina parens; at ſi rite calculum poneret odio procul quo principi infenſa, erant è primoribus viri autoritate præcipui, in quos æquius debuerat conferri quidquid in Principem odii animo volvebat inimico. Accedebat Ancræi ira recens excita in Condæum ex rupto amici fœderis vinculo, facto Principis, quod ſupra memoravimus.

Lubricum eſt regibus etiam captis illudere, imprudens ligare arctius qui, ſi nequeunt nexus diſſolvere, dirumpunt. Querebatur ſe Rex velut in vinculis poſitum per Loduņenſia quibus nuper in pacem ſubſcripſerat pacta: meditanti ab iis diſceſſum, objiciebatur data ſolemniter fides: excipiebat ille ex vi majore, juſtamque appellationem ajebat à Rege in vinculis poſito ad Regem liberum. Hæc dum Rex Auguſtaque, alta meditatione ſecum perpendunt; ſubit cogitatio Condæi arcta cohibendi cuſtodia, non alias futuram in tuto Remp. Truncum fore quodcunque in Gallia rebellionis eſt, ſi capite minuetur. Negotio conſultores adhibiti

Monteleon. Monteleonus ordinarius à Rege Hiſpano legatus, Richelius Epiſcopus Lucionenſis, Mangotus, & Barbinus Ancræo fidi, is in Normanniam diverterat ſorte an conſilio. Magna tum Reginæ matri in Hiſpano Rege fiducia, ingens item inter miniſtros utriuſque regni concordia, præcipue in Condæi caput cujus pro Sabaudo contra Hiſpanum bello Italico

ſtudia

ſtudia erant. Poſtquam in conclavi de principis fortuna decretum, committitur Theminio facinus, quod quam audax, quam arduum eſſet, ſciunt quibus nota Condæi ea ætate autoritas inclinato in fœminam regno. 1616. *Themines.*

Kalend. Septembr. vocantur in officia quiſque ſua cuſtodiæ regiæ præfecti; diſtribuitur locis arci circumjectis præſidiarius miles; intromittitur Elbenus Gaſtonææ alæ præpoſitus, ſtipant è nobilitate delecti ferro ad manum. Aula eſt âreæ contigua vaſto ambitu ad lævam ſita qua aſcenſus eſt in edita palatii regii, ſecreta armatis ſtatio quia illac nemini tum tranſitus erat. Elbenus per tacita dilapſus, aditus præſidio firmat, neſcius ipſe quid juberet, quidve juberetur; obtegitur alto ſilentio arcanum, & quanquam inceſſerat Regis & Auguſtæ animum in procinctu facinoris ardui juſtus timor, diſſimulant adeò, ut tranquilla Regiæ facies nihil extra proderet. Idem agendi modus rebus in præſens dubiis, qui lætis ante, aut confirmatis erat: una omnibus vox, vultus idem. Non ante Ludovicum noſtrum Rex ſecreti arctius tenax: non ante injuriarum in ſpeciem tolerantior, nempe diſſimulandis, & in tempus pro ſalute publica ulciſcendis. Silet apprime & offenſam ſic patitur, ut videatur non ſenſiſſe: iras tegit, ſi ultionem non patitur tempus: Vno verbo, probe diſſimulat, qua ratione probe regnat. Privato homini vix honeſtum eſt, eſſe implicitum & obſcurum: Regum diverſa eſt ratio, regnandi quippe modus omnium optimus, qui altius arcana imperii celat. Publicum eſt quidquid in Reges peccatur: quodque privato ſæpe pro virtute eſt, pati injuriam; deflectit in vitium regibus ita natis, ut utraque ipſorum fortuna ad Remp. ſpectet. Gaudet deſtinatum ſe à Rege operi Theminius arduo: proque aulæ foribus ſignum operitur moræ impatiens, circunſtant nati duo Marchio Theminius, Loſieruſque viri ſtrenui quidlibet auſuri ad juſſum in ſubſidium patri potiores, quia in utrumque caſum, ſeu ſociarentur facinori, ſeu abſtinerent, Condæo rei erant ex perſona patris. Intendebat ex ſobole patri, fiduciam animus imperterritus, quo utrumque natura dotaverat.

Delbene Lieutenant de la Compagnie des Gens-d'armes de Monſieur.

Le Marquis de Themines.

Loſieres.

Specie habendi ex improviſo conſilii vocatur Condæus, nihilque ſibi conſcius, nullo in adverſum præſagio progreditur: Auget fiduciam quod Regi Auguſtæque haud ignarus

eſt

1616. eſt eſſe ſe in terrorem tanquam belli & pacis arbitrum ; atenim ex eo debuit gravius metuere, quia metuebatur. Odere Reges, quos metuunt prima quaque occaſione abdicaturi, non virtutis, non habita ratione natalium, quæ ipſa ſæpe caſum accelerant. Brevis eſt conſultatio; dumque Condæus ſalutato Rege dilabitur, arridet Rex, rogatque in tranſitu utrum per cœli temperiem Sole placido venationis ſocius eſſe velit quam deſtinat, in procinctu eſſe venatica ; cauſſatur ille privata negotia, queis in urbe attineatur per totam diem, Exin urbana comitate dimiſſus, qui mos aulæ in perituros, dum ultra progreditur, in Theminium incidit, parumque obluctatus in ima palatii trahitur. Ferunt poſtquam Theminius injecerat manum in Principem obvium habuiſſe fortuitoVæræum Procancellarium, ad quem in tranſitu : en (inquit) vir probiſſime, ut opprimor contra datam fidem. Ad hæc Væræus, *procul eſt conſilio meo hæc tua detentio, mox reparanda ſi quid mihi autoritatis erit.* Adjeciſſe ferunt vulgatam Gallis parœmiam. *Errorum optimi qui breviſſimi :* unde proſcriptionem meruit averſante Condæi defenſores Regina. Nec multò pòſt obvius item prætereunti Condæo Dux Rohanæus eadem voce compellatur; aſt non eadem commiſeratione excipitur : ferocitate obſtrepit vir exoſus Principem ; aut metu præſentium diſſimulat, pro modo temporum in figuras omnes inflecti ſolitus. *Laudo*, inquit, *autores facti, quia mihi pro jure legitimo eſt quodcunque Regina indixerit.* Verba certe in rem præſentem atrocia velut inſultantis diſſimulanda, & ſi ſentiret maxime. Condæo manſit alta mente injuria donec rependeret, manſit & in Sectarios ira quorum ope ſperabat ſe in libertatem aſſerendum ; at vana Principi ſpes ex gente inimica : ſubſcripſere detentioni ipſius Sectarii, quanquam erat ampla in diſſidium ſeges. Ad primum triclinii limen circumſtat principi nobilium delecta manus Elbeno duce : ille Reginæ, Ancræique in ſe odia ſecum alta cogitatione revolvens, ſpem vitæ omnem abdicat medioque fiduciam inter & deſperationem animo, non in contumaciam atroci ſilentio, non in mollitiem deflectit ſupplicatione aut gemitu, ſtat in æquilibrio infractus ne ferocitas invidiam, aut miſerationem pariat, dejectio animi. Digreſſis Theminio & filiis ſtat ad limen manipulus, præſidium capto: ille profunde meditabundus, paſſu, quod amat,

Les plus courtes fautes ſont les meilleures.

Elbene.

amat, præcipiti ire, redire eadem in veſtigia ſæpius, quies, inquies, & quanquam firmaverant animum virtus & philoſophiæ ſtudium, occurſabant eunti, redeunti per aulæ ſpatia, anxietas, timor, nihil ſpei. Subibant animo Auguſtæ iracundia, Mareſcalli Ancræi in ſe offenſio non injuſta penitus, intendebatur metus ex eo quod patria utrique Italia, ubi ab injuriis memoria alte impreſſa manet: mens illi incerta & dubia eo magis, quod nemo in conſcientiam vocari poterat: ſuſpecta alta cuſtodum ſilentia velut commiſerantium; ſuſpectum item ſi quid clam loquebantur, illinc perditum ſe, hinc proditionem timebat. Secundum noctem inſomnis magis quam vigil hæc ſecum tacite repetit. *En præda ſum inimicis auſuris omne nefas Principi necando, cujus præcipua fuere ſtudia opprimendis; inimicis audacia & vires plus æquo quid ultra opus? non deerit in ultionem prætextus. Gallia, ſex jam ſunt anni bello civili deſolata, Sectarii in ſeditionem commoti, temerata autoritas Regis: hæc illi. Quid ego contra? quo conſultore utar? quo patrono? Regi agnatus ſum inter primos; aſt illi inſinuata cum lacte in me odia; & ſi ex debito amaverit, quid auſurus, qui & ipſe in vinculis eſt? Eritne in Parlamentis fiducia captivo Principi? Erit ſane ſi quid valent. Atenim in comperto eſt procul haberi cauſſis publicis ſanctiſſimos viros, neque in arcana regni admitti ſolitos; per eorum libidinem, qui ſummâ rerum potiuntur. Dabit ſe forſan in patrocinium Gallia univerſa, apertaque vi in libertatem aſſeretur, qui probis in hanc diem fuit aſſertor libertatis; & hinc timor. Si exſurgunt murmura & voces, ſi populus in arma amens prorumpit, in necem dabor cauſa diſſidii, projicieturque in vulgus exciſum caput, ſolitis in hunc modum reſtingui ſeditionibus, quæ pro unius capite concitantur. At ſi lege prohibitum eſt effundi ſanguinem qui regius eſt, mollietur invidia, illudeturque maligna potione Legi, quæ Principis ſanguinis Regii, ferro eximuntur, quod fieri amat in pari cauſa; vulgandum dein Principis exitum fortuita fébre, aut alias fato ſuo.* Hæc ſecum Condæus nocte, interdiu. Et quanquam afflictis id proprium eſt ut effundant ſe, affectuſque ſuos, minore, ſi communicabitur, malo, quanquam naturæ acceptam ferat gratiam Princeps, qua ingenue prodit conceptus ſuos, non obliquus, non obſcurus; pauca loqui-

tur,

1616.

1616. tur, ne, ſi penitus obmuteſcit, ſtolide ferox, ſi in verba effunditur, aut lacrymas, qui mos imbellibus, pro levi habeatur aut molli. Demum in Baſtillam traducitur: non multò pôſt lecti extra ordinem è conſilio viri (Commiſſarios vocant) deterrimum hominum genus, quorum vulgò judicia ſunt, qualia inſpirantur: illis blanda primum verba & ſpe plena; *Non id in mente Reginæ matri, ut virum principem male perdat, innotuiſſe Regi per indices prava Bullionii & Mayenii in res novas conſilia: Regem præcipue & Reginam ea proditione peti vitæ utriuſque deſtinatas inſidias, deſolando dein pro cujuſque libidine regno: id ſi ipſe non diffitebitur; quod aliunde certis indiciis patet vindicandam contra autores ſuos injuriam, principi è ſanguine regio malis artibus faſcinato ne parcendum modò, ſed ſtatim liberandum, id in votis Reginæ eſſe, neque ſpem irritam fore ſi nihil celaverit.* Condæus ad hæc, ingenii acie, qua pollet maxima; haud ignarus domeſtici exempli, quo avum capitis pœna exemptum audierat, contumace coram Commiſſariis à Rege delegatis ſilentio; *exceptione fori callide utitur ita natum ſe, ut non alibi quàm in Parlamento convocatis Franciæ Paribus judicari poſſit; ſubiturum judicia qualia dixerint Senatus & Pares.* Mangotus & Barbinus Commiſſarii; *ſi contumaci* (inquiunt) *ſilentio deflectis juriſdictionem legitimam, ſeveritatis autor es quam exercere cogimur in te & conſortes tuos, nullo perſonarum delectu: Ignoſcet Rex, ſi agnoſcis judices, qui alias litem inſtruent, velut muto.* Condæus infracta mente ſtat in propoſito tenax; *Et ſi* (inquit) *extra ordinem judicor, ſatius eſt ſicarium immittere, unaque Sacerdotem quo pœnitentiæ Sacramento purgatus, innocens moriar ut Regi ſic & Deo: violentia eſt quodcunque patior, quæque detentioni meæ principium dedit vis major, dabit eadem vis finem vitæ.* Obmutuit pôſt: id liti principium, hic finis fuit, ut dici haud immerito poſſit Condæus ſagacitati ſuæ debuiſſe vitam, cui inſtabat lethale judicium. Longa in ea arce detentio Principis donec in Vincenniam traduceretur. Cauſam mutatæ ſedis pro arbitrio quiſque ſuo dixere. Alii intutum Lutetiæ carcerem viro Principi, in quem populi amor; quidam infeſtum peſtilentia locum, muriſque præaltis cœlum opacum, unde per malignitatem aëris morbi ex improviſo & funera. Vtcumque

Le bois de Vincennes.

res

res habet, manente cuſtodia movetur Princeps loco. Domus 1616.
eſt regia, patentibus hinc inde plagis ſalubri aëre, cui à luco Vicenio nomen non urbe procul, illuc per obſcura noctis traducitur cum Mommorancia uxore quæ jam prægnans erat; at hæc ſuo fuſius loco memorabimus, anno ſequenti debita.

Vbi pervaſerat rumor vim Condæo Principi illatam ire ſtatim per totam urbem amens & fanatica Tremollia mater, ire familia, nobiles, Tricliniarii, Ephebi, Pediſſeci; ire amici quorum intererat ſalvum haberi Principem, ſóciari ſeditioni vulgus rerum novarum avidum & paſſim mutabile, gens deſidioſa, cui nihil deterius eſt præſentibus; ſpargi temere (ut aſſolet) murmura & voces incertis autoribus. *Iacere inhonorum primi Principis cadaver: circumferri tota urbe, haſtâ conſpicuum & ſublime caput cujus ſaluti ſalus publica ineſt; cecidiſſe Ancræo victimam viro ambitioſo, cujus libido eſt cum ruina Principum deſolatio Galliæ.* Et ut res per ora vulgi traductæ ſtatim in majus audiuntur, invaluit Ancræi manu interfectum, is tum ex officio citeriorem Normanniam procurabat, qua mari alluitur. Contrà regionum in urbe præfecti, ipſique magiſtratus circuire, armati inermes, ut ſors tulerat, præſidia diſtribuere, intendere metum, & verbera ſi quis audacius obloquebatur. *Procul eſſe injuria Principem, intactam illi vitam, nihil tentatum contra leges, cuſtodia teneri dum jacientur altæ fundamina pacis. Debita mollienda iræ, & pacandis animis interſtitia. Eam eſſe detentionis cauſſam, debitam Regi & Auguſtæ, neminem ab illis in conſcientiam rei accitum, proborum votis expetitam detentionem, donec Condæo deſævierint iracundia & furor: hic finem bellis civilibus, hinc læta fore Gallicis rebus primordia.* His aut talibus primæ indignationi impoſitus modus.

Poſtridie prævaluit ſpecie ultionis, dira in prædam libido. Nemini ignotum eſt Europæarum urbium Lutetiam eſſe facile principem: non alia nomine major, non ambitu; ſeu populus, ſeu urbem componunt immenſa ſpatia Regiis ædificiis diſtincta, creſcit & augetur in dies plus æquo urbs impatiens ſui, adeo ut periculum ſit ne mole ruat ſua, aut in ruinam agat aliquando, quam ſpoliat, Galliam. Non alibi urbs opulentior; ſeu opulentiam incruſtatum parientibus

bus

1616. bus aurum & marmora omnis generis, ſeu faciunt cives in regiam amplitudinem aucti. Illic præcipuo in cultu ſupellex curioſa; illic auri copia ingens facti, infecti: memorant, qui apprime norunt urbem, auri in Hiſpania cuſi plus haberi Lutetiæ, quam in tota Hiſpania. Quid gazam, quid gemmas, quid pretioſa periſtromata memorem auro diſtincta & ſerico? optime, qui dixerit Lutetiam magis orbem eſſe quam urbem, adeò effundit ſe Orbis univerſus illuſtrandæ, ornandæ: ea cauſa eſt cur undequaque huc confluant; Galli juxta & externi, fæx populi, augendæ, ſeu potius minuendæ per furta & cædes: gens deſidioſa & nequam cujus præcipua ſtudia, in ganeis, crapula, & furto; è luto compactum vulgus loco paludoſo, unde, apud pleroſque, Lutetiæ nomen. Hi ganeones & popinarii, poſtridie quam captus Condæus, ſpecie liberandi, re, ſtudio in prædam, accingunt ſe in ſeditionem & conglobant: nec diu cum effunditur ater nimbus in Mareſcalli Ancræi ædes, cultu & faſtu regias. Concutiuntur arietibus portæ; æquatur ſolo paries, corrumpuntur tabellæ ingentis prætii Michaelis Angeli prototypus. Cætera, quibus impotens hominum libido æſtimationem facit; aurum cuſum, cælatum, obrizum, rude, tapetia; margaritæ, uniones quales Ægypti Regina bibit aceto dilutos, adamantes, ſmaragdi, veſtiaria auro & argento variata, & reliqua id genus amota per furtum. Ancræum minus damno indoluiſſe ferunt, quam injuriæ; ægre patiebatur eſſe ſe ludibrio Lutetianæ plebi. At ſilentio transmittit factum, nempe molliendæ per diſſimulationem invidiæ: triſte Ancræo præſagium coacta ſimulatio! Sane ex ruina & direptione ædium levis jactura in virum cui tum noſtræ omnium fortunæ ut privatæ, ut publicæ ad manum erant. Vaſa ingentis prætii, auro varia & lapillis, periſtromata argenteis intertexta filis municipali magiſtratu inquirente, pars privatim per oppidanos poſſeſſa, pars vendita, &, ne dignoſci poſſent, interpolata, civili actione reſtituuntur: prohibita in crimen inquiſitio metu majoris mali.

Baſton de Mareſchal de France.

Non multò pòſt Theminius Mareſcalli baculo donatur, id apud Gallos militaris imperii ſignum eſt: &, quanquam vile officium fuit Injectio manus in Principem, cui debuit gratiam; meruerat per militiam, incorrupto honore quadraginta annis exactam.

Vbi

1616.

Vbi capti Condæi fama percrebuerat; Guiſii fratres, Mayenius, Vindocinenſis & mali è longinquo fabricator Dux Bullionius aula ſtatim abſiſtunt: Guiſii & Mayenius ad Sueſſiones, Vindocinenſis in Picardiam, Bullionius Sedanum, urbem in confiniis Campaniæ ſuam, quàm citiſſime ſe recipiunt. Mayenio & Bullionio imminebat una cum Principe Condæo cuſtodia, &, niſi prompta fuga conſuluiſſent ſibi, inciderant uterque in paratos caſſes. Fugitivos ſubſequitur, Præſes Lejayus nuper in libertatem reſtitutus; erant qui exiſtimarent metu à pœna quam meruiſſe credebatur fugiſſe: aliis cauſſa fugæ, unio publica & privata quæ ipſi cum Principe Condæo interceſſerat quo moliturus res novas credebatur liberando. Certe magiſtratui nota indelebilis, perduellio, Condæo inter fidiſſimos erat Lejayus, neque crediderim ex alia tum noxa reum fuiſſe: manebant vetus crimen & fides olim Condæo data, unde ex prava rebellandi aſſuetudine, juſta in ipſum ſuſpicio erat. Per id temporis Dux Nivernus impetrata à Rege venia iter in Germaniam moliebatur, Carlopolimque venerat; urbs eſt in Galliæ confiniis ſita, qua ad Luxemburgos Campania, & Lotharingos porrigitur; urbs nova, cujus Carolus Nivernus nuper jecerat fundamenta in nomen ſuum, augebatque quotidie: væcordem egit Condæi detentio; ſcriptum fideliter referam quo cauſas irarum Regi manifeſtabat in hæc verba.

Les Ducs de Guiſe. Dumaine. A Soiſſons. Vendoſme en Picardie. Boullion à Sedan.

Charleville. Le Luxembourg. La Champagne. La Lorraine.

Domine! jam regni tui extrema tenebam ſuſcepto per Germaniam ad Cæſaris aulam itinere, cum perlatæ ad me litteræ tuæ, quibus moneor Condæum ſub cuſtodia haberi mandato tuo, id cauſſæ adjicitur, ne in prava deflectat peſſimis eorum conſiliis, quorum contra te, Reginamque parentem conjurata factio eſt. Quæ ſi ita ſunt, meum eſt ulciſci injuriam, cujus nuper fuit, juſſu tuo, procurare ſub certis legibus pacem, quas qui fregit reus eſt mihi fidei non ſervatæ. Tua ergò intereſt, Rex inclyte! tua intereſt edi proditionis autores, ne detentio Principis è ſanguine tuo, tempore parum debito procurata, quæſitus color videatur paci violandæ. Interea, donec plenius liqueat, hìc metam viæ ponam, daturus operam, ut mandas, ne quid detrimenti patiatur commiſſus mihi Campaniæ populus, diſtributiſque in officia ſua præfectis & milite, ſalva tibi habebo munimenta & urbes. Datum Carlopoli V. Septembris. M. D C. X V I. hæc Nivernus ad Regem, ſtilo ut creditum

La Champagne.

1616. ditum audaciore: at hæc temporum labes ſub Rege puero.

La Tour de Bourges. Le traicté de Lodun. Le Mareſchal de Montigni. Poſt detentionem Principis Rex turrem Biturigum, circumjectamque provinciam vindicat ſibi, & quæ pacto Lodunenſi ceſſerant Condæo arces & munimenta, mox in Montinium reſcripto transferuntur (is nuper Mareſcalli dignitate donatus.) Cecidere ſtatim cum Condæo amici & familia omnis, ut jure obſtupeſcas tanta dominationis præſidia fuiſſe momenti ludibrium; quæ parietem lambit hedera tenax unà procumbit, qua ratione, caſus caſum provocat in aulis Regum. Quorum in manu arces ſunt & munimenta regni, ſi præſidio militum plus ſolito firmantur, captantque auram largitione aut gratia, ſtatim ſuſpectantur ſummam rerum habentibus, ſpecieque lucri aut honoris prout ambitioſi ſunt, aut avari vocantur in aulam: Prima dies amplexus, & blandimenta, prodit altera nullo in contrarium indicio manus injectionem, vincula & carcerem. Statim captis illuditur; mutatione auræ mutantur & amici: pervadit in provincias detentionis fama, & ecce quorum fidei commiſerant regenda precariò munimenta & arces, aliàs fidi, reſtitutione ſibi conciliant Regem aucti ære, velut ex vendito. Ita Condæo ceſſit, ſpecie fortunæ melioris vocato in aulam, amplexo ubi venerat, nec multò pòſt in carcerem conjecto, demum arcibus quas poſſidebat & munimentis ſpoliato, ut dici poſſit extra fidem regi debitam nihil eſſe præſidii ſubdito. Ejerantibus Condæi nomen omnibus inſignis eſt Rupifortii fides (is Principi debitor erat ex aſſe, aucta ſupra ſpem & præter debitum fortuna) adjecti honorum gradus ligabant arctius in caſum dato, quam ut ſupereſſe vellet incolumis; ergo aut liberare ſtatuit, aut in caſum ſequi. *Rochefort.*

Chinon. Sæpe interpellatus negat ſe reſtituturum Chinoniam arcem, quam Condæi nomine procurabat, niſi ipſi Condæo. Dat ſe in expeditionem expugnandæ Mareſcallus Souræus, ſequuti Lanſacus & Bellayus Aureliâ bellica tormenta procurant, ſecundoque Ligeri invehunt. Iam Turones tenebat exercitus, cum ſe Rupifortius, arcemque Regi permittit, metu an Condæi juſſu incertum; id conſtat ſcriptas ad eum litteras Condæi nomine, quibus Regi arcem reſtitui mandabat. At qui potuit legem dicere homo in vinculis cui lex dicebatur ipſi cum dixit? Rupifortio ſubſtituitur arci regendæ Elbenus. *Le Mareſchal de Souvré. Lanſac. Dubelay. Tours. Elbene.*

Vix captum Condæum fama vulgaverat, cum Rupellani Rupifortium invadunt, præſidioque firmant. (Caſtellum eſt Carentonio flumini appoſitum qua declivis amnis Oceanum ſubit navibus haud impar labente & relabente æſtu vehendis) Eſpernonius, agnito rebus novis ſtudere Rupellanos, certaque futuri belli præſagia ducens ex capto Principe, agro Engoliſmenſi militiæ delectum habet, exercitumque celer in eam partem rapit quam monſtrabat hoſtis: Surgerium in tranſitu oppugnatur & capitur, dein Rupifortio advolvitur miles. Rupellani onerariam, quæ per labentem æſtum adverſo amne in id Caſtri appulerat, Eſpernonio fruſtra obluctante invadunt, nihiloque ſecius in procinctu erat oppugnatio caſtri, niſi Boiſſiſius à Rege legatus finem ſeditioni faceret: diruitur Rupifortium, Surgerium Montandro reſtituitur (is feudi Dominus) ita lex dicta. Paulò pòſt vulgatur mutua Ducis Eſpernonii & Rupellanorum apologia, quibus invicem conjecta rebellio, affectatæque libido tyrannidis, quæ prætereo geſta privatis odiis inter Rupellanos & Ducem: cauſa odii vetus: Ex quo Eſpernonius ejus urbis, Alnixiique agri circumſiti præfecturam diplomate regio obtinuerat, Henrici III. donum: inſtabant contrà Rupellani, præfectoque urbis ſuæ eam deberi provinciam, & uſu ante memoriam hominum, & privilegiis urbi ſuæ ſcripto conceſſis probabant. Hæc quia nihil ad Rempublicam ſpectant, in tranſitu indicaſſe ſufficiat.

1616. *Le Chaſteau de Rochefort.* *La Charante.* *Eſpernon.* *Surgeres.* *Boiſſiſe.* *Montandre.* *Pays d'Aulnis.* *Le Maire de la Rochelle.*

Per ea tempora movetur in ulteriore Italia bellum Venetos inter & Archiducem Ferdinandum, is Auſtriaca è gente oriundus feuda poſſidebat obventu magno qua ſuccedunt mari Adriatico Alpes. Sæpe huic Principi in Ottomannos, ſæpe in Venetos fecere bellum, limites plerumque incerti: Eo anno in Venetos gerebatur, donec ſoluta Gradiſci obſidione Veneti, Archiduci deceſſiſſent. Breve diſſidium, extra res noſtras. Hæc inter affertur Petrum Toletanum Mediolani proregem lecto raptim milite componere acies, quibus juſto numero conſtabat exercitus, quam in partem arma converteret nemini notum: rem Hiſpanis vulgo uſurpatam, belloque perutilem. Venetis ab illo, ut citus in arma proruperat, juxta & Pedemontanis timor fuit, illis quod bellum Archiduci Ferdinando Auſtriaco Principi nuper moverant; his quod ab omni ævo Rex Hiſpaniarum Pedemon-

Graits. *Dom Pedra de Toledo ViceRoy de Milan.*

1616. rii feudo inhiat, ſeu illum ſoli fertilitas movet, ſeu propagandi libido imperii contermina Mediolano ditione; ſeu placet ſubalpinam dominationem invadere commeandis ex Hiſpania in utramque Italiam copiis. Vidit exacta ætas, vidimus & nos, Regem inter Hiſpanum & Sabaudum Ducem, diſſidia ferme in ſingulos annos rediviva, quibus Rex Gallus operam contulit ſopiendis pacis inter utrumque arbiter: fœderi quod aſtu nuper principes pepigerant, adjecta conditio in hæc eadem verba. *Mandat Chriſtianiſſima Majeſtas Mareſcallo Eſdiguerio Delphinatus Proregi & quibuſcumque poſthac provinciarum Pedemontio adjacentium procuratio incumbet, ſi Hiſpanus à legibus in pacem dictis diſceſſerit, ſtatim ut Pedemontano Principi opitulentur, nihil exſpectata nova in eam rem juſſione; valituro quod in præſens datur mandato, quandocumque Hiſpanus à pacto diſceſſerit.* Sabaudus, agnito Pedemontanis imminere Toletanum Regis Galli fidem interpellat, Venetoque milite auctus occurrit hoſti. Movetur atrox bellum cujus incerti caſus, jactura utrinque levis, Mars æquus. Cardinalem Ludoviſium nuncium extraordinarium Summus Pontifex, Bethunium Rex Gallus ire in Pedemontium jubent procurandæ, ſeu reſtaurandæ paci; Bethunio ſe ſocium addit Eſdiguerius oſor Hiſpani nominis, Sabaudi amans, cujus ſecreta negotiatio fuit, dum Bethunius palam agebat Legati vice. Querebatur Gallus *contra legem fœderis pacti nuper, Toletanum retinere quem dimiſiſſe debuerat militem*; ille excipiebat, *Venetos contra Auſtriacam gentem auctos Sabaudo ſubſidio, bellumque à Republica motum Hiſpano nomini ope Ducis, hinc legitimam ultionem eſſe.* Longa altercatio inter legatos, Toletanus, quam Inoyoſa Mediolani Prorex nuper invexerat in Italiam paci obſtabat more ſucceſſorum, queis vulgò iniquum eſt, eoque inſtabile quodcumque deceſſoribus placuit. Prævaluere in pacem conſilia, negante Alberto Burgundiæ Comite, Hiſpano militi per Burgundos commeatum, etſi Toletanus vehementer inſtaret. Tandem Ludoviſio & Bethunio præcipue operantibus conventum in articulos pacis, quorum hæc ſumma. *Si dimittetur utrinque exercitus. Si reſtituentur bello erepta. Si Sabaudus litem, quam Duci Mantuano de Monteferrato movit, non vi, non armis, ſed jure & conſilio perſequetur; utrique Imperatorem*

Le Mareſchal Deſdiguieres Gouverneur de Dauphiné.

Le Cardinal Ludoviſio. De Bethune.

Duc Dinoyoſa Gouverneur de Milan. Albert.

eſſe judicem prarogativa dignitatis, ut jus dixerit legem fore. 1616.
Nemoroſus, Sabaudus Princeps, promiſerat opem cognato Duci, nihil motus privato diſſidio quo invicem infenſi erant, alarios quingentos, legionarios quatuor mille: aſt non ſtetit promiſſis, ſi vera fama, miſſo ad Toletanum qui moneret *paratum ſe armata manu progredi in Sabaudiam, dum ille Pedemontanis inferret bellum, laceſſitum utrinque Regulum ceſſurum feudo utroque; Sabaudiamque ſe poſtmodum ſub fide & homagio Hiſpani Regis habiturum*: nec procul aberat irruptione, niſi Sabaudo patuiſſet conſilium litteris forte interceptis, quas Toletanus ad Regem Hiſpanum mittebat in id rei conſcriptas. Hæc ego à ſcriptoribus Italis accepi, quorum neſcio an dubia fides contra principem Gallum. Galli de Nemoroſo ita memorant veroſimilius, ſaltem amicius. Dux Sabaudiæ feuda nobilia, antiquam Nemoroſi apud Allobroges poſſeſſionem invaſerat, eo colore quod in feudi Dominum rebellaverat cliens: vindicabat ablata Nemoroſius, copiis cum Hiſpano conjunctis, donec plane agnoſceret, raram eſſe ea ſocietate fiduciam: ſuſtinuit poſtmodum ex integro bellum ſolus eoque impar Duci. Atenim ubi agnitum diſcerptis mutua internecione viſceribus (quippe una gens erant) etiam victori cladem fore, lex dicta in fœdus cujus ſumma fuit feudorum reſtitutio, penſioque annua pacta à Nemoroſo, donec viveret. Paci ſubſcribitur datis invicem fidejuſſoribus Guiſio, Bellegardio, Eſdiguerio, Alincurtio, hi Sabaudiæ & Pedemontio circumjectas provincias, proregio nomine procurabant, Provinciam, Burgundiam, Delphinatum, Lugdunenſes. Redeo ad res noſtras.

Le Duc de Nemours de la maiſon de Savoye.

Guiſe. Bellegarde. Eſdiguieres. Alincour. Gouverneurs de Provence. Bourgongne. Dauphiné. Lyon.

Condæi detentionem ſequitur Villaræi & Piſiuxii deſtitutio uterque Regi ab Epiſtolis (Regni Secretarios vocant procurandis rebus externis) ſuffectus Mangotus is tum libellorum ſupplicum in Regia magiſter vir probus, &, quod in aula rarum, incorruptus: Barbino quæſtura defertur Præſidis Ianini quondam officium: vi an ſponte Ianinus abſtiterit, varie dictum. Erant, qui tædio & rerum indignatione præſentium crederent ultro abdicaſſe munus quod tanto eſt laudabilius quanto voluntariæ ſeceſſionis apud aulicos infrequens uſus: huic probitas innocens, & mores fuere quales antiqua Roma: Barbino per avia & abrupta in Ancræi gratiam iter erat, quo ſecreti conſilii par-

Vileroy. Piſieus Secretaires d'Eſtat. Mangot. Barbin. Le Preſident Ianin.

1616. ticeps diu fuit, ne dicam caput: prima ærarii procuratione, provehitur in apicem rerum, quas ſummo jure adminiſtravit quandiu ſtetit fortuna Domini. Nemini ea ætate, niſi per deforme ſervitium autoritas erat, quod in aulis principum haud novum eſt: ubi omnia ſerviliter fiunt pro dominatione.

Magnum apud ſapientes Væræo Procancellario nomen erat: illi ſtoica rigiditas, qualem non viderat exacta ætas, nec noſtra patitur: diſplicuit Mareſcallo Ancræo res politicas tractare philoſophum ſigillaque, quorum illi adminiſtratio ſancta & innocens fuerat in hanc diem, adimi procuravit. Cito naufragium facit qui obluctatur ventis & pelago; nec diuturnum Cancellario regimen eſt qui ſtoice, nullo perſonarum delecta ſigilla tractat. In publica adminiſtratione, quandoque pro crimine habetur privata innocentia, affectata rigiditas parum à contumacia abeſt, eademque ſemper probitate curare Rempublicam pro improbo audit apud politicos: hæc labes temporum.

Conjecto in cuſtodiam Condæo, venit Rex in palatinas ædes, ubi parlamento ſedes eſt, jubetque de more Væræum Procancellarium aperire detentionis cauſſam, qui ſic proloquitur, ut non ex propria, ſed ex alterius ſententia loqui ipſum omnes agnoſcerent: ſæpius inter dicendum hæc eadem vocabula uſurpaſſe fertur, *jubeor ita dicere*; ſatis indicans non ita locuturum ſi ſponte loqueretur, quo Condæi gratiam meruit vir tempori parum ſerviens, Reginæ parentis odia. Satius diſſimulaſſet eò tum poſitis rebus ut obluctari Reginæ & Ancræo jubentibus, nedum ſuperfluum foret, ſed & Condæo Principi noxium; non defuere qui crederent ea cauſſa dejectum; nec immerito debuit ſilentio tegere dolorem ex capto Principe; ſeu quod veroſimilius indignationem ex non communicato ſibi arcano. Væræo Mangotus, Mangoto ſubſtituitur Armandus Richelius Epiſcopus Lucionenſis, vir in alta natus, cujus in tempus ſuum vita quies, inquies, ut pacis, ut belli caſus ferent, component ex integro Annales noſtros. Primus hic viro maximo in Republ. gradus fuit; progreſſum & ſtabilitatem infra memorabimus.

Arman de Richelieu Eveſque de Luçon.

Parlamentum Lutetianum, antequam in acta redigit diploma Regium, quo ſubſtituitur Væræo Mangotus, ad Væ-

ræum

ræum de more Oratores delegat, dejectionis cauſſas explo- 1616.
raturos, vi, an ſponte, ſua an aliena labe, decederet: ille in hanc ſummam reſpondiſſe fertur. *Quod in præſens à Parlamento in ſe confertur, magis ex beneficio conferri quam ex debito, veteriſque erga ſodalem ſuum affectus indicium eſſe magis, quàm inquiſitionem in factum, quod ſi Regi probatur, quid ultra quæritur? Regibus ſatis eſſe una placiti ratione: ſibi obſequi gloriam fuiſſe ſemper præcipuam, & fore donec vivet; id ſe docuiſſe exemplo ex quo Reipublicæ applicuit animum: haud ignota ſe loqui viris illuſtribus quibuſcum adolevit, expertum ſe ex quo in Parlamenti Aquenſis* Aix. *principatum vocatus fuit, præſidium viro ſapienti tutiſſimum eſſe in fide Regi debita. Eo præſidio valuiſſe in Provincia Re-* Provence. *gium nomen, exſulemque diu rebellium animis majeſtatem regnantis reſtitutam temporibus ambiguis, bello dum civili reliqua Gallia deſolabatur floruiſſe Provinciæ res: exacta à ſe apud Aquenſes luſtra quatuor, quo tempore factionibus nihil datum, etſi gens eſt impatiens fræni; vaſtatas ferro & flamma provincias Galliæ, dum hæc alta pace augebatur ſocietate civili, ſoli fertilitate, commercio. Legem à ſe, ejus Senatus principe Europæis, Aſiaticis, & Africanis dictam Regis nomine Galli. Veniſſe turmatim alienigenas ad tribunal totô orbe illuſtre, arbitriaque Regis Gallorum paſſos ex compromiſſo. Tandem præcipite in ſenectam ætate vocatum ſe, exſpectatione procul & voto, ad ſigilla regni, quem honorem diu recuſatum à ſe nemo ignorat, nempe poſito ſupra vires & genium munere: demum trinæ juſſioni paruiſſe ne in contumaciam tranſiret conſcientia. Rigidum ſe natura & ſtudio, id cauſſæ eſſe cur aulà prohibetur; ſubſtitutum ſibi notæ probitatis virum, qui rerum adminiſtrationi inſenuerit, prout in aula tranſiguntur: accepta à ſe ſemper vocabula in eum ſenſum quo res ſignificant, neque per ambages locutum; neſcire augmenti vel decrementi modum ut lingua fiunt, quæ aulicorum eſt ſcientia, per quam mendaciis & fuco ſubſiſtunt: hinc ſibi caſum eſſe. Plane vacuum ſe ira & ultione in autores exilii ſui, dolore item ex facto plane vacuum; nec defuturam ſeni ſapientiam, quam adoleſcens, quam vir immenſo aluit ſtudio. Privatorum non eſſe publicis incumbere* Le Palais où *ſedibus ubi jus reddi ſolet, id cauſſæ eſſe cur in præſens abſti-* ſe tient le *neat palatio, quo alias lubens iret agendis ex voto Senatui* Parlement.

1616. *pro immenſo beneficio gratiis: perpetuam ſibi fore memoriam rei, neque defuturum officio ſuo ſi quid gratia referenda velet.* Hæc Væræus.

Mangot. Redacto in acta diplomate Regio, Væræo ſeceſſus indicitur & procul negotiis quies: Mangoto viro probiſſimo per Ancræi gratiam præceps aſcenſus eſt in res Gallicas: Inſignis æquanimitate Væræus non fortuna læta intumuit, non indoluit triſti, ſi rite calculus ponitur. Parum mutatur homo cum adveniunt illi crementa extrinſecus, extra hominem ſunt fortunæ caſus: adjectitia plane divitiæ & honores, quæ ſi pereunt nobis, periiſſe credendum eſt malorum irritamenta, per quæ ſæpe vix à brutis diſtinguimur.

Guiſius, agnito nihil eſſe Regi quod quæratur in ſe, fratreſque ſuos, una cum ipſis in aulam redit, revocandis præcipuum Fontano Fuxenſium Abbati ſtudium fuit (is res Guiſiorum magna diu integritate geſſit, donec per ipſorum caſum & ipſe rueret, vir raro in aula exemplo probiſſimus.) Contii vidua Guiſiorum ſoror prima tum apud Reginam matrem gratia florebat, in cujus caput, factio Principum. Illa revocandis in aulam fratribus, poſtquam incaſſum tentaverat omnia, committit Fontano Abbati negotium, quo munere probe defunctus, meruit Reginæ tum gratiam parum in ſequentes annos profuturam. Dux Bullionius, Auguſtæ juxta, & Ancræo ſuſpectus, neque ignarus conjectam iri in ſe diſſidii cauſſam aulâ abſtiterat, de longinquo prævidens nimbum, conjuratiſque arma & commeatum procurabat. Ferunt Ducis Rohanæi libri memoriales manuſcripti; ubi partium ducibus compertum inclinare Guiſium affectu in aulam, nec procul abeſſe à reconciliatione cum Rege, propoſitam à Bullionio ejus detentionem, namque una erant Principes: obſtitiſſe Mayenium, prave ſuaſum: certe ſatius erat conjuratis pati ab Ancræo jugum quale impoſuerat, quam tergiverſari ſegniter excutiendo. Qui perduellionis reus eſſe ſuſtinet, cum ſit omnium reus, vix eſt quod ultra metuat. Rari tum in aula quibus committeretur cum dignitate Regis exercitus, eoque magni momenti erat detentio Guiſii, cujus fortuna & nomen reſtaurabant res Regis in caſum præcipites.

Mayenius Sueſſiones invadit, firmatque præſidio; Vindocinenſis rebellionis aſſuetudine contumax, Longavillæuſque

que Ancræo infenſi legebant temere militem ut ſors dabat: Niverno belli præcipua cura & pondus; erat in auxilium viro Mayenia infracti fœmina animi: utrique conjugum Campaniæ in partes ſuas trahendæ ſtudium & labor. Fanum Menechildis, urbem ad extrema ejus provinciæ ſitam interceperat Dux Nivernus, oppidanis fruſtra obluctantibus, quingentoſque legionarios intromiſerat præſidium arci, præfecto Boconvillæo; is agnito, oppidanos à Niverno ad Regem defeciſſe, urbemque Praſlinio deditam, aſtringit ſe Regi ſacramento, militemque dimittit ea conditione, ut quam pro Niverno tenuerat arcem pro Rege poſtmodum procuraret; ita res ceſſit, miles arce abſiſtit, urbs Regi reſtituta, arx Boconvillæo permiſſa. 1616. *Ste. Menehoud.* *Bouconville.* *Praſlin.*

Forte per id temporis Mayenia Niverni uxor, quanquam partu tardabatur, quintum jam trahens menſem, ad Rhemenſes Campaniæ metropolim una ſecum familia venerat, ſorte, an conſilio incertum. Quibus conſultò rem geſtam placebat, vulgabant, *fore ut fœmina Princeps ſtatim in urbe decumberet mentita morbum*; *eo prætextu Nivernum venturum, nobiliumque ejus provinciæ, ſpecie ſalutandi concurſum fore maximum, eo ſubſidio urbem occupandam.* Altus hinc Viavillio timor (is in urbe prorex) ſtatim ad Regem ſcribit *inſtare urbi Mayeniam, quid factum velit.* Rex prohibendam aditu reſcribit; necdum redierat nuntius cum Mayenia raro comitatu portæ urbis ſuccedit. Viavillius manuali ponte ſubducto excuſat repulſam, incerto rerum ſtatu: motam in præſens Galliam bello inteſtino, neque probe conſtare in quo ponenda fides, Regis eſſe explicare rem dubiam, operiretur in ſuburbio mandata mox utrique datura legem. Nivernus ira incenſus ſpretæ uxoris injuriam ulciſcitur in hunc modum. Poſſidebat Viavillius feuda in Retellorum Ducatu opima, Niverni Retellorum Ducis dominio ſubdita, quorum nomine fidem & homagium ligium Duci præſtabat. Ea lex feudi ſi ligium eſt, ut promittat vaſſallus habiturum ſe amicos & inimicos pro delectu Domini, nec paſſurum injuria affici ex quocumque caſu: fides jurejurando ſancitur. E converſo in protectionem vaſſalli pari ſacramento adigitur Dominus, ut dici poſſit legem feudi utrinque obligatoriam eſſe; hincque dicitur feudum corrupto vocabulo ligium, quia ligat. Si vaſſallus feudi *Rheims.* *La Vieville.* *Retelois.*

1616. legem per feloniam*, quod vocant, violaverit, cadit in commiſſum poſſeſſio; commiſſo hoc annexum, ut redeat feudum ad primævam naturam, quod conſolidationem appellant. Niverno pro felonia accipitur Viavillii factum, Ducalique Retellorum procuratore requirente, prævia inquiſitione, injicitur de more in feudum manus Domini. Provocat ad Regem Viavillius; Rex Niverno Borentonum cuſtodiæ Scoticæ emeritum (exemtum vocant) quam citiſſime mittit, ſumma literarum hæc erat: *Nihil eſſe opus inquiſitione; mandato ſuo rem geſtam, neque feloniam imputandam ei qui paruerit Regi ſuo: ut ut res, Borentonum depoſiti nomine habiturum Viavillii caſtra & poſſeſſiones, interdicto velut poſſeſſorio, donec de re plenius liqueat.* Interceſſit Nivernus, feudaque ſub judiciali pignore cauſſatus uſum ſe jure ſuo reſpondit.

Borenton Exempt des Gardes.

Agitata tum quæſtio in utranque partem. Qui Niverni cauſſam tuebantur, objiciebant *feudi legem qualem ſupra memoravimus: uxoris repulſa illatam gravem Niverno injuriam; haud procul fuiſſe abortu principem gravidam, injuria tædio; dumque extra urbem pernoctare cogitur, aëris intemperie afflictam vehementer, atrox in Dominum injuria, crimini proxima. Fruſtra objici datam à Viavillio Regi fidem urbi conſervandæ; debuiſſe ipſum urbe abſiſtere, ſubſtituto qui fidem Regi exſolvens impune Niverno illuderet: ita facturum ſatis Regi & Niverno Domino ſuo.* Ex adverſo Viavillii fautores *repetebant à prima origine feudorum leges, ut primum inſtituta, ut à Regibus collata in emeritos, qua demum ratione, & quibus pactis propagata*, de quibus etſi variè referant qui de feudis ſcripſere, *in id ſane conveniunt omnes, ut prima eorum ſit cauſſa à quibus emanant feuda: quare cum in Nivernam gentem à Gallis Regibus collatum ſit Retellorum feudum, inſpecta origine, Regis eſt primaria dominatio. Accedebat, Regem in regno ſuo non agnoſcere Dominos quoquo titulo feuda poſſideantur: ſummam eſſe rationem in ſtatu monarchico quæ pro Regibus facit, ſicque optimo jure ſervatam Regi fidem, cujus potior eſt cauſſa quotieſcumque cum alio dominante concurrit.* Rex Viavillium vindicat ab opprimente Domino, feudaque conſervat poſſeſſori.

Tragicum eſt quod aggredior. Privata domus non procul

cul Montalbano ſita, cui Reyneſia nomen eſt; adulterio polluitur, funeſtatur cædibus; marito uxor injuriam, uxori maritus necem infert; nec cecidiſſe uxorem ſatis crudeli viro, unà cadunt clandeſtina cæde Vicecomites duo, Panatus & Paulinus, natalibus illuſtres viri, ille frater adulteræ, & ut creditum conſors libidinis, hic adulter. Deperibat forma & illecebris Venerem Paulinus vir ſtrenuus, niſi quod mollitie trahebatur in lubricum, unde viris perſæpe caſus etiam fortibus. Illecebræ amorum, prohibita Venus & furtiva; internuntii frequentes, & codicilli flammæ fomites erant: pretioſa amaſio ſupellex, ampla familia, immenſa largitio, quibus fœminarum libido pretium facit, & qua ſæpe via captantur. Fallendo Reyneſio induebat figuras omnes Paulinus, Caſtellumque ſubibat diſſimulatis ore & habitu; quandoque olitoris, quandoque pictoris ſpecie exhibebat ſe Dominæ. Amabat Panatiam (id uxori nomen) conjux parum redamatus, & quanquam probe agnitum ſperni ſe amore adulteri, diſſimulabat: donec certo conſtaret violatam conjugii fidem. Parum tuta eſt ſtatio amantibus in Caſtello procul hominum frequentia ſito, accedunt arcani participes ſervi venales animæ in utranque partem: Paulinus & Panatia queis ab omnibus metus eſſe debuerat, in omnibus fiduciam ponunt. Quàm cœca libido eſt, veſanus amor! Iteratur clam furtiva Venus, nec furtiva diu, contemptu viri in id vecordiæ prolabitur uxor, ut nocte, interdiuque Caſtello palam exciperetur adulter. Ludibrium ſe eſſe amantibus indignatur Reyneſius, diuque diſſimulat prudentia, aut metu. Meditatur juſtum, & crudele facinus: urget ira & provocat cunctantem animum, obſtat amor, nam & adhuc uxorem deperibat: illa ibat audentior in viri contemptum, in amaſii amplexus, non Dei, non hominum, non ſui memor: eoque tandem ventum, ut prorumperet in juſtum furorem patientia viri; ſpretum ſe queritur, & quærit ultionis viam: hanc fortuna aperit in hunc modum. Erat in Reyneſii familia ſervus Paulino clam conductitius, puduit eſſe Domino diutius proditorem; quidam dixere ultionem ſervi in Dominam ex privata injuria: primum advolvi genibus, *obteſtari, deprecari quam meruerat pœnam; fateri ſe adulterii conſcium ne patientia tantum ſed & facto, accuſare ſilentium, urgere vindictam, vulgò veneficam eſſe*

1616.

Montauban.

Reyniés.

Les Vicomtes de Panat, & Paulin.

quæ

1616. *qua adultera eſt;proſpiceret honori,vita conſuleret; committeretur ſibi ultionis modus,ruituras in venabula feras, aut periturum ſe;ſi perierit,meruiſſe pœnam;ſi ultus reparaverit quoquo modo injuriam,forte veniam meriturum , non alias poſſe dilui crimen quo hero reus eſt.* Ad hæc Raynefius ſpecie rei novæ obſtupeſcere, &, qua data per ſervum via ſequi, fingit in longinqua iter, abſceditque haud ignarus adfore ſtatim Pau-
1 linum. Abeunti illacrymatur uxor,qui mos adulteris;poſtridie dat ſe Paulino in Caſtellum comitem Panatiæ frater, Vicecomes Panatius:devolat infeſtis latebris Reyneſius,ferroq; ad manum per obſcura noctis ſuggreditur:ſtipat delecta manus, alta utrinq; ſilentia. Non multo ante ipſum ſecum revolvens quam arduum opus aggrederetur,camerarum oſtiis ſubduxerat peſſulos introrſus omnes , ne forte ex improviſo adveniens,aut penitus prohiberetur aditu,clauſis janũis,aut dilatione tardaretur : in mora metus erat , fiducia ferire incautos. Panatius acri vir ingenio , natura in omne nefas expeditus, quanquam alias ſuſpicioſus homo , credit ſe incautus aulæ apertæ, ſtuporeque velut lethargico ſpernit ex amotis introrſus peſſulis triſte præſagium : decumbit improvide , altoque ſe committit ſomno. A Paulino initium cædis à quo gravior Reyneſio metus erat. Intromittitur ex improviſo ſicariorum armata manus : ubi agnita Paulino proditio , ſclopeto apprehenſo in percuſſores prorumpit , Reyneſiumque in pectus ferit vano ictu,quippe thorace aheneo tegebatur; ſtatim ſicariorum globo involvitur,&, quanquam ſtrenue dimicat, ſuccumbit numero , multiplicique in vulnere vitam ponit. Panatius ubi ſclopos audierat ter , quaterque diſploſos , implacido horrore diſcuſſus , accurrere quo monſtrabat viam excîtus fragor , vixque ab oſtio aulæ ſuæ eruperat , deſcenſu per ſcalam præcipiti ſubducturus ſe periculo quod imminebat, cum̃ Reyneſius ſiſtere jubet,aut mori : adhæc ille verbis fruſtra obluctatus haſtili transfoditur. Exin diu quæſita fœmina,donec ſervi indicio patuere latebræ , queis ſubduxerat ſe ultori viro:triſte ſpectaculum ! jácet tenui ſub carbaſo nuda , paſſis confuſe crinibus,ſuffuſum rubore genarum ebur, corallio æmula majeſtas oris, porrecta placide frons, ſinus in gemellum orbem apertus, &, ut trahebantur imo corde, ſuſpiria,molliter palpitans: iterati marito amplexus,infans neſcia mali pro matre patrem deprecata : denique viri in uxorem

rem

rem nuper væſanus amor, flamma intermortua commiſeratione reviviſcens, vitam impetraverant; obſtitit ſervus vile mancipium cauſſa lanienæ, negans dividi poſſe facinus; non alias marito permiſſam cæde, adulterii ultionem, niſi in utrumque una ſit pœna, ſuperſtite uxore pro illegitimo haberi, quod ſimul cum adultero transfoſſa jure permittitur. Sic crudeliter cæſa fœmina illuſtris, cui nemo ætatis ſuæ illecebris, muliebri forma, & cultu, nemo ingenio anteceſſerat. Iacuere per triduum inſepulta cadavera, ſanie polluta, ſqualore, & tabo, ut locum cuique dederat caſus. Reyneſius (quanquam crudeli ex facto) regio diplomate liberatur: memoratu haud indignum eſt, in ſcrinio Paulini poſt funera, inventam à Commiſſariis in litem delegatis ſchedam ultro citroque obligatoriam qua fidem mutuo dabant futuro amantes matrimonio, vivo etiamnum Reyneſio in hæc eadem verba. *Nos Rapiſtagnus Vicecomes Paulini, & Caſtelperſia de Panato, fidem mutuò aſtringimus, matrimonio palam contrahendo, ubi primum occaſio dabitur: & quo plenior ſit fides, quo item obligatio firmior, conſummationem antecedere placet ex pacto. Caſtelperſia, Rapiſtagnus. Kalend. Ianuariis anni* 1616. Prima hæc in amplexus via molliendo ſpecie conjugii facto: demum iterata Venus velut inter conjuges, ut Meſſallinam haud injuria dixeris, quam Claudio Imperatori nuptam ſtante adhuc viro per laſciviam Suillio nupſiſſe tradunt ejus temporis Annales; unde utrique illata clades, pari in conſortes ſupplicio. Subſtituto ſemel atque iterum in Condæi præſidium milite, dejectiſq; quibus prima cuſtodiæ cura commiſſa fuerat; affertur Regi, Principibus confœderatis eſſe arcana conſilia liberando: aſſiduis Lutetiani populi pro Principe votis, accedebant ſecreta Parlamenti ſuffragia: quo factum tandem ut mutata ſede in arcem Vicenniam transferrentur conjuges, rem ante memoratam: ſervis è familia quorum à prima detentione permiſſus Condæo uſus dimiſſis, ſuffectiſque pro Ancræi arbitrio qui curarent Principis corpus: inceſſit Mommoranciam juſtus ex proditione timor, (ea Principis conjux, Henrici Mommorancii Galliæ Comeſtabilis filia, immenſa tum erga conjugem charitate) urget pro libertate mariti, obluctantur quibus tum imperia rerum; inſtat illa enixius ut videre, ſolari ut liceat; neque id permiſſum, niſi & ipſa perpetuam carceris ſolitudinem una ferat;

1616.

Mommorenci.

1616. ferat; fore alioquin ſuſpecta commercia conjugum, poſtquam in viri conſcientiam vocata uxor, libere hac illac digredietur. Prævaluit libertati amor in virum, dat ſe ſociam carceri quæ conſors erat vitæ; aulam abdicat, ſubitque in carcere arctæ cuſtodiæ pœnam amoris rea conjugalis; quo facto ſupra ſexus fragilitatem poſito, dici haud injuria poſſit inventam ea ætate fortem mulierem, quam negat Sapientia in ſacris paginis; & ipſa atri carceris horrorem patitur, rata ſolitudinem quaſcunque viro procul urbes. Novo hîc ſacramento inter conjuges ſancitur fides; reviviſcit ex novo conſortio, malo utriuſque aſtro ſopitus ignis. Rebus lætis ſæpe diſſolvuntur vincula charitatis, adverſæ arctius ligant; adeò felicitate corrumpimur! Poſt caſum commiſeratione invicem fortius amant ſe: ſequuntur amplexus & liberi progenies regia; felix ſane Gallis cuſtodia, per quam propagatur Borbonium ſemen; ſolitudinis triſtitiam compenſante natura: Digna Mommoranciæ virtus quam poſteritas ſciat; nec pigebit hoc loco, in tranſitu, repetere heroïnæ illuſtrem vitam. Henrici Mommorancii Galliæ Comeſtabilis filia, nemini ætatis ſuæ venuſtate & gratia ceſſit: primæ pubertatis annos egreſſa, Henrico Borbonio Condæo Principi nubit, digna virgo quæ Regiæ familiæ partem faceret. Non multò pòſt erumpit cælatus in hanc diem ignis per obſtantia violentior: vecordem agit amor Regem invictum, ſi ſe vinceret: quos protectores honori ſuo habituram ſe ſperaverat fœmina Princeps, deſertores habet: deficiunt ſub immenſo Regii amoris pondere veteres Mommoranciæ gentis columnæ, naturæ præſidium, & niſi propria virtute ſeipſam ſuſtinet, imminet caſus. Diu reſtiterat infracta Princeps, intendebatur haud injuria Condæo Principi ex ſumma autoritate metus: placuit fuga conſuli, quæ una contra Reges defenſio, ſeu odio, ſeu amore calent: furtim ſubducitur Regi præda indebita, dat ſe ſociam fugæ marito conjux, fugitivis per anfractus, per avia, per abrupta anxium iter eſt; equus utrumque vehit, unus omnino è familia comes eſt Rupifortius, fidus Principi: trajiciuntur vado incerto amnes, obſcuritate cœli, ſoli ignorantia intenditur metus. Vbi exortus dies premit veſtigia fugientium, ala equitum præcipitanter à Rege miſſa, ductore *Balagni.* Balagnio viro in omne facinus expedito, cui merces ingens pro-

promiſſa ſi retraheret fugitivos: inſtabat eques & pene tenebat, cum aſylum præbuit oportuna Belgii tellus. Quæ in Belgio tranſacta, prætereo memorata à Cardinale Bentivoglio accuratiſſime, libro cui titulus *Fuga Principis*, ut Hiſpanorum & Belgarum omnium vota & animos ſibi conciliaverit fugitiva, ut ab Henrico ſæpe tentata per inſidias, ut per legatos petita, ut Belgæ, & Hiſpani, Archiduciſſa, & Spinola ſtudiis contrariis acti reſtituendæ, retinendæ, ut in tuto apud Belgas aſylo, Princeps Condæus Mediolanum transfuga, ut in aula Archiduciſſæ fœmina princeps egerit magna virtutis fama, donec fato fungeretur Henricus IV. hæc Cardinalis Bentivoglius politiſſime pro more ſuo. Ex fuga tum fœminæ Principi laus ingens, dum in longinqua fugientem ſequitur virum, ex ſtatione in præſens haud minor gloria dum ſociatur capto. Baſtillam ingreſſa, loco implacido & male ſano conſtanter agit, donec prægnanti ſedes mutaretur una cum viro Idus circa Decembres anni 1617. Captum Principem, ſequutam uxorem, mutatam captivis ſedem, uno tramite memoravi, velut rem in continenti geſtam, etſi biennium interceſſerit, nempe quò facilius ex continua narratione inſinuetur. Nec diu apud Vicennios, cum triſti puerperio liberatur infelix mater prole maſcula, immaturo fœtu. Aperuit vulvam ſoboles mortua, ſecuti dein maſculi duo, ſpes Gallorum; nec ſilentio tranſmitti debet virgo iiſdem & amplexibus debita, Virgo illuſtris, virtute & forma, nulli ætatis ſuæ ſecunda. Ex maſculis alter in magnam ſcientiarum præcipue militaris & politicæ famam adoleſcit, in arma & conſilium æque expeditus: alter adhuc pueritiam agens pietate & doctrina ante pubertatem illuſtris, à PP. Societatis Ieſu in Collegio Claromontano Pariſiis inſtituitur, futurus in ſuum tempus orthodoxæ Eccleſiæ lumen & columen, quod votum eſt Condæo patri ſumme Catholico. At de his ſatis.

1616.

Le College de Clermont à Paris.

Eodem anno mortalitatem explevit Cardinalis Gondius Radeſianus, vir magnæ probitatis, vita innocens, & quod præcipuum clerico, effuſus in pauperes, Chriſti membra: ipſe ſibi parentaverat ante funus, poſueratque tumulum ea inſcriptione, quæ etiamnum proſtat in metropoli Pariſiorum, Deiparæ Virgini ſacra.

Le Cardinal de Gondi de Raiz.

D. O. M.

1616.

D. O. M.

Langres.
Ioigny.
Villepreux.

Petrus S. R. E. Presb. Card. de Gondy, olim Lingonum V. tum Pariſiorum annis XXX. *Epiſcopus, Comes Iuniacenſis, & Villæpetroſæ Dominus, Ordinis ſancti Spiritus Commendat. Torquatus, Vir nota in Deum pietate, in ſuos amore, domi, publice, præſertim in pauperes vinctos, religioſaſque familias liberalitate: autoritatis, & diſciplinæ Eccleſiaſticæ tenax, ſacrarum ædium collapſarum reſtaurator, novarum ædificator, frequens ad PP. MM. legatus, Regg. Carolo* IX. *& Henrico* III. *in primis charus, Henrici Magni cum Pontifice maximo & Eccleſia conciliator, Ludovici* XIII. *in Chriſto progenitor, mortalitatis memor hoc ſibi funeri ſuo ſuperſtes monumentum P.C.* 1614.

Exceſſit anno Domini 1616. *ætatis* 84. XIII. *Kalend. Martii plenus dierum & bonorum operum.*

Achille De Harlay premier Preſident de Paris.

Non multò pòſt Achilles Harlæus ſenectute gravis excedit, egregia vir fama, cui duo & octoginta anni ſpatium vitæ fuerant, inoffenſa per honorum gradus virtute. Dum viget ætas, Parlamenti Lutetiani principatu magna laude defungitur, Chriſtophoro Thuano ſucceſſor, donec officio ſponte decederet ãnnum circa M. DC. XI. Exin privatim agens, quæſita ſolitudine velut in mortis præludium parat ſe toto quinquennio in finem Chriſtianum, quem magna tranquillitate explet uſque ad invidiam felix. Non ſic mori datum omnibus quibus eſt Reipublicæ adminiſtrandæ cura & ſtudium. Hîc fas ſit mihi excurrere extra ſeriem rerum, digreſſione politica mixtim & Chriſtiana, obiter admonendis qui Remp. adminiſtrant; nam niſi rebus geſtis probe inſtruimur hiſtoria in irritum eſt, nec legi debet. Hic vitæ noſtræ ferme eſt ritus. Pueritiam egreſſi per ætatis lubricum vana ſectamur, deliciis plus æquo immergimur, Deique parum memores, naturam matrem optimam in totum agnoſcimus. Nondum adolevimus cum pro innata libidine trahimur in honorum gradus ut quiſque valet; illum clerus, aut militia, hunc vocat tritura fori: ille, cui ex officio incumbit cura paſcendi gregis, vix ſui memor meditatur quodlibet aliud, &, qui Epiſcopus eſt, ſæpe gulonem agit, venatorem, aut aulicum, quandoque menſarium: ſic illi vita traducitur conviviis, venatione, luxu aulico, avaritia,

ut ſua

ut ſua quemque voluptas trahit: rara paſcendarum ovium 1616.
cura Epiſcopo, cui pro ovili aula eſt. Qui militiam tractat, graſſatur per fas & nefas, amicos, inimicos juxta habet; prædatur in tranſitu, in ſtatione opprimit, vaſtat ferro, flamma deſolat, violat Dei jura & hominum. Ad quem ſpectat Reipublicæ adminiſtratio, vel juris diſtributio, plerumque aut jura ignorat, aut notis utitur in abuſum; quæ extra commercium ſunt habet ſæpe venalia, aulici arbitrio qui ſummam rerum tenet, jus dicit. At non omnibus una eſt labes: ſi cui ſunt incorrupti mores, ſi cui ſat animi & virtutis eſt ut in alterius verba jurare nolit, non diffitebitur ipſe longo uſu obtundi ingenii aciem, extremaque ſenecta Therſitem fieri qui Achilles erat. Ea cauſa fuit cur annos natus LXXVII. Achilles Harlæus Rep. abſtinuerit. Rari ſunt quibus permittitur extrema ſenectus, nemo cui ea ætate ingenium ſtabile maneat, & quodcumque munus clero, militia, aut foro exercebitur, delirant ſane qui traducunt extrema vitæ in publico, nec ſibi probe conſulunt, ſeu vana in gloriam libidine, ut mortales, ſeu futuri ſeculi cura aguntur, ut immortales ſunt: decedit gloria viro decrepito, recurritque tandem exacto ætas circulo in infantiam: finis eſt unde principium fuit, hac illuſtribus viris ſæpe deſcenſus per declive iter, neque pietate Chriſtiana indignum eſt, furto ſibi ſubducere extrema vitæ applicanda Deo. Felix cujus, dum profligatius vixit, errores pœnitentia in finem diluuntur; minimum eſt quod reſtat vitæ ſeni decrepito, quique Reipub. plane eſt inutilis, *quo victurum ſe ſperat annus unus aut alter, multum æternitati valet: momento paratur æternitas felix, aut infortunata, qualem ſibi quiſque procurat. At hæc ſatis extra res noſtras, in viam redeo.

Fine anni diplomate Regio proſcribuntur Vindocinenſis, Mayenius, Bullionius Duces, & Pares Franciæ, Lejayus Præſes, Marchio Cuvrius, eorumque ſequaces: Reſcripti hæc formula fuit in compendium. *Vendoſme. Dumaine. Bouillon. Lejay. Le Marquis de Cœuvres.*

Quæ nobis munificis largitoribus debita à Principibus & primoribus regni noſtri fides, recenti pactione confirmata ſuadebat futuros autoritatis noſtræ vindices, conatuque legitimo effecturos ut nihil detrimenti Reſp. caperet. Contrà res ceſſit: vix Condæi detentionem audierant, cum in ſeditionem armantur magno provinciarum detrimento quas præ-

1617. *cariò adminiſtrant; bis datam fregere fidem, proſcriptum à nobis Nivernum Ducem in ſocietatem admittunt & protegunt: ſi ex mandato noſtro Præſides provinciarum edicta promulgari procurant, vim inferunt, proturbantque. Vna omnium rebellio eſt, una in regni ruinam libido: ea via lectus præter ordinem miles, ea via interverſa poſſeſſio arcium quibus ipſi procurandis commiſſi. Hinc pecunia Regia, dum in provinciis legitur, per prædam amota, rem Præſide Lejayo autore & conſultore geſtam. Quæ cum ita ſint, ne nobis aliquando imputari poſſit florentiſſimi deſolatio regni in hanc diem diſſimulata, vocatis Regina matre, Principibus noſtri, & externi ſanguinis, Ducibus & Paribus Franciæ, quorum præcipue intereſt ſalvam haberi Galliam, pronunciavimus, & pronunciamus Vindocinenſem, Mayenium, Mareſcallum, Bullionium, Præſidem Lejayum, Marchionem Cuvrium, & quoſcumque partium fautores, perduellionis reos, publicæ tranquillitatis perturbatores, hoſtes publicos. Mandamus, &c.*

Ex adverſo Principes vulgato contra Regem totâ Europâ ſcripto vindicabant innocentiam ſuam, Ancræoque imputabant ſeditionum ſemina & fomenta, ex quibus in ipſos poſtulatio erat: ipſa referam verba Latine reddita.

DECLARATIO *& proteſtatio Principum, Ducum & Parium Franciæ, Coronæ miniſtrorum, Præpoſitorum urbibus, arcibus, & provinciis; Equitum ordinis Regii, Nobilium, urbium, municipiorum, quorum omnium una eſt cauſſa, contra Mareſcalli Ancræi tyrannidem.*

NOS *Principes, Duces, & Pares Franciæ, veteres Coronæ miniſtri, necnon & Galli Nobiles, &c. Domine quandoquidem aulâ prohibentur viri probi, qui Majeſtatis tuæ genibus advoluti, prodere ingenue poſſent quanta calamitas tibi, quanta regno tuo ſtrages immineat; veneratione, qualis ſubditos decet, profitemur vulgatam à nobis hanc ad te monitionem humillime, ut videas caſum in quem ruis aliena labe. Id natales, id jubent juncta tibi & regno tuo fortunæ omnium noſtræ, ut privatæ, ut publicæ ſunt; jubet id ſacramentum ſolenniter præſtitum tibi, qua die, ſacra unctione te Regem agnovimus. Haud ignari ſumus celari tibi quæ geruntur, non paſſuro ſi liber agnoſceres; quæ pernicioſe committunt miniſtri tui pernicioſa interpolatione diſſimulant,*

 1617.

mulant, levantque ſe onere criminum quo graves ſunt, conjecta omni labe in nos quibus jure competit poſtulatio; ita legitimi actores, apud te pro reis audimus; ita dolo malo pervertuntur judicia, dum rei jus dicunt contra judices. His accedit calamitas publica quæ novis in dies exactionibus eo provecta eſt, ut populo tuo nuper opulento tranſeat in vota paupertas, prohibendo per inopiam tributo. Sat in eam diem veſano timori, ſat ſilentio datum: ſileant quorum nihil intereſt perire te, regnumque tuum. Clamat nobiſcum Gallia, clamant Principes externi & tui, eſſe te Mareſcallo Ancræo, & ipſius conjugi victimam. Sceleſtus homo & nequam cujus malis artibus Gallia deſolatur! quæ alii ſcelera, hic remedia vocat: Ex quo Henricus IV. mortalitatem explevit; intromittitur Conciliis arctioribus, publica regni armamentaria occupat, conciliat ſibi milites donativo, invadit munimenta & arces vi aut dolo, opprimit libertatem dicendi Parlamentis conceſſam ex quo ſunt à Regibus inſtituta, in carcerem conjicit Officiorum in aula miniſtros, quorum autoritas ſacra eſt, & in hanc diem intacta. Ille idem eſt à quo Lodunenſe fœdus violatum, ille idem qui Ducem Nivernum proſcripſit conjecta falſo perduellione in caput innocens; Viri probi & fortes, quibus eſt rerum tuarum præcipua cura, extra & præter ordinem eſſe queruntur perdendo Niverno accuſationem, inquiſitionem, judicium. Refutandæ in principem virum calumniæ ſat eſt populi voce, qua nihil fide dignius; nempe reus eſt, quia ea gente ortus, cui deceſſores tui multum debuere: reus, quia patriam colit & amat; reus, quia regii veneratione nominis & majeſtate regnantis ardeſcit totus, quodcumque extra eſt pro illegitimo habens. Vaſſallo litem movit ob non ſervatam Domino fidem, prærogativas officii in Campania ſui ſalvas habere voluit, caſtra, & urbes, feuda nobilia, quorum illi legitima jure ſucceſſivo poſſeſſio eſt, tranſmiſit ad poſteros qualia à majoribus acceperat ſuis intacta, incorrupta: dedit operam conſervandis arcibus, quas illi commiſerant deceſſores tui. Hæc eſt illa rebellio cujus Mareſcallo Ancræo reus eſt. Nobis certe crimini verteret imbelle ſilentium, poſteritatique haud injuria in opprobrium eſſemus omnes, ſi longiore patientia probarentur facta perditiſſimi viri. Pro libidine diſtribuit quodcumque eſt in regno tuo arcium & munimentorum, Concilium arctius, &

1617. *Parlamenta ſpoliat dignitate ſua, viris illuſtribus, poſtquam ætate & experientia inſenuere rebus; &, quod deterrimum, ſubſtituit vilia in omne nefas capita, viros in ſervitutem natos, quorum læta eſt fortuna per deforme obſequium, & malas artes. Quæ cum ita ſint alto expergiſcere ſomno, proſpice malis quæ tibi & regno tuo imminent, miſerere populi tui afflicti, ſancitas nuper Loduni leges confirma, vindica in libertatem ſanguinis tui Principem invidia vinctum, revoca primores regni & Principes juſto ab aula metu fugitivos, reſtitue dignitatib. quemque ſuis, &, qui Henrico parenti tuo præſtitere olim fideles operas, fac ut iiſdem conſiliis opitulentur filio: illis continua ſunt ſtudia rebus tuis, quarum augmento & ipſis privatim incrementa accedent, nempe ita natis ut bona, malaque tua ad ipſos ſpectent. Id ſi ſperare nos jubes, ibimus una in aulam omnes, voto in finem exſolvendo quale nuncupavimus tibi & regno tuo.*

In omne obſequium addicti & ſubditi.

De Vendoſme. Henri de Lorraine, Duc Dumaine. Henri de la Tour, Duc de Bouillon.

CÆSAR VINDOCINENSIS.

HENRICVS LOTHARINGVS.

HENRICVS à TVRRE.

Hæc Principes unaque cum ipſis nobilitas: adſtrepebat vulgus, & ut peſſimo uſu, jus ſibi quiſque dicendæ ſententiæ arrogat in cauſſis publicis, addebatur per murmura, publicos queſtus inhibente metu. *Eſſe prompta Gallis obſequia erga Reges ſuos, neque onera deprecari ſolitos niſi cum alieno arbitrio ſtant tributa, plerumque inſciis Regibus queis penduntur, aut pendi debent. amari Reges etiam ſævientes ex quacumque cauſſa, ſi ſponte ſæviunt; debitam illis fidem, quia Dei imago ſunt. Ancræum cujus ſtudia ſpecie obſequii illudunt majeſtati regnantis, pro Rege haberi, Ludovicum pro larva, & ſimulacro Regis. Hinc vincla & exilia Principibus viris indicta, hinc paſſos proſcriptionem Nobiles detrectare imperium auſos; ceteros, ſubſidia dominationi vilia in omne nefas mancipia, quanto quis ſervitio promptior, opibus & honoribus cumulari: ferro & flamma vindicandum nefas, internecione delendum quodcumque Ancræum, & Galigayam ejus uxorem contingit affinitate, conſortio, adminiſtratione: devota*

vota publica ultioni capita. Hæc vulgus obſtrepere ſolitum Aulico ſummam rerum habenti, rebuſque adverſum præſentibus, futuris inhians. Increbreſcente in dies procacitate, ut ſolent vetita, inquiritur in autores, quorum pars in carcerem conjecti, quidam condemnati: diviſæ dein per urbem furcæ patibulariæ imponendo dicacitati modo: nec multò pôſt velut ex crimine publico Stuardus Scotus, & Baro Vrtenautius Normannus, uterque nobiles, in necem rapti; ille quod Principum partibus adjunctus; hic quod Ancræi detrectaſſet imperia pro tempore audentius: erant qui adderent, rerum novarum in Normannia autorem Vrtenautium, habitumque ab ipſo privata autoritate militiæ delectum. 1617. *Stuart.* *Hurtenaut.*

Hæc inter Schombergus legendo in Germania militi intentus, fideles Regi operas præſtat. Helvetii Calviniſtæ qui Ludovico ſtipendia merebant in Gallia, bello abſtinent, rati Sectariis unam cum Principibus cauſſam eſſe, quo probis creditum vana eſſe Regibus noſtris, ea cum gente fœdera, empta quotannis caro, vix profutura nobis niſi è re pagorum eſſe videbitur. Diviſæ trifariam copiæ Regis; ibat Guiſius in Nivernum qua parte Campania Luxemburgo ſuccedit, illi Mareſcallus Theminius legatus, Praſlinius caſtrametator, peditum duodecim millia, alariorum duo millia ſupra quingentos: in Mayeniam Niverni uxorem octo peditum millibus Mareſcallo Montignio labor: Mayenio ad Sueſſiones opprimendo, commiſſum Arverno Comiti munus decem peditum, duobus equitum millibus. Fanum Menechildis Regi reſtitutum ante memoravimus Praſlinii facto, exin agro circumjecto Caſtella dedita, aut expugnata. *Le Duc de Guiſe General.* *Theminet Lieutenant General.* *Praſlin Mareſchal de Camp.* *Montigni.* *Dumaine.* *Le Comte d'Auvergne.* *Sainte Menehoudt.*

Præcipua belli moles ad Sueſſiones, Porcianos, & Retellios fuit. Retelliorum caput eſt Retellium, urbs muris invalidis Ducum Nivernenſium poſſeſſio antiqua & nobilis: non hinc procul, qua defluit amnis, eorumdem Ducum opima ditio eſt feudo illuſtri, Caſtellum Portianum: Caſtello adjacet urbs modica quam Axona amnis rigat, huc collata impigre caſtra: hic ordo obſidii fuit. *Soiſſons.* *Porcian.* *Retelois.* *Riviere d'Ayne.*

Villabuſcanus Portiano Caſtello præpoſitus, ubi Guiſium imminere audit, cito ad Nivernum nuncio inſtare hoſtem monet, nec ſibi militem aut commeatum eſſe, quantum ſatis propulſando: invehitur ſecundo amne commeatus, expedita ducentorum Leodienſium cohors ſuggreditur, ca- *La Ville aux bois.* *Liegeois.*

1617. ſtrumque ſubit Monteraqueo duce. Idus circa Martias collem inſidet Guiſius loco abrupto, tormentiſque quatuor minatur caſtro infra poſito, poſtridie ducentis tormentorum ictibus concutitur murus; ſuburbia, qua in Condæi pagum iter eſt, vi occupantur. Adornabant prælium delecti ex qualibet centuria milites, ſuſtinebant tres Regiæ cuſtodiæ cohortes, ductantibus Caſtronovano, Goaſio, Muſio præfectis; poſtquam expugnata ſuburbia cremari placuit. Adjacebat Caſtello area per vallum juncta muris, labor extra poſitus, qualis arcibus circumduci ſolet propagandæ latius defenſioni, ea hodie urbium obſidendarum ratione ut cito expugnentur, niſi illas ſpatia quanta ſatis & munimenta extra firmaverint. Oppugnandis quæ extrà erant munimentis procurantur Catalaunis tormenta ſex, quibus per continuam diſploſionem infeſtatur præſidiarius miles, nec ſuccumbit, reparantur novo in dies ſubſidio vires, Niverno militem & annonam Retellio (ea tum illi ſedes) procurante. Erat ea parte obſeſſis egreſſus liber, ſuburbiumque quà defluit amnis ad Retellios nullo impedimento patebat opem inferentibus: placuit nocte concubia expugnari, habetur militum delectus, poſcebat opus arduum toroſos viros; Campanicam & Vaubecurtiam cohortes præcipua ejus belli præſidia, ſeptingentoſque una equites Theminius & Baſſompetrus tranſmiſſo amne, prato ſuburbanis adjacenti diſtribuunt; dat ſe crepitaculario comitem Sauvagius centuriæ Campanicæ legatus, levi ſecum manipulo, infigitur manuali ponti crepitaculum, ſubditoque igne diſploditur, reboat tormentario pulvere concuſſus aër, impulſu disjiciuntur poſtes, ruina fit quanta ſatis intromittendo militi. Ad ſtrepitum, per noctis ſilentia majorem expergiſcitur præfectus caſtro; muriſque diſtribuit militem, juxta & ponti, qua maxime patebat aditus: noctem illunem illuſtrant diſpoſiti per murum ignes, jaciuntur ſtramineæ faces, occumbit crepitacularius glande transfoſſus. Obſeſſis in regios haud incerti ictus per lucem, donec penitus pellerentur. Eo prælio regiorum jactura ingens fuit: luctuoſa præ ceteris cædes Baronis Vigani qui vix adoleverat (is Theminii nepos ſtrenuus & audax adoleſcens) dura belli rudimenta! Rareſcentibus ad primum crepuſculum umbris redintegratur verberatio ſolito fortius & pertinacius; collimatis

Montereau. *Condé.* *Caſtelnau.* *Goas.* *Mus.* *Chalons ſur Marne.* *Regiment de Champaigne, & de Vaubecourt.* *Le Petardier.* *Sauvage Lieutenant d'une Compagnie au Regiment de Champaigne.* *Le Baron du Vigan nepveu du Mareſchal de Themines.*

matis quatuor in urbis muros tormentis, in munimenta Caſtelli item quatuor, patuit via: disjecto muro urbe abſiſtit præſidiarius miles, ſeque in Caſtellum recipit: ita lex dicta à Niverno, ne per expugnationem quæ imminebat vaſtaretur flamma & ferro urbs dives, ipſius feudum. Deſtitutam militari præſidio oppidani ſtatim Guiſio tradunt, intromittitur Baſſompetrus, unaque bis mille legionarii. Poſtera die excubias agente Belmontio, tympaniſta Caſtello egreſſus monet rem Monteraqueo eſſe, quam Guiſio communicet, iturum in caſtra aperiendo ſecreto, ſi dantur obſides: negat Guiſius petitam ab hoſte fiduciam, addito, plus eſſe præſidii in fide abs ſe data quàm in obſidibus: abſiſtit caſtro Monteraqueus ſub fide Principis, tandemque deditioni ſubſcribitur in has leges. 1617. *Beaumont.* *Montereau.*

I. *Reſtituenda Regi munimenta, & caſtrum.*

II. *Abſtituros præſidiarios armatos, fune ex utraque parte ſuccenſo, glande in ictum parata (in buccam vocant) expaſſis ſignis, ſalvis impedimentis.* *Bale en bouche.*

III. *Machinas murales, pulverem tormentarium, pilas & ſi quid intus armorum eſt, reſervanda Regi, neque aliò transferenda.*

IV. *Gallia abſtitùros Centuriones, eorum vicarios, primipilos, necnon præſidiarium militem, exceptis Villabuſcano, Monteraqueo & Roſſelleto, adigendum inſuper ſacramento militem, armis ut abſtineat in Regem ſuum, toto trimeſtri abhinc numerando.* *La Ville aux bois.* *Roſſelet.*

V. *Plauſtra vehendis impedimentis, & militibus ſauciis ſubminiſtranda obſeſſis nomine commodati, eo numero quo ſatis.*

Actum XXX. Aprilis, M. DC. XVII.

Caſtello poſtmodum abſiſtunt ſupra triginta noningenti legionarii, ſeptuaginta quinque fœminæ, infantes, puerique promiſcue ut quemque matres in arcem ſubduxerant, fiſæ loco.

Pleriſque bilem movit Articulus quartus per quem ſacramento adhibito miles Gallus promiſerat, non movendum à ſe Regi bellum intra tres menſes proximos, qua lege continebatur tacite facultas belli contra Regem movendi poſt tempus; unde illatum, Regem ipſum autorem eſſe in rebellionem & civile bellum. Prævalebat per ea tempora obſequii modus in arbitrio ſubditi poſitus, uſucapta per Regis

 infan-

1617. infantiam omni licentia: Proregum ſumma autoritas erat, &, ut quiſque privatam in provinciis legem dixerat, ita jus erat. Convaleſcet in tempus ſuum lex regia, ſummaque papaverum capita, primores regni, exciſa, indebito rerum dominio cadent, opus arduum, eidem debitum viro, cui & debebitur ultima Sectariorum clades, rem ſuo tempore memorandam.

Guiſius, poſtquam expugnaverat Portianam arcem, ad Retellios caſtra movet; brevem obſidionem expedio per compendium. Octo dierum expeditio fuit; obſeſſi eruptionem in regios bis auſi, bis magna clade retruduntur: hic dum ſe Marchio Theminius manipulis hoſtium audacius miſcet, leve, in brachium, vulnus excipit, haud indigna Mareſcallo Theminio ſoboles. Foſſam dum explorat Praſlinius audentius more Gallico, ſclopi ictu trajicitur, qua parte ventriculum ſubit femur; Baſſompetrus tormenta muris admovens glandem ventre aperto excipit, neutrique ab ictu cædes eſt, quod pro miraculo acceptum. Proxime inſtabant muris Regiorum foſſæ, cum Nivernus vindicandæ à ruina urbi, feudo ſuo, Marolium ad Guiſium ire jubet procurandæ deditioni: hæc inter ruinam ediderant murales machinæ quantum ſatis muris aſcenſione ſuperandis, unde Niverno intenſior metus; nec procul erat expugnatio niſi urbs dederetur: deditur, abſiſtit præſidii miles, manent populus & magiſtratus, manent munimenta arcis & urbis muri, ita lex dicta.

Les tranchées.

Marolles.

Au païs de Nivernois.

Ad Nivernenſes procurabat bellum Mayenia Niverni conjux: rem inauditam! fœmina ingenti animo munia ducis induerat mentita virum; militi, ut quis inops, aut ſaucius, veſtem & fomenta largiebatur, manipulos colligebat, adibat ſigna, tentabat largitionem, quis credat? datur Mareſcallo Montignio in Amazonem belli cura, expugnantur urbes Niverno fidæ, quæ principibus confœderatis ea Galliæ parte præſidio & aſylo erant, minore ſane in Montignium gloria, quod bellum in fœminam gerebatur.

Merebant Regi peditum triginta, cataphractorum decem millia, diviſoq; in tres exercitus milite, ſuus cuique imperator, ſuus cuique in bellum apparatus, armamentarium cuique ſuum, tormenta bellica, commeatus, pro numero diſtributa erant; hæc ſane optime, niſi deficeret pecunia belli ner-

li nervus. Hæc inter Mareſcallus Ancræus, in quem Principum iræ, & omnis belli moles, Pontarqueo (arx eſt ad Sequanam Lutetiæ imminens, quam procurabat) ad Regem ſcribit, concepta verba referam, varie tum accepta, ut cuique odium, aut gratia in Ancræum. 1617. *Le Mareſchal d'Ancre. Le pont de l'Arche ſur Seine.*

DOMINE, *cum nuper Lutetiæ, in vaſto Regiæ ambulacro Majeſtatis tuæ genibus advolvebar, ſalutando humilime in abſceſſu meo cujus ibam mandata ut exequerer, procul eorum exemplo, qui, etſi tibi omnium quæ poſſident, debitores ſunt, ſe, militumque millia ſecum itura in bellum, quod geris, pollicentur, ſi pecuniam dederis quanta ſatis habendo delectui. Diſſimili inquam ratione ab iis, qui Regi ſuo operas locant ex conducto, memet obtuli una & octingentos cataphractos, ſex millia peditum conducta impenſis meis integro quadrimeſtri. En fidem exſolvo. Militant tibi in præſens, mihi merent ſtipendia ter mille & ducenti Leodienſes, bis mille & ducenti, Galli legionarii equites octingenti lecta nobilitas. Ibunt armati quocumque juſſeris, illis ego dux, aut comes ero; mihi abunde eſt ſi probas auſum: exſpectabo mandata qualia dixeris. Nec me adeo tenacem puta dignitatis meæ, aut officii memorem, quo per munificentiam tuam armis præeſſe debeo, ut dux ire velim; parebo, quibus imperare muneris eſt mei, gratumque erit etiam indebite paruiſſe, ſi me non diffitebitur Gallia fidum tibi & regno tuo. Decedam quibuſlibet imperio & autoritate armorum ad nutum tuum, neque gloriam æmulabor, niſi quam obedientia & obſequio meruerim.*

Humilimus, obſequentiſſimus, fideliſſimus ſervus, & ſubditus. CONCHINVS.

Quia obtrectatio & livor pronis auribus accipiuntur, pleriſque diſplicuit Conchini audacia, offerentis Regi quæ Regis erant. *Arguebant hominis novi faſtum & arrogantiam, dum jactantius offert è penu ſua, arma, militem, & in quatuor menſes ſtipendium; immenſos eſſe ſumptus, quibus ſex peditum millia, octingenti equites ſuſtentantur: furto ablata arroganter reſtitui, brevi reſarcienda de publico.* Plura his addebantur fuſius à nobis memorata ſub anni exordium, quæ repetere fruſtraneum. Contrà quibus accepta erant Ancræi in Rempubl. ſtudia (quanquam rari) *laudabant ingenuam indolem, affectuſque pro regni gloria, & Regis ſalute immenſos: Conchinii ad Re-*

1617. *gem literis utrumque prodi: profeſſum eo ſe provectum potentiæ & rerum privatarum augmenti, quantum ſufficiat exercitui componendo, & per ſumptus ſupra communem hominis fortunam poſitos exhibendo. Probari affectum & fidem, cum ſe, militemque in procinctu fore, ultro ad Regem ſcribit, qui tum ære alieno gravis, impar erat bello in tribus regni ſui provinciis ſuſtinendo: regni decus & gloriam quæſita primum, dein Regis & Reginæ matris ſalutem. Oppreſſum nuper à Principibus Regem, adactumque vi majore in fœdus ſibi indecorum, exitiale regno, inſectari Ancræi ope & conſilio eoſdem Principes contumacia feroces. Iuſta eſſe Ancræi arma, vim non iniquam, quibus in præſens premuntur, qui quotidie populum opprimunt. Poſteritati in exemplum futuros, propagandaque toto late regno ſubditorum animis fidem & obſequium ruina rebellium, Ancræi opus. renovari in annos ſingulos ſeditionem & bella ob res privatas Principum, quibus diffuſa ſunt hac illac toto regno feuda, & urbes unde ſumma illis autoritas eſt. Bellum velut ex conducto geri ab ipſis, poſtque deſolatas ferro & flamma provincias venali tandem pace finiri. Sic exhauſtum ſæpe ærarium, dum Rex identidem emit quæ ſua ſunt; largitionibus & profuſione pecuniæ regiæ venalem haberi apud Principes tranquillitatem publicam: neque mirum reparando dein ærario ſi tributa populo extra ordinem indicuntur, quorum una eſt cauſſa rebellio Principum. Non aliam eſſe vindicandæ autoritati Regiæ viam, quam ſi in noxios per arma nullo natalium delectu ſæviatur, eodemque ordine habeantur Principes, primores, nobiles & vulgus; quam ſi dejecti opibus & ſolio dignitatum autoritate deſtituentur & feudis. Futura tum apud Gallos læta quæ in præſens languent, ubertatem, & commercia. Ita reſtituenda in integrum jura regni. Ancræum ſtrenuum & ſagacem virum Regi optimè conſulere, &, dum augetur opibus, unam illi fortunam eſſe cum omnibus qui Rempubl. adminiſtrant, eum qui dejecto ſucceſſerit majore aviditate ſectaturum opes, hauſtoque avidius populi ſanguine ſaginandum, cum hic penitus ſaginatus ſit, eoque minus gravis Regi & populo. Non adeò novum hominem, quin gentilitium illi ſtemma apud Etruſcos ſit: neque ſine exemplo eſſe provehi ad prima dignitatum faſtigia alienigenam: Stroſſios, Trivultios, Gondios, Ornanos, exacto ſeculo primis regni officiis*

Les Stroſſis. Trivulſes. Gondis. Ornanes.

officiis defunctos magna gloria: Mareſcalli munere donatum Ancraum ſub Medicaa matre; idem dignitatis obtinuiſſe olim Stroſſium ſub altera Medicaa: utrique matrum eandem gentem, utrique Regiam ſobolem, utrique regimen rerum Gallicarum, utrique in gentiles ſuos amorem penu augendis, & per dignitatum decora provehendis, utrique eo modo præſidia dominationi quæſita: Regibus & Reginis ſuos eſſe affectus & arcana in qua inquirere nefas, quandoque periculoſum ſit: nunquam ſine detrectatore fuiſſe qui eſt Regi potior: Debitas invidia Satyras, quas nemo ſcriberet ſi augmento omnes ſociari poſſent; quia paucis communicatur fortuna, paucos eſſe, qui rerum imperia habentem æquo animo ferant, reliquis pro tyrannide haberi autoritatem ipſius, etſi legitima eſt. Hæc tum Ancræi defenſores, quanquam erant pauci. Redeo ad Principes. 1617.

Comiti Arverno delata in Mayenium expeditio (de Guiſio, de Montignio ante *diximus.) Mayenius fama & militari virtute inſignis, raro milite ſuſtinebat immane belli pondus; Arverno tormenta bellica obſidendæ Sueſſionum urbi ſupra duo, viginti, legionariorum quindecim, alariorum tria millia: Mayenio mille & ducenti pedites, alarii trecenti. *Le Comte d'Auvergne.*

Arvernus recepto per deditionem Petrafontio, ad Sueſſiones arma convertit: Mayenius ſe, reſque Principum urbi commiſerat, minus caute, loco invalido: Axona amne modico alluitur planities circumjecta, utramque ripam per cymbas ponte tumultuario tenebat Arvernus Comes, acieſque hac illac diviſerat uno commeabiles ponte: vere adulto continuis imbribus augetur amnis, nocte concubia forte relabentem ſequitur pontis & hominum ſtrages. Mayenius, ubi pontis ruina diviſas Regiorum copias audit, erumpit, qua rari ordines, illi Suſius ex ſorore nepos it comes, vir ſtrenuus unaque centum nobiles, quingentique legionarii delecta manus, Buſilameti cohors ea parte excubias agens internecione deletur, ipſe militiæ præfectus poſt rem bene geſtam captus in urbem trahitur: in adverſa ripa ſtabat Comes Arvernus non auſus amni committere militem ſuum incerto vado. Sic ab impræviſo aquarum auctu in regios ſtrages impræviſa. *Pierrefons. Soiſſons. Ayſne. Le Comte de Suſe. Buſſilamet.*

Poſtridie, moræ impatiens Comes, recentique à clade vecors redintegrare aſſidua diſploſione verberationem, producere

1617. cere vallum, ruinam edere, parare muris ſuperandis ſcalas manuales: jamque in procinctu erat expugnatio, cum affertur, cecidiſſe hoſtem publicum, mactatam in Regia victimam Principibus debitam, Mareſcallum Ancræum. Res mira! Conciliantur ſtatim obſeſſi obſidentibus, neque expectato ſigno confeſtim dilabitur ab urbe in caſtra miles, ſubitò urbem invadunt nemine obſiſtente Regii, miſcentur manipuli, armati, inermes, in amplexus mutuos itur, nullo partium diſcrimine, hauſtoque largius mero unà bibitur Regi liberatori; uno verbo ex duobus fit unus exercitus. Neque id modo apud Sueſſiones: Guiſius ad Campaniæ confinia Niverno inſtabat, nulla in effugium ſpe; Montignius ad Nivernos Mayeniam Niverni uxorem ad deditionem cogebat, aut fugam; cum ad inſperatæ rei nuntium una exercitus conſpiratione, quanquam longo terrarum tractu diſſiti, conciliantur invicem, promiſcuaque ſtatione habentur. Hic finis bello.

Deſperata Principum ſalute ecce in momento Ancræi cædes & caſus, remedium cœlo demiſſum: quidam malis augmentum dixere. Statim mutatur facies rerum: novum eſt regnum ſub eodem Rege: rem memoratu haud indignam ab origine repeto.

Extrema hiemis Ancræus Regia procul in Normannia exegerat, unde illi per abſentiam caſus, quo viri tum irriſa apud ſapientes ſocordia dum aula abſiſtit tempore quo populari aura valebat Luynæus per Regis gratiam. Atqui eò ſe provectum potentiæ credebat vir impotens ſui, ut tempeſtates & nimbos infra aſpiceret, & aſpernaretur.

Luynæus ibat in apicem rerum, non alio tum impedimento, quam ejus penes quem imperium erat: abſenti cautè inſidias ſtruit in hunc modum. Regi in ludos admotus, & venatica, nocte & interdiu æmuli ruinam operatur, primum inſinuata diffidentia, exin odio. Alto ſomno diſcutitur Rex. Poſtquam Luynæo conſtiterat, grata eſſe quæ diceret, acrius inſtare: *Ita natos, in id à Deo lectos Reges, ut legem dicant: conferri quodcumque in Gallia juris & imperii eſt in Reginæ matris & Mareſcalli Ancræi arbitrium. Non aliter conſtare regnandi rationem, quam ſi uni Regi reddatur: ignota ipſi penitus quæ geruntur in Gallia regno ſuo. Nihil eſſe bello ſalutis, præcipuè inteſtino, quo in patrem filius, in filium*

filium armatur pater. Pacem Ancræo exitioſam eſſe, quâ rebus pondera redduntur ex æquo, qua Principes & primores regni in officia quiſque ſua diſtributi, circumſtant Regi: his ſplendeſcere aulam, & valere Regem, Pace ſpectari cauſſas, & merita: ubi bellum ingruit, probos, improbos, noxios, & innocentes juxta cadere; eam eſſe cauſſam belli quo opprimuntur Principes. Præcipuas arces ad regni confinia Ancræo poſſideri, unde minatur audentius. Duram neceſſitatem hominibus liberis, qua tyranno parere coguntur ſub bono principe. Pro libidine imperantis deſtitui officiis in Regia ſuis veteranos; ſubſtitui novos homines, opprobrium gentis. Ab ignobili viro nobilitatem ludibrio haberi: exhauſtum tributo populum: deſolatas urbes. Ipſi, cui omnia vivere æquum eſt Regi, eſſe intermortuam vitam, vix loqui, vix ſpirare auſo: nihil eſſe legitimo largitori quod largiatur: anguſtam illi familiam, arctam penum. His aut talibus Luynæus ad Regem: ille capeſſendi impatiens regni, dare libertati faciles aures, alto rem ſecreto tranſigere, ponderare momenta & cauſſas, audere, mox paveſcere: ſi quando de Ancræo, aut ipſius adminiſtratione proloquutus, laudare fidem & animum. Sic decepti vigiles, quos Regina mater conduxerat: geſta hæc ex compacto Regem inter & Luynæum, opportuna per Ancræi abſentiam occaſione, quæ in aulis Regum præceps eſt, & rarò redux. Poſtquam venerat, redintegratur factio: urget Luynæus, ratus eò poſitas res, ut ſin propere ferro Ancræus tranſigitur, ſit ipſi periculum, quale intentat. Rex obtegendo facinori, quam ante gratius Ancræo adblanditur, donec incautus rueret. Conſilii autor eſt Luynæus, participes, vilia ipſi mancipia, ignoti homines, quorum nomina claruere poſt cædem (Principum aut primorum nemo in conſcientiam facti vocatus) exſequendo, in Vitrium electio eſt (is cuſtodiæ, quam corporis vocant, præfectus erat) jubetur vir ſtrenuus ſubeunti prima arcis Regiæ atria Mareſcallo, verbis præter morem audacibus, & in minas flexis, moram indicere: obluctantem, quod ſperabatur, occidere; quærebatur color necando. Regi haud dubium erat, quin ſuperbus homo opponeret vindices manus, armiſque obſtaret imperio, hinc ſequutura nece; ita res habuit.

1617.

Vitry Capitaine de la garde du corps.

Vigeſima quarta Aprilis, hora ante meridiem decima Mareſcallus Ancræus magno ſtipantium concurſu, ad Regiam venit:

1617. venit : prohibetur aditu majoris portæ, occluſis præter morem valvis ; ita imperatum cuſtodibus, patrandæ certius neci. Eo nihil præſagio territus, minore porta prætergreditur, ratus, alto quanquam ſole, ſtrato Regem adhuc recumbere. Sequebantur conductitii nobiles, ponte anguſto ſinguli. paucis via permittitur, prohibetur aditu globus nobilium, præſidium in veſtigia ire ſolitum, quod Mareſcallo ignotum longe prætergreſſo. Venienti datſe obvium Vitrius: *Du Halier.* ſtipabant Halierus frater, lectaque manus in quibus Regi & Luynæo præcipua fides. Vbi in præſentiam datus, bacillo quo deſignare imperia moris eſt, Vitrius venientem ſiſtere gradum jubet aut mori : Ancræus ad hæc in veſtigio ſtare audentius, poſitaque ad enſis capulum manu obluctari vecors & furens, donec duplici glande transfoderetur. Ad caſum tota ſtatim regia ſtupor eſt : aream late & veſtibulum impleverat conglobatis agminibus miles juſſus ſtare in armis, hærebatque rei novitate perculſus, cum Rex è feneſtra conſpicuus, *Iuſſu* (inquit) *meo tranſactum opus*. Vocem ſequitur acclamatio & applauſus, donec præſidia dimitterentur : alta pòſt in arce ſilentia, velut ſtupentium. Hæc inter Reginæ matri affertur, cecidiſſe Vitrii manu Ancræum: excanduit, ibatque ad Regem indignationis plena & ultionis, cum audit, probatum Regi factum. Hæc in regia.

Interea ſpargitur in vulgus incertis autoribus rumor, cæſum Ancræi proditione Regem : at brevis error, ſtatim agnitum cecidiſſe Ancræum, unde publica gaudia. Ornanus *Ornane.* ædes quamprimum Palatinas juſſus adit, factumque renuntiat : addit mandatum inſuper ſibi ut diceret : *Reſtitutam hodie Senatus libertatem, autoritatem legibus, Regi regnum.* Non antè populi concurſus major, una omnibus acclamatio eſt, implent urbem & pomœria applauſus & confuſæ voces. *Cecidiſſe tyrannum : nullo jam obice regnaturum Regem : ſic caderent quicumque auro publico inhiabant*. Hæc populus tota urbe fanaticus, nec ſui compos. Ceterùm probata omnibus ultione, pleriſque diſplicuit modus. *Regi judices eſſe lege conſtitutos, quorum ſit inquiſitio in crimina, & pœna indictio : infra majeſtatem eſſe quodcunque à Rege in magnis cauſis privatim agitur. Ceteris mortalibus in eo ſtare res & conſilia, quid ſibi conducere, quid obeſſe putent : Regum diverſam eſſe rationem, quibus præcipua rerum in fama*

ver-

verſantur. Reum majeſtatis Ancraum: at debuiſſe veteres antecedere formulas, judiciſque delegati ſententiam. Regibus etſi in ſcrinio pectoris leges ſunt, invaluiſſe conſenſu ipſorum & populi, ut committatur viris probis cauſſarum cognitio, pracipue capitalium, alioquin privati cujuſlibet, apud quem erunt arbitria rerum, libidini fore obnoxiam fortunam omnium. Plerumque aulicos rerum ſummam tenentes, ſpecie publice ultionis, privatis odiis graſſari. 1617.

Non defuere, quibus & probaretur vindictæ modus. *A regibus delegari ſolitum in publicis judiciis magiſtratum, ob cauſſas maxime duas: deprecanda invidia quam in judicem excitat ſeveritas legis, & procurando ſibi otio; quod aſſiduo judiciorum ſtrepitu turbatur; ſi Rex ſupra invidiam eſt, ſi per judicia occupari amat, arbitrioque ipſe ſuo jus reddere, ceſſat officium delegati. In manu Regum eſſe leges, ut dixerint valere, ut abrogaverint eſſe invalidas: neque delegatis jus eſſe, niſi ex ea formula (prout rex privatim, aut publice ſtatuerit.) Per alium qua poteſt Rex, multò magis per ſeipſum poſſe. Denique non eſſe ſubditorum inquirere, quid Regi, & ex qua cauſſa placuerit.*

Nocte concubia cadaver nullo apparatu in ſancti Germani fanum furtim effertur, obtegiturque humo temere & raptim circumfuſa. Id ubi prima luce innotuit: ire magna in ædes ſacras frequentia vulgus: æmulante ludibrium utroque ſexu, erui cadaver, injectoque in collum fune trahi in patibulariam furcam, quam mandato ipſius Ancræi magiſtratus poſuerat, terrendis quibus erat ſcribere, aut licentius loqui libido. In propatulo proſtat cadaver è fune pendulum, ſuſpenſoque illuditur, adjecta impietati verba procacia quæ reticere ſatius, abolendæ calumniæ, cui etiam per falſa ſæpe autoritas eſt: qua viventem hominem veſania coluerat vulgus, eadem inſectatur interfectum: in cultu, in ultione cœcitas. In patibularia furca ducitur funus Mareſcallo: jamque ultione ſatiata plebes iracundiam expleverat, cum vile caput, Vrtenautii è familia ſervus (hunc patibulo ſuffectum ante memoravi Ancræo procurante) præciſo fune, cadaver in terram præcipitat, inſtat in caſum dato, morſuque diſcerpit, lætus cruorem lambere & ſorbere tabum (debita Vrtenautii Manibus ultio.) Adſtrepit vulgus crudele in quos iraſcitur, implacabile ubi impune ſævire *Vrtenaut.*

datum:

1617. datum: trahit, diſcerpit, laniat, laſſatur ultione, nec ſatiatur. Redintegrantur voces & murmura: tota urbe diſtrahitur cadaver mutilum: neque decedit cum ſole furor: ipſa nox augendæ infamiæ diem æmulatur: cœlo placido Luna radiat, ſyderaque fulgore inſolito laniſtas juvant. Aſt non ſyderibus opus illuſtrandæ urbi; per noctem ædium veſtibula, & feneſtræ, nulla indictione, niſi quod omnibus una libido erat, ſydere privatim ſuo fulgeſcunt, ſplendent vici ignibus circumfuſis, donec deforme cadaver lixas inter & ganeones divideretur; ſic venit populo in tributum, quem tributo exhauſerat. Hæc vulgus.

Primoribus magna ex eo facto gaudia, aſt non integra: diſplicebat ultor, placebat ultionis modus; & ſi Luynæus autor demeretur, omnino voti compotes erant. Imminebant novo uſurpatori, Gallicarum rerum imperia, & commutato quamvis domino, timebatur par ſervitus: pejora inſtare metuebant ſub novo homine, qui omnium rerum penuria laborans, omnibus inhiaturus erat.

Mareſcallo Ancræo hic finis fuit: quale exordium paucis *Conchino.* expedio. Conchini gentile illi nomen & ſtemma, gens apud Etruſcos non plane ignobilis: patre ortus litterato, avum rerum haud expertem habuerat, Coſmi Medicæi (ſi vera fa- *Galigaie.* ma) Secretarium, quod ante fuit, obſcurum eſt. Galigayam duxerat Reginæ matri à teneris præcaram, per cujus gratiam floruerit ipſe, necne, varie dictum: fuere qui uxori tribuerent familiæ augmentum, primoſque in aula favores: quod naſcente utriuſque fortuna haud eſt abſimile vero; poſtquam adoleverat, ſtetit uterque virtute ſua. Quo tempore Henrico IV. Maria Medicæa nupſit, arctæ illis res, anguſta domus; crevit Reginæ incremento fortuna. *Ancre.* Ancræi feudum illuſtre, magno venale pretio comparatur, hinc nomen; nomini adjunctum Henrico etiamnum ſuper- *Chevalier d'Honneur.* ſtite, officium Equitis cui ductandæ Principis munus. Hæc viro fortunæ rudimenta. Statim ab exceſſu Henrici tranſmiſſa in Reginam parentem regni adminiſtratione, ire in melius fortuna conjugum: intendi utrique ambitio & fa- *Premier Gentilhomme de la Chambre.* ſtus: rerum potiri, planis tum quæ ante aſpera. Primus viro in aſcenſum gradus ab Henrici funere, primi in aula nobilis officium eſt: uxori Reginæ muliebris mundus com- *Dame d'Atours.* mittitur (mundi dominam vocant) munus in Regia, pri-

ma

ma inter. Nec multò pòſt Ancræus Mareſcallum Galliæ agit, parum debita tyroni in primum armorum imperium promotione. Necdum finis, arctiore Concilio veteranos in quibus Henrico nuper præcipua fides proturbat, Principes contrà ire auſos inſectatur, Parlamenta opprimit, Condæum in vincla agit, primores aulâ depellit, quo tempore queri, aut gemere crimen erat. Hæc dum geruntur publice, vix dici poteſt quantum privatis ipſius rebus acceſſerit: feuda illuſtria & opima acquirit pecuniâ publicâ: provinciarum, urbium, arcium, in regni confiniis ſitarum præfecturas invadit: conductitii in ſtipendium nobiles, vilia in omne nefas mancipia uni rerum arbitro merent; denique, ſi fortuna manet, nihil eſt quod ultra ſperet, nihil quod timeat. Neque tranſmitti ſilentio debet, nobis qui gratiæ nihil, odio nihil damus, fuiſſe viro ingenium acre, dotes animi, & præſidia politicæ maxima: nec deeſſe etiamnum hodie qui affirment, falſa eſſe & per invidiam vulgata, quæ ex publica fama ſupra memoravimus. Agnoverat regno exitialem eſſe nimiam autoritatem Principum, qua ſæpe obſtiterant Regi, hinc legitimi conatus deprimendis, quod nemo improbaverit, ſi eo ſpiritu agebatur. Vt poſtmodum ſublato Luynæo, hic regnandi modus Regi optimus, ævo meliore convaluerit: ut primoribus plane deceſſerit tyrannis, quam ſub infante Rege uſurpaverant, opus viri inter politicos maximi. ſuo loco reddemus. 1617.

Agebat in arce regia, Galigaya velut privata domo: vix cædes illata viro, cum jubetur Vitrius uxori vincla injicere. Injicit, gazamque, & quicquid ipſi ſupellectilis erat, velut in pignus addicit Regi; ipſas quas collo aptaverat armillas, quos brachiis circumduxerat uniones, juſſa exuit, nec multò pòſt in Baſtillam traducitur. Barbinus in primam ærarii dignitatem nuper vocatus, in forum Epiſcopi obtorto collo trahitur, arctaque cuſtodia vincla ſubit: Mangoto recens Procancellario ſigilla adimuntur: nec ultra ſævitur in virum qui omnium calculis probus erat & innocens; non ambita dignitate. Armandus Richelius Epiſcopus Lucionenſis nobis ante memoratus, poſtmodumque in decurſu Annalium paſſim memorandus, arctiore rerum externarum ſecreto dejicitur (officium eſt inter præcipua) pauloque pòſt finibus regni abſiſtit. Luynæo ſuſpecta præſentia viri cui jam tum omnia in plano erant, nedum autoritate qua Reginæ

Barbin. *Le For l'Eveſque.* *Mangot.* *Richelieu Eveſque de Luſon.*

1617. parentis affectus regebat ex voto,ſed ſagacitate & rerum experientia: his adjuncta animi magnitudo perſuaſerat, quandocumque daretur in ultionem occaſio, auſurum; hæc cauſſa oſtraciſmi, nulla in anteceſſum labe. Exactus item Marchio Richelius vir in alta natus:nec multò pôſt ereptus Gallis indebite, dum virtute bellica viam ſternit ſibi in prima armorum faſtigia, quod infra trademus. Indicta Avenio ubi privata utrique vita tranquille traducitur, pœnæ genus Armando parum debitum cui à teneris pro labore quies, pro quiete fuerat labor. Nec ſe quieti totum permiſit, datis in publicum libris, quos durante ſeceſſu in Calviniſtas compoſuit, magna eruditionis & pietatis laude. Aſt non hîc meta laborum viro in Sectarios nato: videbimus annis ſequentibus, conſilio altiore confectum Opus, quo tempore ſuccedent argumentis tormenta bellica, queis velut ratione ultima utetur exſtirpandæ Sectæ. At hæc infra.

Le Marquis de Richelieu.

Avignon.

Invaluit in aulis Regum, ubi caſus eſt miniſtro cui prima rerum autoritas fûit, in momento deſtitui præſidia dominationi amicos quorum conſilio & ope nitebatur. Dejectis quos in conſilium Regis arctius introduxerat Mareſcallus Ancræus, reſtituuntur Sillerius, Væræus, Villaræus, Ianinus, Caſtronovanus, fide illuſtres juxta & rerum experientia. Revocantur Principes fugitivi, aut ſponte redeunt: eos inter Longavillæus (is per Ancræi odia exſul nihil in id ſeditionis contulerat, abſtinebatque bello privatim agens) redit in aulam, & quam deperibat, Sueſſioni virgini copulatur. Redeunt item Lejayus Præſes, Marchio Cuvrius, & quicumque demum rebellaverant, nullaque in pacem formulâ, quam ſcripto mandari moris eſt, velut ex compacto tranſigitur: unus omnibus conſenſus, unus in aulam concurſus eſt. Miſſæ poſtmodum à Rege in provincias literæ quibus Parlamenta & provinciarum Proreges agnovere, ut indicta in Mareſcallum vincula, ut patrata in reluctantem cædes, ut Lutetiano populo acceptum facinus; literarum formula hæc ferme fuit.

Sillery. Du Vair. Villeroy. Ianin. Chaſteauneuf.

Le Iay. Cœuvres.

Palam eſſe omnibus, ut Mareſcallus Ancræus ipſiuſque uxor Galigaya, abuſi gratia qua apud Reginam matrem valebant, & tenera ejus ætate cui debita imperia rerum, ſibi per nefas arrogaverint jus omne regni. Dum illis pro libidine regimen erat, nihil ad ſe Regem tranſmiſſum, vaniſque delu-

ſum

ſum crepundiis quo tempore adoleverat: pro crimine habitum, ſi quis res ſerias ludis miſcuiſſet, quibus noctu interdiuque illudebatur. Gratia dominantium ſibi conceſſum nomen Regis, & regni titulos, rem vanam: illis ceſſiſſe quidquid in regno ſolidum eſt, jus gladii, tributa, largitiones, arces, urbes, provincias, terra marique imperia. Diu diſſimulatam injuriam donec conſtaret graviora eſſe quæ imminebant: præveniendo Ancræo juſſum Vitrium cuſtodiæ in regia præfectum, captum in vincula conjicere; juſſa is dum exſequitur, obſtitiſſe virum ſtipantium præſidio audaciorem, collatam in rebellem vim publicam, plumboque haud injuria cæſum, qui parendi deſuetudine contumax Regi ſuo obluctabatur. Actam in vincula Galigayam, ſimulque fida ipſis mancipia: dejectos officiis, quorum nitebantur conſilio, reſtitutos veteres regni miniſtros exſilium inique paſſos. Rem magno populi Lutetiani applauſu, ingentique Ordinum omnium gratulatione acceptam: nec dubium eſſe, quin ſe huic gratulationi reliqua Gallia adjungat lubens. Debitam Deo optimo maximo Galliæ libertatem, ſibi qui Dei imago eſt publicam ultionem. 1617.

Fuit & mœrori locus inter gaudia publica, nec temperatum à lacrymis læta inter: juſſæ aula abſiſtere Reginæ matri, indoluere Galli conſortes mali. Non ſtatim Ancræi fato dejicitur, neque in caſum caſu trahebatur, niſi Luynæo participes adegiſſent Regem, ut abeſſe Matrem pateretur, dum ipſe capeſſeret regnum. Seceſſum fore non exſilium. Reluctanti incutitur timor ab irata Matre. His adjicitur, *meminiſſet Regem ſe, & adultum Regem: ab exacto anno ætatis decimoquarto quidquid erat tutoriæ autoritatis excuſſum: ſextum à decimo annum agi, ſeptimum ex quo ab exceſſu parentis precaria autoritate regnat. Matrem regnandi avidam vix paſſuram decedere ſibi uſucaptum imperii jus: cupidinem dominandi cunctis affectibus flagrantiorem eſſe, neque facile exui. Dominia rerum, ut privata ſunt, longa tantum poſſeſſione præſcribi, quia vix continuò poſſidentur: regnorum diverſam eſſe rationem, quorum intenſior & continua poſſeſſio eſt, hinc præſcribi facilius. Sic Medicæam olim, cui hæc ſucceſſit in nomen, ſtemma, & regni ambitum, nunquam poſuiſſe regnandi libidinem: luctuoſum eſſe quod ejus temporis Annales docent, violatam præcoci filiorum fato naturam ſtatim ac regnare auſi. Gallis decedere injurias, Italis manere alte impreſ-*

1617. *ſas diſſimulandum; aſt nunquam obliterandum ab Ancræi nece ludibrium. Paſſuram in præſens æquo ſeceſſum animo, cui à gravioribus timor eſt. Deceſſurum privata illi vita regnandi uſum, quo tempore ſi è re viſum revocari poſſe: ita reſtituendum mox Regi regnum, debitiſque tempore & loco Matri quæ ſunt maternæ dignitatis: regnandi amorem, uſu valeſcere non utendo amitti.* His tandem Rex poſtquam diu reſtiterat, vincitur. Exſilium, dixere ſeceſſum Luynæi fautores, vocabuli lenitate (qui aulæ mos) temperata aſperitate rei.

Hæc inter agebat ſola anguſtis Regina penatibus, victoque gemitu diſſimulabat, inter metum & iram cunctata: non in queſtus, non prorumpere auſa in minas, quo æquanimitatem ſervaret, aut fingeret: ferunt ſpecie honoris interrogatam, quid ſe factum vellet; reſpondiſſe, paratam ſe exſilio, carceri, & ſi quid ultra deſtinabitur, eſſe ſe ſubditam eidem Regi, cujus ſit mater.

Ineunte Majo Rex, victa tandem natura, matrem aula abſiſtere patitur, indicto ad Bleſenſes ſeceſſu: arx eſt regia, patentibus hinc inde plagis amœna: ſed quid amœnum exſuli? fuere qui crederent petitum ab ipſa diſceſſum, tædio novæ adminiſtrationis, & ira: prævaluit, pravis Luynæi conſiliis abactam. *Blois.*

Indicta die anguſtam Regina familiam colligit, tenuis in viam apparatus eſt, trahi ſe, non duci exiſtimat: & quanquam inſtructa alariorum phalanx ſtipabat, ſpecie honorem eſſe, re diffidentiam, injuriam magis quam cultum. Ante tamen quam urbe abſiſteret, Matrem Rex urbana comitate inviſit: operantem opus ſupra naturam poſitum ſtipant Sillerius, Væræus, Villaræus & Ianinus, primi aulæ miniſtri; ſeu opus addere animum hæſitanti, ſeu præſentia ſua facto autorando: ardua res filio abdicare matrem. Vbi coram fuit, obortis lacrymis in hæc fere verba proloquutus fertur. *Habere ſe grates immenſas parenti optimæ ob collata in Galliam officia ab Henrici patris exceſſu in eam diem immenſa, quorum ne decedat memoria, effecturum ſe grata recordatione, & amore. Illuxiſſe in præſens diem, qua poſitis quieſcat curis: ſatis labori, ſatis reipublicæ datum: iret bono in tranquillam vitam augurio; id ſexui debitum, id expoſcere tot labores ſibi filio, & regno datos. Rebus haud imparem ſe, qui ætate nunc major eſt. Mandatam Curæo provinciam comitandi: eo duce* *La Curie.*

Bl:ſas

1617.

Bleſas ſeceſſum amœnum, regia dignitate ſubituram: nec defuturum ſe officio quod matri debet. Ad hæc Regina imo trahens corde ſuſpirium, geſtu vultuque ad miſerationem compoſitis. *Matrem eſſe meminiſſet quæ in ludibrium datur: Paſſam æquo animo quodcumque in Ancræum, in ſe, & familiares ſuos operata eſt Luynæi manus, quæ etſi inimica eſt, graſſari potuit juſte ex crimine ignoto ſibi, in quod & ipſa ſævitura erat ſi agnoviſſet. Id dolere unum, ſemota ſe, vocatos in conſcientiam facti extraneos, quo patuit rara filii erga matrem fiducia. Credidiſſe ſe olim de proſcriptis ut de viris probiſſimis: potuiſſe decipi, eſto, maneat illis pœna forte non immerita: rite factum quod & ipſa cenſuiſſet in reos. Aſt facti ſui probe ſe conſciam: haud ignotam innocentiam qua Rempublicam adminiſtravit: nunquam depoſitam à ſe curam quam debuit filio; indebita rependi melius merita. Nec filio imputandum quod pati adigitur mater, manum eſſe alienam cujus gravitate opprimitur. Nihil ſe familiaribus ſuis depoſcere, luant pœnas ſi noxii ſunt: & quamvis adverſis partibus adſint modo ſtudia & miniſtri plus æquo, non recuſari judices gratia procul lectos & odio: quorum ſtet arbitrio, ipſorum ſalus; & in ſe ſæviatur ſi paret eſſe noxiam. Ream ſe, ſi crimen eſt, fuiſſe matrem: ream, ſi crimen eſt omnium Ordinum votis admotam ſpei Regis, & Regno: geſtum utrumque bona fide, nec auſpiciis infelicibus Felix Regnum: Regem eſſe Gallis qualem meruit Henricus ſucceſſorem.* Verſa dein ad Regem immota, & hærens. *Omnia* (inquit) *inſinuavi animo tuo (Fili chariſſime) quibus eſſes, quod fuere avi, proavique tui: nec ſpem fefellit eventus. Virtutum ſemina ſparſi abunde ſolo ubere, quarum incrementa ſunt certe maxima. Vnus in lapidem induruit locus, in quem incidit jactus erga parentes amor. Portentum eſt ſolo ubere elanguiſſe ſemen, quod ubicumque producit ſponte natura fertilis. Decipior, natum ſuffocant ſpinæ, prava conſilia, quibus abdicor.* Rex, *præcipuam ſibi fore* reſpondet *matris memoriam: ſtatimq; ac Bleſas venerit accepturam à ſe per nuntium, perpetui amoris monimentum, quale filium decet.* Impreſſo dein oſculo ad arcem Vinceniam confert ſe, pauca loquutus, ne miſeratione illacrymantis flecteretur: Mater Bleſas petit duce Curæo (is cataphractorum Regii ordinis præfectus.) Cuſtos, an comes fuerit, varie dictum, pro diverſis cujuſque affectibus. Epiſcopus Lucionenſis unà abſiſtit, triſtiumque Reginæ paren-

La Curée Capitaine des Gens-d'Armes du Roy.

1617. parenti particeps eſt & comes, donec Couſſayum relegaretur (pagus eſt non procul Bleſis Prioratu inſignis, quem eo tempore Richelius poſſidebat) hîc agit exſulem non ſua labe, donec in Diœceſim ſuam relegaretur: necdum finis: quæritur extra Galliam exſilii locus fidus Luynæo, qualis Avenio. Sequitur exactus item Marchio Richelius, Epiſcopo frater natu major, triſte genti exſilium, quo Marchio uxorem, & ſobolem maſculam ſpem Richelii nominis unam, amiſit.

Clauſit ſcenam Leonora Galigaya per mortem tragicam, illi ingenium & dotes animi ſupra ſexum erant. Actor in litem Advocatus fiſci, vano teſtium indicio crimina ſubdit dubie probata, magnaque pars vix profutura in necem, etſi probarentur. De levibus prima poſtulatio fuit, & ſi quæ in crimen flectebantur, elidebat virago ingenioſa. Poſtquam inquiſitum acerrime, affertur magicas artes eam inſectatam: addebatur Iudaica labe infectam: hæc per indices jacta in incertum. Negat utrumque Galigaya, commiſſoſque de more teſtes rogat, *Vbi characteres? ubi magici libri? ubi magi? quos habuiſſet autores, vel ſocios? ubi effectus artis? quæ incantamenta? in quam cauſſam? poſſeſſos à ſe Reginæ parentis affectus uno utrique à teneris conſortio, una educatione, non per incantamenta, rem ridiculam: validos eſſe dæmones, quos natura ciet: neque nigra arte parandum, quod innocentius inſinuat ſanguis. Sic auctas ſimul & junctas quaſi gemello partu.*

Subditur trajectæ in Italiam pecuniæ crimen: huic adjuncta tyrannis ab utroque conjugum in Gallos uſurpata. Illa, *trajectam à ſe quandoque pecuniam in res publicas, quandoque in privatas confeſſa, excuſabat factum publico uſu, nullaque in contrarium lege: eo ſe commercio ſtuduiſſe Gallicis rebus: injuriaque poſtulari unde laudari meruit: ſæpe in Italiam pecunias à ſe procuratas, ſeu locandis exploratoribus, ſeu trahendis in partes Gallorum, externis principibus. Geſta hæc vocatis in rei conſcientiam regni miniſtris: neque infeliciter tranſacta. Fateri datam à ſe Italis mercatoribus pecuniam privatum in fœnus, traductaque natale in ſolum mobilia: ream ſe, ſi lege cavetur menſariorum delectus, ubi pecunias in fœnus dederis. At ſi juris publici eſt, vicinas inter gentes, & fœdere ſocias haberi commercia, vanam poſtulationem eſſe. Affectatam à ſe cum marito tyrannidem negabat eo intenſius, quo convincebat actis probantibus diſſidia inter con-*

conjuges recens excita, ſeque à viro atrociter objurgatam, quod pro fœmina modo audentius arguerat affectantem imperia rerum. Hinc diſſolutam divortio conjugii charitatem: id plus æquo convinci actis probantibus, maxima publico inſtrumento quo rerum ipſa communionem ſolverat. Haud ignota ſe loqui, proſtare apud Actuarium publicam ſchedam, qua, manente conjugio, indicta divortia rerum. Iis abunde dilui crimina, ſi licet eſſe innocentem. Paratam ſe in omnem eventum, neque obluctari fato: ſalvam fore Senatus auguſtiſſimi placito, ſi liber agit: ſalvam fore niſi nomini & famæ regnantis expedire videbitur, ut quæ unà cum marito vixit, unà & moriatur. 1617.

His excipiebat Galigaya, neſcio an valituris alio ævo. Facta, dictave hominum in majus accipiuntur, aut minus pro tempore: relinquenda rumoribus ſpatia temporum, quo ſeneſcant: ipſa virtus plerumque recenti invidiæ impar eſt. Sciſſæ in contraria ſententiæ judicum: pars exſilio ſubſcribebat, ſuperaddita mulcta pecuniaria pro modo facultatum: prævaluere, qui pœnam capitis irrogabant. Continebantur Senatus placito Ancræi & Galigayæ conjugum condemnatio, bonorum mobilium & immobilium fiſco addictio, maſculæ prolis finibus regni exactio, & ignobilitas, domus Ancrææ, quam Lutetiæ poſſidebant everſio. A Senatu delegati placitum de more pronuntiant. Vbi ſe rea morti addictam audit, interceſſiſſe memorant ſpecie ventris: inſtat judex, & ſi gravida es (inquit) tua te confeſſio adulteram facit (dixerat ſecundum litem, averſatam ſe mariti amplexus, neque agnitam illi, duo jam erant anni.) Ad hæc, ne confeſſa adulterium videretur, & ventrem negat. Per ora vulgi fune præcincta plauſtro traducitur. Non ante concurſus, non applauſus major. Verum, ut ſunt inſtabiles mortalium animi, ubi ad locum ſupplicii ventum (platea eſt cui Greva nomen) populus ſpectaculo inhians ſilet: reique novitate perculſus, expleta ante funus crudelitate, condolet, quem optaverat fini. Theatrum aſcendit virago infracta, compellatque circumfuſum vulgus in hæc verba: *Ita victimas percuti ſolitas, nulla ipſarum labe: innocentem ſe patibulo affigi, ob occulta quibus nihil ineſt criminis, niſi crimen eſt vitæ ſociam fuiſſe marito. Nulla incantamenti vi, nullis præſtigiis ad ſumma rerum evectam ſe, fortunæ beneficium eſſe, cui & debet caſum. Rependere ſe grates Deo immortali, quod inter*

La place de Greve.

 aulica

1617. *aulica primis rerum faſtigiis, parum ſui memorem, inque ſuperba natura vitio prolapſam, huc amica manu deduxerit, ubi ſociabitur Chriſto, in patibulo morienti: opprobrio & afflictione in præſens agnoſcere quod ante ignoverat, fluxam eſſe fortunam, planeque inſtabile quodcumque homines beat. Armillis, ingentiſque pretii unionibus, queis revincta collum, brachia, pectus, ſucceſſiſſe in præſens nodoſos funes, quibus adempta libertas omnis, niſi quod libere moritur.* Dein ad crucem converſa, figere oſcula, irrigare lacrymis, donec impræviſo ictu occumberet. Ingens & parum exſpectata fuit adſtantium conſternatio: mirum indoluiſſe uxori, qui mariti nuper cadaveri illuſerant effoſſo, laniato, cujus in aërem ſparſi cineres: mirum uxorem, quæ omnium calculis rea habebatur in majus marito, excitaſſe miſericordiam in vulgus, alias implacabile. Ita ferunt populi vices: in contrarium repente mutatur, ad omnes affectus impetu rapitur, nullaque menſura vituperat, laudat, miſeretur, iraſcitur, ut quemque præſens movet affectio.

Hic conjugum exitus: quorum exemplo videant aulici, rerum humanarum vices ut ſunt inſtabiles, ut lubricum eſt quodcumque fortuna molitur; raro ſeneſcit non ſua vi, nixa potentia. Neſcio an creditura ſit poſteritas quæ vidit ætas noſtra: dum erant apud conjuges prima Gallicarum rerum imperia, vidimus acceptam promiſcue ab omni ordine pro ipſorum arbitrio legem, vidimus triumphali curru vectos in byſſo & purpura, nec multò pòſt infami plauſtro traductos, tædiferos, membraque nudos: in momento ſucceſſere triumphis opprobria: ita fortunæ ludibrium ſumus. Cauſſa infelicitatis nimia felicitas fuit. Statim abrogantur leges ab Ancræo dictæ: nec multò pòſt ſequitur diploma confœderatis principibus conceſſum, quo revocabantur edicta quibus majeſtatis crimen collatum in ipſos: non illis parcitum de more: deceptum ſe pronuntiat Rex cum perduelles dixerat, falſoque aſcriptum viris innocentibus crimen; pœna revocatur, deletoque ab actis Parlamentorum diplomati quo notabantur, ſubſtituitur declaratio innocentiæ, Principibus Apologia: rem raro uſurpatam, neque inter exempla numerandam.

Vitrius in præmium cæſi Ancræi, Mareſcalli officio donatur, adjicitur in Senatu Lutetiano jus dicendæ ſententiæ, quod

quod ſingulare, nec Mareſcalli officio annexum. Ceterum confirmando in Ancræum Regis judicio, placuit in mortuum lege agi, quo traducta ad poſteros viri memoria, qualis vixerat amoveret ſuſpicionem injuſtæ cædis: tyrannidis uſurpatæ, amotæ pecuniæ publicæ, populi oppreſſi poſtulatio in ipſum, actore Advocato fiſci. Inquiſitionem ſequitur plena probatio, probationem Parlamenti placitum, quo poſt condemnatam Rei memoriam, confirmatur exacta pœna: immobilia quæ poſſederat fiſco addicta, Rex munificus in Luynæum transfert, mobilia item, aurum cælatum, rude, armillas, monilia, per quæ, primis adblandientis fortunæ rudimentis, immenſa Luynææ genti augmenta: auro cuſo & nominibus ſucceſſio vacua: quippe Ancræus jure trajectitiæ pecuniæ uſus, iverat in creditum menſariis Italis, fidem ſecutus gentis ſuæ. Prævidebat caſum vir ſagax, parabatque receſſum in tempore ſi fortuna daret: id quodcumque pecuniæ in fœnus datæ ſalvum habuit filius, in Italiam profugus, triſtes ingentis fortunæ reliquias. 1617.

Per idem tempus publico judicio damnati, Baro Guemaducus Brito, Giniæuſque nobilis in Regia conductitius, (ſervientes vocant) privati criminis in utrumque poſtulatio fuit: in illum, ex cæſo Barone Neneto apud Britannos, dum ejus provinciæ comitia habentur; in hunc, ob jactam temere in Vindocinenſis caput calumniam. Giniæi crimen altius repeto haud indignum rei deformitate quod trahatur ad poſteros. Promerendo Regi, nullo privatim odio, Vindocinenſi majeſtatis obtendit crimen. Vindocinenſis primogenitum ſuum Regi patrimo obtulerat ſuſcipiendum, ſolenniaque convivii regii parabat in feſtivam diem, cum Giniæus occaſione opportune uſus, magna in ſpeciem conſternatione ire ad Regem properus, accitoque in rei conſcientiam, cujus res agebatur, Luynæo, aperiri inſidias in proximam diem dilatas, *præſenti inter epulas veneno ſuffocandum Regem, ſicariorum armatam manum deſtinatam Luynæo necando.* Vbi utrique timorem incuſſerat, Vindocinenſem pari arte aggreditur, *parari incauto vincla & carcerem, præmia ſeditionis nuper ad Britannos excitæ; non eſſe opus indiciis aut probationibus, ubi manifeſtum eſt crimen.* Nihil hærebat Sycophanta quin Vindocinenſis aula ſtatim proriperet ſe, fuga ſalutem quærens; vel hoc uno indicio convictus.

Guemaduc. Ginié Gentil-homme ſervant. Nenet.

1617. Hinc fore præmia maxima ex ſervato Rege: res contrà vertit. Vbi illuxerat dicta in convivales epulas dies, Rex ſpecie morbi diſſimulat, neque abſcedit à Regia per totam diem: Vindocinenſis acrius timet, ſuſpicatus diffidentiam, quod metus erat; prævaluit præſidium ab innocentia mutuari: dat ſe in præſentiam Regi; utrumque corripit ſubita conſternatio, quia invicem ſuſpectabant ſe, donec Vindocinenſis timorem in hæc verba dilueret: *Nihil ſe in Regium caput, nihil in Galliam machinatum: innocenter vixiſſe in hanc diem in quem parantur vincula; potuiſſe fuga ſalutem quærere; fiduciam in conſcientia poſitam, in Deo præſidium, cui corda hominum extra & intus patent, prodeant delator & indicia, adeſſe reum:* his additum Giniæi indicium quo fidem dictis faceret. Ad hæc Rex hærere anxius, infractaque Ducis conſtantia mollitus ſuſpectare indicis fidem, alta ſecum mente revolvere ut ſuſpectando crimini autor utrique fuerat, idem teſtis. Nec mora: explorandæ rei in judicium vocatur pro reo habitus, trahitur in quæſtionem, tormentiſque tandem evictus ſubit pœnam confeſſione calumniæ manifeſtus. Fortunam Principum ſilentio probe colueris, quodcumque diſſidii privatim miſcueris inter ipſos, tepeſcit diſſimulatione mutua aut metu, pœna autorem ſequitur.

Affectanti primam in aula dominationem, nihil medium eſt ſumma inter & ima; aut in ſumma per abruptum iter aſcenſus, aut in ima eſt præceps caſus: conciliare extrema infra ambitionem eſt, mediocribus contineri infra dominandi libidinem. Provehebatur in dies Luynæi fortuna, parebant omnia pro arbitrio imperanti: unum invenit ætas hæc Catonem obſiſtere auſum, dignum laude ſi perſtitiſſet:

Du Vair. intercedit edicto Væræus Procancellarius, quo feuda nobilia, quotquot Ancræus poſſederat, in Luynæum transferebantur pleno jure; *ſat ſpoliis mobilibus auctum quorum immenſa æſtimatio: immobilia fiſco deberi adeo ut Coronæ annexa alienari nequeant.* Obſtitit, nec perſtitit: non defuere

Liſieux. qui crederent Lexovienſi Epiſcopatu donatum poſuiſſe ſeveritati modum: hinc ſatyrico ſale reſperſus: & qui Stoïcam rigiditatem affectaverat, in hæc verba palam illuſus, *Et homo factus eſt.* Proſcriptionem nuper conſtanter tulerat, exſiliique ludibrium acceperat in magnam laudem: ubi re-

ſtitutus

ſtitutus rerum apicem tenuit, degeneravit in aulæ vitia; captuſque hamo philoſophus, quo capiuntur aulici. Hæc de Væræo fama, ſæpe mendax. Qui hæc legis æqui bonique conſule, nec me rerum autorem puta quas memoriæ trado, in utramque partem dicta aut ſcripta dum refero, in neutram feror. Sæpe ineſt calumnia dictis hominum, ut odere, ſæpe dum impenſius amant, adulatio. Pluribus modis infringitur veritas, libidine aſſentandi, aut odio adverſus dominantes: ceterum pronis auribus calumnia excipitur, laudi rara eſt fides. Rapitur in ſummam rerum Luynæus tanta celeritate, ut vix momentum ab imis ſumma dividat, naturâ incrementa in tempus fiunt; Luynæo ſubitaneum eſt, quodcunque juvat: non exhauritur Ancræi ſpoliis (quanquam erant immenſa) regia erga ipſum munificentia, erat quod adderet: proponitur ipſi pro conjuge, Vindocinenſis magni Henrici notha, virgo illuſtris, nemini tum ſecunda in aula Regis: ille molliendæ invidiæ velut indebito beneficio obluctatur, petitque, quam deperibat, Mombaſoniam Britannica Rohanæorum è ſtirpe virginem, forma & ingenio, ſi probe uteretur, nulli ſecundam; hujus in tempus ſuum vagos tota Europa errores memorabimus, poſtquam in ſecunda vota tranſierit cum Duce Capruſio, Principe Lotharingo, quo tempore per commercia publica & privata propagabit diſcordiam inter Reges. Supra dotem à Mombaſonio filiæ conſtitutam, ducenta librarum millia ſponſo numerantur de publico, Regis donum. Interea Brantæum & Cadenetum fratres una ſecum trahebat Luynæus quo fortuna monſtrabat iter; ſi quid immemor aut ſponte prætermiſerat, legebant fratres eo avidius quod utrique erant domi res anguſtæ & tenues: hinc murmura in vulgus ſparſa, dum rei privatæ augmento tenacius incumbunt una cum Luynæo fratres. Memoratu haud indignum eſt ludicrum, quo tribus rerum dominis illuſum per hæc tempora. Illis erant alta conſortia, unaque ſub eodem tecto habitatio; appenditur ſecundum noctem ad fores tabella myſterium Epiphaniæ repræſentans hac inſcriptione, *Eo tres ſtabulo Reges*; haud illepide dictum: adjiciebatur, revocata Ancræi memoria, *tyranno ſupervixiſſe tyrannidem, renataque in populi necem tria capita ab exciſo uno; Erymantheo apro ſucceſſiſſe tricipitem Cerberum, neque Gallis Herculem eſſe*; deni-

1617.

Madamoiſelle de Vendoſme.

De Mombaſon, de la maiſon de Bretagne.

Brante.

Cadenet.

Aux trois Roys.

1617. *denique anteiſſe ſucceſſoribus Ancraum minore opprobrio.* Hæc vulgus inſtabile, ſæpiuſque in dominantes iniquum.

Le Cardinal Ludoviſio. Bethune.

Ineunte ejus anni Vere renovatur Hiſpanos inter & Sabaudos bellum atrox. Anno ſuperiore Cardinalis Ludoviſius pro Summo Pontifice, & Comes Bethunius, pro Rege Gallo poſuerant diſſidiis finem, certis in pacem legibus queis Dux Sabaudus & Petrus Toletanus ſubſcripſerant: data utrinque fides ſub autoritate Summi Pontificis, & Regis Chriſtianiſſimi: aſt non diu valuit fœdus, ſævitur iterum armis, cui bello, quia Rex Gallus in defenſionem Sabaudi immiſcuit ſe: diſtricte ſingula recenſebo.

Gallo & Hiſpano pro lege politica eſt, ut æqua lance librentur protegendis Regulis quorum ipſis circumjacent feuda & principatus. Si quem Hiſpanus invadit, adeſt ſtatim in ſubſidium Gallus, ſi Gallus cuipiam bellum infert, armatur Hiſpanus, quare id fiat in plano eſt. Suſpectant ſe invicem magni Principes, Reguloſque in viciniis utrinque poſitos pro muris habent, queis dividi & tegi amant: altior invicem tranquillitas eſt ſi fuerit inter utrumque obex & quando ſe invicem deſtruere nequeunt fortuna pares, amant Regulorum eſſe feuda interjecta, ne his forte alteruter augeatur: id

Le Piemont.

votum commune utrique Regum, maxime pro Pedemontio quo terminantur utriuſque dominationis confinia. Regibus Hiſpanis inter arcana imperii, id præcipuum habetur, Mediolani Ducatum ſalvum haberi genti ſuæ quoquo modo; quippe columen Hiſpanici regni, præſidium Auſtriacæ genti, frænum Europæis Principibus fore exiſtimant Mediolanum, quamdiu ipſis poſſidebitur; feudum nobile & amplum, non in alium Hiſpanis obventum, niſi quantum ſatis per immenſos ſumptus poſſeſſioni conſervandæ: huc politica lege Hiſpanus Rex ſtudia & animum confert, neque furit acerbius, quam cum illi ea parte movetur bellum, utpote media Germanos inter & Italos provincia, commeatibus ultro citroque habendis percommoda, queis in amicam ſocietatem ſtat gens Auſtriaca & augetur, qua Germana eſt, qua Hiſpana. Hàc illi feudorum communicatio, quæ longa terrarum ſpatia dirimunt; hac Italia in Tyrolim, in Archiducatum Auſtriæ, in Hungariam, & Boëmos iter: hac Burgundi, Luxemburgi, hac patent Belgæ, & quicquid Danubio, Moſa, Moſella, aut Rheno alluitur. Si ripæ

Genuen-

Genuenſi Hiſpano fidæ, annectitur Mediolani Ducatus, quod Pedemontii acceſſione fiet, liberum erit genti Auſtriacæ tota Europa commercium: Terra, ſeu mari liber tranſitus ad ſua feuda: hac regna Neapolis, Siciliæ, Sardiniæ, Corſicæ, Balearium, hac tota late Hiſpania patet: ea cauſſa eſt, cur Hiſpanis Europæ dominationi, ut creditur inhiantibus, in Pedemontii feudum libido ſit ab omni ævo; ea cauſſa item cur contraria Gallis ſtudia ſint. 1617.

Poſtquam Vercellas Petrus Toletanus deditione acceperat (urbs eſt validis firmata præſidiis, Mediolanis contermina, ideoque Hiſpano Regi diu expetita) in Aſtam arma convertit qua expugnata finem bello fore ſpes erat, hoſte penitus domito. Ante tamen quam cingitur obſidione urbs, placet reparari longa expeditione exhauſtas vires, diſtribuitur in confiniis Alexandriæ Hiſpanus miles, ſolo ubere & amœno, mox in Aſtam moturus. Sed obſtat irruptio Galli exercitus ex improviſo facta: ſuperatis Alpibus Mareſcallus Eſdiguerius Sabaudi copias auget milite Gallo, ineunte Auguſto. Ducem ſequebantur Rohanæus, Candalius, Schombergus, & Baro Termeſius, hos lecta nobilitas. Parabat ſe in Aſtæ obſidionem Toletanus: divertendo, qui mos belli, novam obſidionem molitur Gallus una cum Sabaudo, Feliſanumque tentat; urbem Hiſpani tenebant, præſidio in longam obſidionem valituro, bis mille Tridentinis. Primum cornu Eſdiguerius, mediam aciem Pedemontii & Cariniani Principes ductabant; adornant prælium velites, donec in ſuburbana turmatim irrumperetur: recipit ſe in urbem præſidiarius miles; igne crematur ſuburbium; poſtridie urbi admovemur, inſtamus, erectiſque è congeſta humo theatris machinæ murales ſuperimpoſitæ æquabant mœnia paratæ in ictum. Imbelle Tridentinorum factum! Dedunt ſe non auſi prælium, quod ſolent milites conductitii, qui pecunia magis aguntur, quam gloria: Exin in Nonam itum. Propugnabant duo item peditum millia, Tridentini promiſcue, Helvetii, Itali, & Hiſpani; erumpit hoſtis ingenti vi, aſt majore retruditur niſu: utrinque cædes & vulnera: Termeſio incumbit prælii moles, caſtra Hiſpanorum invadit vir ſtrenuus & fugat hoſtem. Verberatione continua quatitur murus, & disjicitur; nec dum æqua ruina (rationabilem vocant) Schombergus moræ impatiens Germanos, quibus præ-

Vercel. *Aſt.* *Alexandriæ.* *Le Mareſchal d'Eſdiguieres.* *Rohan.* *Candale.* *Schomberg.* *Termes.* *Peliſan.* *Le Prince de Piemont, & de Carignan.* *None.* *Breſche raiſonable.* *Schomberg.*

1617. præerat, qua patebant muri impellit; pugnatum diu eminus: demum ubi plumbum & omnis artificii ignes defecerant, opponuntur clypei clypeis, ſævitur ferro & ſaxis, donec inclinante in Gallos victoria muri aſcenſione ſuperantur. Vrbi imminet Caſtellum ſuperimpoſitum, huc ſe recipiunt reliquiæ prælii, elanguis miles, & conſternati duces magna pars ſaucii: nec longa mora; abſtitere loco, ſalvis impedimentis & armis; fœderis Helvetios inter & Principem Sabaudum antiqui contemplatione, permiſſum ipſis, ut ſigna militaria ſecum aſportarent. Tertia expeditio in Rupem fuit (id arci nomen quæ Nonæ contermina eſt, medio inter utramque amne.) Famâ præcipue geritur bellum; hoſtis deditione Feliſani, & Nonæ accepta, diffiſus loco ſenſim dilabi, viarumque anfractus ſcrutari qua tutior exitus: prima Hiſpanis fuga eſt, illos Lombardi, hos Neapolitani ſequuntur, fugacium agmen ab Helvetiis clauditur; minore in gentem opprobrio, quod dilapſis reliquis iniqua ipſis futura erat obſidio, ſi manerent. Fugientibus inſtat in necem eques Gallus, una & Sabaudus, mediaque inter colles valle aſſequitur; rari noſtrorum ordines & confuſi dum propere curritur: ubi agnitum hoſti, raros eſſe inſectatores, ſubſiſtit; aſt imbelle eſt quodcumque molitur in fuga miles: Regredi ſervatis ordinibus quandoque militare eſt, neque inglorium; his propera fuga erat, eoque inordinata & confuſa; hærent, obſiſtuntque, auſi prælium in paucos, qui velocitate equorum præverterant ſocios: nec diu pugnatur, ſenſim auctiores advenientium numero, ut in victoria fieri amat, dato in fugam hoſte, quingentos in deditionem accipimus, ſigna militaria duo: Hiſpanis per aliam viam ſeceſſus fuit, ignotus perſequentibus. Expeditionem ſigillatim retuli, qua per varios belli caſus octo dierum ſpatio exhauſta hoſtium quinque millia deditione aut cæde; qua peditum vexilla quindecim, ſignum alariorum unum, adempta; qua urbes quinque, deditione acceptæ aut vi.

La Roque.

Sabaudus compenſato damno quod Vercellarum deditione acceperat, præbet fœderi propoſito faciles aures; nec diu cum ex compacto ab hoſtilibus utrinque ceſſatur (ſuſpenſionem armorum vocant) poſtmodum in pacem conventum operantibus iiſdem, qui ante, Ludoviſio Cardinale, Bethunioque; illo Sedis Apoſtolicæ, hoc Chriſtianiſſimi Regis legatis:

Suſpenſion d'Armes.

gatis: obſignant, quorum intererat, Hiſpanus, Sabaudus, Mantuanus; Hæc ſumma pacis capita. 1617.

I. *Poſiturum arma Sabaudum intra menſem ab initio Octobris numerandum, Bethuniumque Regis Chriſtianiſſimi nomine, pacto ſubſcripturum exſequendo.*

II. *Reſtituenda præſidia, urbes, municipia, arces, & quæcumque ſummo Pontifici, Imperatori, & Mantuano per id belli, armis adempta.*

III. *Summi Pontificis, & Chriſtianiſſimi Regis precibus enixis datum, Duci ut Sabaudo reſtituantur urbes, & quæcumque Petrus Toletanus Hiſpano Regi Domino ſuo per id belli quæſivit; non ante tamen quam Sabaudus arma poſuerit.*

IV. *Poſitis à Duce armis aſſerendos in libertatem utrinque captivos ex eo bello.*

V. *Diſtribuendas Hiſpanorum copias in ſtationes diverſas, neque una habendum militem prout Aſtenſibus Articulis nuper conventis continetur, nempe ſi condicto tempore miſſioni militum ſatisfecerit Dux Sabaudus.*

Actum Ticini, procurantibus Cardinale Ludoviſio, & Bethunio, IX. *Octobris*. M. DC. XVII. Hic finis bello Pedemontano. *Pavie. Le Cardinal Ludoviſio. De Bethune.*

Condæus ineunte ejus anni Autumno in arcem Vincenniam traducitur: ut virum ſecuta Mommorancia conjux gravida octavum menſem trahens, ut triſtia illi fœcunditatis rudimenta dein reparata per lætam prolem ſupra, quanquam præcoci narratione diximus, hîc reponenda per ſeriem annorum.

Pontificatus Pauli V. anno XIII. à Chriſto nato M. DC. XVII. Kalend. Iuniis, indicitur magnum Iubilæum, Chriſtianoque mox promulgatur orbe. Supplicationum ad Deum ex præſcripto Sedis Apoſtolicæ habendarum, ſcopus erat, Eccleſiæ militantis triumphus, hæreſis exſtirpatio, unio & concordia Chriſtianorum Principum, Dei in omnes miſericordia. Optime conſultum per ſtata tempora renovari publicas preces, per quas ſacri effuſione theſauri, fidelibus Dei gratia infundatur.

Ridiculum eſt quod aggredior: ubi Germanis hæreticis indictio Iubilæi innotuit, obſtrepere, ſcriptoque vulgare Romani ea in re Pontificis impotentiam. Statim arrogat ſibi

jus

1617. jus idem Iohannes Georgius Dux Saxoniæ Lutheranus, promulgatque, in æmulationem Catholici, Lutheranum Iubilæum: referam ipſamet indictionis verba Latine reddita.

IOHANNES GEORGIVS *Dux Saxonum*, &c. *Neminem veſtrûm ignorare crediderim ſub finem Octobris qui proxime inſtat, quem numerabimus ab incarnatione Chriſti* M. DC. XVII. *Centum annos eſſe, ex quo Lutherum apud Witembergenſes ſedis Romanæ indulgentias acriter inſectatum fidem faciunt monimenta noſtra. Iacta tum prima Euangelicæ reformationis ſemina, magnis dein propagata incrementis in ætatem noſtram: creviſſe exin Euangelicam dignitatem fruſtra obluctantibus Averni machinationibus, quæ deceſſere victori Euangelio. Quare agendis Deo immortali gratiis, haud procul re Chriſtiana viſum, ſolennia feſti vulgari per ſupplicationes toto triduo habendas. Principium erit ab ultima Octobris, ſancta in æternum die, qua primùm Sedi Romanæ reſtitimus; continuabitur ſacrum Novembris prima & ſecunda: fiet indictio quatriduo ante feſtum, pervigilium hymnis & confeſſione celebrabitur, quo à noxiis repurgati fideles, in poſteram diem cœnæ Dominicæ fiant innocenter participes. Dirigendas interim ad cœlum preces, conſervandæ fidei, provehendæ ipſius autoritati, propagandis Lutheri finibus, vindicandis ab omni impuritate ſacramentis. Per id tridui convocandum populum bis in ſingulas dies, ante & poſt meridiem, Euangelio explicando, modulationi pſalmorum, & demum participandis Chriſti per cœnam meritis: exin aperiendas ſcholas frequentique, tota hebdomada, conventu proponenda à Profeſſoribus omnium artium, themata, recitandas publice Orationes in Lutheri laudem, ut, flexis in deteriora Eccleſiæ præceptis, pravoque uſu abrogatis veteribus, reſtaurata fuerint ipſius ope, antiqua fidei Catholicæ monimenta, ut miſſus reparandis quæ vetuſtate collapſa erant Dei Angelus, &c.*

His Georgius Lutheranus Princeps in æmulationem Catholici Iubilæi promulgabat Lutheranum, rem ab hæreticis non ante uſurpatam. Paruit indictioni non modo Saxonum circulus, ſed etiam quodcumque in Germania Lutheri erroribus imbutum eſt. Indixere ludicrum Wormatienſes, Francofurtenſes, Nurembergi, Argentini. Lutheranos imitati Calviniſtæ Iubilæum itidem indicunt, quibuſdam immutatis; quippe pleraque iis ſectis contraria habentur.

VVorms. Francfort. Nuremberg. Straſbourg.

Hi,

Hi, nulla confeſſionis auricularis quam improbant; nulla i- 1617.
tem Calvini, aut diei mentione qua primum ille Romanam
ſedem inſectari auſus, indicunt Heidelbergæ (ea Palatinatus *Heidelberg.*
ad Rhenum metropolis) ſtata die ſolenne,& in perpetuum fi-
dei Calvinianæ monimentum præſcribunt liberalium Ar-
tium Profeſſoribus thema, *enarrandis in genere demonſtrati-
vo cauſſis, ob quas centum abhinc annis Eccleſia Euangelica*
(id ſibi nomen arrogant) *à Romana defecerint*, id prima die;
in ſecundam,thema Theologicum erat *de ſacerdotum in ſa-
cris negligentia, de alto Regum ſopore in iis quæ ad fidem ſpe-
ctant, de Ioſuæ vigilantia collapſa reſtaurantis*; in tertiam
diem indicta Profeſſori primario, oratio in hanc ſummam,
*ut lapſis in errorem ſanctuarii miniſtris, ut vulgatis perperam
fidei arcanis, ut invaleſcente magis ac magis ſuperſtitione, ex-
ortus tandem aliquando Lucifer, qui caligantibus præluxit,
reduxit in viam erroneos, &c.* Ita exactum apud Sectarios
Iubilæum. Sic imitatur homines Simia putidum & infame
animal; ſic mentitur humanam Pſittacus vocem, cujus non
capit ipſos articulos, nedum abſtruſa ſenſus: ſic Hyæna de-
vorat quem imitata voce allexit hominem. Lutheranorum
in id præcipua ſtudia fuere, ut maneret rei memoria per
nummos argenteos, quos Saxones, Francofurtenſes, Vvor-
matienſes & Nurembergi edidere: ſculptarum imaginum
juxta & inſcriptionum hic typus erat. Saxonum numiſma
Fridericum nuper Saxoniæ Ducem & Electorem ferebat, ea
circùm inſcriptione, *Seculum Lutheranum* 1617. Ex adver-
ſo Ioannem Georgium ſucceſſorem in hæc circùm verba,
Verbum Domini manet in æternum. 1617.

Francofurtenſe hanc nulla imagine inſcriptionem præfe-
rebat, *In memoriam Iubilæi Euangelici anno ſæculari* 1617.
Senatus Reip. Francofurtenſis. F. F. Ex adverſo inſculptus
Angelus libro ad manum aperto, cujus pagina continebatur
majuſculo charactere id nominis, EVANGELIVM, cir-
cum legebatur, *Verbum Domini manet in æternum.*

Vvormatienſe turrem lampade illuſtrem cujus apex nubi
imminebat,poſita ſubtùs clave,quod urbi ſtemma, ea inſcri-
ptione, *Turris fortiſſima nomen Domini.* Ex adverſo Novum
Teſtamentum lampade item fulgens: illuſtrabat opus com-
putatio annorum à Chriſto nato in illam diem: actum id
majuſculis, & in arithmeticam normam diſpoſitis characte-

 ribus,

1617. ribus, quorum erat diverſus ab aliis ſenſus, quanquam no-
MDLVVVII. tabant annum. LVMen eVangeLII DeVs noſter.

Nuremburgenſe menſæ ſuperimpoſitam lampadem oſtendebat, poſito ſubtùs modio, in hæc verba: *Iam lucet omnibus modio remoto.* Ex adverſo aſſurgebat Olor, capite coronato, his circùm characteribus, I E H O V A: numiſmati hæc erat inſcriptio: *Olor invictus virtute divina.* hinc ducta ut audio in Lutherum religione, quod Concilio Conſtantienſi
Hus. habito annum circa M. CCCC. XV. Huſium hæreſiarcham, cum in proximo eſſet ſubeundæ quam meruerat pœnæ, exclamaſſe fidem faciunt Lutheranorum monimenta, *Anſerem in necem datis, cujus è cineribus centum abhinc annis olor redivivus emerget*: anſere deſignans ſeipſum, quippe lingua Boëmica, *Hus*, anſerem ſignificat; olore Lutherum centum poſt annos hæreſiarcham, quem Lutherani fatidica ſic voce prænunciatum velut à Deo jactant, neſcio unde ducto ab olore in Lutherum augurio; niſi quod olor nigra intus carne, pelle extima albus eſt, quod probe hæreticis convenit paſſim hypocritis. Olor amphibium animal eſt, utrique elemento æque debitum, qualis Luthero vita fuit, primùm Catholico Romano, & inter Catholicos Monacho, poſtmodum apoſtatæ, & hæretico.

Calviniana & Lutherana Iubilæa tunc primum excogitata expoſui, quo ſciat poſteritas, ætate noſtra fuiſſe Iubilæa hæreticis prodita, ut ipſummet Ducis Saxonum programma teſtatur, irridendis Indulgentiis, quas Romana Sedes impertitur. Non defuere per ea tempora qui Eccleſiæ Catholicæ Romanæ autoritatem & jura vindicarent, & quanquam extra ſeriem hiſtoriæ eſt, referam vindicias Apoſtolicæ Sedis tunc incerto autore editas in hanc ſummam: *Datum à Chriſto Apoſtolis indulgentias ut concederent, dum illis dixit,* Accipite Spiritum ſanctum, quorum remiſeritis peccata remittentur eis, & quorum retinueritis retenta ſunt. *Non eſſe ab hominibus id gratia quod in homines infunditur deſuper, in perſonam Chriſti referri quodcumque conceditur, &, ſi ſummi Pontificis donum eſt, eſſe ut legati: ita Paulum intellexiſſe cum ad Corinthios ſcripſit*; Ego quod donavi, ſi quid propter vos donavi, in perſona Chriſti donavi. *Et alibi ad eoſdem*; Nos exiſtimet homo ut miniſtros & diſpenſatores myſteriorum Dei. *Myſterium eſt hæreticis, per ſacramentum*

tum pœnitentiæ infuſa in homines Dei gratia; myſterium eſt moderatio, aut in totum extinctio pœnæ quam meruit veniale peccatum; myſterium eſt extinctio item pœnæ, quæ peccato mortali debetur etiam diluto: hoc eſt quod dicit Paulus, diſpenſatores myſteriorum Dei Apoſtolos eſſe dum cœli gratiam liberali manu effundunt per apertos Eccleſiæ orthodoxæ theſauros. Ergo nihil ex ſe ſummus Pontifex, ſed ex Dei, qua in terris fungitur, legatione donat. His addebatur, *Indulgentias nihil aliud eſſe quam pœnæ moderationem, poſt remiſſionem peccati: culpæ ſuccedere indulgentias non delendo peccato, quod jam deletum præſupponitur, ſed minuendæ aut remittendæ in totum pœnæ pro modo beneficii. Iubilæorum antiquum eſſe uſum nedum nova, ſed & veteri lege;* Sanctificabis, *inquit Dominus*, annum quinquageſimum & vocabis redemptionem omnibus habitatoribus terræ veſtræ, ipſe enim eſt Iubilæus. *Gregorium magnum centeſimo quoque anno Iubilæum conceſſiſſe viſitantibus DD. Petri & Pauli Baſilicam, confirmaſſe Bonifacium* VIII. *exin Clementem* VI. *addito ut bis quolibet ſeculo celebraretur; dein Paulum* II. *& Sixtum* IV. *indixiſſe quatuor Iubilæa quoquo ſeculo. De modo Indulgentiarum ita ſancitum eſſe, ut ſummus Pontifex prærogativa ſucceſſionis, plenarias unus concedat, Epiſcopi ab illo reliqui in ſtatum tempus valituras, neque extra Diœceſim ſuam, quippe actus juriſdictionis eſt: ſummo Pontifici diœceſim eſſe orbem univerſum, quo fit ut indulgentias toti orbi concedat. In aliis diſſonos hæreticos, in id convenire omnes ut à Romana Sede deficiant, ea defectione prima fidei fundamenta quati: Eccleſiam, quæ Chriſti ſponſa eſt, ſi caput non habet, monſtrum fore. Hæretici aut illi caput negant, aut ſi admittunt, aſcititium eſt, quale ſibi cujuſque libido confingit. Galli Calviniſtæ & Batavi Eccleſiæ ſuæ negant eſſe caput viſibile, Angli ejuſdem ſectæ, Reges ſuos in id faſtigii vocant, ergo diverſa illis fides ſub eadem ſecta, & tamen fides una eſt.* His & pluribus vindicabat Indulgentias & Petri autoritatem manus orthodoxæ fidei amans: redeo ad res noſtras. 1617.

HISTORIARUM GALLIÆ

Ab exceſſu

HENRICI IV.

LIBER TERTIUS.

SYNOPSIS.

1617. *L'Aſſemblée des Notables.*

R*OTHOMAGI indicitur à Rege virorum illuſtrium conventus, cui nomen Comitia Notabilium. Sedium prima controverſia eſt. Seguierus in Parlamento Lutetiano alter à primo Præſes continua ſede cum primo habetur, anteitque primis aliorum Parlamentorum Præſidibus ea ratione, quod duo unum ſunt. Nobilium qui arma tractant cum Parlamentis controverſia, de ſede, de ſuffragio, de privilegiis. In Parlamenta quæ Nobilitas dixerit. Quæ reſponderint Parlamentorum oratores fuſe memorata, queis utriuſque ordinis recenſentur amplitudo, & prærogativæ. In ambigua re, quale Regis judicium. Parlamenta extra ordinem eſſe; nec primo, nec ſecundo, nec tertio Ordine haberi. Conventus formula & ordo, quæ agitata, quæ pro lege vulgata. Villaræi mors & elogia. Solenni diplomate Benearnii Principatus Gallicæ Coronæ unitur. Antonius de Dominis Archiepiſcopus Spalatenſis, Romanæ Sedis primatiam ſtolide inſectatur. Ejus origo, progreſſus, fuga, & caſus. Lis Academiam Pariſienſem inter, & Societatem Ieſu pro ſcholis. Prævalent Ieſuitæ. Brevis in Collegiorum frequentiam digreſſus, ut parum ſibi conſulant & Reipublicæ, qui propagationem Scholarum affectant. Palatii Lutetiani ruina ab incendio. Durandus & Sitius probroſi in Luynæum carminis autores condemnantur, quo tempore ne ipſa quidem verba impune erant. Gondius, & Lermæus Cardinales una creati, ille Epiſcopus Pariſienſis, hic rerum Hiſpanicarum arbiter. Perronius Cardinalis moritur, recenſentur diſtricte ipſius vita, doctrina, & mores. Oſmanis Turcæ Imperatoris ad Regem delegatio, ſolennia, & felix icto fœdere exitus. Hiſpanorum in Gallos verba procacia à fœdere cum Turca inito. Probatur multis, hoc fœdus è re Chriſtiana eſſe, Hiſpaniſque ſæpe expetitum. Lucilius Vaninus Deum ignorans, aut per contumaciam negans, Toloſæ in vincula agitur, dogmatiſque inſinuati reus igne crematur. Deum erudite probat & convincit coram judice, condemnatus contu-*

maci

maci protervia negat, & moritur illudens ſacris. Peſſimum eſ-ſe in Gallia morem, quo à reo exigitur pœna ſtatim ac indi-cta, relinquenda ſpatia temporum condemnato, queis mori aut velit, aut æquo animo ferat. Theophilus poëta finibus regni Gallici exactus moritur, de ipſo judicium. Principium anno M. DC. XVIII. *à nuptiis Ducis Ellebovii cum Henricæa Borbonia, & Chriſtinæ Regiæ ſobolis cum Principe Pedemontano. Rex poſtquam quadriennali cælibatu confirmaverat vires, anno ætatis* XIX. *ingreditur in poſſeſſionem conjugalis thori. Rei formula & ordo. Regina parens tædio exilii longioris diſceſſum Bleſis meditatur. Dat ſe fortunæ ſocium Eſpernonius, ſcriptæ ultro citroque litteræ. Rex Eſpernonio inhibet Metis diſceſſum. Ille propera in Aquitaniam via exſolvit quam Reginæ matri dederat fidem: diſcedens ſcribit ad Regem. Summa litterarum doloſa & ambigua. Luynæus & Væ-ræus quare Eſpernonio infenſi. Vt perdendo inſtiterint. Vt ipſe utrique illuſerit. Regina mater nocte concubia per feneſtram dilapſa ſuggreditur. Primum illi præſidium à Valeta Archiepiſcopo Toloſano, exin ab alariis. juſto numero ſtipata Locias venit.* **Loches.** *Matris ad filium, filii ad matrem litteræ amoris opus juxta & iræ. Committitur Schombergo opprimendi ad Lemovicas Eſpernonii munus. Vſercia expugnatur, deſcribuntur accurate Eſpernonii indoles, & vitæ ratio. Condæi à carcere tædium & morbus. Spe libertatis erigitur. Revocatur ab exſilio Richelius, Reginæque autor eſt in pacem. Recenſentur articuli queis pactum fœdus. Queritur Regina contractum ſe inconſulta matrimonium Chriſtinæ filiæ cum Principe Pedemontano. Vna conveniunt cum filio mater; Itur mutuò in amplexus, in oſcula, miſcentur læ-tis triſtia, adblanditur filio mater ſimul & iraſcitur, iræque per vices decedit amor, amori ira. Marchionis Richelii certamine fortuito & ſingulari mors. De Richelii Epiſcopi Lucionenſis virtute: ut Theminiæ genti rependerit gratiam pro offenſa. Condæus in libertatem aſſeritur, confirmante Luynæo fortunam ſuam per oppoſita Reginæ matri. Diploma Regium Principi liberando vulgatum.*

1617.

EXEVNTE anno convocantur Comitia Illuſtrium, Notabilium cœtus, hinc dicta, quod viris conſtabant Gallico regno præcipuis, ſeu clerum, ſeu parlamenta ſpectas, ſeu Nobilium ordinem. Normanniæ præfecturam obtinuerat Luynæus inter cetera Ancræi ſpolia, differebatque poſſeſſioni adeundæ ire Rothomagum (ea urbs ejus provinciæ metropolis) *Rouen.* cauſſa dilationis metus à mutatione rerum in aula, per longam abſentiam. Placuit Rothomagum convocari Comitia, quo ſe Rex confert autorando conventui, ſic Luynæo ſe-

1617. curitas parta, Rege ſecum abducto in res ſuas. Sedium primæ controverſia fuit inter togatos; querebantur Parlamentorum Galliæ primi Præſides, quod Seguierus Lutetiani alter à primo Præſes illis anteire volebat; *primos ſe, illum eſſe à primo alterum*; ille contra, excipiebat, *unitate per quam duo unum ſunt*; *annexas adeo perſonas ut vix dividi poſſint*. Ea ratione prævaluit primis, qui ſecundus erat. Nec multò pòſt orta item parlamenta inter, & nobiles de ſede diſſenſio; quam quò facilius intelligant externi, quibus præcipue ſcribo: ſcire opus vocari apud Gallos, nullo adjecto, *Nobiles*, eos qui arma tractant, nempe ſi proſapia valent; illorum ordo *Nobilitas* dicitur: Clero & parlamentis adſcripti, etſi ſunt natalibus nobiles, quod plerumque, deſignantur ab ordine quiſque ſuo: Sic cum de militaribus viris quæritur *Nobilitatem*, cum de Eccleſiaſticis *Clerum*, cum de togatis ſi ſuprema illis juriſdictio eſt, *Parlamenta*; cum de reliquis ordinibus, *Populum* dicimus. Ergo triplex eſt in Gallia regnicolarum ordo, Clerus, Nobilitas, populus; Parlamenta extra ordinem ſunt. Primum ſuffragii jus & ſedem primam vindicabat ſibi Nobilitas, his ferme in parlamenta rationibus. *Galliæ Ordinum primum eſſe cui ideo eſt à Nobilitate nomen, quia præeminet reliquis: ſi Clero decedit, mage reverentiam eſſe quam debitum; Nobilitati acceptum ferre Eccleſiam, quodcumque poſſidet: poſuiſſe inter arma vitam deceſſores Nobilium, dum hæreticis reſtitere altaria diruentibus. Debitum Nobilitati quod exactis retrò ſeculis aucta eſt Gallia Chriſtiana, & in præſens durat. Armis Nobilium partam coronam Regibus; iiſdemque armis auctam, & confirmatam; ſi quando externus hoſtis armata manu irrupit in Galliam, fuſum, debellatum una nobilium manu. Hinc Gallis Regibus ſæpe dictos Nobiles, regni dextram, columnam imperii ſui, aram ſalutis publicæ. Parlamentorum eſſe ut conſulant, Nobilium ut exſequantur. Illis vitam trahi deſidioſe languidam, inglorie tranquillam; dumque nobilibus rigent frigore membra, dum pro tempore calore fatiſcunt, inedia dum extinguuntur, fame dum pereunt, ſub dio, nocte, interdiuque inſomnes, dum inſtat jugulo armatus hoſtis, Senatoribus eſſe fomenta vitæ qualia deſidioſi amant, domos ſplendidas, inſtructos agros, ſuburbanos receſſus, amœnam vitam. Illi dum immerguntur deliciis, nobilibus arcta penu vitam inter anguſtias*

Le Preſident Seguier.

ſtias trahi. Nobilitatis ordinem regno Coëtaneum Gallico, Parlamenta nuper inſtituta; nobilibus in Concilio Regis arctiore jus eſſe dicendæ ſententiæ; parlamentis neque in eo conventu ſedem eſſe, neque ſuffragium, quippe quæ inſtituta in res privatas. Prævalere populo Nobiles, cujus ordini (quem tertium vocant) adſcripta eſſe parlamenta nemo neget. Hæc in Parlamenta Nobiles. 1617.

Contrà, quorum erant pro parlamentis ſtudia opponebant; *Dignitatem Senatorum ne veteri, ſed & nova Roma; gentem eſſe in utrumque paratam: æqualia olim Romanis ſtudia armorum & togæ: non detrectare belli onera viros fortes; poſſe ex forenſi toga haud ægre fieri ſagum militare. Legationibus in dies defungi pro Rep. Senatores, quibus id præcipuum eſt, ne quid detrimenti capiat Reſpublica. In liberalium ſtudia artium, in ſcientiarum apicem evectos præire longis ſpatiis Nobilium ordini, cui ut plurimum nihil eſt liberale, niſi quod gratis natura impertitur, natales & animus. Militare Regibus & regno Parlamenta dum ſubditis inſinuant fidem & obſequium Regi debita, cum Nobiles rerum novarum cupidos proturbant, aut retinent metu pœnæ. Parlamentis tranquillitatem publicam curæ eſſe, quam Nobiles ſæpe factionibus convellunt. Nunquam Parlamenta à corona deficere; auctas Principum partes ter, quaterque ab exceſſu Henrici* IV. *Nobilium acceſſione, Regemque ab illis laceſſitum donec populi ſpoliis privatæ ipſis res augerentur. Hiſce in Regem ſuum bellis riguiſſe Nobilibus membra, inſomnes ductas noctes, nempe populo opprimendo. Studuiſſe Parlamenta retinendis in fide & obſequio populis, quibus Ordo Nobilium vana libertatis imagine illudebat. Pravo uſu in Gallia Nobilitatis vocabulum iis tantum adſcribi qui arma tractant; togatorum, ad quos ſuprema autoritate juris diſtributio ſpectat, nobile officium eſſe, niſi quod apud imperitos invaluit, nullam eſſe iis qui profitentur ſcientias nobilitatem. Pro Nobilibus paſſim haberi viros togatos hinc palam eſt, quod lege Regni ſubſidiis à perſona ignobili debitis eximuntur; quod ſancti Spiritus Equites fiunt ipſi, filiique ipſorum, & nepotes (Ordo eſt Gallorum Regum equeſtris, ad quem nemo admitti ſolitus niſi per probatam longa annorum ſerie nobilitatem.) Nobiles item eſſe, hinc patet, quod ipſorum poſteri cooptantur, in Melitenſium Equitum Ordinem, qualis Paulaus* *De Paulo, Grand Maiſtre de Malte.*

M 4 *ejus*

1617. *ejus Ordinis magnus Magiſter, cujus togata apud Toloſates familia inter primas. Non eſſe illis vitam inglorie deſidioſam, quibus aſſidua pro Rege & populo ſtudia ſunt: impalleſcere chartis viros liberalium amantes, virtutemque ſectari & ſcientias labore indefeſſo. Denique togæ, militiam eſſe ſuam ab antiquo. Vſu peſſimo invaluiſſe apud Gallos, ut Nobiles qui arma tractant bellis exerceantur, ignorent literas; hinc fieri (ſi Nobilitas ex literis ducitur, quod nemo neget) ut plane ſit ignobilis Ordo quem Nobilitatem appellant, ſic luco nomen eſſe, quod minime luceat: peſſimum uſum in Gallia, quod armis abſtinent togati homines: Pompejos, Scipiones, Metellos, poſtquam in Senatu cenſuerant, præpoſitos olim legionibus, infuliſque magiſtraturæ glorioſe implicitas ex victoria lauros: in parlamentorum conventibus qui tota Gallia diffuſi ſunt, inveniendos ſi in arma inſtruerentur, qui veteres Reipublicæ Romanæ Senatores æquarent aut vincerent. Antiquum certe in Gallia ordinem hunc, qui Nobilium dicitur; eſſe item antiqua parlamentorum jura, tertio jam ſeculo confirmata, & , ſi placet origo altius repetita, Miſſis ſucceſſiſſe dominicis, quorum naſcente regno prima autoritas fuit, hinc ducto nomine quod extra ordinem in provincias mitterentur à Rege Domino, dirimendis controverſiis, ſeu erant publicæ, ſeu privatæ. Eam eſſe ſententiam autoribus, qui de origine feudorum ſcripſere, eos qui hodie Marchiones, Comites, aut Barones ſunt, fuiſſe olim judices in ea loca delegatos, quæ nunc ſucceſſores ipſorum poſſident jure feudi. Diu poſſeſſam ab ipſis juriſdictionem jure publico, tandemque uſurpatam privato: ſic qui hodie Marchiones, Comites, Barones, fuiſſe primùm Iuriſperitos & judices. Falsò opponi inſtituta in privatas tantum lites Parlamenta, fidem in contrarium facere hiſtoriarum monimenta, quibus patet conſulta ſæpe in magnis negotiis quæ regno decretoria erant: eorum incumbere muneri Regii patrimonii (Dominium vocant) conſervationem. Adſcriptam illis perperam tertio ſub Ordine categoriam; nullo trium contineri viros ſpectabiles, quibus in tres æqua eſt poteſtas. Neque in præſens trium Ordinum eſſe convocationem, vocatos jure extraordinario cum clero nobiles, utriſque adjuncta parlamenta, media Nobilitatem inter & clerum. Denique præter rerum ordinem fore, ſi parlamenta, quibus ſunt in Nobilium fortunas & vitam ſuprema judicia, clientibus ſuis poſtponantur.*

His

His & talibus togatæ militiæ fautores, Nobilium ordinem infra Parlamenta eſſe contendebant, eluſit controverſiam Rex mage quam ſolvit: de ſede pronuntiatum ſic; *Vt Regi Nobilitas confuſe circumſtaret, data Parlamentorum oratoribus è regione ſede, Rege coram.* De ordine promendæ ſententiæ ita cautum; *Vt de rebus Eccleſiæ Clerus, de militaribus Nobilitas, de reliquis, delegati à parlamentis primi ſententiam dicerent.* Porro ne in futurum obeſſet Nobilium Ordini lex dicta, quatenus infra ipſum ordo plebejus eſt, vulgatur à Rege diploma, quo declarat, *In comitiis Galliæ generalibus habendis, alteram eſſe nobilitati, à clero ſedem, utrique decedere populum, qui tertius ordo eſt*, quo patet Parlamenta nullo trium Ordinum contineri. 1617.

Ineunte Decembri aperiuntur Comitia in hunc modum. Rex, præſidiaria cohorte præcedere juſſa poſtquam in Archiepiſcopale palatium venerat, theatrum aſcendit tapetibus auro & ſerico diſtinctum: ad pedes Regis ſedebat implicito in utramque tibiam genu Dux Mayenius aulæ major Cubicularius (magnum Chambellanum vocant) prærogativâ officii ſui: dextram tenebat D. Gaſto Regis frater, nec procul ab eo, vacuo inter utrumque ſpatio, Sueſſio Gallici Princeps ſanguinis: infra erant Duces Mombaſonius & Suillius, ordine illis poſtico diſpoſitus confuſe Concilii arctioris Senatus: ante aſſidebant ſcamno in longum poſito viri illuſtres, Præſes Ianinus, Boiſſiſius, Iambevillanus. Ex adverſo ad ſiniſtram Perronius & Rupefulcaudius Cardinales, Sillerius Cancellarius, Væræus ſigilli Procurator Regii: illis à tergo erant Nobilium Oratores delecti. Hæc theatri facies.

Grand Chambellan. Ianin. Boiſſiſe. Iambeville. Perron. Rochefoucaut. Les quatre Secretaires d'Eſtat.

Triclinii meditullium tenebant viri quatuor, quibus de arcanis imperii ſcribere datum, Lomenius, Piſieuxius, Philippeuſius, Ponſquadratus; his adjunctus Lomenius Ponſquadrato patri in ſpem officii admotus: ad dextram data ſedes Archiepiſcopis Narbonenſi, Arelatenſi, Rothomagenſi, Turonenſi: Epiſcopis Lutetiano, Andegavenſi, Pictavienſi. Illis retro Nicolayus, Montevillanuſque Rationalium primi Præſides, ille in Camera Lutetiana, hic in Rothomagenſi. Ad lævam Verduno Principi Senatus Pariſienſis, & Seguierio alteri à primo Præſidi continua ſedes: ſequebantur Parlamentorum Protopræſides in ordinem quiſque ſuum digeſti, hos eorundem parlamentorum procuratores

Lomenie. Piſieux. Philippeaux. Poncarré. Lomenie receu en ſurvivence. Nicolay. Monteville. Premiers Preſidens en la Chambre des Comptes de Roüen & Paris.

1617. tores Regii : extrema triclinii occupabat ſtationarius miles, præſidium Scoticum.

La Garde Eſcoſſoiſe.

Silentio indicto Rex pauca diſſerit : *Vt convocaſſet habito proborum delectu Comitia in ſpem ſalutis ſibi, & regno, ut ſe totum illis committeret; caverent ne quid detrimenti Reſp. caperet* : reliqua ad Procancellarium de more transmiſit. Ille aſſurgens poſt ſalutatum humilime Regem in hæc eadem verba proloquitur.

Ecce Rex veſter cum vultu manſueto & jucundo, exhibere ſe unctum Domini viris Regum amantiſſimis; manſuetudinem ipſi innatam eſſe quanquam eſt in arma promtus : Ita Henricum patrem, etſi bello naſcente regno geſſerat, procuraſſe tranquillitatem Gallis, ubi datum quieſcere ; ferocem bello, pace manſuetum ; virtutibus inſtare paternis digniſſimam ſobolem promiſcua regni & meritorum ſucceſſione; quodque filio impuberi ſpes in patrias virtutes nuper erat, hodie, adulto jus eſſe quo ſuas utendo facit. Illi præcipua in præſens ſtudia levandis oneribus queis populus premitur ; reſtituendis Nobilitati Gallicæ inſignibus, per quæ olim floruit. Eſſe è re regni ut conſervetur, ut augeatur ordo Nobilium, qui Regi & patriæ militat indefeſſus. Clero obriguiſſe zelum, quo res ſacras adminiſtrare ſoliti Epiſcopi, quibus olim ſalus ſibi commiſſi gregis ſuprema lex erat. Iuſtitiam per ſordes, gratiæ, aut odio ſæpe diſtribui, ideoque reſtituendas veteres judiciorum formulas. Ea Regi præcipua eſſe, quibus procurandis convocata nuper Lutetiam trium Ordinum Comitia, exemere loquendo ſemeſtre integrum in magnos ſuſtinendo conventui ſumptus : pleraque hic per vanam loquendi libidinem jactantius propoſita, nullo effectu : id cauſſæ eſſe cur illuſtrium virorum conventum in præſens indixerit Rex : reparandis paucorum ope, quæ negligentia multorum corruperat. Procelloſa inter ereptam ſæpe naufragio, ab exceſſu Henrici magni Galliam, quod Dei beneficium eſt. Hæc Procancellarius : De Medicæa parente nihil dictum, quanquam erat ejus adminiſtratio ampla ſeges.

Adulto Decembri aperiuntur Comitia in hunc modum: D. Gaſtoni Regis fratri & legato aſſidebant ad lævam, vacuo interſpatio Perronius & Rupifulcaudius Cardinales, Dux Mombaſonius, & Mareſcallus Briſſacus adjuncti legato per ætatem gerendis rebus impari. Circumſedebant

Mombaſon. Briſſac.

Mar-

1617.

Marchio Ragnius; Paleous, Lanovius, ab Ambra, Andelotus, Beuvronus, Mompenſatus, Vallacus, Solierius, Morgeſius, Rupebancurtus, Pleſſimornæus, è Nobilium Ordine. E regione non procul Auxitanus, Narbonenſis, Arelatenſis, Rothomagenſis, Turonenſis Archiepiſcopi: Andegavenſis, Cabillonenſis, Lutetianus, Gratianopolitanus, Pictavienſis Epiſcopi. Ex adverſo Verdunus & Seguierius; continua ſede Maſuyerus, Frater, Brulardus, Riſius, Braſſius, Cuſſæus Proto-Præſides Parlamentorum Pariſienſis, Toloſani, Gratianopolitani, Divionenſis, Rothomagenſis, Aquenſis, Rhedonenſis. Inſtabant Præſidibus procuratores iiſdem parlamentis Regii, Molæus, Sanfelicius, Servienus, Picardetus, Bretinierus, Vergouſius, Merebuſſus.

Raigny. Palveau. Lancie. Dambres. Andelot. Beuvron. Mompeſat. Vaillac. Solier. Morgues. La Rochebaucour. Pleſſis-Mornay. Le Maſuyer. Le Frere. Brulard. De Ris. De Bras. Cuſſé. Paris. Toloſe. Grenoble. Dijon. Rohan. Aix. Renes. Molé. S. Felix. Servien. Picardet. La Bretiniere. Vergous. Merebeuf.

Ducta hic in quæſtionem multa, ortaque, ſpecie recti controverſia tres inter Ordines, Nobilibus in parlamenta, his in Nobiles, utriſque in Clerum erat quod reformarent: Nobilitati in parlamenta id præcipuum, ut annuo jure proſcripto virtuti & natalibus locus eſſet, forenſibus in poſterum muniis obtinendis: hinc caro venalia haberi quæ gratis concedi æquum eſſet: hinc fieri ut in heredes annua penſione transferantur quæ vice patrimonii poſſideri nefas eſt: neque opus lege nova: exſequendam, quæ nuper Comitiis Galliæ generalibus dicta & vulgata. De hoc jure (ſi fas eſt jus dicere, quod in Reipublicæ ruinam adinventum extinguit virtutum ſemina) ad annum M. DC. XV. plura diximus, ut è Rep. ſit ejus extinctio, ut eo tardetur Regum munificentia raris in virtutem præmiis, ut Nobilium Ordini exitiale ſit.

In Nobiles pleraque congeſta: primum de effræni in laniena m libidine, per quam ſe mutua internecione delent prælio ſingulari, quæ peſtis præcipue graſſatur in Gallia; barbara ſane nationis alias manſuetæ crudelitas, qua ſe mutuò necant vano honoris aucupio homines: nec ſatis provocatum pro libidine provocantis in arenam deſcendere, niſi ab utraque parte vocentur qui nullo invicem diſſidio ferrum ſtringant, & ſæpe amico ſanguine cruententur. Cleri præcipuum ſtudium fuit in eam peſtem, comitiis Galliæ generalibus ſub annum M. DC. XV. habitis. Malo ingraveſcente renovata Regum edictum, proſcribendis qui legem infringerent; reſtes, patibula, omnis demum infamia collata in noxios;

Le droit Annuel.

1617. xios; ſed hæc in irritum, prævaluit libido in ſanguinem, gladiatorum virtus; agnitumque tandem malo experimento monomachiam apud Gallos pro virtute acceptam nobilibus, unumque è criminibus eſſe quæ vetabuntur ſemper, & ſemper valebunt.

Brevets des Survivances. *Compagnies entretenues.* *Paſſe-volants.*

De militaribus item officiis dictum, ne venalia poſthac forent, ne in filios transferrentur privatis reſcriptis, vivis adhuc parentibus & poſſidentibus (ſuperviventias vocant:) dictum item juſto ut numero conſtarent præſidiariæ in Gallia cohortes, quibus pace ſtipendia ſunt, perinde ac bello; qua in re præfectorum fraus eſt maxima, furto haud procul, dum dicta in ſtipendium die, conducta mancipia exhibent, numerantque pro milite familiam ſuam, unde rari ordines bello, Regi jactura ingens: ita deſertam militiam præfectorum avaritia & proditione.

De Clero item multa dicta; ut flexi in abuſum antiqui ritus, ut peſſime diſtributi obventus Eccleſiæ, populi ſudor & ſanguis, nempe in venatica, in luxum, in amorum vana & lubrica, in augmentum gentis cuique ſuæ; quadrigas, ephebos, Nobiles, equos phaleratos, auream ſupellectilem, ceteraque id genus Epiſcopis eſſe ad nauſeam per ingentes ſumptus, dum frigore riget, dum inedia extinguitur pauper, cujus ſanguine ſaturantur. Hinc hæreticis ſcandalum, & Romanæ Sedis contemptum eſſe, ire in ruinam Eccleſiaſticum ordinem, niſi quamprimum proſpicitur. Exin de Epiſcoporum ſtabilitate dictum, (reſidentiam vocant) manendum in diœceſi cuique ſua, nulla in contrarium excuſatione valitura: id ſuperadditum firmandæ legi, obligationem eſſe juris divini ex verbis Chriſti cum Petro dixit, *Paſce oves meas*, (id eſt) cave ne pereant defectu pabuli: pabulum ſacramenta eſſe, prædicationem Evangelii, & ſolatia quæ debent Epiſcopi diœceſanis ſuis jure divino; quia ſic juſſit Deus, *Paſce oves meas:* quo verbo ipſius Petri actus continetur: non dixit, procura ut paſcantur oves, ſed, *Paſce oves meas*; non dixit item tuas, quo magis teneretur; quippe, etſi res ſuas jactare nemo præſumitur, poteſt tamen: nec teneor paſcere oves meas, quas fame necare, aut ferro mihi licitum eſt divino & humano jure: cum dixit, *Paſce oves meas*, neceſſitatem impoſuit curæ perſonalis, quam debeo rebus alienis mihi commiſſis, præcipue ſi Dei ſunt; non ergo eſt

go eſt Regum, non Summi Pontificis diſpenſare. Hæc in Clerum propoſita, & accepta. 1617.

Summa omnium Ordinum deprecandis populi oneribus conſenſio fuit, nempe per diminutionem tributi, per reſtaurationem commercii, &, quod præcipuum, per extincta penitus ſeditionum fomenta, namque hinc in populum omnis mali labes; quippe ex bello tributi intenſio eſt, ex tributo calamitas publica. Aſt irrita deprecatio fuit. Raro exſolvuntur vota quæ conventibus publicis pro populi ſalute nuncupantur.

Dein dictum de Concilio Regis arctiore: invectos in id muneris & dignitatis, nullo Regis delectu, imperitos homines, &, ſi qui rerum experientia valent, plane improbos; qui in eo Concilio præcipui ſunt, aulico ſummam rerum habenti mancipia eſſe; neminem contrà ire auſum: ſic collatas in unius arbitrium fortunas omnium; ſic concuti fundamenta regni, exorandum Regem reſtituere ut velit in priſtinam dignitatem Concilium arctius, quo velut capite arcana regni continentur, concilium quale fuit ſub Henrici magni temporibus. In eo conventu qui ſaluti omnium decretorius eſt, debitas primas ſedes Principibus, Ducibus, & Paribus Franciæ, nec non majoribus (quos vocant) coronæ miniſtris; neque proponenda promiſcue quælibet coram ipſis; pro dignitate vocandos; aſt pro regni ſalute agitanda coram, quæ Rex omnibus palam eſſe velit; transferenda arcana imperii in paucos, quorum ſit Regi fides agnita longo uſu. Vt privatorum lites arctiori Regis Concilio indebitæ ad parlamenta remittantur, & ne omnium arbitria ſint penes unum, adeo ut in arctiori Concilio quod uni placuerit pro lege ſit: numerandas voces, non ponderandas pro dignitate aut fortuna dicentis. Regi debitum uni ut quæ dixerit, etiam obluctante Concilio, pro lege valeant: reliquis ſententiam eſſe cuique ſuam, quæ numero vicerit legem fore. Minuendum alta in præſens pace militum effrænem numerum, prædæque & oppreſſionis in populum occaſionem præripiendam præfectis militum: numerato viritim in ſingulos menſes ſtipendio: ſi poſt prædabitur miles, reſte puniendum: imponendum Regiæ domus amplitudini modum cujus rarus eſt Regi uſus, per immenſos ſumptus: minus magnificentiæ fore, plus ex remiſſione tributi

1617. buti clementiæ. De penſionibus item dictum quas in Principes, in Regni primores & reliquam nobilitatem immodice conferri invaluerat: profuſa largitione exhauriri ærarium, cui reparando populum novis in dies ſubventionibus opprimi; hunc eſſe penſionum effectum, ut auctiores Principes & primores vi majore bellum inferant Regi, cui beneficium debent. Nuper invectas in Galliam uſu in ſucceſſores peſſimo ab Henrico IV. annuas penſiones ex juſta tum cauſſa quæ in præſens deceſſerit: quo tempore arcta illi penus & res anguſtæ erant ſigna ipſius ſecutos & cauſſam Galliæ nobiles pleroſque, quorum exhauſta omnis ſubſtantia bello inteſtino quo vindicavit ſe Henricus in jura ſua, gratis militaſſe ipſos Regi ſuo, ſtipendiaque legionariis largitos ære quemque privato, unde antiquis & illuſtribus familiis calamitas & penuria. Id cauſſæ fuiſſe juſto rerum æſtimatori Henrico penſionibus è publico redimendæ privatæ penuriæ præſtandis ad tempus: reſtauratas in totum familias ſub Ludovico nihil hiſce penſionibus indigere, quare de abrogandis actum: Eſſe arcanum imperii ut minuatur quodcumque in regno autoritatis eſt præter Regiam: deprimendos ademptione penſionum primores, ſic legi Regiæ locum fore, quæ in deſuetudinem abiit apud Gallos per bella inteſtina, quorum autores paſſim Principes: optimum remedium minuendis fore, ſi arcta ipſis penus fuerit, & res anguſtæ. Nec pro natalibus, ſed pro meritis diſtribuenda ſtipendia annua ſi quæ manent: abroganda item dona quæ in pecunia numerata fiunt. Eſſe Regi tot, tantaque Eccleſiaſtica beneficia, tot fori, tot militiæ munia, quibus nulla ærarii jactura liceat eſſe liberalem. Prohibenda Gallis nobilibus cum legatis Principum externorum commercia qualiacunque, neque inviſendos ab ipſis viros alienigenas, niſi poſt veniam à Rege impetratam.

De Parlamentis in hæc verba ſancitum. Quia juris diſtributioni obeſt non parum gratia quam conciliat proxima agnatione ſanguis, dum gratis, peccant & ſæpe graviter, qui cum parentibus, cum avunculis, aut fratribus in eodem Parlamento habentur, quo jura infringi ſolent, in unam ſæpe familiam tranſlata poteſtate omni, videtur è re fore, ſi, renovatis Conſtitutionibus Regiis, quæ in id ſæpius latæ, inhibeantur patres, filii, fratres, nepotes ex fratre & ſorore eodem

dem in parlamento una eſſe. Porro, quandoquidem in eam diem violatam ſæpius legem patet per admiſſos in parlamenta vetitæ affinitatis agnatos, non videri in præſens aliud remedium quam ſi transferantur. Lutetiano parlamento indebitos (incompatibiles vocant) Toloſano aſcribendos, & contra. Idem de reliquis. Ita factionibus privatis obſtiturum Regem, quæ in Parlamentis nimis quam multæ ſunt. Impune peccare plerumque in provinciis Senatores eo privilegio, quo condemnari nequeunt, niſi per convocatas ejuſdem parlamenti claſſes in quo jura ipſi diſtribuunt; eo modo abſolvere ſe unumquemque dum judicat ſocios plerumque ejuſdem criminis reos. Quapropter è re item fore, ſi extraordinario jure lecti judices provincias circumeant, ubi parlamentis eſt ſedes, excipiendis in Præſides & Senatores querelis, quas confidenter movebit quilibet è populo, & promendis in ipſos judiciis, qualia leges dixerint: ſic nulla gratia judicandos, ſic ponendum poteſtati modum, quæ ſæpe in tyrannidem deflectit.

1617.

Les Incompatibles.

Hæc ſumma legum quæ Notabilium conventus propoſuit. Interceſſere parlamenta articulo, quo ipſorum juriſdictio infringebatur per delegatos extra ordinem qui in provinciis de ipſis cognoſcerent, ſancitumque (manentibus formulis) ut Procuratores Regii in provinciis ſui territorii (reſſortum vocant) inquirerent in Senatorum vitam nulla graduum aut perſonarum ratione, caſtigandis dein criminibus quorum in eum diem tardaverat reorum autoritas pœnam. Hic Notabilium conventui finis, rara in publicum utilitate quod aſſolet.

Eadem circa tempora, mortalitatem explevit Thuanus, Parlamento Lutetiano Præſes: vir proſapia illuſtris, doctrina & rerum experientia inter paucos. Liberales artes & ſcientias ut profeſſus à teneris: ut litteratos amaverit, immenſa in Remp. charitate, docemur hiſtoriarum monimentis, quæ accurate edidit ab exceſſu Franciſci primi in Henrici IV extrema; externi acceptam illi gratiam ferunt hiſtoriæ Gallicæ, nec parce laudant. Atenim nihil indigus eſt externæ laudis qui ſibi ipſe præco eſt; ſeu vitam ſpectas, ſeu quo ſcripſit libros. Deterſa illi loquutio & Latina: ſtylus facilis, & quandoque rebus memorandis effuſior: ut affectaſſe dixeris ſcribendi genus, quo nihil omitteretur, & in plano forent

quæ

1617. quæ ſcriberet. Quod pro vario Lectorum affectu accipitur varie: laudatur multis, diffuſa loquutio, quia per ſe facilis eſt: ſunt quibus ſtyli majeſtas placet paucis multa complectens: hi gravitate commendabiles ſunt, illi facundia, utriſque ſua dignitas. Ceterum privilegia Eccleſiæ Gallicanæ, & Regum autoritatem dum acrius vindicat vir politicus, Romæ ſuſpectatur: iniqua ſuſpicio, quam mendacii manifeſtam facit, nedum vita quam exegit in fide Catholica & Romana, magna virtutis Chriſtianæ exemplo, ſed & ipſius teſtamentum, quo palam profiteretur fidem Orthodoxam. Bibliothecam, ut collegerit magnis ſumptibus, ut in uſum publicum legaverit, docent nos ejuſdem teſtamenti hæc verba: *Bibliothecam meam quadraginta amplius annorum ſpatio, magna diligentia ac ſumptu congeſtam, quam integram conſervari non ſolum familiæ meæ, ſed etiam rei litterariæ intereſt, dividi, vendi, ac diſſipari veto: eamque communem cum numiſmatis antiquis aureis, argenteis, & æreis, inter filios, qui litteris operam navabunt, facio. Ita ut etiam exteris, aliiſque philoſophis ad uſum publicum pateat. Ejus cuſtodiam committo Puteano, qui & libros meos iis, qui opus habebunt utendos dare poterit.* Iuſta Thuano æſtimatio Puteani: optima electio procurandæ bibliothecæ, quam præter libros omnium ſcientiarum editos, illuſtrant manuſcripta veterum Autorum innumera, per quæ magnum rei litterariæ augmentum eſt. Nec ſatis manuſcriptis veteribus, ornant inſuper recentiores libri, manu item ſcripti, queis continentur typi (Originalia vocant) rerum quæ per ætatem noſtram tranſactæ in aulis Principum, quorum compilatio Puteani opus & labor eſt. Hîc legationum acta & memoriales libros, hîc placita Regum & Senatus nunquam vulgata, hîc Gallicanæ privilegia Eccleſiæ, vetera & nova monimenta invenias, digna Autore, cui inter doctos magnum nomen, ingens in publicum charitas eſt.

Du Puy.

Fine anni exceſſit Villaræus vir magni nominis: illi ſeptuaginta & novem anni ſpatium vivendi, qua etiamnum ætate, rebus haud impar erat regendis; curſu honorum inoffenſo quatuor Reges emenſus magna laude procuravit res Galliæ, vita & moribus innocens, ſagax, & qua maxime doctrina valuit arcanorum Imperii ſumme peritus. Tenues illi opes pro longa adminiſtratione, quo patuit res Gallicas

pro-

procuraſſe ipſum magis quam ſuas, quod rarum in aula, eoque magis laudabile. 1617.

Per idem tempus Ludovicus Rex ſacram D. Ludovico Gallorum Regi diem, quam hucuſque Galli inter minora feſta coluerant, inter feriata haberi jubet. Haud immerito indicta ſolennitas, pro Rege cujus vita ſancta & innocens fuerat, expers omnium in quæ vitio regnandi ſæpe declinant Principes. Ferunt ejus temporis annales apotheoſim (canonizationem vocant) dilatam diu, quod indictione tributi, nummis centies mille gravaſſet populum: aſt levis nævus viro qui inter aulæ lubrica cuſtodite vixit & ſancte. Is, zelo ferventiore dum in Africa propagat Chriſti nomen contra infideles, vitam ponit, quam ſeraphica virtute traduxerat, vere Ludovico noſtro prototypus dum hæreſes indefeſſus exſtirpat regno ſuo, prototypus dum ſancte & innocenter vitam traducit in aula, qualem in monaſterio viri regulares.

Clauditur annus edicto Regis quo Benearnii Principatum, Ducum Labretanorum antiquam ditionem uniri Galliæ placuit. Rem altius repeto, in qua præcipuum belli momentum eſt quo ſecta periit.

Benearnii Principatus media Hiſpanos inter & Gallos provincia eſt, qua Pyrenæi montes aſſurgunt & regna dividunt: illum Henricus IV. antequam regno Galliæ augeretur poſſederat & poſſedit poſt, vetus gentis Labretanæ dominium cui ipſe ſucceſſerat. Henrico regnante vixere legibus ſuis Benearnenſes, neque ut Regem, coluere ut Principem: vetus illis conſuetudo pro lege erat, disjunctus à Corona Galliæ Principatus, & quanquam ſub eodem Rege, diverſi mores: placuit uniri feuda, unamque poſthac haberi gentem Benearnenſes & Gallos. Interceſſere indigenæ, rati mutationem ſibi & provinciæ exitialem fore, his ferme rationibus. *Nihil Benearnio, cum Gallia commune; eundem qui nunc Galliæ Rex eſt, eſſe & Benearnii Principem, ſed diverſo jure. Multum intereſſe provincialibus, ne uniatur Benearnium Galliæ: ſpecie futuræ concordiæ ſubverti privilegia, peti religionem, deſolari provinciam: majora flumina ubi mare ſubierint confundi aquis dominantibus, & nomen amittere. Sic quod hodie Benearnium eſt vivens ſua lege, tributo modico; religione qualem à majoribus accepit, ubi Galliæ adjunxeris*

Le Bearn.

La Maiſon d'Albret.

1617. *paſſurum æqua, iniqua pro libidine adminiſtrantium.* Hæc Benearnenſes.

Contrà quibus feudorum unio è Repub. eſſe videbatur, probavere ſententiam ſcripto per id tempus vulgato in hanc ſummam. *Vnita reſiſtere fortius, disjunctorum fatiſcere vires: inſtare ea parte Hiſpanum, Navarræ nuper uſurpatorem, Benearnii avidum: ſi adjungitur Gallico diademati principatus, deceſſuram hoſti uſurpandi libidinem, propulſandumque validius ſi quando irruperit. Benearnium familiæ Labretanæ feudum, ab antiquo Navarræ Reges agnoviſſe, donec vocaretur in regni Gallici ſucceſſionem Henricus* IV. *quo tempore cœpit & à Gallis Regibus poſſideri. Invaluiſſe moribus apud Gallos antiquis, ſi quando privati aut Principes in Regium faſtigium evehuntur, ut iis ante poſſeſſa coronæ adſcribantur. Ita Hugonem Capetum, gentis Regiæ caput & primum columen, ubi Gallis unctus in Regem, Ducatu Burgundiæ, Lutetiæque Comitatu, feudis illuſtribus, dominio ſuo, propagaſſe Gallici imperii fines. Ita Ludovicum* VIII. *invexiſſe in Galliæ ditionem titulos, Comitatus Andegavenſis, Turonum, Cenomanum. Ludovicum* XII. *Comitatus Bleſenſem, Sueſſionum, Montisfortis, & Ducatum Aurelianenſem. Ita reliquos principes, quæ ante inaugurationem poſſederant, conſenſiſſe ut Gallicæ unirentur Coronæ, unde crevit Galliæ regnum in primam Europæ dignitatem. Falsò aſſeri, etſi Benearnium Principatus eſt, ſolutum eſſe legibus Gallicis: poſitum intra Galliæ fines docere loci ſitum & poſticos montes qui Benearnium una & Galliam dividunt ab Hiſpanis. Cum Aquitania & Benearnium domuiſſe Clodovæum, Gotthicam per ea tempora ditionem; Chilpericum Clodovæi abnepotem dono transtuliſſe in conjugem, paulò pòſt reverſum ad Aquitaniæ Duces Principatum, diuque illis poſſeſſum, dein præſtitum ab Aquitaniæ Ducibus pro eo feudo homagium ligium Gallo Regi; quo factum ut eo etiamnum tempore Benearnenſes regnicolæ haberentur. Regnicolas Romæ, ubi æqua rerum arbitria ſunt, habitos hinc patet, quòd ſi quando Summus Pontifex Epiſcopos Galliæ, delegare tenetur in executionem mandati Apoſtolici, legit promiſcuè cum Gallis Epiſcopos Benearnenſes, &, ſi ab illis appellatio interponitur velut à non rite delegatis, confirmatur electio, quod ſæpe contigit: unde patet & Gallos eſſe qui Benearnenſes ſunt. Fidem à Principe Benearnii,*

Duché de Bourgongne. Comté de Paris. Comtez d'Anjou. De Tours. Du Mans. La Comté de Blois. De Soiſſons. De Montfort. La Duché d'Orleans.

nii, Duci Aquitaniæ vaſſallo Regis Galli præſtitam liquet inſtrumento publico in Rationalium Camera Lutetiæ aſſervato; quo memoria eſt anno M. CC. LXXIII. *Gaſtonem Moncadam Benearnii Principem, Edoardo I. Anglorum Regi, Aquitaniæ tum Duci præſtitiſſe fidem Benearnenſis Principatus nomine, in hac eadem verba.* Gaſto Vicecomes de Bearn, Dominus de Moncata & Caſtri veteris promiſit & juravit ſub obligatione & juramento ſui corporis & terræ Benearnii, quam tenet à Domino Rege Angliæ, Duce Aquitaniæ, quod non recedat de curia Domini Regis ſine ſui licentia & voluntate ſpeciali. *Poſtmodum principatus, Margaritæ Moncadæ filiæ in dotem conſtitutus, cedit Georgio Bernardo Comiti Fuxenſi ſub homagio Duci Aquitaniæ præſtando, & præſtito, prout fidem faciunt pleraque homagiorum inſtrumenta actis præfatæ Cameræ Rationalium inſerta, ad annos* M. CC. LXXXVI. *&* M. CC. XC. *Si debuit Duci Aquitaniæ fidem Benearnii Princeps, potiori jure debuiſſe Gallo Regi, cujus ipſa Aquitania feudum erat. Accedente deinde Coronæ Gallicæ, Aquitaniâ, acceſſiſſe etiam jus quod Aquitaniæ Ducibus in Benearnium fuerat. Fuiſſe à Carolo* V. *Gallorum Rege unitam Galliæ Aquitaniam, quâ unione in comperto eſt quæſitum jus Regi Gallo in Benearnium, quale fuerat Duci Aquitano. At eſto principatum eſſe ab omni alia provincia ſejunctum; ideone feuda ſua unire vetabitur, qui idem Benearnii Princeps eſt & Rex Gallorum? Cum debitor ſuccedit creditori, ceſſat debitum, quia confuſione tollitur obligatio; ſic cum duo feuda in unum concurrunt una poſſeſſio fiunt.* His & ſimilibus confirmabatur unio, cui tandem ſubſcripſere Benearnenſes vi, aut metu. Exin de Euangelio & Eccleſiæ reditibus pronunciatum. Sexaginta jam erant anni ex quo provinciam infectaverat Calvini error, inſtabat Rex Euangelio & Eccleſiæ Romanæ reditibus reſtituendis: obſtabant Sectarii eo colore, quod nomine annuæ penſionis paſtoribus ſuis quæſiti fuerant Eccleſiæ obventus, nempe exhibendis uxoribus & liberis, Deique Euangelio prædicando. Addebatur ſexaginta annorum poſſeſſio valitura, poſt donationem Ioannæ Labretanæ, Regis Chriſtianiſſimi aviæ in ſucceſſores ſuos collatam; nec paſſuros provinciales Miſſam celebrari loco ſexaginta abhinc annis puro & integro. Hæc Sectarii Benearnenſes, quæ fuſius infra trademus.

1617.

Ieanne Dalbret.

1617. Prævaluit autoritas Regis, reſtitutis præter omnium ſpem toto latè Benearnio Miſſâ, prædiis, & obventibus, qualia Eccleſiaſtici poſſederant ante Ioannam Labretanam Calvini fautricem. Ceterum quanquam illegitima plane ea poſſeſſio, placuit Regi optimo, in vicem permutati dominii tantumdem de publico præſtari, quantum illis deceſſerat. At hæc item fuſius infra. Qui in hunc diem Regi legem dixerant Calviniſtæ, tunc primum accepere: primus hic in ſectæ muros aries, quo agnitum, poſſe debellari, quos error communis vulgaverat, unione & concordia invictos fore.

Ieanne d'Albret.

Sub finem anni milleſimi ſexcenteſimi decimiſeptimi prodiit in publicum Antonii de Dominis, Archiepiſcopi Spalatenſis liber, ſtatim à Romana Sede damnatus ob hæreſes novas. Libro in IV. volumina digeſto hic titulus, *De Repub. Chriſtiana.* Anno M. DC. XVI. Proripuerat ſe inconſtans & temulentus homo, à Dalmatia, ubi Primatem agebat, in Germaniam, qua hæretica labe infecta eſt, à Germania ad Batavos fugerat, poſtremò in Angliam ubi concordibus in Petri ſucceſſorem erroribus compilavit veteres & novos in Sedem Apoſtolicam errores. Tenue viro principium fuit; ubi adoleverat Societatem Ieſu ingreditur, primiſque ſcientiarum rudimentis probe initiatus, Theologiam tractat improbe, &, quam illi diſtribuerat ſchola qualem docuit Autor Angelicus medelam ægris, viam peregrinis, detorquet in errores. Epiſcopatui obtinendo nihil intentatum reliquerat adhuc Ieſuita, regulæ immemor qua vetitum eſt Epiſcopatum ex qualibet cauſſa ambire. Exin peſſimo in virum augurio à Societate depellitur; nec diu cùm in Epiſcopale faſtigium ex voto provectus cadit gloriæ animal in hæreſim qua inſectatur Petri ſucceſſorem: vanitas nominis, quod hæreſiarcha ſperabat, primum fuit propagando errori incitamentum: raros in tempore habuit ſectatores, in præſens neminem. Quippe ita ſe habet in Eccleſiam Dei doctrina nova; illi incrementa in momento fiunt, ſi quæ eſſe debent, ut novorum avidi ſumus; adulta, mox minuitur, raro ſeneſcit; neque ipſe Autor vixit in ſenium, tortore interno, veræ Religionis conſcientia vexatus: ponendo erroribus fini ab Anglia Romam venit, fiſus retractationi quam parabat dare in publicum: incertum an aſyli fides promiſſa venienti: Romæ, in Caſtellum Sancti Angeli truditur, vitamque in obſcuro ponit,

nit, quo facto, non conſtat: condemnatur mortuus, poſthumaque pœna afficitur, cremato una cum libris cadavere, cineres in Tiberim conjecti. Ineunte anno MILLESIMO SEXCENTESIMO DECIMOOCTAVO orta eſt controverſia inter almam Pariſiorum Academiam, & Societatem Ieſu. Rem altius repeto. Poſtquam deſævierant prima Calviniſtarum contra Ieſuitas odia, regno extorrem Gallico Societatem revocat probe conſultus Henricus IV. adultaque pace pyramides dirui mandat, vetus in Ieſuitas monimentum procacitate reſperſum & ſatyra: reſtituti ſcholas non multò pòſt aperiunt, ſpeique publicæ admoti procurant augmentum litterarum pro inſtituto, late per Galliam diffuſis ſeminariis: Vna urbs Galliæ caput Lutetia, edicto obſtat, donec Henricus IV. privatam illis Lutetiæ domum concederet, qualem antea ſub nomine Collegii Claromontani poſſederant. Poſtmodum ſub finem anni M. DC. IX. Theologiam publice ut docere liceat impetrant: hæc ſub Henrico IV. Non multò pòſt à Ludovico Henrici ſucceſſore ſcholarum facultas conceditur in omnes ſcientias, qualem hodie habent: obluctatur placito Regis Sorbona, obſtrepit & Senatus Pariſienſis, Ieſuitas tum averſatus, procurante Servino, cui fuere in Societatem odia quamdiu vixit. Ingens controverſia erat, niſi ſummo jure Rex evocaret ad ſe litem; mox ita ſancitum Concilii arctioris placito. *Poſthabitis Academiæ oppoſitionibus, redactiſque in nihilum parlamenti in eam rem placitis, Societati Ieſu Scholarum facultatem poſthac fore in omnes artes & ſcientias, ea lege, ut Academiæ ſubjaceat, nec ſibi ab illa appellandi jus eſſe præſumat: cui placito quamprimum exſequendo committendos è Concilio noſtro judices, non obſtantibus appellationibus, oppoſitionibus & interdictis, quorum ad idem Concilium cognitio eſto, dicundo juri. Actum Lutetiæ* XV. *Februarii* 1618. 1618.

Hæc ſumma placiti. Mittendæ in poſſeſſionem Societati delegantur libellorum ſupplicum Magiſtri duo, Amelotus, *Amelot.* & Foquetus: aperiuntur Scholæ, elegantique oratione ha- *Fouquet.* bentur grates Regi optimo, ſub eo themate. *Vt opus ab Henrico patre incœptum perfecerit dignus tanto parente filius, ut liberalium cultor, ut ſcientiarum amans: ut illi in obſequium ſempiternum mancipata Societas.* Actum id immenſo Scholarium, raro populi concurſu: nondum cauſſæ aut prætextus

1618. textus irarum exciderant ſenioribus, nec ſopita penitus in Societatem odia, quæ, etſi vetera & injuſta, manebant: adoleſcentes præſentia ſpectabant, poſtumi bello, quod ſpecie religionis unita factio in Henricos moverat, ex quo poſtulatio in Ieſuitas, eoque ignari veterum nova ſectabantur. Interceſſere quam ante acrius Theologiæ profeſſores, & Artium liberalium in Academia Magiſtri, actumque clam & per cuniculos, futuro in irritum niſu ſi aperto Marte peteretur edictum. Negat facultas utraque Baccalaureatus inſignia conceſſuram ſe candidatis, niſi poſt exactum in Scholis ſuis triennium. Queruntur Ieſuitæ illuſum legi; nec diu cum abrogatur Sorbonæ decretum edicto novo, quod dein per tempus invaluit. Sic Ieſuitæ Gymnaſium Lutetiæ habuere, & habent magno litterarum & pietatis obventu: utinam in reliqua Gallia pauciora forent Collegia. Sint illis domus, ſint ſacræ ædes & patrimonia quot & quanta voluerint & meruere, è re Chriſtiana eſt tanti augmentum Ordinis; aſt non item è re litteraria, non è politica propagari in immenſum Scholas, quales in hanc diem Gallia patitur & luget. Quis invideat augmenta rerum viris optime meritis? nemo certe bonus: hæreſim inſectantur, prædicationi Euangelii incumbunt ſedulò, ſolantur afflictos, lapſos erigunt, ſpei juvenum admoventur; virtutum ſemina ſcientiis probe miſcent, quod præcipuum habent in munere: utilius ſane nobis, ſibi glorioſius ſi paucioribus locis docerent. Scholarum effræni numero peſſum ire veteres Academias palam eſt: dum ſua ſunt cuilibet pago Collegia, Societati quamvis fœcundiſſimæ vix ſuppetunt in ſingula magiſtri. At non privata tantum hæc labes, publicum eſt quodcumque ea parte peccatur; ita ingloriè paternis laribus ſtertit male ſaginatus epulis nullo labore partis, & plerumque genio loci imbutus peſſime qui celebres procul Academias ſectatus, patriæ in tempus ſuæ lumen foret & columen. Palam eſt lethalem eſſe Reipublicæ lippis & tonſoribus promiſcuum ſcientiarum uſum; qua ex cauſſa arceri olim ſoliti profani à ſacris, queis ſcientiarum arcana continentur. Ex quo ſtrata cuilibet in Parnaſſum via facilis, paucis in ſummum apicem aſcenſus eſt. Docet nos experientia ſeculi ſub quo vivimus, pauciores eſſe eruditos, quo plura Collegia ſunt. Triginta jam anni volvuntur ex quo Gymnaſiis obruimur, ubi amabo augmenta litterarum?

rum? ubi probati Autores per hæc tempora? Si qui meruere in re litteraria nomen, ſupra ætatem noſtram ſunt, apud veteres magiſtros inſtituti, aut in majoribus Gymnaſiis. Obſtat item ratio politica, qua docemur ſtare & augeri commerciis regna, quæ ire in pejus & minui certum eſt, ubi quilibet è populo ſectatur litteras: rarò mercatorem ſe ferat qui ex litteris gloriatur. Hinc litibus augmenta in pagis, dum vaſſallus vana Latinitatis imagine, qua illuditur, litem feudi Domino movet: hinc advocatulis implentur oppidula, aut notariis deterrimo hominum genere, cui velut hirudinibus populi ſudor & ſanguis vita ſunt. Perniciosſus eſt Reipublicæ contemptus armorum, quibus niſi exercentur prima adoleſcentia juvenes, ſpernunt bellica, aut ſpernuntur ipſi à bellicis. Invaluit peſſimus in Gallia uſus, ut qui imbuitur litteris, procul habeatur armis, quo fit ut rari militent, dum litteris incumbunt fere omnes. Viget per arma imperium Othomannicum, quia rarus Mahumetana lege ſcientiarum uſus; ſi quæ illis Gymnaſia, magis ſunt inſtituendæ ad arma juventuti, quam ad literas. Redeo ad ſeriem rerum. 1618.

Ineunte Martio exarſit Lutetiani Parlamenti palatium: ignis cui initium à magno Procuratorum triclinio, per noctem ſecunda & tertia vigilia augeſcit tanto impetu, ut ingentis pretii merces eo loci venales prius conſumptæ fuerint quam ardere agnitum. Illuni nocte erat in inſula, quam palatii vocant, per flammam dies ſolari illuſtrior, & ni propere obviam itum malo, periculum erat ne Trojano pejus incendio deſolaretur civitas Europæ caput. Circumjecta triclinio abſorpſit ignis vento properus: caſu an conſilio ſubditus incertum: cetera palatii poſt ſubductum igni alimentum incendio erepta, ingens hæc certe non diuturna calamitas, quippe, non multò pòſt (ut omnia Lutetiæ abundant) majori quam antea luxu reſtituuntur quæ perierant, qui ex ligno fornices fuerant, verſicolori marmore illuſtrantur, incruſtantur parietes, ut dici haud injuria poſſit, prodiiſſe purius ab igne aurum.

Sub finem Maji Petrus Toletanus Mediolani prorex, operantibus Bethunio & Modenæo legatis Galliæ, adigitur tandem exſequendo fœderi ante memorato. Tradidimus ad annum proxime recenſitum, confirmatum Ticini, quod Aſtæ nuper pactum fuerat fœdus, Regem inter Hiſpanum & Du- *Dom Pedro de Tolede. Bethune. Modene. Pavie. Aſt.*

1618. cem Sabaudum : dictas in reſtitutionem leges utrinque exſequuntur legati bona fide; reſtituuntur Sabaudo Vercellæ & una captus miles ; Sabaudus Mantuano & Maſerano Principibus ablata reddit : hinc in Italia pax & tranquillitas, ſummo Pontifice & Chriſtianiſſimo Rege conciliatoribus.

Princes de Mantoue, & de Maſeran.

Duran. Siti.

Per idem tempus Durandus, & Sitius extraordinario judicio rapiuntur ad necem : in utrumque poſtulatio ex carmine ſatyrico in Luynæum ſcripto : dira ſcribendi libido! dira ſævitia in ſcriptores queis ſæpe autoritas ex vetito eſt : horum quidem nomina in obſcuro forent niſi ex pœna claruiſſent. Crimen intendit quod Sitio gente Florentino alta mente manere credebatur memoria Conchini & Galigayæ conjugum ; raptus item in patibulum ejus frater eadem labe, is carmini manum præbuerat tranſſcribendo, unde in illum vulgatæ ſatyræ crimen, certe levius quàm ut capitis pœna irrogaretur. Sitius ſtante Ancræo, Turonum Archiepiſcopo Galigayæ fratri ab Epiſtolis fuerat, quo aucta in virum invidia. Haud pigebit in tranſitu dicere de ſumma per id temporis Luynæi poteſtate. Si capitale judicium in probroſi carminis autorem irrogatur, debuit in Regem ferri ſcriptoris manus. At enim eam legem dignitati regnantis conceſſam transferre in privatum hominem, ut capite plectatur minus cuſtodite in ipſum ſcribens, ſane inſolens eſt. Dixi extraordinario judicio actum in reos, quia cognitio litis Parlamento debita in magnum Conſilium tranſlata fuit, qui mos peſſime invaluit, ubi actori ſuſpecti ſunt judices, ad quos ex lege, cauſſæ cognitio pertinet : Luynæus in Parlamento male audiebat, hinc tranſlati judicii cauſſa. Certe coërceri debet ſcribentium procacitas, dum plerumque, invidioſe primo aulæ miniſtro obganniunt per maledicta, queis perſæpe Rex, etſi maxime laudatur, maxime petitur.

Bornonville. Bornonvillæus Baſtillææ arcis præfectura cadit : poſtulatio in ipſum quod Barbinum in arce vinctum ſcripto dato & accepto patiebatur alere extra muros commercium, quo ſuſpecta Luynæo cuſtodia. Bornonvillæi caſus, Baronis Perſani caſum trahit (is Bornonvillæo, frater Condæo admotus in cuſtodiam) Perſano ſubſtituitur Vernetus Luynæo per ſororem frater, eoque fidus ; acti in vincula fratres, quibus incuſtoditæ cuſtodiæ crimen erat : nec diu cum mollito Luynæo liberantur. Luynæo recta erat indoles, nihil depravatum in mori-

Perſan.

Du Vernet.

moribus, & quanquam ſibi ſtudebat maxime, non erat beneficii expers, ut in alios conferri magnificum eſt; vix durabat in odia, primorumque fortunas, quanquam ſuſpectabat, tulit donec vixit, neſcio an invitus. Sæpe in aulis Regum nocendi impotentia eſt, quod pleriſque creditur eſſe beneficium, ſæpe pro gratia vulgatur quod eſt neceſſitas. 1618.

Invaluit in aula Romana utrique ut Regi Gallo, & Hiſpano diſtribuantur pontificiæ gratiæ æqua lance; &, quanquam Chriſtianiſſimo decedit Catholicus, hujus Romæ maxima autoritas eſt, ſpecie religionis quam rebus ſuis opportune accommodat, aut vi feudorum quæ in Italia poſſidet Romæ imminentia; ſi quando in Cardinalem provehitur Hiſpanus, ſtatim fit electio Galli ſervata utrique regno æqualitate. Gondium proponit Rex Gallus; Lermæum Hiſpanus, vtrique conceditur ſacri Collegii purpura, ille Pariſienſis Epiſcopus, hic erat arbiter rerum Hiſpanicarum, cœlibem vitam trahens. Gondius poſthac ſæpe nobis Cardinalis Radeſiani nomine memorabitur. *Gondi.* *Le Duc de Lerme.* *Le Cardinal de Rets.*

Per ea tempora Cardinalis Perronius vita defungitur vir magni nominis, cui Gallia, & Chriſtianus orbis plurimum debent. Primam ab infantia ætatem applicuerat ſtudio litterarum, quo tempore familia anguſta, & arcta penu locabat manualem ſtudentibus operam: adultus genio prævalente, litterarum imperio natus, ſervire deſinit. Illi arcana ſcientiarum in momento patuere, qualia vix aperiunt ætates & ſecula; humaniorum litterarum faſtigium aſſequitur, Philoſophiam, & Theologiam ingenti laude docet; Henricique tertii animo, poëtica primum inſinuatus, dein majora ſapiens in aulam vocatur, exutaque poëſi, qua ſibi coëtaneos omnes anteverterat, Philoſophus & Theologus eſt ex poëta optimo: Theologiæ profeſſorem nemini ſecundum Pariſienſis Academia agnoſcit & colit. Vbi Henricus tertius exceſſerat, Henricum Quartum Calviniſtam, ad Catholicam fidem convertit; Ebroïcenſique Epiſcopatu donatur (leve donum pro beneficii dignitate) dein ſummo Pontifici autor eſt, ut Chriſtianiſſimo Regi impertiatur paternam de more benedictionem, quam in eam diem negaverat, velut hæretico. Legatione Romam probe defungitur, Clementi VIII. conciliat Henricum IV. ingenti Eccleſiæ orthodoxæ applauſu: dubium in fide Henricum firmat celebri diſputatione contra *Du Perron.* *Eureux.*

1618. Pleſſimornæum Calviniſtam habita (is tum Sectariorum in Galliа caput.) Indicitur ad Fontembellaqueum in diſputationem dies, ſiſtitur arenæ uterque pugil, convocantur Theologorum utriuſque in Gallia religionis principes, ipſe Rex hæutabundus præſentiam accommodat pugnæ, victorique demum Perronio fidem. Ferunt à Rege finem diſputationi impoſitum, poſtquam à Mornæo quæſitum, crederetne ipſe Catholicis Romanis deſperatam eſſe ſalutem? reſpondente immenſam eſſe Dei miſericordiam, cujus beneficio ſalvi eſſe poſſint errantes in fide: negante Perronio extra Eccleſiam Romanam ſalutem fore: reſpondit Rex: *quandoquidem concordes pro ſalute Catholicorum utriuſque opinionis Doctores, tutius ſe Catholicum fore.* Victoriæ præmium Perronio fuit ſacri Collegii purpura, qua illum, præter morem ſummus Pontifex induit motu proprio. Paulò pòſt Senonum Archiepiſcopatu, majoriſque Galliæ Eleemoſynarii (id Coronæ munus eſt) dignitate donatur. Venetos, jam in proclivi poſitos ut ab Eccleſia Romana deficerent, à caſu revocat; Gallorumque res adeo provehit, Romæ extraordinaria legatione qua functus diu, ut, qui apicem Theologiæ tenuit, numeretur inter primæ notæ politicos, quod rarum. Plura adjicerem commendando, niſi ipſe commendaſſet ſe dignius per ſcripta Theologica, Poëtica, per quæ erit Perronii memoria immortalis.

Pleſſis-Mornay. Fontaine-belleau.

Sens, Grand Auſmoſnier de France.

Per idem tempus mixta funeri gaudia ſolenni Mauricii Sabaudi Principis ad Regem Gallum delegatione (is, prima quanquam adoleſcentia, Cardinalis erat) cauſſa legationis, fœdus nuptiarum inter Chriſtinam Franciæ, & Pedemontii Principem Ducis Sabaudi primogenitum legati fratrem: rei eventus infrà reddetur.

Vray. Chaoux. Oſman.

Adulto anno Lutetiam venit Vreyus Chaouſius ab Oſmane Turcarum Imperatore ad Regem delegatus: cauſſa legationis erat renovatio antiqui fœderis, deprecatioque injuriæ à Muſtapha deceſſore ſuo nuper Chriſtianiſſimi Regis legato illatæ; rem raro Turcis uſurpatam, infra ſe habentibus qualeſcumque Reges: repeto ab origine ſua, negotium. Sultano Achmeto per morbum extincto ſucceſſerat Oſmanes defuncti filius vix egreſſus infantiam: delatum ſtatim Sultano Muſtaphæ imperii regimen, donec adoleviſſet Princeps per ætatem gubernaculo impar (is Achmeti frater ab ineunte

Sultan Acmet.

ætate

ætate in cuſtodiam miſſus, qui mos genti, tolerabat ſolitudinem ſpecie voluntarii ſeceſſus quo rebus ſacris vacaret attentius) uſurpatumne ab ipſo imperium Ianiſſariorum ope, aut, quod plerique credidere, ab Achmeto ſub depoſiti fide commiſſum donec filius adoleviſſet, in incerto eſt. Vbi ſolio inſtitit Muſtapha nihil ab avita crudelitate degener, graſſatur in ſuos tyrannice; utque vitia & virtutes tyrannis æque ſuſpecta ſunt, probos, improbos nullo delectu habet, Oſmanem ex fratre nepotem, cujus tutorem agebat, in privatam cuſtodiam agit; vincti & Oſmanis fratres in regni ſpem ſecundam vocati; nec ſatis ſævire crudeliter in gentem ſuam; violatur publica fides, ſi quæ Ottomannis; infertur vis legatis Regum Galli & Britanni, torquentur ipſorum familiæ, Molæus tum pro Rege Gallo, legati munere fungebatur, vir ſapiens antiqua è gente.

1618.

Molé.

Iis forte temporibus bellum erat genti Ottomannorum cum Perſa immane & atrox, quale geritur inter barbaros; expeditionem procurabat ingentibus major Viſir terra, marique copiis (huic prima rerum imperia ſunt apud Turcas) is ubi audit ab exceſſu Achmeti uſurpatum à Muſtapha imperium, conjectum Oſmanem in carcerem, legatos Regum contra jus gentium oppreſſos; timet ſibi, periculoque, quod imminebat, expedit ſe in hunc modum. Expeditionem in Perſas infectam differt, ſeu potius abdicat, vela ex improviſo in Occidentem, in Muſtapham arma convertit, quibus ante opprimitur tyrannus quam agnitum veniſſe ut hoſtem quem renovando fidei ſacramento ab Oriente ſolviſſe crediderat: captus priſtinæ ſolitudini reſtituitur, arctaque cuſtodia cohibetur, redduntur Oſmani libertas & ſolium.

Principatus novi primordium eſt, illuſtris ad Regem Gallum delegatio, reparandæ offenſæ ex violato per Muſtapham jure gentium, & renovando fœderi quo juncta gens Ottomanna Gallorum Regibus. Turca ceteros principes tanquam nihil auſuros contemnit, veneratur Gallos & timet, veteri ſuperſtitione neſcio unde ducta, *futurum immortale Imperium Ottomannicum, niſi Gallorum armis ſubvertetur.* Litterarum quas Oſmanis legatus ad Regem pertulit, hæc ſumma erat.

Chriſtianæ fidei glorioſiſſimo & potentiſſimo defenſori, Regum antiquiſſimo, nobiliſſimo gentis Chriſtianæ arbitro, Galliarum

1618. *liarum Imperatori, cujus rebus & vitæ ut ſit exitus felix; ut cedant illi ex voto omnia, ut imperet diu & feliciter optamus, & precamur Deum.*

Pacta deceſſores inter noſtros fœdera ad te in præſens mitto, ſi lubet, renovanda. Hominum æquat mors fortunam & vitam, inſtabile eſt quicquid naſcitur, Regum certus eſt caſus, fatum ineluctabile, Dei decretum immutabile, per quod cælo debiti ſunt, quos ab æterno ſtatuit nullis ipſorum meritis, uno arbitrio prædeſtinantis. Sapientibus haud ignotum eſt, quod & ſciunt ſcientiarum magiſtri, ſumma imis æquanda in tempore, venturamque incerta die horam certam qua prædeſtinatorum impleto numero finis erit omnibus quibus principium fuit. His te præmonitum volumus velut in præludium mortis, cui omnes naſcimur. Eo fato Achmetus Sultanus pater colendiſſimus morte impraviſa ereptus nuper nobis & imperio ſuo, paradiſi amœnis ſpatiatur & paſcitur, qualia prædeſtinatis promiſit Mahomet propheta Altiſſimi, ita faxit miſericors Deus. Momentaneum eſt quicquid ſibi arrogat mundus, evaporatur gloria ſicut fumus, mendax vita felicitas, paradiſi æterna fruitio. Ab Ottomannorum origine in hanc diem continua genti noſtræ imperii poſſeſſio fuit. Ceterum, quia regno impar eram per ætatis lubricum, ſubſtitutus mihi Sultanus Muſtapha patruus: ille, quia nullo hominum commercio ætatem ſolitaria vita traduxerat ab infantia, coronam ſponte exuit, cæleſtibuſque tranquille meditandis, nobis deceſſit imperio quàm late patet. Actum id naſcente Ianuarii luna anno M. D C. XVII. *Quod ergo felix & fauſtum ſit, Ottomannorum ſolio, id eſt, Orientis Imperio, qualis olim Salomon incumbo, potens, rebuſque haud impar gerendis: jam argento & auro cuſum Oſmanis nomen traducitur per totum orbem, nulla illi meta, niſi quam Soli poſuit Deus. Noſtra autoritate diſtribuuntur populis jura, inimicis excidia & clades imminent, amicis gratia. Hos inter quia primus es quem amo, & à quo velim redamari: renovando inter nos fœderi, quale fuit & eſſe par eſt, ad te mittimus Vreyum portæ inter miniſtros præcipuum magnæ exquæſtorem fide, quem condigno nobis honore excipies, ſi amas quod noſtrum eſt: ille ſubſcriptam à te mihi referet legem, qualem in fœdus mitto. Mea quod attinet operam dabo ut cuſtoditè toto Oriente ſervetur, idem ſi tu regno tuo feceris, erunt in gentem unam ſubditi noſtri mutuis amore, fide,* com-

commercio: Quod ad me ſpectat colam impenſius & amabo 1618.
quæ tua ſunt, præcipue legatos: in quos ſi quid nuper à patruo noſtro peccatum, reſarciam damnum, reparabo injuriam largitione, & pœna. Ita me amet Deus, ita te & tua protegat.

His ſibi abunde Ludovicus ſatisfactum putans, poſt renovata Gallos inter & Ottomannos fœdera; Sezium legit qui annis ſequentibus ad portam Oſmanis legatione fungeretur, is poſtquam Molæus redierat, ſubit vices. *Seſy.*

Non defuere qui initum Turcas inter & Regem Chriſtianiſſimum fœdus improbarent, quos inter Hiſpanorum fautores quibus in odium ſumus Galli ab antiquo, nec multò poſt in publicum prodiere ſcripta ab illis, per quæ impietatis arguebatur fœdus Chriſtiani Regis cum Turca: hæc ſumma ſcripti, *Vere Catholicos eſſe Hiſpanos, quibus amici aut inimici ſunt pro Sedis Apoſtolicæ delectu, quibus ſumma eſt ratio quæ pro Religione facit: illis præcipua veneratione coli Petri ſucceſſores, hinc hæreticis infenſos eſſe Hiſpanos, quanquam baptiſmo uniuntur; quanto magis Mahumetanis quibus nullus eſt ſacramentorum uſus? Quod Turcarum inimici ſint Hiſpaniæ Reges fidem facere monumenta antiqua & nova; Carolum* V. *bellum illis in Africa moviſſe ingentibus copiis, exin Philippo* I I. *regnante navali ad Naupactum prælio ad internecionem cæſos, Ioannis Auſtriaci labor; clades Ottomanna, quâ non ante major, Auſtriacæ genti memorabilis, per quam in Oriente reſtituta Chriſtiana fides, quam depulerat gens Chriſto infida. Capta per diſcordias Chriſtianorum Principum Rhoda, quæ Chriſtiani in Oriente nominis propugnaculum erat, datam à Catholicis Regibus, Equitibus Hieroſolymitanis Melitam, quæ Rhodo ſubſtituta fidei munimentum eſt contra Ottomannos. Exacta recens Granatæ regno centena Sarracenorum millia, triſtes in Hiſpania Mahumetis reliquias. Denique Gallum Regem, & Mahumetanis fœdere uniri, & in Gallia ditione ſua pati hæreticos uno ordine cum Catholicis; illis officia fori & militiæ, non habito delectu, æque diſtribui, poſſideri ab hæreticis Regis permiſſu decimas, obventus ſacros: denique cum Germaniæ Proteſtantibus unam Regi Chriſtianiſſimo cauſſam eſſe. Hoſtes haberi Auſtriacæ genti quicumque Deo ſunt, quicumque Sedi Apoſtolicæ, nec fœdus in eam diem ab iis pactum, niſi cum Catholicis.* *Dom Ioan d'Auſtriche.*

His inſectabantur Gallos fervidi rerum Hiſpanicarum fautores,

1618. tores, nec deſiſtunt etiamnum hodie inſectari, vana Auſtriaci jactatione nominis; quæ vera, necne, videant qui hæc legent, qualia vulgavit, amica Gallis manus, in hanc ſummam. *Genti Auſtriacæ primum Religionis caput ab omni ævo fuit ſervire tempori, quæſita primum queis augeretur, queis ſubſiſteret; religionem & cultum ſubſecuta. Quoties è re fuit, pacta cum Turcis aut cum hæreticis inire, inita: teſtantur exacti ſeculi monimenta, unam ſæpe cum hæreticis cauſſam fuiſſe genti, principibus Catholicis & ſummo Pontifici opprimendis. Meminiſſe debent adoratores Auſtriaci nominis Carolum* V. *cujus memoria illis præcara eſt & illuſtris, iciſſe cum Henrico* VIII. *Angliæ Rege fœdus poſtquam ab Eccleſia Romana defecerat, factum eò atrocius quod prima tum per Angliam hæreſeos ſemina ſpargebantur in primo ſuffocanda ortu, niſi Imperator poſtpoſuiſſet Romanam Sedem libidini qua Gallos oderat; ictum fœdus cum hæretico principe in Chriſtianiſſimum Regem, annum circa* M. D. XLIII. *centenaque militum millia invecta in Galliam una conſpirantibus Hiſpano & Anglo in ruinam regni Catholici. Meminiſſe item debent eundem Carolum* V. *etſi ſummè Catholicus erat, quod jactant, cum Germanis Proteſtantibus fœderatum, quo tempore expugnavit Romam Lutheranorum ope, quam debuerant tot reliquiæ Sanctorum Martyrum & Petri ſacroſancta Sedes vindicare ab incendio & ruina: prædatur, diripit hæreticus Vrbem Sanctam ſub Rege Catholico. Romani naufragii tabulas ſummus Pontifex Hadrianam in arcem transfert,* (*Chaſteau S. Ange.*) *& obſidetur; deſolantur ferro & flamma Baſilicæ: geſta hæc Carolo* V. *imperante, quod nec Hiſpani negant. Ridiculum eſt quod ejus temporis Annales memorant, reſcripto Hiſpani Regis indictas tota Hiſpania preces pro libertate ſummi Pontificis, quem ipſe habebat in vinculis, inhibitamque ex nativitate Philippi* II. *feſtivitatem tota Hiſpania, quaſi indecens foret, dum Eccleſia pater in luctu erat, lætari filios. Tranſacta hæc ſub annum* M. D. XXVII. *Clemente* VII. *Sedem Apoſtolicam tenente, aut, ut melius dicam, totos ſeptem menſes captivo. Luctuoſum contra quod tradunt ejuſdem temporis Scriptores de ſevera cuſtodia qua cohibitus Vicarius Chriſti. Lactucas forte popoſcerat in eſum, projeceratque in arcis foſſam anus apud quam venales proſtabant, per funem communicabiles: gratiam pro crimine accipit præſidii præfectus; & anum*

ſtran-

ſtrangulat coram ſummo Pontifice fruſtra reclamante & paſſo 1618.
triſte in furca ſpectaculum, donec fœtore cadaveris corrumperetur aër. Hæc ille Carolus V. *Auſtriacorum decus & gloria. Ingemiſcit Europa, exclamant ad ſummi Pontificis libertatem principes Chriſtiani, ſubſcribit Cæſar, non ante tamen quam ingenti pretio redimeretur. Empta libertas ære ex promotione ſex Cardinalium parato, quaſi non ſatis foret habere in vinculis, cujus eſt à Deo officium ligare & ſolvere, niſi res ſacra, quæ extra commercium eſt, parandæ libertati venderetur. Idem Carolus* V. *quo tempore Concilium Oecumenicum Tridenti convenerat, ſe pro ſummo Pontifice gerit, vulgato per Germaniam libro fidei articulos continente; quos inter hæretici duo; quorum altero ſacerdotum matrimonia permittebantur, altero ſub utraque ſpecie libatio Corporis Sacroſancti. Hæc eſt illa obedientia Romanæ Sedi præſtita, hæc illa Religio quam ad nauſeam jactant Auſtriacæ gentis fautores. Contractum per diverſa tempora ab Auſtriacis cum gente Ottomanna fœdus, convincunt miſſi perſæpe ad portam Oratores per quos Auſtriaca gens ſupplex petiit pacem, donaque Ottomannis largita eſt impetrandæ. Quod ne videar comminiſci, Iſthuanfii autoritate utar, is gravis hiſtoricus, neque genti Auſtriacæ ſuſpectus, quippe qui Maximiliano & Rudolpho erat à ſecretis. Ille libro* XIV. *hiſtoriæ Vngaricæ annum recenſens* M.D.XLI. *in hæc ipſa verba ſcribit. Eodem tempore Ferdinandus* (is è gente Auſtriaca Caroli V. Frater) *Leonardum Felſium qui Viennæ ſubſtiterat miſit*, &c. *Subinde etiam opportuniſſimum fore ratus ſi Solimannum per legatos placare poſſet, ac novis conditionibus pacem vel inducias cum eo paciſceretur, abſque longiori mora ad illum, adhuc Budæ in æſtivis agentem, viros illuſtres Nicolaum Comitem, ac Sigiſmundum Herbeſtantium cum muneribus miſit, inter quæ pocula aurea & elegantis artificii horologium erat, quod Maximiliani Cæſaris avi fuiſſe dicebatur, aderatque peritus artifex qui barbaros earum rerum rudes & ignaros ad regendam ejus rei machinam protinus edoceret, inſtrueretque. Grata fuere Solimanno munera, alteroque quàm venerant die legati, prius à Ruſtano convivio excepti, ad eum introducti ſunt, qui inducias quibus etiam Carolum Cæſarem includi pateretur, regnumque Pannoniæ, iiſdem quibus ante conditionibus pendendi quotannis tributi, Ferdinando adjudicari, ac Vcal-*

phinos

1618. *phinos redimere liceret poſtulabant. Ad ea biduo pòſt per Ruſtanum reſponſum eſt elato animo, non aliis conditionibus pacem dari, quàm ut Ferdinandus Pannonia omni cedat, ac pro Auſtria annuum tributum pendat, ſi id facere gravetur, Solimannum, prꝫterquam quod Pannoniam armis ab eo extorqueat, tum inſuper Auſtriam igne & ferro evaſtaturum, &c. Legati hoc reſponſo accepto, quanquam veſtibus aureis donati, juſta tamen ira haud parum commoveri videbantur, quod nec ſui, nec duorum ſumma dignitatis ſummaque potentia fratrum, quorum nomine agebant, barbarus arrogans rationem ullam habuiſſet, domum reverti decreverunt; permittente tamen Ruſtano, caſtra, eorumque ordinem, diſciplinamque, qua mirifica erat, antequam diſcederent, perluſtravere: hac Iſtuanfius. Ex quibus patet gentem Auſtriacam non petiiſſe modo à Turcis pacem, ſed & munera, & annua obtuliſſe tributa obtinenda.*

His & talibus vindicabatur à calumnia initum à Gallo Rege cum Turca fœdus: Miſſa habeo ex vetere Teſtamento exempla tum adducta, quibus probabatur quandoque infidelibus adjunctum populum Dei, prohibendæ injuriæ; neque in præſens aliud eſſe dominationis Auſtriacæ frænum Europæ dum imminet, quam ſi Rex Gallus cum Ottomannis fœdus inierit.

Si rite calculus ponitur, Chriſtianiſſimo Regi,& Eccleſiæ orthodoxæ magna utilitas eſt ab hoc fœdere. Turca indefeſſus Chriſtiani nominis hoſtis, patitur ſacras Chriſto Baſilicas, apud Conſtantinopolitanos & Galatas, patitur Chriſtianos miſceri Mahumetanis, & agere libere, patitur novem in Oriente Epiſcopos à ſumma Sede lectos, qui munia obeunt Eccleſiaſtica qualia ſolent in patria, quam obedientiæ vocant. Monſtratur ubi Chriſtus conceptus, ubi natus, ubi educatus, ubi tot miracula edidit, hîc cœnæ,hîc prehenſionis locus, hîc judicatus, hic flagellatus, hic arundine illuſus; hæc via eſt quam à prætorio in Calvarium tenuit, hic mons ſacer,hic diſtributus prætorianus miles,dum in Cruce pendet Redemptor, hic gemit Maria mater, filioque immoritur morienti, hic ſe hortus explicat,ubi monumentum fuit homini Deo. Quo autore amabo conſervantur hæc ? quo interceſſore perluſtrantur ? Quinquaginta Franciſcanis datur ſancti Sepulcri cuſtodia, illis alta quies eſt, operantur ex Ro-

mano

mano ritu, nemo obſtat ſacris, unde hæc tranquillitas loco 1619.
inimico? Armenii lues hæretica, Catholicos Romanos nuper à precaria locorum poſſeſſione depulerant, pelluntur Armenii, reſtituuntur Catholici: unde hoc niſi à fœdere quod Gallos inter & Turcas eſt jam ſunt centum anni? per legatos Galliæ, Ottomanni excipiunt Chriſtianorum querelas & provident: per eoſdem legatos feritati in Chriſtianos barbaræ imponitur modus; per eoſdem impune Chriſtus adoratur Mahumetano ſolo. Hinc patet quanti momenti Romanæ Eccleſiæ ſit id fœderis inter Chriſtianiſſimum Regem & Turcam.

Per hyemem ejus anni viſus eſt cœlo aperto, ſpatio trium menſium cometa crinitus, in eam flammam ut alta nocte cœlum ardere diceres, aut nocturno fulgere ſole. Non ante annos mille apparuit major, non horridior. Eodemmet tempore viſus item in Oriente cometa ingens, neſcio an idem. Diverſum fuiſſe probant, quod ille in modum miſſilis ignis porrigebat crines late diffuſos; hic in acinacem deſinebat, cujus acies minabatur Byzantio, unde Ottomannis timor; unus aut duo parum intereſt: certe nihil obſtat eundemmet cometam pro diverſo aſtrorum aſpectu, & ſoli ſitu in varias exhiberi figuras. Prodiere ſtatim in publicum incertis Autoribus ſcripta, quibus triſti meteororum indicio prænunciabantur bella & ſeditiones in longos annos; neque præſagium fefellit eventus; quippe ab eo anno in præſentem quo hæc ſcribo, qui eſt milleſimus ſexcenteſimus quadrageſimus ſecundus, Europa infelix belli theatrum eſt crudeliſſimi, eritque diu, niſi flectitur in miſericordiam Deus. Confodimur invicem & mutuis vulneribus cadimus Galli, Hiſpani, Belgæ, gens Chriſtiana: Dei imago ſumus omnes, neque ſatiamur mutua cæde, hæc pœna peccati. Sunt in Germania florentiſſimæ nuper provinciæ immenſis terrarum ſpatiis porrectæ in agros fertiles, olim urbibus diſtinctæ, quales commercia & ſoli ubertas componunt; provinciæ vaſto ambitu; quibus circumeundis vix menſis ſuffecerit, queis in præſens non urbes, non pagi, non ſunt mapalia, non oppida, non agreſtes viri, fertiles terræ quibus nihil ſeritur, nihil metitur: ut inſtabilis eſt fortuna mortalium. Dira mutatio! deſertas urbes tenent antris dejectæ feræ; antra occupant pulſi urbibus homines. Debita bello perenni deſolatio.

Iiſdem ferme diebus Parlamenti Toloſani placito damna-

1618. tur Lucilius Vaninus, apud pleroſque pro hæreſiarcha habitus, mihi pro Atheo: neque enim hæreſiarcha qui Deum negat: medicinæ in ſpeciem profeſſor erat, re ſeductor incautæ juventutis. Illi in irriſum ſacra & religioſa; Chriſti humanitatem execrabatur, Deum ignorabat, ſorte omnia fieri exiſtimabat; naturam pro matre optima, & omnium autrice adorabat, ut dici poſſet ex multis unus error, quem pervicaciter profitebatur Toloſæ, loco ſancto. Et ut novis allicimur, præcipue dum caleſcit prima adoleſcentia ſanguis, ſtatim errorum ſequaces habuit non paucos ex iis quos ſchola recens dimiſerat. Gente Italus, literarum rudimentis Romæ imbutus, Philoſophiæ & Theologiæ incubuerat magna ſpe, cum ad impia & ſacrilega prolapſus, ſacrum ſacerdotii characterem polluit libro infami, quem ſcripſit in hunc titulum, *de Arcanis Naturæ*, quo non erubuit profiteri naturam omnium deam. Ob crimen cujus in Italia reus erat, in Galliam profugus Toloſam venit. Non alibi in hæreſes armantur ſeverius leges, & quanquam Calviniſtis fides publica edicto Nannetico debetur, qua mutuò nectimur habendis ſimul commerciis, & una adminiſtrandis rebus, nunquam ſe Toloſæ credidere Sectarii, quo fit ut una inter Galliæ urbes Toloſa immunis ſit hæretica labe, nemine in civem admiſſo cujus ſit ſuſpecta Sedi Apoſtolicæ fides. Deliteſcit Vaninus per tempus, donec illum libido in gloriam adigit, ut fidei Catholicæ arcana vulgaret in problemata primum, dein in irriſum. Statim alta admiratione defigi adoleſcentes, quibus, inter nova, placent maxime quæ probantur paucis; mirari quæcunque diceret, imitari, & ſequi. Poſtulatus corruptæ per novum dogma juventutis in vincla conjicitur, Catholicumque ſe orthodoxum mentitus, differt quam meruerat pœnam, jamque probatione ambigua dimittebatur; cùm Franconus (vir proſapia illuſtris, vel uno hoc indicio vita probiſſimus) negatum ſibi à Lucilio perſæpe Deum, dataque objicit in ludibrium fidei arcana Chriſtianæ: committitur reo teſtis & ſuſtinet, ſiſtitur Senatui audiendus de more reus; in ſella ſedet, rogatuſque de Deo quid ſentiat, reſpondet; *Coli ſibi in Trinitate Vnum qualem adorat Eccleſia Orthodoxa. Deum plane convincere naturam ipſam.* Hæc cum diceret fortuitam è terra paleam legit, manuque ad judices protenſa, *Hæc* (inquit) *jubet ut credam Deum eſſe:* dein ad pro-

Lucile Vanin.

Francon.

providentiam prolabi, *ut jactum in terram ſemen, ut elanguiſſe viſum & mori, ut ex putrefacto albeſcit, ut viret & naſcitur, ut ſenſim creſcit, ut adoleſcit rore matutino, ut luxuriat infuſa largius deſuper aqua, ut in ariſtas armatur prohibendis per ſpicula avibus, ut in ſtipulam erigitur & frondeſcit, ut flaveſcit provectius, demiſſoque ut ſupercilio languet, donec moritur: ut poſtmodum trituratur, ſeparatoque ut à palea fructu, grano homines, palea vivunt animantes uſui hominum debita*; unde concludebat Deum eſſe naturæ autorem. Quod ſi id totum fieri à natura objicitur, regrediebatur ab hoc grano ad proxime antecedens in hunc modum: *ſi id ſeminis natura produxit, quis immediate proximum? ſi & illi debita ex natura proceſſio, quis antecedens? donec ad primum veniret, quod neceſſarium eſt fuiſſe creatum, cum non eſſet à quo produceretur; naturam creationis incapacem eſſe probabat multis; Ergo Deus eſt Creator omnium.* Hæc Lucilius in oſtentationem doctrinæ, aut metu magis, quam ex conſcientia. At enim quia probationibus plane convincebatur, ſolenni placito poſt exactum in lite inſtruenda ſemeſtre, capitali judicio condemnatur. Vidi ego dum plauſtro per ora vulgi traducitur illudentem Theologo è Franciſcanis, cujus cura mollire ferocitatem animi obſtinati. Fruſtraneum eſt viro deſperato ſubſidium quod momento tranſigitur: ſatius foret ſtata temporum intervalla concedi condemnatis, quo vomitis ira & ultione reſipiſcerent. Apud Gallos condemnato ſtatim innoteſcit ſententia, & dum implacida mortis imagine horreſcit totus, rapitur in patibulum: Melius Hiſpani & reliqui Europæi, qui temporum ſpatia concedunt condemnatis quantum ſatis molliendo mortis horrori, abluendiſque per pœnitentiam meditata confeſſione noxis. Lucilius ferocitate contumax dum in patibulum trahitur monachi ſolatium aſpernatus, objectam Crucem averſatur; Chriſtoque illudit in hæc eadem verba; *Illi in extremis præ timore imbellis ſudor, ego imperterritus morior.* Falſo ſane imperterritum ſe dixit ſceleſtus homo, quem vidimus dejectum animo, philoſophia uti peſſime cujus ſe mentiebatur profeſſorem. Erat illi in extremis aſpectus ferox & horridus; inquieta mens, anxium quodcumque loquebatur; & quanquam *philoſophice mori* ſe clamabat identidem, finiiſſe ut brutum nemo negaverit. Antequam rogo ſubderetur ignis,

1618.

 juſſus

1619. juſſus ſacrilegam linguam cultro ſubmittere, negat, neque exerit niſi forcipum vi, apprehenſam carnifex ferro abſcindit; non aliàs vociferatio horridior, diceres mugire ictum bovem, reliqua abſumpſit ignis; in aërem ſparſi cineres.] Hic Lucilii Vanini finis, cui quanta conſtantia fuerit, probat belluinus in morte clamor. Vidi ego in cuſtodia, vidi in patibulo, videram antequam ſubiret vincula: flagitioſus in libertate, & voluptatum ſectator avidus, in carcere Catholicus, in extremis omni philoſophiæ præſidio deſtitutus, amens moritur: vivens arcana naturæ ſectabatur, Medicumque ſapiebat, magis quam Theologum, quanquam pro Theologo audiri amabat: capta cum ipſo ſupellex omnis, inventuſque incluſus vaſe cryſtallino immanis inter aquas bufo: objicientibus veneficium, reſpondit ex vivo bufone poſtquam ad ignem liquatus fuerit, malo remedium eſſe aliàs lethali. In carcere ſacramentis frequenter utebatur diſſimulans aſtute conſcientiam, ubi videt ereptam ſpem vitæ, larvam exuit, qualiſque vixerat moritur.

Theophile. Eodem anno conjicitur in carcerem poëta Theophilus, placitoque Lutetiani Parlamenti finibus Galliæ exactus, morbo non multò pòſt extinguitur. Illi ad Aquitanos natale ſolum, non procul Aginno, tenuis & anguſta domus; eruditio levis, prompta in dicacitatem facundia, fertile maledictis ingenium, pleriſque poëtarum ſui temporis princeps habitus, certe inter primos fuit, & niſi deturpaſſet ſcripta impietate & Venere, traheretur ipſius nomen cum laude ad poſteros.

HVIC ANNO qui à Chriſto nato numeratur M.DC.XIX. initium eſt à ſolennibus nuptiarum Caroli Ellebovii, Lotharingi Principis, cum Henricæa Borbonia Ludovici per naturam ſorore; Chriſtinæ Henrici IV. filiæ cum Principe Pedemontano matrimonium majore pompa tranſigitur. Supra memoravimus pactas anno M. DC. XVIII. nuptias, dilataſque ex cauſſa. Per id tempus Pedemontanus Princeps, ipſiuſque Frater Thomas à ſubalpina regione equis decurſoriis Lutetiam veniunt: præibant nobiles, familiæque apparatus ingens qualem decebat Principes. Complentur nuptiarum ſolennia, Februariique die decimo, qui ſponſæ natalis erat, opus conſummatione perficitur. Agebat tum Virgo regia decimum à quarto annum: indicta in feſtivam diem tor-

torneamenta, magno celebrantur nobilium virorum concurſu; ſaltatur ludicrum Hieroſolymitanum, quo larvati dimicabant in numeros, Godefrido Hieroſolymas oppugnante: indictæ item largitiones publicæ, data captis libertas, deniq; nihil omiſſum eorum quæ publica gaudia demonſtrant. 1619.

Exeunte Ianuario Dux Mommorancius Vrſinam cui recens nupſerat, ex antiqua Vrſinorum gente, Reginæ Parentis neptem, in Galliam Narbonenſem ducit. Ejus provinciæ prorex erat Mommorancius, avita poſſeſſione cultor indigenarum, & ſumme ab indigenis cultus. Ingens eſt apparatus quo tota paſſim provincia excipitur Proregis conjux: exhibentur illi honores plane regii, quod exemplo carebat. Haud memoratu indignum eſt obſtitiſſe diu Toloſates Duci Mommorancio, dum legionem in armis exire urbe petit, excipiendæ dignius uxori; ſæpe eo reſponſo dimiſſus fuerat, non ſpectare ad fœminas militaria, qui à milite præſtari ſolent honores iis tantum debitos quorum eſt in arma jus & imperium: fœminas non bellico apparatu, ſed comitate urbana excipiendas, ludicris, ſaltationibus, choreis, aut muſica. Prævaluit Bartholomæi Gramundi ſententia (is mihi pater vir probiſſimus, &, quanquam ſuſpecta manus de patre ſcribentis, omnium judicio incorruptus & plane innocens qui diu Decanum Toloſano in Parlamento egit, & finiit in optimum odorem.) Ille procurandis Vrſinæ, pro dignitate honoribus, à Parlamento in Capitolium delegatus, qui Toloſæ mos eſt; qua valuit apud Burgenſes autoritate legionem obtinet ituram in occurſum Vrſinæ, pro Mommorancii voto.

Des Vrſins. *Le Languedoc.* *Bartholemy Gramont, Doyen au Parlement de Toloſe.*

Accurrunt in urbem æmulatoriè nobiles Aquitani & Gallo-Narbonenſes dignius excipiendæ fœminæ principi. Memini ludicro illuſtri exacta per certamen equeſtre Bacchanalia, ea dignitate, ut æquares regiæ privatam pompam, quod maxime affectabat Mommorancius ſumme dives, & ſumme prodigus: magnificentia, opibus & cunctis privatam fortunam ſupergreſſis extollebatur, comitate cum inferioribus, agebat cum æqualibus, aut ſi qui ſupra erant arroganter; vanis amorum illecebris captus cum per pacem vacabat, in magnas virtutes expeditus cum bellum erat. At parum ſtabile eſt quodcumque naturæ aut fortunæ debemus, veniet quandoque tempus, quo de Mommorancio, qui Toloſæ in præſens triumphat, Toloſæ triumphus erit.

1619. Ad annum M.DC.XV. Ludovici Regis cum Anna Auſtriaca nuptias memoravimus, primæ noctis per tenellam utriuſque ætatem amplexus innoxii fuerant velut inter fratres, neque dein progreſſum ultrà: diverſi diſcumbebant, &c. quanquam immenſa conjugii charitas, jam erant anni quatuor ex quo vita utrique cælebs trahebatur: conſultò geſtum, ne prima ætate enervarentur vires. Regina viripotens erat, juſtaque jam ætate vindicabat ſibi maritum; ille debito corporis & virium incremento, decimum nonum ætatis annum agebat: fama erat obſtitiſſe in hanc diem expetitis à Rege amplexibus Luynæum, metu amoris conjugalis, quem æmuli impatientem fore, haud injuria metuebat. Inſtabant legati Hiſpaniæ, rati Regis ſui contemptu differri amplexus, jamque haud procul divortio aberat conjugium, cum Luynæus facti autorem oſtendit ſe, cui prohibendo jam impar erat. Regem concubia nocte lecto ſuo recumbentem, & tum forte inſomnem aggreſſus; *Quid*, inquit, *nullo in Venerem auſu jaces, ſolitarius? Sat vita cœlibi datum, crimen eſt ſolitudo, vita ſociam habenti.* Hæc effatus amplexatum, nec obluctantem veſte fortuita tegit, transfertque brachiorum niſu in Reginæ cubiculum, ſomno ſe illa forte commiſerat ignara beneficii, cum per placidam imaginem diſcuſſo ſopore, conjugem grato velut inſomnio videt & poſſidet, ex felici concubitu gaudia utrique genti immenſa: ſtatim in Gallia & Hiſpania publici ignes micant, tormenta bellica totis late ditionibus diſploduntur utroque regno. Spes erat Gallis, mutua inter conjuges charitate minuendam Luynæi potentiam, minore Regis affectu ſi divideretur: res contrà vertit; nec ſe Regina immiſcuit dejiciendo, cujus erat apud conjugem prima gratia: Regem poſſidere amabat, ut poſſideri par eſt ab uxore virum; reliqua ut poſſideatur, ut amet, ut ſe ſuaque committat uni aut pluribus, velut indebita ſibi remittebat in arbitrium viri, quod rarum fœminis, quarum ſexus, etſi vehementer impar eſt gerendis rebus, vehementer affectat rerum imperia.

Poſtquam Luynæo acceſſerant Ancræi & Galigayæ conjugum ſpolia, quanta illis per fas & nefas legiſſe datum toto ſeptennio quo tenuerant ſummam rerum in Gallia; fœdere conjugali cum illuſtri gente firmatus, ſubſidia dominationi quærit valitura conſilio & aſtu. Summa eſt ratio quæ pro Religione

ligione facit, nec apud populum modo, ſed & apud Reges probe inſtitutos; id cauſſæ fuit cur Arnouſium Regis conſcientiæ Luynæus admoverit (is è Societate IESV Sacerdos, vir in omnes ſcientias expeditus, aulæ haud rudis, &, niſi arcana imperii pro munere audentius tractaret, duraturus) Arnouſio obtentu conſcientiæ, & religionis prætextu officium flectendi Regis quo expediret Luynæo, à quo & ipſe regebatur naſcente fortuna. Regi primatum adoleſcentia indoles, qualem natura impertitur optime natis, ingenua & flexilis: admoventur item Deſplanus, Marcilhacus, aliaque id genus capita, magna pars è fece vulgi, à publica adminiſtratione divertendo ſi aliquando Regem ſe meminiſſet, dum Luynæus regni gubernaculo totus incumberet. In plano poſitum opus, Rege per ætatis lubricum declivi quocunque flecteretur. Ita Res Gallicas regebat Luynæus, vocatis in omnium conſcientiam Modenæo & Duageano quorum præcipue conſilio utebatur. 1619. *Le P. Arnoux Ieſuite.* *Deſplan. Marcilhac.* *Modene. Duagean.*

Rohanæus recenti affinitate Luynæo conjunctus (quippe Monbaſoniis & Rohanæis gens eadem eſt & ſtemma idem) tranſierat in ipſius partes, neque penitus exuerat Reginam matrem, Condæum oderat. Luynæi animo ſubibat identidem captivi Condæi recordatio, neque deerant inter familiares à quibus urgeretur liberando: his ferme rationibus. *Injuriam à Condæo acceptam nuper cum in vincula conjectus, Reginæ parenti, opus eſſe, ideoque fore infenſum illi Principem donec vixerit; ſi liberabitur plane devinctum liberatori ſuo, & ubi primum occaſio dabitur ulturum injuriam à ludibrio carceris, accepti beneficii gratiam redditurum. Nunquam molliendum Reginæ animum etſi liberabitur, credituram indebite paſſam ſe ab inimico, libidine imperandi, quod metu pœnæ imminentis reparare ſatius duxerit: Ita natos Reges ut injuriarum alte meminerint, beneficia in ſe conferri poſſe negent, pro debito accipere ipſos obſequia, & ſtatim oblivisci: neglectis, aut offenſis iram eſſe quam nec tempus, nec officia diluant. Duriora paſſam Ancræi nece, indictaque Bleſæ ſolitudine Reginam, quam ut compenſari patiatur levi beneficio injuriam. Libertate, etſi in præſens pro ſumma ipſi gratia eſt, renovandam memoriam carceris; qui reſtituitur meminiſſe laſum ſe aliquando, injuriaque magis admoneri quam beneficii, ut in prava declives ſumus: ſatius fore ſi militari cuſtodia cobibe-*

1619. *hibebitur ſpecie honoris. Denique matrem eſſe filii bene inſtituti; naturam vi expulſam recurrere; quæ ipſa conjunxit, etſi ſeparaveris, callo ex ſe duriore firmari ſi una conferuntur. Satius futurum ſi libertati redditur Condæus, in quo præſidium liberatori, quo nec petere majus, nec ſperare poſſit.*

Rohanæus, cui pro Regina parente ſtudium & propenſio, inſtabat contra, Luynæique animo inſinuabat à Condæo metum, à Regina matre ſpem & fiduciam, his ferme verbis qualia habentur libro ipſius memoriali manuſcripto: *Condæum & regiminis ſumme avidum eſſe & gazæ, parem regendo imperio, eoque avidius inſtiturum: Gallis erga Principes ſuos innatum eſſe affectum, quo ſub lege ipſorum vivere amant; odere ſummos adminiſtratores niſi è gente Regia ſunt: ſtatim à libertate conceſſa evehendum in ſummam rerum Principem, auraque populari & præſidio natalium obſtiturum præſenti rerum arbitro, quali audacia Mareſcallo Ancræo obſtiterat. Et ſi maxime adminiſtratione rerum abſtinere velit, libidine habendi, quæ ipſi innata eſt, inhiaturum avide obventibus & bonis quibuſcunque, quorum erit poſſeſſio vacua, quo decedent omnia in futurum, ei qui in præſens omnia poſſidet. Reginam parentem vel uno ſexu infra res fore; per Ancræi necem, per Epiſcopi Lucionenſis & Mangoti exſilia, per Barbini carcerem, præſidium illi omne ademptum, aula exactum quicquid illi fidum erat. Raram ipſi filio fiduciam fore in matre offenſa, nec minus poſſidendum ab amico, etſi vehementer à matre vindicabitur: arbitrum fore inter matrem & filium, habiturumque in ſuſpenſo utriuſque affectus. Reginam & Condæum cuſtodia in præſens cohiberi, liberandum alterutrum, eò poſitis rebus ut Rex ætatis lubrico utrique cuſtodiæ impar ſit. Satius fore ſi liberabitur quæ ſexu invalida eſt. Condæi detentionem haud fore difficilem; Reginam cito aut ſero liberandam quoquò res cadant: quod in præſens pro beneficio erit, poſtmodum pro neceſſitate habendum, eoque nihil gratiæ liberatori fore.* His Rohanæus inſtabat Luynæo. Ille, quanquam Condæo liberando propenſior, Reginæ factionem, ſi quæ erat, noſſe avidus rem in ſuſpenſo habet. Rohanæus ſpe plenus Fertæum nobilem è familia ſua Barbini amicum rei participem facit, admonendo citè Barbino, is tum in arce Baſtillæa, ad quem ſcribuntur litteræ in hanc ſummam, *In procinctu eſſe Regina*

L'Eveſque de Luçon. Mangot. Barbin.

La Ferté.

ra libertatem ſi ſibi ipſa opitulari velit ; conſulturam optime 1619.
rebus ſuis ſi dubia ſpem inter & metum ad Regem ſcripſerit : ſimulandam dejectionem animi quo nihil ferocitatis retinuiſſe credi poſſit, nihil ultionis aut iræ ; ſic molliendos Regem & Luynæum, ea via tranſactum eſſe libertatis negotium, de quo Rohanæum inter & Luynæum convenerat, ita tranſigi oportere. Hæc ſumma ſcripti. Bornonvillæi proditione (is Baſtillæ præfectus erat) redduntur Barbino litteræ ; ille haud ignarus Reginæ acceptam fore conditionem libertati impoſitam, componit ſtatim litteras, quo ſtylo petebantur, Epiſcopoque tradit, cujus nomen tranſmitto; ille, cujus officium erat litteras ad Reginam perferre ſubſcriptioni apponendæ ſi probaſſet; confert ſe proditorie ad Duageanum (is à Regina parente ad Luynæum transfuga vir ingenio valens & auræ ſequax) Duageanus litteras Reginæ reddi mandat explorando arcano ſi quod erat, &, quo Bornonvillæi crimen intenderet, tacita Reginam inter & ipſum commercia alit, interjecta perſona Epiſcopi, qui ultro citroque commeabat, donec plane agnitum Reginam animo nihil volvere præter libertatem, in cujus ſpem falſo errore ducebatur. Vbi patuit eſſe innoxiam à rebus novis, Barbinus in exſilium relegatur, Bornonvillæus præfectura arcis dejicitur quod ante memoravimus, Fertæus aula abſtinet. Non multò pòſt ad Reginam parentem miſſus Arnouſius Ieſuita ſpem libertatis auget, ſi Luynæi ope uti velit: illi optimam indolem eſſe, quique filio Regi arcte devinctus eſt, cupidine ardere matris, ubi primum occaſio dabitur liberandæ: illa caute iram diſſimulat, altaque velut oblivione injuriæ immemor, Bleſas gratam ſibi manſionem reſpondet, qua illuſit arte Arnouſio & Modenæo ſæpius ad ipſam delegatis. Mox de libertate Condæi ſtatuitur quod infra trademus.

Duagean.

Bornonville.

DVM imperia rerum Luynæus tenet in Gallia, deliciis dum alte immergitur, oblitus eſſe inſtabile quodcumque aulicos beat: affertur Reginam matrem ſubſidio Ducis Eſpernonii Bleſis dilapſam ab Engoliſmenſi arce quam tenebat res novas moliri, magno nobilium & vulgi concurſu : quod antequam aggredior haud abs re fuerit effugii originem, cauſſaſque diſtricte memorare.

Angoulesme.

Regina Mater malis Luynæi artibus abacta Bleſas, ſpecie ſeceſſus, agebat exſulem, &, quamquam liberam vulgaverant

1619. regia in provincias diplomata Luynæi manu conſcripta; vix erat ut ſui juris eſſe crederetur. Ipſa quamvis vehementer optabat Bleſis abſiſtere, viribus diffiſa ſuis diſſimulabat, altoque ſilentio tegebat mentem ne innoteſceret. Richelius in conſcientiam arcanorum vocari ſolitus apud Aveniones oſtraciſmum patiebatur, exſulabant Mangotus & Barbinus fida olim illi præſidia; ubi hominum ope deſtitutam ſe videt, uni Deo innixa aggreditur opus ſupra conſilium & vires fœminæ; fugam meditatur, ſed in incerto via eſt, nec in quem ſe proripiat, locus oſtenditur. Sociantur per infortunia homines, votaque afflictis vulgò conſona ſunt. Eſpernonius

Mets. tum per adverſam fortunam aula exſul apud Mediomatrices in confiniis regni agebat, placuit ea parte tentare va-

L'Abbé de Rouſſelaye. dum: delegatur ad illum Abbas Roſſelayus per Richelii abſentiam conſilii particeps. Ante tamen quàm huic accingor negotio, re haud procul erit de Duce Eſpernonio pauca præmittere. Privatum illi per ea tempora diſſidium erat cum Regina matre, quod in hanc diem nemo ſcripſit, pauci agnovere: cauſſæ varie tradebantur quas tranſmittere ſatius eſt, quia pro incertis habeo. Ille viam nuper in aulam molitus oſtenderat Luynæo, magis quam obtulerat autoritatem ſuam contra Reginæ partes; ne offerret obſtabat ſuperba ferocitas, qua quæri amavit ſemper, magis quàm quærere. Nec procul erat Luynæus ſociari viro, obſtitere rerum in aula novarum cupidi, qui nimis quam multi ſunt quoquo tempore: illi Luynæi fortunam exoſi, ratique, ut res erat, durabilem ſi Eſpernonii ſubſidio firmaretur, ſpecie privati erga Luynæum affectus circumſtare ſolito frequentius, de Eſpernonio in deterius ſentire & loqui; ut audax, ut ſuperbe contumax & ferox, ut alienæ dominationis impatiens, ſuæ ut avidus, ut late potens, præcipue in confiniis qua Angliam ſpectat, aut Germaniam Gallia eoque metuendus; ut quælibet auſurus deſtruendo rerum Gallicarum arbitro; in poſſeſſorem Regis odia deterrima eſſe ab eo qui Regem poſſedit aliquando, nempe per invidiam, ne conferatur in plures quod ipſi olim pro ſummo beneficio fuit. His ſe Luynæus peſſime ſuaderi patitur, obſtatque Eſpernonio. Per ea

La Valete, Archeveſque de Toloſe. tempora Valeta Archiepiſcopus Toloſanus (vir probe inſtitutus, &, niſi armis poſtpoſuiſſet characterem, nemini ea ætate ſecundus ſeu Theologica ſpectes, ſeu politica) propo-

nebą-

nebatur Regi proxime promovendus in Cardinalis titulum, inſtabat Eſpernonius Valetæ pater, promiſſamque ſæpe purpuram velut jure ſuo vindicabat: prævaluere Marquemontius & Radeſianus, ille nuper Villaræi ope, hic recens, operante per Duageanum Luynæo, unde Eſpernonio ira & dolor. Implevit iracundiæ cumulum in Concilio Regis arctiore ſpreta dignitas Ducum: ſedis controverſia inter Duces & Procancellarium mota, res in Concilium delata eſt, pro illis agebat dux Eſpernonius Ducum qui tum in aula primus, litemque ſuam faciebat eo tenacius quod privata illi cum Væræo Procancellario diſſidia erant ducta è longinquo: prævaluit Procancellarius Ducibus, Væræus Eſpernonio, toga enſi, pronuntiatumque (nam & hoc hiſtoria dignum eſt) *Procancellarium, præſente aut abſente Cancellario, Ducibus & Paribus Franciæ in Concilio Regis præiturum*: abſente Cancellario nemo ambigebat ceſſuros Duces: hinc cauſſæ irarum, & occulti Metas effugii. Bullionius tum Sedanenſi in urbe agebat haud procul Metis, & ipſe Luynææ dominationis impatiens, vir certe magnus, niſi illi pro labore quies publica foret. Ergo ea parte diſſidium ſperans, autor eſt reconciliationi Reginam inter & Eſpernonium; res in plano fuit; quippe uno & communi periculo, una concurrunt etiam inimici: ea inter Abbas Rouſſelayus natione Italus, fiduſque Reginæ, Metas progreditur, redditque litteras in hanc ſummam: *Si Regina Galliarum exuli armata manu in ſubſidium venit qui ipſemet exſul eſt, utrumque primævæ dignitati reſtituendum, hinc privatæ & publicæ libertati fore exordium*: reliqua ad legatum tranſmiſit: Præbet aures haud ægre Eſpernonius aperienti viam in ultionem Oratori, fidemque renovat quam olim Reginæ matri dediſſe ferebatur; &, quanquam arduum eſt quod proponitur, gloria, & commiſeratione inclinat in facinus. Exulem movit exſilium, quo una illi cauſſa erat cum exſule; at ne videretur ultro ſe obtuliſſe, rem in ſuſpenſo habens, reſcribit ambigue non accepta ferens, non omnino reprobans quæ petuntur. Regina mater, ubi dubium videt, inſtat acrius. *Meminiſſet rogantis, & qui rogaretur, quæ Henrico magno olim vitæ ſocia & comes, quæ Ludovici mater, quæ Regis Hiſpaniarum ſocrus, eam amplexari genua & hortari ut afflictæ opitulari velit. Spem Galliarum Reginæ omnem in uno Eſpernonio ſitam immine-*

1619.

Marquemont.

De Rais.

1619. *minere & ipſius capiti quodcumque eſt mali, niſi propere expeditur utrique ſalus.* Diu expenſo negotio, tandem vinci ſe patitur Eſpernonius, neglectoque periculo quod impendet reſcribit Reginæ; *Paratum ſe exſequi quæcumque mandaſſet, aſt dilatione opus parandis in bellum armis & milite, rem interim ſecretò tranſigendam.* Vbi Luynæo agnita commercia quæ per internuncios Reginam inter & Eſpernonium alebantur, de novis rebus conſilium eſſe; aſt nihil de effugio cogitans, ad Eſpernonium procurat à Rege litteras in hanc ſummam. *Inſtare germanum exercitum ſibi & regno ſuo, ea parte qua Mediomatricum arx Galliæ propugnaculum eſt, qui etſi nondum plane coaluit, eſſe in procinctu ad Rheni ripas militem ſigno dato ex improviſo irrupturum; conſtare id per exploratores & famam: delectu novo ſupplenda Mediomatricum præſidia, reparandum quodcunque per longam pacem muris aut munimentis ruinæ eſt, præfecti munus cui procuratio arcis commiſſa; quo ut cite & ſedulo defungatur præſentiam ipſius requiri, facturum ex officio ſi oppidanis indixerit reparandis propugnaculis operas, militi ſtationem; reliqua in ipſum tranſmiſſa qua prudentia valet, qua experientia.* Eſpernonius, quem data Reginæ matri fides aſtrinxerat capeſſendæ quamprimum Engoliſmam viæ, ratus, factionem jam Regi innotuiſſe, aut brevi agnoſcendam, præcipitat immaturum viæ conſilium, cui antequam ſe accingit componit ad Regem litteras in hanc ſummam: *Vana de Germano exercitu circumferri, procul eſſe bello eam gentem qua parte Galliam contingit, procul ab incurſu in Gallos quos timet magis, quam timetur ab ipſis: quæ cum ita ſint, nihil eſſe cauſſæ cur diutius moretur in arce ubi per male afflatum aërem peſſime habet; ſibi arctam penum, neque ſatis ex regia largitione eſſe, unde immenſos ſumptus ſuſtineat in urbe, ad quam eſt ingens Nobilium concurſus, qui ſpecie viſitandi Proregis corrodunt quicquid illi ſubſtantiæ eſt. Provinciarum rectoribus dignitatem Regis incumbere, quam plane proſtituunt, niſi ſuſtinent per largitiones & ſumptus queis à vulgo diſtinguuntur. Ab exceſſu Henrici IV. aureorum centena millia mutuatum ſe à menſariis in res publicas, quarum Regi cura eſt aut eſſe debet; negatas ſibi penſiones & quoſcumque obventus de publico præſtari ſolutos; nihil ſolutum ultra ſtipendium milita-*

Mets.

Angoulesme.

litare; quod ſibi ut Gallicarum legionum Præfecto debetur; cetera etſi debebantur, prætermiſſa contemptu aut odio. Parſimonia reparandas vires quas exhauſit profuſione immenſa pro rebus Galliæ: tranſiturum ſe ad patrios lares, extremis ſenectæ, quæ inſtant, tranquille traducendis, quæ ſi parum glorioſa ſenectus, ſaltem nemini importuna erit: ita qui nunquam ſibi vixit, ſibi moriturum, poſitiſque affectibus, per quos homo eſt, æterna tranquillius meditaturum; ita reſtituendum ex integro liberis patrimonium quale accepit, ſe ſibi, animam Deo autori ſuo. Eò jam ſe ætatis provectum ut mortis meminiſſe debeat: miſſionem juſte à ſe peti quam quilibet è legionibus obtinet militia exacta. Quatuor ſucceſſive Regibus navatam à ſe operam glorioſe, fideliter; inſenuiſſe armis veteranum eoque emeritum; ire in ſeceſſum Aquitaniæ, natalis ſoli, interea dum Valetà filius, in quo omnis ſibi fiducia eſt, procurabit arcem & circumjecta ſoli Metenſis. Hæc ſumma litterarum. Ipſe, lentius ire juſſo qui perferebat, molitur fugam, cujus cauſſa præcipua, metus. Certe quanquam vetus illi in Reginæ partes propenſio; vix tentaſſet facinus, niſi quod Regis matrem in partes ſuas trahens, aut ſecum agebat præcipitem, quo ipſi nobilior caſus erat; aut reſtituebat in integrum quo reſtituebatur & ipſe. Luynæo, & Væræo Procancellario ira & indignatio in Eſpernonium immenſa; huic ex orto privatim diſſidio, de quo diximus: illi ex ſuperbia aſpernantis, quem aula omnis adorabat: fugiſſe ipſum Metas antea dictum odio in Luynæum & Væræum, aut metu ab utroque. Cauſſæ odii plures, quas inter hæc præcipua, quam altius repeto. Sub finem exacti anni initur tacitè de Eſpernonio opprimendo conſilium, neſcio an ex juſta cauſſa: forte per id temporis Lutetia non procul, Fontenaci Caſtro ſuo agebat ſolus, cum monitus inſtare militem à quo obſideretur, Metas fugam molitur loco tuto & fido: gliſcit ex fuga libido perſequentium, Luynæique animum hic ſubit dolus. Litteras ad ipſum à Rege mittit queis ſpecie belli Germanici jubetur in arce Metenſi ſtativa habere, iturum ſtatim Regem ad Campaniæ fines non procul Metis, ſpecie prohibendi hoſtis armatum; occurſurum de more Eſpernonium, aut nullatenus arce abſtiturum, utroque caſu prædam fore; ſi venerit, detinendum: ſi ſubſtiterit, iturum Regem

Me-

1619. Colonel del'Infanterie Françoiſe.

Fontenay.

1619. Metas, arcemque occupaturum, poſtmodùm agendam in vinculis cauſſam. Vulgato conſilio patuit dolus, unde Eſpernonio fuga præceps: ſic Luynæus ejus diſſidii autor cui accingimur. Bella atrocia populis plerumque ex privata aulicorum ambitione derivant; plerumque odiis ipſorum aut amoribus debita calamitas publica, cui ſæpe falſo obtenditur Regium nomen.

Secunda vigilia abſiſtit arce Metenſi Eſpernonius clam per noctis ſilentia dilapſus, proximoque biduo inhibet ab urbe digreſſum, quo fuga præverteret famam. Prima citatis equis via eſt, dein Campania prætergreſſa centum cataphractis adjungitur donec Engoliſmam teneret: Bleſenſi demum agro ſuccedit, diviſoque per turmas milite qua tranſitus redeunti, præſidio firmat vias. Laxa erat in arce Bleſenſi cuſtodia & rarus miles, quo irriſa Luynæi ſocordia ſegnius ſolliciti in eo negotio in quo ipſius ſalus vertebatur. Ante de P. Arnouſio diximus à Luynæo ad Reginam delegato molliendæ iræ: ridiculum certe eſt ſacramentum, quod à Principe incauta exegiſſe fertur Arnouſius, vocato in conſcientiam rei P. Suffrenio conſcientiæ ipſius moderatore, non abſtituram ſe Bleſis ſine Regis conſenſu; quaſi vero promiſſo ſit aliqua fides ubi vis eſt, majoriſque mali juſtus timor. Satius Luynæo ſi vis ſacramenti poneretur in milite, qui ſpecie honoris (nam præſidia Principibus eſſe ſolent) nocte, interdiuque circumſiſteret. Legitur patrando facinori alta nox, dat ſors illunem: hic loci ſitus: circum aſſurgebat ambulacrum, medium inter arcem & foſſam qua commeant vigiles dum excubias agunt, huic contiguus paries: decem à terra cubitis feneſtra erat, hac Regina lineo panno dilapſa in ambulacrum, ſedet, & qua declivis eſt locus ipſa corporis mole in foſſam devolvitur. Haud procul miraculo eſt procerum ſtatura corpus, & pingue à caſu illæſum. Dum ſublabitur in clunes nixa, extima pelle excoriatur, lapſam erigit Pleſſius in foſſa vigil, circumſtant alarii decem, vado proximum amnem ſuperat, prætervecta à Valeta Archiepiſcopo Toloſano Eſpernonii filio excipitur, nec multò pòſt ab Eſpernonio, quo duce ſexaginta omnino cataphractis nocte & interdiu indefeſſo itinere Locias venit, dein Engoliſmam. Vbi Locias venerat Regina mater, ad Regem filium ſcribit in hæc concepta verba.

Pleſſis. *Loches.* *Angoulesme.*

Li-

Libertatem, & quodcumque dignitatis quo Regina ſum diu opprimi paſſa, vitam exegi lethalia inter, ex quo aula tua abſiſtere coacta ſum, levis ab exſilio dolor, niſi quod à cariſſima ſobole ſeparabar. Grata pœna quia per te indicta, neque in præſens objicienda tibi per queſtus & lacrymas, niſi me tua & regni ſalus monerent lethalia fore utriſque ſilentia mea. Hæc me ſalus in fugam dedit, nuſquam procuranda tibi, aut populo tuo niſi me abriperem eo loco ubi nulla agendi, nulla loquendi mihi libertas erat. Si obſtupeſcis fœminam auſam, quod vix in conſtantem viri animum cadat, fecit me facinori parem amor quo mater ſum, fecit & dignitas qua ſum Regina. Mene pati filium, eumdemque Regem inſtantibus malis urgeri & opprimi? Hic mihi amor præluxit obſcura nocte dum fugam molior, hic me amor eò deduxit, ubi libertatis aram teneo & amplexor, ubi nuncupo pro ſalute tua vota, hoc valitura magis tibi & mihi, quod è longinquo fiunt. Aſylum ab Eſpernonio præbitum, ſi matrem amas, acceptum feres; novi ego hominem ex quo Gallis regnas, noverat & Henricus ſponſus mihi cariſſimus, imperio fidum Gallico, valentemque armis & conſilio, quod ignorare vix poſſum, juſſa ab illo, ſi quid humanitus ipſi contingeret, eo uti conſultore, probiſſimo, ſagaciſſimo; dictis hodie parui, utinam & ante. Quæ cum ita ſint, patere mihi tecum eſſe commercia in res tuas, præſcribe formam & locum habendis, quæcumque juſſeris exſequar, id mihi muneris à natura eſt, qua mater ſum, ut quem dicendæ genui, non patiar legem accipere. Parce ſi libere loquor & ſine fuco, pauci ſic tecum agunt: ſuadere Principi quod oporteat ardui laboris eſt, aſſentatio peſſimo effectu operatur. Scio per experientiam in aulis Regum irrumpere adulationem, blanditias; &, quod peſſimum, ſuam cuique utilitatem: mihi nihil tale imputabitur, cui nihil adulatione, nihil blanditiis opus eſt obtinenda, quam merui, gratiæ. Age quamdiu in manu remedia ſunt, ſerò inferentur cum per longas invaluerit moras lethale malum. Adolevit cum ætate virtus tua, jamque rebus gerendis par es, adminiſtra unus, cui uni regnare datum. Poſtquam in primævam dignitatem aſſerueris regnum, ibo quocumque mandaveris, nulloque ſolitudinis horrore inhoſpita colam, felix ſi in longinqua ad me tui fama pervenerit cum ea laude, quam Regibus procurat quies publica. Conſervet te 1019.

Deus

1619. *Deus Optimus Maximus qui mihi vita es, & ſpes una. Datum* XXIII. *Febr. anno* 1616.

Subdita, humilis, & alma mater,

MARIA.

HÆc ſumma litterarum Reginæ parentis ad filium: ſcribit item ad Regem Eſpernonius facto excuſando, in hanc ferme ſententiam: *Veniſſe ſe Engoliſmam procurandis rebus privatis: poſtquam venerat acceptas à Regina matre litteras quibus prima quaque die venturam ſe ſcribebat, inſinuando mollius ſeceſſui miſſum litterarum exemplar quas Rex ad ipſam ſcripſerat queis permittebatur ipſi Bleſis abſiſtere, quocumque vellet; paruiſſe ſe ut permittebat Rex, ut jubebat Regina. Afflictam Regis ſui matrem condigno honore exceptam à ſe, quid aliud eſt quàm exſolviſſe debitum, quo Regi ſuo tenetur ſubditus? Labem fore ſibi & genti ſuæ ſempiternam ſi venientem imprudens rejiceret. Id à ſe exegiſſe obſequia quibus fide inconcuſſa ſervitio Regum quatuor inſenuerat.* Plura his adjecit, ad quæ Rex (velut in ludibrium ſcripta) nihil; matri in hæc eadem verba reſcribit.

S. Germain. DOMINA, *Germani fano quo per aëris temperiem nuper ſeceſſeram, parabam Bleſas iter, renovandis obſequiis quæ tibi debeo matri optimæ, cum allatum te dolo Eſpernonii ſuaſam peſſime, ſpecie oppreſſa libertatis loco abſtitiſſe: fama vix habita fides, quanquam erat conſtans, adeo parum credibile auſum privata autoritate ſubditum, Regis ſui matrem traducere, traductam in ſervitute detinere. Dabit mihi viam in ultionem, qui dedit imperii jus, Deus: ibo in perduellem, tyrannidemque per quam animo tuo graſſatur, ulciſcar. Revoca quæſo in memoriam exactos annos, & memento exhibitum tibi à me ſæpe Eſpernonium ut Henrico patri infidum, ut feroci contumacia ſuperbum, quorum ſi canitur in præſens palinodia, vis eſt major. Pro libidine tyranni dictantis ſcripſiſti ad me, agnoſco manum: Ego plane Rex ſum, neque in reip. adminiſtratione autorem laudo. Ex quo Ancræus exceſſit, geſſi ego pro Rege, qualis eram. Male quereris oppreſſam te, quæ mihi ipſa teſtis es quanta veneratione coluerim in hanc diem quodcunque tuum eſt. Et quanquam per Regiam dignitatem eximor à matris obſequio, quod natura jubet, lubens renuncio ſi quod mihi ea parte privilegium eſt, quamque depulit*

imperii

imperii majeſtas, natura legem vindico. Aſt meminiſſe debuiſti qui filius eundem eſſe Regem: indolui afflicta dum aula mea abſtitiſti, id filius: tuli ut abſiſteres pro republica, id Rex feci. Ita poſt ſuppuratum abſceſſum manum vulneri infert æger & premit, autor ipſe doloris quem patitur. Reges dum ſæpe pro neceſſitate temporum Reipublicæ membra ſecant quandoque cariſſima ſibi, afflicto condolent corpori, ferroque indignantur ut ſævit, gratulantur ut ſanat. Abſit verbo invidia, ſejunxi te in tempus, non penitus ſeparavi; remiſi tantiſper autoritatem tuam quo precariam eſſe agnoſceres. Si tædio loci Bleſis abſtitiſti; per me licet, quocunque volueris ito; ipſa Lutetia tua eſt, ſi volueris huc me conferam, tumque quid ſi habes, quod de regni adminiſtratione queraris te conſultrice proſpiciam. Parce, ſi hoc dixerim, ſuſpectus eſt zelus quo ex improviſo ferveſcis; reticenda vulgas, taces vulganda. Hic finem ponam, non ante tamen quam Deum Optimum Maximum ſupplex oravero, ut ſalvam eſſe velit regno Reginam, filio matrem optimam, cui ſum ex cordis intimo. 1619.

Lutetiæ Pariſ. XII. Martii 1619.

Humilis & obſequens filius.

LVDOVICVS.

Hæc ſumma litterarum, reliqua Rex ad Bethunium legatum tranſmiſit. *Bethune.*

Recrudeſcebat in dies lethale vulnus, gliſcebatque per Regis patientiam factio; cum de opprimendo Eſpernonio conſilium capitur, ſupplentur novo delectu acies, committitur Guiſio inſtructus exercitus, Schombergus ad Lemoviſcences, legatus provinciæ ea parte copias legit; non hinc procul ſita Engoliſma, quam circumſedere armata manu juſſus. Niverno commiſſa in Metenſes expeditio, non ſpe capiendæ arcis, quod tum ſupra vires poſitum rebatur Rex, ſed proturbandæ illic factioni, cujus autor erat Valeta Eſpernonii filius, fiſus loco: is oppidanos primum exarmaverat, dein agnito perſtare in fide, urbe depulerat; unde Regi metus ex ſeditione, hinc major, quod ei provinciæ imminebant Lotharingi, Germani, Luxemburgi. Ex adverſo proſpicere rebus ſuis Eſpernonius, relictaque velut in depoſitum apud Engoliſmenſes Regina aciem inſtruere, Aquitanos nobiles natura rerum novarum avidos, & multum ſibi fidos ſpe præ-

1619. dæ vocare in bellum, munire arces annona & milite. Schombergus ad Lemovices, in arcem Vſerciam Eſpernonii partes ſecutam arma convertit, quam expeditionem etſi momentaneam expedio, neque enim per id belli alibi ſævitum armis.

Le Limoſin. *Vſerche.*

Vſercia urbs eſt media Lemovices inter ſuperiores & inferiores, Abbati feudum opimum neque ignobile, urbi ſupereminet Abbatia loco circum aſpero ad quam prærupta via eſt, perque anguſtum callem aſcenſus, cetera, rupes avia cœlo minax: ima circum alluit amnis ſinuoſo alveo incertus, vadoque meabilis, quæ olim Abbatialis domus, in præſens arx eſt loci genio prævalida, præſidioque militari ſoli domina circumjecti. Illam Dux Eſpernonius Brullio præfecto commiſerat, leve tum in arce præſidium, quod ubi agnitum oppidanis, tædio dominationis tyrannicæ, quam exercebat in pago miles præſidiarius, Schombergum monent deſtitutam juſto præſidio arcem: ille expedita manu urbi ſuccedit, firmatiſque præſidio vicinis locis, per quæ ſubſidio tranſitus erat, in arcem molitur obſidium. Interea Eſpernonius magnis itineribus properabat liberandæ arci; muris admovetur miles: Brullius, quanquam Schombergo impar, eruptionem tentat, utrinque cædes eſt; Regiorum prima in propugnaculum arci ſubjectum irruptio, quod ubi aſcenſione ſuperatum, dedere arcem cogitur præfectus, vitaque ſalva loco abſiſtere, unde Eſpernonio dolor & iracundia furore haud procul: ſuperba viro indoles, æmuli incapax ferendi, præcipue Schombergi quem oderat. Statim Lemovicum provincia abdicato Eſpernonio ad Regem redit ille, poſtquam ea parte deluſum ſe agnovit, citus Engoliſmam rapitur, neque deſpondet animum adverſa inter, intenduntur ipſi per oppoſita vires, ſtatque audentius quo eſt propior caſu. Magna Eſpernonio ſagacitas, ſublime ingenium, implicita mens, & obſcura, arcani capax; rarò ſui copiam fecit vitando ex familiaritate contemptui: celavit ſe in oſtentationem quo major audiret: mirum, hominem qui ſuperbè vixit, & parcè, ſibi conciliaſſe amicos ex omni ordine, nulli poſſeſſus omnium poſſeſſionem arrogantia magis affectavit, quam comitate: mancipatorum cæca ſervitus fuit, aut non accepta: ſi quando munificus, quod rarò, libravit velut in ſtatera beneficium, æquavitque ſervitiis

tiis

tiis gratiam ante exprobratam quàm datam. Subdi potentioribus, parcere inimicis infra ſe habuit; hic illi vitæ ritus per quem Henrico tertio inter intimos, Henrico IV. etſi ſuſpectus inter regni præcipuos habitus: per ſpretos in ſpeciem honores, honorum apicem tenuit, quamque in aula adorat omnis homo fortunam, contemptu poſſedit, habuitque in vinculis totos ferme LXX. annos. Memorant non auſum Henricum IV. ſubvertere ingenti mole coloſſum, cujus ab immani caſu timebatur ſtrages, nec tacendum quod imperii regimen pro tempore tenentibus audacius obſtitit non aulæ mutatione, non per adverſos caſus mutabilis. At enim rari aulicorum inoffenſo curſu mortalitatem explent, felix ſi quem dederat natura curſum, ſtatim poſt octoginta annos expleviſſet: iret ad poſteros ejus memoria cum admiratione, fortunæ portentum, interque exempla numeraretur exemplo carens felicitas aulici pene emenſa ſeculum nullo decremento. Veniet in tempus ſuum ætas qua qui Ancræos, qui Luynæos arroganter ſpreverat, ſpernetur ipſe ludibrium aulici, fortuna & genio prævalentis; debita vitæ longiori calamitas, quo tempore ſpecie indicti ſeceſſus, domi captivum agens, liber, in cuſtodia morietur: at hæc in tempore. Redeo in vitam. 1619.

Poſt captam Vſerciam inceſſit formido Reginam matrem, & quanquam Angoliſma urbs arce firmatur haud invalidâ, vix erat ut crederet ſalutem ſuam ſtationi, quam ſibi parum fidam rebatur ſi Rex veniret: illi legionarii quater mille, alariorum ſupra ducentos mille levis exercitus: ex adverſo erant ingentes Regi copiæ, Niverno ad Campanos, Mayenio ad Aquitanos, Schombergo ad Lemovices, Rupiſulcaudio ad Pictones, Guiſio ad Aurelios imperantibus, queis merebat juſto numero miles. Ipſe Rex longa indefeſſus via pergebat inſtructis agminibus quò monſtrabat viam rebellio. Hæc inter affertur Condæi vitam periclitari vehementer ex febre, quæ diu lethalis credita, poſtmodum deſæviit. Condoluit Rex afflicto Principi, ſcripſitque ad ipſum litteras doloris plenas, & ſpei: ſpem dabat proximæ libertatis ubi convaluiſſet: in præludium gratiæ, Cadeneto præbente, miſſus enſis idem quem Theminius eripuerat capto. Illi morbus ab interno abſceſſu erat, quo viſcera intumuerant: non defuere qui crederent à venefica manu male potionatum, &

1619. ſi eo morbo finiiſſet, una omnium credulitas erat, fato non ſuo deceſſiſſe; quo errore fermetenemur omnes, cum vitam in carcere ponunt magnates, aut Principes capti ex cauſſa publica. Docuit eventus jactam temere veneficii famam.

Trahebatur in moras bellum per prava conſilia, quorum id Regi peſſimum fuit, *inſtrui debere per tempus arma & militem, qualia in juſtum hoſtem.* Sic quem ex improviſo aggreſſus poterat in momento opprimere, ſenſit audaciorem poſtquam coaluerant vires. Non pigebit repetere rem ſæpius dictam; reſtinguendis bellis civilibus nihil eſſe celeritate & Regis præſentia potius. Partium Dux erat Eſpernonius ſub autoritate Reginæ parentis, illi è nobilitate adjuncti non pauci; è regni primoribus nemo; oderant ſuperbiam hominis quos illi æquales natura fecerat, detrectabantque imperium quod avide affectabat: invidebant item ex liberata Regina illuſtre facinus, illi debitum, ereptaque ſibi velut indebite gloria, indignabantur autori.

Le Duc d'Eſpernon.

Dum bello utrinque ſævitur, per internuncios de pace agi cœptum eſt; in eam rem Cardinalis Rupifulcaudius & Bethunius à Rege delegantur; obſtabat conſiliis in pacem Abbas Ruſſelayus, in quo præcipua tum Reginæ matri fides. Creditum non alias exautorari poſſe Abbatem, quam ſi revocaretur Richelius (is Avenioni agebat tum) impatiens longioris exſilii mittitur ad ipſum à Luynæo nuncius per quem agnoſceret libertati & priſtinæ fortunæ reſtituendum mox, ſi ſe autorem præberet in pacem.fidem promiſſo adigit; revocatur: Regina totam ſe illi committit ignara pacti. Alincurtius arcani neſcius Lugduno forte tranſeuntem in cuſtodiam agit, ſtatimque Regis juſſu dimittit; tranſactum ſecreto negotium ne forte Reginæ innoteſceret: legi ego in libello D. Gaſtonis ſequentibus annis vulgato *revocatum Richelium ſub fide præſtita decipiendæ conſilio ſuo Reginæ, cui pacto probe ſtetiſſe*, ait, *virum in reliquis omnibus fidei deſertorem:* hæc Gaſto, unde forte Richelii indignatio contra illum de qua in tempore dicemus. Legum in pacem hæc ſumma fuit.

La Rochefoucaut. Bethune. Ruſſelaye. Avignon. Alincourt.

I. *Familiam Reginæ parentis pro ipſius delectu fore.*

II. *Sedes illi & manſio, ire, agere, commeare item, pro arbitrio ſunto.*

III. *Fruituram patrimonio ſuo, necnon penſionibus & dotalitiis*

litiis in caſum viduitatis per pacta matrimonialia aſſignatis, reſtituendos fructus quos non percepit. 1619.

IV. *Vt officia, beneficiaque diſtribuat quæ in dominio ipſius ſunt aſſignato, & in futurum aſſignando.*

V. *Reſtituendos in integrum, neque armanda in ultionem parlamenta contra eos quos habuit cauſſæ ſuæ fautores, præcipue Eſpernonium, ejuſque liberos.*

VI. *Officia, præfecturas, dignitates, beneficia, urbes, arces & munimenta, nulla exceptione reſtituenda poſſeſſoribus, belli occaſione dejectis.*

VII. *Revocandos ab exſilio qui regno pulſi: libertati reſtituendos qui carcere detinentur.*

VIII. *Indictionem tributi privata autoritate factam, cædes, & vim publicam obliteranda penitus, nulla in poſterum inquiſitione valitura.*

IX. *Ære alieno gravi Reginæ matri, ex Regis munificentia ſubveniendum, exſolvendaque de publico nomina queis ſe aſtrinxit.*

X. *Intra ſex hebdomadas abhinc numerandas inſinuandum actis Parlamentorum edictum, quo præfati articuli continebuntur. Actum Engoliſmæ, procuratoribus, iiſdemque pro Rege fidejuſſoribus, Cardinale Rupifulcaudio, & Bethunio.*

Habitus ſecretos inter, articulus, quo Regina mater Normanniæ præfecturam abdicabat: in eo præcipua negotii moles, neque enim impelli poterat, ut decederet munere, velut in pœnam: longa altercatio fuit, tandemque prævalente Richelio ita conventum. *Vt Normannia compenſaretur, Andium præfectura, arcibus Andegavenſi, Poncæſariana & Chinonia.*

Le Gouvernement de Normandie. Le Gouvernement d'Angers, du Pont de Cé, & Chinon.

His conditionibus conciliata filio mater, factum utrique optimum: quippe, quid eo bello ſpolii erat, aut gloriæ Regi etiam victori? Quid matri aliud quam ruina & ſuorum ſtrages? Bellum illi omni ex parte iniquum erat: iniquum, quia contra Regem, eundemque filium, iniquum item, quia regiis viribus adeo impar erat, ut plane illi neceſſitas foret ſubeundæ legis qualem diceret victor: pleriſque laudatus Richelius ex eo facto; nec defuere apud quos audiret peſſime ex reſtituta (ut ajebant) diſpendio Reginæ, re ſua.

Data & accepta in pacem lege, promulgatur edictum quo Regina mater, ipſiuſque partes ſequuti, Eſpernonius, Nobiles, miles, municipes eximuntur crimini Majeſta-

1619. tis, boniſque & dignitatibus reſtituuntur, qualia ante poſſederant: atque hic bello finis.

Quanquam Reginæ parenti alta mente inſederat Mareſcalli Ancræi ludibrium, & Galigayæ probroſa mors; agebatque vecordem exſilii memoria ſui, quorum omnium illi autor erat Luynæus, probe diſſimulabat injuriam: ſi quando palam de Luynæo proloquuta, perhonorifice dixit, ut ne quidem ſenſiſſe injuriam diceres.

De matrimonio Principem inter Pedemontanum, & Chriſtinam Regis ſororem ante diximus: jam tertius trahebatur menſis ex quo nuptiæ celebratæ: nec ſe adhuc gener exhibuerat ſocrui: ineunte Majo Engoliſmam venit Pedemontii Princeps, comitantur Thomas ipſius frater, & Rupifulcaudius: ubi Reginæ in præſentiam datus, flexo humilime genu, hæret tantiſper dum Regina prona in amplexum erigeret, hîc pauca effatus urbana comitate dimittitur: hæc in conſpectu. Poſtquam curaverat corpus, redit; nec diu palam; in ſecreta ſequitur Reginam diutius diſſimulare incapacem; ubi cum genero ſola eſt, effunditur in queſtus & lacrymas. *Non deprecari ſe ingenui principis cum filia ſua matrimonium; pari fœdere junctam ſæpe Sabaudiam Galliæ, nec infeliciter: aſt ſe inconſulta, quæ mater eſt, tranſigi potuiſſe negotium, id diffitetur, id increpat. Matrem ſe, neque ſpernendam, nedum quia mater, ſed & ipſa ſanguinis prærogativa, qua Princeps nata eſt. Nihil eſſe contemptu atrocius, maxime cum qui reverentiam debet, contemnit. Quanquam graviter offenſa eſt à filio Rege, graviora eſſe quæ de Sabaudo queratur, non debuiſſe nec potuiſſe Pedemontii Principem quoquo jure, nulla parentis mentione ambire in ſponſam, quam poſſidet velut prædo: vindicare ſe jure legitimo pignus quod peperit, quod aluit, quod ulnis in ſpem aliam fovit. Sextum jam eſſe menſem cum de matrimonio agitur, tertium ex quo conſummatione perfectum eſt, ludibrium eſſe quod in præſens tempore indebito viſitatur.* Hæc Regina ferveſcens, nec compos ſui. Contrà Pedemontanus Princeps deprecari humiliter iras: *Non ſpretam matrem cum de nuptiis filiæ actum inter abſentes; credidiſſe ſe, quando per legatos conficiebatur in Gallia opus, ita confici ut ſalva foret matris dignitas, in eam rem conſultæ aut conſulendæ: nec miſſos ad ipſam Oratores, ex ſpe certa communicandi per filium ſecreti. Quæ cum ita ſint, magis*

gis eſſe quod de Rege filio queratur; *in eo certe Sabaudo patri* 1619.
ſuo , *& ſibi legitimam eſſe excuſationem* : *juſte ipſam queri quod ſerius ſalutetur. Ita cenſuiſſe Regem* : *cum primum licuit,veniſſe ſe ocyus.* Hæc Princeps. Regina renovare lacrymas & queſtus , *Inauditum eſſe quod audit, non ante à matre perpeſſum quod patitur ipſa*; *ſene adeo infeliciter natam,ut in opprobrium ſit* , *quibus eſt mater & alma nutrix? Vnum id ſibi ſolatium ſupereſſe quod alieno arbitrio legem dixit Rex Filius,qui ſuo, mitius de matre ſenſiſſet*; *debitum pravis conſultoribus quodcunque patitur. Illis in ludibrium fuiſſe ſe, dum Mareſcallo Ancræo & Galigayæ procuratæ cædes ſpecie criminis, dum pulſa in exſilium*; *exſilioque junctæ opprobria*; *non communicatum matrimonium quod præcipue ad ſe ſpectat*; *inhibitum generum præſtare rem debitam ſocrui* , *eidemque Reginæ. Quid ultra eſt* , *quo affligi poſſit infelix princeps* , *mater infortunata?* His & pluribus prodebat iracundiam Regina mater. Pedemontanus Luynæum his peti ratus , cauſſam abſentis dixit niſu irrito , nec diu poſt ad Regem rediit.

Poſtridie Maroſſanus vir per natales nobilis , & plane ingenuus , niſi quod Luynæo mancipium erat , ad Reginam matrem litteras à Rege perfert , quibus prodebat *ingenti applauſu acceptum à ſe renovati fœderis nuncium* , *ceterùm non plane factum ſatis deſiderio niſi amplexabitur matrem* , *id quamprimum ut liceat enixe petere*; hæc ſumma ſcripti. Poſtquam Regina legerat , dixit de Luynæo Orator magnifice, *ut procuraſſet pacem, ut Regi munifico largitori omnium debitor* , *acceptam matri ferat gratiam qua prævalet apud filium* , *ut illi adjungi cupiat vehementer* , *poſſidendo plenius & æquius filio* : *id illi præcipue in votis eſſe* ; *Reginæ ut mandata exſequatur qualia dixerit* , *daturum poſthac operam & effecturum, ſi quid valet ut matrem inter & filium concordia perennis ſit. Ceterùm, quanquam filii gratiam poſſidet* , *non eſſe omni ex parte beatum, niſi matri probatur poſſeſſio.* Plura his adjungit Maroſſanus arte & facundia quibus pollebat plurimum. Regina probe diſſimulans , *Nihil*, inquit, *mihi ea parte quod querar*; *Luynæum novi non rixarum* , *non proditionis capacem, fruatur Regis gratia per me licet* , *meæ partes ſunt amare & colere impenſius quæcunque amaverit Rex.* Ita illuſum Maroſſano. Non multò pòſt committit ſe viæ

Marouſſan.

1619. itura in occurſum filio Regi, quem ad ſe properare audierat; illi Eſpernonius it comes donec in extrema agri Engolilmenſis veniret. Ferunt poſtquam egerat collati in ſe beneficii grates, ingentis pretii adamantem exemptum digito in æternum promeritæ gratiæ monumentum donaſſe liberatori ſuo Reginam, ea conditione ſi contemplatione donantis nunquam exueret. Ille habitis humilime gratiis poſtquam in genua declivis, lapidi impreſſerat oſculum. ***Nihil***, inquit, ***mihi remuneratione opus, cui pro beneficio fuit mandata tua exſequi, electione ſatis eſt, qua potior habitus ſum: potueras dignius legere, non juſtius; nemo mihi anteceſſit obſequio, nemo fide.*** Ad hæc Regina iterare grates, fidemque adigere ſolenni voto, non obliterandam facti memoriam, donec vivet. Separati viæ ſe quiſque ſuæ accingunt, illa ad Regem, hic Engoliſmam.

Coſieres. Luynes. Praſlin. Crequi. Baſſompierre. Schomberg.

Poſtquam Cotieras Regina mater venerat, Regis prænuncius Luynæus huc ſe citatis equis confert; ſtipabant Praſlinius, Crequius, Baſſompetrus, Schombergus: intromiſſus, invidiæ detergendæ provolvitur in genua, defixuſque in Reginæ veſtigia, in modum adorantis, fimbriis tunicæ imprimit oſcula. Regina, æmula utrinque diſſimulatione, lapſum erigere, prehenſare manum, placidèque arridere ut fido & amico. Illi pro veneratione ſilentium eſt, dumque palpitans hæſitat ſpecie timentis, Regina ſic infit: ***Lætam ſe aſpectu viri, qui Regi inter intimos eſt, nec defuturam promovendo in gratiam Regis, ſi quid adjici poteſt fortunæ viri, qui ſe collaturum opem ſuam promiſit conſervandæ, quæ in præſens eſt, filium inter & matrem concordiæ.*** Erubuit ad parum exſpectatam urbanitatem Luynæus, ***præſtitumque ſibi indebite id quodcunque honoris quod agnoſcit & profitebitur; futurum ſe gratia filii indignum***, reſpondit, ***niſi obſequio promerebitur parentem, cui ſe totum vovet.***

Non multò pòſt Pedemontii Princeps præcurrèns, affert non longe abeſſe quadriga vectum Regem: ea die conſultò diverterat Regina in hortum haud procul ædibus, quo exciperet filium in propatulo: ſuccedit ſenſim loco, & vaſta ſpatia implet nobilium & primorum turba frequens, Regem ſtipans; ſtat in veſtigio Regina: ubi primum apparuit filius, quanquam è longinquo, ſtatim diſtendere in latum brachia, poſitaque penitus larva ire expaſſis brachiis quò im-

impellebat amor. Rex pergere item ad matrem ocyus, oſculari, amplecti, hærere uterque in oſculo, circumfuſis velut uno in corpore brachiis; modo arridere placide, modo illacrymari (habent namque & ſuas læta lacrymas) iidem & ſpectantium affectus erant, collætantur, illacrymant. Longa hic ſilentia, ſtupet viciſſim amor, &, dum plura uterque promere avet, hærent, non loqui, non ſilere capaces. Pauca palam: ſtupet aula omnis rei novitate perculſa, & pro modo privatæ rei, quod aſſolet, lætatur quiſque aut indignatur facto. Dein in ſecreta itum. Exhibet ſe in conclavi natura incorrupta; miſcentur exprobrationi gratulatio, ferocitati manſuetudo, iracundiæ applauſus, exacta præſentibus. 1619.

Poſt prandium Regina conjux ad ſocrum venit, ibat illi comes quicquid in aula fœminarum, pars Principes, pars Ducíſſæ, reliquæ aut erant regni primoribus junctæ, aut ab illis natæ. Vbi Reginæ matri allatum adeſſe nurum, deſilire ſtatim à ſummis in ima ædium, mediaque inter utramque portam area dato blande oſculo ſalutare; exin amplecti filias chara pignora, Chriſtinam Sabaudo nuptam, & Henricetam Mariam; reliqua confuſe turba oculis delibatur capite molliter inclinato: poſtmodum in aulam ſuperiorem aſcenditur, Reginæ ſedes utrique, pari altitudine, & ornatu: ſtant procul filiæ, Regia ſoboles, his proximæ Duciſſæ & Principes. Nec longa hic mora, matrem denuò Rex in conclave vocat, paucaque effatus digreditur. Poſtridie Turones unà itum. Hæc inter Luynæo mens anxia, judicium anceps, & altus timor, ſuſpecta illi quæ videt, quæ clam fiunt pro conjuratione accipit, ſecretis filii cum matre conſortiis indignatur, ab unitis timet, in ſejunctione ſpem & fiduciam ponit, quam demum molitur in hunc modum. Inſinuantur animo Regis nunc metus ab offenſa matre, nunc imminutio Majeſtatis per communicatum imperii jus, quo præcipue hamo captantur Reges: invaluit, ſi quos habent rebus ſuis ſuſpectos qui ſummam tenent in aula, ut jaciantur in ipſos è longinquo ſemina irarum naſcitura in tempus. Neſcio an Luynæus prævidens uniendos arctius ſi una manerent, intenderat filio ex matre metum, id conſtat primos inter amplexus avulſam.

Tours.

Adulto Autumno Rex Turonibus Ambaſiam, Regina ma- *Amboiſe.*

 ter

1619. ter Andegavum ſpecie voluntarii ſeceſſus divertit: ut celaverit iras, ut Luynæo, quanquam mali autorem agnoverat, arriſerit prudens, vix credi poteſt.

De Vendoſme, grand Prieur de France. Iiſdem ferme diebus Chriſtina Pedemontii Principem conjugem ſuum ſecuta, in Sabaudiam magna pompa invehitur, ſtipabant Vindocinenſis major Galliæ Prior ipſi per naturam frater, Duciſſa Vindocinenſis & utroque nobiles ſexu magna frequentia: ad Gallici confinia regni Dux Sabaudiæ ſponſi pater dat ſe nurui obvium, flexoque genu deoſculatur manum: illa deprecata honorem, Principem ſenio gravem erigit, oraque modeſte præbet ubi natura poſuit oſculum: poſtridie mille cataphractis obviam datis, duplo majore legionariorum numero Camerinum invehitur, urbs eſt Allobrogum Metropolis, in qua tanto omnium Ordinum applauſu excipitur, ut parum abeſſet à regio cultus. *Chambery en Savoye.*

Albert. Luynæo gliſcit in immenſum autoritas, unus omnia poſſidet aut diſtribuit: neque hîc meta ambitus. Illi gentile nomen Albertus, & quanquam natales haud ignobiles, tenuis familia, feudum ſub Luynæi nomine vanum & inane, quam omnino poſſeſſionem acceperat à majoribus. Antiquum eſt apud Turones feudum, Malhiæi Comitatus vocabulo inſigne, hunc ſibi titulum ære parat: poſtquam adoleverat favor, viſum fore è dignitate familiæ ſi mutabitur Malhiæum in Luynæi nomen, ſuperaddito Ducali titulo. Ita factum: inſeritur Comitatui Ducatus, ſuccedit Malhiæo Luynæi vocabulum, ita Albertus ex Comite Malhiæo, factus Dux Luynæus. Potiori jure confertur eadem feudi dignitas Boneo Eſdiguerio (is inſenuerat bellis magna laude, queis optimo titulo meruit Ducale faſtigium.) Meruerat & Comes Ludæus vir proſapia illuſtris, admotus Domino Gaſtoni informando: huic Luynæus & fratres locaverant operas venationi exercendæ; nemini dubium eſt ejus ope poſtmodum introductos in aulam fratres multum illi debuiſſe, ipſeque Luynæus naſcente fortuna, ſæpe promiſerat (ſi aliquando rerum potiretur) procuraturum ſe res Comitis, effecturumque ut in Ducatum erigeretur Comitatus Ludenſis. Atenim nihil promiſſis conceſſum; negatur Comiti Ducem eſſe, quam ubi penitus abdicaverat ſpem, abdicat & vitam, expleta non multò pòſt mortalitate, qui ambitum explere nequiverat. Hic finis viro, cui omnium calculis debitus quem am-

Comté de Malbé.

Bone Leſdiguieres.

Le Comte de Lude, Gouverneur de Monſieur Frere du Roy.

ambibat titulus, ſeu natales ſpectas, merita, ſeu immenſos ſumptus, queis Regem cum aula ſua Ludeo ſemel atque iterum tranſeuntem exceperat laute & magnifice: Eo defuncto admovetur Gaſtoni Ornanus, quod ſumme optabat; quo munere in caſum dabitur annis ſequentibus; adeo verum eſt, nobis ſæpe in exitium vertere augmenta queis inhiavimus.

1619. *Le Lude.* *Ornano.*

Per ea tempora Praſlinius & Sangeranus longa laudabilique militia emeriti in Mareſcallos Galliæ evadunt. Præſidi Ianino ſacri ærarii præfecto (Superintendentem Galli appellitant) per ſenium invalido, ſufficitur Comes Schombergus, magnam per arma promeritus gloriam; quo munere probe defunctus, tenui poſt ærarii adminiſtrationem obventu, inſolitæ integritatis exemplum fuit, ut dici haud immeritò poſſit Schombergus, ſtrenue tractaſſe militiam & perite; ærarium innocenter & ſancte, quod raro accidit. Remunerando Ianino veterano & probo, quadraginta aureorum millia numerantur de publico; Caſtello ipſius genero data Rationalium indagatio generalis.

Praſlin. *S. Geran.* *Ianin, Surintendant des Finances.* *Le Comte de Schomberg.* *Caſtille Contrerolleur General des Finances.*

Paulò pòſt ſequitur Marchionis Moſnii à Reginæ parentis in Luynæi partes defectio. Ille poſtquam Reginæ diu commiſerat ſe & fortunam ſuam, tandem ſumptibus impar quos impendebat ſervitio Dominæ, ad Luynæum transfuga fit; proditorem plerique dixere. Nec defuit facto merces; ſtatim Reginæ regnantis eques fit, qualis ante fuerat, ſtatim cohorti Scoticæ ad Regis cuſtodiam vigili præficitur, Luynæo præ cæteris fidus.

Marquis de Moſni.

Reſtituto in integrum Eſpernonio, ſupererat ut redirent in gratiam ipſius partes ſequuti, quos inter quatuor prætoriæ cohortis præfecti: quatuor illi ſigna, ut quiſque præerat, octingentos milites corruperant cuſtodiam Regis, facto Eſpernonii qui legionum in Gallia præfectus erat: interceſſit, filii iras deprecata mater, inſtititque acriter, reſtituendis qui peſſimo exemplo peccaverant.

Regiment des Gardes.

Non multò pòſt Marchio Richelius ſingulari certamine finiit, fortuito, an indicto, incertum eſt: rem altius repeto, ex qua Genti Richeliæ jactura ingens. Regina mater Andegavum provinciæ metropolim à Rege impetraverat, quod ante memoravimus; hîc deſtinata ipſi manſio, loco opportuno; donec in aulam revocaretur: præfecturæ ejus urbis inhiabant Theminius, Theminii Mareſcalli filius, & Marchio Riche-

Le Marquis de Themines, & de Richelieu.

1619. Richelius, illum Reginæ commendabat capti Condæi memoria, & innata genti Theminiæ virtus; hunc autoritas fratris qua fultus prævaluit æmulo. Theminius repulſam pro injuria reputans ira vecors, nec ſui compos obvium forte Richelium medio vico jubet ferrum diſtringere, diſtringit, dimicatur utrinque ſtrenue, donec Richelius caderet. Cæſo adverſario, Marchio Theminius fuga dilabitur opportune; namque Regina mater indignationem ex ea cæde manifeſtans, viam ultioni quærebat; id cauſſæ fuit cur abdicatis partibus ad Regem tranſiret Theminius. Hic finis Marchioni Richelio, cujus cæde finis item Richeliæ Genti. Quia rerum Gallicarum ſequentibus annis prima adminiſtratio erit huic genti, rem accuratius memorabo. Franciſco Richelio magno in Gallia præpoſito tres maſculæ è ſtirpe liberi fuere, Henricus, Alphonſus, & Ioannes Armandus: Henricus de quo diximus, militari virtute in prima armorum munia properabat, cum indebite ferro cæditur. Alphonſus poſtmodum Cardinalis apud Cartuſianos agebat magno pietatis exemplo, abdicatoque Epiſcopatu Luçon. Lucionenſi vitæ regulari applicuerat ſe, conſtantia infracta & laudabili. Ioannes Armandus, virtute & ſcientia operantibus gratiam, vivo etiamnum Henrico IV. veniam ætatis impetraverat, fratrique ſubſtitutus, Eccleſiæ Gallicanæ lumen erat adhuc adoleſcens. Vna Henrico, maſculina è ſtirpe proles, fato improſpero Avenioni moritur, quo tempore adverſis fortunæ caſibus gens Richelia jactabatur; ſic in ſacra vocatis Alphonſo & Armando vacabat ſucceſſore familia illuſtris, quo major erat ex Henrici cæde calamitas. Ceterum quod deeſt ſemini ſupplet æternitas gloriæ: ſæpe in filiis degenerat nomen patrium, virtus incorrupta manet.

Luynæus diffidentia præſentium mutationem timens, adverſus publicum odium, privatam gratiam captat, eoque poſitis Galliæ rebus, ut aut Reginam matrem, aut Condæum in libertatem aſſeri neceſſum foret, in Condæum inclinat, ratus beneficii memoria amicum fore, aut quocumque res caderet, impotentiorem Regina matre inimicum; Sub finem anni M. DC. XVI. captum memoravimus, Reginæ juſſu etiamnum res Galliæ procurantis; hinc Principi juſtæ irarum cauſſæ in Reginam. Sperabat Luy-

Luynæus fore ut communi voto Condæus ſecum incumberet amovendæ, quæ utrique pari odio infenſa: nec vana ſpes; quippe Princeps juraturus erat in verba liberatoris ſui, exſolvendoque poſtmodum beneficio auſurus quælibet. Statim in plano eſt libertas, quique ſe male ſuaderi Rex tulerat capiendo, haud ægre impellitur liberando. Iubet Luynæum ire ad Principem, additque litteras in hæc verba. 1619.

CONSOBRINE, *Quantum te amem ſuperfluum eſt dicere, res loquitur dum te in libertatem vindico: Luynæus ſecreti particeps mei arcana tibi aperiet, qualia inter nos ſunt. Amo interpretem, & velim ames. Adeſdum, impatiens ſum donec te videro & amplexabor; ita te ſoſpitem habeat Deus. Chentilliaci* XIX. *Octobr.* 1619.

LVDOVICVS.

Luynæus accepto Regis mandato, in arcem Vincenniam properat, redditiſque à Rege litteris jubet in momento ſolvi cuſtodiam, exin in amœna loci non ante Condæo viſa, licet jam tertium eo loco traheret annum, divertunt. Hîc autorem ſuum explicat facundus interpres, jubetque ſperare à Rege quicquid in conſanguineum Principem conferri poteſt. Condæus amplexari liberatorem ſuum, profiteri ſe beneficii accepti debitorem ex integro, referre grates, fidem adigere non obliterandam facti memoriam donec vivet: nec fefellit, beneficii in extrema memor. *Le Bois de Vincenes.*

Poſtridie rheda vectus cum Mommorancia conjuge, cum Luynæo, Cadeneto, & Modenæo Chantillium venit; ſtipabant ducenti nobiles; venienti dat ſe ex officio obvium Dux Mayenius, major in Gallia Camerarius, inducitque in cameram Regis. Provolvitur humilime Princeps, genuque flexo habet grates: Rex amplexatur & ſublevat, excuſatoque carcere, autorem ſe negat, quod nec Condæus ignorabat; dein vulgari jubet diploma quo reſtituebatur in integrum Princeps, in hæc eadem verba. *Chantilli.* *De Mayenne Grand Chambellan.*

LVDOVICVS *Dei gratia Galliarum & Navarræ Rex, omnibus & ſingulis præſentes litteras inſpecturis ſalutem. Satis prodidere exacta diſſidia in populi deſolationem excita, quouſque proripuit ſe eorum audacia qui abuſi autoritate noſtra accommodabant regium nomen pro libidine ſua in*

omne

1619. *omne nefas. Inter plurima quæ patitur ab ipſis Gallia & luget, ipſorum peſſimæ adminiſtrationi debetur prehenſio injuſta Condæi Principis conſobrini noſtri cariſſimi, quem non ſtatim liberavimus, nempe inquirendis juſto temporis intervallo detentionis cauſſis ſi quæ forent. At ubi patuit commenta eſſe, & vanos prætextus, Condæo, & reliquis aulæ noſtræ Principibus perdendis quæcunque in ipſos congeſta fuerant; ubi item apparuit præcipua Condæi ſtudia fuiſſe autoritati noſtræ & dignitati promovendis, prout ex officio debet; palam voluimus innoteſcere innocentiam viri Principis, cui una nobiſcum eſt cauſſa pro regni ſalute. His de cauſſis ex maturo Principum, primorum regni, & veteranorum in Concilio noſtro ſenatorum judicio, autoritate regia, qua plane defungimur, declaravimus, & in præſens hiſce litteris declaramus, Principem Condæum omnimodo innocentem, ſpecieque criminis injurioſe conjectum in carcerem. Quæ cum ita ſint aſſerimus in plenam libertatem, & quæcunque in eum pronunciata, indicta, & vulgata, abrogamus: ceterùm abolendæ penitus memoriæ, actis Parlamentorum, ſi quæ inſerta ſunt, jubemus cancellari, deleri: quoque plena ſit reſtitutio ex nunc reddi jubemus ipſi ablata, & ſi quæ abdixere fiſco noſtro leges, abdicamus prorſus in ejus gratiam. Mandamus Parlamentis &c.*

Hæc Rex de Condæo Principe. Scriptum ſequuta gaudia publica, immenſuſque Parlamentorum applauſus dum actis inſeruere ſuis diploma Regium. Amabat tum & venerabatur Condæus Parlamenta, maxime Lutetianum & Toloſanum, unde typus eſt reliquis. Neque fallebatur reciprocatione affectus. Ferunt per longam carceris ſolitudinem, otio probe uſum in ſtudia Theologiæ, politicæ, hiſtoriarum quæ triennio adeo aſſecutus eſt, ùt unum poſſidere omnia dixeris, quod optimæ indoli & innatæ ſagacitati acceptum tulit, magis quam ſtudio.

1619.

DE BELLO BOHEMICO,

de Friderici Electoris Palatini caſu, de rebus Germanicis, Gallicis, & Hiſpanis,

LIBER QVARTVS.

In quo curſim dominatio Auſtriaca perſtringitur ab ortu ducta in hunc annum qui numeratur M. DC. XLII.

SYNOPSIS.

MATTHIAS Imperator moritur. Belli Bohemici origo & progreſſus. Ferdinandus, Bohemiæ Rex ſucceſſivo jure renuntiatur: electus idem in Regem Romanorum ſuccedit Matthiæ. Bohemi Fridericum Comitem Palatinum eligunt; hinc bella & clades. Triſte Ferdinando belli initium. Fuſtembergus ab Imperatore in Galliam miſſus, Legatos à Rege impetrat procurandæ paci Germanicæ. Fœdus inter Germaniæ Principes Palatino exitiale. In defectum maſculæ Ferdinando prolis, ſubſtituitur Bohemiæ regnum Hiſpanis ex ſtirpe Auſtriaca Regibus, hinc Bohemorum ira & queſtus: recenſentur Doctorum in utramque partem opiniones ſuper quæſtione, Prævaleatne ſucceſſioni electio, Regno Bohemico apiſcendo? *Deſcribitur accurate prælium Pragenſe, quo victus, & proſtratus Fridericus. Betlehem-Gaborus, interventu legaii Gallici agnoſcit Ferdinandum pro Hungariæ Rege. Fridericus Bohemiæ regno, ſed & Comitatu Palatino ſpoliatur, necnon & Electoratu. Subſtituitur Maximilianus Bavariæ Dux. Dividitur ſuperior & inferior Palatinatus inter Philippum Hiſpaniæ Regem, & Bavarum. Obſtrepunt Imperii Principes ſeculares. Exſul & fugitivus Fridericus. Multum intereſſe Principum Europæorum, ne Bohemiæ Regnum ab Auſtriacis poſſideatur. Quas ob cauſſas. Perpetuam ea poſſeſſione fore Genti Auſtriacæ detentionem Coronæ Imperialis. Perſtringitur amplitudo Gentis qua Germana, qua Hiſpana eſt. Origo & progreſſiu utriuſque immenſi repetuntur à temporibus Maximiliani* I. *in annum* M. DC. XLII. *De Carolo* V. *Imperatore & Regibus Hiſpaniæ ab eo deſcendentibus, item de Ferdinando* I. *ſingularia. Vt nullo intermedio ſeptem ex Auſtriaca gente in hanc diem Imperatores electi. Ducis Fritlandi, aliàs Valſtini cædes. Prælia,*

1619. *Lipſiacum, Luzenenſe, Norlingenſe. Mors Guſtavi Adolphi Suecorum Regis. Pax Pragenſis exitialis Germaniæ Principibus, læta Ferdinando, Saxoni ingloria. Archiepiſcopi Trevirenſis injuſta detentio. clades, & hinc bellum à Gallis in Auſtriacos motum. Deſcenſus Hiſpani Regis à ſummo rerum Europæarum apice. Quæ hoc libro continentur extra annos* M. DC. XIX. XX. *&* XXI. *per ſynopſim tradita, fuſius in tempus quæque ſuum memorabimus; hæc per occaſionem narratio eſt.*

INEVNTE anno M. DC. XIX. explevit mortalitatem Matthias è gente Auſtriaca Imperator pacificus, nec novorum amans, &, quod præcipuum, ſumma vir pietate. Morte Imperatoris crevit Bohemorum rebellio, datuſque diſſidio locus, magis libidine in res novas, quam juſta ex cauſſa. Bellum quo tota Germania exarſit, ejuſque originem, & quæ hinc ſecuta paucis expedio, ad res noſtras haud parum ſpectans, quia Rex Gallus per legatos magna cura incubuit procurandæ Germanis paci. Germania Europæarum nationum princeps & caput fuit; antè quàm Lutheri & Calvini erroribus infeſtaretur: pene coætaneas hæreſes amplexata, ſeditiones & bella ſtatim experta eſt. Diverſa paſſim indigenarum credulitate, aguntur ſtudiis pro religione contrariis Principes, Catholici, Lutherani, & Calviniſtæ: Lutheranorum primus fautor Dux Saxonum: Calviniſtas protegit Comes Palatinus, utrumque ſecuti æmulatorie ſubditi, Principeſque, ut quiſque Saxo aut Palatinus erat. Vnus è Palatinis Rheni, Bavariæ Dux in majorum fide duravit. Secuta item novum dogma oppida pleraque apud Germanos libera, ut cuique inſinuata labes. Imbutus poſtmodum pravis erroribus Marchio Brandeburgenſis poſuit in æquilibrio electionem Imperatoris, Catholicos inter & hæreticos per ſuffragia dubiam. E Septemviris, tres hæretici, Dux Saxo, Comes Palatinus, Marchio Brandeburgenſis: tres Catholici, Moguntinus, Colonienſis & Trevirenſis Archiepiſcopi; adeo ut eligendi Imperatoris hæretici aut Catholici tota ſæpe moles incumberet Bohemo Regi, cujus munus, paribus Electorum ſententiis, æquilibrium ſuffragio ſuo reſolvere: quo patet fidei Catholicæ maximum eſſe in eo Rege momentum. Hinc belli Bohemici fomes, cui cauſſam dedit electio Friderici Palatini Comitis; facta in caput Ferdinandi

Sept Electeurs. Le Duc de Saxe. Le Comte Palatin. De Brandebourg. Mayence. Cologne. Treves. Roy de Boheme.

nandi qui ſucceſſivo jure (aſſenſu Ordinum Bohemiæ confirmato) coronam ſibi debitam contendebat. Rem altius repeto. Poſtquam Germanos infectaverat hæreſis, fuere Sectariis præcipua ſtudia propagando errori; qua per adulterinam Euangelii prædicationem, qua armis. Obſtabat Imperator fidei Catholicæ accerrimus vindex: placuit Euangelicis (id ſibi Sectarii nomen arrogant) ſociare conſilia & vires, quo fortius reſiſterent. Indicitur Heidelbergæ Principum Euangelicorum conventus, annum circa M. DC. IV. Concilii hæc ſumma fuit. *Eligendos viros ſpectabiles perpetuum in ea urbe ſenatum, cujus ſit plena cognitio politica & religionis; ſenatui poſthac nomen Vnionis fore: exhibendos impenſis Principum ab ipſis delegatos, certam pecuniæ ſummam ſingulis annis viritim conferendam in communem arcam, ſuſtinendis bello & ſumptibus pro republica neceſſariis:* ita leges dictæ. Principum unitorum nomina: Iohannes Comes Palatinus Rheni, Dux Bipontinus, Ioachimus, Erneſtus, & Chriſtianus Fratres, Marchiones Brandeburgici, Mauritius Landgravius Haſſiæ, Erneſtus Fridericus Marchio Badenſis, Chriſtianus Princeps Anhaltinus, Comites Veteraviæ: acceſſere oppida quædam imperialia; adjuncti item circa annum M. DC. XIII. Batavi Ordines. Cauſſæ unionis non multò pòſt vulgatæ ab ipſis, *Cæſarea dignitas, augmentum imperii, Germaniæ libertas, privilegia, tranquillitas publica: juſta defenſio, prohibendis oppreſſionibus quas Catholici in Proteſtantes exercent, excutiendo Sedis Romanæ, & Regis Hiſpani jugo.* Ex adverſo Catholici Principes, quibus Dux Bavariæ caput, quo reſiſterent fortius, fœdus arctè percutiunt. Iraſcitur Matthias Imperator, ſcriptiſque ad Palatinum & confœderatas urbes litteris monet, *Haud procul eſſe factione conventum*; illi in factione perſiſtunt, imperioque minantur & Romanæ Sedi. Hæc inter gravis ſenecta Matthias ſuſtinendo impar imperio, ſucceſſorem regno Bohemico quærit è gente ſua, habet quos eligat fratres duos, Maximilianum & Albertum, illum Archiducem Auſtriæ, hunc Archiducem & Comitem Flandriæ una & Burgundiæ: habet & Ferdinandum Archiducem patruelem: debita fratribus ſucceſſio prærogativâ gradus, renunciat juri ſuo uterque; adoptatur Ferdinandus: Comes Ognatus Regis Hiſpaniarum in Germania legatus publico inſtrumento decedit Ferdinando & deſcendentibus

[Margin: 1619. — *Heidelberg.* — *Le Duc de deux Ponts.* — *Le Lantgrave de Heſſe.* — *Le Marquis de Baden.* — *Prince d'Anhalt.* — *Les Comtes de Veteravie.* — *Les Hollandois.* — *Le Comte d'Ognate.*]

1619. ab ipſo maſculis, regno Bohemico. Pronunciat Matthias Ferdinandum Bohemiæ Regem; acceptam habent Bohemiæ Ordines ſucceſſionem certis conditionibus; nempe, *ſi ſolenniter de more juraverit conſervaturum ſe procerum ejus regni, Ordinumque privilegia, necnon & leges patrias: ſi regalia vivo Matthia non exercuerit, interim vacuo Regis titulo contentus.* Nec ſatis Auſtriacæ genti, Bohemico regno in familiam ſuam in perpetuum tranſlato; proponitur iiſdem quibus ante modis & mediis in Hungariæ Regem idem Ferdinandus, & obtinet jure item ſucceſſivo.

Queruntur Bohemi religionis ſuæ liberum exercitium ademptum indigenis; queruntur vivo etiamnum Matthia, Ferdinandum pro Rege agere contra pactum: queruntur indigne actum cum Cardinale Cleiſſello Regis ſui primo in aula miniſtro, quia Hiſpanis Germaniæ inhiantibus pro libertate publica obſtabat: queruntur demum & indignantur pacto inter principes Auſtriacos inito, de transferendo in Hiſpanos Bohemiæ regno ſi ſine liberis Ferdinandus excederet. Queſtus ſcripto publico vulgatos, ſequitur primorum & populi conventus Pragæ habitus: pauci indigenarum obſtant, per feneſtras dejiciuntur in contemptum Majeſtatis Cæſareæ Ieſuitæ religionis obtentu obſtare auſi: exſtruuntur templa Proteſtantibus, in fundo Romanæ Eccleſiæ: accingit ſe in ultionem Matthias, armatur adverſus rebelles exercitus: belli imperium Dampierro & Buquoyo delatum. Hæc inter Ferdinandus datam fidem perjurio violans, immiſcet ſe rebus Bohemicis contra pactum, geritque pro Rege, vivo adhuc Matthia. Cardinalis Cleiſſellus Matthiæ Imperatori ſecreti particeps intimi, rerumque arbitria Germanicarum tenens, Imperatore inſcio, & ſi ſciret non paſſuro, à Ferdinando, Maximiliano, & Comite Ognato Philippi III. Hiſpaniarum Regis in Germania legato, ſpecie habendi concilii vocatur in conclave, jubetur purpuram inſigne Cardinalatus deponere, & ſequi paratos ſatellites; pulla veſte induitur, juſſuſque ſilere, aut mori; clam Vienna rapitur in carcerem ad Tirolenſes. Fruſtranea Cardinalis ad Imperatorem appellatio eſt, &, quanquam non procul erat qui jus diceret, vincla innocens ſubit: Philippo III. Hiſpaniarum Regi, Maximiliano, itemque Ferdinando ſuſpectus erat, eoque proſcriptus & vinctus: audax certe facinus

Le Cardinal Cleiſſel.

Dampierre. Buquoy.

nus & inultum, ſocordia Matthiæ, aut metu. In Cardinalem rerum novarum poſtulatio erat, queis gloria Hiſpana petebatur: hinc Bohemis ira in Auſtriacam gentem, hinc ſeditio & bellum. 1619.

Non multò pôſt fato fungitur Matthias quod ante diximus annos natus LXIII. Fridericus Palatinus Rheni, pro Vicarii, quod gerit, officio, Imperii adminiſtrationem ſuſcipit, & ſuſceptam vulgat diplomate in id conſcripto. Elector Moguntinus Proteſtantium vires & audaciam metuens, quo defungitur in ſacra Imperii aula Cancellarii munere, nihil cunctatus eligendo Imperatori Electores Francofurtum de more convocat præcipue Ferdinandum. Is regna & feuda à Matthia nuper poſſeſſa, conſenſu Maximiliani & Alberti fratrum, adminiſtrabat, ſuone, an precario jure incertum, donec legatos qui ſubditorum fidem novo ſacramento firmarent ſibi in provincias mitteret. Proclamatur Viennæ Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Sclavoniæ, &c. Rex; Archidux utriuſque Auſtriæ, Dux Burgundiæ, &c. Comes Tirolis, annos natus XLV. Rebellant Bohemi ſpecie non ſervatæ ab ipſo fidei, quando ſe rebus Bohemiæ immiſcuerat ante exceſſum Matthiæ pro Rege gerens: inanis ſane in perduellionem color, neque ſanis probatus poſt mortem Matthiæ, cujus exceſſu convaluerat in Ferdinando jus regni. *Addebatur vim illatam libertati publicæ, duraturamque vana ſubſtitutione, in Bohemia dominationem Auſtriacæ gentis, quæ prava in ambitum libidini religionem accommodare ſolet; hinc lanienam fore in Proteſtantes.* Hæc ſubditi in Regem ſuum. Convocatis Bohemiæ Ordinibus, generalia regni comitia coëunt inconſulto Ferdinando, & ſi maximè ſciret excluſo: facilis deſtitutio, quia oderant Auſtriacum nomen Bohemi; ſubſtituendo à quo regerentur, in varias ſententias itum. Erant quibus placeret electio Regis Daniæ; rejici placuit, quia ſupremam autoritatem nimis affectans, parum Daniæ libertatibus & privilegiis ſtudebat, omnia in ſe transferens. Ducis Sabaudi pleriſque haud diſplicebat electio; & hic rejicitur, quia rebus ſuis parum intentus committebat regendas clericis, quorum Proteſtantibus ſuſpecta fides: addebatur quod libertatis publicæ parum amans, viros ex nobilium ordine ſibi ſubditos in contemptum habebat & opprimebat; pleraque his adjecta

Le Roy de Danemarc.

Le Duc de Savoye.

 in

1619. in deriſum Principis, quæ prætereo, vulgata Bohemorum ſcriptis. Propoſitus item Dux Saxonum repulſam patitur; quia doctrina Lutherana imbutus timebatur Cœnobia, baſilicas, ipſaque clericis immobilia reſtituturus, futurumque ut eo regnante, concordia inter Euangelicos tolleretur, in quos ſæpe ipſe per ſcripta invectus, prodiderat ſe illis vehementer infenſum; Auſtriaco durius imperium fore. Hæc in Saxonem quæ curioſe decerpſi ex Germanicis Annalibus. Prævaluit electio Palatini his de cauſſis, quas iidem Annales vulgant in hæc eadem verba. *Quia ſua Celſitudo ſignificavit regnum ſe ex conſilio Regis Angliæ ſoceri ſui, non ambitione, ſed ſtudio erga Bohemos & rempublicam ſuſcepturum, quia moderatiſſimi & præſtantis ingenii eſt, nobilitati favens, quia non obæratus, magnam auri, argentique copiam habet, qua Bohemos plurimum juvare poſſit.* Hæc Bohemi. Electionem ſequitur inauguratio. Coronam Fridericus acceptam habet, ſtatimque pro Rege gerit nondum reverſis legatis, quos ad Iacobum Angliæ Regem præmiſerat conſulendo in re ambigua viro ſapienti; fuere qui crederent præmature tranſactum negotium, non exſpectato Iacobi reſponſo quem electioni obſtiturum præſenſerat. Pejus fuit quod Regi Chriſtianiſſimo veteri fœdere junctus, neglexit fœdus, accepta Bohemorum corona inconſulto cujus ope præcipue niti debuerat; factum ſtupore haud procul lethargico. Hæc inter Ferdinandus hæreditario jure Bohemiæ & Hungariæ Regem ſe ferens, Francofurti induit imperii ornamenta, pro Cæſare habitus, una in ipſum concurrentibus ſuffragiis Moguntini, Colonienſis, & Trevirenſis, queis poſtmodum acceſſere Dux Saxo, & Marchio Brandeburgus. Non multò pôſt Palatini uxor puerperio liberatur prole maſcula, cui Fridericus Henricus nomen inditum: erigitur filius in ſpem regno ſecundam, habitiſque Pragæ Comitiis eligitur infans, patre etiamnum ſuperſtite, in Bohemiæ Regem. Hinc bellum atrox; regni controverſia in cauſſam communem vocat Auſtriacam gentem; vocat item in communem cauſſam Proteſtantes; arma amens capit Hiſpania, fœderi (quod Catholicam ligam dixere) ſubſcribunt Bavariæ Dux, Moguntinus, Colonienſis, Trevirenſis Archiepiſcopi, Lotharingus, & pars magna, Catholici in Germania Principes. Committitur arbitrium belli Duci Bava-

Le Duc de Saxe.

Bavaro, quanquam Palatina è gente; Saxo neutram in partem fertur. Bohemi militiæ delectum habent, paratiſque in bellum omnibus Chriſtianum Principem Anhaltinum, Comitem à Turre, & Mansfeldium eligunt bello procurando. Hæc inter Bethlem-Gaborus ſubita irruptione Auſtriam diripit: hunc Proteſtantes Hungari virum audacem, & in omnes caſus expeditum elegerant in Regem ſuum; nec vana electio, ſi ſperatis à Turca ſubſidiis augeretur. Præcipuum belli momentum in primis conatibus eſt, ex improviſo ferire, conſilium optimum: Auſtria ſubito terrore concuſſa ad alumnos ſuos, queis dedit nomen, accurrit; Ferdinandus prima belli mole obruitur, neque enim adhuc coalüerant imperii vires: Comes Fuſtembergus in Galliam delegatus petendo in id belli ſubſidio, perhonorifice excipitur tribuſque argumentis inſtat impetrandæ opi. Primum petebatur *à Religione orthodoxa per inaugurationem Friderici tota in præſens Bohemia, exſule.* Alterum *à collato poſthac in hæreticos jure eligendi Imperatoris, ſi Rex Bohemiæ hæreticus eſt.* Tertium erat *à communi principibus in rebelles ſubditos cauſſa; rebelles eſſe Ferdinando Bohemiæ Regi Bohemos, rebellem eidem Ferdinando Comitem Palatinum.* Hæc Fuſtembergus. Contra Dux Bullionius Palatino cognatus idemque Calviniſta ſcriptis ad Regem litteris monet; *Vanum eſſe quo ducitur à Religione argumentum in facto quod mere politicum eſt: Palatinum Comitem quanquam doctrinam ſequitur reformatam, libertatem conſcientiæ tota Bohemia nedum pati conniventibus oculis, ſed & probare, neque ea parte quid mutatum à veteri more; in Bohemia arbitrium religionis valere quale ab antiquo fuit; non ideo in Gallia periclitari fidem Catholico Romanam, quia Calviniana exercitium permiſſum eſt. Communem Principibus cauſſam eſſe cum Princeps legitimus qualis Fridericus in uſurpatorem armatur. Non hîc de perduellibus agi, unum id in quæſtione verſari, utrum Bohemico regno apiſcendo prævaleat ſucceſſioni, electio; lite pendente jure ſuo uti utrumque pro poſſeſſore legitimo habendum, donec fortuna dixerit: interea jus in armis fore; vota indigenarum pro Palatino eſſe.* His addita *inveterata gentis Auſtriacæ in Gallos odia, libido Europææ dominationis, ſucceſſio imperii centum abhinc annis, quaſi per jus ſuitatis uni & eidem Genti continuata, velut ex debito. Cauſſam Regum & Principum agi cum ſe gens*

1619.
Le Duc de Baviere.
Le Duc de Saxe.
Chriſtian Prince d'Anhalt.
Bethlem Gabor.
Le Comte de Fuſtemberg.
Le Duc de Bouillon.

1619. *ſe gens Auſtriaca in prima rerum Europæarum faſtigia extollit.* Hæc Bullionius, unaque Calviniſtæ Comitis Palatini fautores.

Per ea tempora Rex Gallus bello inteſtino laborabat, ideoque forſan converſis ad civile bellum animis, externa ſine cura habebantur: ſed non ea fuit negati ſubſidii cauſſa. Naſcentibus diſſidiis Hungarico & Bohemico, in plano erat Auſtriacæ gentis Germanica dominatione dejectio, ſi dubio adhuc Ferdinando, ex improviſo irrumperet juſto Gallus exercitu: atenim rerum Gallicarum tum arbiter Luynæus totus fortunæ ſuæ incumbens, parum curabat nominis Gallici dignitatem, provehique Auſtriacam gentem patiebatur ſi ſine privato ipſius detrimento augeretur, quod eſt peſſimum miniſtro ſummam rerum habenti, cui præcipuum eſſe debet quodcunque ad Rempublicam ſpectat; fuere qui crederent ex compacto actum inter Auſtriacos & Luynæum, promerendæ Pequigniæ virgini quæ tum in aula Archiduciſſæ Bruxellis agebat: affectabat prædivitem heredem Mareſcallus Cadenetus Luynæi frater, nec ſpes nuptiarum niſi per abdicatam Palatini cauſſam; hinc omnis mali labes, ſi vera fama.

Non deerant qui Luynæo patrocinarentur, ſtatim poſt ſopitam filii cum matre diſcordiam movente in Galliæ Sectarios bellum juſtius certe, quam quod à Ferdinando in Palatinum movebatur. Ergo Luynæus Germania neglecta neutri partium favet, Regique autor eſt procurandæ paci

Le Duc d'Angouleſme. Bethune. Aubeſpine. Germanicæ per legatos. Dux Engoliſmenſis, Bethunius, & Albaſpinæus delegantur pacandis, ſi qua via, diſſidiis; dant ſe in viam legati adulto Aprili, M.DC. XX. in tranſitu Duci Lotharingo autores ſunt paci promovendæ, & publicæ utilitatis intuitu, & ob commodum ipſius privatum, quæ ſumma apud Principes ratio. Viennæ pro legationis dignitate excepti, Ferdinando *pacem bello potiorem* probant, *neque differendam etiam cum aliquo detrimento privatæ rei: conſervari poſſe per pacem quod bello amittetur; caleſcere in præſens animos: aſt primi impetus iras manſuetudine Principis ſopiendas ſi legitimum eſſe conſtiterit: pace ſpectari rerum cauſſas & merita, quodque bello irreparabile ſit per cædes & incendia, pace*

Vlme. *conſiſtere.* Flexus his Ferdinandus Vlmam Principes Imperii convocat, tandemque operantibus legatis Galliæ,

in

in fœdus conventum, cujus hæc ſumma fuit. *Neminem è Principibus, Electoribuſque Catholicis, aut Proteſtantibus, Principatui, Electoratui, Provinciæ, Populo, Vrbi, aut Municipio vim poſthac illaturum, pacem fore tota Germania*: eo articulo ipſa Palatinatus ad Rhenum feuda continebantur, quo hano captus Fridericus. Bohemiam excipi placuit adjacentiaque feuda palam rebellia; certe eo fœdere parum proſpectum Palatini rebus; fatiſcunt ſtatim ipſius vires, quique irruptionem à Palatino fore timuerant in feuda ſua Principes eo nomine ipſius partes ſecuti amore minus quam metu, arma ſtatim ponunt, ſeque in urbes quiſque ſuas recipiunt velut alta pace. Lutheranis profunda quies eſt per totam Germaniam, dum in Bohemia armis ſævitur contra Calviniſtas, &, quanquam Palatinatus Rheni diſſidio vacat, incumbit Comiti Palatino belli Bohemici moles, quo feuda ſua deſolabat in dies delectu militum & tributo: ſic per diſſociatas Principum vires, tota belli moles in Bohemos & Palatinos inclinat. Ferdinandus qui bello naſcente, penè ſuccubuerat unitis in gentem ſuam Proteſtantium viribus; diviſione convaleſcit, perque debita temporum ſpatia augetur copiis in ſubſidium miſſis, pars à Catholica unione, pars ab Hiſpano Rege. Bilem movet Comiti Ognato in aula Cæſaræa Catholici Regis Legato fœdus inter Germaniæ Principes conventum Regis Chriſtianiſſimi interventu, ſatiuſque ducens Bohemiam & Hungariam penitus genti Auſtriacæ decedere, quam ſi Regis Galli beneficio retinebuntur, quanquam Palatino omni ex parte iniquum erat, iraſcitur fœderi. Ognato mens ſagax, rectum in rebus arduis judicium, erga Regem ſuum fides, pro patria immenſa charitas, in Gallos odium. Præcipuum negotii caput Bohemiæ pacem procurantibus verſabatur in ſubſtitutione regni Bohemici, quam Hiſpanus Rex in defectum maſculæ Ferdinando prolis, ſibi & ſucceſſoribus ſuis in ſtipulatum deduxerat. Odio Hiſpani nominis negabant Bohemi fore unquam ſe aut ſucceſſores ſuos Hiſpano ſubditos: contra inſtabat pro Rege ſuo Comes Ognatus: *eo articulo vim omnem Auſtriaci fœderis contineri, qui ſi reſolvitur, reſolvi & fœdus; maximum eſſe Ferdinando momentum in ſubſidio Hiſpano, unde præcipuæ Auſtriaco nomini in Germania vires; futuram ante Regi Hiſpano communem cum Palatino cauſſam, quam eo ſucceſſionis* 1619.

 jure

1619. *jure deceſſerit.* Nullâ in pacem viâ bello ſævitur quam ante atrocius; vulgantur hinc inde ſcripta queis Palatinus electionis, Ferdinandus ſucceſſionis jura vindicabant: ſcinduntur Europæi Doctores varia in ſtudia : diſtricte referam utriuſque ſententiæ fundamenta queis innititur omnis belli Bohemici moles.

Quorum erat pro ſucceſſione ſententia, citabant rerum Bohemicarum ſcriptores præcipue Iohannem Dubravium fidei probatiſſimæ autorem: is libro VI. rerum Bohemicarum ſcribit in hæc verba; *Iaramirum Bohemorum Regem à Verſovienſibus Dynaſtis captum & quercui alligatum, &c. cumque de alio Rege ageretur, propoſuiſſe quoſdam è proceribus unicum Vldericum ſucceſſorem, fratrem Iaramiri tunc in aula Cæſaris degentem.* His adjicit idem Autor. *Iaramirus tanquam ſenior, Vldericus tanquam victor contendebant.* Et paulò pòſt. *Vlderico Regi Bretiſlaüs filius nulla electione ſucceſſor eſt.* Ille ipſe libro III. *Bretiſlaüs cum morte premeretur teſtamento maximum natu filiorum regni hæredem ſcripſit, huic defuncto ſuccedit qui proxime inſtabat frater Vratiſlaus, aſſenſere Ordines regni*, &c. Deinde ità perſequitur. *Erat huic Vratiſlao filius Bretiſlaüs agreſtis homo & ferus, cujus contumaciam peroſus pater teſtamento indignum regno judicavit, prælato Conrado ejus fratre dein Rege: hui cum ſeptem menſes regnaſſet conſenſu Ordinum ſucceſſit filius.* Citabatur idem Dubravius libro XI. ſcribens, *Sobiſlaüm Bohemiæ Ducem dum Conrado Cæſari nepotem ex fratre offert ſibi ſucceſſorem ita prolocutum; Nullum mihi majus beneficium dare potes, Cæſar, quam ſi me adhuc ſuperſtite Vladiſlaüm hunc ex fratre nepotem mihi ſucceſſorem declaraveris, &c.* Libro item XXVII. idem Autor ſic ait; *Alberto Rege mortuò cum Ordines de futuro Rege ſoliciti eſſent, inexſpectatus adeſt nuncius Eliſabetham Alberti conjugem poſthumum peperiſſe, haud dubium regni Bohemiæ hæredem, ut omni de quærendo novo Rege labori ſuperſedere poſſint, cumq; pueri infantiam pertæſi Bohemi, Albertum Bavariæ Ducem ad regnum vocarent, recuſavit, malle ſe mori dicens, quam ad hunc modum ut Bohemi volebant ipſis imperare.* Idem Autor libro XVIII. Venceſlaüm Bohemiæ Regem jam moriturum, ita ad filium loquentem introducit, præſentibus regni Bohemici Epiſcopis, quorum intererat: *Vnum à patre meo regnum accepi, fili,*

fili, nunc moriens duo tibi relinquo; horum alterum erat Bohemicum. Ergo nulla Bohemis electio eſt. Plura his addebantur, additaque poſtmodum plura, ab Auſtriacæ Gentis fautoribus pro electione. Contrà quibus placebat electio Palatini eodem Dubravio autore utebantur; is libro XIV. in hæc eadem verba ſcribit. *Henricus Rex æger, paulò ante mortem vocat ad ſe proceres animumque illis ſuum de principatu deponendo aperit, datque eiſdem eligendi Principis poteſtatem.* Et alibi. *Miſit Conradus qui Pragenſes certiores facerent ſe ſuffragiis primorum Ordinum, Principem Bohemiæ declaraturum.* Idem Autor libro XIX. ita loquitur. *Bohemos amiſſo herede regni, de eligendo alio variaſſe ſententiis, Albertum vel Fridericum nominaſſe hos; illos autem*, &c. Cum Primiſlaüs anno M. CC. VII. à Philippo Imperatore in Regem Bohemiæ coronatus fuit, Fridericus II. Imperator electionem confirmavit anno M. CC. XII. per reſcriptum in hæc verba conceptum. *Volentes ut quicunque à Bohemis in Regem fuerit electus ad nos, & ſucceſſores noſtros accedat regalia accepturus.* Quam electionis facultatem Carolus IV. Imp. in Comitiis Imperii, Norimbergæ habitis anno M. CC. LXI. Salvam Bohemis habuit, ubi cum Electoratus ſeculares ex tenore aureæ Bullæ ſucceſſivos fore declaraſſet; regnum Bohemiæ excepit velut electioni debitum in hæc eadem verba: *Salvis privilegiis & conſuetudinibus regni noſtri Bohemiæ ſuper electione Regis in caſu vacationis, per regnicolas, qui jus habent eligendi juxta continentiam eorumdem privilegiorum & obſervatam conſuetudinem diuturnam, quæ decernimus nunc & perpetuis futuris temporibus in omni ſuo tenore & forma indubiam tenere roboris firmitatem.* Dein per diverſa tempora Reges ex more Bohemis uſitato, litteris quas *Reverſales* vocant, ſolenniter profeſſi ſunt Ordinum ſe decreto ab libera electione ad culmen regium provectos. Poſt exempla ducta ex vetere Bohemorum hiſtoria, ſubdebantur recentiora & noviſſima: quo tempore regnum Bohemicum ad gentem Auſtriacam pervenit per Annam Ferdinandi primi uxorem (is Caroli V. Imperatoris frater) palam profeſſus eſt, Ferdinandus ſolenni recognitione anno M. D. XXVI. *quod Barones, Nobiles, Civitates & tota Communitas Regni Bohemici ex ſua libera & bona voluntate juxta illius regni libertates elegerint ſe in Regem Bohemiæ, non*

1619. *ex aliquo debito, &c.* Quam recognitionem prave ab Hiſpanis ſuaſus, ſpecie obreptitii erroris tentavit poſtmodum contraria declaratione evertere idem Ferdinandus, quod non licuiſſe ipſi palam eſt. Anno M. D. X L IV. ab Ordinibus ejus regni idem Maximiliani filii electionem petit & obtinet. Maximilianus favore Rudolphi primogeniti ſui anno M. D. L X X V. idipſum ab Ordinibus petit & impetrat. Rudolphus anno M. DC. V I I I. Matthiæ fratri regno Bohemiæ lubens cedit, ea lege ſi Bohemiæ Ordines ceſſo à ſe juri ſubſcriberent. Ipſe Ferdinandus II. anno M. D C. XVII. Pragæ in Regem deſignatus, poſtquam Matthias id beneficii ab Ordinibus impetraverat, ut deſignaretur patruelis, datis de more litteris reverſalibus, gratuitum dixit quod electus fuerat, & pro beneficio, publice Bohemicis Ordinibus acceptum tulit. Petunt ſucceſſores regno Bohemico Ferdinandus, Maximilianus, Rudolphus, Matthias, ergo indebita erat per naturam ſucceſſio. Exhibent Bohemiæ Annales exempla innumera Principum, vacante regno, electionem, per legatos ab Ordinibus regni petentium. Ita Albertus Imperator anno M. CCC. VII. pro filio Friderico, ita Henricus VII. anno M. C C C. X. pro fratre Walramo; ita Sigiſmundus IV. pro Alberto genero, an. M. CCCC. XXXVII. ab Ordinibus Bohemiæ obtinuere regnum. Pluribus exemplis firmabatur utrumque controverſiæ caput, ut cuique ſtudium pro Auſtriaca gente, aut contra erat.

Pro ſucceſſione, aut electione regni Bohemici fuſius tum ſcripta aut dicta redegi in ſynopſin, tuum eſto judicium qui hæc legis, Principum jura ſæpe in armis ſunt, neſcio an eo jure prævaluit Ferdinandus; quicquid id eſt, ceſſit Palatinus fortiori. Bohemiæ diverſus in præſens ſtatus eſt ab antiquo, provinciam armis domitam novo jure poſſidet victor, eoque defendi poteſt eſſe in irritum leges antiquas, quod apertius declaravit ipſe Ferdinandus edito circa annum M. D C. X V I I I. Viennæ ſcripto in hæc eadem verba. *Quamvis jus ſuum hereditarium anceps foret, & Bohemi hactenus habuiſſent aliquod jus liberæ electionis, nunc tamen poſtquam regnum univerſum armis ſibi ceſſit, ſeque tanquam legitimum heredem ex debito, non ex arbitrio ſuſcepit, fruſtra diſputationem de jure electivo inſtaurari, cum ipſum regnum ſui juris factum, jam jus hereditarium domus Auſtriacæ*

agno-

agnoverit. Ita Ferdinandus vulgato per hæç tempora in rebelles Bohemos libello. 1619.

Spinola res Hiſpani Regis in Belgio procurans ingentibus copiis Palatinatum inferiorem invadit, levi Friderici in contrarium niſu, in quem incumbebat belli Bohemici pondus. Ita dum ſtringit lubricum anguem male conſultus Princeps, effugiunt avita feuda, duratura, ſi his continuiſſet ambitum.

Magna in dies Ferdinando augmenta adveniunt, quo factum ut legati Galliæ pacem orantes parum Viennæ audirentur: Palatinus annuere propoſito fœderi, Regique Gallo indignari, quod argumentis, vaneper legatos agebat ſuper controverſia, quæ tota in armis erat. Certe nemo ante hanc diem vidit, nemo legit majoris in Germania momenti quæſtionem qua de regno florentiſſimo, qua agebatur de Romano Imperio, & Europæa dominatione in necem Regum & Principum Chriſtianorum in gentem unam transferendis; nec vanæ in Regem Gallum querelæ. Haud pigebit fuſius dicere quæ prælibavimus ſupra in tranſitu. Mens per id temporis Galliæ miniſtris læva fuit & leve conſilium; neſcio quid illis animo volvebatur, annon debuit prævideri incrementum Auſtriacæ genti fore immenſum ex Friderico debellato, rem lethalem Principibus Europæis? Gallis qui probe ſapiunt nulla in Auſtriacam gentem odia ſunt, ſint illi extra res noſtras læta omnia, per nos licet: gentem odiſſe nefas, cui Rex noſter uxorem, cui Gallia in præſens Delphinum debet & ſobolem maſculam ſecundo natam: Auſtriacorum augmenta ad Borbonios ſpectant defectu prolis maſculæ ex capite Annæ Auſtriacæ Reginæ Galliarum, quod nec diffitebuntur ipſi ſi rite calculum ponunt: at ſi crementa queis augentur in dies vicinis Principibus nocent, ſi velut res debita, uſurpatur ab ipſis Europæ dominium, qui obſtare poteſt, injuſte patitur in gentem unam conferri omnium apicem. Non defuere qui crederent Friderico negatam à Rege opem religionis intuitu & ex cauſſa cognationis proximæ qua Hiſpanum Regem contingit. Vt ut res ſe habuit, Palatinus profligato ad Pragam exercitu ſuccumbit, exutiſque regalibus fugit unà ſecum uxore & liberis. Prælii ordinem & exitum, quo, non ante parta victoria illuſtrior, diſtricte refero.

Fri-

1620. Fridericus tertio Pragâ milliari caſtra metatus, certis futuri caſus præſagiis, à Bavaro cognato ſuo cujus milite premebatur miſſo tubicine colloquium petit, adjecto magni eſſe momenti negotium; negat congreſſum Bavarus, niſi Palatinus Bohemia, provinciiſque adjacentibus penitus abſtinet; ea conditione finem bello fore; non alias. Deſperato in pacem conſilio admoventur caſtra caſtris, Bavarus pugnæ avidus eſt, cunctatur Palatinus virium diffidentia aut cauſſæ; Palatino militi ante prælium vociferatio ingens, & impatientia; Bavaro contrà alta ſilentia & quies, pavere diceres; at fortiſſimus in ipſo diſcrimine exercitus, qui ante diſcrimen quietiſſimus. Medius collis, diffuſis lata planitie radicibus dividebat utrumque exercitum, placuit occupari, miſſi hinc inde rorarii prælium adornant, nec longâ pugnâ, Cæſarianis cedit locus; hic bellica tormenta duo ponuntur. Poſtridie velitatione inter alarios dimicatum, & iniquo Bohemis Marte; vulgò præliorum exitus ſunt, qualia fuere initia; levis Bohemo jactura ex primis caſibus, niſi quod mali præſagium erant imminentis. Vbi ſe Palatinus premi ab hoſte videt, per obſcura Pragam dilabitur, montemque urbi circumjectum inſidet, fiſus loco & urbe amica; vallo & munimentis firmantur caſtra velut detrectantium pugnam, Cæſariani ſequi audentius, fugientibuſque inſtare, rati, ut res erat, bello finem fore ſi prælio vincerent. Palatinum premebant non minus ſui quàm hoſtes: *iret in temulentos quo fortuna monſtrabat iter, nihil cunctatione opus ubi nihil ultra ſperandum, juſtum eſſe exercitum, audaciam militi, iram & odium in Auſtriacos, pro Rege ſuo amorem, pro religione zelum, arma ſuppetere quantum ſatis; iniquum hoſti locum in quo pugna neceſſitas eſt; urbem à tergo amicam: victores latis populi acclamationibus excipiendos, & ſi vinci deſtinatum eſt urbem receptui profuturam, cogendumque mox fortiorem exercitum; ſperanda hinc vitæ fomenta & annonam.* His Palatinus in prælium ſuaſus, militem vallo exerit, planitieque urbi circumſita diſtribuit; ultro citroque commeat eques explorandis caſtris: Bavarus moræ impatiens primo cornu irrumpebat in adverſum hoſtem, cum affertur Bucoyum alariorum præfectum haud procul eſſe magno præſidio, is vulnere tardus recens accepto nondum Bavari copiis ſe adjecerat, nihil auſo hinc inde milite tranſigitur dies, alta utrinque ſilentia:

Le Comte de Buquoy.

caſtra

caſtra denuo movet Palatinus; Cæſariani rurſus fugere rati, 1620.
pugnæ copiam depoſcunt: præire juſſus Bucoyus quingentos alarios raptim ducit explorando hoſti, is novo firmaverat caſtra munimento: miles Bavarus metu hoſtium factus audentior pugnæ copiam petit: cornu dextrum Comiti Bucoyo, ſiniſtrum Tillio permittitur, ille Bavaros, hic Cæſarianos ductabat: in media acie belli Dux Bavarus cum delecta equitum, peditumque manu ſubmiſſurus auxilia pro neceſſitate pugnantium. Alta erat dies cum ſigno dato irrumpitur, Bavaricis & Cæſarianis teſſera militaris in eam diem erat, *Sancta Maria*, in qua genti Auſtriacæ magna eſt fiducia, ut fidem facit memorabilis in Ottomannos ad Naupactum victoria, cui idem nomen prælio pro teſſera fuit. Pugnæ exordium eſt ab immanibus tormentis bellicis hinc inde diſploſis, horrendum fragorem ſequitur legionum, alariorumque una congreſſus, ſtrenue utrinque pugnatur ancipite diu victoria, Bohemicis pro libertate, Cæſarianis pro gloria & regno dimicantibus: miſcentur ordines, projectiſque ſclopis dum ferro dimicatur, omnis cominus pugna eſt, dubia diu victoria, pari ferme utrinque numero: in equitem eques, pedes in peditem, in phalangem phalanx, ala in alam, æquo velut Marte conferri viſa. Præcipua Principis Anhaltini junioris virtus, is alæ Bohemicæ præfectus Bucoyano equiti inſtabat ea audacia, ut ea parte nutaret exercitus Cæſaris, donec inter conferta hoſtium cadavera ſepeliretur. Ipſe ſibi inſidias ſtruxerat in quas incidit; quippe ſemivivis hoſtium corporibus intricatus, dum viam qua ſe expediat quærit, ſuffoſſo equo & exanimi in terram agitur, advenienteque Tillio capitur, hæc in dextro. In ſiniſtro cornu Cæſarianis adverſa item fortuna erat primis conatibus; ea parte Hungaris pro Palatino, cum Coſacis pro Cæſare pugna erat: hi poſtquam terga verterant; projectas manubias, equos & ſupellectilem ingentis pretii invadit victor Hungarus, pugnæque pertæſus prædæ incumbit. Deterrima eſt Palatino urbis vicinia, unde militi ſuo audaciam fore ſperaverat; impedimenta, ſarcinæ, præda ex Coſaco ingens in urbem aſportantur, huc ſe tumultuariò confert miles ea parte victor, &, ut ſtatim lætis corrumpimur, negligit hoſtem perſequi, victoria ſatiatus, antequam potiretur: hæc via cladi fuit. Quippe Cæſariani, agnito prædæ incubare victorem non hoſtium, non

ſui

1619. ſui memorem; colligunt ſe in manipulos factoque cuneo unà irrumpunt, quo cæſi Hungari hac illac vagi & graves onere ſarcinarum: præda recepta eſt; plures Moldavia amne abſorpti, dum ſe proripiunt præcipiti fuga ferro graves, aut nandi imperiti; explentur Cæſariani Bohemo ſanguine donec deficerent ira & dies. Pugnatum utrinque ſtrenue, certe acrior concurſus fuit quam cædes, quanquam victoria illuſtris, quanquam Germaniæ decretoria bello quod ingens fuit. Vix cæſa memorant Bohemorum ſeptem millia, vix bis mille captos, eos inter præcipui ex Vimmarienſi Saxonum familia Dux Chriſtianus, Princeps Anhaltinus junior, Rhingravius, Schlickius; capta tormenta modi majoris decem, ſigna militaria centum. Chriſtianus ſenior Princeps Anhaltinus copiarum Bohemicarum imperator, Comes Hohenloius in arcem ſe recipiunt deſperatis rebus, unde non multò pòſt Palatinus cum uxore & liberis furtim digreſſus in Sileſiam fugit. Poſtridie Dux Bavarus urbem triumphans ingreditur, prædaque ſummo ſtudio inhibita, Ferdinando ſalvam habet metropolim regni. Ea victoria & magnum ſibi nomen promeruit Dux Bavarus, & magnos obventus, ut infra memorabimus. Hic finis Bohemico bello; quo proſtratæ penitus res Friderici, nedum ut Regis Bohemici, ſed, & ut Comitis Palatini. Deceſſere ipſi ſtatim feuda omnia quæ poſſidebat; Ferdinando uno fortunæ ictu ſubacta Bohemia, Auſtria coërcita, Moravia in obſequium redacta, Sileſia repreſſa, Hungaria recuperata; mox Palatinatus Rheni uterque ſuperior inferior Hiſpanum inter & Bavarum dividitur velut inter coheredes, Germania tota ſub Auſtriacæ gentis ſervitute redigitur. Plane indignus Fridericus qui per ſuffragia in Regem legeretur; decretorium illi erat Pragenſe prælium: quis credat quo tempore conſerebantur pro ipſo manus, ludicris Pragæ exercitum & tripudiis inter fœminas? poſtquam inſtructæ in prælium acies, recipit ſe Fridericus effœminatus homo in urbem ſub cujus muris agebatur de ſumma rei Palatinæ, de corona Bohemica, de Imperio Occidentis: certe vel hoc uno tam iniquæ electionis indicio, digni Bohemi qui jure electivo privarentur, ſi quod habuerant.

Interea Betlengaborus in Regem Hungariæ electus ab indigenis, poſtquam negaverat Turca ſubſidium, bello

impar,

impar, ſuaderi ſe patitur ab Angoliſmenſi legato Regis Chriſtianiſſimi, ut corona Hungarica decedat Ferdinando Regi legitimo, retentis feudis eo regno præcipuis ſub dominio ejuſdem Ferdinandi, quo titulo fidem præſtitit. 1619.

Mansfeldius Heidelbergicos & Bohemos, reliquias prælii Pragenſis legit, componitque juſtum exercitum, quo bellum ex integro renovatur, deſolata per incendia & prædas Germania, illi fas & nefas æque habita, militi raptim lecto ex rapto victum facit, impune permiſſu Ducis, prædæ, cædes, incendia, queis haud injuria dici poſſit Mansfeldius degeneraſſe à veteri Mansfeldii nominis dignitate, niſi quod nothus erat.

Dum deſolatur Germania bello inteſtino, bello item civili Gallia affligitur, laborque Ludovico eſt: poſt Pontis-Cæſarei victoriam retrahendis in obſequium Sectariis rebellibus; quas expeditiones, in libros digeram qui mox ſequentur.

Rebus externis totus hic liber debitus eſt quas in unam ſeriem confero, licet per diverſa tempora tranſactas quò inſinuentur facilius unà expeditæ: dicta hæc per ſynopſim & velut in cognitionem præviam fuſius narrabo libris ſequentibus in tempus quæque ſuum digeſta, nam & partem faciunt Hiſtoriæ noſtrorum temporum Gallicæ quam ſuſcipio, hi caſus queis arcana gentis Auſtriacæ continentur. *Monitio ad Lectorem.*

Per ea tempora Philippus III. Hiſpaniarum Rex vita excedit, ſuccedit Philippus IV. vix ſexdecim annos natus, magna ſtatim, ut fieri amat, in aula Hiſpana mutatio: dejiciuntur ſumma rerum Dux Lermæus idemque Cardinalis, Dux Vſſedanus ejus filius munere Secretarii Regii quod inter præcipua habetur, Comes de Saldauna (is & Lermæi filius) officio ſupremi in Regia Hipparchi: Dux Oſſunæus vir proſapia & magnanimitate illuſtris, Neapolitana legatione recens defunctus ex improviſo in vincla conjicitur incerta cauſſa: Regis novi gratiam occupat rerum Hiſpanicarum arbiter per longos annos, Comes Olivares, de quo pleraque in tempore memorabimus, ut Cardinali Richelio non multò pòſt rebus Gallicis admoto æmulus fuerit, ut utrique, rebus utriuſque regni procurandis ſumma autoritas, ut per diverſam adminiſtrandi rationem diverſa utrique regno fortuna, ut per hunc crementa Ludovico, per illum decrementa Philip-

1620. lippo maxima, ut ex publica utriuſque geſtione invicem æmulatio, ut æmulationi acceſſerint privata odia, per quæ deceſſit Auſtriacæ Genti Europæ dominium.

Ineunte anno M. DC. XXIII. Ferdinandus, Germaniæ Principes Comitiis imperialibus habendis Ratisbonam convocat, vocata item municipia, & urbes per legatos. Ratisbona urbs eſt ſita in Bavariæ finibus qua parte Rheni Palatinatum ſpectant, Danubio irrigua, eoque commerciis valens. Poſtquam in unum convenerant Principes per ſe, aut per legatos; Ferdinandus *prælibatis calamitatibus ex bello Bohemico quod Germaniam totam ferro & flamma vaſtaverat, ſupereſſe dixit pro communibus omnium in rempublicam ſtudiis, ut reſtituta tandem tranquillitate, contra diſſidii autorem ex lege agatur, proſcriptum jamdudum & banni imperialis fulmine percuſſum Fridericum, indignum eſſe Palatinatu feudo imperiali qui imperii fundamenta concuſſit; bello proditorie laceſſitum Regem Romanorum, quem ipſe in id faſtigium per legatos ſuos nedum vocaverat, ſed & pro Rege Bohemo agnoverat in publico Electorum conventu Francofurti habito, anno M. DC. XIX. unde rebellio manifeſtior in Dominum, in Regem, quos ipſe probaverat titulos.* Prorupit dein longa enarratione in Friderici vitam & geſta; *ut unionis contra Catholicos Autor; ut belli caput Bohemici, ut Viennam in contemptum Auſtriacæ gentis obſederit, ut Tranſſylvano Principi adjunctus, ut Ottomannorum portæ importune inſtiterit impetrandis Turcarum auxiliaribus in Chriſtianos copiis.* Concluſit, *ſubſtituendum perduelli fidum Principem, qualis Maximilianus Bavariæ Dux, eo maxime titulo quod Palatina è gente oriundus eſt, & optime de imperio meritus: aderant Moguntinus, Colonienſis & Trevirenſis Eccleſiaſtici Electores. Ludovicus Darmſtadius Landgravius, Epiſcopus Saleburgenſis; aderant item per legatos Saxo, & Brandeburgenſis.*

Obſtrepebant Germani Principes quos inter præcipui Saxo & Brandeburgenſis Electores, non commiſeratione tantum erga afflictum Principem, ſed & quia ipſorum cauſſa agebatur eo præjudicio, quandocunque ab Auſtriaca gente deficerent; iras item Imperatoris deprecabantur municipia & urbes per legatos ſuos petita humiliter venia pro Palatino Electore: idem & legatus ab Anglo Rege. Addebat is Friderico Socer, injuſtam fore deſtitutionem Principis, in necem libe-

liberorum quorum infantia plane immunis eſt à crimine paterno: Ferdinandus unus omnium ſententiis pertinaciter adverſari, & quanquam vehementer urgebant, ſtare in propoſito: longa altercatio fuit, neque aliud impetratum à Cæſare, *quam convocatum iri quamprimum frequentiorem Principum imperii conventum, in quo amica propoſitione tranſigatur negotium, id ſi ex compacto fieri nequit, lege diſceptandum, interea Electoratu inveſtiendum Ducem Bavarum ea conditione, ut ſi reſtitui Friderici filiis aut proxime agnatis feret ſententia, reſtituantur poſt mortem Bavari.* Hæc Cæſar, Fabricio Veroſpo Nuncio Apoſtolicæ Sedis Friderici feuda in Hiſpanum Regem, & Bavariæ Ducem, ut transferrentur urgente. Ita nullo tum Electorum ſecularium aſſenſu translatus in Maximilianum cum Palatinatu ſuperiore Electoratus ſummo jure (quod ſæpe ſumma injuria eſt.) Tranſlationis conventui, qui frequentiſſimus eſſe debuit, non interfuere Regum legati, nec Germaniæ Principes omnes quorum intererat. De Gallo nemo mirabitur fœderato Palatinæ genti; de legato Hiſpano pleriſque creditum eſt, noluiſſe præſentia ſua autorare tranſlationem Electoratus in Bavarum, quia Hiſpaniæ Rex eodem jure Palatinatum inferiorem poſſidebat, quo ſuperiorem Dux Bavarus quo ſe titulo Electorem fore ſperabat. Subſcripſere Eccleſiaſtici Electores, Moguntinus, Colonienſis, Trevirenſis; Secularium nemo: unde argumentum tranſlati per injuriam feudi ducebatur, nempe defectu poteſtatis quam in Imperatoris arbitrio eſſe, negant Imperii leges quæ Bulla aurea continentur; niſi ex conſenſu Principum quorum intereſt: at non omnium contradictio fuit, quippe aſſentientibus Moguntino, Colonienſi & Trevirenſi Epiſcopis, acceſſit Ferdinandus Bohemiæ Rex, atque ita dici poteſt prævaluiſſe quatuor Electores Saxoni & Brandeburgenſi. Et alia profertur cauſſa tranſlationis à Friderico in Bavarum factæ, nempe redemptio ſuperioris Auſtriæ, quam Bavarus jure hypothecæ poſſidebat pro immenſo ære, quod bello pro gente Auſtriaca geſto impenderat. Privata erat lis de regno Bohemico inter Ferdinandum & Fridericum, ille proſpera fortuna ad imperium evectus ex privata cauſſa ſcelus publicum fecit, aut finxit; & quodcunque contra ſe ut Regem Bohemiæ tentaverat Palatinus, vertit in crimen læſæ majeſtatis, cum neque im-

perio, neque Imperatori reus eſſet infelix Princeps juris defenſor ſui. Feuda hujuſmodi, feuda imperii ſunt, non Imperatoris, quæ ſine Electorum & Ordinum conſenſu neque auferri neque in alium transferri poſſunt. Hæc defenſores Palatini. Hic Friderico exitus fuit, hic Principi per regni ambitum caſus: felix ſi vitam in prælio poneret, in quo poſuit fortunam, & regium nomen; poſt amiſſos quos natura, quos fortuna dederat titulos vitam inglorie traducit apud Batavos, non alio alimento quam quod annua Ordinum largitione parabatur. Ita vixit, ita & finiit homo infelix, nullo Regis Angli ſubſidio etſi ſocer erat. Ejus feuda diviſa inter Hi-
M.DC.XLII. ſpanum & Bavarum utrique etiamnum hodie poſſidentur: Bavaro ſuperior cum Electoratu, Hiſpano Palatinatus inferior. Supereſt mortuo Principi proles maſcula & ſpes recuperandi principatus. Inſtant Reges Galliæ & Britanniæ magnæ, ille fœderatus, hic avunculus, ille armis, hic per legatos reſtitutioni obtinendæ, quam niſi Gallus operabitur, fruſtraneum eſt quodcumque ab Anglo ſperatur, eo deductis, quo tempore hæc ſcribo magnæ rebus Britanniæ, ut precaria ſit Regi legitimo, poſſeſſio regni ſui, adeo ut ſubſidia à vicinis Principibus accipere, dare non poſſit.

Ex prælibatis quorum narrationem inſtitui curſim, liquet æternam fore genti Auſtriacæ Imperii detentionem, ſi hereditario jure regnum Bohemiæ illi poſſidere datur eo jam titulo uſucaptum: ſi manet in Bavaro Electoratus, Ferdinandi donum; ſi hæc non immutantur, qualia ætas noſtra miratur & ſtupet, conſequens eſt ut ad Auſtriacos Imperium Occidentale jure velut hereditario transferatur: conſequens item ut ſenſim omnia accreſcant genti, donec totum impleat orbem. E ſeptem Electoribus certa ſunt Auſtriacæ genti duorum ſuffragia, Bohemi nempe & Bavari, tres Eccleſiaſtici Electores vix contra ſentient, aut ſpecie Religionis, quam ea gens probe rebus ſuis accommodat, aut metu: quid faciant Saxo & Brandeburgenſis, ſi unà incubuerint excutiendo jugo, erit irritus duorum etiam vehementer concordium niſus contra conjuratos quinque: quid, ſi inter ſe diſcordes fuerint quod ſæpe accidit? Sane altæ ſunt genti Auſtriacæ in Europa radices, neque immeritò poſſidet quæcunque illi fortuna adjecit & virtus, ſed ſi vera eſt poſtulatio, unam omnibus, quæ veteri, quæ novo mundo continentur inhiare;
vix

vix eſt ut ferant æquo animo quorum res agitur, Reges & Principes tanta, ſui detrimento augmenta. Primas genti accretiones non repetam, unde orta, ut adoleverit; dicam diſtricte ut in prodigium creverit, tabellaque velut genealogica exponam auctius qui ſub Maximiliano Imperatore, & Carolo V. ejus nepote, qui ſub Ferdinando I. ejuſdem Caroli fratre: immenſi fuere ab hinc centum circa & quadraginta annis. Ante ampla certe domus & illuſtris, aſt non evecta in eum apicem, qui omnibus ſtupori, pleriſque in invidiam eſt. Carolus Imperator primus Auſtriacum nomen in Hiſpaniam invexit; ab illo gradatim deſcenſus eſt in Philippum I V. hodie Hiſpaniarum Regem. Ferdinando obtigere in Germania regna duo, Archiducatuum, Ducatuum, & Comitatuum tituli plures in deſcendentes, jure ſuitatis transfuſi. Imperantibus Carolo & Ferdinando fratribus dividitur recta Auſtriacorum linea in tranſverſales duas; Carolo Hiſpaniarum, Indiarum, Neapolis, Siciliæ, Balearium, Corſicæ regna, Comitatus Flandriæ & Burgundiæ, Ducatus Mediolanenſis,&c. obvenere. Ferdinando Hungaria, Bohemia, Sileſia, Moravia, Archiducatus Auſtriæ & Comitatus Tyrolis; quibus adjiciunt fautores gentis titulos regnorum Dalmatiæ, Croatiæ, Sclavoniæ,&c. Hæc quanta ſunt! æmulante augmentum fortuna, in gentem unam confertur Europæ dominatio, ſi Galliam demis ferme univerſæ, & quod magis obſtupeſcat poſteritas, ſpatio centum annorum patratum opus, quod olim victrix gentium Roma vix poſt mille annos perfecit. Hæc mihi mens eſt præter Europæ dominationem, de qua ſcripſi, continuatam in gente Auſtriaca Occidentalis imperii poſſeſſionem oſtendere, habitamque ab ipſa velut in vinculis Electorum libertatem jam ferme ſunt anni ducenti. Prætereo Friderici Imperatoris deceſſores ex eadem gente quinque imperiali item laurea inſignitos. Ecce Imperatorum ſeriem ab anno M.CCCC. XXXIX. uſque in hanc diem.

FRIDERICVS IMP.
MAXIMILIANVS I. IMP.
CAROLVS V.
FERDINANDVS I.
MAXIMILIANVS II.
RVDOLPHVS. II.
MATTHIAS.
FERDINANDVS II.
FERDINANDVS III. Cujus electio, apud pleroſque pro illegitima audit.

Hæc de Imperio Occidentis quod genti Auſtriacæ velut jure ſuitatis poſſideri palam eſt. Quam vaſta genti dominatio per Europam ! quanta in utraque India amplitudo ! necdum ſatis, augendæ certavit æmulatorie cum virtute fortuna,utrique certe debitum incrementum;nam ex ea gente nemo neget extitiſſe laurea dignos Cæſarea:ceterum non obtinuerat ante duo ſecula regiam dignitatem, & quanquam nomen Auſtriacum inter Cæſares ante numerabatur, arcta illi penus neque regium culmen. A Comitatu Aſciburgi tenue principium fuit, hæc genti prima ditio; acceſſere poſtmodum Archiducatus Auſtriæ,Comitatus Tyrolenſis, nec multò pòſt aſcenſu per fœminas facili, Germaniæ dominatio, & Hiſpaniarum ,per Mariam Burgundiæ, per Iohannam Caſtellæ & Aragoniæ, per Annam Hungariæ & Bohemiæ reginas.variis temporibus nuptiali fœdere junctas genti qua Hiſpaña eſt, qua Germana. Hic illi aſcenſus fuit ab exacto ſeculo in hanc ætatem,durabilis necne ſub judice lis eſt. Nutat in præſens nempe anno M. DC. XLII. quo hæc ſcribo fortuna Auſtriaca, concuſſaque velut tellure minatur ruinam Coloſſus ingens Hiſpaniæ Rex gentis caput; at hæc infra in tempus ſuum.

Auſtriacis incrementum certe maximum fuit ſub Friderico III. ex ea gente, ſexto Imperatore: is cum Carolus Dux & Comes Burgundiæ, Comes item Flandriæ & Carolesii apud Nancejum quod obſidebat prælio inſtructo cecidiſſet anno M. CCCC. LXXVI. Mariam ejus heredem unicam Maximiliano filio in uxorem petit & obtinet, fruſtra obluctante Ludovico XII. Gallorum Rege. Sic Auſtriæ juncta Burgundia & Belgium: idem Maximilianus poſtmodum Cæſar coronatur ſucceſſor patri. Eo ex matrimonio naſcitur Philippus (inter Comites Flandriæ II. Reges inter Hiſpaniæ ejus nominis primus) illi uxor Ioanna regina Caſtellæ,filia Elizabethæ & Ferdinandi,quo nomine Caſtellæ & Aragoniæ regna in Auſtriacos tranſeunt;jamque Imperio deſtinabatur Philippus ſucceſſor patri,cum morte inopina præventus in Carolum filium adhuc impuberem omnia tranſtulit, is Gandavi natus anno M. D. Caſtellam adminiſtrat Cardinalis Ximenes, pueritiam regunt & inſtruunt admoti ſpei Principis Archiepiſcopus Veſontinus, Croyus Arſcotæ Dux, & Adrianus Florentius Vltrajectinus, poſtmodum Summus Ponti-

Charolois.
Nancy.
Caſtille.

Pontifex ſub nomine Adriani VI. Regna Aragoniæ & Caſtellæ, Ferdinandi mors propera, & Ioannæ matris imbecillitas conferunt in Principem qui nondum adoleverat. Pueritiam & primam adoleſcentiam in Belgio exigit, in Belgio natus; & quanquam per longam Regis ſui abſentiam ſæpe rebellarent Hiſpaniæ primores & populus, quibus Ferdinandus frater, etſi minor natu potior habebatur quia indigena & alumnus erat Hiſpanis; obſtitit acriter Cardinalis Ximenes, Caroloque intacta regni jura ſervavit, donec in poſſeſſionem mitteretur. Ferdinandum ſpes erat amaturum Hiſpanos, jure natalis ſoli, quo ligantur arctius animi, communi patria: Carolus tum penitus Belga erat, nedum natalibus, ſed vitæ ratione & moribus, quo triſtia Hiſpanis de ipſo præſagia, ſua tantum mirantibus. Poſt regna Hiſpaniarum adepta Carolus Aquiſgrani Cæſar inauguratur, anno M. D. XX. Hieroſolymitanis Equitibus Rhodo expulſis anno M. D. XXIII. Melitam impertitur; bella Gallis movet fortiter & feliciter, res illi erat cum Franciſco primo Principe ſtrenuo, aſt infelici: tulit Gallis ſors improſpera Franciſcum à Carolo acie inſtructa victum in poteſtatem victoris venire, non alio tum Gallis ſolatio, quam quod eo prælio à Carolo Borbonio Gallo Principe vincebatur alias invicta natio: actum id ſub annum M D. X X V. Non multò pòſt eodem Carolo Borbonio belli duce, Romam obſidet Cæſar, expugnat, & diripit, Clemens VII. ſummus Pontifex Caſtello Sancti Angeli ſe, ſacramque ſupellectilem credit, obſidetur, & capitur, geſta hæc anno M. D. X X V I I. Omitto quæ in Germania contra Fridericum Saxoniæ Electorem inſtructo prælio ad Albim debellatum, quæ contra Philippum Haſſiæ Landgravium, quæ in Africa contra Solimannum, quæ in Mexica glorioſe patravit: ut Mediolani Ducatum Gallis debitum poſt mortem Sfortiæ II. jure Cæſareo quo utebatur, in eam rem inani, uſurpaverit: ut inita cum Gallis pace ſtudio viſendæ Galliæ, magis quam vitæ neceſſitate ad foſſas Marianas (vulgus Aquas Mortuas vocat) appulerit: ut Lutetiæ à Franciſco I. perhonorifice exceptus fuerit; demum ut inclinata in ſenectam ætate invicto Principi victoriæ meta Metæ fuerint: (urbs eſt ad Galliæ confinia, antiquis Mediomatricum) hanc pro Rege Gallo propugnat Lotharingus Princeps, & liberat valida & longa obſidione cinctam, vel hoc uno argumen-

Aix la Chapelle. *Malte.* *Aigue-mortes.* *Mets.*

to expugnandam, quod ipſemet Carolus obſidionem faceret in hanc diem invictus: non multò pòſt repulſam, Therüanam Morinorum expugnat idem Cæſar, finemque dominationi ponit antequam vitæ, rerum humanarum, & regni tædio Philippum filium ſibi ſubſtituens adhuc vivus; neque indigna relatu ſunt extrema Principis. Ad fanum D. Iuſti in Diœceſi Toletana loco ſalutifero & amœno D. Hieronymi Sodalitio adſcribitur, unà ſecum duodecim è familia, non imperii, non regnorum titulos, non paſſus aliud nomen quam Caroli: ibi biennali ſolitudine expleta: tranquille moritur anno M. D. LVIII. annos natus LVIII. menſes VI. dies XXVII. Illi ex Iſabella Emanuelis Portugalliæ Regis filia, quæ anno M. C. XXXIX. Toleti deceſſerat, Philippus II. virili è ſtirpe unicus, cui dein accrevit ex capite defunctæ matris Portugalliæ regnum, incertà poſſeſſio nec duratura. Nothum habuit famæ clariſſimæ Ioannem Auſtriacum, victoriâ ad Naupactum de Turcis reportatâ illuſtrem: Margaritam (quæ item ejus notha fuit) Alexandro Medicæo Florentiæ, dein Octavio Farneſio Parmæ, Placentiæque Ducibus elocatam: legitimas duas, Mariam & Ioannam, quarum illa Maximiliano Cæſari proximè agnato nupſit, hæc Ioanni Portugalliæ Regi.

Patri præſepulto ſuccedit Philippus II. Regiis probe imbutus artibus, præcipue politica per quam regna accepta & quæſita poſſedit pacifice: regnum Angliæ junxerat Hiſpanis inito cum Maria agnata ſua ejus regni herede matrimonio, & poſſederat, donec mortua ſine liberis conjuge regno pelleretur, quod pro unico exemplum numeratur reſtituti feudi cui ſemel incubuit Auſtriaca gens; amiſſum verius dici poteſt quam redditum: bellum illi cum Gallis longum & ſæpe dubium per varios caſus. Vix credi poſſit morbo pediculari extinctum Regem? Sæpe ex occultis cauſſis, Dei ultio in Reges eſt, ſæpe pro populo Reges, pro Regibus ſæpe plectuntur populi, ut viſum divinæ providentiæ cui ſubjacent Reges & populi, quamque hominum ſecuritas & ultio æque movent.

Le Traicté de Vervins. Tam miſere afflicto patri, ſuccedit Philippus III. cui poſt Vervini fœdus alta cum Gallis pax & amicitia, donec vixit; eo regnante duplici vinculo nectimur Galli Hiſpanis per adſtrictum Reges inter, nuptiale vinculum, felix nexus, ſi

nobis

nobis aſtra félices eſſe permitterent, nexus cui debetur ſoboles utrinque maſcula, ſpes utriuſque regni.

Philippo tertio ſucceſſor eſt in hanc diem Philippus IV. cujus felicitati, & amplitudini nihil eſt quod deſit, niſi, ut Ludovico Regi Gallorum proxima affinitate conjunctus eſt, ita & concordem ſe ferat amico Principi. Burgundiæ, Belgio, adjuncta Neapolis & Siciliæ regna, Ducatus Mediolanenſis, Sardinia, Corſica, Baleares duæ; adjecta item utraque India: hæc quantacunque ſunt Auſtriacæ genti poſſidentur per fas & nefas. Hic ordo ſucceſſionis Auſtriacæ ut eſt Hiſpana; Germanam (nam in duas dividitur lineas) breviter expedio ex ſubjecta tabella.

Philippus I. Iohanna Caſtellæ Reg.

Carolus V. Imp.	Ferdinandus I. Anna Reg. Hungariæ & Bohemiæ, conjuges.	
Philippus II.	Maximilianus Imp.	Carolus I.
Philippus III.		
Philippus IV.	Fratres: Rodolphus Imp. / Matthias Imp. / Maximilianus. / Albertus.	Ferdinandus II. Imp.
		Ferdinandus III. Imp. ſi valet electio.

Ioannæ Hiſpaniarum heredi, & Philippo I. conjugibus duo fuere prolis maſculæ liberi, Carolus V. & Ferdinandus primus; de illo diximus ut Hiſpaniæ amplitudinis autore, ut Regum ejus gentis prototypo: Ferdinandi primi poſſeſſio erat Archiducatus Auſtriæ, & quæ hinc pendent: huic Vladiſlaüs Bohemiæ & Hungariæ Rex, Sileſiæ Dux &c. Annam filiam in matrimonium locat, quo tempore illi proles maſcula erat Ludovicus in ſpem duobus regnis. Vt fortuna Auſtriacis arridet! diximus Hiſpanæ ipſorum lineæ accreviſſe per nuptias ferme quæ poſſidet utroque orbe omnia: ita cedit lineæ Germanæ velut æmulantibus fæminis augmentum gentis: fato fungitur ſine liberis Ludovicus, ſucce-

dit Anna conjux Ferdinandi, cui ſtatim accreſcunt Hungaria, Bohemia, Sileſia & quæcunque Vladiſlaüs poſſidebat.

Ferdinando patri ſuccedit Maximilianus, & qui Philippum filium non poteſt Carolus V. pro voto Imperatorem facere, facit Maximilianum ex fratre nepotem, aut patitur. Ferdinando filius erat à Maximiliano alter, Carolus Archidux Auſtriæ, utrique ſoboles eſt: illi quatuor maſculi, Rodolphus, Matthias, Albertus, Maximilianus: huic Ferdinandus ſecundus.

Rodolphus jure velut hereditario Imperator eſt poſt mortem patris; Matthias item eodem jure Imperator ab exceſſu fratris: ambo regnorum Hungariæ & Bohemiæ heredes ſunt. Maximilianus Archiducatu potitur, Albertus, Iſabellæ Philippi II. Hiſpaniarum Regis filiæ junctus, Flandriæ & Burgundiæ Comitatum in dotem accipit ab Hiſpano Rege, ſub lege reverſionis ſi ſine liberis decederet, quod futurum ſperabat Philippus & contigit. Poſt mortem Matthiæ Maximilianus & Albertus Matthiæ fratres debita ſibi feuda, quæcunque defunctus frater poſſederat ſponte abdicant in gratiam Ferdinandi II. patruelis: is gradu proximior ceſſo jure utitur, regnaque; & iis feuda adnexa poſſidet juxta & imperium, quod vivo etiamnum Matthia obtinuerat. Vt Ferdinandum ab exceſſu Matthiæ jactaverit fortuna per varios caſus docent Germani Annales; læta illi prima imperii rudimenta proſtratis rebellionibus Bohemicis, & Hungaricis, rem ſuprà memoratam, progreſſus triſtes fuere per irruptionem in Germaniam à Guſtavo Adolpho Suecorum Rege.

Hæc ſcribens commiſeratione moveor erga Principes Europæos: arcanum eſt Auſtriacæ genti, quod ab Hiſpanis Theologis accepere: *Expedire Reip. Chriſtianæ in gentem unam tranſire Europæ dominium, nunquam aliàs exſtirpandis hæreſibus, aut Mahumetiſmo; fortunæ Auſtriacorum annexam eſſe fidem Catholicam: ſi una dominabitur gens, fidem unam fore.* Hæc Theologi Hiſpani: quid ad hæc Principes Europæi? Regi Gallo in eam diem altus ſopor fuerat, ne dicam ſtupor: in immenſum aucta gens Europæ dominium diu affectatum jam prope tenebat, cum Ludovico Regi, implacido velut horrore diſcutitur ſomnus, imponit dominationi Auſtriacæ modum, Guſtavoque Adolpho Sueciæ

Regi fortiſſimo, ſtipendia & militem ſubminiſtrat, intacta religione Catholica, quam in Germania ſalvam fore ſtipulatur. Principum ſecuritati proſpicit, libertatem publicam curat. Hæc Card. Richelius ſub Ludovico. Spirat Germania, & quanquam bello deſolatur, amat deſolari in ſpem libertatis. Primis ejus belli ſucceſſibus decedit genti Auſtriacæ fama, qua bellum præcipue geritur; urbium & provinciarum quas occupaverat, in Guſtavi partes transfugia videt & pati cogitur: rebellione Ducis Fritlandi, qui idem Valſtinus, Bohemia invaditur; affectabat coronam vir impotens ſui, & qui ex officio debuit eſſe defenſor, erat proditor: nec diu inulta proditio, confirmantur Ferdinando provinciæ; Fritlandus juſte & ſtrenue ab immiſſo percuſſore in arce amica necatur: arduum facinus imperterriti animi, fideique erga Reges prototypus: viginti legionariorum, tria alariorum millia merebant Fritlando, quis credat, unum hominem non alio, quam imperialis mandati præſidio necare auſum, cui in milites omnis autoritas? belli ducem circumſtat in Fritlandi imperia promptus miles, ferro tranſigi videt & patitur. Hæc vis datæ Regibus à Deo poteſtatis in ſubditos. Funeſta ſumme eidem Ferdinando alea ad Lipſiam victoribus Sueco & Saxone ſub annum M. DC. XXXI. & niſi Guſtavus Adolphus prælio Luzenenſi victor occumberet ſub annum M. DC. XXXII. deceſſerat in Germania Auſtriaco nomini omnis autoritas: confirmavit victoria Nordlingenſis ſub annum M. DC. XXXIV. confirmavit pax Pragæ inita anno M. DC. XXXV. qua Ioannes Georgius Saxoniæ Dux, & Marchio Brandeburgenſis Electores, abdicato, contra datam fidem Sueco, Catholicæ unioni ſubſcribunt, Imperatorique & Bavaro ſociantur: rem ut indebitam, ita minime ſperatam: apud ſagaces pro certo habitum, ſtabilitatem ſuam ruina ſociorum coëmiſſe ipſos, & pacem domeſticam bello externo. Audiit ſane peſſime Saxo, ex pacto fœdere cum Auſtriaca gente, contra Germaniæ libertatem, cujus in eam diem protector fuerat; ſæpe à Suecis præſenti exitio ereptus, vita ipſius morte Adolphi Suecorum Regis confirmata, conſervata ipſi feuda & jus electionis eorum ſanguine, quos plane abdicat; ex officiis ſcelus, ex beneficio crimen rependit, quis hæc credat? Saxonis & Brandeburgenſis in partes Auſtriacæ gentis transfugium, Ferdinandum Hungariæ Regem

poſt exceſſum alterius Ferdinandi, in ſolium Romani imperii provehit: coronatur ſub nomine Ferdinandi III. filius Ferdinandi ſecundi: incerta tamen neque adhuc conſtans electio, nempe dubio Bavari ſtatu, quem pro Electore tulit conventus Electoralis, neque libero ſuffragio. Archiepiſcopi Trevirenſis, quem gens Auſtriaca captivum etiamnum tenet, & tenebat quo tempore proceſſit electio. At hæc ſatis de bello Bohemico, de amplitudine Auſtriacæ gentis immenſa, de Germaniæ calamitate. Porro ætate noſtra, decrementa ſunt maxima genti Auſtriacæ qua Germana, qua Hiſpana eſt, quod Ludovico Regi, digniſſimoque ejus miniſtro Richelio Cardinali debitum, nec diffitetur ipſa, & probe agnoſcunt Europæi Principes in libertatem reſtituti.

De Bavaro diximus ſupra, ut in eum Imperator cum Palatinatu ſuperiore, jus Electoratus contulerit, fruſtra obnitentibus Germaniæ Principibus, & Regibus Europæis. Ex quo Saxo, & Brandeburgenſis, Sueciæ partibus abdicatis, ſubſcripſerant fœderi cum Imperatore & Bavaro, quod Pragæ tranſactum ſupra memoravimus, probantur ipſis, dejectio Friderici, ſubſtitutio Maximiliani; probantur item Bohemici regni, necnon & Coronæ imperialis ſucceſſio in Auſtriacam gentem collata. Manebat ſub Chriſtianiſſimi Regis protectione liber Archiepiſcopus Trevirenſis, lectiſque ex Germanicæ libertatis naufragio tabulis privatim agebat in urbe ſua, minore potentia quam ut obſiſteret conjuratis in libertatem publicam Imperatori, Bohemo Regi, Saxoni, Brandeburgico, Moguntino, Colonienſi qui omnes contra unum erant. Gallico præſidio firmaverat Treviros diffiſus loco, cum urbe intercepta cæſo ad internecionem milite Gallo, in vincla conjicitur, Luxemburgumque, dein Namurcum traducitur in opprobrium protectoris. Miſſus ſtatim ad Cardinalem Infantem à Gallo Rege Orator, qui liberaret: refert retinendum in cuſtodia Archiepiſcopum, neque reſtituenda jure armorum capta, niſi ex Imperatoris, & Regis Hiſpaniarum reſcripto. Non multò pòſt miſſus ex veteri more ad eundem Infantem fecialis bellum denunciat à Rege Gallo, per ſcriptum Bruxellis vulgatum negante copiam ſui Cardinale: hinc belli origo atrocis, quod etiamnum hodie durat, cujus

juſta cauſſa, necne, judicent odio procul & gratia qui hæc legent: viderat Gallia dejectum Electoratu, & feudis Fridericum fœderatum Principem ex cauſſa injuſta, viderat inhiantes Europææ dominationi Auſtriacos; ampla hæc in bellum occaſio: hærebat tamen dubia pacemne frangeret, implevit cumulum, Trevirenſis Archiepiſcopi captivitas, Gallorum ad internecionem cædes, urbis invaſio contra jus gentium, ut dici haud injuria poſſit ex libertate publica, ex protectione legitima, ex juſta ultione factum, ut bellum Regi Chriſtianiſſimo ſit cum Auſtriaca gente.

HISTORIARVM GALLIÆ

Ab exceſſu HENRICI IV.

LIBER QVINTVS.

SYNOPSIS.

INSTITVITVR à Gonzaga Duce Niverno, novus militiæ in Ottomannos Ordo. Inſtituti formula, leges, principium, & exitus. Picardiam, Ambianamque una arcem Luynæus & Cadenetus adminiſtrant, ille proregis, hic legati nomine. Peccare in politiam qui fratribus conferunt omnimodam in eadem provincia autoritatem. Novo Equitum delectu ſuppletur militaris Ordo ſancti Spiritus. Qui apud Gallos pro nobilibus habeantur. Duplex ordo nobilium. Nomina Principum & nobilium inauguratorum. Controverſia Condæum inter & Sueſſionem mota, prudenter à Rege ſedatur. Renovatur fœdus Gallos inter & Anglos. Reginæ morbus. Matrimonia Principum in cunis, firmandæ Luynæi potentiæ deſtinata, mox irrita. Pecuniaria apud Gallos edicta pravo uſu vulgata. Publicanos quos Galli, Partiſanos *vocant populo exitioſos eſſe probatur. Parlamentum Pariſienſe propoſitis obluctatur edictis, juſſa iterat Rex, tandemque ad Parlamentum venit. Væraus Procancellarius Senatum increpat longa oratione. Excuſat factum Verdunus Senatus Princeps, Parlamentorumque, etiam in cauſſis publicis cognitionem vindicat*

dicat indebite ereptam. Citati Parlamenti Oratores, coram Rege ſevere arguuntur: tuetur iterum cauſſam eandem Verdunus. Principes inſalutato Rege aula dilabuntur; unde exordium factioni cujus caput Regina mater. Non immorandum Andegavi, ſed rectà ad Aquitanos pergendum probat multis Rohanæus. Regina parens reſpondet ex Richelii mente. De pace fruſtra agitur. Confœderati Principes Galliam patrando bello inter ſe dividunt ut quiſque autoritate in provinciis valet. Reginæ ad filium litteræ, queis multa de Luynæo queritur, unde in bellum color: factio ad Normannos ex Cadomi arce præpotens. Præpotens item ad Aquitanos ex Duce Mayenio. Regina parens, etſi maxime rebus ipſius conduceret unio cum Sectariis, communem cum ipſis cauſſam habere recuſat, pio magis quam politico propoſito. Mayenio Andegavum properanti inani in Moiſſacum expeditione illudit Theminius, & moratur. Regia in Cadomum obſidio & expugnatio. Vanis iterum in pacem conſiliis, ad Cæſaris pontes prælio inſtructo pugnatur. Dilapſus Ducis Radeſiani, aut fuga, pro varia interpretatione varie accepta. Prælii ordo, & exitus. Parcit Rex victor; pacem impetrat Regina mater; qui finis bello. Sociantur utriuſque aulæ arbitria tenentes, per fœdus nuptiarum Convaletum inter Luynæi nepotem, & Poncaſtræam Richelii neptem contracto, unde utrique præſidium eſt in aulæ caſus.

1619. REDEO ad res noſtras, temporumque ſeriem repeto à qua diverteram rebus externis continua narratione, per ſynopſim memorandis. Anno M. DC. XIX. Carolus Gonzaga Cliviæ & Niverniæ Dux inſtituit Militiæ in Ottomannos novum Ordinem, ſub invocatione Deiparæ Virginis. Finis inſtituti erat Chriſtianæ protectio fidei & augmentum; modus protegendæ, bellum in Ottomannos perpetuum: Equitum diviſio in laïcos nobiles, in Clericos item nobiles, in vulgus: (ſervientes Equites vocant) pendula Equitibus è collo crux cæruleo picta encauſto; ea circum inſcriptione: *In hoc ſigno vincam.* In medio Crucis litteræ duæ S. M. imperiali deſuper corona; extrema quatuor deſinebant in lilium. Apoſtolicæ Sedi ſumma in Equeſtrem Ordinem autoritas erat, illi prima Majoris Magiſtri electio delata, ſequentes Capitulo permiſſæ. Mareſcalli, cui terrâ armorum imperium, ſummo Pontifici perpetuus erat delectus: magnæ (quos vocant) Crucis Equites certo per provincias numero diſtribuebantur, jactis in Melitenſis Ordinis typum novæ Militiæ fundamentis: eo diſcrimine quod opimos obventus Equitibus Melitenſibus vetus præbet inſti-

Charles de Gonzague, Duc de Cleves & de Nevers.

Chevaliers de Malte.

inſtitutum; his vacua omnia præter ſpem, unde inſtabile Ordini fundamentum. Parandis in futurum reditibus, indicta velut tributo certa pecuniæ ſumma pro inauguratione, unde magna ſperabantur Ordini incrementa fore: rem male digeſtam. Equitibus permiſſum uxorem ducere, qui & capaces habiti, etiam conſtante matrimonio, penſionum percipiendarum ex beneficiis Eccleſiaſticis quibuſcunque illis aſſignata ſedes & manſio Romæ apud S. Ioannem Lateranenſem: Centumcellarum portus (vulgò *Cività Vecchia*) Ordini armamentarium erat. Forma ſacramenti in hæc verba. *Ego N. per immortalem Deum, perque avitam quam profiteor nobilitatem juro, me Chriſtianæ militiæ legibus obtemperaturum, neque ab inſtituti regulis diſceſſurum, ita me Deus amet.* Exin legebat regulas in hæc verba conceptas. 1619.

I. *Procurabo, quantum in me erit, inter Principes Catholicos pacem & concordiam.*

II. *Chriſtianis, Mahumetana tyrannide oppreſſis opitulabor, reſtituamque pro viribus meis libertati; quibus eſt ſub perfida gente iniqua ſervitus.*

III. *Quos mihi natura Principes ſtatuit colam impenſius, ſervabo illis ex debito fidem, ſi contra fecero Militiæ inſignibus & honore indignum me profiteor.*

IV. *Pendulam è collo Crucem habebo, neque deponam, nempe contracto cum Ordine, matrimonio inſeparabili.*

V. *Præpoſitis meis obedientiam voveo, Ordini fidem, & operam ejus augmento procurando.*

VI. *Si quis Equitum ab hoſte captus, ſi morbo æger, aut alias adverſa fortuna oppreſſus, una mihi erit conſpiratio cum Ordine univerſo inferendis pro calamitate remediis.*

Vulgò inſtabilia ſunt quæcunque nova. Dux Nivernus zelo in Catholicam fidem ferventiore, belli Ottomannis movendi impatiens omnia movit promovendo inſtituto, ivit in Germaniam ſæpius, diſſimulatoque habitu privatum agens maria transfretavit inveſtigandis expeditioni Ottomannicæ locis opportunioribus. Huic Ordini nomen dederant viri illuſtres Comes Althanus Germanus, Ratzivilus Princeps Polonus, Lavemburgii Dux, idemque Princeps, Comites Buquoyus & Dampetrus Germani; è Gallis non pauci, quorum præcipui Retellii Dux, Marchio Rolhacus, & Comes Suſæus; evanuit breviore, quam creditum, temporis ſpatio

1620. ſpatio inſtitutum. Non deficiebant Niverno Principi in opus arduum dotes animi, natales, & virtus; defecit, ſine qua irriti vulgò conatus magni, pecunia. Magnorum opus eſt Regum, inſtituere duratura in omne ævum ſacra ejus naturæ, quorum indebite jacias fundamenta, niſi per immenſos ſumptus & reditus maximos ſuſtinentur. Hic Mantuani Ordinis principium, hic fuit exitus.

Dictum à nobis ad annum proxime recenſitum, Reginam matrem ſponte, aut vi, Normanniæ præfectura abſtitiſſe: Luynæus, ſpoliatæ ſic illuſiſſe fertur. Quam ipſe metu invidiæ non acceptaverat præfecturam, Duci Longavillæo procurat, is tum Picardiæ Prorex: Picardiam ipſe accipit; Luynæo Gallicæ inſulæ præfecto ſuccedit ſocer Dux Mombaſonius, Mombaſonio Picardiæ legato Cadenetus Luynæi frater ſubſtituitur; ſic Luynæus & Cadenetus fratres, eandem unà provinciam regunt, ille Prorex, hic legatus: ita Mombaſonius Gallicam inſulam debet Luynæo omnium arbitro, nec ſatis Luynæo Picardia. Proregio Picardiæ muneri adjungitur præfectura arcis Ambianæ, præcipuum Galliæ munimentum qua Picardiæ imminet Belgium. Non defuere qui dicerent contra legem politicam (quam ſtatus vocant) peccatum maxime, cum in fratres duos collatum omne jus provinciæ quæ in regni extremis ſita eſt; præſidium autoritati regiæ majus fore inter inimicos aut æmulos: peccatum item contra eandem legem dixere, cum delata Luynæo arcis Ambianæ præfectura; quippe inter regni arcana eſt, in provinciis quas adminiſtrant, præſidia arcium, & feudorum illuſtrium poſſeſſione non augendos Proreges, ne auctiores aliquando jus omne uſurpent. At exempti legibus quorum eſt leges condere: Luynæo leges & jura erant qualia dicebant res ipſius privatæ. Cadenetus ut in Picardia, ita & in arce fratri legatus eſt, nuptuique accepta Pequinia, Pequinii Vicedomini Ambiani hærede, cui in ea provincia ampli reditus, Picardiæ pleno cum fratre dominio incumbit, qui in ea item provincia Marchionatum Ancræum, feudum illuſtre regis dono poſt Mareſcalli necem obtinuerat.

Amiens.

L'Heritiere de Pequigni. Le Vidame d'Amiens.

Ineunte Ianuario Rex Ordinem ſancti Spiritus equeſtrem, cujus ſodalitium per longa temporis ſpatia Equitum morte ferme exhauſtum erat, renovare ſtatuit nova creatione. Rem altius repeto in gratiam externorum quibus præcipue

puc ſcribo. Invaluit more apud Reges Gallos veteri, ut à vulgo nobilitatem diſtinguant, quam item dividere moris eſt in duos gradus: quæ proxime Regi accedit, prima nobilitas dicitur; proxime vero accedit quæ per Regum munificentiam aucta eſt ab omni ævo; ſic Reges probe comparaveris Soli, ut illuſtrant proximos, ut remotis parce & maligne lucent. Secundi gradus nobilitas eſt quæ ex propriis reditibus parce & privatim vivit, non vacans commercio quale exercent mercatores, vile in Gallia hominum genus. Regii Ordinis Equites in primo nobilium gradu habentur (Principes eximo & Pares Franciæ natura & feudi prærogativa præcipuos:) diſtinguitur à reliquis nobilibus Eques per annexam Cruci cæruleam vittam, quæ è collo pendet nunquam deponenda: hujus medium tenet ſanctus Spiritus ſub imagine columbæ, paſſis alis effuſus in argenteum ſolem. Ita velleris aurei Hiſpania; ita Equites periſcelidis agnoſcit magna Britannia. Sæpe id virtutis præmium eſt, ſæpe beneficium, aut gratia Principis. Per incerta tempora reſtauratur novis delectibus Ordo pro arbitrio Regum. Id in promotione præcipuum eſt, ut inquiratur in deceſſores candidati, in familiæ nomen & ſtemma, quale olim fuit, quale in præſens; & ſi vixere nobiliter pater, avus, & abavus pro idoneo habetur: vixit nobiliter apud nôs qui ex reditibus avitis, aut à ſe partis condigne gradui ſuo exhibuit ſe, & familiam, non mercaturam, non exercens mechanica. Vt plurimum Kalendæ Ianuariæ inaugurationi deſtinantur, cujus quia pium eſt inſtitutum, Miſſæ ſolennia adhibentur & ritus ſacri: hinc fit ut eo Ordine arceantur Sectarii quorum vana credulitas nec Miſſam patitur, nec ſacros ritus. Non alias ambitus major. Ceterum ſumma ejus creationis penes Luynæum fuit; ſtetiſſe ejus arbitrio promotionem omnem, nemo mirabitur gnarus dudum invaluiſſe in aulis Regum ut merentibus, immerentibus, novis & veteranis promiſcue diſtribuantur præmia & honores pro arbitrio regentis. Neque ſilentio tranſmittam Equitum nomina, quorum hodie, vel uno hoc indicio, illuſtres familiæ ſunt. 1620.

E Cle-

E Clero.

De Gendi, Cardinal de Rais Eveſque de Paris Grand Aumoſnier de France. Bertrand Calx, premier Auſmoſnier du Roy.

Henricus Gondius Cardinalis Radeſianus, Epiſcopus Pariſienſis Magnus Galliæ Eleemoſynarius.

Bertrandus Calxius Archiepiſcopus Turonenſis, primus Regis Eleemoſynarius.

Chriſtophorus de Leſtang, Epiſcopus Carcaſſonenſis, choro Præpoſitus regio.

Gabriel Albaſpinus, Epiſcopus Aurelianenſis.

Artus Spinayus à Sancto-Luca, Epiſcopus Maſſilienſis, Rotundi Abbas.

Chriſtophle de l'Eſtang, Eveſque de Carcaſſonne, Me. de la Muſique du Roy.
Gabriel Aubeſpine Eveſque d'Orleans.
Artus d'Eſpinay de S. Luc Eveſque de Marſeille, Abbé de Redon.

E Laïcorum Ordine.

Monſieur Frere du Roy. Le Comte de Soiſſons. Le Duc de Guiſe. Le Duc de Mayenne. Le Duc de Chevreuſe. Le Duc d'Elbeuf Princes de Lorraine. Le Duc de Vendoſme. Le Duc d'Angouleſme.

D. Gaſto, Regis Chriſtianiſſimi frater unicus.

De Condæo ſupra diximus extra ordinem inaugurato.

Comes Sueſſio ex ſanguine regio Princeps.

Dux Guiſius.
Dux Mayenius.
Dux Capruſius.
Dux Ellebovius.
} Principes Lotharingi.

Nemo Lotharingus ante hanc diem, huic ſancti Spiritus ſodalitio adſcriptus, ex cauſſa cædis Guiſiorum fratrum, cujus autor Henricus idem qui Ordinem inſtituerat, unde in ipſum odia gentis.

Dux Vindocinenſis.

Dux Engoliſmenſis. Vterque nothus, hic Caroli IX. Valeſii, ille Henrici IV. Borbonii. His longa in Lotharingos Principes de ſede controverſia, quique vivo Henrico prævaluerat Dux Vindocinenſis, ceſſit poſt extinctum.

Le Duc de Memmorancy.	Dux Mommorancius.	Dux Vticenſis.	*Le Duc d'Vſés.*
Le Duc de Raiz.	Dux Radeſianus.	Dux Luynæus.	*Le Duc de Luynes.*

Le Comte de Rochefort, fils du Duc de Mombaſon. Comes Rupifortius Ducis Mombaſonii filius.

Bel-

1620.

Bellengreville.	Bellengrevillæus.	Bellaquæus.	*Belleau.*
Crequi.	Crequius.	Curæus.	*La Curée.*
Bethune.	Bethunius.	Andelotus.	*Andelot.*
Sainct Geran.	Sangeranus.	Vardius.	*Vardes.*
Montiſpan.	Montiſpanus.	Schombergus.	*Schomberg.*
Baſſompierre.	Baſſompetrus.	Bordelius.	*Bordeille.*
Ornane.	Ornanus.	A S. Luca.	*De S. Luc.*
Tremes.	Tremeſius.	Senecæus.	*Seneçay.*
Ioigny.	Ioignius.	Rambolietus.	*Ramboüillet.*
Brigueil.	Briguellius.	Vigniolius.	*Vignoles.*
Gramond.	Gramondus.	Loſunus.	*Loſun.*
Ragny.	Ragnius.	Sanchomondus.	*S. Chomond.*
Cadenet.	Cadenetus.	Brantæus.	*Brante.*
Blainuille.	Blanuilius.	Nangius.	*Nangi.*
La Chaſtaigneraye.	Caſtaniaræus.	Vaucelaſius.	*Vaucelas.*
Marez.	Mareſius.	Vaſſæus.	*Vaſſé.*
Ramburre.	Ramburius.	Frontenacus.	*Frontenac.*
Vitry.	Vitrius.	Curtenvautius.	*Courtenvaut.*
Halier.	Halierus.	Moſnius.	*Moſny.*
Viaville.	Viavillanus.	Baro Rupifortius.	*Rochefort.*
Termes.	Termeſius.	Marignius.	*Marigny.*
La Rocheguyon.	Rupeguionus.	Porteſius.	*Portes.*
La Rochefoucaud.	Rupefulcaudius.	Valancæus.	*Valançay.*

Obſtrepebat immenſo Equitum numero vulgus, parumque obſervatos natales & merita indignabatur, lectos pro arbitrio Luynæi pleroſque, ipſi mancipia, vili è ſtirpe. Hæc primum tacite inſinuata velut à timentibus, prorupit dein in audaciam metus, eoque ventum proterviæ, ut verſus rhythmici in numeros compoſiti palam recitarentur, quibus dicacitate ſatyrica petebantur initiati Equites. Per invidiam curioſius inveſtigatos natales, temeratoſque defunctorum manes: prætereo poſtulationem iniquam haud ignarus falſa pergrate inſinuari animis hominum, longoque tandem errore valere.

Pridie quam ejus inaugurationis ſolennia celebrârentur diſſidium ortum eſt Condæum inter, & Sueſſionem è ſanguine Regio Principes: hæc cauſſa fuit. Regi diſcumbenti ad menſam, tricliniarius minor, abſente Architricliniario mantile præbet abſtergendis manibus: invaluit ſi forte Princeps *Le Maiſtre d'Hoſtel.* *Le Grand Chambellan.*

1620. è ſanguine Regio adſtat pranſuro Regi, illi ipſum architricliniarium eo officio decedere prærogativâ Principatus. Condæus, Sueſſioque ambo Principes forte tum aderant, tricliniarius Sueſſioni de more mantile præbet, Regi majoris ratione officii dignius offerendum: accingit ſe muneri ſuo Sueſſio, obſtat ex improviſo Condæus primus Princeps, id ſibi prærogativæ vindicans jure ſanguinis. Sueſſio ad hæc mantile prenſare arctius, contraque inſiſtere: *Architricliniarium ſe, cujus munere nemo defungi poſſit: haud diffiteri ſe, longo ſic uſu invaluiſſe, ut præſenti Principi è ſanguine Regio cedat Architricliniarius, ſe utroque jure inſiſtere, unaque Principem, prævalere officio.* Contrà Condæus, *evaneſcere Architricliniarii munus coram Principe ſanguinis Regii, cujus ea prærogativa eſt ut omnium munia unus obeat ſi obire volet; Sole obſcurari minora lumina: & quanquam inſtat Sueſſio eodem jure Principatus immenſam eſſe inter utrumque diſtantiam: ita Regi infinitis ſpatiis inferiorem eſſe Gaſtonem, etſi frater eſt: ita ſe Condæum, quamvis proxime inſiſtit, pro ſuperiore agnoſcere & venerari Gaſtonem Regis fratrem: qui inter utrumque gradus, etſi unicus eſt, infinitis ſpatiis perſonas diſtinguere: gradu proximiores Principes in eo ſtatu poſitos, ut in remotiores jus vitæ & necis quandoque habere poſſint, ſi fortuna volet, quibus nihil juris in eos qui antecedunt, natura dedit, nihil fortuna datura eſt.* Incaleſcebant Principes, diſſidioque haud procul aberant; intercedit Rex, accitoque D. Gaſtone detergit manus fratre miniſtro: juſſi dein Principes amplexantur ſe invicem, hic jurgii finis. Sic inter primum Principem & Architricliniarium eundemque Principem probe eluſa quæſtio, quæ adhuc manet, manent & odia inter patrueles quos etſi arcte devincit ſanguis, ſeparant res privatæ duraturo in finem diſſidio. Poſtridie effundit ſe aula omnis (ut quiſque ſtudio pro Condæo, aut contra agebatur) in ædes utriuſque Principis offerendo per officium, more Gallorum, ferro, ſi armis controverſiam dirimere opus: id ne fieret obſtitit data, & Regis interventu ſancita fides, quam violare contemptus erat, haud procul crimine Majeſtatis.

Per ea tempora novo ſacramento renovatur fœdus Gallos inter & Anglos. Fine anni M. DC. X. Legatus Galliæ fidem jurejurando adegerat Britanno Regi, futurum ut à Ludovi-

dovico pubere, firmarentur fœdera pacta ab impubere; dilatum in eam diem negotium, magnis celebritate & pompa tranſigitur, pari utrinque affectu, nec manſit fides, quod haud rarum eſt inter vicinos Principes. 1620.

Quo tempore Lutetiæ accingebat ſe nobilitas Gallica Bacchanalibus ante Quadrageſimam celebrandis, idus circa Februarias gravi morbo corripitur Regina conjux, per quem acuta febre vexata diu vitam in periculo habuit, donec publicis ſupplicationibus, quibus in purpura Parlamentum interfuit, placatus & promeritus Deus, reſtitueret uxorem Regi, Gallis reginam. Poſtquam deſævierat morbus, quindecim aureorum millia, quæ in larvatum tripudium deſtinaverat, exſolvendo quod in extremis nuncupaverat voto impendit, reſtitutæ pretium vitæ.

Illudunt quandoque Principes rebus ſeriis; nulla illis ratio temporum; pro licito eſt quodcunque placet, negotia urgent aut differunt pro modo rei privatæ ad quam omnia metiuntur. Ridiculum ſane quod ſequitur. Ineunte Martio Luynæum libido inceſſit confirmandi ſe, fortunamque ſuam per infantium matrimonia qui adhuc in cunis vagiebant. Condæi & Guiſii præcipua tum erant apud Gallos faſtigia: hinc Luynæo viſum, fore poſthac inexpugnabilem ſe, ſi præſidio utriuſque niteretur. Duplici in pacto matrimonialia nexu tres junguntur familiæ, Anna Borbonia Condæi filia adhuc in cunis agens Franciſco Lotharingo, Principi Ioinvillæo in magnam ſpem nato; Carlo-Ludovicus Dux Ioüſa, Guiſii filius natu minor, Luynæi filiæ copulantur, voto mage, quam re, & effectu; neque enim ſecutæ nuptiæ fato humanarum rerum: Luynæum non multò pòſt mors inopina præveniet; Guiſium Borboniæ tum virgini omnium calculis debitum, dum in Italia aget exulem, mors indebita metet flore juventæ & prima virtute illuſtrem, ſic ridet ſpes hominum & conſilia Deus.

Ferunt Ducem Guiſium poſt obſignatum Ioinvillæi filii ſui cum Borbonia matrimonium, ad oblatam chartam quæ pacta Luyneæ virginis cum Ioüſa item filio continebat, calamo ad manum diu hæſiſſe velut alta cogitatione defixum, Regique percunctanti, quid moræ eſſet quin ſubſcriberet? reſpondiſſe *non probe ſe memorem nominis ſui, nec ſcire quo vocabulo ſubſcribendum*, rem ſane ridiculam viro

1620. qui Borboniæ virginis cum primogenito ſuo matrimonialibus pactis ſubſcripſerat vix interjecto momento : riſum elicuit Regi dictum in ſpeciem innocens: deceſſerat Principi nominis ſui memoria per indebitam Luynæi ſanguinis admixtionem, quod palam eſſe voluit ingenioſus vir ambiguo ad Regem reſponſo.

Invaluit apud Gallos, quando exhauſtum ærarium per ſumptus immenſos, quales bella faciunt aut largitiones à Rege in privatos effuſæ,ſuppleri de publico fiſcum, quod fieri amat per tributa præter ordinem exacta à populo, quo Regibus Europæis potior eſt Gallus,ærarium ad libitum reparans quandocunque opus; dura ſubditis lex,Regibus optima, qua dominantis omnia eſſe dixeris, ſi attendis ut illi omnia in tributum veniunt. Irrepſit in Galliam centum abhinc annis peſſima publicanorum lues (Galli barbarè *Partiſanos*, vocant, gentem ſane barbaram) iis autoribus omnia peſſum dantur. Naſcente regno liber à tributo populus erat, niſi quod neceſſitas diceret; quando Regi ſuccurrere opus, effundebant ſubditi totos ſe, & patrimonia ſua in ſubſidium; hinc à ſubventione nomen tributo, quod Galli *Aydes* vocant; aſt lapſu temporum in neceſſitatem tranſiit quod ab initio gratuitum erat. Invaluit & aliud tributi genus, quo publicanorum libidini ſubjacent privatæ omnium fortunæ, per inhibita rerum commercia quas gratis natura impertitur: ſic ſalis uſus per abuſum venalis eſt, hinc leges ſalinariæ per quas ſal, naturæ donum, venale proſtat pretio toties aucto, quoties nova pecunia opus, ut in præſens in centuplum creviſſe dici poſſit rei æſtimatio, ex quo pretium illi fecere publicani. Adeone ipſa elementa tributo ſubjacent! Vlterius progreſſa publicanorum lues quæ non adinvenit tributa, in mercimonia, in victum, in veſtiaria? tenduntur vanæ captatoribus auræ funiculi per munia fori, aut Rationalium recens adinventa, res ſæpe vanas & futiles, quibus corraditur quodcunque in provinciis pecuniæ eſt venali paſſim fumo. Augetur in immenſum magiſtratuum numerus; ex decemvirali centumvirale judicium fit: his publicani in amplitudinem immenſam creſcunt, his populi ſanguine explentur, ingentiſque palatia pretii conſtruunt, per hæc deliciis immerguntur quas auri profuſio facit; gens pernicioſa Regibus, populis exitioſa, cui debitum eſt quodcunque

Partiſans.

Des Offices de judicature, ou des Finances.

Les Partiſans.

que patimur: gens deſidioſa & nequam, quam explendæ neceſſitati publicæ ſatius eſſet vomere quodcunque devoravit (unde magnus Regi proventus foret) quam deſolari penitus per tributa provincias: quæ via eſt ditandi paucorum diſpendio regni. Redeo ad ſeriem rerum. Ex lege regni edictorum probatio ad Parlamenta ſpectat; ſi innoxia ſunt actis inſeruntur: noxia rejici ſolent, prævia ad Regem deprecatione. Probe inventum, quo credat populus, ſi edicto gravatur, autore ſe Parlamento gravari, non Rege: quò item importunis aulicorum precibus à Rege extorta, in parlamenti arbitrium conferantur, neganda ſi res poſtulat: quo fit ut gratiæ Regibus, odia parlamentis debeantur, optimo ſane inſtituto. 1620.

Sub finem Martii parandæ Rex pecuniæ edicta pleraque ad Parlamentum Lutetianum mittit actis inſerenda; quæ quia populis exitioſa erant, procraſtinare Parlamentum; Rex iterare juſſa, ſtare in propoſito iterum atque iterum Senatus; donec Rex longioris moræ impatiens iret legem ipſe in parlamento dicturus: ſtipabant Condæus & Sueſſio Principes, Duceſque & regni primores qui tum in aula erant: ubi ſolio majorum recubuerat (*lectum Iuſtitiæ* vocant) pauca præfatus, Væræum Procancellarium proſequi jubet. Ille, *primum de Regum poteſtate, ut arbitrio ipſorum fortunæ omnium, ut ipſa jura ſubjaceant: præpoſtere juſſis obluctatum Senatum: primam aut alteram ad ſummum admonitionem permiſſam eſſe, ſi perſtat Rex propoſiti tenax, ſupereſſe cæcam obedientiam. Inſtituta apud Gallos Parlamenta molliendæ, non adimendæ Regibus poteſtati, qui ſecus dixerit plane ignarum eſſe, aut contumacem: eo circulo circumſcribi parlamenti potentiam: quod extra fiet conatus eſſe irritos, corporiſque in animam (per quam ſtat & vivit) motus ferocitate truces, impotentia imbelles; quæ gratis à Regibus publicæ libertatis amantibus conceſſa parlamentis, ut de edictis cenſeant, male ab ipſis in officii neceſſitatem tranſmitti: poſſe pro Regis arbitrio adimi quæ precariò poſſidentur. Edictorum & de Republica cognitionem parlamentis indebitam penitus, niſi quatenus Regi placuerit; inhibente eo, ut ſæpe inhibet, privatorum eſſe judicia nulla autoritate fulcita: privatas controverſias in parlamentis, cauſſas publicas arctiore in Concilio tranſigi oportere, Rege coram. Pertinaci edictorum refutatione inſtrui perniciose populum, ut Regum*

1620. *juſſis contradici poſſit, ut alieno arbitrio regnent, non aliter valituris ipſorum legibus, quam ſi Senatuſconſulto firmentur. Exhiberent ſe poſthac in officia quiſque ſua, quod cœca obedientia fecerint; qui contra faxit exciturum in ſe Regis iras, proximoque perduellioni crimine & daturum impotentiæ ſpecimen, & pœnas luiturum. Negatam edictorum ſolito pertinacius promulgationem dediſſe cauſſam Regiæ iræ, cujus ipſe prænuntius eſt: magno exemplo ſæviendum in noxios, ſi perſtat contumacia.* Sic effatus jubet edicta non intellecta, ſed ne lecta quidem in acta redigi. Ad hæc Verdunus Princeps Senatus aſſurgere, ſalutatoque Rege, ita ex Senatus præſcripto effari: *Se coram Rege irato, verba facere non mollienda tempore indebito iræ, ſed ne quis ſilentium in conſcientiam vertat: ea die vim pati juſtitiam, quæ præcipua Ludovico juſto virtus eſt, premi, & ſi fas eſt dicere, pravis aulicorum conſiliis opprimi leges. Optimæ Regis indoli prævalere flexa in perniciem regni conſilia; peſſum itura regni fundamenta, ſi ſic ſummo jure nulla in factum inquiſitione vulgantur quorum ad parlamenta cognitio ſpectat. Hac ſterni in abrupta qualibet viam; licita, illicita juxta fore. Exorandum Deum, cujus in manu cor Regis, ut rebus Galliæ proſpicere dignetur; ut protegat, cui male conſulitur, Regem: ut miſereatur populi per tri:uta afflicti. Palam eſſe autores mali, quorum memoria per populi ejerationem & maledicta infamis transferetur ad poſteros ea nota: Inſerenda ipſorum nomina parlamenti actis quo maneant; futurum aliquando, quæ in præſens differtur in merentes pœna, ultro ut exigatur. Procul vero eſſe quod objicitur;* Parlamento in publicis cauſſis nihil autoritatis eſſe: *verſari ipſorum jurisdictionem in publicis perinde ac privatis, quod innumeris confirmatur exemplis.* Plura his adjecit vir populi amans & integer Servinus Advocatus fiſci, quibus impoſuit finem in hæc eadem verba. *Reges olim in hoc Juſtitiæ ſolio recumbere ſolitos, quoties jura populis diſtribuere aut largiri gratias placuit, excipi tum ſuetos, per applauſus publicos, & ſicut Sol apud Perſas oriens, adoratos: verſam nunc in contrarium conſuetudinem; præſagium eſſe mali imminentis præſentiam Regis in Parlamento, nec recumbere ſolitum veteri Regum ſolio, niſi ſummo jure quæ populis noxia ſunt promovendis. Prænuntium fulminis ignem. Abſit omen. Lætiora poſthac præſagia ab adventu Regis ſperanda, ſacramque ipſius*

Servin Advocat General.

in

in ſenatu præſentiam pro igne nautico,pro Iride,pro Alcyonum nidulo fore quæ mari tranquillitatem, cœlo ſerenitatem præmonſtrant. Hæc Servinus pathetice ut aſſueverat. Excanduit Rex,&,quanquam probe tegere doctus,quibus alte premitur, vix potuit diſſimulare iras: exin non alia cauſſæ cognitione, ſummo jure in acta referri edicta, mandat. 1620.

Poſtridie citati in Regiam Præſides,fiſci procurator,& Patroni duo, temeritatis ab ipſo Rege poſtulantur, reliqua ad Cancellarium de more tranſmiſſa. Ille ſupercilio in Stoïcam ſeveritatem compoſita arguere,increpare, in pœnam depoſcere: *inaudita ſibi qui Parlamentorum diſciplina inſenuit quæ pridie in Regem procaciter congeſta audierat: primum Præſidem, fiſcique Advocatum contumelioſe invectos in Regem, qui vel uno hoc argumento quod patiens tulit) deceſſorum Regum optimus & clementiſſimus eſt. Non eam veterem diſciplinam. Vt radii à ſole, ut ab Oceano flumina emanant; ita abs Rege, qualiſcumque Parlamentis autoritas eſt, à quo ubi deſciverint, fatuos eſſe ignes, vanaque impotentium virorum conamina.* Deinde longa oratione progreſſus parlamenta deprimere, Concilii arctioris autoritatem extollere, in pœnam depoſcere contumaces. Adſtrepebant loquenti Principes & Pares Franciæ peſſimo in aula adulandi modo. Præſes Verdunus vindicandæ Senatus autoritati ex data ſibi à Parlamento formula ſic orſus eſt.

Domine, duo ſunt quibus præcipue jactamur & pene immergimur: primum eſt edictorum refutatio quæ crimini vertitur,juſſis nec ſtatim parentibus: altero continetur publicæ rei adminiſtratio, cui ſe indebite immiſcent Parlamenta. *Atenim nemo negaverit coævam eſſe Parlamentis de edictis cognitionem,uſu dein confirmatam,ejus inſtituti cauſſas,quia omnibus patent,tranſmittimus.Vix ſilere poſſumus quod veteribus hiſtoriarum monumentis docemur,laudatam ſæpe deceſſorum noſtrorum conſtantiam,quia forti animo obſtiterant nedum edictu,ſed & juſſionibus frequenter iteratis. Silentio traducam exempla innumera, unam tui revocabo memoriam, Ludovice* XI. *de quo circumfertur non ante pleno jure regnaſſe Reges:ille cum prava Balbi ſuaſione Pragmaticam ſanctionem in Gallia v lere vehementer cuperet, vulgavit edicto, actiſque Parlamenti juſſit edictum inſeri:ſemel atque iterum repulſam patitur Balbus juſſa Regis ad Senatum perferens,*

1620. *rens, donec ſenatui diceretur in aulam dies; itur in regiam per legatos, Rex jubet, inſtat, minatur: poſtquam tempore deſævierat, ira reſtituuntur juſta pondera rebus, prævalet pravis Balbi ſuaſionibus libertas publica, iterum in regiam vocatur ſenatus. Agit Rex grates ex refutatione, agit ex pertinacia: patres patriæ appellat, amplexatur, maxime Sanromæum procuratorem fiſci, cujus fuerant edicto rejiciendo præcipua ſtudia. Amplexatum ſubditos ſuos alias ſeveriſſimum Regem, magni privatim affectus indicium fuit: major in publicum caritas cum rogavit enixius ut perſtarent poſthac iiſdem in Rempublicam fide & animo, malle ſe Regem eſſe tam ſtrenue audentium, quam paraſitorum quorum adulatio exitioſa eſt Regibus, æque ac populo. Geſta hæc, dictaque ſub Rege regnandi avido & qualibet in obſtantes auſo, de quo manet etiam in hanc diem parœmia (ut ſummo jure regnabat) poſitam ab ipſo autoritatem regum extra ephebos, id eſt, emancipatos ab ipſo Reges & factos penitus ſui juris. Ergo cognitio de edictis Parlamentis debita eſt. Ergo probe rejiciunt ſi quæ injuſta videntur.* At rebus ſe immiſcent publicis Parlamenta inſtituta in res privatas? *Falſa item objectio. Poſt captum ab Anglis Ioannem Regem, conveniſſe ferunt ejus ætatis monimenta Principes regni & proceres, unaque cum Parlamento proſpexiſſe ne quid detrimenti Reſp. caperet, unde reſtituta res Gallica ſapientibus Parlamenti conſiliis. Carolum* V. *cognomine ſapientem bellum indixiſſe Anglorum Regi Edouardo* III. *parlamentique conſilio Aquitaniæ & Pictonum provincias recepiſſe nemo negaverit, niſi rerum Gallicarum plane ignarus eſt. Parlamento quis diffiteatur debitam reconciliationem familiarum Aurelianenſis & Burgundæ? Erat rebus Gallicis exitioſa diſcordia Principum, intercedit prudentia & autoritate Parlamentum, annoque* M. CCCC. XIII. *inter utramque gentem fœderis virgam ponit, qualem olim Mercurius ad quam velut impliciti in mutuum amorem angues poſuere ſpicula veneno imbuta. Oppreſſum à Iulio* II. *ſummo Pontifice Ludovicum* XII. *conſtat ex conſilio parlamenti ſui proſpexiſſe autoritati Regiæ. Docent nos eadem hiſtoriarum monumenta eundem Senatum eidem Ludovico fuiſſe autorem nuptiis ſobolis ſuæ cum Franciſco* I. *ineundis, actum id apud Turones, quo vocati Parlamenti proceres autorando facto. Franciſco* I. *Ludovici ſucceſſore prælio infelici in Italia victo & capto, matri ejus opti-*

ma

ma parlamentum pro aſylo fuit, patrum ope & conſilio lapſa erigit, Regemque tandem regno, regnum reſtituit Regi. Hæc ſane vindicant plene, & plane convincunt parlamentorum de publicis cauſſis cognitionem Si nova exempla placent, quis neſcit Carolo I X. *regnante latam legem qua vocatis principibus, & regni Gallici primoribus in arctiore Regis Concilio cautum, ſi quæ dein ad fidem Catholicam aut rem Galliæ ſpectantia proponi opus, ut non alibi proponerentur quam in Parlamento? actum id magno omnium Ordinum applauſu, proviſumque dein in Parlamento per celebre edictum (cui à menſe Iulio nomen) ne quid detrimenti Reſp. caperet. His ſi non convincitur Parlamenti autoritas, vocabo te in teſtem Rex inclyte, te deceſſorum maxime Ludovice, te patriæ amor, te deliciæ imperii Gallici. Vbi ceciderat manu parricidæ Henricus pater, quis adhuc dubiis primorum & nobilium animis, quis Mariam matrem pronunciavit Regentem Galliæ, donec te oneri feciſſet ætas parem? Veniſti ad nos veluti conſulendo oraculo, acceptumque tuliſti quod parlamento tuo è Republica viſum. Dicta eſt in ſenatu, regni regens Maria mater, quandiu natura tibi per lubricum ætatis, adimeret curas. Læta regni primordia! Vix adoleveras cum ad nos iterum venis. Conſulti placito te ſolenni majorem ætate pronunciamus, regnoque parem.* Plura parabat cum Procancellarius; *Quid*, inquit, *exemplis prave uteris in rem tuam? ita in arbitros compromitti ſolet, quorum etſi nulla per ſe juriſdictio eſt, manent ſententiæ in eos qui ſe ultro ſubmittunt. Nemo negaverit parlamentis eſſe ut in privata, ſic & in republica juriſdictionem ſi placuerit Regi, cujus eſt prorogare autoritatem judici: ſi ſe ultro immiſcent, aut ſi juſſi non parent, vanos eſſe virorum impotentium haud procul perduellione conatus; neque exemplis opus ubi res ipſa loquitur, aut uſurpatam autoritatem, aut ſi aliquando in publicis cauſſis jus dixit parlamentum, à Regibus rogatum dixiſſe.* Luynæo acceptam tulit injuriam Senatus velut autori, & manſit ira. 1620.

Per ea tempora Mayenius Luyneæ dominationis impatiens aula dilapſus, Rege inſalutato in Aquitaniam venit propere, & ſpecie metuentis: dilabuntur item Comes Sueſſio, Longavillæus, Vindocinenſis, Magnus Galliæ Prior Vindocinenſi Frater, Eſpernoniuſque, quibus item inveterata in Luynæum odia erant: his in ſeditionem concordes animi,

1620. etſi alias mutuò ſe ſuſpectabant privatim inimici. Mayenio in Luynæum odia hinc præcipue ducebantur: quod prævaluerat illi Cadenetus Luynæi frater, in ambitu Pequiniæ Virginis, cujus & ipſe affectaverat nuptias. Regina mater tacitis factionibus ſuaderi ſe patitur in res novas, nec palam agit. Procurabat tum res ipſius Armandus Richelius Epiſcopus Lucionenſis, cujus prona in bellum conſilia, necne, varie dictum, pro variis cujuſque affectibus; conſtat pacis non multò pòſt initæ fuiſſe autorem. Reginæ parenti in Regem & Luynæum cauſſæ irarum erant, ex parum ſibi ſervata fide, ex Ornano Gaſtoneæ ſpei admoto, ſe inconſulta, ex procurata Condæo libertate, eo colore quod injuſte captus: quo ipſa rei injuſtæ auctrix vulgabatur: his addebatur contemptus quo non ante major, ductus ex promotione recenti in equeſtrem ſancti Spiritus Ordinem, ad quem vocati promiſcue ne amici quidem ſed & Luynæi clientes quot & quales dixerat, nemine pro delectu Reginæ parentis admiſſo, quod Luynæo in dedecus vertit, vel uno hoc indicio rerum adminiſtratore improvido. Ancipitem & adhuc dubiam Rohanæus in ſeditionem accendit. Andegavi Regina agebat haud procul Lutetia, ubi quia ex improviſo opprimi poterat, viſum fore è re Principum ſi loco moveretur: in eam rem pluribus agit cum ipſa Rohanæus, quæ reddam qualia ab ipſo accepi. *Tepeſcere Rege coram ſubditorum rebellium animos qui è longinquo fervent; molliri in conſpectu ferocitatem, veneratione aut metu. Bellus contra Regem civilibus fugiendo vinci, res cunctatione reſtitui: Andegavo Regem jamjamque imminere; ſi in Aquitaniam Regina perrexerit, rebellaturam haud ægre ſitam procul aula provinciam, ubi audiri Rex magis quam inſpici ſuetus: in via colligendum exercitum, augendaſque copias in immenſum, qualis augetur ex nive globus ſummo Alpium vertice in ima deciduus. Nutare Burdigalam Aquitaniæ caput; illuc per Santones & Pictones iter fore eo tutius, quod Eſpernonio in iis provinciis ſumma autoritas eſt: Aquitaniam à Mayenio procurari, cui in Luynæum odium, in res novas ingens ſtudium eſt, uniendos principibus reformatos, queis præcipua in ea provincia vires ſunt: hinc delectum militiæ fore, hine præſidia & urbes. Mommorancium interea Septimanico ſolo, in quo multum valet, provincialium vota captaturum, intercepturum arces & mu-*

Ornano Gouverneur de Monſieur Frere du Roy.

Angers.

Le Languedoc.

& munimenta, Toloſá vi aut gratia potiturum, etſi Parlamentum vehementer obſtiterit : Sic eò poſitis rebus ut nutet Gallia univerſa , Ligerim Regi & Luynæo terminum fore: ſi longius abſtiterint rebellaturam Lutetiam imperii metropolim, quod bello civili malorum omnium caput eſt. Hæc ad Reginam Rohanæus. Regina ſuo , an alieno motu incertum , *ſibi ingens præſidium eſſe* reſpondet , *ab arcibus Andegavenſi & Poncæſariana ; ea parte bello exordium fore : Comitiſſam Sueſſionenſem , Longavillæi nurum Normanniæ in partes ſuas defectionem promittere ex fide à Longavillæo data : ea via Diepam obtinendam in qua Proregio item munere defungitur Longavillæus. Tacitam eſſe Rothomagi pro ſe factionem: Vindocinenſem ſacramento adactum tradendo Cadomi munimento : ita mari, terraque expeditionem fore dum ſe Mayenius, Eſpernonius , Mommorancius , unaque Sectarii in bellum accingent, cujus uno ictu moles erit Andegavi, Rothomagi, in Britannia , in Normannia , apud Aquitanos & Septimanicos. Periculoſum ſibi & Principibus fore ſi Mayenio committitur ſumma belli , agnoſcere ſe Eſpernonii genium impatientem æmuli, avidum dominationis, ſi ſe, & res ſuas ipſa Mayenio tanquam partium duci crediderit, vomiturum iras ſtatim & ultioni viam quæſiturum magis quam bello. Hunc Santonum, illum Aquitaniæ Proregem eſſe, eoque vicinis provinciarum adminiſtrationibus æmulatione diſcordes : poſitis ſimultatibus conſulturos partium ſaluti ſi neuter præferetur.* Hæc Regina, hæc Richelius: neque enim ipſa alio interprete utebatur. Regi conſilium optimum, Principibus fœderatis deterrimum fuit : nec defuere qui crederent prævidiſſe Richelium ea via ituras in ruinam res Reginæ & Principum ; quod vero haud abſimile eſt pro ſagacitate qua virum natura dotavit. Maluit procurare res Regis , cujus una per naturam cauſſa erat cum matre , quantacunque diſcordia in præſens intercederet. Ferunt Rohanæi memoriales libri manuſcripti , Richelium quo minus in Aquitaniam Regina pergeret obſtitiſſe, animo retinendi rerum imperii, quod tranſeunte ad Mayenium ipſa, amiſſurus erat , ſuperbo nimis & audaciore Mayenio quam ut æmulum pateretur. Sane multum Regis intererat dominari Richelium unum , Reginæ animo alias implacabili.

1620.

Le Pont de Cé.

La Comteſſe de Soiſſons.

Agnito Reginæ parenti in res novas eſſe conſilium ſtatim Luynæus, cui tum alta quies , implacida velut imagine exper-

1620. experrectus, præſentibus graviora metuere, omnia in pejus augurari, ſperare, indignari, ut metu hoſtium, ut fiducia, virium agebatur: quanquam diſſimulabat maxime: præcipuus illi à Mayenio timor, ingenti invicem odio, eoque majore, quod cauſſa premebatur: augebat formidinem Mayenii imperterritus animus, cui nihil arduum, nihil ſupra ſpem erat. His accedebant odia Eſpernonii, cujus præcipua in legiones Galliæ autoritas, quarum præfectus erat. Inter principes (etſi tum maxime concordes erant) ſperabat Rex futura diſſidia, æmulatione honorum invicem, niſi caput agnoſcerent: hinc diverſam agi ab illis Reginam haud parum intererat, per quam & factioni prætextus & caput erat. Diſſimulato metu Mombaſonium Rex ire ad matrem jubet deprecandæ molliter iræ, ſi quid de ſe, aut Luynæo queritur: additæ litteræ quibus matri filius adblanditur, permiſſo in aulam reditu, ſi redire velit: his adjecta promiſſa, in ſpem magna, qualia ſuggerebat amor, aut metus. Dum Andegavi Mombaſonius vana rerum imagine Reginæ illudit aut illuditur, Rex ſuppletis novo milite præſidiariæ cohortis ordinibus, propere Aureliam venit haud procul Andegavo; hinc Bellegardium virum ſagacem, neque improbatum Reginæ, præmittit, quo duce viæ ſe illa committat dum ipſe Aureliæ præſtolabitur: Regina morbum cauſſata protelare moras, ſuſpectiſque quæcunque à Luynæo promittebantur hæſitare. Timorem augebat præſidiarius miles ſolito frequentior ſtipans Regem. Non defuere qui dicerent *haſitantem, acrius urgeri debuiſſe; omiſſis legatis ipſum Regem eo munere melius defuncturum, & quanquam in juſtum exercitum non adhuc coaluerant vires, finem bello fore in ipſo limine, operatura tum vel una Regis præſentia quod non multò pòſt vix potuere ingentes copiæ per magnam cladem.* Ita uſu venit in civilibus bellis, per longiores moras mala invaleſcunt, feroque velut humano corpori medicina paratur, cum data veneno ſpatia, quibus ſe in venas inſinuet.

Le Colonel de l'Infanterie Françoiſe.

Bellegarde.

Le Duc de Vendoſme. Le Grand Prieur de France. Soiſſons. Bois-dauphin. La Trimouille. Rais. Rohanés. Rohan. Aubeterre. Nemours. La Valete.

Dum tempus teritur per legatos utrinque miſſos, Andegavum veniunt Dux Vindocinenſis, & major Galliæ Prior, confirmando in bellum Reginæ matris animo: his adjuncti Comes Sueſſio, Mareſcallus Buſcodelphinus, Tremollius, Radeſianus, Rohaneſius, Rohanæus, Marchio Albaterranus, Dux Nemoroſius, Valeta Eſpernonii filius bellum ingenti

mole

mole præparabant. Normanniam Dux Longavillæus ; Eſpernonius Santones , Engoliſmenſes , Lemovices ; Mayenius Aquitanos , ut cuique autoritas & ſtudium , trahebant in Reginæ partes. Ex adverſo diſtribuerat Rex copias ſuas in hunc modum. Ad Campanos Ducem Nivernum & Mareſcallum Vitrium cum lecto milite , ad Delphinates, Vivarienſes & Cebennos,Duces Guiſium & Eſdiguerium:ad Lugdunenſes Liencurtium;ad Arvernos Ducem Capruſium,ad Britannos Briſſacum;Mareſcallus Theminius quanquam Mayenio impar erat Aquitaniam ; Pictones Sangeranus; Turones procurabat Curtenvautius; Lemovices,Santones,Petragoricos , Engoliſmenſes Gomes Schombergus , Pompadorius, & Bordellius : Burgundos Marchio Mirambellus per abſentiam Bellegardii Proregis (is tum in aula Reginæ matris agebat procurandæ paci) Mommorancius Septimaniam adminiſtrabat Regi, an Reginæ incertum. Magna Regi in illum ſuſpicio , & ingens timor ex veteri autoritate quam in ea provincia per longam Proregum ſeriem gens Mommorancia habebat. Ceterum quanquam Reginæ matri per Vrſinam conjugem proxime affinis, abſtinuit bello , neſcio an & factione. 1620.

Saintenge.
Angoumois.
Limoſin.
Guienne.
Champagne.
Dauphiné.
Vivarés.
Cevenes.
Lyonnois.
Liencour.
Auvergne.
Chevreuſe.
Bretagne.
Briſſac.
Poitou.
Touraine.
Courtenvaut.
Perigort.
Pompadour.
Bordeille.
Bourgogne.
Mirambeau.
Languedoc.
Des Vrſins.

Bellegardio , deſperata pace, in aulam reduci, ſubſtituuntur Archiepiſcopus Senonum illi agnatus , ejuſdemque nominis , & Berullus Congregationis quam Oratorii vocant Generalis , vir ſpectatæ fidei , cujus apud Reginam matrem magna tum autoritas & major poſtmodum. Ab his pleraque, pacandis rebus propoſita nullo effectu : eludunt Principes , neque Regina flecti poteſt ut pacem ferat qualis proponitur. Haud iniqua pleriſque viſa confœderatorum principum conſilia in bellum , ſcriptoque in publicum dato vulgavere ipſi , *Oppreſſos ſe per ſuperbiam viri injuria dominantis , eoque juſtam vim , qua vis repellitur.*

Bellegarde.
L'Eveſque de Sens.
Le P. Berulle, General de la Congregation de l'Oratoire en France.

Antequam ſe in bellum accingit Regina parens ad Regem filium ſcribit in hanc ſummam. *Id quodcunque belli quod maximum eſt, Luynai opus eſſe in arrogantiam & temeritatem adeo prolapſi ut contemptor omnium, nemini probetur , cunctis in odium ſit : dum Republica diſtribuit munia, dum agit munificum largitorem pro libidine promovens fœda ſibi mancipia , magnificentia, opibus, & cunctis privatum modum ſupergreſſis extolli; proculcare illuſtres viros, matrem Regis ſui contemnere*

1620. *nere & inſectari: laceſſitam ſe, atrocius quam dici poſſit, ſcripto vulgato ſub Regis nomine, in hac verba*: Captum injuria Condæum Principem, cohibitumque arcta cuſtodia contra jus gentium, libertati cui reſtitui debuerat, oppoſitam ab his vim publicam, qui tum adminiſtrabant res Galliæ. *Lætam ſe quod miſeratione ductus Rex, liberum eſſe juſſit Principem proſapia ſua, lætam quod autore Luynæo res geſta; at peti adminiſtrationem ſuam calumnia, in ſe odium conjici ex capto Principe, ab eo maxime qui captat ex liberato gratiam; atrocior injuria eſt quam ut ferri poſſit. Conſultò excitas in ſe Condæi Principis iras, quas non deprecatur ſi vera poſtulatio. Quo tempore in cuſtodiam conjectus habitam diu in ſuſpenſo quæſtionem nemo ignorat, tandemque arctiore in Concilio itum communi calculo in id ſententiæ*, unius cuſtodiam omnium libertati profuturam: *haud ignota ſe loqui Regi & Luynæo. Eo facinore quod certe arduum erat procuratam Galliæ pacem, extinctaque ſeditionis fomenta in ſingulos annos rediviva. Habitam ſe in opprobrium, neque exauditam ſi quæ petiit: recenti in Equeſtrem Ordinem promotione, datam Luynæo tabulam albam in quam adſcripti pro libidine fratres, agnati, familiares, vilia amici mancipia, rejectis quos ipſa proponebat melioris notæ Nobilibus; plures à ſe propoſitos, neminem admiſſum, dum effreni numero triumphavit vir inimicus: nec ſatis repulſam paſſos quos ipſa propoſuerat, niſi palam adjiceretur rejectos ex capite proponentis. Nihil ſibi commercii eſſe cum principibus ab aula fugitivis; ſibi alia ab ipſis vota; uno in Luynæum odio convenire: quique omnes ab uno opprimuntur, unà omnes in juſtam ultionem armari; ſocia calamitate necti ſibi viros, prima regni columina, & queis una eſt deſolatio, unam eſſe cauſſam. Evanuiſſe promiſſa quibus fidem adegerat Rex ſolenni nuper ſacramento, futurum poſthac, ut Luynæi minuta poteſtate, rebus pondera ex æquo redderentur. Itum contra, &, qui minui debuerat, auctum in æmulam Regi dignitatem; qui augeri, minutos in ſui contemptum. Ex his palam eſſe, ut in ludibrium habetur data fides. Nunquam ſe muneri defuturam ſuo, quæque filio debet, quæ Regi, quæ regno, probe præſtituram. Interea viveret ſoſpes, feliciter regnaret, quod fore ſperabat quandiu non admitteret in regno ſocium. Indebita Luynæo quæ uſurpat: nec ferenda unius augmento omnium decrementa: quæ ſcribere adigitur, dicturam ſi liber in*

aulam

aulam erit acceſſus, aut ſi dabitur locus extra Luynæi manum & inſidias poſitus, ubi fas ſit promere quæ nefas in aula cogitare; ituram ſe, habitaque procul cuſtodia militum, poſtquam diffidentiam omnino poſuerit, prolaturam qualia & quanta populus patitur, filioque ſubditorum amantiſſimo, deterſuram lacrymas quas calamitati publicæ dabit, dum ille mutua charitate amplexabitur matrem Hæc ſumma litterarum quas Comes Sardinius ad Regem pertulit. 1620. *Sardini.*

Non multò pòſt litteras ad Parlamenta componit Regina mater: memini convocatis Parlamenti noſtri claſſibus agitatam diu de litteris quæſtionem, *legi, an remitti conveniret.* Quibus legi placebat, *Contemptum*, ajebant, *eſſe maximum reiicere quæ Regis mater ſcriberet; iniquam à matre diffidentiam in rebus filii; non aliter acturos cum hoſte ſi ſcriberet: injuria ſuſpectari Reginam cui Gallia tot nominibus debitrix eſt; unum & commune matri periculum eſſe cum filio, neque in præſens alio indicio ream, niſi quod extra ordinem ſcribit; communicari fortè hiſce litteris parlamento arcanum magni momenti quod ea tantum via innoteſcat; non alias deferenda ad Regem, ſi quæ Regina in Luynæum ſcripſerit, reo ante viſa quam judici; neque judici exhibenda niſi pro arbitrio rei.* Prævaluit mitti ad Regem litteras ſigillo intacto: ea cauſſa fuit, quod bello jam indicto, filio pro hoſte erat mater. Exinde emiſſario dictum, vinclane injicienda velut in reum donec res Regi innotuiſſet, remitti placuit, reverentia delegantis.

Non antè fortior in Regem factio, partitam Regina mater Galliam habebat cum filio. Serpit labes, provinciaſque depaſcitur malo inteſtino. Longavillæus Normanniæ prorex eam provinciam, quæ reliquis prævalet gaza, arcibus maritimis & populo, in Regem excitabat mutuatus autoritatem unde Regi munifico largitori debuerat fidem. Obſtabat Rothomagus, urbs provinciæ caput, parlamentoque ſubnixa (in quo Regi præcipua fides) opponebat pravis recta conſilia: urgebat prorex, occupataque Diepa, arce ad Oceanum munita imminebat minis & ferro. Spes Rothomagi occupandi in eo poſita erat, quod Longavillæus ejus provinciæ prorex primam uxoris ingreſſionem proxime deſtinabat in urbem, quod ingentibus pompa & comitatu celebrari ſolet; iis quippe ſolennibus conveniunt provinciæ nobiles *Roüen.* *Diepe.*

1620. les proregi honorando. In tanta frequentia ſperabat haud ægre urbem occupatum iri: promovendo negotio circumequitabant Rothomago magnus Galliæ Prior Vindocinenſis, & Comes Torignius, hic in inferiore Normannia legatus erat, ille procurabat Cadomum magni momenti arcem. Sueſſio, Dux Vindocinenſis, Buſcodelphinus interjectum Ligeri & Sequanæ ſolum, Ligerim Regina mater inſederat qua fluit ab urbe Turonica in Oceanum, ripaſque hinc inde munierat; Eſpernonius circumjecta Engoliſmæ tenebat; Dux Tremollius Thoarſii ampli & illuſtris in ea provincia feudi Dominus, Radeſianus & Rohaneſius Duces confinia Pictonum uſque ad Aquitaniam: Dux Rohanæus num Engeriacum, & circumſita Rupellæ; Santones & pars magna Lemovices Eſpernonius ante memoratus; Blaviam Marchio Albaterranus ad Garumnæ oſtia ſitam, quo præſidio Garumna ingens fluvius in vinculis habetur, qua parte Oceanum ſubit. Aquitaniam Mayenius cum Rupelauro invaſerat, ille prorex, hic in ea provincia legatus: Mayenio res anguſtæ pro natalium dignitate, Rupelauro ampla domus, pecuniæque in numerato vis ingens, Henrico IV. largitore munifico. Haud dicere pigebit in tranſitu rem ridiculam. Iverat Rupelaurus Mayenio in creditum, pecuniamque mutuo dederat bello ſuſtinendo & ſequebatur Ducem: Rex viri ex beneficio Henrici IV. provecti ingratitudinem ægre ferens litteris increpat, ille lepidè excuſat factum reſcribens in hæc verba; *Non Mayenium ſe, ſed ſequi pecuniam ſuam, malum nomen fore debitorem ſuum, niſi creditoris veſtigio premitur*: quo reſponſo haud illepide eluſit iram. Id moris Rupelauro, vafro & ſagaci viro, ſeriis facetias miſcebat argute, affectataque ſimplicitate, lingua (quæ Vaſconum eſt) vernacula, & rudi utebatur, qualem neſciunt Galli, cujus & Henrico IV. erat à matre uſus, quippe uterque Vaſco, ſic ingenti apud Principem gratia floruit, auxitque familiam quæ etiamnum manet ampla & dives. Marchio Valeta, Eſpernonii filius Reginæ matri merens, prævalidam in extremis Galliæ arcem, Metas, ſub ejus nomine procurabat, qua ſperabatur tranſitum fore Leodienſium militi conductitio, quem legebat in Germania Barbinus vir Reginæ admodum fidus. Quanta hæc factio patet ex perſonis conjuratorum; majora exſpectabantur in dies ſubſidia à Sectariis, quibus per am-

Vendoſme Grand Prieur de France. Le Comte de Torigny. Caen. Le Loire. La Seine. Tours. Le Duc de la Trimoüille. Thouars. Les Ducs de Rohan & de Rais. Le Poitou. Le Duc de Rohan. S. Iean d'Angely. La Rochelle. Xainctes. Le Limoſin. Le Marquis d'Aubeterre. Blaye. La Garone. La Guienne. Roquelaure.

Le Marquis de la Valete. Mets. Liegeois. Barbin.

ambigua tempora res lætæ, magnaque incrementa decremento Regis, & regni. Rohanæus & Tremollius præcipua Sectæ columina fidem Principibus dederant, ſi primi belli conatus Reginæ ſuccederent, fore ut omnis Secta tranſiret in ipſius partes. Nec omittam quod audivi, quod legi, noluiſſe Auguſtam ſubſcribere pacto à Principibus cum Sectariis inito, nequando ipſius memoriæ imputaretur, unam & communem fuiſſe illi cum hæreticis cauſſam. Factum optimum Principi apud quam Dei & Religionis prima cauſſa erat; non defuere tamen qui ſcrupuloſitatem increparent, in hanc fere ſententiam: *Parum intereſſe ſubſcriberet, necne, ſi manet quod apud omnes conſtat, fuiſſe ipſam cauſſam diſſidii; deterrimum eſſe arma capere in Regem ſuum; at ſi quem ea libido invadit parum ſibi proſpicere ſi quid intentatum relinquit. Male conſultum qui rebellat; peſſime qui in extremis poſitus, hæret. Imminere caſum hæſitanti, nec fidem datam, nec Religionem ſpectandam iis momentis quæ ſaluti decretoria ſunt.* Hæc politici peſſimum genus hominum, quibus plerunque Deus & Religio pro nihilo ſunt: diverſi ab ea opinione Chriſtiani, diverſa & Regina, vidua Chriſtianiſſimi Regis & mater. Factioni expeditus miles, præcipuæque ad Aquitaniam vires erant ſub Duce Mayenio: illi Huraltium Bellebatum adjunxerat Rex, libellorum ſupplicum in regia magiſtrum, cujus conſilio Aquitaniam regeret. Invaluit in Gallia novo uſu, ut provinciarum proregibus admoveatur à Rege rogatus aſſiſtens, cujus officium eſt jura militi diſtribuere, & ſi quid à milite, ſi quid à prorege peccatur, inquirere & monere Regem de omnibus, ſic patent Regi quæcunque in provinciis fiunt. Eo tum munere Bellebatus defungebatur: ubi Mayenii defectionem vidit, hortatur, intenditque metum: Mayenius contra obluctatur, inque partes ſuas trahere tentat Aſſeſſorem, cujus conſiliis magna erant momenta; *hac ſperari poſſe primam togæ in Gallia dignitatem, familiæ ipſius illuſtri hæreditariam, quæ à Regina mox victrice procurabitur, hac decus & gloriam fore.* Bellebatus nihil his permotus propere ad Regem ſcribit, monetque *rebellaſſe Mayenium, ſequi nobilitatem Aquitanicam novorum avidam, arces & urbes in ea provincia ferme omnes juraſſe in ipſius verba, nutare Sectarios à quibus timendum maxime, etſi nondum aperte rebellaverint.* Hæc ille ad Regem. Dein Toloſam venit,

1620. *Hurault de Bellebat.*

1620. nit, Senatuique adjunctus una nobiſcum proſpicit Reipublicæ, vir ingenio & facundia valens, polite & compte eruditus: hæc arte & ſtudio parta; certe naturæ multum debuit, ex antiqua Huraltiorum & Hoſpitaliorum proſapia oriundus, magni Pibracii, Cancellariorumque quos habuerat olim Gallia & Navarra maximos, nepos digniſſimus. Plura adderem magno debita viro, niſi quod mihi proxime agnatus erat, quo fides ſcribenti decederet: illum mors indebita non multò pòſt ſuſtulit, ſuone, an alieno fato incertum: fuere qui crederent æmulatione, aut per invidiam, veneno ſublatum; at hæc in tempus ſuum.

Huraut. De l'Hoſpital.

Ingentes Mayenio copiæ; rarus Theminio miles; ille impune vaſtabat quam alluit Garumna provinciam utramque ripam tenens; hic muris tegebatur vix egredi auſus. Reginâ morari apud Andegavos obſtinatâ convenerat inter Principes, Mayenio iter ad Ligerim fore; hinc junctis copiis expeditio in Lutetiam deſtinabatur expugnandæ aut accipiendæ in deditionem urbi: quocumque caſu in ſeditione ſpes erat: at Mayenio via longior, nec facilis tranſitus.

Anjou.

In Aquitania merebant Mayenio quindecim legionariorum millia lectus miles, alariorum quatuor millia: indicitur ſecundo Garumnâ Burdigalam iter, hinc ad Pictones, nec longa poſt Andegavum via. Hæc inter Mayenio affertur Moiſſacenſes obſtare auſos legi quam ipſe dixerat; ille ira vecors, nec ſui compos, neglectâ ſtatim (cui ſe accingebat) viâ convertere in Moiſſacum arma, privatæque ultionis libidine, abdicare communem principibus cauſſam. Non ita natus Mayenius ut diſſimulare injuriam poſſet, aut pati. Moiſſacum urbs eſt ad Cadurcos invalida, non munimentis, vix cincta muris: ſupereminet collis præruptus, unde introſpicitur; collem circumaſperant dumeta & vineæ, ubi ſtatio fida hoſti, unde in urbem collimatur haud incerto ictu, hinc fit, ut artem deſtruente natura, irritus ſit labor urbi munimentis aut vallo firmandæ. Theminius audito in eam partem ire Mayenium, lætus agi à propoſita via diverſum, propere urbem ſubit, procuratiſque Marchioni Theminio filio quæ poſcebat neceſſitas, & ferebat tempus, ſtrenue obſtare jubet.

Poitou. Angers. Moiſſac. Quercy.

Quia præcipuum in ea expeditione belli momentum erat, Senatus Toloſanus Bartholomæum Gramundum patrem meum,

Barthelemy Gramond.

meum, rerum experientia & virtute inter paucos, quanquam 1620.
ſenecta tardabatur, ire Moiſſacum jubet, firmandis oppidanorum animis, procurandiſque quæ propulſando hoſti conducerent; quo munere defungitur vir ſapiens eo acrius, quod per id obſidionis frangi præviderat Mayenii copias, interea dum ad Ligerim iniquo principibus marte de ſumma rerum agebatur. Ita res cedit: urbem Marchio Theminius Parlamenti ope annona munit & milite, hoſtemque operitur: Mayenius totis viribus accingit ſe in expeditionem, urbique deſolandæ adverſo Garumnâ tormenta bellica invehit. Rem ridiculam! Sectatur larvam dum ad Ligerim Regina impar viribus, ſigna conferre cogitur decretoriâ pugnâ. Liceat excurrere in factum, quo læſa Mayenii fama vehementer, quo in peſſum ivit unita factio. Ex capto Moiſſaco urbe tenui quid gloriæ illi, quis obventus? nihil penitus, ut dici poſſit cæca caligine percuſſum à Deo cui præcipua eſt cauſſa Regum; ſic inani expeditione conſumpſit vires, partiumque ruinæ plus contulit, quam regius miles; Theminius cunctando vicit.

Ineunte Iulio Bellegardius magnus Galliæ hippocomus, Mareſcalluſque Briſſacus viri illuſtres in Ducum & Parium Franciæ numerum cooptantur; neque memoratu indignum eſt, Bellegardium familiæ Aquitanicæ illuſtre nomen Duci Gentilitium, in Surra poſitum (urbs eſt Comitatui Burgundiæ contermina) ita Bellegardiæ Ducatus nuncupata urbs quæ antè Surra fuerat. Hæc inter affertur interceptum à magno Galliæ Priore Cadomum; pulſum Legatum Regis; Prudentium ſuffectum arci procurandæ; oppidanos in arcem armatos, & ni propere Rex ſubſidia miſerit mox ituram & urbem in Reginæ partes, vi, aut metu: nunciatur item Rothomagum Normanniæ caput in procinctu eſſe ut Longavillæi factioni ſubſcribat, obſtare pravis in res novas conſiliis Parlamenti Patres, aſt non omnes: Butrudæum Præſidem Longavillæa labe infectum, una & ipſius filium legatum Bailliviæ generalem alere ſeditionum fomenta & ſpargere. Rex ire properus quò ſeditio vocat. Quæſtione in Concilio arctiore propoſita quid potius, hoſti occurrere, an præſtolari venientem; fuere quibus improbaretur occurſus, his ferme rationibus; *Statim ac Lutetiâ abſtiterit Rex periculum fore urbi, cui victus diurnus eſt ex Regis præ-*

Bellegarde grand Eſcuyer de France.
Briſſac.
Caen.
Prudent.
Boutroude.

1620. *ſentia: viris exhauſtam probis & fortibus, queis erit cum Rege expeditio, incendiariis, & prædonibus exponendam, unde mox ruina, incendium, deſolatio. Timendum eo exemplo reliquæ Galliæ; urbes ſeu in vicinia, ſeu in longinquo poſitas una Lutetiæ defectione, omnes deceſſuras Regi. Eam urbem primum eſſe cœlo Gallico mobile, quo ſimul rapitur omnis Gallia: non alibi vulgus magis inſtabile, immanem urbem, belluam eſſe multorum capitum quæ nationibus Europæis componitur fere omnibus qualis olim Roma. Si conglobabitur in vicinia urbis, reginæ matris miles, ſi juſto numero circumjecta populabitur & diripiet; vitandis incendio & ruina ſubſcripturos factioni municipes, ſatius fore ipſis cum inſanientibus furere, quam ab inſanientibus injuriam pati. Reliquis urbibus ſuam cuique jacturam privatim eſſe noxiam, ita natam Lutetiam, ut utraque ipſius fortuna ad Galliam univerſam ſpectet:* Hæc deſidioſi homines quibus in longinqua expeditio diſplicebat. Condæus obluctari enervi conſilio, autor eſſe Regi, in expeditionem *iret qua monſtrabat ſeditio viam; in mora periculum eſſe, ſtatim opprimendos præſentia qui longiore patientia convaleſcent. Haud ignota ſe loqui. Et ſe fatis indignantibus olim rebellem, temporibus in vanas legationes ultro citroque conſumptis uſum opportune præparando bello quod finierat antequam inciperet ſi Rex incautum ſe & ſocios præveniſſet.* Prævaluit ab experto conſilium, jubet Rex in proximum diem parata eſſe omnia. Sequi juſſo exercitu ipſe nōn alio, quam cohortis excubiarum præſidio antecedit, gnarus facto magis, quàm conſilio ſeditiones reprimi. Magnum regibus exemplum eſt Ludovicus noſter: per glacialia & nives, per torridam æſtatem intrepidus pergit & indefeſſus; tenax propoſiti, per obſtantia audacior & obſtinatior.

Antequam Rex in eam ſe expeditionem accingit diploma vulgat contra Principes, & ipſorum fautores; juſſi in officia ſua redire aulæ miniſtri, & nobiles: datur in pœnitentiam menſis; ſi perſtiterint protinus pro perduellibus habendos, bona ipſorum ſtatim publicanda. Sic amica monitione compellati abs Rege optimo qui ſe, ipſi præbuerant inimicos: Reginæ matris nomen conſultò omiſſum, ne ad poſteros tranſiret memoria: quippe, ut aſſolet, actis parlamentorum inſerto diplomate manebat indelebile crimen. Pridie quam Lutetia abſiſteret Rex Parlamenti patres, vetera regni columina in au-

lam

lam vocat, urbemque illis committit conjugis Reginæ auſpiciis regendam; Reginæ Sillerium Cancellarium admovet virum ſenecta gravem, longaque rerum experientia ſapientem. Adjuncti comites in viam, Gaſto frater, Condæus Princeps, Dux Luynæus, Praſlinius & Crequius Mareſcalli: ſtipabat nobilium turba haud infrequens, rarus miles. Ponteſiæ occurrunt Regi Cadomenſium legati (urbs eſt ad confinia agri Normannici) urbem oppidani, arcem imminentem regebat Prudentius fidus Vindocinenſibus, ſub quo magiſtro adoleverant: contraria urbi & arci ſtudia; urbs Regem, arx Reginam agnoverat. Invalida urbs, quia arci ſubjecta, & ſi valeret maxime, nihil erat auſura metu Vindocinenſium fratrum. Confirmandis oppidanis, præſidium militare intromiſſum à Rege, præfecto Marchione Monio, viro audace; ipſe lente ſequitur habendo ſecundum viam delectui militum, quantum ſatis obſidendæ arci.

1620. *Pontoiſe.* *Caen.* *Le Marquis de Mony.*

Præmiſſi Praſlinius & Crequius Mareſcalli, militem arci admovent, foſſamque, & vallum producunt; Rex retrahendæ in obſequium arci, quam corruperat Longavillæi labes, Rothomagum properat. Agnito Regis adventu, dilabitur miles, deliteſcunt factionis autores, mutant conſilium & animum qui adhærebant. Longavillæis prima eſt fuga, ſequuntur Butrudæi pater & filius, proſcribitur uterque edicto; Longavillæus Proregio munere ſpoliatur; laudatur Senatus Princeps Riſius ex ſervata urbe. Poſtera die Rex Cadomum venit; redintegrantur militi noſtro vires, quique magna vi obſtiterat Prudentius, ubi audiit adeſſe ipſum Regem, agnoſcit Dominum, & legem ſubit: Parum exſpectata deditio hæc, nedum à Vindocinenſi præfecto arcis, ſed nec ab ipſo Rege. Imprudens conſilium, quo præceptori ſuo commiſerat arcem Vindocinenſis, viro inſtruendis in liberalia Principibus, magis nato, quam in belli caſus. Creditum (nec vana fides) uni Regis præſentiæ debitam præcipiti deditione victoriam, per quam in plano fuit ruina partium. Læta primordia raro ſequuntur exitus infelices: quippe famâ geritur bellum, quam primi caſus occupant. Ea expeditione ſauciati Arnaldus Sclopigerorum Equitantium (Carabinos vocant) præfectus, & Seriniacus ordinis, legatus in prætoria cohorte; quibus remunerandis aucta ſtipendia, milleque viritim aurei diſtributi. Supra fidem eſt quantum Reginæ parenti deceſſerit ex deditio-

Boutronde. *Arnaud, Capitaine des Carabins.* *Serignac, Lieutenant d'une Compagnie des Gardes.*

 ne

1620. ne Cadomi, cujus expugnationem crediderant principes aut poſitam ſupra vires Regis, aut longius protrahendam: nec vana exſpectatio, niſi velut miraculo Deus protectorem ſe Regis oſtenderet, quo momento deſperata omnia credebantur. Memorant antequam arx dederetur Regi, Prudentio doloſe incuſſum timorem in hunc modum: Iuſſus à feciali regio arce abſiſtere, poſtquam ſe magni Galliæ Prioris legatum reſponderat, nec poſſe reſtituere niſi autori ſuo depoſitum; *Te* (inquit fecialis) *diris devoveo impium & perduelle caput, venale Regi, decem aureorum millibus debitis percuſſori*: audiit præſidiarius in arce miles præconis voce poſitum ſub haſta præfecti ſui caput, unde Prudentio metus & rara poſtmodum in milite ſuo fiducia cui venum ibat: hinc ſecuta deditio.

Alençon. Verneüil. Dreux. La Ferte-Bernard. Vendoſme. La Fleche. Le Mans. Baſſompierre. La Champaigne. Sens.

Vix deditionis fama pervaſerat cum arces Alenconia, Vernollia, Drocea, Fertobernardea, Vindocinenſis, & Flexia Regi reſtituuntur. In confiniis Cenomanorum Regi adjungitur Baſſompetrus Campaniæ copias ductans, quibus auctiore exercitu Rex nihil hæſit, quin adverſis ſignis cum matre concurreret; funeſta expeditio! luctuoſa victoria quocunque inclinabit!

Pridie Calendas Auguſti Rex Cenomanos venit, nec diu cum Archiepiſcopus Senonum, & Pater Berullus in pacem Oratores, mollitum Reginæ animum referunt, *paratamque ut paci ſubſcribat ſi confœderati Principes una ſubſcripſerint: unam ſibi cum illis cauſſam eſſe, quam ſi abdicaverit, indignam fore fide accepta.* Intercedit Rex diſparitate fortunæ Principum & Reginæ; *hanc veneratione & cultu proſequi ſe, quia mater eſt: eo nomine accepturum legem qualem ipſa dixerit; illos, quanquam Principes ſunt, eſſe natura ſubditos, quibuſcum pacta inire, etſi vehementer volet, vetant leges. Siſtant ſe prius in officium ſuum, dein, quem victorem experti ſunt, clementem habituros: ſi veniam humiles petunt, effecturum ſe ut neminem ejus facti pœniteat.* Hæc Rex. Regina propoſiti tenax, ſine Principum interventu negat ſe ſubſcripturam paci. Fracto fœdere bellum acrius renovatur. Longa-

D'Elbeuf. villæo Normanniæ præfecturâ dejecto, ſubſtituitur Ellebovius. Mommorancius Reginæ matri per Vrſinam uxorem affinis, eoque nomine ſuſpectus Regi (quod ante diximus) per legatum ſancit ſolennius fidem, & manet: nihil Reginæ parentis precibus, nihil promiſſis commotus: quanquam ambigua

ligua de ipſo vulgabantur. Britanniæ Oratores (regio eſt ad 1620.
Oceanum vaſta & dives) fidem nomine provinciæ ſuæ, quæ *Bretagne.*
in eam diem nutaverat, ſacramento firmant. Droci caſtrum *Dreux.*
genio loci validum, præſidioque munitum, obſidente Baſſompetro optimo belli duce expugnatur: Vernolium fidem Principibus datam ſponte exuit, denique æmulatorie concurrunt abdicatis partibus, arces & oppida in ſpontaneam deditionem. *Verneuil.*

Interea Regina mater vix ſui compos ibat quo impellebant Principes: illi præcipuum robur ex mille & ducentis alariis; legionariorum ſex millibus, veteranis militibus, levis, aſt expeditus in omnes belli caſus exercitus, ſi haberet expertum ducem. Expugnatur ſecundum viam Flexia; *La Fleche.* fanum Suſannæ fruſtra tentatur Varenio propugnante; verſa *Ste. Suſanne.* dein in Cenomanos arma: præmittitur viis explorandis major Galliæ Prior, is dum incaute progreditur, in hoſtem incidit, ſorte, an conſilio incertum. *La Varene.* Clauſerant ſe Regii ſeptis, ligno tumultuario & ceſpite congeſtis, quò iniqua pugna irrumpentibus: demum abſtitit hoſtis poſtquam ter, quaterque caſtra tentaverat. Eo prælio Beauregartius partium fautor *Beauregard.* dum ſtrenue vallum oppugnat, ſauciatur. Rex haud ignarus inſtandum famæ, &, prout prima ceſſerint, fore univerſa, impigre caſtra in hoſtem movet. Res eſt portento haud procul: peditatum Regis æquabant numero Principes, alariis prævalebant; in pugnam æqua planities erat, alis percommoda. Quis credat degeneres à prima virtute viros, nulla in apertum cauſſa ſubito metu conſternatos? vagas lata planicie copias ære cient, ſeque Andegavum cum Regina parente pars magna recipiunt. Stolide conſultum; nec enim debuerant muris claudi copiæ, vel hoc uno indicio paventes; tutior erat in caſtra receſſus, ubi vigent militiæ leges & diſciplina: in urbe militis audaciam & vires frangunt ejulatus fæminei queis implentur domus & muri: At obtuſa erat Principibus ingenii acies, naturaque velut obluctante ad Regis aſpectum fatiſcebant conſilia ipſorum & vires.

Andegavo ſe, fortunamque belli omnem committit Regina mater, urbi invalidæ, diſtribuitque agro circumpoſito per mapalia præſidium militare; namque major illi militum numerus, quam ut urbe caperetur: inſtabat Rex, jamque circumjecta tenebat: urbem ne obſideret fecit veneratio loci, quo mater claudebatur.

1620. Interea uniti Principes Reginæ matri autores erant Andegavo ut abſiſteret, literiſque identidem ſubmonebant, *Apud Pictones & Aquitanos ſeditionis fomenta valere in dies, augmentaque partibus eſſe immenſa: qua ſolo Andegavenſi Regi eſt impar, fore tranſmiſſo Ligeri potiorem. Nihil haſitandum, capeſſenda in Aquitaniam via; poſtquam urbes & caſtra Ligeri circumjecta firmaverit regendis praponendos viros audaces & fidos, quibuſcum Regi negotium erit vanis expeditionibus deludendo dum quodcunque eſt Gallici ſoli, à Ligeri uſque ad Pyrenaos aut rebellabit, aut ferro flammaque vaſtabitur: ſic divertendam belli molem qua alias Andegavo incumbet tota. Si muro clauditur omnis miles, urbem invalidam ſtatim vi expugnandam: ſi in aperta planitie experiri placuerit, finem fore bello, pralii unius fortuna, quam confœderatis exitialem fore conſtat ex diſperſis per totam Galliam ipſorum copiis. Arcanum eſſe politicum bello civili è longinquo experiri cum Rege; detrectare pugnam cum Domino, cujus vulgò praſentia terrentur ſubditi, cunctatione opus & conſilio, ubi aperta vi victoriam ſperare non poſſis, nec debeas. Secundùm iter augmenta fore maxima fugienti; Lemovices & Santones Eſpernonio fidos, Pictones & Alnixios Tremollio, Rohanao, & Rohaneſio, ad Aquitaniam ſtare in armis Mayenium lecto milite; una junctis, triginta peditum, alariorum decem millia fore, latas acies, nulloque adhuc belli caſu disjectas: quibus ſi ipſa acceſſerit poſt diſtributas per praſidia & ſtationes intra Ligerim & Sequanam copias, ſub imperio Principum Longavillai & Vindocinenſium, haſitaturum Regem ſigna in Aquitaniam movere, aut praſentia ſua circumſita Lutetia firmare opus ſit: utrinque hoſtem fore, in utraque expeditione periculum. Si pravalet in Aquitaniam expeditio; Britanniam, Normanniam, Bleſenſium, Carnotenſium, Aurelianenſium provincias ferro deſolandas: Picardiam, Campaniam, Inſulam Francia patere incurſioni, prada, incendio; & quod Regi deterrimum, ipſam Lutetiam, eo in longinqua profecto haud procul ſeditione fore: contra, ſi circumſito Lutetia ſolo caſtra metabitur Rex, dum ſe Regina ad Aquitanos ſubduxerit: confirmandum Principibus Gallia tractum omnem, qui à Ligeri ad Alpes, ad Pyrenaos eſt. Rebellaturos Santones, Pictones, Arvernos, Lemovices, Aquitanias duas ulteriorem & citeriorem, Benearnium, ipſamque Galliam Narbonenſem; poſt-*

Eſpernon. Poitou. Aunix. La Trimouille. Rohan. Rohanés. La Bretagne. La Normandie. Les Provinces d'Orleans, de Blois, de Chartres. La Picardie. La Champaigne. l'Iſle de France. Saintonge. Poitou. La Rochelle. L'Auvergne. Le Limoſin. La Guienne haute, & baſſe. Le Bearn. Le Languedoc.

poſtmodumque fama rerum (qua bellum præcipuè geritur) & 1620.
proclivi mortalium in res novas affectu, ſequuturos Provin- *La Provence.*
ciales, Delphinates, Burgundos: ſic quocunque ſe Rex ver-
terit, bellum fore ipſi iniquum; & ſi pax potior bello videbi- *Le Dauphiné.*
tur, fore pacem qualem Regina & Principes dixerint. Hæc *La Bourgongne.*
ſumma monitionum. Neglecto conſilio quale & Rohanæus
dederat, prævaluit caſtra metari non procul Andegavo, quo
nihil peſus: Regina in urbem ſe recipit: ſic probe conſulta,
deteriora ſequitur, bellum ſegniter movere ſtatuit, eumque
primam incurſionem facere poſſet, trepidam defenſionem
parat pacis neſcia, neſcia & belli. Memoriæ traditum eſt; Ri-
chelio cujus conſilio agebatur, agnitum apprime, ut erat ex-
pediti homo ingenii, deterrimum fore Reginæ rebus, ſi An-
degavi ſubſiſteret, loco invalido; agnitum item belli molem
aliò transferendam, ideoque probatum in Aquitaniam iter,
etſi contra vehementer obſtiterit: mirantibus pleriſque qua-
re viſis melioribus & probatis, deteriora Reginam ſequi
maluerit, hæc ratio reddebatur; *Hoc ipſum quod Reginæ pa-
renti peſſimum, Regi optimum fore cujus cauſſa ſemper eſt
præcipua apud probos.* Certe qui ſub Rege naſcitur, primitus
fidem Regi debet, quam ſi quis alius à Rege ſibi arrogat, rei
alienæ temerarius contrectator eſt, nec ſtandum pacto quod
contra leges fit & jura regni. Fide ſolutus eſt qui contra Re-
gem ſuum, fidem dedit. Erant qui & conſuluiſſe Richelium
Reginæ rebus dicerent, non alia tum in pacem via, quam ſi
minuerentur Principum vires caſu improſpero: Ita elici
ſanguinem ægro quò ferventior natura tepeſcat. Ceterum
variabant ſententiæ, neque enim conſtabat apud omnes de
itinere in Aquitaniam moliendo; ab eventu agnitum quid
opus facto. Initia rerum incerta ſunt: nec perinde dijudica-
ri poteſt quid factu optimum ſit, cum inſtat actio, quam peſ-
ſimum fuiſſe, quod factum eſt.

Non procul Andegavo aſſurgit oppidum prælio illuſtre
cui accingimur (pontem Cæſaris appellant) hac quia regiis *Le Pont de Cé.*
copiis tranſitus erat, expugnando dein, ſi opus Andegavo, pla-
cuit pro tempore (inſtabat quippe Rex) tumultuario aggere
circumducta foſſa muniri, diſtribuitur loco opportuno mi-
les, circumequitant alarii, peditum quatuor millia lecta ma-
nus, alarii mille & quingenti; reliqui Andegavum tenebant & *Dubelay.*
circumſita: legionariorum præfecti Bellayus, Foſſelierus, *La Foſſeliere.*

 Buſco-

1620.

Bois-guerin. Les Ducs de Rais, de Vendoſme. Marillac. S. Anian. Mareſchaux de Camp.

Buſcogerinus eo prælio præ ceteris inſignes: alariis imperitabant Duces Vindocinenſis & Radeſianus, hic forte tum in caſtris, ille qua die commiſſum prælium venturus ſperabatur: caſtrametatorum officio defungebantur Marillacus, Comeſque Santanianus. Ligeri alluitur oppidum ponte duplici commeabile, unde illi nomen; pontium longitudo, ſtadia duo facit: longitudini æqua eſt geometrica proportione latitudo: fluit circum haud implacidus amnis, clauditque in modum inſulæ; ſupereminet caſtrum regia amplitudine, haud invalidum, extrema pontium utrinque in ſuburbana porriguntur. Andegavo pagus quatuor ferme milliaribus diſtat, planitie inter utrumque lata & aperta: oppido imminet fanum Albini ubi monticellos circumaſperos natura poſuit, cinericio lapide (ardoſiam vocant) fuliginoſos & è longinquo nigricantes: hîc Regi caſtra, ſex omnino peditum millibus & ſexcentis alariis compoſita. Dignoſcendo loci genio præmittuntur Crequius, Baſſompetrus, Trenellius, Nereſtanus, caſtrametatores: atenim quia peſſimo uſu invaluit apud nos, ſtatim ut ferro experiamur, ubi in conſpectu ſumus: hoſte vix agnito velitatio fit inter rorarios, nec multò pôſt tria peditum millia, quadringenti equites adornant pugnam, cujus hic ordo fuit. Præſidiariæ cohortis centurias octo Canaplius Crequii filius natu minor ejuſdem cohortis præfectus; Picardiæ & Campaniæ cohortes Zametus & Comes Monrevelus, militiam quiſque ſuam ductabant; alarios Hurræus, Lopeſius, Elbenus, Contenantius: poſuerat in medio tormenta bellica Marchio Rhoſnius rei tormentariæ in Gallia præfectus. Ab Albini fano arcta in planiciem via, nec ſemper æqua; aſſurgit media planicie monticellus cujus radices inumbrat lucus, luco tegebantur alarii noſtri, necnon Monrevelii & Zameti cohortes: hæc inter, planiciem occupant octo præſidii Regii centuriæ, præfectis Muſſio, Bordero, Montiguio, Aplincurtio, Briſſaco, Campaniolio, Furillio, Toyraſſio. Vbi aperta tenuit miles, nihil moratus Crequius committit ſe in aciem, centumque & quinquaginta rorariis præire juſſis ſub Muſſio & Maliſſio, diſtribuit in cornua quinque, regii præſidii militem, medium tenente Canaplio; dextra Picardicæ cohorti in totidem cornua diviſæ Duce Zameto, læva creditur Campano militi, duce Monrevello. Zameti rorarios centum, velitationi faciendæ

S. Aubin. Crequi. Baſſompierre. Trenel. Nereſtan. Mareſchaux de Camp.

Canaples Maiſtre du Camp du Regiment des Gardes. Zamet. Monrevel. Hurre. Lopes. D'Elbene. Contenant. Le Marquis de Rhoſni, grand Me. de l'Artillerie de France. Mus. Borderes. Montigni. Aplincour. Briſſac. Campaniol. Fourilles. Toyras.

daæ Pradæus ſignifer, Monrevelii velites pari numero ducta- 1620.
bant Campaniæ cohortis legati duo; utroſque Guitautus *Dupred.*
ſuſtinebat lecto milite; hic in velitationem ordo, quæ mox *Guitaut.*
in prælium vertit.

Ex adverſo Mariliacus, Santanianuſque, quorum hic au- *Marillac.*
dacia militari valebat, ille conſilio & aſtu, legiones ſuas pro *S. Anian.*
loco diſtribuunt: legionarius, quibus tegebatur caſtris e-
rumpit ultro, planaque inſedit littori circumpoſita: non
ante lætior miles, non ante in prælium expeditior, exſul-
tat ſpe inani, lætoque præſagio regiorum ſpolia dividit cer-
tæ deſtinatione victoriæ; neque vanum aut irritum quod
ſperabat, niſi Dux Radeſianus, & Baro Ioſſelinus (pudet *Le Duc de*
effari) ipſo pugnæ exordio, poſt datum belli ſignum mille *Rau.*
& quingentis ſecum alariis dilapſi prælio abſtitiſſent, illau- *Ioſſelin.*
dato vel ipſis qui prævaluere diffugio: metu, an conſilio id
geſtum vix liquet. Tormentis bellicis adornat pars utra-
que prælium per ingentem ſtrepitum diſploſis, unde fragor
& metus; ruina, & ſtrages levia fuere: rorariorum velita-
tio diu utrinque æqua, dubia pugnæ initia; quod ægre fe-
rens Rex è monticello non procul ſito proſpectans, ibat
ipſe in prælium moræ impatiens, niſi Condæus & Luynæus
obſtitiſſent. Nutante diutius victoria, retruditur tandem in
caſtra ſua legionarius Reginæ miles pugnam extra auſus.
Hæc inter diſtribuenti imperia, & militiæ ordinem Santa-
niano affertur dilapſos mille & quingentos alarios Radeſia-
no fugam monſtrante; affertur item exſpectari etiamnum
magnum Galliæ Priorem cujus viribus inerant ſpes & fortu-
na prælii (neſcio an in via defecerat.) Ad hæc ille furenti
haud abſimilis, deſperatis rebus, colligit alariorum Regi- *La Com-*
næ matris ordinem centum cataphractos leve ſubſidium: *Et* *pagnie de*
quando, inquit, *proditio victoriam invidet, non eripiet, com-* *la Reyne*
militones, quod viris fortibus natura conceſſit, virtutem & *Mere.*
gloriam in honora morte. Deceſſerat ejus animo victoriæ
ſpes omnis, neque ambitus viro quam cadere decora morte
non inultum. Redintegratur prælium donec immani vulnere
caderet ab equo præceps ſaucius: Boyerio præda eſt viro for-
ti; at non lethale vulnus: una & ſauciatur Sangerius vir ſtre- *S. Gery.*
nuus: vana ſane utrique virtus ex fuga ſociorum. Receperat
ſe in caſtra hoſtis, montemque & circumjecta tenebat cum
Picardica & Campana cohortes facta in cuneum irruptione,
caſtra

1620. caſtra expugnant; haud incruenta Regi victoria fuit. Guitautus dum ſtrenue dimicat vulneratur, cadunt Pradæus ſignifer, Marchio Mareſius, & Nereſtanus, quorum hic ingenti rei bellicæ fama caſtrametatorem agebat: una in pagum irrumpunt, qui fugiunt, qui ſequuntur. Dein ad pontem ventum, renovatur pugna per anguſtum locum iniqua regiis; pedem medio ponte fixerant Buſcogerinus & Marchio Foſſelierus præfecti cohortium, morituri antequam loco cederent, quo pugna acrior: demum nulla in ſubſidium ſpe poſt multam cædem abſtitere. Hic ferro cæſi aut undis abſorpti hoſtium octingenti, Foſſelierus & Buſcogerinus præfecti cohortium regiis in prædam veniunt, unaque centuriones quindecim, vexilla ſeptem. Victoriæ laus debita Crequio, Baſſompetro, Trenellio, Nereſtano & Mareſio viris illuſtribus; debita item Marchionibus Neſlio, & Humiero, Baroni Paluäo, Riſſayo, & Boyerio. Pontem Regii, ſed nondum victoriam tenent: ſupereminet arx unde in utramque ripam per medium pontem collimat præſidii miles infeſta in Regios diſploſione, dum hac illac victoriæ fiducia liberius commeant: non incerti ſcloporum ictus, non jactæ in irritum tormentariæ pilæ, & niſi cito expugnabitur arx, ingens editur ſtrages. Placuit obſideri: aperiuntur valla & foſſæ, muro ſuccedit miles regius. Hæc inter Thierius vir ſtrenuus cataphractorum reginæ matris ſignifer, Andegavo viginti ſecum equitibus ad Pontem Cæſaris remeabat neſcius pugnæ, niſi quod è longinquo diſploſiones, & murmura confuſe audiebat: ratus velitationem eſſe, aut prima rorariorum certamina; explorando hoſti accedit quo confuſæ voces vocabant, quo deſignabat viam excitus pulvis. Iam planitiem tenebant Regii, qua illi in caſtra ſua tranſitus erat per medios pontes; pontes item inſederant: id ubi agnitum, ſpeſque omnis effugii adempta, mutuatur à dolo præſidium, vadoque tranſmeare quærens mentitur ſe Regium, permixtus militi noſtro velut contubernalis; at nec illi teſſera in promptu, neque faſcia albeſcens inſigne Regis. Vbi patuit hoſtem eſſe diſploſione infeſta excipitur, caditque una cum ſociis duplici ad jugulum glande trajectus, neque occumbit quanquam erant immania vulnera. Poſtridie admotis ad muros tormentis nulla obſeſſis in ſubſidium ſpe, caſtro abſiſtit præſidii miles, ſalvis vita, armis, impe-

Dupré. *Le Marquis des Marés.* *Nereſtan.* *Boiſguerin.* *Foſſeliere.* *Neſle.* *Humieres.* *Palüau.* *Riſſe.* *Boyer.* *Thieri.*

impedimentis: ſigna & tormenta bellica Regi ceſſere. Hic Pon-Cæſareano prælio exitus, qui & bello fuit. 1620.

Rex victoria ovans ad Reginam conjugem ſtatim delegat qui perferret victoriæ monimentum ſigna hoſtilia: quæ matris ſtemma præferebant Andegavum ſpecie venerationis remiſſa ad Reginam, parentem: redditi item nullo in redemptionem pretio qui è familia ipſius inter captivos inventi ſunt: inhumata cæſorum corpora, proſecutuſque funera Rex (quanquam hoſtium) cum luctu; procurata ſauciis medicamenta, fomenta ægris, nec triumphatum ex ſanguine Gallico; laudati qui rem ſtrenue geſſerant, præcipue Santanianus: Radeſiani dilapſum, aut fugam & ipſi victores reprobabant. Ejus cauſſa in incerto eſt: quidam dixere ex rumore transactæ pacis quo momento ibat in hoſtem temere ſparſo, revocaſſe gradum indignatum mactari velut victimas viros fortes: erant qui vulgarent ita conventum cum Rege: quidam timorem & ignaviam arguebant; nec defuere qui orta privatim inter belli duces de imperio altercatione, dicerent detrectaſſe ipſum qui feudi Dux erat parere inferiori: plerique excuſant factum alto ſecretò quod nec ipſi revelare audent, ut fieri amat in magnis negotiis, quæ affectato palam ſilentio in majus audiuntur.

Regina mater Andegavi, pugnæ reliquias colligit, &, ut molleſcunt in adverſis mortalium animi, quam diu detrectaverat pacem enixe rogat; & pax Regi bello potior erat, luctuosâ in omnem eventum victoriâ. Interea affertur inſtare urbi Regem, proximæque obſidioni parari in caſtris arma & militem, unde ingens metus: urbem impleverant fœminæ, ex Reginæ parentis & Comitiſſæ Sueſſionenſis familia, triſte obſidioni propulſandæ præſidium: aderat Sueſſio Princeps, aſt leve in adoleſcente ſubſidium. Inſtat Rex quo citius de pace ageretur; tractandæ iidem qui prius delegantur, Dux Bellegardius, Archiepiſcopus Senonum, Præſes Ianinus, & Pater Berulliuspro Rege; pro Regina matre Richelius Epiſcopus Lucionenſis unus inſtar omnium: nec diu cum in pacem conventum ſub certis legibus quarum hæc ſumma.

La Comteſſe de Soiſſons.

L'Archeveſque de Sens.

Le Preſident Ianin.

Le Pere Berulle.

I. *Concedendum à Rege diploma Reginæ matri, Principibus, nobilibuſque, & quibuſcumque tandem qui illi adhæſerint, quo noxæ illa, hi debita pœna eximentur.*

II. *Pa-*

1620. II. *Pacto nuper apud Engoliſmenſes convento ſtandum.*

III. *Præfecturas, & officia militaria, niſi de quibus diſpoſuit Rex, reſtituenda ſpoliatis.*

IV. *Penſiones & ſtipendia, Reginæ parteis ſequutis, ſi quæ antè debita, numeranda, non ſecus ac ſi meruiſſent Regi.*

V. *Publicam ſi quis pecuniam in privatos uſus convertit, repetundarum minime reum fore.*

VI. *Ire, redire, tranſmigrare, morari ut liceat pro arbitrio nulla urbium, nulla provinciarum exceptione, iis quibus una fuit cauſſa cum Regina matre.*

VII. *Gratis & ſine redemptionis pretio dimittendos utrinque captos.*

VIII. *Pontis Cæſarei caſtrum Reginæ parenti, Comiti Sueſſioni Drocum, Vindocinenſi caſtrum Vindocinenſe & Vernolium, Buſcodelphino Sablæum, Mayenio Fertebernardæum reſtituenda.*

Dreux. Verneuil. Sablé. La Ferte bernard.

IX. *Revocandos in officia quemque ſua militiæ præfectos ipſo facto. Conceſſum Reginæ matri diploma ipſius partes ſecutis quibuſcunque profuturum.*

X. *Cataphractorum ordines bello juxta & pace conductitios Comiti Sueſſioni, Principibus, necnon & regni primoribus, prout à Rege olim conceſſi, non obſtantibus abrogationibus quibuſlibet, valituros poſthac.*

Les Compagnies de Gens-d'armes entretenues.

XI. *Capitalia judicia contra indefenſos prolata, ut revocentur.*

XII. *Sexcenta librarum millia Reginæ parenti numeranda, queis exſolvat nomina per malignitatem temporis contracta.*

XIII. *Reſtituenda invicem caſtra, urbes, arces. Diruenda munimenta qualibet ab exordio belli conſtructa.*

XIV. *Penſiones, ſtipendiariæ annonæ, & ſi quid aliud, militum aut nobilium ordini à Rege munifico pendi ſolitum, ſolvenda in præſens & in futurum, prout fieri ante id belli invaluerat: neque in opprobrium aut ultionem, opponendum nobilitati poſthac, aut populo quod à Rege defecerint ſecuti Reginam, aut Principes.*

Hic finis bello civili parum exſpectatus. Poſt pacem ita tranſactam, viſum è Republica fore, ſi privatum fœdus Luynæum inter & Richelium iniretur; eo tum deductis Galliæ rebus, ut ad ſalutem ipſius ſpectaret unio inter æmulos.

los. Mutuò ſuſpectabant ſe viri ſummam utriuſque aulæ tenentes: Regem Luynæus, & cum Rege imperia rerum: Richelius Reginam poſſidebat, naſcente etiamnum fortuna nihil modici cogitans; unde æmulo metus: nec ſperabatur concordia matrem inter & filium duratura, niſi duo rerum arbitri inter ſe convenirent. Luynæo ex ſorore nepos erat Convaletus vir nobilis, ex antiqua Comitum Royrenſium proſapia: Richelio neptis item ex ſorore, illuſtris virgo Poncorlæo è ſtemmate: par utrique fortuna per avunculos: & ſi Convaletum urbana comitate fortuna dotaſſet, felix erat utrique nexus. Securitati, & potentiæ conſulunt duo regni columina, nuptiaſque inter nepotes meditantur. Poncorlæa prima inter virgines aulæ regiæ, jungitur Convaleto, debita meliori fato, ob feritatem & barbariem viri. Certe eo nexu virgo innocens tranquillitati publicæ victima, Luynæo & Richelio fidei pignus fuit: rara inter conjuges caritas, & ſi vera quæ tum temporis multum invaluit fama, inane conjugium, enervi viro. Ita Luynæus, ita Richelius ſociato ſanguine invidiam declinant, ita ſibi conſulunt, diffidentiâ præſentis fortunæ, futuræ anxii.

1620.

Convalet de la maiſon de Royre.

Poncorlé.

Non multò pôſt Rex, Dom. Gaſto, Condæus, Luynæus, effuſaque in gaudium aulæ nobilitas Briſſacum veniunt; huc ſe item confert Regina parens, ſanciturque altum fœdus matrem inter & filium. Miſſum exin ad Parlamenta diploma regium, quo Reginæ partes ſequuti reſtituebantur bonis & dignitatibus, quæ perduellione amiſerant: actum id XVI. Auguſti. Hæc breviter de expeditione Poncæſareana cujus proſperos & properos ſucceſſus debuit Rex præſentiæ ſuæ. Matri inſtare poterat, injuriaque laceſſitus in manu habebat legitimam ultionem, prævaluit caritas.

Briſſac.

H I-

HISTORIARVM GALLIÆ

Ab exceſſu HENRICI IV.

LIBER SEXTVS.

SYNOPSIS.

S*ECTARIORVM in Ludovicum* XIII. *rebellionem, & bellum in ſectam atrox aggredimur; ea cauſſa eſt, cur eo libro ab origine ſua in ætatem noſtram ſecta deducatur. Henrico* II. *regnante inſinuat ſe Gallorum animis Calviniſmus. Ab exceſſu Regis nova in ſucceſſorem factio. Proditio Ambaſiana. Condæi detentio & periculum. Franciſcus* II. *vita excedit. Rebellat iterum ſecta, pugnatur in agro Drocenſi, Guiſius victor dum Aureliam obſidet, interficitur. Proditio Meldenſis: ad fanum Dionyſii prælium, victoria, & cæde Mommorancii victoris illuſtre: Iarnacæo Condæus interfectus: Moncontoreo Colignius victus. Laniena San-Bartholomæana perſtringitur. Rupella obſidetur. Henricus Andium Dux in Poloniæ Regem electus ſolvit obſidium. Rebellant una cum Sectariis Mommorancius & Coſſæus. Carolus* IX. *fato fungitur. Succeſſor Henricus Poloniæ Rex, de pace cum Sectariis agit, hinc Catholicorum in ipſum unio, & ſeditio prætextu religionis deterrima. Pereunt Cutracenſi pugna Ioüſæ duo, quorum alter Præfectus maris prima apud Regem gratia floruerat. Cladem ulciſcitur Guiſius ad Alnetum. Vniuntur Henrici Galliæ, & Navarræ Reges. Guiſii fratres ſuſpecti Regibus occiduntur. Bella iterum. Necatur Henricus* III. *De ſucceſſione controverſia inter Carolum Cardinalem, & Henricum Borbonios patruum & nepotem. Prævalet Henricus ut jure, ita & viribus. Poſt Henrici exceſſum, agitur de fœdere cum Hiſpanis ineundo: Regis Hiſpani cum Gallo comparatio. Sectariorum odia in Hiſpanos. Benearnenſes Epiſcopi Eccleſiæ patrimonium, quod Sectarii indigenæ invaſerant, repetunt jure ſuo. Reſtitutioni procurandæ delegatur à Rege Renardus, fruſtraque inſtat. Lodunum ſectæ Comitia convocantur; ordo conventus, ſeries petitionum, protervitas. Iuſſi abſiſtere negant ſe abſtituros, & tandem deluſi à ſuis abſiſtunt. Expeditio in Benearnenſes. Bello contra Sectarios principium eſt in Septimania. Privatienſis ſeditio reſtinguitur à Mommorancio poſt captam urbem. Re-*

cipitur urbs & caſtrum à Briſono Sectariorum duce. Villanova Bergi, Valouſium, & Vallum à Mommorancio capiuntur. Valouſium à Secta receptum proditione oppidanorum, iterum à Mommorancio expugnatur. Conſternantur Benearnenſes ad Regis adventum. Navarræ arcis deditio. Conſtitutio novæ legis in ea provincia. Regis Lutetiam reditus. Indicta Amiliani Sectariorum Synodus Benearnenſium querelas excipit, fidemque aſtringit ſubſidio inferendo. Comitia Rupellæ habita. Litteræ ipſorum ad Regem contumaces & ſuperbæ. Eſdiguerius pro Rege reſcribit & ſpernitur. Leges futuro mox bello à Rupellanis Comitiis perſcribuntur, per quas quidquid regii juris eſt uſurpatur. Deficiunt à Secta primores in quibus ſpem locaverat.

HVc deducti modò Annales noſtri ubi bello in Sectarios principium eſt, quo civile & inteſtinum, eo atrocius. Regina mater, ſeditioſa ſæpe molitos per Regis infantiam, auri profuſione immenſa adegerat ut ferre pacem vellent, neque ea regente ſævitum armis atrociter, bellum umbratile fuit, reſtinctaque ſeditio quo momento exarſerat. Nunc ſeriò in arma prorumpitur. Opus aggredior plenum variis caſibus, diſcors per ſeditiones, præliis infauſtum, & ſparſa ubique mortis imagine horrendum. Video è longinquo infeſta cædibus & naufragiis maria; video infectum ſanie, tabo, cadaveribus ſolum, mutuo ſuccedentibus bello, fame, & peſte. Denique hiſtoriæ tu mihi materies fertilis miſeræ & luctuoſæ, Gallia infelix, orbis caput, commerciis & litterarum cultu dives olim & illuſtris, nunc per vires ipſa tuas exhauſta viribus. Excidii & ruinæ quia pars magna ſunt in Gallia Calviniſtæ, ejus Sectæ originem, prima rudimenta, & progreſſum, ut inſinuavit ſe Gallorum animis, ut crevit in immenſum, ut diu ſtetit ſuſpectâ Regibus autoritate dicam: mox ut Ludovico ætate noſtra bellum intulerit; ut continuata rebellione Galliam deſolaverit cæde, incendio, & ruina; ut ocii & pacis impatiens uno nobiſcum caſu ceciderit; nam & victores velut Cadmæa victoria exhauſti eo bello Hæc in tempus ſuum digeſta fideliter referam; in præſens de ortu Sectæ & incremento in compendium differo.

Gallorum promptam in arma alacritatem nemo eſt externorum qui neſciat: Galli experimur malo noſtro per bella civilia. Poſt reſtitutam ſæpe Sedi Apoſtolicæ dignitatem, poſt

bella feliciter geſta qua oritur, qua ſol occidit, vivebat in eo ſplendore natio invicta, ut remotas late gentes in ſui admirationem impelleret, plerunque in invidiam; quando irruptione ſubita inundavit Galliam nova Secta, qua animi lethaliter afflicti, pars magna Deum & Reges abdicaverant; niſi ætate noſtra Ludovicus qua conſilio, qua armis Dei cultum vindicaſſet, & regnum. Bonum hoc factum tentaverant olim infeliciter in ipſo ſectæ naſcentis exordio Henricus II. Franciſcus II. Carolus IX. Henricus III. & ſi pari animo Henricum IV. non perhibent hiſtoriæ monimenta inſtitiſſe Sectariis, credo quanquam à teneris arma tractaverat, metu negotii difficilioris dubitaſſe magis de eventu belli, quam reprobaſſe bellum. Iam in eam audaciam evaſerat faſtus, ut pacis & belli arbitria ſibi arrogarent Sectarii: ſæpe ab ipſis ea conditio paci adjecta, *ſi libertas* (ut loquebantur) *conſcientiæ, ſi Miniſtrorum annua de publico penſiones, ſi urbes quas fidei obſides, matrimonii, & ſecuritatis appellabant permitterentur*; alias bellum atrox fore & perpetuum. Quis credat Ludovicum vix primam ætatem egreſſum, aggredi auſum vi aperta quos Henricus pater metu improſperi eventus intactos habuit, poſtquam inſenuerat bellis?

La Liberté de conſcience. Les Villes d'oſtage, de mariage, de ſeurté.

Qui ſint, & in quibus differant, Calviniſtæ, Puritani, Proteſtantes, Huguenotti altercatio eſt inter Autores, illis ego rem totam remitto; meæ partes ſunt geſta ipſorum perſequi, credulitatem ignorare, aut ſpernere. In Galliam
1540. ſub Henrico II. veniſſe conſtat, exin ſectæ perniciem inſinuatam animis ut nova placent. Quia tamen per ea tempora Calviniſmus adhuc in cunis erat, vagire, non loqui permiſſum; clandeſtinis per noctis ſilentia conventiculis, proceſſit recens, & furtiva credulitas, donec ſub Franciſco II. adoleſceret: adulta palam loquitur. Ambaſiæ ad Ligerim caſtro regio Franciſcus hibernaverat, cum Sectarii ſpecie libelli ſupplicis, lectis clam totâ Galliâ copiis pulſant Regiam, & ni fama præveniſſet ſcelus, perierant Rex, ipſius fratres, Medicæa mater, & Guiſius, (hic præcipue petebatur:) hæc ad annum M. D. LX. Calvinianæ ſectæ prima rudimenta. Non multò pòſt Rex edicto damnat perduelles, deſtinatumque ſcelus aperit Principibus externis, nec ultrà ſævitum. Apertius eo facto eruperat furor, quam ut ſecreto tranſigerentur reliqua. Lugdunum aperto Marte
1560.

Amboiſe ſur Loire.

ten-

tentatur, proditionis Lugdunenſis rei in furca finiunt; autoratæ rebellionis poſtulatur Condæus, moxque amovendæ invidiæ venit Aureliam, & capitur: etſi juriſdictionem conſtanter declinabat, à delegatis judicibus condemnatur, jamque imminebat pœna capitis, cum repente Rex moritur. Succedit Carolus IX. decedit Guiſio ſumma rerum, quam ſub Franciſco tenuerat: reſtituitur vitæ & libertati Condæus, magiſque injuriæ memor, quam beneficii, gratiam nova rebellione rependit. Vocatur è Germania auxiliaris miles. Drocenſi prælio capitur Sectarii imperator exercitus Condæus; incerta diu alea, tandem inclinat in regios victoria, tanta clade ut à victis victores parum diſtinguerentur. Aureliam prælii reliquiæ fugiunt, obſidetur urbs invalida, inſtat Guiſius, jamque urbem tenebat, cum à Poltroto interficitur. Sicarius per alta noctis ſilentia niſu valentioris equi abreptus, nocte poſtquam tota laxis habenis fugerat rareſcentibus ad primum crepuſculum umbris, fato ſuo ſiſtitur ubi pridie commiſerat ſcelus, quod miraculo haud procul viſum; fuit crimini & pœnæ idem locus. Sequitur proditio Meldenſis, cujus ſcopus Regem intercipere, ipſumque & matrem habere in vinculis, neque procul aberant meditato facinore; niſi Nemoroſius, unaque Helvetiorum ſex millia periculo præſenti eximerent regiam domum, quo facto Nemoroſio & Helvetiis multum debuit Gallia. Erumpentibus qua facilior acceſſus à fronte, à tergo, in latera Calviniſtis, ferunt ſecundum viam Helvetios, itinere & prælio continuis obſtitiſſe, donec medius inter ſepta haſtarum Rex, Lutetiâ exciperetur: hinc aperto Marte diſceptatum. Ad Fanum Dionyſii manus conſeritur acie inſtructa; ſtrages eſt utrinque maxima, Mars æquus, niſi quod Sectarii deceſſere loco Catholicis: his ingens jactura in Mommorancio Comeſtabili, cujus vita per varios belli caſus tranſacta vix glorioſius finire poterat anno ætatis LXXXII. Carô conſtat Regi id quodcunque victoriæ, quod fieri amat in bellis civilibus quorum exitus luctuoſi quocunque inclinet fortuna. Nec multò pôſt prælio Iarnacæo Condæus occumbit; reſurgit ex funere rediviva rebellio poſt cladem fortior: Condæo ſuccedit Colignius vir natalibus & militia clarus, qui, niſi Regi ſuo moveret bellum diſſidii fomes & caput, virtutis heroïcæ exemplar erat, ſupra antiquos

1562. Dreux.
Poltrot. 1563.
Meaux.
Le Duc de Nemours. 1567.
La Bataille S. Denys. 1567.
La mort du Conestable de Mommorancy. 1569.
Iarnac.
La Mort du Prince de Condé. Coligni.

quos duces quos mirata eſt Græcia, quos Roma extulit. Colignio tota belli moles incumbit, delectuque novo reparatis viribus in conſpectu Regiorum metatur. In ſolo Montoræo, prælium atrox, rebelles cæſi; Rex victor. Finis bello ſperabatur poſt exhauſta ferro tot præliis Sectariorum ſeptuaginta millia; res contra ceſſit, reſurgit ex ſtrage Secta fortior; devolant ab Aquitania, Borbonia è ſtirpe Henricus & Condæus patrueles: opitulatur, quæ ſupra omnes in Calviniſmo ardebat, Ioanna Labretana Henrici IV. mater, Catholicorum ſui temporis flagellum, & Eccleſiæ terror: Secta zelo, & viribus adoleſcit: Aquitania, Benearnium, Santones, Pictones, una concurrunt renovando diſſidio; Rex ſupplex pacem orat. Conclamatis rebus, ecce atrox & crudele conſilium! Proponuntur Henrici Borbonii cum Margareta Valeſia nuptiæ, ſolennibus feſtive tranſigendis Sectarii turmatim nobiles, & ſectæ columina, primores, Lutetiam conveniunt. Exit interea ſecretum à Rege edictum, quo jubentur, ſtata die Catholici, una Sectarios internecione delere, ea mente ut in prima factionis capita Lutetiæ patrata cæde, dies eadem foret decretoria ſectæ per totam Galliam. Obſtabat fides ſolenniter data; prævaluit vetus axioma, *fidem violantibus, violari poſſe. Sanctam eſſe debere & inconcuſſam fidem qua ſubditus Regi ſuo tenetur, à qua toties diſceſſerat Secta, quoties è re ipſius fuerat.* Revocatur Ambaſianæ, Meldenſis, & aliarum proditionum memoria queis Gallia & Reges petebantur: addebatur *nullam eſſe fidem qua hæreticis datur.* His perſuaſum Regi alias invalido, & inermi, dolo ut ageret. Specie nuptiarum ludicro in eam diem indicto vocantur Sectariorum præcipui, dant ſe in viam Pariſios nobiles è ſecta, Galliæ provinciis circumfuſi: illuceſcit D. Bartholomæi dies dicta in lanienam, parantur nuptialia: purpura & byſſo veſtiuntur Sectarii nobiles, nuptiis ſui Principis feſtive honorandis, (ita Henricum appellabant tum Sectæ caput:) & ecce (horreſco referens) Lutetiæ & reliqua paſſim Gallia necantur uno omnes ordine: non ſexus, non habita ratio ætatis, donec explerentur ſanguine & ultione laniſtæ, & vulgus cruoris avidum: totam per noctem Lutetia impleta cædibus; poſtridie redintegratur acrius laniena. Colignius inter cæſos magnum ſui deſiderium reliquit ſectæ: is paucis antè diebus, dum ex regia domum

1569. La Bataille de Moncontour.

De Guienne.

Ieanne d'Albret mere d'Henri IV.

Saintonge. Poitou.

Henry de Bourbon.

Marguerite de Valois.

Les Conſpirations d'Amboiſe & de Meaux.

La journée de S. Barthelemy.

domum redit ſclopo è feneſtra diſploſo ſauciatus fuerat, privata, ut creditum, ultione ex nece Guiſii, quam ipſe procuraſſe creditus. Memorant queſtum pro tempore audentius, vultuque truci minas meditatum, dediſſe cauſſam laniena, quæ tranſacta dum ipſe adhuc à vulnere tardabatur; cæſus è feneſtra in vicum projicitur: non ſatis occidiſſe, niſi oſtenderetur, Horrendum ſpectaculum! natat in ſanguine quanta eſt Lutetia, privatique per urbem rivuli dum de ſanguine undique confluente in Sequanam exonerant colorem fluvii mutant: jugulantur noxii juxta & innocentes pro libidine percuſſorum, ut quemque res privatæ agebant, aut odia. Nec cæſi omnes, plerique aſylum invenere in urbibus quas Secta occupabat; quoſdam affinitas cum Catholicis contracta ſalvos habuit, queis deliteſcere datum donec deſæviiſſent ira & furor. Numerus per Galliam cæſorum triginta ferme millia. Memorabile eſt facti atrocitate, quod ferunt Reginæ Margaritæ libri memoriales, (ea Henrici Navarræ Regis conjux ignara mali.) Inter proſcriptos Leyranus, vir nobilis, non procul regia habitans invaditur ſub carbaſeo induſio nudus; poſtquam vulnus acceperat exerit ſe cubili, fugitque in regiam ubi aſylum fore ſperabat ex Rege Navarro; urget ſicariorum globus, proripit ſe victima in Principis qui forte tum aberat aulam: inſtabat jugulo ferrum; venerationem locus amiſerat, prævalente, quod vulgò per ſeditionem, licentia. Quid faciat infelix homo? Quandoque optimum eſt ex neceſſitate conſilium. Irrumpit facto in ſtratum impetu, thorumque occupat Rege vacuum; expergiſcitur implacido horrore Regina, feralique hominis amplexu cruentatur tota, & letho eripit. Hæc illa. Alii ſub Principis lecto delituiſſe ſemivivum hominem ſcribunt, donec decederent ira & ultio. Navarræo Regi & Condæo, Principibus è gente regia parcitum, ſi Calvini errores exuerent; exuunt, redeuntque ad vomitum ubi primum data occaſio fugiendi. Pleriſque placuit ex toties læſa Regis per Sectarios patientia, furor legitimus, placuit ultionis modus: prævaluere apud quos, pro crudelitate accepta ultio, pro ſcelere clades: quicquid id eſt, internecionem prodidit effectus inutilem: neque enim, ut ſpes erat, ex cæde concordia fuit inter indigenas, aut veneratio, & cultus erga Regem; quin potius armavit in illum inermes, ſubditoſque *Leiran.*

prompti nuper capaces obſequii, in rebellionem induxit. Habet enim ferri & flammæ, vel in ipſos hæreticos contra fidem datam ſævitia id ſingulare, ut pereuntibus ſuccedat progenies lætior, pullulantibus velut in hydra perniciosa capitibus. Armatur Secta jam juſtius, ſi quo jure defendi poteſt ſeditio in Reges: obſidetur Rupella Sectariorum in Gallia caput: longa obſidio eſt; ingens Henrici Ducis Andium vis, expugnandæ; admoventur, & quatiunt muros ſexaginta tormenta bellica, unaque quinquaginta millia armatorum; at irritus in expeditionem conatùs: non Carolo, non Henrico fratribus, debita Ludovico Regi, in aliam ætatem expugnatio, Cardinalis Richelii labor, quem in tempus ſuum memorabimus. Polonia è gente Francorum regia mutuatur Regem, non alio ambitu quàm virtutis & ſpei maximæ, quam de Henrico adoleſcente fama vulgaverat.

1573. Henry Duc d'Anjou.

Iis ferme temporibus Mommorancius & Coſſæus Mareſcalli (quanquam erant ambo Catholici) unam cum Sectariis cauſſam habent; captis vincla indita, donec in carcere ferocitatem exuerent. Danvillius inter hæc (is Mommorancii frater) in Narbonenſi provincia Prorex, ſpoliatur proregio munere, unde ira vecors Regem abdicat, & manente religione Catholica, quam nunquam exuit, auget Sectarios urbibus in Septimania inferiore Nemauſo, Lunello, & Monte peſſulano, queis uſi velut re ſua Calviniſtæ, donec à Ludovico XIII. retraherentur urbes in primævum ſtatum: ſic parta Danvillio ſalus, ſic qui ex perduellione meruerat pœnam, obtinuit gratiam ingenti rebus privatis augmento per crimen. Nec multò pòſt nova clade affligitur Gallia per mortem Caroli Regis, de quo varie dictum, ſuone, an alieno fato perierit. Vbi exceſſerat revocatur Henricus Poloniæ Rex, Medicæa interim regente Rempublicam, quod amabat. Diu incertus eſt regni ſtatus, Sectariiſque dubitantibus Regem habitura Gallia, necne; ecce nova factio, per quam ejus democratiæ fundamenta jaciuntur, quam niſi hoc ſeculo Ludovicus noſter excuteret, periculum erat ne ſuperſtrueretur popularis audaciæ moles, Batavæ in Hiſpanum Regem rebellionis æmula. Dilapſus furtim Cracoviâ Henricus in Galliam redit, inopinoque adventu oppreſſerat Sectam, niſi primores regni (quorum intereſt minui autoritatem regiam)

Mommorancy. Coſſe. 1573. Damville Gouverneur du Languedoc. Niſmes. Lunel. Mompellier. 1574.

giam) novam Rebellibus audaciam adderent exemplo ſuo. At ſeditio brevis: quippe Sectariis ſub Rege, moribus Germanis aſſueto, libertatem ſperantibus qualis in Germania paſſim; haud ægre conventum in pacem, quæ ab anno M. D. LIX. in annum M. D. LXXVI. pax cum Sectariis decima numerabatur: ejus conditiones præcipuæ in libertate Mommorancii & Coſſæi, earumque conceſſione urbium *Villes d'Oſtage.* poſitæ, quas dein Secta fidei obſides dixit. Sic Regi actum cum ſubditis ex compacto, & velut deſiderata pollicitationibus fide, interpoſita cautio. His acceſſere tot gratiæ, quas obtinendæ Rex paci Sectæ conceſſit, ut imprudentioris zeli Catholici Peronæ, in Picardia, unitæ factioni tunc primum *La Ligue à Perone.* ſubſcripſerint, cui color à religione quæſitus, celabat regni ambitum: Guiſianis imputata labes. Nondum eruperat Catholica factio, cum bellum à Sectariis renovatur: opitulantur Sectæ ſuæ Henricus & Condæus Borbonii Principes, renovantur funera quàm ante atrocius, graſſantur licentia & furor, donec ad annum M. D. LXXIX. grata affulſit dies qua ſopito bello pax rediit. Brevior lætitia quàm ſperatum. Quippe anno proxime ſequenti iterum ſeditio & clades; & pax iterum poſt ſex menſes. Quis, hæc legens non credat Calviniſtis habitos Reges in ludibrium? Proditiones & ferocem audaciam ejus gentis, queis accingimur memorandis, nemo certe mirabitur gnarus vulgo parentum in filios cum ſanguine tranſire affectus & indolem. Haud procul lethargiâ fuit Henrici III. patiêntia, is adeo Catholicus erat, ut vana ſcrúpuloſitate, interdum in ſuperſtitionem deflecteret, quæ noxa parum in Principes cadit: oppreſſus tamen, cum aut illi cedendum imperio, aut pro libidino Sectariorum, regnandum foret, privilegiis auget ingratam gentem, adeo ut in ſuſpicionem Calviniſmi vocatus, Catholicæ in ſe Vnionis arma provocaverit, cui, *Liga*, barbarum *La Ligue.* nomen: barbara certe factio in Regem optimum! Factionis autores & fautores Guiſii fratres & Mayenius, qui vano Religionis prætextu coronæ inhiabant, ſi vera fides ejus ætatis Scriptoribus pleriſque; quanquam non deſint qui contra ſcripſerint, ut cuique in Guiſios amor, aut odium. Hærebat inter Sectam & Catholicos Henricus, dubius quonam flecteret: pronus in Catholicos, Sectarios in ſe armabat; contrà Sectariis favens à Catholica factione Religionis præ-

1576.
1579.
1580.
1581.

textu opprimebatur: ita, quocunque flecteret, utrinque incumbebat hoſtis. Prævalet Sectæ, Catholica factio. Bellum denuo in Sectarios: luctuoſa eſt illata Catholicis clades prælio Cutracenſi, quo Ioüſarei maritimæ ſummam habens, ejuſque frater San-Salvadourius qui vix adoleverat cæſi poſt pugnæ æſtum, cum inter captivos haberentur, deſtinata ut creditum nece; cecidere una quadringenti nobiles. Neſcio an juſta in Henricum III. procuratæ cladis ſuſpicio fuit; fuit certe. Is cum pro immenſo in Ioüſam affectu uxoris ſuæ ſororem matrimonio illi copulaſſet, obſignatam audiens ab eo Catholicam in ſe factionem, excanduiſſe fertur, adeo ut perdendo homini ingrato & nequam contuliſſe opem pleriſque ſit creditus. Perduelli haud indebita pœna, ſi vera poſtulatio, ſed inique collata in immerentes, qui velut proſcriptione periere. Eo prælio ſub Henrico Borbonio vicit Secta Catholicos ingenti ſtrage.

La Bataille de Coutras. L'Admiral de Ioyeuſe, & S. Sauveur Freres.

1587.

Per ea tempora inundat Galliam Germanus exercitus, cui una cum Sectariis Galliæ credulitas, una cauſſa erat. Vltro occurrit Guiſius externo hoſti, inſtructaque ad Alnetum acie, licet impar viribus, vincit; unde Sectariis ruina & caſus; niſi iterum ſub inani Religionis prætextu clauſtra Lutetiana, quorum Guiſius autor, adigerent Regem Lutetiâ profugum auxiliaribus copiis ab Henrico Borbonio Sectariorum duce petendis. Sociantur fortunâ Henrici duo Catholicæ factioni æque ſuſpecti, ſævitur armis, ferale adhuc bellum inter regnicolas, donec Bleſas generalia regni Comitia convocarentur. Præerat comitiis Dux Guiſius, æmulaque Henrico autoritate trahebat in ſe affectus omnium, & jura regni; illi frater Cardinalis vir ingens animi, aulæque haud rudis: placuit ferro utrumque tranſigi: ſecreta conſpiratio eſt, quippe Rex impar erat negotio, ſi patuiſſet. Poſtridie quam Dux in regia necatus; in cuſtodia detentus Cardinalis immiſſo percuſſore occiditur. Varie acceptum facinus pro diverſo cujuſque affectu: his proditio, illis juſta ultio fuit, ut quiſque gratia aut odio agebatur. Sane, ſi data fides, ſervari debuit. Vnita factio Guiſiorum ultura cædem in arma erumpit, Galliaque velut vidua Rege, Mayenium vicarium regno pronunciat; Henricis duobus opitulatur Secta. Lutetia obſidione cingitur, urbs Regi perduellis, fida Mayenio; nec procul erat expugnatio, cum cædis Guiſiorum autor eidem fato ſubjacet

Auneau. 1587. Barricades.

1588.

1589.

ſubjacet ad Clodoaldi fanum & ipſe cæſus, percuſſore ab unitis Catholicis immiſſo; ſtatim bellum quo non antè atrocius, non injuſtius Victori præmium eſt corona Gallica, prima Europæarum. Henricum Navarræum Sectarii, & pars magna Catholici potiorem habent, vulgantque ſcripto legitimum ſucceſſorem his ferme rationibus. *Nihil referre Catholicus ſit, necne, qui jure ſanguinis coronam ſibi vindicat; imperii & Religionis diverſam eſſe rationem. Si credulitatis (quam conſcientiæ vocant) libertas non aberit, Calviniſtam Regem Catholicis, Catholicum poſſe imperare Calviniſtis: neque ſubditorum eſſe, curioſius indagare qua Rex religione tenebitur; ſpoliandos alioquin avitis poſſeſſionibus quoſcunque Eccleſia hæreticos pronunciaverit. Regna, maxime quæ natura parantur, regum eſſe patrimonia quæ quamcunque religionem profeſſi, quidni jure ſuo poſſideant?* Hæc pro inaugurando Henrico Navarræo Sectarii, hæc Catholici quos à contemptu religionis dixere politicos. Ex adverſo, Catholici, zelo in fidem ardentiore ferventes, ſpecie Cardinali Borbonio viro decrepito quem Carolum X. nominabant; re vera Mayenio Principi Lotharingo autores erant regno invadendo; utriſque illudebat Philippus II. Hiſpaniarum Rex, ſubſidioque augebat unitos in Henricum Catholicos, futurus ipſe regno Gallico potior poſtquam exegiſſent legitimum poſſeſſorem, futurus & fortior poſtquam Gallia mutua clade foret exhauſta. Ea ſpe procurabat Gallis ſtipendia & militem. Vulgata dein ſcripta contra Henricum Navarræum in hanc fere ſummam. *Regem hæreticum orthodoxis imperare non poſſe. Regni fundamentali lege, ungendum in Dei Eccleſia Principem inaugurandum: Rhemenſem Archiepiſcopum ex veteri ritu ei officio deſtinatum. Si ab Eccleſia hæreticus exſul, ſi indignus eſt quem ſacræ Epiſcopi manus contingant, non poſſe in Regem aſſumi qui ungi nequit. Tacitam eſſe legem inter Galliæ Regem & ſubditos, qua libertatem hi ſuam non alio, quam fidei orthodoxæ pretio vendunt. Dei gratia regnare Reges, quæ ſi primo fundamento deficiet quale eſt Religio, deficere neceſſum eſt omne imperii jus, quod una Dei gratia nititur. Eſſe inſuper ex veteri Gallorum ritu, ut ipſo inaugurationis die de pellendis regno ſuo hæreticis ſacramento ſolenni Rex adigatur, quod ut ab hæretico ſperare ridiculum, ita hujuſmodi Regem creari iniquum fore & luctuoſum.*

S. Clou.

V 5

ſum. Hæc Catholici uniti contra Regem legitimum. Mayenius obtentu Religionis Dux partium, Henrico exili & pene exſuli inſtat ingentibus copiis quarum numerus triginta armatorum millia, Regi vix quinque millia merebant: poſt illatas tot clades Sectariis genti ſuæ: occurrit tamen ſuperbo hoſti, ſemel atque iterum vincit Arqueſio & Yvriaco præliis; nec multò pòſt Lutetia obſeſſa, debellata factione, Parmenſi fugato, uno omnium aſſenſu coronatur. Certe proxime ad miraculum accedit potitum regno Henricum, rerum omnium penuria laborantem, quo tempore inundabat Galliam aurum Indicum, & Hiſpanus miles, quando fulgarabat acrius Roma in caput regium: illi rarus miles, Catholicæ factioni copiæ ingentes; &, ſi cauſſam demis quam fovebat optimam, erant illi adverſa omnia. Sectæ tum immenſa pro alumno ſuo ſtudia fuere, unde laudem meruit, aſt non plenam; quippe eo bello cauſſa ipſius verſabatur ſub Rege Calviniſta, quo prævalente, & Sectarii prævalebant Catholicis: quod eo ſpiritu ageret Secta omnis, prodidit ejuſdem Henrici ad Catholicam fidem converſio, in quem atrocibus ſtatim conviciis ſæviit velut in hoſtem publicum; unde ductum argumentum; *Sectarios opitulatos Henrico ut Calviniſtæ, non ut Regi:* quia tamen multum illis debebat Henricus, liberalitatem & gratias in ipſos contulit, queis poſita feritate miteſcerent. Renovavit in longos annos urbium poſſeſſiones, pignus fidei datæ; urbes item (quas matrimonii, fœderis, ſecuritatis appellitant) numero plures, loci genio & arte munitas ea illis religione conſervavit, aut adjecit tanta munificentia, ut potiorem habuiſſe cauſſam Sectæ pleriſque ſit creditus. Sic aluit pacem inter ſubditos Rex optimus, donec vixit. Poſt bellum ſexaginta annorum, pax decennalis fuit; reſtitutaque eo interſtitio Gallia, divitiis, amplitudini, fertilitati, commerciis, qualia & quanta fuerant, ante ſeditiones. Sequitur malo omnium noſtro Henrici cædes, quo tempore poſt firmatam in Gallia pacem, extra limites regni ſui expeditionem parabat, tremente ad bellici famam apparatus Europa.

1590. — *Arques. Yvry.* — *Les Villes de mariage, d'Oſtage, de ſeurté.* — *1610.*

Non multò pòſt ſociatur Hiſpania Galliæ, nexu duplici, quo fœdus æternum inter utramque gentem; quo tota late Europa pax ſperabatur ab unione inter Reges orbis arbitros: nec vana ſpes erat, ſi valerent apud Principes vincula,

quæ

quæ privatos homines ligant: ſimultates & diſcordias inter utrumque Regem lugebit annis ſequentibus orbis Chriſtianus, cujus omnis tranquillitas in ipſorum concordia ſita eſt. Certe ſumma rerum Europæarum penes duos Principes eſſe nemo ambigat: Hiſpanus auro potens; milite Gallus: multiplices ille coronas; hic ſub una Gallia plura diademata poſſidet: vaſta illi regna, ſed longiori terrarum intervallo disjuncta, eoque invalida: huic unitæ provinciæ plures, uno tractu, nullo intermedio, quas inter, quæ minima eſt, coronæ dignitatem etiam cum ſplendore ſuſtineat: illi poſſeſſio unde ortus Soli, ubi occaſus eſt; hic orbem totum, ut Roma olim, in virtute Gallorum poſſideret, niſi quod Gallia contentus, orbis capite, amat protegere, uſurpare neſcit. In his decedit Gallo Hiſpanus, quod Gallus primogenitus Eccleſiæ eſt, quodque immenſi quos Hiſpanus poſſidet terrarum tractus, nova augmenta ſunt genti Auſtriacæ exacto ſeculo parta quoquomodo: Gallorum Regum poſſeſſio mille abhinc annis durat, qua non antiquius in Europa, non illuſtrius feudum. Franciſco in Gallia, Carolo in Hiſpania imperantibus ita bello invicem ſævierant olim duo florentiſſima regna, ut theatrum Europæ tragicum non immerito dici poſſent: extinctis veteribus diſſidiis novæ irarum cauſſæ ſucceſſerant ex factione Catholicorum unita, cui ſe Hiſpanus *La Ligue.* fautorem oſtenderat: hæc quanquam vetera, nondum penitus exciderant animo. Sopiendis Henricus deſtinaverat olim novum per matrimonia fœdus, neque exſolvit votum, præventus morte. Maria Ludovici mater, conjugis ſui affectus amanter complexa anno M. DC. XV. deſtinatum opus *1615.* perficiebat, cum Sectarii iniri in perniciem ſuam fœdera rati, contra obnituntur; at hæc & ſequentia uſque ad annum M. DC. XX. ab exceſſu Henrici IV. fuſè memorata ſuperioribus libris: hoc (qui Sextus eſt) de Sectæ origine & progreſſu ideo ſcripſimus, quia de ejus rebellione & caſu, quæ vidit ætas noſtra, dicturi fuſius, haud abs re viſum, per ſynopſin antecedentia repetere quo magis in plano forent quæ mox ſequuntur. Redeo ad ſeriem annorum.

Ab exceſſu Henrici IV. præcipua clero Gallico ſtudia fuere, reſtauratio divini cultus in Benearnio, & reſtitutio obventuum, quos ab antiquo poſſederat in ea provincia Eccleſiaſticus ordo: Comitiis Galliæ generalibus Lutetiæ habitis

anno

anno M. DC. XV. utrumque à Rege impetraverat clerus: Ceterum haud erat facile pollicitis ſtare; quippe longo uſu in privata Sectariorum patrimonia tranſierant decimæ, obventuſque ſacri, priſca pietatis Benearnenſis monimenta; & hic erat ab anno Domini M. D. LXIX. ejus provinciæ ſtatus.

Jeanne d'Albert. Mongommery.

Ioanna Labretana Henrici IV. mater; abactâ, Benearnio feudo ſuo, fide orthodoxa; Mongommerio & ſectæ Miniſtris prave ſuadentibus bona Eccleſiæ univerſa, fiſco ſuo addixerat, Calviniſtis paſtoribus exhibendis, inſtituendoque Gymnaſio in quo nova Calvini Theologia doceretur. Poſtquam illa exceſſerat, Henricus Benearnii Princeps, abdicato errore Rex Galliæ, impetraverat ab indigenis, ut Catholicos in Benearnio ferrent, ne tentata quidem de reſtituendis Eccleſiæ reditibus quæſtione, adeo ſupra vires credita tanti moles negotii. Demum poſt Henricum patrem Ludovicus aggreditur opus & perficit, quo tempore magna rebus ſuis augmenta fore ſperabant Sectarii, ducto à tenera Regis ætate argumento. Reſtituta tum Eccleſiæ patrimonia, quæcumque hæretici uſurpaverant. Ceterum nequid eſſet quod paſtores Benearnenſes de prærepto ſibi patrimonio (ita decimas appellabant) quererentur, edicto regio de prædiis vectigalibus tantumdem repenſum, quantum ea reſtitutione ademptum: ſic reſtituta Eccleſiæ dignitas, factumque paſtorum avaritiæ ſatis largitione regia.

Renard Maiſtre de Requeſtes de l'Hoſtel.

Renardus libellorum ſupplicum in regia Magiſter, edictum exſequi juſſus, in Benearnium à Rege præmittitur: ille Calendis Iulii in Senatum admiſſus, *minorem* dicit *rei difficultatem quam ut requirat rogandæ ſententiæ formulam; ſufficere, quod Rex ita mandat, regiæ voluntatis adeſſe interpretem ſe: ita cum ſubditis agere Reges optimos, quod ſummo jure exſequi poſſunt communicant, adhibentque ſubditorum conſenſum etiam in iis quorum uni Deo ratio reddi debet: nihil eſſe quod de edicto querantur provinciales: indemnes ut præſtentur quorum intereſt proſpectum à Rege, hinc plenam obedientiam fore; ita Regem, ita ſperare Gallos omnes.* Hæc Renardus. Præerat ei provinciæ Forcæus cujus autoritate prævalente, edictum pro non ſcripto habitum eſt. Paulò pòſt Benearnii ſolum tanto terræ motu concutitur, ut arcis, quæ

Pau.

Pavii Principum Benearnienſium olim illuſtre palatium fuit,

magna

magna pars quaſſatis fundamentis corruerit; unde non incerta proximæ ruinæ præſagia, ſi quid apud indigenas Dei monitiones valuiſſent. Oſtentis ſæpe & prodigiis ſecreta fati manifeſtantur, queis obluctari, contumacia eſt, quandoque ſtupiditas. Tædebat Regem belli inteſtini, & quanquam in promptu miles, & arma offenſo, potior erat ſubditorum ſalus, iram molliente clementia. Præſcribitur Benearnenſibus dies, quam intra, ſi paruerint, cavetur inultum fore quodcunque peccaverint, alias ſæviendum in noxios. Grave illis erat præſcripta longa temporis poſſeſſione bona, vi abdicare, quàm judicii formulam in eam diem Secta ignoraverat legem dare aſſueta, accipere neſcia; quia tamen eò ventum, ut ferenda ſponte aut armis vindicanda lex Regia, petitio in hunc modum eluditur. Forcæus cui ſumma in Benearnio autoritas erat, *Paratos edicto exſequendo Benearnenſes*, ad Regem ſcribit, *nempe ſi habendi conventus poteſtatem fecerit, alias rem infectam fore, quæ cum ex omnium conſenſu tranſigi debeat, neceſſum eſt in unum convenire omnes.* Hæc ad Regem Forcæus ea mente, ut mollitus omnium voce in miſericordiam flecteretur; ſin minus, eſſet infrequenti omnium ordinum conventu, inſtruendi facultas exercitus, & ſpes defenſionis quæ aberat ex improviſo laceſſitis. Annuit Rex conſultus peſſime: indicuntur Loduni Comitia Sectariorum generalia, conveniuntque ſub anni finem provinciarum delegati, quo ſequuntur ordine. L'Iſle de France

INSVLA FRANCIÆ.

Ex nobilitate. Vicedominus Carnutenſium, Lahayus, & Charnius. *Le Vidame de Chartres. La haye, Charny.*

Blondellus Houdani Miniſter. *Blondel, Miniſtre de Houdan.*

Ex plebeio ordine. Sudator, Bononienſis Advocatus. *Sueur Advocat de Bologne.*

BVRGVNDIA. Borgogne.

Ex Nobil. Villarnouilius & Iarlandus. *Villarnoul. Iarland.*

Depreauſius & Foſſiaſius, Pontis Vedæi Miniſtri. *Deſpreaus. Foſſias.*

Ex pleb. ord. Granierus, in Divionenſi Parlamento Advocatus. *Granier, Advocat de Dijon.*

NOR-

Normandie. *Colombieres. Lahaye. Dupuy Baron de Meneville. Bannage. Courtomer. Alain.*

NORMANNIA.

Ex Nob. Colombiereſius, Lahayus.
Puteanus Baro Menevillæus, Baro Courtomerus.
Bannagius, Carantanorum Miniſter.
Ex pleb. ord. Alaynius apud ſanctum Laüm Aſſeſſor.

Bretagne. *La Mouſſaye. La Place. Hules.*

BRITANNIA.

Ex Nob. Marchio Mouſſayus.
Laplacæus, Miniſter Sionis.
Ex pleb. ord. Heuleſius Seneſcallus Bellini.

Anjou. *Clermont de Galerande. Primaudaye. Leſpinay. Farſy. Menüau.*

ANDES.

Ex Nobilitate. Claromontius, Marchio Galerandæus, Primaudayus.
Leſpinayus Miniſter Lodunenſis.
Ex pleb. ord. Hannibal Farſius, Menüaus Loduni Advocatus fiſci.

Berry. *Denonvile. Anjau. Imbert. Chaſſeray. Pleſſis.*

BITVRIGES.

Ex Nob. Denonvillius, & Anjaüs.
Imbertus, Miniſter Aurelianenſis.
Ex pleb. ord. Chaſſerayus apud Giennas fiſci procurator, Pleſſius.

Poitou. *Verac. Beſſay. Clemenceau. La Milletiere. Maleraye.*

PICTONES.

Ex Nob. Veracus, & Beſſayus.
Clemencæus Miniſter.
Ex pleb. ord. Milleterius & Malerayus Advocati.

Xaintonge. *Iarnac. Corelles. Chappeliere. Paterne. Chailou.*

SANTONES.

Ex Nob. Iarnacus & Corellæus.
Chappelierus Miniſter Rupellanus.
Ex pleb. ord. Paternæus, & Chailoüs Santonum Advocatus.

La Rochelle. *Berne. Mounereau. Baudoüin. Godefroy.*

RVPELLA.

Pro municipali domo, Ludovicus Bernæus, & Mouneraüs.
Pro oppidanis, Baudoüinus Iudex, & Stephanus Gothofredus.

AQVI-

AQVITANIA INFERIOR.

Ex Nob. Marchio Caſtronovanus, & Favaſius.
Vicecomes Caſteſius.
Heſperienus, Miniſter apud fanum S. Fidei.
Ex pleb. ord. Turregeneſtus, & Pedeferreus.

AQVITANIA, ET PROVINCIA Narbonenſis Superiores.

Ex Nob. Comes Orvallus. Baro Senegaſius.
Ioſionus Caſtri Albigenſium Miniſter.
Ex pleb. ord. Texierus Advocatus Lectoræ Regius, & Guerinus Iudex.

PROVINCIA NARBOnenſis Inferior.

Ex Nob. Giraudus, & Clavierus à ſancto Coſma.
Chaunius, Miniſter Soumierenſis.
Ex pleb. ord. Fouſius, & Chalaſius Nemauſi Advocati.

CEBENNÆ.

Ex Nob. Baro Gangeticus, Maſſaribaldus.
Faiguerolius, Miniſter ſancti Hippolyti.
Ex pleb. ord. Daëreüs, & Molinæus.

VIVARIENSES.

Ex Nob. Lavallæus, Baro Eſpervierenſis, & Mirabellus.
Raverius Miniſter.
Ex pleb. ord. Olivarius & Romæus.

DELPHINATVS.

Ex Nob. Mombrunus, & Campolæonus.
Bouteroüs, Miniſter Gratianopolitanus.
Ex pleb. ord. Levarſius, & Bernardus Advocati.

PROVINCIA.

Ex Nob. Baro Sevaſius.
Mauricius Miniſter.
Ex pleb. ord. Savorinus.

Baſſe Guyenne. *Caſtelnau. Favas. Vicomte de Caſtets. Heſperien. Delatour-geneſt. Piedferré.* Haute Guyenne. Haut Languedoc. *Le Comte d'Orval. Senegas. Ioſion. Texier. Guerin.* Bas Languedoc. *Giraud. Clavier de S. Coſme. Chaune. Fous. Chalas.* Cevennes. *Ganges. Maſſaribal. Figueroles. Daëres. Molins.* Vivarés. *Laval. Eſpervier. Mirabel. Ravery. Olivier. Romée.* Dauphiné. *Monbrun. Champoleon. Bouteroüe. Levars & Bernar.* Provence. *Sevas. Maurice. Saverin.*

Bearn.

BENEARNIVM.

Leſcun. *Benſin.* *Cadeville.* *Roſtelain.* *Dargelote.*

Ex Nob. Leſcunus Senator in Benearnii Parlamento, & Benſinus.
Cadevillius Miniſter Caſtri Navarræi, & Roſtelaynius.
Ex pleb. ord. Dargelotetus Advocatus.

CIRCVLORVM OMNIVM
Generales Oratores.

Berteville. *Maynald.*

Bertevillæus, & Maynaldus.

MAGNATVM LEGATI.

Dupleſſiſbellay. *Lambaudiere.* *Labouſſelaye.*

Pleſſibellayus, Ducis Tremollii L.
Lambaudierus, Rohanæi L.
Bouſſelayus, Forcæi patris L.

Hæc redegiſſe in ſeriem haud piguit, quo appareat quantum hodie deceſſerit Sectæ per prava conſilia, quantumque à deceſſoribus ſuis diſtent, qui ſe ætate noſtra Sectarios ferunt. Poſtridie quam convenerant Oratores aperitur conventus, cui Bertevillæus, & Maynaldus circulorum legati generales ideo præeſſe jubentur; quia confuſis adhuc ordinibus nondum officiorum magiſter pro circulorum dignitate præſcripſerat ſedes: conſumpta poſt primam dieta altera lectioni litterarum, per quas delegati à ſuis quiſque provinciis autorabantur, tertia die Vicedominus Carnotenſium, Comitiorum præſes eligitur, illi Chaunæus paſtor adjunctus; dein ex ſolita formula (quod ad Dei & gregis gloriam fiet) operi ſe accingunt. Exacta à ſingulis ſacramenti formula in hunc modum; *Procuraturum ſe Eccleſiarum reformatarum commodum & augmentum: ſecreta concilii non revelaturum ex cauſſa qualibet: præſtiturum ſe Comitiis imperantibus ſine diſquiſitione mandati obſequium: demum quacunque ſuggeſſerit Deus ſine timore prolaturum.* Leſcunus rebellionis in Benearnio fautor, vir ſeditioſus, & audax, libertatem & immunitatem proponit, ut ab omni ævo Eccleſiæ Benearnenſes poſſederant, quæ ne fuſius dicta, in tædium forent, libello accuratius explicata exhibet delegatis, legenda privatim. Ibi probato non poſſe Epiſcopos Benearnenſes reſtitui in poſſeſſionem bonorum quæ amiſerant, adjiciebat, *Si contra in-*

Le Vidame de Chartres.

1619.

inſtiterit Rex, in armis remedium fore: quemlibet conatum qui provincialium libertati obluctabitur, pro tyrannide arcipiendum. Hæc Leſcunus temerarius homo & nequam. Hæc Benearnenſes. Proxime, delegati ad Regem Marchio Mouſſayus, unaque ex quolibet ordine lecti Oratores, interea dum operi abſolvendo conventus incumberet; ſeptem erant articuli quos Mouſſayus protulit in hanc ſummam. *Le Marquis de la Mouſſaye.*

I. *Abrogandum edictum, quod eſt de reſtituendis Clero, quæ Reformati in Benearnio poſſident: quod ſi in præſens abrogari nequit, ejus executionem in ſuſpenſo habendam, donec plenius liqueat.*

II. *Securitatis urbes, maxime quas in Delphinatu poſſidemus, novo nobis diplomate in futurum confirmandas.* *Les Villes de ſeurte.*

III. *Subſtituendum Fontaralio in præſens Catholico Romano, quem Comitia dixerint procurandæ Lectoræ.*

IV. *Ex formula Lodunæi edicti, duos è Reformatis Parlamento Lutetiano adſcribendos.*

V. *Duos item in Parlamentis Lutetiano, & Divionenſi procuratorum fiſci ſubſtitutos.* *Dijon.*

VI. *Tartaſii illatam Reformatis injuriam ex bono & æquo reſarciendam.*

VII. *Exuſtum à Catholicis Burgi ad Sebuſianos templum, propriis illorum, aut Regis ſumptibus reficiendum.* *Bourg en Breſſe.*

Ad hæc Rex paucis ita reſpondet: *Plura illa eſſe quæ tacita mente retinentur, ſucceſſive petenda poſtmodum; facturum ſe ſatis ſi referentur mox in unam ſeriem collata omnia, alias nihil impetrandum.* Impulit ea reſponſio ſegniores compilandis ſine mora articulis, quod tanta celeritate proceſſit ut triduo pôſt, abſoluto opere Regis ſubſcriptio peteretur: tamen ut impliciti ſunt Sectarii & obſcuri, tacita lege conventum inter delegatos, quamquam pronos ſe in obſequium oſtendebant, non ſolutum iri Comitia antè quàm petitionum libelli à Rege ſubſcriberentur. Courelius, Bouteroüs, & Maynius libellum ſupplicem Regi offerunt, continentem petitionum ſumma capita; Rex, *Facturum ſe ſatis*, reſpondet, *ſi ex fide data diſſolvetur ſtatim conventus, poſtquam in domum ſe ſuam quiſque receperit, fore in plano omnia; poſſe interim urgendæ ſubſcriptioni duos eligi queis in aula erit manſio donec plenius factum ſatis. Contra, ſi diutius perſiſtunt habendos non alia cauſſa cognitione pro quietis publicæ*

X per-

1619. *perturbatoribus in quorum capita & bona impunè graſſari fas ſit.* Illudunt Regi Comitia, perſtantque in pertinace unà ſubſiſtendi propoſito, donec Rex ſubſcriptione dimitteret. Revocandis in officium Mareſcotus libellorum ſupplicum in Regia Magiſter, & Maynius Lodunum miſſi; *Veniſſe ſe* ajunt, *dimittendo conventui, id jubere Regem, id ſuadere ſecta res, ut privata, ut publica ſunt: multum intereſſe delegatorum, Regis mandato ut pareant; nihil vi ſperandum, patientia, & fide omnia impetranda. Si quid extorſerit vis qua primùm dabitur occaſione abrogandum: duratura quæ ultro conceſſerit amor, quæ impetraverit obedientia. Si obluctari Regi optimo, ferunt prava conſilia, in procinctu eſſe offenſum obſidendo Loduno urbe invalida, moxque internecione delendis qui obſtiterint.* Plura his addita per quæ ex mora metus, aut ſpes intenderetur ex ſeceſſu, perſtant contumacia feroces, libidinemque explent bello civili, cui dant cauſſam. Aſt, ut politica gens, Sectarii, ne primi bellum denunciaſſe videantur, diſſimulandæ contumaciæ, nova Regi delegatione illudunt: miſſi Baro Veraſus, Hayus, Heſperinus, & Guerinus, jam ſæpius dicta ad nauſeam repetunt, Rex læſa tandem patientia reſpondet, *Majeſtatis reos fore ſi una perſtiterint.* Protelantibus, exit à Rege diploma ſtatim actis Parlamenti Lutetiani inſertum, quo conventus illegitimus, perduelleſque habiti quicunque adhæſerint. Per ea tempora Eſdiguerius & Caſtillonius prima Sectæ columina Lutetiæ agentes; communibus votis incumbunt placando Regi. Illis nulla tum, cum Sectariis ſuis commercia in res novas; quo fuit reducendis in viam ſtudium ſine arte, neque irritus labor. Rediguntur tria in capita petitiones, quorum primum eſt, *De duobus in Lutetiano Parlamento è Secta ſenatoribus adſcribendis*; alterum *de Lectora reſtituenda*; tertium erat *de urbibus quas ſecuritatis appellitant.* Solvuntur tandem Comitia; delegantur ad Regem Oratores duo, perſtituri in aula donec ſubſcriberet. Rex poſt ſex menſes facturum ſe ſatis reſpondet; adjecta ſcriptis lex non ſcripta, fidejuſſoribus pro Rege Condæo & Luynæo qua cautum, *ſi intra ſtata tempora non ſubſcribetur libello; ut liceat reſtaurare conventum Loduni, aut Rupellæ, prout videbitur; ſine conceſſione Regis*: hinc excuſata poſtmodum convocatio Comitiorum ultro indicta, poſtquam ſine effectu fuerant promiſſa Regis. VicecO-

Mareſcot. le Maine.

Eſdiguieres. Chaſtillon.

cecomes Favaſius, & Chalardus electi qui inſtarent fidei ex- 1620
ſolvendæ in tempus. Dum res Loduni ita tranſiguntur, Se- *Favas.*
ctarii Vivarienſes arma capiunt: rem altius repeto, quippe ex *Chalard.*
ea ſcintilla ingens belli incendium exarſit.

Sciunt quibus rerum noſtrarum ſecreta patent, odium & amorem bello in Sectarios, cui accingimur, cauſſam dediſſe; ex odio cauſſa belli publica, ex amore privata fuit. Pars eſt credulitatis novæ odiſſe Principes, quibus natura debetur obſequium, adeo in ſtatum popularem inclinant hæreticorum ætates noſtræ ſtudia. Semper Calviniſtis rudimenta fuere, deſtructio & ruina Principum. Teſtes Ordines Batavi, qui exacto ſeculo Regum pertæſi, excuſſere Hiſpanum jugum, gens hodie facto ſuo libera: teſtis Genêva olim Ducis Sabaudi feudum illuſtre, cui deceſſere jura Domini vi doctrinæ, quæ Principes pati nequit. Et ne memorem in Germania tot & tantas urbes in libertatem item aſſertas per hæreſim: teſtes Sectarii Galliæ, qui ab Henrico II. ad Ludovicum XIII. in id contendere vim omnem, ut per calcatos Reges viam ſibi in libertatem facerent. Hinc prima mali labes, hinc bellum atrox cui accingimur: hæc belli cauſſa publica, ab odio in reges; privata ab amore fuit in hunc modum.

Bello Pedemontano nuper tranſacto inter arma occubuerat Chambaudus cohortis præfectus, eo Vivarienſibus Secta- *Chambaud.*
riis carior, quo Catholicis erat infenſior. Extincto conjuge, *Vivarés.*
vidua, Privatii feudo dives & illuſtris, procos è ſecta plu- *Privas.*
res ſpreverat, potiorem habens Vicecomitem Chayla- *Chaylant.*
num ſumme Catholicum. Intercedebant paſtores & ſecta omnis; at ex vetito flamma intenſior: quia tamen & Conſiſtorii (quod vocant) cenſura, & in urbe ſeditio timebatur cæco carpebatur igne. At quam difficile eſt celare flammam! Ibant, redibant internuncii donec patuit amor: ſtatim provocantur in ſeditioſa populus, & nobilitas urbi circumjecta; his adjunguntur paſtores gens deſidioſa, qui peſſimo apud Gallos exemplo miſcent ſe publicis juxta & privatis rebus, jus in omnibus pro libidine uſurpantes. Autor ſedi-
tionis Briſonus, vir audax, Sectariorumque in ea provincia *Briſon.*
caput ubi opus ferrum diſtringere, is Chambaudi filiam duxerat, mortuaque uxore affectabat nuptias nurus, non Dei, non hominum memor.

Per ea tempora Guillelmus Maſnaüs, in Toloſano Parla- *Maſnaut.*

1619. mento Senator, collega noſter, Senatuſconſulto exſequendo ad fines provinciæ Narbonenſis incumbebat; cum à Variarienſium Syndico rogatus, interponendæ Regis autoritati Privatium ivit, pedaneo è Sectariis judice ex formula Nannetici edicti adjuncto; euntem ſtipat ejus provinciæ nobilitas per Mommorancii abſentiam ſubeundæ legi quam diceret.

Tertio ab urbe milliari duo oppidanorum obvii ſi progreditur intentant à populo metum: ille, ire ſe intrepidum & mox adfuturum reſpondet: oppidani audito adeſſe judicem pœnæ exigendæ; pars dilabuntur, pars apertis tabernis ſua quiſque operâ occupantur. Poſtquam reſtincta ſeditio in caſtrum admittitur judex, Privatiique Dominam monitionibus adigit, ut immemor ſeditionis tranſactæ, tranquille & pacifice vivat cum Vaſſallis, id ſalutem publicam, id Regem poſcere: ſic invecta in urbem tranquillitas. Nec diu cum Vicecomes Chaylanus non alio quam familiæ ſuæ comitatu in ducentos Sectæ legionarios incidit, loco præruptis montibus circumaſpero: hi pacata Privatii ſeditione recipiebant ſe in domos ſuas parum cuſtoditè. Chaylanus, viſo laxis hoſtem ordinibus, disjectaque militia abire; ſubitò irrumpit, & quaſi velites præmitterentur adornandæ pugnæ, ex improviſo aggreditur; militarem globum proxima in ſylva delitescere ratus hoſtis, præmiſſoſque per quos in paratas inſidias vocaretur, per avia montium proripit ſe in fugam: decem omnino alarii erant cum Chaylano, decem & quatuor ſclopetarii per quos edita ſtrages pro numero ingens. Privatienſes accepto cladis nuntio arma capiunt, mox invaleſcente ſeditione in Caſtellum irrumpunt, Chaylanoque proditionis inſimulato queruntur; *alta pace, dum ſub fide publica quiſque domum ſuam regreditur laceſſitos non pugnare auſos, ne quietis publicæ perturbatores dicerentur; non auſos fugere, ne ſe fuga proderent inimicos: Chaylanum proditorie aggreſſorem, ſeu potius laniſtam, jugulaſſe innoxios non inferre vim auſos, non prohibere.* Vlciſcendæ injuriæ indicitur Privatii provincialis ſynodus, quæ dum alta jacit deſtinati fundamenta belli Chaylanus viduæ concors, proxime ſuggreditur muro: Privatienſis populus caſtrum milite cingit, ſeque in excubias circum diſtribuit ut nemini exitus, nemini aditus pateret; ſola, intus luget feudi domina vim paſſa à ſubditis.

ditis. Viam aperit amor in hunc modum. Nocte concubia Chaylanus in foſſam dilabitur: convenerat aperiendum à vigile intus milite murum, quantum ſatis intromittendo homini, admittitur Chaylanus, caſtroque potitur & conjuge. Rareſcentibus ad primum diluculum umbris moniti ab explorature cives accurrunt, neſciiſque quid ea muri ruina portenderetur, exhibet ſe ad feneſtram Chaylanus illudens ignaviæ vigilum, minaſque intentans: mox obſidio ſequitur. Leve arci expugnandæ ab oppidanis ſubſidium, niſi accurrerent turmatim Sectarii ex circumjecto ſolo: procurantur murales machinæ, per cuniculum tentatur murus in irritum, obſtante rupe. Hæc inter caſtro erumpens Pampelonus cæſo milite & foſſoribus, hoſtiles pluteos, quibus tegebantur proxime ſuggreſſi, in caſtrum trahit. Fauræus Præſes Mommorancio adjunctus (*juris Intendentes* appellitant) in ſpem non exutæ penitus ab oppidanis fidei citus eò properat; at deceſſerat debita magiſtratui reverentia, jure in armis poſito. *Les Mineurs. Les Mantelets. Le Preſident Faure Intendant de la Iuſtice.*

Mommorancius audito in ludibrium acceptas Fauræi ad populum monitiones, armis agendum ratus, quam poteſt citiſſime ſex legionariorum millia, tormenta bellica quatuor, in eam expeditionem rapit; ſequitur Ducem, provinciæ Narbonenſis lecta nobilitas, Monrealo caſtrametatore. Ex adverſo ad Cebennos habito delectu Sectarii, mille & ducentos legionarios ſub Pilone armaverant, & quanquam in tranſitu vehementer obſtiterat Mommorancius Villamnovam venerat cohors integra, & manebat: placuit ex improviſo obſideri Vrbem vacuam omni commeatu: fames adigit ut erumpat armatus miles, erumpentem retrudunt acriter regii, donec deſperata ſalute ad Mommorancium delegaret Pilo; hæc ſumma delegationis. *Daret obſeſſis viam receſſui; aut pateretur conſultos melius, mutato ſacramento militare Regi.* Accepta deditione abſiſtunt: mox Privatio tota belli moles incumbit: admoventur muris tormenta bellica & miles. Hæc inter Sectarii provinciæ Narbonenſis deſperata oppidanorum ſalute conglobantur, conveniuntque unà, bello acriter movendo, aut impetrandæ paci. Monſpeſſulus, Nemauſus, Vtica miſſis ad Mommorancium legatis ſupplices pacem orant: his Boucaudus vectigalium Præſes adjungitur, tandemque conventum in has leges. *Monreal Mareſchal de Camp. Cevennes. Pilon. Villeneuve. Montpellier. Niſmes. Vzés. Boucaud Preſident.*

I. *Caſtro abſiſtet inermis miles poſtquam petitam humillime à Rege veniam, à Mommorancio impetraverit.*

II. *Diruenda munimenta qualiacunque urbem inter & caſtrum conſtructa, ex quo obſeſſum eſt.*

Briſon. Tavernol. III. *Briſonus & Tavernolus quandocunque in Mommorancii manus inciderint, ut arbitrio ipſius ſubjaceant.*

IV. *Regis exercitus, quem peditum millia ſex, mille alarii componunt, oppidanorum ut impenſis exhibeatur per ſex dies.*

Sic dicta lege quinquaginta militibus, novo præſidio firmatur caſtrum; invehiturque oppidanorum impenſis annona & ſtipendium, quantum huic numero ſatis in dies quinquaginta.

Hic finis primæ Privatienſium ſeditioni, à qua exordium fuit bello, cui accingimur memorando. Manebat municipibus alte impreſſus dolor ex nuptiis quas credebant urbi ſuæ exitiales fore; nec longa quies: ecce nova ſeditio. Sanpalaiſius procurandæ arci à Mommorancio præfertur, agnito ſecretis in urbe conſiliis factionem ali, augerique in dies; urbis magiſtratum jubet ſecreta conſilii pandere, ille tergiverſari, &, quamvis deprehenſus, negare. Iuſſus munimenta inter arcem, & urbem conſtructa diruere, negat id ſe facturum, niſi ex conſenſu oppidanorum: cujus ſpecie impetrandi convocatur conſilium municipale, in quo inclinatis omnium in rebellionem animis, proponuntur excutiendo jugo remedia, &, quæ juſſu Sanpalaiſii Regii legati, ſolo æquari debuerant munimenta urbi & caſtro interjecta, firmanda, & ſi opus augenda ſancitur.

Saintpalais.

Non tulit audaciam Sanpalaiſius, quin imo diſploſis in urbem ingenti vi tormentis bellicis, conjectiſque in vicinas ædes omnis artificii ignibus, territos oppidanos coëgerat legem accipere, niſi Briſonus vir audax cum milite ſuggreſſus, urbem invaderet. Vrbe potitus militem & munia diſtribuit, oppugnationes deſignat, ſtationes dividit: opitulantur Gardonus, & Crotæus viri ſeditioſi. Tentato incaſſum in turrim majorem cuniculo, ob rupem cujus durities retundebat clavum, in minorem incumbit labor; nec diu cum lato foramine apertis fundamentis admota crepitacula duo, viam faciunt. Turri extrà poſitæ imminebat vaſta area muris, & profundioribus foſſis qua in urbem proſpectus eſt, circumvallata, unde diſploſione continua infeſtabatur urbs.

Gardon. Croté.

Briſo-

Briſonus cuniculis adhuc agendum ratus, ſuccedit muro per opus ſubterraneum, ruinamque edit quanta ſatis oppugnationi faciendæ: exin aperiuntur in ædibus vicinis feneſtræ tormentariæ, unde indeſinens in ruinam diſploſio eſt; quo intuta manſio regiis ſeu muro reparando, ſeu prohibendo hoſti. Anceps diu pugna & cruenta, donec inclinata in veſperam luce loco potiretur Briſonus: in caſtrum ſe recipit regius miles. Poſtridieque ingens turris, in qua omne obſeſſis præſidium erat, ſubmiſſo per cuniculum igne: ſubſecuta ſtatim deditio. Gravis hinc in Vantadurium poſtulatio fuit: is in Gallia Narbonenſi pro Rege legatus, Lavoutæ non procul Privatio ſecundum eam obſidionem agebat, pacatius quam honori ipſius & reipublicæ expediret. Non defuere qui ex compacto Briſonum inter & Sanpalaiſium deditam arcem crederent, conſpirantibus cum Secta Catholicis: hinc ducta ſuſpicio quod turris ingens ex improviſo ruens loco aliàs anguſto, neminem intus obruerat, neminem læſerat; quod pro miraculo accipiatur, niſi inter concordes convenerit. Scripſit de ea expeditione Autor anonymus, poſtquam longa obſidione Briſono obſtiterat Sanpalaiſius, tandem cedere loco coactum, cæſoſque eo obſidio oppugnantium ducentos, quod conjurationis ſuſpicionem amovet.

Vantadour, Lieutenant de Roy en Languedoc. Lavoulte.

Mommorancius ex prærepta ſibi victoria quam nuper expeditione Privatienſi reportaverat ira vecors, lecto raptim milite accingit ſe in obſidionem; at nec illi in promptu commeatus exhibendo militi, nec pecunia in ſtipendium. Placuit in pignus dari mundum Vrſinæ uxoris muliebrem, ſub cujus cautione ducenta aureorum millia Lugduni accepta in mutuum, ex qua pecunia ſtipendiaria milites annona conduxit, donec acciperet à Rege gerendi belli formulam. Octo peditum millia, quadringenti alarii merebant, caſtrametatoribus Portaſio & Moreſo. Parum aberat Privatio miles, jamque tormenta bellica muris admovebantur, cum Eſdiguierius meliori mente quam conſilio, omiſſa ut Privatii obſidione in Villamnovam Bergi, Vallum, & Valouſium ſigna converterentur ſuadet. Vrgebat Privatii obſidionem ira Mommorancii & juſta ultio in oppidanos ex violata fide: prævaluit veterani ſententia; cujus ætate noſtra in rebus bellicis ingens autoritas fuit. Sic Privatii obſidione dila-

Deſurſins.

Portes. Moreſe Mareſchaux de Camp. Ville-neuve de Berg. Vals. Valoux.

ta, ſeu eluſa, in Villamnovam Bergi arma converſa. Ad rei nuncium Villanovani, Mommoranciigenibus advolvuntur, legemque accipiunt. Villanova Valouſium itur; arx eſt haud invalida, in qua accingebat ſe propulſando obſidio miles; cum Reauxius cuſtodiæ Scoticæ præfectus, Caſtillonium impulit arcem dedi ut procuraret; eo tempore rebellionem exuit Caſtillónius partium Dux in Septimania inferiore, vir ingenti apud Sectarios autoritate, nedum virtute propria, ſed & antiquo Coligniorum ſtemmate unde illi ortus: âſt non diu valuit ſacramentum quo ſe Regi obſtrinxerat (ut infra trademus) præfecto arcis ſubſtituitur fidus Regi emeritus à cuſtodia miles. Valouſio in Vallum arma converſa. Mommorancius poſtquam deditionem fruſtra per legatos tentaverat, milite urbem cingit: aſt obſeſſorum tanta audacia ut impares regiis prælium extra muros ſæpe auſi, ſæpe victores, raro victi fuerint: non alias ab hoſte fortius, non dimicatum pertinacius, inferior numero regiis, virtute potior erat. Claruere inter Regios Marchio Porteſius & Moreſius: hic dum imperia diſtribuit ſuis, permixtus hoſti ictu cominus accepto, dubio in caſum veſtigio hærebat, cum ipſe Mommorancius opem fert amico, & exerit conglobato circùm hoſte oppreſſum. Digna res eſt quam poſteritas ſciat: Moreſius exhauſtus viribus ægre in veſtigio conſiſtit, urget hoſtis, donec Mommorancius corpore immanis imponeret humeris ſaucium, præſentique periculo niſu lacertorum eximeret: Rem raró imperatori uſurpatam, neque inter exempla prudentiæ numerandam, qua maxime pollere debet quicunque imperat. Certe ingentis animi exemplum eſt, quo multum valuit Mommorancius. Hærebat lateri lethale plumbum, unde magno omnium mœrore Moreſius occubuit poſtmodum.

Reaux Capitaine de la Garde Eſcoſſoiſe. Chaſtillon. Le bas Languedoc. De Coligny. Exempt de Gardes. Vals.

Deportes. Moreſe.

Mommorancius ex luctuoſo amici caſu, ſupremum urbi excidium deſtinaverat, parumque propoſito aberat, cum Reauxius à Rege delegatus vim fieri vetat: urbs deditur, abſiſtit præſidiarius miles, ſubſtituitur cohors Regi fida, Reauxio præfecto. Interea obſidionis nuncio Monſpelium allato, Catarinotæ, gens in ea urbe deſidioſa & nequam, Caſtillonium adigunt opi obſeſſis ferendæ; ille planc immemor fidei, quam recens Regi dederat, mille & ducentis legionariis Autiegium ire jubet, expedito & valituro obſeſſis ſubſidio,

Reaux. Montpellier.

Autiege.

ſidio, ſi non tardaretur. Haud procul Valouſio metatus, accepta Valli deditione de intercipiendo Valouſio cogitat. Arduum alias negotium in plano ponit oppidanorum è Secta numerus, quos urbe dedita Mommorancius, parum caute tulerat præſidiario militi permixtos: urbs proditione intercipitur. Mommorancius tarde agnito errore ſuo, eò ſigna impigre vertit: mille & quingenti loco anguſto habebantur, occurrit regiis facta ex improviſo irruptione Autiegius; pugna committitur cruenta & pertinax, cadit mutuis vulneribus miles, æquo diu Marte, donec in urbem retruderetur. Haud indigna eſt memoratu virtus Rupe-Columbi, is filio qui vix adoleverat dux in prælium eſt, urgetque in hoſtem voce & exemplo, premit utrumque hoſtium globus, iniqua pugna eſt numero, iniqua loco; quippe fræni impatientes equi utrumque procul ſuis traduxerant; filium pater clypeo tegit, prohibetque ictus & infert, glande trajicitur filius, dura belli rudimenta! equo excuſſum amplexatur pater, moriturumque hortatur *mori ut velit, viam eſſe cælo haud incertam ſubſcribere legi, quam Deus dixerit, perdi contumacia homines.* Plura effari prohibuit magnanimitas, ne lamentis tranſacta pugna videretur. Committitur fortuito militi cuſtodia morientis, ipſe in hoſtem proruit quærendæ ultioni, aut morti. Loco cedit hoſtis mage in munimenta ſua retruſus, quam victus; neque enim victus ideo quia retruſus; quandoque receptui ineſt victoria. *Roche Colombe.*

Sæpe dubio Marte pugnatum; donec admota muris tormenta bellica ruinam aperirent: parabatur in muros aſcenſio, jamque procurante Porteſio ſcalæ admovebantur, cum tympaniſta Vallo egreſſus poſtquam colloquium impetraverat, monet, ſi præſidiariis Monſpelium dabitur commeatus, paratos eſſe ut urbe abſiſtant. Acceptam habet Mommorancius deditionem parum exſpectatam; quippe Caſtillonio, qui cum tribus legionariorum millibus eò properabat, regios à tergo inſectante, dum ad frontem Autiegius erumperet, deſperata erat ſalus oppugnantium. Poſtquam deditioni utrinque ſubſcriptum, Mommorancio Autiegius exhibitus ſupplex precatur veniam, ille ſupplicem remittit ad Reauxium (is à Rege legatus) negans quid ſibi autoritatis eſſe coram legato regio: deprecatur honorem Reauxius, &, *quanquam*, inquit, *Regis legatus ſum in id belli, tua legatio,*

1620. *Mommoranci, perpetua eſt, eoque potior.* Aderant tum Fauræus apud Gratianopolitanos Præſes, Bitautus libellorum ſupplicum in regia Magiſter, Vicecomes Poliniacus, Perautus, Monrealus, Maſarguius, Moſſelenſius, unaque octingenti equites, magna pars ſtirpe nobiles: tranſigendo magnificentius negotio vocantur omnes, Autiegius veniam coram petit & impetrat: *Salvus eſt præſidii miles: victoris arbitrio ſtat vita oppidanorum; præda permiſſa, incendio urbs & ruina data.* Hæc ſumma legis. Fatiſcunt per obſidiones & plane diſſipantur exercitus, ea cauſſa fuit dilatæ à Mommorancio in Privatium expeditionis (quanquam primitus deſtinaverat.) Nec diu cum apud provinciæ comitia actum de reſarciendis Mommorancio ſexcentis librarum millibus, quæ in id belli de ſuo impenderat; repenſaque mox de publico ſumma, nihil de fiſco: tota in populum ejus debiti moles: neque enim hinc ſequuta tributi regii diminutio quod ſperabatur: ſic provinciæ Narbonenſis pecunia tranſactum bellum quod contra Regem fuerat. Hæc de Vivarienſi ſeditione. Haud indignum eſt quod notetur primam naſcentis olim Sectæ ſeditionem Privatienſibus debitam: & bello (cui accingimur) quod atrox & Sectæ decretorium eſt à Privatienſibus initium fuit: adeò incaleſcit gens iracunda in Reges! Succedit expeditio Benearnenſis exacto anno memorata in tranſitu, expeditio eo illuſtrior, quo celerior & incruenta fuit. Benearnenſe ſolum olim Hiſpaniam à Gallia dividebat, hodie ipſummet Gallia eſt, poſt reſcriptum Regis Chriſtianiſſimi, quo annum circa M. DC. XXI. provinciam vetus Labretanæ gentis patrimonium Gallicæ coronæ univit; unionis ea conditio inter præcipuas, *Si antiquus ejus provincia Senatus, Gallia, inter Parlamenta numeraretur, manerentque antiqui mores, formula litium, & judicia: ſi vernaculo idiomate edi ſolita inſtrumenta, Gallica poſthac lingua vulgarentur.* Ceterum quia ſexaginta jam erant anni ex quo hæreſis in ea provincia graſſabatur: nullus in ea orthodoxæ Religioni uſus, non Epiſcopos, non patiebatur preſbyteros Secta: eoque ventum parendi deſuetudine, ut ſenſim in ſtatum popularem deflecteret gens ignara regum. Poſtquam Renardus, molliendæ provincialium ferocitati tentaverat fruſtra viam omnem; creſcente in dies ſuperbia ſtatuit Rex in Aquitaniam ire, armata manu, ea ſpe, fore ut quæ

Faure. Bitaut. Poliniac. Peraut. Montreal. Maſargues. Moſſolens.

La Maiſon d'Albret.

quæ amore nequiverat, metu flecteretur contumacia Benearnenſium. 1620.

Poſt ſopita filium inter & matrem diſſidia ſperabatur ex belli reliquiis inteſtini, fore Regi in novam expeditionem exercitum; at bello exhauſtus miles, disjecti longa militia ordines, in Aquitaniam via difficilis, obſtabant maxime: interfluebant Ligeris & Garumna vado immeabiles, longi terrarum tractus, majorque è longinquo metus à Secta. Rex per obſtantia pertinacior qua virtute multum valet, trajecto Ligeri, motu proprio in Aquitaniam rapitur, prono in pacem animo ſi ſe legi ſubmitterent Benearnenſes, edictoque nuper promulgato ſubſcriberent, eo caſu abſtinendum armis: ſin minus (quod abhorrebat) vindicandam armata manu autoritatem. Dicto citiùs Burdigalam ventum. Indignabantur Sectarii Fontaralio in fidem Catholicam recens converſo: aſt ſumma querelæ ducebatur ex poſſeſſione Lectoræ, cui incumbebat homo Catholicus: quo abeſſet omnis in rebellionem prætextus, arce abſiſtit ſponte; aſt non gratis: quippe numerata quinquaginta aureorum millia velut ex vendito; ita venalis Regi poſſeſſio ſua; certe ſi rite calculus ponitur vile pretium fuit reſpectu mercis, non alias, ut creditum, peritura Secta. Molliendæ rei (quippe quinquaginta jam erant anni ex quo Lectoram Sectarii poſſidebant) ex pacto ſubſtituitur quem Secta probat Blainvillius, & ipſe Sectarius: quo facto Rex Sectariis plane factum ſatis credebat: cum ecce nuncius, Benearnenſes pertinaciter juſſis refragari, paratoſque extrema pati ante quam Eccleſiæ bona clero reſtitui patiantur; ipſum Parlamentum, cujus nulla eſt ſine Rege autoritas, juſſæ promulgationi obſiſtere: graſſari ſumma autoritate Forcæum; denique pro larva haberi dignitatem regiam in provincia parere neſcia. Rex ubi in irritum cadere videt quæcunque in pacem conſilia proponuntur, Burdigalâ ex improviſo ſolvit; ſubſequitur è longinquo præſidiarius miles, premunt veſtigia centum omnino cataphracti quibus ſtipari ſolitus; cetera inermis. Poſt emenſum trium dierum iter per inhoſpitas ſolitudines Granatam venit, oppidum eſt ad limites Benearnii ſitum. Præcipiti neque exſpectato adventu, conſternati provinciales Forcæum, unaque lectos è nobilitate ad Regem delegant, accedit oratio ſupplex deprecantium iras in hæc verba. *Edictum tabulis*

Blainville.

parla-

1620. *parlamenti adſcriptum, legem poſthac fore populo Benearnenſi, eò concurrere omnium vota & calculos, debuiſſe negotium expeditius tranſigi, in hoc peccatum; in præſens penitus eſſe tranſactum, hinc veniæ locum fore.* Adjecit Forcæus, *ſibi nihil autoritatis eſſe in ea provincia, quia unus inter tot conjuratos Regem agnoſcit. Ceterum ſi armis abſtinebitur omnia in melius fore; ſubituros indigenas legem pro arbitrio dicentis, ex fide Regia ſi vis non inferetur conſcientiis, ſi manebit patrum Religio: vis ne Religioni fiat timere omnes: fidem explanatione Euangelii non armis propagandam, quia nemo cogi poteſt ut contra conſcientiam credat: ſi ulterius progredi animus eſt, imminere ex difficili via periculum, agrum pars magna incultum eſſe, provinciam ſterilem; periturum inedia aulæ comitatum, in quo copioſa nobilitas, populuſque turmatim ex vicinis provinciis confluens.* Hæc Forcæus. Sane haud imprudens Regi conſilium erat, edicto promulgato, abſtinere ingreſſu; eò poſitis rebus, ut pene inermi negotium foret cum armatis; non illi tormenta in promptu bellica, non commeatus, rarus miles. Benearnium valebat maxime arcibus & munimentis, quæ niſi ultro dederentur expugnanda erant; neque enim decorum Regi, pati obſtantes: Quandoque conſilium optimum, eludere quod ægre conſequare. Prævaluit apud Regem fiducia ex fortuna ſua: & dum Forcæus inclamat identidem; *Fore ſe imparem mitigandæ Benearnenſium feritati, ſi Rex armata manu veniet:* Rex, *Tua*, inquit, *Forcæ multum intereſt huc me progredi unde prohibeor: poſtquam aſpexerint, venerabuntur, neque perduellibus poſthac in contemptum erit autoritas regia quam in depoſitum habes.* Poſtridie Arſacum venit (urbs eſt haud procul Pavio provinciæ metropoli) res mira! Rege per Oratores agente obſtrepunt Benearnenſes, minaſque iutentant: accingit ſe in viam, mitius obſtrepunt; accedit propius, ſilent; provinciæ extrema tenet, accipiunt legem; uno quo ſtipari ſolitus comitatu ingreditur, plane conſternantur; armati, inermi cedunt, nulla in arcibus, nulla in præſidiis fiducia eſt. Quo argumento plane convincitur, in Regibus impreſſum eſſe à Deo characterem, quo ſubditos regant amore, aut metu. Deterrima fuit Sectariis ea expeditio. Minimum eſt quodcunque in Benearnio deceſſit Sectæ, certe minimum in comparationem fatalis præjudicii, quo agnitum, poſſe haud ægre vinci

Arſac. Pau.

Secta-

Sectarios, quos in eam diem pro invictis habuerat vana credulitas Regum. Pavii Conſules & magiſtratus occurrunt Regi, flexoque humilime genu poſtquam impetraverant veniam; rogant quonam in urbem cultu admitti velit. Ille, provinciæ metropolim, Regio ſe apparatu ingreſſurum, reſpondet, ſi admiſſus loco ſancto excipi poſſet: venturum privatim & ſine pompa quandoquidem nec Baſilicam civitas, nec ſacerdotes habet. Poſtera die in antiqua deceſſorum regia exceptus, magiſtratui & Conſulibus de more perorantibus tanta humanitate reſpondet, ut haud incerta publicæ tranquillitatis auguria ducerentur ex felice ingreſſu: aſt mutabile vulgus, & fluxæ fidei, præcipue in Dominos. Suſpectatur longior Regis mora, ecce commentum abigendo, plane inſulſum! Frequens aulæ conventus erat, eoque majore commeatu opus: celantur horrea, ſuffoſſa clam humo ſepeliuntur vina, flagellatur annona, diſtrahitur omnis commeatus; ex improviſo fames urget, nec diu cum patuit dolus: rei frumentariæ mox proſpectum miſſis in Aquitaniam qui procurarent. Placuit haud parum Ludovico, regia illuſtris, placuere moretum & viridaria queis amœna eſt manſio; accedebat veneratio loci, quippe antiqua Borboniæ gentis poſſeſſio eſt, ubi natus Henricus IV. ubi adoleverat. Verum quia è Republica viſum, intercipi Benearnii urbes dum adhuc nutant; nihil moræ interjectum, poſtridie Navarræo caſtro ſucceditur, nec ſpem fefellit eventus: quippe arcis præfectus Saleſius viſo Rege, quem procul eſſe audierat, dubius inter ſpem & metum non obſiſtere, non obedire capax; hæſitare primùm, dein pavere, donec pulſanti ex improviſo Regi aperiret, quod nemo ſperaverat. Immenſa Sectæ jactura fuit ab arce amiſſa. Non in Benearnio, non eſt in Gallia fortius munimentum, ſeu loci genium ſpectas, ſeu quæ arte parantur propugnacula: his accedebat pulveris tormentarii, globorum, haſtarum, ſcloporum, aliorumque id genus armorum copia ingens, qualia aſſervantur armamentariis regiis; tormenta bellica ſupra viginti centena numerabantur, pars magna regii modi.

1620.

Navarreins.

Sales.

De calibré Royal.

Incruenta victoria, eoque acceptabilior: præfecto arcis Saleſio longa militia emerito in laudem vertit ſervata Regi fides: octuageſimum agebat annum, eoque petitam obtinuit miſſionem abunde remuneratus in ære; adjectum caſtra-

1620. ſtrametatoris officium ad honores; quippe ſenio exhauſtus homo, plane impar erat exercendo muneri. Permiſſa arx Poyano natalibus & virtute illuſtri, quodque tum maxime ſpectabatur ſumme Catholico. Ea deditione provincia omnis agnoſcit Regem, tranſactaque per triduum expeditio ab inermi, quæ triennalis eſſe debuerat ex natura rei. Habendis Deo gratiis indicitur ſacrum: dies erat D. Lucæ ſacra: notavere obſervatores temporum reſtitutam poſt L. annos in Benearnio miſſam eademmet die, qua per Mongomerium dejecta fuerat, regnante Ioanna Labretana; ſic quam ab ea Provincia depulerat avia Catholicam fidem, reſtituit nepos.

Mareſchal de Camp. Poyane.

Mongomery. Ieanne d'Albret.

Ea expeditione ſumma concilii penes Luynæum,Væræum procancellarium,& patrem Arnouſium Ieſuitam,quibus multum debuiſſe Galliam, & Regem nemo diffitebitur, niſi eſt plane triumviris inimicus. Scripſit Rohanæus, Væræum inhiantem purpuræ Romanæ,inſectatum avide Calviniſtas, promerendæ, quam affectabat gratiæ; at manus inimica eſt, ſuſpectumque judicium viri, vel uno hoc indicio quod Calviniſta erat. Poſtmodum confirmantur victoria, & religio orthodoxa, lege cujus quatuor articuli, in hanc ſummam.

I. *Vt Epiſcopi,& Abbates Benearnenſes ex veteri ritu in Parlamento ſedeant, & cenſeant.*

II. *Vt reſtituantur Clero bona mobilia,& immobilia qualia ab antiquo poſſedit, Epiſcopiſque poſthac in provincia autoritas ut ſit,qualem deceſſores ipſorum habuiſſe conſtat.*

III. *Vt Navarra inferior, & Benearnii principatus Galliæ uniantur ſub uno Parlamento.*

IV. *Proſcribendum Perſanorum uſum, gentis ſeditioni aſſueta, cujus munus ciere indigenas in rebellionem & nefas.*

Pridie quam abſcederet Benearnio Rex in poſſeſſionem Eccleſiarum mittit Epiſcopos actu legitimo, qui quanquam unus,trahebatur conſequenter ad Eccleſias omnes. Pavii vetus erat templum, quod gens inimica polluerat: ſat errori datum; reconciliatur de more locus, redeuntque reverentia & cultus. Poſt ſacrum,ad ſupplicationes itur tantis omnium ordinum frequentia & veneratione, eo populi concurſu, ut diceres in eam urbem tranſlatam cum ceremoniis ſuis ipſam Romam. Bacillos ſacræ umbulæ, ſub qua Homo-Deus, geſtabant

ſtabant (oculis in terram demiſſis, compoſito ad reverentiam vultu, ad humilitatem greſſu, geſtu & ore ad amorem) quatuor Principes; ſequebatur aperto capite, cereo ad manum accenſo Catholicæ fidei vindex Ludovicus, Rex Chriſtianiſſimus. Fremunt intus Sectarii; triumphant Catholici, ſolitumque per vicos ingeminant, *Vivat, Vivat Rex.* A ſupplicationibus ventum ad concionem quam docte & pathetice habuit Arnouſius Ieſuita, argumento ex his Scripturæ verbis deſumpto; *Quam terribilis eſt locus iſte! non eſt hic aliud niſi domus Dei, & porta cæli.* 1621.

Exſequendis articulis IV. quos ante memoravimus delegantur à Rege Auberius, & Faber Tarabellus libellorum in Regia Magiſtri: Hic finis expeditioni Benearnenſi. Rex Lutetiam venit. Paulò pôſt ad vomitum redeunt Benearnenſes, renovantur vetera in factionem conſilia, delegantur qui concitarent vulgus, Leſcunus, & Vigniauſius. Forte per ea tempora indicto Montalbani Sectariorum conventu (*Circulum* vocant) huc ſe conferunt delegati, provinciæque ſuæ calamitate propalata vulnus exhibent, remedium quærunt. Circulo parum autoritatis erat, patrando quod deſtinabat bello: ea cauſſa fuit Synodi Amiliani indicendæ, ad quam frequentiore conventu, omne jus transferretur: programmatis convocatorii hæc ſumma fuit. *Quia ſuam quiſque fortunam in conſilio habere debet dum de aliena deliberat, proceſſoſa tempeſtas, quæ Benearnii fratres noſtros in ſaxa & ſcopulos egit, verſis poſt ipſorum naufragium in cymbam qua vehimur ventis, monuit aut portum quærere, aut jacere in alto anchoram, donec deſævierit ventorum rabies. Hæc nos movit occaſio, abbreviato circulo Montalbanum cogendo, cujus autoritate proſpiceretur cauſſæ in ruinam præcipiti. Malum certe ingens eſt:* Edictorum fides violata, dejecti poſſeſſionibus ſuis paſtores Benearnenſes, coacti in idoli cultum; qui ad ſupplicationes Pavii ſolenniter habitas genu flectere recuſarunt; libertas oppreſſa, mutata in urbibus reformatis præſidia; Navarræo caſtro Papiſta ſubſtitutus. *Hæc vidimus, hæc tulimus in hanc diem. His movemur ut Amiliani urbe in Ruthenenſi ſolo percommoda provincialem ſynodum indicamus. Quare cariſſimi fratres, hiſce vos litteris certos facimus de proxima indictione conventus, ad quem delegabitis ex vobis, quorum erit ferventior zelus. Hortamur inſu-*

Aubery.
Dufaur.
Tarabel.
Leſcun.
Vignaux.
Montauban.

1621. *inſuper ne patiamini malignitate temporis & prava Papiſta-
rum ſuaſione tepeſcere fidem, mutuamque invicem caritatem,
per qua in hanc diem perſeveramus. Abſit atate noſtra deſer-
tores fidei eſſe, quorum parentes vitam poſuere inter arma con-
ſervanda, propaganda. Ceterum mature facto opus eſt; tempore
urgemur: intercedunt parvis momentis magni eventus. Noſtra
quod attinet ſacramento ſolenni aſtringimur communi cauſ-
ſa: injurioſa eſt quam patimur ſervitus, ita ad aratrum boves;
ſi deeſt juſtam in libertatem animus, quaramus locum in quo
procul crudelitate tyrannica, hac ſemeſa membra obruamus,
ubi cicatrices celet exſilium: vobis interim Deus propitius ſit.*
Hæc ſumma litterarum: non multò poſt Amilianum conve-
Chamier. niunt Oratores, nempe Chamierus, & Iolius paſtores; Comes
Ioly. Orval de Bethune. Orvallus, Cauſſæus, Baro ſant-Amantius, Marchio Malau-
ſius, Bellujonius Villamurii præfectus, Sanromæus, Braſſacus,
Cauſſé. Boiſſierus. Lectus qui præeſſet conventui, Cauſſæus. Pri-
S. Amans. mum de Benearnio dictum, ut dejecti bonis & poſſeſſione a-
Malauſe. vita paſtores, ut dolo interceptæ arces, ut mutata præſidia,
Bellujon Gouverneur de Villemur. ut novis legibus abrogata provinciæ privilegia. His addi-
dit Leſcunus zelo vir ardente & patheticus. *Dolere Benear-
nenſes reformatos eò provectam calamitatem ſuam, ut qui
Sainrome. Gallia fratribus ſi quando opprimerentur ſe in ſubſidium fore
Braſſac. ſperaverant cogantur provolvi ipſorum genibus protectioni
Boiſſiere. impetranda. Eas eſſe rerum vices qua cœlo ſubjacent. Invidia
ſape commiſerationem ſuccedere; inauditam eſſe tyrannidem
quam exercent in provincia reformata Papiſta: ſolo aquatos
urbium muros, ſpoliatos poſſeſſione ſua paſtores, oppreſſam Reli-
gionem: ad fratrum pedes, ſupplices proſterni Benearnenſes, ne-
que plane deſperatam ſalutem.* Hæc poſtquam dixerat oc-
cultam Benearnenſium factionem aperit, ut deſtinant vindi-
care ſe in priſtinam libertatem; ut præſidiarios milites in ur-
Benſins. bibus ſuis oppidani vino & ſomno ſepultos jugulare, ut Ben-
ſini viri fortes, & qualecunque facinus auſuri Navarræam ar-
cem intercipere, unaque internecione delere præſidium o-
Leſdiguieres. mne & præfectum arcis. Hæc Leſcunus, tandemque omnium
Bouillon. calculis conventum in articulos qui ſequuntur.

La Trimouille. I. *Provincia Aquitanica Benearnenſium protectionem pro-
miſſam & debitam jurejurando confirmat.*

Rohan. Sully. II. *Ad Mareſcallos Eſdiguerium & Bullionium, ad Duces
Chaſtillon. Tremollium, Rohanaum, Sullium, Caſtillonium, ad Sy-
nodum*

nodum nationalem, quæ in præſens Aleſii habetur, ad provincias Narbonenſem, Cadurcorum, Vivarienſium, Cebennarum & Delphinatus, ad Caſtrum Albigenſium, & Rupellam delegabuntur nomine conventus Amilianenſis qui prædictos Mareſcallos, Duces, Provincias, urbes, in ſuſcepta Benearnii defenſione confirment. 1621. *Alau. Languedoc. Quercy. Vivarés. Cevennes. Dauphiné.*

III. *Quo monitiones primorum Galliæ, aut Principum externorum (ſi quas ad nos mittere opus) valere poſſint & nobis innoteſcere, placet hujus Synodi abbreviatum conventum unà ſubſiſtere, regentibus interim colloquia, Ruthenorum Comite Orvallo, Cadurcorum ſimul & Albigenſium Malauſio, Lauragueſiorum Sanromæo, quorum in iis provinciis ſumma autoritas eſto, prætetquam militiis legendi, bellique quoquo modo inferendi, quam facultatem ad Comitia Rupellam ſub finem anni convocanda tranſmitti æquum eſt.* *Caſtres. d'Albigeois. La Rochelle. Roüergue. Orval. Malauſe. Lauragués. S. Rome.*

IV. *Muniant ſe urbes quibuſcunque præſidiis prohibendæ obſidioni, &, ſi opus, bello inferendo.*

V. *Referetur ad Caſtri Albigenſium & Amiliani Oratores, peſſimi rem exempli & periculoſam cauſſæ communi fore, ſi ad Comitia generalia Rupellæ habenda militiæ ordo omnis tranſmittitur, ita ut provinciarum colloquiis autoritas omnis adimatur.*

VI. *Creandum mox Imperatorem, qui in Benearnium auxiliares copias inferat.*

Subjiciebantur articuli duo, inter arcanos habiti, quorum altero continebatur; *Eſdiguerium & Caſtilionium commovendos in ultionem injuriæ acceptæ, ex violata per Regem fide, ipſis data, quo tempore Comitia Loduni habita, procuravit uterque ut ſolverentur.* Alter *bello decretorius erat movendo, prima quaque die.* Decreto in bellum obſtabant Caſtri Albigenſium legati; Bellujonus, Boiſſierus, & Iolius, prævaluere numero ſeditioſi. Ceterum, quia pecunia belli nervus eſt, indicta municipiis vectigalia, donec belli denunciatio fieret: convenit in præfatas leges Synodus Cebennarum per id temporis Aleſii congregata. Communibus ſuffragiis collata in publicum pecunia in belli ſumptus: Montalbanum triginta & octo librarum millia obtulit; Caſtrum Albigenſium viginti octo, Amilianum ſex; à provinciarum colloquiis ſingulis, ſtipendium in novem menſes erogatum. His acceſſit privata largitio viritim facta quanta vix credi poſſit, ad- *Alés.*

1621. eo ut ingens Regi moles incumberet. Delegatis, dum ſe quiſque in urbes ſuas recipit, mandatum ut monerent in tranſitu municipes Vrbium, nobiles, queis vulgò extra urbes habitatio eſt, demum in quoſcunque fratrum inciderent, *deſtinatum eſſe communi calculo bellum; conventum in ſynodo ut reficerentur collapſi muri, refecti ut munimentis & propugnaculis firmarentur, ſibi quiſque privatim conſuleret, & in cauſſa communi conferret operam. Gerendum uno omnium impetu bellum; ſi ſinguli pugnaverint & ſucceſſive, imminere caſum univerſis: contra ſi univerſi inſtiterint ſalvos fore ſingulos, Concordia opus eſſe inter fratres, per quam naſcenti reformationi augmenta ingentia fuiſſe conſtat.* Monæus Rupellam delegatur tentando itineri, ea mente, ut ſi intutam ab Aquitania & Septimania viam agnoſceret tranſferrentur Comitia in aliam urbem, quo tutius iri poſſet. Poſtquam Rupellam appulerat, quo jam provinciarum Oratores plerique convenerant, *ab Aquitania delegatum ſe,* dixit, *promovendis omnibus in defenſionem legitimam, quæ ſi non niſi bello parari poteſt, miſſum ſe promovendo bello.* Plura his addita queis in miſericordiam flecteret animos, aut in metum. Pergrate accipitur nuncius, auditaque communi omnium applauſu tuba bellicum canens; grates habitæ Aquitanis ex ſuſcepta cauſſæ protectionē: demum ita reſponſum: *Et ſe eodem collimare: juſtam eſſe defenſionem cum opprimitur innocentia.* Diſpoſitis in bellum omnibus vulgantur litteræ ad Regem, queis manifeſtabant Sectarii cauſſæ juſtitiam ſuæ in hanc ſummam. *Iniquum eſſet, Rex, dum inſolenti audacia detonant inimici noſtri ſilere nos, quorum innocentia non habet defenſores in aula tua. Loqui ergo liceat, aut ſaltem, quando vox interdicitur, liceat ſcripto diluere crimina quorum iniqua in nos poſtulatio eſt. Conceſſit nobis Majeſtas tua conventum nuper qui Loduni haberetur, convenimus auſpiciis tuis quædamque impetravimus à Clementia tua: reliqua, in quibus ſalutis noſtræ momentum erat maximum, juſſi tranſmiſimus in ſpem certam, fore ut poſt ſex menſes ſubſcriberetur libello ſupplici: adjecta à te conditio*, ſi interim conventus ſolveretur. *Solvimus ex tempore ſub alia conditione, (cujus habemus expromiſſores Condæum & Luynæum)* ſi pacto tempore deficeret promiſſa ſubſcriptio, nobis ut liceret ſine nova conceſſione Comitia cogere,

Moné. Guienne. Languedoc.

gere, arbitrio noſtro permiſſis tempore, & loco. *Lapſi ſex menſes, revolutus jam ex integro annus, & adhuc exſpectamus fides data ut exſolvatur. Abiimus in creditum tibi ex ſtipulatu. &, quaſi exoſo creditorem ſuum debitore (qui ante haud implacide in aula tua excipiebamur queis erat in regia tua acceſſus liber) prohibemur modò, & quaſi exprobrantes adſpicimur. Aliorum arbitrio condemnas nos, dum aliorum arbitrio judicas. Iuſtus es natura & genio; at injuſta gens obſidet te, & plane poſſidet: quid ſperandum nobis dum pro ipſorum libidine judicamur? Si querimur juſta eſt cauſſa; teſtis recens in Benearnium expeditio, quæ uſque adeo veterem mutavit provinciæ ſtatum, ut hodie extranei ſint in terra ſua reformati. Quid recenſeamus violata hic jura Dei & hominum? Hæ ſunt cauſſæ quæ nos habendis unà Comitiis Rupellam convocarunt; juſtæ, an injuſtæ, tuum eſto judicium, Rex, neque enim judicem recuſamus quem Deus dedit, ſi judicaverit qualis datus, nempe unus. Protege innocentiam qui Rex es, opitulare vim paſſis, neque opprimi patiare, queis Henricus felicis memoriæ pater tuus ſpirare dedit. Illi debita quæcumque poſſidemus: & (ſi fas dicere) quæ ille bello adeptus eſt, quæ tu feliciter poſſides, etſi naturâ debebantur, quia maligne in controverſiam vocata, debuiſtis uterque deceſſoribus noſtris, pro legitima in regnum ſucceſſione vitam inter arma ponentibus. Abſit invidia verbo. Debitum erat natura contractum pro legitimo Rege, effuſio ſanguinis; quod debuere patres, debemus & nos, & præſtabimus quandocunque, Aſt meminiſſe debes mutuum eſſe debitum Regem inter & ſubditos, protectionem, & obſequium. Protege ergo oppreſſos qui Rex es. Iacent inſepulta noſtrorum cadavera, luporum ferocitati & volucrum rapacitati pabulum certe indebitum, ſi Chriſtiani ſumus. Diruuntur, cremantur, polluuntur templa noſtra: irriſui ſunt paſtores, rei ſacræ miniſtri: dejicimur ab urbibus quas in vim edicti Nannetici poſſidebamus, ſubſtituitur præſidiario in arcibus noſtris, inimicus miles, & quæ reformatis conceſſa munimenta, Papiſtæ occupant. His accedit importuna corvorum crocitatio in aula, aures Majeſtatis tuæ continuò verberans: hi ſunt qui ſpecie directionis inprava flectunt conſcientiam tuam, qui ſe omnium arbitros faciunt, gens deterrima, in Gallia excidium nata; tibi pernicioſa, ut & deceſſoribus tuis, nobis exitialis. Factioſa in nos omnia ſunt quæ peſtilens eorum Societas vomit. Quid*

1621.

 (ma-

1621. *malum!) in nos provocat bella & clades? quid natare amat in ſanguine deſidioſa gens & imbellis, quæ ſe gloriatur ejus Eccleſiæ partem eſſe maximam, quam ajunt abhorrere à ſanguine? Malè ſit ejus memoriæ qui homines nequam, & omnium avidos invexit in Galliam, non alio in præſens morbo laborantem! Hæc nos, Auguſte Princeps, Rupellam vocarunt, quo robuſtior eſſet vox omnium unà clamans: univerſi petimus quod ſæpe ſingulis denegatum eſt.* Ita Sectarii ad Regem. Rex rarus, ut res erat, Hyænæ planctus eſſe intus ferocitate truces, ſpecie humanos, accingit ſe in bellum.

Eſdiguerius vir militia clarus, magnaque apud Sectarios autoritate forte in aula erat quo tempore vulgatæ litteræ, Regeque reſponſum dedignante, ne cum ſubditis autoritas comparata vileſceret, in hæc ipſe verba reſcribit. *Si Papiſta eſſem, Viri Clariſſimi, ſuſpecta eſſet manus: nunc (quia Religio, qua invicem nectimur, facit unum & commune periculum velut inter fratres) agam vobiſcum libere, veſtramque omnium cauſſam diſceptabo velut præjudicium meæ; neque enim diffiteor mihi periculum fore ex caſu veſtro. Rupellam conveniſtis; quonam jure? Nemo veſtrûm ignorat illegitimos eſſe conventus quoſlibet, inſcio Rege indictos. Quæſitus color indictioni, ex Lectora, ex Benearnio, ex inexecutione articuli, quo duo è reformatis Parlamento Lutetiano ut admittantur ſancitum. Parcite, amabo, ſi libere vobiſcum loquar, & ſine fuco, alias pro proditore habendus. Vanæ ſunt penitus quas moviſtis querelæ, magiſque in bellum prætextus, quam pro cauſſa communi zelus. Plane factum ſatis petitionibus veſtris, antequam delegati à vobis Rupellæ convenirent. Ergo conventus non modo illegitimus eſt, ſed & ſine cauſſa probabili. Quos petebatis Lutetiano Parlamento adſcribi Senatores duos, adſcripti fuerant. Quam querebamini Lectoram à Fontaralio poſſideri poſt profeſſam ab ipſo fidem Catholico-Romanam, tranſlata fuerat in Blainvillium reformatum, eoque nomine probatum vobis. Libertas conſcientiæ in Benearnio integra eſt, paſtores, ritus, & templa in præſens ſunt qualia fuere, ſub Henrico IV. Si quid mutatum in urbibus, ſi leges novæ conſtitutæ, meminiſſe debetis Regem eſſe qui ſic mutavit, qui ſic conſtituit. At mutata præſidia arcium, dejectis veteribus præfectis, novi ſubſtituti pro Regis delectu. Qua lege, quæſo, vetitum Domino uti re ſua? Si conceditis legitime*

1621.

gitime regnare Principem, annùm & conceditis Vrbes & quæcunque in regno publica ſunt, ipſius eſſe? Precario regnat qui in urbibus patitur militem ſuum in alterius verba jurare, rexque nomine tenus eſt, qui perſona ex neceſſitate addictus, habet magis quod ſequatur, quam quod eligat. Hinc palam eſt contra jus omne convocata Comitia; palam eſt ex conventu illegitimo Regis iram juſte excitam. Ceterum ſi redire in gratiam vultis, non adeo deſperata eſt cauſſa ſalus, quin adhuc per legatos molliri poſſint, quæ alias crudeli mox bello tranſigentur. Ego in aula ſum, vobis, ut ſingulis, ut univerſis opitulaturus, ſi non denegabitis officium ipſi vobis. Si non actutum diſſolvitur, quem contra regni leges indixiſtis, conventus, perduelles eſtis; prorſuſque irritum erit quodcunque pro communi cauſſa conabor: contra ſi abſiſtitis, plura (mihi credite) impetrabo, & majora quam creditis. Hæc Eſdiguerius qua valuit erga Regem fide.

Sectarii velut è venali manu accipiunt ſcriptum, cauſſæque deſertorem nuncupant, vano honorum quos in aula ſectabatur aucupio. Multa inter, per quæ uſurpavit regiam autoritatem ſecta, id præcipuum eſt, quod celabantur diplomata ſigillo; cui hic typus erat: ſtabat Angelus læva librum tenens, dextro latere in crucem reclinato, jacebat homo nudus, veſtigioque Angeli proculcabatur, hac circùm inſcriptione, *pro Chriſto, & Rege*; quidam legebant, *Pro Chriſto & grege.* Eo ſigillo munita diplomata queis belli indictio, delectus militum, vectigalium regiorum exactio continebantur; indicta item munia, diſtributi per urbes præfecti, & ſi quid ultrà regium eſt: his acceſſit promulgatio legum quibus bellum geri mandabant: quarum hæc ſumma fuit.

LEGES SANCITÆ IN REFORMATORVM Comitiis generalibus Rupellæ habitis VI. Idus Maji. anno M. DC. XXI.

I. P*Rovinciæ per ſynodos diviſæ diſtribuentur hoc qui ſubſequitur ordine. Duci Bullionio, primo Galliæ Mareſcallo, Normannia, Inſula Franciæ, Bituriges, Andes, Turones, & Cenomani. Subiſio, Britannia, Pictones, & quæ his adjacent. Duci Tremollio, Engoliſmenſes, & Santones cum inſulis circumjectis. Forcæo patri, Aquitania inferior. Duci Rohanæo, Galliæ Narbonenſis & Aquitania ulteriores.*

Boüillon. La Normandie. L'Iſle de France. Le Berry. L'Anjou. Le Maine. La Touraine. Soubize. Bretaigne. Le Poitou. La Trimoüille. L'Angoumois. Le Sainctonge. La baſſe Guyenne. Le haut Languedoc. La haute Guyenne.

1621. *res. Caſtillonio, Gallia Narbonenſis inferior, Gabali, Vivarienſes, & Cebenni. Mareſcallo Eſdiguerio, Delphinatus, Provincia, & Burgundia. Marchioni Forcæo Benearnium. Ceterum quia rebus gerendis multum intereſt ad unum omnia deferri jus imperii erit in omnes Bullionio veterano Duci.*

Le bas Languedoc. Le Gevaudan. Le Vivarés. Les Cevennes. Le Dauphiné. La Provence. La Bourgongne. Le Bearn. Le Chef general. Colonel de la Cavallerie & Infanterie. Mareſchal de Camp. Grand Maiſtre de l'Artillerie.

II. *Qualia in præſens Concilia in provinciis, aut quales ſunt conventus, nihil immutato, manebunt, & pro rerum neceſſitate convocabuntur quoties opus fuerit.*

III. *Præfectus generalis ibit armata manu quò impellet neceſſitas, militis delectum habebit, tentabit obſidiones & prælia, adhibitis more militari, in conſilium militiæ præfectis.*

IV. *Diſtribuet idem præfectus munia exercitus ſui militaria pro arbitrio; exceptis phalangis & legionum principatu, caſtrametatoris officio, & rei tormentariæ majori præfectura, quorum penes Comitia jus eſto.*

V. *Erit eidem præfecto conſtans veteranis conſilium, quibus adjungentur è Comitiis delegati tres, quorum trimeſtre erit officium, ſubſtituendis qui eodem munere defungantur poſt tres menſes.*

VI. *Idem juris erit in reliquis provinciarum præfectis.*

VII. *Quos ſibi vicarios dixerint, maneant, ſi electionem diplomate ſuo Comitia confirmaverint.*

VIII. *Quas urbes armis expugnaverint, aut in deditionem acceperint provinciarum præfecti ut regant, aut ut regantur ab iis quos ipſi elegerint; poſt diploma in eam rem à Comitiis generalibus impetratum.*

IX. *Vrbes quæ in præſens noſtræ ſunt, videbunt iidem præfecti ne rectore deſtituantur, quem fas erit ipſis eligere, prævio aſſenſu urbis & provincialium, excepta Rupella ubi nihil immutabitur: ſi rectorem habent urbes manebit. Si morietur, aut quoquo modo defecerit, ſubſtituetur quem dixerit Comitiorum conventus, præmiſſa à præfectis, & provincialibus trium nominatione.*

X. *Si is ad quem ſummum armorum imperium delatum eſt, Rupellæ fuerit, Comitiis præerit; reliquis provinciarum præfectis jus erit ſedis & ſententiæ: delegati ab ipſis neque ſedebunt, neque ſententiam dicent. Conciliis provincialibus præerunt provinciarum præfecti, eorum legati neutiquam, niſi à provinciali ſynodo in id electi fuerint.*

XI. *In-*

X I. *Inducias aut pacem tractari vetitum, niſi apud Comitia, vocatis provinciarum præfectis; ſi adeſſe nequeunt legati ipſorum admittentur, quo caſu; & non alias, jus erit eis dicendæ ſententiæ.* 1621.

X I I. *Quæcunque armata manu capientur, pro præda illegitima ſunto, niſi publica autoritate confirmantur, nempe à provinciarum præfectis, aut ab ipſorum Vicariis, & Concilio provinciali.*

X I I I. *Præfecti provinciarum, caſtrametatores, centuriones, milites ſacramento ſolenni adigantur, ſervandis diſciplinæ militaris, & vectigalium regulis, quales à Comitiorum conventu præſcripta fuerint.*

X I V. *Quia paſſim graſſatur in caſtris licentia, hortamur milites ea ut continentia vivant quæ Chriſtianos decet.*

X V. *Hortamur inſuper apud quos armorum imperia erunt (duces, & præfectos) ut paſtores ſecum habeant, & agere in caſtris patiantur, quo Chriſtiana diſciplina in caſtris illibata remaneat.*

X V I. *Blaſphemiam expiabit miles argenteo nummo, nobiles aureo, recidivi exautoratione.*

X V I I. *Faceſſat omnis Venus, per quam conſumptis viribus & peculio miles fatiſcit, unde diſſidia & rixæ; quare hortamur armorum duces, ſcorta & pellices amoveant caſtris.*

X V I I I. *Abſtineant milites ab omni diſcordia: ſi qua interceſſerit ſopiatur ſtatim autoritate ducum.*

X I X. *Si qui hoſtium in expeditione capti fuerint, referetur de illis apud Imperatorem, conſiliique militaris, & ipſius arbitrio ſtatuetur redemptioni pretium.*

X X. *Conferendam in publicum prædam omnem; qui contra faxit; Imperator, caſtrametator, centurio, aut miles, conferant de ſuo quantum deceſſerit ærario, ex privata fraude.*

X X I. *A centuria ſua non profugiet miles in aliam tranſiturus, niſi ex centurionis permiſſu.*

X X I I. *In acta Comitiorum redigentur diplomatum formulæ queis munera militaria conceſſa fuerint; ut, ſi quis ſine diplomate munus uſurpaſſe prodatur, pro graſſatore habeatur.*

X X I I I. *Quo urbium præfectis innoteſcat numerus extraneorum, quos admiſerit præſidiarius in porta miles, referentur in librum ipſorum nomina.*

XXIV. *Quibus erit ſubordinatum in arma imperium, ab ex-*

1621. *peditione abſtinebunt, inconſultis præfecto provinciæ, aut Comitiis generalibus.*

XXV. *Poſtquam ſtipendium acceperit miles, victum ſibi & veſtitum pecunia ſua comparabit, maxime ſi amicum eſt ſolum in quo geretur bellum.*

XXVI. *Prohibentur negotiatio, rerum aut verborum commercia cum hoſte qualiacunque, ſub capitis pœna.*

XXVII. *Stipendia palam in aperta planitie, aut in urbibus coram magiſtratu ſolventur militi in numerato, vitandæ fraudi.*

XXVIII. *Centuriones pro militibus ſuis cautionem ita præſtabunt, ut teneantur noxios judicio ſiſtere, ſi vocati vadimonium deſeruerint.*

XXIX. *Equitum ordinem L. alarii; centuriam vero facient C. legionarii.*

XXX. *Miles in urbe, quam ut municeps habitat, nihil horum habiturum ſe præſumat, quæ præſidiario militi pendi ſolent.*

XXXI. *Quo facilius terra excolatur, immunia ſunto ab exactione & tributo, à vi & præda, quæcunque ad culturam agri ſpectabunt.*

XXXII. *Quandocunque pax interceſſerit, nihil ſibi juris fore agnoſcant in Vrbibus aut arcibus, qui ipſarum procurationem durante bello habuerint; quarum proprietas omnis, & quæcunque intus habebuntur redibunt ad proprietarios.*

XXXIII. *Molitores ab hoſpitio militari, & ab omni belli incommodo (ratione victus, quem homini procurant) immunes ſunto.*

XXXIV. *Ne forte ingraveſcat annona, frumentariis, & qui vina, aut commeatū invehent in caſtra noſtra, concedimus immunes ut ſint ab omni onere, ſi juſto pretio venum ibunt.*

XXXV. *Vectigalia, regales decimæ, portoria, indictiones, tributa, & quæcunque ejuſmodi ad Regem ſpectantia, pleno nobis jure vindicamus ſuſtinendo bello, nedum impoſita ſed & poſthac imponenda, queis exigendis eligentur rationales, quorum erit munus pecuniam conferre in publicum.*

XXXVI. *Idem juris in reditibus Eccleſiaſticis.*

XXXVII. *Prædæ pars ſexta conferetur in publicum, venietque à privatis provinciarum rationalibus in primi manus quæſtoris, cujus ordinaria Rupellæ manſio apud Comitia.*

XXXVIII. *Pretia ab expugnatis urbibus redimendæ vaſtationi*

tioni & prædæ nobis conceſſa, ut in publicum conferantur.

XXXIX. *Præfecti provinciarum, in territorio quiſque ſuo, creabunt privatos rationum adminiſtratores qui Comitiorum reſcripto confirmati, tributorum exactioni ſedulò, & bona fide incumbent.*

XL. *Decimæ, tributa Regia, & quicunque demum obventus, ut in publicum conferantur, externi militis delectui habendo.*

XLI. *Decimam item prædæ maritimæ, & quodcunque obventus ex Thalaſſiarchæ apud Gallos officio percipi ſolet, meminerint navium præfecti conferre in publicum.*

XLII. *Exactæ rationem pecuniæ quater in anno reddendam apud Comitia; neq; ad præfectos Provinciarum pertinere deſtinationem ipſius, cujus penes Comitia omnis diſtributio.*

XLIII. *Præfecti militum in Provinciis de numero ad Comitia ſæpius referent, quo innoteſcant vires, & ſtipendiis provideri poſſit.*

XLIV. *In qualibet provincia eligetur locus, in quem pecunia publicæ collatio fiet, quam præfectus diſtribuet ex præſcripto Comitiorum.*

XLV. *Magiſtratus (ſeu juri dicundo præſunt, ſeu adminiſtrant rationalia) ſi in Eccleſiarum unitate manebunt, magiſtraturas & officia ſua ut pleno jure poſſideant.*

XLVI. *Quanquam regales decimas & qualiacunque vectigalia vindicamus nobis, nihil privatis noſtrorum poſſeſſionibus derogari præſumimus; ſi quid ab ipſis percipi ſolet juſto titulo ſuper decimis aut vectigalibus, quod omne ipſis reſervabitur, ſi una nobiſcum communione vivent.*

XLVII. *Paſtoribus (quorum Eccleſiis tanta erit paupertas ut exhiberi nequeant ipſarum impenſis) ex bonis Eccleſiaſticis penſio numerabitur in victum & veſtitum. Ceterum quia calamitas publica per clades & incendia multorum fortunas evertet, proſpicient Comitia, ſi non indemnitati penitus, ſaltem ipſorum victui.*

Datum Rupellæ apud Comitia reformatorum generalia VI. Idus Maji, anno M. DC. XXI.

Combortus *Præſes.* Banagius *adjunctus* Rodilius *à ſecretis.* Rafautius. Combort. Banage. Redille. Rafaut.

Retuli bona fide præſcriptas à Comitiis Rupellanis bello movendo regulas, ut verba ſonant, quò in aperto

 ſit

ſit in Regem, mangonum effrænis impudentia. Non multò pòſt, manifeſtæ fiunt ſeditionis cauſſæ, vulgatoque primum in Gallia, tota mox Europa ſcripto, illuditur Regi & populis: ſuperba gens & impatiens jugi! de çujus temeritate per ea tempora in hanc ſententiam ſapientes dicebant. *Pro monſtro in monarchia eſſe plebejos homines, conſtituere auſos leges per quas regnî fundamenta convelluntur, non aliis autoritate & ſtylo principum reſcripta conſtare: regia quantacunque ſunt uſurpata à ſubditis, face vulgi, mangonibus, & lixis, qualis gens quæ Rupellæ Comitia componebat. Pari audacia (quanquam fato diſpari, & forſan meliore cauſſa) defeciſſe olim à Rege Hiſpano Batavos, & dum naſcente ſeditione nihil ſe contra principem ſuum moliri vulgabant, popularis imperii fundamenta jeciſſe, quæ adhuc manent. Partita in hunc modum Batavia & Friſiæ municipia, & provincias in circulos; miſſos à circulis Oratores, compoſuiſſe conventum qualis nunc Rupella: hinc prodîiſſe Imperatorem qui praeeſſet armis ſub dominatione populari. Falſa obſequii erga principem ſuum imagine affectata imperia rerum: diſſimulatum diu donec aperte jugum excuteretur, ita ſigillo uſos, regio charactere, ita ſacros Eccleſiæ Romanæ obventus, & omnem ſupellectilem paſtoribus ipſorum addicta. Compoſitas plane in hunc ſtylum, naſcente adhuc republica regulas: denique ab exemplari Batavo ductam imaginem. Non habendam Sectariis perduellibus fidem dum regium nomen impietati ſuæ accommodant, ſpecie belli moti pro autoritate ipſius: ſpecie recti convelli regni fundamenta, uſurpari tyrannidem.* Ceterum in tam impio bello parum viguere fides, pietas, & (cui maxime ſtudebant) lex politica, parum valuit inter milites diſciplina, itumque in prædam, in diſſidia, & rixas, æmulantibus ſumma jura primoribus, milite aſpernante duces, & in omnem licentiam prolapſo. Magnatum prima defectio fuit, nempe Eſdiguerii, Bullionii, Tremollii, & Caſtillonii; hi, quanquam per diverſa tempora ſectam abdicant, cauſſæ variæ tradebantur, quarum præcipua & forte una; arrogantia vulgi dominationem avide affectantis. Primoribus in Gallia viris, ſuperba ingenia ſunt; regere amant magis quam regi, præcipue ubi regentibus virtute & natura præpollent: hinc populi regimen exitiale ipſis & exoſum, quo nihil natalibus, virtuti parum conceditur.

HISTORIARVM GALLIÆ

Ab exceſſu

HENRICI IV.

LIBER SEPTIMVS.

SYNOPSIS.

BELLVM à perduellibus deſtinatur. Varia in Regem & Catholicos murmura. Diſcordia inter Sectarios ex Principis reſcripto, quo ſalva religione & bonis, ſi in fide manſerint, in perduelles bellum fore promulgat. Edicti formula, unde ſectæ ruina, & caſus. Bullionius, Eſdiguerius, & Tremollius factioni ſubſcripturos ſe negant. Bullionii ingenium & indoles. Forcæus, Rohanæus, Subiſius & Caſtillonius rebellant, acceptaſque ferunt delatas ſibi Comitiorum reſcripto provincias. Quare nobilium pars magna ea ſeditione abſtinuerit. Benſinus Montiſgiſcardi turres in Benearnia ſitas invadit, ex Forcæi, ut creditum, conſenſu, aut patientia (is in Benearnio Prorex.) Poyanus arcem obſidet. Indignatur facto Forcæus. Saludius in Benearnium à Rege mittitur pacando diſſidio. Forcæus arma poſiturum ſe negat, niſi poſt reparatam legitima ultione injuriam illatam ſibi. Eſpernonio incumbit belli moles, ſtatim ſopiti. Fugit cum Marchione filio Forcæus pater: cæſius ad internecionem ipſius miles à ruſticis, dum per avia & anfractus dilabitur. Procuratio Benearnii, Scoticique præſidii præfectura Forcæo adempta, transferuntur in Theminium & Monium. Mompoulianus, non alio crimine, quam quod Forcæi filius eſt, gratia Regis & aulico favore cadit, qui finis Benearnenſi bello. Caſtrum Albigenſium miſſus à Comitiis Rupellanis Orator oppidum ad defectionem impellit, plebique autor eſt ejiciendis urbe Catholicis, & Senatu. Sectarii Senatores urbe perduelli negant ſe abſtituros: quam ob cauſſam. Pathetica delegati, ad populum oratio, qua in ſeditionem accenditur. Pellendo urbe Catholico magiſtratu commentum: qui tandem Toloſam ſe recipit deſperatis rebus. Excita apud Turones ex levi cauſſa ſeditione, ferro & flamma graſſatur vulgus. Sectariorum ea de re queſtus ad Regem, & pæna in Catholicos: nova ſeditio ex priori. Luynæus Comeſtabilis dignitate donatur, indebito, imbelli viro munere. Singularia de ipſo, & fratribus. Ancræi cum Luynæo brevis comparatio. Hujus apologia. Apud Turones

Rex

1621. *Rex ſeditionem exactam reprimit & ulciſcitur. Sectarii manifeſtos faciunt queſtus ſuos, ſcripto per totam Europam vulgato, cui ſubjicitur pro Rege Apologia, incerto Autore. Quibus fuſè narratæ Regis in Sectarios, & Sectariorum in Regem querelæ. Favaſius à Secta delegatur in aula conſtanter manſurus, donec fidem exſolveret Rex, ſubſcriptione libelli ſupplicis, quam intra ſtatum tempus promiſerat. Vt Sueſſionenſi; Majenio, & Niverno illuſerit Sectæ ſuæ deſertor. Sequitur obſidio Gergobienſis ſub imperio Comitis Sanpaulæi. Vatevillius urbem obſeſſam novo clam præſidio firmat, pactæque deditioni obſtat. Bobierus præfectus arcis fidem deditione exſolvit. Iacobus magnæ Britanniæ Rex à Sectariis Galliæ in communionem cauſſæ vocatus, negat ſubſidium ſubditis contra Regem, metu præjudicii in Anglia faciendi, ſiquando Catholici regnicolæ in ſe rebellarent. In Sacrocæſaream expeditio Condæo defertur. & quæ regiam olim obſidionem ſuſtinuerat urbs, in momento deditur, conſilio magis & arte, quam armis. Commentum Principis memorabile, ſpargendæ militem inter & oppidanos diſcordiæ, unde ſubſequuta deditio. Salmuria inſperato ſucceſſu à Pleſſi-Mornæo deditur Regi. Thoarſium item, & in Regis tranſitu obviæ arces. In provinciis Narbonenſi, & Cebennica graſſatur Sectaria impietas in res ſacras: polluuntur Eccleſiæ, flagellantur Monachi, rapiuntur explendæ prædonum libidini Virgines Deo ſacræ. Croſſius Præſes proditorie necatur, qua ex cauſſa, & quonam modo.*

INCLINANTIBVS ad bellum omnium animis, Sectarii gnari famâ rerum eventus Regi, ſpargebant per emiſſarios ſuos intra & extra Galliam rumores profuturos Sectæ, ſi fides haberetur. *Pravo Regis conſilio indici bellum, quo per longos annos Gallia ſuorum ſanguine inundabitur; arduum opus eſſe exſtirpationem precari cœlo populi; qua Deus protegit fruſtra ab hominibus impeti; Regem lubrico ætatis deditum ludicris & voluptatibus; dumque vanis rerum aucupiis, pro libidine regentis Luynæi diſtrahetur, imparem fore labori & oneri. Ducentas Sectæ arces in Gallia, præſidio, vallo, & aggere munitas adeo ut centena expeditio ſit earum expugnatio, interim quinquaginta (ut minimum) præliis inſtructa acie dimicandum, quorum eventus dubii, &, ſi inter plura, adverſo Marte pugnatum à Rege ſemel aut iterum, periclitari coronam ipſius: neque procul fore mutationem ſtatus ex regio in popularem. Fortiores duplo hodie in Gallia Calviniſtas quam forent Batavi ordines anno* M. D. LXXVII. *quo tempore Reipublica libera jacta ab*

ipſis

ipſis fundamenta ſtrenue, & feliciter: ejus diſſidii exitum 1621.
felicem adeo, ut profligatum ſæpe Iberum adegerint ad pacem non aliis conditionibus, quam quæ intercedere ſolent inter Principes coæquales. Non ita opprimi poſſe, neque ita deleri qui Deo militant. Inter civilia ſeculi exacti diſſidia queis petebatur, refloruiſſe Evangelicam Religionem nempe Deo oppreſſionem exoſo, innocentiæ protectore, & vindice. Parum agnitas Ludovico reformatorum in Gallia vires, Henricum Magnum (cui plenius innotuerant) promeruiſſe beneficiis & amore, quos filius hodie ſuaſus peſſime, hoſtes ultro efflagitat. Saturandos ſuorum ſanguine peſſimos conſultores, qui tam avide cruorem appetunt. Quadringentis Calviniſtarum millibus firmari cauſſam, trecentis urbibus, mille & quingentis modi majoris tormentis bellicis: denique eſſe ferrum, & promptum tot millibus hominum libertati, aut ad mortem animum. His adjecta plura queis Rex coactus tandem, ut ſeriò capeſſeret bellum. Ceterùm quia per diſſenſionem dilabitur quodcunque magnum eſt, viſum è re publica ſpargere diſcordiam inter *fratres*, (eo vocabulo ſocietatem confirmabant.) Optimum ſane conſilium, cujus Væræum Procancellarium, autorem fama vulgavit. Sectæ in Gallia per ea tempora hic ferme ſtatus erat. Non omnes rebelles qui Sectarii, ſi libertate conſcientiæ, ſi bonis, & officiis fruerentur, erant plerique regii: plerique libidine in bellum acti, his neque Regis habita ratio, neque Religionis, privatis commodis prædæque ſtudio magis, quam religione aut libertate agebantur. Erant qui pertinaci in Reges odio explodere jura Regni, democratiam introducere cuperent; hi deterrimi: omnium optimi, qui odio in res novas, Regi adhærebant ſalvis religione & bonis, in vim reſcripti quod à Rege per ea tempora vulgatum in eam ſummam.

LVDOVICVS XIII. *Dei gratia Galliarum & Navarræ Rex &c. Ex quo Galliæ nobis adminiſtratio permiſſa à Deo, ſæpe agnovimus edictorum executioni, inter ſubditos noſtros ineſſe concordiam; huc induſtriam ſedulò & quodcumque laboris contulimus, ſæpe ſectariorum proditiones conſervandæ paci diſſimulavimus, ſæpe debita pœna exemptos dimiſimus quorum crimina non ferro, vix expiari poterant flammis. Poſtquam ignorantibus nobis, nec permiſſuris, Rupellæ nuper indicta Comitia, quo medela præverteret malum, acriter inſtiti-*

1621. *ſtitimus prohibendis, in ſpem, fore ut evaneſcerent prava in ſeditionem conſilia: res contra vertit; viſa illis indictio ſerius facta, ex quo prohibita erat; anticipatur conventus, quia vetitus. Ibi quodcunque ſupremis principibus debitum eſt, qualia ſunt, edicta, belli denunciatio, tributi indictio, ſigillum, proſcriptio, jus vitæ & necis, aliaque ejuſmodi, ea impudentia uſurpantur, ut dubitare nemo poſſit abdicatum penitus Regem ab iis qui ſic regalia exercent. Hæc quam gravia nobis, quamque intolerabilia, judicent quorum intereſt externi Principes: Quantacunque protervitas eſt, diſſimulavimus diu, ea mente, ut, ſi redirent ad ſe conſulti melius, gratiâ dilueretur crimen. Enimvero, quia ex clementia noſtra ferocitas & obſtinatio ipſorum augeſcit: in noxios inviti agemus ex lege. Ceterum, quia è Sectariis non pauci, fideles nobis operas exhibent, unde iniquum foret, optime de Rege ſuo meritos involvere damnationi quæ diverſam habet à Religione cauſſam: hiſce litteris in præſens & in futurum valituris, in protectionem noſtram vocamus quotquot è ſecta nobis militabunt, & ſi, quæ invicem nectuntur religio, non patitur ut in conſortes ſuos arma capiant, ſat fuerit protectioni noſtræ promerendæ, ſi privatim agentes ſeditione abſtinuerint. Declaramus inſuper idem velle nos in præſens quod ante, memoriæ felicis Henricus pater voluit, quo tempore Nanneticum edictum conceſſit Sectariis, quam nos conceſſionem primo in regnum ingreſſu, ſacramento ſolenni firmavimus & firmamus adhuc pari religione. Qui ergo à convocatis contra nos Rupellam Comitiis deſciverit, ſecurus eſto. Hæc ut quam primum in executionem veniant, mandamus præfectis urbium, Seneſcallis, Præpoſitis, Iudicibus, Conſulibus, quibuſcunque demum magiſtratibus, ſeu municipia regunt, ſeu provincias adminiſtrant; ut ſubditos è ſecta noſtros (ſi paret de obſequio & fide) ea quæ in provinciis funguntur autoritate protegant, permiſſo ipſis libero exercitio religionis ſuæ: contra, ſi factioni ſubſcripſerint, placet agi in ipſos velut in publicos graſſatores. Mandamus inſuper procuratoribus fiſci & quibuſlibet eorum vicariis, ut promulgatam hujus edicti formulam ſedulò exſequantur, ita enim placet. Dat. Fonbellaq.* XXIV. *Aprilis, anno ſalutis* M. DC. XXI. *& regni noſtri.* XI.

L'Edit de Nantes.

Retuli fideliter diploma regium, ut verba ſonant, cujus ſtatim effectus, defectio multorum à cauſſa communi. Mirum

rum certe tam facile deceptos, alias ſagaces viros, maxime cum una omnes religione tenerentur; falſa enim credulitas arctiori nodo quam cetera humanæ ſocietatis vincula, mentes conſtringit; quo fit, ut, qui religionis opinione ducuntur, Principem, patriam, publicum, privatumque jus parvi faciant. Primus omnium à Secta deficit Eſdiguerius: ſecuti exemplum Bullionius & Tremollius, quibus delata a Comitiis prima armorum imperia ante memoravimus; abjurandæ factioni miſſi ab ipſis in aulam Oratores, per quos novo ſacramento Regi ſancita fides. De Eſdiguerio & Tremollio plane conſtitit abdicatam ab ipſis penitus Sectæ cauſſam, errores ut abdicaverit uterque infra tradcmus: Bullionii dubia fides; is (bellis civilibus innutritus, amans factionum, obſcurus, & implicitus, Regi ſuſpectus æque ac Sectæ ſuæ) rebus privatis ſumme ſtudebat, ſi vera fides Scriptoribus ejus ætatis: ſane compenſata virtutibus vitia palam eſt; quippe dux providus, belli haud rudis, ſagax & peritus omnium fuit, ut dici de ipſo poſſit, neminem melius ubi bene. Abdicati armorum imperii, quod in ipſum Rupella contulerat, cauſſæ variæ promebantur; Senectus invalida, afflictum podagrâ corpus, & in belli caſus enerve; feudum illuſtre & opimum, quod in extremis Lemovicum poſſidebat in Galliæ meditullio, per injectionem regiæ manus applicandum fiſco ſi rebellaret: his accedebat popularis imperii detrectatio, ſub quo precarium imperium habiturus erat. Forcæus, Rohanæus, Subiſius, & Caſtillonius ſubſcribunt factioni, delatumque ſibi armorum imperium acceptum habent, libidine in res novas. Nobilium diſcors ordo, pleriſque timentibus ne populo ſubjicerentur, qui ſunt in ſtatu regio potiores: ita ab Helvetiis olim, confirmandæ plenius libertati, nobilium ordinem ferro exhauſtum, negantibus mangonibus & laniſtis qui apud illos prævalent, quid eſſe in ſanguine nobilis; aut, ſi quæ nobilitas eſt à protoplaſte Adam procedere, eoque omnes homines æquales naſci. Redeo ad res Benearnenſes, unde omne in Sectarios malum.

1621. *Le Limoſin.* *La Force.* *Rohan.* *Soubiſe.* *Chaſtillon.*

Benſinus poſt tentatam incaſſum arcem Navarræam Montiſgiſcardi turres invadit loco opportuno ſitas. Invia eſt rupes, altis hinc inde præcipitiis, anguſtus callis & ſinuoſus per quem aſcenditur; ſumma rupis in planitiem deſinunt, quantum ſatis militi in aciem ordinando: hîc turres duæ, unde

Benſins. *Navarreins.* *Mongiſcard.*

1621. in apertam late planiciem proſpectus. Poſtquam Benſinus muniverat arcem, ferro graſſatur in planitiem circumjectam: Forcæo patientia & ſilentio approbante crimen, Poyanus Navarræi caſtri præfectus privata autoritate primum amicos convocat, dein ubi ſucceſſurum ex voto deſtinatum facinus videt, militiæ delectum habet, fore ſperans ut prima quaque die à Rege ſubſidia mitterentur. Ardua res homini privato ex penu ſua moliri bellum. Poyanum natales & virtus commendabant, &, quanquam arcta ſupellex ſuſtinendo bello, autoritate in ea provincia valebat ſatis, movendo. Duo millia peditum, ducentos Equites colli admovet cui impoſitæ turres, premitque hoſtem. Forcæus provinciæ prorex, cui una cum Benſino cauſſa erat, Poyani irruptionem pro offenſa accipiens, monet; *Ni quamprimum incæpto deſtiterit armata manu ulturum ſe injuriam Regi illatam & ſibi; non eas eſſe privati hominis partes, ut bellum pro libidine gerat; per abſentiam Regis armorum imperia ſibi Proregi debita; qui id juris quoquo prætextu uſurpaverit perduellem eſſe.* Poyanus nihil hærens, probatam Forcæo Benſini proditionem, & fors procuratam; Proregem pro hoſte habens, reſcribit, *Commiſſam ſibi à Rege Navarræi præſidii procurationem exigere, ut prohibeat hoſtem qui è turribus Mongiſcardicis minatur arci in vicinia poſitæ; non armatum ſe, niſi poſtquam innotuit, provinciæ præfecto parum curæ eſſe res Regis.* Inſtabat dicta in expugnationem dies; ſubſidiiſque prohibendæ obſidioni, quæ Marchio Forcæus ex agro Petragorico ductabat, lentius progreſſis, deſperata erat Benſini ſalus; cum Forcæus pater, dolo rem tranſigi oportere ratus, ex compacto agit cum Parlamento, ut turres dedi procuraret; ita vim eludendam, nec victum fore Benſinum qui Parlamenti autoritate abſiſteret: interea ſcripturum ſe ad Regem, uti arcem dedidiſſet Benſinus, procurante ſe, alias inexpugnabilem. Ita res ceſſit, conſpirante unà cum Forcæo Senatu. Fit ad Benſinum delegatio à Parlamento: Benſinus honeſtæ miſſionis occaſione arrepta, abſiſtit, legemque accipit à Poyano. Poyanus ſolo æquat munimina & turres, ſcribitque ad Regem deditam arcem, ſed adhuc ſtare in armis Sectarios Forcæo duce. Rex impatiens peti autoritatem ſuam, noxioſque ſecreta ex factione effectus timens, Saludium ire in Benearnium jubet inhibendo Forcæo, &, ſi perſtiterit, manu

Poyane. *Perigort.* *La Saludie.*

manu armata opprimendo; datæ in eam rem litteræ quas E- 1621.
ſpernonio redderet, delectuique militiæ mox habendo, pe- *Eſpernon.*
cunia. Datæ item litteræ ad Mioſſenſium Labretanum, Gra- *Mioſſens d'Albret.*
mondum, Vigniolium, & Pardalianum-Gondrinum, (hi *Gramond.*
in Benearnio & Aquitania nobilium Principes) Saludius *Vignioles.*
Forcæum mitius à Rege compellatum monet officii ſui, *Pardalian*
armaque ut actutum ponat hortatur: *negat ille poſiturum* *de Gondrin.*
ſe, quandiu inulta erit injuria, quam à Poyano accepit; provinciæ Proregem ſe, eoque nomine armorum imperium debitum ſibi. Lectum, ſe inconſulto, exercitum in Benearnio, obſeſſam ab homine privato arcem, tranquillitati publicæ vim illatam. Saludius inſtare acrius, hortari, increpare, donec Forcæo pertinacius obluctante, Regis litteræ Eſpernonio redderentur; redditæ item Mioſſenſio, Gramondo, Vigniolio, & Pardaliano. Statim Eſpernonius accingit ſe in expeditionem, lectoque raptim milite bis mille legionarios in Benearnium ducit; quibus junctæ Poyani copiæ, nobilitaſque qua multum valet Aquitania, quatuor peditum millia, alarios mille compoſuerant, cum Forcæus impar numero, provinciâ abſiſtit: dilapſus item cum patre, Marchio Forcæus, unaque ducenti nobiles: gregario militi dum per obſcura ſuggreditur in prærupta montium niſus, aut in ſylvis profundioribus late deliteſcens, iniqua fuga eſt; quippe aut fame extinguuntur, aut ruſticorum manu necantur omnes. Dirum eſt manipulariis in ruſticorum manus incidere, à quibus rependi gratia ſolet, qualis accepta à milite in ſtatione, in tranſitu. Forcæo adempta officia
transferuntur, nempe Benearnii procuratio ad Mareſcallum *Le Mareſchal de Themines Gouverneur de Bearn.*
Theminium; ad Marchionem Monium præfectura excubiarum, quam *corporis cuſtodiam* vocant. Acceſſit Mompoulia- *Moſni Capitaine de la garde du corps.*
ni proſcriptio (is Forcæi filius puero Regi admotus una cum Principe adoleverat, iiſdemque per unam educationem affectibus ſperabatur quaſi prima apud ipſum gratiâ valiturus) unus patri & filio caſus eſt, non ætati, non parcitur innocentiæ Mompouliani; adeo in filios tranſeunt parentum *Mompoulian.*
crimina, maxime ubi poſtulatio eſt Majeſtatis. Poſtquam imperata adoleſcenti ab aula diſceſſio, ferunt diu procraſtinatum in ſpem molliendi Regis, quippe caſum ex receſſu timebat. Pleriſque creditum à patre filio indictam in aula manſionem quoquo modo, ſpe recipiendæ poſſeſſionis

1621. Benearnicæ ex perſona filii, regiæ gratiæ poſſeſſoris; nec defuere qui vulgarent filii in aula gratiam patri in excidium vertiſſe, ex fiducia qua impunè ſibi fore crediderat quodcunque committeret. Sic procuravit ruinam filius patri: ſic filio pater. Pardaliano-Gondrino altera Benearnii procuratio ſub Mareſcallo Theminio permiſſa. Hic finis ſeditioni apud Benearnenſes, adeo ut rebellionis in ea provincia nihil, Sectæ Calvinianæ veſtigia invenias hodie rara & levia: qui haud procul miraculo eſt, tam exiguo tempore Ludovici Regis, & Eccleſiæ orthodoxæ de provincia rebelli triumphus.

Gondrin Lieutenant Du Roy en Bearn.

Per ea tempora delegatus à Comitiis Rupellanis Orator Caſtrum Albigenſium venit. Caſtrum urbs eſt haud ignobilis, ſeu loci genium qui in valle fertili placidus & amœnus eſt, ſeu dignitatem ſpectas, ubi ſedes Epiſcopalis ampla & dives, quanquam olim Epiſcopatus Albienſis partem faceret: fida Sectariis urbs, Regi diu ſuſpecta fuit. Hîc Senatus æqua partitione Catholicus & Calviniſta (Cameram Edictalem appellant ab edicto Nannetico introductam.) Intuta erat Catholicis hæc manſio, imminente ipſis quotidie fatali periculo hoſtilia inter & rixas ſeditioſo paſſim in urbibus Sectariis populo. Poſtridie quam Orator venerat, ſibi rem eſſe cum populo dixit, quæ è ſalute omnium cum ſit omnibus, & palam communicari oportere. Quia ex officio magiſtratus erat ire obviam recenti malo; Bertrandus cognomento Major, ſenatum propere convocat, (is ab exceſſu Præſidis Paulæi præſidem agebat jure veterani) multa hîc propoſita à viro forti, quibus Sectarii Senatores moverentur prohibendæ concioni, ex qua timebatur ſeditioni exordium fore: ubi ſe illi fore impares facto reſponderant; *Vrbe*, inquit, *abſiſtendum magiſtratui, in qua impunitas eſt crimini majeſtatis.* Illi abſtituros ſe negant; nec deerat prætextus manſioni; *Iactam plane in bellum aleam*, ajebant, *exceſſu ſuo: ſatius fore ſi cum inſanientibus in ſpeciem furerent, quæ optima ratio probis, decipiendo populo. Clam ſe omnia tentaturos procurandæ tranquillitati publicæ, &, quo magis valeant in pacem conſilia, palam inclinaturos in bellum. Ire in adverſum ſeditioni, qua in præſens agitur vulgus, ſibi periculoſum fore, Regi ſubnoxium, concedenda furori ſpatia temporum per quæ enervetur & cadat. Imparem fore naſcenti ſeditioni magiſtra-*

Caſtres d'Albigeois.

La Chambre myspartie.

La Chambre de l'Edict.

Le grand Bertrand. Doyen.

Le Preſident de Paulo.

ſtratum, quam haud ægre reſtinguet poſtquam adoleverit: per obſtantia acrius intendi torrentem. 1621.

Poſtera die magna in templum frequentia convenitur, poſtquam pathetice paſtor peroraverat, aſſurgit Comitiorum legatus, ſalutataque ab autoribus ſuis concione; *Huc ſe veniſſe*, ait, *pro ſalute communi; in id plenis Comitiis conventum, manu ut armata vindicentur privilegia, immunitates, & quod ſummum eſt, conſcientiæ libertas. Belli juſtam eſſe rationem cum opprimitur innocens: non aliam in præſens ſaluti viam: neque captum temere de bello conſilium, computata attentius omnia, habitam hominum, armorum urbium, & ærarii rationem; proditumque eò provectam hodie reformatæ gentis fortunam, ut bellum Regi movere poſſit, quanta Rex mole movet: æqualia fore utrinque pericula: ſubductâ Regis perſonâ, in ejus caput bellum fore, penes quem omnium arbitria ſunt; peti unum, qui affligit omnes, accommodans privatæ libidini autoritatem publicam & regium nomen. Muniendam quamprimùm urbem, pellendos Papiſtas quos tutela fidei publicæ in hanc diem protexit, quanquam & defendi poſſit contraria opinio ex credulitate ipſorum, qua fidem hæreticis ſervandam negant; ſatius facturos oppidanos ſi cum ſupellectile ſua, & impedimentis ſalvos dimiſerint.* Sic perorans omnium in ſe animos & vota convertit, aſſenſere una omnes conſpiratione Rupellano decreto. Ne tamen aliquando imputaretur oppidanis, ejectio magiſtratus ab urbe ſua, à quo illis maximi obventus erant ex frequentia litigantium, eoque legitimus timor, ne ſi poſt bellum reſtauraretur Camera, mutaretur ex delicto ſedes; placuit dolo amoveri. Ergo quo ſponte Catholici abſiſterent, incutitur illis ex ſeditione timor, ſparguntur taciti per vulgus rumores, *Iugulandos prima quaque die Catholicos; exſpectari militare præſidium, cujus vaſaniam nec municipes cohibere, nec magiſtratus poſſint.* Hæc dum ita velut per ſuſurrum vulgantur: ſpecie prohibendi ab ædium direptione vulgi, diſponitur præſidiarius ad fores Catholicorum miles, magiſtratus municipii vim fieri vetat; ex vi palam vetita in Catholicos, perſuaſum clam deſtinatam eſſe: manebat tamen Bertrandus ratus (ut res erat) ubi abſtitiſſet bello ſtatim exordium fore: demum faceſſere juſſus, aut mori, abſiſtere ſtatuit. Illi adjuncti è Senatu noſtro ſeptem haud indigni virtute & conſtantia

1621. viri, quorum nomina trahantur ad poſteros; Prohenquius, Veſianus, Ioſſæus, Agretus, Terlonus, Ouvrerius, & Ambeſius. Demum eò poſitis rebus ut mox jugularentur niſi diſcederent, habito diſtricte conſilio in eam ſententiam inclinant delegandos ad Sectarium magiſtratum è Catholicis duos, qui quantum Reipublicæ periculum ſit ex diſſolutione Cameræ edictalis renuncient, moneantque communi Catholicorum calculo deliberatum, ſedes ut Lautricum, haud procul Caſtro transferatur, donec Rex ſtabilem dixerit manſionem: negant iterum Sectarii abſtituros ſe urbe: Catholici Lautricum ſe recipiunt: ſic diſſolvitur Camera, quæ Catholicos inter & ſectarios fidei mutuæ cæmentum erat. Vix octo dies Lautrici exegerant, cum perlatæ ad ipſos litteræ, queis Rex Cameram Villamurium transferebat; Vrbs eſt ad Albigenſium confinia Tarno amni impoſita, quam Sectarii per ea tempora poſſidebant. Miſſus Caſtrum apparitor, poſtquam Sectariis magiſtratibus ex formula reſcripti nunciaverat ab urbe diſceſſum, refert improbatam communi oppidanorum & magiſtratus voto tranſlationem. Redeuntes Toloſam Catholicos ſtipat per viæ pericula, denunciato jam bello, Vicinus ab Ambra centum circa alariis. Non multò pôſt Sectarii Senatores habiti inter ſimultates ludibrio, magiſtratura ſponte abſcedunt, nullibi tuta manſione, donec per varios fortunæ caſus jactati longo hac illac errore, infenſi Catholicis, ſuſpecti Calviniſtis agnoſcerent magiſtratus plane obſcuros eſſe, niſi ex Rege fulgent. Diſſoluta Camera prorumpitur ſtatim in apertum bellum, cujus dum jaciuntur altius fundamenta in agro Septimanico & Aquitano, quæ interim trans Ligerim geſta memorabimus.

Bertrand. Prohenques. Vezian. Ioſſé. Agret. Terlon. Ouvrier. Ambés. Lautrec.

Villemur en Albigeois ſur le Tarn.

Voiſins d'Ambres.

Languedoc. Guienne.

Quia querelis quas in Regem & Catholicos accumulant Sectarii, interſerunt commotam apud Turones ſeditionem, quæ ſub idem tempus exarſit, quanquam indigna plane res eſt quæ inter annales referatur, memorabo. Martinus quidam ſtabularius ex Catholico nuper factus Calviniſta, mortalitatem expleverat: ſine pompa (qui mos Sectariis) effertur funus; feretro inſtant è gente Catholica pueri per laſciviam, illuduntque cantu incondito, proſequentibus luctum; verſus erant ſatyrici in Marthinum compoſiti, quibus Turonum vici noctu & interdiu perſonabant; &, ne quid fabulæ defo-

Tours.

deforet, ibant bini longo ordine pueri minutula ad manum 1621.
cruce ducentes funus: ad crucis aſpectum excanduit zelo ferventiore Calviniſta è vulgo quidam, incuſſaque in obvium alapa niſu brachii robuſtioris præcipitem agit: gemit puer & clamat; adveniente matre redintegratur clamor, inſtant acrius pueri, accurrunt fœminæ & vulgus: pervadit rumor cæſum à Calviniſta Catholicum puerum, odio religionis. Commovetur ſeditio fortius, Martini cadaver effoditur, laniatur, diſcerpitur: obſtat magiſtratus precibus primum, dein minis; at irritum quodcunque minatur, furens populus, acerbitate prohibentis ultro accenditur: crematur templum in quo Sectariorum conventus haberi ſoliti, ſubſelliiſque & ſcamnis collatis in unum, velut rogo parentatur homini per ludibrium: nemine prohibente incendium, ſerpit flamma è templo in vicinas Sectariorum ædes quæ & igne conſumptæ. Triſte ſpectaculum! tóto triduó graſſatur per urbem ferrum & flamma. Sectarii deliteſcunt, fugiunt: æſtuantibus animis obvii trucidantur: poſtridie deſæviente ira, publicantur fugientium bona, in vincula conjicitur vulgus, nec quies eſt, niſi poſt triduum. Sectarii ſtatim delegatione ad Regem queruntur, *jus gentium violatum, & fidem publicam, ſub cujus præſidio urbem ipſi Catholicam habitant: direptas ſuorum ædes: templum igne crematum, prohibitos defuncto parenti juſta perſolvere filios, negatam mortuis terram (quodque apud Canibales inauditum) temeratos impie manes, effoſſa cadavera.* Reparandæ injuriæ Rex Malevillium libellorum ſupplicum in regia magiſtrum delegat: is in factum inquirit. Liberantur Sectarii nuper per ſeditionem conjecti in carcerem, injiciuntur vincula in Catholicos, inſtruitur lis; jamque in procinctu erat ſententia capitalis in noxios, cum ecce liberandis nova ſeditio. Facto agmine irrumpitur in ædes publicas, effringuntur portæ, obſtare auſi trucidantur, aſſeruntur in libertatem rei: Malevillius ſuggredi in vicinas ædes, poſitoque inſigni magiſtratus deliteſcere; &, quia ſeditionum irritamenta in præda ſunt, direptæ denuò Sectariorum ædes, maxime tabellionis cujuſdam, apud quem inſtrumenta obligatoria debitorum manu diſcerpta: neque antè licentiæ & procacitati modus impoſitus, quàm ſacramento aſtringeret ſe municipii magiſtratus *abolendam facti memoriam, liberandos Catholicos ſi qui carcere de-*

Malevillo Maiſtre de des Requeſtes.

1621. *tinentur: igni cremanda inſtrumenta per quæ ſeditionis probatio & convictio in nocentes.* Non abibit impunè temeritas: pœnam ex ſeditione in autores, & quæ hinc ſecuta mox trademus.

Iturus in Aquitaniam Rex, Luynæum ex tyrone, Galliæ Comeſtabilem facit, quod ante in tranſitu memoravimus: rem portento haud procul. Tertium jam luſtrum erat ex quo per Henrici Mommorancii mortem vacabat dignitas Regiæ proxima; tacitaque jam tum lege ſancitum ſupprimendam, tanti videbatur momenti jus omne militiæ penes unum non eſſe: prævaluit arcano imperii Luynæus, quod in aulis Regum fieri amat, ubi vis nulla legi eſt, contra aulicum dominantem. Mirabitur ætas ſequens progreſſum fortunæ in homine, qui (quanquam ex nobilium ordine) nec virtute bellica, nec dotibus animi ſupra reliquos valuit. Valuit certe, aſt non pro fortunæ modo. Statim ab Ancræi nece, Marchio, & Comes, ex Comite Picardiæ Prorex, Dux & Par Franciæ, in præſens per ſaltum Comeſtabilis, neque enim emenſus antè militiæ munia. Ad hæc magnatum murmura magna & juſta; aſt major patientia: certe ingens ſervitus fuit, adorantibus certatim omnibus eam cui indignabantur fortunam. Implevere odii & invidiæ cumulum Branteſii & Cadeneti fratrum, properi progreſſus: Cadenetus poſtquam Pequigniam illuſtris feudi heredem duxerat, Picardiæ, ſub fratre Luynæo præficitur, dein Dux & Par Franciæ fit, poſtmodum Franciæ Mareſcallus. Ceterum non eſt ex integro fortunæ opus Cadeneti augmentum; & virtuti beneficium debuit, præcipue bellicæ qua potior creditus utrique fratrum Branteſio fortuna minor, & ſi ingens fuit, per nuptias principis Luxemburgæ quas affectaverant in Gallia principes viri. Illuſtre eſt Luxemburgicum ſtemma, Imperatorum, & Summorum Pontificum ſeminarium; defectu maſculæ prolis ampla & antiqua inter principes domus reclinata erat in ea virgine, cui centum librarum millia annuus erat reditus. In regia contractæ nuptiæ principibus, quorum ingens concurſus, miniſtris; Rege præſentia ſua auctorante nuptias, queis maxime obſtabat virgo dedignata virum. At hæc in tranſitu de fortuna fratrum: plura in tempus ſuum.

Brante. Cadenet Freres de Luynes. l'Heritiere de Pequigni.

l'Heritiere de Luxembourg.

Prodiere per id temporis ſcripta flexa in ſatyram, queis con-

contra Luynæum ad nauſeam repetebantur olim prolata in Ancræum ſub Regina parente; par Gallis invidia ab utroque, par indignatio: certe morbus idem erat mutato nomine: hoc intererat, quod Luynæo, fratres, ampla familia, & cognati erant haud pauci quos ſaciaret; Ancræo ſtudium in ſe omne; parum cognatione valuit, aut parum ſtuduit. Ceterum, quanquam contra dominantem ferme conveniunt omnes, quia omnibus pro libertate ſtudium eſt quam unus deſtruit, non defuere tamen, qui Luynæi partes ſuſciperent, edito, qui palam legebatur, libello, in hanc ferme ſententiam. 1621.
Si Regi imponetur lex per quam amare non liceat; ſi poſtquam amaverit vetabuntur largitio & favor, deteriorem fore conditionem Regis, fortunâ ſubditi, cui & amare, & largiri datum: quaſi deſinat homo eſſe, quia Rex eſt? ſi quis apud privatum hominem valebit opera & induſtria probe adminiſtrandis ipſius rebus, ſumma familiæ penes ipſum erit, reget, adminiſtrabit ad libitum: quorſum Regi in publica adminiſtratione negabitur, quod in privata cuilibet è populo liceat? At indebite provectus in immenſum novus homo, nec obſervata interſtitia temporum, promovendo? *Qui ſic garriunt ignorant magnificentiam, quæ præ ceteris, virtus eſt regia, in homine privato mediocribus contineri, in Rege modi eſſe incapacem. Avis, cui ſupra nubes aſcenſus eſt, ſi volatu in obliquum nititur & deſcendit, infinita terrarum ſpatia metitur in momento, quantoque altius ſublata eſt, tanto longius fertur: ita ſublati in ſumma rerum Reges, ſi quando illis per gratiam in ſubditos deſcenſus eſt; momento ſpatia immenſa conficiunt: augmenta rebus ſunt in tempore, & per tempus, niſi cum Reges operantur, quorum in eo tota magnificentia eſt, ut quod nec ars, neque natura niſi per tempus aſſequuntur, in momento perficiant. Ea via provectos Luynæum & fratres quæ vere regia eſt. Ceterorum mortalium in eo ſtare conſilia, ut gratiam ex æquo rependant, tantumque retribuant, quantum accepere: Reges contrà, dum nihil eſt quod accipere poſſint, largiri omnia, quo maxime Deum imitantur quem repræſentant. At ſi horum quæ à Regibus fiunt ratio reddi debet, ſi in controverſiam venire fas eſt ipſorum dicta, factave, non eſſe Ludovico plures aulicos quales, & quanti quondam Henrico* III. *quibus ſatiandis exhauriat totam regni ſui ſubſtantiam, quod ille olim; non quærere ipſum ludicra quæ immenſis ſæpe ſum-*

1621. *ptibus parari ſolent; non luxu diſtrahi, non vanis amoribus per quos regia ſupellex omnis dilabitur, non ædibus in regiam amplitudinem conſtruendis, unde immenſi ſumptus, queis conſumuntur vectigalia, populi ſanguis; unius aulici fortunæ incumbere ipſum provehendæ, quæ una ipſi pro omnibus impenſa eſt.* His conſtabat Luynæi defenſio data in pub icum, valitura,ſi odium & invidia amoverentur queis maxime obnoxius eſt quicunque Regem poſſidet.

Fontainebelleau. Bleis. Tours. Modene grand Prevoſt.

Lecto qui armis præeſſet Luynæo Comeſtabili, accingit ſe in bellum Rex, Lutetiaque Fontembellaqueum venit, non multò pòſt Bleſas. Allatus de Turonum ſeditione nuntius movet, ut iter dirigat eam in partem. Modenæus capitalium in Gallia præfectus præire juſſus inſtruendæ liti; ſiſtuntur rei ſeptem: compendiaria cognitione (qui mos capitalium præfecto) inſtruitur lis;è ſeptem duo dimiſſi,quinque in furcam acti, quo ſpes erat mollitum iri Sectæ ferocitatem: nec vana ſpes: quippe per exactam à Catholicis pœnam, ex delicto in Sectarios commiſſo; in rebelles bellum geri conſtabat, non in Sectarios quorum protectionem ſuſcipiebat: ſic non omnibus una cauſſa fuit: certe eo hamo captum vulgus haud eſt mirabile, cujus cæca libido eſt: vix miror ſatis vanitate ejus aucupii deceptos primores, nobilitatem, & Sectæ magiſtratum, qui in hanc diem pro politicis audierant omnes.

Nec diu cum prodiit in publicum declaratio, qua rebelles Sectarii tentabant innocentiam ſuam, in hanc ferme ſententiam.

DECLARATIO ECCLESIARVM Galliæ & Principatus Benearnenſis ſuper perſecutione injuſta, quam patiuntur à Galliæ & reformatæ Religionis inimicis, deque legitima & neceſſaria cauſſæ ſuæ defenſione, quam coguntur ſuſcipere.

Nos ad Comitia Galliæ, & Principatus Benearnenſis generalia à provinciis delegati: Quia gliſcit in immenſum eorum protervia, qui affectu Regis & ejus conſcientia prave utuntur perdendis nobis: quamdiu loqui licet, profitemur in conſpectu Dei & hominum, cogi nos ad legitimam defenſionem, quo vita, & conſcientiæ libertas nobis, uxoribus, & liberis ſalva maneant. Aſt ne aliquando de fide omnium

omnium noſtrûm erga Regem dubitare fas ſit, ſciant ventura ſecula (quandoquidem præſens rem vocare in dubium nequit, ſi recte judicat) eam eſſe Comitiis reformatorum generalibus mentem, ſolenni ſacramento firmatam ſæpius, ut Regibus ſine conditione pareant, quos non agnoſcere uſque adeo flagitium eſt, ut eum qui ipſorum poteſtati reſiſtit, Dei ordinationi reſiſtere palam ſit. Quare notum eſſe volumus, poſt Deum Regem nos venerari & colere, & ita ſentire de Regibus, nullam in orbe poteſtatem ſupra regiam eſſe: *unde in nos odia Romanorum, qui faciunt Regum diademata, Pontificis Romani ludibrium.* Primo *Regem obteſtamur & Gallos omnes, dein Reges, externos Principes, civitates, municipia, populum; & ſi qui alii zelo domus Dei aguntur, ut ſuſcepta innocentiæ cauſſa, protegant afflictum populum, legantque legitimos queſtus quos huic commiſimus chartæ per Europam circumferendos, juſtam apologiam ſi commiſeratione & veritate ab invidia vindicabitur. Specie rebellionis motum Reformatæ Religioni bellum nemo eſt qui ignoret, ſeditioſi & perduelles habemur, regia edicta & Parlamentorum decreta contra nos ſæviunt, quia religionem profitemur diverſam à Romana. Aſt ne præoccupet incautos indigenas iſte dolus, ne caliginem infundat externis, ignaris odii inveterati quo perſequuntur nos qui Regi circumſtant; neve ex congeſtis tot in capita noſtra calumniis male nobis afficiantur Principes: ſciat Chriſtianus orbis verba eſſe & voces quæcunque in nos jaciuntur, prætextus armati contra innocentiam odii. Plane innocentes ſumus. Ita olim excitandis in Chriſtianos imperatoribus, de ſpretis Cæſarum imaginibus, declinata ipſorum juriſdictionis, ſeditionum, corruptique per pravum dogma populi poſtulatos, fidem facit Scriptura ſacra, nempe perdendo ſemini Chriſtiano, quod per obſtantia adoleviſſe conſtat. Pari calumnia, lege majeſtatis damnamur nos, quorum ædibus direptio & incendium, quorum capitibus reſtes & gladii imminent. Probatione non indigeret innocentia noſtra, ſi æqui, bonique conſuleretur: nunc, quia nobis res eſt cum perditis hominibus, apud quos veritas & calumnia juxta valent; diluemus crimen.* 1621.

Edictum, conſcientiæ libertatem continens deceſſoribus noſtris conceſſum perhibent exacti ſeculi monimenta, quo tempore ex patrum cineribus redivivos & fortiores vocabant res læta

1621. *in jura regni, quæ niſi abdicaſſet Religio noſtra, præter conſcientiæ libertatem nihil affectans, diviſam hodie cum Regibus Galliam poſſideret. Sæpe paci ſubſcripſimus in eam legem, qua libertas conſcientiæ continetur; quæ ſi violabitur (ut violari palam eſt) quidni liceat armis vindicare quod per pacem ſegnitie noſtra amiſimus? Plura in præſens conſultò præteribimus queis injuſte affligimur; quippe optime miſerias ferunt qui abſcondunt, neque ullum afflictis ſolatium majus, quam præteriti ſtatus oblivio. At nec penitus oblivisci par eſt, ne forte non utendo amiſſum à nobis queratur poſteritas, quod ex Regum conceſſione & longiore uſu noſtrum erat.*

Statim ab exceſſu Henrici Magni, quem habuit Religio noſtra defenſorem, ſtuduere coronæ Gallicæ inimici, quibus & nos odio ſumus, Gentem in Gallia reformatam penitus perdere; quam ſi dicimus ejuſdem coronæ columnam, erit forſan indecora nobis jactantia, vera tamen. Arduum erat Edicti fidem tot Regum placitis obſignatam, tot ſacramentis confirmatam aperta vi, uno ictu convellere; actum dolo, cuniculiſque clam petita fundamenta, quo mole ſua rueret ædificium. Prima in nos mali labes ex ſacramento præſtito à Rege, qua die inauguratus fuit, ſub cautione data in hanc formulam: Iuro in fide regia, quos Eccleſia hæreticos renunciaverit, tentaturum me, qua vi potero, finibus regni mei expellere. *Quid ſperandum nobis quos Eccleſia Romana jamdudum hæreticos dixit? Ergo colligenda cuique vaſa, quærendæ extra Galliam ſedes. Erupit in nos apertius vis inimica, cum anno* M. DC. XV. *habitis Lutetiæ Comitiis Galliæ generalibus, petitum, ut fides Regis ſolenni Sacramento firmata exſolveretur; valeretque poſthac Concilium Tridentinum in Gallia. Concilium quo interdicitur regno, qui conſcientiæ libertatem concedit hæreticis. His adjectæ de proſcriptione noſtra declamationes, ſpecie inſtruendi populi in templis habitæ, queis excitata in nos odia omnium. Nec ſat Ieſuitis (genti deterrimæ) effrani in nos licentia debacchari ex ſuggeſtibus: & clam illuſum Regi ab ipſis, vana in nos ſuperſtitione faſcinato: illis certe debitum quodcunque patimur: gens ſanguinis avida Chriſtiani, per quam eodem prætextu & Germania in præſens deſolatur. Viſus nuper è Societate nefaria homuncio, temerarium caput, jura regni in Benearnio uſurpans, tantâ impudentiâ, ut Regem diceres: Vix regiæ conſcientiæ admotus eſt,*

Le P. Arnous.

eſt,cum ex cauſſa legitima extorres Lutetiâ Ieſuitæ,reſtituuntur. Statim Benearnenſes Epiſcopi prævalent paſtoribus noſtris, omnia ſtatim in pejus ruunt, ſtatim conſcientiæ libertas opprimitur quæ in eam diem ſancta & intacta fuerat. Hæc tibi debita, profligate homuncio, qui colore pietatis,quam crudelitati pernicioſe accommodas bellum nobis movendum in aula detonas. Gloriaris te conſcientiæ regiæ moderatorem? Ecquid,amabò,moderatio hæc, niſi legum ſubverſio? quid in ea propoſitum tibi quod ſapiat Gallicam libertatem? Placita ſunt Romanæ Curiæ quæcunque proponis, aut ſtatuis. Quorum id præcipuum eſt fidem hæreticis non eſſe ſervandam. *Hinc ea concluſio*; Ergo ſi quid à Rege Sectariis promiſſum, violetur fides, jugulentur ad internecionem, etſi ſub tutela publica vivunt; parentur equulei, reſtes, gladius, ignis: Regem Chriſtianiſſimum decet hæreſeos exſtirpatio. Ergo edicta, ſi Romæ expedit, obſerventur; ſin minus, corruant. *His & talibus velut aëre peſtilenti male afflatus Rex, dum de ruina admonetur quæ Galliæ imminet, ſi infringitur data nobis fides, reſpondet*; malle ſe Coronæ ſuæ jacturam pati,quam animæ. *His additi Cardinales & Epiſcopi, gens inimica nobis, qui præter Romam nihil ſpirant; gens civilibus diſſidiis innutrita, ſecreti conſcia Hiſpani, Romanæque Curiæ honoribus, quorum Ieſuitæ menſarii ſunt, velut aucupio capta. Et in nos armantur parlamenta vano Religionis prætextu crudelia & iniqua ſi quando in ipſorum manus incidimus. Quæ cum ita ſint, quid nobis ſperandum à Rege, quem circumſtat, quem obſidet Romana Eccleſia per emiſſarios ſuos? Nemo noſtrûm ſine trepidatione ingreditur regiam; ſi quis ratione officii accedit ad Regem, inſinuatur in aurem ſuſurrus, abſtinendum ipſi aula, aut Calviniſmo. Si quis in Parlamentis Romanæ ſervitutis impatiens, religionem noſtram amplectitur, ſpecie hæreſeos profeſſæ Senatu movetur. Corrumpitur eorum fides quibus urbium noſtrarum cuſtodia credita. Seditioſis in nos concionibus populus excitatur velut in hoſtes publicos. Quid plura addere opus oppreſſioni probandæ? direpta templa, temerata religio, effoſſa cadavera, ægris in ſtrato moribundis, niſi protinus religionem noſtram exuerint, negata crudeliter fomenta in vitam: rapti ab ubere matrum infantes,quo Religionis & morum,quibus vivimus ignari,Romanæ demum credulitate facilius imbuantur. Hiſne aliquando tandem*

1621.

1621. *dem ſatiabitur Roma pertinax in excidium noſtrum? Ridet magiſtratus ſi quando querimur. Suprema nobis anchora genu Regis ſanctiſſimum, quod ſæpius amplexati, commiſeratione tentavimus cauſſam noſtram defendere, quandoquidem interdictum erat lege experiri; aſt in irritum fuit ſupremus hic conatus: & advoluti genibus Regiis perduelles ſumus. Videant externi Principes quæ nobis crimina imputantur, judicentque an juſta poſtulatio?*

Lodunum nuper convocata Comitia, *hinc crimen atrox. At ex diplomate regio, ex permiſſu indictio facta, hinc juſta exceptio. Comitiorum hic uſus in Gallia, ut Rex cum ſubditis velut in familiare colloquium deſcendat, quo Reipublicæ invicem conſulatur, aperiuntur hic ſecreta animorum, qualiaque patitur mala populus, & quanta explicat, alias Regi diſſimulanda fraude aulicorum. In eo conventu multa queſti, in ludibrium fuimus: querelæ hæc ſumma erat.* Ereptam nobis Lectoræ arcem; non adſcriptos ex ſtipulatu duos è noſtris Lutetiano Parlamento; direpta noſtrûm templa & cremata, depulſos Catholicis urbibus, qui Religionem reformatam ſectantur municipes una & paſtores. Raptos parentibus pueros vi monachorum aperta, non exuendæ Religioni tantum, ſed & cucullo induendo. Atrocius ſævitum in mortuos, violata ſepulcra, effoſſa cadavera. His accedit Parlamentorum aviditas, quæ reliquas adeo juriſdictiones abſorbet, ut plane vacent Cameræ Semi-partitæ, quas conceſſere nobis edicta regia. Inveterata in nos Toloſani Parlamenti præ ceteris odia, cujus indefeſſum eſt affligendo Dei populo ſtudium: ex omni cauſſa condemnamur. *Quis hæc ferat? annùm opprobria tot, innocentes viros injuriæ magis admonent quam obſequii? Lodunenſia Comitia ut ſolverentur conventum, ſub his conditionibus.* Lectoram nobis poſt ſemeſtre reſtituendam, Lutetiano Parlamento aſcribendos è noſtris duos, querelas Benearnii audiendas; quæ ſi conditio deficeret præſcripto tempore, permiſſa nobis conventus reſtauratio quandocumque libuerit: *horum nobis teſtes Princeps Condæus, Duxque Luynæus, hodie Comeſtabilis, teſtis item Dux Eſdiguerius legitimi nobis expromiſſores. Poſtulamur conventus Rupellam vocati ſine reſcripto. Annùm exceptio juſta eſt ex permiſſu, poſtquam conditio adjecta defecerat; defeciſſe ipſam nemo negaverit. Secuta poſtmodum*

Les Chambres myparties.

dum expeditio Benearnenſis, qua nihil nobis deterius in hanc diem; nihil injuſtius. Silentio tranſmitti nequit tanta calamitas; ipſa inanima oppreſſa clamant & queruntur, nec laurus ſine ſtrepitu ardet, nec vir bonus injurioſe ſecum agi ſine clamore patitur. Huc te, Deus immortalis! huc vos externi Principes; huc vos Chriſtiani omnes in legitimam innocentiæ defenſionem appellat ferri & flammæ vim paſſa innocentia. Clamat ad ultionem, vim inique paſſa religio, clamat & fides. Percutimur palam & cædimur, dum circumlato per urbem idolo genuflexionem negamus uni debitam Deo; hæc nedum patitur Rex, ſed & autorat præſentiâ ſuâ. Saleſius in Navarræam arcem quam procurabat, Regem admittit, ſub ea cautione nihil mutatum iri; *quin & in eam ſententiam Rex inclinabat fidei ſuæ vindex*, nihil in urbe innovandum, *cum à Ieſuita Arnouſio tanti moles negotii eo dilemmate expeditur:* Aut conſcientiæ pollicitatio eſt, aut ſtatus politici; Conſcientiæ eſſe non poteſt, quia adverſatur præcepto Eccleſiæ, cujus eſt conſcientias regere: ſi eſt politica, remitti debet ad politicos judices, nempe ad Concilium arctius, cujus ea ſententia eſt, ut à viro Sectario in Catholicum tranſeat arcis procuratio. *Hoc argumento velut inter ſophiſtas amotus Regi ſcrupulus ex data fide: Saleſio ſuccedit Poyanus homo Catholicus. Benearnii leges, & antiqui mores ex integro immutantur, natali ſolo pellimur, peregrini ſumus in patria, uſurpantibus jura indigenarum extraneis. Exin autore eodem Arnouſio Ieſuita prodit in publicum Satyra, cui titulus:* Rex in Benearnio, *ubi impudenter de Calvini hæreſi exſtirpanda peroratus, debitam Ludovico lauream probat ab opere incepto, quod ne infectum ſinat, hortatur, & urget.* 1621.

Hæc inter, depravatur animus Eſdiguerii; in Gallia Narbonenſi petimur armis. Privatium, Villanova Bergi, Valouſium & Vallum obſeſſa capiuntur, vaſtat urbes noſtras in ea provincia Mommorancius, vim patitur Caſtillonius; &, quanquam Mommorancio armis & milite prævalebat, bello abſiſtit. Deterrima Forcæi conditio, qui, poſtquam ſub Henrico Magno inſenuerat bellis, Benearnii procuratione, officioque in aula deſtituitur, non alio ex crimine, quam quia vindicabat libertatem provinciæ, qualem ab antiquo poſſederant Benearnenſes; hinc Mompouliani ingenui adoleſcentis caſus:

1621. *caſus : ſævitur in filium ex delicto patris , quo mage perderemur.*

Hæc per compendium memoravimus , quo ſciat orbis univerſus id quodcunque belli, juſtam eſſe defenſionem ; abſit Regem armis, à nobis peti , Regem unctum Dei , cui, ſi liber ageret, muti immolaremur. Scimus apprime quid Regi debeatur ſæpius experti obſequium. Diadema Gallicum , parentum noſtrorum virtute Henrico patri partum (quicquid in contrarium tentet Catholica factio) Ludovico filio conſervabimus. Lex eſt nobiſcum nata qua Regibus præſtò eſſe aſſuevimus, cum neceſſitas exigit : teſtes Henrici duo, proximi deceſſores Ludovico, quos ſalutem nobis debuiſſe , dum à Catholicis opprimerentur , fidem faciunt ejus temporis monumenta , & ipſi ſæpe profeſſi ſunt. Tu Rex maxime, quamdiu licet , parce tuorum ſanguini. Deſperatio magnum eſt in mortem incitamentum, huc rapimur omnes mutua in finem honeſtum æmulatione. Vos externi Principes adeſte afflicto contra jus populo. Aſt leve præſidium ab hominibus , ni ades tu immortalis Deus. Ades ergo Iſraelitis tuis , Deus optime ! populoque electo ſuccurre, dum adhuc ſpirat. Hæc eſt declaratio Eccleſiarum Galliæ, & Benearnii. Datum Rupellæ in Comitiis Generalibus. In cujus fidem ſubſcripti

COMBORTVS, *Præſes.*
BANAGIVS, *Adjunctus.*
RODILIVS, *à Secretis.*

His ferme verbis vindicare tentabant innocentiam ſuam eo bello Sectarii. Poſtmodum prodiit in publicum Regis apologia incerto Autore ; referam in continenti , ſcriptum fideliter redditum, quo facilior ſit utriuſque collatio.

LIBELLI A SECTARIIS GALLIÆ VVLgati examen, quo per capita oſtenditur futiles eſſe prætextus belli in Regem moti.

QVam falsò obtendatur oppreſſio ab iis qui privatim degeneres , in publicum exitioſi, nihil ſpei , niſi per diſcordias civiles habent, videant externi Principes, videant populi, quos ipſi in ſubſidium vocant : Videant falſa oppreſſionis imagine, ambitione , avaritia , & rerum novarum ſtudio agi. Multa pathetice ſcripta , plura ab ipſis injurioſe congeſta in Regem ſuum, quæ quantacunque ſunt , ſi hoc examine probra eſſe & calu-

calumnias plane oſtenditur, vertantur in Sectam Principum 1621.
arma, quos ad defenſionem ipſa ſuam prave invocat. Sin vera ſunt, quanquam impudenter in regium caput conjecta, armetur una in Regem & Catholicos conſpiratione Europæ omnis, per me licet.

Prima objectio eſt ex ſacramento à Rege præſtito ipſo inau- Object. 1.
gurationis die cujus hæc ſumma. Iuro regia in fide, quos Eccleſia hæreticos dixerit, conaturum me, in quantum potero,
finibus regni mei depellere: *Vnde vobis Sectarii, Eccleſiæ de-* Reſponſum.
creto hæreticis exſilium portendi concluditis? Verba arguuntur, adeo factorum innocens eſt Rex in quem agitis? Adeone ſacramenti hæc formula nova eſt apud Gallos, ut ignoretur effectu vacuam eſſe ab omni ævo? Nondum Calvinus veſter eruperat, & ſic jurabant inaugurandi Reges. Henricus Quartus, quem pro Deo tutelari accipitis, in primo regni limine eo ſacramento adigitur. Quare ergo qui ſiluiſtis tunc, obſtrepitis hodie ſucceſſori, quem ſcitis ea formula Majorum ſuorum religionem imitatum? Adjecta poſtmodum, vobis rogantibus exceptio regulæ, qua declaravit Rex ipſe, eo ſe ſacramento nihil de vobis cogitaſſe, *actum id anno* M. DC. XV. *Quid ultra petitis?*

At Ieſuitæ plus nimis ſe immiſcent rebus rerumque arbi- Object.
tria affectant ut publicæ, ut privatæ ſunt? *A crimine immu-* Reſp.
nis eſſe debet, cujus ea libido eſt, ut alios arguat. Quanta, amabò, eſt apud vos autoritas iis quos paſtores vocatis? infectum eſt, quodcunque apud vos privatim, quodcunque publice geritur, niſi id hominum genus intervenerit. Ieſuitæ Regi admoventur, quia probi ſunt. Hinc improborum in ipſos invidia.

At eorum conſiliis Rex prave ſuaſus, dum de ruina admo- Object.
netur, quæ coronæ imminet ex bello in vos movendo, re-
ſpondet; animám ſibi corona potiorem? *Calumnia eſt in* Reſp.
Regem, neque enim ita reſpondit unquam. At eſto; ita reſponderit. Revolvite quæſo hiſtoriam Sectæ veſtræ Germanicam. Fridericus Palatinus Comes, cum nuper promerendis ſibi penitus Calviniſtis exegiſſet Catholicos, finibus principatus ſui, Religionis cauſſa exactos *reſpondit*, &, quantacunque hinc ruina immineat feudo ſuo paſſurum æquo animo ſe; quoquò res cadat, minoris momenti jacturam feudi, fore quam animæ: *ex quo reſponſo, applauſus Sectariorum omnium ingens, maximaque in Palatinum elogia. Quam præpoſterum*

eſt

1621. *eſt Catholico Principi verti in crimen, quod in Sectario dignum ducitis immortali laude!*

Object. Objicitis, actum vobiſcum injurioſe cum Rupellæ conventus per ſe licitus, reſcripto condemnatus eſt, perduelleſque habiti quicunque huc convenerant; non ita temere condemnandos conventus omnes quos indicitis: Henrico Magno placuiſſe olim ut interdum haberentur ex variis cauſſarum figuris.

Reſp. *Quid ab Henrici temporibus exemplum trahitis in hanc ætatem? mutatione Regis mutata eſt indoles veſtra. Odiſtis filium qui colueratis impenſius patrem. Vix rebus humanis exemptus Henricus, cum de libera Republica deliberaſtis inſtituenda in ſtatu regio. Adhuc patri cor in ſanguine palpitabat, cum de bello in filium infantem movendo cogitaſtis. Nec certe mirum ea cogitatione diſtrahi ab officio Sectam, cui hereditarium eſt vagientes in cunis Principes ſuos opprimere vi, aut dolo. Teſtis Iacobus magnæ Britanniæ Rex, quem deceſſores veſtri (quos ille Puritanos appellat) in cunis ſuffocare conati ſunt. Ipſo autore utar, qui rogatus, an Puritanus eſſet, reſpondit in Apologia ſua, odiſſe ſe Puritanos, à quibus parum abfuiſſe memorat, quin vagiens in cunis perderetur: ergo odiſtis Reges, non quia Catholici ſunt, ſed quia Reges; odiſtis dominia Principum, libidine dominandi.*

Object. *Facetum eſt* quod odio veſtro eximitis Regem, quod bello in ipſum abſtinere vos dicitis, quod precibus humiliter deprecamini ipſius iram.

Reſp. *Optime certe negatis, motum à vobis bellum contra Regem, quia non admittitis Regem. Ecquid, amabo, iſtud eſt quod contra Conſilium ejus vulgatis libellos & ſatyras? quid furor iſte qui in miniſtros regni ſuperbe detonat? quid aliud, quàm catulum (quod ajunt) coram leone plectere? Leonem iſta Gallicum petunt, qui manſuetus in hanc diem, nunc furere incipit. Vna cauſſa eſt Regi & miniſtris regni, neque ſubditorum eſt curioſius inquirere, quos, aut ex quibus cauſſis Rex Conſilii ſui participes faciat.*

Object. *Movebit riſum etiam Stoïcis laus importuna quam vobis ipſis aſtruitis uſque ad nauſeam ex* cæca obedientia qua ſupra regiam poteſtatem, negatis in terris ullam eſſe, unde in Catholicos ampla dicendi ſeges, ſpecie contrariæ opinionis, qua ſummo Pontifici jus in Reges concedunt.

Reſp. *Non eſt hujus loci diſſertatio quæſtionis de qua non convenit inter omnes Catholicos, neque hæc vobis credulitas eſt, quicquid ſonent Manifeſti veſtri*

veſtri hæc verba ; Notum eſſe volumus poſt Deum, Regem venerari nos & colere, & ita ſentire de regibus, nullam in orbe poteſtatem eſſe ſupra regiam. *Supra Regem ſunt tacitæ apud vos leges, ſynodi provinciales, colloquia, circuli, Comitia Sectæ generalia : ſupra Regem privata cuique res, quibus augendis quoquo modo incumbitis. Indicitur Sectæ conventus pro libidine ſeditioſi hominis, cui apud vos autoritas erit, prohibet Rex quo jure valet : quid facto opus, viri regum obſervantiſſimi? Ite, inquit lex tacita ſub qua vivitis, ite per calcatum Regem, quò cauſſa vocat. Convenere Oratores, habentur Comitia, Rex ſolvi mandat ; ſi nulla poteſtas ſupra regiam eſt, quid moras nectitis? Sacro ſigillo obſignata eſt regia charta quam legitis, jubet ſeceſſum, & adhuc unà ſtatis? Nec ſtare ſatis, niſi & arma opponitis eidem Regi, quem unum à vobis agnoſci profitemini. Commodati titulo poſſidetis urbes in Gallia, conceſſas vobis à Regibus Gallis in certum tempus, ceſſit dies ; petit Rex ſibi reſtitui commodatum, negant poſſeſſores & litem movent ; triſte litigii genus quod per arma tranſigitur! Bellum Regi denunciat Secta, Galliam per provincias diſtribuit præfectis ſeptem, quibus concedit jura belli omnia qualia Regi debentur, tributa indicit, leges promulgat bello & pace valituras. Hæc eſt illa fides Regibus debita, cujus promptuarium eſt Calvini Secta : fides quam cœlo æquant Sectarii, quam columnam Gallici ſtatus, regiique fulcrum diadematis vocant. Adhuc infida gens credulitatem jactabis, qua te Regibus ſupra Catholicos uſque adeo devinctam mentiris, ut omnia Regi ſubdita nihil ſupra agnoſcas? Probatur plenius cæca obedientia, quam profiteris, ex ſacramento nuper Rupellæ præſtito à delegatis tuis, in hanc ſummam :* Iuramus obſervaturos nos, executionique mandaturos quidquid Rupellana Comitia ſtatuerint, & ſi opus eſt, bona, libertates, & vitam confirmandis eorum decretis impenſuros, ſecreta concilii nec ſcripto, nec verbo revelaturos. *Non hic opus arte ſyllogiſtica eliciendæ ex præmiſſis concluſioni. Ergo Sectariis pro Rege Comitia ſunt, quibus fidem in obſequium aſtringunt nulla exceptione. Annùm eo vocabulo,* QVICQVID, *parricidia, regni excidium, Regis, Principumque conjurata ruina continebuntur, ſi videbitur ita Comitiis? Quid iſtud eſt, Sectarii, quod, ubi opus fuerit, libertatem, bona, & vitam confirmandis Comitiorum decretis impenſuros*

 vos

1621.

1621. *vos dicitis? Vbinam illud*, OPVS, *niſi cum Rex in poſſeſſionem urbium ſuarum redire voluerit? cum paſtoribus veſtris negaverit, quam præſtare ſolitus penſionem? cum militiæ & togæ officia non diſtribuerit veſtris, pro libidine affectantium? Vltima pars ſacramenti arcano tranſigitur nunquam revelando: ſic inſto. Vel obſequium & fides Regi debita eo ſecreto continentur, vel perduellio: ſi obſequium & fides, quare ſecreta ſunt quæ agnita gratiam omnium promerebuntur? Si perduellio, ergo perduelles eſtis.; ergo falſa penitus propoſitio hæc veſtra*: Notum eſſe volumus poſt Deum Regem nos venerari & colere &c.

Object. At opitulati olim patres veſtri Henricis tertio & quarto *Reſp.* à Catholica factione oppreſſis? *Rem paucis expedio. Nihil eſt quod Henricis allatam à ſe opem ſuperbiens efferat Secta, quæ eo facto ſibi ſtuduit magis, quam Regibus. Henrico tertio præſto erant tum, (quia prole orbum prævidebant, in Henri-* *Saumur.* *cum* I V. *coronam tranſlaturum) tum etiam quod Salmuriam arcem ad Ligerim munitiſſimam concedebat Secta in pignus datæ fidei: quis miretur his conditionibus opitulatos? Henrico* I V. *militabant, vindicabantque in jura regni alumnum ſuum, à quo magna Secta præſidia fore ſperabant ex Calviniſmo, quo tum infectus erat. Ceſſet ergo importuna corvorum crocitatio, ceſſent jacta toties in Regem convicia, quibus ingratitudinis poſtulatur, dum ſe in libertatem aſſerit contra ſubditos, jura regni omnia uſurpantes. Quin potius ferant ſe ingratos viri perditiſſimi, qui Henrico patri vitam, & illam (cui quotidie ſanguinem immolant) conſcientiæ libertatem debentes filium impenſius coluiſſe debuerant.*

Object. *Tria præcipue objiciuntur Regi:* reſtituta in Benearnio jura Catholicis, Lectora erepta, negata duobus è Secta in Parlamento Lutetiano ſedes: *his pleraque promiſcuè aſtruuntur,* temerati manes, exuſta templa, rapti in monaſteria infantes, negatæ miniſtris penſiones, &c. *Quod ad Benearnium attinet, meminiſſe debent Sectarii, Regem inter & Benearnenſes, de reſtituendis Romanæ Eccleſiæ bonis, quæ ipſorum paſtores uſurpaverant, primam fuiſſe controverſiam, conventumque reſtitui oportere; adjectum caput de conſcientiæ libertate conſtituenda in Benearnio, quali fruuntur in Gallia Calviniſtæ. Reſtitutio quam æqua foret, ne quidem ipſi negaverint, niſi privatæ rei affectu à vero deflectunt. Conſtat Epiſcopo-*

ſcoporum ab omni ævo fuiſſe decimas, obventuſque ſacros; conſtat de uſurpatione ante annos quinquaginta à Sectariis inchoata; at continuata illis in hanc diem poſſeſſio? *Eſto, ergone tranſlatum in poſſeſſores dominium? Vnde id quæſo? non ex lege, quæ malæ fidei poſſeſſoribus præſcriptionem negat: non ex patientia dominorum, quippe conſtat ſæpius de uſurpatione queſtos Epiſcopos Benearnenſes. Ergo interrupta præſcriptione conſequens eſt, ut fateantur Sectarii, jure reſtitutos Epiſcopos cum omni cauſſa. Quam fuiſſet iniquum, Sectariis rogantibus, penitus arceri Catholicam à Benearnio fidem, quo tempore ipſi, credulitatis ſuæ liberum exercitium habebant in Gallia! Vſque adeone miſerum eſt eſſe Catholicum? ſub ea Rex Chriſtianiſſimus religione vivit, & patietur opprimi? quæ libertas Calviniſtis in Gallia, eadem negabitur Catholicis in Benearnio? Tuum eſto judicium qui hæc leges.* 1621.

Lectoram paucis expedio quam procurabat Fontaralius jure hereditario; quippe patri ſucceſſerat per Henrici IV. *munificentiam arcis poſſeſſori: ex Calviniſta factus Catholicus querelis anſam præbet, quas repetit ad nauſeam Secta. Reſpondetur, Fontaralio patri permiſſam ab Henrico* IV. *arcem, non ut Calviniſtæ, ſed ut bellatori acerrimo, magiſque virtutis præmium fuiſſe, quàm præſidium Sectæ. Eam urbem non eſſe ex iis quas matrimonii, quas ſecuritatis, quas fidei obſides vocant, quarum poſſeſſionem ſibi Secta arrogat jure proprio, eſſe privatam poſſeſſionem: quo patet, motos hinc queſtus eſſe futiles. Nec certe ita queruntur Catholici, ſi quando Catholicarum urbium præfecti, fiunt Calviniſtæ. Marchio Senevieriꝰ poſtquam à fide Catholica ad Calvinum diverterat, quam ante regebat Caſtilloniam arcem retinuit, nemine conquerente. Addita à Rege in ſupplementum, gratia Sectariis obſtrepentibus, qua dubium omne ſublatum. ſi quod emerſerat; conceſſa Blainvillio Sectario homini procuratio Lectoræ: Quid ultra quæritur?* *Reſp.* *Villes de Mariage, de ſeureté. d'Oſtage.* *Le Marquis de Senevieres. Chaſtillon.*

At non adſcripti Parlamento Lutetiano duo è Secta: negatæ Miniſtris & præſidiario militi ſtipendiariæ annonæ, quales de publico præſtari ſolitæ? *Qua lege, amabò, ſancitum in Gallia, ut Parlamentis Sectarii inſerantur: ipſis Parlementorum exordiis, una in Gallia religio erat, Secta ignorabatur, neque prodiit niſi poſt duo ſecula ab eorum inſtitutione.* *Object.* *Reſp.*

1621. *Poſtquam adoleverat Calvini error, petiti à Sectariis judices non ſuſpecti; hinc Cameræ quas Edicti vocant, ubi à ſuis æquali cum Catholicis numero judicantur: annùm ſatis exedra bipertita, ut neceſſum ſit profanari conventus ſacros Sectaria labe? Iniqua certe petitio, cui factum ſatis à Rege optimo per officia novi inſtituti duo deſtinata Sectariis. Certe nulla lege cautum eſt, paſtores & militem Sectæ ali de publico: Regiæ liberalitati debitum in hanc diem id quodcunque penſionum, queis ſi modum impoſuit Rex, ideone reus? Pœnitet exhauſti per largitiones immenſas ærarii, &, quia parſimoniæ ſibi legem dixerit, convenietur velut ex debito? Ergo reus, quia jactare ſuum deſinet? Argute dictum! Nemo ignorat abhinc ſexaginta annis, non aliis Galliam bellis deſolari, quam quibus Sectariorum rebellio cauſſam dedit. Occubuere centena Gallorum millia bellis inteſtinis, quæ omnis à Secta clades eſt: regiiſne impenſis alentur quorum contra Regem ſtudia fuere ſemper, nec eſſe deſinunt? ita in cavis feras nutrias mox devorandus. Portentum eſt ali ex ſubſtantia populi qui populum opprimunt; portentum ex vectigalibus, prædiis, aut ærario annonam præſtari perduellibus, qui nomen regium populis exhibent pro ſimulacro, aut larva.*

Object. Additum percuſſos atrociter & cæſos, qui genu flexionem *Reſp.* negaverant circumlato per metropolim urbem idolo. *Apage dictum execrabile! Ergo idolum eſt Auguſtiſſimum Catholicæ fidei pignus, quod ante mille & ſexcentos annos adorabat Eccleſia, & adorat adhuc latriæ cultu? Ergo Chriſtus idolum eſt? idolum vobis apud quos pro nihilo ducitur; nobis Deus qui in carne ſua memoriam ſui reliquit in ſeipſo. Non agam hic pathetice, ut vos agitis paſſim in Manifeſto veſtro; hic res ipſa, hic loquitur ille Deus, quem vos pro idolo accipitis. Certe qui alias politici eſtis, in politiam peccaſtis maxime; Qualiſcumque ſit de re ſacroſancta apud vos credulitas, aut procumbere debuiſtis in conſpectu, aut hinc faceſſere. Ad præſentiam Regis adorantis ſi obverſatur adorationi Religio ſubditi, loco abſiſtat, aut exhibeat actu externo cultum, qui, ſi volet, differat ab interno; neque enim adorat quicunque flectit genu; & regibus debitus eſt externus iſte cultus, quem ſi applicuiſſent Sectarii Ludovico poſt ſacram Euchariſtiam eunti, probe illuſerant zelo Catholicorum: quandoque ſapientis eſt, eludere per æquivoca: plane abſurdum eſt, exercenti actum*

Reli-

Religionis ſuæ Regi, opponere ſubditos contrarium actum, quo falſæ credulitatis arguatur politica hæc doctrina, & ſapientis. 1621.

At negata mortuis terra, effoſſa cadavera, infantes ab ulnis maternis ad monaſteria rapti à monachis? *Hic, calumniator, hic fige laſſum pedem. Negata tuis terra, nempe apud Turones, ubi Martini effoſſum cadaver? At debuiſti meminiſſe, rudi alapa percuſſum puerum Catholicum, ictuque ferali pene exanimatum concitaſſe in ultionem cum matre fœminas ejus urbis & vulgus, quod implacabile eſt, ubi ſemel exarſit. Memineris ſtatim nuncio accepto veniſſe Regem quò vocabat ſeditio; expiatum reſte ſcelus; crematos ſeditionis autores, magnificaque ultione parentatum ab ipſo Rege, vili animæ. Quid quereris* pueros tuos Monaſteria ingreſſos, *qui idem de libertate conſcientiæ oppreſſæ piaculum facis? Poſt annos decem & quinque adoleſcentibus in Monaſteria ingreſſus permittitur ex Conſtitutionibus, quas quingentis ante Sectam tuam annis admiſit Eccleſia. Ea ætate aut liber eſſe debet cuique delectus, aut tollenda penitus conſcientiæ libertas. Raptum vocas, mutandæ in melius vitæ voluntatem enixam? Qua patimur ratione Catholici filios noſtros cucullo indui in vitam regularem, eadem, tu Calviniſta, idem patere, aut libertatem tolle, quam prædicas? Quæ cum ita ſint expergiſcimini Principes, quorum hoc bello cauſſa agitur, exſurgite gentes, non illegitimo Principum imperio aſſuetæ; & , ſi vos movet calamitas paſſi indigna populi; voto & ſuffragio favete, dum aſſeret ſe Ludovicus in jura regni, quæ rebelles Sectarii flagitioſe uſurpant. Res Eccleſiæ orthodoxæ agitur, res Chriſtianiſſimi Regis, nunquam obſcura nomina etſi aliquando obumbrantur. Ergo tu Deus immortalis, in cujus manu fortuna Regis eſt, protege alumnum tuum, vindica ab oppreſſione Eccleſiam quæ tibi ſponſa eſt: ita priſtino decori reſtituetur Gallia, ita reflorebit Sancti Euangelii ſemen; ita pravæ conjuratorum machinationes in ipſorum caput reſilient; ſeu (quod ſatius Galliæ, quod orbi Chriſtiano optabilius) ita tandem aliquando in fide orthodoxa patientur ſe inſtrui,* & in obſequium fidei, *quod ait Apoſtolus*, captivabunt intellectum, *qui hodie uno Religionis prætextu bellum Regi movent, & Deo.*

Objectio: Objecti. / Reſp. (margin)

Hæc ſumma Examinis, in quo ingens momentum eſt, agnoſcendis Sectariorum rebus, quæ ejus temporis hiſtoriam faciunt ferme integram.

1621. Regi, poſtquam conſultaverat diu, trahi bellum in moras, an fortunam experiri præſtaret, tentare aleam placuit. Ante tamen quàm Lutetiâ in longinquam expeditionem abſiſteret, ratus pacanda diſſidia quæ ingruere à tergo poterant per ſui abſentiam, Favaſio Sectariorum in aula legato autor eſt, ut Sueſſioni, Niverno, & Mayenio principibus ſcripto illudat (hi tum tædio pravæ adminiſtrationis aula procul, oſtendebant ſe fautores novis rebus ſub ſpe vocandæ in partes ſuas Sectæ quæ nutabat) ſcribit ex compacto ad principes Favaſius in hanc ſummam. *Comitia Rupellana mox ſolutum iri; factum ſatis iis quæ petebantur: prima quaque die Rupellam rediturum ſe confirmandæ paci.* Nemo id ante hanc diem ſcripſit, pauci agnovere, cujus mihi autor Dux Rohanæus: ita illuſum Principibus nimium credulis: ſane ſi cauſſa ipſis vna cum Sectariis fuiſſet, ingens Regi periculum ex bello, cujus incerti exitus erant. Magnum bello gerendo momentum eſt ex Principibus viris, maxime ab iis, quibus è ſanguine Regio ortus eſt, qualis Sueſſio; agnitumque belli quo Secta periit triſtes fuiſſe exitus, quia principe Regio caruerat quo regeretur. Deluſi Principes in aulam redeunt, Regique conciliantur: ſic Favaſius, de Rege optimè meruit, de Secta ſua peſſime: nec pigebit in tranſitu dicere, omnem in Sectarios calamitatem ſtudio rei privatæ, ab ipſis Sectariis derivatam.

Favas.

Saumur. Gergeau. Le Comte de Sainct Paul de la maiſon d'Orleans. De Sulli. Bobieres.

Dum Regi Salmuriam iter eſt, Gergobiæ expeditionem breviter expedio. Comes à ſancto Paulo (Aurelianenſis Princeps & prorex in ea provincia) poſtquam dolo Gergobiam fruſtra tentaverat, delectu habito palàm experitur. Gergobia arx eſt in agro Aurelianenſi ſita, cui præerat Suillii nomine Bobierus; is dato commeatu vocatur à Comite; redditæ dein abs Rege litteræ queis loco cedere jubebatur; *negat abſtiturum ſe, niſi ex Ducis Suillii, cujus vicarium agebat, mandato. Regis litteras, quas parvi ſigilli vocant, pro privato ſcripto habendas; eoque nihil his ſe moveri: publicum edictum vulgatum nuper à Rege cujus ſumma eſt, ut in obſequio perſtantibus Sectariis ſalva maneant quæcunque iis publice, quæcunque privatim poſſidentur: ſub ea lege in hanc diem Suillium vixiſſe & duraturum.* Ad hæc Comes; *Obſequi ſe imperio Regis, huc caſtra impigre movere juſſum; & niſi præſidii miles obſequetur actutum, in promptu eſſe arma & mi-*

Lettres du cachet.

& militem expugnandæ arci. Bobierus *armis arma oppoſiturum ſe* reſpondet, *vitamque ante poſiturum, quam, quoquo prætextu, promiſſam Suillio fidem exuat*. 1621.

Advehuntur Aureliâ, tormenta bellica quatuor, militiæque apparatus quantum ſatis obſidioni. Arcem Dux Suillius (vir providus) armis & commeatu muniverat, ſeditione è longinquo præviſa, unde longa obſidio, & iniqua Regi fore timebatur. Circumjecti ſoli nobilitas vocata accingit ſe in expeditionem: mœris tormenta admoventur.

Hæc inter Mareſcallus Vitrius, Marchio Rotelenius, & Baro Perſanus, dum ſe quiſque recipit domum ſuam ab aula, incidunt in militem noſtrum valla & foſſas haud ſegniter molientem quo citius ſuccederet arci; mutat conſilium expeditio; adjungunt ſe Comiti San-Paulæo, faciuntque una obſidium: Rotelenius Bobiero inter intimos, in congreſſum vocat, habendo amice colloquio: protelante Bobiero arcem ipſe ingreditur fiducia amici: multa hic deditioni procurandæ; ille *Negat arcem reſtituturum ſe, niſi autori ſuo; ſi profertur abs Duce Suillio mandatum, paratum ſe, ut abſiſtat, alias honeſte moriturum*. Rotelenius contra inſiſtere. *Parata in expugnationem mox omnia, admovenda muris tormenta, in procinctu eſſe quingentos ex provincia circumjecta nobiles; tentaturum extrema Comitem San-Paulæum caſtro expugnando. Suillio, & ſibi proſpiceret; ſi temerario auſu obſtiterit, Suillio penitus perituram arcem, unaque feudum, quæ perduellionis pœna levis erit, nec pro delicto; ſi ex lege agitur capite plectendum Ducem. Id effecturam vim publicam quam opponit, ut non alio indicio perduellis Suillius habeatur. Feuda Duci opima eſſe, ingentem ſupellectilem, auri cuſi copiam uni, quanta Sectariis ferme omnibus; eſſe inſuper illi officia & præfecturas, quorum omnium uno ictu jactura fiet: nullum Domino ab arce retenta commodum, fore ingens damnum ab amiſſa.* Vitry. Rotelain. Perſan.

Bobierus, *malle ſe vitæ jacturam pati quam honoris*, reſpondet, *fidem ſanctè exſoluturum, quam Suillio debet, aut poſiturum inter arma vitam, alias inhonoram*. Continuatur obſidio quam ante acrius: quatiuntur muri, ruina fit: rarus in arce miles pro numero obſidentium vigiliis frangitur, frequentioribuſque Regiorum irruptionibus impar in deditionem inclinat: & ſtatim ſubſecuta foret deditio, niſi

1621. Bobierus vir audax animos faceret ex præſenti ſubſidio. Dilabitur ab arce miles, litteraſque Bobieri ad vicina municipia Calvini errore infecta perfert, queis ſubmonentur *inſtare exitium arci & obſeſſis, occiſos pars magna præſidiarios milites, qui ſuperſunt per vulnera invalidos, aut laboris aſſiduitate fractos, adeo ut non arma, vix membra ſuſtineant: rem in extremum diſcrimen veniſſe, niſi dicto citius, novo delectu reficitur miles.* Vatevillio committitur ſubſidiaria cohors, ducenti milites lecta manus. Id ubi regiis agnitum, vix dici poteſt quam inſtitere acriter, prævertendo arcis expugnatione, ſubſidio: renovatur verberatio muri, ſolito acriùs, nocte & interdiu fatigatur præſidii miles, donec impar vigiliis & labori, plane deficeret. Poſtquam in deditionem convenerat inter duces, Vatevillius nocte concubia liberiore ſomno laxatis excubiis cum præſidio in arcem ſuggreſſus, deditionem fieri vetat. *Huc ſe veniſſe ingentia pericula emenſum, neque ultro; non interjecta ſpatia temporum legendo militi, ſtata die veniſſe præſidium, quantum ſatis ſolvendo obſidio; non venturum ſe niſi vocaretur; vocatum præſtò adeſſe; nihil ſua intereſſe perire Gergobiam, aut ſalvam haberi, intereſſe multum ut quæ ſuſcepit, feliciter cedant.* Bobierus opponere *datam Principi fidem quæ temere frangi nequit; qua antè gloria, propulſando hoſti impellebatur, eadem in præſens recipiendo, agi. Rem infectam non eſſe, eoque ventum ut ſine dedecore protelari deditio nequeat.* Rareſcentibus ad primum diluculum umbris, miſſus à Comite fecialis monet paratos eſſe regios, ut arcem ex pacto recipiant. Bobierus fidem ſe mox exſoluturum reſpondet; Vatevillius contra, obſtiturum ſe clamat, unaque recens miles; parumque aberant à ſeditione, cum eo ipſo quod diſcordes erant, ad deditionem coguntur.

Vateville.

Caſtro potitus Comes, audito ſectariam provinciæ nobilitatem conveniſſe in ſylva, cui à nigro emporio nomen, haud procul Gergobia; huc ſigna confert, intercluſiſque ſylvæ profundioris meatibus velut cum feris experitur: victoris miſericordiæ permiſſa vita, & ſupellex omnis, quo, vitatum ab igne periculum quod imminebat. Nec multo pòſt deditione accipitur Raynaldi caſtellum haud immunitum, defunctæ Arauſiorum principis (ea Gaſparis Colignii filia) illuſtre in Aurelianenſi provincia feudum.

Marché noir.

Chaſteau-Renaud. Orange.

Hæc

1621.

Hæc inter à Rege mittitur in Angliam extra ordinem legatus, à quo Iacobus fœderatus Princeps certò agnoſceret rebellionem eo bello peti, non Sectam: noſtra intererat ne peti Sectam crederet, cujus ipſe errore tenebatur in multis. Nec diu cum miſſus in Galliam Baro Haïus extraordinaria legatione renovat fœdus reges inter, quo Iacobus nedum abdicat Sectæ cauſſam, ſed & offert Ludovico ſubſidia in bellum; unde Sectariis Galliæ ruina, Regi & Catholicis incrementum ingens, & inſperatum. Iacobo multis nominibus debitrix Gallia, optimo Regi, eo maxime quod ſe fautorem rerum noſtrarum paſſim oſtendit. Non defuere tunc qui minuerent gratiam, ex metu, quo ſe autorem fore timuerat Catholicis Angliæ in res novas, ſi Galliæ Sectariis opi inferendæ diſtraheretur: *Aiebant diſtentum ſubſidio extra Angliam mittendo, minus valiturum contra Catholicos Angliæ qui minabantur, pravoque rebellionis in Reges exemplo, movendam in Anglia factionem, interventu offenſi Ludovici fortiorem futuram. Optimum quidem Iacobo conſilium ſibi, & Ludovico Regi.* La Haye.

Per ea tempora Condæum ire Rex jubet in Sacro-Cæſarienſes, accipiendæ in deditionem urbi, aut vi expugnandæ. Sacro-Cæſarea urbs eſt olim inter Sectæ præcipuas, Aurelianenſibus & Biturigibus interpoſita, Cæſaris ſacrificio illuſtris locus, unde illi nomen. Vrbi accedit feudum antiquum, Comitatus titulo inſigne, hodie Condæi poſſeſſio ex empto. Timebatur ab ea arce præſidium fore Sectariis, ad Ligerim & Sequanam, Catholicis exitioſum, poſtquam Rex adverſus Pictones, & Aquitanos moviſſet caſtra. Vrbem inſederat Vatevillius ſubſidio quadringentorum militum poſt Gergobiæ deditionem invecto; oppidani diverſis ſtudiis, ut quiſque pro Rege, aut contra, agebantur: militis fidem Vatevillius ſacramento firmaverat. Condæus in proximam obſidionem procuratis armis & milite, tormenta bellica & apparatum omnem in procinctu habens, non urbe procul caſtra metatur, terrendis, pro more militiæ, oppidanis ex deſolatione agri & ruina. Dein in urbem miſſus qui Conſules & præcipuos oppidi moneret, rem Principi eſſe cum illis momenti maximi, de qua non niſi palam conferre velit. Accedunt Conſules, præcipuique unà municipes. Non ante ſagacior Princeps, non ante in omnes caſus expeditior. Sancerre.

1621. Civili bello vincendi ratio eſt omnium optima per quam nihil ferro permittitur. Fingit ſe Princeps moveri commiſeratione municipum, urbi condolet ferro & flamma mox deſolandæ, jactat militem ſuum ut audax, ut prædæ avidus & impatiens; arma & omnem belli apparatum oſtendit: dein ita proloquitur. *Innotuiſſe ſibi diſcordiam qua ſcinditur affectus in contrarios oppidum; præſidiarium militem prædam intus & incendium meditari, municipes libertati ſtudere, liberis, familiæ & bonis; hæc quam diſſona? Integra fore quæcunque popoſcerint, ſi renuntiant factioni. Ceterum (qua valet erga ipſos caritate) non tranſmiſſurum ſe ſilentio proditionem, quam Vatevillius meditatur tradendæ urbi: per noctis ſilentia miſſos ad ſe, à perditiſſimo homine qui urbem, capitaque municipum pro delectu venalia offerant, totam in pretio diſcordiam eſſe, quod largius conferet, ſi quis oppidanorum ſibi pravum venditorem tradiderit.* Poſtquam in hæc verba illuſerat credulis, fidum Vatevillio militem ciet, altoque velut ſecreto inſinuat ab urbe diffidentiam, *bellicæ virtutis, qua plurimum valet Vatevillius, juſtum æſtimatorem ſe, vix pati poſſe proditionem quæ deſtinatur in ipſius caput, malle ſe proſpicere præfecto, & præſidio militum, quam oppidanis. Plena eſſe ea populi face municipia, & urbes, gente paſſim ignava, & ut plurimum Principum inimica. Raro inveniri militiæ præfectos, gnaros omnium quæ ad bellum ſpectant. Raro militem fortem & alacrem, qualis eſt cujus vitæ inſidiantur Sacro-Cæſarienſes. Pactum initum cum oppidanis quo Vatevillius vivus tradi debet, cetera victoris miſericordiæ relicta.* Hæc ubi ad Vatevillium perlata, trepidare, hærere anxius, vertere in deterius dicta oppidanorum, factaque: oppidani timere inſidias, & ſi quando unà colloquuntur, loqui anxie & in obſcuro; alta in urbe ſilentia velut paventium: irrequieta Vatevillio mens, perplexa oppidanis judicia ex diffidentia & metu. Interea Condæus Caſtellum urbi imminens occupat, præſidioque firmat multum in obſidionem valituro. Comes Maranſius feudi Sacro-Cæſarienſis Dominus, quia Condæi fautor credebatur, à Vatevillio urbe depellitur; durat tamen adhuc metus, nec ſe credit anxius homo, niſi militi ſuo, ex caſtro irruptionem ſubitam, ab urbe factionem tacitam timet: demum à Condæo colloquii copia impetrata, obſide accepto

Le Comte de Maran.

cepto in caſtra venit : Condæus modo *metum ex municipum proditiöne intentare , modo ſpem ex meliori fortuna oſtendere ; ſi Sectam abdicare volet omnia illi in plano fore : increpare , hortari* , donec contumaciam exueret mollita ferocitas : ſic dedita urbs omni in bellum apparatu inſtructa. Subſcriptumque pactis deditioni legibus , in hanc ſummam. *Vita , & arma præſidiario militi , libertas omnis , equi , ſarcina , impedimenta ſalva ut ſint.* Data exin Equitum ala , à qua deducerentur quò vellent. Hæc cum Vatevillio tranſacta. Pactum item cum oppidanis ; *Non inferendam vim conſcientiæ libertati : bona, officia, & munia ſalva fore poſſeſſoribus : probandam Conſulum geſtionem ab ineunte anno in hanc diem : exarmandi oppidani, necne ; præſidione militari firmanda, urbs aut permittenda municipum fidei, ad Regem tranſmiſſum.* Sic Condæo dedita Sacro-Cæſarea, quam perhibent hiſtoriæ Gallicæ monimenta regium olim paſſam obſidium, neque captam : certe eo acceptabilior victoria , quo incruenta fuit. Hic armamentarium, hic trans Ligerim aſylum ſuum Secta poſuerat : unde bello quod mox geretur momentum Regi maximum , quod Condæi vigilantiæ & virtuti debitum palam eſt. Munimenta ſolo æquata : initoque regii militis numero, inventa ſeptem millia peditum, Equitum octingenti : quingentis permiſſa urbis cuſtodia , donec munimina diruerentur,dimiſſum quod ſupra erat, ne milite provincia premeretur.

Exeunte Majo, Regi affertur,ex Rupellani conventus decreto,in procinctu eſſe ſex peditum millia , ut Salmuriam & Lodunum invadant , incautis Pleſſi-Mornæo & Armaniaco urbium præfectis. Maximi momenti Salmuria , urbs Ligeri adpoſita , quam olim Henricus III. per pactum cum Henrico IV. contra Catholicos fœdus , conceſſerat Sectæ, ſeu communicandis per interpoſitam urbem provinciis , quæ intra & extra Ligerim ſunt;ſeu,quo facilior Henrico IV. in Aquitaniam regreſſus foret , ſi Sequanam inter & Ligerim Catholica factio prævaleret. Ex eo tempore tenuerant arcem Sectarii, & quanquam precaria in tempus conceſſio fuerat , jure poſſeſſionis retinebant , qui eſt malæ fidei titulus. Vrbs haud inamœna ſitu , ſolo ubere , parùm commercio, multùm litteris florens , ex Academia Calviniſtica cui præpoſitus tum Pleſſius-Mornæus vir armis & litteris juxta valens

Saumur. *Loudun.* *Pleſſis-Mornay.* *Armaniac.*

lens

1621. lens. Seu mens Regi Pleſſium incautum intercipere, ſeu ita convenerat occulto inter utrumque conſilio; præmiſſus fecialis Regem poſtridie adfuturum renunciat; Pleſſius nihil eo nuntio territus, parat omnia excipiendo Principi, Helveticumque in urbe præſidium patitur mille legionarios, è cuſtodia quam corporis vocant. Perutilis Regi ea expeditio, Sectariis perniciosa, ab exemplo Pleſſii Mornæi, qui zelo ferventi pro religione ſua ardere creditus, potiorem ſibi Regis cauſſam oſtendebat.

La Garde du corps.

Progreſſuro ultra Ligerim Regi, ne quid à tergo reſtaret timendum, Condæo, San-Paulæo, Longavillæo, Vindocinenſi, & Niverno injunctum, ut Biturigum, Aurelianenſium, Picardiæ, Normanniæ, & Campaniæ Sectarios, ut quiſque hiſce in provinciis valebat, exarmarent. Procuratio Salmuriæ, ne quid eſſet quod quereretur Secta, Comiti Saultæo, Crequii filio qui tum Sectarius erat, permittitur; Pleſſius honore & donis cumulatus à Rege, diris devovetur à Secta, habeturque pro venali anima, & proditore, ille idem quem nuper adoraverat. Poſtera die Rex Thoarſium venit: Feudum eſt Tremolliæ genti hereditarium, haud procul Rupella, arx inſtructa armis, & milite, ſitu percommoda prædæ per excurſiones parandæ: fama vulgaverat longa expeditione tranſigendam obſidionem, quod haud procul vero aberat, ſi obſtitiſſet præſidii miles: prævaluit fortuna Regis, abdicante Sectæ cauſſam Tremollio, cui permiſſa arcis cuſtodia, quanquam erat Sectarius inter præcipuos: hunc à Rupellanis Comitiis procurando apud Engoliſmenſes & Santones bello deſtinatum ſupra memoravimus. Thoarſio, ad Parteniacos ventum: hîc mora quatridui exſpectandis tormentis bellicis quæ limoſo per paludes ſolo ægre trahebantur; nec moratum fruſtra; quippe ad famam bellici apparatus circumjecta Sectariorum oppida æmulantur obſequium; deduntur fanum Maxentii, Fonteniacum, Colongium, Maleacum & Maranum, paſtore libertatem conſcientiæ pro iis municipiis prolixa oratione petenti, Rex *prohibitam nullibi, neque poſthac prohibendam* reſpondet. Fonteniaci præfecto, qui nondum adoleverat, miſſionem petenti, ſubſtituitur emeritus regiæ cuſtodiæ miles; munita armis & omni in bellum apparatu arx, Rupellæ adjacebat, eoque multum intererat à quo regeretur; ea cauſſa fuit, mutati præſidii

Le Comte du Sault.

Thoüars. La Trimouille.

Angoumois, Saintonge. Partenay.

Sainct Maixant. Fontenay. Coulonges. Maillezay. Marans. Exempt de gardes.

ſidii militaris. Vbi deditarum urbium, exarmatæque trans Ligerim Sectæ fama pervaſerat, dant ſe in fugam è Sectariis non pauci, ut quiſque Britanniæ magnæ, Bataviæ, Genevæ, aut Sedani proximiore aſylo vocabatur: unde Sedanum novâ velut coloniâ crevit, gaza & opibus immenſis auctum, ex concurſu Pariſienſium huc transfugarum. 1621.

Hæc interad Galliam Narbonenſem, & Cebennos exercet in Catholicos Secta omnem vim, ſceIereque graſſatur in altaria & miniſtros Dei: monaſteria, ſacrarumque Reliquiarum Mauſolea, capſæ auro & lapillis precioſæ in prædam veniunt: nudantur monachi & flagellantur, temeratur Monialium caſtitas. Horreſco referens! Ipſæ aræ, in quas Deus-homo vi ſacramenti evocari quotidie ſolitus, equorum præſepia fiunt, diſtribuiturque avena jumentis in Sancto ſanctorum, ubi arca fœderis, ubi manna abſconditum: eò procacitatis & proterviæ ventum, ut ipſe Deus ſacra hoſtia veſtigio contereretur, pabulumque fieret brutis, panis, qui paſcit Angelos: denique quodcunque impietatis in Deum, quodcunque in homines excogitari poteſt, Monſpelienſes, Nemauſenſes, & pars magna Cebenni exercent. Neque omnis in Catholicos clades; quandoque & crudelius ſævitum à Sectariis perduellibus in Sectarios ipſos, ſi qui Regem agnoverant. Exemplum triſte & funeſtum eſt apud Monſpelios mors Croſſii qui Præſidem agebat in Camera Delphinatus, quam *Edicti* vocant, quod etſi anno proxime ſequenti debetur ex ſerie temporum: ex occaſione memorabo.

Le Languedoc.

Montpellier.
Niſmes.
Les Cevennes.

Du Cros, Preſident en la Chambre de Dauphiné.
Grenoble.

Croſſius in Edicti Camera apud Gratianopolitanos Præſes, Monſpelium pacandis diſſidiis à Rege miſſus, à magiſtratu excipitur pro officii dignitate: forte tum Rohanæus in urbe erat, ſpargens diſſidia & ſeditiones arte qua pollebat maxime, prævalueratque penitus Regi factio, cum Croſſius vir prudens, irritum fore cum Magiſtratu, & Conſule congreſſum ratus, cum Rohanæo conferre ſtatuit, is ſtrato decubuerat æger, aut ſimulabat: prohibetur colloquio Præſes ſpecie febris, quæ periculum erat ne ingraveſceret contentione animi. Importuna erat de pace diſſertatio, eoque acrius inſtabant rebelles oppidani media exoſi quælibet, queis procurari poſſe ſperabatur: donec convaleſcit partium Dux, tacitis in urbe commerciis Croſſius fidem oppidanorum explorat, præcipuiſque autor eſt revocando Regis obſe-

1621. obſequio, quod abdicaverant. Id ubi Suffreinio innotuit (is
Suffrein. in ea urbe Paſtor, ſeditioſus vir, & ſceleſtus) Catharinotas ad ſe vocat; gens erat Monſpelii deſidioſa, fæx populi, capax & auſura quodlibet facinus, per ſe tamen invalida, quale vulgus ut plurimum. Autorandæ ſeditioni quam deſtinabat, primùm *mentem Rohanæi clam ſibi inſinuatam, & juſſa Ducis prætendere* (vera, necne, incertum, neque enim plane de Rohanæo conſtat fuiſſe ipſum autorem diſſidii) probis nihil tale creditum eſt, melius augurantibus in re ambigua: inclamare, *ingens Eccleſiis beneficium fore, ſi caderet, ſub habitu magiſtratus fœdum Papiſtis mancipium; gravius peccare in reformatos qui una cum ipſis Religione tenentur: proditorem agnoſcerent, vitarent lethale venenum quo occultius eo præſentius. Denique perdendum optimo religioni facto Eſcarlambatum hominem*; (eo vocabulo deſignabantur apud indigenas Sectarii, qui Regi per id
Eſcarlambat. belli merebant; hinc ducta metaphora, quod, *Eſcarlambat*, vernacula apud Occitanos voce, ſignificat qui in utramque partem protenſas habet tibias; unde Sectarii, ſi qui Regi fideles, a perduellibus, *Eſcarlambati*, dicti, quaſi ſiniſtrum in Religione pedem, dextrum in Regis obſequio firmarent, utrinque ambigui. Poſtquam ita prolocutus vir nequam, qui ſe autorem tulerat, commoto vulgo dux eſt ſceleri exſequendo. Inclinata in veſperam die ſubitò irrumpitur in Croſſii ædes, Suffreinius conſcientia ſceleris hærere primum, tergiverſari, &, quanquam flagitioſus erat, horrore facti paveſcere; donec vulgus imperatam exſequeretur necem. Nihil Præſidi urbana comitas, qua vocatus exhibuit ſe percuſſoribus, nihil frons ſevera & majeſtas oris, queis jura diſtribuere ſolitus, profuere. Præda, parricidium ſequitur, diripiuntur ædes, & natant in ſanguine. Triſte ſpe-
Le Maiſtre d'Hoſtel. ctaculum! Dilabuntur per tenebras familiares; eos inter triclinii magiſter, dum à ſicariis premitur, impotens fugæ, agit ſe in ima præcipitem è feneſtra, femoreque colliſo proſternitur mortuo haud abſimilis, quo ſatiata crudelitas perſequentium. Rohanæus audito ſeditionem in urbe graſſari, præſidii ſui militem in ædes Croſſii mittit prohibendæ injuriæ: ubi audiit cæſum, ſicarios in vincla conjici mandat, poſtridieque lite inſtructa in necem rapit. Suffreinius, in quem præcipue debuit conferri pœna ex ſcelere, fuga dilabitur;

tur ; acti in furcam ex fæce vulgi tres , ignota capita , & , ſi 1621.
noſcerentur , infamia : ita gladiatorio ſanguine, viro illuſtri parentatum ; ita expiatum ſcelus: ſingulare fuit , quod dum funus ducitur Præſidi (ſorte , vel conſilio) tranſitus eſt funebri pompæ per plateam , quo momento pœna exigebatur à reis. Rohanæum à ſcelere innoxium conſtantior fama vulgavit ; & certe vero ſimile eſt , virtute & natalibus illuſtrem virum procul fuiſſe ab immanitate delicti. Geſta hæc Monſpelii coram magiſtratu qui ſeditionem vidit & paſſus eſt metu commoti vulgi ; aſt non cadit in conſtantes viros iſte metus.

HISTORIARVM GALLIÆ

Ab exceſſu

HENRICI IV.

LIBER OCTAVVS.

SYNOPSIS.

H*VIC anno principium eſt ab exorto in Valle Telina diſſidio. Deſcribitur ex occaſione Vallis, ad cujus limites, qua Mediolanum ſpectat, à Comite Fidentio ſub Philippo* III. *conſtructa arx, cui nomen ab autore ſuo,* Fidentia. *Vt cauſſa conſtruendæ fuerit tranſitus ex Italia in Germaniam, per id viæ facilis Hiſpano militi. Origo Rhætorum & progreſſus. Vt antiqua cum Gallis fœdera, nova cum Venetis pactione corruperint: Vnde Chriſtianiſſimo Regi ira. Abſiſtit Rhetiæ finibus Gueffierus ordinarius à Rege Gallo legatus. Valtelini factione Hiſpanorum audentiores, Rhætos in Valle ſua, ſub fide publica agentes jugulant. Mediolanenſe fœdus Rhætis obnoxium, Valtelinis pro voto ſuccedit, ſi durabile. Quare irritum fuerit. Rhæti à Rege Chriſtianiſſimo impetrant, ut pacis arbiter eſſe velit. Valtelini manifeſtas faciunt ſeditionis cauſſas, vulgato per Europam ſcripto. Reges Chriſtianiſſimus, & Catholicus conveniunt procurando inter utramque gentem fœderi. Duci Feriacenſi indigna-*

1621. *gnatio ex prærepto ſibi fructu victoriæ ſuæ. Vt parum ſtabilis fuerit Mantuana conventio, dolo Feriacenſis, Regis Catholici pœnitentia, Chriſtianiſſimi in Galliæ Sectarios occupatione. Philippi* III. *Hiſpaniarum Regis mors. Præmittitur parandæ in Engeriacos obſidioni Comes Auriacus. Mathæ ſuburbio expellitur hoſtis, immiſſoque igne ſuburbana cremat. Rohanæi Ducis litteræ ad Auriacum, & Luynæum, queis rebellionem excuſat ex vi majore, pacemque orat, quo maxime valuit dolo. Fuga ejus in Aquitaniam furtiva & præceps. Subiſio credita à Comitiis Rupellanis ſani Engeriacenſis procuratio. Deſcriptio Engeriaci. Vt ab omni ævo perduellis urbs in Reges ſuos. Vt ſæpe obſidionem paſſa. Talliaburgi pomærium expugnatur aperta Regiorum vi, & cæde Comitis Maureveri. Morientis ad Regem verba, & Regis reſponſum. Commendantur in tranſitu, Regis ſolertia, felixque memoria retinendæ nomenclaturæ militum, & dignoſcendis in bellum dotibus, ut quiſque valet. Eruptio præſidiarii militis facta ex improviſo perſtringitur. Tremollius renuntiat factioni, renovatque fidem novo ſacramento. Boiſſa-pardallianus æmulatione in Forcæum, opportune Regi fidem & obſequium præſtat. Delegatus à municipiis Aquitaniæ inferioris Maleretus exſolvit Regi fidem, nomine delegantium. Miſſus ad Subiſium fecialis à Rege jubet arcem dedi. Ordo rei & formula ex ritu antiquo. Prælii atrocis deſcriptio ad Turrim Caniotam, quo primum pulſi Regii ingenti clade, poſtmodum redintegrata pugna victores. Laudantur Principes viri & nobiles, militem fuga dilapſum exemplo ſuo revocantes in pugnam. Inclinatis in deditionem oppidanis Monmartinus urbe egreditur. Propoſitaque pacti formula ex mente ſuorum, faceſſere jubetur, negante Luynæo pacti qualemcunque formulam Regem inter & ſubditos. Tranſigitur tandem poſt longam altercationem, pro Luynæi voto negotium. Recenſetur militum & nobilium numerus. Veniam petunt, & impetrant oppidani, miles & præfecti. Subiſius Regis genibus advolutus experitur propitium & clementem. Cardinalis Guiſii mors ex morbo militari. Viri Principis virtutes & vitia. Diſcordia inter ipſum & Nivernum ex Prioratu Caritatis orta nuper, diſtricte in præſens narratur, & quæ hinc ſequuta. Mareſcallus Briſſacus morbo item militari excedit.*

Le traicté de Madrid.

Les Griſons. La Valteline.

ANNO M. DC. XXI. ſeditio ingens ad Alpes, qua parte Germaniam Italia ſpectat, Rhætos inter & Valtellinos exorta eſt, cui movendæ, & ſopiendæ per varia tempora, & ex variis cauſſis Chriſtianiſſimus Rex præcipuam operam contulit, eoque accuratius memorabo. Vallis Telina plana regio eſt, montibus circùm aſperis, Germaniæ & Italiæ interpoſita. Longitudo ſexaginta ferme milliarium Itali-

Italicorum: latitudo paſſim incerta eſt, ex ſinuoſo Alpium tractu; quo fit ut monticellis magna ſui parte, aſpera planities ſit & parum æqua. Qua Italiæ contermina regio, lacu Comenſi, qui olim Larius, & Mediolano, qua Rhætos & Germanos contingit, clauditur Comitatu Teriolenſi, ſicque feudis Auſtriacæ Gentis interpoſita eſt, quo major ambitus poſſidendæ. Vallem quanta eſt longitudo alluit Aduas fluvius, qui à Rhæticis montibus ortus, ſubit Comenſem lacum in Mediolani confiniis, ubi poſita arx Fidentia, Hiſpanum præſidium, de quo ex occaſione dicam. Studia Gentis Auſtriacæ ſunt & fuere ſemper quoquo modo finibus propagandis: qua Germana, qua Hiſpana eſt; nam in duas dividitur lineas: Europæ dominationem affectat eo colore, quod multum Catholicæ Religionis intereſt tranſire in Catholicum Regem imperia rerum, nunquam alias exſtirpandis hæreſibus; ingens unio eſt inter utroſque, & quanquam immenſis terrarum ſpatiis diſtincti invicem, unione affectuum & concordia feuda unire ſtuduere ſemper, quo tota demum Europa dominarentur. Hiſpaniam quanta eſt, Italiæque extrema duo, quæ mediam ipſius partem componunt, Burgundos, & Belgium inferiorem Germaniam, Philippus III. ſuperiorem Matthias, qua Imperator, qua Rex Hungariæ, & Bohemiæ, qua Archidux Auſtriæ, qua Sileſiæ Dux tenebant. Genua fida utriſque ſtatio erat, commeandis mari, ab Hiſpania in Italiam copiis: & ſi per Alpes dabitur tranſitus liber, Europæ dominationi imminebat Gens una: via ab Italia in Germaniam facilis per Vallem Telinam. Hinc Philippo III. Hiſpaniarum Regi viſum, percommodum fore genti Auſtriacæ, ſi prævalida arce muniretur Mediolanum, qua parte Valli Telinæ imminet: Fidentio ædificandi muniminis cura defertur: obſtrepunt Italiæ Principes, præcipue Veneti, queis contermina eſt Vallis: metus Principum confirmat in propoſito Hiſpanum Regem. Pergit per obſtantes audentior, conſtructamque arcem firmat milite.

1621.

Le Lac de Come.
Le Milanois.
Le Comté de Tyrol.
Adda.
Le Fort de Fuentes.
Genes.

Vetus de jure dominii in ea Valle controverſia Rhætos inter & Valtelinos eſt: Rhæti Dominos ſe ejus vallis contendunt; Valtelini vindicias pro libertate poſtulant, probantque, ſi vera fides, uſurpationem eſſe quodcunque Rhætis dominii, in Valtelina poſſidetur. Rhætis prima origo eſt ab Hetruſcis, quos à Gallis natali ſolo dejectos, memorant

 poſi-

1621. poſitos Italiam inter & Germaniam montes occupaſſe, longe ante, quam Europa decederet victrici Romæ: poſtquam orbis arbitria tenuit Roma, & Rhætos tributarios habuit, donec inclinato tandem in declive Imperio vindicaret ſe in libertatem gens fiſa loco qui montibus circùm aſperis clauditur: Valtelini eodemne cum Rhætis tempore in libertatem aſſerti, quaſi una, eademque natio, an poſtmodum ab ipſis domiti, varie dictum, ut quiſque pro Valtelinis, aut contrario in ipſos ſtudio agitur. Plane id conſtat longa poſſeſſione uſucaptum à Rhætis dominium. Rhæti è ſecta Proteſtantium, Valtelini Catholici ſunt, ideoque invicem inimici. Gallis antiqua fœdera cum Rhætis erant ducta à Ludovici XII. temporibus, uſque in ætatem noſtram, penſioque illis à Chriſtianiſſimo Rege pendi ſolita in annos ſingulos, ſub ſtipulatione liberi per feuda ipſorum Gallico militi tranſitus, legioniſque Rhæticæ quæ ſex hominum millibus conſtaret nobis ſubminiſtrandæ, impenſis noſtris, quoties rogarentur. Aſt vana pollicita fides: quippe in necem ejus pacti plus æquo fiſi viribus ſuis Rhæti, fœdus cum Venetis contrahunt, quo ſex item peditum millia ſubminiſtraturos ſe, Reipublicæ pollicentur. Movit ſtomachum Chriſtianiſſimo Regi, pactum cum Venetis fœdus: conſtabat quippe eſſe ſupra Rhætorum vires, quæ promiſerant legionariorum millia ſex, forte per idem tempus ſubminiſtranda confœderatorum utrique: neque enim præter rerum ordinem erat concurrere confœderatum utrumque petendo à Rhætis ſubſidio ex ſtipulatu. Gueffierus in Rhætia pro Chriſtianiſſimo Rege legatus, ubi fœderi impediendo preces & minas in irritum eſſe videt, abſiſtit finibus Rhæticis, aut depellitur: unde Regi intenſior ira in Rhætos, quibus tandem ad ſe revocandis (namque reſtaurari fœdus è re Gallorum erat) Regi Catholico autor eſt, ut Valtelinis opituletur, ea mente, ut iniquo Marte attritis viribus, quod ſperabat, recurrerent in Galliam, Rhæti implorandæ opi; nec ſpem feſellit eventus. Tacita Hiſpanorum factione rebellant Valtelini, Rhæticumque in Valle ſua præſidium jugulant. Primi Feriacii Ducis conatus (is tum Mediolani Prorex) occulti; at ubi ſucceſſus lætos vidit ex auſu dubio, Hieronymum Pimentellum Cerbellono ire in ſubſidium jubet, Rhætoſque tota valle depellit: Rhæti Hiſpano impares, Mediolani feriunt

riunt fœdus cum Valtelinis, velut inter æquales: fœdus inglorium genti Rhæticæ, quale dixerat Feriacius. Rhætia in tres pagos dividitur queis nomen Griſia, Rectura, Cadeacæa. Griſii ſoli obſtrinxerant fidem, inſciis reliquis, & ſi ſcirent, dubio procul obſtituris. Fuit in irritum pactio ex diſſenſu ſociorum; manebat tamen dominatio Hiſpana in Valtelinos: Rhæti opprimebantur: donec tandem eò ventum, ut per legatos ſubſidia à Rege Gallo peterentur, patrando bello, aut procurandæ paci. Gallus agnito, præter ſpem, & ſupra modum legitimum, provehi res Auſtriacas in Valtelina, ſiſtendo progreſſui deploratam Rhætorum cauſſam conſilio mage, quam armis ſuſcipit, quod infra trademus. 1621. Les ligues. Griſe. Droiture. Cadee.

Interea Valtelini excuſandæ lanienæ, ex qua perduelles audiebant, & truces, vindicabant innocentiam ſuam, ſcripto in hanc ferme ſummam vulgato. *Nihil tam naturæ conſentaneum, quam unumquodque diſſolvi, eodemmet jure quo colligatum eſt. Vi majore coactos olim Valtelinos, ut pro dominis Rhætos agnoſcerent, pars ſedibus ſuis dejectos, pars cæſos: qui ex rei privatæ neceſſitate remanſerant, coactos Catholicam fidem abdicare, Calvinianam amplecti, incenſas Baſilicas, ſacram ſupellectilem hæretica manu profanatam; meram tyrannidem eſſe quodcumq; hodie exercent in gentem liberam Rhæti: eorum ſe confœderatos eſſe, non ſubditos: Ioannem Epiſcopum Curienſem ſine cauſſa legitima deſtitutum: Archipreſbyterum Sondrianum, Plantanos fratres, & melioris notæ Catholicos patibulo affixos, quia cum Hiſpano pepigerant fœdus: ſe ab omni ævo Catholicos quantacumque tyrannide ſæviant Rhæti perſtituros, juſtam eſſe vim, qua prohibetur vis iniqua. Hæc Valtelini: excuſandæ lanienæ in Rhætos.*

Gregorius ſummus Pontifex eo anno Pauli V. in ſede Rom. ſucceſſor, ſedandis Valtelinæ diſſidiis ad Philippum Regem quam ſtudioſiſſime ſcribit, pacem eo majore fiducia rogans, quod prima hæc ad Regem Catholicum, Pontificis recens inaugurati petitio. Redditæ litteræ Principi qua die exſpiravit, opportuno ſane gratiæ obtinendæ momento, quam hominibus impertiri hominem etſi ſemper, tum maxime decet, cum Deo ſiſtitur judicandus. Mandat filio moribundus Pater, pacem ut quoquo modo procuret Valtelinos inter & Rhætos. Succedit Patri Philippus IV. vix ſexdecim annos natus. Regem occupant Balthaſar de Zuniga,

1621. & Gaſpar Guſmanus Comes Olivarius; quorum ille rebus expeditior gerendis, eodem anno finit. Olivarius unus arbiter rerum, in pacem inclinat; tandemque imponitur ſeditioni modus Chriſtianiſſimi Regis interventu. Miſſus extra ordinem in Hiſpaniam Baſſompetrus fœderis autor eſt, cui à Mantua Carpetanorum nomen. Ejus ſumma capita hæc: *Hiſpanum militem tota Valletelina abſtiturum. Diruenda munimenta recens conſtructa. Valtelinis rebellionem in Rhætos, & vim illatam impunè fore. Catholicæ Religionis exercitium quale fuerat anno* M. DC. XVII. *reſtituendum. Mittendos in poſſeſſionem Vallis Telinæ Rhætos.* Hæc ſumma fœderis, quod irritum ſtatim fuit, negantibus pagis Helveticis ſubſcribere legi de qua inter legatos convenerat. Fuere qui crederent obſtitiſſe clam Ducem Feriacenſem quo minus ſubſcriberetur, pecuniaque per pagos diſtributa corrupiſſe ſuffragia, tædio ereptæ ſibi victoriæ, quam immenſo gentis Auſtriacæ obventu de Rhætis reportaverat. Plane Valtelinis exitioſæ erant hæ leges, quia Rhætos palam pro Dominis agnoſcebant, non eo tantum articulo, quo Rhæti in poſſeſſionem Vallis Telinæ mittebantur; ſed & eo quo rebellionem in Rhætos impunè ipſis fore continebatur; neque enim rebellio niſi in Dominos eſſe poteſt, quo fatebantur ſe ſubditos Valtelini. Noxium item religioni Catholicæ, quod in eum ſtatum reſtituebatur in quo fuerat, anno M.DC.XVII. ipſo primæ ſeditionis exordio, qui tempore Rhætis ſummo jure dominantibus, precarium in Valtelina fuerat Catholicæ religionis exercitium. Hæc in Concilio Hiſpano propoſita, junctis Valtelinorum lacrymis & deprecationibus, irritas faciunt dictas in pacem leges. Accedebat (quæ ſumma ratio fuit) bello in Sectarios Galliæ Chriſtianiſſimum Regem diſtentum, imparem fore ſubminiſtrando Rhætis ſubſidio, eoque certam Regi Hiſpano victoriam, cujus obventus ſperabatur poſſeſſio Valtelinæ ab omni tempore genti Auſtriacæ expetita. Id fœderi Valtelinos inter, & Rhætos principium, hic finis fuit: quæ ſubſequuta ſuo loco memorabimus annis ſequentibus.

Baſſompierre. Le traicté de Madrid.

Rex quia magna celeritate Chiſayum venerat, fano Engeriaci prima quaque die obſidendo, morari ſtatuit donec miles, tormenta bellica, & omnis in expeditionem apparatus in promptu adeſſent. Concedenda ſpatia temporum qualia geren-

S. Iean d'Angely.

gerendo, ſic & parando bello, cujus moles ingens eſt, ſi geritur apparatu regio, quale in Sectarios motum. Pridie Kalendas Iunii quæ in ſolennem Dominicam incurrebat ad ſacram ſynaxin accedit Rex tanta pietate, ut totam imitatione aulam converteret; acceſſere egregio exemplo ad ſacrum plerique aulicorum, quod illis alias rarum eſt: dicam in tranſitu, Regem primum regni ſui mobile, motu ſecum violento rapere omnia in pietatem aut vitia; qualis Rex paſſim tales aulici, talis regni nobilitas omnis: nec ſolum in animos, tranſit in ipſa corpora regium exemplum, neque alia ratio colli inflectendi Alexandri ſatrapis fuit, quam quia inflectebat ipſe, qui ſuis inſtar omnium erat. Poſt ſacrum dimittit ſtrumaticos mille quingentos, per tactum ex inſanabili morbo convaleſcentes. 1621.

Rupellani audito inſtare Regem, fanum Engeriaci muniunt commeatu & milite: de imperio militari in diverſas ſententias itum, utri fratrum permitteretur Rohanæo an Subiſio; prævaluit deferri Subiſio; Rohanæus ad majora deſtinabatur, arte militari & conſilio potior. Lectus urbem armata manu ingreditur, diſponitque in obſidium omnia. Interea Rohanæus ſolo circumjecto copias inſtruit, ſubſidiario militi intromittendo, ſi longa obſidione præſidiarii frangerentur, abſiſtunt urbe qui ſe obſidionem paſſuros negabant, recenſituſque præſidiarii militis numerus ad duo ferme millia, oppidanorum totidem: nobiles in quibus ingens obſeſſis fiducia, ducenti circiter erant. *Obſidio Engeriae.*

Comes Auriacus vir animo ingens, ea expeditione caſtrametatorem pro Rege agebat; is tertio ab urbe lapide metatus, pagum cui à fano Iuliani nomen eſt, ex improviſo invadit. Militabant ea parte Regi legiones quinque; nempe Campaniæ, Ramburii, Pedemontii, Picardiæ, & Belli-Montis, alæ equitum duæ. Procuraverant Engeriacis Rupellani pulverem tormentarium, globos ferreos & arma, quæ curribus advehebantur ex fano Maxentii: ſtipabat globus militaris, leve præſidium: accrevit præda omnis Auriaco, non auſis prælium præſidiariis. Hæc inter præmittitur Praſlinius inveſtigandis ſuburbanis, agnoſcendiſque cominus opportunioribus in obſidium locis; ille officio probe defunctus, inclinante in veſperam luce redit, agnitaque refert accuratiſſime; *qua excavari vallum ſuggreſſui in ur-* *Auriac. Mareſchal de Camp. S. Iulien. Regiment de Champagne. Ramburres. Piedmont. Picardie. Beaumont. S. Maixant.*

1621. *bem opportuno & facili, qua tormentis bellicis certi in murum ictus, ubi caſtrorum metatio, ubi Regi ſecuritas propius ſubeunti.* Addidit *difficiles eſſe in urbem acceſſus per propugnacula & omnis artificii munimina circùm poſita; arcem inexpugnabilem fore, niſi quod his latibulis teguntur lepores: exploratam à ſe cominus urbem, & circumjecta velut inter amicos, nihil auſo præſidio militari quod intus latet, magis quam militat.* Itum communi calculo in ſententiam referentis.

Le Faux-bourg de Matha. Poſtera die Comes Auriacus vi armata Mathæ ſuburbium petit, vallo, & clauſtris munitum; mille legionarii ſuburbanis in præſidium erant; oppugnantes ferme quatuor millia; infeſta tormentorum diſploſio in Regios è duobus propugnaculis tegentibus ſuburbium, unde in irrumpentes clades: ſtrata per cædes via, donec cominus pugnaretur, hoſtem tegebant clauſtra & aggeres, quibus demum aſcenſione ſuperatis, perrumpitur in ſuburbium: receptui canit præſidii miles pertinaci ſe ſubducens pugnæ, quod in obſidionibus ſæpe fieri amat, conſervando, qui pugnet iterum, militi, nempe ubi annona & omnis commeatus abundant. Ante tamen quam ſe recipit hoſtis, ignem toto late pomœrio ſubjicit, flammæque alimentis ſulphure & palea accendit tanta vi, ut irritus regiorum reſtinguendo incendio labor, cui incubuere ſtatim diligentiſſime: id ſuburbii Auriacus militi ſuo deſtinaverat pro ſtatione; neque impoſitus oppidanorum veſaniæ modus Mathæ incendio, cremata item Alnixii & ſancti Eutropii ſuburbia, afflante tam opportune vento, ut quantacunque diligentia ſuccurſum à Regiis nihil flammæ ſubduxerint; hinc creditum pertinaces fore prohibendo Regi oppidanos, qui tanta ædium ſuarum ſtrage proſpiciebant ſecuritati urbis: timendus ſane qui ſe, ſuaque temere jactat, vitæque arbiter eſt alienæ qui ſpernit ſuam: ſic proſpectum urbi, ruina ſuburbanorum. Adhuc Rohanæus apud Engeriacos erat: abiturus ad Auriacum ſcribit in hæc ferme verba: *Plane immemorem eſſe veteris amicitiæ Auriacum qui ſe, & Subiſium fratrem tam acriter inſectatur, extrema tentare ipſum perdendis qui in pari caſu extrema tentaſſent conſervando; ſi daretur tutus ad amicum acceſſus, confirmaturum ſe verbis quæ teſtatur ſcripto; nunc quia interclusi aditus omnes, mitti ad ipſum qui renuntiet, non adeo*

trucem

trucem ſe, & ferocem, quanquam adverſarum partium dux eſt, quin probe meminerit rem ſibi eſſe cum Rege optimo quem veneratur; neque venerari deſinet unquam: probe agnitum à ſe Reges Dei imaginem eſſe, & quicunque reſiſtunt ipſis, Dei ordinationi reſiſtere: inimica manu oppreſſum ſe, quæſitumque defenſione legitima oppreſſioni modum: quæſitam urbem cujus munimentis tegatur ab invidia, donec Regi plenius pateat innocentia ſua; ubi innotuerit, quod brevi fore ſperat, iturum ſtatim amplexandis genibus, oſculandiſque manibus, quæ adorare nunc cogitur è longinquo. Perpenſo diutius, quonam interprete, quo demum interceſſore uteretur apud Regem, non inventum à Duce Luynæo alium, qui eo facilius & felicius munere defungatur; prima apud Regem gratia qui valet, eſſe eundemmet proxima ſibi affinitate conjunctum: ſi interceſſorem ſe ferat, conſulturum affinibus & Reipublicæ: in id ſcriptas ad Luynæum litteras: amici beneficium fore, ſi reddi procuraverit. Auriacus excuſata neceſſitate muneris ſui quo moliri bellum tenetur ex præſcripto, non ex propenſione ſua, additoque ultimum eſſe mortalium Rohanæum in quem ferrum diſtringeret, ſi gratis, & ex affectu animi gereret bellum, ipſius litteras ad Luynæum Comeſtabilem mittit, in hæc ipſa verba conceptas. 1621.

In te mea omnis fiducia eſt, ſeu me privatim ſpectas, ſeu publice. Vt privatus homo, affinis tibi ſum, proximè agnatus Rohanææ uxori tuæ: duo, una gens ſumus; ex eo capite aſylum debes mihi, cujus liberi ſanguine ſociantur tuis. Nec mihi tantum ut res agitur mea: debes protectionem, quatenus tua intereſt ſalvam haberi gentem, per quam rebus aliquando dubiis (ut fortuna mutabilis eſt) ſtare ipſe poſſis: abſit omen triſtibus fortunæ eventibus; quanquam ſapientis eſt felicia inter, prævidere caſus: ſi ut ad rempubl. ſpectat perſona mea, inſpicior; remotis odio & invidia meminiſſe debes, haud parum Reipublicæ intereſſe ſalvos haberi Principes & primores Regni, quorum ſemper apud probos rerum adminiſtratores, cauſſa præcipua fuit, & eſſe debet. At ne me, ut aliquando profuturum reſpice, minora apparent; è longinquo objecta corpora: attende (ſi te publica calamitas movet) attende præſentia, maliſque imminentibus proſpice, quamdiu in manu tua, medela eſt; ſerò medicina parabitur, poſtquam violentius exarſerit flamma, quam naſcentem haud ægre reſtinguas. Engeriacorum

1621. *furor eſt, primus iſte in Regem conatus, quo libertatem conſcientiæ & vitam vindicare ſe ajunt: nihil ego, nihil Subiſius frater in id ſeditionis, nihil bello contulimus, quicquid invide obſtrepant inimici nobis, & regno Gallico. Tu, ſi tibi, ſi Gallis conſultum voles, flecte animum Regis, audire ut velit ſupplices reformatos. Mea quod attinet, quandoquidem irrita ſunt quæcunque apud Engeriacos pro concordia & pace tentavi, recedam hinc longius, ne pro fautore audiam apud improbos, qui me ſeditionis autorem faciunt: quocunque tandem iero, efficiam, Regi ut præſtentur obſequia, qualia debent ſubditi; id Regem de me, ſi ſcire voles & credere, rem gratam feceris.*

Rohanæus ratus ſtatim muniendas à Rege vias, diſtribuendumque, qua tranſitus ſibi, hoſtile præſidium, urbe abſiſtit, priuſquam perferuntur litteræ. Bilem Regi movit ſimulatum obſequium, acceptiſque in contrarium quæ ſcribebantur (quippe per exploratores in urbe conductitios patebant arcana conſilii) nihil intermitti obſidionem jubet; poſtridieque allatum, penetraſſe in Aquitaniam Rohanæum, qua luſtrata iturum mox in Galliam Narbonenſem ſpargendis apud Sectarios belli fomentis, qua arte excelluit. Tormenta bellica duodecim, muris admoventur, ſuggrediuntur cohortes duæ Campana & Pedemontana quatuor fermè legionariorum millibus. Maureverus & Fontenayus caſtrametantur loco ad Talliaburgi ſuburbium opportuno: ante tamen quam ultra progredimur, haud erit abs re de urbis ſitu & origine pauca præmittere.

Maurever. Fontenay. Taillebourg.

S. Iean d'Angeli.

Fanum Ioannis Engeriacorum urbs eſt ad Pictones ſita, ab antiquo cœnobio mutuata nomen; ex cœnobio pagus fuit origine ignobilis, urbs demum; Botona amnis foſſam circumfluit anguſto alveo, ſed profundo, qua parte dirimitur ab urbe pomœrium, cui à Sancta Cruce nomen eſt; reliqua in declivi colle ſita ſunt, unde proſpectus in planiciem quæ patentibus hinc inde plagis ſoli varietate, amœna eſt & fertilis. Neque facilis in urbem aditus omni ex parte; quà, porta Alnixii proſtat, aperta & facilis via; cetera, arte & natura, ferme avia ſunt. Radicem collis circumalluit amnis, triplicique frangitur rivo, hoc foſſam urbis circumrigat, facitque imperviam, illo Talliaburgi pomœrium ab urbe dirimit, tertio hac illac per apertam planiciem vagus, recipit ſe in alveum ſuum haud urbe procul. Ceterum acceſſus

Fauxbourg de Ste. Croix.

La Porte d'Aulnix.

ceſſus difficilis eſt, quia monticellis aſperatur locus, hic ſitus urbis. Engeriacum antiquis, poſt illatas in urbem Sancti Ioannis reliquias fanum Ioannis dictum eſt, urbs quatuor obſidionibus clara, quas, neſcio quo fato contra Reges ſuſtinuit omnes, perduellis paſſim & contumax. Primam paſſa eſt à Ludovico Philippi Auguſti filio, alteram à Ioanne, pro Anglis, utramque contra Gallos; tertiam à Carolo nono pro Sectariis, quartam à Ludovico cui memorandæ accingimur. 1621.

Fortè Rex explorandæ cominus urbi, raro quod aſſolet comitatu progrediebatur; cum ecce ingens ex improviſo fragor. Miſſi qui explorarent, referunt Talliaburgi ſuburbium magna vi peti, dubioque adhuc Marte pugnari; hoc in prælio quia momentum maximum procurandæ deditioni fuit, diſtrictè referam, quale habetur libris Modenæi memorialibus manuſcriptis, quo paſſim autore, utar ab expeditione Benearnii, unde huic bello prima origo eſt, uſque ad Mont-Albani obſidium: ſcripſit ille, quæ vidit & quorum pars magna haud injuria dici potuit, ſtylo ſane fideli & expedito, ſi nihil de Luynæo memoraſſet: aſſentatione erga munificum largitorem, cui & cognatus erat, minor Autori eſt fides quo paſſim morbo laborant qui ſcribunt omnes. Talliaburgi pomœrium urbi pro munimento erat; firmabat à fronte propugnaculum ingens (cui expugnando ſub Carolo IX. exactum integrum menſem ferunt ejus temporis Annales) in pomœrio arx, in arce pomœrium erat, accedebat delectus militum, cohors expedita haud leve præſidium. Crequius prætorianæ cohortis præfectus ea parte caſtrametatus, vallo & foſſa ſuggreditur, agnitoque cominus loco, comperit vi expugnari poſſe, qua parte præterfluit ſiccitate tenuis alveus; ulteriorem ripam ſuperſtructa ex tignis & aſſeribus mole clauſtro impervio firmaverat hoſtis, foſſaque intus & extra munierat. Re in militare concilium delata; placuit tentari expugnationem ſuburbii, facili dein via in urbem. Agebat in ea expeditione Eſdiguerius magnum Regii exercitus caſtrametatorem, quod pro imperatore accipitur ex lege belli, inuſitato in hanc diem officio: Luynæi Comeſtabilis præſentia obſtabat quo minus ſummum armorum jus palam deferretur ad alium; quippe omnis belli autoritas penes Comeſtabilem eſt, aut eſſe debet; obſtabat,

De Modene.

Crequi Maiſtre de Camp du Regiment des Gardes.

Leſdiguieres grand Mareſchal de Camp.

 debito

1621. debito ipſi imperio quod qui Comeſtabilis, idem belli rudis & planè tyro erat, Eſdiguerius loñga militia emeritus; quo factum ut re præficeretur ipſe, Luynæo imperatorem agente nomine tenus; ſic factum ſatis publicæ & privatæ rei. Admoventur citeriori ripæ tormenta bellica quatuor, donec continua diſploſione clauſtra hoſtium disjicerentur; disjicitur item eadem vi lapideus murus qui pro munimento erat obſeſſis, protenſo in alveum cornu. Quaſſato omni ultra ripam munimine Pigeoletus habito militum quinquaginta ex Campanica cohorte delectu, vado prætergreditur; prætergreſſum ſequitur manipulus fortior, donec numero æquaret hoſtem: iniqua regiis in tranſitu pugna, transfoſſis è longinquo, continua ſcloporum diſploſione, & inultis. Poſtquam cominus pugnari cœpit, cruentum fuit prælium, conglobatur in eam partem præſidiarius miles, facilique omni ex parte acceſſu (namque munimenta & aggeres diruta, æqua diu eſt pugna, donec regii pellerentur. Advolat reparandæ injuriæ, regiis è caſtris nobilium manus, in quibus ſummum vulgò præſidium eſt; primi periculum ſubeunt Capruſius, Cardinalis Guiſius, Principes Lotharingi, Chaunius Luynæi frater, Mareſcalli officio nuper auctus, Marchio Theminius, Maureverus, Crequius. Ripam latè inſederat hoſtis, clauſtraque reparabat in conſpectu exercitus regii ſegniter obluctantis; redintegratur pugna quam ante acrius: ad exemplum Principum ſtrenue dimicantium, puduit militem regium, eſſe diutius imbellem. Vi via fit, perrumpuntur haud ægre aggeres, recens labor: pedem refert hoſtis, ſucceſſivoque aggere tegit ſe; & hinc pellitur: novo identidem militum incremento reſtauratur pugna ex integro, velut inter recentes: demum poſtquam æqua ſe diu lance fortuna libraverat, inclinat in regios læto exitu; non antè tamen quam in noctem vergeret dies; ceſſit victoribus, magna utrinque clade ſuburbium. Strenuè utrinque dimicatum, præſidiariorum ſtrages major, jactura minor fuit, cæſus miles vulgus ignobile; è regiis deſiderati Maureverus, & Buſcoverdunus, hic in æſtu prælii quo momento vulnus acceperat; ille pugnæ ſuperſtes quantum ſatis fuit agnoſcendis Deo & Regi: poſtquam ſacramento pœnitentiæ abluerat noxas, ingenti abs Rege humanitate inviſitur. Ferunt commiſeratione, morienti ingemuiſſe

Pigeolet. Le Regiment de Champagne.

Le Duc de Chevreuſe. Le Cardinal de Guiſe. Le Mareſchal de Chaune. Themines. Maurever. Crequi.

Maurever. Bois verdun.

muiſſe Principem, dumque in ſpem erigitur, collecto omni ſpiritu quo glorioſiùs moreretur, in hæc eadem verba Regi prolocutum, anhelante ultimum ſuſpirium vita: *Nec pœnitet me vixiſſe, Domine! qui pro te morior, nec pro te mori qui tibi vixi. Potui diutius vivere, non mori glorioſius, ſic vivant ex me nati, ſic moriantur.* Plura effari prohibuit ſpiritus intercluſus. Ad hæc Rex amplexari, hortari *ut vivere vellet, non adeo deſperatam ſalutem, pateretur lene vulneri medicamen: & ſi deſtinata*, inquit, *mors tua, quod abhorreo, manebit animo meo Maureveri memoria alte impreſſa, manebit indelebilis hac tua fides quam glorioſa morte confirmas. Erit mihi pracipua cura gentis tua, & quam immortalem facit ſanguis hic quem effundis prodigus tui, ego largitionibus faciam auctiorem, trahamque in exemplum munificentia regia, quam tu poſteritati exhibes in exemplum fidei & virtutis.* Sic effatus, morientis excipit ſpiritum regios inter amplexus dilapſum. 1621.

Poſtridie Rex, comite Luynæo, pauciſque è nobilitate delectis urbi propius agnoſcendæ procedit, qua parte Sancti Iuliani pontem clauſtro firmaverat hoſtis lapideo. Secundum iter, caſtra dum prætervehitur, militem ſuum in armis ſtare juſſum explorat in tranſitu (ſeu memoriæ experimentum faciendi animus erat, ſeu conciliandæ ſibi militum gratiæ) centuriones, vicarios, ſigniferos, primipilos, ipſos legionarios nomine, quemque proprio compellatos ſalutat comiter (quod regibus rarum, ſpernentibus, aut ſæpe ignaris) unde tanta in prætereuntem acclamatio, ut hoſti ſignum in oppugnationem eſſe crederetur intempeſtive excitus fragor, quod apparuit ex duplicato ad muros præſidio. Habet Ludovicus Rex, præter magnitudinem animi qua Henrico patri haud impar eſt; habet ſupra regium faſtigium id ſingulare, ut milites ſuos agnoſcat intus, & extra, quales per nomina audiunt, quales virtute valent: hunc ineundo cominus prælio, illum eminus fortiorem; hunc propugnationi, aut inferendæ loco aperto vi; illum prohibendæ, aptum agnoſcit, ut quiſque coram, per varios belli caſus ſui ſpecimen præbuit, quod longæ in bellis experientiæ (queis vacat à teneris) acceptum refert Rex optimus in bellum Imperator. Haud ignota ſcribo gnaris genii Regis maximi. Viſus perſæpè cultu leviſſimo, nudo, tecto capite, in agmine laboti

Capitaines de gens de pied, Lieutenants, Enſeignes, Sergents.

1621. bori aſſiduus, per glacialia, per altas nives moliens militi iter, qua intercluſerat hiems omnes aditus: viſus in militum contubernio laudem ſtrenuis, ſolatium invalidis, famelicis diſtribuens victum, exemplum omnibus. Huc etiam pertinet quod magiſtratus Galliæ, rectores urbium, nobiles, ipſoſque perſæpe è vulgo plebejos, vel ſemel viſos incredibili memoriæ felicitate præſentes agnoſcit, memoria abſentes retinet.

Vrbe cominus explorata, in caſtra redit Rex, jubetque ſuppleri militem ad bellica tormenta non procul hoſte vigilem pro periculo rariorem: agnoverat ſubitâ ab urbe eruptione inulto niſu corrumpi poſſe machinas, aut in urbem trahi. Diſperſæ dein locis qua faciliores in urbem aditus alæ, queis commeatus & omne obſeſſis ſubſidium omni ex parte ſubducerentur. Procuratæ poſtmodum vimineæ crates quæ aggeſta humo pro vallo eſſent locis, in quibus excavari nequibant foſſæ præ duritie rupis, aut aquis reſtagnantibus. Hæc Rex ipſe in caſtris. Paulò pòſt erumpit in regios urbani præſidii miles in hunc modum. Inter turrim Caniotam & portam Talliaburgi porta erat anguſtior foſſæ continua (falſam appellitant) lateritio muro nuper ab hoſte occluſa; hinc ſubducto penitus metu, præſidium regium ea parte rarum; per dirutum murum clam erumpit hoſtis, altoque ſilentio ſuggreditur; incauti vigiles trucidantur: in caſtra violento niſu perrumpitur, &, niſi San-Lucanus caſtrametator vir ſtrenuus lecta raptim nobilium manu accurreret, periculum erat ne caſtris regii pellerentur: ille ubi militem ſuum videt palantem & vagum, diſperſos colligere, fugientes voce & exemplo firmare, dein ruere in adverſam aciem ferro ad manum, reliqua inermis; retruditur in urbem præſidiarius miles leviori utrinque pro prælii mole jacturâ: deſiderati hoſtium quinque, quos inter Lachenayus Brito inter nobiles, vir magni animi, bellique haud expers, qui (neſcio quo fato) cum eſſet Catholicus Sectariis eo bello merebat; regiorum cæſi decem. Producebantur in dies foſſæ, admotaque propius bellica tormenta jam imminebant muris; caſtrametatoribus ſuus cuique labor, operi provehendo, Baſſompetro, Auriaco, Theminio, San-Lucano, Thermeſio: propugnaculaque queis valla Regiorum diſtinguebantur invicem ex caſtris, arcem fecerant fortiorem obſeſſa urbe. Ex adverſo

La Tour de Caniot.

Fauſſe porte dans le foſſé.

S. Luc. Mareſchal de Camp.

La-chenaye.

Les Tranchées.

Les forts & redoutes des tranchées.

verſo præſidiarius miles haud ſegniter operi incumbere reparandis quæ machinæ murales diruerant; iterare excubias nocte & interdiu, nec laſſari. 1621.

Pridie Kalendas Iunii diſploſione continua concutitur turris, cui Rotunda nomen, & pars dejicitur; quaſſatur item propugnaculum ingens, quo Niortii porta obtegebatur. Inclinante in verſperam die, ex improviſo hoſtis ab alba turre erumpit, tormentaque bellica queis ea parte pulſabatur turris trahere in foſſam tentat: miſſiles item in armamentarium ignes injecti, unde ex pulvere tormentario, qui hîc proſtabat, ſtrages in caſtris maxima. Crequius prætorianæ cohortis præfectus, lectis raptim regii præſidii militibus, prædam inhibet, retruditque tandem, ancipitì diu pugna hoſtem intra muros. Baro Caſtelierus poſt rem ſtrenue geſtam, glande trajectus temperavit gaudia Regiorum, lætaſque, deſiderio ſui, acclamationes mutavit in luctum. *La Tour Ronde.* *La Tour Blanche.* *Crequi Maiſtre de Camp du Regiment des Gardes.* *Chaſtelieres.*

Trahebatur in longiores moras obſidio, cum affertur Regi Ducem Tremollium, Sectæ inter præcipuos, proſapia illuſtrem virum, Thoarſio magnis itineribus properare, renovando fidei ſacramento. Magnum Calviniſtis in eo Duce momentum erat, quod prodiderant ipſi nuper, cum diſtributo univerſæ imperio Galliæ pro dignitate regulorum è Secta ſua, detulerant Tremollio cum inſulis adjacentibus Engoliſmenſes & Santones, rem ſupra memoratam. Certe maximum regiis partibus incrementum fuit à Tremollio: difficilis erat tranſitus moturo in Aquitaniam Regi, niſi Tremollius per feudi ſui municipia, & arces viam faceret, quæ ſi opponerentur, tranſigenda apud Santones æſtas credebatur, domandis: prævaluit fortuna Regis, deditione ſpontanea, quam nemo ſperaverat. Exhibitus Regi Tremollius in hæc verba proloquitur; *Provolvi genibus clementiſſimi Principis ſubditum rebellem nuper, hodie melioribus auſpiciis fidum Domino ſuo: agnitum errorem in quem inciderat; pœnitere: paratum ut ſanguine diluat quod peccavit, natalium & avitæ virtutis plane immemor: fullones, & lixas, vulgus ignobile (queis componuntur Comitia Rupellana) prepoſitos Regi, quod quam ſit à Tremollio nomine alienum perpendiſſe attentius ſe, donec fide & obſequio dilueret crimen. Agnitum recens, quod ante ignoraverat, Sectarios plebeji ſtatus amantes, odiſſe quicquid in republica magnum eſt; primorum eſſe inimicos,* *La Tri-mouille.* *Le Pays d'Angoumois, & de Saintonge.*

queis

1621. *queis quia præminent Reges, & odiſſe Reges eo gravius, quod ſupra primores & principes eſt Regum dignitas. Bellum illis in præſens eſſe cum Rege optimo: ſi prævaluerint (quod abſit) æquanda ſtatim parva magnis, primoribus facem populi, cujus libertati præcipue ſtudent. His perſuaſum ſe, unam in Rege ſalutem eſſe regni magnatibus, qui, niſi ab eo ſole lumen mutuantur, maligne lucent.* Ad hæc Rex: *Non aliter creditum à ſe de Tremollio quam in præſens videt; rarò degenerare heroes. à primo ſanguine: feritate incredibili cum Rege ſuo experiri ſubditos, quorum ſi religio ſalva eſt (qualem profitentur Sectarii) quid eſt quod ultra petant? Non motum à ſe in Sectarios bellum, motum in perduelles. Primoribus è Secta, Eſdiguerium fide præluxiſſe, factum modò à Tremollio ne unus præluxerit; mox ſecuturos tanto exemplo, qui ex ſe invalidi quærunt quod imitentur.* Sacramento dein firmatur obſequium, unde Sectariis ira & dolor. Paulò pòſt & Deo fidem præſtat Tremollius factus ex Calviniſta Catholicus, quod infra memorabimus.

Leſdiguieres.

Maleret. La baſſe Guienne.

Per idem tempus Maleretus à Sectariis Aquitaniæ inferioris municipiis delegatus, præſtat Regi obſequium nomine delegantium. Ingens à Secta defectio & repentina; quibus autoribus, & qua arte, paucis expedio. Tradidimus ſupra ad annum proxime recenſitum, Aquitaniæ inferioris procurationem à Comitiis Rupellanis Forcæo delatam cum omni imperio; quo diplomate Aquitaniæ Imperator Forcæus, eodemmet Boiſſa-Pardalianus, Forcæi vicarius legitur: ægre tulit imperium vir impatiens æmuli, ſeque in ea provincia Forcæo nihilo inferiorem exiſtimans, Sectam abdicat, Regis, aut ſui ſtudio. Quæ inter gregarios bello perutilis æmulatio honorum, inter duces noxia eſt. Diſſidentibus inter ſe & arcana conſiliorum vulgantibus qui æmulantur, hinc diſcordia Forcæum inter, & Boiſſa-Pardalianum. Re cognita Luynæus auget diſſenſionem, alitque flammam novo alimento; accedunt largitiones, & ſpes melioris fortunæ Boiſſæo. Non defuere qui præſtitum gratis obſequium, & ſervatam ultro Regi fidem aſſererent; utcunque res eſt, inſidiatur Forcæo Boiſſæus, primum conſilio & aſtu, deinde aperta vi. Præfectum ipſe agebat ad Fanum Fidei (urbs eſt apud inferiores Aquitanos tum munitiſſima, hodie ſine muris) eo nomine provincialem ſynodum convocat:

Boiſſe-pardaillan Lieutenant de la Force.

Gouverneur de Ste. Foy.

convocat : poſtquam in urbem convenerant ex omni ordine Oratores, ita compellaſſe fertur dubios ſpem inter & metum. *Periclitari ad Engeriacos cauſſam communem, imminere prima quaque die urbi excidium, deditionem meditari obſeſſos, Regem ſtatim armata & victrice manu venturum, invalidas in Aquitania inferiore paſſim reformatorum urbes, populum belli rudem, nutantes nobilium animos, & pars magna rei privata amantes, deſertores publica. Forcaum, qui in ea provincia armis prapoſitus eſt, procurare Benearnium, & procul eſſe Aquitanicis rebus. Denique attentius perpendenti ſibi ex qua tandem cauſſa bellum ſit, non inventam, niſi in ferocitate & contumacia: libertatem conſcientia permiſſam à Rege, bonis privatim & publice unumquemque uti prout libuerit; urbes, municipia, edicti Nannetici fidem ſarta tecta haberi; quid ultra petitur? Satius fore ſi Regi ultro obſequia praſtabuntur, qualia natura jubet, qualia mox vindicabit ipſe ſi negabuntur. Id ſi gratis fiet ſalva fore privilegia urbibus, privatis ſupellectilem, parentibus liberos, uxores viris; alias peſſum itura omnia. Paratum ſe fidei Regi praſtanda ſi conſcientia libertatem non adimit, quod vulgato in id diplomate facturum ſe negavit.* His mollita ferocia, urbium delegati Rupellæ cauſſam abdicant, ſolennique ſacramento jurant in verba Regis, moxque delegatus ad Regem Maleretus factioni renunciat. Quanta erat victoria ſi perſtitiſſent! Vno ictu urbes viginti acceſſerant Regi, quas ſecreta factio perdidit unà cum Boiſſa-Pardaliano: at hæc infra: redeo ad Engeriacos. 1621.

Solis æſtivi caloribus immodicis infeſta erat obſidio regiis, protrahebaturque deditio præter ſpem; quando ex veteri formula placuit ad Subiſium mitti fecialem qui urbem dedi peteret Regis nomine; ibat ſago violàceo, aureis liliis variato; bacillo ad manum liliis item diſtincto; ſerico & oblongo pileolo: ſtipabant è regia familia nobiles quindecim; præmiſſus tubicen, præſidiarium ad muros militem monet, rem feciali Regio cum Subiſio magni momenti eſſe; adeſt ſine mora Subiſius cum expedita nobilium turma: ad quem in hæc eadem verba fecialis: *Benjamin Rohanae, Rex tibi, & mihi aque Dominus, urbem mox dedi jubet quam injuria detines: ſi mandata negligis, perduellis eſto.* Ad hæc Subiſius operto capite; *Ego*, inquit, *in urbe inter gregarios ſum, jubeor-*

1621. *beorque magis quam jubeo.* Plura parabat cùm Fecialis; *Exhibe te*, inquit, *officio tuo, ſuperbe homo; ſiccine operto capite reſpondes Regi?* Ad hæc Altifontanus præſidiariæ in urbe cohortis præfectus, emeritus vir & veteranus; *Excuſandus*, inquit, *Subiſius non ante cum Regio feciali congreſſus, ſi ritus ignorat & formulas.* Paulò pòſt Subiſius communicato præſidiariis juſſu, quod à Rege acceperat, aperto capite in hæc verba reſpondet: *Ego Benjamin Rohanæus humillime ſervum me Regis profiteor, necnon & ſubditum, & ſi juſſus non intromitto Dominum, ſciat me quod maxime velim non poſſe: precaria autoritate defungor in hac urbe, ubi inane mihi præfecti nomen, omnis in municipes autoritas eſt.* Nec reſpondiſſe ſatis, ſcripto exhibet reſponſum quo maneret memoria: fecialis re infecta ad Regem redit, unde longioris obſidii auguria apud omnes.

Briſſacus & Pralinius vallo, quod in turrem albam & cineritiam ducebatur, ut & verberationibus ea parte imperatis, præerant ſummo jure: Crequius, Baſſompetrus, Trenellius, San-Lucanus, Theminius ea item regione caſtrametatorum officio fungebantur: Stellæus & Faugierius illis in ſubſidium erant. Princeps Ioinvillius & Mareſcallus Chaunius ad valla ſancti Eutropii & turris Caniotæ imperabant caſtrametatoribus Termeſio, Auriaco, Rupifulcaudio, Cotenantio: his Maynius & Machaudus alternis vicibus in ſubſidium erant: hic ordo obſidionis fuit, hic imperantium delectus. Legionariorum numerus, viginti ferme millia ſub cohortibus, prætoria, quam regiæ cuſtodiæ vocant, Navarræa, Pedemontana, Campana, Normannica, Bellimontis, Stiſſaci, Loſierii, Caſtelloborloti, San-Viviani. Marchio Roſnius tormenta bellica procurabat, (magnum rei tormentariæ præfectum vocant, quod Gallis munus eſt obventu maximo inter prima.) Crequius dum hoſti ſedulò inſiſtit, producens vallum vulnere in apertum caput affligitur; Valiacus item eidem ad vallum operi intentus ad Brachium glande ſauciatur, vix cutem delibante ictu: Vilandrius tractandis armis expeditus, ſummeque agilis, lethali globo trajicitur, ſtatimque magno ſui deſiderio relicto occumbit. Nec parcit labori Stiſſacus è Rupefulcaudia gente illuſtris vir, cui valli ad ſanctum Eutropium producendi ſub Ioinvillio principe munus; ſubſidium illi accelerando operi cohors

Haute fontaine Maiſtre de Camp.
Briſſac, & Praſlin.
Crequi.
Baſſompierre.
Trenel.
S. Luc.
Themines Mareſchaux de Camp.
L'eſtele & Faugieres Aydes de Camp.
Ioinville.
Chaune.
Termes.
Auriac.
Rochefoucaud.
Coutenant.
Le Maine.
Machaud.
Aides de Camp.
Les Regiments des gardes.
Navarre.
Piedmont.
Champagne.
Normandie.
Beaumont.
Stiſſac.
Loſieres.
Chateliebérlot.
S. Vivien.
Roſni grand Maiſtre de l'Artillerie.
Vilandri.
Stiſſac de la maiſon de la Rochefoucaud.

hors expedita, quam nuperrime invexerat, cui nomen à duce, *Stiſſacaa cohors.*

Protelabatur ultra exſpectatum tempus deditio, frequentioribus, quam ſperatum hoſtis in caſtra noſtra eruptionibus: fervore æſtivi ſolis intolerabili: &, quod deterius, morbis ingraveſcentibus. Rex quo militem firmaret exemplo, medio prato ſibi tabernaculum ſtatuit, conſtantiaque incredibili ſuſtinuit æſtum donec urbs dederetur. Exemplo Regis, Principes, nobilitas, militum vulgus, pro munere quiſque ſuo æmulantur pericula & labores; vallis diu, noctuque procumbunt, vigilantque inſeſſi, quo factum ut Idus circa Iunias valla Regia ſuccederent muris, perforata quod ajunt foſſa, quæ ultima obſeſſis calamitas eſt.

Le Foſſé percé par la tranchée.

Turris, cui Caniota nomen, ingenti propugnaculo tegebatur, unde indeſinens diploſio in regios, & paſſim noxia: placuit ſuffoſſo clam cuniculo convelli propugnaculum: ſubterranei ſpecus labore aſſiduo procedunt, confertur tormentarii pulveris quantum ſatis eruendo funditus & disjiciendo munimini: ſubmiſſus ignis magna hoſtium ſtrage ſublato muro, corpora ſemiviva, humum congeſtam, & mole ingenti lapides in caſtra noſtra projicit velut ex machina. Præmiſſus primipilus levi ſecum manipulo ruinam cominus exploratur, vocatque ſtatim regios velut ad prædam. Vacabat cuſtode ruina ingens, nondum enim coaluerat hoſtis territus caſu repentino: Guitauti primus in ruinam impetus eſt, ſequuntur Baro Crius, Lavardinus, Fuxenſis Rabatus, Marchio Rolhiacus, San-Chomondius, Valancæus Melitenſis eques, Stiorſius, Deſplanus, Maynius, Boyerus; hos gregarius miles, delecta manus. Interea diſcuſſo metu conglobant ſe præſidiarii quò vocabat hoſtis: repentina ruina fuerat, aſt non impræviſa, quod apparuit ex ducta introrſus foſſa, per quam in duo dividebatur munimen unum: nobis infeſta erant omnia; præruptus agger, locus disjecta recens humo diſſiliens, nec veſtigii tenax, trecenti haſtati, ſclopetarii totidem ruinæ propugnatores aſſidui & ſucceſſivi, ex pulvere excito opacitas, & dira ſitis; hinc præſidiariis victoria, hinc regiis fuga & cædes. Lavardinus, & Baro Crius dum ſtrenue dimicant multiplici vulnere in æſtu prælii cadunt: San-Chomondus ſtrenuus & prudentia vir ſingulari, Rolhiacus, & Rabatus leviter ſauciantur. Stiorſii vulnus immane fuit

Vne mine ſoubs un baſtion.

Guitaut.
Cri.
Lavardin.
Rabat.
Rolhac.
S. Chaumont.
Valancé Commandeur.
Stiors.
Deſplan.
Mayne.
Boyer.
Retranchement par le dedans.

1621. & luctuoſum, is dum intrepide ferro hoſtem aggreditur ollam pice, reſina, & oleo plenam (triſte ignei artificii genus) vultu aperto excipit, quem inter cruciatus Græca flamma depaſcitur. Crudele imprimis ſpectaculum, miſſilium ab hoſte ignium, adeo ut pulvere opacior locus totus è longinquo ardere videretur: funeſti omni peſte pereuntium gemitus; pars igne correpti horribili mortis genere conflagrabant; pars ex alto præcipites, capite illiſo comminuebantur. Læta obſeſſis victoria, quanquam brevis. Quippe poſt prandium regii, tædio repulſæ, quàm antè acrius inſtaurant pugnam

Pigeolet. L'Occaſion. Haute Fontaine Mareſchal de Camp. Nieulieu.

& hoſtem fugant, duce Pigeoleto Campanicæ cohortis præfecto, qua *occaſione* (hoc nomine fortuiti bello caſus leves, nec decretorii vocabantur, quod invaluit in hanc diem) Rolhiacus & Rabatus præ ceteris claruere utraque pugna. Cecidere hoſtium Altifontanus caſtrametator, & Novilocius præfectus centuriæ auxiliaris. Certe Altifontani ex cæde ingens obſeſſis jactura fuit; regebat ad libitum oppidanorum animos, vir autoritate & conſilio valens, eoque per altam noctem funus illi ductum, vulgatumque per ſtationes & urbem, quo miles & oppidani confirmarentur, levi ad tibiam vulnere ſauciatum, quieſcere.

Foſſam hoſtilem aperuerat valli regii tractus è longinquo ductus, at periculoſus militi noſtro in ima niſus, profundiore deſcenſu & abrupto: placuit componi ex ligno pluteos qui milites decem ſinguli continerent; ita per funem deſcenſu in foſſam facili pluteis primum obtegitur miles ima

Les Tours Griſe & blanche. Roch Sergent Major. Favoles. Brillemont. Fontaine. La Valette. Palüau. De Frontenac, premier Maiſtre d'Hoſtel. Puybernier. Chaſtelier-borlot.

tenens; deinde per vallum muro advolvitur. Continua in eam partem hoſtium diſploſio erat à turribus cineritia & alba, utrinque poſitis, unde illata cædes Rocho majori primipilo, dum tignis & tumultuario ceſpite ſtationem firmat; cæſi item Favoleſius, Brillemontius & Fontanus: Valeta Epernonii filius legionum in Gallia tribunus, Baro item Paluaus, Frontenacus primus in regia tricliniarius ſauciantur.

Puybernierius cohortis in urbe præfectus, colloquii in ſeceſſu cum Caſtelloborloto habendi copiam à Rege petit & obtinet. Erant longa invicem conſuetudine, agrorumque vicinia familiares. Caſtelloborlotus ratus deditionem meditari obſeſſos, ſtatim accedere, hortarique amicum *ut ſui tandem aliquando, ut uxoris, & liberorum miſereatur.* Puybernierius; *Quando*, inquit, *de uxore & liberis ſermonem* *inſti-*

inſtituk, habeo pro ipſorum ſalute quod enixius rogem; non hinc procul agit familia mea vicino urbi caſtro; rem mihi gratam feceris ejus protectione; & , ſi, dum omnia ferro & flamma deſolantur, beneficio tuo ſervabitur, mihi fortaſſis erit aliquando quod rependam; tibi, nunquam quod pœniteat facti. Caſtelloborlotus fide data lubens poſtulationi annuere; *Et, promitto*, inquit, *ſalvum fore quodcunque extra urbem tuum eſt: ſalvum ut ſit quod magis tuum eſt, in manu habes. Laudo quod uxori, & liberis ſalutem quæris, pietatem hanc natura docet: at odiſſe ſeipſum impietas eſt. Petis pro uxore & liberis ut vivant; at magis tibi debitum eſt, ut vivas ipſe, cujus vita Regi eſt carior ſi illi vixeris. Proſpice ſaluti tuæ quamdiu licet; ſi extrema exſpectaveris, extrema feres; utraque inſtant: nam & in extremis tu in urbe quam propugnas, & in extremis Regis miſericordia; momento deſinetis uterque; tu propugnator eſſe, ille miſericors.* Ad hæc Puybernierius: *Proxima*, inquit, *deditioni tentabo omnia, & , ſi quid valeo erga oppidanos, efficiam, ut ſe totos Regis miſericordiæ permittant.* Nec vana pollicitatio fuit, ſecuta non multò pòſt deditione, quam vir ſumma apud militem autoritate procuraſſe creditus eſt. 1621.

Appetente veſpere auditus extra muros tubæ hoſtilis clangor amice ſonans, quæſitoque quid eſſet, quidve peteret; *Litteras à Subiſio ad Luynæum ſibi creditas*, reſpondet tubicen, *mox perferendas ſi commeatus dabitur*. Illa parte Zametus caſtrametator commeatum negat, metuens ne caſtris explorandis commentum eſſet, reddendas Luynæo litteras accipit: per inducias habendo de more colloquio extemporaneas, curioſa (ut fieri ſuetum) indagine extulerant ſe vallo Zametus, Rolhiacus, Caſtelloborlotus, præfectique Picardicæ cohortis, queis ad vallum ea die excubiæ erant. Proditione haud procul eſt bellici tormenti in eam partem diſploſio ſubitanea in hunc modum. Quo momento redditis tubicen litteris in urbem remeabat, diſploditur ſubmiſſo igne in Regios machina, quam antè eum in locum conſultò collimatam hinc patuit, quod afflatu pilæ prætereuntis velut fulgure in terram præcipites humo operti ſunt, & fere obruti circumſtantes, ab ictu in aggerem vicinum impreſſo. Haud procul miraculo quod nemo læſus.

Pervigilium erat Sancti Ioannis Præcurſoris; quæ Fano Engeriaci votiva dies, & votiva militi regio fuit, per ignes

1621. in hoſtili foſſa excitatós, votiva item per cantilenas & ludicra queis perſonüere caſtra, læto proximæ deditionis præſagio. Veſperaſcente jam die redduntur Luynæo Subiſii litteræ quarum ſumma erat: *ſi dabitur Oratori acceſſus ad caſtra tutus, habere ſe magni momenti negotium quod communicet:* dato commeatu Mommartinus urbe egreſſus multis agit cum Luynæo; at irrita negotiatio fuit; quippe *Rupellanorum Comitiorum autoritate deditionem tranſigi oportere* ajebat Orator: Luynæus inficiabatur, *nulla apud Gallos autoritate præter regiam:* urgebat Mommartinus donec eo demum reſponſo dimitteretur; *Mori omnes ſtatuerent, aut ſubire legem qualem Rex diceret: indecens fore ſubditorum libidini ſubjacere cui omnium imperia Regem.* Poſtridie deſperata ſalute Orator redit; nec mitius actum cum ipſo, quia Regiæ poteſtatis neſcius, aut contemptor velut inter pares diſceptabat, quod ignorant Principes; dimittiturque denuò hoc adjecto, *Niſi poſtridie deditionem facerent, deſperatam oppidanis ſalutem & militi, neque poſt audiendos.*

Mommartin.

Poſtera die idem Mommartinus unà ſecum municipii rectore, duobuſque militaris præſidii præfectis ad Luynæum redit, & hîc longa altercatio fuit: quippe etſi maxime conveniebant in propoſitas leges, in eo diſcrepabant, quod in pactum deduci petebant delegati: Luynæus negabat pactum, fidem dabat; *æquum eſſe ut ſe ſubditi totos Regis clementiæ committant; ita palam tranſigendum: privatim, & ſine ſtipulatu obtinenda quæ petunt.* Laudrierius Rupellæ Seneſcallus (is demum Mommartino adjunctus tranſigendo negotio) proponere exempla bellis Galliæ inteſtinis vetera & nova, quibus probabat nihil hæſitatum olim à Regibus quin pacta cum ſubditis inirent: *Salvum eſſe jus regni, cum legem ſubditi ſubeunt qualem Rex dicit: niſi interceſſerit ultro, citroque obligatio, victimas fore ſeditioſo & irato militi obſeſſos, neque ullius magis intereſſe, quam Regis, ſalvi ut ſint tot oppidani, tot milites quorum tractandis armis peritia & virtus multum ea obſidione claruere. Si bellum aliquando Gallis ſit contra externum hoſtem, militiæ promptuarium fore cives & legionarios longa obſidione probatos. Non adeo certam deditionem eſſe, quin ſpes adhuc obſeſſis, ſolvi poſſe obſidium: deſperationem magnum eſſe honeſtæ morti incitamentum; interea in longiores moras trahi negotium, quod Regi deterrimum*

Laudrieres Seneſchal de la Rochelle.

ſit,

ſit, Pictonibus, Aquitanis, Narbonenſibus accingentibus ſe in bellum civile, neque adhuc coalitis; ubi coaluerint longa fore diffidia, incertos belli exitus: carô conſtare Regibus bello civili jacturam temporis; ſi prævertere dabitur, adhuc infectam ſeditionem ſtatim opprimendam; ſi ipſa Regem prævenerit Engeriaca obſidione diſtentum, periculoſam fore belli Aquitanici aleam. Ad hæc Luynæus; *In hoc natos Reges, ut reliquis mortalibus in exemplum ſint; rarum apud ipſos exemplorum uſum queis conforment ſe; nec minus eſſe iniquas, rebelles inter ſubditos & Regem pactiones, quia confirmantur exemplis; & aliquando tranſituram in exemplum magnanimitatem Ludovici* XIII. *qua negavit conferre cum ſubditis, velut inter pares. Primum apud Engeriacos Regi per arma conatum eſſe contra Sectarios, reliqua per legatos in hanc diem tranſacta; hinc typum & exemplar fore expeditionibus quæ ſequentur; eoque multum intereſſe, Majeſtas regnantis & obſequium ſubditi ſalva ut ſint & integra. Si propulſandæ obſidioni præſidium ipſis & vires ſuppetunt (prout jactant) patere liberum in urbem regreſſum: contra ſi eò res Regis provexit fortuna virtuti comes, quod nemo ambigat, ut ante triduum, aut per vim expugnatio, aut coacta deditio ſubſecutura ſit, quid aliud eſt tergiverſari oppidanos, quam ſibi ipſi proditores eſſe? Regem uti jure ſuo, quo Rex eſt, fortuna item ſua, qua victor, dum ſine conditione ſubditos ſibi ſubeſſe petit; obſeſſos infortunio ſuo probe uſuros ſi genibus clementiſſimi Principis advolvantur. Denique Regem inter & ſubditos controverſiam eſſe de honore. Salva ipſis vitam fore, libertatem & bona, quod ſperat, & ſperare Engeriacos jubet.* Aſſenſere Oratores, nulloque in apertum pacto conceſſum obſeſſis diploma regium in hæc verba. *Rex ſuorum miſeratione ductus humiliter deprecantibus Engeriacis parcit, ſi fidem ſacramento aſtrinxerint, abdicaturos factiones & prava conſilia, debitoque in obſequio perſtituros quamdiu vixerint: ea conditione vita illi, & omnis libertas ſalva ſunto: ſi cui urbe abſiſtendi animus eſt, dabitur (quocunque tandem libuerit) commeatus.* Hæc formula ſcripti; reliqua Regis arbitrio relicta. Non multò pòſt Laudrierius pro municipibus, Regis genibus advolutus, clementiam præ ceteris Regiam eſſe virtutem humiliter admónet, excitaſque juſte iras lacrymis deprecatur. Rex manſuete excipit, *obliterandamque memoriam facti,* 1621.

 reſpon-

1621. reſpondet, *ſi fide poſthac, & obſequio diluetur crimen: ſub ea lege uno ſibi ordine futuros in poſterum Engeriacos cum reliquis Gallis, Sectarios cum Catholicis, quod ſumme velit.* Exin ſacramento ſolenni à Laudrierio firmata fides, nomine delegantium in hæc ipſa verba. *Nos ſubſcripti Oratores pro oppidanis, & præſidiario in urbe milite, promittimus perpetuum Regi obſequium; & quo maneat fides, ſocietati & fœderationi quibuſcunque renunciamus, qua lege victuros nos pollicemur, qua item lege morituros. Actum in caſtris ante Engeriacum poſitis* XXV. *Iunii, anno* M. DC. XXI. Obſignati.

Mommartin. Laudriere. La Bagaudiere. Maſure. Grenon.

Mommartinus, Laudrierius, } Nobiles. | Labagaudierus, Maſuræus, } Municipes.

Grenonus, *Secretarius.*

Hæc pro municipibus, juxta & pro conductitio milite: pro nobilibus (qui ducenti erant) juratum item eadem formula. Laudrierius pro his quos in urbem ſecum invexerat fidem ſacramento obſtringit, ſubſcribuntque ſocii. Ita Creſſonierius, ita Viguerius nobilium principes; ita ipſi nobiles quorum nomina ut ſubſcripſerant perlata ad Regem: præcipui ſubſcribentium Comes Marinellus & Baro Sanſurinus. Inauditum in hanc diem tot illuſtribus viris defenſam aliquando urbem, quo victoria illuſtrior fuit. Octoginta plauſtra exportandis ægris & impedimentis conceſſa, aſſignatuſque in urbe locus cum præſidio militari excipiendis quorum vulnera, aut ægritudo non patiebantur vehiculum. Subiſius poſito enſe provolvitur ad genua Regis, veniamque petit humilime, paucis hîc actum: eò venerat deformitas criminis, ut ſilentio fateri ſe noxium magis diluendæ noxæ prodeſſet, quam excuſare vanitate verborum. Rex, *Si vita,* inquit, *meliore expiabitur crimen, obliterabo memoriam facti atrocis, & qui debui eſſe ultor, protector ero.* Ceterum rara Sectariis fides, quod prodidere pene tot perjuria, quot fuerant ſacramenta: neque enim ſeditione abſtentum à Subiſio & ſociis, quanquam ſacramento obſtrinxerant fidem: at hæc infra memorabimus.

La Creſſoniere. La Viguerie. Marinel. S. Surin.

Le Cardinal de Guiſe. Saintes.

Cardinalis Guiſius dum militiæ præfectum agit in caſtris, militari morbo corripitur, pauciſque poſt diebus fato fungitur apud Santones, quò per morbum traductus fuerat, ex-

tra

tra caſtra. Ex purpura Romana, & ſacro charactere rara in Principem laus, militiam affectabat impatiens ſui; non miles, quia Cardinalis; non item Cardinalis, quia miles erat. Parum pro Cardinale agebat nuper, cum de Prioratu Caritatis cum Duce Niverno litem, coram judice delegato vi armata dirimere tulit, Nivernum ipſe percutiens ictu manus, quod pro ſacrilegio acceptum. Indebitum certe characteri, quod in Engeriaca obſidione ſæpe ferrum in hoſtem ſtrinxit, immemor Eccleſiam neſcire ſanguinem. Enimvero qui purpuram contempſerat, purpuratus moritur: *purpura*, vernaculum nomen eſt, quo exanthemata Galli appellitant. Erant qui crederent, quo tempore exceſſit Princeps, in proximo eſſe, ut rubeum ſacri Collegii pileum, cum Hieroſolymitana Cruce commutaret, quod vix credi poſſit, niſi quod væcordi in arma libidine agebatur. Fertur magno anteactæ vitæ dolore, mox moriturus commendaſſe animam Deo, ablutiſque pœnitentiæ ſacramento ingenti contritione noxis, petiiſſe à Duce Niverno ex offenſa veniam. Sic chriſtiane admodum finiit Princeps, qui aulico luxu & militari licentia traduxerat vitam. Quæ illi pro reditu annuo centena aureorum millia erant, in Fecanum Abbatem, ipſius ex fratre nepotem, Regis dono collata, qui idem Ioüſæ avunculo nuper ſucceſſerat; quo factum ut ſpoliis duorum Cardinalium augeretur puer, quæ quanta eſſent vix credi poteſt: hincque vel maxime patet, quod utraque gens, Guiſia & Ioüſæa, per diverſa tempora Regni Gallici ſummam tenuerat ſub Regibus Franciſco primo, Henriciſque ſecundo, & tertio.

1621.

Le Prieuré de la Charité.

La Pourpre.

Ne intacta abeat res notatu haud indigna, quam ex occaſione ſupra attigi, diſtricte repetam diſſidium inter Cardinalem Guiſium & Nivernum, excitum ex Prioratu Caritatis, & quæ hinc ſecuta. Caritatis Prioratus, illuſtre & opimum eſt Cluniacenſis Regulæ beneficium, de quo per ea tempora inter Cardinalem Guiſium & Ducem Nivernum controverſia: ſub judice lis erat in Magno (quod vocant) Conſilio. Nivernus defenſioni cauſſæ ſuæ libello quiddam de Cardinale Guiſio adſcripſerat, unde offenſum ſe Cardinalis indignatus, obvium forte adverſarium in domo Guineti (is judex & relator erat) primum verbis aggreditur, excipientem fortiter pugno cedit coram judice: Ioinvillius Cardinalis Guiſii frater (is tum forte aderat) vaginâ ferrum exerit, Ma-

Le Prieuré de la Charité.

Guinet Raporteur du procés.

1621. reſcotumque libellorum ſupplicum in Regia magiſtrum, Niverni negotia ex Regis permiſſu procurantem enſe ferit, ludibrio magis quam cædi. Diluendæ injuriæ parabat Nivernus ſingulari certamine cum Ioinvillio experiri, cum Rex, legitimus inter principes arbiter (poſtquam Cardinalis petierat veniam à Niverno) ſuprema autoritate intercedens, finem diſſidio facit inter cognatos principes: in Mareſcotum offenſa diluitur, proloquente coram arbitris Ioinvillio, in hæc ipſamet verba: *Domine Mareſcote, contemplatione Ducis Niverni doleo quod te percuſſerim, oro ut facti obliviſcaris, meque tibi amicum fore credas ex perſona ejuſdem Ducis.* Principum per ea tempora ſumma erat ratio, affectabantque diſtingui ab omni ordine, prærogativa ſanguinis. Per injuriam Ioinvillius percuſſerat magiſtratum, & ait dolere ſe ex perſona Niverni, quod percuſſerit; quaſi adeo infra poſitus in quem collata offenſa, ut gratis cædi poſſet. Erat hæc labes ejus ætatis, qua à principibus Rex parum diſtinguebatur; quo jure utimur hodie, nempe anno M. DC. XLII. quo hæc ſcribo: externi principes parum à Regni primoribus, parum hi à nobilibus differunt, uno ferme ordine habemur omnes; eoque ventum ut nemo publice, nemo privatim peccare poſſit ſine ultore, quod ejus ſapientiæ & æquitati debitum, qui ætate noſtra ſummam rerum tenet in Gallia.

Secundum eam obſidionem morbo item militari extinguitur Mareſcallus Briſſacus ex antiqua Coſſæorum ſtirpe, vir animo ingens, nomineque haud indignus Coſſæo, quod apud Gallos ab omni ævo clarum.

Pons. Rex confecta in Engeriacos expeditione, in Pontios caſtra movet: dum progreditur exercitus à recenti obſidione tardior, redeo in Aquitaniam, quam, diſtracto ad Engeriacos Rege, Rohanæus invadit & occupat.

HISTORIARVM GALLIÆ

Ab exceſſu

HENRICI IV.

LIBER NONVS.

SYNOPSIS.

FORCÆVM inter, & Boiſſa-pardalianum ingens ab honorum æmulatione diſcordia, quam Rohanæus fruſtra ſedare tentat. Boiſſa-pardalianus Regi adhæret, ſimulque Genſacum, Monhurtium, & Bergeracum. Rohanæus Neracum trahit in partes ſuas; unaque cum Forcæo, dum Toneinſium ſe uterque recipit, in Vignolium incidunt, & quanquam vinci & capi poterant, evadunt. Mayenius etſi inermis erat Neraci obſidionem deſtinat, progrediturque unâ ſecum familiâ. Quæ, quantave, & unde ſubſidia illi, in eam expeditionem advenerint. Mompolianus, & Caſteſius ſtrenui adoleſcentes urbem propugnant. Ingens Mayenio ab audaci facto periculum. Deficiente in ſtipendium militare pecunia, Belebatus, juri in caſtris dicundo præpoſitus, fiſcalem Aquitaniæ pecuniam privata autoritate retinet, militique diſtribuit; quod à Rege probatum. Marchio Forcæus Neraco liberando, Calmontii urbem dolo expugnat, Caſtellumque ſuperimpoſitum obſidet. Mayenius manente obſidione Neracæa, cui vel uni impar erat, obſeſſis propere & proſpere opitulatur. Memorantur de ea expeditione ſingularia, ut hoſtem qui extra urbem clauſtro & vallo tegebatur in urbem vi ingenti retruſerit, ut Marchionem Forcæum, per altam noctem, in turpem fugam adegerit, ut liberaverit obſeſſam arcem. Vt demum, Neraci obſidionem reſtauraverit. Per Mayenii abſentiam erumpit Neracæi præſidii miles, ſtragemque Regiorum edit maximam. Retruditur. Inſperato Mayenii reditu territi Neracenſes deditionem meditantur: auget metum Regis adventus, quem capto Engeriaco huc properare fama vulgaverat. Caſtrojalouſium, Monſmarſanus, Tartaſium, Mediolanum ad Aquitanos, & Monhurtium factioni renunciant. Rex ſano Engeriaci expugnato, caſtra in Pontianos movet. Caſtronovanus urbem ut dedat ab Eſdiguerio impellitur. Ejus urbis deſcriptio. Rupellani claſſe piratica Alnixii, & Santonum plagas deprædantur,

1621. *conſtructoque in littore propugnaculo, quò ſe reciperent, ferro & flamma circumjecta mari municipia vaſtant. Ellebovius, Praſlinius, Rupiſulcaudius caſtra in prædones movent, & fugant. Domandæ penitus rebellioni, Rupellani terra, marique obſidentur, terreſtrem expeditionem procurante Eſpernonio, maritimam Guiſio, cui demum Dampetrus cum triremibus Gallicis adjunctus. Deſcribitur Suilliæ ad Ligerim arcis expugnatio, Comiti San-Paulæo injuncta. Comiti auxiliatur Condæus Princeps, unaque molitur obſidium. Vi expugnatur à Regiis pagus, ultra Ligerim poſitus, è regione arcis, ferroque & flamma deſolatur. Cæde expletur victor, prælii reliquiæ abſorbentur undis: triſti ſuorum exemplo, deditionem facit præſidiarius in arce miles. Rebellant Aquitaniæ inferioris urbes, pro quibus Maleretus Regi obſtrinxerat fidem: exceptis Monhurtio, Fano Fidei, & Montemarſano, quæ Boiſſa-Pardalianus autoritate ſua confirmat & exemplo. De Montalbani obſidione differenda, poſt domitam Aquitaniam, an urgenda, intactis reliquis urbibus, in utramque partem agitata quæſtio: prævalet ſine dilatione obſidendam urbem. Cutracum venit Rex. De prælio Cutracenſi, quo victor Henricus* IV. *quamvis hoſti numero impar erat, ſingularia recenſentur. Bergeracum, urbs munitiſſima, Regi in tranſitu deditur. Clairacum obſidetur. Pene inundatur omnis exercitus ab imbre repentino. Regis providentia laudatur ex facto memorabili. Deſcriptio Clairaci. Expugnandis clauſtris, quæ extra urbem erant, cum cohorte prætoriana præmiſſus Thermeſius, vulneratur: ſuprema morientis verba ad Regem.*
Parpaillols. *Vndenam Sectarii dicti* Papiliones. *Stratagema deditioni procurandæ, quo diſcordiæ ſemen inter municipes, & præſidiarios ſpargitur, unde mox deditio ſubſequuta. Paſtoris* Clairacenſis *ad Regem oratio pathetica, & elegans. Tribus oppidanorum in furcam actis, militi parcitur. Queſtus Sectariorum juſti contra Regios, ex fide violata. Cæſus præſidii miles dum urbe abſiſtit, quare, & quonam modo.Værei Procancellarii mors, & elogia. Recenſentur calumniæ quæ in ipſum vulgabat invidia. Producitur teſtamentum viri ſapientis, ſimplicitate Stoïca, & arrogantia memorabile. Comeſtabilis Luynæus ſigilla ſibi arrogat, idemque Comeſtabilis eſt, & Procancellarius. Rem inauditam! Mayenius præcurſor Regis, vicinas Montalbano Sectariorum arces expugnat. Scribitque ad Parlamentum Toloſanum magnifice, & comiter. Gregorii ſummi Pontificis ad Regem Chriſtianiſſimum litteræ, queis gratulatur fidei Catholicæ vindici, hæreſeos exſtirpatori digniſſimo, ubique victori.*

INEVNTE Iunio Rohanæus in Aquitaniam inferiorem penetraverat. Forcæo à Comitiis Rupellanis ejus provinciæ adminiſtrationem permiſſam ante memoravimus; Boiſſa-Pardaliano Vica-

Vicarii munus delatum: huic quanquam minore officio omnis apud Aquitanos autoritas erat; ille ſolo Benearnenſi prævalidus; ſed Benearnio Regi ſubacto, vanum erat Forcæo in ea provincia nomen; id cauſſæ fuit cur Benearnio dejectus, Aquitaniæ procurationem affectaret, totuſque incumberet confirmando imperio, quod à Comitiis Rupellanis acceperat: obſtabat acriter Boiſſa-Pardalianus, ſpecieque fidei Regi debitæ, pravo Comitiorum judicio, quo ipſe Forcæo poſtpoſitus, obluctabatur. Rohanæus dux partium, ratus (ut res erat) ruinam Aquitaniæ Sectariis ex ea diſcordia imminere, nihil intentatum relinquit conciliandis ducibus: ceterum, ubi infracta Boiſſa-Pardalianum pertinacia obluctari videt, ejus provinciæ municipia & urbes invadit qua dolo, qua vi aperta. Manent in fide, Boiſſa-Pardaliano autore, Fanum Fidei, Genſacum, Monhurtium, Bergeracum: rebellant Rohanæo & Forcæo prævalentibus Clairacum, Toneinſium, Calmantium, Neracum, Caſtro-jalouſium. Primus Rohanæi conatus in Neracum fuit. Vrbs eſt antiqua Ducum Labretanorum ditio, caſtro regio illuſtris, Cameræque judicialis (quam *Edicti* vocant) tum ſedes. Factione tacita pellitur ab urbe ſenatus, intactuſque abit, quod Rohanæo in laudem vertit. Erant qui cuſtodia militari cohibendum cenſerent: prævaluit fides publica: ſalva ſenatui omnia, præter manſionem qua prohibetur. *1621.* *Ste Foy. Genſac. Monhurt. Bergerac. Clairac. Toneins. Calmont. Nerac. Caſtel-jaloux.*

Nec longa Rohanæo mora in urbe: poſtridiè Toneinſium iter dirigit: ſtipabant Forcæus pater & Marchio filius, ſexagintaque omnino equites. Inglorium ſanè Vigniolio veterano armorum duci, prætervectum hoſtem in conſpectu alæ fortioris, quam ipſe in eam partem Marmandâ eduxerat, audito partium ducibus hac tranſitum fore: ivit in adverſam alam Vigniolius, ſed ſegnius pro negotii mole. Præmiſſi agnoſcendis mutuò viribus exploratores, pugnant leviter; pedemque ſtatim referunt, minima utrinque jactura, Vigniolius falſo errore ductus, ubi hoſtem pugnam auſum, ſclopetorum diſploſorum ſtrepitu è longinquo audit, novo auctum ſubſidio ratus canit receptui: monticellis aſperabatur locus, eoque haud erat facile numerum explorare. Inciderat fera in caſſes, finiſque bello erat ſi juvenili ardore in hoſtem raperetur veteranus homo: quandoque noxium eſt, conſultius tractare negotia, præcipuè in prælio, quo, etſi conſi- *Vignoles. Marmande.*

lia

1621. lia plurimum poſſunt, ſæpe facto magis eſt opus, quàm alta indagine. Certè momenti maximi ea expeditio erat, qua Rohanæus & Forcæus (duo Sectæ columina) nulla in effugium ſpe incidebant in manus Regis. Majore militum numero regreſſum Vigniolium, aſtro Galliæ maligno imputatum eſt: namque fide, & bellica virtute plus valuit, quam ut credere fas ſit peccaſſe in alterutro tantum virum.

Le President Pichon. Neraco dejectus cum Senatu Catholico Pichonus Præſes, ad Mayenium (is tum Burdigalæ nullo belli apparatu agebat, quartana æger) actutum ſcribit; nec mora, ſtatim adverſo ſe Garumnæ committit Princeps, Cadilliacumque appellit, ubi tum Eſpernonius. Poſtquam in Neraci obſidionem convenerant ambo, Barrautius, Ornanuſque à Sancta Cruce militiæ delectum habere juſſi; poſtridieque Marmandam ventum; huc ſe receperat Senatus Catholicus Neracò profugus, Regiſque mandata operiebatur reſtaurandæ Cameræ, ſi juberetur: Mayenii eò loci familiam (qua progrediebatur unà moræ impatiens) auget Vigniolius ducentis alariis. Miſſi dein ad Rupelaurum & Albeterram qui militum conſcriptionem ipſis iudicerent; mox mille ducenti legionarii, trecenti alarii, duo majoris modi tormenta, quantumque ſatis in eum numerum commeatus procurantur. Vigniolius ſolo circumjacente mille & quingentos alarios legit, manum expeditam: confluit undequaque nobilitas, quâ maxime valet Aquitania. Nec diu cum octingenti nobiles (Voluntarios vocant) Equites totidem conductitii læta phalanx; pedites quatuor mille conveniunt, levior in expeditionem exercitus: verum tanta Mayenii fama erat, ut vel uno ipſius nomine conſternaretur hoſtis. Ergo hiſce copiis procedit, tantæ obſidioni omnino impar. Præmiſſus fecialis prohibetur acceſſu urbis, infeſta in caput (quod ſacrum eſſe debuit) diſploſione, unde Mayenio iracundia & juſtus dolor ex violato jure gentium. Nihil in tanto duce modicum, corpore & animo ingens, ingens viribus & virtute, ira implacabilis erat. Vrbi præerant ſucceſſivo, & pari imperio Mompolianus Forcæi filius, & Vice-comes Caſteſius ſtrenui adoleſcentes, primo tum juventæ impetu. Mayenius inveſtigandis cominus hoſtilibus munimentis progreditur, leviore ſecum manipulo; ex militari certe regula iſte numerus, neque enim iis expeditionibus turmatim procedere prudentis & periti eſt: præ-

Roquelaure. Aubeterre.

Montpolian. Le Vicomte de Caſtets.

ter

ter regulam fuit quod ipſemet imperator præbuit ſe ducem, hoſti explorando : hoc vulgò caſtrametatoris officium eſt, quandoque primipili. Enimvero ita natus Mayenius, ut ſpectare ad ſe quamcunque belli aleam crederet ; propius muris ſucceſſerat, cum ſubitò expedita phalanx, Equites centum urbe erumpunt : Mayenius aggredi pro temerario, pedem referre pro inglorio habens, hæret in veſtigio, dum ſe ignorant invicem, utrinque eſt ab inſidiis timor : ſeſe mutuò aſpiciunt alæ ; & ecce, Mayenio forte agnito, eques inimicus perrumpit, mediumque inter ſuos ex improviſo provocat ; valentioris equi niſu ſternit obvios, & aggreditur quem voce compellaverat : accingit ſe hoſti feriendo Mayenius, cum ille ſclopeto in caput audacius impreſſo, ſine ictu diſplodit, quanquam ex ſulphurato pulvere ignis, Mayenii accenderet comam ; fugientem inſequitur Princeps, ferroque inſtat, cum ille ſuorum occurſante globo excipitur. Audax ſane facinus & inultum. Succedunt urbi legiones; cavatur haud ſegniter humus producendo vallo ; tormenta bellica proximæ verberationi admoventur : ſed nihil eorum in promptu erat, queis obſidentur & capiuntur urbes ; pulvis tormentarius, globi ferrei, artificii ignes, ipſa militem ſtipendia deficiebant ; quo rari ordines, eoque nulla ſpes Neraci capiendi. Huraltius Belebatus, in caſtris juri dicundo à Rege præpoſitus, vectigalem Aginni pecuniam privata autoritate apprehenſam militi diſtribuit, rem non ante uſurpatam : capitali judicio obnoxia eſt privata autoritas, fiſcalem pecuniam amovens : factum Belebati Rex diplomate comprobat, pecuniaque mox largius diſtributa obſidionem promovet, quæ in proximo erat deficiente ſtipendio ut ſolveretur. Marchio Forcæus cognito Mayenium eò provectum audaciæ, ut quatuor legionariorum millibus Neracum, vaſtam munitamque urbem obſideret ; in agro Petragorico lectis duobus legionariorum millibus, magnis itineribus ad Aquitanos properat, nihil hærens, quin Mayenius, prælii æſtu ſoluta obſidione ultro ſtatim occurreret ; neque ſpem fefellit eventus : quippe Mayenius audito adventare hoſtem, alarios quingentos Rupelauro & Albeterræ, diſtribuit obviam ituros, adjecta inſuper, manente obſidione, duo peditum millia. Hæc inter affertur interceptam à Marchione Forcæo Calmontii urbem ; urbe capta, imminere arci victo-

1621.

Huraut de Belebat, Intendant de la Iuſtice dans l'Armée.

1621. victorem, quæ commeatu & milite vacua vix defendi poſſit, &, niſi poſtridie ſubſidio levabitur miles, venturam in Forcæi manus: Mayenius nihil intermiſſa obſidione, vel huic impar negotio, novæ ſe implicat curæ; moles obſidii Vigniolio defertur, raro uſque adeò milite, ut obſidens, vincetur numero ab obſeſſis, aut ſaltem æquaretur; ipſe in hoſtem pergit diluculò; quanquam, reciprocante in eam diem quartana, æger erat.

Caumont. Calmontium Garumna præterfluit, antiquam urbem Comitiſſæ à Sancto Paulo illuſtre feudum, cujus municipes Catholici erant, mixtim & Calviniſtæ: urbi ſupereminet caſtrum fluvio dominans, genioque loci prævalidum: præſidium arci Catholicum erat, præfecto Eſtourvillio; *Eſtourville.* commeantibus in utramque Garumnæ ripam Sectariis percommoda ſtatio, per quam communicabant invicem Aquitani, Petragorii, Lemovices, & Aginnenſes. Conſilium Marchioni Forcæo Neraci liberandi primum & præcipuum erat: ſi perſtaret Mayenius in obſidionis propoſito, vacuis milite Garumnæ ripis, Calmontium haud ægrè intercipi poſſe ſperabat; nec vana ſpes. Excubabant in urbis cuſtodiam Catholici permixti Calviniſtis, pullo invicem metu, quia municipes longa conſuetudine & conſortio, unà juncti & concordes erant; accedebat communicatus familias inter nullo Religionis diſcrimine ſanguis, quo junctis, una cauſſa fore ſperabatur: aſt bellis civilibus (quibus maximè de Religione agitur) nec longæ aſſuetudinis ratio habetur, nec ſanguinis. Forcæo in plano fuit, Sectarium municipii magiſtratum corrumpere, cui die ſortitò obtigerat excubiarum onus ad portam urbis; corrupta item fides ſpeculatoris, (is è longinquo advenientes numerabat, reddebatque ſtationariis numerum, pulſata viritim campana.) Ceterum, quo Caſtellum ſimul interciperetur, poſtquam inconcuſſam Eſtourvillii fidem agnoverant, illudunt incauto in hunc modum: ſimulatur portando ad ſalutare Baptiſmi lavacrum infanti conventus. Augendæ celebritati accitus Eſtourvillius à caſtro in urbem deſcendit; ſuggreditur Forcæus, obvioſque ſecundum viam nullo delectu detinet, ne fors (quod ſæpè accidit) præveniretur nuntio, adventus. Eſtourvillius nullo proditionis indicio, nullaque in apertum cauſſa, repentino metu concutitur, officiique memor recipit ſe in arcem. Ibat anxius,

anxius, cum ecce ad portam urbis auditus fragor, velut ab irrumpentibus, confuſuſque equorum hinnitus, velut advenientis è longinquo ſubſidii. Pugna in ipſo urbis aditu inter ipſos Sectarios primò commiſſa; quippe miles, quem Marchio Forcæus è Petragorico ſolo ductabat, nemine oppidanorum agnito, uno ordine omnes habuit, amicos & inimicos juxta feriens: ſic plerique Sectariorum cæſi. Recipiunt ſe in arcem Catholici, penuriaque annonæ laborantem præſidii militem opprimunt, magis quàm juvant. Hic mos arcium præfectis (quæ urbibus imminent) peſſimus, ut in dies vitæ fomenta ab urbe mutuentur, ſiſi vicinia loci, quod quam ſit noxium, ne quidem ignorant ipſi. Præmittuntur Cheverrius & Doudiaſus, qui obſeſſis ſpem facerent à Mavenio, intereà dum magnis ipſe itineribus properabat: infertur per noctem commeatus quantum ſatis exhibendo militi, donec ſolvendæ obſidioni adveniſſent deſtinatæ in ſubſidium alæ. Poſtridiè Mayenius venit, aſt leve propulſando hoſti auxilium quingenti equites; ſequebatur è longinquo pedes, impar itineri, cui ſe Mayenius præceps commiſerat. Marchio Forcæus circumjecta urbi muniverat vallo, aggere, tumultuariiſque è ceſpite munimentis. Hæc inter Mayenio affertur Barrautium, Ornanumque à Sancta Cruce ſecundo Garumnâ duo peditum millia invehere, militem Neracæ obſidioni deſtinatum: his opportune utitur Dux opprimendo hoſti. Barrautius ad dextram qua defluit amnis in collis acclivi cohortem ſuam in quadrum diſtribuit, Caſtronovanus ima collis inſederat: hærebat in veſtigio Ornanus San-Crucæus coacervati agminis ductor, ſignum exſpectans, quò in hoſtem progrederetur. Diſtributo in turmas militi penè in excidium vertit, capeſſendo prælio, nobilium, quos *Voluntarios* vocant, æmulatio: primum cornu, juſque imperii habita natalium, aut ſtipendiorum ratione affectantium invicem, tanta pertinacia, ut civile diſſidium privata contentio faceret: ni Mayenius nullo delectu legionariis permiſcuiſſet nobiles haſtâ pugnaturos, ut quemque ſors dederat. Collimatæ dein machinæ dux in clauſtra hoſtium, quo per ruinam fieret via. Hæc inter, in ulteriore ripa Forcæus pater, quingentis circâ alariis (læta manu) oſtentabat ſe Forcæo filio, & obſeſſis, quo intenderet ſubſidii fiducia animos; &, quia vox exaudiri non poterat, clangore tubarum accendebat

1621.

Cheverri.
Doudias.
Barrau.
Ornano de Ste. Croix.
Caſtelnau.
Les Volontaires.

1621. debat ad pugnam, indicans vadum quæri, aut cymbas prætervehendo qui aperta planicie experiretur, equiti. Certè ſi viam inveniſſet periculum erat ne unà irrumpentibus obſeſſis, ad internecionem periret regius miles: Mayenius deſtinata obſidione nihil duxerat ſaluti ſuæ potius, quam ut navigia, quæcunque ſecundis, adverſiſque aquis habebantur, ſubducerentur; nec ſatis ſubductis cymbis, vada intercluſerat longo ſpatio, fractis in abruptum ripis. Certè parum conſuluerat rebus ſuis Forcæus: quippe ſolo inimico, ſubſidii ductor in adverſam ripam tranſvehendi, debuerat firmaſſe tranſitum, inſeſſis longe lateque ripis, aut convectis ſecum per plauſtra cymbis.

Mayenius antequam ſignum prælio daret, ad militem verba facturus, conſcenderat ceſpitem: at exercitus loquentem audire non poterat, uſu aurium ad fremitum duorum agminum intercluſo. Ergo duces & proximum quemque circumequitans, vehementi motu compellat; nobilibus avitæ gloriæ memoriam revocat, prædam militi, cauſſam Dei omnibus: *nec poſtulare ſe ut fortiter capeſſerent pugnam, ni omnibus ipſe in exemplum foret: quot vulnera, tot decora honorum futura victoribus: tot cœli ex fidei protectione promeriti monimenta: hac ſe ſtrenuis dicere quos audit vertere in crimen proloquenti, quod verbis male tranſigitur dies, quod hortatu inutili moratur pugnam.* Ex adverſo Marchio Forcæus vir ſtrenuus gloriæ tanto avidior, quanto hæc prima ipſi in bellum rudimenta erant, editam à bellicis tormentis ruinam reparare, factoque ex limo mixtim & palea aggere, clauſtra opponere irrupturo hoſti. Demum pugna imminente, agnito ad Mayenii nomen conſternari militem ſuum, *temeritatem eſſe*, clamabat, *quam hucuſque pro magnanimitate coluerant; ſi fregerint conatus primos, reliqua in plano fore. Mayenium quantuſcunque apud imbelles audit, unum animal eſſe temerarium & vacors, pavore hoſtium, quam ſua virtute felicius, primo impetu validum, in reliquis exhauſtum & enerve: Clauſtris*, inquit, *& munimento tegimur, abruptum iter eſt venienti hoſti, pravalemus animo & virtute, aquamus numero. In adverſa ripa Forcæus ſubſidium explicat toto diffuſum littore; cauſſa Dei urget nos Religioni protegenda, quid moramur commilitones?* Plura parabat cum Mayenius dato ex improviſo ſigno irrumpit, haſtam in primo cornu vibrabat

bat ipſe capite ſupereminens omnes (quippe corpore ingens) 1621.
robuſtioriſque brachii niſu disjiciebat vimineas crates, & dolia humo conferta; ſi quando conatus haſtæ irritus, apprehenſum manibus aggerem proturbabat giganteo conamine: ſequutus acriter miles vallem adjacentem clamore impleverat, reboantibus concavis, & velut ab ingenti exercitu fragor & ſtrepitus. Hæc inter artificii ignes ab arce in urbem jaciuntur haud incertis ictibus, quia à tergo patebat hoſtis: quatuor horis æquo Marte pugnatum; die deficiente inclinabat in hoſtem victoria, cum Mayenius ab æſtu, & pulvere hauſto ſitibundus, reparatis gelidâ viribus pugnam acrius init, ſequitur novo furore miles; non antè pertinacius dimicatum, donec alta jam nocte munimento ſuo dejectus hoſtis in urbem ſe reciperet. Regiis proximè ad portam urbis prima ſtatio eſt, quam ne improviſus per obſcuram noctem hoſtis irrumpat, doliis & ceſpite muniunt. Provecta nocte Mayenius, præviſis omnibus quæ monebat neceſſitas, delibatum pugna & febre corpus ſomno fortè commiſerat, cum ecce ſubitus fragor; implacido horrore experrectus, haſtam corripit, nihilque hærens quin cuniculo hoſtis ſubvertiſſet arcem, in ſubſidium ibat, cum præmiſſus rei explorandæ miles refert, *arcem integram ſtare adhuc, nihilque ab hoſte ea parte tentatum, excitum in urbe tumultum per ſilentia noctis audiri, cauſſam in incerto eſſe.* Diſcuſſis ad primum crepuſculum umbris, idem miles lente in foſſam urbis ſuggreditur, nemineque obſiſtente in urbem ingreſſus vacuam hoſte agnoſcit & refert: fugientem perſequi Mayenio, reliquis belli ducibus ſatius viſum, ſi victoria potiretur: *Exhauſtum recenti prælio militem, incertum iter, collibus circùm aſperis & profundioribus ſylvis opportunas hoſti inſidias, denique ex veteri Gallorum parœmia ſternendum pontem argenteum hoſti fugam molienti.* Appetente luce agnitum, corruiſſe ingenti ruina Eccleſiam, ſorte, an de induſtria parum conſtat: erant qui crederent, vigilem armamentario, quòd in Eccleſia poſuerat hoſtis, legionarium, propius tormentario pulveri admotum, ſcintillâ fors ex fune ignito deciduâ, pulveri (cujus in eo loco promtuarium erat) communicaſſe ignem, unde Baſilicæ, & hominum repentina ſtrages: prævaluit eorum ſententia qui crederent dolo tranſactum negotium, verſa, juſto Dei judicio

Le Magaſin de la Poudre.

1621. in autores clade, in hunc modum. Hoſtis deſperata ſalute fugam per ſilentia noctis meditatus, nihilque ambigens quin Mayenius, unaque nobilitas omnis, agnito effugio, habendis Deo gratiis in Eccleſiam ſtatim irrumperent, acervo tormentarii pulveris funem admoverat, ea parte ignitum, qua pulveri obverſus erat, ſperans integrum ſibi in fugam tempus, Mayenio & ſociis ab igne excidium fore; fallax ex metu memoria eſt, teritur aſportandis impedimentis tempus fugæ debitum; ſerpit intereà ignis, funemque ſenſim depaſcitur, donec in extrema veniret, communicatus pulveri rapit in aërem obvia ictu violento; fornix ſolido ex lapide in longinqua projicitur, velut ex machina bellica; plena adhuc omni ſupellectile Baſilica, plena equis, & milite, ex improviſo, ingenti fragore disjicitur: triſte ſpectaculum! diſcuſſo aggere qui operuerat ſtragem, eruebantur corpora pars exanimata, pars in extremis palpitantia; gazæ copia ingens, pars integra, pars corrupta igne & pulvere, victori ceſſit, velut reſtituente Catholicis Deo, quod Sectarius miles in ea provincia prædabundus furto abſtulerat.

Ad miraculum accedit, tria peditum millia, quingentos equites, poſtridie quam advenerant depuliſſe armata vi, bis mille & ducentos legionarios ab urbe munitiſſima, quæſitamque fugâ ſalutem à præſidiario milite, cui ſat virium erat (niſi deficeret animo) ut inſtructo cum regiis prælio experiretur: intercedunt parvis momentis magni caſus. Ea expeditione, viginti quatuor horis tranſacta, deſiderati regiorum quinquaginta, Sectariorum quadringenti. Caſtrojalouſium fugit Marchio Forcæus, Mayenius ad Neracæam obſidionem redit.

Caſtel-jaloux.

Per abſentiam Mayenii Neracenſes captandam occaſionem rati, eruptione in regios facta, caſtra invadere tentant, rem in plano poſitam, diſtracto in duas expeditiones Mayenii exercitu, qui vix uni par erat; delectu habito legionarii mille ducenti erumpunt; juſſæ ſequi ducentæ viragines (dum à milite manus conſeritur, caſtra dum invaduntur) corrumpendis tormentis bellicis, aut ſi fors feret, fune in urbem pertrahendis. Quartâ vigiliâ (quo tempore excubiæ laxius agi ſolent, ſeu fiducia lucis quæ inſtat, ſeu rore matutino provocante ſomnum) ex improviſo irrumpit hoſtis agmine bipartito; ſexcenti à dextra ſub Mompoliano, à ſiniſtra

ſub

ſub Caſteſio totidem. Vigil procul vallo, imminere ſolitus 1621.
hoſti, ſeu ſe ſomno incautus commiſerat, ſeu non viderat *Sentinelle*
ex improviſo irrumpentem, ferro incautus tranſigitur, ſta- *perdue.*
timque miſcentur manipuli. Vignolius in ea expeditione
legatus, per abſentiam Mayenii imperatorem agebat, &
quanquam belli haud rudis vir, & ſtrenuus, alto ſe commi-
ſerat ſomno impotens ſui, ab heſterno ut creditum mero:
Comes Suſius Mayenii ex ſorore nepos, ſtrenuus adoleſcens *Le Comte de*
in ea expeditione vacabat munere (Galli voluntarium ap- *Suſe, neveu*
pellant) æmulantes de more imperium veterani, quos *de Monſieur*
inter præcipui Lambertus & Lartiguius, diſcordeſque in- *du Maine,*
vicem, in adoleſcentem conveniunt, ille ceſſo jure impe- *volontaire*
ratorem agit, diſtribuitque militem, & exemplo firmat. *en ceſte oc-caſion.*
Excubantes, pars acti in fugam, pars cæſi: Blaniacus vir *Lambert.*
ſtrenuus, cui munus excubiarum obtigerat in eam noctem, *Lartigue.*
appetente luce receperat ſe in ſacellum audiendæ Miſſæ;
cum ecce ingens fragor, ratus conſeri in vallo manum huc
præceps rapitur: prætergreſſus vallum hoſtis jam caſtris
imminebat, cum Blaniacus Pedemontii cohortem, cui præ- *Blaniac.*
fectus erat ope Laterraſſii adoleſcentis in ea cohorte ſigni- *Laterraſſe.*
feri colligit, longa hîc pugna & ambigua, gravia Blaniaco
vulnera, leviora Laterraſſio illata, utrique ex eo prælio ma-
gna laus. Parte interim alia fœminæ, nemine obſtante, di- *Les Gabio-*
ſturbant viminea vaſa humo conferta, queis tormenta tege- *nades.*
bantur, aggeres, doliaque disjiciunt, valla & foſſas com-
plent congeſta humo, impareſque tormentis bellicis in ur-
bem trahendis, corrumpunt per ut cuique inſtrumenta &
vires. Ingens regiorum ſtrages, donec Lartiguius, & Lam-
bertus præfecti, compoſito in aciem ordinatam exercitu viri-
bus univerſis irrumperent, expletus cæde & ultione hoſtis, re-
cipit ſe in urbem, aut retruditur. Sanè penitus expugnaverat
caſtra, regioſque ad internecionem deleverat, niſi Suſius,
Lambertus, & Lartiguius valide obſtitiſſent. Hæc per abſen-
tiam Mayenii tranſacta in obſidio Neracenſi. Ad illius redi-
tum, verberantur acrius muri, ruina fit abunde in expugna-
tionem: timore conſternatur præſidii miles, pavent ex clade
Calmontiana Mompolianus & Caſteſius; ſed magis ab adven-
tu Regis, quem magnis itineribus properare audierant: op-
pidani metu incendii & ruinæ in deditionem inclinant, in
quam ita demum conventum; *Si urbis procuratio poſtmo-*

1621. *dum in Catholicum deferetur. Si æquabuntur ſolo munimina urbis & muri. Si octingentis è regio exercitu ſtatio in urbe ſit, donec aggeres & mœnia diruentur. Si oppidani regium militem impenſis ſuis aluerint per quatriduum. Sub hiſce legibus militi, & oppidanis vita, libertatis, bonorum mobilium & immobilium pleno jure arbitrium fore.* Sic Neracenſibus oppidanis & militi præſidiario, lex dicta. Pervaſerat falſus rumor, contra Engeriacos, præter pactas in deditionem leges, à Rege ſævitum: ea cauſſa fuit, cur Neracenſes deditione præcipiti præverterent venientem.

Poſtridie Non. Iul. Mayenius ovans urbem ingreditur, nec multùm aberat ædium direptione exercitus, ad opulentiæ famam, quæ de Neraco invaluerat, cum temulentus homo protervià militari poma quæ proſtabant venalia, pretio negato accipere auſus in furcam agitur; eo exemplo reſtincta libido in prædam, quæ ſeditione haud procul aberat. In perduellionis pœnam, movetur urbe Edicti Camera, qua ditati olim municipes, moxque Aginnum transfertur, plena etiamnum Sectariis libertate fori, quo agnoſcerent eo bello perduelles peti, non Calviniſtas.

La Chambre de l'Edit.

Mayenius fortuna belli utendum ratus, Caſtro-jalouſium caſtra movet. Municipium eſt ſolo Aginnenſibus contermino, Garumnæ adjacens, qua in Benearnium iter facile. Vix diei iter emenſus erat, cum accedenti procedunt obviam municipii magiſtratus, & cives, permiſſuri victoris arbitrio urbem, ſi ſalva haberentur vita, Religio, & bona: ſubſcribit Mayenius, petitioni diruitque poſita extra urbem propugnacula quæ ex lapide miro artificio compacta, validum ad Aquitanos Sectæ præſidium fuerant; adeo ut obſidioni regiæ urbs haud impar haberetur (Galli obſidionem regiam vocant quæ numeris omnibus abſoluta, milite, armis, commeatu, & pecunia abundat.) Caſtro-jalouſii exemplo Mons-marſanus, Tartaſium, Mediolanumque ad Aquitanos Regi acceſſere: acceſſit & Monhurtium, urbs Garumnæ appoſita, cujus deditionis autor Boiſſa-pardalianus, parricidio à ſuis necabitur ex facto optimo, quod infra tPAdemus.

Caſtel-jaloux. La Riviere de Garone.

Siege Royal.

Mont-marſan. Tartas. Milan. Monheurt.

Rex accepto in deditionem Engeriaci fano in Pontios caſtra movere ſtatuit. Pontium urbs eſt in Santonum confiniis ſita, monte circum aſpero in formam arcus deſinens: caſtellum in rupis faſtigio poſitum erat, ea muri denſitate, ut

Pons.

plauſtra

plauſtra immania ſibi ſuper occurrerent, curſu inoffenſo. 1621.
Mioſſenſius ex Labretana gente oriundus, feudi dominus *Mioſſens, de la Maiſon d'Albret.*
erat, vir ſumme Catholicus, eoque nunquam in urbem admitti ſolitus, niſi ſolus, aut eo numero, cui longe prævalerent municipes: Dura per id temporis Catholicorum conditio, queis in urbibus Sectariis dominatio erat jure feudi, vel potius per injuriam ſervitus, ex vaſſallorum tyrannide. Feudo Pontii ab omni ævo nomen eſt, *Siria*, feudi Domino *Sirus*, qualiterque Duces, Marchiones, Comites, Barones appellantur, hic Sirus dicitur. *Sirie. Sire.* Circumjacent centum quinquaginta feuda nobilia ſub fide, & (ut Galli vocant) ſub homagio ligio Domini. Vetus in urbe inſcriptio legitur: ÆLIVS PONTIVS NEPOS POMP. MAGN. TVMVL. Vnde ſunt qui ab eo Pontio, urbis originem ducant, ut & Pontiæ gentis, quæ nuper in Gallia deſiit. Vrbs olim magni nominis, inſtructa omni in bellum apparatu, hodie pagus eſt munimentis & muris deſtitutus, quam ex rebellione meruit pœnam. Decreto Rupellani conventus, Marchioni Caſtronovano procuratio urbis obtigerat, propulſando obſidio, *Le Marquis de Caſtelnau.* quod poſt Engeriacam expeditionem imminere prævideꝛant. Eſdiguerius ad Caſtro-novanum præmittitur: retrahendis in obſequium Sectariis multum valebat mutâ eloquentiâ, homo illuſtris, perduellibus inſinuans fidem exemplo ſuo. Plura is ad Caſtro novanum queis compelleretur abdicare factionem: ille hæſitare ſpem inter & metum, opponere *fidem à ſe Rupellanis Comitiis datam, quam exuere perfidia ſit; legionarios mille militare ſibi, magnum valida in urbe præſidium: indecorum ſibi, & exitiale futurum, ſi arce tam inſtructa abſtiterit, ne viſo quidem hoſte, fore ſibi integro & illibato inhonoram plane deditionem, qua, poſtquam per arma hoſtis experimentum fecerit, fortunæ imputabitur quæ belli caſus regit.* Eſdiguerius *ponere in deditione ſalutem & præmia, certam in obſtinatione ruinam, ſeſe in exemplum dare, à Comitiis Rupellanis procurando Delphinatui lectum; neglectam electionem ob impotentiam eligentium.* His victus Caſtro-novanus Regem agnoſcit; diruta dein munimenta & muri: magni certe momenti ea deditio; quippe ſperabatur futurum, regius ut exercitus ea obſidione æſtatem tranſigeret, quod Sectariorum rebus percommodum nondum in Aquitania & Septimania confirmatis. Inter hæc tempora ſpes

1621. erat conciliari poſſe in ſeditionem affectus, qui adhuc nutabant, muniri urbes quæ paſſim invalidæ erant; utramque ſine jactura meſſem. Hæc Sectarii: prævaluit fortuna Regis.

Rupellanorum agro circumjecto meſſis ferro & flamma corrumpitur, niſu ipſorum irrito, quod mox ſuo loco reddemus. Infelices expeditione terreſtri, Oceanum tentant; mille & ducenti legionarii lecta ex urbano præſidio cohors, mari committuntur, Rupellaque ſub finem Iulii ſolvunt, præfectis Favaſio, Lanovio, & Beſayo. Præterlecto Alnixio Pictonum plagis advolvitur miles, tentatoque deſcenſu, mari adjacentia vaſtat, Eccleſias diripit, ſacerdotes ſacra inter jugulat, campanas liquandis bello tormentis in navigia aſportat: deniqhe in Catholicos ea crudelitate ſævit, ut bellum in Ottomannos geri haud injuria diceres. Lucionenſes mille frumenti modiis agri ſui vaſtationem redimunt. Miſſi à Rege Ellebovius, Mareſcallus Praſlinius, & Comes Rupifulcaudius ſigna in hoſtem conferunt; auditoque ad maris litus ædificari ex ceſpite propugnaculum inferendæ prædæ, & inde tutius Rupellam aſportandæ, illuc alam citi rapiunt quingentos equites; ſemiſtructa munimenti moles, qua male tegitur præſidii miles, iniquam pugnam facit; erumpit & prælium cominus tentat ſtrenue, donec regiorum virtute vinceretur: ſcaphis effugiunt, & ultori ferro eripiunt ſe reliquiæ prælii. Inventus inter cæſorum cadavera Ricardetus, Rupellanæ cohorti præfectus, vir nequam & ſceleſtus; is adempta omni in effugium ſpe, dum ſe in Eccleſiam proripit, invenit in ipſo limine ſicarium, quaſi Deus ſibi victimam ad Eccleſiæ limen depoſceret eum, qui circumferebatur in hac ipſa Eccleſia transfodiſſe ſclopeti ictu Chriſti imaginem ex Cruce pendulam. Nec factum ſatis Regi ab ea victoria quanquam illuſtris erat: frænandæ terra, marique Rupellanorum audaciæ, & domandæ penitus ferocitati, ad Britanniæ & Normanniæ littora claſſi quantocyus comparandæ Guiſius mittitur: juſſus item Dampetrus, transfretatis Gadibus, ex mediterraneo traducit in Oceanum triremes Gallicas, quod raro in uſu, vix ferente navigia plana Oceano: hinc claſſis regia ad plagas Galliæ, piratica fortior, Rupellæ imminens, & in ſequentem annum exitioſa Sectæ. Hæc ad mare contra Rupellanos præſidia Regi. Ad continentem qua urbs Galliam ſpectat quatuor legionariorum millia diſtri-

Favas. *Lanoüe.* *Beſſay.*

Dampierre.

diſtributa, ſexcenti equites, Eſpernonio duce, quibus copiis interclusâ Rupellanis commercia cum Pictonibus, Santonibus, vicinoque Alnixii ſolo. Sic habita Regi, in vinculis provinciarum Princeps, gentium Domina, urbs impotens ſui, in qua ſeditioni principium fuit, & finis erit. 1621.

Appetente Auguſto Rex Coniacum venit, unde ad confœderatos Principes ſcribit, *de ſuſcepto in rebelles Sectarios bello, de Engeriaco expugnato, de proſtrata paſſim rebellione, de itinere quod in Aquitaniam & Galliam Narbonenſem molitur conficiendo penitus bello Gallico, procurandaque poſtmodum principibus Europæis, paci, quod ſumme avet.*

Poſtremus ad Ligerim contra Sectarios labor eſt, Suillii caſtri expugnatio, quam aggredior, procurantibus Principe Condæo & Comite San-Paulæo tranſacta. Sectariorum ad Ligerim & Sequanam rebellio, quam nupera Sacro-Cæſareæ deditione penitus extinctam nemo dubitaverat, nova ferocitate ad Aurelianenſes commota eſt, eo minore gloria victori Condæo, quod bellum in fœminam gerebatur. Suillium, urbs ad Ligerim modica eſt, Aureliam inter & Gianum ſolo circum ubere ſita: urbi adjacet regia dignitate Caſtellum, Bethunii (id Duci Suillio gentile nomen) ampla ditio: per viri abſentiam procuratio arcis uxori obtigerat ſupra fragilitatem ſexus poſitum opus, niſi quod fœminæ pertinacius incumbunt poſſeſſioni rerum, eoque difficilius abdicant. Suillius ſcripto renunciaverat factioni, factionem item & Sectam abdicaverat Marchio Roſnius, ipſius ex primo matrimonio filius: perduellium cauſſæ favebat virago ingens animi, unaque Orvallus ex illa, & Suillio natus; ſic ſtudia in contraria, ſciſſa familia eadem; neſcio an ex politica lege, qua bellis civilibus in utramque partem æqua lance librari parentes & filios invaluit, ſecuritati utriſque procurandæ: dolus certe optimus, per quem (quocunque tandem fortuna inclinet) ex læta victorum fortuna, victis ſuccurritur. Prædæ per excurſiones parandæ ſtatio opportuna erat Suillii Caſtrum; quippe circumjecta hac illac planicies ſolo ubere; fecundo, adverſoque amne opima municipia & pagi prædivites, quò nunquam eruptionem tentabat præſidii miles, quin ſtatim præda augeretur. Buſiotis caſtello præfectus erat, huc ſe recipiunt rebellionis in ea provincia reliquiæ, vulgus vagum, & impatiens pacis, ducibus Briquemau-

Sulli. *Gien.* *Le Marquis de Roſny.* *Buſion.* *Briquemau:*

1621. tio juniore, & Barone Trinnæo, viris audacibus. Etſi rebellaverat caſtellum, manebant in fide municipes: confirmandis miſſus in urbem à Comite San-Paulæo, ejus provinciæ rectore, Baro Cortenayus. E regione caſtelli in adverſa Ligeris ripa porrigitur pagus, cui à Sancto Patre nomen, quo, irruptione facta, Trinnæus occupato, Eccleſiam ſolidis ex lapide parietibus per ſe validam, novo munimine firmat; adeo ut poſitis ultra, citraque fluvium arcibus, nihil niſi tributo penſo commearet. Comes à Sancto Paulo diffidentia militis, quem frænandis hoſtium excurſionibus, obſidendoque demum Suillio pro expeditione legerat rariorem, à Condæo, forte tum apud Bituriges agente ſubſidium petit. Condæus Albignium properat, medium Bituriges inter & Aureliam oppidum, huc ſe item ex compacto confert San-Paulæus; multis hîc de obſidione Suillii actum: pacatis longe lateque provinciis circumſitis. Condæus ex ſcintilla incendium metuebat, ſi diſtento in longinqua Rege, Secta trans Ligerim peteretur: ſatius futurum ratus ſi patientiâ, in re parvi momenti redimitur atrocioris belli calamitas. Prævaluit armis experiri. Quandoque imprudens eſt alta indagine ponderare rerum momenta & cauſſas; præcipue in bellis civilibus, quæ ſollicita cunctatione valeſcunt, celeritate tranſiguntur. Biturigibus tormenta bellica duo, Aurelia quatuor procurantur: legionariorum tria millia miſſa in urbem, quæ à Rege ſtabat; his oppidani permixti, quo belli rudes, fortius cum veteri milite capeſſerent pugnam. Haud eſt extra ſeriem rerum, diſceptatio inter Condæum Principem, & San-Paulæum orta (uterque princeps; ille è ſanguine regio, hic ex Aurelianenſi) &, quanquam infra erat hic ſpatiis immenſis, non iniqua prorſus quam faciebat de imperio armorum controverſia. Ajebat *bellum in ea provincia geri in qua ipſe pro-regia autoritate defungitur, juſſum ſe à Rege arma capeſſere; Condæum in eam expeditionem ultrò veniſſe.* Prævaluit regius ſanguis, cujus eſt ſumma ratio.

Trin.

Courtenay.

Le Bourg S. Pere.

Aubigni.

Marchio Roſnius Suilliæ privignus, ad novercam à Condæo præmiſſus, flectendo in deditionem contumaci animo, antequam extrema tentari pateretur, refert obſtinatam, ingentique præſidii militaris fiducia, aut contemptu hoſtis impavidam. Statim tormenta bellica duo in Eccleſiam Sancti Patris ultra Ligerim ſitam collimata ruinam edunt: vi via

fit,

fit, ſuperantur aſcenſione muri; ingens hoſtium pertinacia & ſtrages. Baro Trinnius cum his quos excidio reliquos fortuna fecerat ad fluminis ripam fugere, tranſituique undis obſtantibus vadum quærere, aut cymbas: negante utrumque fortuna, credere infido elemento ſalutem, quam negabat hoſtis: præter quindecim, quos mitis alveus tranſnare tulit, reliqui undis abſorpti, aut ferro cæſi. Poſtridie caſtello admovetur exercitus, indicitur verberatio duplex in caſtelli muros, & in aream adjacentem. Ab area propellitur hoſtis: anguſtus erat, militumque numero impar locus; adjacebant cadaveribus ſemiviva hominum corpora, quos vulnera, quos peſtilens febris, & tabum perimebant una habebantur; polluebatur locus ſanie, odore, contactu, adeo ut ipſe ſibi infeſtus eſſet præſidii miles: tandem deditioni ſubſcribitur, in hanc formulam. *Nos Henricus Borbonius Condæi Princeps, poſita in arbitrio noſtro concedimus oppidanis & militi, vitam, libertatem & bona; non ante tamen quam abjuratis partibus fidem Regi ſacramento firmaverint, Actum in caſtris ante Suillium poſitis.* XIX *Iulii*, M. DC. XXI. 1621.

HENRICVS BORBONIVS.
FRANCISCVS AVRELIANENSIS.

HAud notatu indignum eſt una ſubſcripſiſſe cum Principe Condæo Comitem San-Paulæum, unaque dictam ab utroque legem hoſti, velut inter pares; quod hinc factum, quia injuſſus (voluntarium vocant) Condæus aderat; San-Paulæo ejus provinciæ Proregi procuratio belli ex officio incumbebat. Hic finis ſeditioni ad Ligeris & Sequanæ ripas; omnis belli moles Aquitanis & Septimanis incumbet poſtmodum, quod in decurſu memorabimus.

Provincialis Synodi ad Fidei fanum habitæ decreto, miſſus ad Regem Maleretus, habita eleganter oratione, ſacramento adſtrinxerat fidem pro Aquitania inferiore, quod ſupra narravimus; verba magnifica, & Regi in rem præſentem pergrata, aſt rerum plane vacua: quippe ſi Monhurtium, Montem-marſanum, & Fidei fanum demis Sectarias urbes (quarum conſtans Regi obſequium fuit quamdiu vixit Boiſſa-Pardalianus) reliquæ ſtatim exuere fidem, ſtudio in res novas: Boiſſa-Pardaliani mira in finem conſtantia fuit; Theo-

1621. boni fluxa fides: (hic illius gener, vir animo ingens & corpore, quem vocaverat ſocer in partes regias,) fidus Theobonus quamdiu res lætæ Regi, & fortuna ridens; ubi ad Montalbanum fractus exercitus, perjurio violat ſacramentum, quaſi deſperatis rebus: ſed non omni ex parte certum, quod ducitur ex præſenti rerum ſtatu præſagium.

Coignac. Poſtridie quàm Rex Coniacum venerat, pluribus militari in conſilio de belli ratione contra Aquitanos movendi deliberatum, duaſque in ſententias itum: pars omiſſis in tranſitu urbibus Sectariis recta, magniſque Montalbanum itineribus properandum cenſebant; reliqui in finem Autumni, prævalidæ obſidionem urbis differebant; *interea urbes (ſi quæ in tranſitu obſtare auſæ) vi expugnandas, ſic Regi ferro & flamma viam fore, & in perduelles ultionem: indecorum victori & Domino ſi patitur protervium ſubditorum prætereunti inſultantium; diſſimulari interdum quæ in legatorum perſona patiuntur Reges à Regibus etſi indigna ſunt, quia è longinquo & inter pares injuria pro minore audit: quæ coram fiunt nec ignorari, nec ſilentio tranſmitti poſſe, maxime cum ſubditorum crimen eſt in Reges ſuos. Si Montalbanum rectà ibitur, longiorem viam fore, infeſtumque militi æſtivis caloribus cœlum. Expugnandum Montalbanum, aut propulſandum ab hoſte Regem, utroque caſu integras fore urbes quas prætergreſſus exercitus conſultò omiſerit. Si expugnabitur, nihil ſperandum à milite vigiliis, æſtu, & morbis per longam obſidionem fracto: experientia patere quotidie, languidas & enerves eſſe longarum obſidionum reliquias; vix ſubſtiturum in veſtigio militem, quanto minus retroceſſurum in longinquam expeditionem, appetente jam hyeme. At enim ſi ſolvi obſidionem, & vinci regios fatis decretum eſt, quid ſperandum? Non certe ut regredi velint in prætermiſſum hoſtem. Timendum tunc ne conjuratione aut metu ſigna deſerant. Præſentes bellorum eventus, certa eſſe fortunæ ſequentis præſagia apud militem, qui vulgò ſtatuit de ſe in futurum qualiter fortuna præſens dixerit. Nihil tum Regi ſperandum, timenda omnia: certam deditione, aut vi, victoriam, ex urbibus obſtare auſis in tranſitu: Montalbanæ obſidionis in præſens incertos eſſe exitus. Neque temere ſperandum ex fortuna Regis, non item ex virtute: mutabilem eſſe fortunam, cui paſſim virtus bellica cliens eſt; ut illa ſtatuerit, ita huic jus fore.* Contra, apud quos prævalebat

recta

rectà Montalbanum ire, omittique Sectarias urbes, Regi prætereunti obvias, ajebant; *Ex improviſo feriendum caput; Montalbanum Sectariarum urbium in Aquitanis principem eſſe, cujus expugnatione cadet in totum Aquitanicæ rebellio: reliquarum urbium fortunam ex typo Montalbani formandam. Vrbem adhuc immunitam eſſe in ſpem expeditionis, quam exercitui regio longam & difficilem fore exiſtimant oppidani, domandis Bergeraciis, Caſtilloniis, & Clairacenſibus: interea muniendam, vocandum circumjecta provincia militem; commeatum, armaque procuranda queis urbs hodie vacua eſt plane; exſtruenda propugnacula, producenda extra urbem munimina. Reliquarum obſidionum (quæ deſtinantur) etſi exitus felices ſint futuri, delibandum æſtiva & autumnali expeditione exercitum Regis, foreque ipſi iniqua omnia ad Montalbanos tranſeunti; hiemem, contractos ab Autumno morbos, recentem hoſtem, urbem prævalidam. Denique Gallos, qui primis conatibus fortes & invicti ſunt, ubi cunctatione tractatur bellum langueſcere, virtutemque ipſorum fatiſcere & proſterni omnem per tempus, qualia ſeneſcente per Autumnum natura, folia ex arboribus cadunt; ſic fore integram urbem quæ Aquitaniæ, & Septimaniæ interjecta, demum armamentarium & belli promptuarium erit utrique provinciæ.* Hæc qui rebus adhuc in ambiguo poſitis, rectà in Montalbanum pergendum cenſebant: prævaluit urbes obvias expugnari, ne quid prætereunti Regi inultum maneret. 1621.

Paulò pôſt Cogniaco Rex Cutracum venit. Revocatur hîc in memoriam clades, quam Henricus IV. profligato & cæſo Annæo Ioüſa partium duce, intulerat factioni unitæ, ſub nomine Henrici III. placuitque Regi in arenam deſcendere explorando loco. Percunctantibus media in arena, quare inſtructiore Ioüſa exercitu victus? reſpondiſſe ferunt; *Contra militiæ regulas pugnatum à Ioüſa, quæſitoſque ab ipſo inanes in prælium apparatus, criſtis comantibus galeas, præpeditos phaleris equos, thoraces aheneos auro rutilos, præcocique audacia pugnatum ab ipſo, non exſpectatis Matignonii copiis, quæ proxime inſtabant miſſæ in ſubſidium; ſeu veſana in prælium libido erat, ſeu dira in gloriam cupido, quæ detrectabat æmulum, minore ſi divideretur honore: ſic periiſſe ſolum, qui gloriæ ſocium habere noluerat. Ex adverſo*

pugna-

1621. *pugnatum ab Henrico patre minore magnificentia, aſt majoribus virtute & gloria, ſuſceptam ab ipſo acriter pugnam, cæſaſque Ioüſæ ad internecionem alas, quæ ſe in prælium ſumptuoſè inſtruxerant, velut ad nuptias. Denique hinc Græca ſimplicitate pugnaſſe Macedones ſub Alexandro; illinc fœmineo luxu ſub Dario imbelles Perſas.* Eò loci præbet ſe obvium

Boiſſe-Pardaillan. Ste. Foy. Caſtillon. Regi Boiſſa-Pardalianus, unaque Fani Fidei, & Caſtillonii municipales Magiſtratus, qui humilime in genua provoluti, obtulere Domino urbium ſuarum claves; aſt non manſit in Fide fanum (cui à fide vocabulum eſt) quod ſuo loco reddemus.

Paniſſaut. Bergerac. Rambures. Tertio Idus Iulii Paniſſautus Regem in Bergeraci urbem admittit (is munitiſſimæ arcis præfectus erat.) Paniſſauto magnifice remunerato ſuffectus Ramburius. Bergeracum urbs eſt ſita in extremis Petragorici ſoli ad Aquitanos, Seneſcalli Petragorici ſedes, commercio valens, multiſque abhinc annis inſtructa omni in bellum apparatu, quanquam varia per tempora. Primus urbem ſibi, & Sectæ firmaverat Henricus IV. quo tempore Catholicórum factio præpotens ſub

La Ligue. nomine *Sanctæ Vnionis* inſectabatur Regem ſuum; exſtructa tum propugnacula ſex: poſtmodum naſcente Sectariorum rebellione ad annum M. DC. XV. adjecta totidem. In Dordoniæ adverſa ripa quo alluitur, propugnaculis quatuor firmabatur ſuburbium, cui à Magdalena nomen; his, quantacumque erant ab antiquo munimina, acceſſerant extenſa cornua, hemicycli, ingenti profunditate foſſæ, novus labor, commeatus, arma, & miles, propulſandæ obſidioni Regiæ, quantum ſatis. Forcæus ratus hac Regi tranſitum fore, tria legio-

Canon du Calibre Royal. nariorum millia in urbem invexerat: ſeptem regii modi tormenta bellica intus habebantur, minoris modi quinquaginta, quo factum, ut pro longa & dubii eventus expeditione audiret obſidio. Quinto Idus Iulii Caſtillonium Rex, poſtri-

Clairac. die Fanum Fidei, nec multò pôſt Clairacum venit: memorabilem ejus urbis obſidionem accurate referam. Exploran-

Termes. Zamet. dis, quæ extrà erant munimentis, præmiſſi Termeſius & Zametus caſtrametatores cum delecto milite procedunt. Rex cum univerſo exercitu premit veſtigia præcurſorum. Fidem ſuperat repentina cœlo tempeſtas, qua obrutus, & pene ſubmerſus in via miles: ingens cœlo ſerenitas erat, cum ex improviſo intempeſtivus Aquilo conglobat nubes; denſiore

nim-

nimbo imber effunditur tanta copia, ut vix interjectis ſex 1621.
horis tota planicies inundaretur: jam navigii capacia erant longe, lateque arva; viæ profundiores torrentibus diſtinguebantur; locorum ignarus miles errabat mediis hac illac undis, vadoque incerto ſubmergebatur. Stans in veſtigio, undis decurrentibus velut hoſti obluctatur niſu corporis, armiſque etſi præpeditus, juſto velut pondere retinebatur: progredi, aut regredi æque periculoſum locorum inſciis. Rex parum de ſe ſolicitus equum conſcendere, abnegatiſque in communi luctu fomentis, queis à vulgo diſtingui ſolent Principes, huc illuc impetu rapi quò vocabat neceſſitas; his voce, illis geſtu, exemplo omnibus ſolatia præbens. Subiit hæc inter Termeſii, & Zameti recordatio, quos una cum mille & quingentis legionariis præmiſerat explorando hoſti; ratus (ut res erat) non procul ab urbe caſtrametatos, nihil dubitat quin bellicus apparatus omnis, quem ipſi ſecum aſportabant, quique poſt plauſtris vehebatur, aut ſubmerſus undis, aut plane aqua corruptus eſſet, unde periculum ingens militi peregrino ab hoſte indigena: placet reparari ex integro bellicum apparatum, funes, tormentarium pulverem, glandes, ceteraque id genus. Plauſtris via immeabili, vectura fit majoribus mulis, quorum regiæ ſupellectilis vehendæ labor erat; Regia ſupellex mediâ viâ deponitur, mulis centum committitur commeatus: ita exempta periculo prima acies: dignum magno imperatore factum, cui eſſe debet militis ſui prima cura.

Poſtridie pars cymbis, pars præcedentibus qui vias explorarent indigenis, Toneinſium appulere primi aulæ miniſtri, *Toneins.* Væræus Procancellarius, Comes Schombergus magnus Gal- *Du Vair.* liæ Quæſtor, quatuorque qui Regi ab Epiſtolis erant: mox *Schomberg.* ſecuti è Concilio ſanctiore viri veterani prædivites, unde *Les quatre Secretaires* præda ingens Tonenſianis ſi animo in auſum valuiſſent, *d'Eſtat.* ut fortuna valebant. Sane non alias præda opimior. De Toneinſio ſectaria urbe antè diximus; perduellionem inter & obſequium nutabant municipes: certe quo tempore acceſſit Rex, fidem dederant; aſt quæ amabò, eſt vulgo fides ſine obſidibus? quis credat Concilii regii proceres, viros rerum experientia defæcatos, uſque adeo imprudentes fuiſſe, ut ſe urbi inimicæ gratis committerent? præmitti debuit miles qui præſidio firmaret dubiam urbem; atenim nec magni

viri

1621. viri craſſis erroribus vacant: ſpecie arcani, ſæpe primorum deliria accipit vulgus pro mera ſapientia: ſæpe fortuiti rerum eventus ſunt, quæ altæ ipſorum indagini imputantur, adeo ſpecie rerum decipiunt nos. Etſi fidem dederant oppidani, præda ingens magnum incitamentum erat violandæ. Væræus, agnito per urbem præſidium militaré diſtribui, ſignaque paſſim hoſtilia circumferri, jam ſerius perpendit periculum, diſſimulatoque metu affectata conſtantia errorem emendat, deliberantibus oppidanis ſenſim urbi ſuccedunt alarii, ut ſors viam per aquas dederat, ſinguli, mox bini, turmatim poſtmodum, quo demum concurſu, regio in noctem præſidio firmata urbs. Sectarii ex eo facto maxime ſuorum fidem laudant, quippe ajunt prædam municipibus probe agnitam, fideique ſervandæ neglectam: magis eſt ut credatur, patrando facinori defeciſſe animo oppidanos ex immenſa mentis perturbatione; nam & ipſi prædam ſe fore metuebant. Appetente in craſtinum luce Clairaco admovetur exercitus: urbi præfectus erat Santorſius (nuper Pujolio poſtquam hic à rebellium partibus defecerat ſubſtitutus) vir natalibus & virtute clarus: procurantur Burdigalâ, ſecundo amne tormenta bellica ſeptem. Ante tamen quàm extrema tentaret Rex, Deſplanum ire in urbem jubet molliendæ oppidanorum ferocitati, ſi pecuniâ molliri poſſet: at irrita delegatio; nondum in urbe venalis fides erat: vitam, libertatem, muros, munimenta, & bona ſalva ſibi fore ſtipulati, reliqua Regis arbitrio permittebant. Eſdiguerius & Boiſſa-Pardalianus fiducia Religionis, qua Clairacenſibus conjuncti erant (nam uterque Sectarius) habendo colloquio propius ſuggreſſi, tormentis ex muro bellicis abiguntur, referuntque ſperandum nihil, niſi per arma.

S. Orſe. *Deſplant*

Clairac. Le Lot. Clairacum, urbs difficili aditu, colli aſpero impoſita; Oldo alluitur, amne haud implacido, circumſtant declives vineæ, anguſti ex omni parte acceſſus, clauſtris tum, & repagulis claudebantur; neque via in urbem erat, niſi per ſuperatos aggeres, nova munimina quæ procul muris firmaverant oppidani. Placuit agmine tripartito oppugnari clauſtra queis urbs tegebatur: dextrum cornu Termeſio permiſſum, lævum Zameto, medium agmen Coutenantio; Termeſium prætoriana excubiarum cohors cui præfectus erat, Zametum ſequebantur Picardica, Campanica, & Bellimontana; Coutenan-

Zamet. Coutenant. Termes, Maiſtre de Camp au Regiment des Gardes. Beaumont.

nantium Navarræa, Normannica, & Capeſiana veteranus mi- 1621.
les. Non exſpectato ſigno primus irrumpit Termeſius; non *Chapes.*
antè prætoriana cohors ſecuta alacrius, non antè ducta generoſius: circumequitabat dux militi ſuo, ægre in veſtigio conſiſtens à vulnere, quod olim ad tibiam ex tormentaria pila acceperat, omiſſiſque (queis tegeretur) armis, ibat in hoſtem, voce & exemplo accendens ſuos, cum in ventriculum plumbea glande petitur ictu ſatis lento, neque vel in vulnus valituro, ſi bubalinum de more thoracem induiſſet. Ad lævum cornu haud diſpari alacritate pugnatum, certe meliore ducibus fato: perrumpuntur omni ex parte aggeres, fitque via primo conamine, quæ, ſi foſſis & vallo pro militari regula progreſſus fieret, revoluti menſis opus erat militi noſtro. Deſiderati eo prælio regiorum quinquaginta, pars magna, gregarius miles; è nobilitate Riparianus, Maſſote- *La Riviere.*
ſius, Baro Malhiocus, quorum funera fleru proſequeretur *Maſſotes.*
miles, niſi omnium lacrymas triſte Termeſii fatum conſu- *Malhioc.*
meret. Is triplici clauſtro hoſtem ejecerat, viam molitus per aggeres, quando è longinquo ſauciatur *laſſa* (quod ajunt) glande: at funeſta nimis. Cum in extremis eſſet, venientem ad ſe Regem in hæc eadem verba compellaſſe fertur; *Sibi ſenſim ex vulnere vitam deficere, aſt non fidem, quam Regi debet; in hac fide natum ſe, in qua moritur uti vixit: magnum eſſe quocunque tandem in loco, pro Rege ſuo, maximum & optabile in præſentia ipſius vitam effundere; vivere denuò qui ſic moritur. Supereſſe ſibi fratrem natu majorem, uxorem, & liberos quos Regi commendet; morienti pro ſolatio eſſe (quod ſperat) futurum Regem (abſit invidia verbo) fratri Bellegardio fratrem, uxori maritum, filiis parentem. Sibi præter uxorem & liberos nihil eſſe bonorum, quæ fortuna parantur, reliqua aut ſervitio Regis abſumpta, aut eò poſita, fato ſuo, ut nominibus alienis diſtrahantur. Vxorem, liberoſque Regis miſericordia dignos eſſe, hoc ipſo quod vix adolevit illa præſenti infortunio impar; hi, quod per ætatem orbos ſe ignorabunt.* Illacrymatur Rex morienti, fidemque dat, *fore ſe Termeſiæ protectorem familiæ donec vixerit.* Hic Termeſio finis. Vir erat ſumma morum elegantia, ingenio ſubtili, Marti juxta expeditus & Gratiis; aulica dicacitate ingenioſus: ubi quies; alliciendis fœminarum amoribus intentus; ubi bellum erat, voluptatum oſor, virtutis amator, omnium tolerans.

Duabus

1621. Duabus oppugnationibus conſtabat obſidio; primam procurabat Comeſtabilis Luynæus, alteram Eſdiguerius magnus caſtrametator: illi merebant octo peditum millia (cohortes prætoria excubiarum, Pedemontana & Normannica) caſtrametatoribus Praſlinio & Chaunio Mareſcallis: huic item octo peditum millia (cohortes Picardica, Navarræa, Campanica & Capeſii) caſtrametatoribus Mareſcallo Sangerano, Contenantio & Zameto: in adverſa fluminis ripa Dux Engoliſmenſis alarios diſtribuerat, qua parte ſubſidio levari poſſe obſeſſos timor ex agro Petragorico; permixtus equiti pedes Bellimontana cohors.

Grand Mareſchal de Camp. *Praſlin.* *Chaune.* *Chapes.* *S. Geran.* *Contenant.* *Zamet.*

Medio fluminis alveo aſſurgit fortuitus agger quem continua rupes, ab urbe in ripam ulteriorem porrigit, ſuperimpoſitis lapidibus & tignis, demiſſius naturâ opus erexerant municipes quo aquæ reſtagnantes urbem verſus defluæ in molendinum agerentur. In adverſa fluminis ripa exſtat veteris Abbatiæ maceries, quam fundaſſe Carolum magnum perhibent antiqua ejus urbis monumenta; quo utramque ripam tenerent municipes ulterius ad Abbatiam littus muniverant, impoſito militari præſidio: quo demum expugnato regii amni tranſverſam rupem invadunt ſuperſtructoque ex tignis & aſſeribus ponte commeantes, molendino aquam ſubducunt. Regina, muliebriſque regiæ apparatus, fœminæ illuſtres, ſemel atque iterum applicuere ſe colli qui urbi proxime imminet, viſendæ cominus oppugnationi, quo accenſus in prælium miles ibat audacius, velut certo victoriæ ab inſpectante Regina præſagio. Sæpe in Regios erupit hoſtis, ſæpe retruſus eſt: neque omitti par eſt, ex carbaſea veſte, qua præſidiarii milites ſecundum obſidionem utebantur, dum hac, illac nullo periculi metu diſcurrunt, prima in bellum ætate valentes, *Papiliones* vernacula lingua vocatos, quæ dictio (nullo quod ſciam acumine) eo omnium applauſu excepta eſt, ut Sectarii rebelles poſtmodum communi aſſenſu in Gallia *Papiliones* dicti fuerint; hinc ductâ, ut creditum, metaphorâ, quod lapſu in lumen incauto, papilio extinguitur flammæ circumvolitans; quod rebellibus Sectariis haud male conveniat, dum in Regem feruntur, imperii lumen & columen: quanquam hoc intereſt, quod papilio væcors animal rapitur amore in lucem; Sectarii odio feruntur in Reges. At ſubtile id nimis, ſupraque vulgi captum poſitum.

Parpaillols.

ſitum. Crediderim ego, *Papiliones* ex veſte, & curſus celeritate dictos: ſubalbeſcens illis veſtis, & curſus celer, ut è longinquo volare crederes: hinc papilionis vocabulum, quod in hanc diem invaluit. Protelabatur in longiores moras obſidio, neque ſperari deditio poterat, niſi ingruente Autumno. Quod aperta vi ſerius, interdum dolo ocyus tranſigitur. Erant in urbe Regi conductitii exploratores, tanto majore apud militem autoritate, quo palam, Regem contra & Catholicos acrius detonabant, quo paſſim hamo capitur vulgus. Hi oppidanis & militi autores ſunt ſuſpectandis iis, quorum ſummum erat in urbe jus, & prima autoritas; *condicto are venditum Regi ab ipſis municipium, exſpectari diem proditioni opportunam, cetera in plano haberi.* Illi contra *per injuriam accuſatos ſe queri, crimen in delatores retorquere:* nec procul ſeditione aberant, cum Sauvagius (is Regi in urbe fidus) proponit ſatius fore urbem dedi, quam civium diſcordia dividi: ſi dividitur vi expugnandam, moxque ferro & flamma deſolandam; ſi gratuitæ deditionis legem ſubit, ſalva municipibus fore vitam, libertatem, & bona. Santorſius præfectus urbi, miſſo in caſtra Regia tubicine, habere ſe, inquit, quod Duci Engoliſmenſi communicet; arcani ſumma fuit deditio urbis, ſub certis legibus. Rex legem à ſubditis paſſurum ſe negans Deſplano ſummam rei committit, quo demum operante urbs dedita. Poſtridie tot . . ſe miſericordiæ Regis committunt municipes, præmiſſoque in caſtra Paſtore pœnam humilime deprecantur. Referam concepta verba, qualia per id temporis vulgavit prælum, ſane haud indigna quæ ad poſteros tranſeant. DOMINE, *Ecce genibus tuis advolutos ejus urbis rebelles, quam ſeditionis torrens vana Religionis imagine in præcipitium egit; quos vaſanus furor in Regem ſuum armaverat, adſunt ſubituri quam dixeris pœnam: qui non potes, niſi noſtro omnium excidio juſtus eſſe, abdica ſanctiſſimæ virtutis elogium, nobiſque miſericors eſto: aſt & juſtum eſſe licebit, & clementem ſimul; neque enim ſibi mutuò adverſantur virtutes ſororia invicem caritate conjunctæ. Afflictis vitam condonans, clemens ſimul eris & juſtus: eris clemens, quia perduellibus dabis, ut vivant; eris juſtus, quia ipſa vita nobis pro ſupplicio erit, dum rebellionis conſcientiâ tortore interno divexabimur. Si ad mortem depoſcimur, vim clementia patietur, nec*

Marginalia: 1621 · *Sauvage.* · *Saintorſe.* · *Deſplan.*

1621. *juſtitiæ fiet ſatis, majori crimine quam ut poſſit vita expiari. Abſit omen, abſit cum Iſraëlitis nos dicere*; Deum vidimus & morimur: *abſit vidiſſe nos Deum Galliæ tutelarem & mori.* Adhæreat lingua faucibus noſtris, *ſi quid poſthac loquimur contra te*: decidat à cogitationibus ſuis inanis, *quicunque noſtrum in caput tuum, triſte aliquid meditabitur*; oblivifcamur dexteræ noſtræ, *ſi tui aliquando oblivifcimur, Rex maxime, noſtra Hieruſalem, in qua ſperamus in qua vivimus. Vnum eſt quod impetremus; ſi quid preces enixæ valent, nempe ut fide & obſequio perduellionem, qua tibi obſtitimus, dilui patiare. Pereamus ultoribus ferro & flamma, niſi immane crimen (quo tibi rei ſumus) inconcuſſa fide penſabimus. Nobis omnibus unus in obſequium animus, &, ſi auſim dicere, in vitam ſpes una ex miſericordia tua.* Rex: *Optime*, inquit, *conſultum vobis ſpe, quam in clementia mea poſuiſtis; conſultum optime, quod renuntiatis factioni: utinam rebus ſolide conſtent verba hæc; utinam ex intimo cordis proveniant: dabit vobis poſtridie legem Comeſtabilis quam urbi veſtræ dixero: ſiſtite interea vos in officium.* Hæc Rex breviter, ut ſolet.

Deux Compagnies des Gardes. Poſtera die primo Eſdiguerius diluculo in urbem admittitur: prætoriæ cohortis ordines duo, quadringenti legionarii portas præſidio firmant; ſubſequitur Comeſtabilis; dant ſe obvii Conſules venienti, unaque Santorſius præſidii præfectus, & municipii rector: ille claves urbis, hic enſem ſuum offert: illi municipes mancipant Regi, hic militem. Exin rogatus, quid ſtatutum de fortuna oppidanorum & militum, reſpondit; *Salva fore utriſque libertatem, vitam, & bona, paucorum capite ſtatutum omnium vitam redimi: etſi unum omnibus crimen eſt, non decimandas ut olim legiones, fortuna tum ultrice ſæpe in immeritos; non plectendos militiæ præfectos, quos velut ſeditionum autores leges mancipant pœnæ: quatuor capitibus irato Regi litandum: reliqua ſalva fore, ſi factioni renunciabitur; ſi quæ pridie Regi dicta à Paſtore miles & municipes exſequentur.* Alto timore defixi hærent, quippe ſibi quiſque judicium timebat perduellionis conſcientiâ, qua rei omnes. At ne diutius in ſuſpenſo animi haberentur, exhibetur diploma regium, quo ad ſupplicium depoſcuntur Dionyſius Conſul, Farguefius pater Neracææ Cameræ procurator, Farguefius filius Paſtor Clairacenſium

Denys. La Fargue.

ſium, & Poyus Medicus. Actus in furcam Dionyſius Conſul, humerali purpureo, togaque conſulari indutus, Fargueſii, pater & filius viri ſeditioſi in patibulo finiunt; alius hic Miniſter ab eo, qui pridie ad Regem verba fecerat, qui facundiæ ſuæ vitam debuit: Poyo è ſcala mox præcipiti, Regis beneficio venia conceſſa, & vita. 1621. *Poy.*

Ira accenſus miles regius ex nece Termeſii (quem ſibi ereptum dolebat, urbana comitate multùm olim amabilem) ſtatuit urbem diripere, ferroque & flamma ulciſci amiſſum ducem: obſtitit vigilantia Modenæi (is capitalium in regia magiſter) diſtributo per urbem præſidio militari; ſic præda inhibita: aſt manſit ira, ſecutaque poſtmodum ultio in hunc modum. Vrbe egreſſus præſidiarius miles in adverſam fluminis ripam cymbâ traducebatur; regii procaciter per riſum & cachinnos primùm illudere, exin verbis atrocibus (invaluit ad fluminum ripas dicacitate prætereuntes inſectari, queis acriter retaliantibus, ingens vociferatio eſt, velut amentium) hoſtis medio alveo tutus ab incurſu, voce & cachinno remittit injuriam, quam ex utroque accipit, donec regii dicacitate vincerentur, puduit protervia vinci, qui armis vicerant. Funis erat ductarius, quem trochleâ facilis rudenti in utramque ripam protenſo nectebat, quo duobus palis in adverſum è regione poſitis, in utramque ripam commeabatur ſine remige. Regius miles viam ultioni quærens, ferro rudentem ſecat: ſtatim vacua remige cymba in ſcopulos agitur, pars magna ſorbentur aquis, qui nando in citeriorem ripam evaſerant, ferro cæſi; qui in ulteriorem (quod ſorte factum, ut varios agebat amnis) quia hoſte vacabat locus, illæſi. Atrox factum, & gravis Regi injuria à milite ſuo. Non apud omnes convenit ex qua demum cauſſa excita ſeditio. Qui de obſidione Clairacenſi ſcripſit Autor anonymus, eò diſſidii cauſſam refert, quod armatum (contra legem deditioni impoſitam) præſidiarium, facto impetu regius miles exarmaſſet, quo reliquos ex conjectura deſtinatæ cædis invaſit metus, adeo ut turmatim ſeſe vitando periculo in cymbas conjicerent, quæ impares oneri, ſubmerſæ: quæſitam in fune tranſverſario ſalutem, dum cymba mergitur, qui item impar oneri diſrumpitur. Contra, expeditionis in Aquitaniam regiæ Scriptori placet, diſploſionem è longinquo, ſignum victoriæ, vel (quod aſſolet) *Modenè grand Prevoſt.*

1621. let) exonerandorum ſcloporum cauſſa factam, terruiſſe incautos, adeo ut in portu naufragium fecerint. Prævaluit violatam à milite noſtro fidem, quod Regi pergrave, & noxium. Non defuere qui crederent ferocitatem Montalbanenſium, militis noſtri perfidia auctam: Rex, ne impunè foret ſeditio, in autores inquiri jubet, qui mox ad fluminis ripam, eodemmet quem præciderant fune, in furca finiunt.

Du Vair. Toneins. Sub finem Auguſti Væræus Procancellarius Toneinſii moritur ex peſtilenti febre, quæ per ea tempora graſſabatur. Cadaver viri olim illuſtriſſimi ſecundo flumine Burdigalam delatum, ingenti parlamenti Burdigalenſis luctu excipitur: ivere in occurſum ferali pompa Senatores, exceptumque perhonorifice cadaver in portu, mox decretum illi de publico funus. Erat majeſtate venerabilis, quales Roma olim vidit & mirata eſt Fabricios, Cincinnatos, aut Fabios; ſagax, ſeverus, ſapiens, oratorum ſui temporis Princeps, qui locutionem Gallicam aut reſtituit decori ſuo, aut decorem primus in eam invexit: Stoïcorum philoſophiam ſcripto tradidit, & ſecutus eſt. Patre libellorum ſupplicum in regia magiſtro natus, vix adoleverat cum Advocatus fiſci renunciatur; exin Parlamenti Provincialis Princeps adhuc ætate valens: vergentibus in ſenectam annis Procancellarium agit, nec multò pòſt movetur: reſtitutus dignitati, ſigilla iterum adminiſtrat magna integritate: mox Epiſcopatu Lexovienſi donatur. *Liſieux.* Regi autor eſt bello contra Sectarios movendo, prætextuque ex rebellione quæſito, ſectam opprimit: denique qui Autor belli, in bello moritur. Hæc de Væræo veri amantes. Ceterum, ut pronis auribus accipiuntur obtrectatio & livor, non defuere qui oblatrarent; *Auſterum legiſlatorem* (ajebant) *& rigidum, aſt non in omnibus; ſi quid privatim ipſum contingeret, deflexam legem benigna interpretatione in favorem autoris, quod Stoïca rigiditate procul, quam ſectabatur. Ita cum legem procuraſſet Reipublicæ perutilem, qua abrogabatur jus annuum, cujus beneficio ſalva erant præfecturæ magiſtratibus per præſtitam in ſingulos annos Regi penſionem; iniquum, ajens, ære parari virtutum præmia, venalemque haberi purpuram regis, accidit morientium liberis perire officiorum pretia quæ poſſederant patres: nempe ejuſdem autoritate, qui ſenatus principatum (cujus nullum erat ex lege commercium) gratis ad majora vocatus pretio numerato ven-* *Le Droit Annuel.*

 1621.

vendiderat, quod prima apud parlamenta dignitatis commercium, ab eo demum exemplo velut ex re licita invaluit. Adeo verum eſt ipſis Stoïcis, quandoque ignotum eſſe arcanum ſcientia, quo ſibi, aliiſque æqua lance jus reddere docetur homo. Hæc in Væræum inimici, quæ mihi parum conſtant. Certe ſi vera eſt poſtulatio, hic unus viro nævus eſt inter magnas virtutes. Circumfertur ejus teſtamentum non alio quam philoſophi Chriſtiani apparatu, cujus hæc ſumma eſt; *Natum ſe corpore invalido, labori aſſiduo imparem, infelici memoria, neque acceptum natura referre aliud, quam animi ſagacitatem, per quam è longinquo futura pravidit, qualia ſibi in privatis, qualia in publicis Deus Regi & Regno deſtinaverat. Varaa gentis infortunia fuiſſe maxima, quo tempore bello inter Henricos Reges civili deſolabatur Gallia: ſenſiſſe ſe tamen adeo propitium Numen inter procelloſos ſeditionum fluctus, ut ad ſumma dignitatum faſtigia ſupra ſpem evectus, prater ambitum dives, ultra meritum cumulatus honoribus, primoribus Regni haud inviſus, pracarus populo, habeat unde immortalem ejus providentiam laudet, qui homuncionem eò provexit, quo ne aſcendere quidem auſa ipſius cogitatio. Vixiſſe ſe in hanc diem, &, quandiu vita ſuppetet, perſtiturum in fide Catholica, Apoſtolica Romana; doluiſſe tamen & dolere adhuc vehementer, quod Eccleſia reformatio eorum avaritia & ambitione tardatur, quorum pracipue intereſt mutari in melius, qua labantis licentia ſeculi in Eccleſiam pernicioſe invexit. Deum Optimum Maximum humiliter & enixe à ſe oratum ſæpius, eorum animos, queis incumbit ſacrorum cura, ut flecteret huic reformationi procuranda. Si Lutetia obiret, aut in vicinia in Bernardinorum cœnobio ſibi tumulum legere, ſi Lexovii, in Eccleſia metropoli velle operto vultu efferri cadaver, feretro dein plumbeo recondi, cui ſuperimpoſitum marmor nullo apparatu ea omnino inſcriptione:* *Liſieux.*

GVILLELMVS DV VAIR, EPISC. LEXOV. FRANC. PROCANCEL. HIC EXSPECTO RESVRRECTIONEM ET MISERICORDIAM. NATVS VII. MAJI, ANN. M.D.LVI.

Legata ab eo pie relicta vix quinquaginta librarum millia excedebant, leve in pauperes donum, ſi Franciæ Procancellarium ſpectas, ſed viri integerrimi paupertati conveniens. Cœlibem magna virtute vitam exegit, quintoque poſt ſexageſimum anno finiit, corporis adhuc & animi viribus inte-

1621. integer. Extinctum flevit populus, unaque & omnis ordo Galliæ, hinc maxime quod nemo occurrebat qui pari dignitate ſubſtitueretur. Dolorem probis intendit Comeſtabilis Luynæi protervia, qui ſtatim ab exceſſu Væræi Procancellarium agere, maximoque litterarum & togæ contemptu ſigilla ſibi arrogare ſuſtinuit; idem apud quem armorum imperium erat: ſic jura omnium penes unum fuere. Sacri ſcrinii (ubi regium ſigillum aſſervari ſolet) claves habuit diu vir impotens ſui, è collo pendulas, quaſi non ſatis foret contra jus poſſidere, niſi oſtentarentur, novo, & in hanc diem inuſitato exemplo.

Rex, Clairaco expugnato in Montalbani obſidionem arma convertit: ante tamen quam huic ſe expeditioni accingit, Mayenium ad Montalbani confinia delegat, circumjectis Sectariorum urbibus in deditionem accipiendis, aut vi expugnandis, niſi eſſent longam obſidionem paſſuræ: intactum eſſe placuit quodcunque diu obſtiturum erat, quippe exhauſto poſt longam militiam Regis exercitu vix virium illi ſatis patrandæ obſidioni quam deſtinabat, niſi integris Mayenii copiis augeretur: ſic fama & nomine ſuo Mayenius, ſic metu hoſtium, bellum geſſit non infeliciter, ut infra tradèmus. Ingreſſurus eam Aquitaniæ partem, ubi Parlamenti Toloſani territorium incipit (Reſſortum vocant) ſcribit ad Senatum in hæc ipſamet verba.

Le Reſſort.

DOMINIS Parlamenti Toloſani. DOMINI, *Ex quo mihi Aquitaniæ procuratio obtigit, optavi facto aliquo votum exſolvere, quod* VOBIS *& Vrbi veſtræ nuncupaveram; res in hanc diem infecta eſt, voti reus ſum, quo obſequia vobis, & omnem rebus veſtris curam promiſi. Statueram ire ad vos dicturus coram, quæ ſcribo, id modò neque Regis res, nec veſtræ patiuntur; Ecce exſolvo votum, veſtræque omnium ſaluti & libertati milito, viciniam Vrbis veſtræ ſectariæ labe repurgans: quod mihi onus à Rege impoſitum eo exſequor lubentius, quo veſtra intereſt. Neracum, Calmontiumque (ut ſcitis) expugnavi; debitum Deo beneficium: mox Toloſæ circumjectas Rebellium arces aggrediar, non laboris pro vobis, non vitæ parcus. Agnoſco affectum erga me veſtrum, non agam hic verbis, qui malim redamare agendo. Rex quam primum Montalbani obſidionem molietur, ego præcurſor venio parandis viis. Non merui in hanc diem applauſum*

Nerac. *Caumont.*

ſum & amorem veſtrum; efficiam poſthac officiis & omni gratitudine, ut meruiſſe dicatis, &, ſi rei inaſtimabili pretium eſſe poteſt, gratiam acceptam compenſabo. 1621.

DOMINI, *Humilis, addictuſque in obſequium*
XIV. Iulii, 1621. *vobis* H. LOTHARINGVS.

Hæc ad Senatum Mayenius: ſecutæ ad eundem Senatum Regis litteræ, quibus ſubmonebat, *patrato ad Aquitaniam inferiorem bello, ſigna ſe in ulteriorem conferre, domandis Rebellibus; promiſſa ſibi in eam expeditionem ſubſidia, ſperare ſe ab Vrbe ſumme Catholica, & ſumme fida.* Dictæ legi obtemperat, Senatu autore, municipalis Magiſtratus, arma, commeatum, & militem ſubminiſtrat, pulverem tormentarium, globos, & reliquum belli apparatum, quorum Toloſæ tum copia ingens: tormenta item bellica (quæ regii modi appellitant) tredecim conceſſa. Interea ſalutando Regi delegatur de more Caminadæus, alter à primo Præſes, unaque ſex è Parlamento veterani. A Carolo IX. in eam diem, Regem Toloſa non viderat, quo magis in ſuſpenſo erant ſuffragia deliberantibus de ritu & formula excipiendi Ludovici: conſulta exacti ſeculi acta docuere quatuor tantum cum Præſide Senatores occurriſſe Carolo IX. aſt, quia Ludovicus victor & triumphans veniebat, placuit ſuppleri numerum; lecti ſex qui Regi Aginnum obviam irent. *Le Preſident Caminade.*

Quo anno, poſt Pauli V. mortem Gregorius decimuſquintus in Petri Cathedra ſedere cœpit, ſcripto gratulatur Regi Chriſtianiſſimo ex proſtrata in regno ſuo hæreſi; ipſa referam verba.

Cariſſimo in Chriſto Filio noſtro Ludovico, Francorum Regi Chriſtianiſſimo, Gregorius XV. PP.

Cariſſime in Chriſto Fili noſter, Salutem & Apoſtolicam benedictionem.

REGIÆ *fortitudinis tua præclara facinora, quæ totius orbis Chriſtiani mentem in ſe convertunt, paterna noſtra ſolicitudinis oculos militaris gloriæ ſpectaculis, & triumphorum ſpe non mediocriter oblectant: etenim cum hæreticam impietatem alibi conquieſcentem, alibi crudeliter dominan-*

 tem

1621. *tem mœrentes conſpicaremur; nunc exercituum Deo gratias agimus, quod tempeſtivo ad præliandum tempore Majeſtatem tuam ad Catholicæ religionis dignitatem aſſerendam armaverit. Præclarum regalis militiæ tyrocinium, & Chriſtianiſſimo Rege dignum! quam ætatem alii deliciis, & luſibus per ſocordiam, & inſcitiam conterunt, tu procerum diſcordiis componendis, exercitibus ductandis, hæreticorum arcibus oppugnandis glorioſe juxta, ac feliciter tranſigis. Neque enim ſine Dei conſilio, in cujus regno Reges regnant, credibile eſt ineunte adoleſcentia, te tantum opus, & tam arduum eſſe aggreſſum, ut quæ alios pericula & rerum difficultates retardarunt, ea ipſa invictam animi tui magnitudinem incitarint. Fruere,* CARISSIME FILI, *tam præclara fama nominis tui, ac Deum tecum præliantem ſequere, ut qui Iſraëli fulmen, & clypeus eſſe videris, laus Iſraël, & gloria univerſæ terræ propediem habearis. Nos quemadmodum ex hoc altiſſimo Apoſtolicæ dignitatis faſtigio, quò nos licet viribus impares, miſerantis Dei dextra deduxit, exercitibus tuis præſenti animo interſumus, ita & divina accuratiſſimis precibus paramus ſubſidia. Tametſi quæ cohortante Pontifice, & rogante virtute tua cœpiſti, non veremur quin conſtanter perfecturus ſis; patere te tamen noſtris cohortationibus inflammari, ſaltem ut de veræ religionis dignitate ſoliciti eſſe, & tuæ gloriæ favere videamur. Multa ſane hactenus debes divinæ beneficentiæ, atque ut ſpes, & votum noſtrum eſt, plura debebis: ſed profectò excelſum iſtud ingenium non humanæ, ſed cœleſtis ſapientiæ præceptis imbutum credi par eſt: cum ſeriò intellexeris regnorum fundamenta uni orthodoxæ fidei veritati inniti, neque enim Domino civitates non cuſtodiente, ullus unquam principatus ſecure conquieſcet. Quam fideliter Regis ſolium propugnabunt, qui Sanctos ſuis templis dejecerunt, cœloque ac numero Beatorum eximere tentarunt? qui inſtituta majorum, Regum mores, Pontificum ſcita, Sacerdotum ceremonias impia crudelitate condemnant. Hæc Reipublicæ Chriſtianæ turbamenta, & Galliæ dedecora imperator Regum Deus, glorioſæ iſti juventuti tuæ comprimenda, atque extinguenda reſervavit. Cogita nunc univerſam Europam, ex tuorum præliorum eventibus ſuſpenſam, expectare quam celeriter Oceanum te duce tutiſſimi belli impetus naviget; ut quod hæreticorum perduellium aſylum, & propugnaculum*

culum eſt, præclariſſimum in omnem poſteritatis memoriam oſtendatur victoriarum tuarum monumentum. Scimus te neque formidine, neque inconſtantia ab incœpto opere poſſe revocari: reminiſcere tamen principi, religionis cauſſam tuenti, Sanctos ipſos quorum dignitas vindicatur, commilitones adfuturos: profectò in his aquis Deum adjutorem invenies, cujus pedibus fluctus in terra morem obduruerunt, cujus exercitibus unda utrinque diviſa, atque in parietum ſpeciem lapideſcentes aditum præbuerunt. Tunc enim in ſpem certiſſimam adducemur, te regno bene conſtituto, & domita iſtic impietate, poſſe aliquando Orientem, Occidentemque victoriis Gallicis conjungere, majorum tuorum gloriam æmulatum, qui Pontificum cohortationes, non ſecus ac Dei juſſa venerati ſunt. Id te hortatur ſanctiſſimus LVDOVICVS, *cujus nomen refers, & actiones imitaris; id gentis tuæ auctores, qui Apoſtolica autoritate in religione propaganda firmiſſimum Regiæ tuæ domus jecere fundamentum.* 1621.

Sequere, CARISSIME FILI, *orbis decus, cœleſtia juſſa, effunde iram tuam in gentes, quæ Dominum non noverunt, ut æternæ miſericordiæ theſauros compares Majeſtati tuæ, cui Apoſtolica autoritate amantiſſimè benedicimus.*

Datum Romæ apud Sanctam Mariam Majorem, ſub Annulo Piſcatoris 10. Iulii, anno M. DC. XXI.

Pontificatus noſtri anno primo.

Hic typus litterarum ſummi Pontificis ad Regem Chriſtianiſſimum, ex quibus patet creditum ab ipſo, moveri bellum Sectæ, & Calviniſmo: fuere item externorum principum plerique, qui idem crederent & indignarentur: ſed Germaniâ bello tum civili penitus deſolatâ, nihil ea parte timendum Regi ab hæreticis principibus Sectæ fautoribus, quorum caput Fridericus Comes Palatinus nedum Bohemiam, ſed & Palatinatum amiſerat. Iacobus magnæ Britanniæ Rex, intentus libris parum curabat bellica. Alta Hiſpaniæ indagini caligo erat: quid enim præſagiendum ex Secta apud Gallos domita, niſi ut Ludovicus ab infantia armis aſſuetus, & belli amans, confecto inteſtino, moliretur externum? Sectariorum ruina minabatur rebus Hiſpanicis, quod præcipue agnitum ab eventu; ſed (ut omnium rerum viciſſitudo eſt) Hiſpani Conſilii profunda ſagacitas laudata patribus noſtris, ætate noſtra evanuit, quod ſequentes anni docebunt.

1621. Rex expeditionem Montalbanam alta meditatur mente, diſponitque arma & militem patrando facinori, quo non antè majus: ex adverſo, Rohanæus paratis omnibus propulſando obſidio neceſſariis, in Galliam Narbonenſem cum Comite Orvallo penetrat, nempe pelliciendis in partes ſuas indigenis quos nutare audierat, procurandoque in Autumnum ſubſidio obſeſſis, neque enim de obſidione ambigebatur: Caſtrum petiturus, Tarnum ad Inſulam vado tranſmittit, urbs eſt in Albigenſi agro, media inter Montalbanum & Caſtrum: quinquaginta illi omnino cataphracti, levis ala, quo velocius iret & incognitus: tentant in tranſitu prælium Inſulani, gens belli rudis, colendiſque agris aſſueta magis, quam armis. Rohanæus cui in ſolo inimico vincere periculoſum, vinci exitiale, progredi tutum & fidum erat, detrectare pugnam, fugæque victoriam ineſſe ratus, neglecto hoste, qua patebat via tranſire; in plano tunc tranſitus & fuga, aquis æſtiva ſiccitate demiſſis, & qui obſtabant equitatu invalidis (illi omne in ala præſidium erat.) Caſtro Albigenſium ad Cebennos vocatur; eam provinciam Comitiorum reſcripto Caſtillonio delatam ſupra memoravimus; hinc æmulatio inter Duces, ægre ferente Caſtillonio, quod ſe inſcio imperii ſui provinciam Rohanæus attigerat. Vix ad fanum Hippolyti pervenerat, cum Briquemautius Caſtillonii litteras ad ipſum perfert, queis querebatur, *ſpretam injuriâ autoritatem ſuam, neque ex alia cauſſa ad Cebennos veniſſe hominem rerum novarum avidum, quem affectando rerum imperio, cujus ipſe cum poſſeſſor legitimus ſit, plane uſurpatorem eſſe qui privata autoritate occupat.* Rohanæus vocatum ſe ab ipſo Caſtillonio excipiebat, nempe habendo ſimul colloquio pro ſalute labantis Sectæ, exhibebatque in eam rem litteras ipſius manu ſubſcriptas: privata hinc diſſidia invicem; quod Sectæ deterrimum fuit.

Caſtres. L'Iſle. Le Tarn. Albigeois. Les Habitans de l'Iſle. S. Hippolyte. Briquemaut.

Ineunte Auguſto navis Batava, arma omnis generis, Galliæ Narbonenſis Sectariis Amſtelrodamo aſportans, plagam Agathenſem incaute legebat & trepide: ſcopuli & vada circumeminent, quibus navita per tenebroſa ſubagnitis, dubiuſque quonam impelleret navim, anchoram in alto jacit, cymbæque credit exploratorem: ille oram præterlegere, vagus ut ſors agebat; donec è longinquo apparuit,

quod

quod per opaca noctis latius ſeſe per lucernam effuderat lumen; huc cito remige cymba impellitur. Lembus erat non procul littore piſcationi de more ad lumen faciendæ: piſcatorem explorator de littore, & incolis diſtricte interrogat, *agnitum quidem à ſe ex charta mare Gallicum; at ignotam plagam, fallacia ſcopulis littora, vadiſque incerta; Foſſas Marianas peti, non hinc procul ſitas; ignorari qua tranſitus ſit: præmiſſum ſe littori explorando, interea jactam in alto anchoram.* Ad hæc piſcator (nihil hærens quin ſubſidium Sectariis Galliæ, à Batavis amica gente mitteretur, quippe exploratorem Batavum agnoverat ex lingua & habitu, Foſſaſque Marianas peti audierat, Sectæ ea plaga præſidium) totus ſe in diſſimulationem componit, amplexatuſque quem perditum ibat: *Bonis*, inquit, *avibus ades fortuna ſupra ſpem debitor, quæ te incolumem poſt longum errorem ſiſtit, cui navigas plagæ: in radice monticelli ſumus, cujus ſummo in apice arx Sectæ præſidium Gallicæ; tibi & tuis fida ſtatio, quam, ſi ſequeris monſtrantem iter, tot emenſus pericula jam, jamque tenes. Vna utrique noſtrûm eſt cauſſa; ego reformatus, ego in Foſſis Marianis natus, ego Caſtillonio Duci maximo ſubditus, neque hinc procul Foſſa Mariana, & Caſtillonius.* Adoravit nauta fortunam, quæ jactatum diu, poſt emenſa tot utroque mari pericula, optato tandem portui ſiſtebat incautum & pene deſperantem: *Neque*, inquit, *diſſimulabo tibi hoſpes, quem à Deo miſſum exiſtimo; & ego reformatus ſum, & Foſſas Marianas peto, & Caſtillonium acceptum fero pro patrono & Domino.* Exin ut ſunt garruli cum indigenis peregrini, præcipue ubi aſſimilat fortuna caſus, *Batavam navem, ſumptibus Septimanici Circuli empta Amſtelrodami arma, Foſſas Marianas portum excipiendis, emptionis autorem Caſtillonium prodere*: crederes in fratrem incidiſſe, adeo faciebat ultro conſortem fortunæ ſuæ, gnarumque omnium. Piſcator inſtare ad hæc acrius, *Etſi*, inquit, *primum diluculum vulgo in hac plaga repentino fluctu mare exaſperans, in fida ſtatione exſpectare voles, quam monſtravi arcem procurat vir Caſtillonio fidus, qui & ipſe reformatus honori ducet excepiſſe hoſpites reformatos.* Non recuſavit gratiam explorator; nauclerus & ipſe in caſſes ruens navem huc monitus agit. Eſpinautus Ceticæ arcis præfectus à piſcatore præmonitus, hoſpites amplexatur, lauteque

[Margin: 1621.]

[Margin: *Aigues-mortes.*]

[Margin: *Eſpinaut Gouverneur du Cap de Cete.*]

1621. teque excipit; propinato largius mero præbibitur Caſtillonio ſoſpiti, vocatur ad epulas miles navigii curam habens; relicti in præſidium vino immerguntur: demum nemine obſiſtente navim occupat Eſpinautus. Batavi hæſitare primùm ad rem non prævisãm, *fidem publicam opponere, fœduſque Batavos inter & Gallos antiquum, ducto ex jure gentium argumento prohibere injuriam; violatam queri inter amicos hoſpitii ſanctitatem.* Eſpinautus excipere *ex fide, ex fœdere, ex jure gentium à gente Batava antè violatis quam ipſe violaverit; Sectariis Galliæ in Regem ſuum perduellibus, arma ab ipſis ſubminiſtrata: flagranti in crimine interceptis pœnam fore leviſſimam ex jactura armorum; proditorem fore ſe Deo, & Regi niſi exarmaverit (quod opportune in manu habet) & Dei & Regis inimicos.* Rareſcentibus ad primam auroram umbris tormenta hoſtium bellica diſploduntur, queis monitus Mommorancius, qui tum Pedenatii quatuor à Cetico promontorio milliaribus agebat, huc ſe ſtatim confert, neſcius quid eo ſigno moneretur: nec multò pòſt navi educuntur ſeptem regii modi tormenta bellica (duplicia vocant) leviora octo, quæ expedita, promptiſque percommoda expeditionibus, minus in obſidiones valent quam in fortuita prælia. His addita tormenta octo queis armata navis; ſcloporum quatuor millia, ſclopetorum majorum, aut minorum, (carabinas, & piſtoletos vocant) ſex millia, haſtæ bis mille quingentæ, thoraces ahenei quingenti, totidem militares ſagi, pulveris tormentarii ducenta centupondia; pilarum ad tormenta bellica, millia decem, plumbi copia ingens, poſtes roborei (ſtruendis pontibus, pluteis, clauſtris, & repagulis) quantum capax oneraria ingens; præda omnis ducenta aureorum millia, & eo amplius æſtimara. Diviſæ Mommorancium inter, Eſpinautum, & Graſſum (id piſcatori nomen) manubiæ, Regi tormenta bellica addicta, mox arma venalia, per municipia Catholicis diſtribuuntur, ut cuique opus. Fidem ſuperat quanta hinc jactura Sectariis Septimaniæ, quibus hæc arma inferebantur. Decreto circulari ſancitum nuper, emenda Amſtelrodami arma de publico, in id pecuniam Sectarii Narbonenſes, in id curam Caſtillonius, & (qua valebat multum apud Batavos) autoritatem contulerant: triplex in Sectarios damnum ab una clade, Caſtillonio, armis, & pecunia amiſſis: quippe Caſtil-

Pezenas.

Canons de calibre Royal. Pieces de Campaigne. 4000. harquebuſes, ſix mille Carabines, ou Piſtolets &c.

ſtillonius pro proditore habitus cauſſa indicta rerum administratione movetur, & proſcribitur, quod infra memorabimus. Hæc ad mediterraneum. 1621.

Ad Oceanum crebris terra, marique incurſionibus Rupella fatigatur, circumjecta urbi prædia, agroſque populante Eſpernonio, per varios fortunæ caſus, quos in tranſitu narrare haud pigebit.

Ineunte Iulio Eſpernonius (quo commodius vaſtaret circumſitos Rupellæ agros) ſtatuit haud procul muris caſtra metari, jamque ad quartum ab urbe lapidem venerat, cum ab Eccleſiæ veteris maceriæ erumpit ex improviſo armata manus: ſclopigeris equitantibus, queis primum cornu obtigerat, prima prælii moles incumbit, ſuccedunt legionarii, donec tota per obſtantes irrumperet cohors. At majus in via periculum: prætergreſſos excipit palus, fallacibus aquis, aut cœno impervia: quærentes opportunum tranſitui locum, ab Eccleſia (namque illuc iterum ſe receperat hoſtis) infeſta diſploſione petebantur; propius admotos, & jam urbi imminentes excipit nova palus, cujus dum explorantur vada, milite per imperitiam in unum locum conglobato diſploduntur è muris bellica tormenta viginti, quorum, etſi in confertum agmen collimatio, vagi & incerti pars magna ictus erant, quia è longinquo. Interea ſuggreditur urbani præſidii miles, notamque paludem inſedit fiſus loco, quem ſæpius exploraverat, qua apertus, qua vaſtis circùm ſaltibus avius, legionariis eo commodior ſtatio quod alariis erat impervia. Aquas cæcis interdum gurgitibus tegebant junci & cannæ, fallax paludum continens, quo regius miles incaute properans ſorbebatur, inulti cadunt, aut: merguntur velociores, lentius progreſſi ſalvi prætereunt; quippe inventus tandem callis per quem in tuto tranſitus fuit: prætergreſſi, hoſtem in paludes retrudunt. Valeta Eſpernonii filius dumetis & juncis deliteſcentem & implicitum à fronte aggreditur, Roulhacus à tergo invadit, ſic medio ſaltu hoſtis diſploſione infeſta transfigitur: haud procul ludo venatico erat pugna; niſi quod pro apris aut damis, homines figebantur. Poſtridie Surgerio Iarriam progredi placuit (pagus eſt Rupellæ adjacens, eoque regiis ſtatio intuta) Marchio Roulhacus, & Baro Bironius occupando, vallisque & clauſtris muniendo præmiſſi; hic levi pugna invadit, firmatque *Roulhac. Biron.*

omni

1621. omni præſidio locum, ille qua timebatur ab urbe erupturus hoſtis, occurrit. Veſpreſcente die exercitum Eſpernonius (quantus erat) huc ducit, exploratque ſitum: aſt loco anguſtiore, quam ut quinque hominum millia contineret: circumjectis pagis diſtribuuntur alæ; legionarii qui Iarriæ metari nequiverant, Crucigalerum & Calvetum invadunt, regioque præſidio firmant: nec longa quies.

Croix-chapeau. Calvet. Lanoue.

Lanovius vir natalibus & militari virtute illuſtris (cujus deceſſores exacto ſeculo inter Sectæ præcipuos habiti) ſibi, & Rupellanis indecorum fore exiſtimans ſi in vicinia urbis, flamma & ferro impunè graſſaretur exercitus impar; militare præſidium armat, erumpitque dum è muris municipes ſpectant prælii exitum: mixti haſtatis ſclopigeri lente ſuggrediebantur, ipſe legionarios ſuſtinebat ala expedita. Eo ordine clam & ſine ſtrepitu in regiorum caſtra dilabi miles, vigileſque opprimere, ante quàm agnoſcerent hoſtem, reliqui in fugam acti: Roulhacus & Bironius dubios voce & exemplo confirmare: ipſe Eſpernonius propere accurrens vagos colligere, & conglobare in aream, quam prælii vocant (locus eſt ad quém caſibus repentinis confluit miles velut ex condicto.) Habito demum delectu ſexcentos Valetæ filio equites committit, in hoſtem irrupturos. Lanovius pedem refert metu, aut dolo. Dolo factum ex eo conſtitit, quod, dum regii acrius inſtant, certàque velut victoriâ fugaces inſequuntur, ex muro urbis diſploſa in eam partem XX. tormenta bellica: conferta acies erat, hinc certis ictibus cæſi, & ſauciati plurimi, minore jactura, quia è vulgo erant. Sic fuga, hoſti pro victoria fuit. Receptui canebatur, cum ad lævam auditæ objurgantium voces: non tulit audaciam Eſpernonius, militemque ſine mora in eam partem rapit. Molinetum (id arci nomen) militari præſidio firmaverant Rupellani, loco muris adeo imminenti, ut ab urbe colubrinis propulſari poſſent oppugnantes: bipertito agmine experimur; hinc ſexcenti ſclopigeri lecta manus fatigando hoſti; illinc prætoriani vigiles centum, haſtatique mixtim, & qui cominus venabulo experiuntur ſexcenti, ſcalis, crepitaculiſque irrumpunt, circumequitat phalanx prohibendo ab urbe ſubſidio: voluntarii nobiles (quod apud Gallos fieri amat) æſtu prælii deſiliunt ab equis, haſtaque pugnant in primo cornu, nobilium exemplo accenditur vulgus. Lanovius re-

Champ de Bataille.

Les Gardes du General. Piquiers, halebardiers, petards.

centi

centi milite erumpit iterum, at media Molinetum inter & urbem phalanx regia, viam vetat: ſic pugna duplici dimicatum, nobis infeſta omnia; referente pedem Lanovio ab urbis muro petebamur tormentis minoribus, quæ falconetos appellant, quo factum ut fugientes denuò vincerent: parte alia Molinetum hoſti pro munimento erat, unde per continuam diſploſionem inulti cædebamur. Iam propius admota arci noſtra legio diſploſionem ſiſtit ab urbe, quæ æque infeſta obſeſſis futura erat ob viciniam; neque enim in nos ab urbe poterat collimari, niſi & paſſim peterentur qui in arce erant; ſic intermiſſa diſploſio, quod noſtris in ſolatium, obſeſſis in excidium fuit. Interea Rupellæ vulgus, fœminæ, pueri, ſenes, majori quam ante frequentia accurrere ad muros ſpectandæ pugnæ, expaſſiſque modo ſignis urgere ad prælium, militem ſuum; modò obſeſſos, tympanis & voce accendere: lætum exitum (ſi quem fortuna dabat) popularis applauſus, & publica excipiebat acclamatio, ſilentio profundiore & luctu adverſa ſuſtinebant. Demum inclinata in veſperam luce, aſcenſione ſuperantur muri, & quanquam hoſtis ſtrenue dimicat, vincitur; ducenti erant quorum pars magna prælii æſtu cæſi, paucis permiſſa deditio: mox ignis arci ſubditus; proxime inſtabat urbi hic locus, eoque intuta manſio regiis. Ea die Eſpernonius (quanquam ſenio gravis) ſpecimen virtutis edidiſſe fertur, quo non ante majus: adeo vera eſt vetus apud Gallos parœmia, *Generoſum natura equum, nulla fieri poſſe degenerem ſenecta*! Exhibuit item ſe Valeta optimum belli ducem & ſtrenuum militem, Bironius haud indignum ſe oſtendit Bironio nomine, quod olim bellis illuſtre civilibus & externis; Roulhacus item magnum ſibipromeruit nomen, quæſitumque exacta militia decus auxit, pro munere caſtrametatoris, quo defungebatur, diſtribuens imperia militi.

1621.

Fauconneaux.

Bon cheval, ne devient jamais roſſe.

Non abibat ſine prælio, aut velitatione dies ulla, nec æqua ſemper fortuna; modo regii, modo victores Rupellani: aſt quanquam, hoſtis vinceret, proſternebatur agri vaſtatione ſui, per quam, utraque meſſe caruit Rupella quod præcipuum Eſpernonio munus. Neque ſatis populari agros & prædia, niſi in ipſam urbem ferrum & flamma graſſaretur. Adjacebant muris molendina loco oppidanis percommodo; cremari placuit: duo legionariorum millia trecenti equites patran-

1621. trando facinori deliguntur. Alta nox erat,& in rem præſentem opportune illunis;progredimur,ne colliſa inter ſe arma ſtrepitum ederent, diviſis invicem ordinibus, rari, & ſilentes, tandemque molendinis ſuccedimus impræviſi: crepitacula portis,ſcalæ manuales feneſtris admoventur,unaque per portas & feneſtras impetu facto irrumpitur; dormiebat alte præſidii miles, fiſus propugnaculo urbis provectiore, quo tegebatur; & ecce vix diſcuſſo ſomno ferro tranſigitur. Tabulata ex ligno vetere, igne crepitant, terrentur ad murum vigiles fulgore inſolito: orta ſtatim tota urbe ſeditio, velut timentium proditionem à ſuis; donec agnitum procedere ab hoſte incendium. Mompolianus Forcæi filius mille & ducentos legionarios raptim in urbe colligit, erumpitque in Regios, micante per flammam velut ad ſolis radios armorum chalybe: magna hîc virtute utrinque dimicatum; inclinantem in regios victoriam, fortitudine ſua diu ancipitem facit Mompolianus, neque inultum erat incendium, ni vulnere in mediam frontem accepto tardaretur ferox adoleſcentis impetus: extrema illi calamitas fuit, præpeditus oculorum uſus, dum uterque cruore ſuffunditur ex fronte deciduo: nec videre, nec ſtare capax, legionario committit ſe; ſic in urbem reducitur. Hic finis prælio, quo cæſi Sectariorum centum, regiorum viginti. Eſpernonii baculus, quo deſignabat imperia hac illac vagus, plumbea glande colliſus eſt; glande alia transfoſſa galeri ſumma pars, qua capiti ſupereminet. Roulhaci equo immani vulnere transfoſſo, ipſe leve in capite vulnus accipit. Poſtridie viginti excurſores urbe egreſſi,quæſitis longo errore anfractibus,per incognitum regiis iter ſuggreſſi, nec procul caſtris deliteſcentes, præfectum militiæ noſtræ longius à ſuis divagantem in vincla conjiciunt, prædaque ovantes, metu inſidiarum, regreſſum alia via moliuntur,fato ſibi improſpero; quippe Eſpernonius ſagacitate & belli experientia (queis multum valuit) vias Rupellam omnes,quæ notæ & faciles erant,profundiore vallo & clauſtris obſtruxerat,quo nunquam in caſtra impræviſus hoſtis irrumperet; ſic negatus receſſus prædonibus. Ad hæc præfectus, etſi in vinculis erat; *Video*, inquit, *prædam vos eſſe prædæ veſtræ*. Illi diu diſſimulare, quæſitiſque viarum anfractibus hac illac anxie divagari, donec exhauſtis plane viribus equi deficerent, demum prærepta omni in effugium

gium ſpe, fatentur captivos ſe captivi ſui, orantque ut Eſpernonio pro ipſis interceſſor eſſe dignetur. Certe comicum plane fuit, quando Eſpernonio hic præfectus prædones exhibuit in hæc eadem verba; *Siſto tibi viginti homines, quos poſitus in vinculis, unus homo egit in vincula:* explicationem ejus ænigmatis, & riſum, ſecuta eſt vita & libertas permiſſa, capientibus una & captivis. 1621.

Vrbi adjacet opacum nemus, hîc Lanovius inſidias ponit ſiſus loco, quia profundis circùm ſaltibus claudebatur; miles poſt exactam in inſidiis noctem, alta jam die, copiam annonæ depoſcit exhauſtus fame: haud procul erat mapale ruſticum, unde hoſti commeatus, & clades fuit: immortale paſſim eſt ruſticorum in milites odium, ex deſolatione prædiorum. Deteguntur indicio ruſtici latebræ, Eſpernonius Niulocium ire in hoſtem jubet, unaque cataphractos *Niulieu.* centum: monſtrante viam eodem indice quæſiti anfractus, & per receſſus abditos latebræ, donec ala omnis Rupellam inter & lucum, ubi hoſtiles inſidiæ, deliteſceret: mens erat viam occludere fugientibus. Lanovius refectus cibo conſcenderat arborem perſpicilloque Hollandico circumjectam late plagam anxie explorabat, cum à tergo inſidias inſidiæ invadunt. Qui ad radices arboris poſuerat ferrum, præcipiti niſu devolvitur, ſclopoque arrepto loricam circumducebat humeris, cum Baro Niulocius, *Non habes*, inquit, *effugium Lanovi:* præpeditus ille ſemi-præcincta lorica, poſtquam commilitones captos, aut cæſos vidit, *Gratus*, inquit, *veſter ero, ſi ſalva vita eſt*. Ita captus Lanovius. Sæpe ab inſidiis fortuna in ipſos autores inſidias facit, nedum bello, ſed & in omni negotio: in foveam ſæpe incidit, qui foveam fecit. Vltimus in Rupellanos per eam æſtatem Eſpernonio conatus eſt circa Idus Septembreis: explorando Rupellæ portui, namque urbem aliquando ea parte expugnari poſſe præviderat, mille & ducentos legionarios, alarios quingentos legit; primum cornu Auriaco creditur, ſecundum Roulhaco, medium agmen ductabat ipſe: demum diviſis in quadra agminibus, militari greſſu, ſigniſque expanſis Angolinum venit: pagus eſt reſtagnantibus circùm aquis portui adjacens, nec procul urbe, à qua tum lapideo ponte dirimebatur: progrediente exercitu præmiſſi rorarii pontem occupant: ad monticelli declive legionarii, in utrumque

1621. latus diſtribuuntur alæ. Eſpernonius levi ſecum manipulo ſuccedit portui, proſpectatque cominus confidenter velut è ſpecula: necdum erant conſpectæ ab urbe inſidiæ, tegentibus dumetis & aggere, cum nauta ad naves excubans, agnito hoſte, *ad arma* clamat: atenim reboantibus magno fragore undis, non exaudiebatur clamor ab urbe, donec diſploſa è navibus bellica tormenta hoſtem imminere monerent. Statim urbe erumpunt mille & ducenti legionarii, alariorum ducenti, illis Verdurus & Gavinius, his Favatius duces: longa hîc pugna & ambigua fuit: ſub veſperam feſſus utrinque miles velut ex compacto abſiſtit, jactura æquali.

Digna Imperatore laus, quam ex dolo promeruit Eſpernonius: quippe dolus & virtus in bello juxta valent. Quos agnoverat in urbe Sectæ fidos, plurimumque autoritate & conſilio contra Regem valituros; ubi pertrahere in partes ſuas nequit, vi aperta, aut metu; tentat dolo, comitatem affectans velut inter amicos: ſalva habet ab incurſu regiorum, ruſtica ipſorum prædia, incorrupta meſſis; & intacta militi noſtro quæcunque extra muros poſſidebant armenta, aut greges: ſpes erat fore ut tranſirent in partes Regis, referendæ gratiæ, aut in ſuſpicionem municipibus ſuis venirent ex beneficio accepto. His additæ litteræ, quas ipſis, ſpecie arcani clam reddi procurabat, quo factum, ut plerique municipum pro proditoribus in urbe haberentur, unde rara inter cives concordia erat, donec tandem patuit dolus. Hæc ad continentem geſta, victore paſſim Rege: mari prævalebat Rupella: cum jubetur Guiſius claſſem in mediterraneo inſtructam in Oceanum transfretare: arduum opus, triremium à mediterraneo in Oceanum tranſitus. In bellicas expeditiones, navium quæ remigio aguntur magna vis eſt; parum in longos errores valent, præcipue Oceano, ubi continui æſtus, & Aquilones maria turbant. Claſſem procurat Guiſius: cura triremium Dampetro committitur: hic Gades ſuperat felicius quam ſperatum & citius: de ejus expeditionis ſucceſſu ſequenti anno dicturi ſumus.

Hic finis expeditioni, quam corrumpendæ Rupellanorum meſſi ſuſceperat Eſpernonius; corrupit certe, agroſque in urbis vicinia poſitos ferro & flamma vaſtavit, ſed parum Rupellanos afflixit ea calamitas: quippe mari ſubvehebantur ipſis quotidie frumenta & vinum, eo copioſius, quod penu-

penuriam toto late Oceano fama vulgaverat. Optimum ſane remedium eſt cogendis in deditionem urbibus, vaſtatio circumſiti agri, nempe ſi ſecutura eſt vaſtationem fames: ubi maria pro agris ſunt, parum prodeſt corrumpere quod ſtatim reparatur. Sæpe ex calamitate abundantia fit, æmulantibus annonæ invectionem mercatoribus in ea loca, ubi maxime venalem fore augurantur. Ceterum non mercatores tantum, inceſſit etiamnum ea lucri cupido ipſos nobiles, quibus lege regni Gallici commercia interdicta; communicavere annonam ſuam Sectariis urbibus, præcipue in continenti poſitis, pretioque participando invexere prohibitam mercem, nempe ad Fuxenſia municipia, Montalbanum, Caſtrum Albigenſium, Nemauſum, paſſimque ad Cebennos. 1621.

Infeſtabat Rupellana claſſis maritimam Galliæ oram, collatamque in publicum prædam ferendis belli ſumptibus, diſtribuebat pro neceſſitate cauſſæ communis, qua fide diu claruere Sectarii, ingenti, invicem caritate publicæ diſpenſatione pecuniæ, ut res Sectæ ferebant: hinc ſtipendia militi, hinc arma & commeatus parabantur, non Rupellæ modo, ſed & paſſim apud reliqua municipia, pro neceſſitate cujuſque. In Bragii portu bellica erat navis inſtructa in omnes belli caſus: Chalardus ejus præfectus (cui notiſſima plaga) nunquam ſtatione ſua, niſi Rupellanorum damno ſolvebat: opprimendi conſilium Rupellæ initur: inſtruitur in eam expeditionem claſſis, ſuppletiſque novo delectu nautis & milite, reparatur Batava navis, quæ etſi mole immanis, expedita erat navigio juxta & prælio. Hæc eadem illa navis, quam Rupellani Oceani Dominam appellitabant; huic adjuncta quinque leviora navigia, & triremis ingens: eo apparatu Rupellâ Bragium itur, ſpe intercipiendæ in portu navis, aut, ſi ſe in altum daret, expugnandæ. Triremis, quam agebant remiges, proxime ſuccedit portui inimico, claſſis non hinc procul promontorium occupat, tegiturque in ſpem provocandi in prælium Chalardi, aſpectu triremis, velut ex præda certa. Chalardus, quanquam è ſpecula claſſem viderat, prælii æſtu ex improviſo ſolvit: tres illi ultra prætoriam naves, aptæ magis vecturæ, quam prælio: impatiens moræ, duas quæ paratæ erant, prætorianæ inſiſtere, tertiam imparatam extemplò muniri, continuoque ſubſequi *Broage.* *Chalard.*

 man-

1621. mandat. Iam ad triremen vela intenderant naves, mutuaque diſploſione præliabantur, cum repente exaſperato Borea, minores duæ ſabuloſo vado illidunt: in prætoriam incumbit prælii moles omnis, quam ſtrenue Chalardus ſuſtinet: ceterum, dum hac illac rapitur, diſtribuens pro neceſſitate imperia, vulnus in oculum accipit ex aſſula, quam tormentaria pila forte excuſſerat è gubernaculo. Leve vulnus, niſi quod ſanguis ubertim in oculum influens præripiebat facultatem viſus, compatiente oculo, qui erat integer, velut inter gemellos. Hæc inter inſtructa in portu navis apparet, magnumque ex ea ſubſidium fore ſperabatur, cum naucleri imperitiâ prætoriæ ferme in exitium vertit: quippe expaſſis velis quæ a dextra in auxilium impelli debuerat, in lævam vento adverſo agitur, prætoriæque latus quatit tanto impetu, ut bis, terque in gyrum acta pene mergeretur; auxiliatrix fruſtra obnitente nauclero, arbitrio venti & fluctuum rapitur, vadoque illidit. Chalardo pugna in alto erat, iniqua ex numero pugnantium, æquâ ex virtute pugnantis, quippe animo & audacia unus æquabat omnes: circumſtant uni naves ſeptem, uncíſque modò, modò ab igne miſſilibus & haſtis infeſtant, vicinia tormentorum bellicorum ad invicem uſum ademerat; militem, nautam, præfectum, gubernatorem unus agit; at in irritum omnis virtus, niſi nox, æſtuſque ſupervenirent: auctioribus aquis, quæ vadis hæſerant naves aſſurgunt, veniuntque ſtatim in ſubſidium prætoriæ ſuæ. Rupellani, agnito eò res deductas, ut ex integro prælium reſtaurare opus, aut fugere, per noctem dilabuntur. Sic Chalardi virtute, parta Regi victoria, aut vitata clades.

Accingebat ſe interim Rex obſidioni Montalbanenſi, Toloſaque velut ex promptuario belli procurabat omnia, queis in eam expeditionem opus erat: advehuntur tormenta in id obſidii bellica, pulvis tormentarius, globi, omniſque in bellum apparatus, quo tum maxime pollebat urbs Galliæ Narbonenſis caput. Interea dum Aginni Rex Parlamenti Toloſani nomine à Præſide Caminadæo viro illuſtri ſalutabitur, haud abs re erit brevis in provinciam Narbonenſem digreſſus.

Le President Caminade.

Mommorancius in Septimania, ex juſſu Regis Monſpelii & Nemauſi agros vaſtaverat, æſtivaque meſſe ſpoliaverat perduel-

duelles urbes, qui mos ea ætate domandis per inediam civibus. Ab ea expeditione Margaritas aperto Marte petit: pagum in vicinia urbis ſuæ ſitum, commeatu & milite inſtruxerant Nemauſenſes, reliqua immunitum: muri ex ruderibus & macerie male compacti haud parum in ſubitaneas irruptiones valebant, contra machinas murales plane invalidi. Mommorancio tum quatuor legionariorum millia, trecenti alarii conductitii; è nobilitate Septimanica (apud quam gratia & autoritate pollebat comis vir & urbanus) ducenti ferme equites: conductitios Baro Caſtrienſis, Couviſſonus, & Perautus ductabant; hi (ne forte Nemauſenſes in ſubſidium venirent obſeſſis) vias inter utramque urbem inſidere juſſi, dum ſe Mommorancius in expugnationem accingit: medium agmen Marchioni Annonæo creditur (is Mommorancii ex ſorore nepos, vir ſtrenuus) cornu primum Suellio, & Figuareto commiſſum. Scalæ admoventur muris ex omni parte: inter primos Marchio Annonæus umbone tectus ferro ad manum (cetera inermis) per hoſtium ſepta irrumpit, ſcalaque ſuperat murum: dejectus hoſtis recipit ſe in turrem, ſignoque Nemauſenſes monet; illi ſigno item dato ſubſidium ſperare jubent mox iturum: nec defuerat promiſſo fides ſi tranſire datum: præmiſſæ à Mommorancio alæ, omnem Margaritas viam occluſerant: obſeſſi deſperato ſubſidio, turre, ſalvâ vitâ abſiſtunt: victoris arbitrio permiſſus Forniquetus præſidii præfectus. Ea expeditione claruere Dux Mommorancius, Annonæus, Hannibal Henrici Mommorancii Galliæ Comeſtabilis filius ex pellice, Baro Couviſſonus, Caboji fratres, Suellius, Figuaretus, Caſtriſius, Perautus. Alter ex Cabojis poſtquam murum conſcenderat, lethali glande transfoditur: huic ingens bello gloria, & quanquam imperterrito animo, Cabojo erat frater natu minor; certe hic ut primogeniti prærogativa, ſic & prævaluit fama.

1621. Margarites. Le Baron de Caſtries. Couviſſon. Peraut. Annonai. Suellies. Figuaret. Forniquet Capitaine de la Garniſon. Hannibal de Mommoranci, Cabou freres.

Per idem tempus Blacouſius Privatii præfectus, vir ad omnia natus, maxime ad nefas, Enſingeauſium tentat: caſtellum eſt ſub Epiſcopi Anicienſis dominio, genio loci prævalidum, montibus interjectum Septimanicis & Velaunis. Alta erant per noctem ſilentia, cum caſtri muris advolvitur Blacouſius, unaque quadringenti legionarii, præfectis Amontio, & Sibreraſio: admoventur ponti manuali crepitacula duo,

Blacous. Enſingeaus. l'Eveſque du Puy. Velay. Amont. Sibreras.

1621. duo, quæ viam faciunt: primi Amontius & Chalamondus irrumpunt, ſequitur miles; occumbunt vigiles: fœmina ingens animi mentita ſexum, poſtquam aditu diu prohibuerat hoſtem, occiditur. Alto ſepultus ſomno Sacerdos, cui parochiæ & Caſtri cura erat, non ante expergiſcitur, quam ingreſſus hoſtis: ſeptuagenarius erat, neque magnum à viro decrepito ſubſidium ſperari debuit: haud procul portento eſt, quod irruentem Amontium, unaque legionarium ferro transfigit ſolus: ſtatim conglobat ſe in aciem præſidii miles metu hacillac vagus, propulſatque ex nece Amontii paventem hoſtem: proripit ſe in fugam Blaconſii miles, foramineque per metum anguſtiore, pars in exitu trucidantur; pars, dum ſe à muro in foſſam præcipitant (ut cuique caſus) aut aqua reſtagnante ſorbentur, aut miſere allidunt ad rupem. Qui evaſerant alta jam luce in Baronem Chateſium incidunt (is in ſubſidium caſtri properabat) jugulanturque indefenſi ut pecudes. Blaconſius per rupium prærupta evadit, ſimulque milites quadraginta ex quadringentis: certe parum abfuit quin à Privatienſi plebe triſti ab expeditione redux necaretur, matribus & viduis inviſus, quarum filios & viros male perdiderat.

Chatés.

Ridiculum eſt, Septimaniæ inferioris Sectarios, Caſtillonio, viro natalibus & virtute illuſtri, diem dicere in judicium, deſertoque velut vadimonio condemnare auſos, poſtquam exceptione fori declinaverat judices: nemo non obſtupuit eò impudentiæ prolapſos, queis juriſdictio nulla eſt, è fæce vulgi lixas & mangones, ut cum viro illuſtri lege experirentur. Iudicii, quo poſtulationis in Caſtillonium ſumma capita continentur, formula hæc conceptis verbis.

Oratores Eccleſiarum reformatarum provinciæ Narbonenſis ulterioris & citerioris, Cebennarum, Vivarenſium, & Delphinatus, præſentes litteras inſpecturis, ſalutem.

NOTVM *facimus ſingulis & univerſis præſentes litteras inſpecturis; quod querelis provinciarum Cebennicæ, & Vivarienſis contra Caſtillonium motis factura ſatis ſynodus, cenſuit in hanc, quæ ſequitur, formulam. Viſis Articulo Comitiorum generalium, per quem Circulo Narbonenſi conceſſum, ut privatis, publiciſque provinciæ ſuæ negotiis proſpiciat:*

ciat: *Articulo item quo eidem Circulo armorum, & ærarii adminiſtratio permittitur: viſis Vivarienſium ſcriptis, auditiſque ipſorum Oratoribus, queis multa in Caſtillonium conjiciuntur, petuntque exautorari pro indigno habitum; quod & idem petunt in ſynodo Anduſiana Cebennenſes: viſis item quæ Gallia Narbonenſis de eodem Caſtillonio conqueritur; nempe oppreſſam prætoris adminiſtratione provinciam, ærarium peculatu diſtractum, urbes ejus procurationi permiſſas, peſſimo præfecti ſui exemplo nutare, dubias in fide, aut plane transfugas: viſo item libello ſupplice, quo ad præſentem ſynodum delegatos rogant & hortantur Eccleſiæ, caveant ne quid pravis Caſtillonii machinationibus detrimenti cauſſa publica patiatur; perpenſis attentius proborum ſententiis, unanimique Eccleſiarum Galliæ omnium contra Caſtillonium voto, mature perpenſa proditione hominis nequam & perditi, qui noſtro omnium excidio ſibi fortunam ſtruit. Quæ proditio diſſimulata diu, tunc primum omnibus patuit, cum Galliæ Narbonenſis reformati, afflictis Benearnii fratribus præſtò eſſe parabant, lecto in ſubſidium milite, quod urgere debuerat diſtulit proditor, quod enixius amplexari, aſpernatus eſt. Sæpe copias in provincia legit explorandis viribus noſtris, monendiſque dein ſecretò hoſtibus, quid nobis militum, quid annonæ, quidve armorum foret. Quoties ab ipſo vanis rerum imaginibus deluſi fuimus? quoties in militem noſtrum ſorte incidens hoſtis, qui potuit ad internecionem deleri, evaſit incolumis ex compacto? quoties prava ipſius machinatione rerum noſtrarum adminiſtratione dejecti viri innocentes & probi? quoties velatum nobis ab ipſo ſub obſcura nube, quod debuit eſſe apertum pro ſalute cauſſæ communis? Quæ perdendis hoſtibus in plano nobis fortuna poſuerat, ardua & difficilia mentiebatur, monebatque furtim quorum intererat belli duces, quo ſibi & rebus ſuis proſpicerent. Perpetua ipſi cum hoſte commercia ſunt, & fuere ex quo, malo omnium noſtro, Reipublicæ admotus eſt: ſi quem reformatorum compellavit amice, ſi quem ſecreti habuit participem, hoc ipſo pro deſertore cauſſæ acceptus, adeo unum ſunt, fidum eſſe Caſtillonio, & cauſſæ proditorem. Habuit & habet etiamnum emiſſarios, diſtributos in ſtata tempora, quos in aulam mittere ſolitus aperiendo cauſſæ communis arcano, cujus propalatione pereunt res noſtræ, ut publicæ, ut privatæ ſunt. Præfectos arcium noſtrarum*

1621.
Vivarés.
Anduſe.
Cevennes.
Le Languedoc.

 ad

1621. *ad Regem transfugas coluit, habuitque inter fidos. Si quando de Comitiis Rupellæ generalibus ſermonem inſtituit, quo contemptu, qua protervia debacchatus eſt; uſurpavit omnimodam loquendi licentiam deſertor impius contra Dominos, patroniſque illuſit effrani dicacitate cliens: quod publice ſtatutum à Comitiis, aut Synodis provincialibus privatim abrogavit; prædam hoſti reſtitui juſſit, captam jure belli; qua nobis malis artibus eripuerat hoſtis, tulit ut retineret; arma per immenſos ſumptus procurata Circulo Narbonenſi, paſſus eſt venire in manus hoſtiles, & fortè procuravit.* HIS *attente perpenſis, quia nulla perdito homini via in pœnitentiam eſt, nulla in correctionem ſpes;* NOS *præfati Oratores, nomine quò ſupra, Caſtillonium omni rerum noſtrarum adminiſtratione interdicimus, Monſpelii, Foſſarumque Marianarum procuratione movemus, &, ſi quam, nobis rogantibus autoritatem Comitiorum reſcripto in Cebennos, & Vivarienſes, & Gabalos obtinuerat, in præſens, & in futurum revocamus: exſolvimus ſacramento indigenas, quo incautos adegerat ut in ipſius verba jurarent. Interea poteſtas omnis penes eos eſto, quos Eccleſiæ Septimanicæ delegaverint, donec Comitiorum generalium autoritate plenius ſtatutum ſit, penes quem imperium eſſe debeat. Hæc quo omnibus innoteſcant palam legi, in acta referri, perque provinciam circumferri placet. Datum Nemauſi* XXI. *Novembris* M. DC. XXI.

Montpelier. Aiguesmortes. Gevaudan.

PONTANUS *Præſes.* PANTELUS *Adjunctus.*
PISÆUS *à Secretis.*

Du Pont. Pantel. Piſé.

Hæc ſumma proſcriptionis in Caſtillonium, ex qua palam eſt arrogaſſe ſibi Sectarios jura, quæ ad Regem unum ſpectare ne quidem ipſi negaverint. Tota in virum poſtulatio ex fide Regi ſervata: certe ſi vitio datur ſubditis erga Regem ſuum veneratio & amor; è converſo pro virtute accipies odia & contemptum, quaque ratione Caſtillonius reus & nequam; perduelles, innocentes & probi erunt.

Mayenius expugnandis Sectariis arcibus, Toloſæ circumſitis præmiſſus, ſtrenue defungitur ea provincia, parumque imitatus ejus ætatis Principes aut primores, qui paſſim mala fide gerebant bellum, perdendis parum intenti hoſtibus, quo duraret ſeditio per quam privatæ ipſorum res augebantur: parum (inquam) prava imitatus exempla, ſerio movet bellum

lum, quo facto, in Septimania, & Aquitania pro publico liberatore audit; uſque adeo, ut in ipſius verba juraret omnis ordo. Non antè Principi major autoritas erga populum fuit; nemo anteceſſit apud Nobilium ordinem gratia & favore, Clero ingens erga ipſum veneratio & affectus. Religione Clerus (quam ſumme coluit) movebatur populus libertate commercii per expugnatas Sectariorum urbes procurata; magnanimitate & largitionibus ordo nobilium: forte melius dixerim, gratiam omnium promeritum Principem odio implacabili in Luynæum, quem omnes oderant: ſic libertatis publicæ vindex, communem habuit cauſſam cum omnibus. Hinc palam dictus Aquitaniæ & Septimaniæ tutelaris Deus, ara ſalutis, flagellum Sectæ, orthodoxæ fidei aſſertor. Hæc vulgus, cujus boni, aut pravi affectus nunquam mediocribus continentur: hinc Luynæi in Mayenium odia, penes quem, cum rerum arbitria eſſent, & poſſeſſio omnium quæ apparent, dolebat poſſideri Mayenio corda hominum & affectus ex quibus ruinam ſibi aliquando fore præſagiebat, quacunque tandem ex cauſſa, nemini tum dubium erat, odia intercedere maxima inter Mayenium & Luynæum: accedebant innata Mayenio ferocitas, ingenium in obſtantes flecti incapax & ſuperbum, loquendi, & (ſi quando in Regis Concilium vocabatur, quod raro) promendæ libertas ſententiæ; quæ, etſi pars magna viro Principe digna ſunt, parum in aula uſurpantur: hinc Luynæo ira, & metus: quo factum, ut nullo aulici favoris præſidio Mayenius una virtutis fama niteretur. 1621

Toloſa, belli per ea tempora promptuario, ſubminiſtrantur Mayenio bellica tormenta, omniſque in expeditionem apparatus; delegantur viri Conſulares qui urbem, & quæcunque in ea habebantur, offerrent liberatori ſuo: ille habet gratias, reſcribitque ingenti comitate qua multum erga inferiores valuit; æquales, aut qui ſupra erant aſpernabatur, niſi & comitatem ipſi, pari comitate rependerent.

Circumſtabant Toloſam quatuor Sectariorum arces, per quas velut in vinculis erant oppidani, Manſus Verduni, Malovicinum, Inſula Iordanis, Caramannum: tributo redimebatur libertas, alias in ſuburbana ire, agere, agros colere, uti re extra muros ſua interdictum. Quandoque in ipſis pomœriis vis inferebatur, & capiebantur incauti cives (quod in ma- *Le Mas de Verdun. Mauvaiſin. l'Iſle en Iordain. Caraman.*

 gnis

1621. gnis urbibus fieri amat, ubi fiduciâ nominis, quæ ad ſecuritatem ſpectant negliguntur.) Hic nobis fas ſit de Toloſa in tranſitu dicere, unde Rex commeatum, arma, & militem in Montalbani obſidionem mox mutuabitur. Vrbs eſt antiqua & nobilis, poſt Lutetiam prima Galliarum, parlamenti ſedes illuſtriſſimi, quod à Pariſienſi primo, alterum eſſe nemo ambigit. Si ſacra ſpectantur, Baſilicis & Sanctorum reliquiis urbs adeo illuſtris eſt, ut è duodecim, ſex Apoſtolos una habeat: non memorabo Confeſſorum & Martyrum utriuſque ſexus reliquias à Carolo Magno ſorte huc aſportatas, quæ numero fidem ſuperant, unde vetus de ea diſtichon. *Omnia ſi luſtres alieni climata mundi*, Non *eſt in toto ſanctior orbe locus*. Si liberalium Artium ratio habetur, alumna eſt, & altrix ſcientiarum; Palladiam dixere veteres à litterarum cultu, quas amavit ſemper, & colit hodie ſupra reliquas Europæ urbes. Quod liberales artes amaverit ab antiquo, docent ſolennes ludi queis in ea exercentur quotannis ſtata die adoleſcentes, non pyrrhycha, aut curſu, non lucta, aut cantu, quæ corporis exercitamenta ſunt, ſed poëtica, qua animi informantur. Victoribus præmia ſunt, ex auro & argento flores, Cynosbaton, Clitia, & Viola, qui poſt menſas multiplici venatione inſtructas magna omnium Ordinum frequentia diſtribuuntur. Promeriti tria præmia, quod per ſtata tempora fit, poëtarum collegio adſcribuntur, fiuntque Clementiæ Iſauræ Aſſeſſores. Ea Comitum Toloſanorum è gente (ſi vera fama) ludos inſtituiſſe fertur ab omni ævo: mihi etſi indigno inter eos judices ſedes eſt, laureaque triplex, ex poëtica quam adoleſcens colui. Proſtat in Capitolio Toloſano ſtatua Virginis ex marmore antiquo, cujus veſtigio premitur tabula ænea, hac inſcriptione.

l'Eſglantier.
La Soucie.
La Violete.

Epitaphium Clem. Iſaur.

Clementia Iſaura L. filia ex præclara Iſaur. fa. quum in pp. Cœli op. vitam delegi caſt. Q. annis L. vixi for. fru. vina. piſca. & holito. P. S. in pub. uſum ſtatuit C. P. Q. T. Lg. Hac lege, ut quotannis Ludos Flor. in ædem publicam, quam ipſa ſuâ impensâ exſtruxit celebrent. Roſas ad Mon. ejus deferant, & de reliquo ibi epulen. Quod ſi neglexerint. Sine ꝯo. fiſcus vendicet, conditione ſupradicta. H. S. V. F. M. ubi R. I. P. V. F.

At

At hæc diverticula ſunt, redeo in viam. Rarus Mayenio miles pro expeditione quam ſuſcipit; legionariorum quinque millia, quingenti equites, accedebant bellica tormenta octo. His copiis prælecta Garumnæ ripa, Manſo Verduni ſucceditur: arcem procurabat Rapinus: præmiſſus fecialis, Regi urbem reſtitui mandat, protelavit Rapinus, donec de pretio conveniſſet. Habuit & venalem fidem Burguius Inſulæ-Iordanis præfectus: delegati è parlamento, qui diruerent utriuſque arcis munimina, & muros: Cadillacus & Maſnaüs eo munere ſedulò defunguntur, adeo ut ne quidem veſtigia arcium ſuperſint hodie. Locis eminentibus, ubi fuerant propugnacula & aggeres, ſuperimpoſitum redemptionis humanæ lignum, Crux ex lapide, velut triumphante de hæreſi Chriſto. Rapini & Burguii exemplum ſequutus Caſteraſius Maravatus, condicto pretio Malovicino abſiſtit. Æmulabantur per ea tempora venalem fidem, urbium Sectariarum præfecti, erantque ſub haſta ferme omnes: ſic Toloſa, qua ſpectat Aquitaniam liberata. Excæcavit avaritia præfectos arcium, quas forte nunquam Mayenius expugnaſſet, ſi vi actum: avaritiæ acceſſit timor, ex fama principis.

1621. Rapin. Dubourg. Cadilhac. Maſnau. Caſtera Maravat. Manvaiſin.

Habendis Mayenio gratiis delegantur à Parlamento Manibanius Præſes, Bartholomæus Gramundus, & Maſnaüs: referam ipſa verba, queis Præſes nomine Parlamenti compellat Principem. *Senatum Toloſanum, qui Regibus mancipatus, venerari Principes, quorum fides baſis eſt regni & columna autoritatis regiæ: reliquis anteire Mayenium fama & commendatione virtutum; ejus eſſe proſapia Principem, quæ pleriſque in Europa Regibus proxima affinitate conjuncta eſt, cui Chriſtianus orbis terram olim debuit Idumaam, & deberet hodie, niſi Chriſtianorum impietas manum Dei in ultionem armaſſet; quot facta Ducis, tot miracula exhiberi: ſequi victoriam ea lege ut nunquam effugiat, & ſi maximè poſſit effugere, ut nunquam velit. Ex veſtigio Principis naſci lauros. Vno verbo, Dei immenſitatem exprimi, magnificentia & virtute herois invicti, quæ nec metas inveniunt queis circumſcribi poſſint, nec captus hominum queis concipi; hinc factum, ut, quod à nemine capi poteſt, capiat omnes. Devinctum Mayenio Parlamentum multis nominibus, eo præcipue, quod Regis autoritatem, ſalvam habet, & promovet in provincia ipſius procurationi permiſſa, neque unquam defuturum*

De Mantban. Bartholemy de Gramon. Maſnau.

1621. *officio ſuo, quinimò rependendis tot & tantis quæ ab ipſo accipit beneficiis immortalem apud ipſum tantæ virtutis memoriam fore, Mayeniique nomen in acta Parlamenti referendum, ut vindicis autoritatis regiæ, ut publici liberatoris, ut Toloſatum & Aquitaniæ tutelaris Dei.* Non diſplicent Mayenio collata in ipſum elogia, verbaque magnifica modeſte declinans reſpondet; *Multum Parlamento Toloſano deberi, quia componitur viris probis & illuſtribus, apud quos arcana ſcientiarum ſunt, & fuere ſemper. Apprime notum ſibi quid Parlamentis in Gallia debeatur, quorum autoritati inniti tranquillitatem publicam palam eſt. Rerum à ſe geſtarum decus & gloriam, Regi uni deberi quo autore fiunt, qui primum Regni ſui mobile, rapit omnia. Cauſſam eſſe primam, ſub qua neceſſario cauſſæ ſecundæ agunt, velint, nolint. Virtuti ipſius debita hæc quantacunque ſunt, quæ pro miraculo audiunt; lætari ſe quod, qui in aliam Galliæ partem à Rege amandari poterat patrando bello, eò miſſus fuerit ubi Toloſatibus operam daret.* Poſtquam Maſnaüs Inſulæ Iordanis propugnacula, quæ extra muros erant, diruerat, intactis muris Toloſam redit, queriturque apud ſenatum, muros diruere deſtinanti, ſibi novum opus Mayenii nomine nuntiatum. Impetraverat Cornacus Abbas Villalonganus, cui ſumma apud Mayenium autoritas erat, ut ſalvi haberentur muri. (Is idem Cornacus, qui Cardinali Borbonio, dum ſe Carolum Decimum Galliæ Regem ferebat, arcani particeps fuit, qui deinde Duci Mayenio, quo tempore coronæ Gallicæ Vicarium agebat, ab unita factione admotus, omnium ſub Vicario arbitria tenuit) par ſeni autoritas in filium, quæ in patrem fuerat viro. Conſervandis muris hic color erat, quod Catholici in urbe æquabant numero Sectarios, eoque nihil timendum à factione; quod ſedes Seneſcalli Armeniaci ea urbs, juxta & Capituli; his ſe Mayenius ſuaderi patiebatur, ut conſervaret muros: intercedit Bellebatus juri in caſtris dicundo præfectus, vir probus, Cornacoque apud Mayenium prævalente (quippe Cornacus privatas ipſius res, Bellebatus procurabat publicas) Toloſam venit, poſtridieque in Parlamento admiſſus in ea verba prolocutus eſt; *Statim ab accepto intermiſſa ad Inſulanos ruinæ nuncio, veniſſe ſe agnoſcendis quare id fiat cauſſis: oppoſita ſibi Mayenii juſſa: addictum ſe Mayenio, non uſque adeo tamen, ut Regis autorita-*

Cornac Abbé de Villelong.

Le Seneſchal d'Armaignac.

ritatem eorum libidini proſtitutam velit qui circumſtant Principem. Proſtratæ rebellionis monimentum fore perpetuum, ſi Inſula Iordanis ab urbe convertatur in pagum, alioquin tutum fore Sectariis Aquitaniæ utriuſque aſylum. Quod objicitur Seneſcallo & Capitulo illuſtrem eſſe urbem, Catholicoſque æquo numero haberi intra muros, abſurdum plane & ridiculum: præcipuam Seneſcalliæ Armeniacæ ſedem & matricem apud Lectorenſes eſſe, uniendam illi Inſulanam qualis ab initio fuit. Monaſteria (queis ſucceſſere Capitula) olim in deſertis fuiſſe, proculque hominum conſortio haberi ſolitos antiqua Eccleſiæ lege Monachos, unde illis nomen; ita quo magis Canonici ab urbe diſceſſerint, eo magis regulam obſervaturos ſub qua vixere ipſorum deceſſores; neque timendum à lupis, in apertam urbem incurſum; hominem homini lupum eſſe, hoc eſt, perpetuum inſidiatorem: hinc fore timorem legitimum à ſecta Catholicis, ſi urbem retinuerit quoquo modo munitam. Vrbes congerie lapidum, quæ muros facit, firmari minus & defendi, quam fide & concordia inter cives. Thebis olim pro muro fuiſſe unita civium vota; Mantuam Carpetanorum, ipſamque Lutetiam Regum Hiſpani, & Galli ſedes, muris magna ſui parte deſtitui, ubi nemo ambigat in tuto eſſe manſionem. Si ad Mayenium Senatus delegaverit flectendam ſtatim ipſius mentem, æquo ut ferat animo, quæ Parlamento placuerint, ejus ſe vadem fore, cui nota eſt Principis indoles recti amans; fidem ſacramento aſtringere ſe, ſubſcripturum Mayenium quibuslibet in eam rem Senatus placitis, proutque ipſe dixerit, ita jus fore. Quod ſi delegare non placet iret ultro Maſnaüs in muros, qui jam munimenta diruerat, ſuſcepturum ſe in caput ſuum omnem ex facto invidiam, victimamque fore quæ ſenatum culpæ eximet, Toloſates ſervituti, Aquitaniam timori, & periculo. Dicenti unus omnium applauſus erat, unaque poſtmodum in muri ruinam ſententia, quam ſedulò Maſnaüs vir probus,& publicæ libertatis amans exſequitur, quod Abbati Villalongano grave magis quam Mayenio, Regi acceptabile & pergratum fuit.

1621.

Ex demandata ſibi provincia Toloſates delectu habito mille legionarios armant, alarios centum, cohorti Colomieſius è gente Rapiſtagna vir ſtrenuus, alæ Baccius, viri Capitolini præficiuntur: his accedebat ſine ſtipendio Toloſatum nobilium expedita manus, ingenui adoleſcentes, quibus

Colomiez de la maiſon de Rabaſtens. Bacs.

1621. quibus prima hinc in bellum rudimenta erant: tormenta majoris modi bellica decem & quinque Toloſâ item procurantur; neque deerat officio ſuo diœceſis; mille & ducentos legionarios inſtruxerat, cohortem multum in Montalbani obſidionem valituram, niſi centuriones accepto ſtipendio ſigna deſeruiſſent, quod Cornuſſono cohortis præfecto in dedecus vertit. Inſtructa cohorte ſub ſignis manet miles, quandiu ruſtica mapalia & pagos in ſtatione, aut tranſitu deſolare datum; ſtatim ac hoſtem imminere audit, eoque ventum ubi præda deſineret, dilabi paſſim, velutque ex compacto arma projicere, quo tutius & expeditius fugeret. Vnus ex omnibus præfectis Capuſius permanet, ſimulque centuria quam regebat, quæ veteranæ cohorti, pro beneficio ſervatæ fidei adſcripta poſtmodum.

Cornuſſon. *Capus.*

Corbarrieu. Tranſuadato Garumnâ Mayenius in Corbarrium non procul Montalbano ſigna convertit, arx erat genio loci haud invalida, recentique Montalbanenſium præſidio firmata ducentis legionariis, quorum tanta ignavia fuit, ut vix audito Mayenii nomine dilaberentur: ſuffecti qui arcem Regi procurarent centum & quinquaginta, facta paulò pôſt irruptione à Montalbanenſibus jugulantur. At brevis ovatio fuit; quippe Mayenius Nigrapeliſſam Ducis Bullionii feudum nobile, Regalem villam, Calciatamque quatriduo in deditionem accipit, queis vix annus ſufficere credebatur expugnandis. Fidem ſuperat quantum bello poſſit imperatoris vulgata fama, ad aſpectum Mayenii rigent velut in ſaxa hoſtes, ſtupore immobiles, niſi quod paſſim fugiunt. Dux Suillius vir ſublimi & perſpicaci mente, prævidens è longinquo bellum, quod in Sectarios parabatur, ad Aquitaniæ fines magno terrarum tractu præſidium ſibi ſtatuerat ex pago per ſtata ſpatia diſtincto prævalidis arcibus, quales erant Calciata, Cardalhacum, Figiacum, Vxellodunum, fore ſperans ut Comes Orvallus ipſius filius natu minor, per ambigua bello tempora huc ſe reciperet, fida ſtatione, donec Sectariorum rebus confirmatis ex feudo fieret principatus, quod ex Montalbani vicinia futurum conjectabat, Sectariis omnibus in dominationem voto. Vno verbo qui Helvetiis in libertatem animus naſcente Republica ſua, hic Suillio, hic idem Montalbanenſibus erat; eo diſcrimine, quod democratiam Montalbanenſes, affectabat ille ſibi & ſuis, ſi fortuna daret, princi-

Negrepeliſſe. *Real-ville.* *Cauſſade.* *Cauſſade.* *Cardaillac.* *Figeac.* *Cadenac.* *Le Comte d'Orval.*

1621.

principatum. Hæc in incertum jacta refero, ut audivi, fortè per invidiam dicta. Hinc factum, ut quæ ſibi paraverat ex empto caſtra ad Montalbani viciniam Suillius, omni præſidio munirentur, illatura Montalbano ſubſidium, aut acceptura. Cardalhacum, Figeacum, Vxellodunum in tempus ſuum Regi dedita memorabimus; pars Suillio obluctante, pars procurante.

Calciatâ, Albiaſium itur: ut rerum eventus præter hominum captum & ſpem fortuna regit! Longam & periculoſam Calciatæ obſidionem fore timor erat Mayenio, ſane legitimus ex munimentis prævalidis & præſidio militari, quod intus erat; Albiaſium ſtatim dedendum ambigebat nemo: res contrà vertit. Calciata ignaviâ propugnantium deditione tranſit ad Regem, Albiaſium vim prohibet magna pertinacia. Rohanæus, qui tum Montalbani agebat, audita Calciatæ deditione lectum militem Albiaſium mittit; trecenti omnino erant, præfecto viro imperterrito, cui à Petra nomen. *La Pierre.* Mayenius nihil addubitans quin ſtatim loco invalido abſiſteret hoſtis, metatores de more præmittit, parando ſibi hoſpitio. Petræus propius ſuggreſſos ſcloporum diſploſione infeſta excipit, prohibetque aditu. Ad hæc Mayenius certo credens rem ſibi cum deſperatis eſſe, in obſidionem ſerio ſe accingere, admotaque muris legione tormenta bellica in proximam diploſionem diſponere; demum rebus eò poſitis ut effugii ſpes omnis hoſti prærepta crederetur, tubicine explorare Petræi animum: ille quam ante ferocior, inſultare militi Regio, truci vultu obſtrepere & clamare; *Mayenio in hanc diem cum pecudibus rem fuiſſe, inventos tandem qui opponerentur leones, quoquò res cadat glorioſe moriturum ſe, unaque trecentos homines lectam manum: ſi fortuna negat victoriam, in foſſa tumulum fore, pro foſſa pugnantibus.* Oppido ſupereminebat Caſtellum vallis & aggere munitum, ſed anguſtius quam ut ſufficeret urbani præſidii militi capiendo: quaſſato oppidi muro, per ruinam intromittitur Brullio duce miles regius; ingens præſidiariis vis *Broulli.* & pervicacia prohibendo hoſti, longa pugna, diuque ambigua, donec novis identidem delectibus refecti oppugnantes hoſtem urbe depellerent. Vrbe pulſus recipit ſe in caſtellum Petræus, unaque miles. Paulò pòſt dum ſe Ornani, Franconique cohortes producendo in caſtellum vallo accinguut,

1621. gunt, haud procul ſeditione fuere; quippe æmulantibus gloriam præfectis, primum jurgiis, dein vi & armis inter paucos diſceptatio eſt; demum ut in ſeditione fieri aſſolet, totis late caſtris diffunditur rumor, privatumque inter paucos milites diſſidium, publicum fit inter cohortes duas; jamque ſigna in ſe converterant, cum Mayenius propere accurrens vim inhibet, ſeditionemque compeſcit. Vigniolius caſtrametator producendo vallo diſtentus fortuita glande ſauciatur immani vulnere, quanquam non lethali.

Poſtridie obſeſſi habendo colloquio inducias petunt & impetrant; in foſſam præfectus fune dilabitur, Mayeniumque adit: vita & libertas petebantur; cetera victoris arbitrio permittebant: Mayenius *deditioni legem fore*, reſpondet, *quam miſericordia dixerit*: Irrito colloquio præfectus, eodem fune in caſtellum ſe recipit. Per intervallum induciarum accidit, ut Comes Gramondus caſtrametator (quo ſe momento in caſtellum recipiebat hoſtis) tormenta bellica propius admoveret muro. Petræus præſidii præfectus id jure factum negat, petitque ex lege militari retrahi contra fidem datam provectas machinas: juſta petitio, nec recuſanda, niſi quod ex cæſo Vigniolio (quippe pro lethali vulnus audiebat) nihil Mayenio iniquum videbatur, perdendo hoſti.

Le Comte de Gramon.

Sub veſperam meditata hoſtis ultione petit fœminæ nobilis quæ intus habebatur digreſſum, Mayenius, quia vi aperta caſtri expugnationem parabat, ratus militari licentia ludibrio habendam mulierem à victore, ſubſcribit petito: momentaneæ induciæ fiunt dum egreditur fœmina, per id intervalli (quod fieri amat in obſidiis) accurrit ad foſſæ oram delectá nobilium manus, luſtrandis curioſa indagine quæ caſtro circumerant, habendoque unà colloquio; quando ſclopetariorum collimatus in eam partem manipulus ex improviſo incautos ferit, exin cachinnus petulans velut irridentium; auditaque vox in hæc eadem verba; *Iuſtus quilibet ultionis modus in proditores.* Vltimus hic, deſperata ſalute virorum fortium niſus. Et ſuum deſperationi ſolatium eſt, nec ſe penitus periiſſe credit, cui ſternitur in ſepulcrum via per cæſos hoſtes: accedebat quod juſta ultione explebatur ira legitima; forſan id glorioſum hoſti, ab indignatione fidei non ſervatæ: quod ſequitur plane inglorium fuit. Iam cò ventum, ut in magnum exemplum ad poſteros trahi

poſſet

poſſet conſtantia : obſtitere acriter audaces viri, aſt non perſtitere in finem : permittunt ſe victori irato, ferroque ſub quo liberi occumberent ultionem negant, quam permittunt patibulo in quo fœda velut mancipia moriuntur. Primus in furcam agitur dignus meliori fato Petræus ; exin municipii magiſtratus : reliqui non decimati, non in ſchedulas alba, aut atra nota diſtinctas relati, mox ab ipſiſmet educendas, ut moris eſt, non permiſſum ſorti negotium ; queis fuliginoſa ea gena cui ſclopus apponitur, collimando certius ictui, patibulo omnes ſuffiguntur, certo velut indicio collimatos ab iis ſæpius ſclopos, quo acceptæ cladis autores habiti : reliquis permiſſa in ſervitute vita, urbs ferro & flamma vaſtatur, præda militi cedit. 1621.

Albiaſio Burniquellum caſtra moventur, quæque anno proxime ſequenti ingens Duci Engoliſmenſi faceſſet negotium (poſtquam à Rege defecerit urbs) in præſens ultrò accipit legem. Poſt redactam in fidem Aquitaniam, ſupererat Cadurcorum provincia, in qua Montalbanum, & fanum Antonini prævalidæ urbes : placuit in fanum Antonini arma convertere, ſpe magis accipiendæ per deditionem urbis, quam vi : neque enim Mayenius, etſi maxime vellet, vi expugnare, in plano expeditionem habebat ; tum quia impar viribus hoſti, tum etiam ex Regis juſſu, qui tentari urbem mandaverat, ſi vis abeſſet. Cauſſa regii mandati, obſidio Montalbani quæ totis viribus deſtinabatur. Mayenius quanquam erat incapax doli, obſidionem ſimulat : dicta die in fanum Antonini caſtra moventur, omnis in obſidionem apparatus inſtruitur, jamque admovebantur tormenta muris, aut admoveri fingebantur ; cum Penavairius (vir audax, ingentique in oppidanos autoritate, per ſeditionem, cui ſe fautorem præbuerat) clam ad Mayenium venit ; *Et, ſi* (inquit) *mille mihi aureos numeraveris, fidem adigo fore ut urbem tradam.* Mayenius ſyngrapha obligatoria debitorem ſe Penavairio facit in dictam ſummam, ille in urbem redit, ſtudiis popularibus valebat ſeditioſus homo, hinc ſpes revocandos iri in Regis obſequia oppidanos : at irriti planè conatus. Qui ſe autores ſeditionibus præbent, decedunt autoritate in populum omni, ubi ſeditionis conſilium mutant : rarò vulgus inſaniens regit, qui deſinit cum inſanientibus furere. Paulò pòſt reddendæ, negotii

Burniquel.
Le Duc d'Engoulesme.
Quercy.
S. Antonin.
Penavaire.

1621. cujuſdam rationi (cui commiſſus fuerat) conventum municipum haberi mandat, paucaque proloquutus, reliqua; inquit, in ea charta legetis; ſcripſerat per capita ſummam negotii. Conſul ſchedam oblatam in ea verba legit; *Ego Henricus Lotharingus conſtituo me Penauairio debitorem in mille aureos, ſi fidem exſolverit promiſſa fani Antonini deditione. H. Lotharingus.* Stuporem ex mutata per errorem chartæ diſſimulat, conſpiranteque in proditorem conventu, *Lator,* inquit, *municipes quod Penauairii fides nemini in dubium trahi poteſt : quam ad me Mayenius chartam clam miſit, palam oſtendo, tot conſcios habiturus, quot habeo fortunæ meæ conſortes. Vtinam ſic omnium ſecreta in propatulo ſint! Monui vos traditione ſchedulæ quæri à Mayenio proditorem, adeſſe proditionis præmia; neque omnes pari erga vos fide, ſcripta, ſi quæ ab hoſte acceperint, prolaturos. Ea cauſſa eſt conventus quem indixi ſpecie rationum, quas nec reddere paratus ſum, nec peti convenit ubi de ſumma ſalutis veſtræ agitur. Inſtat hoſtis armis & dolo; proſpicite præſenti periculo : quod ad me attinet, efficiam ut quem proditorem fore ſperavit Mayenius, experiatur infeſtum hoſtem, acerrimumque defenſorem urbis veſtræ, cujus in meo ſanguine pretium eſt; neque enim ab hoſte poſſidebitur quamdiu ſpirabo hanc animam.* Fuere qui crederent poſtquam tentaverat in deditionem, oppidanos, quorum conſuetudine arctius utebatur; deductum in ſuſpicionem pacti cum Mayenio initi, quo agnito antequam omni autoritate dejiceretur, ſpecie recuſantis mercedem pactam, feciſſe arcani participes reliquos, quo dilueretur omnis ſuſpicio : manſit tamen, donec ad Montalbani obſidionem egregio facinore dilueretur crimen, quod infra trademus. Mayenius irâ in Penauairium væcors, poſthabito fano Antonini in Montalbanum movere jubetur, quod quam Regi noxium fuerit, patebit mox, ex triſti in Montalbanum expeditione. Equidem fano Antonini expugnato (quod in facili erat) præripiebatur Montalbanenſibus omnis ſpes; quippe undenam ſubſidia obſeſſis inferrentur? Fano Antonini illata infelici omine, ſolutamque ex ea cauſſa obſidionem infra memorabimus.

Rohanæus interea ſuperiore in Septimania, mox in inferiore delectum habebat, ſubmittendo Montalbanenſibus

ſibus obſeſſis auxilio, ferroque late graſſabatur, Regi ab ea expeditione divertendo: ſtipabant Ducem Marchio Malauſius, Senegaſius, Sant-Amantius, Cauſſæus, Boyerius, Bellifortius, Maſſaribaldus; his adjuncti Baro Villanovanus, & Maſſaguellus viri illuſtres, bello clari juxta & litteris, quarum penes ipſos inter arma imperium fuit: ut ille ex contumace Calviniſta, demum cauſſa cognita in Catholicam fidem tranſierit, ſuo infra loco dabimus; ſi privata hominum fortuna digna eſt quæ annalibus inſeratur.

1621. Le Marquis de Malauſe. Senegas. S. Amans. Le Cauſſe. Boyer. Beaufort. Maſſaribal. Le Baron de Villeneufve. Maſſaguel.

HISTORIARVM GALLIÆ

Ab exceſſu HENRICI IV.

LIBER DECIMVS.

SYNOPSIS.

DE Montalbana obſidione hic liber, in quo urbs accurate deſcribitur, ut commercio valens, ut ſolo fertili ſita, & amœno, ut per varia tempora, in omnes belli caſus munita fuerit. Obſidionis ordo & formula, belli duces, Caſtrametatores, cohortes, pedes, eques, ut trifariam diſtributi: prima ejus expeditionis calamitas ex peculatu, qua adempta ſtipendia militi: locis, qua tranſitus ſubſidiariæ cohorti fore timebatur, alæ Regiæ, ſub Duce Engoliſmenſi diſtribuuntur. Perſtringitur militiæ urbanæ ordo & ſeries. Orvallus intus imperatorem agit, Caſtrametatorem Burfrancus. Quiſnam iſte Burfrancus, & undenam, privatum inter ambos diſſidium ex levi cauſſa. Præfectorum nomina intus militantium, qualiter unicuique, urbi propugnandæ diſtributum munus. Irritæ Ducis Suillii ad filium Orvallum litteræ, ſcriptæ ut creditum flectendo in deditionem ipſius animo. Circumjecta prædia & villas ferro & flamma vaſtant Montalbanenſes, firmandæ urbi. Prima irruptione admovetur Mommirati propugnaculis Regia excubiarum cohors, hoſtemque

1621. *ex caſu impræviſo terret. Læta principia ſequuntur infelices exitus. Suburbium cui à Toloſa nomen, veteremque non procul muro maceriem invadit Mayenianus miles. Ad Momniratum erumpens præſidii miles, retruditur. Sauvagius Regi operam locat, diſſimulataque rebellione oppidanis illudit; aſt non impune. Meditata proditione veniſſe in urbem creditur ex multis, ductoque ex litteris argumento in vincla conjicitur. Gardeſius à capto milite, dum enſem victori victus porrigit, proditorie cæſus. Ingens in Regios ſtrages ab igne in armamentarium immiſſo ubi promptuarium pulveris tormentarii. Marchio Villarſius, & Comes Ribeiracus ea clade exhauſti: deſcriptio ejus incendii feralis, & luctuoſa. Duorum Franciſcanorum, mira inter flammas conſtantia. Crematur item ad Momnirati metationem armamentarium, fortuito hoc, & illud igne, an meditato incertum. deſtinatum fuiſſe, veroſimilius; quare.. Rohanæi in agro Cebennenſi labor delectui in Montalbani ſubſidium habendo. Vt Malauſium & Caſtrenſes confirmaverit, miſſo opportune ad Albienſes Boyero, cum peditibus mille. Vt milite novo auctior in apertam planiciem proruperit Malauſius. Vt Faucium Realmontio adpoſitum, obſidione tentaverit. Vt ab Engoliſmenſi victus ancipite diu fortuna. Ordo ejus prælii & ſeries, numerus ex utraque parte pugnantium. Albienſis cohors in ſubſidium miſſa ab Elbeno Epiſcopo. San-Romæi cum Lopeſio & Hurræo fortuita pugna: mors Lopeſii à San-Romæo, qui victus fugit, cæſis quos ductabat alariis. Retruſus in pagum hoſtis obſidetur. Gratiaque facta in deditionem accipitur, quibuſnam legibus? Engoliſmenſis ab ea expeditione multum laudatus. Prima in Villæ-Borboniæ hemicyclum oppugnatio funeſta Regiis ab adverſa fortuna, & cæde Palareti & Monteſquini. Sauvagius nuper actus in vincula, ex proditione in oppidanos deſtinata, in furcam agitur. Altera in hemicyclum oppugnatio triſtis & luctuoſa, in qua occiſi è Regiis Marchio Theminius, Carbonius, Fretæus, Eſpinellus, Valancæus & plerique nobilium. Mors Burfranci in eo prælio à Sectariis ipſis, ut creditum procurata: quanam ex cauſſa à ſuis cæſus vir, cui ingens apud ſuos autoritas erat. Fieſquii & Marouſſani cædes ex eodem caſu. Nova in Regios clades ad Villam-Borboniam non procul fatali hemicyclo. Veirerius etſi Sectarius erat, à Rege procurandæ deditioni delegatus, multis agit cum Adone, & Chamiero, nihilque obtinet. Nohalianus ad Rohanæum permiſſu Regis mittitur ab oppidanis. Rex delegato, Deſplanum admovet tractandæ paci: irritus delegatorum cum Rohanæo congreſſus. Nohalianus arcanum urbis aperit partium duci, qui actutum ſubſidiariam cohortem, miſſurum ſe promittit. Explorator in caſtris captus non alio indicio in vincla conjicitur, quam quod, cum vir ruſticus eſſet, papyrum in pera habebat omnino albam: circumlata per caſtra papyro, nemineque ſecretum aperire gnaro, in*

ignem

ignem projicitur charta, ſtatimque ex calore apparent litteræ. Magnum eſſe gerendo proſpere bello momentum, ex homine hieroglyphici arcani perito oſtenditur. De eo exploratore ad furcam damnato ſingularia, quæ haud procul miraculo habita. Mayenii mors ex fatali caſu. Luctus in funere publicus; exſequiæ Principis, & elogia. Commota in Sectarios, Lutetiæ ex ea cæde ſeditio; diripiunt Catholici Carentonium pagum, Sectæque templum igne cremant. Exuſti Lutetiæ pontes duo, queis à mercatoribus & molitoribus nomen; juſtane in Sectarios ſuſpicio ſit ab immiſſo igne. Ingens ex cuniculo ad Mommiratum ruina, & utrique partium clades. Procurandæ deditioni miſſus iterum à Rege ad Rohanæum Deſplanus, Montalbanum una cum Inſulano Rohanæi Oratore ingreditur, fruſtraque tentat, non alio tum earum, ultro, citroque legationum effectu, quam ut obſeſſi ſcirent, quæ ab ipſis ignorari, Regis intererat. Rohanæus deſperata alias Montalbani ſalute, ſubſidiariam cohortem Duce Belliſortio, per medios hoſtes ire in urbem jubet. Qua arte Engoliſmenſi ab ipſo illuſum. Prætergreſſa cohors fano Antonini ſuccedit, proſtridie Greſiniam venit (nemus eſt haud procul Montalbano ſitum) varii in via caſus. In urbem penetrat Belliſortius quonam modo, & quo ſtipantium numero. Revocandis qui in via hæſerant regreſſus, multo vulnere ſaucius capitur. Penavairius tertium agmen ducktans via prohibitus, dum ſe ad fanum Antonini recipit à Regiis capitur; capti & trecenti legionarii ad triremes damnantur, caſuque improſpero pereunt una omnes. Saviniacus rareſcentibus ad primum crepuſculum umbris erumpit in regios, ſtrageque edita, poſtquam caſtra diu tenuerat recipit ſe in urbem. Laudatur Caramanni virtus: Franconus poſt rem ſtrenue geſtam cadit, unaque Vicecomes Boſquius. Ridiculum hoſtis ſtratagema ex equo languido & enervi. Chamieri mors ex caſu imprævisſo. Deſperatis rebus Luynæus Rohanæum ex condicto vocat, multiſque aggreditur deditioni procurandæ: ultro, citroque compte & magnifice dicta referuntur, qualia ab ipſo Rohanæo accepit Autor. Exhauſtis aſſiduo labore Conſulibus, & plane imparibus, creantur Proconſules levando oneri. Seditio ad Delphinates commota, autoribus Mombruno & Laſuſæo, & quæ hinc ſequuta. Monhurtium & Fidei fanum, denuò rebellia municipia, dum in fidem retrahit Boiſſa-Pardalianus, proditorie à ſuis necatur. Rareſcente ad Montalbani obſidium milite, Mommorancius quatuor legionariorum millibus ſupplet exercitum, qui ſtatim dilabuntur, capta ex Mommorancii morbo occaſione. Graſſatur epidemia in caſtris primum; dein contactu tota Septimania, divagatur. Feralis Toloſæ hic morbus ex numero ægrotantium qui illuc è caſtris inferebantur. Philippeauſii mors ex ea peſte, ejus gentis elogia, & virtutes. Rebus eo deductis ut Regios æquarent numero obſeſſi, obſidio ſolvitur. In Luynæum indignatio omnium, ex infelici ejus expeditionis ſucceſſu. P. Matthæus

1621. Charenton.

1621. *thæus Hiſtoriographus Regius Toloſæ morbo epidemico moritur.*

Luctuoſa & funeſta materies in quam vocat me annorum ſeries, feralis Montalbani obſidio, cui accingor: non alias expeditio triſtior, ſi cæſorum numerum è vulgo, viginti hominum millia: ſi proſapiam & ſtemma ſpectas periere ferro, aut peſte, mille nobiles: quanta hæc calamitas! Periit & Mayenius Princeps, cujus unius cædes omnes æquat. Sane horreſco referens, feralemque anni hujus Autumnum lubens prætermitterem; niſi quod ſeduli rerum Scriptores læta, triſtia, æqua, iniqua, etſi maxime inclinatione diſtinguunt, ut æſtimantur, ſcripto perinde habent, ut memorantur.

Antequam Montalbani obſidio accingimur, haud erit abs re, neque ſuſcepta narratione procul, de ſitu, & urbis ſtatu pauca præmittere. Montalbanum partim in Aquitania ad Cadurcos, partim ad limites Galliæ Narbonenſis ſuperioris ſitum, Tarno alluitur, amne haud modico, quo frumenti, vini, prunorumque, queis à fano Antonini nomen eſt, tanta Burdegalam copia invehitur, ut fidem ſuperent reditus annui, qui oppidanis obveniunt ex eo commercio; ſupra fidem eſt pruna quotannis in ea urbe, venalia haberi, ultra librarum quinquies centena millia. Si Rupellam eximis, Vrbium in Gallia ſectariarum facile princeps Montalbanum: circumpoſitæ, velut corpori humano brachia & manus, Sectariæ arces prævalidæ, Corbarrium, arx Monbetonia, Albiaſium, Nigrapeliſſa, Burniquellum, Calciata, & Fanum Antonini: in meditullio poſita urbs munita omni armorum genere, ſitus in colle acclivi eſt; ponte oblongo, nec pro longitudine lato, dirimitur ab urbe pomœrium, cui Villa-Borbonia nomen. Medio in ponte lapis eſt Septimanos dividens à Cadurcis. Vrbem illuſtrat ingens platea, cui circumſiſtunt, poſt luctuoſum paucis ante obſidionem annis incendium, ædes, tanto oppidanorum ſumptu refectæ, ut tot palatia demirere, quot ſunt ædificia. Sex in urbem aditus, per portas totidem. A Meridie proſtant portæ duæ, *Pontis & Carmelitarum*; ab Oriente item duæ, *Monaſterii*, *& Fratrum Minorum*; à Septentrione, *Sancti Antonii*; ab Occaſu, *Mommirati*. E regione portæ Antonianæ urbs eſt recens con-

Montauban partie en Guyenne, & en Quercy, partie en Languedoc. Taren. Prunes de S. Antonin.

Corbarrieu. Mombeton. Albias. Negrepeliſſe. Burniquel. Cauſſade. S. Antonin. Ville-Bourbon.

Le Monſtier.

conſtructa, cui *Villanovella* vocabulum, per murum veteri Montalbano adjecta; quo fit ut in tres dividatur urbs una, in Vetus Montalbanum, Villamnovellam, & Villam-Borboniam. Ea urbs, cui magnum hodie nomen, parvi apud antiquos habita; pagus erat, quo tempore Ioannes XXII. ſummus Pontifex ex Abbatia, in Epiſcopatum erexit; ſolo ubere ſita eſt, & amœno; bello paſſim illuſtris, ex quo annum circa M. D. LXII. Calvini erroribus prave imbuta, abdicavit orthodoxam fidem; ſæpe obſeſſa, ſæpe prohibuit hoſtem; capta à Catholicis, mox à Sectariis recepta: hinc factum ut per varia tempora muniretur omni in bellum apparatu. Propugnacula decem & quatuor, tres hemicyclos (ſemilunas appellant) habuit, extenta in longum cornua, forcipes, valla & foſſas, clauſtra & repagula plus ſatis, queis inexpugnabilis fuit. At hæc de urbe abunde. 1621. *Ville-novelle.* *Baſtions. Demi Lunes.*

Deductâ in militare conſilium obſidii formulâ, tripartita aggreſſione experiri placuit: prima Regi & Comeſtabili Luynæo ad Mommiratum; altera Mayenio Duci ad Villam-Borboniam; tertia Ioinvillio Principi & Mareſcallo Eſdiguerio ad Monaſterium. Merebant Comeſtabili ſub Pralinio & Chaunio Mareſcallis, Prætoria excubiarum cohors, Helvetica item excubiarum, Pedemontana, Normannica, & Capeſiana, vetus miles. Parebant Mayenio cohortes, quas novi delectus vocant, Carmanii, Arpajoni, Franconi, Toloſatum, Suſæi, Lauſuni, Ornani Sancrucæi ſub caſtrametatoribus Mareſcallo Theminio, & Villarſio, Ioinvillio Principi, & Mareſcallo Eſdiguerio ad Monaſterium militabant cohortes Navarræ, Picardiæ, Campaniæ, Bellimontis, Villaræi, Pompadurii, Helvetiorum; caſtrametatore Mareſcallo Sangerano. His poſtmodum vergente in finem obſidione à Mommorancio additæ cohortes quinque, nempe Comitis Rivenſis, Baronis Roqueti, Moſſolenſii, & Porteſii; quæ poſtrema mutato pòſt nomine, cohors Septimanica dicta eſt, duravitque ſub eo vocabulo diu. Vrbem inter & Teſconi rivum, qua parte patet Piquequoſium (ubi Regi metatio) agebant Stiſſaci, Valhacique cohortes. Militiæ pedeſtris numerus *Trois attaques du Roy & du Coneſtable à Monmirat: du Duc de Mayene à Ville-Bourbon: Ioinville & d'Eſdiguieres au Monſtier. Les Regiments des Gardes François & Suiſſes. Piedmont. Normandie. Chappes. Carmain. Arpajon. Francon. De Toloſe. Suſe.*

Gg 4

Lauſun. Ornano de Ste. Croix. Mareſchaux de Camp. Themines & Villars. Les Regiments de Navarre. Picardie. Champagne. Beaumont. Ville-Roy. Pompadour. S. Geran Mareſchal de Camp. Les Regiments de Comte de Rieux. La Roquette. Moſſolens. De Portes. Le Regiment du Languedoc. Piquequos, Le Quartier du Roy. Stiſſac. Vaillac

1621, merus triginta ferme millia, equeſtris millia quatuor. Tædet nobilitatem Gallicam avaritiæ arguere, quam virtute illuſtrem bellica, & docuere vetera hiſtoriarum monimenta, & nova comprobant. Peculatu ablatis ſtipendiis militi, rari ordines, & disjecta paſſim militia; adeo ut exercitus qui legionariorum triginta millia complecti debuit, vix decem millibus conſtaret, quod cohortium præfectis, & centurionibus, viris è nobilium ordine imputatum: adeo dira in aurum libidine degenerat ipſa nobilitas!

Le Duc d'Angouleſme Colonel de la Cavalerie legere. Les Compagnies de Gens-d'armes de Monſieur Frere du Roy. De Mayenne. De Meſſieurs de Vendoſme. Angouleſme. Joinville. Themines. Gramond. Meruille. Cornuſſon. Faudoas. Les Carabins d'Arnaud. Deſplan.

Quia fama pervaſerat coactum à Rohanæo pars Caſtri, pars in Septimania inferiore militem, ferendæ Montalbanenſibus opi, poſt primos impetus; jubetur Engoliſmenſis alariorum in Gallia præfectus vias late inſidere, qua per Tarnum tranſitus hoſti ab Albigenſi agro: lecti in eam expeditionem mille cataphracti: agebant ad Garumnæ ripas (namque & ab ea parte metus erat) quingenti alarii; Ordinum ſeries & nomina hæc ſunt: D. Gaſtonis, Mayenii, Vindocinenſium fratrum, Engoliſmenſis, Ioinvillii, Theminii, Gramondi, Mervillii, Cornuſſoni, Faudoaſii: his accedebant ſclopetariorum equitantium duo ordines, ſub Arnaldo & Deſplano. Paulò pòſt agnitum, irritum eſſe ab Aquitania metum. Nec diu cum ad Garumnam excubans eques, adjungitur rarioribus Mayenii ad Villam-Borboniam copiis. Hic ordo exercitus regii in obſidione Montalbanenſi.

Ex adverſo muniebatur Vrbs omni commeatu; Sectarii tota Aquitania rebelles non alio tum effugio huc ſe contulerant. Memorabo accurate ex manuſcripto mihi à Montalbanenſibus tradito arcana Vrbis, militemque, & præfectos qui intus fidi Sectæ, qui apud ipſos infidi habebantur exponam; rem paucis notam, neque ſpernendam in expeditione tanti nominis. Comes Orvallus, quia Montalbani præfectus nuper Synodi Amilianenſis reſcripto renunciatus ne mutatio injuriam faceret, manet qualis erat, quanquam per ætatem rara adoleſcenti experientia in bellicis: illi nomen imperatoris, Forcæo ſocero delatum imperii jus cum omnimoda poteſtate. Caſtrametatorem in urbe agebat Comes Burfrancus Benearnenſis, vir modica ſtirpe militiæ haud rudis, ambitioſus, &, quod ambitioni deterrimum, anguſta vir familia, eoque omnium capax, explendæ in res magnas libidini qua agebatur: Orvalli ægrę imperia paſſum memorant

1621.

morant vix primam pubertatem egreſſi, qui emeritus & veteranus erat; natam fortè ex contemptu diſcordiam memorabo. Pridie quam obſideretur urbs, Orvallo inconſulto, jubet Burfrancus tympaniſtam ire per vicos colligendo in eruptionem (quam deſtinaverat) militi; intercedit Orvallus expeditionem ſuſcipi poſſe negans, niſi ex juſſu ſuo qui imperatorem agebat: obluctabatur Burfrancus, audaciuſque prolocutus, Orvallo autor fuerat dirimendæ ſingulari certamine controverſiæ, niſi municipii magiſtratus, apud quos ingens autoritas erat, obſtitiſſent; conciliati, amplexantur ſe invicem, nec ſimultates ponunt. Militare in urbe præſidium tria legionariorum millia: Centuriones, Vilenus major apud Leyracenſes primipilus, Francæi fratres, Moncautii fratres, Reyneſius, Toloſæus, Peyraſſæus, Trabucus, Ferrierius, Bordonii fratres, Durbanius, Daraſſuſius, Guimonetus, Langladæus, Scorbiacus, Conſtantius, Moyſes, Auſſacus, Bartheus, Porteſius: His ſua cuique centuria. Ado prælii, quod vocant, primipilus erat; ſuffectus illi, poſtquam in regias partes transfugerat, Brunæus. Durandus ruſticos circumjecti ſoli, qui ſe in urbem receperant, moderabatur; Puteanus & Dujaüs aſſuetos cuſtodiæ Orvalli, & Burfranci regebant, qualis eſſe ſolet in caſtris prætorianorum cuſtodia imperatoribus & legatis. Ameto Forcæi filio alariorum præfectura obtigerat in urbe, pro honore, magis quam ex neceſſitate munus, levi paſſim ex phalange præſidio obſeſſis: præcipuæ obſeſſis vires ex Orvalli cohorte, quam mille legionarii componebant Marmoniæo legato. Hæc militiæ deſcriptio, & numerus, Propugnacula, poſitaque extra urbem munimenta diſtributa in hunc ferme modum. Palhaſſæo ad Carmelitas propugnaculo præfectus Auſſeronus; vernacula lingua ædium ſordes & purgamenta ejici quotidie ſolita vocantur *Palhas*, quæ, quia in eum locum illata diu, fecerant ex temere congeſtis monticellum, propugnaculo materiem conſtruendo, cui ex *purgamentis* nomen. Ad Monaſterii munimenta legem dabat militi Reyneſius, cui poſtmodum vulnerato ſuffectus Riparianus, donec & huic ſauciato ſuccederet Vigniolius, Comitis Burfranci ex ſorore nepos. Ad ſancti Antonii munimenta præerat Saviniacus, vir ingens animi; tria ea parte propugnacula (regii modi) erant, toto obſidionis tem-

Le Tabour. Villes Sergent Major de Layrac. Frances freres. Moncauts. Reyniés. Toloſe. Peyraſſe. Trabuc. Ferrieres. Bordons. Durban. Daraſſus. Guimonet. Langlade. Scorbiac. Conſtans. Moyſe. Auſſac. Barthe. Portes. Adon Sergent de bataille. Bruné. Durand. Dupui. Dujau. Amet. Le Regiment d'Orval. Marmonié. Palhas. Auſſeron. Palhas. Reiniés. La Riviere. Vignoles. Saviniac. Trois Baſtions Royaux.

1621. tempore integra; neque enim quid à regiis ea parte tentatum. Teſconi munimina propugnabat Caſtelnovanus Forcæi filius; Villænovæ cornua Santorſius; ultra Tarnum Villam Borboniam procurabat Vignaucius Burfranci vicarius. Comminiſcitur Mercurius Gallicus, qui paſſim mendax eſt, miſſum à Rege Suillium Orvalli patrem flectendo filio tentaſſe in deditionem omnia, poſtquam in urbem admiſſus fuerat: conſtat, ſcribere juſſum, ſtylo acriori ad filium, ſcripſiſſe; verax, an diſſimulans, ſeriò necne ſcripſerit, parum conſtat: certe fuere in irritum litteræ.

Le Teſcon. Ruiſſeau. Caſtelnau. Villeneufve. S. Orſe. Vignaux.

Poſtquam tranſvadato Avarione urbi inſtabat Rex; ipſi Montalbanenſes, ædes in vicinia ſuas, prædiaque ſuburbana ferro & flamma vaſtant: luctuoſum etiam hoſti ſpectaculum! planicies urbi circumſita tota ardebat incendiariis ipſis poſſeſſoribus: ſic periit una die, manu municipum, quod longa ipſimet parſimonia, aſſiduoque labore paraverant. Sub veſperam ejuſdem diei è præſidiaria cohorte duo legionariorum millia facto impetu in Mommiratum irrumpunt: Puteanus ſclopetariorum equitantium præfectus, agnoſcendo hoſti ab Orvallo præmiſſus, præceps in urbem redit, præſidiique regii cohortem adeſſe renunciat; municipes ad imprævisam irruptionem conſternati, parumque his belli caſibus aſſueti, è muro aſpicere hoſtem tanta ſtupiditate, ut diceres adventare amicos ſubſidium urbi. Forcæus Petroboſcum, Reyneſium, & Lentillacum, lecto raptim milite in irrumpentes ire jubet: leve obſtaculum: regii Mommirati propugnaculis admoti tormentis ab urbe bellicis petuntur, at rara hinc clades incertis paſſim ictibus: parum obſiſtit qui eruperat miles, cujus demum ignavia effectum, ut primo conamine ſuccederet muro regia excubiarum cohors, ubi ſtatim vallo & clauſtris firmata ſtatio. Paucis utrinque eo prælio deſideratis Lentillaco tibia glande trajicitur. Vix credi poteſt quanta in urbe conſternatio, ex primo conatu: ſtupet alto intus ſilentio miles, municipes præſaga mente urbis ſuæ excidium augurantur; viamque deditioni quærunt; neque addubitatum, ſi proſequerentur regii quo impetu cœperant, quin Mommirati infecta adhuc munimina ſtatim expugnarentur: certa Regi victoria, ſi innotuiſſet militi noſtro conſternatio, qualis in urbe erat: aſt inſperato ſucceſſu lætus, nihil ultra tentat, plus æquo factum putans. Secundum no-

La Riviere de Lavairou. Dupuy. Le Regiment des Gardes. Pierreboſc. Lentillac.

noctem obſeſſi aſſiduo labore munimenta nedum reparant, 1621.
ſed & perficiunt, adeo ut ad primum diluculum doliis congeſta humo plenis, aggereque & ceſpite viſa in immenſum creviſſe propugnacula.

In adverſa urbi ripa, ne hoſtis frueretur, molendinum igne crematur ab ipſis oppidanis; eademque die Mayenius pomœrium Villæ-Borboniæ invadit, cui à Toloſa ideo nomen, quia per id ſuburbii Montalbano, via Toloſam eſt; quatuor ea parte legionariorum millia merebant Regi novus miles. *Le Faux-bourg de Toloſe.* Obſcura nocte moræ impatiens Mayenius Ornanum à ſancta Cruce jubet interjectam urbi & pomœrio maceriem invadere (locus erat ſitu editiore verberationi in muros faciendæ opportunus) occupatur incauto hoſte maceries; appetente luce in fugam agitur Regius miles, &, niſi Mayenius ipſe dubios præſentia ſua confirmaſſet recideret locus in poteſtatem hoſtis. Sub veſperam ad Mommiratum erumpens expedito in regios manipulo Lagelæus, incautos aggreditur dum caſtra vallo & ceſpite firmant; fuga ſtatim præceps & effuſa, velut inermium; ſumptis armis audaciores pugnam ſtrenue capeſſunt, hoſtemque jactura utrinque levi retrudunt. *Au Quartier de Mommirat. La Gelée.*

Luynæus palam armis, clam per inſidias agit. Habitabat apud Monflanquinos Sauvagius, vir ſtrenuus, & quod præcipuum, populari aura multum valens, de quo ad Clairaci obſidionem ſupra diximus: ille Idus circa Auguſti compellitur ut ſpecie propugnandæ urbis Montalbanum iret, re ibat deditioni procurandæ, ex pacto. *Monflanquin. Sauvage.* Prima die ingenti municipum applauſu excipitur: nec diu cum omni autoritate decedit: quamdiu in Regem contumax creditus, communiſque cauſſæ protector, valuit aura populari: demum pro ſuſpecto habitus eſt, ubi magnifice de Rege, de Secta in deterius loquebatur. Hæc ille ad municipes publice, hæc privatim in omni loco. *Triginta legionariorum, quatuor alariorum millia militare Regi: urbem, etſi munimentis valet, juſto militum præſidio vacuam eſſe: quo majora extra muros munimenta ſunt, ſi debito defenſorum numero carent, hoc magis eſſe invalidam urbem: ſatius fore ſi anguſta propugnacula haberentur, tenuiſque extra urbem labor pro numero militum. A Rohanæo nihil ſperandum ſubſidii; quæ promiſerat non poſſe ipſum exſequi: Ducem Engoliſmenſem ingenti alariorum*

1621. *riorum vi occurriſſe venienti; inſeſſam à milite Regio Tarni utramque ripam, interclusſam omnem viam, adeo ut niſi volatu tranſire nequeat. Magna in caſtris à Rege ſtipendia militi, in urbe levia ab oppidanis, & quantacunque promittuntur non exſolvenda pro modo tenuitatis qua laborat Secta omnis. Regem vincere aſſuetum, extrema tentaturum mox capiendæ urbi; ubi expugnaverit ferro & flamma deſolandam, decimandos municipes, militem internecione delendum. Hæc ſibi probe agnita cum venit, veniſſe tamen, ne cauſſa deſertor dici poſſit; una paratum vivere, una & mori: quocumque res cadat: ſeu ſalus in deditione ponitur, ſeu præſtat eſſe contumaces unam ſibi fore fortunam cum oppido.* Ita Sauvagius minus conſulte. Vario oppidanorum affectu excepta hæc, ut cuique inclinatio pro Rege, aut contra erat, ut metu præſentium quiſque, aut ſpe agebatur; certe apud omnes in urbe convenit de Sauvagio ut proditore, & venali anima; conductique ſtatim exploratores qui obſervarent dicta ipſius, factaque, quod illi poſtmodum excidio vertit: diſſimulatione, Regi, & ſibi melius conſuluiſſet vir improvidus, neque enim (ex vulgata apud Gallos parœmia) tympano, aut tuba capitur lepus.

Prendre le Lievre avec le Tabour.

Bardon. Au Monſtier. Deſplan. Veillies.

Poſtridie ex præſidiariis cæſi Bardonus & Gardeſius præfecti: ille ad Monaſterium, dum Deſplanum & Vigilantium prohibet muro admoventes militem regium; hic ad Mommiratum fortuito caſu, in hunc modum. Solus extra urbem haud procul muris agens, forte incidit in militem regium qui item ſolus erat: urget Gardeſius, ſpiculoque oblongo inſtat hoſti, miles ferro impare deditionem ſimulat, juſſuſque arma ponere propius accedit offerens officioſa manu, quod petebatur, dumque victoris genibus advolvitur, ſpecie amplexantis, incautum transfodit, quod haud procul proditione fuit, etſi contra hoſtem.

La tranchée.

Mayenius parum ſanguinis alieni parcus, ſui prodigus, vallum aperit, muros verberat primus; affectabat ambitioſus homo quodcunque primum erat. Ad Mommiratum facta eruptione Tenantius præſidii præfectus ingenti vi retruditur, demumque reſtaurans prælium interficitur. Obſtupuere plerique ad caſum portento haud abſimilem; miles regius in latere vulnus accipit, haſtam retrahere hoſtis fruſtra tentat hærentem lateri altius, uterque nititur hic dimittendo,

Tenans.

ille

ille retrahendo ferro, neuter obtinet, manet in vulnere cuſpis, reditque in caſtra miles haſtam lateri infixam trahens; immane vulnus, aſt non lethale fuit. Capuſius, vir ſtrenuus, dum Petrum Mombarterii præfectum (qui à Villa-Borbonia eruperat) audacius propellit, glande trajicitur, magnumque ſui deſiderium relinquit. 1621. *Capus.* *Pierre de Mombartier.*

Luctuoſa eſt clades ab igne, qui ad Villam-Borboniam Mayenii armamentarium repentinus invadit; eò loci pulveris tormentarii promptuarium erat, unde immenſa ſtrages: fetalis etiamnum hodie memoria incendii. Huc ſe vitando ab æſtivo ſole calori ſubduxerant Marchio Villarſius Caſtrametator, Mayenio frater uterinus, Comes Riberacus, unaque nobiles haud pauci: tota in momento clades fuit. Comes Riberacus, & Vilarſius, quanquam nitrato pulvere procul aberant, ſpatiante effuſius flamma corripiuntur, hauſtoque aëre ignito, vomunt repente ſanguinem; ſtatim accenſæ veſtes ardeſcunt; concipiunt flammam pili & cæſaries omnis, nigrique in momento vultus velut Æthiopum. Non hinc procul amnis ad quem turmatim ſemivivi homines currere, ut cuique vires, pars in via deficiunt, pars in aqua, lethali balneo extinguuntur, pars nandi imperiti (dum & caput undis immergitur, hauriturque ſedandæ ſiti largius aqua) ſuffocantur; qui nandi peritiâ fidunt, immemores invalida ab igne membra, medio immobiles amne ſorbentur. Franciſcanorum duorum triſte ſpectaculum: piloſæ veſti tenacius adhæſerat flamma, neque in promptu aqua reſtinguendæ; accenſos nemo contingere audebat, ſpoliandis; lento igne aſſabantur carnes: illi ſolabantur ſe invicem, laudabantque Deum infracti, quales in fornace Hebræi pueri, ingenti ſane patientiæ & amoris exemplo. Comes Riberacus, qui vix adoleverat, dum flamma miſere depaſcitur, obvium patrem habet, frontem ignis, veſtemque omnino mutaverat; aſpectu quanquam ignoti hominis horreſcit totus Riberacus pater, voceque velut fatidica; *O miſerum, inquit, & infortunatum, ex quo natus es, patrem!* Ad hæc filius; *Doleo,* inquit, *pater infortunate, quod de te loqueris:* qui vultum ignoraverat, agnoſcit vocem, ultimumque filii ſpiritum excipit. Vilarſius igne corruptis inteſtinis, diebus aliquot interjectis finiit inter cruciatus, ingenti Mayenii fratris mœrore. *Le Feu au Magaſin des poudres.* *Villars.* *Ribeyrac.*

Eodem-

1621\.

La Valét.

Eodemmet die minori jactura ad Mommirati metationem armamentarium regium corripuit flamma imprævisa: ſorte factum ut præfectorum nemo, militum pauci eo tum loco haberentur; neque enim Lavallæus ibi exhauſtus eſt, quod comminiſcitur incertus Autor, qui de Montalbani obſidione ſcripſit; cæſum alio in loco infra trademus. Vnde hæc ab igne calamitas, & quo demum autore, fortuita, an meditata nemini conſtitit, niſi ex conjectura duplicis eodem momento incendii: vix enim credi poſſet ſorte factum, ut eodem tempore arſerint armamentaria duo longiori diſſita intervallo; prævaluit opinio ab hoſte ignem immiſſum. Agebant libere cum milite Regio Sectarii ſub fide publica, abdicataque per ſcriptum (qui tum uſus) rebellione, pars magna Regi mentiebantur fidem, pro ſecta exploratores in caſtris: illis imputata ab igne ſtrages, imputata item iiſdem ea expeditione in Regios calamitas omnis. Suillius magna tormentorum præfectura ab Henrico IV. donatus, quia Sectarius erat, Sectariis rei tormentariæ munia diſtribuerat; & quanquam non ea tum præfectura fungebatur ipſe, manebant ſub magna procuratione præfecti minores quos inſtituerat, unde forte in Catholicos ea clades. Petebantur ad Mommiratum muri & munimina tormentis bellicis octo, ad Villam-Borboniam tredecim, ad Monaſterium quinque, indeſinenſque diſploſio erat.

Sulli grand maiſtre de l'Artillerie. Les Officiers de l'Artillerie.

Les Cevennes. Le bas Languedoc. Malauſe. Leran. S. Rome. Gouverneurs de l'Albigeois, Rovergue, Foix, Lauragués.

Rohanæus per hæc tempora in Cebennenſi provincia deſtinatum Montalbano ſubſidium præparabat: ambigua Sectariis Caſtillonii fides in Septimania inferiore, quod ſupra memoravimus: Sectæ fidi Malauſius, Leranus, San-romæus, præfecti, nempe Malauſius Albigenſibus & Ruthenis; Leranus Fuxenſibus, San-romæus Lauraguefiis; in his Rohanæi ſpes omnis, quia bellica virtute, rerum experientia, & natalium commendatione valebant. Dux Engoliſmenſis ad Albienſes ferro & flamma in Sectarios graſſabatur, cui Malauſius impar, ſubſidium à Rohanæo petit, addito; *Nutare in fide promiſſa Caſtrenſes; regiorum in ea urbe factionem prævalidam, &, niſi cite proſpicitur, rem cauſſæ communis deſperatam eſſe.* Rohanæus ad hæc per aſpera Ruthenorum montium Boyerium ire jubet; ſequebantur ducem mille legionarii, lecta cohors: miſſum opportune ſubſidium Caſtrenſes in perduellione confirmat, Malauſioque animos addit:

Boyer Maiſtre de Camp.

dit:

dit: auctus milite prorumpit in apertam planitiem, obſtatque quo minus Engoliſmenſis Lombercium obſideret (urbs eſt ad Albienſes modica ſuperimpoſito caſtello, quod Regis partes ſequebatur.) Non hic Engoliſmenſi animus, ut tempus male conſumeret pago obſidendo ex quo nullum Regi commodum erat, etſi caperetur; ſimulabat obſidium quo hoſtem in eam expeditionem vocaret, neque ſpem fefellit eventus. Malauſii exercitus quadringentis alariis, legionariis quatuor millibus conſtabat: cohortium præfecti Sant-Amantius, Nogaredæus, & Senegaſius; his acceſſerant præmiſſi à Rohanæo Boyerius, & Maſaribaldus; his copiis Malauſius ſupra quam ſperaverat auctior, obſidionem moliri ſtatuit. Realmontio infeſta erat (ſita ad viciniam) Eccleſia vetus, quam Catholici præſidio militari firmaverant, unde quotidie prælia & cædes in Realmontios; educitur urbe tormentum bellicum, quatiuntur Eccleſiæ muri; milliaribus tum ferme quatuor aberat à Malauſio Engoliſmenſis: vix tormenti fragorem audierat, dubius quam in partem moviſſet hoſtis, cum de obſidione nunciatur: ſtatim huc ſigna confert aut ſolvendæ obſidioni, aut debellando quod parum ſperabat Malauſio. Interea aperto Eccleſiæ muro dedunt ſe Catholici ſalvâ vitâ; brevis ovatio fuit: quippe Engoliſmenſis nihil cunctatus aggreditur hoſtem, ne forte ſpatio temporis interjecto muniretur locus. Hic prælii ordo fuit; primum cornu Deſplani & Arnaldi ſclopigeris equitantibus permiſſum; illos Curæus & Elbenus valida ducentorum equitum ala ſuſtinebant; Curæo ad dextram equites Vindocinenſis, ad ſiniſtram ala Faudoaſii: his in ſubſidium à tergo datus equitatus Gallici præfectus (Colonellum vocant) Comes Aleſius ingentis animi adoleſcens, Ducis Engoliſmenſis filius, ducentis circa alariis: coacervatum agmen (quod ala regia componebat) Hurræo & Lopeſio commiſſum, hi collem inſidere juſſi, qua ſubſidiariis hoſtium copiis tranſitus eſſe debuit, ſi liberando Malauſio mitterentur. Malauſius agnito adeſſe hoſtem (alariis invalidus) legionarios per vineas & dumeta diſtribuit; vallem aſperabant monticelli, & præruptæ interdum rupes, iniquus Engoliſmenſi locus, cujus omnino vires in equitatu: Malauſio ponè erant Faucii oppidum, & Eccleſia recens expugnata, hic poſitæ cohortes duæ, trecentique circùm alarii, mille pedites, reliqui inſederant

Lombers.

S. Amans. *La Nogarede.* *Senegas.* *Boyer.* *Maſaribal.* *Realmont.*

Les Carabins Deſplan & Arnaud. *Compagnies de gens-d'Armes.* *La Curée.* *Elbene.* *Le Chevalier de Vendoſme.* *Faudoas.* *Le Comte Dalés Colonel de la Cavalerie legere.* *l'Eſcadron de reſerve.* *La Compagnie des Gens-d'armes du Roy.* *Hurre.* *Lopes.*

1621. derant vias per quas regiis in oppidum iter erat: reliqua impervia fuere : tormentum bellicum Realmontio eductum parata in irrupturos diſploſione collimatur. Hæc inter opportunum Duci Engoliſmenſi ſubſidium advenit cohors Albienſis quæ mille legionariis conſtabat; læta Principi phalanx; peditatu invalidus erat in quo præcipuæ vires, ubi

Le Regiment d'Alby. clauſtra & aggeres perrumpere opus: Albienſis miles ſtrenue adornat prælium, vique viam molitur alariis per oppo-

d'Elbene Eveſque d'Alby. ſita : eam cohortem procuraverat Elbenus Epiſcopus Albienſis ab Alba Auguſta, in qua magnum fuit huic expeditioni momentum, generoſis paſſim Albienſibus : claruit

Fontuieille. præcipue virtus adoleſcentis, cui à Fonte-veteri nomen, dum primos inter, per ſuperatos aggeres irrumpit in pagum. Hæc dum in radice montis; in ſupercilio ſorte pugnatur in hunc modum. Diximus ſupra Hurræo & Lopeſio coacervatum agmen permiſſum in montis apice, qua parte ingens planicies patet, quo impræviſi in hoſtem irrumperent, ſi dubius prælii exitus : aut in omnem caſum occludendæ ſubſidiariis

S. Rome. copiis viæ, quæ illac venturæ timebantur. Fortè cum San-Romæus vir ſtrenuus & audax ala expedita, quinquaginta equitibus Marchionis Malauſii ſubſidio properabat; cum incidens in agmen regium; *Bene*, inquit, *vobis, commilitones* (Malauſii alarios eſſe conjectabat ex vicinia Faucii, quem à ſuis expugnatum audierat) Lopeſius & manum amicam credens; quippe caſſides operuerant frontem, nihilque ambi-

Cornuſſon. gens quin hæc Cornuſſoni ala eſſet, quam exſpectabat, *Opportunus*, inquit, *ades, collatis acriter in valle ſignis pugnatur, & ſi me non decipit aſſuetus caſibus ejuſmodi animus, vacillat hoſtis.* San-Romæus; *Optime*, inquit, *aſt amabo quænam ex tormento bellico ſtrages, diſploſumne adhuc in hoſtes?* Ad eam vocem proditus hoſtis (nam regii bellico tormento carebant) obſtupeſcit Lopeſii & Hurræi ſilentio, qui ſtatim laxatis in obliquum habenis *Hoſtem, hoſtem* adeſſe clamant, conglobantque ſuos; utrinque pari niſu perrumpitur. Lopeſius in San-Romæum incidit, diſploſoque ſine ictu ſclopeto niſu valentioris equi abripitur; inſtat in equi veſtigia San-Romæus, reſtaurat pugnam Lopeſius, recentique ad manum ſclopeto hoſtem aggreditur; ferit, aſt non vulnerat, prohibente ictum thorace ferreo, diſtringebat enſem, cum San-Romæus, qua parte caſſis ferro aperto aërem acci-

accipit, certo ictu caput tranſverberat. Hic Lopeſio caſus: 1621.
Hurræus commilitonis fatum ulciſcitur, cæſo hoſte, donec expleretur ira; unus omnino San-Romæus fuga præcipiti ſubducit ſe ferro vindici. Felix victoria, niſi quod carius empta cæde viri illuſtris & ſtrenui. Hæc in faſtigio montis: in valle dubium diu prælium, iniquus noſtris locus ex vineis monti ex omni parte circumjectis unde indeſinens diſploſio, & inulta, dumetis & pampinis paſſim tegentibus hoſtem. Vergente in meridiem ſole, ædes contiguæ pago, à regiis expugnantur ingenti clade: quadringenti hoſtium eo prælio cecidere, quos inter Boyerius vir ſtrenuus: Barones à Sancto Amantio & Nogaredus ſauciati, capti centum: è regiis deſiderati, nempe ex alariis, viginti, è legionariis, triginta, Armandius Deſplani ſignifer & Lopeſius. Prælii reliquiæ recipiunt ſe in pagum & obſidentur; procurantur Albâ Auguſtâ *Albi.* tormenta bellica, novo militiæ delectu occurrunt Cornuſſonus centum alarios ductans, Comes Aubijonus, & Granvallus pari uterque ſubſidio; effundunt ſe in caſtra noſtra vicinæ urbes; ruſtici circumjecti ſoli turmatim accurrunt producendo vallo: deſpondet animum hoſtis, deſperatiſque rebus obſcura nocte dilabi ſtatuit; at intutum iter per varios & longos anfractus. Erant quibus placeret aperta vi perrumpere, viamque moliri per calcatum hoſtem: prævaluit deditione paciſci. Appetente luce egreſſus urbe tympaniſta, amica pulſatione vocat in colloquium regios; ſumma legationis hæc fuit: *Si dabitur liber ad Engoliſmenſem commeatus; venturos mox qui pagum juſtis conditionibus dedant.* Datur commeatus, egrediuntur Marchio Malauſius, Cauſſæus, Baro Senegaſius: pleriſque de Malauſio mirantibus, quod tractandæ deditioni loco abſiſteret ipſe imperator, rem rarò uſurpatam: demumque in has leges conventum: *Vt obſeſſi ſalvis vita, libertate, armis & impedimentis abirent: ut ſacramento adigerentur ſex intra menſes abhinc: numerandos non militaturos Secta, cuilibetque per ea tempora factioni renunciaturos: bellicum ut tormentum, quod intus habebatur, Engoliſmenſi ut cederet.* Hæc ſumma dictæ legis.

Cornuſſon. Le Comte d'Aubijoux. Grandual.

Ingens ex eo facto Duci Engoliſmenſi gloria, nec certe indebita. Non defuere inter publicos ex victoria applauſus, qui laudem in opprobrium verterent eo colore, quod mi-

1621. tius egiſſet cum hoſte, quem ad internecionem delere poterat: arx plane invalida, conſternatum omnino præſidium, commeatus inopia cogebant Malauſium ut deditionem quacunque tandem lege acceptam haberet: ſatius viſum Duci optimo, ſi Gallico ſanguini parceretur, qui, & ſi in præſens inimicus Regi, in momento conciliari poterat. Redeo ad Montalbanos.

Le foſſé de la demilune. Provecta nocte Comes Burfrancus ruinam heſterna luce editam reparabat, cum explorator à Mayenio præmiſſus, hemicycli foſſæ advolvitur, agnitaque cominus ruina, ingenti vociferatione recipit ſe præcipiti fuga in caſtra, *Monteſquieu. Palaret.* Monteſquinus & Palaretus delectu militum habito irrumpunt ſtatim tanta celeritate, ut Burfrancum baculo deſignantem imperia, cetera inermem deprehenderent; Burfrancus primum impetum baculo ſuſtinet, quærendoque ſubſidio celer in urbem rapitur: fugit præſidii miles ex improviſo laceſſitus: diſplodebantur interim tormenta bellica in pontem (qua tranſitus ab urbe in Villam-Borboniam) prohibendo nempe hoſti, ſi in ſubſidium ab urbe accurreret. Vigniaucius vir audax, fugientes voce & conſtantia firmat, revocatque in pugnam; mittitur ab urbe miles, incertis per noctem machinarum muralium ictibus: præbet ſe ſubſidio ducem Burfrancus, penetratque ab urbe in Villam-Borboniam huc illuc vagus & inquies, donec regii pellerentur. Eo prælio *Beaumont.* Bellimontius in urbe centurio deſideratus; regiorum ingens jactura fuit ex Monteſquini & Palareti cæde: inventum Palareti cadaver intra muros cæſi inter confertos hoſtes, poſtquam clauſtra oppoſita & aggeres ſuperaverat. Prima luce Mayenius, tympaniſta miſſo recipiendis corporibus inducias petit; reſtituitur decorè Palareti cadaver tenui & munda ſyndone involutum, quem honorem etiam ab hoſte meruit virtus. Eos inter queis ab urbe aſportandorum cadaverum cura commiſſa, ementito habitu Riparianus militiæ haud rudis vir, cui ſæpius commeanti patuere arcana caſtrorum, quod Regiis pernicioſum fuit.

De Sauvagio antea diximus, ut à Montalbanenſibus ingenti primùm applauſu exceptus, ut poſtmodum in ſuſpicionem proditionis vocatus, ut adhibiti exploratores qui facta ipſius & dicta obſervarent: forte codicillos à Luynæo acceperat occultis notis involutos; reſcripturus papyri copiam

piam

piam petit ab hoſpite, auget ſuſpicionem intempeſtiva petitio, certoque velut indicio in vincla conjicitur; codicillis hæc ſumma erat: Luynæus Sauvagio S. *Promitto me exſoluturum bona fide quodcunque militi, aut oppidanis pro Rege promiſeris.* Sauvagius, *fraudem à manu inimica,* ajebat; *& quo major ſuſpicio ſit ſcriptos per ſymbola codicillos ſpecie arcani.* Aſt irrita plane exceptio: convictus in furcam agitur imprudens & ſtolidus homo, moriturque nemini ex eo facto laudatus. Atrox crimen, quacunque demum ex cauſſa, proditio. 1621.

Orto forte diſſidio Mauræum inter, & equitem ex ala Regis, huic ille audacius inſtabat ferro ad jugulum, cum accurrentibus in commilitonis ſubſidium equitibus, Mauræus in fugam agitur: inſtabat hoſtis, cum ille curſu præcipiti eripit ſe præſenti periculo, incaute ſectatus viam per quam ad munimina hoſtium iter erat; viæ profunditas ſubduxerat oculis urbem, nec rationis, aut memoriæ uſum patiebatur metus; ubi ſe permixtum hoſti agnovit, timore vacuus ab inſequentibus, timuit à præſidii milite, metuque diſſimulato; *Huc me,* inquit, *proripui, Viri fortes, vitando* (*cui à Rege depoſcor*) *ſupplicio: ſingulari certamine ex privata injuria ferro exhauſi adverſarium; qui me inſectabantur, viatores ſunt; vos mihi Dii tutelares, ſi aſylum datis:* poſtquam vivere conſtitit quem à ſe occiſum ajebat Mauræus, agnita fraude, in vincula conjicitur expiando ludibrio, moxque pacta in redemptionem mercede liberatur.

Triſtis & luctuoſa eſt clades, cui memorandæ accingor. Mayenius ab heſterna jactura dolore ſimul & ira commotus, die IV. Septembris in oppugnationem fatalis hemicycli parari cuncta præcipit; nondum penitus aurora, obſcuræ noctis diſcuſſerat tenebras, cum intenſius quam ante inchoata in hemicyclum verberatio. Decem & quatuor majoris modi tormentis petebantur muri, queis disjecta tandem dolia, quæ congeſta humo hemicyclum muniebant; Foſſam impleverant lapides, & diſſiliens ex ruina humus. Horâ poſt meridiem ſecundâ verberationi modus imponitur, diſtribuiturque in oppugnationem miles, in hunc ferme modum. Sclopetarios triginta ſequebantur haſtati duodecim, totidem ſcalis manualibus, his à tergo inſtabant quadraginta cataphracti; utroſque ſuſtinebat globus armatorum lecta nobi-

La demilune.

Le parapet de la demilune.

1621. nobilitas ſine ſtipendio merens, claudebant aciem Suſæi & Franconi cohortes irrupturæ ſi opus.

Les Volontaires.

Le Marquis de Theminès, Mareſchal de Camp au quartier de Mommirat.

Carbon.

Vix proximæ oppugnationis fama pervaſerat, cum Marchio Theminius, quanquam pro caſtrametatoris ad Mommiratum officio quo fungebatur, huic parum debitus pugnæ; Mommirato proripit ſe in Villam-Borboniam, væſanaque in gloriam libidine depoſcit primum cornu; ſecundum Carbono permiſſum. Signo in prælium dato primus è vallo erumpit Theminius ferro ad manum, cetera inermis; fuere qui notarent itum à viro imperterrito velut ad tripudium, albeſcente molli ex corio calceamento: vix pedem vallo extulerat cum lethali ad caput glande trajicitur. Inopinato ducis caſu, hærent qui ſequebantur, finiſque prælii erat ipſo initio, ni Sayanus, Mombanus & Dangius, unaque cum ipſis quadraginta cataphracti (quos ante memoravi) facto impetu irrupiſſent; ſtatim confuſis ordinibus voluntariæ nobilitatis globus foſſam hoſtilem invadit. Ex adverſo Comes Burfrancus hemicyclo, propugnaculoque ad dextram poſito diſtribuit militem ſuum, ignarus hemicyclusne, an propugnaculum peteretur; haſtatis ruinæ propugnandæ munus incumbit, ſclopetarii ad utrumque latus defenſioni ſe accingunt, præfectis Ferrierio & Moncauto juniore. Pulvis ex muri ruina excitus, fumuſque ſcloporum ab igne, obduxerat ſolem, adeo ut ſcalæ, propugnaculi muris ante admoverentur quam vidiſſet hoſtis. Duplex nobis irruptio: hemicyclus à dextra, à ſiniſtra propugnaculum petebatur, non ſpe capiendi, ſed ut clamore, ſcloporumque ſtrepitu, ſuo quiſque periculo intentus, ſonitum alterius prælii non audiret, quo ſperabatur ceſſura facilius hemicycli expugnatio, nempe in varia diſtracto hoſte; enimvero, ut ea expeditione, in futuros caſus peſſime conſultum à Regiis, admotas propugnaculo ſcalas, murus altior ſuperat, quod nobis in exitium vertit. Ad hemicyclum via in plano erat, quippe poſt longam verberationem disjecta humus oppleverat foſſam: præſidiarios fugam capeſſentes, Burfrancus voce & exemplo in prælium revocat, falſoque ſclopeti ſui igne deluſus; poſtquam ephœbus recentem præbuerat, ictu haud incerto ſternit obvium, ferroque ſtricto hac illac decurrit firmando militi; & ecce ictu ad occiput impræviſo occumbit. Vicerant Regii Burfranco cæſo, jamque Ferrierius & Moncautus

En Soulier blanc.

Sayan. Momban. Dangy.

La demi-Lune. Le Baſtion.

Ferrieres. Le jeune Moncaut.

cautus

cautus pedem retulerant; in legionariis momentum leve eſt *1621.*
poſt exhauſtos duces, miles deſeruerat ſigna; cum For- *La Force.*
cæus, Orvalluſque novo ab urbe delectu reſtaurant pu- *Orval.*
gnam; hos ſequebatur Saviniacus vir ſtrenuus, cui tum in- *Saviniac.*
gens apud Sectarios nomen erat: pugna redintegratur: ne-
que minus vicerant Regii, ſi dolia & ſacci, juxta præſcriptum
ordinem inlata, per quæ firmaretur ſtatio in ſolo inimico ex
congeſta humo. Rem luctuoſam! Clamabant in ſumma he-
micycli parte nobiles voluntarii, doliaque, & ſaccos po-
ſcebant; enimverò tanta timoris vis erat, ut nemo audiret,
nemo accederet: deſperatis rebus fugere, aut mori reme-
dium ultimum; mori ſtatuunt, qui mos Gallis: haſta in
haſtam, in mucronem mucro, mox deficiente ferro pu-
gnis invicem ſæviebant. Memorabilis eſt Daloni junioris *Daloun.*
virtus; is viam ſibi hoſtium ſtrage in Villam-Borboniam
ſtraverat, ratus eſſe qui ſequerentur: ubi ſuorum neminem
videt (namque in hemicyclo omnes, aut circùm erant)
meditatur regreſſum, manipuliſque permixtus hoſtilibus,
præſidii militem fingit ſe, velutque inter commilitones
ſpatiatur; infelix ex faſcia albente inſigni regio, namque *Tué de ſang*
eo ſigno proditus hoſtis, etſi jam deſævierant prælii ira & *froid.*
calor, necatur. Triſtis regiis pugna in qua quadringenta
nobilium occiſi, ſauciati item quadraginta: cæſorum quo-
rum memini, nomina hæc; Marchio Theminius vir ani- *Themines.*
mo ingens Carbonus Neboſanenſium Seneſcallus, Fretæus, *Carbon.*
Eſpinellius, Valancæus natalibus & virtute illuſtris, Re- *La Freté.*
ququellius, & Dalonus: vulnerati poſt rem ſtrenue geſtam *l'Eſpinel.*
Valancæi duo, Baro Polæus: & numerarem reliquos ſi ad *Valançay.*
me perveniſſent nomina ipſorum, digna hercle quæ trahan- *La Requ-*
tur ad poſteros: non incruenta hoſti victoria fuit, vel una *quelle.*
Burfranci nece, cui populus Montalbanenſis & præſidii mi- *Daloun.*
les, in pulla veſte funus duxit. Erant qui crederent dolo à ſuis *Poulé.*
interfectum: quare enim poſtico vulnere cæſus, qui nun-
quam hoſti terga verterat? Privatis inter ipſum, & Orvallum
odiis accedebat, quod ſtudiis popularibus adeo valebat, ut
penes ipſum urbis fortuna omnis ſtaret; hinc pro Burfranci
libidine deditionem fore Forcæus & Orvallus timebant,
cui cum res tenues ambitioque ſupra fortunam eſſent, ad
manum Regis erat explere ambitum; ea cauſſa eſt cur inter
clades illatas Regi, Burfranci cædes pleriſque annumeretur.

 Pro-

1621. Proditionem (ſi quæ fuit) operuit effuſior eorum luctus, qui cædis autores audiebant : futile argumentum hoc ſeculo, quo depravatis plane moribus, mœrent jactantius, qui lætantur intenſius.

Ferunt Mayenium poſtquam prælii ſignum, Theminiique necem audierat, æſtu prælii arripuiſſe haſtam, correptumque à circumſtantibus, irrito diu niſu luctatum cum amicis, donec ſtrage ſuorum audita, pæne exanimis caderet. Præcipuus Duci ex Valancæo dolor, cui ad renes transfoſſo camerâ ipſe ſuâ, ſtratoque deceſſit, ubi biduo poſt ingenti omnium mœrore finiit. At neque præteriri debet Montalbanenſium fœminarum audacia & ferocitas : virilibus curis ſexus fragilitatem exuerant infractæ viragines, adeò ut nullo delectu viri paſſim & fœminæ militaria munia obirent. Hæc ad Villam-Borboniam Mayenius ſtrenue, ſed infeliciter.

Mommirat. Le Monſtier. In adverſa fluminis ripa ad Mommiratum & Monaſterium producebantur valla quo lentius, hoc ſecurius, jactura temporis ſanguis redimebatur, quod in bellis arcanum eſt omnium optimum, præcipue cum in civem armatur civis, *Le Comte de Fieſque.* certo parti utrique damno, quo res cumque cadet. Comes Fieſquius liberius per valla vitò ſpatiatus glande in tormentariam valli noſtri feneſtram forte immiſſa ad latus trajicitur, poſtridieque occumbit. Vir erat patria Genuenſis, pietate inſignis, proſapia inter illuſtres ejus Reipublicæ familias, cujus dominationem affectaverit ea gens, conſpiratione in Dorias facta, an de adimendo Doriis imperio, patriæ liberandæ cogitaverit varie ſcriptum, ut cuique affectus in Fieſquios, aut contra fuit : ejus Fieſquii de quo ſcribimus vita, Chriſtiana virtute præcipue commendatur, tanta victus auſteritate, ut ſeraphicam in militia vitam traduceret. Paulò *Marouſſan.* pòſt forte haud abſimili Maroſſanus ingenti Comeſtabilis Luynæi mœrore occumbit, vir ingenio valens, ſtrenuus, neque ſpernendum per ea tempora Luynææ fortunæ ſubſidium.

Poſtridie quærendis cadaveribus pactæ induciæ, adjecta reſtitutioni conditio hæc, ſi Mayenius ex clade Albiacenſi ſuperſtites, qui in vinculis habebantur, bona fide in libertatem & bona vindicaret: rem infectam queruntur Sectarii, jurene, an injuria mihi non liquet. Memini laudatum præſidiarii cujuſdam dictum; is quo tempore per inducias ex parte utraque

queconcurſus erat recipiendis cadaveribus, habito de more ex muris colloquio, rogatus à quodam noſtrorum, quidnam pridie agerent hi nobiles, qui ad murum frequentes nunc erant, *Fruſtra*, inquit, *petis quod vel ipſa loquuntur cadavera*: indicans eo reſponſo nihil eſſe regiis quod ex tanta clade riderent. Non multò pòſt intentus producendo vallo Mayenius quinquaginta cunicularii è regione hemicycli novum opus indicit: illi foſſam aperiunt quam celerrime; feſtinatione opus, quia patente undequaque loco hoſti exponebantur: alta nox, aſt non illunis erat; diſtrahendo in diverſa hoſti, agitur in muros & circumjecta Toloſatum cohors, pugnamque adornat, producentibus interea vallum cunicularis: & nova hîc in regios clades. Erumpunt ex urbe Reyneſius, Marmoniæus, Pereriuſque præfecti, unaque legionarii quadringenti: non ante à noſtris fortius dimicatum, longa hîc pugna & ambigua diu, in finem læta hoſti, nobis exitialis fuit. Cunicularii ad internecionem jugulantur, quadraginta milites cæſi, ſed levis è vulgo jactura; Lapeyroſius ex Daſſiſiorum familia nobili natus (dum ad muros propius accedit) lapidum grandine obruitur, caditque ſub mole, nullo ut dein agnitum lethali vulnere: Mondoſilius qui vix adoleverat triſtia belli rudimenta expertus, occumbit; Cauberum abſorbet & depaſcitur artificii flamma, tanta vi, ut vix oſſa ſuperfuerint. Sauciati alter Lapeyroſius, Feudimarchio, ſtrenuus adoleſcens ex illuſtri Narbonenſium gente oriundus, Paulhacuſque Toloſas, vir audax, & in utramque fortunam militia, aut foro æque expeditus. Luctuoſa præ ceteris legionariorum ſors (hi vaſa viminea dum propius admovent muris, niſu corporis intus poſiti ut diceres avium eſſe caveas) uncis ferreis in foſſam urbis trahuntur, flammaque vimina depaſcente inter cruciatus lento igne diſpereunt.

1621. *Reyniés.* *Marmonié.* *Perery.* *La Peyrouſe de Daſſis.* *Mondoſil.* *La Caubere.* *Fimarcon de la Maiſon de Narbonne.* *Paulhac.*

Infeſta nobis omnia; cum tentandis oppidanorum animis, Rex Veirerium ire in urbem jubet: is (quanquam Sectarius) Regi inter fidos erat, aut habebatur. Satius viſum ſi aſſignaretur liber extra muros locus; huc Comes Orvallus, Ado, Chamieruſque Paſtor ſe conferunt: Orvallo, & Adoni in militem, in cives Chamiero omne jus erat. Veirerius hortari, *Ne urbem tanti nominis in ruinam darent: quantiſcunque in præſens ſucceſſibus fortuna, obſeſſis ridere videatur,* *Veirieres.*

1621. *mutabilem eſſe: prævidèrent, antequam experti agnoſcerent, diem in duodecim horas dividi, quarum ſi ultima cum prima, æquabilitate coincidit portentum eſſe. Rarum nunc Regi militem, aſt mox novis delectibus ſupplendum exercitum: fortiorem ex caſu aſſurgere gigantem, qui Villam-Borboniam oppugnat, brevi expugnaturum arcem, aut brevi moriturum. Male in Rohanæo ſpem poni, cui nec in promptu pecunia, neque miles: ingentem eſſe quæ illata Secta ad Fauchios clades, vulnus adhuc recens, jacturam irreparabilem, niſi poſt longum tempus: quos huic prælio fortuna ſubduxit vi ſacramenti ſui bello abſtinere, neque communi cauſſa militaturos, niſi poſt ſex menſes. Albigenſes (qua tranſitus venturo ſubſidio) in armis eſſe prohibendo, ſi quod inferri debet: inſeſſam ab Engoliſmenſi Tarni utramque ripam: diſtributum militem qua vado tranſmeabilis, cetera planè impervia eſſe, aut profunditate aquarum, aut abruptis naturâ littoribus.* Orvallus, Ado, & Chamierus: *Vrbem dedi poſſe* negant, *niſi ſimul de pace in univerſum tranſigitur, de qua cum paciſci nequeant ipſi ex mera impotentia, ſupervacaneum eſſe quod proponitur: ſcriberet Rex ad Rupellana Comitia, ad Rohanæum delegaret, quod Comitia, quod Rohanæus ſtatuerint Montalbanenſibus pro lege fore.*

Fauch.

Ioinvillius ad Monaſterium iiſdem ferme diebus, foſſæ hoſtilis munimen extimum (*contraſcarpam* foſſæ appellitant) impetu facto invadit: poſt prælii æſtum inter nuda cadavera inventa fœmina corpore ingens, quæ mentita ſexum ſub virili habitu diu ſuſtinuerat pugnam, donec inter confertos hoſtes occumberet.

Adon Sergent Major. Ado in Vrbe primipilus major inclinans affectu in partes regias (quanquam in eam diem diſſimulaverat) urget deditionem, negans urbem defendi poſſe, deditionemque ex regula militari pro legitima haberi, poſtquam foſſæ admotus hoſtis muros jam, jamque tenet. Rohanæus audito creditam ſibi Montalbanenſium fortunam, ſcribit ad ejus municipii magiſtratum: *Pleraque ſibi in arcanis eſſe quæ metu proditionis nemini credere auſit, ſi unà conferre dabitur ſibi abunde eſſe, quo pacem ſperet.* Ado & Chamierus delegati Regis permiſſu viæ ſe accingebant, cum falſo pactæ inter primores deditionis rumore, populus ire Oratores vetat: ſuſpectabatur Adonis fides, neque immerito: mutandæ demum

mum electioni hic color quæſitus, quod Ado urbe abſiſtere nequeat, neceſſario, nihilque intermiſſo intra muros munere quo defungitur: Chamierum Regi adeo inviſum eſſe, ut in dubium venire poſſit fides, ſub qua vocatur: ſubſtituitur utrique Nohalianus municipii ſyndicus, natura & rerum experientia ſagax, & quod præcipuum apud delegantes, Sectæ ſumme fidus, quod Adoni pro injuria acceptum uſque adeo, ut ipſamet die transfugerit in partes regias. Nohaliano Deſplanus à Rege admovetur tractandæ paci: Rohanæum ſimul uterque adit. Plura hîc promovendæ paci propoſita, ſed fruſtra: neque alius ejus congreſſus effectus fuit, quam ut Nohalianus Rohanæo aperiret arcana urbis, queis exponendis præcipue miſſus: delegationi color à pace quærebatur, re vera. Summa petitionis erat ſubſidium militare, *quod ſi promoveret diligenter, & ex æquo, nempe mille & ducentos legionarios, tranſigendam Regi in ea obſidione hyemem, neque capiendam poſtmodum urbem.* Hæc ad partium ducem Nohalianus. Rohanæus *paratum ſubſidium* reſpondet, *ſperarent, & qua virtute cœperant pergerent*: his additum qua venturi via, qua porta intromittendi, quo ſigno irrupturus in regios aperiendæ viæ, præſidii miles. Sic ludibrio fuimus, ſic quæ procurandæ paci delegatio fuerat, valuit bello protelando. 1621. Nohalian.

Per idem tempus urbem inter & Teſconi rivum qua parte Valiaci, Eſtiſſaciique cohortes metabantur, interceptus hoſtium explorator non alio indicio, quam quod alte defixus hærebat non progredi auſus, in vincla conjicitur; rogatus quidnam alta ſecum mente perpenderet? Reſpondet, *Catholicum ſe, ex Petragorico ſolo in expeditionem tota illuſtrem Galliæ veniſſe, Regi ut militet*: irritis prodendo crimini interrogationibus, namque appoſite reſpondebat: inveſtigatur accurate omnis viri ſupellex, inventumque tandem papyri folium omni ex parte albeſcens nullo ſcripti veſtigio. Auxit ſuſpicionem charta, in homine ruſtico haud incertum proditionis indicium; quid enim homini illiterato chartâ opus? prodebat innocentem quod alba papyrus, & ſcripto vacans; arguebat reum, quod ſymbolum eſſe poterat ipſa albedo. Circumfertur per caſtra papyrus, inveniendo qui ænigma ſolveret. Demum nemine aperiente arcanum, in ignem deſperato ſecreto De Perigort.

1621. projicitur; & ecce ſtatim litteræ apparent, diſcuſſo quo tegebantur humore; retracta ubi primum concipiebat ignem papyrus, integro adhuc charactere legitur, patetque ſcriptas ab uxore Forcæi ad virum litteras, queis arcana continebantur haud parum Regi profutura: ſummam ejus ſcripti curioſius inveſtigatam, accepi, in hæc ferme verba.

Patientiâ opus, & quantacunque calamitas eſt qua urgentur obſeſſi, ſperandum ex ſubſidio prima quaque die venturo: ſcriptas à ſe ad Rohanæum litteras, queis rem Montalbanenſium in ultimum diſcrimen veniſſe ſubmonebat, niſi actutùm militum delectu ſuccurritur: reſcriptum à Rohanæo, expeditam à ſe cohortem Cebennicam mille legionarios, clam, aut aperte irrupturos ut fortuna dabit: cohorti præfectum eſſe Belliſortium, longa belli experientia celebrem virum, de cujus virtute nemo ambigit quin ſit per obſtantia irrupturus. Hujus ſi ſubſidii exitus infelix erit; non ideo deſperandum; convocatos à ſe, Aginnenſi & Petragorico ſolo amicos, quorum unanimi voto ſententia ſubſidio Montalbanenſibus inferendo inclinat. Si Rohanæi conatus in irritum ceſſerit, ſi defecerit miles Cebennicus, non defuturum Petragoricum, aut Aginnenſem. Ceterum Regis exercitum in dies minui per morbos, aut deſertione; defectu ſtipendii parum abeſſe à ſeditione qui in Caſtris manent, nec perſtituros. Regem ipſum tædio longioris obſidii diſceſſum meditari: inter belli Duces diſcordiam miſceri; Mayenium Luynæo indignari, ab imperio armorum prave affectato in Principes, qui tyro eſt: inſtare hyemem, quæ etſi reliqua omnia deficerent, una ſatis ſit deſolandis caſtris & liberandæ urbi. Hæc ad Forcæum uxor.

Poſtquam patuit, Sectæ exploratorem eſſe, qui ſe mentiebatur Catholicum; militari judicio in furcam agitur: moriturus, P. Langladæo (is Franciſcanus ex Recollectorum familia) committitur, certoque prædeſtinationis indicio convertitur ad Catholicam fidem, quo momento in necem rapitur. Haud ignarus ſum pleroſque pro commento accepturos, quod ſequitur; æqui, bonique conſulat Lector; mihi rei probatio eſt quanta eſſe poteſt, nempe ex Langladæi ſcripto, quod ipſius manu obſignatum accepi: nec ſatis mihi eo ſcripto, acceſſit & Sclarmondi fides (id reo nomen, qui ſe mihi non multò pòſt exhibuit reducem ex

voto,

voto, quod Deiparæ Montis-Sarrati in Catalania nuncupa- 1621.
verat.) Sclarmondus momento inſtante, quod omnium de- *NoſtreDame de Monſarrat.*
cretorium eſt, *Audiiſſe ſe*, inquit, *de Deipara Virgine pleraque, quæ fidem ſuperant, cui in ſpem ſalutis votum nuncupare auſit : ſi fatum eluctari dabitur, iturum ſe ad Baſilicam Montiſſarrati ubi colitur Virgo, agendis pro vita beneficio gratiis.* Ad hæc Langladæus; *Salutem animæ, ſi credis Virgini ut patronæ, nihil eſt quod à judice timeas, prima matris apud filium gratia eſt, reliqua deſperata ſunt, poſt capitale judicium quoad mortem depoſceris.* Nihil his commotus Sclarmondus votum Deiparæ Virgini nuncupat, ſi vitam ſibi impetraverit, iturum ſe ad Montem-Sarratum habendis ab accepto beneficio gratiis. Per manualem ſcalam ſublevatur, funeque in collum adacto projicitur; jam humeros premebat ferali veſtigio tortor, morti accelerandæ tota corporis mole inſultans, cum fracto fune reus in terram cadit. Ad hæc Capitalium præfectus du- *Le Prevoſt.*
plicari funem imperat, patibuloque iterum ſuffigi reum; legitur firmo ſtamine duplex funis, agitur in ſublime reus, mox detruditur, & proculcatur; jamque pro mortuo habebatur, cum funis iterum rumpitur. Statim ingenti vociferatione perſonant caſtra, ea voce, *Miraculum, miraculum* : confeſtim ad Capitalium præfectum accurrit circumſtantium globus, *mortique ut eximat petunt miſerum hominem, quem Deus vivere adhuc velit* : ille laxari reſtim jubet, quæ veſtigium jugulo tam alte impreſſerat, ut nemini primo intuitu addubitatum quin expiraſſet; cum ille placide oculos explicans vitæ indicium dedit. Capitalium præfectus, diplomati liberatorio impetrando ad Regem properare, crebreſcenteque miraculi fama, Sclarmondus ipſe advolvi ſacris genibus, petere à Rege veniam ex crimine, quod aperto miraculo diluerat Deus. Rex ultorem ſe negans, ubi Deus miraculo parcit, vitam donat, exſolvendoque voto dimittit reum. Hæc mihi Hippolytus Angladæus ſcripto tradidit: hæc eadem confirmavit Sclarmondus ex Monte-Sarrato redux, hæc vulgavit fama publica; tuum eſto judicium, qui hæc legis.

Ibat audentior Mayenius in obſtantem fortunam, conſtantiamque opponebat adverſis caſibus queis affligtabatur;

1621. tur; valla jam in [illegible] Borboniæ foſſam produxerat, ſperabaturque, mox ſequutura deditio, cum Idus circa Septembreis à Guiſio & Schombergo viſitatus, excipiendis amice hoſpitibus in valla utrumque ducit, exhibendo cui totus incumbebat labori: mirantibus diligentiam & ſedulitatem, *Nihil*, inquit, *eſt hoſti quod ſperet, brevique noſtra erit Villa-Borbonia, ſi pluteos qui è regione portæ in foſſa ſunt bellicis tormentis disjecero.* Sic effatus, deſignando loco, aſſurgens, vallo exerit caput, cum collimato in eam partem rotulato miles ſclopeto, quem oculis jam diu ſequebatur principem, in ſiniſtrum oculum ferit, levi in ſpeciem vulnere, ſed lethali. Vbi per caſtra, cæſi Mayenii fama pervaſerat, ſtatim miles ſtatione ſua abſiſtere, renuntiare ſacramento, projectiſque armis munia deſerere, quaſi confecto bello nece imperatoris ſui. Guiſius victo gemitu (namque Mayenii patruelis erat) agmina celerrime circumequitans, voce & exemplo acies erigit; *Adeſſe amiſſo principe Lotharingo, alium Lotharingum, redirent ad caſtra, inventuros in Guiſio, Mayenium quem deſiderant.* Schombergus dilapſos qua precibus, qua minis in valla retrahit, manetque in ſtatione confirmandis; Guiſius ſub noctem dolori impar ſecedit. Vbique in Gallia, pompa & luctu ingentibus Mayenio parentatum: audivi ego, & legi poſtmodum prælo datam funebrem in publico luctu orationem, qua eleganter Iudæ Iſraëlitæ comparabatur Princeps, in hæc eadem verba ex Scriptura ſacra; *Fleverunt Iudam omnis populus planctu magno, & lugebant dies multos, & dixerunt, quomodo cecidit potens qui ſalvum faciebat populum Iſraël.* His addebatur: *Solvamus bono principi ſtipendiarias lacrymas, flent omnes, flent amici, flent & qui videbantur inimici; omnes enim non imperatorem tantùm, ſed & parentem patriæ obiiſſe illacrymant, ſuaque omnes funera dolent. Heu, heu! ſublatus es, & omnia ſimul tecum, omnes pariter obiere deliciæ & lætitiæ noſtræ, jam curæ irruunt, jam moleſtiæ hinc inde pulſant, & ſola anguſtiæ te abeunte remanſerunt.* Finiebat Orator patheticus ni hæc verba ex ſacris paginis; *Nequaquam, ut mori ſolent ignavi, mortuus es Abner! manus tuæ ligatæ non ſunt, & pedes tui non ſunt compedibus aggravati, ſed ſicut*

Les Tranchées.

Les coffres dans le foſſé.

Harquebuſe à rouet.

1\. Machab. cap. 9.

2\. Reg. c. 3.

1621.

ſicut cadere ſolent juſti coram filiis iniquitatis, ita corruiſti. Hæc de Mayenio vulgata, ſtatím ab exceſſu. Certe indebitus hic magno Principi finis ab imbelli manu, cæde clandeſtina & inulta. Ferunt patratam deſtinatò cædem, quæſitumque & inventum tandem ab obſeſſis qui vano nunquam ictu diſploderet. Mayenium diſtinguebant à vulgo, vitta cærulea, regii ſodalitii inſigne cui à ſancto Spiritu nomen, & proxima gigantææ ſtatura; hinc continua in ipſum diſploſio, ex vitta, & procero corpore, certis velut indiciis. Sic finiit Henricus Lotharingus, Dux Mayenius poſt captas ea æſtate arces decem & quatuor; Neracum, Calmontium, Caſtro-jalouſium, Manſumerduni, Inſulam-Iordanæam, Malovicinum, Albiaſium, Burniquellum, Nigrampeliſſam, Calciatam, Regalem urbem, Mombetonium, Bartas, & Corbarrium. Poſtridie quam cæſus, in arce Mombetonia ferali pompa exponitur, triduoque pòſt in gentile tumulum oſſa, ſecundo Garumnâ Aculionem nullo apparatu invecta, ubi ſuprema exſequiarum etiamnum debita viro Principi. Statim atque occubuiſſe Sectaria manu Mayenium Lutetiæ conſtitit, fidem ſuperant populi planctus & lamenta; ingenti omnium Ordinum mœrore parentatur Principi, cujus majoribus tanta in urbe autoritas fuerat, ut privata poteſtate æquarent regiam. Pompam funebrem ſequitur ſeditio commota in Sectarios, incertum, ultionis ſtudio, aut veſana in prædam libidine, quod paſſim incitamentum eſt vulgo, in omne nefas: à jurgiis & procacitate exordium, ſequuntur verbera & ignis, ignem direptio & præda; ſeditionem reſtinguit magiſtratus, diſtributo per urbem præſidio militari, actiſque in furcam autoribus. Non procul Lutetia oppidum cui Carentonium nomen eſt, huc confluere ſoliti Sectarii Pariſienſes per ſtata tempora exercendæ Religioni quam profitentur: prohibitum Lutetiâ ſeditioſum vulgus, Carentonium properat, direptiſque pagi ædibus templum invadit; congeſta in acervum ſcamna, ſellæ manuales, ipſaque paſtoris cathedra cremantur, unaque templi fornix è ligno vetere. Hæc vulgus à Mayenii cæde vecors & furens: unus publico in luctu Luynæus, pulla veſte abſtinuiſſe fertur: interceſſerant inter utrumque odia: Luynæum aſpernabatur Mayenius; timebat Mayenium Luynæus adeo capacem omnis auſus, ut ſibi periculum vitæ face-

Nerac. Calmont. Caſtel-jaloux. Mas de Verdun. L'Iſle en Iourdain. Manvaiſin. Albias. Burniquel. Negrepeliſſe. Cauſſade. Realuille. Mombeton. Bartes. Corbarrieu. Aiguillon. Charanton.

1621. faceret in omni loco; adorantibus vitulum aureum aulicis paſſim omnibus, unus cultu indebito abſtinebat, negabatque conductitiam operam inimico, unde ex Principis cæde intumuit, velutque frænis exſolutus prorupit audacius.

Les ponts aux Marchands, & aux Meuſniers. Vigeſima quarta Septembris provecta nocte ex improviſo Lutetiæ ardent pontes duo, quibus à mercatoribus & molitoribus nomen; hujus jactura levior quippe à carbaſea ſupellectile, in eo loco venali merce, nihil pretioſi abſumptum igne; ab illius incendio ingens damnum; ſupra æſtimationem ædium octingenta aureorum millia ex mercium pretio mercatoribus periiſſe memoriæ traditum eſt, argentum ſolidum, ſignis aſpera pocula, pura, cælataque vaſa primum ignis liquavit, dein abſorpſit defluens; certe ex liquato auro, argentoque parvi momenti jactura fuit, facta collatione cum unionibus & lapillis, quæ vel aqua, vel ignis hauſit. Tantæ calamitatis cauſſa vix probe liquet: fuere qui Sectariis imputarent in ultionem commotis ab incendio Carentoniano; aſt falſa credulitas vel ex una dierum computatione; quippe XXIV. conflagraſſe pontes conſtat, Carentonium oppidum biduo pòſt: prævaluere quibus placuit ex vulgata in Sectarios ſuſpicione ſubmiſſi ab ipſis ad pontes ignis, commotam contra incendiarios ſeditionem, quæ Mayeniani fati nuntio accedente percrebuit, adeo ut Carentonii pagi vaſtationem & ruinam provocaverit.

Mayenio ſuffectus Mareſcallus Theminius ſtatim poſt cæſum imperatorem diſſimulandæ militum conſternationi verberationem acrius redintegrari jubet, ictuſque machinarum muralium à meridie in veſperam numerati centum & quindecim. Dividitur ab urbe, Villa-Borbonia, amne per pontem commeabili: pontem peti placuit, dirimendo penitus inter utramque urbem commercio: longa & pertinax verberatio, donec agnitum, irritos eſſe conatus è longinquo, in ingentem ex ſolido lapide molem. Vergente in

La Mine. finem Septembre cuniculo ad Mommiratum effoſſo ſubjicitur ignis: propius acceſſerat muris regius miles irrupturus qua monſtraret ruina viam. Triſte ſpectaculum!

La Maiſon Major du Regiment de Chappes. reſilit in regios diſiectahumus, propiuſque ſuggreſſos obruit; inter obrutos Mæſonæus, major Capeſianæ cohortis primipilus, magnum ſui deſiderium reliquit: non antè

ruina ex cuniculo vaſtior; at utrinque pavor; obſeſſis ex cuniculo impræviſo, obſidentibus ab effectu improſpero. Lantaſius in Normannica cohorte centuriæ præfectus, qui primò irrumpentes ſuſtinere debuerat, ſepultis ſuccedit, factoque per ruinam impetu irruit, centumque una legionarii; Baroni Guepio, propulſandi munus defertur, fortiter utrinque dimicatum, quod patuit ex cæde utriuſque ducis Guepii, & Lantaſii. Pelluntur regii, reparandæ ruinæ fœminarum agmen dolia, humum, tigna, & lapides congerit, non impunè; quippe huc collimata bellica tormenta, ingentem hoſtium ſtragem edunt, quo intermiſſum tantiſper opus, donec facta irruptione hoſtis ingenti vi in eam partem graſſaretur, unde diſploſio: ſic verberationi impoſitus modus. Longa hîc pugna dum novus à tergo ducitur murus ubi ruina fuerat; per noctem munimentum penitus reparatur; ſic irritus Regiorum labor & conatus. Parum abfuiſſe memorant quin Forcæus, Orvallus, Caſtronovanus, & Puteanus primus municipii Conſul, quorum autoritati, & conſiliis inerat rerum ſumma ſub muri ruina ſepelirentur; vix enim pedem loco extulerant cum immani hiatu aperta humus, ex cuniculo.

1621. *Lantas.* *Guepio.*

Rohanæus cui ſubſidii Montalbanum immittendi munus & ſtudium, decipiendo vana deditionis imagine Luynæo, alebat ſecreta cum eo commercia per internuntios, lentoque papavere ſoporabat, dum in viam dabat ſe ſubſidiaria cohors. Ibat ultro, citroque Deſplanus, cui & pari fraude illudebatur. Fortè exeunte Septembri Caſtrum venerat Deſplanus, ubi tum Rohanæus agebat: multa utrinque de Montalbani deditione; tandemque conventum, ut iret una cum Deſplano in urbem Inſulanus flectendis oppidanorum animis. Fidus Rohanæo Inſulanus, rerumque haud expers: ita palam conventum; clam dicta lex ſpem ut faceret Montalbanenſibus proxime adventantis ſubſidii. Poſtridie Oratores Montalbanum ingreſſi publico conventu excipiuntur; Deſplanus multa de Rege, *ut potens, ut in obſtantes felix & pertinax; ut clemens & miſericors in ſubjectos; ut perierint quicunque in eam diem obſtare auſi, ut perituri qui obſtabunt*. Inſulanus (quia coram Deſplano loquebatur) deditionem differri poſſe negat, *exhauſtas recenti ad Fauchium clade Rohanæi copias, interjectum Tarnum, trigin-*

Caſtres. *L'Iſle.*

1621. *gintaque per hoſtile ſolum emetienda milliaria, adventanti ſubſidio; quod, etſi promittitur, pro deſperato haberi debet. Alarios Regis hac illac late per vias diſtributos. Si honeſtæ deditioni ſubſcripſerint oppidani denuò pugnaturos; periiſſe penitus ſi contumaci ferocitate provocant Regis iram. Parcerent, quod intus habebatur, præſidio; parcerent militi ſubſidiario cujus certa ruina ſit, venienti. Nec omnem cauſſa ſpem in Montalbano ſitam.* Hæc Inſulanus. Oppidani obſtupeſcere ex impræviſo ſermone, nihilque hærentes quin obſcurus, & diſſimulans loqueretur, promendæ clam ſententiæ, in conclave vocare. Intercedit Deſplanus; *objiciens niſi palam omnia tranſiguntur, juſtam ſibi ſuſpicionem fore.* Hinc factum, ut ſuſpectis quæ Inſulanus dixerat reſponderent oppidani Deſplano: *Si dabitur à Rege ad Rohanaum commeatus liber, miſſuros ſe qui certius inquirant: &, ſi Inſulanum ex ipſius ſententia loquutum apparuerit, ſtatim dedendam urbem:* ita illuſum Regi. Sæpe Rohanæi conſtantiam tentavere Dux Suillius, & Mareſcallus Eſdiguerius; obſtitit infracto vir animo, ut non immerito dici poſſit, debitum uni Rohanæo, infelicem Regi, Montalbanenſis obſidii exitum.

Obſeſſis poſt tot prælia debilitatis, deſperata erat ſalus, & niſi novo delectu reficerentur, imminebat deditio, cum Rohanæus expeditam cohortem mille & ducentos legionarios Caſtro educit per calcatum hoſtem ituros, aut, ſi ſic fata ferrent, in via morituros. Patebat ſubſidiariis via tri-
Albi. plex; inter Albam Auguſtam & Inſulam Albigenſium lata
L'Iſle d'Albigeois. planicie, vado interjecto qua Tarnus haud ægre commeabilis; hac primum iter. Altera via erat, Regi impræviſa,
De Caſtres à Revel, à Carman. eoque facilior; nempe Caſtro Revellum, Revello Carmanium, quæ Sectariæ urbes, Carmanio Montalbanum; tranſmeabili ad pontem Villæ-Borboniæ Tarno. Tertia, per ab-
Lombers. rupta montium Caſtro Lombercium, Lombercio Fanum
S. Antonin. Antonini, Fano Antonini Montalbanum: potior viſa hæc, quia monticellis paſſim aſperata; ſylvis profundioribus obtegebatur, quod legionariis percommodum, alariis, qui ob-
Beaufort. ſtituri venientibus, infeſtum erat. Lectus Bellifortii miles in expeditionem, qua non ante periculoſior, non glorioſior: primum iter viro forti Caſtro Lombercium eſt. Interea Rohanæus diverſum agit Engoliſmenſem à via, commento, qualibus

libus fertile ipſius ingenium fuit. Simulatur ad Lauraguesios expeditio, educuntur Caſtro tormenta bellica, omniſque belli apparatus in obſidionem proximam, cujus, quò ficta erat, eò ſpecie arcani, ſpargebatur latius fama. Quatuor illi peditum millia, trecenti equites; hæret Dux Engoliſmenſis inter utrumque hoſtem; quippe Bellifortium audierat Caſtro tendere ad Albigenſes, Rohanæum ad Carmanios, utrique ad Montalbanos iter, ſi pergerent. Hærente & dubio quam in partem ſigna converteret, prætergreditur Bellifortius, perque alta noctis ſilentia ſuggreſſus primo diei crepuſculo Corduam venit (urbs eſt Catholica) ubi alariorum ſtatione leviore, quam ut viæ obſiſteret, ſub veſperam Fano Antonini ſuccedit, ab heſterno die jejunus. Avarionem inter, quo fanum Antonini, & Tarnum, quo Montalbanum alluitur, læta eſt planicies & aperta, niſi quod interjacet ſylva profundior, cui nomen Greſinia; cohortem ſuam in duas turmas dividit Bellifortius, viamque in nemus molitur, ſperans fore loco ut opportuno, quiete & cibo reficeretur miles: trium horarum iter eſt à Fano Antonini in ſylvam, Roſſelierio primum agmen permiſſum, extremam aciem ductabat ipſe, tandemque nullo obice in ſylvam ventum; hîc tranſacta dies integra: ſole in veſperam inclinato, denuò capeſſit iter cibo refectus miles: longis ex viæ ignorantia erroribus tranſigitur nox per quam intromitti debuerat cohors. Primo diluculo apparuere è longinquo Montalbani turres; aſt aperte progredi periculoſum per altam diem: tutius viſum in ſylvam regredi, donec in proximam noctem inclinaret dies. Hæc inter luce adhuc ambigua apparent decem (non procul) equites; impræviſo aſpectu tanta militum conſternatio eſt, ut turbatis ſtatim ordinibus fugam molirentur; donec agnitum non alios eſſe qui equitabant, quam præfectorum ejus cohortis ſervos dominorum equis ſubvectos, qui & ipſi ignorantia viæ errabant. Eo argumento abunde conſtitit levi alariorum præſidio potuiſſe debellari timidum, & à longa via exhauſtum militem, quod Engoliſmenſi probro datum. Brevis mora in ſylva eſt famelico militi, jam enim triginta horas jejunus exegerat, repetitur Fanum Antonini: hîc dubius ſpem inter & metum Bellifortius hæſitare; mora in urbe turpis, regredi inglorium & periculoſum: infeſſis ab hoſte viis, progredi exitiale videbatur:

1621.
Lauragués.
Cordes.
L'Avairon.
La Greſinie.
La Roſſeliere.

I i præ-

1621. prævaluit, quando utrinque periculum, ire quò impellebat honor. Novo ſacramento adigitur miles, jurant omnes in verba ducis; urbe abſiſtitur. Memorabile eſt, quod vocatis coram milite ſuo municipij magiſtratibus, Bellifortius jurejurando aſtrinxit fidem, *prius ſe moriturum, quam deſtiterit ab incœpta via, neque rediturum niſi victorem: clauderentur urbis portæ, nemini ſuorum aperiendæ, ſi regreditur:* ſic dicta lex: ſic communi omnium applauſu excepta.

Quia Montalbanenſium omnis ſalus in venturo ſita ſubſidio, huc ſtudia Rex, huc Rohanæus conferebat omnem operam; de Rohanæo diximus. Rex per exploratores monitus, ſubſidiariam cohortem per Albienſes ſpatiari, facilique ad Tarnum vado imminere jam, jamque Montalbano, rem cui ſumma ſalutis inerat in Conſilium militare deducit; longa hîc altercatio, quid facto opus; tandemque in duas ſententias itum. Stabat potior ab iis ratio, qui ingenti equitatus vi occurrendum hoſti cenſebant, quod Regi in plano erat alariis præpotenti: prævaluit opinio Eſdiguerii, *foſſam latam & profundam duci oportere qua iter irrupturis:* foſſas, clauſtraque circumpoſita firmant cohortes duæ; Helvetica & Stiſſacæa. Baſſompetrus circumſitam planiciem inſedit, diſtributis ut monebat neceſſitas alis: interea per alta noctis ſilentia ſuggreſſus hoſtis, Avarionem, Nigram-peliſſam inter & Albiaſium vado ſuperat; ad vadum ſtatio erat, Regiumque præſidium levius, quam ut tranſitui obſtare poſſet. Baſſompetrus audito tranſmiſſum hoſtem, à tergo inſtare; atenim per altam noctem ſoli ignorantiâ paſſim diverſus agebatur à via; plerique hoſtium pugna fortuita (nam caſu regebamur) cæſi, aut vulnerati: in regios vix ulla clades; quippe hoſtis, etſi maxime petebatur, negligebat pugnam intentus viæ. Trifariam diviſa hoſtium cohors; primum agmen cum Bellifortio foſſas & clauſtra prætergreditur (fuere qui crederent communicatam illi Regiorum proditione teſſeram) ſecundum agmen ductabat Roſſelierus, tertium Penavairius. Helvetii, fraude agnita diſtrictis acinacibus clamore ingenti irrumpunt; hic grave prælium & anceps diu: Bellifortius cum primo agmine intromiſſus longioris impatiens moræ egreditur, deſignatque viam qua in urbem ipſe penetraverat, & dum ſæpe vagis & errantibus,

En Albigeois.

Les Regimens des Suiſſes & de Stiſſac.

Paſſe Lavairon entre Negrepeliſſe, & Albias.

Le Mot.

Me-

Meme adſum Belliſortius, inclamat, nunc prælialor, nunc ductor ut ſors ferebat; duplici vulnere ſauciatus ab alariis capitur, vi vulnerum non regredi, non progredi capax. Hæc inter oppidani accenſis ad pinnas lucernis monſtrabant urbem, tympanorumque ſono & tubarum clangore accendebant ad prælium & vocabant ſuos: continuo pulſatæ campanæ: pugnantium clamor, morientium ejulatus, & ſtrepitus confuſi, omnem prælii legem ſubduxerant; fortuitò utrinque pugnabatur. Viæ ignarus ſubſidii miles, pars præcipitanter in foſſas cadere, pars clauſtra, munitoſque aggeres manu prehenſare pro urbis muro, pars felicius ſuggreſſa in urbem elabi. Ingreſſi ſexcenti, reliqui aut capti, aut cæſi; primum agmen ferme integrum evaſit: alterum partim ferro aperuit viam, partim in itinere defecit; tertium quod Penavairio permiſſum, appetente jam luce, deſperato per avia ingreſſu, regreditur, apertâque planicie venit in poteſtatem Anguiennii Comitis, qui audito hoſtem effugere, ducentis circa alariis occurrerat. Non multò pòſt miſſæ Toloſam ejus reliquiæ cohortis, ducenti circa legionarii miſere aquis ſorbentur fortuito caſu: ſecundo Garumnâ Burdegalam vehebantur, ubi tum triremes ad quas damnati erant. Certe luctuoſa eſt tot hominum clades, qui etſi Sectarii & perduelles, Chriſtiani & Galli erant. Vna omnibus ruina, neque fuit qui ſuperſtes ſuis renunciaret cladem. Solent ad triremes damnati ferrea catena vinciri ſimul, ſic voragine aquarum abſorpti omnes ſubmerſo navigio, adeo ut nemo enataverit. Ex ſubſidiaria cohorte ſexcenti urbem ingreſſi, trecenti in tranſitu cæſi, totidem capti; venere in poteſtatem Regis, hoſtium ſigna ſex, quæ aureis characteribus eam inſcriptionem ferebant, in medio poſitam: *Vi via fit.* Belliſortius & Penavairius, ille in caſtris, hic Toloſæ in cuſtodia habiti. Belliſortii ex eo facinore ingens fama: effunditur miles Regius, accurrit turmatim omnis nobilitas viſendo homini, qui ſupra hominem æſtimabatur: capite plecti debuit, & laudatur nedum à vulgo, ſed & ab ipſis belli ducibus ex quorum officio erat pœnæ irrogatio. Guiſius vocatum ſic compellaſſe fertur: *Quanta*, inquit, *gloria tua, vir fortis, ſi Regi militares!* ille reſpondiſſe fertur, *Primam Dei cauſſam eſſem*, indicans, à ſe pro religione pugnatum.

1621.

Le Comte d'Anguien.

1621. Poſtridie ex capto Bellifortio controverſia in urbe fuit, inter cohortis ſubſidiariæ præfectos, cuinam ſucceſſio deberetur; Brunæus in ea cohorte primipilum majorem agebat, Roſſelierus primi ordinis centurionem; ceſſit Roſſeliero Brunæus, ea lege, ut primipili in urbe majoris officium (quod ex Adonis ad Regem transfugio vacabat) obtineret; ita utrique factum ſatis.

Sergent Major du Regiment. Premier Capitaine. Le Sergent Major de la Ville.

Forcæus novo ſubſidio auctus eruptionem tentat in regios; hic ordo prælii. Paſcaletus & Pratæus ducentos & ſeptuaginta legionarios in foſſam propugnaculi impellunt, ubi regiis ſtatio erat imminens urbi; dicta lex, ſtatim atque ſtationem tenerent igne ut cremaretur. Saviniacus vir audax & ſtrenuus interim irrumpebat in caſtra, propagandæ ferro & flamma victoriæ: Saviniacum Durfortius Orvallææ cohortis primipilus major ſuſtinebat; è munimento ſpectabat Forcæus daturus prælio legem. Ex adverſo rari ad valla ſtationarii, appetente luce, longâ fracti vigiliâ: Barrautii cohors excubias agens ad foſſam, languida & enervis omiſſa, ſtatione pars decubuerat, pars ſolutis excubiis dilabebatur: aurora ſurgens, tympanis ex more militiæ ſalutabatur (*Dianam* vocant) cum facto impetu irruit hoſtis; jugulantur qui decubuerant, in vigiles acre prælium & diuturnum, deficientibus ſclopis, aut plane inutilibus dum cominus conſeri manum oportet, nunc manualia ſaxa jaciuntur, nunc clauſtrorum trabes & tigna prenſantur manu, vique ingenti proturbantur, donec victi numero foſſa penitus pelleremur. Iamque caſtra hoſtis invaſerat, obvia quæque ſternens, cum Comes Carmanius (haud indigna Mareſcalli Monlucii ſoboles) vir animo ingens, longaque experientia expeditus in omnes belli caſus, arrepta forte haſta in hoſtem rapitur; ſequuntur Ornanus à Sancta Cruce, Franconus, Vicecomes Boſquius, & Benqueſius: exemplo ducum revocatur fugitivus miles, conſeritur ſtrenue manus, pugnaturque denuò velut inter recentes. Caſtra noſtra invaſerat Saviniacus; Paſcaletus & Pratæus in foſſa graſſabantur, admotaſque propius machinas murales trahebant in urbem brachiorum niſu; quæ trahi nequibant pro mole importuna, clavo impacto corrumpebantur; deſperata res erat, niſi Carmanius reſtitueret. Alta jam die in urbem retruditur hoſtis, legionariis triginta & Petro-Boſco centuriæ præ-

Paſcalet. Duprat. Battre la Diane. Le Comte de Carman. Ornano de Saincte Croix. Francon. De Boſc. Benques. Encloüent le Canon.

præfecto deſideratis: regiorum jactura major fuit: ſupra centum è vulgo cecidere Vicecomes Boſquius, Mareſcalli Theminii ex ſorore nepos, Franconuſque cohortis præfectus: ille vix pubertatis annos egreſſus magna ſpe adoleſcens, hic bellica virtute, & (qua maxime valuit) pietate illuſtris. Lethali ad pectus vulnere ſaucius, ubi vires deficere ſentit, nihil deficiens animo, ſacrum in tabernaculo (ubi exſpirabat) celebrari jubet, Euchariſtiæque ſacramento munitus, ingenti omnium mœrore decedit. Magnum illi in Aquitania nomen virtute, natalibus; neque inter minora viri elogia annumerari debet factum optimum, quo Lucilium perditiſſimum hominem in necem dederat nuper, ex ſacrilega in Deum propoſitione, de qua teſtis ipſe coram judice, deficiente alias probatione confecit litem, quod ante memoravimus. Comes Carmanius duplici vulnere ſauciatus ingens virtutis ſpecimen edidit: dignus ſane vir meliore fato, & pro majore habendus, ſi fortuna menſuram virtutis agnoſceret: ut rebus ſuis improvide caverit, ut caſum ſibi procuraverit ipſe, parum ſui memor, infrà ſuo loco trademus: & ſui magnis viris nævi. Sub veſperam Riparianus ſtudio populari multum in urbe valens, dum muro caput exerit explorando hoſti, glande trajicitur; ſubſtituitur propugnationi ad monaſterium (quam ipſe procurabat) Vigniolius, vir audax. Alta nocte, per ſtratagema illuſum nobis haud illepide. Villæ-Borboniæ procurator Vigniaucius equô fame languido & enervi haſtam ad collum alligat, urbeque dimittit: funibus ignitis per ſtata ſpatia diſtinguebatur haſta, ut per obſcuram noctem progrediente ſegniter equo ſenſim progredi hoſtem diceres, *Ad arma* ilicò, *ad arma* clamant vigiles, tota ſe in vallum effundunt caſtra, diſtribuitur novus ad excubias miles, in hoſtem ultro pergitur, una omnium diſploſio eſt in unum caput; nec diu cum agitur in terram equus, glorioſa ſcilicet mille vulneribus morte; cadunt & igniti funes, quo creditum poſtquam non apparebat ignis, metu dilapſum hoſtem: appetente luce miſſi exploratores agnoſcendæ hoſtium ſtragi, macilenti equi ludicrum referunt, quod riſum movit.

1621.

La Riviere.

Vignioles.

Poſtridie Chamierus (vir magni apud Sectarios nominis, qui paſtorem Montalbani agebat) quanquam propugnaculo tegebatur, tormentaria pila in fruſta diſcerpitur, vix agnito

Chamier Miniſtre.

1621. unde globus, & qua immiſſus; in utrumque paratus homo audax, thorace ferreo, haſtaque ad manum venerat in hunc locum, additurus militi animos, poſtquam eademmet die concione in templo pathetice habita, de regiis loquens, finierat in hæc ipſa verba, quæ diſtincta ter voce repetierat, *Non ingredientur*; hic finis viro ſeditioſo, qui eo nomine aura populari plurimum valuit.

Sub finem menſis Octobris, deſperata Montalbani expugnatione, Luynæus miſſo ad Rohanæum Deſplano, petit una ut congredi liceat; fortè ex congreſſu amico publicam tranquillitatem fore. Legitur colloquio habendo Reyneſia, castellum non procul Montalbano ſitum, huc Luynæus ſtipante ala equitum, huc properat Rohanæus ſine comite, nempe quo poſitam à ſe omnem in Luynæo fiduciam palam oſtenderet. Referam dicta utrinque, qualia ab ipſomet Rohanæo accepi: amovendæ ſuſpicioni tranſigitur palam omne negotium. Vbi in conſpectum venere Duces, urbana comitate ſalutant ſe invicem, & mutuò amplexantur. Exin Luynæus; *Multum*, inquit, *debeo tibi, nec parum lætor, quod probitati meæ fidem habes; ego, quanto Comeſtabilem Galliæ comitatu decet, tu ſolus ades: nec falleris fide quam in me habuiſti: quanta tibi Caſtri urbe tua ſecuritas, tanta in præſens, & major eſt. Ex quo in gentem tuam admiſſus ſum fœdere nuptiali, ſtudui promovendis rebus tuis, & ſtudebo, niſi ipſe tibi denegas opem. Subſidiaria cohors per te Montalbanum immiſſa, magnum certe facinus eſt, & glorioſum tibi, ſi pro Rege pugnares: at qua ſagacitate vales, utere fortuna præſenti, dumque omnis Gallia ex facto ſtupet, dum Montalbanenſis obſidii in incerto exitus eſt, ſtude tibi & rebus tuis. Quæ impetraveris hodie ultro, vix obtinebis poſtmodum, poſtquam res Regis in melius coaluerint, quod brevi fore, ne ipſe negaveris. In turbido optima piſcatio eſt, momento fortuna dilabitur, & niſi teritur ferrum quamdiu candens eſt, irrito pòſt labore tentatur. Quid tibi & Sectariis perduellibus, genti infidæ, niſi ut ipſorum diſpendio augearis? Modus augmenti in promptu eſt; incute populo Montalbanenſi metum, &, quem, ſpe melioris fortunæ ſublevaſti, qua vales arte deprime. Si te novo ſubſidio ſubmittendo invalidum, ſi Caſtri, Septimanicarumque Sectæ tuæ urbium æque protectorem, eoque & ipſarum ſaluti vigi-*

Le Chaſteau de Reynies.

vigilem; ſi Regis copias dixeris novo in dies delectu augeri, ſi 1621.
juſtis hodie conditionibus deditionem fieri poſſe propoſueris, quæ demum iniquæ futuræ ſint, ex fortuna mutabili: nihil hæſitamus quin ſequutura ſtatim deditio; ſi diruentur munimenta, reliqua ſalva fore oppidanis, promitto: quod ſi & munimenta ſalva haberi volunt, manebunt, ſub regii præſidio militis. Id ſi mihi abs te ſperare licet, fidem adigo fore ut impetres quodcunque pro amicis, quodcunque petieris tibi, aut tuis. Spero equidem, quid enim ſperare vetat? perpende amabo, qua ſagacitate multum vales, ut tibi res hodie cum Rege invicto, munifico, & clemente: domuit inimicos, proſtravit ubique rebelles, evexit in ſummum apicem nomen regium; ex quo adolevit dedititios in gratiam nedum accepit, ſed cumulavit donis & honoribus. Secta olim tua, majori ex parte hodie noſtra eſt; contraria vobis paſſim ſtudia ſunt: tibi, & fratri Subiſio contumacibus, oppoſiti, ſectæ veſtræ columina, Eſdiguerius, Caſtillonius, Tremollius. Quid ſperandum ex cauſſa diviſa, niſi ut deſoletur? Neque eſt quod ex Germania ſubſidium ſperes: bello inteſtino laborat Comes Palatinus, quem cauſſæ fautorem veſtræ fore ſperaveras: innotuit abunde tibi manſueta indoles Regis Angli, ut pacis amans, ut politicus, ut Puritanorum, quales Sectarii Galliæ, inimicus: innotuit quantum ipſius interſit, ut rex eſt, cadere coram Rege ſuo rebelles. Regina mater exacta nuper ſeditione docuit, quantum oderit vos & ſectam veſtram; quanquam maxime indigebat auxilio veſtro, neglexit; ſubire maluit in pacem leges indecoras (ſi cum Rege ſuo pactum indecorum ſubditæ dici poteſt) quam veſtro ſubſidio augeri; maluit legem accipere inimica vobis, quam amica dare. Princeps Condæus noſter eſt, ex beneficio redditæ libertatis, ex largitione Regia, ex odio immortali quo te, Sectamque omnem proſequitur. Hiſpanus ab antiquo vobis infenſus eſt; armat Chriſtianum orbem contra hæreſim veſtram Apoſtolica Sedes: unde amabo auxilium vobis? non eſt proditio, mihi crede, quod à te exigo: optime Sectariis conſules, ſi Montalbano dedendo autor eris; parces ſanguini parces incendio & vaſtationi quæ imminent: ſi feroci contumacia perſtas, quoquo tandem modo procurabimus cum Secta pacem; huc vota Regis & Principum huc res meæ inclinant: ſi æquis conditionibus, iniri nequit, iniquis fiet: neque tum ſalus ulla tibi, aut tuis, niſi fue-

1621. *ris ipſe inſtrumentum ſedandæ, ſeditionis quam propagas perîbis, infelix Regi implacabili victima, & qui regiæ munificentiæ hodie exemplum eſſe potes, eris ultionis.*

Ad hæc Rohanæus in hæc eadem verba reſpondit: *Non uſque adeo odi res meas, ut regis gratia cadere velim, & amicitiæ tuæ jacturam pati, quæ una mihi inſtar omnium eſt; pergrata mihi ſemper erunt munificentiæ Regis, officiaque agnati & amici optimi, qualia me à te ſperare jubes. Quanto item periculo implicet me communis cauſſæ protectio quam ſuſcepi, haud ignoro; aſt, quâ in me agis caritate, patere ut rependam; debeo tibi quod amice mones, & mihi debebis tu quod pari affectu monuero. Periculoſæ aleæ plena eſt vita quam agis, omnibus odio es, quia unus omnia uſurpas: non uſque adeo reformatis imminet ruina, nec in pacem conſilia uſque adeo nobis neceſſaria ſunt, quin ſpatia intercedant propagando diſſidio maxima ex primorum unanimi voto, qui rerum impatientes præſentium, urgent nos perdendo tibi, velut in communem cauſſam: illis omnibus, quotquot ſunt, unum eſt contra te ſtudium, & ſi qui ipſorum zelo ferventiore Catholici; odere nos ut reformati ſumus, amant certa ut conſona ſunt cauſſæ utrique vota in caput tuum. Sæpe ex bellis contra reformatos motis ruina ipſis imminere viſa, reſiliit in eorum necem quorum conſilio movebantur; ſæpe reſtauravit res noſtras, invidia Principum in primi aulici caput commota, adeo affectant omnes & invident, quod indebite ab uno poſſidetur! Inſtat (mihi crede) ex ea tibi peſte fatale periculum, non evitabile, niſi pacem ante procuraveris quam uniamur; quantum id Regi optabile & glorioſum palam eſt. Domuit in hanc diem inimicos: auſpice fortuna (quâ ducitur) in omne belli negotium ſtrata illi via per lauros, quid eſt quod ultra petat? ſi pace fortunam cohibebit, quæ paſſim bello mutabilis eſt, victorem pronunciabimus; fatebimur te laborum ſocium, & adorabimus, quid ultra ſperas? Ex læto ſucceſſu hæc, quâ in præſens vales in publica adminiſtratione, autoritas redintegrabitur, & quem Montalbana obſidio Regi dubium facit victoris perpetui titulum, confirmabis deditione urbis ſpontanea, cui ſubſcribemus omnes ſi pacem procuraveris. Contra, ſi perſtas in meditata gentis reformatæ ruina, cave à caſu; imminet rebus tuis in Montalbano naufragium; neque enim ignoras eò poſitas*

tas ejus urbis res recenti ſubſidio quod intromiſi, ut in irritum futura ſit vis omnis qua oppugnabitur. Paucis placet quod in immenſum proveheris, hinc gaudia omnibus erunt ex caſu tuo: Principes, primores, nobiles exſpectant avide ejus obſidionis exitum, non innata modò mortalibus in mutationem libidine, ſed & meliori fortuna quam ſperant ex ruina tua. Fortunam dum adoleſcit adorant æmulatorie & turmatim omnes; ubi minuitur per adverſa, mutantur repente conſilia, inſultantque omnes tanta æmulatione fugaci, & averſa, quanta lætam coluerant. Mea quod attinet, non incautum feriet fortuna, ſi præfecturis, quas pro Rege adminiſtro, ſpoliabor, & bonis. Ex quo reformatorum ſuſcepi defenſionem, credidi fore me cauſſæ martyrem, quæ ut juſta eſt, ita ſine perfidia abdicari nequit; debitum tibi ut amico, debitum ut affini quod in hanc diem dilata, quam ais vitari non poſſe, ruina familiæ meæ: perit, nec diffiteor, ſi una in ſalutem via eſt, eſſe proditorem. Deditione Montalbani procurata cauſſa deſertor eſſem, religioniſque reformatæ quam profiteor, inimicus: pacem ſi promovero, quod lubens faciam, rei autor ero Regi, tibi, & reformatis haud parum profutura. Hæc Rohanæus: diſceſſum diſcordibus utrinque votis; negat Luynæus ſubſcripturum ſe paci qualis proponebatur, Rohanæus negat item Montalbani deditionem procuraturum ſe, niſi & pax unà procurabitur. 1621.

Pridie Kalend. Novembris Ametus Forcæi filius & Santorſius eruptionem in regios tentant, magnaque vi retruduntur in urbem: inter præſidiarios, Perilii emicuit virtus, donec glande transfoſſus occumberet: is filio in extremis agenti opem infert, amplexatumque, niſu brachiorum confertæ multitudini dum exerit, plumbo transfigitur; incumbebat filio morienti moriens pater, cum alter Perilius (quæ patri ſupererat una ſoboles) fato utriuſque audito accurrit; & huic ſimile fatum ex plumbo. In eam diem urbs Conſulum autoritati permiſſa fuerat; impares ferendo diutius oneri, magnaque pars per morbos invalidi, petunt miſſionem à munere; manentibus pro dignitate, muniis, placuit creari Proconſules quatuor, quorum vigilantiæ credita ſumma rerum. Eadem die humo per cuniculum disjecta, obruti Imbertus, Maſgranierus, & Bardonus viri ſpectabiles, quorum conſiliis magna in urbe momenta erant. *Amet. S. Orſe. Perilhes pere & fils. Enſevelis dans la mine.*

1621. Per idem tempus Sectarios in Delphinatu concitabat Marchio Mombrunus Eſdiguerii tum gener; ea mens viro ſeditioſo,ut Gratianopolim dolo interciperet: idem Comiti Laſuſæo ſtudium: is clam ſuggreſſus iter in urbem molitur, cum ad rei nuncium ruſtici plagæ circumjectæ, arma capiunt, gnarique locorum loco anguſto qua tranſituris via, ſaxa inter & rupes, inſidias ſtruunt: arctior montibus circùm fragoſis ſemita, lapidibus paſſim aſperata, eoque alariis ægre commeabilis in quorum præſidio, hoſti vis omnis erat. Laſuſæus loci ignorantiâ cum equitatu ſuo progreditur, eoque tandem penetrat ubi anguſtæ montium fauces, neque niſi ſingulis via. Mori juſſus aut ſiſtere, ſiſtit & capitur cum Machauto, & omni equitatu: Mombrunum exemit noxæ Eſdiguerius, perduelleſque in Delphinatu compeſcuit, poſtquam Regis juſſu Montalbani caſtris abſtiterat. Non multò pòſt Mombruno uxorem ſubducit Eſdiguerius, politicoque divortio res ſibi habere juſſit diverſas ab uxore, quam demum Crequio Mareſcallo locavit. Laſuſæus libertati reſtituitur. Hæc in Delphinatu.

Le Marquis de Mombrun. Grenoble. La Suſe.

De Boiſſa-Pardaliano ante diximus, ut fidus Regi, ut Sectariæ cauſſæ deſertor, ut in Aquitania inferiore Rohanæo & Forcæo, conſilio & armis obſtiterit: Monhurtium, & Fidei fanum ut in verba Regis jurarent procuraverat, regebatque utramque urbem cum omni imperio. Fortè tum in expeditione Montalbana agebat cum Rege, Monhurtioque regendo ſubſtituerat Marchionem Mirambellum, Fano Fidei Theobonum, ille filius, hic gener erat: hi, audito in obſidione Montalbana peſſum ire res Regis rebellant, urbibuſque quas regebant precariò, pellunt Catholicos. Boiſſa-Pardalianus ira in filium vecors Monhurtium properat, & (quanquam inermis erat) nemine obſtare auſo potitur urbe: Mirambellus ſubducit ſe irato patri; abripitur in fugam miles tanto impetu, ut plerique, pro numero fugientium portis anguſtioribus præcipitarent ſe à muro in foſſam; quanta eſt autoritas vulgatæ per virtutem famæ! ſubſtituitur novo delectu fidum Regi præſidium. Exin ad Fanum Fidei pergitur. Inter utramque urbem pagus eſt, cui nomen Genſacum, huc prima die ventum: fidem Regi debitam & pagus exuerat exemplo urbium vicinarum, qua conſternatione Monhurtium ad Regem redierat: eadem Genſacum recipitur.

Le Marquis de Mirambeau. Theobon.

tur.

tur. Boiſſa-Pardalianus nimia virtutis, aut fortunæ fiducia, loco inimico agebat ſine præſidio militari, &, quanquam Sectarius erat, unus illi omnino comes Presbyter, fidum caput, magiſque belli caſibus aſſuetum, quam ſacris. Saviniacus Ainaſlæus (incertum zelo cauſſæ, an odio in virum) quadraginta ſclopetariis delecta manu in Boëſſii cameram intromittitur, ille amicos ratus primum comiter ſalutare, dein agnita per ſilentium proditione accurrere ad arma, cum conjurato in unum, omnium ferro, tot vulneribus cadit, quot erant ſicarii: cæſus & una Presbyter poſtquam proditorum duos occiderat. Fuere qui ex nece parricidium facerent, collato in Mirambellum & Theobonum crimine, ex ſecreta cum Saviniaco factione: mihi res in incerto habita, nec vero ſimilis, ex nota Mirambelli virtute. Ingens certe ex Boiſſa-Pardaliano jactura Regi; nemo inter Sectarios fide anteceſſerat, virtute bellica nemo; ſagax, & ſapiens ſi minus fortunæ ſuæ crediſſet. Statim rebellant Monnurtium & Genſacum, manet in perduellione Fidei Fanum, unde clades maxima in ſequentem annum. 1621. *Saviniac d'Ainesſe.*

Declivi jam Autumno, Mommorancius Narbonenſis Galliæ prætor, tria legionariorum millia in Montalbani obſidionem procurat, quingentos alarios; cohortium quas invexit, præfecti, Marchio Porteſius, Comes Rivius, Barones Roquetus, Moſſolenſius, & Fabreguehus. Vix ſubierat regia caſtra recens præſidium, cum Mommorancius, ex male afflato aëre, epidemico morbo corripitur: ſtatim dilabitur miles, adeo ut poſt octavum à morbo diem gregariorum nemo ex ea militia ſuperfuerit; perſtitere præfecti donec ſolveretur obſidio: diu Mommorancius Rapiſtagni in extremis fuit: tandemque lecticâ Toloſam advehitur, Toloſa Pedenatium. Nec multò pôſt cohortibus Annonæa & Villaræa augetur exercitus, parum valituro bis mille legionariorum ſubſidio eò poſitis rebus, ut in juſtam obſidionem quindecim millia ſuperaddita vix ſatis forent. Feralis Regi, tetra expeditio Gallis. Exhauriebantur militari morbo, queis ferrum pepercerat, Toloſam ſubvecti turmatim ægri: etenim anguſtioribus noſocomiis, diſtributæ privatæ ædes excipiendis quos publicæ capere nequibant: unde tanta in oppidanos peſtis ex contactu & aëris peſtilentia,

Le Marquis de Portes. Comte de Rieux. Baron de la Roquete. Moſſolens. Fabregues. Rabaſtens. Peſenas. Annonay. De Ville-Roy.

1621. tia, ut ſub finem ejus Autumni ex cenſu publico compertum habeam deſiderata municipum decem millia: Comes Magnipratanus æger è caſtris Toloſam invehitur, magnumque ſui deſiderium relinquit morte præpropera exhauſtus, nondum exacto anno ætatis vigeſimo primo. Neque ab ea lue immunes obſeſſi, quin eo gravius affligebantur, quo, fœtore cadaverum & ſanie, male afflatus aër, uno ordine graſſabatur in omnes, raro remediorum uſu, ex negligentia in tanta clade, aut (quod in obſeſſis urbibus ſæpe accidit) penuria medicaminum. In caſtris eodem morbo correpti Philippeauxius, & Seauxius viri illuſtres extinguuntur; Regi ab epiſtolis uterque erat (Galli Status Secretarios vocant.) Philippeauxio longa rerum experientia ſagaci & probo, ſuffectus Arvautius frater, cujus item ſumma fuere in Rempublicam ſtudia donec vixit: utriſque poſtmodum ſucceſſit ex eadem gente Lavrilierius ætate adhuc indebita, niſi quod virtus præverterat annos: certe debitum familiæ illuſtri, regiis ab epiſtolis munus, quo magna laude in hanc diem defungitur, ut dici poſſit hæreditaria genti ſucceſſio, muneris & virtutis. Seauxio filio, turbato mortalitatis ordine, ſuccedit pater, qui nuper provecta ætate deceſſerat eo munere, in gratiam filii: exceſſit item eodem morbo Faber Tarabellus in ſanctiore Regis Conſilio ſenator, vir ſtirpe clarus & virtute. Periit & eadem peſte Petrus Matthæus Gallicæ ſuorum temporum hiſtoriæ ſcriptor, doctus vir, cujus ſcripta ſtylo effuſiore panegyricum ſapiunt magis, quam ſeveram hiſtorici majeſtatem, ut ſcripſiſſe eleganter & docte in Rhetoris & Philoſophi morem dici poſſit, vana Autorum citatione effuſus, quod ante illum nemo hiſtoricus. Iam eò ventum per morbos & abſiſtendi licentiam, ut vix quatuor legionariorum millibus totus conſtaret exercitus: deſerebantur paſſim, ſigna tanta impunitate, ut æmulatorie inter milites ageretur, quinam prior violato ſacramento effugeret. Nemo retrahebat in caſtra fugitivos pars negligentia, pars defectu poteſtatis ex non ſoluto ſtipendio; prima enim præfectis in militem juriſdictio, ex ſtipendio venit: hinc non injuria timebatur ſumma caſtris calamitas, ſi viribus univerſis hoſtis erumperet. His evictus Rex obſidionem ſolvit: tormenta bellica Caſtro-ſarracenum (urbs eſt

Le Comte de grand Pré.

Phil'eaux. Seaux Secretaires d'Eſtat.

Arvaut.

Lavriliere.

Du Faur Tarabel.

Matthieu.

Caſtel-Sarasi.

eſt Garumnæ adpoſita) invehuntur, nec multò pòſt ſecundo amne Monhurtium. Omnis mali labes in Luynæum conferebatur; ille autor calamitatis publicæ habitus ex non ſoluto militi ſtipendio, quod ſibi arrogabat, ſi vera fama. Scripſit Autor anonymus: dum bellum ad Montalbanos ſeriò geri debuit, deluſum vanis rerum imaginibus Regem, &, quo tempore vacabat ſtipendio miles, meruiſſe Luynæo ſexcentos quotidie operarios Liſigniaco ædificando, totidem ad arcem Quilleboviam, octingentos Ambiani, quingentos Caleti, ducentos ædificando Lutetiæ palatio Luynæo: hinc odia omnium in unum caput, hinc queſtus publici, præcipue apud Toloſates, qui ex Montalbani expugnatione ſperaverant magnos urbi ſuæ obventus fore. 1621. *Leſigni. Quillebeuf. Amiens. Calais.*

HISTORIARVM GALLIÆ

Ab exceſſu

HENRICI IV.

LIBER VNDECIMVS.

SYNOPSIS.

Soluta Montalbani obſidione, Regina Lutetiam redit, ſtipant Contia Princeps, Mombaſonia Luynæi uxor, & Vernolia. Rex Toloſam venit, privatimque primum exceptus, poſtquam parata ad ſolennem ingreſſum omnia, egreſſus urbe, Regiâ pompâ intromittitur, ordo & formula ingreſſus, pyramides, arcus triumphales, ut obductum cœlo fictitio naturale cœlum: inſcriptiones, theatra: municipes in armis progreſſi octo armatorum millia componunt. Clerus, Parlamentum, Capitolini ſalutant Regem: felix Berterio omen, ex eo, quod qui tertius erat, fortuitò Protopræſidis obit munus. Populi extra urbem concurſus & applauſus ingens. Luynæi timor à Toloſatibus.

ſatibus. Vt ſibi præcaverit in ingreſſu thorace ſubtus ferreo, ſi vera fama. Ad Stephani plateam columna ingens, in cujus capitello Regis ſtatua triumphantis, in ſtylobate victoriæ ſimulacrum devictarum urbium genii captivi. Monhurtii obſidio deſtinatur. Perſtringitur in tranſitu Fuxenſis expeditio. Vt Rohanæus miſſo ſubſidio, Lerano autor fuerit bello ad Fuxenſes movendo. Obſidetur Varilium, propugnante acriter Durbano. Soli Nobilitas circumjecti ultro in eam expeditionem accurrit, ſolvitque obſidium. Prælio inſtructo victus Leranus, cæſus Maurelmontius, & mille una Sectarii. Regiorum jactura levis, Aunouſius ad tibiam vulneratur. Sanflorani cohors, dum ab ea expeditione Caſtrum ſe recipit, ad internecionem cæſa. Rex Toloſâ in Monhurtii obſidionem citus rapitur. Luynæus P. Arnouſium aula exigit: vocatum, poſtquam Rex urbe abſtiterat pluribus compellat, molliendæ ex facto invidiæ: referuntur ultro citroque dicta; pars diſſimulanter, pars ex animo, & veraciter. Fugientem fortunam ſequitur improvide religioſus vir, demumque à Cardinale Radeſiano ſuaſus aula penitus abſtinet. Vt ſtatim Regis animo inducta oblivio viri, quem magni fecerat. Subſtituitur Arnouſio Seguiranus. Monhurtianæ obſidionis ordo & ſeries. Theobonus Luynæi alarios ſegnius excubantes jugulat. Luxemburgenſis in Theoboni militem pari damno retaliat cædem. Eventus ex cuniculis duobus diverſi. Loſierii mors ex levi ad pedem vulnere, ejus elogia, & legitimus Mareſcalli Theminii dolor ex funere filiorum, quos omnes intra ſex menſes amiſit ſpem unam gentis ſuæ. Deditur Regi Monhurtium, & diripitur. Luynæi Comeſtabilis mors; ut omnia poſſidens, in extremis penuria omnium laboraverit. Vt morienti nemo aſtiterit præter Rouſſelayum, & Contadum. Vt non inventa ex tanta ſupellectile carbaſus qua involveretur tumulandus. Cadaver Burdegalam ſecundo Garumna invehitur: ut lota ad fluminis ripam exenterati viſcera, ut pretium laboris ſui poſcente fœmina, & exta retinente, falſo redemerit piſce navigii magiſter, nemine obolum offerente. Mox Turones, hinc in feudum Malhæum cadaver illatum. Ab exceſſu regentis mutatio aulæ. Cardinalis Radeſianus, & Comes Schombergius ſtatim rerum arbitria uſurpant. Condæus præveniendæ Reginæ matri, ſtatim in aulam rapitur, Regemque occupat. Incipit annus M. DC. XXII. *quo ineunte Nigra-peliſſa, & Burniquellum vicinæ Montalbano urbes à Sectariis interceptæ. Iugulatur ad internecionem cohors Valbacæa ſegniter Nigra-peliſſæ excubans. Burniquellum ab Engoliſmenſi recipitur. Clairacum à Marchione Leſiniano dolo occupatur, præſidii Regii miles ferro cadit. Royanum proditione præfecti, Sectariis traditur. Vicius Procancellarii dignitate donatur. Rohanæo Pictonum præfecto ſubſtituitur Comes Rupifulcaudius. In agro Vaurenſi clades Sectariis illata ab indigenis. Ducis Ellebovii in Forcæum Caſtellum expeditio, & in obſidionem bellicus apparatus.*

Forcæus

Forcæus in ſubſidium Caſtello ſuo, copias in ſolo Petragorico legit, propereque accurrit. Manente obſidione Ellebovius occurrit hoſti: pugna acris per altam noctem, agitur in fugam hoſtis, & cæditur. Bordelius multis agit cum Ellebovio, ut expugnatione Caſtelli abſtinere velit, idem & precatur provinciæ nobilitas omnis, & obtinent. Subiſio Garumnæ oſtia deprædaute, Senatus Burdigalenſis legit militem, purpuratoſque ſuos dimittit in bellum. Marchio Humierus in tranſitu, Royani à Sanſurino capitur, pactoque ampla mercede redemptionis pretio, gratis liberatur. Mareſcalli Eſdiguerii ad Regem litteræ de præſenti Galliæ ſtatu, ut quoquo modo pax bello potior ſit. Spretis ejus conſiliis prævalet bellum. Toneinſii urbs à Forcæo per dolum intercepta. Fœminæ in cadavera Regiorum crudeliter ſæviunt. Ellebovius & Theminius recipiendæ urbi huc caſtra impigre movent. Propugnabaut mille & ducenti præſidiarii ſub Mompoliano & Caſteſio. Oppugnabant octo peditum millia. Regis expeditio in Riam inſulam; deſcriptio loci & prælii, cui Rex ipſe legem dedit: fuga Subiſii præceps & ingloria, Regis victoria cæſo & fugato hoſte. Quare Subiſius æquans numero Regios fugerit vix prælium auſus. Claſſe Rex inſtructa Royanum obſidet. Ab hoſtili cuniculo ingens in Regios damnum. Vrbs deditur. Forcæus pater, liberando filio Mompoliano omnia tentat. Per altam noctem ingens prælium adveniente obſeſſis ſubſidio, ab urbe Clairacenſi haud procul Toneinſio poſita: magna in Regios clades: accurata ejus pugnæ deſcriptio. Cæſorum è nobilitate numerus & elogia. Forcæus tandem in fugam agitur. Vrbs deditur. Mompoliani inopina mors ex vulnere, quod neutiquam pro lethali acceptum. Leſcuni condemnatio & triſtis in patibulo exitus. Theobonus fanum Fidei occupat, Forcæique dolo abſiſtit. Condæus pacta cum Forcæo in anteceſſum deditione, fano Fidei admovetur, fingitque obſidium. Vrbem dedi procurat Forcæus, & agnoſcit Regem. Præmia in virum collata à Rege, in numerato, & in Franciæ Mareſcalli munere, quod longa certe militia meruerat, ſi ultimis temporibus Regi militaſſet. Supplicationes in fano Fidei habitæ ingenti pompa, die Euchariſtiæ Sacramento anniverſariâ. Dux Suillius, negata diu quæ ad Cadurcos poſſidebat municipia, & prævalidas arces tandem reſtituit Regi. Vt homo verſipellis, doloſe diu, ſpe vana deditionem diſtulerit; quam tandem extorſit metus. Singularia de Vxelloduno, quod hodie Caddenacum eſt. Qua ex cauſſa ita denominatum. Nigra-peliſſa à Regiis capta ad internecionem jugulatur præſidii miles: jure talionis id factum ex juſta cauſſa. Fanum Antonini, ingenti vi à Rege obſidetur; ejus obſidionis ordo & ſeries: eventus varii, quos inter lethalis Regiis ille, quo Lavardinus, Paluaüs & Palieſius, viri illuſtres occumbunt: urbs deditur. Montalbonenſes deditionis ignari ſubſidium obſeſſis ſubmittunt trecentos legionarios; dolo admiſſi pars à regiis intra muros necantur,

pars

1621. *pars effugiunt, nihiloque ſecius à ſoli circumjecti ruſticis trucidantur.*

Cadenet. *Baſſompierre.* *Monhurt.* *Roquelaure.* DVm Rex Toloſam molitur iter, Mareſcalli Cadenetus & Baſſompetrus quatuor peditum millia Monhurtium invehunt; Rupelaurus alarios in Aquitania legit, proximæque expeditioni non procul urbe caſtra metatur. Regina, quæ *Moyſſac.* ſecundum Montalbani obſidionem Moiſſaci egerat, Lute- *La Princeſſe de Conti.* tiam hyeme appetente ſe recipit; illi comites Lotharinga Contii vidua, Mombaſonia Comeſtabilis uxor, Vernolia *La Conneſtable.* Henrici IV. notha. Cauſſa præcipitis Lutetiam reditus *De Verneüil.* Mombaſoniæ venter, ſextum jam trahens menſem ex ſuperſtitione fœminea feliciori puerperio Lutetiæ liberandus. Quanquam Regina Toloſam venire avebat, parere cogitur utero, cui parebat Luynæus omnium arbiter; nam & marito dominabatur uxor. Rex præcipiti Toloſam via privatim Novembris decima quinta excipitur; non enim per tempus adhuc diſpoſita quæ in ſolenne ingreſſus regii parabantur: ſexta pôſt die urbe abſiſtit, regia pompa intromittendus: ingreſſus regii hic ordo fuit. Ad fanum Rochi, arte mirabile è regione publicæ viæ aſſurgebat regium ambulacrum, cui longitudo viginti trium, latitudo hexapodum quatuor in Tuſcana coronide; coronidem ſuſtinebant quaternæ Dorici ordinis columnæ baſibus, capitellis, & coronidibus ex marmore, Cyprii æris clathri ſtylobaten æquantes, ambulacri ſuperficiem ornabant; in extremis duobus aſſurgebant vaſtiores ſcalæ, hinc aditu venientibus, illinc patente abeuntibus egreſſu. In medio ambulacri thronus regius; ad dextram, camera incruſtatis in quadra ex minio & auro parietibus: laquearia regio paſſim inſigni ſceptris mixtim, & literis LL. coronatis, palmis, trophæis, lauris aureis juxta & argenteis, æquore cæruleo diſtinguebantur: Ad dextrum cameræ angulum conclave erat tapetibus ornatum filis ex auro & ſerico intertextis; conopæum (quod toto late ambulacro protendebatur) ſparſis ſine numero ex auro liliis ſub colore cæruleo ſericum erat. Ambulacri extrema illuſtrabant tabernacula duo, operculo teſtudineo, quæ columnis, capitellis, & coronidibus ſuis ſubnixa, & conſpicua è longinquo addebant loco majeſtatem. Hic Regii ſitus ambulacri. Rex media in tribunali ſella ſedebat, illi

à dextra

à dextra D. Gaſto ipſius frater, à ſiniſtra Luynæus Comeſtabilis, circumſtabant confuſe purpurati. Prima Regem ſalutavit Eccleſia, Clareto proloquente (is Valetæ Archiepiſcopi Toloſani Vicarium agebat.) Matrem Eccleſiam ſequuntur centum in purpura Senatores humerali pelliceo ad collum circumpoſito, quadratiſque pileolis, qualis olim patriciorum habitus. Dixit parlamenti nomine Berterius Mon-ravæus magnifice & eleganter uti ſolet (is tum tertium in ſenatu Præſidem agebat, Maſuyerio & Caminadæo invalidis; ille primus, hic à primo alter:) fauſto omini vertit oratori, quod præſes tertius, fortuitò primum agit coram Rege, cujus erat vocare in id faſtigii haud immerentem virum: non vacabat myſterio, quod vivo etiamnum poſſeſſore, ſubibat vices; nec fefellit omen eventus, quem in tempore memorabimus. Supplendo de more numero Præſidum; data Cauleto ſenatus decano inſignia Præſidis, latus clavus, & pileus diademate inſignis. Parlamento proxime inſtabant Rationales (Theſaurarios vocant) his alma Academia, proloquente Barclayo, viro vel una nominis conjectura erudito. Inclinata in veſperam die urbem Rex ingreditur hoc, ſi memini, ordine. Velut in ſupplicationibus publicis viginti Monachorum familiæ præibant, legionariorum quos Toloſa præmiſerat, in quadra agmina diviſorum octo millia; exin pueri centum, veſtibus holoſericis albis auro ſegmentatis; hos Regi Toloſates obtulerant, pro ephœbis, quos Cameræ vocant: ſuccedebant nondum prima lanugine centum adoleſcentes magnifica veſte; ſaga purpureo, albo, & cæruleo ſerico diſtinguebantur, filis ex auro & argento intertextis: hi per ætatem capaces domandi equi ſtabuli majoris ephœbos exprimebant. Claudebat primum agmen in purpura parlamentum. Adequitabant Regi Modenæus Capitalium in Gallia præfectus, tubicines, fæciales, Mareſcallus Praſlinius, Comes Schombergus, Liencurtius per abſentiam Bellegardii hippocomus, privatum Regis mucronem ferens in vagina diſtincta liliis. Regi, nemine interpoſito, præibat Luynæus Galliæ Comeſtabilis vibrans nudum enſem, qui regius dicitur. Fuere qui traderent, opertum purpureo ſago thoracem ferreum quo tegebatur; ſe populo Toloſano in odium eſſe agnoverat nedum ex prava adminiſtratione, quæ una Gallis omnibus cauſſa erat, ſed & ex ſucceſſu triſti Mon-

1621.

Bertier de Monrave.

Caulet Doyne.

Barclay.

Les Pages de la Chambre.

Les Pages de la grande Eſcurie.

Modene grand Prevoſt.

Les Trompetes.

Les herauts d'Armes.

Praſlin.

Schomberg.

Liencourt grand Eſcuyer par l'abſence de Bellegarde.

1621. talbani obſidii, hinc timor qualis ubique eſſe ſolet inique
8. *Capitouls de Toloſe.* dominantibus. Vmbellam auguſtalem ferebant octo Capitolini pedites, ſub qua Rex Ludovicus; imminebat proximè D. Gaſto Regis frater extrà poſitus; Gaſtonem Ornanus alariorum in Gallia præfectus, ſpei ejus admotus; Ornanum ſequebantur Cardinalis Radeſianus, Dux Ellebovius, Duces Luxemburgenſis Luynæi frater, & Aluinus: utrumque
Duc d'Alvin. *La Garde Eſcoſſoiſe.* *Ioinville grand Chambellan.* latus cingebant circumfuſi Scoti, ex præſidio Regis, & Ioinvillius magnus Galliæ Cubicularius; claudebant ducenti cataphracti ex regia ala. Populi, qui extra urbem Regi in occurſum venerat, numerus ferme quinquaginta hominum millia; cujus tantus erat ſtrepitus, ex ſolita confuſis vocibus acclamatione, VIVAT REX, ut vix exaudirentur, quadraginta tormenta bellica quæ interim à muris diſploſa. Primus Regi in urbem ingreſſus per portam, cui ab Arnaldo Bernardo nomen eſt, ad quam Doricò ordine arcus triumphalis Saturno ſacer, tot acuminibus Regis prudentiam commendabat, quot erant apophthegmata, quæ prætereo brevitati ſtudens, eò maxime quod Gallico paſſim, Italico, aut Hiſpanico idiomate reſperſi ſales, peregrina lingua degenerarent, vix Latine reddi capaces. Ad primum urbis limen jurat Rex in imagine Crucis ab octo Capitolinis oblata, privilegia urbis Toloſanæ conſervaturum ſe, qualia ab antiquo poſſidebantur: aſt vana ſacramenti fides, extinctis hodie (neſcio quo fato) tota paſſim Gallia privilegiis. Per vicos qua Regi tranſitus, obducebatur cœlum, interpoſito cœlo, quod & cæruleum erat ex lana, &, ne quid cœlo deforet commentitio, diſtinguebantur ſpatia ſignis cœleſtibus. Arcus triumphales ſeptem, totidem ſacri planetis per ſtata interſtitia poſiti illuſtrabant opus, ut cœlum diceres; certe imago erat, nedum cœli in cœlo, ſed & Dei in Ludovico Rege. Septem planetis totidem Regis virtutes indicabantur; Saturno (de quo diximus) prudentia, Iove pietas, Marte fortitudo, Sole Iuſtitia, Venere gratia, Mercurio dexteritas, Luna vigilantia: inſcriptiones & emblemata diſtincta per arcus Regis prudentiam, pietatem, fortitudinem, juſtitiam, gratiam, dexteritatem & vigilantiam commendabant. In platea Eccleſiæ metropolis, cui à Sancto Stephano nomen, aſſurgebat mole ingenti columna, cujus altitudo ſeptuaginta pedum; in capitello ſtatua Regis cataphracta,

baculo

baculo ad manum equum domans, lauro, quali olim Cæſares, coronata; fræni impatiens equus librabat ſe mira arte in aërem, adeo ut parum à vivente abeſſet: aſſurgebat viginti à terra pedibus ſtylobate, ad cujus quatuor angulos ſtabant hirſutis pellibus gigantes totidem, quales vetere Roma duci ſoliti in triumphum captivi, manibus ad tergum revinctis, intecto capite, geſtu, & ore in miſerationem compoſitis: hi urbium expugnatarum genii læta olim fortuna ſuperbientes, nunc húmiles & dejecti; naturam æquaverat ſculptoris manus tanta arte, ut ſpectantes in miſericordiam flecterentur. In baſi quatuor tabellæ Ludovici victorias exprimebant, ut Principes rebellare auſos armis domuerat, ut Sectariis in Benearnio dederat vi armata legem, per quam Dei cultus reſtitutus in integrum, in provincia Deo & Regibus perduelle; ut Galliam ad Ligerim, ut Pictones, Santones, Petragorios, ut Aquitanos labe Sectaria repurgarat, poſt expugnatas centum urbes, fida Sectæ præſidia. Prima Regi ſtatio in Eccleſia matrice, unde poſt decantatum DD. Ambroſii & Auguſtini hymnum, mille ex cera albeſcente facibus illuſtrantibus noctem, dilabitur in Archiepiſcopale palatium. 1621

Poſtera die percrebreſcente Monhurtiæ expeditionis rumore, per quam procul Toloſa agebatur exercitus, unde Toloſatibus timor à Montalbano, & circumſitis Sectæ urbibus, delegantur ad Regem delecti è Senatu cum Berterio Præſide; ſumma petitionum erat, Sectariarum urbium in vicinia Toloſæ ſitarum expugnatio, antequam Rex abiret. Aſt parum Luynæo curæ Toloſa quam oderat, hinc ſpreta petitio, odio, aut contemptu. Hæc inter venit ad Regem nuncius cæſos in agro Fuxenſi rebelles; rem altius repeto.

Rohanæus partium dux, ſubſidiariam cohortem ad Fuxenſes mittit mille legionarios, præfecto Poudreſio; eo ſubſidio auctior Leranus Varilium obſidet, huic tria omnino peditum millia ex Fuxenſi agro. Durbanus vir ſtrenuus & audax, quanquam Lerano gener erat, prævalente fide quam Deo, quam debebat Regi, committit ſe urbi invalidæ propulſando obſidio; rarus illi miles, neque in eam expeditionem arma ex æquo. Percrebreſcente ejus obſidionis rumore, mille alariis Rex Ducem Engoliſmenſem ire in hoſtem jubet, ibat Dux, cum allatum in via fuſum & debellatum hoſtem; *Poudrés. Leran. Varilles. Durban.*

 ſtem;

1621. ſtem; digna res eſt, quam poſteritas ſciat. Soli circumſiti nobiles voto unanimi, ruſticos feudi quiſque ſui armant, velut in cauſſa propria, irrumpuntque ingenti vi, donec obſidio ſolveretur. Eo prælio deſideratus Maurelmontius vir, ſtrenuus, agroque Fuxenſi inter Sectæ præcipuos; una & cæſi è Sectariis mille: Leranus, filius Imperatoris captus, gratia inter agnatos prævalente, dimittitur. Præcipui Catholicorum Aunouſius, Mauleonus, Vicecomes Curtenſis, Caſtaniacus, San-Chamandus, Ornolacus, Barbaſanus; his debita victoriæ laus omnis, armatis & irrumpentibus in adverſum hoſtem, non exſpectato Regis mandato. Aunouſio vulnus ad tibiam illatum ex glande plumbea: Moncluſius vir è Secta nobilis cæſus, magnum ſui deſiderium reliquit ſuis. Hæc ad Fuxenſes.

Maurelmont. De Leran fils. d'Honoux. Mauleon. Le Vicomte de la Court. Caſtagnac. S. Chamand. Ornola. Barbaſan. Monclus. S. Floran.

San-floranus Sectariæ cohortis præfectus, ab agro Fuxenſi mille legionarios Caſtrum ducit, Varilienſis pugnæ reliquias; in tranſitu Manſum Sanctarum Puellarum, Sectariam urbem dolo aggreditur; ea mente, ſi urbe potiretur, ſtatim ut Regi reſtitueret captandæ gratiæ; negant oppidani admiſſuros ſe in urbem externi præſidium militis: ille Rohanæo charactere imitato, ementiri ab illo litteras, quibus è re cauſſæ fore ſubmonebat ſi militari præſidio firmaretur oppidum: municipes anxii quid facto opus hæſitare, ſtudiis contrariis agi, donec aperte patuit dolus. San-floranus deſperato ingreſſu, Caſtrum iter molitur. Functa illi longior captandæ urbi mora; quippe vicina nobilitas, & agreſtes Catholici, vias interim obſident, inſidiaſque ponunt locis opportunis qua tranſitus, quo cæſa ad internecionem cohors.

Le Mas Sainctes Pucelles.

Rex viceſima tertia Novembris in Monhurtii expeditionem (quæ urgebat) ſecundo amne Toloſâ ſolvit; Luynæus, captata diſceſſus occaſione, Arnouſium Ieſuitam (quem Regiæ conſcientiæ nuper admoverat) affectati in aula rerum imperii ſuſpectum acciri mandat, compellatque in hæc eadem verba; *Dolere ſe quod Regis juſſu ſeceſſum ab aula indicere cogitur viro, quem habuit, & habebit ſemper inter amicos; tentata à ſe omnia mollienda legi quam invitus dicit; perſtitiſſe Regem.* Ad hæc Arnouſius quanquam ab ictu impræviſo exanimis, collecto ſpiritu; *Non eſt*, inquit, *quod doleas ab exceſſu meo, cujus autor es ipſe unus: plane immunis*

Arnoux.

à labe

à labe ſum, neque mihi aliud objici poteſt, quam quod Regem pro Rege ut gereret volui & curavi. Si rite calculum pono, mihi gratia Dei eſt quod ab aula exſilium patior; medio fluctuabam Oceano incerta per Syrtes & ſcopulos ſalute; nunc portum teneo. Reddis ſeceſſu indicto prædeſtinationis certitudinem, quam eripueras ipſe, vocato in aulam: in reliquis ſecurus ſum: id unum timeo, ne quod ex privato in me odio fit, ſine crimine ut abſiſtam, ex crimine factum audiat apud pleroſque, unde fors in Societatem calumnia, ex privato Ieſuitæ delicto, quale ſibi quiſque confinget. Luynæus adhæc excuſare factum ex perſona Regis; *Et quando*, inquit, *non patiuntur juſſa dilationem, aut moram, abſiſte gratis, neque in factum inquire, ex quo Regi dominationis affectatæ, mihi reus es fidei non ſervatæ.* Poſtridie Capellam Arnouſius venit; cœnobium eſt tribus Granatâ milliaribus, ubi tum Rex agebat; triſte viris religioſis exemplum! fortunæ inhiat fugienti infelix homo, litatque honoribus quos ſolenni abdicaverat voto: rari ſunt etiam inter Monachos, qui ſe aulæ tricis expediant. Anxium & in ſumma fortunæ labentis tenacius hærentem, Cardinalis Radeſianus à Luynæo miſſus convincit hoc dilemmate; *Vel autore Rege exſilium pateris, vel ignorante; ſi autore, parendum: ſi ignorante parendum item, potentiore in aula Luynæo, quam ut impune abeant ſpreta ipſius mandata.* His plane convictus ſpem omnem abdicat, privatimque Toloſæ agit homo uno aulæ nævo laborans: in ceteris probe inſtitutus; doctus juxta & eloquens, pius, &, ſi libido aulæ abeſſet, incorruptus.

1621.

l'Abbaye de la Chapelle.

Le Cardinal de Raiz.

Ad nuncium indicti exſilii obſtupuimus omnes, eò enim autoritatis provectus in aula Arnouſius, ut arbitrio ipſius ſubeſſent omnia: moderabatur conſcientiam Regis piiſſimi, religioneque ligabat ſibi religioſum principem, quo non aliud vinculum fortius, non aliud manente Religione tenacius: ſic æmuli machinatione, dejectus aula ex improviſo æmulus, quæ aulicis paſſim exercitatio eſt, retinendo, vel occupando invicem loco. Quis credat ſtatim inductam Regis animo ſpongiam obliterando nomini, cujus memoria perpetua eſſe debuit, ſi fides habenda præſentibus. Ita habent rerum humanarum vices, mutantur in momento affectus, quo præcipue morbo laborant Principes ab immenſa

 homi-

1621. hominum copia, qui ipſorum gratiam ambiunt; minus eſt miranda conſtantia caritatis in homine privato, cui vix amicorum delectus eſt ex tenuitate fortunæ: diverſa eſt ratio Principum, quorum gratiæ ut inhiant omnes, ita è tanto numero, delectu facili ſæpius mutant. Sane ſi Arnouſius Luynæo prævaluiſſet, & inducebatur animo Regis oblivio Luynæi, perinde ac Arnouſii, maneretque ille, qualis hic manſit: decretoria eſt victoria inter aulicos ex captato opportune momento quo vincunt, aut vincuntur. Cauſſam exſilii dixere ignari rerum, autoritatem nimiam; gnari & ſapientes ſuperaddebant dejectum impotentem ſui hominem, maxime ex ea cauſſa quod fortunæ ſuæ opificem Luynæum, non vocabat in ſecreti ſui conſcientiam, quotque viribus ſuis ſubſtiturum ſe præſumens, ſpernebat autorem. Certe corruptis omnibus qui Regi circumſtabant, unus Arnouſius Luynæo negabat conductitiam operam; quo, etſi amico ingratus, Regi fidus erat. Dejecto ſubſtituitur P. Seguiranus, vir ſapiens & doctus, hoc laudabilior, quod publicis negotiis parum immiſcuit ſe, miſſam habens Reipublicæ curam, tanquam non ſui muneris.

Rex Granata Lectoram, Lectora Neracum, Neraco Longatilliam venit; oppidum eſt haud procul Garumna, ad tertium Monhurtio milliare: hîc obſidionis ordo præſcriptus in hunc modum. Triplex oppugnatio deſignatur: prima ad Garumnæ littus Pedemontii, & Griniautii cohortibus permiſſa; alteram, qua urbs Toneinſium ſpectat, Campana & Stiſſacæa cohortes procurabant; tertiam ab ulteriore fluminis ripa prætoriana, Navarræa, & Ribeiracenſis. Hæc inter Theobonus vir audax fano Fidei ſubſidiariam cohortem Toneinſium invehebat, cum monitus præcluſum omnem in urbem aditum, ſubſidii in prædæ conſilium vertit: cataphracti centum è Luynæi ala Gontauti, non procul Fidei fano agebant, laxioribus excubiis, velut alta pace. Nocte intempeſta quinquaginta Theobonus alarios, legionarios centum pago admovet: ſternuntur vigiles, reliqui vino & ſomno ſepulti pars trucidantur, pars qua data via, in fugam ſe conjiciunt, impedimenta & ingentis pretii ſupellex victori cedunt. Poſtridie Luxemburgenſis regiæ alæ præfectus ulciſcitur illatam injuriam fratri, ducentiſque alariis expedita manu per obſcura noctis progreſſus Gontautum, ubi

Le Regiment de Griniaut.
Stiſſac.
Ribeirac.
Theobon.
Ste. Foy.
La Compagnie des Gens-d'Armes de Luynes.
Gontaut.
Luxembourg Capitaine Lieutenant des Gens-d'Armes du Roy.

ubi Theobonus agebat, prædatur & diripit cæſis hoſtium quinquaginta: atenim haud incruenta nobis victoria fuit; quippe Baro Claromontanus vir ſtirpe nobilis, quia ſine ferreo thorace inierat pugnam, glande è longinquo lentius progreſſa, neque valitura in ictum, ſi ferro tegeretur poſt rem ſtrenue geſtam occumbit. 1621. *Clermont.*

Tormentis decem & octo bellicis quatiuntur Monhurtii muri, procuratique ineunte Decembri cuniculi duo, effectu plane diſpari ſuccedunt; qua Ribeiraci cohors inſtabat, opere contrario evaporatur opus: qua prætorius miles muro ſucceſſerat, magno impetu terra diſſiliens, ingenti ruina murum aperit: pro portento acceptum, quod vi nitrati pulveris projectus præſidii miles longe à muro cadit nedum incolumis, ſed & ſtans in ceſpite in quo firmaverat pedem. Qua data via Prætoriani irrumpunt ſolito ſegnius, &, quanquam à ruina arcebatur hoſtis diſploſione continua ex cymbis, quanquam ruina ingenti patebat aditus, pedem refert legio electa, habitaque in hanc diem potior reliquis, omnibus inferior eſt; ut dici haud injuria poſſit & vices ſuas pati virtutem bellicam. Decembris die undecima Loſierus Mareſcalli Theminii filius, vallum dum promovet, glande ad talum, levi in ſpeciem vulnere, ſauciatur; atenim, quia ſe incautus amni commiſit, adeo, recruduit vulnus, ut non multò pòſt Burdegalæ, ingenti omnium mœrore exceſſerit. Triſte heroïs fatum! vix alias Regi, & Galliæ jactura major. Erat magno apud milites nomine, Navarræ cohortis præfectus, Dom. Gaſtonis primarius eques, Cadurcorum Seneſcallus, ſpes una Theminii nominis, filius haud degener à virtute paterna: verùm non admittente eas exceptiones fato, caſu impræviſo, Achillis ætate cadit & vulnere. Lugubre eſt Mareſcalli Theminii fatum. Ineunte Autumno primogenitum in Montalbani obſidione ictus impræviſus exhauſerat; adulto, Vicecomitem Boſquium ex ſorore nepotem, exeunte, Loſierum amittit ſpem nominis ſui maximam: funeſtus anni exitus patri infortunato. Rex litteris ſolatur afflictum, compenſatque largitione jacturam. Rupelaurus, & Gondrinus utramque Aquitaniam procurabant vicario nomine; Benearnium adminiſtrabat Theminius, nuper Forcæo ſubſtitutus: fit provinciarum permutatio inter poſſeſſores: Theminio utriuſque Aquitaniæ vicaria

Contremine. *Le Regiment des Gardes.* *Loſieres.* *Roquelaure.* *Gondrin.*

1621. ria procuratio permittitur, Gondrino Benearnium, Rupelauro Lectora cedit, huic adjecta quinquaginta aureorum millia: Blainvilio Lectoræ præfecto, delata procuratio Pontorſoni.

Blainville.
Pontorſon.

La Broüe.

Monhurtium propugnabant Marchio Mirambellus, Viccomes Caſteſius Favaſii filius, & Broæus; poſt cæſum hunc, in quo obſeſſis ſpes omnis erat, deſpondet animo miles, murique aſcenſionem, quæ proxime imminebat, deditione prævertit, cujus hæc ſumma: *Regi urbem ſine conditione dedendam, ſalvaque militis vitâ, reliqua in arbitrium victoris ventura.* Monhurtium in prædam regio militi cedit, cujus tanta impatientia & graſſandi libido fuit, ut non exſpectato ſigno in urbem irrumperet in qua adhuc præſidii miles, qui prævalente in ſeditionem licentia ad internecionem jugulabatur, niſi ſumma Rupelaurus vigilantia obſtitiſſet: poſtquam abſtiterat ſalvus ex pacto miles, ferro & flamma vaſtatur oppidum, ſolo æquantur munimenta & muri, non alio in præſens urbis veſtigio, quam quo oſtenditur fuiſſe olim quod eſſe deſiit: triſte rebellionis monimentum!

Longuetille.

Inter hæc Comeſtabilis Luynæus Longæ-tilliæ morbo corripitur, minoreque quam creditum Regis luctu excedit; defuncti cadaver ſtatim ab exceſſu diaphanum, anſam pleriſque dedit vulgandi præcipitem veneficio mortem: accedebant maculæ nigricantes & livida caro, quod exanthemati Medici imputabant (morbus erat per ea tempora epidemicus.) Nunquam ſine obtrectatore fuit, cui imperia rerum adempta. Plura in eum ſtatim ab extremis congeſta ſatyricè, prætereo, ne mortuo inſultans videar cum larvis luctari, quod abhorreo. Nondum exhalaverat animam cum defuere amici, familiares, Medici, & ſupellex omnis; ſtatim deſertum Luynæi limen, quique turmatim litaverant fortunæ adultæ dum ſtabat, exſecrantur cadentem & abdicant. Quanta amicis fides, qui aulam ſequuntur! Nemo ambiget dum munia coronæ omnia, dum Eccleſiaſtica beneficia, publicamque ad libitum pecuniam diſtribuebat Luynæus, conciliaſſe ſibi largitione pleroſque, quos inter vix duo, morienti oculos claudunt: reliquis ejerantibus gratiam, Abbas Rouſſelayus & Contadus mortuæ fortunæ litant, quod in aula rarum. Deficientibus ad juſta exſequiarum cereis & ſyndone, ære illi ſuo comparant. Poſſidebat

1621. ſtat quæ in aulicum cadunt omnia, nec inventa in tanta ſupellectile carbaſus tumulando; in quo ſpirabant omnia, deſtitutus omnibus exſpirat ſolus. O ſpectaculum cui (ſi Luynæi fortuna non ignorabitur) vix ſit habitura fidem poſteritas! fluxam aulæ fortunam! triſte humanæ vitæ ſpeculum! cui ſi ſe attentius introſpiciunt aulici, ſpernent quæ tanti faciunt, honorem inſtabilem, familiarum decora, divitias & luxum. Auxit fortunæ ludibrium caſus incredibilis. Ferunt commiſſum cymbæ cadaver ſecundo dum amne Burdegalam invehitur; ſanie & tabo polluta viſcera fœminis, quæ in littore lintea forte emundabant, tradita, abſtergendo ſanguini, ſeparandæque ſaginæ. Poſtquam lota Comeſtabilis viſcera; petentibus conductæ pretium operæ fœminis, datur ſalſus piſcis, quem cymbæ magiſter commiſeratione largitur nulla extis pecunia redimendis. Cadaver Burdegalam invectum metu ſeditionis clanculò in portu reclinatur, nulloque demum apparatu ad Turonenſem agrum infertur feudo Maliacæo, cui à Luynæo nomen eſt. Hic finis viro, quem in ſumma rerum evexerat fortuna parum conſtans: momento tranſacta felicitas, quam operata in momento fortuna; breve rerum Gallicarum Luynæo imperium fuit, pleriſque exoſum, paucis laudabile. Non defuere à quibus præcipue laudaretur ex procurato in Sectarios bello, hinc præcipue quod ſub ejus adminiſtratione agnitum, vinci poſſe, quos in eam diem indomitos fama vulgaverat.

Statim ab exceſſu Comeſtabilis mutantur res Gallicæ: quæ in unum collata poteſtas omnium, diſtribuitur; reſtituuntur in officia quiſque ſua militiæ & fori præfecti, dejecti animo jam audere incipiunt, auſu intolerabiles nimio, conſternantur: cadunt dominationis præſidia viri, quos adulta Luynæi fortuna evexerat in rerum apicem. Cardinalis Radeſianus & Comes Schombergus uniunt ſe invicem, rebuſque ſuo jure inſiſtunt, quas ſub Luynæo regebant precariò. Condæus audito Luynæi funere, ſtatim in aulam rapitur, ſpecieque obſequii Regi circumſtat: is tum forte Pictavii erat, in tranſitu, ab Aquitania Pariſios molitur iter: Regina ſexu & majeſtate tardior præſtolabatur filii reditum, manebatque Lutetiæ nimia ſui confidentia. Condæus, pro tempore in figuras omnes flecti aſſuetus, Radeſiano & Schombergo adjungitur, patiturque ſocios, ſperans forte utrumque ſum-

1622. mâ rerum depellendum, poſtquam ipſe confirmatus fuiſſet? ſic Reginæ matri prævaluit ad tempus, quæ mox in jura ſua vindicabitur natura prævalente.

Rex antequam nuper Toloſâ abſiſteret circumjecta Montalbano oppida firmaverat milite, habendæ interim in vinculis urbi, quam anno proxime ſequenti meliori auſpicio ſperabat oppugnatum iri: commiſſum ſibi ejus militiæ munus ultro abdicat Mareſcallus Sangeranus; acceptum habent Dux Engoliſmenſis & Mareſcallus Theminius: quatuor illis peditum millia, quingenti alarii, caſtrametatoribus Burguio-Eſpinaſſæo, & Cotenautio: militabant in eam expeditionem, cohortes Picardiæ, Capeſii, Bellimontis, Villaræi, Pibracii. Aquitaniæ ulterioris procuratio Duci Ellebovio defertur, quatuor item legionariorum millibus, quingentis alariis, caſtrametatoribus Vigniolio, Lauſuno, Bordelio, & Gurſono: his poſtmodum in Toneinſii obſidione adſcripti Arpajonus, Vicecomes ab Ambra, Cornuſſonus: cohortes Pedemontana, Ramburia, Bordelia, Gurſonia, Ribeiracæa, Grigniaucæa, Lauſunia, Douſia. Rex ineunte hyeme Lutetiam venit.

Sainct Geran. Bourg-l'Eſpinaſſe. Chapes. Beaumont. Ville-Roy. Pibrac. Vignioles. Lauſun. Bordeilles. Gurſon. Riberac. Griniaut. La Douſe.

Huic anno principium eſt à Nigrapeliſſa, & Burniquello, dolo interceptis: ſitum non procul Montalbano utrumque oppidum, ſubmiſſo per obſcura noctis milite expugnatur: jugulatur ad internecionem Valhacæa cohors Nigrapeliſſæ hybernans: minor Burniquelli clades, quippe urbi ſupereminet caſtellum quo ſe recipit præſidii miles proditione agnita. Sectarii in iis urbibus oppidani poſt datam Regi fidem retinuerant civium jura, ut liceret libere ire, agere, & in urbe cuique ſua immorari, ſatis fore creditum, ſi exarmarentur: arma exuunt, ferocitatem retinent. Ex pacto cum Montalbanenſibus clam inito propinant largius merum Regio militi, vinoque ſepultum invadunt: adeſt dicta hora Vigniaucius cum delecta Montalbanenſium manu, graſſatur ferrum: nemo in deditionem acceptus. Parum ſibi conſulit qui alte ſoporatur in ſolo inimico, nec riſui credendum, nec amplexibus, queis ſæpe teguntur proditio & ſcelus. Sane inauditum eſt ſecuram militi præſidiario manſionem eſſe, ubi promiſcua cum hoſte habitatio eſt. Non arma poſuiſſe ſatis eos, quorum animum inceſſit ira & in ultionem libido. Engoliſmenſis in Burniquellum arma convertit, in caſtel-

Le Regiment de Valhac.

1622.

caſtellum receperat ſe regii præſidii miles, obſtabatque adhuc, &, ſi commeatu juvaretur, quo maxime indigebat, parum ab hoſte timebat. Pibracius Malovicini hybernans juſſus Burniquellum venit. Dicam quod ab ipſo Pibracio accepi, ne fide careat ſine autore res, quæ haud procul portento videbitur. Tanta aëris per hyemem intemperies fuit ut poſt tranſmiſſum alta glacie Tarnum, legionarii haud pauci in via frigore obriguerint: niſus in viam irritus immobili per frigus veſtigio, exanimatis, corporis ſitus erat, qualem contraxerat glacies, ut ibant, ut morabantur, ut haſta, ut ſclopeto armati, corripiebantur frigore, & obrigebant, ſtabat exanime corpus in qua figura congelatum. Burniquelli muris admovetur cohors, levi prælio (in quo deſideratus Ardoſius centuriæ præfectus, ſtrenuus vir, nuper ex Calviniſmo converſus in fidem Catholicam) demum commeatu in caſtellum invecto, Engoliſmenſi urbs dedita ſalvis impedimentis, & vita. *Pibrac. Manvaiſin.*

Orvallus ex compacto (ut creditum) cum Suillio patre, mille & ducentis legionariis, trecentis alariis ope Saviniaci & Veyrieri, Figiacum urbem ad Cadurcos ſitam expugnat, dolo magis, quam vi. Vrbi ſupereminet caſtellum, ubi tum Suillius velut privata in domo, belli expers; & expugnatur ab Orvallo caſtellum, ſeu ſponte deditur. Suillius Theminium ſcripto monet, à filio Orvallo captum ſe in cuſtodia haberi, urbem & caſtellum per vim expugnata, proſpiceret malo Cadurcis imminenti. Enimverò ludicia hæc, ut docebit hiſtoriæ ſeries, filium inter & patrem tranſacta, decipiendo Regi. Orvallo circumjecta Figiaci depopulanti, opponuntur Pibracii cohors, & Marchionis Mervillii ala. *Orval. Saviniac. Figeacen. Querci. Veiriere. Quercy. Pibrac. Merville.*

Per ea tempora Marchio Leſinianus Clairacum vi nuper à Rege expugnatum doloſe intercipit. Æquabat ſolo munimenta urbis, Ducæus in Burdegalenſi parlamento ſenator; majore, quam in urbe inimica deceret fiducia: ſegnius labori incumbitur; &, quod extremum mali, deſidioſus prædæ opulentia miles per laſciviam ſtationes omittere aſſuetus, ſomno, vinoque procumbit. Leſinianus dolo urbem aggreditur, imminebat foſſæ municipis domus, perforatur murus quantum ſatis intromittendo homini, legitur in vicinia urbis miles; municipes alto factum ſilentio premunt: nocte intempeſta Leſinianus ſuggreditur, quingentique una legionarii: poſtquam intromiſſum foramine primum agmen, *Leſinian.*

ſuperan-

1622. ſuperantur aſcenſione muri. Hæc inter cives hoſpitem quiſque ſuum ſecure dormientem in ſtrato jugulant, ferro ſævitur, urbique conſervandæ, igni parcitur: Ducæus in vincla conjicitur, Malvaiſius è Societate Ieſu ſacerdos, magna inter cruciatus conſtantia dilaniatur. Non multò pòſt eodem dolo Royanum à Subiſio tentatur, & capitur. Rex Lachenayo ſpontanea Royani deditione factionem abdicanti præfecturam ejus urbis ſalvam habuerat: puduit proditorem eſſe communi cauſſæ; ex compacto urbe abſiſtit, ſpecieque privati negotii fingit in longinqua iter. Subiſius Rupellâ ſolvit, admotiſque muro duobus legionariorum millibus per ſcalas irrumpit. Lachenayus præfecti frater & legatus, obtegendæ fraudi prohibet hoſtem, ludo magis, quam pugna, expugnata urbe, in arcem decurritur, quæ item ludicro prælio capta. Auget ſuſpicionem, quod qui ab urbe capta depelli debuit, Lachenayus, nedum manet, ſed & ſubſtituitur fratri: is ad Regem propere pergit, & (quanquam in fratrem querebatur, poſcebatque reſtitui ſe, mulctari fratrem) pro perduelle habitus vincla ſubit: nec diu poſt, Sanſurino delata urbis procuratio.

Le Duc.

Ab exceſſu Væræi Procancellarii regia Luynæus ſigilla, ſpecie quærendi per tempus qui dignius ſubſtitueretur, retinuerat, pro Comeſtabili & Cancellario agens idem homo, rem inauditam! Placuit in integrum reſtitui togam; lectus Vicius vir ſenectute gravis & longa rerum experientia inter veteranos; quanquam non defuere qui crederent melius fore ſi Brulardo Cancellario per injuriam adempta redderentur. Dejecto Pictonum præfecturâ Rohanæo, ſubſtituitur Rupiſulcaudius, vir natalibus valens, & virtute. Per idem tempus clade affligitur Secta ad Vaurenſem agrum; in hunc fermemodum. Sub finem Ianuarii trecenti legionarii Montalbano Caſtrum ibant, præfecto Durfortio: annonæ penuria ex recenti obſidione laborans Montalbanum, exacto periculo demiſerat præſidii militem. Fortè tranſmiſſo Tarno Acuti ripas præterlegebat cohors haud procul Vauro, cum nocte ingruente, periculoſa per ſoli ignorantiam via caſtrametari placuit. Rigebat frigore miles, quid faciat? ſi ignis excitabitur, qualis per hyemem in caſtris accendi ſolet, patebit; quo certa erit clades ex ferro: ſi nox ſine igne tranſigitur, certa item clades ex frigore: prævaluit ſuccendi

De Vic.

La Vaur.

Durfort.

l'Agout riviere.

di ignem. Gachapellus primus Vauri Conſul delectu in urbe habito ad indicium ignis erumpit, pontemque, qua hoſti tranſitus, occupat, reliqua impervia erant ex loci genio. Appetente luce præmiſſi exploratores referunt inſeſſum ab hoſte pontem: Durfortius eò poſitis rebus ut progredi ſupra vires, regredi intutum, neque honeſtum foret, obviam domum agreſtem (cui Aurinus nomen) impræviſus invadit, tormentariiſque ad latera feneſtris apertis accingit ſe prohibendo hoſti. Triſte conſilium invalida ſe domo tueri, &, ſi maxime foſſa & munimentis valeret, vacua omni commeatu: Circumſtant Vaurenſes, propiuſque per vineas & virgulta ſuggreſſi, ſubmittunt ædibus ignem: Durfortius deſperata ſalute vocare in colloquium regios, honeſtas in deditionem leges proponere, dein agnito obſtinatum hoſtem, erumpere ſolus & inermis, flectendoque Gachapelli animo impræviſa irruptione amplexari ipſius genua, & hortari. Funeſta viro dejectio animi, quippe regii, ubi præfecto ſuo hoſtem proxime admotum vident, rati amplexus lethales fore, haſtilibus transfodiunt & necant; exin januæ & clauſtra perrumpuntur, jugulati ducenti & triginta, reliqui in vincla conjecti. Præcipui, inter cæſos Durfortius præfectus, Polus & Rebollius legati, Royus ſignifer; capti Paſcaletus, Caſſanæus, Ratus, Horteſius, Gravillæus, & Cattæus: capta item ſigna quatuor, inter quæ primarium (colonellum vocant:) è regiis deſiderati ſeptem: appenſa pôſt ex publico decreto ad matricem Eccleſiam ſigna hoſtilia in perpetuum victoriæ monimentum. 1622. *Durfort.* *Polus.* *Reboul.* *Le Roy.* *Paſcalet.* *Lacaſſagne.* *Rat.* *Hortés.* *La Gravile.* *Catte.*

Dux Ellebovius Duraſſio intercepto in Forcæum caſtrum movere ſtatuit: fit ex cohortibus Pedemontana, Lauſunia, Gurſonia, & Ramburia militum mille & quingentorum delectus; reliqui in hybernis manent; Bordelius mille legionarios lætam cohortem invehit. Forcæus audita obſidione huc citus properat; ingens in ſolo Petragorico viro autoritas erat, ex feudis quæ ipſi in ea provincia, aut circumjecto ſolo poſſidentur, quo factum ut duo peditum millia lecta in tranſitu ſtatim hoſti opponeret: Ellebovius audito Forcæi adventu, manente obſidione occurrit: quingenti ante caſtrum diſtributi; reliqui in hoſtem rapiuntur: per altam noctem conſeritur manus, &, niſi hoſtis locorum gnarus per avia rupium, & ſilvas effugeret, ad interneciodem cadebat. *Le Duc d'Elbeuf.* *Le Chaſteau de la Force.* *Les Regimens de Piedmont, Lauſun, Gurſon, Rambures.* *Bourdeilles.* *Perigord.*

Diu

1622. *Sayan.* Diu pugnatum æquo Marte & virtute pari, donec Ellebovius Bordelii & Sayani milite, qui coacervatum agmen componebat, auctior; recenti milite fugaret longa exhauſtos pugna. Memorabilis Regi ea victoria magis ex pertinacia hoſtis, quam ex cæde: ducenti omnino & quinquaginta cæſi. Redintegrata dein in Forcæum caſtrum verberatione poſt editam quantum ſatis ruinam, accingebat ſe miles expugnando, cum Bordelius (in cujus virtute & experientia magnum rebus gerendis momentum erat) frequenti nobilium corona ſtipatus, Ellebovii tabernaculum intrat, ſupplexque pro Forcæo veniam, & pacem petit in hæc verba: *Fuſum, debellatum heſterna pugna; neque inſultandum penitus viro illuſtri: ſat eſſe leoni ex proſtrato hoſte. Forcæi fidem agnitam ab Henrico IV. quo tempore unita factio negabat pro Rege agnoſcere, qui Ludovico filio, armis viam ſtravit in Regnum. Non ſemper hominibus prava eſſe conſilia; degenerem ab obſequio & fide Forcæum, poſtquam ad ſe redierit, Regi militaturum auſpicio meliore: ſtemma illuſtre, latam & amplam ſobolem meliore fato Regi & patriæ debitam: Bella cum in externum hoſtem geruntur, deſolandas urbes obſtare auſas, æquandas ſolo arces, planitiem ferro & flamma vaſtandam, juſtam eſſe prædam ex omni cauſſa: diverſam bellorum civilium rationem, quibus tandem ſedatis, manent luctuoſa parti utrique flammæ veſtigia. Parceret domus antiquæ muris, in qua poſtmodum Regi præſidium ſtabile. His (ſi Forcæi nomen indignum) obtinendis provolvi genibus Petragorici ſoli nobilitatem omnem, quæ gratiam reo depoſcit in præmium rei bene ab ipſis geſtæ, heſterno prælio.* His Ellebovius, quanquam caſtellum proxime oppugnaturus erat, ſuaderi ſe patitur, ut vi abſtineat. Exin Montevellium in Petragorico ſolo urbs modica, ingenti Sectariorum ſtrage vi expugnatur. Hæc Ellebovius ad Petragorios.

Montevel.

Poitou. Saintonge. Soubiſe. Subiſio Pictonum & Santonum agros deprædante, vacuis omni commercio Garumnæ oſtiis, Burdegalenſes velut in vinculis habebantur, cum ejus provinciæ Parlamentum lecto milite, purpuratos ſuos ire in bellum jubet, diſtributis centuriis, ut cuique vires, aut animus: mox omni in bellum apparatu inſtructa cohors, Ornano à Sancta Cruce permittitur: aſt leve ex cohorte una ſubſidium; militabant Subiſio præter ducentos alarios, quatuor millia legionariorum;

Ornano de Sancte Croix.

octo

octo inſuper naves bellicæ queis diripiebat Alnixios, & circumjectam Burdegalæ plagam. Eſpernonius dilapſo milite invalidus, Iarria, & Crucigalero, ubi ad primum Rupellâ lapidem caſtra poſuerat, Surgerium recipit ſe, unaque militem, prudenti conſilio, quale veteranum ducem decebat: impar hoſti erat, nec ſpes vincendi, niſi cunctatione, aut fuga. Captus à Sanſurino Royani præfecto, dum citatis equis Burdegalâ Lutetiam properat Humierus, poſt pacta in libertatem decem aureorum millia, gratis dimittitur; gratuitum beneficium præferente Sanſurino, mercedi pactæ: rem raro uſurpatam, eoque memorabilem. 1622. *Annix.* *Surgens.* *S. Surin.* *Humieres.*

Per ea tempora Mareſcallus Eſdiguerius ad Regem ſcribit pacem orans, litterarum hæc ſumma erat; *Bello inteſtino deſolatas provincias, ſatiatos ſanguine ſuo Gallos, triſti experientia agnoſcere nullam eſſe bello ſalutem. Dum ſe viribus ipſa ſuis Gallia deſolat, Auſtriacam gentem (quæ Principes Europæos una petit) augeri in Germania, proſtratoque penitus Friderico nedum Bohemiam, ſed & Palatinatum utrumque invadere; hac illi facilem fore viam ad Batavos, & (ſi fortuna volet) in Galliam. Non adeo deſolatas adhuc confœderatorum in Germania Principum res, quin dominationi tyrannicæ modus imponi poſſit. Bello inteſtino deſtinatos ſumptus melius impendi poſſe, & utilius reſtituendo amico Principi & fœderato, qui ſpoliatus ex cauſſa injuſta, triſte exemplum eſt principibus Europæis.* Hæc Eſdiguerius ad Regem. Longa in arcano regni concilio de pace diſceptatio; Regina mater, Brulardus Cancellarius, Vicius ſigilli procurator, & Piſieuxius (cui ſumma tum apud Regem gratia) bello abſtinendum cenſebant; prævaluere contraria Condæi, Cardinalis Radeſiani, Guiſii, & Schombergi ſuffragia: dein de belli ratione dictum, ut geri oporteret, & qua demum Galliæ parte: placuit Galliam Narbonenſem proxima expeditione belli theatrum eſſe. *Brulard Chancellier de France.* *Vic Garde des Seaux.* *Piſieux.* *De Raù.* *Le Languedoc.*

Diſtributo per hyberna milite regio, Forcæus dolo occupat Toncinſii urbem; receperat ſe in caſtellum Vauguionus, feudi dominus, qua urbs declivis; ſuperior Forcæi feudum eſt: oppugnatur caſtellum, dedendo colloquium petitur, & impetratur. Miſſo ad Forcæum Oratore ſegnius excubat præſidii miles ſub fide publica; irrumpit ex improviſo hoſtis, jugulatoque ad internecionem præſidio potitur caſtro; Vauguyonus in vincula agitur, fœminæ per laſciviam inſultant *Vauguyon.*

1622. ſultant mortuis: atrox & horrendum ſpectaculum! non ſatis amputatis auriculis, naribuſque, non ſatis oculis per ludibrium effoſſis; in ipſamet virilia ſævitum à fœminis; exciſis procaciter illudunt, projiciuntque ſibi invicem, & rejiciunt velut pilas; novum & præter naturam in fœminis immanitatis genus! Non multò pòſt Ellebovius, & Mareſcallus Theminius, audita Vauguionæi caſtelli obſidione, huc ſigna propere vertunt, agnitaque proditione, ira ſuccenſi militem muro admovent: invalida urbs qua declivis erat, & immunita, eoque haud ægre expugnabilis; aſcenſione ſuperato muro, nulla victor miſericordia graſſatus in utrumque ſexum, compenſat crudelitate ludibrium. Exin in urbem, qua ſupereminet arma converſa; propugnandæ munus Mompoliano delatum à Forcæo patre, illi Vicecomes Caſteſius privatim adjunctus ſine imperio; &, quanquam natalibus & virtute haud parum valuit, vacabat munere, voluntarium agens. Obſidio bipartita fuit: qua Clairacum proſpectat urbs, qua Manſum Aginniacum; illic Burguius Leſpinaſſius caſtrametator, hîc Mareſcallus Theminius. Militum numerus in urbe obſeſſa mille & ducenti, in caſtris ſeptem aut octo millia, ſub cohortibus Picardica, Pedemontana, Gurſonia, Ribeiracæa, Laduſia; hanc procurabat Laduſia matrona illuſtris, arte militari, & animo ſuperans quæcunque de Amazonibus finxit antiquitas: ibat generoſo in prælium equo, criſtis militari more criſpantibus, ferro ad latus, duplici ad ephippium ſclopeto, expedita in omnes belli caſus, quandoque cohorti, quandoque præſidens alæ: diſtracta tum in aliam expeditionem matre, ipſius cohortem procurabat filius, Marchio Laduſius. Hæc in Aquitania.

Mompolian. *Caſtets Volontaires.* *Bourg l'Eſpinaſſe.* *Madame de la Douſe.*

Rex audito infeſſas à Subiſio Riæ inſulas, captum proditione Royanum, Clairacum dolo interceptum, Alnixii, Pictonumque plagas ferro & flamma vaſtari, caſtra in hoſtem movere ſtatuit: ineunte vere Nannetes ventum. Rarus tum Regi miles, diſtributis adhuc per hyberna legionibus; Subiſio ſex peditum millia, quingenti equites, tormenta bellica ſeptem, queis impune graſſabatur in inſulas, (tribus unum à Ria nomen eſt, haud procul continente ſitis, contiguiſque; niſi quod labentibus & relabentibus per æſtum undis, velut fluvio interjecto dirimuntur) labente æſtu altiores aquæ, relabente demiſſæ, & paſſim vado tranſmeabiles ſunt;

Nantes. *Les Iſles de Rau.*

novem

novem milliaria Italica longitudo, latitudo quatuor ferme continet. Vix tum Regi octo peditum millia, vix octingenti alarii. Præmiſſo ad Pictones Rupifulcaudio, qui militiæ delectum haberet, ipſe lentius ſubſequitur, ventumque tandem ad Inſulas. Mox Rupifulcaudius tria peditum millia invehit, opportunum in arduam expeditionem ſubſidium: in littore diſpoſitus ab ipſo Rege miles operitur irruptioni ſignum, ſtatque in armis, donec relabentibus aquis vado tranſmeabilis alveus; reſtagnant loco paludoſo aquæ, & quamvis æſtu relabitur quod exundat, nunquam vacuus aquis canalis: quo à continente in inſulas via difficilis & paſſim fallax. Concubia nocte (poſtquam ſe receperat fluctus in mare) Regi primus in Riam tranſitus eſt per incertas aquas, ſequuntur Condæus & Sueſſio Principes, unaque alarii; mox Baſſompetrus, & Paluaüs legionariis viam oſtendunt, præaltis adeo aquis, ut paſſim pectora quandoque & humeros ſuperarent. Tranſmiſſi igne & cibo recreantur, diviſoque mox in tria cornua exercitu irrumpunt: Condæo primum agmen, alterum Schombergo, tertium Rupifulcaudio permiſſum; caſtrametatoribus Vitrio, Zameto, Marilhaco. Rex circumequitans bacillo deſignabat imperia, inſtruebatque aciem, qua adeo arte valet, ut nemini Europæorum Principum, nemini in ea parte ætatis noſtræ imperatorum decedat, quod omnibus palam eſt. Stipabant Vindocinenſis, magnus Galliæ Prior, Praſlinius, Auriacus, Eſtiſſacus, Duces Fronſacus & Radeſianus, Marchiones Curtenvautius & Nigellius. Subiſius pro modo militis glorioſi è longinquo audax, ubi Regem inſtare videt in fugam rapitur, qua aquæ demiſſiores viam dabant: vix quinquaginta cum ipſo dilapſi; reliqui in littore reciprocantes aquas præſtolabantur vela Rupellam facturi; cum Rex agnita conſternatione ire Condæum jubet ad naves, aquarum adhuc præſidio deſtitutas: dedunt ſe, non auſi prælium ſeptingenti; pauci, poſtquam aquæ redierant dilabuntur: fuere qui dumeta & ſaltus pro aſylo quærerent, hi pars ab indigenis, qui Catholici ſunt, pars à milite noſtro velut feræ in ſylvis figuntur; dedititii ad triremes damnantur, obſtare auſi bis mille ad internecionem cadunt. Inter captivos Comes Marenius, Motha Sanſurinus, & Planchæus caſtrametatores. Poſtridie audito quingentos Subiſianos in arcem dilapſos,

1622. *La Rochefoucaut.* *Vitry.* *Zamet.* *Marilhac.* *Vendoſme* *grand Prieur de France.* *Praſlin.* *Auriac.* *Stiſſac.* *Fronſac.* *Duc de Rau.* *Courtenvaut.* *Neſle.* *Marenes.* *La Mothe. S. Surin.* *La Planche.*

1622. pſos, cui Chaumia nomen, huc Rex propere ire acies jubet; nec longa mora, deditur arx, venit in prædam quodcunque intus erat; permittit ſe miſericordiæ victoris miles, ſalvâ vitâ. Alias per legatos bellum proſpere geſtum, tota hæc expeditio ad Regem ſpectat, in qua pro Imperatore geſſit, diſtribuens ipſe copias pro neceſſitate locorum, prælium ordinans; de tranſitu, de ſtatione, de caſtris æque ſolicitus: verum & pro milite geſſit, irrumpens in hoſtem velut legionarius. Sane Regibus in exemplum Ludovicus, ſi qui per arma æternitatis ſtudio aguntur. Subiſius dum laxis habenis molitur fugam, ſorte incidit in Rupifulcaudii alam, quam tum ductabat Bayerſius; è quinquaginta, triginta pars cæſi, pars capti, reliqui fuga dilapſi: ipſe vitam aut libertatem debuit equo, quo non antè velocior. Exin, diſſimulatis ore & habitu in vicinia Rupellæ delituit, donec deſæviiſſet municipum ira juſte excita ex ſuorum clade; quippe Rupellanorum ea expeditione mille & ducenti exhauſti. Poſtridie ad arenas Oloneas, Belliviſum, Aſpremontiumque deditione ſpontanea Regi accedunt. Pleriſque ingens ſtupor ex fuga Subiſii, pro ſtrenuo habebatur & forti, militum numero ferme æquabat Regem, aquis reſtagnantibus claudebatur, erant in promptu naves queis ſubduceret ſe prælio, aut ſi pugnare & vinci neceſſitas, queis tandem honeſtius fugeret: maluit pro deſertore ſuorum haberi, quod Regis præſentiæ debitum nemo diffitebitur. Crediderim inſpirante natura, inſinuari animis ſubditorum amorem, aut terrorem à Regibus, ut qui non amaverint timeant; terroris ea cauſſa quod vitæ & necis in ſubditos Rex arbitria tenet, adeo ut reſtes & patibula inſtare credat, qui irati præſentiam ſuſtinet: hinc fuga, aut pugna trepidans. De Subiſio nulla in apertum cauſſa ad maris aſpectum fugiente, compoſiti verſus rhythmici, qui mutuato ex ſacra Scriptura acumine, deſinebant in ea verba: *Mare vidit & fugit.*

Chaume.

Bayers.

Subiſio debellato, ad Aquitanos arma converſa: longa via, expeditio anceps: adjungitur Regi Eſpernonius, rerum experientia ſolers; is tum in Alnixii ſolo ad Rupellæ viciniam armis præerat, eò nobiliore munere, quod Rege procul exercebatur: ea cauſſa fuit cur vocatus, diu obſtiterit: paruit demum omiſſoque imperio ad Regem acceſſit. Valeta ſi-

ta filius, Cardinalium Collegio adſcriptus, quod ſumme optaverat pater, alter item filius Marchio Valeta, Vernoliæ Virgini Henrici Magni nothæ in conjugem deſtinatus impulere, ut ſe viæ committeret ex mandato: ſuffectus illi Comes Sueſſionenſis; patrando in Rupellanos bello adjunctus Principi, qui vix adoleverat, Mareſcallus Vitrius vir ſumme audax. Exin arma in Royanum converſa. 1622.

Graſſabatur toto late Oceano claſſis Rupellana, neque ſpes Royani recipiendi, niſi regia claſſis à mediterraneo transfretaret; cum affertur ſuperatis Gadibus Olyſſiponem *Lisbone.* invectas triremes, bellicaſque una naves, ingens Regi præſidium. Primam aciem componebant decem & quatuor Maſſilienſium naves bellicæ, his proxime inſtabant decem triremes Gallicæ, Venetumque ſubſidium ingens quadriremis, *Le grand Galion de Veniſe.* maris Adriatici domina, qua mille legionarii ſubvehebantur; claudebant agmen duodecim magni Etruriæ Ducis naves, in bellum inſtructæ, immaniſque Melitenſium quadriremis *Le grand Galion de Malte.* in qua trecenti equites, legionarii quadringenti, his poſtmodum adjunctæ viginti Aletenſium naves. Eo Rex præſidio legem Oceano dicit, præmiſſoque Eſpernonio Royanum obſidet. Sanſurinus præfectus cum Eſpernonio Duce, *S. Malo.* pacto inito de urbe mox dedenda, redibat in urbem flectendis in id conſilii oppidanis, cum prohibitus aditu, cogitur regredi in caſtra Regis: præſenſerant oppidani res novas moliri præfectum: ſuperatur aſcenſione propugnaculi murus; dolo abſiſtit præſidiarius miles, ſuccedit regius, jamque expaſſis ſignis, & pulſantibus tympanis medio propugnaculo triumphabatur, cum latenti intus cuniculo ſubjicitur ignis; ingens ex ruina ſtrages, triſte ſpectaculum ex ſepultis fallaci loco quadraginta nobilibus, quos inter Humierus *Humieres, premier Gentilhomme de la Chambre du Roy.* primarius aulæ nobilis, & Marchio Seneſſæus: una cecidere Vaſſæus, & Matæus, centumque ex cohortibus Campanâ & Buriâ milites. Souvræus eques Hieroſolymitanus, vir proſapia illuſtris diſſiliente humo ſepultus, adhuc vivus eruitur: ſauciati Marcilhacus cuſtodiæ Eſpernoniæ præfectus, *Marcilhac.* Rainſius & Royerus; cæſi Burgueſius, Ligondaiſius & San-Martinus. Favaſius & Lanovius deſperatis rebus reciprocante Oceano clam dilabuntur, poſtridieque urbs dedita, ſalvis oppidanorum vita, bonis, & libertate.

Interea in longiores moras trahebatur Toneinſii obſidio,

1622. donec Mompolianus præſidii præfectus deficeret, accepto vulnere, quod in ſpeciem leve, demum lethale fuit: delibaverat extimam cranii pellem glans plumbea, neque læſæ ulla ex parte membranæ, queis cerebrum tegitur; recruduit tumultu & labore aſſiduo vulnus. Forcæus liberando filio omnia tentat. Non procul Toneinſio Clairacum; hîc militiæ delectus habetur, loco Sectariis fido: ſæpe in caſtra noſtra irruptio fingitur nocte, interdiu, certis, incertis horis: ſtrepitu expergiſcimur, luctamurque cum larvis: ſic labore aſſiduo fatigati, fictis aſſueſcimus, quo dein vera pro fictis audirent. Nocte intempeſta mille peditibus, equitibus quadringentis ex improviſo irrumpitur agmine bipartito, qua parte Marmaudam iter eſt quadringenti; reliqui ex adverſo diſtribuuntur, qua iter Aculionem: excubabat ea parte Vicecomes Arpajonus ſtrenuus adoleſcens, prima tum fundamenta jaciens famæ ingentis, quam promerebitur annis ſequentibus. Grave hîc prælium, ſoporatiſque paſſim regiis iniquum, niſi torpentes Arpajonus exemplo accenderet: ſcloporum fragor, auditaque per noctem in majus murmura, tympana, tubæ, victorum acclamatio, Ellebovium, & Theminium, qui ſe ſomno matutino crediderant poſt exactam vigiliis noctem, implacido horrore turbatos, ſoluto torpore confeſtim in prælium vocant. Dum galeam Ellebovius induit, circumſtat tabernaculo Forcæus victor, depoſcitque morti imperatorem: ille pars armatus, pars inermis perrumpere per oppoſitum hoſtium aggerem, collectiſque omnibus qui fugiebant reſtaurare pugnam ex integro. Theminius ſenecta gravis, tum forte quartana laborabat, lethali ſenibus morbo: in ipſius tabernaculum turmatim hoſtis irruit, certus ex febre ſtrato decumbentem opprimere; quanquam exhauſtus erat, prælioque impar, conſcenſo equo pugnare ſtatuit; non ſpe vincendi, ſed ut glorioſa morte finiret; finieratque hoſti plane impar, niſi Arpajoni generi ſui virtute niteretur; huic certe debita Theminii ſalus, omniſque ea parte victoria. Hæc inter Vicinus ab Ambra, veteranus & magnæ virtutis eques, & ex fratre nepos Vicecomes Montis clari una in hoſtem irruunt, rati ſimul irrupturos alarios qui ſequebantur, ſubſtitere alarii: hæret in veſtigio hoſtis, pugnaque impare patruum necat & nepotem unaque ſex equites qui omnino irruperant: extincti nepos, & patruus,

Marmande. *Aigulhon.* *Voiſins. Dambres. Monclar.*

truus, dubitatumque, neque probe agnitum unquam, uter ſupervixerit: ex quo dubio orta lis inter Montisclarii matrem, & Vicini ab Ambra heredes: his aſſerentibus, ſe & nepotis ſucceſſores ex perſona patrui; illa filii ſucceſſionem ſibi vindicante, cum patrui bonis, quem nepoti præmortuum, etſi ambigua probatio eſt, vel ipſa convincit natura prælibare ſolita ſeniores: audio litem adhuc eſſe ſub judice. 1632.

Hæc inter Mompolianus quanquam ab accepto vulnere tardabatur, unaque Vicecomes Caſteſius integris urbe copiis erumpunt, vallaque regiorum occupant levi Pedemontanæ & Ladouſianæ cohortis propugnatione. Dum graſſatur in vallo ferrum, fœminæ diripiunt caſtra, corrumpunt tormenta bellica, glorioſo plane hoſti facinore, niſi tandem regiorum virtute vinceretur. Funeſta nobis victoria fuit, cædibus virorum illuſtrium Cornuſſoni, Vicini ab Ambra, Monclarii, Bonullii, (hic in Picardiæ cohorte centurio.) Certe ſi victoriæ ſedulò inſtitiſſet Forcæus, perierat Ellebovii omnis exercitus: pro Dei protectione in Catholicos manifeſta acceptum, quod caſu repentino fugati & cæſi qui victores erant: iniqua dein fuere omnia obſeſſis, rebuſque demum deſperatis in deditionem conventum. Properabat magnis in Ellebovii ſubſidium itineribus Condæus Princeps, quo factum, ut negatis antè in deditionem legibus, ſubſcripſerit calamo præcipiti imperator, retinendæ ſibi victoriæ, quam erat vindicaturus Condæus ſi veniſſet: *Vita & omnis libertas permiſſa obſeſſis, impedimenta & arma Clairacum invecta ex pacto; tormenta bellica Regi addicta: preſtitum de non movendo in Regem intra ſex menſes ſacramentum.* Poſtquam ita conventum abſiſtunt urbe octingenti legionarii duce Mompouliano; is equo regendo impar à vulnere, manuali cathedra efferebatur: claudebat agmen Vicecomes Caſteſius. Paulò pòſt Mompolianus recrudeſcente vulnere tabeſcit & moritur; Regi ætate prima inter intimos fuerat, ubi adoleſcit ſuſpectus ex perſona patris, aula abſtinere juſſus, fidem Regi debitam exuit, moxque inter arma occumbit, minus inclinatione & conſilio perduellis, quam deſperatione & fato: quo tempore exhauſtus eſt, creſcebat in ſpem magnam, bellicaque ſemel atque iterum virtute claruerat tyro audax & ſapiens, tanta laude, ut ſi prima lanugo abeſſet, parum à veterano diſtingueretur; dura belli rudimenta! Iis

Boneüil. Cornuſſon.

1622. *Leſcun.* ferme diebus Leſcunus in Navarræo parlamento Senator, Sectæ fautor inter præcipuos, dum Rupellâ in Benearnium redit, à San-Leodegario ad Santones intercipitur: quanquam *S. Leger.* impar erat, vim prohibet vi armata: ſauciato injecta vincula; dein Burdegalenſis parlamenti placito capite plectitur: *Des Commiſſions.* Rupellanis Comitiis diu præfuerat vir in ſeditionem natus, ejuſque conventus diplomata habebat in ſcrinio (quo tempore captus eſt) viginti quatuor, inſtruendis in Benearnio, & Aquitania alis duodecim, & centuriis totidem: noxium caput ad Royani portam affixum.

Caſtelneau de Chaloſſe. Per idem tempus Caſtronovani Chaloſſii proditione rebellat Mons-marſanus, munita urbs, ad Aquitanos; tranſit *Mont de Marſan.* item à Theobono ad Forcæum Fidei fanum; mirari haud injuria liceat inſidiatos invicem ſibi viros qui Sectarii una & *Ste. Foy. Theobon.* rebelles erant; factum id ex libidine utriuſque in rem privatam. Theobonus matronæ amore calebat, in quam Forcæo jure agnationis autoritas: tranſigitur tripudio & ludicris apud fanum Fidei hyems, mutantur belli in amorem conſilia, & quanquam ſtrenuus & audax Theobonus, totum ſeſe illecebris credit & luditur. Poſtquam à fœmina Forcæus impetraverat, ut in caſſibus feram retineret, corrumpit oppidanos & militem: at quid milite opus corrumpendo, ubi Theobonus in ſemet ipſe corruptor; cæca libido amor! Arx Forcæo permittitur, opima præfectura decedit vir ſtolidus, umbramque pro corpore captans, utroque caret. Paulò pòſt Caſtronovanus decem aureorum millibus venali fide, Montem-marſanum Regi reſtituit; poſitum item ſub haſta Clairacum viginti aureorum millibus venditur, abſi- *Leſinian.* ſtitque loco Leſinianus: exin in Fidei fanum arma converſa: Condæo Principi adjungitur Ellebovius, caſtraque una movent: erumpit præſidii miles, &, quanquam Forcæus urbem ſe dediturum promiſerat, diffidentiâ poteſtatis differt, ſperans fore ut adverſo belli caſu municipes territi, ultro ipſi deditionem efflagitent. Res plane illi ceſſit ex voto, retruduntur magno in foſſam impetu qui eruperant, ſucceditque muris exercitus Regis, Condæo duce: poſtridie urgetur deditio ab ipſis qui obſtiterant oppidanis, qualem Forcæus deſtinaverat; *Salva illis vita & libertas, Forcæo ducenta aureorum millia numerata, Mareſcalli Galliæ munus conceſſum, reſtituta quæ ante id belli poſſidebat bona omnis generis,*

excepta

excepta Benearnenſi provincia, quam prætor adminiſtraverat; parcitum filiis, familiæ, amicis demum omnibus, quicumque una cum ipſo rebellaverant. Hæc Condæus in tranſitu. Venienti ad fanum Fidei Regi, Forcæus occurrit, genuaque humilime amplexatus veniam ſibi depoſcit & filiis; Rex obliturum ſe exacta promittit, ſi fide & obſequio diluentur. Dies erat Euchariſtiæ ſacramento anniverſaria, placuit in loco inimico triumphare Eccleſiam: tranſacta dies, *dies quam fecit Dominus*, quanta pompa Chriſtianiſſimum Regem primogenitum Eccleſiæ decet: ornantur regio apparatu circumquaque vici, regia periſtromata ſerico & filis aureis intertexta, purpura, & byſſus tota late urbe ſplendent, res non antè viſa in loco humili. Poſt ſacrum in quo Deus-homo victima eſt, ad ſacram Synaxin accedit Rex, paſciturque pane Angelorum, hinc ad publicas ſupplicationes itum: geſtabat manu ſacram in pyxide hoſtiam Archiepiſcopus Turonenſium; ſequebatur Rex quanta pietate ſacris intereſſe ſolet, per æſtivum ſolem intecto capite, cereo ad manum accenſo, geſtu humili, habitu in venerationem, vultu in amorem compoſito; umbulæ (ſub qua Deus) bacillos quatuor geſtabant Condæus Princeps, Duces Vticenſis & Radeſianus, Mareſcallus Praſlinius; Regi aſtabat Cardinalis Radeſianus, circumfuſis ſine ordine torquatis equitibus; ſequebantur nobiles & vulgus tanta frequentia, ut incapace urbis ambitu continendis, exundaret populo planicies circumjecta. Obſtupuere Sectarii ex veneratione, ex frequentia; nec defuere qui exemplo & admiratione exuerent hæreſim. Notatu dignum eſt die anniverſaria Euchariſtiæ ſacramento, quod fidei Catholicæ baſis & fundamentum eſt, ingreſſum in fanum Fidei Regem, exactumque in eo fano feſtum, quod ſub fidei arcano velatur. 1622.

Suillius verſipellis homo, cui ad Cadurcos ampla poſſeſſio ex feudis, munimentis, magnique momenti arcibus opportune conſtructis, præſidium genti ſuæ ſtatuerat procul aula; mox auditis Montis-Marſani, Clairaci, & fani Fidei deditionibus, ſuſpicatus Regem victoriæ inſtiturum, Orvallo filio imputabat quæcunque ipſe Figiaci, Vxelloduni, & Cajarci prave moliebatur: captum ſe à filio nuper impoſuerat, mox in libertatem aſſertus fidem aſtrinxerat, fore ut in arcibus, quas tenebat, militare præſidium pateretur, quale *En Quercy.* *Cajarc.*

1622. *Lamont, Exempt de la Garde Eſcoſſoiſe. Caddenac.* Rex mitteret. Rex fidem dictis habens, quinquaginta Helvetiorum delectu habito, Lamontium Scotica è cuſtodia emeritum, Vxellodunum ire jubet, firmandæ contra Orvalli proterviam arci. Suillius ad Lamontii aſpectum hærrere neſcius quam in partem verteret dolum; urgere Lamontius: *Non ita Regi illudendum; præmiſſum ſe qui, pro voto recuſantis nunc, quod ante petiverat, fido Regi præſidio arci ſuccederet; ſi in contumacia perſiſtit, mox venturum cum exercitu ultorem Dominum.* Suillius *paratum ſe, ut arcem dedat; aſt ex novo dubio, quod recens emerſit, denuò cum Rege conferendum: deditioni ſubſcripturum ſe poſt exactum menſem:* eo commento dimiſſus Lamontius. Trifariam dividitur Vxellodunum; in urbem, in caſtellum, & arcem: urbe municipibus credita, regebat caſtellum & arcem Dux Suillius. *Le Chateau. La Citadelle de la Ville.* Labente in deditionem menſe præſcripto, arcem Orvallo filio cedit, ipſe caſtellum retinet. Per idem tempus forte in urbem admittitur Marchio Forcæus, cujus ſoror Orvallo conjux: Orvallus poſtquam ab arce in urbem deſcenderat, fratrem menſa multiplici venatione inſtructa laute habet: poſt bellaria Orvallus acto ad jugulum ferro, cedere arce jubetur, aut mori. Ex compacto inter fratres (ut creditum) arce ceditur: ſic Regi illuſum. Suillius ut ludicro finem

Pibrac. imponeret; arcem à Forcæo interceptam vulgat, Pibraciumque per nuntium, ſpecie trepidantis compellat (is in Vxelloduni vicinia mille & quingentis legionariis, alariis quinquaginta Regi militabat) *properaret in ſubſidium, proditione Marchionis Forcæi Vxellodunum, & arcem in hoſtium manus veniſſe; ex cauſſa affinitatis cum Orvallo proximæ, in urbem admiſſum Forcæum, coëgiſſe Orvallum ut arce decederet; ſe in caſtello obſtiturum perduellibus in Regem conſiliis, nec vanam ſpem eſſe recipiendæ arci, ſi quamprimum venerit auxiliaris miles.* Pibracius Suillii litteras expoſcit à nuncio, negat ille datas ſibi, eò poſitis rebus, ut ne potuerit interjici mora ſcribendis; & hic dolus, nempe ne ſcripto probari aliquando poſſet vocatum doloſe Pibracium, quod Suillius (ſi res poſceret) negaturus erat. Pibracius, ne muneri ſuo defuiſſe videretur, mille & quingentos legionarios in ordinatam aciem inſtruit: his adjuncta Mervillii ala, queis copiis propere pergit quò vocaverat Suillius: optimum quod aperta planicie molitur iter, latebant in ſylva inſidiæ

diæ quas prudens vitat. Ad primum Vxelloduno milliare, divìſo in quadra agmina milite expaſſis ſignis, tympaniſque pulſantibus ſubſidium adeſſe monet: demum exſpectato diu ſigno Gargatium centuriæ præfectum expedito manipulo jubet muris ſuccedere, explorando hoſti; propius ſuggreſſum manus armata prohibet, demumque fraude agnita ad Regem ſcribit: Rex indignatus, Forcæi filium ſibi proditorem eſſe, dum pater nedum in gratiam recipitur, ſed munere Mareſcalli, & ingenti pecuniæ vi donatur, inclinat in id ſententiæ, ut Forcæus pater captivus in conſpectum filii trahatur ferro coram transfigendus, niſi arx redditur: intercedit Condæus, *fidem violari poſſe* negans, *quam ipſe Forcæo patri dederat: actum cum ipſo, ſi Fidei fano decederet: ſalva illi fore vitam, libertatem & bona: ſiquid ille ab eo tempore peccavit, puniendum, vanam eſſe ex filii delicto poſtulationem.* Non multò pòſt Suillius, Orvallus, & Marchio Forcæus venia impetrata Vxellodunum, Figiacum, Cardalhacum, & Cajarcum reſtituunt Regi, factionemque penitus abdicant. Nemo hæc aſitè ſcripſit, pauci agnovere, quorum mihi autor ipſe Pibracius probatæ fidei, virtute vir & natalibus valens. Querebatur Suillius (jurene an injuria incertum mihi) per vim rapta ſibi à Marchione Forcæo quinquaginta aureorum millia ſtrictoque in jugulum pugione coactum, ut acceptam haberet nurus dotem publico inſtrumento. Neque omittendum in tranſitu, quæ urbs Vxellodunum Cæſari in Commentariis ſuis, eandem hodie *Cadenaſium* eſſe: hinc ducta (ut audio) nomenclatura, quod ſæpe rebellantibus Vxellodunis, & ſæpe domitis extrema narium novo pœnæ genere amputata, unde per ludibrium urbs *Capdenaſium* dicta, dein corrupto vacabulo Capdenacum (prima ſyllaba, *Cap*, vernaculâ linguâ ſummitatem rei cujuſlibet ſignificante) ſic amputata oppidanis narium ſummitate, urbi à narium privatione inditum nomen, *Capdenaſum*: quaſi diceres nemini oppidanorum ſuperfuiſſe nares. Suillius dum ſe in feuda ſua ultra Ligerim recipit, à Comite Carluſio, apud Molinas in Bojis retinetur, omnimoda in reliquis libertate; timebatur per Regis abſentiam nova trans Ligerim moliturus.

1622. *Gargat.* *Molins en Bourbonnois.*

Vbi Rex Aginnum attigit, tripartito exercitu hoſtem aggreditur: Fanum Antonini, Vindocinenſis, Nigrampeliſ-

1622. ſam, Condæus Princeps obſidet; Zametus mille alariis in Galliam Narbonenſem penetrat, corrumpendæ meſſi, quæ in auſtrali provincia præcox Iunio adulto inſtabat. Nigrapeliſſa urbs eſt, quatuor Montalbano milliaribus, Ducis Bullionii illuſtre feudum; manebat ira in oppidanos Regis animo alte impreſſa, ex proditione qua ad internecionem ferro deleverant Valiaci cohortem dum ſegnius excubat, quod ante memoravimus. Tormentis bellicis aperiuntur muri, voluntaria deditione vitam ut redimere liceat petunt legionarii quadringenti, deſperataque mox ſalute extrema tentant; non alias fortius dimicatum, non pertinacius, donec numero vincerentur: non ætati, non parcitum ſexui, expletus ultione miles urbem diripit; recipiunt ſe prælii reliquiæ ducenti milites in caſtellum, quod urbi ſupereminet, poſtridieque ſecuta deditio ex penuria commeatus, in furcam acti omnes velut placandis Manibus. Neque incruenta nobis victoria fuit, deſideratis Barone Eſgullio, Fontenayo, Villanovano nobilibus. Interea Vindocinenſis in fanum Antonini caſtra movet; urbs montibus circùm aſperis cingitur, itinere prorſus avio, quo arx inexpugnabilis credebatur; ſed nihil Ludovico Regi impervium, nihil inſuperabile. A varione alluitur murus, præaltis ripis & profunditate immeabili fluvio, confragoſo paſſim ſolo difficiles in urbem aditus. Accedebant præſidia omnis generis, cornua, hemicycli, propugnacula, annona, eoque numero miles, ut nemo ambigeret dubiam Regi expeditionem, aut ſi recte ſuccederet, longam fore. Vindocinenſi primum in ea obſidione imperium, Mareſcallo Theminio à primo alterum, caſtrametatoribus Arpajono, Marillaco, Valancæo, Seneſſæo. Præmiſſa ruſticorum manus, aſpera æquat, rupiumque abrupta in vias aperit machinis muralibus faciles; ſubſequuntur Pedemontii, Valiaci, & Vibracii cohortes, longum iter & difficile, quia ibant ſinguli per anguſta & abrupta viarum; neque enim patiebatur locus aciem ordinatam: obſtat præſidii miles tranſitui, certe ſegnius quam ſperatum, unde ducta proximæ deditionis auguria, neque enim credebatur primo conatu tranſitum fore. Idus circa Iulias ipſe Rex exercitum (quantus erat) muris admovet, duodecim legionariorum millia ſub cohortibus prætoria excubiarum, Picardica, Navarræa Pedemontana, Normannica, Capeſiana, Stiſſacæa,

Eſguilli. Fontenay. Ville-neufve.

cæa,

cæa, Valiacea, Vibraya, & Buria: nec multò pôſt tormentis decem quatitur murus, ipſo etiamnum Rege deſignante caſtrametationis, verberationis, & valli aperiendi modum; quod ne ipſi in excidium verteret, fecit fortuna ipſius & Galliæ; quippe dum propius advolvitur muro conglobata circùm præter morem nobilium manu: ratus præſidii miles ea parte Regem eſſe, aut aliquem è primoribus, huc tormentum bellicum collimat, cujus in rupem proximam ictus, tanto Regis diſcrimine, ut qui circumſtabant pars cæſi, pars ſauciati fuerint; Radeſiano colliſum genu, ex lapide, per vim impreſſam diſſiliente. Poſtridie oppugnat propugnaculum cohors Normannica, editaque ruina molitur aſcenſum; anxia diu pugna, ſuccedunt exhauſtis viris fœminæ, majoreque conſtantia figunt in ruina veſtigium: illis pro armis artificii ignes: pars ollas pice & reſina plenas conjiciunt in oppugnantes, pars ebullientem aquam effundunt, ignitas pars jaculantur haſtas; donec inclinata in noctem die penitus pelleremur.

Sub veſperam prætoriani, primum cornu cohorti Normannicæ permiſſum conqueſti, dato ſigno ingenti clamore irrumpunt, & repelluntur, quod ſuperbo militi eo acerbius fuit, quod non hinc procul proſpectabat pugnam Rex ipſe, nihil hærens, quin vinceret, victoriæ paſſim aſſueta cohors. Non multò pôſt editâ quantum ſatis ruinâ, delectus ex cohortibus habetur, unaque aſcenſionem faciunt duo legionariorum millia, lectus miles; Pedemontanæ cohortis præfectus Lavardinus ſtrenue in primo cornu dimicans lethali glande transfigitur; Paluaüs Navarræ cohortis præfectus pari alacritate manum conſerens: haud diſpari fato occumbit, Baro Palieſius Normannicæ cohortis primipilus major, obliquo ictu trajicitur ad utrumque oculum, moriturque paulò pôſt abdicato, ſub quo vixerat in eam diem, Calviniſmo. Hæc ad ſiniſtrum. Ad dextrum Marilhacus, Seneſſæus, Arpajonus, Capeſius, unaque voluntarii nobiles irrumpunt, magnaque vi in obſtantes nituntur: claruit inter omnes Arpajonus nedum virili animo, ſed ſagacitate & prudentia, quæ præfectis præcipua virtus eſt, dum intrepide militi dicere legem opus in prælio: Cahuſacus & Biſcarraſius fratres (queis Rotundii nomen) ingens item virtutis ſpecimen edidere, ſauciatique ambo; Baro Salignius magno ſuo-

Le Regiment des Gardes.

Laverdin Maiſtre de Camp de Piedmont.
Paluau, Maiſtre de Camp de Navarre.
Palies Sergent Major de Normandie.
Marilhac.
Arpajon.
Chapes.
Cahuſac.
Biſcarras.
Saligny.

1622. ſuorum deſiderio cæſus. Hoſtium jactura major numero, minor dignitate cæſorum: præfecti octo, fœminæ quindecim, milites omnino ducenti cecidere: ſuperata aſcenſione cornua, & victus hoſtis. Producendo vallo intentus Betancurtius lethali glande transfoditur. Obſeſſi deſperata ſalute in Regis miſericordia ſpem & fiduciam ponunt, miſſuſque in caſtra noſtra municipii Conſul vitam, ſalvam ſibi fore ſtipulatus, reliqua Regis arbitrio permittit; urbi à vaſtatione redimendæ conſtituta quadraginta aureorum millia; è civibus acti in furcam quindecim, quos inter municipii magiſtratus & Paſtor: ſic tranſacta obſidio diebus tredecim, in qua credebatur tranſigenda æſtas.

Betancour.

Montalbanenſes (beneficii memores quod à municipibus ſani Antonini acceperat, quo tempore obſidebantur ipſi) legionarios trecentos per noctis ſilentia ſubmittunt, non ſpernendum ſubſidium. Iam dedita urbe abſtiterat præſidii miles, ſuffecti regii agebant extra urbem excubias, cum præmiſſus venientis ſubſidii explorator incautus in vigilem è regiis forte incidit; is audito ſubſidiariam cohortem mox adfuturam, exploratorem amicè compellat; *rediret ad ſuos, moneretque in ipſis ſitam ſpem urbis omnem, procuraturum interea ſe ſecuram intromiſſionem, ſi lente & ſine ſtrepitu ſuggrederentur:* ſic admiſſi, ſic jugulati centum; reliquis occluſi aditus, ne forte numero vinceremur: & in hos ſævitum à ruſticis circumjecti ſoli atrociter, dum ſe metu vagi & palantes Montalbanum recipiunt, adeo ut vix ſuperfuerit cladis nuncius.

HISTORIARVM GALLIÆ

Ab exceſſu

HENRICI IV.

LIBER DVODECIMVS.

SYNOPSIS.

TOloſam Rex venit. Ex improviſo deditæ arces, Carmanium & Manſus ſanctarum Puellarum, quo tempore à ſe obſideri nequaquam poſſe Rex Senatui Toloſano reſponderat. Septimaniæ ſuperioris procuratio, Duci Vindocinenſi permittitur. Laborantes penuria annonæ Fuxenſes, à nobilibus circumjectæ provinciæ frumentum venale accipiunt turpi quæſtu. Vnde in Rupifortium Mirapicenſem poſtulatio. Carcaſſonenſis incendii in Regis tranſitu, deſcriptio : quanta hinc clades & ruina in urbem. Mareſcallus Eſdiguerius ad fidem Catholicam converſus in Franciæ Comeſtabilem legitur. Perſtringitur ex occaſione ingens fortunæ progreſſus in homine, gradatim in ſumma honorum faſtigia provecto. Rohanæus confirmandis Sectæ rebus hac illac vagus, bis mille legionarios Marchioni Malauſio ſubminiſtrat quibus Vindocinenſi in ſuperiore Septimania reſiſteret. Monſpelienſibus, etſi maxime nutabant, autor eſt ut maneant in communi cauſſa. Brevis & politica ad Rohanæum digreſſio : quei factum, ut Regi invicto reſtiterit unus per decem annos, paſſim adverſis Sectariorum in ipſum ſtudiis, nec unà concordibus votis. Improbatur Sectariis municipibus conſilium, quo ſatius fore Rohanæus ajebat, ſi deſertis reliquis urbibus, trium prævalidarum præſidio crederent fortunam ſuam, ex ſuperabundanti populo exercitum fore quem Regi opponerent. Theminius circumjectam Montalbano meſſem ferro & flamma corrumpit. Marchio Mombrunus propugnandæ urbi à Rohanæo mittitur. Lombercium Dux Vindocinenſis expugnat. Betarrium à Praſlinio in deditionem accipitur : à Mommorancio Aimarguæ, & Maſſiliarguæ. Obſidetur Lunellum à Condæo & Mommorancio; ut trepida præſidiarii militis defenſione urbs dedita. Ex fortuita ſcintilla damnoſum in Regios incendium, ex non ſervata fide Juſta poſtulatio. Baſſompetrus in munus Franciæ Mareſcalli provehitur. Sommieræ à Condæo & Mommorancio captæ Bullionii ad Rohanæum litteræ, queis pacem ut procuret;

curet; ſin procurare dabitur, ſedulò ut bellum gerat, hortatur, cui fortius movendo opem ſuam & vim omnem collaturum ſe promittit. Irrumpit in Galliam cum viginti hominum millibus Comes Mansfeldius ex rapto vivens. Obſtat irruptioni Dux Nivernus ad Campaniæ limites. Litteræ Mansfeldii ad Nivernum amicæ, aut trepida manu conſcriptæ. Fugit demum præcipitanter ad Batavos. Gonzaguæ Retelliorum Ducis, qui vix adoleverat, Cardinalis Redeſiani, & Bullionii funera & elogia. Sueſſionenſis bellum ad Rupellanos procurans, arcem conſtruit cui à Ludovico nomen.. Comitis Carmanii in Fuxenſes expeditio proſpera, ut captis direptiſque Baronis Lerani feudis & caſtris omnibus. Caſtellum Leranæum à direptione & ruina vindicaverit. Inſidiis Caſtaniacus involutus, ſtrenue, dimicat integerque prætergreditur levi ſuorum jactura. Britexta à Duce Vindocinenſi obſeſſa exitu infelice. Vocatur Dux ad Monſpelienſe obſidium, quod Princeps Condæus urget acriter. Eſdiguerius cum Rohanæo una in pacem conveniunt. Obſtrepit populus Monſpellienſis. Rohanæus permiſſu Regis Monſpellium ingreditur animoſque in perduellione obſtinatos eò flectere tentat ut ferre pacem velint: re infecta Nemauſum redit. Æmulatio de imperio in caſtris, Condæum inter & Eſdiguerium exitæ eluditur. In Privatium movet Eſdiguerius. Condæus Monſpelii obſidionem procurat. Obſidionis & caſtrametationum ordo & ſeries. Rohanæus ſubſidiariam obſeſſis cohortem mittit ex agro Cebennico: diſtributæ, plagâ urbi circumjectâ Regis alæ, tranſitum inhibent. Legatus ſummi Pontificis ab hoſte captus. Vicii Procancellarii mors & elogia: defuncto ſubſtituitur Commartinus. Deſcribitur præſidiarii militis in Regios eruptio, funeſta ex Ducis Fronſaci cæde, ex Mommorancio vulnerato, ex Fabregueſio, Sanbreto, & pleriſque aliis è nobilium ordine deſideratis. Laudatur Mommorancii virtus. Elogia Ducis Fronſaci, breviſque Principìs adoleſcentis, cum Mayenio comparatio: Prælii exitus. Eſpernonius proregia Aquitaniæ dignitate donatur. Zameti mors. Irruptio Regiorum in hemicyclum ingenti ſtrage. Subſidiaria cohorte parata ingreſſui moliendo, ipſe Rex alarios in turmas diſtribuit, obviamque hoſti progreditur. Eſdiguerius Privatio fruſtra tentato redit, longa inter ipſum & Condæum altercatio de pace, Condæus belli, pacis cauſſam Eſdiguerius contrariis ſtudiis coram Rege agunt. Prævalet bello pax, cujus indignatione Condæus ſtatim Gallia abſiſtit. Recenſentur de Rohanæo ſingularia, qualia de ſe ipſe ſcripſit; quare in pacem ultro inclinaverit, partium dux. Suſpectis populo Monſpelienſi Rohanæi conſilii neganteque ſubſcribere paci, qualem dixerat; ipſe dato à Rege commeatu urbem ingreditur, flectique tandem contumaces. Diploma Regium, continens ſcriptas in pacem leges: privatim in ſtipulatum deducta recenſentur. Valancæus militis præſidiario præficitur donec Monſpelii munimina diruentur. Pugna navalis Guiſium inter & Rupellanos,

nos, quo demum exitu: finit primum in Sectarios Galliæ bellum, ſub Ludovico Iuſto. 1622.

SVb finem Iulii præmiſſo in Septimaniam infe- *Le bas Languedoc.*
riorem milite, Toloſam Rex venit; brevis hîc *Montpellier.*
mora, urgente Monſpelii obſidione quam de- *Le Mas SS.*
ſtinabat. Toloſam premebat Manſus ſancta- *Pucelles.*
rum Puellarum, & Carmanium, Sectaria muni- *Carmain.*
cipia, urbi imminentia; de his expugnandis multa Senatus in irritum; quia vocatus ad majora Rex, pro minimis habebat quæ petebantur; accedebat quod iis expeditionibus credebatur tranſigenda æſtas Monſpelianæ obſidioni deſtinata. Conceſſit velut miraculo Deus, quæ Rex negaverat. Valancæus alariorum præfectus, non procul Carmanio caſtrametatus, exercebat quotidie militem ſuum fictis præliis, ne belli deſuetudine, & otio enervi frangeretur: diviſerat ea die in quadra agmina mille alarios invicem irrupturos, planiciemque inſederat Carmanio circumjectam: oppidani rati cingendæ urbi præmiſſam alam, deditionem meditantur, miſſoque qui vitam impetraret municipii Syndico, reliqua Regi permittunt. Eodem plane ſucceſſu Manſus ſanctarum Puellarum recipitur: adjacebat oppidum viæ regiæ, qua Monſpelium Toloſa intereſt, ibat exercitus intacto Manſo, terrentur prætereuntium numero municipes, clamque per noctis ſilentia dilapſi urbem deſerunt. Sic liberati velut miraculo Toloſates, Regi ex fortuna ſua gratulantur. Non omnibus utique grata liberatio; erant inter primores,
qui indignarentur Toloſatum fortunæ qua minuebatur ipſo- *Moncuq.*
rum autoritas, per ambigua tempora & ſeditiones major: *Le bas, le*
igne crematur oppidum, ſegeſque hodie eſt ubi Manſus fuit. *haut Languedoc.*
Non multò pôſt Moncucii arx deditur, & diruitur. *Chapes.*

Dum Rex in Septimaniam inferiorem armata manu pro- *Vibray.*
perat; ſuperioris procuratio Duci Vindocinenſi permittitur, *Valiac.*
octo circiter legionariorum millibus, alariis mille: præfecti *Ville-Roy.*
cohortium Capeſius, Vibrayus, Valiacæus, Villaræus, Pibra- *Pibrac.* *Griniaut.*
cius, & Griniautius; alarios regebant Halierus, Liniereſus, *Duhalier.*
Mervillius, & Arnaldus: caſtrametatorum officio fungeban- *Linieres.*
tur Arpajonus, Bironus & Halierus; Belebatus juri in caſtris *Merville.*
dicundo præpoſitus (Intendentem juſtitiæ Galli appellitant.) *Arnaud.*
Laborabant penuria annonæ Fuxenſes, neque ulterius pro- *Belebat.* *Intendant de*
craſtinari poterat deditio Apamiarum, Maſereſii, & Saver- *la Iuſtice.*
duni;

1622. duni; niſi nobiles ſoli circumjecti frumentum, pretio ingenti venale ſubveherent. Invaluerat tum ea labes, Vetitumque commercium exercebant nobiles libidine in lucrum: ejus commercii poſtulatus coram Rege Rupifortius Mirapiſcenſis in vincla conjicitur, parumque aberat à judicio capitali, niſi Condæus agnatum liberaret; reſcripto Principis delata ad Parlamentum Toloſanum cauſſæ cognitio, triſte reo præjudicium erat (neque enim diſſimulat crimina hic Senatus) interceſſit Princeps Condæus, moxque evocata ad Regem lite (qui mos in cauſſis deſperatis) diluit crimen, aut eluſit.

Rochefort de Mirepoix.

Luctuoſa ſupra fidem calamitas incendii Carcaſſonenſis: deſtinatæ in menſam regiam epulæ privatis in ædibus aſſabantur tanto igne, ut latericium pavimentum calore immodico æſtuans, ſubjectis trabibus communicaret flammam, quæ poſtridie in ruinam urbis erupit. Majore quam dici poſſit detrimento pervagatum incendium, proxima primum, dein remota corripit; plana, edita æque populatur tanta velocitate, ut ſubſidia quæcunque præverteret flammæ rapacitas. Funeſta urbis facies! lamenta fœminarum, ejulatus infantium omnia implent; morari & fugere æque periculoſum, quia quocunque tandem diverteretur inſtabat ignis, nec tranſitus per vicos facilis erat quos multitudo, tigna & trabes, ruina ædium adeo oppleverant ut nemini niſi per ſuperatos aggeres pateret iter. Flammis circumventi (dum ſupellectili ſtudet quiſque amovendæ) generoſo conamine pars per medium ignem erumpunt, pars in tranſitu corripiuntur & cadunt: fugientes ignis aſſequitur, moroſos devorat: ſic qua vitarent, qua in flammam inciderent ambigui, complere late vias, ſterni nullo per agros ordine, plebs, nobiles, pueri, ſenes, fœminæ. Poſtridie ſopitum incendium, poſt hauſtas in ſpatium immenſum ædes, adeo ut media urbe patens hinc inde campus occurreret. Ædium abſumptarum haud difficile fuit inire numerum ex cenſu publico: vacuam aream vix diſcernere datum proprietariis, adeo urbem deformaverat ignis, Franciſcanorum cœnobium & templum conflagravit, ducentaque & ſeptuaginta duo ædificia. Quærentibus vnde repentina hæc ſtrages, unde tanta igni pertinacia, patuit cauſſa ex mangonum tabernis, in quibus venalia proſtabant flammæ ali-

alimenta omnis generis; ex pice, oleo, & reſina invaluit flamma. Poſt tres menſes inventus rudera inter & ruinas latens ignis quod fidem ſuperat. Stragem ſecuta eſt laudimiorum (quæ Regi ut feudi Domino debebantur) remiſſio in decem annos, leve in tanta calamitate ſolatium. 1622.

Per ea tempora Mareſcallus Eſdiguerius fidei Regi ſervatæ pretium accipit Franciæ Comeſtabilis enſem. Vacabat ab exceſſu Luynæi munus Regi proximum, movendæque invidiæ erat è re Gallica in ſuſpenſo haberi, aut ſupprimi tantam in homine uno autoritatem; prævaluere legi, Eſdiguerii virtus, ut fides. Crequius ipſius gener in Mareſcalli munus evehitur, prætoremque in Delphinatu agit, Comes Sautæus ejus filius proprætorem. Converſus ad fidem Catholicam Eſdiguerius, in ſodalitium regii ordinis extra ordinem cooptatur, torquemque aureum à Lomenio Villæ ad clericos accipit à Rege miſſum: mirum qui erroribus inſenuerat, poſuiſſe errores, qua ætate homines callo magis ac magis contracto indureſcunt. Vt fortuna ludit in humanis rebus! ſunt qui credant vocatum primo Eſdiguerium ad forenſia, factumque meliore fato ex Advocato militem, ex legionario ſigniferum, ex ſignifero centuriæ legatum, ex legato præfectum: à centuria dein cohortem rexit: caſtrametator demum, ex caſtrametatore Galliæ Mareſcallus, ex Mareſcallo Comeſtabilis. Hæc fortuna, hæc virtus; nam & virtuti accepta tulit tanta honorum faſtigia: Nec his ſatis factum. Cui primis fortunæ initiis arcta erat familia, in tantam opulentiam crevit, ut non viderit ante Eſdiguerium Gallia, non pòſt viſura ſit in privato homine tantam penum: feuda magni obventus poſſidebat: aſt præcipuæ illi divitiæ in numerato erant, ut ſtupori haud immerito locus ſit, quî factum, ut privatus homo in tantam amplitudinem evaſerit.

Le Comte de Saut.

La Ville aux Clercs.

Rohanæus partium dux (firmandis Sectariis urbibus quæ nutabant) Monſpelio properat ad Cebennos (regio eſt montibus circùm aſperis, ubi rarò legum uſu, feroces paſſim indigenæ & bellicoſi) nec longa hîc mora; lecto raptim milite, per Ruthenos montes Caſtrum Albigenſium properat, legionarioſque bis mille Marchioni Malauſio committit, Vindocinenſi opponendos, ſi quid ea parte tentaret: dein pro temporis neceſſitate confirmatis animis Monſpelium

Caſtres en Albigeois.

Mm redit.

1622. redit. Rex Biterris agebat urbe ſalubri & amœna, donec in
Beziers. deſtinatam Monſpelii obſidionem bellica tormenta adveherentur; commeatus,& miles in promptu erant: hinc miſſi ſæpius qui Monſpelienſium fidem tentarent; nec vana ſpes, retrahendæ in Regis obſequium urbi, niſi opportune Rohanæus ex agro Cebennico redux procuraſſet pelli ab urbe ſu-
Bertiſſieres. ſpectos. Bertiſſiero (is inter nobiles militiæ haud rudis & veteranus) prima erat apud Monſpelienſes autoritas; interceptæ Nemauſi litteræ, quas Præſes Fauræus ad ipſum ſcri-
Le Preſident Faure. bebat, prodidere occulta eſſe illi commercia cum Præſide, dedendo Regi Monſpelio: nec ſolus ille; ſpe opimioris fortunæ idem æmulabantur præcipui municipum, rati (ut res erat) idem Rohanæo ſtudium fore, ex privato commodo, ſi fortuna daret: præveniendi ſocii ſtudio agebatur quiſque: ſingulis placebat urbem dedi, univerſi obſtabant. Mirum quod Rohanæus Caſtillonio, Bertiſſiero, Briſono, & pleriſque aliis è Secta præcipuis (quorum erant pro Rege ſtudia) unus obſtiterit; mirum quod nutantes urbes unus confirmaverit, quod Regi non per legatos, ut ſolent Reges, ſed per ſeipſum agenti, unaque triginta peditum, quatuor equitum millibus reſtiterit, cui vix quatuor legionariorum millia, vix quadringenti alarii, cui nec pecunia, nec annona, nec concordia inter cives ſuſtinendo bello; hæc aſtus, hæc alta indago, & conſilium operantur, quibus maxime valuit Rohanæus. Pleriſque pro ſuſpecto habebatur, quia privatas res curare creditus, paucis amabatur: erant apud quos parum ſtrenuus audiret: calamitate temporum anguſtæ illi res, undique circumſtabant inſidiæ, inconſtans ſuorum fides, fallaces animi, nocturna, diurnaque pericula, in ſtatione, in via. Per glacialia, per æſtivum ſolem ſolo paſſim inimico commeabat, ſtipatus, ſolus, notus, incognitus ut ferebat neceſſitas & monebat tempus, planis, aſperis agebatur, ut ſors dabat. In populo ſpes ipſi una, in quo nec ſpes, nec fiducia eſſe poteſt. Mirabitur certe poſteritas unum hominem, non alio quam ingenii ſui præſidio ſuſtinuiſſe ex integro bellum contra Regem, ſub cujus dominatione tota mox Europa contremiſcet. Sectariis municipia erant in Gallia Narbonenſi, plura quam ut miles & annona ex æquo ſuppeterent conſervandis: propoſuit Rohanæus conventui tum apud Cebennos habito, ſatius fore ſi abdicatis reliquis, Monſpelium,

Nemau-

Nemauſus, Vtica, & Somieræ retinerentur: hinc duplex bonum fore. Nempe conſervandas urbes in quas turmatim confluente præſidii milite, ſubvehentur deſertarum commeatus & arma. Componendumque ex numero immenſo municipum ſine tecto, exercitum quem Regi opponerent; conſilio ſane optimo, & Sectæ rebus per quam utili ex unita virtute, quæ paſſim fortior: prævaluere, qui ſtudiis privatis agebantur viri expertes rerum, ſeu urbes, & patrimonia privatim quiſque ſua curabant, ſeu propagatione Sectam fortiorem fore ſperabant; quod parum eſt politicum, ex unita virtute quæ paſſim prævalet, ſed ejus arcani incapax vulgus, quo Rohanæus pro rerum neceſſitate agebatur. Mirum certe, quod unus homo inter ſuorum diſſidia & proditiones, ſine pecunia, ſine externo milite, in Galliæ meditullio per decennium reſtiterit invicto Regi cujus vita non deliciis, non luxu tranſigebatur, cujus in caſtris æſtivo, aut hiberno tempore idem labor: Quid futurum, ſi res ipſi cum Rege ignavo, aut per ſenectam tardiore? 1622.

Theminius corrumpendæ meſſi, circumjecta Montalbano, flamma & ferro vaſtabat; neque oppidanis erat à quo regerentur: iteratis ad Rohanæum litteris petunt urbi ſuæ præfectum, ſubſidiaque qualia nuper obſeſſis ſubmiſerat. Miſſus Marchio Mombrunus qui urbem regeret, Raynieſium & Baſtidam caſtella urbi circumpoſita aperta vi expugnat, jugulatque ad internecionem militem regium; annonæ dein & commeatus copia, quanta in caſtellis erat, ſuccurſum oppidanis. Aſt breve hoſti gaudium ex ea victoria: quippe Vindocinenſis audito ad Montalbani viciniam graſſari hoſtem, huc ſigna propere rapit, caſtellaque recipit, dilapſo in fugam præſidii milite. Dein in Lomberſium arma converſa: urbi ſupereminebat caſtellum haud invalidum Eſcurio præfecto, ſectaria labe infectis oppidanis Catholicum in caſtello præſidium impoſitum, præliaque quotidie & cædes inter vicinos: accingit ſe Vindocinenſis urbi expugnandæ pro voto Elbeni Albienſis Epiſcopi, in cujus diœceſi Lomberſienſes ferro & flamma graſſabantur. Non procul hinc Realmontium Sectaria urbs, ubi tum Marchio Malauſius partium dux ad Albigenſes; is (accepto expeditionis nuncio quam Vindocinenſis in Lomberſienſes deſtinabat) nihil hærens ſtatim expugnatum iri urbem invalidam,

Mombrun. *Lombers.* *Leſcure.* *Elbene Eveſque d'Albi.*

1622. huc ſigna confert, caſtraque in conſpectu metatur; Lomberſienſes diffiſi loco, per obſcura noctis dilabuntur, Malauſioque occurrente Realmontium ſe recipiunt. Sic venit in poteſtatem Regis urbs, quæ (etſi invalida) obſtabat commercio & libertati provincialium. Dum ſe Vindocinenſis Britextææ obſidioni accinget, redeo ad Regem, qui Monſpelio facilius expugnando Sectariorum oppida circumſita tentabat omni modo. Prima in Betarrios belli moles, urbs eſt Cebennis contermina & Septimanis, muro & munimentis firmata, qualibus ea ætate omnes in Gallia Sectariorum urbes: Praſlinius, Marillacus & Valancæus militem impigre muris admovent, poſtridieque muralibus machinis verberationem inſtaurant tanta vi, ut ſtatim æqua in aſcenſionem ruina pateret. Dilabuntur per opaca noctis ducenti, viarumque ignari, regiam in alam incidunt, cui ſtatio erat tertio ab urbe milliari; leve hîc prælium, defenſio trepida velut fugientium, cæſi centum, quinquaginta in vincla conjecti, parta reliquis per fugam ſalus: urbs ſine conditione deditur, abſiſtit pro victoris miſericordia miles, oppidani prædam & incendium decem aureorum millibus redimunt; in furcam acti decem, reliquis vita & libertas permiſſa.

Britexte.

Per idem tempus Dux Alüinus, Schombergi filius, tria Germanorum millia, majoris modi tormenta bellica quindecim ſecundo Rhodano in Narbonenſem Galliam invehit; quo ſubſidio Rex auctior Condæo & Mommorancio diſtribuit militem, in Lunellum, Maugionum & Maſſiliargas moturis: Maſſiliargas expugnat Mommorancius, qua expeditione cæſus infauſte Mompeſatus Porteſii caſtrametatoris adjutor; deditæ in tranſitu Aymarguæ; Lunellum dein conjunctis copiis oppugnatum, mille legionariis, totidem oppidanis propugnantibus: urbs loci genio valida erat, quo ſperabatur duratura in Autumnum obſidio: ſed prævalente ubique fortuna Regis, finiit poſtridie quàm cœperat expeditio: militi & oppidanis ſalva omnia, præter munimenta & muros. Per ignem fortuita clade affligimur, quod luctuoſum, neque antè auditum. Qua die urbs dedita diſplodebatur in muros tormentum bellicum, cum reboante in adverſum vento, flamma motu retrogrado reſilit unde impellebatur; triſte ſpectaculum! Ex ſcintilla repente incendium & ingens ſtrages: poſitum non hinc procul tormentarii

Le Duc Daluy.

Lunel. Maugioü. Maſſiliargues. Mompeſat Ayde du Mareſchal de Camp.

tarii pulveris promptuarium invadit ignis tanta vi, ut nihil evaſerit; exhauſti flammâ quinquaginta ex omni ordine, qui circumſtabant. Queruntur Sectarii, nec immerito, violatam à milite regio fidem; plerique in exitu cæſi; & niſi Condæus obſtitiſſet jugulabantur omnes, proditione Gallo milite indigna. 1622. *Le magaſin de la poudre.*

Pridie quam in deditionem conventum, Pilonus temerarium caput & væcors, octingentis ex agro Cebennico legionariis circumjecta Lunello & Monſpelio deprædatus, regii impedimenta exercitus per pagos haud procul caſtris diſtributa diripiebat; cum Bliquius Guiſii ala quam regebat in prædones irrumpit: longa pugna & diu ambigua, donec per obſcura noctis dilaberetur hoſtis: cæſi centum, ducenti in vincula conjecti, reliqui fuga dilapſi. *Pilon.*

Per idem tempus, Baſſompetrus belli & pacis artibus æque inſtitutus, poſt navatam diu Regi, & Galliæ operam, munere Franciæ Mareſcalli donatur, rem certe haud indebitam, eoque ſine invidia acceptam omnibus.

Interjecta Nemauſo & Monſpelio Someriarum urbs, communicandis Sectariorum viribus & conſiliis haud parum commoda, iiſdem queis Lunellum copiis à Condæo & Mommorancio obſidetur; iidem qui ante caſtrametatores Schombergus, Praſlinius, Marilhacus, Porteſius, eædem plane copiæ. Collis cui ſuperimpoſita urbs, ductante Marilhaco, à prætoriano & Pedemontano milite ſuperatur; olivetis obſitus locus tegebat hoſtem, ſeu ultro progredi in irrumpentes, ſeu regredi opus, unde in regios viarum ignaros paſſim inulta clades; numero demum & obſtinatâ in aſcenſionem pertinaciâ in altum via fit. Cæſi è vulgo plerique: è nobilium ordine Lencherus & Pigeoletus; quorum ille caſtrametatoribus in ſubſidium datus, hic in prætoria cohorte præfectus, virtute bellica inter præcipuos erat. Sauciati Malirius & Biſcarraſius è Reginæ parentis familia nobiles, nec multò pòſt deditur oppidum, poſtquam tormenta bellica muros disjecerant. *Soumieres.* *Lanchere.* *Pigeolet.* *Maliry.* *Biſcarras.*

Bullionius per ea tempora Sedani privatim agens ad Rohanæum litteras ſcribit, quarum exemplar habeo in hanc ferme ſententiam: *Condolere ſe & compati afflicta cauſſa: ire in peſſum quotidie res reformati populi, & in pejus ituras, niſi quam cito malo medela parabitur. Malum eſſe ex*

 defe-

1622. *defectu militis externi, quo juſtus componatur exercitus; nihil in aperto opponi poſſe Regi: iniquam eſſe conditionem gregis hac illac disjecti, cujus ſi vires una convenirent fortè belli eventus ſuccederent, quales vix hodie ſperari poſſint. Circumſcriptam muris vim omnem ſenſim debilitari, dum ſenſim expugnantur urbes, aut proditione deduntur. Vnam cauſſæ ſalutem in pace fore, quam promovere Rohanæi eſt, cujus fuit in hanc diem belli cura. Quo tempore poſt Montalbani obſidium, reformatis res læta erant, potuiſſe procurari pacem æquis conditionibus, feciſſentque utinam! contrario hodie effectu iniquas fore: ſed (quantacunque iniquitate procedet negotium) ſatius eſſe inique affligi, quam perdi Dei populum. Quod ſi rebus in extremum deductis perire reformatos in Gallia fata ferunt, paratum ſe ut una cum fratribus moriatur; glorioſam fore mortem, neque omnino inultam, ſi una convenerint, Mansfeldioque adjunxerint copias ſuas: ſe interim tormenta bellica, nitratum pulverem, & omnem commeatum Sedano urbe ſua ſubminiſtraturum Mansfeldio, cujus improviſa in Campaniam irruptio, Regem à Monſpelii obſidione diverſum aget. Acturum ſe cum illo ut propere adveniat: tria eſſe quæ in anteceſſum ſtipuletur; primum, ſcripto ut Rohanæus comprobet quod proponitur; alterum, ut pecunia Mansfeldiano militi numeretur: tertium, legibus in pacem, ſi quæ cum Rege fient, de ſe ut mentio habeatur, pro dignitate & merito.* Hæc ad Rohanæum Bullionius. Nec diu cum Mansfeldius viginti hominum millibus extrema Campaniæ invadit, exercitu per latrocinia & cædes in bellum expedito. De Mansfeldio ſupra diximus ad annum M. DC. XIX. quo tempore Friderico in Regem Bohemiæ inaugurato merebat: debellato Principe, prælii Pragenſis reliquias legerat homo ob lucra per fas & nefas quæſita infamis, eoque alienæ etiam culpæ diſſimulator; militi potior, quia ex rapto vivens patiebatur militem graſſari & rapere. Prædonem fortuna Ferdinandi II. à Germania omni expulerat, vaguſque errabat & famelicus: Bullionio impellente Mediomatrices armata manu ingreſſus, ſæviebat ferro & flamma velut hoſtili ſolo: legionariorum illi decem millia, alarii ferme totidem, ſed rara in eo exercitu inter belli duces concordia: primam aciem ductabat Dux Brunſvicenſis, Epiſcopus Halberſtadius, cujus magna in

Le pays Meſſin.

caſtris

caſtris autoritas; mediam ipſe Mansfeldius, ultimam Dux Weinmarius, Saxonica è gente Princeps. Peſſime bellum geritur cum æmulantur imperium invicem belli duces, neque agnoſcunt cui pareant. Halberſtadius Mansfeldii dedignatus imperium, ſeu incendiorum & illegitimæ prædæ pertæſus, duo equitum millia ſubducit, digrediturque ad Batavos, amicam gentem. Nihilo ſecius tranſmiſſo Moſellâ Mansfeldius ire in Verdunenſem agrum, qui Moſa alluitur. Fidem ſuperant Regis Chriſtianiſſimi vires: quadraginta hominum millia merebant Ludovico in utraque Septimania, ut credi poſſet milite penitus exhauſta Gallia, bellum illi cum Sectariis gente ſua, diviſoque per factiones regno, nihil bello in externos ſubſidii, ab hoſte interno Regi ſperari poterat: & ecce, in momento triginta legionariorum, quatuor alariorum millia Mansfeldio opponuntur ad Campaniæ fines Niverno ductante. Eas Regina copias, Brulardo Sillerio optime conſulente in Normannia, Inſula Franciæ, Picardia & Campania legerat, non exſpectato Regis mandato; quippe in mora periculum. Mansfeldius ubi cōpiis ingentibus caſtra in ſe moveri audierat, ſatius fore ducens ſi amice tranſigitur negotium, legatos ad Nivernum mittit in hanc ſententiam; *Non eſſe Chriſtianiſſimo Regi inimicum ſe, qui procurandæ Gallis paci (ſi quo modo poteſt) accedit. Palatinæ fortunæ reliquias per calcatum hoſtem peragrata Germania veniſſe ad Moſam, lætum & expeditum exercitum, quo Rex in externum hoſtem utetur ſi volet. Negaſſe Hiſpano Regi, negaſſe & Venetis quam Regi Chriſtianiſſimo offert opem. Decem legionariorum, totidem alariorum millia fortunam ſuam ſequi; quibus ſi ſtipendium Gallia numerabit, ituros quocunque Rex indixerit, habituroſque ſtatim pro ipſius delectu amicos, aut hoſtes. Se, etſi Princeps eſt è ſanguine illuſtri, Regis Chriſtianiſſimi ſubditum fore, ſi feudis in Gallia, & munere Franciæ Mareſcalli donabitur, quod ſumme velit.* Ad hæc Nivernus, *Regi pergratum fore quod proponitur*, reſcribit; *miſſum à ſe qui confeſtim ſuper ea re mandatum referat, quale Rex dixerit*; ſic illuſum Mansfeldio. Interea Conſalvus Cordubenſis Hiſpanici exercitus imperator, metu ſubitæ in Luxemburgos irruptionis, properabat in occurſum hoſti, cum Mansfeldius medius inter Reges Europæ arbitros (nihil

1622.

Haut & bas Languedoc.

Gonſales de Cordue.

1622. hil hærens prædam ſe alterutrius fore, proripit ſe ad Batavos præcipiti fuga, cui tutius moliendæ, impedimenta & plauſtra omnia corrumpit, aut cremat; ſolutas importuno in fugam onere, diſtribuit peditatui vectarios equos, quo curſim fugeretur: tormenta bellica Duci Bullionio Sedani in depoſitum tradita; dumque poſtmodum repetuntur, retenta, excipiente Bullionio minus eſſe depoſitum, quam ex credita à ſe Mansfeldio pecunia pignus. Retelliorum Dux, Niverni filius in ea expeditione, ex male afflato aëre, morbo, qui haud procul peſtilentia aberat correptus, moritur. Luctuoſa Principis mors, & indebita per ætatem. Vix adoleverat, primiſque in bellum rudimentis initiabatur cum extinguitur. Graſſabatur in Septimania idem morbus, quo plerique militum deſiderati: aſt parum noxia ex vulgo jactura Regi Chriſtianiſſimo, cujus populoſum eſt regnum, ſanguineque abundans, niſi per ſtata tempora, velut humano corpori, luxuriante natura, elicitur: occubuit eo morbo Tilladetus in prætoria cohorte præfectus, poſtquam magna laude inſenuerat bellis. Luctuoſa præ cæteris mors Cardinalis Radeſiani, apud quem tum ſumma rei Gallicæ erat: Regem in eam expeditionem ſequutus, Sectæ adverſarium præbuerat ſe omni modo, donec vindicata plenius militantis Eccleſiæ dignitate, quod dignum Cardinale, triumphanti adſcriberetur tandem.

Le Duc de Retel. *Tilladet.* *Le Cardinal de Rais.*

Non multò pòſt Henricus à Turre, Dux Bullionius in agro Sedanenſi excedit extrema jam ſenecta decrepitus. Illi ortus ex illuſtri gente, cui à Turre nomen: patrem habuit bellica virtute celebrem, qui prælio ad Quintini fanum memorabili cæſus; matrem Annæ Mommorancii Galliæ Comeſtabilis filiam. Primum illi cum Principe Sedanæa matrimonium prole vacuum, ex quo capite tranſiit in ipſius gentem urbs Sedanæa, reclamante Bullionio à Marca, maſculo ejus gentis ſuperſtite: ex altero, cum Naſſovia, Principis Arauſiorum ſorore conjugio, duo maſculi patri ſuperſtites. Longa Henrico à Turre per varios caſus militia, experientia & ſagacitas quanta magnum imperatorem decent, adverſa paſſim fortuna. Primis armorum rudimentis ſub Vicecomitis Turenii nomine meruerat Henrico IV. fidus, quandiu Rex in hæreſi Calviniana permanſit: ubi vanam credulitatem exuerat, & fidem exuit Bullionius una cum Bironio

Henry de la Tour, Duc de Bouillon. *S. Quentin.* *La Princeſſe de Sedan.* *Bouillon de la Mark.* *De Turene.*

ronio perduellis, huic vincla injecta; moxque capitale judicium: ille, quo multùm valuit dolo, eluiit, donec fato fungeretur Henricus. Per Ludovici infantiam palam & impune rebellis oſtendit ſe paſſim, Principibus & Sectariis in factiones autorem: rei privatæ ſtudio, bellum & pacem, Sectæ augmentum aut decrementum juxtà habuit; longa rerum experientia verſatus in omnibus, obſcure & implicite geſſit omnia, ſuſpectus Regi ſuo, fidus externis principibus, præcipue Germanis apud quos autoritate valuit, unde Friderico Comiti Palatino exitium, de quo ante diximus.

1622.

Le Fort Louu.

Per ea tempora arci principium fuit, cui à Ludovico nomen, de qua breviter dicam, quia Rupellæ prima deſolatio & Sectæ caſus ex ea fuit. Sueſſionem Regis juſſu in Rupellanos moviſſe exacto anno memoravimus; imperatori, qui vix adoleverat, adjunctus legati nomine Mareſcallus Vitrius, ſex legionariorum millia, ſexcenti alarii ſub cohortibus prætorià imperatoris, Campana, Caſtellobarlota, Caſtrobajardæa, à ſancta Gemma, San-Viviana, Maliota, Valetæ & Seneterræ equitum, Ribeyracæa & Auſtellia: hic ordo peditatui. In novem ordines diſtributæ alæ, ſub ſignis Reginarum parentis & conjugis, Sueſſionis, Nemoroſii, Vitrii, Vernolii, Moreti, San-Lucani, Braſſaci. Caſtrametabantur Auriacus, Seneterræus, Burgoleſpinaſſius. His copiis Sueſſio bellum diu in Rupellanos geſſit, donec tandem in vicinia urbis arcem conſtruerer, qua commercium terra, marique inhibitum: arcis opifex Pompejus Tragonus, natione Italus, inſignis mathematicus. Dum conſtruitur arx, eruptione Rupellani tentata, ſæpe in fugam acti, ſæpe cæſi; regiorum ea expeditione pauci è vulgo, è nobilium ordine nemo deſideratus. Quæ abundaverat omni in eam diem commeatu urbs, tunc primum velut in vinculis conjecta, annonam ab hoſte flagellari videt, & pati cogitur. Corrupta autumnali meſſe & æſtiva, jam eò ventum, ut unciatim diſtribueretur militi panis, ſperarique haud injuria poterat urbis deditio, niſi claſſe ad Alnixii plagas prævalida juvaretur: hinc illi audacia, hinc novus pro neceſſitate delectus, hinc commeatus fuit.

Vitry Lieutenant en l'Armée du Comte de Soiſſons.
Les Regiments du Comte de Soiſſons.
Champaigne.
Chaſtelierbarlot.
Caſtelbayard.
De Sainct Gemme.
De S. Vivian.
Maliot.
Les Chevaliers de la Valete, & Seneterre.
Ribeyrac.
Auſtel.
Nemours.
Vernüeil.
Moret.
S. Luc.
Braſſac.
Auriac.

Eadem calamitate Mareſcallus Theminius Montalbanenſes exagitabat, majore in ipſos damno, quod meſſe utraque ſpoliatis, nihil ſubſidii reliquum erat. Ferale bellum, quando ex ſoli fertilitate indignatio eſt, & corrumpendis

Bourg-l'Eſpinaſſe Mareſchaux de Camp.
Pompée Tragon.

1622. dis naturæ donis ſtudium inter cives. Per idem tempus Comes Carmanius Fuxenſis provinciæ prorex (regio eſt Hiſpanis contermina, ubi præpotens tum Sectariorum factio) duobus legionariorum millibus, alariis omnino centum, vaſtabat Fuxenſium agros. Præcipua ejus expeditionis moles in Leranum erat, ſeu ſic juſſum à Rege, ſeu ex privato Proregis in ipſum odio. Annonam & commeatum omnem procurabat militi Regio; impenſis ſuis, Bonaudus Epiſcopus Mirapicenſis vir natura rudis, ſed recti amans, zeloque in hæreticos ardentiore, dignum quod Epiſcopis proponatur exemplum. Carmanio in ſubſidium aderant Marchio Mirapicenſis, Baro Chalabræus, Caſtaniacus, Baccius, Dalonus, Vivarius, Baſtidæus, Marquenius, unaque Catholici ejus provinciæ nobiles: Chalabræus ſub imperatore Carmanio caſtrametatorem agebat. Lerano exitioſa fuit expeditio, vi expugnatis, ferroque demum & flamma vaſtatis Rupe Vlmeſii, Mirabato, Baſtida, & Peirato ipſius feudis: capta dein arx Alemanica, Maſerii & Saverduni vaſtatus ager: ea expeditione Caſtaniacus, cum alariis ſuis tantâ paſſim audacia irrumpebat, tanto conſternabat metu Sectarios, ut infantium ejulatus reprimerent matres, vel uno ipſius nomine, quaſi cierent larvas, aut Dæmones. Deſiderati iis expeditonibus Baro Marquenius, Broſſæus, & Dalonus indigenæ nobiles. Catellus eques, vir ſtrenuus & nobilis plumbea glande ad tibiam vulneratur, Limbreſſaco expugnando intentus; tridui oppugnatio fuit donec deſperata ſalute per avia rupium præſidii miles dilaberetur; præda & incendium permiſſa militi.

Le Comte de Carman Gouverneur de Foix. *Leran.* *Bonaud.* *Mirepois.* *Chalabre.* *Caſtaniac.* *Bax.* *Dalon.* *Le Vivié.* *La Baſtide.* *Marquain.* *La Roque d'Olmez.* *Mirabat.* *Peirat.* *Le Fort des Alemans.* *Le Chevalier de Catel.*

Supererat Baroni Lerano ex amplo patrimonio domus unica, cui nomen Leranum: patrando penitus bello caſtra huc moveri placet. Ibat Comes Carmanius mille & quingentis legionariis, ducentis omnino alariis expedito (quanquam levis erat) exercitu, cum Lerani uxor ex Mirapiſcenſi familia matrona illuſtris, dat ſe venienti obviam, genibuſque advolvitur in hæc verba; *Sat ultioni, ſat gloria datum, plenam eſſe victoriam proſtrato hoſte, plenam ultionem deprecante humiliter, & omnibus fortuna bonis ſpoliato. Leranum in longinqua profugum feudis & ſupellectile cedere; fateri victum ſe, &, ſi qua miſericordia in victore, precari, ut qui ex lege belli extrema tentare poteſt, magnanimitate abſtineat.*

ſtineat. Viles animas prædæ inhiare, neque victoriæ præmium extra quærere: non ita natum hujus expeditionis ducem, apud quem ſumma ratio eſt quæ pro gloria facit: ſibi liberos utriuſque ſexus eſſe numero plures, quorum calamitas tanto major eſt, quod præſentem fortunæ ſuæ ſtatum ignorant. Parceret ipſorum innocentiæ, ſui (matris infortunatæ) miſereretur, patri condonaret. Catholicam ſe, & ex ea gente, cui ex fidei protectione titulus ab omni ævo delatus eſt, quo Religionis defenſores audiunt, ſub nomine Mareſcallorum fidei. *Deſolata igne quatuor municipia, opima Lerani conjugis ſui feuda, vaſtatos agros, caſtella diruta: ſupereſſe familiæ illuſtris reliquias, liberos qui Lerano caſtello habentur, ſi & huc caſtra movere animus eſt, ex nunc confectam expeditionem eſſe, deditione ſpontanea quam ultro facit: perpenderet feudum hoc, quod ex tanto patrimonio unum ſupereſt, jure hypothecæ ſibi pro dote obligatum.* Carmanius manſueta vir indole, comitate erga ſexum urbana, concedit fœminæ quæ poſtulabat; ſic dilata caſtri Leranæi ruina: dilatam dixi; quia annis ſequentibus ex recidiva Domini rebellione, videbimus funditus everſam, juſſu Regis, illuſtrem domum.

1622. *Mareſchaux de la Foy.*

Caſtaniacus Carmanii alariorum legatus Bellipodio Altimontium remeabat, cum hoſtis media planicie inſidias in ſylva ponit ſexcentos legionarios, centum & viginti alarios; Caſtaniaco quadraginta omnino equites erant: alliciendis in paratas inſidias regiis irrumpunt legionarii quinquaginta in mapale ruſticum, non procul ſylva, & prædantur: audito ſtrepitu Caſtaniacus, Baccium fratrem illuc ire jubet, delectu habito equitum decem. Ad Baccii conſpectum dat ſe in fugam hoſtis, ille audentius ſequi, donec inſidiis plane involveretur: ceterum quia Caſtaniacus præcipue petebatur hoc dolo, Baccius per medias inſidias integer prætervehitur: premebat fratris veſtigia Caſtaniacus, cum incautum circumſtant inſidiatores, nempe legionarii ſexcenti, centum quinquaginta alarii; illi, triginta omnino equites. Ad hæc infracto vir animo hortari ſuos, fortiter ut capeſſerent pugnam, *poſitam in militari fuga ſalutem, ſervarent fugiendo ordinem ſuum, reductiſque interdum per ſtata ſpatia habenis, ferirent inſtantem & incautum hoſtem, mox regrederentur ad ſuos: ſucceſſive velut gyro pugnandum.* Ita factum, fugiunt regii & fugiendo pugnant; inſtat acriter

Caſtagnac Lieutenant de la Compagnie des Gens-d'armes du Comte de Carmain. Belpech. Montaut.

hoſtis

1622. hoſtis inhians capiendo, quem publicæ ultioni victimam deſtinabat; & niſi Bellipodio opportune exciperetur, jam feſſis equis venerat in poteſtatem perſequentium. Baccius ex tubarum clangore, ex armórum ſtrepitu, & confuſis vocibus è longinquo auditis, furit impotens ſui, morique ſtatuit una cum fratre; regreditur: & quanquam fuga honeſta fuerat, fugiſſe pudet. Iam eò penetraverat ubi fuerant inſidiæ, ratus eo in loco committi prælium; cum in tria ſuorum cadavera fortè incidens, nihil hæſit quin & inter cetera jaceret frater. Vrget, ſequiturque, quam ſanguis & excitus pulvis monſtrabant viam, cum denuò in hoſtem incidit: conſilium ab audacia mutuatus, hæret in veſtigio ſpecie exſpectantis; quaſi eſſent qui ſequerentur: aggredi hoſtem amentis erat & plane ſtolidi; fugere intutum, exhauſta omni equorum vi, æſtu & labore; ita illuſum hoſti, qui & ipſe fractus longiore curſu, pro beneficio accipit quod impune dilabitur. Haud procul miraculo habitum Caſtaniaci effugium; incumbebat omni ex parte hoſtis, longa uſque in aſylum via, & facilis perſequentibus, inſtabat jugulo ferrum; prævaluere fortuna & virtus. Dum manum ſtrenue conſerit, fugiendo acriter pugnans Mervillanus Monclufius lethali glande trajicitur, ſtirpe nobilis adoleſcens, cui prima hæc in bellum rudimenta erant; cecidere item Peirerius, & Aulixius.

Monclus de Mervila.
La Peiriere.
Aulix.

Sequitur Britextæa obſidio, infelix Regi, Septimaniæ ſuperiori exitioſa, Sectariis infructuoſa, etiam victoribus. Dux Vindocinenſis, cui Septimaniæ ſuperioris procuratio obtigerat, Britannica, & Comitis Maritimæ cohortibus auctior, caſtra in Britextam movere ſtatuit. Vrbs eſt modica ad Albienſes, ſed nihil per ea tempora Sectariis modicum: ex mapalibus ruſticis pagos, ex pagis urbes compoſuerant inexpugnabiles, quot urbes, tot illis arces & præſidia erant. Hæc ſolo fertili, genio loci invalida, haud parum arte valuit: ad prædam percommoda, ex circumjectis Catholicis urbibus: præfectus arcis Falco, avis rapax. Prima expeditionis moles Leſcurio incumbit, is poſtquam cohortem ſuam legionarios mille, haud procul muris admoverat, vallum aperit, lenteque ſuggreditur: deterrimum fuit Vindocinenſi quod ſegniter excubantibus ſtationariis quorum præſidio muniverat vias, ſemel atque iterum prætergreditur à Malau-

Le Comte de Martigues.
Britexte en Albigeois.
Falcon.
Leſcure.

Malauſio ſubmiſſi ſubſidii miles, quo freti oppidani tentata ſæpius eruptione caſtra Regia invadunt, corrumpunt murales machinas, admoventur propius tabernaculo imperatoris, adeo ut in caſtris obſideretur qui obſidebat. Opportune per id temporis redditæ Vindocinenſi litteræ à Rege, queis jubebatur ſoluta actutum obſidione in Septimaniam inferiorem movere, ubi Monſpelii obſidio deſtinabatur. Litterarum ſumma erat. *Parum intereſſe Britextæ deditionem, niſi & Monſpelium deditur; eo dedito deploratam eſſe Sectariorum cauſam: Denique claves Sectariarum urbium Monſpelii aſſervari.* Sic ſoluta Britextæ obſidio, quod Vindocinenſi inglorium fuit, Albigenſium provinciæ tributo per id belli exhauſtæ grave & luctuoſum; nec parcum fuit conviciis in Vindocinenſem jaciendis vulgus, paſſim in belli duces iniquum, ſolitumque ab eventu æſtimare conſilia & virtutem. Menſtrua obſidio fuit, in qua deſiderati regiorum mille & quingenti, Sectariorum trecenti. 1622. Le bas Languedoc.

Pleriſque de Monſpelii obſidione prave augurantibus, expeditionem urget Condæus Princeps, objectaque diluit in hunc modum: *Paratam eſſe ſegetem victrici manus, præpoſtere opponi quod miles longa via & crebris obſidionibus fatigatus impar erit labori ferendo; prædam, fomentaque vitæ (quæ in ſolo fertili uberrima ſunt) maximum eſſe militi, ferendo bello incitamentum. Lætas in præſens acies, alacrem & expeditum militem, adeo ut recentem dixeris qui veteranus eſt: recentem eſſe, quia belli diuturnioris incommodis non delibatus, veteranum, quia per belli diſciplinam militiæ capax: tanto militi nihil eſſe impervium. Nihil ab hyeme timendum (etſi proxime inſtat) ſole in Septimania inferiore, ut plurimum æſtivo per hyemem.* Hæc Condæus: queis perſuaſus Rex in Monſpelium movet. His accedebat conſilium Eſdiguerii, quod (etſi maxime à Rege ſtabat) magni apud Sectarios momenti erat, quo creditum mollitum iri populi Monſpelienſis in Regem obſtinati ferocitatem. Agebantur ſtudia in contraria præcipui municipum: in Regem, novorum avidi & obærati; pro Rege ſtabant ſaniores, & ii paſſim omnes, queis erat in numerato quod amitterent, unde ſperabatur ſubſecutura actutum deditio; quippe in municipiis vulgò prævalent, qui ære potiores, & cenſu.

Iam ad tertium ab urbe lapidem venerat Rex, poſtridie

in

1622. in urbem moturus, cum ipſi litteræ à Comeſtabili Eſdiguerio redduntur, queis ſubmonebat vir ſapiens, conventurum ſe cum Rohanæo nedum de Monſpelii deditione, ſed & de pace in totum cum Sectariis ineunda, ſi dabitur illi commeatus liber ſub cujus fide ad ſe veniat. Factum ut petebatur.

S. Privas. Ad fanum Privatii haud procul Nemauſo conveniunt Duces, ſed non in omnibus; una utrique ſententia, deditione ſpontanea Monſpelium ut Regi accederet, diſcrepabant de ingreſſu in urbem: Eſdiguerius triumphum victori deſtinabat, petebatque ingreſſum qualis Imperatoribus olim poſt captas urbes: Rohanæus non invidebat triumphare Regem, ſed de oppidanorum ſecuritate anxius, arma, & militem, quantus Regem ſtipare ſolet, prohibebat. Præcipuus illi à Condæo Principe timor, quem Sectariorum inimicum expertus ſæpe, metuebat direptionis, aut cujuſpiam in urbe mutationis auctorem fore contra pactum. Obſtinato pro ingreſſu Regis Eſdiguerio, nec alias impetrandæ paci, flectendis in eam rem oppidanis Rohanæus ire in urbem ſtatuit: ſtipat euntem Crequius, quingentorum præſidio equitum, mox in caſtra revertitur. Interea ne bello fortiter movendo conſilia in pacem obeſſent, quod ſæpe fit, delectu

Maiſtre. mille & ducentorum habito, Magiſtrum jubet Dux Roha-
Anduſe. næus Anduſiâ per Monferrati vallem in urbem progredi:
Monferrat. tanta erat militis conſternatio, ut ſecundum viam dilaberetur omnis cohors; adeo ut Magiſter è mille ducentis, vix quindecim legionarios intromiſerit. Negant oppidani de Regis in urbem admiſſione dictam legem, ſeque morituros ante reſpondent, quam victoris miſericordiæ ſe & ſua crediderint. Re infecta, ſtipante eodem Crequio, redit Nemauſum Rohanæus, Rex caſtra in urbem impigrè movet. Hæc inter affertur quatuor legionariorum millia lecta in Cebennenſi agro, Monſpelienſium ſubſidio magnis itineribus properare: retrudendis (unde exierant) placuit ipſorum municipia peti armis, Cebennicumque agrum deſolari ferro & flamma; optimo ſane invento, prævalente paſſim publicæ rei, privata; ita res ceſſit. Mommorancius in eam provinciam ire juſſus bellum præter morem crudeliter gerit; diripit agros, mapalia igne cremat, minatur urbibus: nec diu cum miles Cebennicus conſervando prædio ſuo ſigna deſerit: ſic in momento evanuit Monſpelienſium ex eo

ſub-

ſubſidio ſpes. Triſtis ea expeditio, Baronis Roqueti exitu, plumbo cæſi. Sub Mommorancio Marilhacus, & Porteſius caſtrametatores agebant: dilapſo demum hoſte ad Monſpelii obſidionem revocatur exercitus. 1622. *Le Baron de la Roquete.*

Magna quotidie Regi augmenta erant. Nereſtanus (filius illius Nereſtani, quem ſupra ad Pontem Cæſaris cæſum memoravimus) legionarios mille & ducentos procuraverat, Condæus ex agro Biturigenſi cohortem, cui à provincia Biturigum nomen, Vindocinenſis peditum quatuor millia, quingentos equites Regi adjunxerat; adeo ut viginti peditum millia, tria equitum in caſtris haberentur. Inſtabat venturus prima quaque die Engoliſmenſis Dux, jamque Lugdunum invexerat mille circiter & quingentos alarios. Contrà, adverſa Sectariis omnia, & quod peſſimum, tanta conſternatio urbium, ut deditionem ſpontaneam meditarentur omnes. Timor erat in ea expeditione, de imperio armorum diſcordiam fore Condæum inter & Eſdiguerium: ille è Regio ſanguine primarius Princeps, hic Franciæ Comeſtabilis; illum prærogativa ſanguinis, præferebat hunc militiæ lex, qua cautum ut nemini in caſtris decedat Comeſtabilis. Nec ea tantum inter viros ſpectabiles controverſia; diſcrepabant diverſa uterque inclinatione in regimen: Condæus bellum, pacem Eſdiguerius; ille ut Sectarii penitus pellerentur; hic ſi feritas & rebellio abeſſent, ut manerent; neque enim plane immemor erat adoleviſſe ſe apud illos, debitaque Sectariis incrementa fortunæ ſuæ quantacunque erant: obſtituri invicem æmulatione, aut privato affectu, ſeparantur. Condæus Monſpelii obſidionem procurat, demandatur Eſdiguerio Privatium obſidendi provincia; mille huic alarii, quatuor legionariorum millia, ſic æmulationi occurſum. Abſcedente caſtris Eſdiguerio Monſpelii obſidionem procurat ſtudio ingenti Condæus: ſecundo Rhodano (qui fluvius non procul Monſpelio maria ſubit) tormenta bellica, tormentarius pulvis, pilæ, annona, & arma omnis generis advehuntur: mox muris admovetur miles qua Sangellii columna Peyroni portam proſpectat. Regi tabernaculum primo ab urbe milliari, Mommorancio voluntariiſque paſſim omnibus ad Villam-novam caſtrametatio (pagus eſt quem mare alluit.) In duas oppugnationes diviſa obſidio: prima Regi, Condæo Principe ipſius legato, delata Mommoran-

Nereſtan. *Le Regiment de Berry.* *Le Pila S. Gely.* *Le Peyron.* *Ville-neufve.* *Deux Ataques.*

1622. Les Regiments des Gardes. Piedmont. Navarre. Normandie. Des Suiſſes. De Stiſſac. Mareſchaux de Camp. Praſlin. Baſſompierre. Valançay. Gaborin Ingenieur. L'Attaque de Picardie. Les Regiments de Languedoc. Peraut. Annibal de Mommorancy. Berri. Montoiſon. Portes. Zamet. La Compagnie des Gens d'Armes du Roy. Celle des Chevaux Legers. Saleneufve. La Verune. S. Iean de Bedas. Chalais. Rhodes. Ioinville. d'Elbeuf. Courtenvaut. Le Comte de la Voulte. Polignac.

morancio altera. Regi militabant cohortes prætoria excubiarum, Pedemontana, Navarræa, Normannica, præſidia Helvetiorum, Stiſſacæa: caſtrametabantur Praſlinius, Baſſompetrus Mareſcalli, & Valancæus, valla, munimenta, artificii ignes, machinaſque omnis generis procurabat Gaborinus, natione Italus, ingenioſus omnium opifex. In alia oppugnatione Mommorancio militabant cohortes Picardiæ (unde *oppugnationem Picardicam* dixere) Galliæ Narbonenſis, Perauti, Annibalis nothi ex Mommorancia ſtirpe, Biturigum, Monteſonii, & Germaniæ (hæc duobus hominum millibus conſtabat) caſtrametabantur Porteſius & Zametus. Hic ordo obſidionis erat.

Firmandis caſtris ne ex improviſo irrumperet ab agro Cebennico, aut urbibus Monſpelio circumſitis militare præſidium, diſtribuuntur quarto ab urbe lapide alæ ſub Mareſcallo Sangerano, in hunc ferme modum. Equitatus regii primus ordo quem ducenti cataphracti componunt, Salænovæ diſtribuitur: Regis alariorum ordo alter, cui à levi armatura nomen, Verunæ. D. Gaſtonis eques ad fanum Ioannis Bedaſii; circùm diſtributæ ut res poſcebat alæ Mommorancii, Ioinvillii, Ellebovii, Porteſii, Cornuſſoni: his adjuncti mille & quingenti Narbonenſis Galliæ nobiles, *eques voluntarius*. Cohortem Rohanæus expeditam in agro Cebennico legerat mille & ducentos legionarios, Monſpelium quoquo modo immittendos, quippe penuria militum laborare obſeſſos novis identidem nunciis accipiebat. Quo venientibus penitus occluderetur via, placuit ſublevandis alariis, qui ſtationibus nocte & interdiu fatigabantur, inſtitui inuſitatum in eam diem militiæ ordinem. Lecti è principibus viris, & è nobilium ordine præcipui, qui viciſſim excubias cum lecta amicorum manu agerent, qua parte timebatur irrupturus hoſtis: turmam quiſque ſuam componit pro modo amicorum, aut pecuniæ, quam immenſa largitione effundebant, æmulatione honoris & gloriæ (queis agi ſolet nobilitas Gallica) Rex, quo velut primo mobili rapitur aula omnis, duas ſibi turmas ipſe adſcribit, legitque Chaleſium, & Rhodeſium à quibus regerentur: ſtatim Ioinvillius, Ellebovius, Vindocinenſes duo, Curtenvautius, Comes Voultæus Ventadoria è ſtirpe, Poliniacus, & paſſim Principes & primores, quicunque aderant, Regis exemplo aguntur, habitoque

biroque amicorum delectu, in ſtationes ſucceſſive diviſi ſubſidiario militi occludunt viam omnem. 1622.

Ineunte Septembri, nuncius à ſummo Pontifice Vice-legatus Avenionenſis extra ordinem miſſus, de felici armorum ſucceſſu Regi gratulatur: perhonorifice in caſtris exceptus, dum Avenionem ſe recipit, ſtipante incuſtodite Torinio, ab hoſte captus Nemauſum ducitur in triumphum; capti item Torinius & Porteſius Balduinus; nec multò pòſt procurata Vice-legato libertas, pecunia publica. Nemo ambigebat injuria captum hominem externum, bello inter Gallos civili; accedebat quod legati nomen pro ſancto habetur etiam apud Barbaros. *Le Comte de Torigni. Porte Baudoüin.*

Finiere ſub idem tempus ex morbo, Roſſelayus & Vicius: ille per diverſa tempora Reginæ matri & Luynæo fidus; hic Pro-cancellarium agens, probitate & morum innocentia clarus. Ab Aquitania natali ſolo Lutetiam venerat adoleſcens, quo tempore bello civili deſolabatur Gallia. Poſt exactam bonis artibus adoleſcentiam, virilem ætatem, & ingenii vim omnem qua pollebat plurimum, ad majora Regni negotia contulit, contra factionem unitam fide incorrupta, Regibus ſucceſſive Henrico III. & IV. præbet operam, delegationibus externis, præcipue Helvetica glorioſe defunctus, renovat fœdus antiquum inter Helvetiæ pagos & Galliam. Vergente in ſenectam ætate, ſanctiore in Concilio veteranus, inter præcipuos Regni miniſtros audit, tandemque inclinatis in occaſum annis Regio ſigillo præficitur, quæ ultima eſt togatis laurea. Mortuo Vicio ſpes erat reſtitutum iri ſigillis procurandis Brulardum Cancellarium, queis diu præfuerat magna laude; is tum aberat, quo factum, ut & ipſe pro mortuo haberetur. Rara in aulis Regum memoria abſentium, niſi per calumniam opprimendis. Subſtituendo qui Vicii vices ſubiret in Commartinum & Aligrium verſa ſuffragia: præfertur Aligrio Commartinus; ea de cauſſa quod Comitis Sueſſionenſis Aligrius negotia procurabat, ex munere quo apud ipſum defungebatur. Imperii vetus arcanum eſt, non provehi debere in regii adminiſtrationem ſigilli eos, qui è Principum familiis ſunt. Brevior Regii ſigilli procuratio Commartino; ut videatur non alia ex cauſſa poſſediſſe munus regium, quam ut in eum apicem evectum fuiſſe aliquando poſteritas ſciret; trimeſtri adminiſtra- *L'Abbé de Rouſſelay. De Vic; Garde des Sceaux. La Ligue avec les Cantons des Suiſſes. Aligre Surintendant de la Maiſon de Monſieur le Comte de Soiſſons.*

1622. niſtratione finiit memoria viri ; præſentique mox Brulardo reſtituit fortuna ſigillum, quod nuper abſenti negaverat.

Circa Idus Septemb. Regiis illata clades qua non antè major. Inclinata in tertiam vigiliam nocte placuit expugnari infectum adhuc propugnaculum, cui ad Sancti Dionyſii collem exſtruendo, indeſinens labor obſeſſis erat. *Le Baſtion de S. Denys.* Quadringenti è cohorte Normannica, è Navarræa ducenti, è Pedemontana totidem delectu habito irrumpunt ; ſuſtinebant cohortes duæ Fabregueſia & San-bretica. Ex improviſo laceſſitus hoſtis decedit loco, ſeque in urbem recipit ; collem Regii, aſt non plane victoriam tenent : excubantibus eò loci Fabregueſio & San-breto, neque habentibus in promptu dolia, crates vimineas, ſaccos, aliaque id genus, *Fabregues. S. Brets.* queis ex congeſta humo clauſtra opponerent, erumpit hoſtis tanta vi, ut ingenti clade pelleremur : prælium quia memorabile & cruentum eſt diſtricte referam. Præſidiariis in eruptionem hic ordo ferme fuit ; quingentos in quadra agmina legionarios diſtribuerat Argencurtius vir belli haud rudis, munimenta extra urbem procurans, peditatum ſuſtinebant equites quinquaginta Calongio (is Rohanæi legatus erat) præfecto. *Argencourt.* Parato ut erumperet milite placuit explorari locum ; præmittitur tubicen, qui clangore in ſpeciem amico moneret redimendo, qui pridie captus, oppidano, pecuniam in promptu eſſe mox capienti numerandam. Occurrit venienti gregarius, faſciaque in caput implicita ſubducit viſum. Fortè accidit protervia militari, quod aſſolet, quaſi nihil ab hoſte timendum eſſet, ſubduci exploratori faſciam ; ille circumſpectis anxiè quæ ferebat tempus & monebat neceſſitas, recipit ſe in urbem, viſaque refert. Statim ex improviſo eruptio fit : Fabregueſioque & San-breto præfectis cohortium, dum ſtrenuè dimicant occiſis, in fugam miles agitur, potiturque loco hoſtis unde pridie dejectus fuerat. Interea ſcloporum fragor, clamor hominum, tubarum clangor repercuſſo aëre penetraverant uſque ad Regis tabernaculum, ubi tum forte Mommorancius & Fronſacus : decurritur ſtatim quò vocabat inſolitus ſtrepitus : aſt non arma, non equi in promptu ; properantibus ad pugnam incaute (qui mos Gallis nobilibus) fortuiti in tranſitu equi occurrunt, queis vecti miſcent ſe hoſti, non alio ferro, quam quod lateri accommodare ſolent, cetera inermes : ſequuntur

tur duces Marchio Veuronus, Hoquetotus, Mombrunus, omniſque paſſim nobilitas, quæ tum in Regia metatione erat: ipſe Rex non procul monticellum conſcendit ſpectando prælio. Mommorancius pugnæ impatiens poſtquam ſe Regii in fugam proripuerant, hoſtem in caſtra noſtra fiducia victoriæ irrumpentem aggreditur, neque exſpectatis qui ſequebantur, proruit in confertas acies; prætergreſſus haſtili in obliquum vibrato, ad ventriculum ſauciatur, vulnere vix pellem extimam delibante, ſanguis ex plaga effuſior, velut leoni addit animos, accendit iram: væcors nec ſui potens (quæ imperterrito heroï in prælii æſtu labes erat) in Carlincaſſium incidit, ſingularique certamine, nemine obſiſtente experitur, donec in terram ageret, conceſſa victo vita, ereptus enſis, tradituſque equiti qui proxime inſtabat; proditione haud procul eſt, quod idem enſis incauto & progreſſo ulterius in ventrem adigitur tanto impetu, ut pene exanimis caderet. Prælii æſtu poſitus extra ſe Mommorancius, hoſti enſem tradiderat, ratus amicum eſſe: quanquam immane vulnus, urgebaturque à ſuis prælio ut abſiſteret, ultra progredi ſtatuit; progreſſus ſternit obvium equitem obſtare auſum, ferroque transfigit, aſt non inulta cædes; quippe & ipſe duplici adhuc vulnere ſauciatur. Iam eò penetraverat ubi ſuorum præſidio deſtitutus, inter confertos hoſtes pugnabat ſolus; cum Argencurtius fortè agnito imperatore, vim fieri vetat, viamque ultro aperit qua ad ſuos rediret. Fato diſpare, aſt virtute pari Dux Fronſacus acriter dimicans multiplici in vulnere vitam ponit: dura Principi adoleſcenti in bellum rudimenta! San-Paulæo Comiti una, eoque præcara ſoboles dederat ſe in id expeditionis comitem Regi, experimento armorum faciendo, cum luctuoſe finiit glorioſis certè vulneribus; aſt in eo prælio quod à legionario & centurionibus pro militiæ regula committi debuit; neque enim ita creantur Principes, ut pugnæ aleam ſubituri ſint in omni loco; pretioſior eſt, cariorque ipſorum ſanguis, quam ut temere effundi debeat. Principum vita, vita populi eſt. 1622. *Le quartier du Roy.*

Niſi decretoria ſunt ſaluti publicæ prælia, optime conſulti, ſi abſtinent viri principes: legionariorum jactura levior in populoſo regno, quale Gallia: Principum, aut primorum è cæde, ingens eſt, & aliquando damnum irreparabile.

1622\. Ceterum ſæpe militum ignaviâ fit ut pereant duces, dum exemplo ſuo confirmare opus habent in pugna, vulgus paſſim trepidum, aut revocare fugitivos: ex ea cauſſa cecidere per id belli primorum haud pauci; principum duo (quorum vita, meliori fato debebatur) Mayenius & Fronſacus: ille ad Montiſalbani, hic ad Monſpelii obſidionem: ille alienigeni ſanguinis è gente Lotharinga Princeps, hic Gallici Aurelianenſium: ille ſæpe bellum per varios caſus expertus, hic in primo conamine: ille anno ætatis quadrageſimo quinto, hic vigeſimo: ille uno ad oculum vulnere ſine prælio & inultus; hic poſt vindicatam crebro hoſtium ſanguine necem ſuam, quadraginta vulneribus. Magna & Gallis jactura fuit ex cæde Marchionis Veuroni, Fabregueſii, & Cuſſerguii fratrum; ₫ [illegible] iitem in eo prælio Sambretus, Luſſanus, Mombrunu[illegible] Laterraſſius adoleſcens ingenuus ex gente Potiera apud Toloſates illuſtri. Cæſus item (bellica virtute commendabilis vir) Combaletus, Luynæi quondam nepos, cui Poncorlæam virginem, Epiſcopi Lucionenſis neptem nuptui datam memoravimus anno proxime recenſito. Extincto Luynæo diremptum brevi matrimonium, ſtatuente fortuna, effectus ut ceſſaret ubi defierat cauſſa. Ambigua eo prælio victoria fuit, retinuit hoſtis quem inſederat locum; caſtra Regia ne invaderet, quod tentabat, Mommorancii, Fronſaci, & Gallicæ nobilitatis virtute effectum; gregarii militis rara in eo prælio virtus, præterquam cohortis Normannicæ, quæ magna vi ſuſtinuit impetum.

Veuron. Fabregues. Cuſſergues. Sambret. Luſſan. Monbrun. Potier la Terraſſe Combalet.

Eſpernonius in ea obſidione privatum agens, regio interdum juſſu caſtra oberrabat, haud rudis explorator, & qua multum valuit experientia premebat hoſtem conſilio & aſtu. Remunerandæ quam ſub quatuor Regibus exegerat militiæ, permittitur veterano proregia utriuſque Aquitaniæ procuratio, ab exceſſu Mayenii vacuum munus, Ducique Eſpernonio expetitum, hoc magis, quod Aquitania natale ipſi ſolum erat. Zametus vallo producendo intentus tormentaria pila attrito crure occumbit, cecidere eodem ictu ephœbus, Coudronus, unaque equi duo queis vehebantur. Zameto de re bellica optime merito ſubſtituitur Rupelaurus, vir laboris ſumme patiens, magnæque famæ apud externum militem. Poſtridie tentata eruptione obſeſſi militem noſtrum ad valla ſegniter excubantem in fugam agunt, & niſi

Le Gouvernement de Guienne.

Marchio

Marchio Porteſius fugientes in pugnam revocaſſet, periculum erat ne caſtra invaderet hoſtis. Cæſus non multò pôſt fortuita glande Gaborinus ingenioſus artifex, machinas procurare ſolitus. Expugnando hemicyclo, quem cornua duo ab utraque parte firmabant, habetur militum mille & quingentorum delectus è cohortibus prætoriana excubiarum, Pedemontana, Navarræa, Normannica & Stiſſacæa, dextrum Pedemontanæ quam Navarræa ſuſtinebat, lævum cornu permiſſum Normannico militi, cui in ſubſidium data cohors Stiſſacæa; agmen medium prætorianis obtigerat. Ceterum quia triſti nobis experientia ſæpius compertum, raram in legionariis virtutem eſſe, ubi ſoli depugnant, placuit ex unoquoque alariorum ordine legi ſtatum numerum, vocarique promiſcue voluntarios nobiles, qui unà peditatum in latus, & à tergo firmarent omiſſis equis pugnaturi. Illuni & concubia nocte incautos tanto invadit ſilentio irrumpens miles, ut impræviſus miſceretur; induſia ex lino albentia veſti ſuperinduxerat quo ſe ab hoſte per obſcura noctis diſtingueret. Diu pugnatum incerto Marte, donec cornibus præſidiarii pellerentur, hemicyclo dein admotæ in irritum ſcalæ: cæſi hoſtium octoginta; regiorum quinquaginta, quos inter Tarautus vir corpore ingens & animo, lectus nuper pro Seneſcallo Monſpelienſi (Gubernatorem vocitant.) Illi prima olim fortunæ rudimenta apud Mommorancium, in cujus diu familia vixit: demum à Luynæo in arcani conſcientiam vocatus, viâ ſanguinis progreſſum fecit, quo tempore Mareſcallus Ancræus in regia cæſus; quod memoravimus ante, ſub annum M.DC.XVII. adolevit fortuna poſtmodum, & (niſi præcociore fato extingueretur Luynæus) in faſtigia rerum evehebatur Tarautus ejus ſubſidio, apud quem erant arbitria omnium. Deſideratus item in eo prælio eques Manicanus nobili è ſtirpe. Luce appetente miſſus in urbem tympaniſta fœdus extemporaneum petit ſepeliendis mortuis: negat ſepulturam hoſtis, quò fœtore cadaverum pelleremur; inauditum certe in hanc diem ſtratagema, nuſquam negari ſolita mortuis humo, ne quidem apud barbaros.

1622.

Gaborin' Ingenieur.

Les Cornes. La demy-Lune.

Taraut Gouverneur de Montpellier.

Le Chevalier de Manican.

Machinæ murales triginta quinque indeſinenti diſploſione pars muros verberant, pars ruinam intus moliuntur in mediam collimatæ urbem. Rei tormentariæ munus obibat

1622.

Schomberg, grand Maiſtre de l'Artillerie par commiſſion. Boiſſiere. La Moliere Lieutenant. Ferron, Bordet, Capitaines au Regiment de Navarre. Caſtelnau, Capitaine au Reg. des Gardes. Forneau. Ceran. Frenel. Le quartier de Mr. de Mommorancy. S. Iean. La Ferté. Pleſſis. Guitaut. Guiermont. Guau.

Comes Schombergus ingenti experientia, & infracto vi animo: vices ſubibant alternis vicibus Boiſſierus, & Molierus. Cæſi fortuitis ictibus dum hac illac incuſtodite vagantur Ferronus & Bordetus in Navarræa cohorte centuriones: cæſus item tormentaria pila Caſtronovanus in prætoria excubiarum cohorte præfectus, quo momento ſubjiciebatur protenſæ in hemicyclum ſpecui ignis. Evaporato mox minore quam ſperatum, ruina cuniculo, Navarræ, Stiſſacique cohortes irrumpunt, & propulſantur, cæſis Cerano & Trenellio præfectis. Id ubi Rupelauro agnitum à metatione Mommorancii (ubi caſtrametatorem agebat) decurrit ad regiam, nemine impellente, reſtauratque pugnam; nec diu cum lethali glande occumbit. Cæſi item à Sancto Ioanne & Fretæus viri ſtrenui, Pleſſius plumbo in oculum vulneratur. Baſſompetrus deſperatis rebus, hoſte jam caſtris imminente (qua valebat erga militem autoritate) colligere diſperſos, fugitivis autor eſſe in prælium: ducem Guitautus non ſpernendo ex Pedemontana cohorte ſubſidio ſequi: & cæditur Guitautus vix hoſti in præſentiam datus; huic ſubſtitutus Guiermontius plumbo item occumbit: novum & recentem manipulum in hoſtem ducit Guaus, glandeque trajicitur: ferale prælium! cædibus cum die finis eſt, retruditurque tandem in urbem hoſtis. Ea pugna Baſſompetrus, Valancæus, & Rupelaurus præ ceteris claruere: penes quem fuerit victoria indicat fuga hoſtis, atenim lethale foret Regi, & Galliæ ſæpe vincere eo modo. Immenſo univerſi exercitus luctu exſoluta ſuprema exſequiarum tot & tantis viris; quos inter præcipua ex Rupelauro jactura fuit. Is natione Gallus, Venetis à prima adoleſcentia impenderat operam, ſtipendiaque Reipublicæ meruerat in magnam laudem: malo ipſius genio factum, quo tempore Monſpelium obſidebatur, ut in bellum Rhæticum (quod Veneti & Rhætii in Hiſpanos pro Valtelina moverant) ſubſidio petendo veniret ad Chriſtianiſſimum regem. Rex belli famâ prævalidum hominem moratus, Zameto caſtrametatori ſubſtituerat: ſperans ingens in eo momentum fore urbi expugnandæ; nec ſpem eventus fefellerat; niſi obſtitiſſet fortuna, qua paſſim belli caſus reguntur.

Sangeranus ſub finem Septembris, nuncio ad Regem miſſo, monet mille & ducentos legionarios expeditam cohor-

hortem à Rohanæo, in Monſpelienſe ſubſidium lectam, haud procul urbe deliteſcere, &, niſi ſedulo & cito proſpicitur, ex improviſo irrupturam. Rex (haud immemor Montalbanæ obſidionis, quam miſſum item à Rohanæo ſubſidium ſolverat; memor item ceſſiſſe improſpere tum Duci Engoliſmenſi-viæ occupandæ provinciam) ipſemet obſtare tranſitui ſtatuit; ſequi ſtatim omnis nobilitas, principes, & primores, quaque Rex monſtrabat viam turmatim ire. Prima acies Duci Eſpernonio permiſſa; is quanquam provecta ſenectute generoſo equo inſederat, veſteque colorata, criſtis criſpantibus, armillis & auro diſtinguebatur. Stipabant duo equitum millia queis medius adequitabat Rex, ſcintillantibus oculis pugnæ avidus. Non ſuſtinuit præſentiam Regis Rohanæi miles, poſtmodumque dilabitur nihil ultrà auſus. Rareſcentibus morbo autumnali, & per acceptas clades ordinibus, novo in dies delectu reſtaurabantur acies: Marchio San-Chomondus, Vicecomes Leſtrangius, & Villarſius cohortem quiſque ſuam invexerant, tria peditum millia. Comeſtabilis Eſdiguerius Privatio fruſtra tentato in caſtra redierat, unaque legionariorum quatuor millia, præter quadringentos alarios, caſtrametatoribus Comite Sautæo ipſius ex filia nepote, Turnonio, & Talaro: alariis imperitabat Comes Lieguius vir ſtrenuus & audax. Ceterum quantocunque delectu augeretur exercitus, trahebatur in longiores moras obſidio, urbiſque expugnandæ rara ſpes Regi; cum Eſdiguerius media in pacem (etſi nuper fruſtra tentaverat) iterum proponere ſtatuit; Condæus contrario ſtudio agebatur. Inter utrumque medius Rex, in bellum, in pacem æque inclinans neutram in partem ibat.

1622.

Les Regiments de S. Chomond. Leſtrange. Villars.

Comte de Saut. Tournon. Talar Mareſchaux de Camp. Comte de Liegue.

Ne tamen in ambiguo eſſent conſilia (quod patrando bello deterrimum eſt, ſegnius obeunte militiæ munus legionario, ubi res in pacem inclinare præſentit) placuit quæſtionem de pace ſedulò agitari. Vocati Princeps Condæus, Eſdiguerius, & Schombergus ex gente armata; ex togata Commartinus Procancellarius & Piſieuxius Brulardi Cancellarii filius (is ſumma tum apud Regem gratia valebat.) In eo conventu Eſdiguerius, pro pace in hæc verba ſententiam dixiſſe fertur; *Patere omnibus quam ſibi noxia ſint, quæ de pace conſilia profert; eo munere defungi ſe cujus autoritas omnis in armis ſita eſt. Nemini à Rege in caſtris inferiorem Come-*

1622. *ſtabilem; poſitum militiæ jus omne penes ipſum, pecuniæ, & munerum promiſcue omnium diſpenſatorem eſſe: denique quod per otia pacis viliſcit munus, bello convaleſcere. Id cauſſæ eſſe, cur nemini ſuſpecta eſſe debeant conſilia in pacem quæ potiora habet. Bellis Galliæ inteſtinis, & externis omnibus (quantacunque geſta) inſenuiſſe ſe, neque penitus honore vacuum quem arma faciunt; quo ſe item immunem fore ſperat ab imbellis animi ſuſpicione, etſi pacem bello prætulerit: unam eſſe publicæ rei ſalutem, quæ contrario in privatam ſtudio agitur. Pacem omni tempore bello potiorem eſſe docet natura auctrix & conſervatrix omnium quæ bello deſtruuntur. Si aliquo demum tempore valere debent conſilia in pacem, eo certe maxime, quo vaſtata provinciæ, deſolatæ ferro & flamma urbes, jura Dei & hominum violata, laſſati cædibus cives. Quæri hodie Galliam in Gallia qualis erat ante civile bellum. Vnam & eandem gentem eſſe qui ſe invicem jugulant; parentibus, filiis, agnatis diverſam eſſe cauſſam ſub eodem Rege, uno tecto haberi qui mutuò inſidiantur ſibi. Denique belli atrociſſimi theatrum eſſe Galliam, in quo tragicum eſt quodcunque exhibetur. Satius fore, ſi vicini principes ſubſidio Gallico in libertatem aſſerentur, quam Auſtriaca gens opprimit, dum ſe Galli mutuis vulneribus conficiunt. Civili bello inter Gallos deberi Friderici Comitis Palatini caſum, & immenſa Auſtriacæ gentis incrementa, queis omnium arbitria tenet, Germaniæ, Italiæ & Hiſpaniæ domina. Specie Religionis (quam probe rebus ſuis accommodat ea gens) motum Rhætis in Valle Telina bellum, vallemque inſeſſam, quo via demum à Germania in Italiam, ab Italia in Hiſpaniam facili, totâ commearet Europâ per feuda ſua. Portendi Galliæ ruinam ex tanto gentis inimicæ augmento. Quæ cum ita ſint, quidni tandem aliquando ponitur diſcordiæ modus? quid amabo per id belli, quid quæritur aliud, quam Regem ut ſubditi agnoſcant & venerentur? ſi pace procurabitur iſte cultus quid bello opus? Venturum beneficio pacis in Regis poteſtatem Monſpelium, cujus expugnatio appetente mox hyeme pro incerta habenda eſt; renuntiandum factioni, petendam ex delicto humilime veniam: belli Regem inter & ſubditos egregium finem eſſe quoties ignoſcendo tranſigitur.* Hæc Coneſtabilis. Condæus in bellum inclinans; *In extremis*, inquit, *Sectarii ſunt, omnia tentant*

tant paci promovendæ, quia bello deplorata eſt ipſorum ſalus. Parta jam præda eſt, quid effugere patimur? Centum & quinquaginta urbes amiſit Secta, Monſpelio caſus imminet, Montalbanenſibus Mareſcallus Theminius meſſem, omniaque in vitam fomenta ademit, eoque per hyemem quæ proxime inſtat, inedia & fame pereundum ipſis: Rupella terra marique à Sueſſione, & Guiſio obſeſſa, commercio penitus interclußo, extrema patitur. Reliqua Sectariorum municipia per Galliam hac illac late diſperſa ſibi in ſubſidium invicem eſſe nequeunt ex locorum diſtantia: non illis ad manum armatus miles, non pecunia, non annona, per quæ componuntur exercitus & ſubſiſtunt: quid ſperandum genti quæ muris velut carcere clauditur? Meminiſſe debent, qui tanto Sectariis ſtudio favent, quo tempore floruit Secta, Regibus acriter inſtitiſſe ipſam amovendis, uſurpaſſe jura Regni per nefas, Galliam ferro & flamma deſolaſſe, graſſatos denique contra Catholicos quanta tyrannide in Chriſtianos Ottomanni. Si differtur ipſorum ruina, quæ imminet reparandas ſtatim ſolo ubere vires, moxque bellum ex integro reſtaurandum. Si quæſtio verteretur in præſens de movendo poſt longam pacem Sectariis bello, opponi haud injuria poſſent (quæ in medium proferuntur) deſolatio Galliæ ex civili diſſidio, Auſtriacæ gentis ex diſcordia noſtra augmentum, & reliqua: hæc, quæ deſtinato bello, obſtare poſſent quo minus moveretur, moto & pene confecto plane irrita ſunt. Controverſia tota eſt, utrùm (quæ periere propemodum) Secta & Rebellio, in integrum reſtitui debeant? Quod supereſt immenſo curſui conſummando, momento tranſigetur: pene attigimus metam, quid hæremus in declivi via? præbet jugulum Secta, & ferrum reducimus? Hæc Condæus eleganter, & pathetice uti ſolet. Prævaluit in pacem ſententia, cui ne cogeretur ſubſcribere Princeps, facti indignatione, ſtatim caſtris abſiſtit, ſpecieque voti cujus Deiparæ Lauretanæ reus erat, in Italiam divertit, raro (quod amat) comitatu. 1622. *Noſtre-Dame de Lorette.*

Rohanæus, in quem inclinabat totius belli pondus, prævidens Monſpelii caſum, inque alieno diſcrimini ſibi pavens, haud ægre impelli ſe patitur ut pacem ferat; excuſando facto (ex quo audiit male apud zelatores Sectæ) ipſe in Commentariis ſuis de ſeipſo ſcribit in hanc ſententiam. *Etſi conſiliis in pacem diu reſtiteram, ceſſi tandem, prævidens eà*

1622. *res cauſſæ noſtræ deductas, ut nulla ſubſidii externi ſpe, bellum ex integro nobis ſuſtinendum foret diviſis invicem, neque (pro libidine rei privatæ qua quiſque agebatur) uniendis. Ad Iacobum Britanniæ magnæ Regem miſſus, qui exploraret ab amico principe quid ſperandum, redierat cum eo Sereniſſimæ Majeſtatis reſponſo*; pacem quoquo modo quærendam; quibuſcunque tandem conditionibus impetrabitur, bello potiorem fore. *Deficiebat belli nervus pecunia, laſſatique longa ſeditione municipes noſtrarum urbium, minabantur diſceſſionem à communi cauſſa, certa ſalutis ſpe poſtquam in Regis partes tranſiiſſent, quod Rex vulgato programmate promittebat. Vel unius urbis deditio cauſſam omnem perdebat, peſſimo reliquis exemplo, ex clementia Regis, qua nedum erat parciturus dedititiis, ſed & largitione omni auctur us, trahendis ad ſe reliquis. Ex privatis defectionibus quæ inſtabant bellum iniquum erat cauſſæ univerſæ, neque auditurus poſtmodum in patem conſilia Rex, certa per bellum victoria in diſcordes. Octo legionariorum millia Dux Engoliſmenſis ſecundo Rhodano invehebat, cui nihil erat Monſpelienſibus quod opponant. Regi circumſtant duo invicem adverſarii, Condæus & Eſdiguerius: quorum ille inimicus cauſſæ reformatæ, iſte amicus eſt; ille in bellum totis viribus inclinans, iſte in pacem pronus. Poſtquam in pacem convenerit, tædio ſpretæ autoritatis ſuæ Condæus aula abſtiturus eſt, quod in anteceſſum minatur; Eſdiguerius amoto æmulo imperia rerum habiturus, ſperandumque ſi Condæus receſſerit fore ut pacta ſerventur, ab Eſdiguerio conventa in pacem.* Hæc Rohanæus in manuſcripto ſuo, queis tandem ſuaderi ſe patitur conventui cum Comeſtabili reſtaurando, qualem nuper indixerat. Pactâ die conveniunt in pacem arbitri, aſſidet Dux Capruſius, tandemque in pacem itum ſub certis legibus, quas mox referam. Dura Rohanæi conditio! Diſplicent Monſpelienſibus pactæ leges; huc citus rapitur ferocitati molliendæ: patrando tanti momenti negotio per triduum induciæ fiunt: per id temporis congreſſus regiis cum hoſte liber. Pergratus erat militi noſtro aſpectus matronarum & virginum, quæ extra muros confidenter in foſſa oſtentabant ſe, propiuſque ſuggreſſæ colloquebantur. Non in Gallia reliqua, non in Europa urbs, quam natura ferax eo abundantius ſexu ditaverit; nec ſatis ditaſſe

Le Duc de Chevreuſe.

mul-

multitudine, niſi accederent venuſtas oris, cultus amœnior, ingenium ultra ſexum liberale, urbana comitas, & (qua maxime valent) garrulitas vernaculo ſale reſperſa: quo audit apud exteros Monſpelii municipium, pro Paradiſo Mahumetis, ubi per amorum illecebras vita tranſigitur. Longa in urbe altercatio; vulgus ſuſpectum habebat Rohanæi officium, *magiſque ſtudere ipſum*, ajebat, *privatæ rei, quam publicæ. Poſtquam exhauſit urbium ſubſtantiam omnem, delibatâ penitus cauſſâ, pactum iniri cum Rege, à quo proditionis mercedem accepturus eſt pecuniam ingentem, opima feuda, primos in aula honores: faceſſeret; glorioſius in prælio morituros ſe, quam in patibulo, neque enim ſperandum ut pacta ſerventur.* Hæc vulgus. Adſtrepebant Rohanæo municipes quibus in penu erat quod per bellum amitterent, tandemque paci ſubſcriptum ſub certis legibus, quæ vulgato ſtatim edicto continebantur, in hanc ſummam. 1622.

Lvdovicvs Dei *gratia Galliæ & Navarræ Rex, Univerſis præſentes litteras inſpecturis S. Chriſtianum Principem ab effuſione ſanguinis humani, abhorrere ex multis decet; hinc præcipue quod Dei omnipotentis imago in homine crudeliter petitur, & laceratur. Unde non modo bellis civilibus (pernicioſa regnorum peſte) abſtinendum, ſed & quærenda ſedulò omnis ratio quo concordes una vivant regnicolæ. Teſtis eſt immortalis Deus, ſub cujus manu vivunt & regnant Reges, quanta nos feritate in bellum coëgerint perduelles, ex quo in regnum vocati ſumus. Libertatem Sectariis ſartam tectam habuimus ſemper: deceſſorum noſtrorum felicis memoriæ Regum edicta in eorum favorem inducta, ſalva ut eſſent & integra enixe curavimus. Naſcente malo remedium omne tentavimus, donec agnitum, curatione irritari vulnus: demum arma oppoſuimus armis, ultoreque in perduelles Deo, proſtrata tandem Secta, Coronæ minax. Indigni certe noſtræ clementiæ ejus ſeditionis autores, ſub qua gemuit, & gemit etiamnum Gallia, ſuorum proditione infelix: quia tamen genibus noſtris provoluti, credunt penitus miſericordiæ noſtræ ſe & ſua proni, recipiemus in gratiam, quorum perduellio debuerat in patibulo expiari.* Qvare, *ex mente Principum, Parium Franciæ, necnon & eorum qui ex munere ſuo Coronæ noſtræ miniſtrant, ſtatuimus, palamque omnibus innoteſcere volumus, id nobis præcipuum hodie, quod & ſemper fuit,* Princes, Ducs, Pairs & Officiers de la Couronne.

Edicti

1622. *Edicti ut Nannetici fides ſalva ſit & integra omni ex parte, valeantque poſthac articuli, qui ſequuntur.*

l'Edict de Nantes.

I. *Reſtaurandum Religionis Catholicæ, Apoſtolicæ, & Romanæ exercitium (nedum per totam Galliam, ſed & in omni loco, ubi autoritas nobis & dominatio eſt) quale fuerat ab antiquo.*

II. *Decimas, & quoſcunque obventus Eccleſiæ, reſtituendos legitimis poſſeſſoribus, non obſtantibus uſurpationibus, & longo in contrarium uſu.*

Religion Pretenduë Reformée. Les Chambres des Comptes, Aydes, & de l'Edict. La Chambre mipartie de Nerac.

III. *Religionis, quam reformatam appellitant, liber uſus in omni loco eſto, ubi ante fuerat: Iudicale forum, Rationalium, Vectigalium, Edictique Cameræ, Sectariis ſunto, quales ante id belli & ubi fuerant; dempta Neracenſi Camera, quam juſtis de cauſſis aliò transferri placuit.*

IV. *Munimenta in Sectariis urbibus recens conſtructa diruentur, neque aliud manebit præter muros, portas, & turres.*

V. *Vt poſthac Sectariorum nemini in municipio ſuo, quocunque tandem prætextu muros, aut munimenta conſtruere liceat.*

VI. *Quia conventuum indictio ſæpe exitialis fuit ipſiſmet, qui indixerant; inhiberi placet quoſcunque tandem conventus, exceptis iis qui corrigendis moribus, aut pro Eccleſiarum diſciplina haberi ſolent, qualia ſunt Colloquia, aut Conſiſtoria.*

VII. *Geſta perperam ab ineunte Ianuario anni* M. DC. XXI *in hodiernam diem condonamus, exceptis criminibus execrabilibus quæ Edicti Nannetici articulo octuageſimo ſeptimo continentur.*

VIII. *Briſono, & Privatienſibus concedendum diploma ſingulare noxæ omnis liberatorium.*

IX. *Rationales, qui vi, & juſto metu ærarii noſtri pecuniam in provinciis hoſti ſe numeraſſe probaverint, ut plenam apud nos liberationem conſequantur, juxta Edicti Nannetici articulum ſeptuageſimum octavum, & nonum.*

X. *Irritas fore quaſcunque ſententias in rebelles Sectarios latas; nec non & parlamentorum placita, juxta ejuſdem Edicti articulos* LVIII. LIX. & LX.

XI. *Valitura qualiacunque militaria judicia, ſeu civilia, ſeu pœnalia fuerint, ab exordio hujus ſeditionis, in hanc diem.*

XII. *Li-*

XII. *Liberandos utrinque captivos ſine pretio, foreque in irritum quacunque obligatoria inſtrumenta liberationi obtinenda contracta, niſi ſolutione, extincta obligatio probabitur.* 1622.

XIII. *Schedulas privatas, publica inſtrumenta, actiones, bonorum per officia gradus ex proſcriptione adempta, redhiberi placet; nihil obſtantibus fiſco addictionibus, doniſque quibuſlibet in privatos ex largitione noſtra collatis.*

MANDAMVS *dilecta & fida nobis genti, viris in parlamenta, & Cameras Edicti delegatis, procurent ſedulò redigi in acta ſua, & legi palam Edictum iſtud; ita enim placet. In cujus rei fidem præſentes litteras ſigillo noſtro majori muniri juſſimus. Datum Monſpelii* XX. *Octobris, anno* M.DC.XXII. *& regni noſtri decimo tertio.*

LVDOVICVS.

De mandato Regis.

PHILIPPEAVXIVS.

HÆc formula diplomatis, & Articulorum quos vulgari convenerat: neque enim de omnibus palam conſtitit, fuere qui ſub arcano manerent. *His Valeſiorum Ducatus, Regis feudum, in hypothecam Rohanæo conceſſus, donec ſexcenta librarum millia in ſtipulatum deducta acciperet; qua pecunia compenſabantur quæ per bellum amiſerat. Ducta item in ſtipulatum Subiſio, penſio annua, qualem Rex ante id belli præſtare ſolitus. Penſio item Calongio Rohanæi legato conſtituitur ſex millia librarum. Excepta à muniminum deſtructione Rupella, Montalbanum, Caſtrum Albigenſium, Amilianum, Nemauſum, & Vtica: eo diſcrimine, ut in totum Rupella & Montalbani munimenta manerent, reliquarum urbium media pars dirueretur. De Monſpelio ſtatutum munimina æquanda ſolo: municipii poſthac magiſtratum Catholicum mixtim, & Sectarium fore, qui antè in totum Sectarius fuerat; nihil in reliquis mutatum iri.* Pacti legem parum religioſe cuſtoditam queruntur Monſpelienſes, quod infra memorabimus. Gratuita conceſſione permiſſum, ut urbes quas in hanc diem poſſederant Sectarii, mutato poſſeſſionis nomine retinerent; tranſiitque in titulum precariæ conceſſionis titulus urbium quas matrimonii, ſecuritatis, quas fidei datæ obſides appellabant. Penſiones Paſtoribus, militi

La Duché de Valois. Soubize. Calonges. La Rochelle. Montauban. Caſtres. Milhau. Niſmes. Vſés.

1622. militi in urbibus Sectariis ſtationario, nec non & præfectis pendi de fiſco ſolitæ penitus abrogantur. Valancæo caſtrametatori digniſſimo (cujus conſilia ac virtus bello æque, ac pace claruere) Monſpelii regimen, & omnis procuratio permiſſa, donec munimina diruentur: quatuor illi peditum millia, miles veteranus, ſub cohortibus Picardica & Normannica: ut dirutis munimentis urbem & arcem procuraverit idem Valancæus anno proxime ſequenti trade-

Monteſpan. mus. Vrbe dedita triplici cohorte augetur exercitus, Mon-

Ragny. teſpania, Ragniana, & Tremontia, quæ ſtare in armis juſſæ,

Tremont. interea dum jaciuntur prima in pacem fundamenta.

Vix Caſtrum pacis pervaſerat rumor, cum pedaneus Iudex, pellendæ ab urbe, ex facto atroci Cameræ Edictalis quam autoritati ſuæ exitialem eſſe agnoverat, Eccleſiam Cathedralem facto impetu vaſtat & diruit. Queruntur Catholici Baſilicam poſt obſignatos in pacem articulos æquatam ſolo, obtinentque tranſlationem fori judiciarii in urbem Albigenſium, cui Inſula nomen, quæ eadem urbs, ubi prima olim edictalis Cameræ ſedes fuerat, naſcente Secta: ita pedaneo Iudici ex voto negotium ceſſit, ſi vera in ipſum poſtulatio.

Nondum de pace nuncius ad Guiſium penetraverat, cum in claſſem Rupellanam fortuitò incidens pugnare ſtatuit. Hic ferme in prælium ordo; primum agmen ductabat San-Lucanus bellicis navigiis decem, mediam aciem Guiſius navibus quindecim componebat, claudebat Mantius levi, at expedito agmine quod ſex omnino navibus conſtabat: circumagebantur triremes Gallicæ decem, viginti & duo lembi, qui remis tanta celeritate agebantur ut volitare diceres.

Du Bouc. His mille & ducenti milites vecti, prælii primipilus Bouccius vir magnæ in maritimis experientiæ. Sancti Martini plagam præterlegebat claſſis inimica parum intenta pugnæ, cum facto impetu triremes noſtræ ex improviſo adornant prælium. Guiſius prætoriâ vectus, ſtipante Rupiſulcaudio lentius vehebatur defectus vento, triremes vi rémigum agebantur; prohibebat regios à claſſe inimica adverſus Aquilo, quem hoſtis plenis excipiebat velis. Quatuor navigia prætoriam invadunt, funeque miſſili colligant ſe invi-

Brullon. cem tanta vi, ut dirimendis irritus omnino regiorum niſus: prævalebat facile una conjuratis quatuor, quando ignita cym-

cymba in latus irrumpit, quæ niſi continua tormentorum diſploſione mergeretur, perierat ab igne ingens navis; reſtinguendo diſtentus incendio Vinceguerra immani vulnere ſauciatur. Guiſius vitato proſpere incendio diſperſam claſſem legit, propitioque jam vento irruit in obſtantes, ſequuntur Rupifulcaudius, Comes Ioignius triremium in Gallia præfectus, & San-Lucanus tanto impetu, ut inclinata jam nocte hoſtis in fugam ageretur. Per tenebras in facili effugium fuit, maxime ex teſſera regiorum forte excepta, qua probe uſi extricaut ſe à claſſe inimica, quæ circumferebatur. Rareſcentibus ad primum diluculum umbris, apparuit major hoſtium ſtrages, quam creditum: proprætoria, & decem unà naves merſæ cum nauta & milite, tria inſuper navigia capta: regiorum deſiderati trecenti, Rupellanorum mille & quingenti. Inſtabat victoriæ Guiſius, claſſemque laceram ſine nauta & remige hac illac temere vagam opprimebat, cum de pace tranſacta nuncium accipit. 1622. *Vinceguerre.* *La Rochefoucaud.* *Le Comte de Ioigny General des Galeres.* *S. Luc.*

Non multò pòſt Rupellani miſſis ad Sueſſionem Oratoribus pacem orant: dimittitur à Sueſſione exercitus, retinetur cohors Campana ſub Arnaldo, cui procuratio Ludovicææ arcis permiſſa cum eo milite; unde Rupellanis querelæ ex non ſervata fide; ſperaverant quippe dirutum iri arcem ex pacto ſecreto. *Le Fort S. Louis.*

Hic finis primo in Sectarios bello, quo dici poteſt Sectæ haud parum deceſſiſſe in Gallia, ſeu ſpectas (quas amiſit) urbes; ſeu famam, qua paſſim fortuna hominum regitur.

HISTORIARVM GALLIÆ

Ab exceſſu

HENRICI IV.

LIBER DECIMVSTERTIVS.

SYNOPSIS.

P*ACE cum Sectariis inita Rex Lutetiam red[illegible] ſtatuit. Monſpelio Aquas Sextias ventum, exin ad fanum Maximini: accurata deſcriptio abrupta rupis ubi Magdalenæ pænitenti habitatio fuit, per annos triginta quatuor. De raptu Pœnitentis in ſummum montis apicem ſepties unaquaque die, miniſterio Angelorum fieri ſolito. De cranio ipſius, in fano Maximini curioſe aſſervato, in quo etiamnum manent alte impreſſa veſtigia digitorum Chriſti. Vti in eam plagam appulerit poſt Chriſti mortem Magdalena. Recenſetur ex occaſione miraculum annuum, quod anniverſaria in Chriſti paſſionem die in Maximini fano renovatur in ampulla, quam ex Calvario monte Magdalena in eum locum aſportavit, exiguo intus pulvere ex Chriſti plagis ſanguinolento. Comitiis Galliæ Narbonenſis Vantadurius ejus provinciæ Proprætor præeſt, moriturque non multò pòſt, ejus elogia, ſuperſtites liberi, ampli everſio patrimonii, quod immenſa parſimonia per multos ipſe annos paraverat. Avenioni Rex Chriſtianiſſimus inſigni pompa excipitur, geritque (quanquam extra Galliæ limites) pro Rege & Domino. Gebennenſis Reipublicæ Legati; provoluti in genua ſalutant Regem. Armandus Richelius ad Cardinalatum evehitur: ut ingens ex ea promotione omnium Ordinum applauſus fuerit: quare naſcente fortuna probatus omnibus, adulta, invidiæ obnoxius fuerit. De primo Regni miniſtro, qualem eſſe par ſit administrandis rebus. Regis in Galliæ metropolim ingreſſus, triumphales arcus, inſcriptiones, concurſus populi. Ignatius de Loiola & Franciſcus Xaverius in numerum Sanctorum referuntur. utriuſque elogia. Incipit annus* M. DC. XXIII. *Prima Galliæ Quæſtura à Schombergo in Veteravillium transfertur. Mors Commartini Procancellarii. Reſtituuntur Sillerio Cancellario ſigilla Regni, nec diu poſſidentur, vocato in Procancellarii munus Aligrio. Rohanæus à Monſpelienſibus in ſubſidium vocatus præcipitanter accurrit, Valancæoque rebus novis obſtante, non alio tum rebus deſpe-*

deſperatis remedio, arctâ cuſtodiâ cohibetur. Sectariorum ea de re, ad Regem querelæ, & minæ Subiſius, Sectaque omnis iram vomunt & ultionem meditantur. Rohanæus libertati reſtituitur. Politica digreſſio in factum, ex eorum mente qui detineri debuiſſe negabant; ſed quandoquidem detentus ex imprœviſo caſu, ſatius fore ſi clandeſtino fato periret, mortem poſtmodum fortuitæ febri imputandam: ita partium duci, unaque perduellioni in Gallia finem fore. Probatur eos apud quos rerum Gallicarum adminiſtratio erat, conſuluiſſe peſſime Regi & Regno, procurata Rohanæo libertate. Regendi modus ea ætate deſcribitur, ut meticuloſe & trepidanter omnia in Conſilio Regis tranſigerentur. Primum Regni miniſtrum privatis rebus poſthabitis, ſi recte ſapit, proſpicere Reipublicæ, ut æternæ: non ſibi Rempublicam, ſeſe accommodare Reipublicæ magni Regentis eſſe. Quam Monſpelienſes paſſuros ſe negaverant arcem, Valancæi ſtratagemate, enixius petunt ut conſtruatur: quare, & quonam modo. Rupellanorum de Ludovicæa arce ad Regem queſtus; miſſi in aulam Oratores ruinæ impetrandæ, nihil obtinent, manet arx. Arnaldum inter & Rupellanos diſcordia, quæ haud procul bello fuit. Mors Arnaldi. Toyraſſii ſubſtitutio. Res Valtelinæ repetuntur. Rhætorum cum Hiſpano fœdus, omiſſa Gallia. Vindicandæ in libertatem Italiæ, Rex Chriſtianiſſimus accingit ſe in bellum: intercedit Summus Pontifex, Valtelinamque in depoſitum accipit, ſub certis legibus, à quibus ſtatim diſcedit Hiſpanus. Mortuo Gregorio, ſuccedit Vrbanus VIII. *ſpecie religionis in res Catholici Regis propenſior. Recenſentur breviter cauſſæ, cur Hiſpanus pactæ reſtitutionis legem adimplere negaverit. Cardinalis Richelius in primam Gallicarum rerum adminiſtrationem vocatus, huic negotio ſedulò incumbit & feliciter. Marchio Cuvrius Helveticam contra Hiſpanos fidem fruſtra tentat. Factuſque ex legato imperator, in Rhætos caſtra movet, exin in Valtelinos. Citius quam ſperatum reſtituitur libertas Italiæ, fuſo Bagnio militiæ Romanæ præfecto, debellato Hiſpano. Sic Valtelina noſtra eſt. Marchio Cuvrius ob rem bene geſtam in Mareſcallum Franciæ evehitur. Plura per id temporis in Chriſtianiſſimum Regem, per injuriam ex eo bello vulgata recenſentur, queis adſtruitur reſponſum pro eodem Rege. Barberinus Cardinalis Summi Pontificis ex fratre nepos in Galliam extra ordinem mittitur, procurandæ reſtitutioni Vallis Telinæ. Diploma Pontificium, legationem continens. Regi ſumma delegationis ſuæ capita Barberinus proponit: Rex Concilio ſuo, ubi tum regni proceres. Cardinalis Richelius autor expeditionis per quam Valtelina ad Gallos tranſierat: Sententiam profert in quam omnium calculis itum. Legationis infelix exitus, ex quo creditus odiſſe Gallos Barberinus. Apud Apamienſes de Conſulatu diſſenſio pacatur. Excita in Cadurcorum provincia ſeditio à ruſticis, à Mareſcallo Theminio reſtinguitur. Viavillius Ornanum aula depellit; is mox reſti-*

1622. *tuitur; ille non multo poſt depellitur, fugitque in Belgium. Pongibauti cum Butevillio monomachia. Mors Gregorii XV. Summi Pontificis, de qua ante ex occaſione dictum. Maphæi Barberini electio ſub nomine Vrbani VIII. Cardinali Richelio credita prima rerum Gallicarum procuratio. Caroli Principis Walliæ cum Maria Infante Hiſpana matrimonium pro irrito habitum: leges in id fæderis pactæ recenſentur. Ejuſdem Principis cum Henrica Franciæ nuptiæ; pactaque Reges inter conventa, in id fæderis. Singularia de utroque matrimonio. Vt reſtitutio Palatinatus Rheni fuerit cauſſa inter præcipuas, Hiſpani matrimonii dirimendi. Propoſitas in eam reſtitutionem ab Anglo leges detrectat Hiſpanus, fæderique renuntiat. Butevillii cum Pongibauto duellum. Singularia de Friderico Comite Palatino feudis ſuis dejecto, quibus conditionibus accepta Imperatori reſtitutio. Antonius Seguierius in Parlamento Lutetiano alter à primo Præſes vita fungitur: elogia ipſius & teſtamentum. Renovatur Gallos inter & Batavos fædus. Mors Caroli Lotharingiæ Ducis, ejus ſucceſſio in Valdimontium collata, quonam titulo.*

POſtquam Regem inter, & Sectarios in pacem convenerat, nulla in Gallia factio, ſub Rege uno Catholicis & Calviniſtis una cauſſa erat; Rex Lutetiæ quamprimum repetendæ in viam ſe accingit. Kalendis Novembr. feſto omnibus Sanctis ſacro, Arelatæ ſacra peraguntur, regioque de more tactu curantur ſtruma laborantes; exin Aquas Sextias ventum (urbs eſt Provinciæ metropolis in qua ſedes Parlamento Illuſtri.) Poſtridie fano Maximini ſucceditur, fitque in præaltam rupem aſcenſus, ubi Magdalena pœnitens, nullo rerum humanarum uſu, traduxiſſe fertur Angelicam vitam annis omnino triginta quatuor. Aſſurgit media planicie rupes Alpium æmula, patentibus qua Boream ſpectat in latum agris; ea parte Provincia, & quicquid eſt Gallici ad Alpes ſoli porrigitur; ab Oriente in Italiam proſpectus eſt; ab Auſtro & Meridie in Africam, in Gaditanos, in Hiſpaniam, & Narbonenſem Galliam. Abrupta eſt via, per quam in mediam rupem aſcenditur, quod ſupereminet avium eſt. In eo montis meditullio ſpeluncam natura fortuitam poſuit, quam aquæ guttatim deciduæ lente irrigant, unde Magdalenæ potus & omne in vitam ſolatium; non alia ſedes fuit quam lapis in corporis typum protenſus, in quem reclinata fœmina ingens, longo uſu impreſſit imaginem cor-

Arles.
Aix.
La Provence.
S. Maximin.

corporis recubantis, quæ etiamnum oſtenditur, gigantæâ ferme ſtaturâ. Spelunca, ab aqua reſtagnante parum eſt ſalubris: ingreſſus, non horreſcis, ut in Sibyllæ antro, interna voluptate perfunderis, & velut ex grato Angelorum conſortio exſultas, & amore Dei caleſcis totus: anguſti ſpeluncæ aditus aperiunt circumjecta longe lateque maria, quò proſpectus genio loci placidus eſt, & aëris temperie ſaluber; quæ ſuperſtat rupes, inacceſſa eſt, ejuſque altitudinis ut fulgura & nimbi ſubtus condenſentur. Summo apici barbarum eſt nomen, *Pilo*, quo vera ecſtaſi, quaſi per inſomnium ſepties in die rapiebatur Angelorum miniſterio Pœnitens; in cujus cranio ad Maximini fanum aſſervato, res mira & parum credibilis, niſi experientia probaretur! manent etiamnum alte impreſſa digitorum Chriſti veſtigia, dum profanas à ſe prohibet manus, ſub olitoris habitu in hæc verba, qualia Euangelium refert, *Noli me tangere.* Manent item integri crines, quibus lotos Chriſti pedes deterſit fœmina, Angelico ſane miniſterio, manet & capillitii color qualis erat cum vixit. Ferunt poſt Chriſti mortem amore languidam, dolore exhauſtam nullo navim remigio conſcendiſſe, undiſque & vento temere impellentibus, fortuitò appuliſſe Maſſiliam; hinc tædio humanarum rerum inhoſpita quæſiiſſe; inventamque demum in monte abrupto ſpeluncam, ubi nullo mortalium conſortio, nec alio quam Angelorum pane, quo deſuper velut manna ab Angelis paſcebatur, ignota vixit, quandiu viuere tulit amor, lento igne cor & inteſtina vorans. Poſtquam mortalia expleverat, Angelorum illi miniſterio parentatum, inque fanum Maximini tranſlata oſſa, ubi etiamnum hodie proſtant, ingentibus veneratione & cultu. Miracula inter, quibus illuſtris eſt locus, id præcipuum eſt: ſemel in anno (qua die in Cruce pependit Deus) ebullit renovato velut ſacrificio in ampulla ſanguis Chriſti, quem legiſſe ferunt permixtum pulveri, amantem, dum exundantes Chriſti plagæ irrigabant ſolum. Haud ignota loquor nedum indigenis, ſed & externis qui ſtata in ſingulos annos die turmatim accurrunt, adorando humiliter ſanguini; illis viſu & tactu confirmantibus rem, neque ambigue prolocutis poſtquam redierant: tandem data à me fides, quam non diffiteor fuiſſe diu in ſuſpenſo. Toto anni curriculo ampullæ cryſtallinæ partem infimam occupat ſanguinolentus

1622.

Le Pilon.

1622. lentus pulvis, donec in diem paſſionis Dominicæ ventum, qualis in Eccleſia Rom. quotannis recurrit. Vbi illuxit dies, lente intus condenſari rubicundo nimbus vapore, nec multò pôſt aſſurgere, velut attrahente ſole, cryſtalli color ſubalbeſcens ſenſim ſacro murice obvelari: hæc inter fervere intus ſanguis, exundare, caleſcere, donec quo momento anniverſaria commemoratione exſpiravit Chriſtus, poſito æſtu dilabitur ſanguis, pulverique reſtituitur priſtino, velut exanimato corpore. Oblatam Rex ampullam curioſe inveſtigavit, nullo per indebitum tempus miraculo.

Le Languedoc. Eſtats du Languedoc. Ventadour. Abiturus Narbonenſi Gallia Rex, comitia ejus provinciæ annua, de more haberi mandat; conventum clero, nobilitate & populo conſtare ſolitum aperit, per abſentiam Mommoranciı ejus provinciæ prætoris; Ventadurius Proprætor; nec multò pôſt ſub Autumni finem excedit paucis deſideratus. Vir erat proſapia illuſtri, militari arte parum imbutus, neque bellica curans, arte politica, & pietate Chriſtiana inter paucos, facundia nemini ætatis ſuæ ſecundus: quanta viro parcimonia fuerit, docent ampli obventus quos in heredem tranſtulit, mox immenſa profuſione perditurum. Certe delirant patres cum ſe uſque ad inediam torquent avare legentes, quæ ab ipſorum exceſſu ſtatim diſſipantur; inſtruere in virtutes, & liberalia ſobolem ſatius, quam ditare bonis, quorum confidentiâ parum in virtutes nititur quicumque poſſidet. Declinavit ab ea regula Ventadurii heres, qui quanquam patrimonii parum ſolicitus, vita innocens, & pius fuit, adeo ut ſe vitæ poſtmodum regulari commiſerit: ſuperſtitionem, & inanem ſcrupulum plerique dixere, quod reliquis pro magno virtutis exemplo acceptum eſt. *Le Marquis d'Annonay.* Succeſſit fratri abdicanti, Marchio Annonæus, cujus ſtudia reparandæ familiæ ſimilia paternis, major in arma inclinatio eſt; de ipſo & fratribus (namque ex uxore Mommorancia ſeptem reliquit Ventadurius pater) plura dicturi ſumus in tempus ſuum.

Taraſcon. Avignon. Villeneufve. Idibus Novembris Taraſcone Rex Avenionem venit; urbs eſt Sedis Romanæ feudum, quam Rhodanus alluit, adeo contermina Gallis, ut ipſius extra amnem ſuburbia, queis Villanova nomen, partem Galliæ faciant: regia pompa excipitur à Vicelegato Ludovicus, geritque in omnibus pro Rege, quanquam extra Galliæ limites. Præibat primo in urbem

urbem ingreſſu Comeſtabilis, enſe nudo, quod omnimodæ poteſtatis indicium eſt, circumſtabant præſidiarii vigiles Galli, Scoti, & Helvetii; ſtationes militum poſtmodum renovatæ, quales in Gallia ſtatis horis, tympanis de more pulſatis & expaſſis per urbem ſignis; teſſera militaris, qua diſtingui ſolent excubiæ, ab ipſo Rege diſtributa; patuere nocte & interdiu ſine cuſtodia, urbis portæ, qui mos in Gallicis urbibus, Rege intromiſſo; noxii pœnæ, captivi exempti vinculis judicio Regis: denique Chriſtianiſſimus Rex, qualis in Gallia, talis Avenioni fuit, condigne honorante primogenitum ſuum parente. Cuſa in memoriam rei, bis centena numiſmata ex auro, quæ Vicelegatus pontificio nomine, Regi in donum dedit, inſculpta Ludovici XIII. imagine & urbis typo. Dux Sabaudiæ (quanquam ſenecta tardabatur) decurſoriis equis, quo videndi impatientiam Regis magis oſtenderet, huc ſe confert, ſalutatoque humiliter Ludovico, data invicem fide confirmat fœdus. Avenione Rex venit Gratianopolim, ubi parlamento ſedes Delphinatico; Gratianopoli Lugdunum: eò Chriſtina Pedemontani principis conjux, una cum viro confert ſe, ſalutando fratri. Huc item veniunt legati Reipublicæ Genevenſis, provolutique in genua ſalutant Regem, quod curioſis rerum indagatoribus annotatum: Invaluit ut cleri, nobilitatis, & parlamentorum Oratores in veſtigio ſtent, dum alloquuntur Regem: ordo populi genu flexo: legati principum nedum in veſtigio ſtant, ſed & operto capite proloquuntur, ſedentque ſi ſederit Rex quem compellant: legati Genevenſes, quare poplite flexo, vix conſtat, niſi quod ſub Chriſtianiſſimi Regis protectione multis abhinc annis recepti, clientium obſequia præbere amant, patrono & protectori ſuo.

1622. *La garde poſée, tambour battant, enſeigne déployée.* *Le Mot.* *Grenoble. Dauphiné.* *Geneve.*

Kalendis Ianuariis anni M. DC. XXIII. Rex, confecto in Sectarios bello, ovans urbem ingreditur Regni metropolim; majori triumpho quem paraverant ingenti pompa Pariſienſes obſtitit, quod de ſanguine Gallico triumphari non poterat ſine luctu: non alias populi acclamatio major: ſtat circumfuſa Regi plebes, & ſequitur, impareque via per quam victori tranſitus eſt, patentibus agris late diffunditur. Ad portam urbis provolvitur in genua municipalis magiſtratus, ſalutatoque humilime Rege, offert ex auro obryſo cor,

 ſpecie

1623. ſpecie palpitantis, ex cujus concavo lentus ignis in Sabæum odorem evaporatur, ea inſcriptione.

REX VICTOR PACEM REVEHIT, PACISQVE SORORES:

Ex adverſo inciſum erat id carminis,

OPTATAM INGREDERE OPTATVS FELICITER VRBEM.

In limine, arcus triumphalis, cui appenſa tabella in eam inſcriptionem aureo charactere:

LVDOVICO XIII. *Chriſtianiſſimo, Pio, Felici, Victori, P. P. avita Religione omnibus imperii finibus reſtituta, debellatis terra, marique perduellibus, expugnatis, ſeu vindicatis autoritati regiæ centum urbibus, caſtellis, præſidiiſque innumeris, pace parta poſt tam felices ſucceſſus urbem intranti, Præfectus, atque Ædiles Numini, Majeſtatique ejus devotiſſimi* P. D. CIↃ. IↃC. XXIII.

De Paulo grand M. de Malte. Per ea tempora, Antonius à Paula, Melitenſis Eques, ejus Ordinis magnus Magiſter proclamatur: illi ortus ex Paulæa familia apud Toloſates antiqua & illuſtri; cui (etſi per arma floruit) præcipua dignitas ex togata militia fuit; hinc Præſidum in Parlamento Toloſano, hinc Forenſis ſeminarium dignitatis. Si privata publicis miſcere licet, ut liceat veniam peto, haud pigebit dicere, ſuperſtitem ex ea gente maſculum unum, magni Magiſtri ex fratre nepotem, Antonium à Paula, virum animo ingentem & militia clarum tranſiiſſe in partem familiæ meæ per fœdus nuptiale quo primogenitam ipſi meam elocavi: ſint utrique felices anni, & læta ſoboles.

Eo anno ingenti pompa tranſiguntur ſolennia apotheoſeos (canonizationem barbare appellitant) SS. Ignatii de Loïola, & Franciſci Xaverii; quorum ille Congregationem Societatis Ieſu magno rei Chriſtianæ obventu fundaverat; hic fundatoris legem ſequutus, Chriſti Euangelium prædicaverat Orbi novo. Certe utrique multum debet Eccleſia Orthodoxa: Ignatio, quia fundavit in petra Euangelii, amplam domum, quæ toto late diffuſa orbe, errantibus aperuit portum, quo tempore Luthero & Calvino labor & ſtudium Petri cymbæ in naufragium ſuum trahendæ: & multum Xaverio debet Eccleſia penetranti ferventiore zelo in terram, ubi ignota penitus myſteria fidei Chriſtianæ; diſſeminanti Euangelii ſemen, ubi pecorum ritu, nullo religionis,

gionis, aut humanitatis cultu vivebant indigenæ; quo Indiatum Apoſtolum jure optimo pronunciavit Apoſtolica Sedes: miraculis clara eſt utriuſque memoria, præcipue Xaverii cujus nomen in utroque orbe illuſtre. 1623.

Sub finem anni milleſimi ſexcenteſimi decimi-noni Armandus Richelius à Regina parente, filio Regi propoſitus fuerat, qui Collegio Cardinalium adſcriberetur: Luïnæus, cujus res Armandum in expeditionibus Engoliſmenſi, & Porcæſareana procuraſſe fama erat, ejus cauſſam apud Regem ſummo in ſpeciem ſtudio agebat, ſed (qui mos aulæ peſſimus) obſtabat clanculò, ratus, ut res erat, ſi aliquando in Regni adminiſtrationem vocaretur ille, æmuli impatientem fore; hinc cura Luïnæo omnis, amovendo Armando à ſumma rerum ad quam facilis per Cardinalatum aſcenſus erat. Poſt Luinæi exceſſum perſtitit Regina, & obtinuit; (neque enim à Rege, filio optimo, repulſam paſſa unquam alma mater, niſi cum interpoſitus obex, inhibito invicem aſpectu eclipſim fecit:) ſcriptæ in eam rem à ſummo Pontifice ad Regem litteræ, quarum hæc ſumma erat; *pro voto Chriſtianiſſimæ Majeſtatis factum ſatis Reginæ parentis petitioni enixæ, proclamatum Cardinalem in Collegio purpurato Richelium.* Vt in rebus humanis fortuna ludit! Avenioni ubi nuper proſcriptus Armandus exſilium tulerat, Cardinalis renunciatur à Rege. Pauci tum obſtrepuere gratiæ, neque enim Richelio inimici tum, quales poſtmodum procuravit fortuna lætior, qua paſſim corrumpitur natura hominum: Lugduni Rex diu ambitum ex purpura pileum candidato præbet; ubi acceperat ad Reginam matrem iviſſe fertur, pronuſque in genua, poſito ad ipſius pedes pileo, agnoviſſe beneficii auctricem oblatione purpuræ, tantâ facundiâ, ut in admirationem raperetur corona omnis: hîc novo ſacramento renovata Reginæ parenti fides à cliente, cui ſteterit, necne, ſuo infra loco reddemus. Paulò pòſt dejecto à ſumma rerum Veteravillio, in primam Regni curam vocatur Richelius, unus; unde major contra ipſum invidia fuit. Ægre tulere principes & primores Regni, omnium officio fungi unum; tulere tamen donec vixit.

Arman de Richelieu. Les guerres d'Angouleſme, & du Pont de Cé.

La Vieville.

Per ea tempora Præſes Ianinus excedit annos natus LXXXIV. vir ingenio ſagaci, indole plane ingenua & liberali; factioni unitæ meruerat exacta adoleſcentia ſub Mayenio

Le Preſident Ianin.

1623. principe, religionis zelo; exin integra adhuc factione Henricum IV. pro Rege agnoverat, ſumme addictus patri, ſumme item filio fidus: variis legationibus glorioſe extra Galliam functus, ærarium diu adminiſtravit ſancte, innocenter, paſſuſque mutationem aulæ, ut paſſim mutabilis eſt; publice, mox privatim vixit pro fortunæ arbitrio, donec tandem in optimum odorem excederet: ſana illi mens & integrum in extrema ſenecta judicium, finis in ſeceſſu fuit procul aulæ ambagibus.

Surintendant des Finances. *La Vieville.* Prima Gallici ærarii procuratio (*Superintendentiam* Galli appellitant) Comiti Schombergo poſſeſſa diu, in Veteravillium transfertur, illi vita innocens, incorrupti mores, æqua adminiſtratio; effera huic & rudis indoles, dicendi procacitas acriore ſale reſperſa paſſim, flexaque in ſatyram: pungere aut mordere quoſcunque non habito perſonarum delectu in deliciis habuit, riſum captans ex omni reſponſo, adeo ut niſi ſcires Quæſtorem eſſe, pro momo acciperes. Dejecti Schombergi cauſſa in incerto eſt, non defuere qui crederent procuratum à Piſieuxio caſum, apud quem erant imperia rerum per id

Piſieux. temporis: certe apud omnes conſtat invidiâ amotum virum optimum, in quo dubium eſt quid laude dignius, quod bella externa & civilia ſedulo & ſtrenue procuraverit ut Imperator, aut quod innocenter pecuniam publicam adminiſtraverit ut ſacri ærarii procurator, quæ duo in unum rarò coincidunt.

Caumartin. Paulò pòſt Caumartinus Galliæ Procancellarius explevit diem ultimum, paucis deſideratus; hunc mors neque odio, neque exemit gratiæ, rebus ante ereptum quàm gereret, quippe vix trimeſtris ejus adminiſtratio fuit: ſigilla Brulardo Sillerio reſtitui procurat Piſieuxius ejus filius (is tum per ætatem lentus, procul aula privatim agebat, nullo in reſtitu-

La Vieville. tionem ambitu, ſi vera fama.) Penes Veteravillium ſumma tum autoritas, cui Cardinalis Richelius concors erat ſecutus auram, qua arte multum valuit; aſt non diu concordia ſtetit, prævalente ſtatim, & deſtruente æmulos fortunâ unius. Quantum aula mutabilis eſt! reſtituta Sillerio ſigilla, paulò pòſt adimuntur: gratia Regis, qua multum valebat Piſieuxius, nulla in apertum cauſſa Veteravillio prævalente dejicitur, Veteravillius quæſtura cadit; nec ſatis cecidiſſe, auxit ludibrium fortuna, carcere & exſilio, quæ omnia in tempore memorabimus: Sillerio ſubſtituitur Aligrius, cui & caſus im-

minet

minet mox memorandus. Rex in tranſitu Sectarias Vivarenſium & Delphinatum arces in fidem recipit, diruique mandat. 1623.

Poſt pacem Monſpelii initam, Principis Condæi extra Galliam peregrinatio, Cardinalis Radeſiani mors, Eſdiguerii ſumma autoritas ſub nomine Comeſtabilis, qui (etſi recente converſione Catholicus) non oderat omnino Calviniſtas, Sillerii inclinatio in pacem, perſuaſerant procul ſeditione fore res Gallicas; res contrà vertit. Exſequendis pactis in pacem conventis, delegantur Dux Ventadurius, Comites Carmanius & Aguiennus, unaque Præſes Caminadæus, vir ſumme politicus; diruuntur ex formula præſcripta, urbium munimenta & muri: Rupellani ſolenni ad Regem delegatione Ludovicææ arcis qua premebantur, ruinam, velut ex ſtipulatu petunt: Rex importuna petitione evictus (namque pulſabant regiam nocte & interdiu delegati) præbet ipſis litteras Arnaldo reddendas, queis dirui arcem mandabat ſtatim ac Rupellani dictæ in pacem legi paruiſſent; ſecreta erat conventio qua novi demolitio muniminis continebatur: ut delegatis caute illuſum infra trademus: illuſum & Monſpelienſibus à Valancæo. Rem altius repeto: nam etſi armis ea nihil ſævitum occaſione: certe haud parum abſuit bello inteſtino diſſidium. Conventum nuper Regem inter & Monſpelienſes, quatuor legionariorum millia ſub Valancæo Monſpelii in armis ſubſtitura, donec exſolviſſent fidem municipes, ruinâ muniminum; huic legioni accedebat novus miles, cui in vicinia urbis diſtributo legem dabat idem Valancæus: deſolato recenti obſidione ſolo urbi circumjecto, placet per Cebennos diſtribui militem: Rohanæus ſuſpectam habens regii militis in Cebennicis urbibus ſtationem, ſcripto municipes *extrema pati* mandat, *ante quam in ſervitutem redigi patiantur liberam in hanc diem provinciam*: illi obtemperant, unde Valancæo ira & indignatio. Inſtabat deſignandis Monſpelii Conſulibus dies anniverſaria. Statutum nuper ſecreto in pacem articulo, Conſules, queis municipii regendi munus, Catholicos poſthac mixtim, & Sectarios fore, pari utrinque numero, nempe primum è Catholicis, à primo alterum è Calviniſtis, & ſic deinceps. Dira & intolerabilis mutatio Sectariis, quibus omnimoda Monſpelii poteſtas fuerat in hanc diem: ire interim per ora vulgi tacitus rumor; *Ademptam vana*

Les Comtes de Carman, & d'Aguien. Caminade.

Arnaut.

Valancé.

Les Cevenes.

1623. *rerum imagine oppidanis libertatem omnem; mutato quod ab antiquo valuerat electionum jure, graſſari tyrannice in urbe libera Valancæum; ſpecie præſidii, opprimi militari licentia cives, ex rapto victum eſſe militi, virgines & matronas nobiles raptu violari, obſtare auſis viris, aut patribus intentari minas & verbera, trahi in ſervitutem liberos homines, vim legi ademptam arma inter.* His & talibus concitatum vulgus. Rohanæus audito Monſpelii inſtare proxime ſeditionem, huc præceps rapitur; caritate erga municipes, an rei privatæ ſtudio incertum; incertum item adhibendis ſeditioni fomentis, an reſtinguendis. Venientem Valancæus permiſſos in occurſum Oratores monet, *nondum penitus confirmatis in pacem animis probe communi cauſa conſulturum ſi urbe abſtinuerit.* Contumacem orat & obteſtatur, dein precibus in ludibrium acceptis, intentat audacius minas; at in irritum preces & minæ, aſpernanti. Ingreſſum ſalutant turmatim ex omni ordine oppidani, provolvuntur & amplexantur genua; *Gregis ſui curam haberet, ne pateretur opprimi innocentes qui in verbo ipſius laxaverant rete; pacem ſicut dixerat, acceptam habuiſſe Monſpelienſes, proſpiceret pactis exſequendis, qualia in ſtipulatum deducta fuerant.* Hæc vulgus ira incenſum, nec ſui compos. Caleſcit flamma ex præſentia Ducis: pro Rohanæo oppidani è Secta omnes, unaque nobiles ſoli circumjecti, quos ſecum invexerat: ſtabant pro Valancæo præſidia militum diſtributa per urbem: prævalueratque Rohanæus numero & loco, niſi Valancæus præſidium ab audacia mutuatus, injiceret vincla incauto, quod Monſpelii patratum, in perſona Rohanæi, vix credi poſſit: rem accuratius memorabo.

Valancæus (ſeu Rohanæo animum in res novas eſſe agnoverat, ſeu ipſe rebus novis ſtudebat) fiſus, ex perſona Pitieuxii pro legitimo habendum quodcunque patraret, partium ducem in urbe Sectaria acri cuſtodia cohibiturus, diſtribuit militem tota urbe, portaſque & munimenta novo præſidio firmat; nec multò pòſt habito centurionum delectu, nemine ſecreti conſcio præcipuos ſequi jubet; alta per ſilentia lente ſuggreditur in Rohanæi ædes ſpecie amicè inviſendi, qualis ante acceſſerat ſæpius: inſedit aditum juſſus miles, & domum vallat, ipſe in conſortium Ducis admiſſus, hortari enixius urbe abſtinere ut velit, donec deſævierint popu-

lo

lo ira & furor. Negat Rohanæus *abſtiturum ſe, cujus munus* 1623.
verſatur exſequendis in pacem articulis, quales in ſtipulatum deducti, neque ita natum ut cauſſa publica deſertor eſſe ferat. Ad hæc Valancæus: *Si* (inquit) *in eo propoſito perſeveras per me licet: ceterum ne muneri meo deeſſe videar eodem contubernio habebimur ambo, donec de utroque Rex dixerit.* Statim intromiſſus miles circumſtat captum ducem; privata domi cuſtodia eſt, vinclis, & carceris ludibrio abſtinetur. Non ante Rohanæum homo ſagacior, non ante in omnes caſus expeditior, hîc certe parum conſuluiſſe ſibi, nemo ambigebat: ruit in caſſes nihil ab inimico ſuſpectans, majore quam par eſſet in vulgo confidentia. Sunt & magnis viris errores ſui, in quos obtuſa interdum acie male impingunt, pejus infantibus! Populari aura valebat Monſpelii Rohanæus, vir ſummè popularis, Valancæo præſidium erat ex milite; quantoque armatus miles inermi populo, tanto prævalebat hic illi. Obſtupuit omnis Gallia ab impræviſo caſu, neque ambigebatur bellum fore ex violata pace: erant qui approbarent facinus; plures arguebant his ferme rationibus; *Temerario auſu tranquillitati publicæ vim illatam, fractam turpiter à Valancæo cujus præcipue intererat ſervari fidem; illi militare præſidium Monſpelii permiſſum, quo bona fide exſequeretur pacta in pacem conventa; invectum ex privato commodo bellum, quo dominetur latius ambitioſus homo.* Hæc in Valancæum belli tædio jacta. Sane arduum opus fuit, populoſa in urbe, dum ſeditio fervet, in cuſtodiam trahere partium ducem, penes quem omnis in populum autoritas erat: periculoſum omnino factum, hoc magis, quod à Rege injuſſa detentio: quid enim vetuit pro crimine accipi, glorioſum alias facinus? Quæ legati nomine injuſſus geſſeris ſæpe reprobant, ſæpe item comprobant Reges, ut fortuna dixit, læto aut infelice exitu: philoſophantur oblique qui rerum ſummam in aula tenent. Raro illis ex cauſſa, judicia ſunt, qualis effectus fuerit, æſtimatur qui negotium geſſit. Hinc periculoſum eſt, proprio motu ea exſequi, quæ pro variis eventis varie pendi ſolent: quocunque tandem fortuna inclinatura ſit, optima ejus cauſſa qui res in provincia adminiſtrans, præſidium in aula mutuatur ex rerum arbitro: eo tum ſubſidio Valancæus prævaluit Rohanæo, huic nihil aulici favoris,

illius

1623. illius ſoror Piſieuxio rerum in aula ſummam tenenti nupſerat, quo nemo mirabitur probatum Regi facinus, ex perſona Piſieuxii.

Percuſſo capite furit Secta omnis quam ante acerbius, delegatiſque ad Regem Oratoribus Valancæum increpat, Rohanæum libertati reſtitui petit. Provincias interim oberrant ſeditioſi homines, vulgus iratum & belli fomenta ſpargere ſolitum: *Si differtur præſens malo remedium, illuxiſſe ſupremam reformatis Eccleſiis diem, bello fortes dum aperte geritur, pace enervari dum res paſſim per cuniculos tranſiguntur: otio & quiete fallacibus hodie exhauſtos eſſe, qui ſeculo exacto per arma floruerant; obſtinatos reſtitiſſe acriter Regi, Montalbanaque obſidione docuiſſe quid demum poſſit unita virtus. Lethali papavere ſoporatos præbuiſſe jugulum paci; detrectaſſe obſides, nempe majori in fide regia cautione: imminere lanienam qualis olim ſub Carolo nono. Etſi ſub fide publica vivunt, nullam eſſe ipſis ſalutem ex axiomate Româ invecto*; Nullam eſſe fidem quæ hæreticis datur. *Ducis Rohanæi primum diſcrimen eſſe in vincula conjecti, dum in legitimam libertatem aſſerit reformatos; mox in nobilium capita, velut in ſumma papavera ſæviendum; ultimò propagandum ſcelus in populum. Modum eſſe Catholicis Romanis non habere modum, ubi in eos ſæviunt, quos hæreticos appellant: à Rohanæo cœptum facinus; poſtquam verticem delibaverint, ima petituros.* His & talibus in vulgus temere ſparſis furit Secta omnis. Ipſa in Regia Subiſius Rohanæi frater iram vomit, & ultionem, verbis minacibus. *Si manet in vinculis frater, quinquaginta peditum, viginti equitum millibus in libertatem aſſerendum: bellum fore atrox & ſævum, cui fautor Deus in pejerantes.* Rex in libertatem agi mandat, dubium metu, an ex fidei datæ religione. Fuere in arctiore Regis Conſilio qui Rohanææ neci ſubſcriberent in hanc ferme ſententiam; *Si Rohanæus liber ageret, non propoſituros ſe ut conjiceretur in vincula; nunc quia ex Dei providentia factum, ut nullo Regis facto in cuſtodia habeatur, ſatius fore ſi morietur: dein molliendæ invidiæ ſpargendum per ora vulgi rumorem, fortuito morbo exhauſtum, ſic reſtinguenda ſeditionum fomenta. Quæ præter rerum ordinem patitur Deus, nunquam otioſa eſſe hominibus, injuſſum facinus, neque ex rerum ordine & communi hominum ſenſu patrandum.*

Nunc

 1623.

Nunc quando injecta eſt manus in belli ducem, occaſione utendum opportuna, minutam capite Sectam, fore poſtmodum pro trunco inani: ſi lege agi placet, legitimam fore ut detentionis, ſic & judicii capitalis cauſſam ab excita Monſpelii ſeditione, de qua vera in Rohanæum poſtulatio, nec ne, parum referre, ubi magnum exemplum æquum iniquum publica utilitate compenſabitur. Tranſacto facinore vanos fore à Secta metus: magnis exemplis, etſi perſæpe aliquid ab iniquo habent, ineſſe vulgò utilitatem publicam, dum privata injuria, communi utilitate compenſatur. Nihil hærendum, libertatem inter & necem, noxiam plane fore cuſtodiam. Conſilio fortè in tempus aliud valituro, prævaluit metus, dubio ex cædę eventu: in libertatem vindicatur Rohanæus: hic nævus adminiſtrantibus ea ætate res noſtras; extrema tentare in rebus magnis, pro noxio habebant, interpolabant magis, quam conficiebant negotia. Rari Rempub. adminiſtrant, futurorum ſoliciti caſuum, plerique præſentia tantum ſpectant queis fruuntur; futura è longinquo aſpiciunt, quaſi ventura ſerius, eoque parum curant: nihil his cum æternitate regni quod adminiſtrant; gerunt improvide, ac ſi Reipub. finis futurus, cum ipſi finierint. Contrà quorum recta conſilia ſunt, regno quod adminiſtrant proſpiciunt ut æterno, nec Rempublicam rebus ſuis, res ſuas accommodant reipublicæ, remediiſque ſalubri effectu duraturis, non in præſens magis, quam in futurum cavent. Rex Valancæo autor eſt ut Rohanæum dimittat; libertati adjecta conditio, ſi poſthac Monſpelii ingreſſu abſtineret: ſtetit pacto dux partium, duriora timens. Fuere qui crederent, quo tempore conjectus in cuſtodiam Rohanæus, Bethuniam ipſius uxorem tripudio Reginæ larvato aſcriptam, accepto detentionis nuncio abſtitiſſe ludo, operamque ſuam Reginæ negaſſe, dolore, aut ira; quo reſtituta ſtatim libertas viro, ne in irritum eſſet deſtinata ſaltatio; adeo decretoriis regno negotiis quandoque prævalent ludicra in aulis Regum.

Vexabantur indies militum contubernio Monſpelienſes: cautum nuper articulo in pacem ſecreto, nunquam Monſpelii arcem conſtructum iri; petunt cives enixius ut conſtruatur, ex qua cauſſa, mox dicam. Inſoleſcit præſidii miles, queruntur oppidani, ſeditionem Rex objicit recens vulgi petu-

1623. petulantia excitam, illi paratos ſe ajunt ut novo ſacramento fidem renovent: Rex violatam ſæpe fidem reſpondet, neque manſuram niſi vi, aut metu: illi non vim detrectare ſe ſed violentiam, ſtationario militi, æqua, iniqua juxtà haberi, ferro ad jugulum adacto virgines in ſtuprum cogi, matronas adulterio pollui, ſatius fore ſi miles per urbem vage hac illac diſtributus promiſcuo civium contubernio abſtinuerit concluſus in certa urbis parte, quæ ſit ipſi loco caſtrorum: denique peti enixius arcem, cujus conſtructioni communibus votis obſtiterant. Sic rogantibus ipſiſmet oppidanis in arcem conventum, cujus conſtructio & procuratio poſtmodum Valancæo permiſſa: ſic mutata ſervitute manſit jugum.

Per idem tempus Rupellanos inter & Arnaldum bello privatim ſævitur (is militia clarus Campaniæ cohortem procurabat, una & Ludovicæam arcem Rupellæ imminentem.) De arce durante nuper bello conſtructa ſupra diximus: quanquam Rupellani ſæpius petierant dirui munimentum urbi ſuæ minax, manebat: ſuperbo Rupellanorum in omne nefas veſtigio, Rex provide eam ſpinam ſubjecerat, quo audacius progreſſi pungerentur; ſic qui amore, noluerant, ſtabant in officio, metu. Delegati ad Regem Oratores arcem dirui petunt: opportune, importune, inſtant, donec privato diplomate (ſigilli litteras vocant, queis rara fides) petita impetrarent. Arnaldus procraſtinare, verbis obſcuris & inflexis illudere oppidanis, incertum ſponte, an juſſus: Illi jugi impatientes vim inferre eo audacius, quod Regiis litteris nitebantur. Arnaldus prohibere, tenaciuſque hærere in propoſito, ratus, ut res erat, ſcriptum nolentis eſſe, quod preces importunæ extorſerant: ſæpe ab vrbe in arcem, ſæpe ab arce in urbem tentata irruptio, velut inter hoſtes. Fortè arci reparandæ aſſeres & tigna navi ſubvehebantur, hanc adverſi per æſtum fluctus Rupellam agunt: pro legitima præda Rupellani accipiunt quod reficiendæ aſportabatur arci, quæ ex pacto diruenda erat. Arnaldus navim ſibi reſtitui petit; negant Rupellani, ille jacturæ & injuriæ reparandis circumjecta urbi prædatur, & ferro vaſtat; invecta in urbem, evectaque retinet, donec compenſatione reſarciretur damnum. Nec procul bello aperto erant, cum Arnaldus morbo correptus extinguitur, unde Rupellanis ingens gaudium. Arci Ludovi-

Arnaut.

cææ,

cææ,& cohorti Campanicæ procurandis ſubſtituitur Toiraſſius, in præſidiaria cohorte centuriæ præfectus, vir ingentis animi, favoreque aulico per ea tempora haud parum valens. Hic Arnaldo exitus fuit, hic diſſidio finis Rupellam inter & Ludovicæam arcem; de qua Rex (qui in eam diem ambigue reſponderat) palam ſtatuit, poſtmodum integra ut maneret; unde Rupellanis ira, & prima quaque occaſione belli deſtinatio. 1623. *Toiras.*

Naſcens Valtelinæ diſſidium, & quæ hinc primis annis ſecuta, ſupra memoravimus, ſub ipſum libri VIII. exordium; ut vetus de jure dominii controverſia Rhætos inter, & Valtelinos; ut hi ſocios Rhætorum, non ſubditos ab omni ævo ferant; ut inſpirata ab Auſtriacis rebellione, ferro tranſacti in Valtelina Rhæti; ut Gregorii Summi Pontificis, & Regis Chriſtianiſſimi interventu, de pace inter utroſque actum; ut, Baſſompetro extra ordinem Galli Regis legato feliciter operante, Mantuæ Carpetanorum conventio facta; ut demum Dux Feriacenſis belli autor fuerit renovandi, captata ex bello Gallico occaſione, quo in rebelles ſubditos diſtractus Ludovicus, minus credebatur bello externo valiturus. Vix in Galliam redux Baſſompetrus, cum affertur violatam ab Hiſpanis fidem, adeoque procul abeſſe pacta urbium deditione Feriæ Ducem, ut expugnandis quæ in eam diem intactæ fuerant acrius inſtet, vi, aut dolo: collata ex improviſo in Clavennam ab ipſo ſigna, dum Leopoldus Rhætos opprimit. Bello impares Rhæti in novum fœdus adiguntur, quo decedunt penitus ipſis jura in Valtelinos. Philippus Hiſpaniarum Rex ejus nominis IV. paternæ voluntatis parum memor, qua renuntiandum Valtelinæ caverat teſtamento, ſpecie protectoris incumbit Valli, velut feudo ſuo; manent dejectis Rhætis munimenta, qualia conſtrui procuraverat Feriacenſis; manet Auſtriacus miles præſidium Valli; vindicatur in libertatem populus, abolitoque prorſus Calviniſmo Catholica fides reſtituitur: Archiduci Leopoldo, nomine Teriolenſis Comitatus, pars Rhætici ſoli accedit; ſumma fœderis hæc ferme fuit: *Hiſpano militi per Rhætiam commeare ut liceat, ſeu ex Italia in Germaniam, ſeu ex Germania in Italiam movere placet: Rhætos Hiſpano Regi tria peditum millia, prima quaque occaſione ſubminiſtraturos; Hiſpanum ipſis triginta florenorum mil-*

Le traicté de Madrid. *Le Duc de Feria.* *Chiavenne.*

1623. *millia in ſingulos annos bona fide penſurum*: Ita ſpecie libertatis mutata ſervitus, Valtelinam Rhæti amittunt, Hiſpani occupant. Manet Chriſtianiſſimi Regis animo injuria alte impreſſa, ex ſpreta conventione Madritia; accedit injuriæ jactura ingens, quam patitur Gallia, ſi Valtelinam Hiſpanus poſſidebit, juxta contractum ab ipſo cum Rhætis fœdus. His addebant partium Gallicarum fautores, *eo fœdere genti Auſtriacæ qua Germana, qua Hiſpana eſt, magna augmenta fore, plenamque mox in Europa dominationem: naturam matrem optimam (ut eſt rerum humanarum legitima diſpenſatrix) aſperis montibus diſtinxiſſe regiones, quo reipſa diviſio fieret; obſtare huic legi Hiſpanos, &, qui omnibus inhiant, in ipſis montium præcipitiis, viam ſibi moliri, qua prætergrediantur terminos à natura datos: Valle Telina aperta, & Rhæticis jugis in plano poſitis, Italiam Germaniæ acceſſuram, eaque via utriuſque Dominam fore Auſtriacam gentem, dum Gallici autoritas nominis vaneſcet: denique in ludibrium fore, qui protector olim Europæorum Principum, Regem Chriſtianiſſimum: Hiſpanum tota Europa dominaturum.* His & talibus ſuaſi Italiæ Principes, unam cum Rege Chriſtianiſſimo cauſſam habere ſtatuunt, præcipue Veneti ab omni ævo impatientes Hiſpani augmenti; inſtruitur collatis una viribus exercitus, bellumque ingens imminebat Germaniæ & Italiæ æque minax, cum Gregorius Pontifex per legatos ad Regem utrumque miſſos, paterna caritate intercedit: in patrem communi filiorum voto compromittitur: ille donec plenius de pace conveniret in ſtatum tempus de fœdere ſtatuit, (ſuſpenſionem armorum vocant;) adjecta ea lex, *tantiſper dum cognoſcet arbiter, ventura illi jure depoſiti quæcunque Hiſpanus in Valle Telina, & Rhætia bello quæſierat*: aſſenſere Reges: nec vana fides, ſi arbitro tantum vitæ ſuppeteret, quantum conficiendo negotio ſatis. Marchio Bagnius nomine Apoſtolicæ Sedis armata manu Valtelinam ingreditur, depoſitumque petit ex ſtipulatu.

Suſpenſion d'Armes.

Le Marquis de Bagni.

Hæc inter, rebus humanis exempto Gregorio, ſuccedit Maphæus Barberinus, cui nomen Vrbanus VIII. mutatis, ut creditum, arbitri affectibus & mutantur conſilia. Apoſtolicæ Sedi ſumma eſt ratio, quæ pro Religione facit, adeo ut quæ ſub ea ſpecie fiunt amplexetur, non alia cauſſæ cognitione,

Barbarin Vrbain VIII.

ne, quam quod Religionis nomine prætexuntur; ea cauſſa fuit Vrbano, etſi affectu in Gallos inclinaret, cauſſæ Hiſpani Regis protegendæ. Vrget Hiſpanum Gallus, exſequendo depoſito; tergiverſatur ille, eoque tenacius urbes & munimenta retinet, quo Gallus urget acrius; Bagnius depoſito accipiendo inſtat: excipit Valtelinorum nomine Hiſpanus, *paratum ſe ut pacti legem impleret in quemcunque caſum. Quo die in procinctu erat, ut Bagnio urbes traderet, interceſſiſſe Valtelinos eo reſponſo*, populum ſe liberum & Catholicum Romanum, Rhætis ſtudia eſſe & libertati, & Religioni contraria. In protectionem Auſtriacæ gentis ultro transiiſſe indigenas, manente libertate, cujus excidio pacta qualiacunque conventa, pro non ſcriptis habenda; juſtam eſſe exceptionem ex impotentia promittentis, qualis Rex Catholicus, cui jus nullum in Valtelinos. Appellationem legitimam latæ ſententiæ à non Dominis. Denique paratos ſe, ſi Auſtriaco præſidio deſtituuntur, pro libertate & fide Catholica mori, ſi negabitur vitam ponere inter arma ut milites, poſituros ut martyres. Hæc Valtelini contra Hiſpanos; ſin mavis ab Hiſpanis excogitata contra Vatelinos: utcunque res eſt, anno M. DC. XIV. urgente acrius Romanæ Sedis legato, depoſito ut ſtaret; reſpondit Rex Catholicus, *Ea controverſia moveri de fide Catholica quæſtionem, in qua verſatur præcipue cauſſa Romanæ Sedis*; *ſuſceptam à ſe protectionem gentis liberæ & Catholicæ, quam in ſervitutem & Calviniſmum vocant Rhæti, quam abdicare indecorum ſibi, & genti ſuæ, Sedi Romanæ noxium, funeſtum Italiæ, cujus dominationem affectat Gallus. Iuſtum in hæreticos bellum quoquo modo, & quacunque demum ex cauſſa: parta armis contra illegitimos poſſeſſores, optimo titulo fieri acquirentis: confectum à ſe per ſumptus immenſos bellum, quo ſi urbes expugnatæ, ſi erepta uſurpatori regio, quidni victoris arbitrio ſtabit retinere parta legitime, aut ſi abdicare volet, quidni reſtituentur ipſi quoſcunque impenderit ſumptus? Denique (quicquid oggranniat Gallus) urbes, arces, & omnem Valtelinam habiturum ſe pro poſſeſſione legitima, niſi indemnitatem pleniſſimam conſequetur: ſubjugatam à ſe provinciam quæ ſubjugari voluit, amari à victis victorem, quibus ſi jus ſententiæ permittitur in lite ſua, manebit victor, & penes ipſum, victoriæ præmium regio.*

1623.

Pp Hæc

1623. Hæc Hiſpanus vindicans pactum Mediolanenſe, Madritium abdicans.

Le Cardinal de Richelieu. Cardinalis Richelius eo anno in primam Regni Gallici curam vocatus (quod infra ſuo loco reddemus) ductis ab eo negotio adminiſtrationis ſuæ auſpiciis, vocat in communem Europæ cauſſam principes Italos, Galliæque unà proſpicit, quæ per id temporis civili bello laborabat. *Le Marquis de Cœuvre.* Marchio Cuvrius legatione ad Helveticos pagos defungitur *ſedulò*; ſuadet, urget, minatur, dona de more diſtribuit, *epulatur* laute & ſplendide regiis ſumptibus cum gente, cui in vinum prima inclinatio eſt, hauſtoque largiùs mero, præbibit Helveticis pagis nomine Regis ſui prolixius: illi referendæ gratiæ rebibunt Ludovico ut ſoſpiti, ut protectori, & amico. Ceterum qui inter pocula ad Chriſtianiſſimi Regis ſalutem vino incaluerant, in conventu pro ipſius rebus habito rigent; communiſque cauſſæ parum ſoliciti, Auſtriacæ dominationi poſtponunt publicam libertatem. Rex Gallus Hiſpana pecunia corruptos ratus, Venetos, & Sabaudiæ regulum in belli ſocietatem admittit. Marchio Cuvrius, poſtquam in irritum legatio ceſſerat, tria peditum millia, quingentos in Gallia equites armat; fit ex legato imperator, finibuſque Burgundiæ prætcrlectis, in declivi Rhæticorum montium, qua Germaniam ſpectant caſtrametatur: illi adjungitur conductitius miles, Helveticus mixtim & Rhæticus, ſtipendia accipientibus à Gallo Rege, qui ſuis ſumptibus detrectaverant bellum. Numerus auxiliariorum quinque millia, queis Veneti tria legionariorum millia adjungunt: his acceſſere procurata item à Venetis octo tormenta bellica, Sabaudique reguli miles. Non alias expeditio citius tranſacta, non felicius: reſtituitur Rhætia libertati ereptæ; quæ Leopoldus uſurpaverat, armis vindicantur, firmantur præſidio militari municipia, & arces, qua per Rhætos tranſitus Gallis in Italiam; exin ad Valtelinos ventum, Marchio Bagnius, pontificii exercitus dux (namque huc Roma militem miſerat) etſi ex pacto inter utrumque Regem in neutrum inclinare debuerat, oſtendit ſe Auſtriacæ gentis fautorem: Hiſpani mala fide depoſitum violaverant, jus ipſe vindex & cuſtos; tamen qua vi poteſt Marchionem Cuvrium prohibet aditu: *Tyrano.* at breve obſtaculum: Gallis impar Tyrano clauditur & obſidetur; nec diu cum urbe per deditionem abſiſtit. Romanæ

Sedis

1623.

Sedis claves agnoſcunt Galliæ Reges, & venerantur qua parte filii ſunt; qua parte principes, arma aſpernantur, ſi quando privatis odiis bellum eſt. Poſtquam Bagnius deditionem fecerat, expugnantur haud ægre Morbenium, Bormium, *Morbenio.* & quicquid ab Hiſpano in Valle ſtabat. Ita Gallus reſtituit *Bormio.* Rhætos; ita Valtelini Auſtriacæ gentis protectione abdicata, vel amiſſa, conveniunt in manum noſtram amore, aut metu. Non defuere qui crederent pergratam indigenis mutationem eſſe, odio dominationis Hiſpanicæ: aſt certa erat in utrumque caſum ſervitus genti miſerrimæ: namque, etſi Galli mitius Hiſpanis dominantur, dominantur tamen. Marquaruſius præfectus militiæ Romanæ ſub Bagnio, poſtquam Clavenam haud invalidam urbem diu propugnaverat, *Chiavene.* Vaubecurtio oppugnanti cedit, locoque abſiſtit. Ea expeditione claruere Haraucurtius, Fequierus, & Vaubecurtius. *Vaubecourt. Haraucourt.* Marchioni Cuvrio ob rem bene geſtam accedit Mareſcalli Galliæ baculus antè meritus, quam donatus. Bello finis impoſitus memorabili ad Ripam prælio, cujus exitus anceps *Fequieres.* *Rive.* utrique parti: legionariorum æqualis utrinque, Nobilium (qui munere militari defungebantur) major apud hoſtes jactura fuit; deſiderati è Gallis Granpratæus & Faronvillius poſt rem ſtrenue geſtam. *Grandpré* *Faronville.* Quia ex eo bello pleriſque anſa fuit querelæ in Chriſtianiſſimum Regem movendæ, breviter referam quæ Hiſpanicarum rerum fautores opponebant; nec omittam ea, ex quibus excipiebant Galli. Illi, *præcipitanter & injuſte bellum à nobis in Valtelina motum ajebant, &*, quanquam datam ſolenniter Madritia conventione fidem Hiſpanus fregerat (quod nemo ambigebat) *imputabatur Gallo Regi, violati depoſiti crimen, traditam ab Hiſpano Rege ſummo Pontifici Valtelinam, cautumque ut apud ipſum ſub lege depoſiti, regio haberetur, donec de jure inter Principes liqueret. Dum ſub fide publica Hiſpanus inermis eſt, & alte ſoporatus, irrupiſſe Gallos armata manu, nedum contra Hiſpanos, qui tum in Valle rari, ſed contra Bagnium cujus ſacra erat perſona ex depoſito, ex perſona arbitri delegantis. Sedem Apoſtolicam eo bello præcipue peti, in quam communi Regum voto compromiſſum, peti & Catholicam fidem, quam Rex Catholicus proſcripto Calviniſmo, in Valle reſtituerat, opprimi in Valtelina Catholicos, facto Chriſtianiſſimi Regis.* Hæc Hiſpani. Excipiebant Galli in hanc ſum-

1623. mam. *Invadi ſolita ab Auſtriacis feuda principum quovis modo, quoties è re ipſorum eſt; ſummam illis legem eſſe, quæ pro ipſorum dominatione facit; Religionis prætextu populis illudere ſolitos, ea lege, ut quæ ſemel invaſerint nunquam reſtituant, & ſi quando contigerit reſtitui, ut ſtatim pœniteat facti, revocentque ſi revocari poſſunt. Pacto per utriuſque Regis legatos Madriti convento (quo militem Hiſpanum Rex Catholicus promiſerat dimiſſurum ſe, libertatemque Valli Telinæ reſtituturum) parum ſtetiſſe ipſum, cum ſuppleto per novos delectus exercitu, urbes Vallis invaſit, viaſque inſedit, per quas Gallo militi in Italiam tranſitus. Quo tempore, armato in ultionem Rege Chriſtianiſſimo, principibuſque Italis pro cauſſa communi unà conſpirantibus, imminebat atrox bellum, ſummum Pontificem, dicta Regibus in depoſitum lege, charitate paterna interceſſiſſe, vimque fieri vetuiſſe, qua in filios autoritate valet. Non eſſe quod Hiſpanus violatam à Gallo depoſiti fidem queratur, qui ipſe fidem Madriti datam non exſolverat, retenta Clavenna & Bormio, præcipuis in Valle arcibus, quæ deducti in ſtipulatum depoſiti pars magna fuerant. Tranſactum ex parte Catholici Regis, mera fictione depoſitum. Vanam eſſe in Chriſtianiſſimum Regem poſtulationem, cui ex Religione quæſitus color; quaſi vero Ludovicus in aliena ditione hæreſeos fautor eſſe ſuſtineat, qui Sectariis Galliæ bellum continuò movet, hæreſi exſtirpandæ: ſiccine qui Catholicæ fidei in Gallia vindex eſt acerrimus, in Valtelina aſſertor erit Calviniſmi?* Hæc Galliæ fautores contra Regem Catholicum.

Mareſcallus Cuvrius ſubacta in totum Valle, ad Ducem Feriæ, Mediolani Proregem, nuncium cum litteris mittit, quibus ſubmonebat, *Pacti Madritii legem inter Reges conventam (à qua Hiſpanus diſceſſerat) modò ſe plenius executum: Hiſpanum militem tota Valtelina abſtitiſſe, miſſos in poſſeſſionem feudi ſui Rhætos, quæ ſumma legis capita. Poſthac hoſtilitate ſe omni abſtenturum, ſi protectionem rebellibus profugis ipſe negaverit; ſi deſinet pro aſylo eſſe Mediolanum, Galliæ inimicis.* Deceſſerat victori Gallo Hiſpanus, belloque acrius renovando accingebat ſe Rex Catholicus, cum Vrbanus, paterno in filios amore, Barberinum Cardinalem, ex fratre nepotem, ire in Galliam jubet, ſedando (ſi quæ via) diſſidio; ante tamen quam Roma excederet, vulgatur diploma Apoſtoli-

Le Cardinal Barberin.

ſtolicum, quo, zelo ferventiore, ſummus Pontifex preces pro concordia Principum indicebat: referam ipſa verba, namque eo reſcripto Barberini delegatio continetur. 1623.

Venerabilibus Fratribus, Patriarchis, Archiepiſcopis, & Epiſcopis Eccleſiæ Catholicæ,

VRBANVS PAPA VIII.

VEnerabiles Fratres, ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Tonitrua ultionis omnipotentis exterrent Europam, & furente diſcordiarum turbine concutiuntur fundamenta orbis terrarum. Conſurgunt Principes indignantes de ſoliis ſuis, & nationes ardentes odio ſitiunt ſanguinem, & ad arma properant. &c. *Tandem poſtquam accuratiſſimis precibus flagitavimus pacem minimis diſſipantes gentes, quæ bella volunt, decrevimus id remedium adhibere, quod in conſimili rerum diſcrimine, non ſemel peperit incolumitatem orbi Chriſtiano. Ergo nuper, approbante Apoſtolico Senatu, declaravimus Eccleſiæ univerſæ paſtoralem ſolicitudinem Cardinalitia legatione. Selegimus vero Franciſcum Cardinalem Barberinum, fratris noſtri filium. Creditur Pontificia conſanguinitas non levem actori publicæ cauſſæ adjungere autoritatem. Porro autem delegantes eum, quem natura nobis voluit eſſe cariſſimum, videmur luculentius paternum affectum teſtari generi humano. Nunquam certe Nos ei graviſſimum hoc terrarum tumultuantium negotium mandaviſſemus, niſi exploratum Nobis foret eam illi mentem ineſſe, & gloriam Dei & populorum ſalutem exiſtim. verum Eccleſiaſticorum Principum theſaurum ac triumphum. Nunc autem ille ad potentiſſimos Reges proficiſcitur curaturus ut exoptatâ Chriſtianæ Reip. concordiâ lætificet mœrentem Eccleſiam & propugnacula communiat publicæ incolumitatis. Timidæ ſunt cogitationes hominum, & conſilia mortalitatis non raræ ludibria exiſtunt, niſi pater luminum cordibus noſtris infundat ſpiritum ſapientiæ & fortitudinis. Quare Venerabiles fratres in partem ſolicitudinum noſtrarum vocati, congregate hoc tempore populos, & quaſi tubæ exaltate vocem veſtram. Currat Chriſtiana plebs ad arma juſtitiæ, muniatur ſacco, & cilicio, quibus lorica ſalutis conficitur, & diſtringens gla-*

1625. *dium ancipitem orationibus conflatum, profliget legiones inferni; ut pœnitentium Ninivitarum gemitus imitata, leniat iram Dei, furore ſuo terras arguentis. Tum autem eum orate, ut det verba ſua in ore Apoſtolici Legati, ne pax qua Chriſti in cœlum redeuntis teſtamentum fuit, & hæreditas, à filiis diſcordiarum temere diſſipetur. Turris fortiſſima nomen Domini, ad hanc confugiant juſti, & fides quæ montes transferre, & maria poteſt perambulare, ſentiet montes Sion eſſe in circuitu myſtica Hieruſalem, & Dominum potentem in prælio, excubare in circuitu populi ſui &c.* & infra. *Datum Romæ apud Sanctum Petrum, ſub annulo Piſcatoris, die 26. Martii 1625. Pontificatus noſtri anno ſecundo. Ioannes Chiampolus. Romæ ex Typographia Cameræ Apoſtolicæ. 1625.*

Poſt vulgatum Europâ totâ reſcriptum, Barberinus Legatus à latere, Pariſios venit; ingenti pompa exceptus, dixit coram Rege magnifice magis pro Sede Apoſtolica, quam ex re noſtra; ſumma petitionis. *Vt vi erepta reſtituerentur; ſummum Pontificem, depoſitarium fore, qualis ante id belli fuerat, donec plane diſcuſſa controverſia: alias bellum fore atrox & ſævum, cui occurrere ſtudium in præſens omne Apoſtolicæ Sedi. Quo tempore Mareſcallus Cuvrius Valtelinam invaſit, viguiſſe depoſiti fidem, illatamque ab ipſo vim, ſummo Pontifici, magis quam Regi Catholico.* Hæc Barberinus in res Hiſpanas propenſior. Rex Chriſtianiſſimus reſtitutionis quæſtionem arctiori de more Conſilio committit: convocantur extra ordinem D. Gaſto Regis frater, Cardinales, Principes, Duces & Pares Franciæ, Coronæ miniſtri quos magnos vocant, unaque Parlamenti Pariſienſis Protopræſes. Aligrius Procancellarius quæſtionem de more proponit; exin Cardinalis Richelius, cujus cauſſa in eo negotio vertebatur, ut autoris, ut promotoris, *De pace*, dixit, *ut conſervatrice humani generis, ut conſortii & fidei cæmento inter regnicolas, ut divitiarum & omnis commercii propagatrice, queis regna præcipue florent: expeti illam à ſe ut donum à Deo in Gallos optimum, & optabile. Non ita tamen de pace cenſendum (ſi rite calculus ponitur) ut omni caſu bello potior ſit. Eliciendum humano corpori ſanguinem aliquando, quo luxurians natura tepeſcat. Pacem bello deteriorem eſſe, cum vicinus Princeps indebitæ dominationi inſinuat*

nuat ſe, cum jura regni violantur, quorum ſumma ratio eſt, aut eſſe debet miniſtro primam regni curam habenti. Rei Gallicæ adminiſtratorem ſe ex ſummo Regis beneficio, id præcipue cavere ſalva ut ſit dignitas Regni quod procurat; id ſtudium ſibi fuiſſe ex quo rebus Gallicis admotus eſt, & fore ſemper. Propoſitas Regi Chriſtianiſſimo in pacem leges, autoritati ipſius, & famæ exitioſas eſſe: Apoſtolicæ Sedis legatum abuti ſacro nomine, cum ex lege depoſiti agit; permiſſam ad tempus ſummo Pontifici Valtelinæ cuſtodiam, ſub ea conditione, ſi Hiſpanus interim poſſeſſione indebita abſtineret: non abſtinuiſſe palam eſt, qui Clavennam & Bormium retinuerit, eo facto reſtitutas in integrum partes. Ex deponentis dolo & mala fide ceſſare depoſiti legem: ipſum ſummum Pontificem feciſſe litem ſuam protectione Hiſpana quam ſuſcepit indebite, factumque ex arbitro reum; ſic tribus hodie partibus conſtare litem, ſummo Pontifice, Regibuſque Gallo & Hiſpano, quæ inter duos omnis verſabatur. Quæ proponuntur in fœdus pacta, ingloria eſſe Gallis victoribus, exitioſa Italicæ libertati, Hiſpanis perutilia, neque alias proponenda. Superbire Hiſpanos ſi quando illis fortuna ridet, belloque graſſari crudeliter ubi inſultandi occaſio eſt; nunc Valtelinâ inglorie, dejectos fœdus expoſcere, quo diſſipatas in Italia vires debito temporis ſpatio reficere, Galloque per bellum victori, pace inſidiari poſſint. Neque eſſe quod procurando cum Hiſpanis fœderi, opponatur imminens Galliæ bellum inteſtinum, velut poſito ſupra Regis vires negotio: leve ex eo bello obſtaculum opulento Principi: neque bellum fore ſi munificentia tentabitur Rohanæus: largitionibus immenſis qualium capax Europæorum Rex maximus ſoporandum partium ducem, velut offâ tricipitem Cerberum: ea via bello inteſtino finem fore. Quod ſi & in Sectarios Galliæ, bello experiri placet, clerum Gallicanum hæreſi exſtirpandæ ſexcenta aureorum millia in ſingulos annos ſubminiſtraturum, impenſiſque ſuis id belli moliturum ex fide per delegatos data; ſic Regi ærarium fore integrum patrando in Valtelina contra Hiſpanos bello. Denique ſummam & ultimam rationem eſſe, quæ pro Regni gloria facit; comparatione externi belli, in quo verſatur Gallici fama nominis, bellum inteſtinum pro ſeditione accipiendum quotieſcunque Regi placuerit ſopiendum: utendum victoria, inſiſtendum famæ, neque temere abdicandam, quæ 1623.

1624. *Gallorum ſanguine pretio ineſtimabili, parta Valtelina.* Hæc Cardinalis Richelius facunde & pathetice pro more ſuo. Aſ-
Le Cardinal de Sourdu. ſenſere unanimi omnes ſuffragio, uno excepto Surdiſio Cardinale, qui reſtitui Valtelinam, procurandamque cum Auſtriaca gente quoquo modo pacem cenſebat, æmulatione in Cardinalem Richelium ex contraria opinione, ſtudio rei Gallicæ, an prono in res Curiæ Romanæ affectu, incertum. Hic finis legationi, quæ improſpere Barberino ceſſit. Sunt qui credant pro injuria acceptam illi repulſam, &, quanquam perhonorifice exceptus fuerat per totam Galliam, indignatione exitus infelicis, ab ea die exoſum Gallos: vana plane crudelitas; neque enim conſtat odiſſe ipſum nationem, à qua impenſius colitur. Res Valtelinæ in unam ſeriem contuli ab anno M. DC. XXI. uſque ad annum M. DC. XXV. quo lecta uno decurſu magis innoteſcant. Aſt non hic finis bello Gallos inter & Hiſpanos, pro Valtelina moto; qui modò Hiſpanum depulit Gallus, & ipſe in tempus ſuum ab Hiſpano pelletur, pellet denuò Hiſpanum Gallus, eunte, & redeunte belli æſtu pro libidine reciprocantis fortunæ, cui in ludibrium ſunt Regna & Reges. Redeo ad annum M. DC. XXIII. à quo diverteram.

Pamies. Cahors. Sub idem tempus finiere ad Apamienſes & Cadurcos ſeditiones duæ, in ipſo exordio. Apamiæ, antiqua & ampla urbs magnis olim clara baſilicis, præcipue monaſteriis quatuor, Ordinum quos Mendicantes vocant, clerum & Epiſcopatum ætate noſtra retinuit; illam exacto ſeculo error Calvini corruperat, deflebantque Catholici tanta antiquæ pietatis monimenta, noſtris æquata ſolo temporibus. Nondum factioni renuntiaverant oppidani, & quanquam paci Monſpelianæ ſubſcripſerat Secta omnis, obſtabat ea urbs, negabatque implere legem qua cautum, *fore poſtmodum in Sectariis urbibus municipii curam Catholicis juxta & Sectariis numero æquali diſtributam*: adſtrepebant metropoli ſuæ Fuxenſes, quorum pars magna Calviniſtæ. Reſtincta ſeditio à Caminadæo, Vignolio & Comite Carmanio: quorum hic in agro Fuxenſi Prorex, illi ambo in Edicti Camera Septimanica Præſides, cautumque, primum poſthac Conſulem Catholicum, alterum à primo è Sectariis fore, & ſic deinceps.

Les Eleus. Seditioni ad Cadurcos commotæ occaſionem dedit publicanorum inſtitutio, ſub nomine, *Electorum*, quorum munus

nus

nus eſt tributa urbibus indicta ut univerſis, diſtribuere ut ſingulis pro modo jugerum: tanta autoritas ejus muneris, ut pro perduellibus habeantur ſi qui obſtrepunt, adeo ut in provinciis in quibus valent electionum jura, tributa Quæſtoribus plane arbitraria ſint; non hîc privilegiorum ratio, non exemptionum haberi ſolita; prout dixerit Quæſtor, valet indictio. Olim concedebatur Regibus gratuita populi largitione tributum, unde illi nomen, *Octroy*, quod apud Gallos gratuitum ſonat; hodie malignitate temporum & belli calamitate tranſiit in neceſſitatem arbitrium. In provinciis, quas electionum vocant, tributi hæc ferme ratio eſt: ſcribit ad Electores Rex, ſummamque dicit, quam imponant; illi non alia cauſſæ cognitione diſtribuunt per municipia; diſtributa pecunia ſtatim exigitur, exacta in arcam refertur, cui à parſimonia nomen eſt; ſic nulla provincialium cognitione vectigal penditur. Diverſa ratio eſt provinciarum, in quibus Electionum jura non valent, apud quas (etſi tributi neceſſitas eſt) plus, minuſve indicitur pro arbitrio conventuum provincialium, qui in id rei quotannis haberi ſolent, quo patet pleniorem eſſe Regis autoritatem in electionum provinciis: qua de cauſſa Galliæ miniſtri jamdudum animo deſtinant (ſi vera fama) provincias regni omnes electionum juri ſubmittere, quo plenior ſit tributi exactio. Tum forte apud Cadurcos, ea gens inſtituta recens graſſabatur; obſtabat populus in eam diem liber, opponebatque provinciæ privilegia, ſæpe ſacramento Regum firmata, quorum vi ſtata in annos ſingulos penſione tributum redimi ſolitum: inſtabant acrius Electi, donec in ſeditionem vulgus prorumperet. Inauditum eſt duodecim hominum millia à centum alariis fuſa. Quid non poteſt fama virtutis? Theminius ejus provinciæ Prorex, audita ſeditione, alariorum ordinem ipſi militare ſolitum (cataphractos centum) citus in hoſtem rapit, & fugat, incruentâ Regi victoriâ; ruſtici profligati magis quam cæſi, in mapalia ſe quiſque ſua recipiunt velut oves poſt paſcua: ſeditionis autores duo Barrautus & Donatus in furcam acti; multitudini parcitum, ſi poſthac omni conventu abſtineret. Provinciæ privilegia vindicabat juſte ea gens, ſi abeſſet, iniqua ex omni cauſſa rebellio, neque enim ſubditi eſt curioſius inquirere in mandata Regis.

1624.

Les Coffres de l'Eſpargne.

Pais d'Eſtats.

Pais d'Eſleus.

Le Quercy.

La Compagnie des Gens d'Armes.

1623. Ornanum trucem & audacem virum Viavillius aula depellit, protelantem, cauſſaſque curioſius inveſtigantem in cuſtodiam agit; aſt non multò pôſt (qui aulæ modus) Ornanum qui dejecerat, ipſe dejicitur, quod ſequenti anno trademus.

Ineunte Iulio vitâ conceſſit Gregorius XV. Summus Pontifex, è gente Ludoviſia, poſtquam in Petri cathedra duos annos, & quinque menſes ſederat. Mitis illi animus, & (ſi ſenio non tarderetur) haud impar gerendis rebus ingenium: per ejus pontificatum ſumma rei Romanæ (quod fieri amat) penes Ludoviſium fuit, is ex fratre nepos. Gregorio ſucceſſit Maphæus Barberinus, cui Vrbanus VIII. nomen eſt; huic apud Florentinos haud ignobilis ortus, ingenii vires, litterarum amor, & ſtudium quanta eſſe poſſunt: inter liberalia poëticam coluit magno ſtudio; nec vanus labor; luſit Poëta acute, ac doctè, dùm licuit per ætatem & otium. Poſtquam Pontificii legati nomine, Europæ res magna ſæpe laude adminiſtraverat Collegio Cardinalium adſcribitur; exin variis ad Regem Chriſtianiſſimum legationibus defunctus magno Chriſtianæ rei obventu, in ſolium Apoſtolicum vocatur; vix annos natus quinquaginta. Faxit Deus Optimus Maximus ut longum vivat tantum militantis Eccleſiæ lumen; Vivat diu & feliciter, cujus anni omnino felices dici poſſent, ex quo in Petri ſolium vocatus eſt ſi non gemeret ſub belli inteſtini pondere Chriſtianus orbis.

Per ea tempora Armandus Cardinalis Richelius in primam Regni Gallici curam vocatur; munus eſt cui ſuprema autoritas ineſt. Quæcunque mandaverit in legem tranſeunt; ſi quis obſtiterit hoc ipſo reus eſt. Non ante in eum apicem evectus ea ætate homo; vix annos quadraginta natus eſt, & ſummam rei Gallicæ tenet; experientia valet, in omne negotium expeditus: adeo ut non viderit Gallia ab exordio Regni in hanc ætatem, non viſura ſit poſtmodum, qui in comparationem venire poſſit (haud ignota loquor, nedum Gallis, ſed univerſo orbi) cujus fortuna ſequentibus annis ſub Richelii adminiſtratione librabitur. Hæc quantacunque ſunt, amici gratulantur, lugent inimici & indignantur, fatentur omnes.

Eo anno actum de matrimonio inter Carolum Walliæ prin-

principem, & Henricæam Chriſtianiſſimi Regis ſororem; 1624.
de quo antequam refero, haud abs re fuerit Caroli, ejuſdem pactas cum Maria Infante Hiſpana nuptias memorare, quæ (etſi pro irritis habitæ) memoriæ tradi debent: pleraque pactis in id matrimonium initis continentur digna quæ trahantur ad poſteros, ſeu Religionem, ſeu politicam contrahendi rationem ſpectas inter principes quorum diverſa credulitas eſt. Moveor item iis accurate memorandis ex eo, quod cum Chriſtianiſſimo Rege pacta, poſtmodum in idem negotii inita comparare, curioſæ erit indaginis: hæc & illa mox referam.

Sub finem anni exacti, patris permiſſu, Walliæ Princeps diſſimulato habitu, Bukingano omnino comite (is patri, & filio inter intimos, quod rarum) Londino Caletum, Caleto Lutetiam venerat; egit incognitus quantum ſatis aulæ regiæ, urbiſque magnificentiæ & immenſis opibus curſim delibandis: dein Bayonam venit (urbs eſt in confiniis Galliæ ſita) nec longa hîc mora: in tranſitu parum abfuit, quin à Comite Gramondo ejus provinciæ Prorege in cuſtodiam *Le Comte de Gramond.* ageretur, quo momento ſolverat fortè agnitus: certe juſta erat detentio, & quanquam alta tum pax coronas inter Galliæ & Britanniæ magnæ, nihil contra jus publicum peccabatur ex larvati cuſtodia principis. Tutior erat Oceano via, majeſtatique Regiæ condigna magis; aſt raro ſapiunt juvenes, quorum ſingulare privilegium eſt, peccare ut liceat. Mantuæ Carpetanorum magnifice excipitur Princeps, ſpecieque fortuiti caſus medio vico ab Hiſpano Rege comiter ſalutatur; poſtquam deſilierant uterque à rheda: decedit Hiſpanus Principi, dextro latere (quæ honoris eſt ſedes) vehun- *La Place d'Honneur.* turque eodem unà curru in Regiam: tranſacti poſtmodum ludicris & convivali pompa dies, tantiſper dum mittitur ab Hiſpano Romam legatus, petendo ab Apoſtolica Sede programmati diſpenſatorio; quippe obſtabat fœderi hæreſis. Acceptum habet Romana Sedes matrimonium, in ſpem revocandi ad fidem Catholicam Regni. Marchio Inoyoſa, & *Inoyoſa. Carlos Coloma.* D. Carolus Coloma in Angliam delegati Regem ſacramento ſolenni adigunt in certas leges, ſub quibus matrimonium contrahi; è re Hiſpana erat. Ipſa referam verba, & ſacramentum Regis Britannici, qualia continet Originale Anglicanum, Latine ſcriptum, in hæc eadem verba.

Quod

1624. *Quod matrimonium perficiendum eſt per diſpenſationem Sanctiſſimi Domini Papæ, ſed hæc per operam Catholici Regis habenda eſt.*

Quod matrimonium ſemel etiam celebrandum eſt in Hiſpania, & in Anglia ratificari debet in forma ſequenti. Manè poſtquam Sereniſſima D. Infans devotiones ſuas in Capella abſolverit, ipſa & Sereniſſimus Princeps Carolus in Capella Regia, ſeu in aliqua palatii aula, ubi magis expedire viſum fuerit conveniant: ibique procurationes omnes, quarum virtute matrimonium in Hiſpania celebratum fuerit, legentur, & tam Sereniſſimus Princeps, quam Sereniſſima Infans præfatum matrimonium in Hiſpania celebratum, ratum habeant, cum omni ſolennitate ad hujuſmodi actum neceſſaria, modò enim nulla ceremonia, ſeu res aliqua interveniat, quæ Religioni Catholicæ Apoſtolicæ Romanæ contradicat.

Quod Sereniſſima Infans ſervos & familiam pro ſuo ſervitio convenientem ſecum deferat; quam familiam & perſonas omnes ad illam attinentes eliget, & nominabit Catholica Serenitas; modò nullum ſervum nominaverit, qui ſit vaſſallus Regis magnæ Britanniæ, ſine ſua voluntate & conſenſu.

Quod tam Sereniſſima Domina Infans, quam ſervi & univerſa ejus familia habebunt liberum uſum, & publicum exercitium religionis Catholicæ Romanæ in modo & forma, prout infra capitulatum eſt.

Quod habebit Oratorium & Capellam decentem in ſuo Palatio, ubi Miſſæ libitu Sereniſſimæ Infantis celebrari poſſint, & ſimiliter Londini, & ubicumque morabitur Eccleſiam publicam & capacem habebit prope Palatium, ubi omnia officia ſolenniter celebrentur cum cœmeterio, & omnibus aliis neceſſariis pro publica verbi Dei prædicatione, & omnium Sacramentorum Eccleſiæ Catholicæ Romanæ celebratione & adminiſtratione, proque ſepeliendis mortuis, & baptizandis parvulis: & quod præfatum Oratorium, Capella, & Eccleſia, cum tali decentia ornabuntur, quæ Sereniſſimæ Infanti conveniens videbitur.

Quod ſervi, & ſervæ Sereniſſimæ Infantis & ſervi ſervorum, eorumque filii & deſcendentes, ac familiares omnes quomodocumque ſuæ Celſitudini inſervientes valeant Catholici eſſe libere & publice.

Quod

Quod Sereniſſima Infans, ſervi & familiares prædicti valeant Catholici eſſe in forma ſequenti. 1624.

Quod Sereniſſima Infans habeat in Palatio ſuum Oratorium, & Capellam ita capacem ut dicti ſervi & familiares ut ſupra, poſſint intrare & commorari in illa, in qua una ſit porta publica, & ordinaria pro illis; & altera interior, per quam Sereniſſima D. Infans habeat ingreſſum in dictam Capellam, ubi ipſa, & alii, ut ſupra divinis officiis intereſſe poſſint.

Quod Oratorium, Capella, & Eccleſia publica ornentur cum decenti ornatu altarium & aliarum rerum, quæ neceſſaria ſunt pro cultu divino, qui in illis ſecundùm ritum Sanctæ Rom. Eccleſiæ celebrandus eſt, & quod dictis ſervis & aliis, ut ſupra, licebit ſe conferre ad dictam Capellam & Eccleſiam omnibus horis, prout illis videbitur.

Quod cura & cuſtodia dictarum Capellæ & Eccleſiæ erit penes eos qui deputabuntur à Sereniſſima D. Infante, cui licebit conſtituere cuſtodes, ne quis poſſit intrare ad faciendum quid indecorum.

Quod ad adminiſtrandum ſacramenta, & ſerviendum in Capella, & Eccleſia prædictis, viginti quatuor Sacerdotes & aſſiſtentes nominabuntur, qui per hebdomadas, aut menſes, prout Sereniſſimæ Infanti viſum fuerit, inſerviant: & eorum electio ad præfatum Sereniſſimum Regem Catholicum, & Sereniſſimam Infantem attinebit, modò non ſint vaſſalli Regis magnæ Britanniæ; aut ſi fuerint, ejus voluntas & conſenſus præcedat.

Quod ſit unus Miniſter in Ordine Epiſcopali conſtitutus Superior, cum autoritate neceſſaria ad omnes caſus, qui acciderint ſpectantes ad religionem; & Epiſcopo deficiente illius Vicarius eandem habeat autoritatem & juriſdictionem.

Quod iſte Epiſcopus & Miniſter Superior poterit corrigere, emendare, & caſtigare Catholicos Romanos, qui deliquerint, & in illis omnem juriſdictionem Eccleſiaſticam exercere: ultra hoc poterit etiam Sereniſſima Infans illos de ſuo ſervitio abdicare, quando illi viſum fuerit.

Quod dictus Superior in Ordine Epiſcopali conſtitutus, vel ipſius Vicarius poterit ſervos, & alios ut ſupra, Eccleſiaſticos punire juxta leges & pœnas Eccleſiaſticas, & illos etiam Sereniſſima D. Infans à ſuo ſervitio abdicare.

Quod

1624. *Quod licebit Sereniſſimæ D. Infanti, & ſervis, ut ſupra, acquirere Romæ diſpenſationes, Indulgentias, Iubilæa, & omnes gratias quæ videbuntur religioni, & conſcientiis ſuis competere, & undecumque libros quoſlibet Catholicos ſibi comparare.*

Quod ſervi, & familiares Sereniſſimæ Infantis, qui in Angliam migrabunt, ſuſcipient juramentum fidelitatis Regi magnæ Britanniæ; modo nulla ſit clauſula, neque verbum, quæ contradicant Religioni Romanæ in conſcientiis Catholicorum; & ſi forte ſint vaſalli Regis magnæ Britanniæ, idem juramentum ſuſcipient quod Hiſpani, utrique in ſequenti forma.

Ego N. juro & promitto fidelitatem Sereniſſimo Iacobo, magnæ Britanniæ Regi, & Sereniſſimo Carolo Principi Walliæ, & Mariæ Hiſpaniæ Infanti, quam firmiter & fideliter obſervabo: & ſi quid contra perſonas, honorem, & dignitatem Regiam præfatorum Regis & Principum, ſtatumve, & commune bonum regnorum intentari cognovero, ſtatim renuntiabo dictis D. Regi, & Principibus, aut Miniſtris ad id conſtitutis.

Quod leges quæ ſunt, vel erunt in Anglia, & aliis regnis ſpectantes ad Religionem, dictos ſervos, & alios ut ſupra laïcos non attingent, qui tum legibus, tum pœnis, contra tranſgreſſores earum impoſitis erunt exempti; & contra Eccleſiaſticos ſolummodo eorum ſuperior Eccleſiaſticus Catholicus procedere valeat, prout apud Catholicos Romanos fieri conſuevit.

Quod ſi Iudex aliquis ſecularis Eccleſiaſticum virum comprehenderit propter aliquod delictum; eum ut prædicto ſuo Superiori Eccleſiaſtico & Catholico ſtatim tradat & remittat, qui contra illum juxta canones & regulas juris procedat.

Quod leges contra Catholicos Romanos latæ, vel ferendæ in Anglia, & aliis regnis Regi magnæ Britanniæ ſubjectis, non attingent liberos ex hoc matrimonio oriundos, qui liberè jure ſucceſſionis in regnis & dominiis magnæ Britanniæ fruentur.

Quod nutrices quæ lactabunt liberos Sereniſſimæ D. Infantis, Catholicæ Romanæ valeant eſſe; earumque electio ad præfatam D. Infantem ſpectet, ſive ſint ex natione Anglicana, ſive ex alia quacunque, prout Sereniſſimæ Infanti placuerit, & familiæ ſuæ annumerentur, ejuſque privilegiis gaudeant, & potiantur.

Quod

Quod Epiſcopus & perſona Eccleſiaſtica, & Religioſa ex familia D. Infantis, poterunt retinere veſtitum & habitum ſua dignitatis, profeſſionis, & Religionis, more Romano. 1624.

Pro ſecuritate quod dictum matrimonium nullatenus aliqua ex cauſſa diſſolvetur, Rex magna Britannia, & Carolus Princeps verbo Regio pariter, & honore aſtringendi ſunt.

Praſtabunt inſuper quicquid à Rege Catholico propoſitum fuerit, ſi enim decenter, & commode fieri poſſit.

Quod filii & filia, qui ex hoc matrimonio naſcentur, penes Sereniſſimam Infantem, ut minimum uſque ad decennium educentur; & liberè jure ſucceſſionis in pradictis Regnis, ut dictum eſt, fruantur.

Quod quomodocumque loci ſervorum & ſervarum, quos Sereniſſima D. Infans ſecum attulerit, nominatos per Regem Catholicum fratrem ſuum vacare contigerit, ſive per mortem, ſive per abſentiam, ſive ex aliqua alia cauſſa, ſeu accidenti, ſubrogentur per dictum Regem Catholicum omnes ſervi & familiares, ut ſupra.

Pro ſecuritate quod totum ut capitulatum eſt compleatur, Rex magna Britannia, & Sereniſſimus Carolus Princeps, juramento obſtringendi ſunt, ut omnes Conſiliarii Regis tractatum chirographo firmare debent; inſuperque pradicti Rex & Princeps Regis fidem daturi ſunt, ſe facturos quod poſſibile eſt, ut omnia ſupra capitulata per Parlamentum ſtabiliantur.

Quod conformiter ad ea qua tractata ſunt, omnia iſta proponenda, & exponenda ſunt Sanctiſſimo D. Papa, quatenus ea approbare, Apoſtolicam benedictionem, ac neceſſariam diſpenſationem ad effectum matrimonii concedere dignetur, &c.

Memorandum quod die & anno ſupra in calce hujus tractatus memoratis, Sereniſſimus & potentiſſimus Princeps, Iacobus Dei gratia, magna Britannia &c. *Rex, Dominus meus Clementiſſimus, praſentibus atque aſſiſtentibus qui ſupra nominantur, cum multis aliis proceribus & magnatibus, dedit, praſtititque juramentum pro obſervatione hujus tractatus, ſecundum formam ſuprà ſcriptam; in ſacello aula Regia apud VVeſtmonaſterium, omnibus & ſingulis articulis prius lectis, ac publice recitatis, Reverendiſſimo in Chriſto P. Lanceloto Epiſcopo VVentonienſi, & ſacelli Regii Decano, tenente, porrigenteque Regia Majeſtati Sanctiſſimum Euangeliorum librum. In cujus rei teſtimonium, ego Georgius Calvert miles,*

Secre-

1624. *Quod licebit Sereniſſimæ D. Infanti, & ſervis, ut ſupra, acquirere Romæ diſpenſationes, Indulgentias, Iubilæa, & omnes gratias quæ videbuntur religioni, & conſcientiis ſuis competere, & undecumque libros quoſlibet Catholicos ſibi comparare.*

Quod ſervi, & familiares Sereniſſimæ Infantis, qui in Angliam migrabunt, ſuſcipient juramentum fidelitatis Regi magnæ Britanniæ; modo nulla ſit clauſula, neque verbum, quæ contradicant Religioni Romanæ in conſcientiis Catholicorum; & ſi forte ſint vaſalli Regis magnæ Britanniæ, idem juramentum ſuſcipient quod Hiſpani, utrique in ſequenti forma.

Ego N. juro & promitto fidelitatem Sereniſſimo Iacobo, magnæ Britanniæ Regi, & Sereniſſimo Carolo Principi Walliæ, & Mariæ Hiſpaniæ Infanti, quam firmiter & fideliter obſervabo: & ſi quid contra perſonas, honorem, & dignitatem Regiam præfatorum Regis & Principum, ſtatumve, & commune bonum regnorum intentari cognovero, ſtatim renuntiabo dictis D. Regi, & Principibus, aut Miniſtris ad id conſtitutis.

Quod leges quæ ſunt, vel erunt in Anglia, & aliis regnis ſpectantes ad Religionem, dictos ſervos, & alios ut ſupra laïcos non attingent, qui tum legibus, tum pœnis, contra tranſgreſſores earum impoſitis erunt exempti; & contra Eccleſiaſticos ſolummodo eorum ſuperior Eccleſiaſticus Catholicus procedere valeat, prout apud Catholicos Romanos fieri conſuevit.

Quod ſi Iudex aliquis ſecularis Eccleſiaſticum virum comprehenderit propter aliquod delictum; eum ut prædicto ſuo Superiori Eccleſiaſtico & Catholico ſtatim tradat & remittat, qui contra illum juxta canones & regulas juris procedat.

Quod leges contra Catholicos Romanos latæ, vel ferendæ in Anglia, & aliis regnis Regi magnæ Britanniæ ſubjectis, non attingent liberos ex hoc matrimonio oriundos, qui liberè jure ſucceſſionis in regnis & dominiis magnæ Britanniæ fruentur.

Quod nutrices quæ lactabunt liberos Sereniſſimæ D. Infantis, Catholicæ Romanæ valeant eſſe; earumque electio ad præfatam D. Infantem ſpectet, ſive ſint ex natione Anglicana, ſive ex alia quacunque, prout Sereniſſimæ Infanti placuerit, & familiæ ſuæ annumerentur, ejuſque privilegiis gaudeant, & potiantur.

Quod

Quod Epiſcopus & perſona Eccleſiaſtica, & Religioſa ex familia D. Infantis, poterunt retinere veſtitum & habitum ſua dignitatis, profeſſionis, & Religionis, more Romano. 1624.

Pro ſecuritate quod dictum matrimonium nullatenus aliqua ex cauſſa diſſolvetur, Rex magna Britannia, & Carolus Princeps verbo Regio pariter, & honore aſtringendi ſunt.

Praſtabunt inſuper quicquid à Rege Catholico propoſitum fuerit, ſi enim decenter, & commode fieri poſſit.

Quod filii & filia, qui ex hoc matrimonio naſcentur, penes Sereniſſimam Infantem, ut minimum uſque ad decennium educentur; & liberè jure ſucceſſionis in pradictis Regnis, ut dictum eſt, fruantur.

Quod quomodocumque loci ſervorum & ſervarum, quos Sereniſſima D. Infans ſecum attulerit, nominatos per Regem Catholicum fratrem ſuum vacare contigerit, ſive per mortem, ſive per abſentiam, ſive ex aliqua alia cauſſa, ſeu accidenti, ſubrogentur per dictum Regem Catholicum omnes ſervi & familiares, ut ſupra.

Pro ſecuritate quod totum ut capitulatum eſt compleatur, Rex magna Britannia, & Sereniſſimus Carolus Princeps, juramento obſtringendi ſunt, ut omnes Conſiliarii Regis tractatum chirographo firmare debent; inſuperque pradicti Rex & Princeps Regis fidem daturi ſunt, ſe facturos quod poſſibile eſt, ut omnia ſupra capitulata per Parlamentum ſtabiliantur.

Quod conformiter ad ea qua tractata ſunt, omnia iſta proponenda, & exponenda ſunt Sanctiſſimo D. Papa, quatenus ea approbare, Apoſtolicam benedictionem, ac neceſſariam diſpenſationem ad effectum matrimonii concedere dignetur, &c.

Memorandum quod die & anno ſupra in calce hujus tractatus memoratis, Sereniſſimus & potentiſſimus Princeps, Iacobus Dei gratia, magna Britannia &c. *Rex, Dominus meus Clementiſſimus, praſentibus atque aſſiſtentibus qui ſupra nominantur, cum multis aliis proceribus & magnatibus, dedit, praſtititque juramentum pro obſervatione hujus tractatus, ſecundum formam ſuprà ſcriptam; in ſacello aula Regia apud VVeſtmonaſterium, omnibus & ſingulis articulis prius lectis, ac publice recitatis, Reverendiſſimo in Chriſto P. Lanceloto Epiſcopo VVentonienſi, & ſacelli Regii Decano, tenente, porrigenteque Regia Majeſtati Sanctiſſimum Euangeliorum librum. In cujus rei teſtimonium, ego Georgius Calvert miles,*

Secre-

1624. *Secretarius ſuæ Maieſtatis primarius, præſentibus manu mea appoſui, die & anno ſupradictis.*

S. GEORG. CALVERT.

Retuli fideliter ex typo Anglicano pactas in matrimonium leges, rem haud indignam, quam poſteritas ſciat. Statum Catholicis in Britannia magna liberius ſpirare datur, ſtatim jacta Baſilicæ regiæ fundamenta, ponente primum lapidem Carolo Colomæ Regis Hiſpaniarum legato. Hæc inter Gregorius ſummus Pontifex mortalia explet, quod ante diximus: ſubſtitutus Vrbanus (quia novo confectũ opus) trahit in moras longiores negotium. Infecto, at non deſperato fœdere, VValliæ Princeps Hiſpania abſceſſit; honorando abſceſſu ſtipant Philippus Rex Catholicus, Carolus, & Ferdinandus ipſius fratres, Guſmannus Olivarius, & plerique Hiſpaniæ procerum, quos Magnos vocant. Neque omiſerim poſitam a Philippo Rege columnam, primo ab Vrbe milliari, quo loco disjuncti invicem Principes: illuſtrabat Opus Regium, inſcriptio in hæc verba.

Hic ubi fauſta ſors tulit ad prærupti montis radices in late patenti Campulo, ſolenni Regum venatione nobili, ſed inſolentis rei eventu longe nobiliore.

Philippus quartus Hiſpaniarum, Indiarumque Rex Catholicus, & Carolus Sereniſſimus VValliæ Princeps, pactis cum Maria Sereniſſima Infante nuptiis, ad quas petendas (i, fama per orbem) in Heſperiam properarat, dextras dederunt, & in amplexus peramanter ruentes, pacis & amicitiæ æterna fœdera nodo aſtrinxerunt Herculeo. O magnum & invictum Regem, par ſine pari: nullus mi Hercule, Hercules contra duos, ipſi potius contra omnes (perfidia frendente) duo Alcidæ ſolo, ſaloque inſuperabiles. Siſte fama, non plus ultra.

Viderunt, ſuſpexerunt, ſtupuerunt, duo Auſtriacæ ſobolis incrementa maxima, Carolus & Ferdinandus Sereniſſimi Infantes, Gaſpar Olivariorum, Excel. Comes, à belli, ſtatuſque Conſiliis ſacri Cubiculi, ac Regii ſtabuli ſummus Præfectus, Didacus Carpentis Marchio, cui fas terere ſacratioris

ris Aulæ limen. Ex Britannis Heroïbus, Ioannes Comes Briſtolius Orator extra ordinem, Guillelmus Aſtonius Legatus ex munere, Baro Kenſingtonius Prætorianæ militiæ Britannicæ Princeps. 1624.

POSTERITATI SACRVM.

Vix in Angliam redierat Walliæ Princeps cum mutatur illi, repente cum cœlo animus; eadem & Iacobo patri mutatio, autore apud utrumque Bukingamo: huic ex occultis cauſſis ſtudia tum impediendo fœderi, quanta fuerant promovendo. Bullam diſpenſatoriam conceſſerat Vrbanus, nihilque perficiendo negotio deſiderabatur; cum Briſtolius Angliæ in aula Hiſpana legatus, Friderico, Iacobi Regis genero, Palatinatum utrumque (qualis Hiſpano, qualis Bavaro poſſidebatur) nec non, & Electoratus jura reſtitui petit. Tranſit in offenſam Hiſpano Regi petitio, de qua nihil antè convenerat, ſtatimque mutuo aſſenſu à fide diſceditur. Redeo ad res noſtras: quanquam & dici poſſunt res noſtræ quas retuli, nunquam, tranſigendis Henricææ Galliarum Infantis cum Principe Walliæ nuptiis (quibus accingor) niſi poſt irritum fœdus, quod Hiſpani & Angli pepigerant.

Soluto fœdere, de quo diximus, delegati à Iacobo in Galliam Comites Carlilius, & Hollandus Henricæam Ludovici ſororem Carolo Principi ſuo, depoſcunt: deperibat virginem Princeps, viſam in tranſitu, cum Pariſios diverterat nuper molitus in Hiſpaniam iter: forſan ex ea cauſſa irritum cum Infante Hiſpana matrimonium. Rex forte tum Compendii agebat opportuno in venationem loco: lecti è Conſilio veterani, una cum Anglis Oratoribus id negotii expediunt: tandemque in leges conventum quarum ſumma hæc erat. *Compiegne.*

Pacta conventa inter Ludovicum, & Iacobum Galliæ, & Angliæ Reges, ſuper matrimonio ineundo, inter Carolum Sereniſſimum Walliæ Principem, & Henricæam Regis Chriſtianiſſimi ſororem.

I. *Diploma contrahendo matrimonio diſpenſatorium Rex Chriſtianiſſimus à ſummo Pontifice impetrabit.*

1625. II. *Poſtquam pacta in matrimonium conventa ſolenni ſacramento firmaverit Angliæ Rex, procuratorem eliget, qui nomine Principis VValliæ uxorem ducat, more majorum, in Baſilica, ritu Eccleſiæ Catholicæ, Apoſtolicæ, & Romanæ.*

III. *Celebratur Lutetiæ Pariſiorum matrimonium, qua olim formula celebratum inter Henricum* IV. *tum Navarræ Regem, & Margaretam Valeſiam, Henrici ſecundi filiam.*

IV. *Regis Chriſtianiſſimi ſumptibus vehendam Caletum Dominam Henricaam, Britannicoque legato tradendam ſub depoſiti fide; exin Caleto, in Angliam ſumptibus Serenitatis Britannicæ transfretandam.*

V. *Vbi in Angliam venerit Domina, legentur palam legatorum in id negotii procurationes, ſimul & dictæ matrimonio leges: dein fides utrinque renovabitur, actu mere politico, nullis Eccleſiæ ceremoniis.*

VI. *Principi Henricaæ; necnon & familiæ ipſius univerſæ & naſcituris ab ipſa, Religionis Catholicæ, Apoſtolicæ, & Romanæ uſus ut liber ſit, & publicus; ut item privatum ſit illi in palatio Oratorium, & publica in continenti Baſilica, Eccleſiæ ornamenta pro dignitate, & Eccleſiæ Rector qualem dixerit.*

VII. *Euangelii prædicatio, adminiſtratio Sacramentorum ex ritu Eccleſiæ Catholicæ, Apoſtolicæ, & Romanæ liberæ ut ſint Dominæ, & ipſius familiæ in omni tempore; necnon & Iubilæorum celebratio, qualia Sedes Apoſtolica per ſtata tempora indicit. Sepeliendis Catholicis aſſignandum vitandæ profanationi, concluſum pariete locum.*

VIII. *Inter Dominæ familiares futurum ſub magni Eleemoſinarii nomine Epiſcopum, cujus plena erit autoritas, omnimodaque juriſdictio in his quæ ad religionem Catholicam Romanam ſpectabunt.*

IX. *Si Clericus apud judicem laïcum conveniatur ex qualicunque cauſſa (crimine majeſtatis excepto) ad præfatum Epiſcopum: ſi capitale crimen, aut ſanguine quoquo modo expiandum, ad judicem ordinarium ſpectabit cognitio: nempe poſtquam ab Epiſcopo ſacris exolutus reus, & dimiſſus fuerit. Abſenti Epiſcopo ſubſtituetur qui ſubeat vices.*

X. *Vt in Principis aula Clericorum numerus ultra* XXVIII. *eſſe non poſſit; quos inter ſi quis monachus, ut ſit ipſi cuculli uſus, qualem regula mandat.*

XI. *Rex*

XI. *Rex pater, Walliaque Princeps ipſius filius ſolenni ſacramento fidem adigent, non obſtituros ſe quovis modo, quo minus Domina in fide Catholica Romana perſeveret.* 1625.

XII. *Familia ipſi eſto, qualis nuper Mariæ Infanti Hiſpanæ promiſſa fuerat.*

XIII. *Quos Domina in privata familia munia ſecum ex Gallia in Angliam ducet, ut Catholici ſint, & Galli indigenæ, pro delectu Chriſtianiſſimi Regis: defunctis, vel pro Dominæ arbitrio amotis, ut ſubſtituantur Catholici item, & indigenæ Galli, quales ipſa dixerit, & probaverit Rex Britanniæ magnæ.*

XIV. *Sacramenti ab hiſce familiaribus præſtandi hæc erit formula.*

Ego N. Sereniſſimis Iacobo Britanniæ Magnæ Regi, Caroloque ipſius filio Walliæ Principi, necnon & Dominæ Mariæ Henricæ promitto obſequium & fidem; & quandocumque contigerit mihi innoteſcere noxia ipſorum ſaluti, aut pernicioſa regno Anglicano, ea me ipſis, aut ipſorum miniſtris in id conſtitutis, bona fide revelaturum polliceor: ita mihi ſit ſoſpes Deus.

XV. *Dominæ Henricæ dotem fore octies centena nummorum millia numeranda Londini; nempe ſemiſſem pridie ante nuptias, ſemiſſem reſiduum poſt exactum à nuptiis annum.*

XVI. *In caſum viduitatis, reſtituenda ſponſæ dotalitia & dotem ſive in Anglia morabitur, ſive redierit apud Gallos, cujus optio penes ipſam erit: non obſtantibus (ſi quæ in contrarium) Conſtitutionibus Anglicanis.*

XVII. *Vt proprietas trientis ex ea dote ad liberos pleno jure pertineat, matre uſufructuaria remanente: ut reſervati trientes duo ad eoſdem liberos poſt matris obitum deferantur; niſi ex ſecundo matrimonio liberi forte ſuſcepti concurrerint, quo caſu per capita dividetur hæreditas.*

XVIII. *Liberorum plena educatio, uſque ad annum decimum, ut ad matrem pertineat.*

XIX. *Si uxori ſuperſtes vir ſine prole, ut inter Reges dos æqualiter dividatur: ſi viro uxor ſupervixerit ut illi ſexaginta aureorum millia in ſingulos annos dotalitii nomine accedant, feudaque nobilia aſſignentur, cum domibus regiis, quæ aſcendant ad eum reditum: ut ea feuda ſub Du-*

1624. *cali aut Comitiali titulo poſſideantur; beneficiaque, & munera annexa illis ut pro arbitrio diſtribuat vidua.*

XX. *Muliebrem mundum nurui procurabit magnæ Rex Britanniæ, cujus æſtimatio non ſit infra ſexaginta aureorum millia: ſupra eſſe poſſit.*

XXI. *Renuntiabit Domina ſucceſſionibus paternis, maternis, & fraternis quibuſcumque.*

XXII. *Lutetiani Pariſiorum & Anglici Parlamenti actis inſerendum matrimonii contractum, quo in præſens, & in futurum valeant pacta.*

XXIII. *Promittimus invicem medio juramento, Ego Ludovicus Rex Galliæ, Ego Iacobus Rex Britanniæ magnæ, obſervaturos nos ſedulò, & bona fide præfatos articulos: qui pejeraverit luat ſocio quater centena aureorum millia, in pœnam fidei non ſervatæ.*

Actum Lutetiæ Pariſiorum x. Novembr. M. DC. XXIV. per nos Regum legatos. Rupifulcaudius, Arm. Richelius Cardinales. Aligrius, Schombergus, Lomenius, pro Rege Galliæ: Carlilius, Hollandus, pro Rege Britanniæ magnæ, obſignati. Hiſce articulis palam exhibitis adjecti tres, de quibus convenerat inter Reges ſecretò tranſigi oportere, quorum hæc ſumma.

I. *Catholicos Regis Iacobi edicto nuper in vincula conjectos, non alia cauſſæ cognitione, in libertatem aſſerendos.*

II. *Non inquirendum poſthac contra indigenas, ſi qui religionem Catholicam, Apoſtolicam, & Romanam in Anglia profitebuntur, qualiter in hanc diem inquiri ſolitum.*

III. *Reſtituenda Catholicis quæ ipſis adempta quoquo modo, à promulgatione edicti præfati in hanc diem; niſi quæ penitus conſumpta fuerint.*

Lomenie. La Ville aux Clercs. Pacta in hunc modum conventa Lomenius, & Villaclericanus viri ſpectabiles, qui Regi à ſecretis erant, in Angliam deferunt, queis Rex, & Walliæ Princeps ingenti popularium applauſu ſubſcribunt. Vt læta primordia, ſubſecuti effectus triſtes ex non ſervata ab Anglis fide, infra memorabimus.

Ineunte ejus anni Aprili Butevillius, è Mommorancia ſtirpe generoſus vir, & ſumme audax, Pongibauto ſingulare certamen indicit: cauſſa duelli in incerto eſt: creditum pleriſque

riſque non aliam fuiſſe, ab æmulatione laudis gladiatoriæ, quam uterque nævo ſeculi affectabat. Butevillius honoris impatiens, quem per arma meruerant commilitones, ex ſocio tranſibat in æmulum, ferroque experiebatur promiſcue, ſi quis armorum fama valebat, quo comparatione vileſceret: quis credat tranſigendo duello lectam à Chriſtianis diem Chriſti reſurrectioni anniverſariam? Pongibautus purgatis apud ſacerdotem Chriſti Vicarium noxis, ad ſacram Synaxin proxime accedebat, cum à Butevillii interprete, Barone Chantalio, levi in aurem ſuſurro provocatur: hæſit diu inter extrema duo Pongibautus Deine cauſſam abdicaret an hominum; prævaluit falſi honoris libido, qua paſſim in vecordiam agitur nobilitas Gallica. Bini in binos pugnant: grave Pongibauto vulnus infertur, & niſi amicorum manus opportune adveniens obſtitiſſet decretoria erat pugna. Procuratore fiſci actore inquiritur in crimen; moxque animadvertitur in abſentes: capitale judicium in tabella exponitur, ſupplicio in larvas inani,& parum profuturo: nec diu in propatulo fuit, pediſſequi, & aulæ omnis ephœbi, quod aſſolet, furcam amovent: lata dein ſeutentia in id gladiatorum genus quam ante acerbior, effectu nullo. 1624. *Le Baron de Chantal.*

Receſſiſſe Anglum à fœdere cum Hiſpanis per nuptias pacto, ex cauſſa Comitis Palatini ſupra memoravimus: urgebat Iacobus Angliæ Rex, generumque, & nepotes petebat, nedum in feuda ſua reſtitui, ſed & in jura Electoratus, per injuriam tranſlata in Bavariæ Ducem: negabat Auſtriaca gens reſtitutionem fore, niſi ſub certis legibus, quarum hic tenor.

Conditiones ab Auſtriaca gente propoſitæ Palatinatui reſtituendo, ſub annum M. DC. XXIV.

I. *Si Fridericus, olim Palatinus Comes, Cæſareæ Majeſtati ſubmiſerit ſe, in obſequium perſonale, quod præſtabit coram Imperatore Domino, qua humilitate Vaſallum decet.*

II. *Poſt fidem à patre ſic præſtitam, reſtituetur ipſius primogenito feudum, cujus erit nuda patri adminiſtratio, donec vivet.*

III. *Iure Electoratus utetur fruetur Bavariæ Dux, poſt ipſius mortem ad præfatum Friderici filium redituro.*

1623. His adjecta duo capita. *Si Friderici filius, futurus ex pacta reſtitutione Palatinus, & Elector, filia Imperatoris nupſerit; intereaque dum adoleſcet, ſi in aula Imperatoris educabitur.* Inclinabat Iacobus magnæ Britanniæ Rex in eas leges, generumque apud Batavos inglorie degentem, & transfugam hortabatur quotidie per miſſos Oratores, *ne diutius precariam animam traheret: indecorum Principi qui etiamnum pro Rege agit, ſtipendiaria annona victitare impenſis alienis; turpe accipere erogatam velut mendico ſtipem: perpenderet ſe qui natura Princeps & Elector, qui dives eſt, penſione accepta degenerare, & gravem eſſe populo largienti: ſubmitteret victori Ferdinando fortunam ſuam: reſtituenda in tempore poſt longam pacem, quæ hodie ſperari nequeant, autoritatem & jura, qualia olim fuere Palatinis: indebite nunc peti quod lente fortuna operabitur, concederet illi ſpatia temporum queis mutari poſſit. Optimam & amicam naturæ medelam eſſe, quæ lente operatur; vulnera interdum ipſa curatione recrudeſcere, ſi præcipitantior eſt.* Hæc Iacobus ad Fridericum generum. Ille indicti impatiens jugi, neque obſequium perſonale quod petebatur præſtare capax, in hanc ſummam reſcribit. *Si exhibuerit ſe coram irato judice* (quod jubetur) *parum ſibi cautionis, fore ex fide data à Cæſare, apud quem pro hæretico audit: axioma id Catholicis Romanis probatum eſſe*; fidem hæreticis non eſſe ſervandam; *Quid ſperandum ſibi qui in aula Cæſarea nedum pro hæretico, ſed & pro hoſte publico, pro Germanicæ quietis perturbatore diffamatur. His accedere privata Cæſaris odia ex Bohemico bello: ſæviturum in ſe, qui Bohemorum populi afflicti caput eſt, qua nuper crudelitate in membra ſæviit; exhauſtos ferro inimico ejus regni miniſtros, quia faverant Palatinæ cauſſæ: quid ipſi Palatino ſperandum: ſuſpectam prorſus educationem filii ſui in aula Cæſaris; tenellum adhuc florem, quem, quam eſt facile metere! ſi defecerit maſcula proles, quod imminet, ſtatim ad Auſtriacos Palatina feuda tranſitura nulla reverſionis ſpe jura, Electoratus ad Bavarum: gratiam ſummam fore adoleſcenti, ſi vita permittitur: in aula Cæſaris, infanti tenello ingens fore periculum ex Romana doctrina, qua imbuetur: ſtatim Heidelberga, & toto paſſim Palatinatu pellendos proſcriptione reformatos indigenas, neque libertatem religionis fore, niſi qualem Cæſar permiſerit: eſſe ſe Palatinatus legitimum poſ-*

poſſeſſorem,natura Principem,& imperii Electorem: quid ergo? omni jure in filium tranſlato adminiſtratorem ſe ferat, qui eſt Dominus? neminem adeo hebetem eſſe, ut credat reſtitutum iri ſibi, aut filio ſuo, quæ reſcripto imperiali diviſa recens, inter Hiſpanum Regem, Bavariæ Ducem, Archiepiſcopum Moguntinum, & Neuburgum, velut inter coheredes: ſatius fore, ſi aperto bello vindicabuntur, quæ inter Principes ridiculum eſt in ſtipulationem deduci, tanquam inter privatos. Invidiâ in Auſtriacos, & metu majoris in ſe mali,paratos in ſubſidium Imperii Principes, Saxonem & Brandeburgum, ipſum Daniæ Regem in procinctu eſſe, aſſerendo per bellum in feuda ſua Principi ſpoliato; illis ſi adjungitur Britanniæ magnæ Rex, cujus præcipue cauſſam agi tota Europa clamat, deceſſura Auſtriacis feuda uſurpata,totaque late Germania vindicandam ſtatim,quæ penitus opprimitur,libertatem. Non recuſaturum amicam opem Chriſtianiſſimum Regem, Palatinis Principibus ab omni tempore fœderatum, nedum ex eo titulo, ſed ex augmento Auſtriacæ gentis majore, quam ut æquo animo ferri poſſit: eadem & ſtudia eſſe Ordinibus Batavis, quorum cauſſa præcipue agitur. Denique qui Palatinæ ad Rhenum familiæ pater, ſocer, & avus eſt, ſi quid preces enixæ, ſi quid valet publica ratio, futurum familiæ ejuſdem reſtauratorem: id Germaniam ſperare, id flagitare confœderatos Principes; deberi id filiæ afflictæ, genero, & nepotibus ſpoliatis. Hæc erat ſumma litterarum Palatini ad magnum Britanniæ Regem, quæ ſperato ſucceſſu plane vacuæ. Debuit certe ex proborum ſententia Iacobus, dum calebat adhuc fœderatis Principibus ex recenti injuria ſanguis, debuit ferrum diſtringere, Ordinibus Batavis,Duci Saxonum, & Brandeburgo adjungi, urgere Chriſtianiſſimi Regis opem nunquam afflictis denegatam; nec inanis ſpes, ſi quid pro genero valuiſſet ſocer: aſt rarus huic Principi militiæ uſus, optima certe indoles: id nævo datum quod pro Regis fortuna, vita tranquilliore fruebatur: in libros tota ipſi inclinatio, quo pacem in Anglia aluit donec vixit. Redeo ad res Gallicas.

1625.

Seguier Preſident au Parlement de Paris. La maiſon des Seguiers en Languedoc.

Per hæc ferme tempora exceſſit Antonius Seguierus, in parlamento Lutetiano alter à primo Præſes, filius Seguieri, viri ſuperilluſtris, qui in eodem Parlamento magna virtutis fama Præſes fuerat: utrique vita incorrupta, natales in Narbonen-

1624. bonenſi provincia nobiles, ex antiqua Seguierorum gente, quam per arma, & litteras floruiſſe, teſtantur vetera ejus provinciæ monumenta. Nunc de filio dicimus, qui delegationibus ad Principes exteros pro Chriſtianiſſimo Rege probe defunctus, magna integritate in publicis, magna in privatis probitate verſatus, neminem unquam læſit, profuit omnibus. Quanta viro pietas, quanta & opulentia fuerit, teſtantur ſupremæ ipſius tabulæ, queis erogavit in pauperes, Chriſti membra, triginta librarum millia annui reditus: illi vita cœlebs fuit, non alio quam virtutis, & politicæ ſtudio. Succeſſit nomini, & fortunæ, ex fratre nepos digniſſimus, Petrus Seguierus, libellorum ſupplicum in regia Magiſter, variis tum delegationibus intra, & extra Galliam clarus: hunc, poſtquam Præſidis illuſtre munus, ingenti omnium applauſu exercuerit diu & probe, ætate ſequenti videbimus regiis ſigillis admotum, moxque, poſt Aligrii mortem, Galliæ Cancellarium, quo munere promerebitur ſibi omnium vota Ordinum, ſtudens omnibus; Cleri, quia religioſus, & ſumme pius; nobilitatis, quia bellicæ virtutis amans, & gloriæ vindex quam arma faciunt; populi, quia allevandis oneribus tributa deprecabitur. Vt litterarum cultor, ut litteratorum Mœcenas munificus, ut in liberalia ſummo ſtudio inſtitutus; ut Regiæ aſſertor dignitatis, ſuo infra loco reddemus. Reipublicæ Batavorum naſcenti, quæ hodie illuſtris & potens eſt, præbuit ſe Gallia, qualis hodie ſub amico fœdere protectricem. Vix in libertatem vindicaverat ſe populus impatiens fræni, cum fautores expertus eſt Gallos: renovatum dein cum gente amica fœdus per ſtata tempora. Fortè tum metu Hiſpanæ potentiæ quæ gliſcebat in dies, & ex Palatini ruina, de rebus ſuis male ominantes Batavi, miſſis in Galliam Oratoribus petunt renovari fœdus antiquum, cui inſtabat dies, dicta in terminum: aſſenſit Chriſtianiſſimus Rex; conventumque tandem in hæc capita, queis mutua fide ſubſcriptum.

Pacta fœderi prorogando conventa, Gallos inter & Batavos XX. Iulii M. DC. XXIV.

I. *Rex Chriſtianiſſimus decies centena librarum millia Batavis Ordinibus dabit in mutuum, abhinc in finem anni*

anni numeranda: duobus annis ſubſequentibus, duodecies centena millia numerabit idem Rex, mutui item nomine; debito non ante exſolvendo, quam biennio poſt fœdus ab Hiſpano Rege cum Batavis initum. 1624.

II. *Quandocunque Regi Chriſtianiſſimo bellum externus hoſtis in Gallia moverit, ſubminiſtraturos ſe Batavi Ordines promittunt pecuniam, arma, & militem; nec petituros impenſas, niſi biennio poſt finitum bellum.*

III. *Copiarum auxiliarium, quas Gallia Batavis ſubminiſtrare ſolita, duces & præfecti, ut pro Regis arbitrio eligantur; quales dixerit, ut ipſi acceptos ferant.*

IV. *Vt pacem, aut fœdus qualiacunque inire non poſſint, ſine conſenſu Regis; neque ineundis conventum habere, niſi coram legatis Galliæ, velut in communem cauſſam vocatis.*

V. *Quandoquidem qui in præſens Gallicæ apud Batavos militiæ præeſt, religionem Catholicam, Apoſtolicam, Romanam profitetur; quia item miles in eo exercitu, ejuſdem paſſim religionis eſt; fas erit imperatori & militi, privatim exercere religionem ſuam: enimverò quia indigenæ Batavi plerique Catholici Romani ſunt, quod metu celant; fidem adigunt Oratores, daturos ſe operam apud Dominos autores ſuos, ut Chriſtianiſſimo Regi pro conſcientiæ libertate oranti fiat ſatis, ſi quo modo poteſt.*

VI. *Vt confœderationibus & pactis in utriuſque Indiæ navigationem, Galli una cum Batavis mercatoribus admittantur; ut littorum utriuſque gentis, promiſcuus ſit utrique uſus conventum.*

VII. *Vt præda invicem abſtineatur; ut parta in eam diem ex piratica, bona fide reſtituantur: ut conſtituti utrinque judices caveant ne quid detrimenti patiatur res nautica; liberum ut utrique genti commercium ſit, utroque mari; quæ utroque ſolo naſcuntur ut communia ſint pretio modico.*

VIII. *Revocanda ex nunc, & in futurum fœdera cum Zilienſibus à Batavis inita; aut ſi è re ipſorum omnino eſſe videbitur fœdus, daturos cautionem de reſtituendo, quodcunque Gallis mercatoribus piraticâ abſtulerint Zilienſes.*

Actum Compendii XX. Iulii M. DC. XXIV.

Hoc ipſo tempore mortalia explevit Henricus Dux Lotha-

1625. tharingiæ, ſuperſtitibus Nicoleâ & Claridiâ: Nicoleam Carolo Valdimontio ex fratre nepoti, nuptiali nexu conjunxerat pater: orta eo etiamnum ſuperſtite ſucceſſionis controverſia, erant qui ex lege Salica feudum maſculis debitum affirmarent; pleriquę & fœminas capaces longo apud Lotharingos uſu probabant: utriqųe ſententiæ factum ſatis, collato in conjuges utroque jure: certe potiorem fœminæ cauſſam docuit Comes Valdimontius Henrici frater, dum ſtatim ab exceſſu Henrici, etſi gradu proximior erat, deceſſit feudo in gratiam filii, à quo excludi nequaquam poterat, niſi ex capite uxoris prævaleret. Plura de his in tempus ſuum.

Ante de Viavillio diximus, ut præfecto ærarii ſummo jure: ubi incubuerat pecuniæ publicæ avara manus, ſuperbire, audacius proloqui, inſinuare animo Regis parſimoniæ ſtudium, ignarus ſæpe vitio dari magnis Regibus, quod privatis pro virtute accipitur: primorum penſiones de publico pendi ſolitæ ſtatim, eo rogante, minuuntur; ſtatim abit in deſuetudinem profuſior donandi uſus, quo Reges à privata fortuna diſtingui ſolent: eo factum, ut raro nobilium in aulam concurſu, mutaretur regiæ facies. Hæc inter privatis rebus incumbere Viavillius, Bellomercatoriſque *Beaumarchais.* ſoceri ſui ope (is gaza & opibus nemini ſecundus erat) jacturâ publicæ privatam augere fortunam. Plenum invidia eſt, quod Sillerium Cancellarium, ejuſque generum Piſieuxium dejici aula procuravit, quorum ope quæſtorium munus obtinuerat, ſi vera fama: vulgata per libellos in ipſius caput conſcriptos plura, quæ ſapiunt inimicam manum, prætereo; hinc ſuſpecta magis, quod viri caſum ſtatim ſubſequuta, forte recentibus odiis conſcripta erant; quo fit ut & pro ſuſpectis habeam ipſe, quæ de Viavillio ſcripſi, qui iis paſſim autoribus uſus ſum: id certum eſt, juſſum aula faceſſere, moxque *Amboiſe.* in vincla conjectum. Fuit ipſi pro carcere Ambaſia, unde paulò pòſt in Belgium violata cuſtodia profugus. Dejecto ſubſtituitur Michaël Marillacus, probitatis tum fama inſignis, Reginæque parenti inter fidos. Bellomercator populi ſanguine ſaginatus, vitandæ, quam ex peculatu meruerat pœnæ, fuga dilabitur; præcipua in ipſum poſtulatio ex augmento familiæ immenſo per malas artes: poſtulati item quicunque publicam pecuniam contrectaverant: formula litis

tis extra ordinem fuit, nomine *Inquiſitionis contra Rationales:* exacta adminiſtrationis ratio à decem retro annis. Ex unoquoque Parlamento lecti duo, qui jus dicerent: conventui nomen *Cameræ juſtitiæ*: Præſidi Memmio permiſſa ejus conventus prima procuratio, viro in majora nato: tandemque conventum decem ut librarum milliones penderentur à noxiis; æqua reſtitutio, ſi recte procederet; optime Iudices, peſſime quibus ejus ſententiæ executio commiſſa; quod ſtatuerant illi in noxios, hi diſtribuunt in quoſcumque publicæ adminiſtratores pecuniæ, pro modo non culpæ, ſed geſtionis, ut plus, aut minus penderet, qui plus minuſve adminiſtraſſe probabatur; quaſi in ea geſtione non liceat eſſe innocentem: hic interverſores ærarii, & qui caſte adminiſtraverant eodem ordine habiti: mali caput fuit, quod præcipui Rationalium, ſententiæ exſequendæ commiſſi, in tributum minora officia vocant, eximunt ſe, quanquam omnis deprædatio ab illis erat. Bellomercatori ingenti ære permiſſum ad Olonæas arenas exilium; portentum eſt eò divitiarum provectum hominem privatum, ut in numerato haberet unde regnum emi poſſet, qualia in Europa plura ſunt; id ego accepi à ſcientibus, & miratus ſum: quanta opulentia Galliæ! cujus qui adminiſtrant res, raro ipſius decremento, augentur ſtatim gaza & opibus quantum ſatis ut in comparationem cum ipſis Regibus venire poſſint. Iiſdem ferme diebus fati legem implevit Brulardus Sillerius, Galliæ Cancellarius: aula & rerum adminiſtratione dejectum ſupra memoravimus, quo mortalia explevit tranquillius, nullo in vitæ contemptum impedimento: ingenti contritione ſacramentorum in extremis particeps fit, infractoque animo aſpicit feralem exitum. Memorabile eſt poſtquam ipſi nuntiata à Medicis ſuprema hora, quod filium Piſieuxium acciri mandat, collectoque ſpiritu, pluribus in obſequium Regis confirmat: non alibi conſtantior in fine homo: tanta in extremis virtus Sillerio, ut hominem eſſe negaveris, niſi quod moritur. Imminente momento, quod omnium decretorium eſt, benedictionem filio impertitur, qualem à patre acceperat, in hæc eadem verba, Brulardis gentilitia: *Deus patrum noſtrorum det tibi gratiam, & omne conſilium tui cordis ſua virtute corroboret, ut glorietur ſuper te Hieruſalem, & ſit nomen tuum in numero juſtorum, & ſanctorum.* Pronun-

Marginalia: 1625. — *La Chambre de Iuſtice.* — *Les ſablons d'Olone.* — *Brulard de Sillery.*

1625. nuntianti ſacra Extremæ unctionis verba Presbytero, reſpondet mente integra, donec reſoluta in ſanguinis profluvium alvo moreretur. Inſenuerat rebus, vir politicus, ab ætate prima gradatim provectus: primis adoleſcentiæ rudimentis Lutetiano Parlamento adſcribitur; nondum viriles annos attigerat cum inſinuat ſe in Caroli IX. affectus, & gratiam. Helvetica poſtmodum legatione ſub Henrico III. probe defungitur, magno rerum Gallicarum obventu. Poſt Henrici Valeſii mortem Henrico Borbonio ſucceſſori à ſecretis eſt, Romamque extra ordinem delegatur, matrimonium ejuſdem Henrici cum Maria Medicæa ingenti ſtudio promovet, Belliporio Galliæ Cancellario tum ſenectute gravi, & invalido ſuccedit. Poſt Henrici exceſſum Ludovicum, per ætatem imparem rebus, conſilio ſuo confirmat, cunctatione reſtituit res; ſub Rege puero diſſimulat crimina magis, quam ulciſcitur, quæ labes temporum: ſæpe rerum adminiſtratione per invidiam amotus, ſæpe reſtitutus, quæ eſt viciſſitudo aulæ; demum in Deo moritur. Hæc vita Sillerii, hic fuit exitus.

Belieure.

Ineunte anno M.DC.XXV. Iacobus Magnæ Britanniæ Rex mortalitatem explet, anno ætatis quinquageſimo nono: vir erat in politicis probe inſtitutus, litterarum ſumme cultor, & populi amans; in bellicis parum verſatus pacem ſummo ſtudio aluit, donec vixit, nunquam ſubditis gravis. Illi mater Maria Stuarda, Regina Scotiæ, fœmina ingenti virtute, publico judicio cæſa tyrannice, cum eſſet ex eorum ordine quos ſupra leges natura poſuit. De filio dicenti, fas ſit mihi memorare matrem in tranſitu. Franciſci II. Galliarum Regis vidua, in Scotiam natale ſolum remeat, Henricoque Stuardo, Comiti Harlænio, adoleſcenti nobili, & comptiſſimo nubit, læta Hymenæi primordia inter amantes, triſtes exitus divortio, ſanguine, cæde. Cæſo conjuge (ex quo ſuſcepta proles maſcula) ſolio avorum dejicitur infelix mater, trahiturque in carcerem, coronatur filius primo ætatis anno; clam vinculis exſoluta Galliam dum repetit, unde præſidium ſibi fore ſperabat, ab Eliſabetha Regina Angliæ in vincla conjicitur; manet in cuſtodia annos XIX. demumque publico judicio condemnata anno M.D.LXXXVII. capite plectitur, Regina Scotiæ, cui & debita ſucceſſio Angliæ, unde illi caſus. Mariam proxime agnatam in necem dedit Eliſabetha,

odio

odio Catholicæ fidei, & ex cauſſa ſucceſſionis, cui proxima inſtabat. Quæ privatis hominibus vincula caritatis, ſanguis & affinitas; principibus ſæpe incitamenta in diſcordiam & fomenta odii ſunt; ſanè eo facto multum Eliſabethæ deceſſit de virtutis fama, qua in eam diem valuerat, neque enim ipſi in æqualem jus erat. Vt conſtantia in extremis infracta in avorum fide finierit; ut negato (quanquam vehementer expeteret) ſacerdotis officio, omni præſidio deſtituta, ſolatium in Deo invenerit, memorant eorum temporum Annales. Supervixit Mariæ Eliſabetha ſedecim omnino annos, cui demum anno M. DC. III. ſucceſſit Iacobus Scotiæ tum Rex, Mariæ filius; huic per annos viginti & tres dominatio tranquilla & læta: ſuccedit patri Carolus, ſtatimque pactum cum Henricæa Franciæ matrimonium implet; nuptiarum ſolennia in eam diem dilata, brevis expedio. 1625.

Ineunte Majo, Dux Capruſius, è gente Lotharinga Princeps, Caroli Angliæ procurator, Henricæam, Franciæ autori ſuo promiſſam, exſequendo matrimonio petit, & obtinet: dicta ſponſalibus die, Cardinalis Rupifulcaudius ſolennibus celebrandis eligitur, intercedebat Epiſcopus Pariſienſis, potiorem ſe ex eo contendens, quod nomine Epiſcopatus ſui, Regis, & totius Regiæ paſtor eſt; prævaluit titulo duplici Rupifulcaudius, tum quia Cardinalis, tum quia magnus Franciæ Eleemoſynarius, ex quo capite pro regiæ familiæ paſtore audit. Releguntur privatim in matrimonium pacta, renovatur fides: poſtridie ſubſecuta ſolennia in hunc modum. Ab Archiepiſcopali palatio in primum Eccleſiæ limen porrigebatur manuale ambulacrum, tapetibus in figuras omnes auro & ſerico variatis: ad limen aſſurgebat theatrum regia ſurſum umbella unionibus diſtincta, adamantibus, & ſmaragdis: premebantur veſtigio periſtromata, in quibus, quanquam erant ſerico & auro intertexta, ſuperabat materiem opus. Duplex theatro proſpectus erat, in Eccleſiam, & in plateam. Dux Capruſius, Angli Regis vices gerens, Carlilio & Hollando rogantibus palatium Archiepiſcopale ingreditur, quod paulò antè inauguranda Regina ſubierat, aderat parlamentum in purpura, Rex, Regina, & aula omnis. Henricæam Rex dextra, Gaſto frater læva ducunt ad nuptias: ibat virgo regia lento in majeſtatem greſſu, & quanquam ſcintillabant oculi, demiſſo modeſte vultu, ful-

Le Cardinal de la Rochefoucaut.

Carlile. Holland.

1625. tu, fulgorem obvelabat pudor velut interpoſita nube; ibat verecundiâ innocenti ſuffuſa genas, fronte placida, temperato ſeveritate riſu, ut velle crederes, ſimul & obluctari: ſupereminebat comato in faſtigium capiti, exundanteſque in verticem capillos nectebat corona regia: paludamentum liliis ſine numero aureis, longo tractu deciduum, & veſtigia lambens, levabant Principes Condæa, Contia, & Sueſſionæa: filiam proxime ſequebatur Regina parens; hanc Mompenſeria è ſtirpe regia virgo illuſtris; ſubſequebantur Guiſia, Capruſia, Ellebovia, Duciſſæ & principes.

Les Princeſſes de Condé, Conti, Soiſſons. Madamoiſelle de Mompenſier. Mes Dames de Guiſe, de Chevreuſe, & Elbeuf.

Medio Rex theatro, Gaſtoque frater ſororem Capruſio mancipant, ille venerationem inter & majeſtatem, qualia decebant reipſa ſubditum, repræſentatione Regem, carum accipit pignus, dextramque implicat dextræ. Cardinali Rupifulcaudio admoti conjuges in genua provolvuntur; iteratur aſſenſus in conſpectu populi, largitur benedictionem Cardilis; exin deſcenſus fit in Eccleſiam; virginem Capruſius manu ſuſtinebat, donec altari eam ſiſteret: poſtmodum ne quid in repræſentatione peccaret, affectato autoris ſui errore, ante miſſæ ſolennia abſiſtit ſacro, ſpecie improbantis, ſubſecuti Carlilius & Hollandus legati Angliæ: à ſacris ad profana itum; inſtruantur multiplici venatione menſæ; tripudiis feſtiva dies tranſigitur: decertatur lanceari ludo, tanta alacritate, ut pro felicis matrimonii præſagio acciperentur tam læta primordia. Non multò pòſt Bukingamus extra ordinem in Galliam delegatus, debitum Angliæ pignus vindicat Regi ſuo: filiam ſtipant Regina parens, & omnis aula, donec ad Ambianos ventum: hîc comitatui impoſitus modus: rem luctu plenam ſimul & gaudio! videt filiæ ſuæ diſceſſum reditu deſperato lacrymabunda mater: Gaſto frater, unaque aulæ nobiles Bononiam uſque progreſſi: claſſis Anglicana Reginam ſuam excipit tanta magnificentia, ut (qui ſe numero ingenti in portum effuderant) Galli, mirari deſinerent ſua. Naves, pars expeditæ in bellum, pars mole ingenti tardiores tabulata auro conſpicua, vexilla ex omni colore ſtemma utriuſque Coronæ præferebant; tabernacula intus ſpacioſa: prætoriam aſcendit Regina, unaque Dux Capruſius; videt Gaſto ingreſſum, & dum vela in altum dantur mœſtus aſpicit, ſequiturque aſpectu, & voce, donec oculis ſubducta claſſis.

HISTORIARVM GALLIÆ

Ab exceſſu HENRICI IV.

LIBER DECIMVSQVARTVS.

SYNOPSIS.

Quæ hic per ſynopſim habentur uſque ad principium anni 1625. libro præcedenti per errorem inſerta ſunt.

*V*IAVILLII *prava adminiſtratio perſtringitur: ut in vincula conjectus, ut in Caſtellum Ambaſiæ traductus, ut violata demum cuſtodia in Belgium fugitivus. Dejecto ſubſtituitur Marillacus. In Bellomercatorem Viavillii ſocerum, extra ordinem agitur, fuga ipſius vitando capitali judicio, quod imminebat, aut fingebatur. Inquiſitio in Rationales. Lecti extra ordinem judices: conventui nomen eſt,* Camera juſtitiæ, *cui præpoſitus Meſmius in Parlamento Lutetiano Præſes. Vt indicta reis pœna in numerato: ut venerint in tributum mulctæ pecuniariæ cum reis innocentes, ut indicta utriſque pecunia, non pro delicti modo, ſed muneris. Brulardi Sillerii Galliæ Cancellarii mors, & elogia; repetitur per compendium vita ipſius. Mors Iacobi magnæ Britanniæ Regis diſtricte memoratur, mox de Maria ipſius matre Regno ſuo profuga, captiva, & cæſa. De Eliſabetha demum, de vocato in Angliæ poſſeſſionem Iacobo. Deſcribuntur accurate ſolennia nuptiarum Caroli Angliæ Regis, & D. Henricææ. Dux Capruſius in eo ſolenni Caroli procurator pro Rege agit, eoque nomine contrahit: controverſia ſolenni exſequendo inter Cardinalem Rupifulcaudium magnum Galliæ Eleemoſynarium, & Archiepiſcopum Pariſienſem, unde, & quo demum exitu. Bukingamus D. Henricæam, in Angliam ducit.*

*I*NCIPIT *annus* M. DC. XXV. *Subiſius Blaveti portum invadit, ſexque naves ex improviſo captas abducit. Rohanæus & Bethunia conjuges utramque Septimaniam in bellum accendunt: qua Rohanæus arte uſus flectendis in bellum Sectariorum animis. Pathetica ipſius oratio ad populum, qua tandem evictus arma capit. Subiſius ad Garumnæ oſtia Medullorum plagam, vulgò Medocum vaſtat & diripit. Ope Toyraſſii audaces Burdigalenſes militiæ delectum habent, & Subiſium fugant. Mareſcallus Theminius*

minius Rohanæo in Septimania opponitur, Caſtri ſuburbana diripit, meſſemque utramque corrumpit. Tota ejus expeditionis moles incumbit provinciæ Septimanicæ, cujus unius ſumptibus geritur bellum. Rohanæus Somieras intercipere tentat. Miſſum opportune à Valancæo ſubſidium, hoſte fugato arcem liberat. Redeunti Caſtrum Rohanæo Theminius occurrit, pugnatque iniquo ad Petraſecatam loco: deſcriptio loci & pugnæ qua victi Sectarii. Rohanæus in conſpectu hoſtis Caſtrum progreditur. Valiacus à Butevillio, ſingulari certamine interficitur. Breda capitur. Irrita conſilia, & niſus Principum ſine effectu, procurando Regem inter & Sectarios fœderi. Deſcriptio prælii maritimi & terreſtris inter Mommorancium, Toyraſſium & Subiſium, quo pleraque continentur haud indigna, quæ poſteritas ſciat: vincit Mommorancius. Vincit item Toyraſſius. Quanta hoſtium clades terra, marique fuerit. Deditur Toyraſſio arx Martiniana, quonam modo: deditur arx Olonæa Mommorancio. Sequitur expeditio Fuxenſis à Theminio procurata: molem hujus belli ſuſtinet Occitania; Toloſa ſubminiſtrantur omnia patrando bello neceſſaria, unde exhauſta, & poſtmodum obærata urbs. Expugnantur pagi in tranſitu Regio militi obſtare auſi. Laudatur heroïca virtus Sectariorum ſeptem, Theminii tranſitui pertinaciter obſtantium in pago invalido. Obſidetur Aſyli Manſus, Bretignius à Rohanæo ſubſidium petit. Mittuntur ſexcenti legionarii, ducibus Valeſcurio & Sanblancardo, ter Regii oppugnant muros, ter ingenti clade repelluntur. Demum cœlo & ſolo adverſis ſolvitur obſidio. Sectariorum in aula Oratores proponunt nova in pacem media, ſcribunt ad ſuos, enixiuſque hortantur in pacem: tota ejus negotii moles in Rupella, & Subiſio, quibus omiſſis Rex pacem proponebat: erant qui pacem eo modo acceptam haberent, obſtabat Rohanæus: qui tandem prævalet concurrentibus paci procurandæ externis principibus. In Angliam delegatus Botruus qua de cauſſa. Bello inteſtino ſuccedit externum, quod Gallis, & Duci Sabaudo ſociale fuit contra Genuenſes, aut potius contra Auſtriacos: unde id bellum fuerit, ex varietate opinionum varie memoratur. Deſcribitur ex occaſione amplitudo Auſtriacæ gentis, & niſi Genuam amicam habet, oſtenditur parum in Italia valituram; Læta belli exordia, ſequitur expugnatio multarum urbium, reliquæ deditione accipiuntur, adeo ut ripa Genuenſis, demptis Genua & Savona tota noſtra eſſet: quanta Genuenſium conſternatio fuerit. Guiſius naves Hiſpanas in Maſſiliæ portum vi tempeſtatis actas, privata autoritate detinet, quid hinc ſequutum fuerit. Italiæ Principes excepta Repub. Veneta, Genuenſium protectionem ſuſcipiunt. Quare. Summus item Pontifex inclinat in Genuenſium partes. Submiſſum terra marique ſubſidium ingens contra Gallos & Sabaudum, ab imperatore, à Rege Catholico, à principibus Italis. Sabaudiæ Dux & Comeſtabilis æmulatione diſcordes: rebellat

bellat ripa Genuenſis; pelluntur Galli. Dux Feriacenſis quo diverſi à ripa ageremur in Aſtam caſtra movet, mox in Verrucam: ejus obſidionis deſcriptio brevis, & variæ poſt fugam Feriacenſis, inſcriptiones. 1625.

PEr ea tempora Subiſius impatiens pacis fingit properum in longinqua iter, ſpecieque transfretandi in novum orbem, inſtructa ad Garumnæ oſtia claſſe, Ream inſulam impræviſus invadit, & deprædatur: ſtatim illi adjungitur quicquid in ea plaga prædonum erat, quibus auctior ſcribit ad Rupellanos in hanc ſummam; *Illuxiſſe, aliquando tandem excutiendo jugo diem opportunam, nihil profici patientia, niſi ut (tanquam facile tolerantibus) duriora imperentur. Violatam Reformatis fidem apud Monſpelios à Rege datam; ſtare adhuc, & nova indies augmenta accipere Ludovicæam arcem, quæ ex pacto dirui debuit; Rupellam perpetua obſidione cingi: tertium jam volvi annum ex quo ſub fallaci pacis imagine, durius bello ſævitur: neque ſperandum ut in poſterum fidei datæ Rex ſtet, potius quam ante ſteterit, in vi & armis ſalutem fore: Ludovicæa arce opprimi publicam libertatem, intercludi commercium, deſolari portum, indigenas in vinculis haberi, non auſos prædia ſua colere, non in villas, aut ſuburbana ire, inania penitus & fide vacua quæ fratri Rohanæo Rex, quæ ſibi promiſerat. Audendum in cauſſa communi, & dum alto ſomno ſoporantur Catholici inſtandum; conſilia impetu valida, dilatione vaneſcere & fruſtrari.* Rupellani ad hæc (quanquam in ſeditionem proclives erant) tergiverſari, obſcure & ambigue reſpondere, donec impatiens moræ Subiſius vela in altum daret, ratus (ut res erat) ſecuturos ſtatim ſi lætum armis ſuis ſucceſſum fortuna oſtenderet. Blaveto proxime advolvitur claſſis ſinuoſæ plagæ, ubi delituit, donec occaſio irrumpendi opportuna eſſet: alta tum pace, raræ in urbe excubiæ erant; in portu ſex omnino naves nullo in præſidium milite: præmiſſæ à Subiſio onerariæ duæ ſpecie commercii, portu excipiuntur & manent: concubia nocte decem ipſi bellicas naves, totidem cymbas invehit queis mille milites lecta manus ſubvehebantur: ex inſproviſo intercipitur quodcunque in portu erat, fit in urbem aſcenſus, ſuperantur haud ægre muri: in arce labor: tor-

1625. mentis bellicis quatitur munimentum, jamque patebat ruina quantum ſatis aſcenſioni moliendæ, cum lecto raptim milite propere accurrunt Duces Vindocinenſis, Radeſianus, & Briſſacus, ſolvuntque obſidium. Subiſius hoſti impar dilabitur; naveſque ſex in portu interceptas ſecum ad Medullorum plagas abducit; nec multò pôſt ex lege Majeſtatis regio edicto damnatur: qui in eam diem diſſimulaverant Rupellani larvam deponunt, annonaque & milite Subiſium juvant.

De Vendoſme. De Rais. De Briſſac. Medoc.

Rohan. De Bethune.

Hæc inter Rohanæus & Bethunia ipſius uxor in Gallia Narbonenſi ſeditionum fomenta ſpargere qua valebant arte; utrique ingenium acre, vultus opportune mendax, Bethuniæ forma muliebris, haud ſpernendus capiendis hominibus hamus, Rohanæo lingua in quemcumque motum, faciles lacrymæ queis captatur vulgus, conſilium in omnes caſus expeditum: illa inferiorem ad Narbonenſes Septimaniam aggredi; hic ſuperiorem in confiniis Caſtri tentare; ſic diviſi conjuges qui in rebus Sectæ ſumme conveniebant. Subiſius Rohanæi frater ad Olonias & Reæ plagas cum ingenti claſſe agebat, ſeu Rupellanis ſubſidium dare, ſeu accipere opus. Primi conjugum conatus occulti; poſtquam Subiſium & Rupellanos unà junctos audiere, erumpunt in apertam ſeditionem, urgentque lenta in id belli municipia, Caſtrum, Nemauſum, Vticam, & Monſpelium: obſtant municipes, rati privatam Rohanææ gentis eo bello cauſam agi non publicam. Rohanæus inſtare precibus, ubi in irritum preces, intentare minas, ubi utrumque defecerat in commiſerationem deflectere; in templo, in media interdum platea conventu habito in omnes figuras agi, invocare pathetice Deum pro fidelium grege, dein exhibito Bibliorum ingenti volumine (cujus ipſi in oſtentationem uſus in omni loco) oſculari, amplecti ut ſalutis, ut fidei pignus, dein obortis lacrymis in hæc verba prorumpere; *Vbi patrum fides? ubi zelus Euangelio propagando? paratus ego ut vitam pro fratribus ponam, quod ſummum caritatis eſt, rependite amabo gratiam: ſi manum cauſſæ communi veſtram negatis, date illi lacrymas morienti, non erit ſolatio vacua mors quam commiſeratio veſtra præceſſerit. Devovit olim pro patria ſe Curtius, ego pro Religione & fratribus; vovit illi populus aras tanquam Deo, ego (etſi mori pro*

Le bas, le haut Languedoc.

Caſtres. Niſmes. Vſés. Montpellier.

ri pro vobis deſtino) deprecor omnem cultum, memoriam 1625.
facti peto ut maneat alte animis veſtris impreſſa. Expergiſcimini tandem & attendite, ut vanitate verborum ab iis decipimur qui ruinæ inhiant noſtræ: inſultant nobis ferro ad jugulum inimici, ſpoliatoſque autoritate & bonis in mortem depoſcunt: triſtes ex tanta fortuna reliquias inſectantur; ſic leo poſt devoratam victimam, hærentem adhuc rictibus cruorem lambit. Quid hoc eſt quod rebellio peti dicitur non Religio? ita invicem disjungimur; perimus ita, aut peribimus ſucceſſive omnes: agimur eo commento in ruinam quotquot ſumus, non alio quam temporis diſcrimine, neque aliud gratiæ iis exſpectandum, quos ſibi Rex fidos pronuntiat, quam ut ultimi devorentur. Dixit Deus, ipſa veritas Regnum in ſe diviſum deſolabitur; *Ego bonorum quicquid habeo (quod ſentio quam ſit exiguum, ex ira Regis pro vobis in me provocata) ego libertatem, ſanguinem, & vitam pro juſta cauſſa impendere paratus ſum; date mihi id ſolatii, fratres cariſſimi, ut una pereamus, ea morte, utriſque gloria erit ſempiterna. Melius dixerim, date mihi, ut una omnibus cauſſa ſit., ut collatis unà viribus, ſpiritu omnes uno, & una manu pugnemus; ita mihi credite nec peribit, nec vim patietur Religio, ita omnes ſalvi erimus.* Hæc Rohanæus Caſtri Albigenſium; hæc eadem Montalbani, & apud Realmontios, quæ urbes tædio belli civilis in fide manebant. Summa eſt apud populum ratio quæ ex Religione ducitur: inſidiatur conjux marito, in filium armatur pater, parentem abdicat filius ubi invicem de Religione controverſia eſt. Rebellant Caſtrum Albigenſium, Montalbanum, Realmontium: rebellant in Septimania inferiore Nemauſus, Vtica, Cebennæ; *Le bas Languedoc.* rebellant & Fuxenſes: indicitur in communem cauſſam erogatio, leguntur qui in templorum limine fratres in largitionem ſollicitent, hinc pecunia militi in ſtipendium. Fœminæ æmulantes largitionem zelo, monilia, armillas, muliebremque mundum omnem conferunt in communem cauſſam, his belli moles ſuſtinetur, his exhibetur Rohanæi Ducis familia, cujus bona publicata fuerant ab ipſo naſcentis ſeditionis exordio. Ferunt nunquam per ea tempora urbes Sectarias ingreſſum Rohanæum, quin cauſſam commendaturus Deo, templum ante omnia ingrederetur; provolutuſque in genua adoraret, aut fingeret; ſtipabant quo-

1625. cunque iret paſtores, ipſi aſſidere ſoliti quo venerationem oſtenderet, præferebantur quacunque iret Biblia, volumine ingenti, ad oſtentationem. Hic viro in omnes fraudes expedito dolus, hic hamus capiendo populo, cujus paſſim in ſuperſtitione omnis Religio eſt.

Medoc. *Caſtillon.* *S. Criſtol.* *Pleſſis.*

Eſpernonius utramque Montalbanenſium meſſem ferro & flamma corrumpit: Subiſius interim (dum meſſi bellum geritur) ſeptuaginta quatuor navibus ad Garumnæ oſtia penetrat, perque adverſum flumen reciprocante æſtu Medullorum plagæ advolvitur, factoque deſcenſu Caſtellionem occupat, ſimul & Chriſtophori fanum, unde prædabundus vaſtat utramque ripam, in qua Burdigalenſium prædia ruſtica & villæ ſita ſunt. Burdigalenſes ab Eſpernonio ſubſidium petunt; ille Pleſſium militiæ haud rudem ſine milite ire Burdigalam jubet accepturum à parlamento legem: jejunum & triſte urbi præſidium ab uno capite. Imminebat deſolatio agro urbi circumjecto, niſi San-Bonetus Toyraſſius mille & trecentos legionarios Campanicæ cohortis delectum opportunus inveheret, unde Burdigalenſibus pro numine tutelari acceptus eſt, valuitque poſtmodum in ea urbe autoritate, & fama.

Mommorancy Admiral de France.

Mommorancio Gallici maris præfecto, eoque nomine in maritimam expeditionem vocato contra Subiſium, ſubſtituitur bello in Septimania gerendo Mareſcallus Theminius, cui nihil eorum erat queis bellum geritur; non pecunia, non arma, non miles. Toloſa cohortem legit, ſumptibuſque immenſis bellum ſuſtinet; commeatum & arma, bellica majoris modi tormenta, omnemque in id belli apparatum ſubminiſtrat, unde exhauſta urbs & obærata per immenſos ſumptus. Adjunctus Theminio procurandis ſtipendio & annona Calmellus Senator Toloſanus, vafer homo, cujus ſtudium in privato augmento; ille dum nihil à Rege pendebatur, vocabat in tributum provinciales, ſtipendiumque militi de publico procurabat & victum; ſic deſolata provincia dum nihil imminuto tributo regio, cogitur impenſis ſuis ſuſtinere bellum ex integro. Prima in Caſtrenſes expeditio fuit, deſolandæ meſſi; militabant Theminio legionariorum ſex millia, equites ſexcenti, ſub cohortibus Normannica, Toloſana, Cruſſolia, Clauſæa, Ventaduria (hanc Dux Ventadurius privatim impenſis ſuis lectam fratri

Canons de calibre Royal.

Cruſſol. *Le Claus.*

Anno-

Annonæo permiſerat) alariorum ordines ſeptem, Mommorancii, Ventadurii, Theminii, Mongoni, Marchionum ab Ambra, Mervillii, & Comitis Vieulelii: caſtrametabantur Comes Carmanius & Marchio Ragnius. Expugnatur in tranſitu San-germerium privata domus evecta in arcem, ubi fida Sectariis ſtatio, dein diripitur & crematur. Vbi Caſtrenſium agro ſucceſſerat miles; dignoſcendo hoſti erumpit ab urbe Ferrierius, unaque alarii quinquaginta, quo numero prælium auſus occumbit; exin ferro & igne, adhuc immatura ſeges corrumpitur: mox ſecuta expeditio in fanum Pauli, & Miatam, (pagi erant fertili, ſolo Caſtrum inter & Vaurum, ſejuncti amne, cui Acutus nomen eſt) poſtridie quam admotus muris miles regius, aſcenſione ſuperatur fanum Pauli, cæſique ad internecionem qui propugnabant; Miatæ præſidium centum legionarii ſalva vita abſiſtunt: ſuccedit prædæ ignis, igni deſolatio & ruina, manetque etiamnum ſolitudo, ubi olim pagi erant. Neque incruenta nobis victoria fuit, deſiderati poſt rem ſtrenue geſtam Peyruſius vir audax, neque parum in ſtudio militari verſatus, Baro Viganus Theminii ex ſorore nepos, Gardellus, Sanlarius præfectus centuriæ in cohorte Normannica, Roquemontius, Carrieranus, & Altipullius Toloſates, ut tanto ſanguine dici poſſit carô conſtitiſſe victoria. 1625. *Mongon.* *Ambres.* *Le Comte de Vieules.* *Merville.* *Ragny.* *S. Germié.* *Ferrieres.* *S. Pol.* *Lamiate.* *Lagout.* *La Peirouſe.* *Le Vigan.* *Gardele.* *Sanlary.* *Roqumont.* *Carriere.*

Rohanæus audacia militari, & militum numero Theminio impar, aſtu potior & conſilio, à ſuperiore in Septimaniam inferiorem ſuggreditur: inclinabat Septimanici belli pondus omne in ipſius caput. Subiſius expeditionem maritimam una cum Rupellanis procurabat. Poſtquam ille ad Cebennos (populoſa eſt regio, ubi tot ſunt milites, quot indigenæ) penetraverat, conventum Anduſiam vocat, lacrymiſque & commiſeratione tandem in partes ſuas cogit: nutant Nemauſii, prohibentque ingreſſu Rohanæum, non illi, non Regi fidi: rebellant Aleſii, Vticenſes. Premebatur Somierarum viciniâ ea urbs, ubi validum pro Rege præſidium, præfecto Marcillaco; hoc ſi municipium caperetur, ſperabat Rohanæus trahere in ſocietatem belli Nemauſum. Expugnando conglobatur Cebennicus miles, è Secta nobiles in eam expeditionem vocati, turmatim accurrunt; duo peditum millia, equitum omnino ducenti Rohanæo merebant, præfectis Sanplancardo, Fretono, & Valeſcurio: hiſce copiis *De Haupoul.* *Les Cevenes.* *Anduſe.* *Alez.* *Vſez.* *Sommieres.* *S. Plancart.* *Freton.* *Valeſcure.*

1625. piis caſtra in urbem movet : oppidani omnes Sectarii, Rohanæa paſſim labe infecti grant; niſi quod arce regia dominante hærebant dubii quam in partem irent : ſpes erat Rohanæo Nemauſi ea expeditione in partes ſuas trahendi, reique patrandæ, ſubſidii ab ea urbe ingentis; ſpes item Valancæum Monſpelii, urbe inimica trepide agentem, non auſurum præſidii ſui militem emittere metu inſidiarum, intus & extra urbem : res contrà vertit, ſubſtitere Nemauſii, de Valancæo infra dicemus. In declivi oppidum eſt : Fretono viro imperterrito, Saurinoque arcis nuper pro Secta præfecto committitur clam irrumpendi munus : urbs haud ægre invaditur nemine oppidanorum propugnante, in arcem labor : Coletus, Dioüs viri audaces per obſcura ſuggreſſi, muro ingens crepitaculum admovent qua parte tenuis erat, & facile pervius : patet disjecto muro via; aſt non quantum ſatis intromittendo militi : nihil exterriti crepitaculum rurſus apponunt muro, auctoque foramine viam faciunt. Experrectus reboantis machinæ fragore Marcillacus (is arcis præfectus) fortuito milite, ut decurrenti obvius erat, præceps rapitur quò vocabat excitus fragor; ſuccenſa palea in foſſam projicitur, viſoque foramine in eum locum diſploſio ſcloporum indicitur, quo nihil intermiſſis ictibus prohiberetur ingreſſu hoſtis : illunis erat nox, eoque incerti ictus, aſt non irriti : cecidere qui crepitacula muro admoverant Coletus, & Dioüs, ſauciatus Fretonus levi in ſpeciem ictu, ex quo poſtmodum recrudeſcente per corporis intemperiem vulnere, ingenti ſuorum deſiderio moritur : reliqui in fugam acti. Rareſcentibus ad primum diluculum umbris, vi aperta peti arcem placet. Marcillacus rariore intus præſidio, per obſcura noctis demiſſo per funem milite à Valancæo Monſpelienſis arcis præfecto ſubſidium petit : hæret Valancæus dubius quid facto opus; ſi opem infert, timet ne vacuam milite & infectam arcem invadant oppidani pars magna Sectarii; timet item ne poſt expeditionem regredienti militi ſuo, via intercludatur; vocandum ſtatim ab oppidanis in ſpem capiendæ arcis Rohanæum; ſicque dum extra officium tentabit opem amicam, perditurum quod ex officio eſt; audax eſſe facinus neque probandum Regi, vix habenti quo ſe tueatur, præſidium, communicare velut ex abundanti. Accedebat quod aula dejecto

Piſieuxio, majoreque in ipſum ex recenti caſu invidia, in deterius accipienda erant, quæcumque ipſe faceret, aut promoveret. Prævalet audacia ſapientiæ, quam nec penitus exuit: oppidani exarmantur, collimantur in urbem tormenta bellica quotquot in arce erant. Manet ipſe cum mille legionariis: Verniæo ſubſidii cura commiſſa: mille omnino pedites erant, quibus in tranſitu adjungitur circumjecti ſoli nobilitas, Suellio duce (is Catholicus, primum agebat Conſulem apud Monſpelios) accurrebant turmatim in eam expeditionem Catholici indigenæ, cum Rohanæus fuga dilabitur: poterat æquis viribus experiri, maluit ſalvam habere rem Sectæ, cui decretoria pugna futura erat. Ea expeditione deſiderati Sectariorum ducenti, quos inter flos Anduſianæ juventutis, triginta ejus urbis adoleſcentes, quo factum ut Rohanæum reducem municipes diris devoverent ex ſuorum clade vecordes. Poſt eam expeditionem Rohanæus Caſtrum redire ſtatuit, qua in urbe Bethunia ipſius uxor, gravida nonum trahebat menſem; nec diu cum affertur felici puerperio liberatam. Ingens infractæ viragini ſtudium propagandæ per viri abſentiam ſeditioni, neque irritus labor: conſiliis & aſtu Malauſio in Regias partes transfugæ, multumque apud Sectarios valenti obſtitit, donec Marchio Leſinianus mille & quingentis legionariis in ſubſidium ab agro Cebennico mitteretur. Theminius venienti Rohanæo occurrit, monituſque ab exploratoribus Vianæ attineri hoſtem, huc ſigna properus rapit. Viana urbs eſt montibus circumaſperis, difficili per avia rupium acceſſu; urbi, in apertam planiciem declivi colle ſubjacet pagus cui Petraſecata nomen, circumfluit abruptis ripis amnis; hîc Rohanæus caſtra poſuerat fiſus loco. Audito magnis itineribus properare hoſtem; nihil hæret, ſimul atque in conſpectu eſſent exercitus quin ſtatim conſerenda manus, (agnoverat Theminium pugnæ avidum naturâ) vias etſi locorum genio difficiles, magis aſperat, tigna & arbores circumplicat qua tranſitus venturo hoſti; milites haſtis promiſcue & contis pugnaturos per loca diſtribuit; inſedit ima, edita, anguſta & lata, ut monebat neceſſitas. Regiis in alta nitentibus iniqua omnia, aditus ex loci natura, pene impenetrabiles; per oppoſitos aggeres impervia in plano via, ignoti anfractus. Intendebat Rohanæo fidu-

1625.

Leſinian.

Viane.

1625. fiduciam & augebat vires Caſtri Albigenſium vicinia,& amicum Sectariis ſolum ubi caſtra poſuerat ; in eo provinciæ tractu ingens erat Sectariorum vis. Theminius (cui ſæpe audacia in gloriam ceſſerat) viſo hoſte ſtatim pugnare ſtatuit : Carmanius explorando præmiſſus loco, refert abruptam eſſe viam, timendumque ne frangatur miles aſcenſu antè victus, quàm pugnare datum : his nihil motus imperator ſigno in prælium dato irrumpit ; miles in altum nititur : primum cornu Carmanius, mediam aciem imperator, reliquum agmen ductabat Ragnius. Carmanium ſubſecutæ cohortes duæ Normannica & Cruſſolia, utramque ſuſtinebant alarii centum ; atenim iniquo equis loco, quem ſaxa & aggeres aſperabant, alarii relictis equis pugnant pedites, perrumpuntur aggeres, ſuperatur aſcenſione murus, pedem refert hoſtis, & cæditur : is impetus fuit inſequentium Regiorum, ut parum abfuiſſe memorent, quin unà Vianam ingrederentur qui fugiebant, qui ſequebantur. Tegebatur muris Rohanæus, unaque duo millia militum ſupra ducentos ; fatigati prælio diuturniore regii, longoque exhauſti aſcenſu, hærent in veſtigio non progredi capaces, non regredi : pars per aſpera montis procumbunt, pars ex labore & æſtu ſiti languеſcens ingurgitat ſe aqua affatim ſumpta, gelidaque potione riget magis quam recreatur ; omnibus arma pondus inutile ſunt ex laſſitudine, ab æſtu : unde ingens ab hoſte timor. Atenim & ſua hoſti calamitas erat, eo major, quod paventes reliquiæ prælii urbem impleverant ; timebat Rohanæus irruptionem à victore, neque fidem loco habebat, donec Regii receptui canerent. Bethunia audito obſeſſum Vianæ à Theminio Rohanæum, delectu caſtri habito, huc cohortem propere mittit ; quæ liberando cohors miſſa haud parum profuit liberato, viamque Caſtrum in conſpectu hoſtis molienti ; eo ſubſidio auctior Rohanæus, ſignis expaſſis tympaniſque pulſantibus militari greſſu progreditur, Caſtroque ſuccedit. Ea expeditione magnum ſibi promeruit nomen Comes Carmanius molitus viam in rupem, quam vulgaverat aviam fama ; claruere item Ragnius, Marchio ab Ambra & Mompeyranus fratres : certe utrinque victoria fuit ; fuſi ad Petraſecatam & cæſi hoſtes, hoc ſtetit victoria nobis : lata & aperta planicie viam militi ſuo molitus dux partium, Caſtrum in conſpectu hoſtis pene-

penetravit; in hoc vicit, nedum prudentia,ſed animo, & virtute. 1625.

Cœpta ab ineunte Auguſto anni proxime recenſiti Bredæ obſidio, ſub initium menſis Quintilis anni quem memoramus M. DC. XXV. finiit læto Hiſpanis exitu. Dedita urbs Ambroſio Spinolæ, fruſtra propugnantibus Gallis, Anglis, & Batavis; eo acceptabiliore Philippo Regi Catholico, & Iſabellæ Archiduciſſæ victoria, quod incruenta fuit. Ipſo obſidii initio inſeſſæ in urbem viæ omnes, per quas commeatus inferri poterat. In eam obſidionem (de qua nemo ambigebat, quin vi & armis tranſigeretur) confluxerant turmatim Galli nobiles propugnandæ urbi, præcipui Butevillius, Brionus, Guichius, Lovinius, Granpratæus, Valiacus, Haranburius, à Sancto Prullio, Vaubecurtius, Hoquincurtus, Roliacus, Grimautius: ſed non longa his mora, poſtquam agnitum patientia opus, magis quam ferro, omnemque propulſando hoſti in commeatu vim eſſe. Gallico in urbe præſidio imperitabat Altaripanus, præfectus cohortis Gallicæ, Chriſtianiſſimi Regis impenſis militare Ordinibus Batavis ſolitæ. Memorabile eſt ſingulare certamen Butevillium inter & Valiacum, ex gladiatoria invicem æmulos, utrique imperterritus animus, (ſi probe uterentur.) Fortè tum privata ſimultate diverſi agebantur, oderantque ſe invicem, cauſſam diſſidii pro incerta habeo, eoque tranſmittam. Poſt utriuſque Bredam adventum, ſtatim ſtudia in contraria ſcinduntur Galli; & ut fieri amat diviſi utrinque amici conglobantur, ut ex privata diſſenſione haud injuria timeretur prælium fore. Iuſtinus Naſſovius, præfectus urbi, vitandæ ſeditioni, duelli copiam facit: inſtruitur in aciem ordinatam exercitus, ſpectat omnis nobilitas feralem ludum; medii inter armatorum ſepta digladiantur ambo, donec Valliacus ferro tranſigeretur: certe meliore fato cecidiſſe debuerat adoleſcens, natalibus, & virtute illuſtris. Poſt captam urbem (quo maneret memoria) inſculpta marmori hæc inſcriptio, magnifica Hiſpano nomini, Spinolæ glorioſa.

Spinola. Bouteville. Brion. Guiche. Louvigni. Grand-pré. Valiac. Haranbure. S. Preüil. Vaubecour. Hoquincour. Roliac. Grimaut. Hauterive, Maiſtre de Camp d'un Regiment François en Hollande. Iuſtin de Naſſau.

PHILIPPO IV. REGNANTE, ISABELLA CLARA EVGENIA GVBERNANTE, OBSIDENTE SPINOLA, QVATERNIS REGIBVS FRVSTRA CONSPIRANTIBVS, BREDA VICTOR POTITVR.

1625. Impatientia Hiſpani augmenti, Britanniæ magnæ Rex, Veneti, Dux Sabaudiæ, Batavique unà Ordines totis viribus promovendæ Regem inter Chriſtianiſſimum & rebelles Sectarios paci incumbunt; omnium ſtudia in gentem Auſtriacam erant ex diverſis cauſſis: Rex Britanniæ Magnæ, Palatino ſtudebat reſtituendo; Veneti & Sabaudiæ Dux in poſſeſſionem Vallis Telinæ vocabant Rhetos, intenti præſidio Hiſpano procul ea regione amovendo: Batavi Ordines, ex læto captæ Bredæ ſucceſſu metuebant; hinc factum ut Gallicæ paci procurandæ nihil intentatum relinquerent. Præcipua hujus belli momenta in Rohanæo & Subiſio ſita; hi ſi flecterentur in pacem, tranſactum negotium credebatur; evicti tandem adiguntur ut pacem ferant: intercedit Rupella, ſubſcripturam ſe negans dictis legibus, niſi arx Ludovicæa diruitur; cetera poſt in plano fore. Cauſſa negatæ pacis quam ante popoſcerat, fuit felix prælii eventus contra Batavos, quos in Regis ſubſidium properantes, prælio navali Subiſius fuderat. Lætis inſoleſcit vulgus, præſentia ſpectans, futuri improvidus. Vbi Rohanæus & Subiſius fratres, negatam à Rupellanis pacem audiunt; & ipſi negant: Rex bellum seriò movere ſtatuit, reficitur claſſis Batava, præfecto Hautino; Britannica inſtruitur navibus bellicis ſeptem: Mommorancius Thalaſſiarcha Galliæ, quicquid in littoribus Gallicis navium erat propere colligit, datiſque in altum velis Subiſium ſequitur (is tum Sancti Martini ad Ream plagas oberrabat claſſe prævalida) triginta ſex navibus quinque legionariorum millia vehebantur; ingens Mommorancio ſubſidium ex Batava claſſe, ſi pro voto ipſius regeretur. Hautinus lentus in juſſa, niſi & rebus ſuis expedirent, parum curabat Thalaſſiarcham Gallicum, numerumque augebat magis quam vires: ceterum tanta Mommorancio alliciendis hominibus vis erat, ut Hautinus, quantacunque feritate obluctaretur, manſueſceret poſtmodum, quod mox memorabimus. Duplex terra, marique expeditio deſtinatur, maritimam Mommorancius, terreſtrem procurant Toyraſſius & San-lucanus; his adjunctus Rupifulcaudius, vir ſanguine & virtute clarus, ea expeditione voluntarius. Antequam in Ream moveret Toyraſſius, dolo Rupellanos aggreditur; mille & quingentis legionariis viciniam urbis ferro & flamma vaſtat, ratus revocandum ſtatim à magiſtratu

Hautin. Mommorancy Admiral de France.

Toyras. S. Luc. La Rochefoucaut. L'Iſle de Ré.

ſtratu militem, qui ad Reæ littora ſub Subiſio agebat : ita 1625.
res ceſſit ; revocatur Rupellana cohors Subiſio militans.
Comes Lavallius ſtrenuus è Tremollia gente adoleſcens *Laval. de la*
nihil hærens quin ſeriò caſtra in urbem moverentur, huc *maiſon de la*
citus cohortem ſuam in ſubſidium rapit : milite intromiſſo *Trimouille.*
tredecim naves regiæ, caput Bayæ invadunt, queis plane oc- *Le Chef de*
cluditur portus ; ita illuſum Rupellanis. Toyraſſius recur- *Baye.*
ſante per æſtum Oceano ad Reæ plagam venit, quingentis
cymbulis : irrumpit miles regius & prohibetur, littora late
diffuſis ordinibus inſederat Subiſius, haud belli rudis ; non
alias majore mole concurſum, neque ambiguo magis exitu
anceps diu prælium. Inter hæc Mommorancius vocare in
prælium hoſtem, ſuccedere propius plagæ, belliciſque tormentis continuò diſploſis prohibere à littore Subiſianos.
Primus in inſulam Toyraſſio deſcenſus eſt, Rupifulcaudius
& Sanlucanus proxime ſecuti, viam aperiunt militi regio :
iniqua plaga eſt ; primum fallacibus aquis immergimur ;
aquas prætergreſſi alto hæremus limo, paſſimque ſinuoſis
littoribus, diverſi agimur incertis plerumque vadis : ubi
deſcenſum patitur genius loci facilem, huc impellimur remis : ubi cymba littori applicari nequit, pars nando transmittimus, pars prætergredimur tentato vado : minimum
erat quod faciebat hoſtis, quanquam pugnabat acriter, paluſtri, & voraginoſo undique ſolo, pondereque armorum
afflictabamur : circumferebatur Subiſius quò prælii moles
vocabat, equitemque peditatui permixtum diſtribuebat pro
neceſſitate periculi. Quadringentos legionarios turmatim
ad plagam oberrantes ſuſtinebant totidem, ſeu ſubſtituere opus, ſeu una irrumpere ; alæ in latera diſtributæ erant ;
reliqui Martinianam arcem tenebant, aut mare : claſſis in- *Le Fort*
imica, Mommorancii metu dilabitur : is audita fuga, ſequi *S. Martin.*
veſana in prælium libidine amens, nec ſui potens coram
hoſte (Mommorancio hic nævus erat, inter magnas virtutes, ut pugnæ impatientia vecors fieret) jam in conſpectu erant Rupellani, cum affertur Hautinum præfectum
claſſis Batavæ detrectare pugnam: cunctantem urget Mommorancius ; ille pertinaciter negat ; *injuſſum ſe ab Ordinibus Batavis, non auſurum decretoria pugna experiri cum Gallia reformatis, quibus una cum Dominis ſuis Religio eſt.* : Hæc Hautinus ad Mommorancium. Ille impatiens

pugnæ,

1625. pugnæ, gloriamque (cui ſummè inhiabat) velut furto ſubreptam ſibi lugens, provolvi genibus detrectantis, hortari, illacrymari, erigere in ſpem certam victoriæ; Batavum militem (cui una cum duce ſuo conſpiratio erat) largitione corrumpere: donec omnes ſacramento adigerentur in pugnam. Adverſus erat claſſi regiæ Auſter; aura hoſti læta & facilis primo impetu, nec diu cum mutato vento, poſtico Aquilone molliter agimur. Mommorancius prætoria vectus pugnam adornat; ingenti fragore reboat mare, circumflexa ſinuoſis anfractibus littora tremunt mille & quingentis tormentis bellicis unà diſploſis: igne paſſim & fumo miſcentur caligo lumini, gemitibus voces & confuſus clamor, incumbit navi navis; unciſque tabulatâ proxime colligantibus velut in continenti prælium geritur; pugnatur cominus, in haſtam haſta, in mucronem experitur mucro, tingitur cruore Oceanus dum ſauciati fortuito caſu ſorbentur aquis. Tubarum clangor, ſcloporum ſtrepitus, dimicantium inconcinnæ voces (ut ſe in prælium excitat miles, ut excitatur) timorem abigunt, fiduciam victoriæ augent etiam victis: Mommorancius in prora conſpicuus mole corporea ingens, micantibus ad ſolem armis, criſpatâ galeâ cui ſupereminebat ſtruthionis pluma verſatilis, manu, voce, exemplo ſuſtentat pugnam, donec inclinata in veſperam die vento deſtitueretur, & maris æſtu. Disjectâ claſſis inimica, ſauciatus miles, exhauſtus labore & prælio nauta, diſcerptæ antennæ, exciſi rudentes ſuadent Subiſio fugam ſimul & impediunt: juvat illunis nox. Rareſcentibus ad primum crepuſculum umbris, apparent prætoria & proprætoria Subiſianæ claſſis, queis à Virgine, & à Sancto Michaele vocabulum; disjectæ erant & laceræ, eoque fuga tardior. Butevillius Mommorancia è ſtirpe, audax vir, vela in Michaelem dirigit, præliumque ex improviſo adornat; hæc poſtquam diu reſtiterat deditione capitur; pugna item in Virginem longa & pertinax: circumſtat avidus in prædam miles Regius, quatuor navium impetum, una ſuſtinet; demum & raptum patitur Virgo. Aſcenſione ſuperatur prora, ad hæc pedem referre Subiſiani, ſeque in clauſtrum recipere ex tignis & aſſeribus tumultuariò congeſtis compactum: & hîc prælium acre: perrumpitur clauſtrum; recenti adhuc munimento tegit ſe hoſtis, & vitam orat. Comes Valviridus ſuorum cæde vecors negat deditioni legem fore,

Le Comte de Vauvert.

fore, niſi quam victoris miſericordia dabit: luctuoſum eſt quod ſequitur. Durandus prætoriæ nauclerus, vir audax, deſperatione in ſpontaneam mortem adigitur: promptuario tormentarii pulveris ſubmittitur ignis; fidem ſuperat repentina calamitas; diſrumpitur ſtatim ingens navis, viginti ſimul tormenta bellica parata in ictum, diſploduntur, ſtatimque ſorbentur aquis; tanta vis flammæ fuit, ut plura corpora in littus milliaris ſpatio à navi diſſitum projecta fuerint. Legi in libris Rohanæi memorialibus, quod ſine autore vix affirmare auſim: Salignius è Pictavienſi ſolo nobilis vir, Subiſio militans vi nitrati pulveris in altum actus, procul à navi incenſa, fortuito caſu in regiam cymbam rapitur plane integer, quod pro miraculo acceptum. Mommorancium impulit iſte caſus ſalvum ut haberet hominem, cui in tanta clade per miraculum pepercerat Deus. Luctuoſa præ ceteris Comitis Valviridi & Gadençurtii funera; ille Mommorancii ex ſorore nepos, hic armiger, illum ignis præcipitantior afflatum diſcerpit; hunc, dum à cymbula molitur in navem aſcenſum, expugnandæ, diſploſum è longinquo tormentum ſecat medium: deſideratus item Villanovanus vir ſtrenuus. Hic exitus pugnæ navalis, qua Rupellanis deceſſit Oceani imperium, de quo jactantius gloriabantur. 1625. *Saligni.* *Gadancour.* *Villeneufve.*

Toyraſſius facto in Inſulam deſcenſu, hoſteque fugato, in Martinianam arcem ſigna convertit; caſtra jam moverat, cum affertur ſubſidio Oloniano tribus legionariorum millibus auctum Subiſium, pugnam in aperto depoſcere: Toyraſſio mille omnino legionarii ſupra octingentos. Lentus venienti Subiſio (pro more militiæ) greſſus, Toyraſſius præceps ibat, nempe pago cui inſtabat præoccupando, ubi ante prælium ſtatuerat recreare militem cibo, qui ab heſterno deſcenſu jejunus erat: invaditur ex improviſo pagus, cibo tumultuario reficitur miles; exin in acies committitur, &, ne quid retro maneat, in quo ſpes & fiducia eſſe poſſit, igne crematur pagus. Hic ordo in prælium fuit, rorarios pugnam adornaturos (Galli *infantes perditos* vocant) Campana è cohorte lectum militem ductabant Boiſſonierus, Nargonæus, & Luſinetus: his proxime inſtabant quadringenti legionarii, queis imperitabant Tibautus, & Realſius: medium agmen regebant Bononius & Piccoletus, ſuſtinebat in utramque ma- *Les Enfans perdus, Boiſſoniere, Nargone, Luſinet, Tibaut, Reals, Bonone, Pigeolet,*

1625. manum Montautus: circumequitabant Toyraſſius Rupifulcaudius, & Sanlucanus. Adornant prælium velites, tandemque in medium agmen incumbit omnis moles: regii pro ſalute in loco inimico, Subiſiani pro gloria & præda pugnabant. Inter omnes conſpicui Toyraſſius, Sanlucanus, & Rupifulcaudius miſcentur hoſti: ſtrenue duces, legionarii ſegniter præliantur; jamque paratus erat miles ut terga verteret, cum Toyraſſius objiciens ſe in via tranſverſum: *Ite* (inquit) *commilitones, ite in fugam per calcatum ducem: ite fœda mancipia, ite victima in certam necem. Oceano claudimur, impervia & infenſa omni ex parte littora: Mommorancius naves ſecum abduxit, adverſa fugientibus elementa, ſolum inimicum, inſtat hoſtis, jugulabimur omnes in littore fugam ſubducentibus aquis. Mihi credite, effugit mortem quiſquis contempſerit, timidiſſimum quemque ſequitur, unum in virtute nobis præſidium eſt.* Reſtauratur pugna quam ante acriùs; poſt longam diſploſionem exhauſto penitus pulvere tormentario, dimicatur ferro, crudelius quia cominus: demum vergente in occaſum ſole nutant Subiſiani, nec diu cum in apertam fugam rapiuntur. Victoriæ inſtat regius miles, necat obvios; qui ſe præcipiti fuga proripiunt, in limoſa paludum adiguntur, ubi pars mergitur, pars collo tenus aqua obtegitur, pars arundinibus & juncis deliteſcunt; trucidati in via obvii donec ira & dies deficerent. Quadrigentos hauſit fallax & incerta palus, ferro cæſi octingenti quos inter Vergerius-Malaguetus caſtrametator, Bellebatus cohortis præfectus, Bougenus cohortis item præfectus, & Foranus; Subiſius fuga dilabitur, cymbaque vectus in Olonam inſulam penetrat, inde non multò pòſt in Angliam pervehitur, adeo ipſi ſuſpecta erant nedum Galliæ littora, ſed & ipſa Rupella, ubi ab acceptâ clade peſſime audiebat. Arx poſtridie deditur; quonam modo accuratius memorabo: Foreſtus acri vir ingenio, neque degener à Toyraſſio fratre, dum ea nuper plaga incuſtodite commeabat, ab hoſte captus, forte tum in vinculis Martiniana in arce habebatur: fugato Subiſio, victore Toyraſſio Parc-Archiacum argis præfectum adigir, ut ſe interceſſore utatur erga fratrem; arce abſiſtit, militique præſidiario vitam impetrat & libertatem: ſic liberavit hoſtem qui apud hoſtem erat in vinculis. Rex Toyraſſio Inſulam, & arcem

Montaut.

Verger-Malaguet, Mareſchal de Camp.

La Foreſt.

Parc-d'Archiac.

arcem cum omni imperio committit, quibus non erit minor 1625.
gloria ab hoſtis externi irruptione in tempus ſuum conſervatis, quam in præſens eſt ex receptis. Eo prælio è regiis cæſi, aut ſubmerſi undis trecenti, quos inter præcipui Baro Cauſſæus, Berbizius, Herovillæus, Beſſacus, Puteanus, Realſius in Campana cohorte centuriæ præfectus, Beſchemorus, & Pontullius. Sauciati poſt rem ſtrenue geſtam Vilaveteranus, Marquæus, Lucinetus, Tronvillius, Guitautus-Comingius, Thibautus, Nargonæus. Poſt captam Ream Mommorancius victor, plagæ Olonææ advolvitur, factoque in Inſulam deſcenſu arcem obſidet, quam Subiſius recens conſtruxerat, fiſus loco: nec longa obſidio; fama acceptæ cladis, fugaque Subiſii San-juſtæum adigunt ut à victore legem acciperet ultro, ita arx dedita. Mommorancio & Toyraſſio multum Rex debuit ea expeditione, qua Rupellanis deceſſit dominium maris: quo ſe impotenter extollebant: multum item debuit Sanlucano, & Rupiſulcaudio in quorum virtute haud leve momentum fuit victoriæ obtinendæ.

Cauſſé. Berbize. D'Hero-ville. Beſſac. Du Puy. Reals. Beſchemore. Ponteuil. Villevieille. La Marque. Lucinet. Tronuille. Guitaut. Comenge. Thibaut. Nargone. S. Iuſt.

Theminius in Fuxenſes progreditur (anguſta eſt regio, quam ab Hiſpania dirimunt Pyrenæi montes, amne irrigua, cui ab auro, cujus ramenta trahit, illuſtre nomen eſt, *Aurigera*) rarus illi miles per deſertiones; qui ſub ſignis manebant, pars ſtipendio deſtituti intendebant murmura & minas, magiſque regebant quam regebantur; pars morbis autumnalibus afflicti miſſionem petebant, defuncti æſtivali ſervitio, cui locaverant operam. Obſidionem urbium quæ rebellaverant moliri juſſus imperator, omnium erat indigus per quæ obſidentur urbes. Ex adverſo Fuxenſes abundabant commeatu omni, arma illis & pecunia quantum ſatis: augebat fiduciam, quod Rohanæus ſpem ſubſidii faciebat prima quaque die ſubmittendi, ſi opus eſſet. Quæ ineunte æſtate promptuarium belli fuerat Toloſa, adhuc interpellatur; ipſe Toloſam venit Theminius, parlamentoque in conſcientiam ejus belli vocato, militem, commeatum, & arma petit: *id Regem expoſcere, quod è re provinciæ futurum ſit*; rara Oratori facundia exſequi aſſueto magis quam loqui: ſed quid facundia opus in perſuaſos? aperit alma provinciæ parens armamentarium ſuum, totamque exhaurit ſe expeditioni promovendæ Toloſa: tormenta bellica, pulvis, nitratus

Themines en Foix. L'Ariege.

1625. omnis commeatus, miles & arma impenſis noſtris ſubminiſtrantur, unde urbs poſtmodum obærata, nihil remiſſo ex ſpontanea largitione tributo quod Regi pendi ſolet. Primi ejus expeditionis conatus Regi ex voto, Sectariis contrà ceſſere: Calmontium, Bordæ, Savaratum Caſtra invalida, oppugnantur, oppidanorum metu, magis quam Regiorum vi. Per noctem proripiunt ſe in fugam municipes, corruptiſque frumentis & vino cremant ipſi domos ſuas, fugiuntque in Aſyli Manſum, ubi aſylum fore ſperabant. Borreti pagus flamma & ferro à regiis deſolatur, jugulantur ſine delectu oppidani, & miles, quia contra belli legem ſuſtinuerant bellici tormenti aſpectum in loco invalido: Baro Meſlæus, recuſante ſpontaneam deditionem Theminio, murum aſcenſione ſuperat, cædes eſt pro ira & furore victoris; poſtquam lanienæ impoſuerat modum ſatietas, trahuntur in patibulum dedititii, finiuntque omnes in furca uno minus, qui carnificem agere tulit pro vitæ beneficio; triſte ſpectaculum, & (quanquam è jure belli eſt) rarò inter indigenas, civili bello uſurpatum! Nec prætermitti debet virtus heroica, digna certe quæ trahatur ad poſteros: per Iambonetum Theminio tranſitus erat, huc ſeptem è Secta milites improvide accurrunt inhibendæ viæ: indignatus imperator loco invalido obſtare auſum hoſtem, hic caſtra ponit ira vecors, nec ſui compos: tentata aſcenſione muri, ter, quaterque repellitur; miles præſidii, commeatus, & pulveris nitrati defectu per obſcura noctis diſceſſum meditatur: dilabitur explorandæ viæ unus è ſeptem, lenteque ſuggreſſus dein ad ſuos redit: vigil ad murum miles, ratus hoſtis exploratorem eſſe, ſclopeto diſploſo comminuit ſocio femur, ejulat ſauciatus: vigil, detecto errore, ex agnita ſocii voce, egreditur, impoſitumque humeris ad Caſtrum defert: is aperire quam exploraverat viam; *irent, fugaque prariperent, ſe patibulo quod inſtabat, exſoluturum ſe debita omnium; nec deprecari mortem, qui victima pro fratribus erit.* Illi, *negare abſtituros ſe, potius morituros una omnes ferro ad manum, nec inulta cæde, quam ſi unus ſine prælio pro libidine hoſtis patibulo ſuffigetur.* Poſtquam enixis precibus impetraverat, ut fuga proriperent ſe: interceſſere frater, unaque patruelis, negantes id pati poſſe ſanguinem quo conjuncti erant. Ille, *quando* (inquit) *honeſta morte vita infelici finem quæritis, non invideo vobis hanc*

Calmont. Lasbordes. Sauarar.

Borret.

Le Baron de Meſſe.

Iambonet.

hanc gloriam, qui una viximus fratres, una & moriemur. 1625.
Dilapſis ſociis (quia impares prohibendo hoſti ſi in murum aſcenderet) aperiunt portam, deſertique fiduciâ loci irrumpentes, ferro tranſigunt, donec ſatiati ultione & ſanguine numero vincerentur; dignum erat remuneratione heroicum facinus; Theminius implacabilis in furcam agit: certe parum abeſt iſta virtus ab actis heroüm egregiis, quæ uſque ad miraculum evexit antiquitas, hoc unum intereſt quod illi dignius memorantur.

Subſequitur in Manſum Aſyli expeditio Rohanæo & Sectariis læta, exitioſa Catholicis, Theminio ingloria; fuere qui crudelitate regiorum provocatam in ipſos Dei ultionem vulgarent. Regi in eam expeditionem merebant ſeptem legionariorum millia ſub cohortibus Normannica, Cruſſolia, Ventaduria, Valhacæa, Aquabonæa, Mirapicenſi, Durbana-Fuxenſium, Anſigniana, Malhacia, Paſſæa: peditatui adjuncti ſexcenti alarii ſub alis Mommorancia, Ventaduria, Carmania, Mervillæa, Florambellia: caſtrametabatur Comes Carmanius Fuxenſium prorex, Mareſcallus Theminius imperatorem agebat. Vrbs modico amne alluitur, cui nomen *Ariſia*, per interpoſitum alveum quatiuntur muri. Bretignius Sectariorum in agro Fuxenſi præfectus ad Rohanæum ſcribit (iſtum ab agro Cebennico Caſtrum remeabat) in hæc verba: *Obſeſſum à Theminio Aſyli Manſum, rarum in urbe militem, proſpiceret ſubſidio actutum ſubmittendo, ſic ſalvum fore municipium cujus fortuna (qualiſcunque fuerit) triſti aut læto præjudicio communem in ea provincia reformatorum cauſſam ad ſe trahet. Valetam emeritum militem propulſandæ obſidioni electum à ſe, miſſumque in urbem cum omni imperio, illi adjunctum Arbuſtium longa experientia in omnes belli caſus expeditum: ceterum tantam eſſe obſidentium vim, qua octo tormentis bellicis inſtant, ut brevi ſubſecutura deditio ſit, niſi ſedulo & cito proſpicitur.* Rohanæus ad hæc nihil cunctatus Luſiniano partem exercitus ſui committit, cujus ſubſidio tormenta bellica Caſtrum inveherentur, ipſe delectu habito Revellum cum milite properat; poſtridie numerato viritim ſtipendio in agrum Fuxenſem dimittit legionarios ſexcentos, Valeſcurio duce. Huic ſubſidio tranſitus erat per Carlarium, cujus municipii rector Leranus, priuatis ſimultatibus Bretignio infenſus; ea

Le Mas d'Aſil. Normandie. Cruſſol. Ventadour. Valhac. Aiguebonne. Mirepoix. Durban. Anſignian. Malhac. Lapaſſe. Merville. Florembel. Le Comte de Carman. Mareſchal de Camp. L'Ariſe. Bretigni. Valete. L'Arbouſt. Revel. Valeſcure. Carla. Teran.

1625. cauſſa fuit cur procurato à Bretignio militi obſtaret, negans fore illi, Carlario tranſitum, odio in autorem: obſtantem Rohanæus miſſo Auroſio hortatur, viam ut militi faciat in communem cauſſam vocato; detrectantem commotus in ſeditionem ab Auroſio populus (ita Rohanæus mandaverat) cogit. Sexcentorum major numerus quam ut ex improviſo in urbem penetrarent: primum trecenti per obſcura noctis ſuggreſſi; nec multò pòſt ubi ex voto ceſſerat tranſitus, ſubmiſſi totidem duce San-Blancardo, in quo Sectariis magna erat fiducia. Invaleſcentibus morbis autumnalibus, rareſcunt ordines, parumque provido belli duce (cujus omnino genius, pugnare & vincere) deficiunt commeatus, arma, tormentarius pulvis, ea demum omnia quibus tranſigi ſolent obſidia, & adhuc Toloſa ſubſidio ſubmiſſo ſuccurritur: ſubminiſtrantur à Capitolinis, autore parlamento, pali & ligones provehendis vallis; quatiendis muris tormentarius pulvis & tormenta bellica; aſſeres ſolido è robore regulati & faciles tegendo militi dum propius, muris oppugnandis admoveretur: aſt in irritum ceſſere ſubſidia hæc quantacunque: bis tentata per vim apertam in muros aſcenſio, bis inglorie fuſi, totidem magna clade cæſi regii. Appetebat hyems iniqua obſidiis, imbribus continuis limoſa humus, amnis vado immeabilis, aquæ tota late planicie reſtagnantes, ſubſidio recenti auctus præſidii miles, Theminium tandem impellunt, ut obſidium ſolvat: tumultuarium eſt quodcunque in eo diſceſſu actum à regiis, ut dici poſſit ſoluta obſidio in fugæ modum. Hærebant paludoſo limo tormenta bellica, &, niſi miles defectu boum, locaſſet operam eruendis, venerant in poteſtatem hoſtium. Hic obſidionis Aſylianæ exitus. Erant qui Comitem Carmanium ſiniſtri eventus autorem facerent, hinc ducto argumento, quod in Fuxenſi provincia prorex, metuebat ſibi minorem apud indigenas autoritatem fore, poſtquam Sectariorum factionem male perdidiſſet: his ſine autore vulgatis minor habenda fides, vel uno magnanimitatis indicio, qua Carmanium natura dotavit. Magnum ſibi in ea obſidione promeruere nomen San-Blancardus, & Valeta; ille vir natalibus nobilis, multumque Rohanæo æſtimatus, hic vili ex ſtirpe, bellica virtute illuſtris, ſed infelix; quippe ruinam ſtrenue propugnans, prohibenſque regios magna vi, glande ictus occubuit.

Auros.

S. Blancard.

Inſo-

Inſoleſcit lætâ fortunâ hoſtis; diſtributoque in hiberna 1625.
Theminii milite, ferro & flamma vaſtat Fuxenſem agrum; vaſtationi addita præda ingens. Marchio Luſinianus Rohanæi legatus, ſtudio prædæ, redemptoribus Salinarum inſidias ſtruit, dum ab inferiore in Septimaniam ſuperiorem commeant: prædâ ovans Revellum recipiebat ſe, nihil ab hoſte metuens, cum in Marchionem ab Ambra caſu fortuito incidit, is quinquaginta omnino alariis pugnam auſus, *Ambres.*
fugato & cæſo hoſte prædam recipit. Magna Sectariorum clades; inventi inter cæſos Moncluſius, Margaritti fratres *Monclus.*
viri nobiles, reliqui è vulgo erant: è Regiis cæſus Cambia- *Marguerites.*
cus poſt rem ſtrenue geſtam. Præcipuum ejus pugnæ mo- *Cambiac.*
mentum in Marchione ab Ambra & Mompeyrano fratribus, *Mompeyrant*
quorum virtutem ſæpe cum laude memorabimus annis ſubſequentibus. Ridiculum eſt, quod hiſtoriæ Gallicæ Autor neſcio quis, inter mortuos annumerat Maſſaguellum, etiam- *Maſſaguel.*
num hodie ſuperſtitem (nempe anno M. DC. XLII. quo hæc ſcribo.) Nemauſenſes (quorum conſilia poſt Subiſianam cladem procul ſeditione fuerant) audito ſucceſſu ad Manſum Aſyli proſpero, rebellant ſtatim, Rohanæumque vocant ſæpius antè repulſam paſſum: adeo apud Sectarios ex rerum eventu, vigebat fides.

Interea qui agebant in aula paci procurandæ Sectariorum Oratores, quos inter præcipuus Milleterius, acri vir inge- *La Milletiere.*
nio, & fidei probatæ, quo neminem Secta potiorem habuit, ſcribunt ad ſuos; *Reformatorum cauſſam deploratam penitus in aula Regis, & niſi actutum proſpicitur, quærendum fruſtra remedium malo inveterato. Victorum eſſe (& fuiſſe ſemper) ut legem dicant victis: eam ita proponi in præſens à Rege (ſubductis Rupella & Subiſio) vita, bona, libertas omnis, urbes, muri, munera, penſiones, vadia, jura demum omnia in eam diem poſſideri ſolita reformatis, ſalva ut illis ſint, & integra, qualia Nannetico edicto continentur: Nautica lege cautum cum ingruit adverſa mari tempeſtas; ut jactu mercium, nautis proſpiciatur & navi: ſi Rupella & Subiſius abdicantur reliqua ſalva fore.* Caſtrenſes acceptam habent legem, & pars magna ſuperioris Septimaniæ urbes. Aleſii item tanto impetu in quamcunque pacem feruntur, ut penitus à Rohanæo deſciſcerent; prohiberentque aditu venientem: ille in adverſos caſus ibat audentior, doloque

1625. illudebat urbium oppidanis vim rarò uſurpare ſolitus. Memorat ipſe in memorialibus libris, *coactum ſe, pervicacia ſociorum, injectione manus extrema tentare, poſtquam agnoverat obſtinatum eſſe Caſtrenſibus in recta animum: præcipuoſque ejus municipii, quorum autoritate corrumpebatur vulgus, in vincla conjectos, traducere ad Ruthenos, donec ferocitatem exuerent.*

Interea Rohanæus deſperata Subiſii fratris ſalute, deſperata item cauſſa communi ex diſcordia quæ Sectarios inter gliſcebat; per utramque Septimaniam, per Ruthenos, Cadurcos & Cebennos ire redire inquies, indicere urbium conventus, lacrymis, & omni dolo inſidiari delegatis ſi flecti poſſent, donec tandem coinciderent omnes in votum idem. In communem cauſſam flectendis vulgi animis haud parum contuliſſe fertur Bethunia ipſius uxor, præcipue apud Caſtrenſes, ubi per id belli morata. Sanè ſi perſtitiſſet Rex negandæ acriter paci, non erant Rohanæo vires, aut dolus queis obſtare poſſet. Cauſſa pacis Gallicæ, bellum externum fuit; promotores Rex Britanniæ magnæ, Veneti, Sabaudiæ Regulus, & Batavi Ordines. Enimverò, quia Sectariorum præcipui queſtus erant ex violata fide, quam Rex Monſpelii dederat, placuit magnæ Britanniæ Regem fidejuſſorio nomine adhiberi contractui, quo magis valeret. Neque omitti debet, quo tempore nectebantur moræ in pacem, Subiſium in Angliam profugum, Regi Carolo autorem fuiſſe ſubſidio Sectariis Galliæ ſubmittendo: ſecreta tum huic Regi indignatio contra Gallos, ex violato (ut ajebat) jure gentium in perſona legatorum, quos in Galliam nuper miſerat; molliendæ ex facto invidiæ, (quanquam nihil erat quod juſte queri poſſet) extra ordinem in Angliam delegatus Botruus, acerrimi vir ingenii placat iratum Regem, impetratque novi ut legati mittantur, cum quibus conventum tandem in novi leges fœderis Reges inter Galliæ & Britanniæ magnæ, Rempublicam Venetam, Sabaudum, & Batavos, nempe minuendæ Auſtriacæ dominationi, quæ Europæ audacius minabatur. Hæc Botruus in Anglia accurate, cite, & fideliter negotiatus, qua arte haud parum valet: ſic ex pace Gallica bellum externum fuit, quod è re Europæorum Principum haud parum erat. Paucis notum eſt quo tempore bello premebantur Sectarii, deſperatis cauſſæ com-

Madame ... Bautru.

communis rebus, miſſos à Rohanæo, ad Catholicum Regem petendo ſubſidio Roſſelierium & Camporotundium, diverſis itineribus, quo alteruter tutò appelleret: felice in Hiſpaniam tranſitu, ſecreta utrique cum Comite Olivario conſilia ſunt quorum hæc ſumma; *Catholicum Regem pecuniam Rohanæo ſubminiſtraturum, ſi ſeriò bellum geſſerit*. Longior negotiatio fuit, quam ut crederet Rohanæus ex voto ceſſuram; quo factum ut non exſpectato Oratorum reditu, urgentibus Rege Anglo, Venetis, & Sabaudo in pacem conveniret. Ea nondum promulgata Camporotundus à Marchione Ragnio in via interceptus Toloſam in vinculis mittitur: in pacem edictum parlamenti Princeps Maſuyerus à Rege acceperat; vulgare diſtulit donec à reo exacta pœna; ſub veſperam capite plectitur infelix homo: poſtridie vulgatur ex diplomate gratia; unde Sectariis in Maſuyerum indignatio fuit: certe ſi bona fide ageretur, debuit pœnæ eximi reus; ſed Maſuyerus Sectarios ſumme exoſus, nihil bonæ fidei dabat, ubi ipſorum cauſſa vertebatur.

1625. *La Roſſeliere* *Campredon.* *Le Maſuyer premier Preſident.*

BELLVM GENVENSE.

EO anno initium eſt bello Genuenſi, felici ſi primi belli eventus; plane infauſto ſi ſpectabitur exitus, cui Sabaudus Gallos, an Galli Sabaudum implicuerint, varie dictum. Plane utrique genti communis cauſſa fuit, &, quod peſſimum, rara in eam ſocietatem concordia. Non apud omnes convenit de cauſſa belli. Sunt qui credant promulgatum in Marini caput à Republica Genuenſi diploma (quo pronunciabatur rebellis & patriæ proditor) provocaſſe in ultionem cum Rege Chriſtianiſſimo Sabaudum ducem. Marinus natalibus Genuenſis, affectu & inclinatione Gallus, eo fortè anno in aula Sabaudi, Chriſtianiſſimi Regis legatus erat ex munere; vindicabat indigenam ſuum, eoque nomine ſubditum Reſpublica Genuenſis; vocatus in litem, vadimonium deſerit: publicantur ipſius bona velut transfugæ, venum it Reipublicæ ipſius caput decem & octo aureorum millibus; quod Regi Gallo & Sabaudo Principi pro injuria acceptum. Erant qui ex vicinia æmulationem eſſe vulgarent inter Sabaudum & Genuenſes, cui ſuperaddebatur gravis offenſa à Genuenſibus illata principi ex lacerata pa-

Marin.

1625. lam ejus imagine, contemptu, aut odio. Potior eorum ſententia viſa, qui fabulam de Hiſpano Rege ſub Genuenſi nomine narrari ajebant, reliqua qualiacunque demum pro colore adjecta; revera belli cauſſam eſſe Auſtriacæ gentis augmentùm, Europæ minax. Futurum captâ Genuâ ut clauderetur Hiſpania Philippus, Auſtria Ferdinandus: negato per Italiam tranſitu Hiſpano militi, principibus Europæis in tuto forę feuda quæ poſſident. Hæc belli Genuenſis cauſſa apud ſapientes: his addebatur diſtractum in expeditionem Genuenſem Hiſpanum, minus bello Valtelino (quod tum à Rege Chriſtianiſſimo gerebatur) valiturum. Non erit extra hiſtoriæ ſeriem de bello Genuenſi dicturos, ex occaſſone perſtringere quanti Hiſpanis momenti Genua, quam plerique Italiæ januam appellant:

Genes.

Quibus ſuſpecta ſunt Auſtriacæ gentis incrementa Principes Europæi, (præcipue Chriſtianiſſimi Reges) id cavere primum ne Hiſpano una & communis cauſſa cum Genuenſibus foret: diſſociandis ſtudia omnium fuerę prima & ultima, nempe ne in immenſum creſceret diſpendio alięno Auſtriaca dominatio. Vtramque Indiam tranſmitto, unde Hiſpano Regi pecunia in bellum trajectitia: de Europa nunc dicimus, quam ea gens cum reliquis principibus diviſam poſſidet, adeo ut feuda uni ferme ſint, quot & quanta reliquis omnibus. Immenſam Auſtriacæ gentis (qua Germana, qua Hiſpana eſt) amplitudinem ſupra memoravimus, libro, quem ſingularem de bello Bohemico edidimus, ſub annum M. DC. XIIX. propagando ipſius imperio quantum conducat Genua, nemo ignorat; hinc ſtudia Hiſpanis fuere ſemper Genuæ in partes ſuas trahendæ quoquo modo, & (quanquam libertatem ſuam magnifice jactat hic populus) nemo Catholici Regis clientes diffitebitur, ſi ſane judicat. Non illepidum eſt commentum quo huic Coronæ mancipantur: præter naturam eſt, & contra communem uſum, ut debitori in creditorem dominatio ſit; Hiſpanici Regis in Genuenſes dominium manat ex debito quo ipſis obæratus pro malo nomine audiet quandocunque ab ipſis diſceſſerit. Quæ enim actio Genuenſibus contra inficiantem Regem? Hinc fit ut manente ſorte, quæ ipſi cautio eſt fidei Genuenſis, uſuræ quotannis præſtentur incurioſe & ſegnius quam par ſit; ſic dominatur Hiſpania Genuæ. At de his ſatis: redeo ad ſeriem rerum.

Per

Per ea tempora Dux Sabaudiæ meditabatur bellum in Genuenſes forte ab uſurpato in confiniis Pedemontii terræ tractu, quem vindicabat regulus jure ſuo; lis inter privatos de termino moto, inter Principes bellum eſt: cauſſis antè memoratis in ejus belli ſocietatem venit Chriſtianiſſimus Rex: unà concurrunt duo Principes in rem communem, partitaque ante victoriam præda ita cavent, ut Genua & Savona incluſis, quicquid Galliæ & Pedemontio adjacet Regi Chriſtianiſſimo cedat; reliqua ſibi vindicabat Sabaudus. Martio adulto Comeſtabilis Eſdiguerius ultramontanam expeditionem aggreditur: lætæ illi acies, queis adjunctæ Ducis Sabaudi copiæ, viginti quinque peditum millia æquabant, quatuor mille alarios: haud impar Genuæ expugnandæ exercitus ſi abeſſent inter duces diſcordia, & avaritia unde mali caput. Prima acies Comeſtabili permiſſa, ſub quo caſtrametatorem agebat Mareſcallus Crequius: alariis imperitabat Comes Aleſius, Valeſia è ſtirpe Princeps, Ducis Engoliſmenſis filius. Subſequebantur Dux Sabaudiæ, princepſque Pedemontii, pater & filius Genuenſem Ripam (quanta eſt) animo devorantes. Comeſtabilis ſigna in Capriatam vertit; Sabaudus ad Roſſiglioni montis anguſtias caſtrametatur qua Campo imminent (urbs eſt in confiniis ripæ Genuenſis Monferrato contigua.) Arcta erat via per Apenninum, quam Genuenſes clauſtris ſuperſtructis, duobus peditum millibus muniverant. Capriatenſes vim vi repellunt, aſt non diu; aſcenſione ſuperatur murus, diripitur urbs, violantur Dei & hominum jura, ſtupro, incendio, cæde; non ſexui, non parcitur ætati; dira crudelitas! Guavii & Novianenſes triſti exemplo dedunt ſe Gallis; exin in Gavienſes arma converſa; longa hîc obſidio, & per varios belli caſus illuſtris: demum cæſis mille Neapolitanis (quos Genuenſes in ſubſidium urbis ſubmiſerant) deditur urbs, abſiſtit præſidii miles, manent oppidani ſalvis libertate, & bonis. Hæc Galli: Eadem Sabaudo virtus, idem expeditioni quam procurabat exitus. Obſtabant tranſituris anguſtæ Roſſiglioni fauces, in quibus clauſtra prævalida & firmando loco præſidium militare; expugnantur munimina; pelluntur tria legionariorum millia, queis Nicolaus Doria præerat; urbes Roſſiglionæa, Campia, Muſonia, Spinea & Sacellia deditione accipiuntur: Oſtagia item deditur poſtquam prælio inſtru-

1625. *Crequi.* *Le Comte d'Alés.* *Capriata.* *Roſſiglion.* *Campo.* *Gua.* *Novi.* *Gaui.*

1625. inſtructo victi in urbis conſpectu Hiſpani, quos in ſubſidium Dux Feriacenſis Mediolani Prorex ſubmiſerat. Quantus Genuæ metus ex impræviſa irruptione, quanta ex triſti rerum eventu conſternatio, vix dici poteſt. Libornam matronæ & virgines, unaque precioſa omnis ſupellex aſportantur, impedimentis omnibus exſolvit ſe urbs paſſura obſidium; neque enim ambigebatur irruptionem mox fore in Genuam. Hieronymo Doriæ veterano duci committitur Reipublicæ cura: munimenta procurat, urbanoque præſidio imperat Carolus Doria Dux Turcinus: aſt leve præſidium ex munimentis, urbi cui infra poſitæ circumjecti montes dominantur; omnis illi in milite vis. Prævalente conſternatione, Ripæ totius curam abdicandam ſenatus cenſebat, ratus majus in urbe metropoli præſidium fore, ſi omnes ad ejus defenſionem copiæ vocarentur: interceſſit Doria in ſpem Gallici exercitus mora & dilatione frangendi; *priusquam per varios belli caſus jactatus Genuam venerit, exhauſtum fore: Gallos primo impetu validos, cunctatione enervari & frangi: venturum interea ſubſidium, quod Rex Catholicus, quod Imperator terra marique expediunt.* Aſſenſere municipes & ſenatus, communique calculo in eam ſententiam itum, *cunctatione bellum geri oportere, tantiſper dum fœderatorum ſubſidiis juvarentur.*

Iis forte diebus tres onerariæ quæ Barcinone Genuam ſolverant, vento adverſo in portum Maſſilienſem aguntur, & retinentur facto Guiſii; neque enim ita imperatum à Rege. Hiſpani magis reparandæ injuriæ, quam reſarciendæ jacturæ naves Gallicas, quotquot littoribus Hiſpanicis habebantur, mancipant ſibi, velutque inter hoſtes prædantur; publicantur Gallorum bona qui Hiſpaniam habitant, in vincula conjiciuntur poſſeſſores: haud ſecus ſævitum in Gallia contra Hiſpanos, ut non procul bello eſſent res noſtræ. Manebat Hiſpano Regi alte impreſſus dolor ex Genuenſi bello; hinc præcipitantior ultio ex levi damno, quod per legatos in momento reparabile fuerat, niſi aliunde incaluiſſet ira.

Ste. Croix. Genuenſis Ripa quam late patet, demptis Genua & Savona, noſtra erat, cum affertur Marchionem Sancrucæum, & Ducem Feriacenſem ingentibus terra marique copiis nedum ab Hiſpano Rege; ſed & ab Imperatore ſubmiſſis properare:

perare: affertur item ducatuum millionem unum ab Hiſpano Rege, Genuenſibus miſſum bello fortius ſuſtinendo, aut redimendæ paci: Duces Etruriæ, Parmæ, Modenæ, Ianotinus Doria Cardinalis, Siciliæ Prorex militem & arma Reipublicæ ſubminiſtrant; implacida eſt quacumque ex cauſſa dominatio recens: antiqua manent & feruntur facilius, quia mole ſua ſubſiſtunt; hinc fuit, quod Principes Itali conſpirarent velut in communem cauſſam contra potentiores quorum recens vicinia & crementum ſuſpectabantur: una ſtabat pro Gallis & Sabaudo Reſpublica Venetorum, odio in Hiſpanum magis quam caritate in fœderatos. Hærebat Summus Pontifex medius inter utrumque Regem, quo neutri ſuſpectus, arbitrium cauſſæ de more ſuſciperet: ſed tanta Paſtrani Regis Hiſpaniarum legati impreſſio fuit, ut & Roma communis mater, triremes in id belli ſuas expediret. Hæc inter magis ac magis gliſcebat diſcordia inter Sabaudum Ducem, & Comeſtabilem Eſdiguerium; vindicabat ſummum ſibi quiſque imperium, nedum in caſtris, ſed & in captis urbibus, quarum procurationem diſtribuere, quiſque juris ſui eſſe ajebat: ex ea diſcordia in peſſum eunt res noſtræ. Famâ adventantis ſubſidii, rebellat omnis Ripa, Gavium deditur proditione (ut creditum) Governoni, quem urbi præfecerat Eſdiguerius: de Eſdiguerio multa perperam dicta & vulgata, jure an injuria mihi non liquet: ſumma illi ab antiquo, cum Bullionæo concordia (is in ea expeditione juri dicundo præpoſitus erat, Iuſtitiæ Superintendentem Galli appellitant) hinc factum ut duo, penes quos ſtipendiorum jus omne erat, pecuniam ſtipendiariam impunè diverterint (ſi vera fama) quod indignatus miles ſtatim ſigna deſeruit. Addit Capriata rerum Italicarum ſcriptor: ſuſpectam fuiſſe Duci Sabaudo, Eſdiguerii moroſitatem, poſtquam pecuniam à Genuenſibus acceperat, qua venalem ipſi fidem improperabat dux: certe magis ſuſpecta Sabaudi fides contra Eſdiguerium ex ſimultate, quæ per id temporis magna fuit inter utrumque. Proditionem Gouvernoni ex dedito Gavio oſtendit Provincialis parlamenti placitum, quo defuncti ex fortuito caſu cadaver, ſepulcro erutum, in furca expoſitum eſt.

1625.

Vn milion de Ducats.

Gouvernon.

Bulion, Surintendant de la Iuſtice.

Avocandis ab expeditione Genuenſi confœderatis, Dux Feriacenſis Aſtæ obſidionem ſimulat (urbs eſt in confiniis Pedemontii, Mediolano & Monferrato contigua) Eſdiguerius

1625. rius morbo extemporaneo correptus, Mareſcallum Crequium ire jubet quò vocabat hoſtis. Ivit impigre ſtrenuus vir, delectuque habito, quatuor legionariorum millibus *Le Prince de Carinian.* intromiſſis juvit urbem: Princeps Carinianæus Sabaudi filius, Comes Aleſius, *Torigni.* Torignius, & *Amanſé.* Amanſæus propulſandæ obſidioni clam ſuggreſſi, firmant oppidanos & militem. Poſtridie quam ingreſſi, Amanſæus tentatâ in Hiſpanos irruptione magno Gallorum deſiderio occumbit. Feriacenſis ex tempore, dolo an metu arma in Verrucam convertit. Verruca urbs eſt antiquis parum nota, cui præcipuum nomen ab ea obſidione, cui memorandæ accingimur. Militare præſidium in urbe rarum ex Feriacenſis dolo, qui ſimulata in Aſtam obſidione, huc Verrucianum militem avocaverat; & niſi *S. Reran.* Marchio Sanreranus per obſcura noctis mille legionarios in ſubſidium intromiſiſſet deſperata erat oppidanorum ſalus. Trimeſtre obſidium fuit per varios belli caſus; caſtra ſua Dux Feriacenſis clauſtris & vallo firmaverat, extructiſque per ſtata ſpatia munimentis viam ſubſidio omnem intercluſerat, adeo ut nemo ambigeret brevi deditionem fore. *Vigniolles.* Hæc inter Vigniolius ſex Gallorum millibus ſupplet exercitum, quo milite Eſdiguerius auctior munimenta hoſtium urbi circumjecta expugnat; certe haud incruenta nobis victoria fuit, cæſis centum circa legionariis & Caſtellero Crequiani præſidii præfecto: ſauciati Crequius, Vigniolius & *Chapes.* Capeſius; aſt levis jactura in comparationem ſtragis, quæ Feriacenſem poſtridie coëgit ut obſidium ſolveret. Poſtquam abſtiterat Hiſpanus miles caſtra inſedit Gallus, inventaque in vallis corpora ſemiviva, inſepulta paſſim cadavera, arma & impedimenta omnis generis, nempe projicientibus Hiſpanis, quo expeditiores fugerent. Vrbe liberata in perpetuum victoriæ monimentum, inciſa marmori hæc inſcriptio.

LVDOVICO XIII. AVXILIANTE, CAROLO EMANVELE IMPERANTE, VICTORE FILIO PROPVGNANTE; HISPANO, SARMATA, ITALOQVE PROFLIGATIS, VERRVCA SERVATA.

Feriacenſi ea expeditione multum deceſſit ex fama qua in eam diem valuerat; multum item Hiſpano Regi, multum Imperatori, quorum in ea obſidione cauſſa commu-

nis

nis erat. Ad ripam amnis ubi caſtra poſuerant Hiſpani, lapidi in ſpeciem tumuli erecto, inſculptum hoc, velut tumulatæ Hiſpaniæ epitaphium; *Siſte vomerem, Verrucane arator, dum ex ingenti cadavere breve documentum feras! Ego illa tam vaſta, quam infelix Hiſpana ambitio totis hiſce jugeribus proſtrata, novum poſt Phaëthontem temeritatis exemplar: olim flebiles Eridani ripas, nunc meo lapſu hilares feci infelix Phaëthon; hoc tantum felix, quod ſaltem oſſibus alienum ſolum occupo. Perge jam, atque oſſa mea levius aratro preme, nam & meis machinis oppido tuo parum nocui, & meorum cinere tuis agris maxime profui.* Hæc jactantius ſcripta quam verius: neque enim Gallo & Sabaudo confœderatis, pro deſtinatione ceſſit Italica omnis expeditio: vices ſuas patitur bellum, nec mirum eſt in Ripa Genuenſi victos, reciprocante fortuna Verrucæ victores eſſe. Redeo in Galliam. 1625.

Exeunte ejus anni Majo Maſuyero Toloſani Senatus Principi, parantur fatales in necem inſidiæ: cauſſa in incerto fuit, in incerto item autores: certe ingens proditori væſania, & longa in crimen patientia; quatuor ſchedularum millia in varias figuras complicata, majuſculo & paſſim rubeo charactere diverſis in unius caput inſcriptionibus diſtinguebantur: concubia nocte per totam urbem diſſeminantur Schedæ, affiguntur in triviis, appetente luce leguntur, colliguntur, ut cuique obviæ: referam ex quatuor millibus unam quæ incidit in manus meas hiſce verbis: *Quid hæres popule afflicte? quid mora eſt, quin cadit debita publica ultioni victima Maſuyerus, vir nequam & ſceleſtus, à quo opprimeris? Debitum illi tributi augmentum quo affligeris; debitum illi bellum quo deſolaris. Ille ſub bono principe graſſatur in viduam, in pupillum, in omnes: vindica te in libertatem nece ſceleſtiſſimi hominis; occide, occide, occide, & liber eris.* Interea ſerpebat tacitus per urbem rumor, intendebantur voces & murmura proxima ſeditioni & cædi; nec Maſuyero tantum; timebatur & oppidanis qui fama divitiarum valebant. Statim præſidia militum per urbem diſtributa; poſitiſque per plateas & trivia furcis patibulariis, ſeditioni occurſum quæ imminebat. Qua nocte ſchedulæ ſpargebantur, Maſuyerus apud Carthuſianos agebat pervigilio diei celebrando, qui Sanctæ Trinitati anniverſarius erat; quod in uſu habebat vir *Le Maſuyer.*

1625. vir ſumme pius quandocunque datum à publica adminiſtratione vacare. Certe virum ſe fortem & ſtrenuum exhibuit, quando confluentibus in monaſterium amicis, ſchedarumque faſciculos, quibus in necem depoſcebatur, importantibus, & urgentibus ut urbe actutum abſiſteret; reſpondit, *impavidum mori oportere qui probe & innocenter vixit.* Exin prima luce ad Reipublicæ munia digreſſus intrepide geſſit omnia: àdeo ut alterius diſcrimen eſſe diceres.

HISTORIARVM GALLIÆ

Ab exceſſu

HENRICI IV.

LIBER DECIMVSQVINTVS.

SYNOPSIS.

Comitia Cleri Gallici generalia Lutetiam convocantur. Vulgantur incertis autoribus libelli duo in Chriſtianiſſimum Regem & Cardinalem Richelium compoſiti, ſub his titulis admonitio ad Regem. Et myſteria politica, *ſumma capita pernicioſiſſimæ in Reges doctrinæ recenſentur, queis exhibetur pro hæreſeos fautore Ludovicus, ab Anglicano matrimonio, à fœdere cum Batavis inito, à protectione Palatini ſuſcepta, à Valtelina occupata. Apud Comitia Cleri de his libris refertur: neque ambigitur peſſimam eſſe doctrinam. Stampeſius Epiſcopus Carnotenſium eligitur cenſuræ in anonymos componendæ. Componit Gallice & exhibet, probatumne opus à Comitiis an improbatum fuerit ingens eſt altercatio. Probatum fuiſſe Stampeſius, hinc probat quod in comperto eſt, poſtquam legerat, rogatum autorem, ut pro Cleri dignitate librum ex Gallica lingua in Latinam traduceret. Traducti operis approbationem convincit item, ex approbatoria diæta quam exhibet, à Richardo actuario obſignata: Epiſcopi contrariâ diætâ excipiunt per quam cenſura reprobatur: aſt ne pernicioſam anonymorum doctrinam ſequi viderentur, componunt ipſi ſuo modo cenſuram & vulgant. Singularia ſuper eo negotio recenſentur. Stampeſii cenſura docta & elegans redacta in compendium* pro-

proſertur. Summus Pontifex grates habet Epiſcopis Galliæ velut ex beneficio in ſedem Apoſtolicam collato, acceptamque refert gratiam Clero Gallicano. Vt Stampeſii liber multum à Regiis laudatus parlamenti Lutetiani approbationem meruerit: ut idem Parlamentum, cenſores Epiſcopos condemnaverit. Et quæ hinc ſequuta. Demum Rex ad ſe jure ſummo evocat litem. Quæ Hiſpanus auctor libello ſuo in Chriſtianiſſimum Regem falſo & inepte congerit, in Regem Catholicum retorquentur; oſtenditurque exemplis novis, & veteribus Auſtriacam Gentem quoties è re ipſius fuit fœdera cum Ottomannis & omnis Sectæ hæreticis iniiſſe. Duelli timor Londium inter & Ornanum tranſigendi, ut indictum fuerat, cauſſa eſt cur Gaſto Regis frater Ornano, Galliæ Mareſcalli munus à Rege impetret quo poſtmodum à duelli lege eximatur vir quem impenſius amat. Comes Fargius in aula Hiſpana Galliæ legatus, pacta de rebus Valtelinæ init cum Comite Olivario, improbata Regi Chriſtianiſſimo quia ſine mandato convenerat: recenſentur ejus fœderis articuli decem & novem pernicioſi Gallicis rebus; exitioſi Sabaudo Duci & Reipublicæ Venetæ. Ira Sabaudi placata per diſceſſionem à pacto. Iacta in P. Berullium & Fargii uxorem procuratæ ejuſce conventionis ſuſpicio. Pralinii & Rupelauri Franciæ Mareſcallorum exitus. Rex promovendæ edictorum promulgationi in Parlamentum venit, jubetque in acta redigi quæ proponebantur edicta; Servinus advocatus fiſci ſupplex vim inſolitam deprecatur, tanta animi commotione ut ſtatim exanimis fieret; viri maximi elogia. Subſtituitur defuncto Bignionus, proxime accedens deceſſori, ſi non ſuperat: brevi ad res Lotharingiæ digreſſu Henrici ultimi ducis pacifici mors, ſucceſſio Nicolæ ipſius filiæ, Caroli Principis Valdimontii cum illa nuptiæ memorantur; mox de lege Salica in eo feudo recens introducta, utrum ex vetere Renati II. teſtamento valitura ſit necne diſtricte diſſeritur: tabula genealogica proponitur explicandæ ſucceſſioni. Angliæ Rex Bukingamo autore, contra conventa in contractu Regalis matrimonii pacta, Catholicam Reginæ familiam depellit: quanam ex cauſſa. Vulgatus Santarelli Ieſuitæ tranſalpini de Summi Pontificis in Reges poteſtate liber parlamenti Lutetiani arreſto manu ſervi publici crematur: vocati in judicium præcipui è ſocietate qui Lutetiæ agebant, interrogantur per capita quidnam ſuper ea quæſtione ipſi cenſeant; reſpondent ex tempore, petitaque dilatione per quam maturius deliberare poſſint, ſcriptum referunt quo ſibi ſemper cum Clero Gallicano & Sorbona unam ſententiam fore reſpondent. P. Cotonis mors & Elogia. 1625.

IIſdem ferme diebus convocantur Lutetiam, quoquo decennio ſolita reſtaurari comitia Cleri Gallici generalia, queis interfuere tres Cardinales, octo Archiepiſcopi, triginta Epiſcopi; ex ſecundo ordine centum erant. Plura iis Comitiis

1625. mitiis agitata in reformationem diſciplinæ Eccleſiaſticæ, quæ libris continentur à Clero Gallicano in eam rem editis. Pecuniæ vis ingens pleriſque oratorum obluctantibus dono in Regem collata; prævalueratque imponi liberalitati modum, niſi mutuò ſeſe circumveniſſent delegati, quod in iis conventibus fieri amat, ſtudio privatæ rei cui ſæpe avidius incumbunt Epiſcopi rarâ inter fratres concordiâ, aſt non omnibus idem eſt nævus, plerique procul aulæ ſtudio, præcipua habent quæ ſunt ex munere. Ejus conventus Ephemerides accuratius legi, quibus conſultò res omiſſæ, quas commemorare operæ pretium eſt, etſi tacita inter Epiſcopos lege ſtatutum, ut premerentur: ipſo conventus exordio vulgantur libelli incertis Autoribus duo, queis pleraque in Chriſtianiſſimum Regem, in Cardinalem Richelium, in Comitem Schombergum, & reliquos Regni adminiſtros continebantur, quæ mox referam. Libellis tituli erant; *Myſteria politica.* &, *G. G. R. Theologi ad Ludovicum* XIII. *Galliæ & Navarræ Regem Chriſtianiſſimum admonitiò fideliſſime, humilime, veriſſime facta; & ex Gallico in latinum tranſlata, qua breviter & nervoſe demonſtratur Galliam fœde & turpiter impium fœdus iniiſſe, & injuſtum bellum hoc tempore contra Catholicos moviſſe, ſalvaque Religione proſequi non poſſe. Auguſtæ Francorum cum Catholico magiſtratu. Anno* M.DC.XXV. Ambitioſus iſte titulus, & plane mendax. Imponebat ſe Gallum autor, quo facilius inſinuaretur contra Regem Chriſtianiſſimum dogma impium: mentiebatur ſe Theologum, quo plenior dictis fides eſſet: dogmatum & omnis doctrinæ hæc ſumma fuit. *Opponi hæc duo, bellum in Galliâ hæreticis moveri; extra Galliam ab eodem Rege, Catholicis. Hæreſeos extra Galliam fautorem eſſe Ludovicum, cum Batavis Ordinibus contra Regem Catholicum opitulatur; cum Palatinum in feuda ſua reſtituere tentat, cum opem infert Reipublicæ Venetorum, & Sabaudo Duci contra Genuenſes, & Valtelinos: bella hæc (quocunque tandem colore obumbrentur) impia eſſe; juri divino & humano contraria. Caſtigandos deſuper in virga ferrea Reges Galliæ, non ſecus ac Ioſaphat Regem Iudæ: ſenatum Venetiarum, & Sabaudiæ Regulum hypocritas eſſe, & procul fide Catholica, rei ſuæ ſtudioſos pro ambitione, quæ una ipſis loco Religionis eſt. Debere Philip-*

pum

pum mutuas vices Ludovico, & ſi tuebitur ſubditos in Gal-lia rebelles, par pari redditurum et qui rebelles in Belgio pro-tegit. Falſo axiomate illudi Ludovico, dum à miniſtro ſuo prave ſuaſus, licere ait, vicini principis augmento obſiſtere. Exin contra Richelium Cardinalem invehitur liber, tan-quam in autorem matrimonii Anglicani; fœderis cum Ba-tavis Ordinibus renovati; Valtelinæ, in excidium Catholi-cæ fidei occupatæ. Poſtquam hæc & his ſimilia adſtruxit, proponit quæſtiunculas, in hunc modum; *Vtrum Comitia Galliæ generalia teneantur Regi notum facere, ut eſt ex omni parte pernicioſa confœderatio quam iniit cum hæreticis? Vtrum Catholicis principibus, qui id fœderis diſſimulant & patiuntur, lethale ſit peccatum? Vtrum ipſo facto Rex Gallus excommunicatus ſit introductione hæreſeos in provincias ex-ternas, ubi Catholica Religio una viguit ab antiquo? Vtrum peſſimi conſultores eadem cenſura teneantur? Vtrum Regi Gal-lo vis inferri legitime poſſit, ne in Catholicos bellum moveat? Vtrum fas ſit ſubdito in tyrannum ſævire? Num expediat po-ſita in extremis Gallorum Republica eligi virum probitate & autoritate illuſtrem qui Religionis protectorem ſe ferat, juxta & populi: & quis tandem eligendus?* Demum quæ-ſtiones propoſitas ſolvit in hanc ſententiam; *Regem Galliæ ipſo facto excommunicatum eſſe, quia Deo bellum movet, cum movet Catholicis; ſi perſeverat infernum fore ipſius por-tionem.* Exin hortatur Summum Pontificem ut gladio uta-tur, velut in membrum putridum: Catholicos Principes, ut bellum moveant Galliæ Regi pro Religione, quæ ſumma ipſis ratio eſt, aut eſſe debet. Concludit demum triſti Henri-ci IV. exemplo, quem non ex alia cauſſa à Deo cæde multa-tum ait, quam quod principibus Brandeburgenſi & Neubur-go hæreticis opitulari deſtinaverat contra Catholicos: *De-nique unam eſſe genti Auſtriacæ cum Deo cauſſam, qui Au-ſtriacæ genti obſtiterit, Dei ordinationi obſtiturum.* Hæc ſumma monitionis fuit. Vbi Clero innotuit pro hæreſeos fautore & propagatore vulgari Ludovicum, cui ab ineunte ætate præcipuus labor extirpando in Gallia Calviniſmo: refutare primùm doctrinæ peſtilentiam verbo & prædica-tione, privatim & publice: demum comperto graſſari au-dacius luem, placuit edi librum, quo improbatam à ſe peſti-lentem Anonymorum doctrinam Clerus Gallicanus oſten-deret:

1625.

Brandebourg.

Neubourg.

1625. deret: Leonardus Stampeſius Epiſcopus Carnotenſis magnificus vir, & inter paucos doctus cenſuram rogatus compoſuit. Dicam accurate originem & progreſſum ejus negotii, in quo præcipuum hujus conventus Eccleſiaſtici momentum fuit; unde lis orta in parlamento Lutetiano inter Procuratorem Regis & Clerum Galliæ; unde diſcordia inter Epiſcopos; rem certe haud indignam quæ trahatur ad poſteros, etſi ſtudium Clero ingens fuerit ut premeretur. Iuſſus Epiſcopus Carnotenſis cenſuram in Autores Anonymos componit & exhibet, probata conventui necne, varie dictum pro diverſo cujuſque affectu: ille parteſque ipſius ſecuti probatam ajunt & laudatam, & quia Gallico idiomate, poſito infra majeſtatem Cleri laborabat liber, rogatum à Clero Autorem, ut Latinum faceret opus ex Gallico; fecit, & exhibuit: probavit Clerus; hoc & ipſum ambigitur. Ferunt comitiorum ephemerides, quas habeo Trapeſii Archiepiſcopi Auſcitani manu ſcriptas (is in eo conventu inter præcipuos erat) juſſum à Clero Stampeſium compoſuiſſe cenſuram, & ut Gallica lingua conſcripta erat, legiſſe coram omnibus, nec defuiſſe qui probarent; prævaluiſſe numero, improbantes. Poſtmodum ab eodem Autore, Clero rogante Latine redditam; aſt non exhibitam multo minus probatam; ita habet manuſcriptum meum. Stampeſius excipit ex diæta, ſub vigeſima Novembris die, ab Actuario Abbate Richardo ipſi tradita cujus hæc ſunt verba; *Dominus Epiſcopus Carnotenſis ſæpe à conventu rogatus ſcripto ut refutaret doctrina peſtilentiam, qua duobus libellis continentur contra Chriſtianiſſimum Regem editis, cenſuram à ſe Gallica compoſitam lingua exhibuit, quam unanimi omnes conſenſu approbavere, laudavere, &, ne quid operi deeſſe videretur, rogavere (quo major ſcripto autoritas eſſet) ut cenſuram è Gallica, Latinam faceret, quod ille lubens acceptum tulit, paruitque, exhibita poſtmodum latina cenſura, compoſita in hunc qui ſequitur modum. Cardinalium, Archiepiſcoporum, Epiſcoporum cæterorumque qui ex univerſis Regni provinciis Eccleſiaſticis Comitiis interfuerunt de anonymis quibuſdam & famoſis libellis ſententia*, &c. Ita habet diæta quam Epiſcopus Carnotenſis exhibuit poſtmodum coram Epiſcopis, quo cenſuram ſuam ſub utraque lingua fuiſſe probatam oſtenderet. Poſtquam Clero innotuit in Actis Richardi proſtare

Leonard d'Eſtampes E. de Chartres.

Richard.

ſtare hujuſcemodi ſcriptum acciri mandat : interrogatus cur ita ſcripſiſſet vero procul : reſpondit in hæc eadem verba. *Cenſuram Gallicam ab Epiſcopo plenis Comitiis lectam, &, quanquam non petita de more ſuffragia approbandæ, aut improbandæ, aſtantium applauſu & vocibus confuſe excitis laudatam; his deluſum ſe, quaſi de opere probato in acta ſua retuliſſe : ab ea die per adverſam valetudinem decubuiſſe, plane ignarum eorum quæ ſubſecuta ſunt : ſubſtitutum ſibi Fontanum, qui de latina cenſura ut probata, in diæta margine ſcripſerat, loco qui etſi peregrinus erat, valebat in memoriam rei geſtæ; poſtmodum rogatum ſe ab Epiſcopo Carnotenſi, diætam inſeruiſſe libro ſuo, ejuſque exemplar ipſi tradidiſſe, nihil ambigens de opere per ſui abſentiam probato, ex nota marginali.* Certe dubitari non potuit, etſi Gallicum opus lectum fuerat, & forte approbatum, non ſic fuiſſe de latino, cujus furtivam approbationem convincit, poſtmodum habita coram ipſo Epiſcopo Carnotenſium pleniore conventu diæta, quinta die Martii anni ejuſdem, per quam pro non ſcripto habitum quicquid ſuper eo negotio ſcripſerat Actuarius; verba ejus diætæ hæc ſunt: nos &c. in præſentia Carnotenſium Epiſcopi ſtatuimus diætæ articulum quo præfatæ cenſuræ approbatio continetur ex libro noſtro delendum, &c. Regiam autoritatem vindicabat eleganter Stampeſius doctrina quam non admittit Roma, unde apud politicos optime audiit, male apud Epiſcopos. Hæc ego fuſius retuli, quia magna ex eo negotio controverſia fuit inter Epiſcopos & Parlamentum, hoc approbante cenſuram, illis plane improbantibus : unde Curiæ placita contra conjuratos Epiſcopos pleraque, queis Cenſuræ ſubſcribere jubebantur, aut conventum diſſolvere. Obſtitere acriter viri fortes, donec Rex, gliſcente magis ac magis diſcordia, litem ad ſe totam evocaret. Ne tamen videretur Clerus reprobato Epiſcopi Carnotenſium libro doctrinæ contra Regem, & miniſtros Regni vulgatæ ſubſcribere, cenſuram in hæc eadem verba componit & vulgat.

1625.

1625. Cardinalium Archiepiſcoporum, Epiſcoporum, cæterorumque Eccleſiaſticorum in publicis Cleri Comitiis Lutetiæ congregatorum, De duobus libellis

CENSVRA.

CARDINALES

ARCHIEPISCOPI, EPISCOPI CÆTERIque Eccleſiaſtici in publicis comitiis noſtri ordinis Lutetiæ congregati, omnibus & ſingulis Archiepiſcopis ac Epiſcopis

Salutem & Benedictionem in Domino.

EDiti ſunt hiſce temporibus duo libelli, quorum tituli, prioris quidem, ADMONITIO AD REGEM, poſterioris vero MYSTERIA POLITICA, quos diligenter examinari curavimus, comperimuſque plurima his contineri falſa, temeraria, ſcandaloſa, ſeditioſa, contra utilitatem, tranquillitatem & proſperitatem Regni, Regiſque perſonam, & autoritatem, & Conſilium. Quocirca illos ut tales per præſentes damnamus; Ideoque hortamur vos & obnixe precamur ut in cunctis locis veſtrarum Diœceſium Cenſuram hanc noſtram promulgari & valvis Eccleſiarum affigi quamprimum curetis, prohibeatiſque cunctis veſtris ſubditis, ne quis doctrinam his libellis contentam doceat, aut prædicet, nemo tales libellos vendat, aut diſtribuat, neque apud ſe retineat ſub pœnis juris aliiſque arbitrio veſtro imponendis. Datum Lutetiæ Cleri noſtri ordinis Comitiis generalibus in fano Genovevæ 26. & 27. Februarii ann. M.DC.XXVI.

VALETA CARDINALIS.

Ex mandato DD. Richardus Secretarius.

Hæc ſumma cenſuræ vulgatæ cum approbatione conventus. Sanè quam Stampeſius compoſuerat vulgari meruit, ſi Epiſcopum non haberet autorem: referam ſumma ipſius capita

capita multum probata politicis. *Cum Eccleſiaſticis totius Regni Comitiis in civitate Pariſienſi de rebus ordinis noſtri conſuleremus, liber ad nos perlatus fuit; cui Admonitio ad Regem* &c. *titulus erat. Primò quidem ut inſidias quaſdam faceret auribus, ſe civem, ſe Theologum, ſe belli diſſuaſorem adventare profitetur. Deinde pericula effingit inextricabilia, tragicos eventus ominatur, & (qua eſt temeritate) minatur. Arma Regis damnat injuſtitiæ, fœdera impietatis, conſilium perfidiæ, Regni optimates perduellionis. Vbi in nos virus evomuit, excurrit ad exteros; Veneto Senatui exprobrat atheiſmum, Sabaudo levitatem & avaritiam; reliquos omnes fœderatos ſuſpicione perfundit. Illatas à Calviniſtis in Germania clades Gallo adſcribit, &, qua eſt impudentia Regem pro famulitio diaboli pugnare contendit. Poſtremo, ô parricidium! clementiſſimo, juſtiſſimo, religioſiſſimo Regi, quod fœderatis periclitantibus, obſeſſis, exſulibus, afflictis pro jure gentium opem ferat (horremus elogia) damnationis æternæ minas intentat: hæc ſunt præcipua tela*, &c. *Æquum eſt, ut, quæ Chriſtiana Religio de Regum autoritate credenda proponit, citra fucum adulationis aut detractionis invidiam aperiamus: Reges à Deo eſſe præter publicum omnium gentium conſenſum, etiam Prophetæ denunciant, Apoſtoli confirmant, Martyres confitentur: neque tantum à Deo, ſed etiam Deos*, &c. *Dii itaque qui vocantur, conſequitur ut ſint, non eſſentia quidem, ſed facultate; non natura ſed gratia, non ad perpetuum, ſed ad tempus*, &c. *Illud ipſum quod lex humana non permittit, divina vetat, dum fraudem omnem, atque contradictionem ſervis erga dominos prohibet. Quid ergo ſi iniqui fuerint? ſi ſenſum Scripturæ quæris, nulla ex parte rebellandi conſilium habemus, ſalva religione parendi præceptum habemus: quamvis fortunas eripiat, libertatem tollat, ſervitio premat; & quæcunque Deus poſtulantibus Regem futura denunciat, & ſuorum ruinam meditetur tamen parendum eſt Regi quantumvis dyſcolo. Deus cum talem eum futurum prævideret, nihilominus præpoſuit: Regem ut parentem, ſi bonus eſt amare; ſi malus eſt ex divinæ voluntatis decreto ferre debemus; quid ſi Religionem ipſam expugnet, ferro ſæviat, rurſus ad martyrium fideles vocet? quantumvis hæretici reclament, tamen ſi Euangelio acquieſcere velimus, ſatius eſt fuſo ſanguine cœleſtem victoriam reportare, quam educto gladio Chriſtianæ*

1625.

1625. *patientiæ famam lædere. Quam quidem noſtram ſententiam improbare nemo poteſt, niſi qui Chriſti præceptum ſimul & exemplum improbet: niſi martyribus cum rebellare poſſent modeſtiæ gloriam eripiat, & creſcenti Eccleſiæ ignaviam exprobrare velit, quod numero fortior ferrum Imperatoribus (quo ſæviebant) non extorſerit; ea ſiquidem eſt non Chriſtianorum, ſed hæreticorum contumacia, qui vel leviſſimo metu Religionis ad arma concurrunt, leges calcant, jura violant, & à Deo ordinatæ poteſtati (qua poſſunt via) reſiſtunt. Chriſtus naſcens ad edictum Cæſaris advolavit, neque denegavit obedientiam; ſub ejus prætore innocens accuſari non erubuit, judicium iniquum patienter tulit*, &c. *Eccleſiæ priſcos annales revolvite parem in Apoſtolis, parem in Diſcipulis fidem invenietis. Quare, alias leges, quam à Chriſtiana diſciplina profectas quærant, qui ſatius eſſe putant rebellare quam pati; qui aliud credunt, fidem in factionem convertunt* &c. *Inde fit ut cum quiſque teneatur eum imperii ſtatum in quo natus eſt colere, amare, complecti, & ad eum non modo tuendum, ſed etiam amplificandum omni ope niti, cum à Deo præſertim ita ſit inſtitutum; tantum abeſt ut Catholici Regum dicta, facta, cogitata, ad proprii ſenſus libidinem interpretentur; quin etiam ea votis promovere atque alere teneantur. Injuriam Deo faciunt, qui ei de Regibus judicandi poteſtatem, quam ipſe ſibi ſoli reſervavit præripiunt; quapropter David adulterio coïnquinatus & homicida, tantum ſe ſoli Deo peccaviſſe ſuſtinebat, quia Rex erat, & alium non timebat: quia liberi ſunt Reges à vinculis delictorum, neque ullis ad pœnam vocantur legibus: quis enim poteſt principi dicere; Cur ita facis*, &c. *Rex cum Venetis, cum Sabaudo, cum Rhætis contra Valtellinos iniit fœdus, quia placuit, quia licuit; bellum ſuſcepit quia juſtum eſt; vel potius juſtum eſt, quia ſuſcepit.* Exin longa narratione probat Autor ante & poſt Chriſtum natum uſurpata, à Iudæis & Chriſtianis fœdera cum gente Deo, & Chriſto inimica. Probat cum Rege Anglo nuptias favore Catholicorum pactas, quo liberius in eo Regno agerent: cum Batavis fœdus mere politicum eſſe. Dein ita perſequitur; *ſed bellum*, ajunt, *quod Rex ſuſcepit injuſtum eſt, quia non habet juriſdictionem in Cæſarem, ideo non poteſt dicere, Tu Cæſar morere, tu Palatine regna. O inſanæ mentis Theologum! Dum Rex à Cæſare diſſentit, bellum eſt, quia in Cæſarem*

rem juriſdictionem non habet ; in quem ſi juriſdictionem haberet, non tam bellum, quam caſtigatio, quam judicium foret. At injuſtum eſt, quod ad reſtituendum hereticum Principem ſuſceptum ſit : hereticum non probamus, legitimum tuemur: hereticus eſt à Deo inſtitutus, &c. Prolabitur poſtmodum Autor in defenſionem Reginæ parentis, Cardinalium Rupiſulcaudii & Richelii, Cancellarii, & Mareſcalli Schombergi : & quos Autor anonymus audacius carpit, adulantius ipſe defendit ; ita poſtmodum perorat : *Rex Regum maxime ! tuum eſt non magis hoſtium contumelias contemnere; quam noſtrûm omnium, quotquot Eccleſiaſtici ordinis ſumus, pietatem tuam predicare, laudare Religionem, ſecuritatem procurare. Perge feliciter, procede audacter, regna tranquille, triumpha fortiter ; ingruant hoſtes, contumelie ſæviant, tibi ad ſalutem, ad victoriam, ad triumphum votis quam poterimus ardentiſſimis aditum parabimus, aſſiduis precibus ſollicitabimus ; Mittat tibi auxilium de ſancto; impleat omnes petitiones tuas : memor ſit ſacrificii omnis tui, ut quotquot imperio tuo ſubjicimur lætemur in ſalutari tuo, & in nomine Dei noſtri, Regiſque proſperitate magnificemur. Quantum vero ad iſtos libellos attinet placuit nobis omnibus tam impios, ſceleratos & in perniciem Gallie concinnatos libros noſtra ſententia & autoritate damnare. Datum Lutetie Cleri generalibus Comitiis, decimotertio Decembris* M. DC. XXV.

De mandato Illuſtriſſimorum & Reverendiſſimorum Cardinalium, Archiepiſcoporum, Epiſcoporum totiuſque cœtus Eccleſiaſtici in Comitiis generalibus Cleri Galliæ conſtituti.

LEONARDVS D'ESTAMPES
E. CARNOTENSIS.

E. d'Eſtampes. E. de Chartres.

Cenſuram ab Epiſcopo Carnotenſium compoſitam ſedulo retuli, quo videant qui hæc legent, jurene an injuria Clerus Gallicanus improbaverit doctrinam quæ eo libro continetur & quia uſque in hanc diem pleriſque pro incerto habitum eſt Cleri de Stampeſii ſcripto judicium ; accurate memoravi ephemerides, quæ approbationem continent & reprobationem : diætam approbatoriam ex actuarii facilitate ſubreptitiam eſſe contendunt Cenſores Epiſcopi; reprobatoriam, pro genuino & conſtante Cleri judicio vulgant : tuum eſto judicium qui hæc leges. Ego haud incertus ſum, nun-

1625. cium Apoſtolicum litem ſuam feciſſe ex ea controverſia, actuarioque Richardo inſtitiſſe acriter, ut ſibi diætam expediret, qua Clerus condemnabat Epiſcopi Carnotenſis cenſuram: traditum nuncio exemplar obſignavit Cardinalis Valeta Comitiorum Præſes una cum actuario, nuncius Romam miſit: neque omitti debet Cleri Gallici zelum, ſedi Apoſtolicæ acceptum fuiſſe uſque adeo, ut non multò pòſt habuerit ex eo facto gratias Epiſcopis Galliæ Summus Pontifex per litteras quas nuncius conventui reddidit: hinc patet quanto fervore Roma juriſdictionem in Reges ſuam tuetur, ſiquam habet: neque omnium in eo conventu una ſententia fuit contra cenſuram: erant qui approbarent quos inter Epiſcopus Sueſſionenſis: certe Summus Pontifex Reges docet exemplo ſuo, uti jura ipſi ſua tueri debeant in quoſcumque. Ceterum ne ejus controverſiæ memoria tranſiret ad poſteros, cautum ſecreto articulo, nihil in Actis conventus, quæ edi ſolent, de ea Cenſura memorandum: in hanc diem nemo hæc ſcripſit, quæ ego ab ipſo prototypo mutuatus ſum. At neque ſilentio tranſmittam parlamentum Cenſuræ Stampeſii favens pronunciaſſe in Epiſcopos, & mandaſſe Procuratori Regio ut ſedulò in inficiantes inquireret, qui niſi actutum urbe abſiſterent referret ad Senatum. Denunciato per apparitores duos, Curiæ placito, Epiſcopi in hæc verba reſpondent, qualia alter apparitorum ſcripſit ipſis dictantibus: qualiaque ego ex prototypo item mutuatus ſum. *Ego Archiepiſcopus Auxitanus, una cum ſex Archiepiſcopis, viginti Epiſcopis & multis aliis ex Eccleſiaſtico ordine prælatis præſentibus, una omnium voce reſpondeo, parlamento nihil autoritatis eſſe contra Galliæ Clerum, quem nos repræſentamus: placitumque ejuſdem Curiæ, quod modomet per apparitores nobis innotuit, irritum plane eſſe & fruſtraneum, auſum intolerabilem contra Dei cultum, contra autoritatem Regis & Eccleſiæ jura, quæ omnia hocce placito ſubverti palam eſt. Divino & humano jure permiſſum eſſe Epiſcopis, ut una convenire poſſint pro negotiis ad Religionem ſpectantibus, aut ad communem Eccleſiæ Gallicanæ utilitatem. Habitum in præſens in privata domo conventum aperiendo in craſtinum Iubilæo, quærendiſque una remediis, per quæ redigantur ad nihilum parlamenti arreſta, queis autoritas Regis & Eccleſiæ petitur.* Subſcripſere reſponsa apparitores duo Vallius & Caſautius, ſubſcripſere item

Ar-

Archiepiſcopi ſeptem, Epiſcopi, & ex ſecundo ordine quot-quot erant. Archiepiſcoporum & Epiſcoporum nomina hæc ſunt. *Leonardus Epiſcopus Auxitanus. Andreas Biturigenſis Epiſcopus antiquior. Guil. Arch. Ebrodunenſis. Fr. Arch. Rothomagenſis. Rolandus P P. Arch. Biturigenſis. Cl. Rebæus Arch. Heraclienſis, coadjutor Arch. Narbonenſis. Octa. Bellegardius Arch. Senonenſis. Franc. Epiſc. Abricenſis. Caro. Epiſc. Andegavenſis. D. Hiarcius Epiſc. Tarbienſis. Ant. Epiſc. Condomienſis. Vergerius Epiſcopus Vaurenſis. Elbenus Epiſcopus Albienſis. B. Cornelianus Epiſc. Ruthenenſis. I. Saletus Epiſcopus Leſcarienſis. Ioach. Deſtainius Epiſcop. Claromontanus. I. Ludovicus Epiſcopus Rivenſis. C. Iac. Leberonus Epiſc. Valentianus. Ianus Balthaſar Epiſc. Agathenſis. Renatus Epiſc. Leonenſis. Steph. Epiſcopus Dardanienſis. Aymericus Epiſcopus Lucionenſis. Nuchefius Epiſc. Cabilionenſis. Barth. Epiſcopus Convenarum.* Poſtridie exiit à Parlamento placitum in hæc verba; *Declaravit & declarat Curia, actis apparitorum inſertam Epiſcoporum reſponſionem injuriæ & calumniæ manifeſtam, in everſionem legum Regno fundamentalium factam, ideoque lacerandam, cremandas palam à publico ſervo reliquias. Ordinavit inſuper & ordinat Trapeſium Archiepiſcopum Auxitanum, & Mironum Epiſcopum Andegavenſem prima quaque die citandos, ſubeundis regii Procuratoris concluſionibus, quales contra ipſos dixerit, queis donec plenius ſatisfactum, interdixit & interdicit eadem Curia præfatos Epiſcopos Epiſcopatuum & & præbendarum poſſeſſione utili quam ſub manu Regis poſuit interim: injunxit item Archiepiſcopis, Epiſcopis, & Clericis quibuſcunque, Regi ut pareant tanquam ſupremo ipſorum Domino, parlamenta agnoſcant & venerentur in quibus ſub autoritate Regis ſuprema juriſdictio reſidet, qui contra faxit perduellis eſto. Datum nonâ Martii* M. DC. XXV. 1625.

Rex (uti ſæpius in pari cauſſa) litem ad ſe ſummo jure evocat, indicitque parlamento ſilentium, rogante nuncio Apoſtolicæ ſedis, cujus negotium præcipue ea controverſia agebatur. Contra monitorem qui ſpecie officii virus ſuum inſinuabat animis multa tum incertis autoribus vulgata, quorum hæc ſumma eſt.

Hiſpanum ſe prodidit larvatus homo, Auſtriacæque genti penitus ſtipendiarium, cum ſcripſit hæreſeos fautorem eſſe Ludovi-

1625. *dovicum, quia Batavis ordinibus contra Regem Catholicum opitulatur, quia Palatinum hæreticum in necem Auſtriacæ gentis in feuda ſua reſtituere tentat, quia opem infert Sabaudo duci contra Genuenſes, & Valtellinos Hiſpano Regi fœderatos. Ridiculum plane eſt quod Hiſpanus iſte monitor officioſe Regem Galliæ hortatur, ut ab antiquis fœderibus diſcedat initis cum Turca, cum Regibus Dano, & Anglo, cum Republica Venetorum, cum Sabaudo, Hollandis, Tranſylvano, Palatinis, Landgravio Haſſiæ, & aliis Germaniæ principibus qui centum abhinc annis nobiſcum fœderati ſunt; ut Griſios deſerat: alias imminere Gallis divinam ultionem. Cur tandem?* Quoniam (*inquit*) omnes iſti aut infideles aut hæretici ſunt, quibuſcum fœdera inire immane eſt ſcelus. *Non agnoſcis fraudem Rex Catholice? non in herba anguem vides? hoc fulmine petitur caput tuum; condemnat pſeudotheologus iſte tuus in Chriſtianiſſimo Rege quod politica tuorum Theologia ſuffragio ſuo jampridem comprobavit. Franco tribuit plagiarius quod Hiſpanum & Auſtriacum eſt,* pietatis obtentu augere res privatas. *Tolle, Rex Catholice, tolle cum veteribus Mauris amicitias, nupera cum Mahumetanis fœdera, Lutheranorum & Coſacorum auxilia; Chriſtianis principibus, amicis, & affinibus ademta vano Religionis colore Regna & Principatus, tolle hæc, & Regem Chriſtianiſſimum jure poſtulabis! Quo telo francum Regem petit pſeudotheologus eo ipſe confœderis!* Fœdus eſt (*inquit*) Chriſtianiſſimo Regi cum Turca: *tibi, ô Rex Catholice, cum Perſa, Calecutique & Indiarum Orientalium Regibus qui aut Mahumetani ſunt aut pagani!* Vetus Gallorum cum Palatina Gente amicitia improbatur, quia, hæc gens Calvinis fautrix eſt: *quantum intereſt Calvinum inter & Lutherum tantum intereſt inter crimen Regis Galli & tuum: tu Saxoni ab antiquo confœderatus es! Haſſium fovet ille, tu Darmſtatti Landgravium, quorum ille Calviniſta, hic Lutheranus.* Cum Anglo Rege fœderatus eſt Francus locans in matrimonium ipſi ſororem ſuam: *tu eidem tuam conjugare volueras, infectumque doles; peccaveras tu voluntate: hic facto.* Rex Francus duas Calviniſtarum Civitates Sedanum & Genevam protegit: *tu & tui Witembergam. Evolve, ô Rex Catholice, annales tuos, & (ut Aſſuerus ſi aliquando noctem inſomnem ducis lege hiſtorias tuorum deceſſorum, & invenies (quoties è re ipſorum fuit) Mauris,*

Aliées de France. Les Rois de Danemarc, d'Angleterre. La Repub. de Veniſe. Savoye. Eſtats de Holande. Tranſilvain. le Palatin. Le Langrave de Heſſe. Les Griſons.

Sedan. Geneue. Witemberg.

Sarracenis, & hæreticis adjunctos. Ioannes Mariana Hiſpanus autor, exempla tibi ſuggeret Aurelii Hiſpaniarum Regis qui cum Sarracenis & Mauris fœdus iniit ea conditione ut in ſingulos annos Barbaris centum Virgines Chriſtianæ penderentur, turpiſſimum ſane tributum & contra publicam honeſtatem, cui prævaluit ſalus Regni. Anno M. CCCV. *Ramirus Rex Arragonum bellum adverſus Garciam fratrem ſuum geſſit Mauris opitulantibus. Sanctius Caſtellæ Rex avunculum ſuum Arragoniæ Regem Regno depulit ope infidelium: Alfonſus à Sanctio filio, Maurorum Granatenſiumque ope dejectus: hæc à Catholicis geſta principibus quibus tu, Rex Catholice, ſucceſſiſti! ſi diſplicent petita è longinquo & extra lineam Auſtriacam exempla, revoca in memoriam ut anno* M. CC. XXXIIX. *Rudolphus Habſpurgi comes proſapiæ Auſtriacæ progenitor, & primus ex ea Imperator, cum Othocaro Bohemorum Rege bellum gerens decem millia Tartarorum in exercitu ſuo habuit qui ad paganiſmum cogebant Chriſtianos in bello captos: ita, ô Rex Catholice, exercitus paſſim tui Coſacis & Lutheranis conſtant; plus dicam, conſtant Mahumetanis quod docent cadavera tuorum poſt clades à te acceptas ſine præputio inventa. Maximilianus Imperator è gente tua anno* M. D. LXXVI. *Polonis infenſus quod alium à ſe Regem legerant; cum Regibus Dano & Sueco, cum Ducibus Moſcoviæ & Saxoniæ (hæreticis aut Schiſmaticis) mutuò conjuravit, non ut ſe ſuoſque tueretur, ſed ut privatas injurias ulciſceretur ac de natione Chriſtiana immeritas pœnas exigeret. Carolus V. rebus ſuis accommodavit fœdera cum Turcis, Galliſque bellum movens aut Italis, præcipuum militiæ robur habuit Lutheranos, legiones ex ea ſecta compoſitas nigras appellare ſolitus. Hinc collige, ô Rex Catholice, majores tui ut Reipublicæ magis ſtuduerint quam Religioni.* Hæc autor anonymus in Catholicum pro Chriſtianiſſimo Rege. 1625. Le Comte d'Abſpurg.

Sub finem ejus anni Marchio Londius Ornanum in ſingulare certamen provocat; cauſſa duelli Arx regia cujus præfecturam Ornanus, dejecto Londio poſſidebat; huic Angeruilius; illi alter ex fratribus adſtitere, bini in binos more Gallis peſſimo pugnaturi. Iam in deſignatam arenam deſcenderant, parumque aberant à certamine cum ab interveniente equitum ala inhibentur. Ferunt D. Gaſtonem charitate erga Ornanum immenſa (quo poſtmodum duelli

 legibus

1625. legibus ſolveretur) impetraſſe à Rege Mareſcalli Galliæ munus quale olim pater ipſius (titulo meliore) poſſederat: in id*dignitatis evecti ſupra privata diſcrimina habentur, nefaſque provocari poſſe qui controverſias ex munere dirimunt: ita vocatus in eam dignitatem Ornanus, Gaſtonis intuitu.

Fargis. Per ea tempora in aula Hiſpana agebat pro Rege Chriſtianiſſimo legatus ex munere Comes Fargius vir ingenio acer, de quo vulgatum (jure, an injuria mihi non liquet) *Le P. Berulle.* conveniſſe ipſum, Berulii & uxoris impulſu cum Duce Olivario in articulos fœderis utrique Regi probandos, queis non multò pòſt Rex Galliæ magna ex parte interceſſit indignatus ſe inconſulto pactum fœdus; articulorum in quos *Le traicté de Monçon.* Monçoni apud Iberos conventum, hæc ſumma erat.

I. *Pacta qualiacunque Rhætos inter & Valtellinos ab anno* M. DC. XVII. *in hanc diem conventa fore poſthac irrita, reconciliandiſque utriuſque Regis affectibus reſtituendas res in eum ſtatum in quo erant prædicto anno* M. DC. XVII. *in quam rem uterque Rex incumbet bona fide & ſeduló.*

Valteline. Comte de Bormio & de Chiavenne. II. *In Valtellina, comitatibus Bormio & Clavennenſi valiturum poſthac unum fidei Catholicæ Apoſtolicæ & Romanæ cultum, inhibito alterius Religionis exercitio.*

III. *Eligendos à Valtellinis, Bormienſibus, & Clavennenſibus magiſtratus genti jura dicturos, quos Rhæti confirmare tenebuntur: ſi confirmare noluerint non ideo minus valituram electionem.*

IV. *Non fore ab hiſce judicibus appellationem ad Rhætos.*

V. *Non licebit Rhætis quocunque caſu libertatem ſuffragii adimere magiſtratui lecto: huic articulo exſequendo mutuò ſe aſtringunt Reges.*

VI. *Vt ſit utrique Regi communis cauſſa in Principes quoſcunque hiſce pactis obſtare auſos.*

VII. *Vt Rhæti ſolenni ſacramento obligent ſe in has conventiones quemadmodum & Reges duo.*

VIII. *Oblivione delendam anteactorum memoriam, adeo ut de his inquirere nemo poſſit.*

IX. *In gratiam ejus beneficii quo Valtellinis permittitur judicum è gente ſua delectus, penſionem annuam præſtabunt Rhætis qualem dixerint ab utraque gente delegati; ſi convenire*

nire nequiverint Rhætorum indemnitati proſpicient Reges: quod ſi per Rhætos ſteterit quominus ex præſcripta formula id negotii tranſigatur, erit plena Valtellinis exemptio à tributo. 1625.

X. *Si quid in Valtellina contra præfatos de Religione articulos innovaverint Rhæti, Nuncius Apoſtolicæ Sedis apud Pagos Helvetiæ Catholicos morari ſolitus proſpiciet, Helvetiorumque ſubſidio coget Rhætos articulis qui de Religione ſunt exſequendis: id ſi neglexerint Pagi poſt quatuor à notificatione menſes incumbet utrique Regi pacti exſequendi munus.*

XI. *Si in Valtellinos, Bormienſes aut Clavennenſes bellum Rhæti moverint ex quacunque demum cauſſa, intercedent Reges autoritate ſua: ſi perſtiterint bello movendo; pœnæ ab ipſis exigendæ conſpirabunt iidem Reges, cadentque Rhæti confirmatione Valtellini magiſtratus & annua penſione, quæ ipſis per præfatos articulos* III. & IX. *conceſſa ſunt.*

XII. *Si Valtellini, Clavennenſes, & Bormienſes quoquo modo executioni eorum quæ in præſens conventa, obſtiterint, incumbet Regi utrique munus reducendæ in officium gentis quo meliore modo, ipſoque facto cadent omni privilegio & autoritate Valtellini.*

XIII. *In anteceſſum & ante omne opus, utrinque capta (donec de jure liqueat) apud Summum Pontificem deponenda.*

XIV. *Poſtquam præſidia Regum militaria Valtellinâ abſtiterint, ut in confiniis Rhætiæ (quæ Valtellinam ſpectant) non alius ſit Rhætis miles quam qui eſſe ſolebat ante id belli: ut item non aliud in Mediolani ad Valtellinos finibus præſidium ſit Hiſpano Regi, quam omni tempore eſſe ſolitum; Rhætis in Valtellina ut militem habere non liceat.*

XV. *Procuraturos Reges, Sabaudum inter & Rempublicam Genuenſem ſuſpenſionem armorum, & ex nunc fore in ſuſpenſo ipſorum arma quæ auxiliaria magis quam inimica ſunt: proſpicient inſuper ne bello ſæviant inter ſe Principes utriuſque coronæ amici & fœderati.*

XVI. *Daturos operam Reges quantum in ipſis erit ut intra quatuor menſes abhinc numerandos Sabaudiæ Dux & Reſpublica Genuenſis compromittant in arbitros, qui & ipſi compromittent ſi qua invicem controverſia erit.*

XVII. *Bo-*

1626. XVII. *Bona utrinque ex cauſſa præfati belli privatis erepta, ut ſtatim reſtituantur: de Hiſpanis navibus quæ in portu Caleti detinentur arbitrium fore judicibus ab utroque Rege delegatis: uti dixerint ita jus fore.*

XVIII. *Arces & munimenta ab anno* M. DC. XX. *in hanc diem à Valtellinis, Bormienſibus & Clavennenſibus conſtructa, ut à Summo Pontifice diruantur ſtatim ac fuerint ipſi tradita.*

XIX. *Valituras poſthac quæ hocce ſcripto conſtituuntur leges abrogatis quæ antè dicta: exſequendis qui de Religione articulis penes Summum Pontificem & Cardinales judicium erit, remiſſis ad utrumque Regem de ſtatu politico quæſtionibus. Comes Rupipotius-Fargius Regis Chriſtianiſſimi legatus, & Comes Olivarius pro Rege Catholico mutuò obligabunt ſe obtinendis rati-habitionibus à Rege quiſque ſuo ex nunc in quatuor menſes. Actum Monçoni quinta die Martii anno* M. DC. XXV.

Hæc ſumma Monçoniæ conventionis qua præripiebatur Gallis gloria omnis ex parta armis Valtellina. Excanduit Sabaudiæ Regulus, cujus præcipue cauſſa, ea conventione agebatur, quatenus articulis decimo quinto & decimo ſexto, Gallorum ſubſidio in Genuenſes omni carebat, & ſuſpenſioni armorum ſubſcribere cogebatur; miſſoque in Galliam extra ordinem legato indignatus, reſponſum accipit; *Pactiones irritas eſſe, quia ſine mandato Chriſtianiſſimi Regis conventa fuerant.* Erant qui crederent in hanc conventionem, Fargio authorem fuiſſe P. Berulium, qui tum æmula Cardinali Richelio authoritate, Reginæ parentis animo inſinuabat ſe: adjuncta huic negotio Fargii uxor, fœmina expediti ingenii, auliciſque ambagibus innutrita; huic prima tum apud Reginam gratia erat, &, quanquam fuſo locare debuit manum, immiſcebat ſe publicæ adminiſtrationi pro ſexu audentius; quod ea ætate fieri amabat in aula Chriſtianiſſimi Regis, devoluto in fœminas rerum imperio. Mutua conſpiratione Fargia & Berulius fidem legato dederant, valituram conventionem ſi ſalva Religione tranſigeret. Berulius pro ſummo Pontifice ardentior, parum curabat Gallici authoritatem nominis, ſi Catholica Regio in Valtellina prævaleret, in id ſtudium illi omne. Fargia in Cardinalem Richelium flagrabat odio, Valtellinæque poſſeſſionem

Le P. Berulle.

Madame de Fargis.

nem

nem invidebat Chriſtianiſſimo Regi & Rhætis, quia Richelio authore quæſita fuerat; in opus indignabatur ex perſona operantis. Certe apud politicos pro inani ſcrupulo audiit Berulii Zelus: quid enim cauſſæ erat, cur gratis exuerent Galli in Valtelinos quæſita armis jura, queis gens Auſtriaca inhiabat? Manebat ſub Gallica dominatione libertas Religionis Catholicæ, immenſi erat alterutri Regum momenti Valtellinæ poſſeſſio; quare Auſtriacæ genti decedere; cui inde augmentum futurum erat, nobis decrementum & dedecus? Tranſiit in crimen tranſactio; dicebaturque Rupipotio dies qua purgaret noxam, niſi autoritate interceſſiſſent quos habebat in aula autores. Fuere qui pacti Monçonii fidem vindicarent, ex perſona Fargii legati apud quem rei arbitrium fuiſſe affirmabant. Certe non in totum irrita fuit conventio: quædam pro non ſcriptis habita, adjecta quædam favore Rhætorum qui ſolenni ad Chriſtianiſſimum Regem legatione functi, petebant antiquari penitus dictas leges; illis & Sabaudo factum ſatis: ut dici poſſit nec ſtetiſſe, nec corruiſſe pactum ex omni parte. Iiſdem ferme diebus exceſſere Pralinius & Rupelaurus Franciæ Mareſcalli, commendabant Pralinium arma: Rupelaurum fides inconcuſſa qua cum Rege Henrico IV. cauſſam unam habuerat ſemper; puero admotus fuerat & ipſe puer, unaque adoleverat: exhauſto per bella civilia Principi; neque habenti unde belli molem ſuſtineat patrimonium ipſe ſuum quod in numerato habebat concedit liberaliter, non alia quam Regiæ fortunæ cautione: certe malum nomen erat Henricus per ea tempora, & ſi ſpe Gallici regni cecidiſſet, perierat creditum. Henrico poſtmodum Coronæ Gallicæ poſſeſſore ſortem cum uſuris duplo majoribus accipit, regiaque largitione in immenſam creſcit opulentiam. Plures illi ex conjuge Pordiacæa liberi haud degeneres quos in tempus ſuum memorabimus.

1626. *Pralin.* *Roquelaure.* *De Pordiac.*

Champinius Rationalium procurator, juſſus in palatium venit ubi parlamento eſt ſedes; delegationis cauſſa edictorum promulgatio: obluctatur promulgationi Senatus: poſtridie Rex moræ impatiens parlamentum præſentiâ ſuâ urget, jubetque edicta non alia cauſſæ cognitione curiæ actis inſeri & vulgari. Servinus Advocatus fiſci, poſtquam de more audacter dixerat & facunde, colligit ſe in epilogum, ingentique animi contentione hortatur Regem populi

Champini Intendant des Finances. *Servin Advocat General.*

1625. puli ut commiſeratione ducatur; *magnum eſſe armis domare hoſtem, ſed majus & Rege dignius ſubditorum ſibi promereri affectus, clementia & manſuetudine.* Plura parabat cum ex tempore deliquium animi patitur; erant qui crederent, fictionem eſſe, quo magis morientem exprimeret populum morte imitata, donec intercluſo ſpiritu deficeret penitus: morientis ſuprema hæc verba, *Ieſus Maria, Ieſu fili David miſerere mei.* Sic finiit vir clariſſimus poſtquam quinquaginta annos meruerat Reipublicæ in Regiæ advocationis triumviratu. Perorantem vox & vita deficiunt; manebant conſtantia & amor populi, quæ nunquam deficiunt in magnis animis: exhauſtis viribus colligebat morientis reliquias animi, flectendo in commiſerationem Principi; agebatur contrariis motibus, veneratione ex præſentia Regis, caritate & commiſeratione in populum, frangebat manu ſubſellia; donec ipſe motu vehementiore penitus frangeretur. Glorioſus certe & magiſtratui optabilis exitus; ſic in prælio miles in conſpectu Imperatoris ſui, ſic pro patria moritur civis: aſtabant patres vetera Regni columina menteque defixi hærebant ad impræviſum caſum. Hic Servino exitus fuit; quo factum ut ſtatim exclamaverit (neſcio quis) in hæc verba,

—— ô terque quaterque beatus
Cui ante ora patrum Regiſque in ſedibus altis
Contigit oppetere!

Viri facundiam & doctrinam probant ſcripta quæ poſteritati reliquit: unus illi nævus ab odio in Ieſuitas pertinace, & ab Eccleſiæ Gallicanæ privilegiis ſtatuque monarchico acrius contra Apoſtolicam ſedem vindicatis, quo apud pleroſque pro parum Catholico audiit; ſed vana poſtulatio quod vita ipſius & ſuprema morientis verba teſtantur. Subſtitutus illi Bignionus tanta virtutis fama, eloquentiæ & doctrinæ tanta vi, ut pro ſuperſtite in tanto ſucceſſore Servinus haud immerito haberetur; probitate illuſtrem hunc virum, Gallicum (ſi ferret ætas noſtra) Catonem in tempus memorabimus.

Henrici Ducis Lotharingi exceſſum, Carolique principis Valdimontii cum Nicolæa patruele ſua matrimonium anno exacto in tranſitu memoravi: rem altius repeto & huic tempori debitam. Duobus fratribus Henrico Duci Lotharingo &

& Franciſco Comiti Valdimontio hæc ſoboles fuit, nempe Duci fœminæ duæ, Comiti totidem maſculi, & fœminæ item duæ, de quibus in tempore dicemus; nam & partem hiſtoriæ noſtræ facient iſtæ fœminæ, quarum natu major Falsburgio Principi elocata; minor Gaſtoni filio Franciæ, ſi manet quod parum eſt ſtabile matrimonium. Ne poſt exceſſum Ducis de ſucceſſione ex lege Salica, in maſculos transferenda moveri poſſet quæſtio, cautum inter fratres, Nicolæam ut Carolus duceret; Claudia adhuc impubes (ſi prole maſcula vacuum ſororis matrimonium foret) Nicolao Franciſco (is ſecundò natus) deſtinabatur. Poſtquam Henricus fati legem impleverat potitur feudis Carolus & pacificus regnat uxoris nomine, neque enim adhuc plane conſtabat de lege Salica: facto Guiſii producitur teſtamentum Renati Regis Hieroſolymitani Lotharingiæ & Barrii ducis, editum anno Chriſti M. CCCC. VI. eo vocabatur in perpetuum progenies maſcula; fœminæ excludebantur non alio ipſis in feudis genti patrimonialibus jure quam in numerata pecunia, pro legitimæ modo. Renato ſucceſſerat Ioannes filius, exin Nicolaus nepos: eo prole orbo jura ſucceſſionis tranſierant in Ferrium patruum, à Ferrio in Renatum, à Renato in filium cui nomen Antonius, huic Antonio frater Claudius Dux Guiſiæ, unde Guiſiorum linea proceſſit, ſub qua familiæ illuſtres, Mayenia, Aumalia, Ellebovia. Antonio Franciſcus ſucceſſerat, Franciſco Carolus, Carolo Henricus, Henrico Nicolæa; ſic ſe habet ordo ſucceſſionis in Lotharinga gente, quem apertius ſequens deſignabit tabella.

Le Prince de Falsbourg.

Claude Duc de Guiſe.

Dumaine.
Daumale.
Dalbeuf.

I. RENA-

1626.

I. RENATVS Andegavenſis Hieroſolymorum & Siciliæ Rex; Eliſabetha Lotharingiæ duciſſa filia Caroli Ducis Lotharingiæ. Cónjuges.

II. IOANNES & Maria Borbonia conjuges.

III. NICOLAVS obit cœlebs.

IV. FERRIVS Yolanda Andegavenſis conjuges.

V. RENATVS II. Egmonda Gueldriæ duciſſa conjuges.

VI. ANTONIVS & Renata conjuges.

VII. FRANCISCVS & Chriſtiana Daniæ conjuges.

VIII. CAROLVS & Claudia Franciæ conjuges.

Claudius Guiſii Dux. I. Borbonia conjuges.

Franciſcus. Ex ea lineá familiæ, Guiſiana, Mayenia, Aumalia, Ellebovia.

IX. HENRICVS & Margarita Gonzagua conjuges.

FRANCISCVS Comes Valdimontii.

NICOLÆA nupta Carolo Valdimontio.

CLAVDIA nupta Nicolao Franciſco olim Cardinali.

CAROLVS. NICOLAVS Franciſcus Cardinalis.

Si legi Salicæ locus; filium Carolum excludebat Franciſcus Valdimontius gradu proximior fratri: hinc factum ut ſub finem Novembris anni M. D C. XXV. publico inſtrumento in filii favorem pater omni jure decederet; tranſactionem confirmavere indigenæ comitiis Lotharingiæ generalibus ſtatim convocatis. Non defuere quibus contrahendi iſte modus pro illegitimo haberetur ex contrahentium perſonis, & ex rebus de quibus erat controverſia: his ferme rationibus. *Nihil obligationis intercedere poſſe patrem inter & fi-*

& filium, quia nemo ſibi debere poteſt; cum ex duabus una ſit perſona irritum eſſe contractum. Addebatur, *Pacta non valere in præjudicium tertii non auditi tranſacta: eo contractu cauſam agi Nicolaæ Principis indefenſæ, agi & cauſam ſucceſſorum (ſi quos habitura eſt) quorum in tempore legitimam fore oppoſitionem nemo ambigat. Non ante hanc diem legem Salicam invaluiſſe apud Lotharingos; ab Henrico (patre legitimo Lotharingiæ Principe) hæredem inſtitutam Nicolaam; poſt parentis exceſſum agnitam à ſubditis pro Duciſſa & ſuprema domina: adepta & poſſeſſa poſtmodum ejus nomine à Carolo conjuge jura principatus: tranſactum dolo de re aliena inter patrem & filium. Quid ad hæc? ſi contractus opponitur, reſponderi deſertam uxoris cauſſam à marito qui legitimus defenſor eſſe debuit, prævaluiſſe bonæ fidei prævaricationem ex ſtudio privatæ rei. Male pro lege Salica accipi Renati ſecundi voluntatem, qua teſtamento caverat ut maſculi in infinitum ſuccederent: differre legem Salicam à privata hominis voluntate qua ex lege* XII. *tabularum de bonis quiſque ſuis diſponit; neque vocationem maſculorum ex teſtamento (etſi in infinitum productam) legem Salicam dici poſſe; qui ſic crediderit, plane pro imperito habendum: teſtamentorum privata eſſe jura, legis Salicæ publica: ut quiſque ſuper bonis & hæreditate ſua caverit ita jus eſſe: pleno jure Dominos principatuum Principes, ſupremos vocari quia neminem agnoſcunt, quia ſubjacent ipſis omnia donec vivunt: at quamvis ſupremo jure regnant, non poſſe de ſucceſſione principatus decernere ipſos legemque ſtatuere contrariam uſui, aut privilegiis feudi quæ in omne ævum ſit valitura. Si quæ Renatus ut homo privatus poſſidebat, potuiſſe in iis legem dicere in infinitum valituram; diverſam fuiſſe principatus rationem, quo ex publico jure frui & uti potuit, non diſſipare aut perdere, non ſubſtituere in necem ſucceſſoris quem vocabat conſuetudo regionis aut lex ſcripta, quibus ipſe parere debuit: morte finiri uſumfructum. Plane ridiculum fore teſtatorem ſi ſubſtituerit in uſufructu qui morte ipſius finitur. Legem Salicam non potuiſſe conſtitui niſi convocatis in eam rem Lotharingiæ & Barrenſis ducatus comitiis: nec ſatis comitiorum generalium interventu, niſi accederet conſenſus Imperatoris pro Lotharingia, & Chriſtianiſſimi Regis pro ducatu Barrenſi, quorum cauſſa (ut primævi Domini ſunt) præcipue agebatur. Lotha-*

1626.

1626. *ringiæ ducatum feudum eſſe ab Imperatoribus conceſſum nulla maſculinitatis mentione, cujus interverti poſſeſſionem in præjudicium primævi Domini, contra jus publicum & feudi legem eſſe. Eliſabetham Caroli primi filiam anno* M.CCCC. *Lotharingiæ ducatum poſſediſſe qui, ſi valuiſſet lex Salica, redire debuerat defectu prolis maſculæ ad Imperatorem, tanquam ad primum Dominum: ſucceſſiſſe matri Ferrium, Ferrio Renatum, qui acceptam à fœmina poſſeſſionem feudi non potuit transferre ad maſculos, ita ut plane excluderet fœminas à quibus ipſe feudum acceperat. Comitia Lotharingiæ in præſens à Carolo & Franciſco convocata (etſi conſenſus Imperatoris & Regis Chriſtianiſſimi intervenirent, qui deſiderantur) non potuiſſe de ſucceſſione in maſculos niſi in futurum ſtatuere; vanum inſuper indigenarum conſenſum fuiſſe, poſtquam pater & filius contractu ſtatuerant quid factum vellent. Vbi legem dixerit Princeps habere ſubditos quod ſequantur, neque libertatem ſuffragii eſſe, poſtquam primus ſententiam dixit qui dominatur.* His & talibus petebatur lex Salica: de Lotharingiæ & Barrenſi ducatu plura dicturi ſumus annis ſequentibus, quo tempore Carolo duci rebellione in Dominum & prava adminiſtratione decedent feuda iſta.

Eodemmet tempore à Comite Briſtolio poſtulatur coram Angliæ parlamento Bukingamus; ſumma poſtulationis, protectio quam Catholicis dabat: ille amovendæ invidiæ autor eſt ut in Catholicos quam ante atrocius ſæviatur: ea cauſſa fuit cur in Reginæ familiam inquireretur, quæ omnis centum & viginti Catholicis conſtabat. Miſſus extra ordinem

Bleinvile. à Chriſtianiſſimo Rege Blenvilius petit ſuppleri numerum familiæ qualis ab omni ævo ſolitus eſſe Reginis Angliæ: opponenti matrimonii contractum Bukingamo, quo in eum numerum conventum fuerat; reſpondebat Blenvilius cum Walliæ Principe pactam legem, quo in Regni ſolium evecto, æquum eſſe ut familia & obventus uxori pro dignitate augeantur. Augeri placuit numerum ſi tolleretur electionis in Gallos neceſſitas, qualis pactis matrimonialibus continebatur; excipiente Regina ex pacto qualiſque vetus familia erat, Gallica & Catholica, petente ut ſupplementum eſſet, exploditur familia vetus, pelliturque aulâ Anglicanâ quodcunque Catholicum erat & Gallicum. Populi auram captabat Bukingamus affectato in Catholicos odio:

acce-

accedebat quod fortunæ ſuæ ſubſidium amicos in Reginæ familiam introducere deſtinabat quo pluribus munimentis ſubſiſteret; hinc factum ut Epiſcopus Mimatenſis magnus Reginæ eleemoſynarius, Sangeorgia matrona illuſtris, cui prima cubiculi cura erat, unaque familia omnis Gallica pelleretur, quo jus gentium & conjugii caritas violata: abeunti familiæ indoluit Regina, præcipue Mimatenſi Epiſcopo, cujus tanta erat virtus, ut felicia fortunæ ſuæ ominaretur ab ejus præſentia. 1626. *l'Eveſque de Mande.* *Madame de Sainct George.* *l'Eveſque de Mande.*

Eodem tempore prodiit in publicum Santarelli è ſocietate Ieſu presbyteri de Summi Pontificis poteſtate liber, quo variis capitibus plura continebantur contra Regum autoritatem & jura. Libro hic titulus; *Tractatus de hæreſi, ſchiſmate, apoſtaſia, ſollicitatione Summi Pontificis; & de poteſtate ſummi Pontificis in his delictis puniendis. Ad Sereniſſimum Principem Mauritium à Sabaudia Cardinalem. Romæ apud hæredem Bartholomæi Zanneti* 1625. *Superiorum permiſſu.*

Articulorum quos hic liber continebat in Regum & Principum capita hæc ſumma eſt.

I. *Papa habet poteſtatem in Principes directivam; ergo & correctivam: non enim poteſt habere directivam ſine correctiva. Cur igitur non poterit Principes iniquos punire per cenſuram Eccleſiaſticam?*

II. *Hinc infero quod Summus Pontifex poteſt hæreticos Principes punire etiam pœnis temporalibus, quapropter non ſolum eos excommunicare ſed & Regno privare, eorumque ſubditos ab eorum obedientia liberare poteſt.*

III. *Papa deponit Imperatorem propter ipſius iniquitates, & dat Principibus curatores, quando ipſi fuerint inutiles ad regendum ſubditos. Papa ſine Concilio deponit Imperatorem, quia Papa & Chriſti unum eſt tribunal.*

IV. *Papa quantumcunque exemptum (ſi expedit) punit, & deponit.*

V. *Papa poteſt deponere Imperatorem & Reges pro delictis; & quod ſummam, ſupremam, & abſolutam poteſtatem habeat Papa videtur eſſe multum æquum & Reipublicæ expediens, ſcilicet ut ſit aliquis ſupremus monarcha qui Regum ejuſmodi exceſſus poſſit corrigere, & de ipſis juſtitiam miniſtrare.*

1626. VI. *Poſſunt Summi Pontifices ex cauſſa amovere Reges, & deponere Imperatores ſicut ſæpe accidit & viſum eſt, quando ſcilicet eorum malitia hoc exigit, & Reipublicæ neceſſitas ſic requirit.*

VII. *Ratione fidei aut peccati gravis aut manifeſti (ſi incorrigibilis fuerit Imperator aut Rex) poteſt eum Papa deponere.*

VIII. *Poteſt Papa deponere Reges non ſolum propter hæreſim, aut ſchiſma, aut aliud crimen tolerabile in populo, ſed etiam propter inſufficientiam.*

IX. *Papa poteſt Regem deponere ratione iniquitatis, & inutilitatis ſuæ perſonæ: poteſt Imperatorem deponere, & Imperium alteri dare ſi non defendat Eccleſiam.*

X. *Papa poteſt deponere Reges negligentes ſicut Petro conceſſa fuit facultas puniendi pœna temporali, imo etiam pœna mortis dictas perſonas ad aliorum correctionem & exemplum: ſic etiam concedendum eſt Eccleſiæ: ſummo ejus paſtori conceſſam eſſe facultatem puniendi pœnis temporalibus tranſgreſſores legum divinarum.*

XI. *Poteſt Papa Reges movere & mortis pœna punire. Petro ejuſque ſucceſſoribus dictum eſt,* Paſce oves meas, *ſed ad paſtorem pertinet punire oves ſuas ea pœna qua ratio indicat illas eſſe puniendas. Ergo ſi propter bonum commune aliquando prudentia & recta ratio exigit ut Principes inobedientes & incorrigibiles pœnis temporalibus afficiantur, Regnoque priventur, poteſt ſummus Eccleſiæ paſtor pœnas imponere, nec enim Principes ſunt extra ovile Eccleſiæ.*

Vix prodierat liber cum Collegium Sorbonæ acri & docta cenſura condemnat autorem; cenſuram Eccleſiaſticam ſequitur Parlamenti Lutetiani placitum quo ſervi publici manu in ignem datus liber, quo item è ſocietate Ieſu doctores Galli contrà ſcribere juſſi. Exin dicta dies Provinciali, Collegii Claromontani Rectori, & præcipuis è ſocietate Theologis: ſiſtuntur in judicio, interrogantur, reſpondent, referam fideliter interrogata & reſponſa quaſi per dialogum rem haud indignam quæ ad poſteros tranſeat.

SENATVS. *Probaturne vobis Santarelli pernicioſus liber editus in hunc titulum* Tractatus de hæreſi, ſchiſmate, &c.

PATER COTO pro ſe & ſociis præſentibus; *Improbatur,*

batur, ſupprimitur, impugnabitur contrariâ mox doctrinâ quam paramus dare in publicum. 1626.

Senatus. *Quare improbatis doctrinam quam ſocietatis veſtræ Generalis Romæ approbat?*

P. Coto. *Non negamus Romæ à noſtris approbatam; ſed quare nobis imputabitur error Tranſalpinus cui nemo noſtrorum ſubſcribit in Gallia?*

Senatus. *Annùm in ditione ſua Regi Galliæ jus omne in ſubditos eſt?*

P. Coto. *Ius omne eſt quoad temporalia.*

Senatus. *Creditiſne vos Summo Pontifici jus eſſe in Reges, adeo ut per excommunicationem ſacris ipſos interdicere poſſit, ſubditos ſacramento fidelitatis abſolvere, Regnum in prædam dare?*

P. Coto. *Abſit verbo invidia! Excommunicari Chriſtianiſſimum Regem? Abſit omen! Quis credat primogenitum Eccleſiæ futurum aliquando matris hoſtem, quam protexit ſemper & protegit? quis excommunicandum qui continuò pugnat hæreſi in regno ſuo extirpandæ?*

Senatus. *Ergo diverſa vobis à Præpoſito ſocietatis veſtræ Generali ſententia?*

P. Coto. *Qui Romæ degit Præpoſitus noſter Generalis, vix eſt ut improbare poſſit quod Roma probat.*

Senatus. *Illi ſua opinio eſto, veſtra quænam eſt?*

P. Coto. *Plane illi contraria.*

Senatus. *Quid ſi eſſetis Romæ?*

P. Coto. *Mutaretur nobis cum cœlo animus, ſentiremus ut Romæ.*

Senatus. *Præciſe (amabo) proculque ambagibus & ſubterfugio: quid cenſet ſocietas veſtra (ut univerſa eſt) de Romanæ ſedis in Reges poteſtate?*

Ad hæc P.Coto communicandi cum ſociis facultatem petit; datur facultas, communicant, paulòque pôſt redeunt in hæc verba; P. Coto. *Nobis cum Sorbona & Galliæ Clero erit aſſenſus in idem doctrinæ univocus.*

Senatus. *Explicate apertius mentem veſtram, quænam eſt hæc Sorbonæ doctrina quam probatis?*

P. Coto. *Si tempus exiguum conceditis nobis; dabimus ex ſcripto ſententiam, in quam vix eſt modò ut conveniamus per anguſtiam temporis.*

1626. Poſtquam triduo deliberaverant, præcipui è ſocietate ad Regem miſſi palam abdicant Santarelli doctrinam publico inſtrumento in hæc verba concepto.

Nos ſubſignati declaramus Santarellum perperam de Regibus, & eorum autoritate ſcripſiſſe, quam diffitemur doctrinam, agnoſcimus & profitemur Regum immediatam eſſe à Deo poteſtatem independenſque ipſis jus eſſe in ſubditos; cui ſententiæ ut veræ, noſtro omnium ſanguine ſubſcribetur ſi opus, non ſecus ac cenſuris ſi quæ à Clero Gallicano aut Sorbona in ejuſmodi libros edentur. Promittimus inſuper futuram nobis poſthac unam & eandem ſuper ea quæſtione cum Sorbona, Clero, & Regni Gallici Academiis ſententiam. Actum Lutetiæ XVI. *Martii* M. DC. XXVI.

Les PP. Coton. Arman de la Tour. Suffrein. Garaſſe. Godullon. Gayatin. Grandillon. Petau. Fillaut. Bruſſaul. Guerry. Neyran. Aleman. Royer. Louys.

P. Coto. Ignatius Armandus. Carol. à Turre.
I. Suffrenius. Fr. Garaſſus. Fr. Goduſlonus.
Dion. Gayatinus. Fr. Grandillonus. Dion. Petavius.
I. Fillæus. I. Brouſſautius. Steph. Guerrius.
Lud. Neranius. Iac. Alemandus. Pet. Royerius.
Steph. Ludovicus.

Non multò pòſt P. Coto in provincia Pariſienſi provincialis, tædio interrogatoriæ actionis qua præcipui è ſocietate extra ordinem pulſati fuerant morbo corripitur, fatique legem implet: longa illi in virtute perſeverantia, & quod rarum, etiam religioſo viro, procul ambitu vita; Henrici IV. conſcientiæ admotus, nullo rei privatæ ſtudio egit in aula innocenter, ſcientiarum apicem ingenti laude adeptus eſt, facundia floruit adeò, ut regnante Henrico, eloquentiæ imperium penes Cotonem eſſet: magna hæc certe apud homines; maximum eſt quod in Deo vixit, florens & candens lilium inter ſpinas, hoc eſt homo incorruptus in aula.

HISTORIARVM GALLIÆ

Ab exceſſu

HENRICI IV.

LIBER DECIMVSSEXTVS.

SYNOPSIS.

MAreſcallus Ornanus res novas meditatur, quænam in ipſum poſtulatio & unde fuerit: prima labes ambitio, quam Gaſtonis nomine obvelat; rerum imperia affectans Domino autor eſt Reipublicæ capeſſendæ. Verba ipſius ad Gaſtonem cum effectu qualem ſperaverat, Regis ex factione timor. Cardinalis Richelius juſſus à Rege ſententiam profert: Rex altius timens facta Ornani & dicta curioſe explorat. Intenditur Ornani crimen ex averſione matrimonii quam inſinuabat Gaſtoni, etſi omnis Regis inclinatio eſſet in eo fœdere. Verba Ornani ad Dominum impediendis nuptiis. Ornanus & Callidabonæus in vincula conjecti, Gaſto ad Regem properat incenſus ira, queritur, & minatur. Rex verbis iram temperare conatur. Lutetiæ in carcerem conjecti Ornani fratres duo, Modenæus item & Duageanus, Monlorea uxor Ornani ad Delphinates relegatur: abitura multis agit cum Domino Podiolaurentiumque Ornano ſubſtituit. Gaſto ad Reginam matrem properat ira percitus, multiſque indignatur: Sapiens Reginæ reſponſum ſubjicitur. Vltimum illi ad Aligrium Cancellarium confugium eſt; ex pravo reſponſo Aligrius dejectus Cancellarii munere, & ab aula exul. Politicus & brevis in eam rem digreſſus. Dejecto ſubſtituitur Mariliacus magnus Galliæ quæſtor. Marillaco, Marchio Fiatius cui in fortunæ augmentum autor eſt Cardinalis Richelius. Deſtinantur à principibus vincula Cardinali, nempe liberando permutatione Ornano; ut probe conſuluerit ſibi vir providus, diverſi primorum in id ſeditionis affectus ex diverſis cauſſis: Chaleſii ingratitudo erga Regem. Brevis ad Chaleſii vitam digreſſio de magno Priore cuſtodiâ cohibendo conſilium differtur, quanam ex cauſſa: Rex multis agit cum ipſo, ut fratrem Vindocinenſem in aulam revocet, multis ille cum fratre, qui diu obluctatus cedit tandem venitque in aulam. Acri cuſtodia cohibentur fratres duo quonam modo: hujus negotii ordo accurate deſcribitur. Poſtridie ſecundo Ligeri Principes Am-

1626. *baſiam invehuntur. Vxor Ducis Vindocinenſis prohibetur aula cui proxime inſtabat; jubeturque Anetum cum familia ire. Mareſcallus Theminius dejecto procuratione Britannica Vindocinenſi ſubſtituitur: quæ ex eo facto pro & contra Cardinalem Richelium vulgata. Singulare certamen Vardium inter & Praſlinium & quæ hinc ſequuta: Butevillii cum Torignio duellum, & mors Torignii. Fortuita Chaleſii cum Pongibauto pugna, & mors Pongibauti: vulgatæ aulicæ ambages inter Lovignium, & Chaleſium, queis matrona illuſtris adjuncta, explicantur. Lovignii poſtulatio in Chaleſium quanam ex cauſſa. A prima origine repetitur Chaleſii crimen; ut Gaſtoni inſinuaverit ſe, ut Cardinali Richelio obſcure locutus & quonam reſponſo à Cardinale dimiſſus; ut tandem in vincula conjectus. Cardinali Richelio in præſidium ſui, militaris cuſtodia permiſſa. Gaſto expetitis à Rege nuptiis ſubſcribit. Chaleſii triſtis exitus. Fuga dilabuntur Comes Sueſſio & Duciſſa Capruſia. Refertur fragmentum libelli in Cardinalem Richelium compoſiti ſub nomine Gaſtonis, quo continentur dicta, & ſcripta contra ipſum. Sangerius aula abſiſtere juſſus, incerta ex cauſſa in cuſtodiam agitur, mox liberatur. Comeſtabilis Eſdiguerii mors & elogia. Barradæus gratia Regis & aula depellitur. Quanam ex cauſſa? Oſtenditur cecidiſſe omnes aulicos qui Cardinali Richelio obſiſtere auſi. Baſſompetri in Angliam extra ordinem delegatio: verba ipſius ad Angliæ miniſtros ſolida, ſed vacua effectu. Comitia ſuccenturiata Lutetiæ indicta, inveſtigandis pecuniæ in belli ſumptus comparandæ remediis. Richelii Cardinalis, in eo conventu oratio. Sequitur ann.* M. DC. XXVII. *Naufragium claſſis Indicæ ad plagam Aquitanicam deſcribitur, unde ingens Duci Eſpernonio præda: ſingularia pleraque ſuper hocce naufragio. Thalaſſiarchæ Gallici munus remunerato abunde Mommorancio in Cardinalem Richelium transfertur, mutato nomine. Commota ab Epiſcopo Verdunenſi in ea urbe ſeditio, Regumque Galliæ juſta in Verdunenſes dominatio memorantur. Mors Verduni protopræſidis in Parlamento Pariſienſi, & ipſius elogia. Butevillii cum Beuvrono duellum. Quæ præceſſerint, quæ ſubſequuta. Capti Butevillius & Comes Capellus Lutetiæ condemnantur. Formula condemnationis: ad Regem ſcribit Mommorancius deprecandæ pœnæ, quæ demum in populi conſpectu exigitur. Mariæ Duciſſæ Mompenſeriæ D. Gaſtonis uxoris cariſſimæ morbus. Verba ipſius ad conjugem. Mors, epitaphium, & elogia.*

TRagica eſt hujus anni ſeries, funeſtum quod aggredior: nullo in apertum bello, plenus civilibus diſcordiis annus, atrocitate criminum, aut calumnia infamis, luctuoſus procerum vinclis, & morte: nam ſi contra noxios pœna fuit, dolenda culpa; ſi periere innocentes ex oppreſſione, juſta indignatio

gnatio eſt. Aperuit ſcenam actu tragico Mareſcallus Ornanus, ſpei Domini Gaſtonis admotus, vir natura ferox & magni animi; ſumma poſtulationis in ipſum, hæc erat. *Inſinuaſſe ipſum tenello Gaſtonis per juventam animo, ut indebita Rempublicam ætate capeſſeret, ſeque pro dignitate natalium immiſceret rebus & regeret,* id primum caput: Alterum erat, *quod nuptiis Mompenſeriæ virginis, quas ex deſtinatione Henrici patris Ludovicus proſequebatur, obſtabat, Gaſtonem diverſum agens à voto Regis.* Rebus modicis æqualitas facile ſervatur; inſita mortalibus potentiæ libido adoleſcit, ſtatim atque imperia rerum oſtendit fortuna ridens; anguſtæ diu Ornano res, & pro dignitate natalium fortuna tenuis, magna tum æqualitas fuit: ubi Gaſtoni admotus poſſedit Principis gratiam; ea poſſeſſione ambit & ſperat omnia, in gloriam cupido intenditur, petit Mareſcalli munus & obtinet; ceterum ut ſordent prima, cum majora quæque ſperantur; fortunæ augmento intumeſcit ambitioſus homo, ardet libidine dominandi; dominii ſpem facit ſumma in Gaſtonem poteſtas, per quam arbitria rerum ipſe ſperat, ſi Gaſto tenuerit: is rebus adhuc per ætatem impar gerendis, tranſigebat ludicris primam adoleſcentiam, cum ab Ornano compellatur in hæc ferme verba; *Tibi, Gaſto, ſpes Gallici regni eſt à Rege prima; attende, ut fratre prole orbo Gallicæ coronæ immines hæreditati tuæ: quouſque hæres & filius, pro extraneo eris in domo patris? injuria eſt quodcunque pateris, nec rerum adminiſtratione haberis procul, niſi quod ſpernit te qui unus adminiſtrat Cardinalis Richelius. Indomitus eſſet leo ſi ſe agnoſceret; tu rei Gallicæ arbiter fores, ſi te meminiſſes Henrici* IV. *filium, Ludovici ſobole vacui fratrem unicum, & ſpem Regni. Tibi debita ſub Rege prima armorum imperia; neque ab arcanis Regni conſiliis arceri potes, cui Reſpublica patrimonium eſt.* His & talibus ſuaderi ſe patitur Gaſto Reipublicæ capeſſendæ, rem certe haud indebitam Principi, quem in primam ſpem regni vocabat ſanguis: leve Ornano crimen, ſi zelo in res alumni ſui ageretur: in arcana Reipublicæ tranſit, conſiliis immiſcet ſe quam ante frequentius, curioſe inveſtigat rerum momenta & cauſſas, virum ſubitò ſapit, qui in hanc diem puer & penè infans fuerat: unde Regi ab Ornano diffidentia & juſtus timor. Accedebant obſcuræ ambages & ſecreta primorum conſilia, quibus Rex & Regina parens ſubagnitis, Cardinalem

1626.

Ornano, Gouverneur de Monſieur Frere du Roy.

1626. Richelium in rei conſcientiam vocatum quid opus facto rogant: ille ita proloquitur. *Gaſtoni procul ambitu & dominandi libidine indolem eſſe, totam in virtutes inclinationem, expeditum ingenium, niſi quod lubrico ætatis impar eſt adhuc gerendis rebus: ceterum pravis affectibus imbui optimam hanc naturam. Proſpiciendum malo dum naſcitur, poſtquam adolevit fruſtra remedium quæri; minacia Regi & regno Ornani conſilia eſſe; nec periculo vacuum quod minatur: aſt ſi qua prudentia ſi qua Regem autoritate decet; occurritur ex periculo ſecuritatem fore: amovendum improbum hominem qui diſcordiam in regia familia miſcet, viam bello civili faciens. Oſtendi ab ipſo Gaſtonem principibus rerum novarum avidis, ut belli & pacis arbitria tenentem, ut libertatis quam affectant aſſertorem & vindicem, ut munificum largitorem; impune ipſis fore quodcunque peccaverint ſub tanto protectore promitti: ſi diutius adoleſcentis animo graſſabitur pernicioſus iſte præceptor, juſtum eſſe timorem ne maneat indelebile quod ferreo vir nequam ſtylo alte impreſſerit. Magnam de Gaſtone ſpem concipi, neque injuria, qui plane per ſe ingenuus & recti amans eſt; debitum illi ſub Rege Regni regimen, ſed per ætatem, non adhuc ceſſiſſe ejus debiti diem; adhuc artium liberalium ſtudio exercendum donec plenius adoleverit. Optime conſuluiſſe naturam homini, cum ſuum cuique ætati diſtribuit penſum; ſegetem ex Gaſtone ingentem fore Galliæ, aſt cavendum ne fructu præcoci laboret fertilitas, fumoque evaporetur ignis antequam ardeat: dum Gaſto ſtudio capeſſendæ Reipublicæ in ſpeciem agitur, mutato nomine narrari fabulam de Ornano qui prava regnandi libidine vecors eſt, anguſtioribus terminis circumſcribi hominis ambitioſi fortunam, niſi Gaſto dominabitur, ideoque ejus intereſſe prima ut ſint imperia Domino, quo ejus nomine ipſe dominetur in primam dignitatem evectus: denique frænandam Ornani in imperia rerum libidinem quoquo modo*: His Rex velut alto ſomno excuſſus: inveſtigare attentius Ornani vitam; noctu interdiuque ſequi per conductitios vigiles; ille (ut eſt cæca ambitio) ire audentior, perſtare in propoſito; ſuadere, impellere, cogere in prava Gaſtonem.

Fortè tunc votum ab Henrico patre olim nuncupatum deſtinabat exſolvere Rex per contractas inter fratrem & Mompenſeriam nuptias: ineundo matrimonio multum deſtina-

ſtinatio paterna, multum potuere divitiæ & gaza quibus virgo, Mompenſeriæ domus ex aſſe hæres erat: præponderavit virtus qua nemini ætatis ſuæ ſecunda fuit, illuſtris Princeps: oblata Gaſtoni virgo repulſam inglorie patitur ſuadente ut creditum Ornano his ferme rationibus; *Si Regis ſubdita copulabitur Gaſto, ipſum omni ex parte ſubactum fore, in manu Regis futuram utriuſque conjugum fortunam: procul novis rebus Gaſtoni animum eſſe neque ſubſidio in præſens externo indigere ipſum: quid ſi prave conſultus Rex abdicaverit fratrem? Si eum indigna pati coëgerit unde ipſi præſidium? unde erit ſalus? Si in Gallia ſitum eſt quodcunque ipſi & conjugi poſſidebitur, injectione manus Regiæ ſtatim carebit omnibus; laborabit inedia eritque principibus ad quos confugerit importunus & gravis; contrà, magnum eſſe quod ſperare dabitur, ſi extra Galliam, nuptiale fœdus inierit: hinc & amplam dotem fore, & præſidium ingens: ſubſtiturum tunc viribus alienis, juxta & ſuis Principem.* His Ornanus Gaſtonem à Mompenſeriæ nuptiis diverſum agens reus eſt Regi: malo quod imminebat ita proſpicitur. 1626.

Ineunte Majo agente ad Fontem Bellaqueum Rege, ab Haliero cuſtodiæ regiæ præfecto conjiciuntur in carcerem Mareſcallus Ornanus & Calidabonæus (hic Gaſtoni inter fidos, conſiliique particeps intimi) ſtrato decubuerat Gaſto per altam noctem, cum affertur conjectum in vincula Ornanum; memorant alto ſopore, velut per implacidam imaginem, ſubito horrore diſcuſſum, quanquam erat vigilia tertia iviſſe ad Regem furore haud procul: ubi in regiam venerat fanatica velut mente perrumpere per vigiles, per præſidia, per ſtationes; advolvi genibus Regis, ſciſcitari indictæ cuſtodiæ cauſſam, *traheretur & ipſe in carcerem, ſubderentur & vincla ſibi una reo; ſe Ornanumque immenſi erga Regem & Galliam affectus poſtulari poſſe: eo nomine utrumque reum; & ſe mortem depoſcere ſi Ornano parabitur. Incidiſſe in venabula inimica virum innocentem, retibuſque implicitum quæ ipſi tetenderat è longinquo invidia.* Poſtquam jactas in irritum preces videt, intentat verbis atrocibus minas, ultionemque incautus prodit quam meditatur, cum ita Rex, *Nihil miror frater cariſſime! ſi Ornani crimen ignoras qui vita & moribus plane innocens es, juſta tibi, & laudabilis à virtute exceptio. Inſinuabat ſe ſenſim* *Fontaine-Bleau.* *Du Halier.* *Chandebond.*

Orna-

1626. *Ornanus animo tuo, ſpargebatque paulatim fomenta diſſidii inter nos quæ (ſi ſubito & palam edidiſſet) refutaſſes haud dubie qua virtute vales. Spatio temporis interjecto ſeneſcet tuus iſte dolor, iraque quam concipis ab ictu improviſo deſæviet, ages mihi velut ab immenſo beneficio grates, cum liquido conſtiterit tibi, Ornano id fuiſſe præcipuum ut divideremur invicem, quos natura conjunxit.* Ita Rex breviter: æſtuabat Gaſto ira incenſus: at quo plus illi iræ, hoc minus Ornano ſpei erat: acrior interceſſio urgebat pœnam, quia probabat nimiam ab Ornano fiduciam.

Fontainebleau. Quo momento Fonbellaquei in cuſtodiam agebatur Ornanus, Lutetiam mittitur nuntius cum ſcripto ad municipalem magiſtratum, in hæc verba concepto. *Ex ſecreta factione in Regem, indictam Ornano cuſtodiam, eſſe participes crimini fratres ipſius duos, Duageanum inſuper & Modenaum, qui & acri cuſtodia cohibendi: ita Rex mandat.* *Duagean. Modene.* Poſtquam reis injecta manus; in Baſtillam trahuntur, quo tempore procuratio ejus arcis, dejecto Luxemburgo Luynæi fratre, tranſit in Tramblium (is P. Ioſephi frater in quo magna erat Richelio Cardinali fiducia) Ornanus ad arcem Vincenniam ducitur: uxor illi Monlorea è gente, matrona illuſtris cui apud Gaſtonem prima autoritas erat, virtute operante affectus (venuſtatem anni deleverant) huic ad Delphinates patrio ſolo indictum exilium; obtinuit Gaſto ut non procul Lutetia in privata domo maneret, donec de mariti ſtatu plenius conſtitiſſet: erat ingenio acri fœmina, ſupra ſexum fortis, & in omnes expedita caſus, queis aulicorum fortuna jactatur: illi apud Gaſtonem ingens favor, adeo ut incertum ſit gratiamne Principis uxor marito conciliaret, an uxori maritus. Iuſſa abſiſtere, agit quam ante cautius commendataque Domino ſalute viri, ſupplex petit ut moderatius experiatur: *ferocitate & contumacia abſtinendum: eò deductam miſeri Ornani fortunam ut diſſimulare ſatius ſit quam indignari; ſenſim obtineri poſſe velut ab aſpernante quod nunquam impetrabit enixius votum: hodie eam eſſe ſortem Principis in Gallici Imperii ſpem primam vocati, ut quorum ſaluti proſpectum velit, hoc ipſo periclitentur quod ipſe proſpicit, hoc ipſo luituri ſint pœnas quod ipſe deprecatur. Non ita natum, non ita Ornano in ſpem admoto educatum; degeneraſſe, in deforme obſequium fortunam primi principis, quæ non ipſius*

ſed

ſed temporum labes eſt. Ad hæc Gaſto *quando*, inquit, *in eo* 1626.
ſalus viri tui verſatur? diſſimulabo pro tempore, ponam violentia modum, &, quanquam ab ira calet ſanguis, tepeſcet animus. Abitura; rogat marito ut ſubſtituatur vir in conſcientiam arcani vocandus quo interprete invicem uti poſſint. Suaſerat Verderona matrona nobilis Monloreæ amica *Verderone.* & utriuſque fortunæ ipſi Comes, ut in id muneris legeretur Puilaurentius ingenuus adoleſcens cujus quia per lubricum ætatis dubia fides, dederat ſe pro agnato vadem Verderona fidemque obſtrinxerat pro ipſius fide ſervanda Gaſtoni, juxta & Ornano: ſub ea cautione vocatur in primam principis gratiam Puilaurentius, quam Monloreæ & Verderonæ gratiam debuit, rem paucis notam & à nemine traditam. Hinc fuere immenſæ fortunæ primordia adoleſcenti optimo, & felici, ſi mediocribus contineretur; corrupit naturam fortuna, fortunam ambitio perdidit; qua nunc aſcenſus per Domini gratiam, hac eadem via erit in tempore deſcenſus illi & præceps caſus; faciet utramque fortunam idem favor; at hæc in tempore memorabimus.

Poſtquam irritas ad Regem preces Gaſto agnoverat ire ad Reginam (cui ſumma tum autoritas erat) flectendæque in partes ſuas matri induere figuras omnes. Orabat ſupplex & minabatur, advolvebatur genibus, & repente mutatus contumacem agebat voce, ſilentio, geſtu, ut impellebat furor: præcipua ipſi in Cardinalem Richelium ira, velut in autorem. Regina haud ignara factionis in quam Gaſto innocens agebatur; amplexari, hortari filium, aperire, ut incauto illuſerat ambitioſus homo, ut jure in cuſtodia habeatur: *non in mortem depoſci etſi meruit: poſtquam ambitionem exuerit per quam vana dominandi libidine agitur, reſtituendum libertati: effecturam carceris ſolitudinem ut redeat ad ſe vir parum ſui, parum officii memor; immemorem ſui fuiſſe quando prima Imperii Gallici adminiſtrationi inhiavit: officii plane immemorem quando alumnum ſuum, cariſſimum Galliæ pignus à Rege diverſum agere conatus eſt diſcordiæ autor inter fratres. Concedenda Regi ſpatia temporum queis tepeſcat ira, concedenda Ornano queis reſipiſcat: frenandis animis qui impetu in res novas feruntur, optimum eſſe ex carcere, & ex metu gravioris mali remedium: aſt non eſſe ſubitaneum hujuſce medelæ effectum: vincla, in tempore operari reſipiſcentiam,*

1626. *tiam, quæ contrario effectu contumaciam, & indignationem in momento producunt: idipſum Ornani exemplo manifeſtum eſſe, qui nuper apprehenſus & conjectus in carcerem.; libertatem ante obtinuit quam poſuiſſet ferocitatem & iram, unde in ſpem gratiæ (qualem indebite obtinuerat) peccavit iterum: neque eſſe quod Cardinali Richelio imputetur nova detentio, conſpiraſſe in eam rem conſilium in conclavi omne, id Regi, id ſibi matri, id præcipuis Regni miniſtris probatum; quod niſi probaretur, peſſum ibat autoritas Regis: certe non improbatum Cardinali poſtquam ita cenſuerat Rex, optima illi de rebus judicia eſſe, probariq; aut improbari conſilia; prout Reipublicæ intereſt.*

Aligre Chancelier de France. Vbi Gaſto audierat miniſtris Regni probatum facinus, ire ad Aligrium Galliæ Cancellarium, injuriamque exprobrare velut autori, Aligrius facti ignorantia excuſat ſe, urget Gaſto, ira & indignatione commotior: Aligrius *non ita natum ſe ut gratis diſpliceat Regis ſui fratri digniſſimo quem veneratur, quem impenſius colit; ſi probe quæſierit unde hæc in ipſum injuria; unde repentina in Ornanum calamitas, ſciturum nihil horum deberi Aligrio, qui D. Gaſtonem, & quæcunque ipſe amaverit præcipuo in cultu habuit & habebit ſemper.*

La Villeaux Cleres. Calendis Iuniis Aligrium Rex aula abſiſtere jubet & munere, indicit Villaclericanus exſilium, ſigillaque petit; ille poſtquam reſtituerat, conſtantia infracta in feudum ad Carnutenſes privatum divertit, ubi quod ſuperabat vitæ exegit pacifice & tranquille, probus vir, facundus, & integer: optimus finis aulico quem in ſeceſſu tranſigit. Certe dignum eſt quod trahatur ad poſteros hujuſce animadverſionis exemplum: Quamvis Gaſtonis indignatio pro juſta haberetur Aligrio, diſſimulare debuit; quippe quod Regi placuit in legem tranſire debet, præcipue magiſtratui pro legum defenſione inſtituto. Cancellarius magiſtratuum caput, legis eſt protector, quam ſi deprimit, ruit Imperii dignitas, quæ ſtat per legem. Multum intereſt Regis, ut probentur ſubditis dicta, factaque ipſius; probantur magiſtratuum exemplo, nempe ſi & ipſi probaverint: hinc nobis quorum eſt in provinciis Reipublicæ adminiſtratio, nobis, qui charactere regio inſignimur, id præcipuum eſſe debet, ut ſumma ſit legum autoritas, ſumma populi erga Regem legiſlatorem veneratio; quod fiet, ſi ipſi legi dictæ nulla inficiatione parebimus: alias hæret populus, pravoque magiſtratus exemplo,

empló, velut certa erroris conjectura condemnat Regem. 1626.
Conſtat apud omnes Aligrium donec vixit negaſſe hujus reſponſi formulam, queſtumque ſæpe, quod per calumniam petebatur ex dicto, quod ne quidem ipſa cogitatione attigerat: ego ut ſcriptum legi, ut vulgatum audivi, odio procul & invidia refero; neque ignarus ſum Aligrium optime de Republ. meritum, virtute & rerum experientia claruiſſe. Dejecto ſubſtituitur Marilhacus Reginæ parenti inter fidos, ſeverus homo & Stoicus de quo multa dicturi ſumus in tempore: Marilhaco à prima quæſtura in Procancellarii munus evecto, Marchio Fiatius ſuccedit; vir acri ingenio in cujus manu ſub adminiſtratione Cardinalis Richelii noſtræ omnium fortunæ erunt annis ſequentibus; unde abundans divitiis, & in omnem luxum effuſa familia mox inter Galliæ primas numerabitur, parum durabili felicitate, quod ſuo infra loco reddemus.

Le Marquis Deffiat, Surintendant des Finances.

Neque omittendum quo tempore Ornanus captus; inſinuatum Gaſtonis animo conſilium conjiciendi in vincla Richelii, traducendique aula procul in fidum locum: ſpes erat permutandi cum Mareſcallo Cardinalis: nec male ſpem locaverat Gaſto, ſi Cardinalis caperetur quod erat in proclivi: hujus conſilii caput Vindocinenſis, Magnus Galliæ Prior, vir ingenioſus & audax, Comiti Sueſſioni ut creditum autor, odiis in Richelium immortalibus: utrique in conſcientiam omnium erat Chaleſius, homo ambiguus: in ſocietatem factionis venerat Princeps fœmina ſupra ſexum audax, cujus omne ſtudium diſcordias ſpargere in aulis Principum, pro modo ingenii ambagibus innutriti & mutabilis: accingit ſe Gaſto in facinus, quod ſi ex voto ſuccederet, procurabatur Ornano libertas. Forte tum Cardinalis Richelius Florei non procul Fonte-bellaqueo in privata domo agebat: intercipiendo, manum delectam Gaſto in armis eſſe jubet: libido loquendi cauſſa fuit quo minus caperetur. Facinoris ardui in arcano vis omnis: Chaleſius in conſcientiam ejus ſecreti à Gaſtone vocatus, Valancæum Equitem arcani participem facit lubrico linguæ, aut fortè quo traheret in partes ſuas: poſtmodum, metu ne Valancæi indicio pateret crimen (namque ambigue reſponderat) prævenit delatorem, Regique & Richelio aperuit facinus; ſic eluſit vincla Richelius, quod illi primum diſcri-

Vendoſme grand Prieur de France.
Le Comte de Soiſſons.
Chalais.
Fleury.

1626. ſcrimen fuit: horum mihi autor Dux Rohanæus in manuſcripto ſuorum temporum.

L'Averſion du Mariage. Intendebatur in dies factio, cui *averſio matrimonii* nomen erat: quo Rex vehementius optabat nuptias, hoc frater magis reſpuebat, Magno Priore impellente (is, ab Ornano capto, Gaſtonæi arbitrii ſummam tenebat, regebatque ex voto adoleſcentem optimum) valebat ingenio & audacia Magnus Prior, &, niſi dolo & fortuna prævaluiſſet Cardinalis, perierat: primorum ex utroque ſexu permulti huic averſioni ſubſcripſerant, ut quiſque privatis rebus agebatur: prima fœminarum Regina regnans, timens ex eo matrimonio ſobolem, & cum ſobole Regii thori contemptum per ea tempora prole vacui; proxima Reginæ Mommorancia Condæi Principis uxor; huic ex impedito matrimonio duplex bonum; primum erat quod filii ipſius, coronæ proximius inſtabant, cælibe primo ſucceſſore; alterum, quod Gaſtonem filiæ ſuæ deſtinabat, prima quaque die nubili; Regina regnans in partes ſuas Ducíſſam Capruſiam vocaverat, hæc Chaleſium. Ornanus nedum ambitione, ſed ex veſania amoris agebatur; deperibat fœminam inter Principes qua impellente præbuit ſe autorem factioni. Sueſſionem urgebat ſpes in regium diadema à qua longius aberrabat ſi prolem ſuſciperet Gaſto, urgebat & virginis ambitus, cujus affectabat nuptias, & ſperabat: magno Priori erat implacabile in Cardinalem odium, ex munere magni Galliarum Thalaſſiarchæ per ipſum affectato, in cujus ſpem ipſe vocatus fuerat: Chaleſium ſpes fortunæ melioris, fœmina, & amicorum in eam factionem concurſus corruperant; Vindocinenſis, & Longavillæus inveterato in gentem Guiſianam odio, Monpenſeriam arcebant à nuptiis, per quas, Gaſtoni una cum Guiſianis cauſſa futura erat: his accedebat Dux Sabaudiæ ex Monçonio fœdere rebus Gallicis inimicus (is Regi & Cardinali Richelio obſtiturus, per legatum ſuum Abbatem Scalium Gaſtoni offerebat Mariam neptem ex filia, Mantuæ & Monferrati Principem) Hæc in matrimonium factio. Stabant pro matrimonio, Regina mater & Princeps Contia, ſtabat Guiſiana gens omnis, excepta Capruſia apud quam genrilitiæ cauſſæ prævaluit ſtudium in res novas, quo præcipue agebatur. Rex qui ipſo exordio obſtiterat, poſtmodum ingenti ſtudio inſtitit nuptiis exſequendis; præcipuum in eo negotio

Admiral de France.

Car-

Cardinalis Richelii ſtudium, cujus capiti imminebat letha- 1626.
le periculum, ſi factio prævaleret. Cauſſa obſtantium diverſa
erat, etſi omnes uno & pari in matrimonium ſtudio agerentur; pars virginem Gaſtoni imparem ajebant, quo neglecta
ipſi præda potirentur. De Sueſſione diximus; erant qui & magno Priori imputarent hanc labem: pars ſpe in bellum urgebatur, quippe ſi pertinaciter Regis voto obſtaret Gaſto, aula abſtinendum erat, fugam proſcriptiones & diſſidia ſequebantur: eo ſtudio agebantur primores, quorum autoritas *Les Grands du Royaume.*
per bellum major eſt: pars augmento ſui ſtudebant, rati aut
ingentibus à Rege donis promerendos ſe, quo Gaſtonis animum in recta flecterent; aut ſi dominabitur Gaſto, quod ſperabant, poſſidendam penitus ipſius gratiam, unde magna
ſibi augmenta fore præſumebant. Hos inter Chaleſius præ- *Chalait.*
ſentium intolerans, mutationis avidus; illi certe erga Regem optimum ingrati animi labem jure imputabit poſteritas: erat regii cubiculi procurator; dum induitur, dum Regi *Maiſtre de là Garderobe.*
exuitur veſtis (quod illi in munere) familiaria invicem colloquia tranſiguntur, ſecreti regii particeps fit, arridet Rex homini in riſum ſpargere aſſueto facetias haud invenuſte: ille
aulæ deliciis plus æquo immergitur, obcæcatur magnitudine fortunæ quam ſperat, præſentem ſpernit, indignatur Regiæ erga ſe parcimoniæ, queriturque palam ex non provecta pro merito fortuna ſua, uno verbo Regem abdicat. Rarò ſapiunt juvenes: Rege abdicato captat apertius Gaſtonis
gratiam; odit Regem, eoque nomine Richelium Cardinalem. Ferunt plura inter, ex quibus reus erat, in exitium fuiſſe viro improvido temerariam vocem, cum de fortuna ſua
rogatus, reſponderat; *Tenuem ſibi fortunam fore donec mutatione Domini convaluerit*, indicans, ſi ſubſtitueretur Regi
Gaſto frater, fore ut à tenui in magnam ipſe fortunam aſcenderet. Sueſſionem inter & magnum Priorem firmatur arctiori ſocietas vinculo; unam utrique in omni negotio fortunam, unum & commune periculum fore adhibito ſacramento invicem ſtipulantur: Sueſſio tum Lutetiæ, magnus Prior
in aula erat. Demum eò deductis rebus ut Regi & Richelio
immineret prima quaque die periculum, placuit & in vincula conjici magnum Priorem, cujus caſu nihil ambigebatur
& factioni caſum fore: hæc in conclavi Regem inter, Reginam parentem & Cardinalem Lutetiæ deliberata. Legitur

1626. opportuna patrando facinori Bleſarum urbs, ſita non procul Britannico ſolo in quo Duci Vindocinenſi Prioris fratri ingens autoritas erat, nedum proregio nomine, ſed & feudis illuſtribus quæ ex capite uxoris in ea provincia poſſidebat; hinc juſtus timor Regi, ne ſecuta proregis factionem provincia, una cum ipſo rebellaret, ſi capti magni Prioris rumor antè pervaderet, quam Rex ei provinciæ proxime immineret. Vbi Bleſas ventum ſuccedit Regis animo nova ſententia; erant caritate immenſa juncti fratres, neque ambigebatur ſeditionem in Britannia fore, ſi Dux Vindocinenſis liber ageret poſt captum fratrem; conſtabat cuſtodiâ cohibendum utrumque, tota negotii moles in modo agendi: ſi properat in Britanniam Rex, credebatur Vindocinenſis ſuſpicioſus homo conſulturus ſaluti ſuæ armis, aut fuga, vocari placuit, & (quo abeſſet omnis ſuſpicio) adjecta perſona fratris à quo vocaretur. Optima eſt quæcunque ratio expediendæ ſalutis: ſi valet in privato id axiomatis, quanto magis valebit in Rege cujus facta omnia ad Rempublicam ſpectant, cujus vita, vita eſt populi? Forte tum aberat Richelius Cardinalis in vicinia Lutetiæ hauriendo molliter aëri tantiſper moratus, mox ſequuturus: conſilium Rex alte diſſimulat: magnus Prior prima apud ipſum gratia valet, una ambo in ſecretiora divertunt, ſic fallacibus gratiæ imitamentis decipitur homo improvidus, quod rarò vitant aulici. Gallici Thalaſſiarchæ munus ambibat magnus Prior, cui & inhiabat Richelius, jam tum ſummo jure omnia in ſe transferens: ſpem facit Rex muneri obtinendo, *neque hîc metam fore largitioni, plura deſtinari, ſi fratrem Vindocinenſem in aulam revocaverit qua pravis inimicorum conſiliis abſtinet: id ſi fecerit (quod in plano eſt) ſe ipſi omnia debiturum: ſuſpectam eſſe longiorem fratris ab aula abſentiam; deſtinari in Britanniam iter, retrahendo in obſequium vi armata, niſi ſponte contumaciam exuit. Vbi ipſe venerit, finem itineri fore quod alias differri nequeat: iret ad fratrem, ſuaderet, impelleret, volentem duceret, nolentem traheret, in ſpem fortunæ melioris.* Ad hæc magnus Prior improvide: *Domine*, *non dubito*, inquit, *de fratris innocentia*, *non item de propenſione ipſius in mandata tua*; *ſcio pro ſummo ipſi beneficio fore quam indicis in aula manſionem*: *aſt juſta ipſi diffidentia eſt ab inimico homine apud quem arbitria omnium in*

Admiral de France.

in aula tua ſunt; haud ignarus eſt, uti Richelius de fortuna 1626.
ipſius ſtatuerit ita jus fore. Rex, qui & magno Priori vincla deſtinabat, in hæc eadem verba reſpondiſſe fertur; *Fidem adigo unam tibi cum fratre, unam illi tecum fortunam fore, neque plus habere illum quod timeat quam ipſe habes.* Ita æquivoce illuſum homini aulæ incantamentis faſcinato: fratri nihil timet, quia ſecum in parem fortunam vocatur, neque ambigit plenam ſibi ſecuritatem fore: ſub ejus cautionis fide citatis equis in Britanniam properat, multiſque cum fratre ambiguo agit, &, quo ſupicionem penitus amoveret, lætas ſibi in aula res & fortunam ridentem oſtendit, qualia ipſe ſperare debeat. *Veniret ad Regem optimum in cujus fide omnis ſecuritas, præveniret qui copiis ingentibus imminet; quid ex feroci contumacia ſperandum aliud, quam ut ſæviatur velut in perduellem? pacem altam in præſens totâ Galliâ; ex principibus aut Regni primoribus neminem à Rege diſceſſurum: præcipitem eſſe, eoque impræviſum adventum Regis; imparata ſuſtinendo bello apud Britannos omnia, quid reſiduum, niſi ut via ad Regem propera diluatur ſuſpicio, quam fecit abſentia longior, & augebit mora.* Hæc magnus Prior, bona fide decipiens fratrem: Vindocinenſis acie ingenii tardior, ſed maturior conſilio, manifeſtare metum qui in conſtantem hominem cadat, moras nectere; demum urgenti acrius fratri in hæc verba reſpondiſſe fertur; *Nihil Richelio fidei, nihil pietatis, Religionis tantum eſſe quantum privatim conducit; omnia metuenda ab homine apud quem pro jure legitimo eſt quodcunque potentiam firmat. Eſſe in utrumque fratrem tacita illi odia, edenda quandocunque in ambos, non incerto ictu graſſari una poterit: Lutetiæ quid non timendum ab homine cui omnia ſubjacent, & qui Principum autoritatem ſuſpectans & metuens, ſumma velut papavera demetet firmandæ potentiæ? Si Bleſas itur ut Rex jubet, & hic periculum fratribus miſeris, vel hoc uno augurio quod principibus urbs eſt fatalis: contra fidem datam cæſos hic Guiſios fratres, duo Regni columina: denique adactum ſe per ſacramentum ſolenne non videndi Regem, niſi per imaginem, qualis pingi ſolet.* Vrgere in contrarium magnus Prior, omnia tuta polliceri, æquius facturum ſi gratis venerit, *imminere ſolo Britannico Regem, vi extorquendum quod erit ſatius ſponte concedere; Viri ſapientis*

 eſſe;

1626. *eſſe, quos prævíderit caſus prævenire conſilio & aſtu: ita pro ſpontaneo accipiendum à Rege, quod neceſſitas exigit.* Altercatione eximitur dies; demum cedit Vindocinenſis, & quo ſe exhiberet mandato exſequendo promptiſſimum (omiſſa familia qua tardabatur) uno aut altero comite decurſoriis equis una cum fratre Bleſas rapitur, quò nemo ſanus venturos crediderat. Rem accuratius memorabo haud indignam quam poſteritas ſciat. Poſtquam Rex Principes laute & feſtive exceperat, Bleſarum ipſis regiam pro manſione aſſignat: una habitant cum Rege fratres, quod in ſpeciem honor, re vera, tutius capiendis præcautio erat. Nocte concubia Halierius, Marchioque Moſnius Scoticæ (quam *corporis* vocant) cuſtodiæ præfecti, jubentur arcta fratres cuſtodia cohibere; in eodem cubiculo uterque, diverſo ſtrato diſcubuerant; Halierius & Moſnius juſſa exſequuntur in hunc modum. Delectu militum habito, rareſcentibus ad primum diluculum umbris, advolvitur cubiculi januæ miles, & pulſat: nemine exaudiente (quippe ſomnus matutinus erat, eoque magis altus) fit ſtrepitus velut ab urgente caſu: expergiſcitur aulæ ſervus, tumultumque exprobrans excitum velut contemptu Principum, jubet abſiſtere, & minatur. Inſtat miles, ſpecieque rogantis & ſupplicis *Halierio eſſe* ſuggerit, *quæ principibus actutum communicet, queis ipſorum ſalus verſatur:* ſervus excuſare traductam negotiis noctem, luceque appetente, altius primo jam ſomno ſoporatos: ad hæc Halierius moræ impatiens Regis nomine reſerari januam jubet, dilationem pati negans quod agitur. Ad nomen Regis reſerantur fores, intromittitur miles, & (quanquam perſonuerant valvæ, quanquam manipuli murmur, alta noctis ſilentia fregerat, quanquam repentino facium igne illuſtrabantur ſtrata, queis decubuerant fratres) manebat ſomnus velut incantamento ſoporatis. Iuſſus ab Halierio ſervus ſubducta cortina Ducem voce intenſiore ciet, ille implacido horrore diſcuſſus, horret acerbius ubi manipulos, armaque circum diſtributa videt: nec ſtatim fides habita, credebat vana ſe inſomnii imagine deluſum; donec Halierio interprete juſſa Regis acciperet. Idem Marchioni Moſnio munus erga Magnum Priorem; is re penitus impræviſa exterritus, hæret; alta utrinque ſilentia ex ſtupore, aſt non diuturna. Dux Vindocinenſis

Du Halier. Moſni Capitaines de la garde du corps.

cinenſis fratrem compellaſſe fertur in hæc verba; *Non hac impraviſa mihi, frater! ventura monui qualia videmus & patimur.* Ad hæc Prior, *Me*, inquit, *infortunatum! me miſerum! quam juſte pro venali anima audiam apud omnes, quibus (etſi innocens ſum) æqua in me ſuſpicio erit ex fratre vendito: utinam in Britannia eſſes, frater cariſſime, unde peſſime ſuaſus ſubduxi te! eſſet mihi pro munere mors, ſi, te ſuperſtite, dolo inimico ſuccumberem.* Ad hæc, imo trahens corde ſuſpirium Vindocinenſis; *Dixeram, præſagium nobis funeſtum eſſe, ex arce Bleſenſi Principum tumulo: infauſta prædixi nec vaticiniis habita fides.* Iactæ dein confuſe voces, quibus mutuò ſibi condolebant fratres; excuſando fratri accuſabat ſe Dux, ille contrà mali quod infligebatur originem ſe & cauſſam replicabat; quo dicendi lubrico peſſime ſibi conſulebant, quid enim aliud in ſuſpecto loco garrulitas operatur, quàm incuſtoditè loquentis excidium? Aderat militum globus, ſuſpecta manus, inveſtigandis quæ loquerentur, quæ ſilerent. Sub meridiem Ambaſianam in arcem ſecundo Ligeri traducuntur in eadem cymba: firmatur milite utraque ripa: amici & familiares unde captis præſidium fore timebatur, juſſi aula abſiſtunt: conceſſa curando corpori mancipia duo, ut quiſque legerat, ſic illis præſidium omne ademptum. Ad ſponſam Ducis delegatur à Rege qui maritum captum renunciet, jubeatque ire ipſam Anetum (Caſtrum eſt feudo illuſtri non procul Droco) ibat magnis ad Regem itineribus deprecandæ Ducissa iræ, quatuorque ſecum liberos Henrici IV. nepotes flectendo in commiſerationem Principi ductabat miſer, cum mandatis parere cogitur ſæpe & curſim iteratis.

1626.

Anet. *Dreux.*

Non multò pòſt Duci Vindocinenſi Proregia Britanniæ procuratione dejecto Mareſcallus Theminius, Armando Richelio procurante ſufficitur: obſtupuit aula omnis ad impræviſam electionem, laudatuſque pleriſque Armandus Richelius ex provecto in id muneris Gentis ſuæ inimico; namque Marchio Theminius, filius Mareſcalli, Henricum Richelium ſingulari certamine nuper occiderat (hic Richelio è ſtemmate unus erat in quem recumberet inclinata domus) exciderat cum ipſo in poſteritatem ſpes omnis: dura in finem lex Armando, cujus ſtudium omne, æternitas; ſuadebant hæc odium in Theminios: accedebat quod in eam diem audierat

Le Gouvernement de Bretagne.

1626. dierat pro viro injuriæ memore,& in ultionem tenace: hinc ſtupor velut ex mutata repentè indole. Fuere qui factum in deterius verterent, in hunc modum: ajebant Britannicæ procurationi inhiantem Richelium, momentanea Theminii poſſeſſione purgaſſe ambitum, ſubſtitutumque Duci Vindocinenſi hominem ſenectute invalidum, quo citius & ſine invidia ad ambientem rediret poſſeſſore vacuum munus; quod eventus proximè docuit, vocato mox poſt Theminii mortem in id procurationis Armando; quo factum ut interjecta perſona Theminii, Vindocinenſi ſuccederet idem qui ſpoliaverat: hæc contra Richelium per id temporis vulgabantur, jure, an injuria parum liquet.

Le Gouvernement de Bretagne.

Iiſdem diebus Marchio Praſlinius & Vardius duello certant, cauſſa in incerto eſt mihi: illata utrinque vulnera ſine cæde, ſed triſtis exitus, ex Regis ira. Lex in monomachos recens lata Praſlinium Campanæ prouinciæ legatione ſpoliat, juxta & Trecenſium Bailivia; cedunt ſpolia ampla Barradæ, ſtrenuo & ingenuo adoleſcenti qui tum prima Regis gratia florebat. Mirum certè quod pœna duellis impoſita ſæpe iterata, ſæpe in merentes collata, non terret Galliæ nobiles paſſim ejus criminis reos! Quo tempore Marchio Praſlinius, præfectura Campaniæ & Bailivia Trecenſi ex eo crimine ſpoliabatur, Butevillius in legem incidit, ſingulari in Comitem Torignium certamine, cui cauſſam dediſſe fertur fortuita Pongibautum inter & Chaleſium pugna, de qua rumores ambigui (ut in aula fieri amat) variis aulicorum in partem utramque affectibus, excitavere controverſiam Torignium inter & Butevillium: huic pro Chaleſio, illi pro Pongibauto ſtudium erat: Torignius ferro inæquali cæſum, Butevillius æqualia utrinque omnia præter fortunam aſſerebat: nomen Pongibauto ex bellica virtute quantum adoleſcenti eſſe poteſt: Chaleſius ludicris & aulæ ambagibus exercebatur parum intentus honori quem arma faciunt, ſi vera fama: non omnibus calet in prælium ſanguis, ſua cuique inclinatio eſt: Chaleſium uſque ad injuriam ſpernebat Pongibautus exoſuſque pravo naturæ affectu nulla in apertum cauſſa per convitia inſectabatur in omni loco. Magnum in mortem honeſtam incitamentum eſt deſperatio: ubi ſe aulæ omnis fabulam audit Chaleſius; deſperatum honorem ſingulari certamine reparat in hunc mo-

Praſlin. Vardes.

Lieutenant de Roy en Champagne. Bailli de Troye. Barrada.

Bouteville. Torigni. Pongibaut.

modum. Rheda vectus Pongibautum caſu fortuito obvium habet; movit bilem præſentia, rheda erumpit, diſtringit ferrum, Pongibautus denſioribus ocreis præpeditus ſtat in veſtigio & venientem excipit; pugnam aſpicit circumfuſa plebes (qui mos Lutetiæ peſſimus) donec Pongibautus ferro transfigeretur. Nihil hic de pugna cogitaverat, unde anſa fuit fautoribus (quos habuit multos) vulgandi inæquali certamine cæſum, oblongoque enſe transfoſſum, cui brevior mucro in cultri modum. Temere jactus in Chaleſii famam rumor iſte dat cauſſam duello Butevillium inter & Torignium, cujus exitus Torignii cæde infauſtus, hinc Butevillium inter, & Chaleſium ingens caritas. Hîc fas mihi enucleatas aulæ ambages ſub involucro memorare, parum intereſt noſſe nomina, ſi res accurate traduntur: Butevillio & Chaleſio adjunctus proſapia illuſtris homo cujus crimen faciebat amor, creditusque Chaleſius in conſcientiam flammæ vocatus, ex qua uterque meruit pœnam: meruit certe, quamvis per indomitam matronæ virtutem, non aliud homini crimen fuit quam voluiſſe: at in magnis voluiſſe ſat eſt. 1626.

Illuſtris vir antiquo in fœminam amore vecors erat, interrupto per ſpatia temporum longâ in belli caſus abſentiâ: ubi in Galliam redux eſt, affertur mutatam fœminæ inclinationem, prædæque ſibi debitæ inhiare Lovignium inventâ potiorem. Ille impatiens æmuli in Lovignium dicendi licentia, exin minis debacchatur & furit, utrique (quod iis occaſionibus fieri amat) circumſtant in præſidium amici. Forte tum alta erant Chaleſio & Lovignio commercia in res (ut creditum) novas, & (ut nectuntur crimine animi quando mutua conſpiratio eſt) non alias fuit concordia major, una illis manſio quocunque irent, unum & idem ſtratum, una fortuna erat, quod utrique in exitium vertit; rem memorabo inter arcana habitam neque memoria indignam. Manebat Chaleſii & Lovignii unio, erat utrique ingenium acre & audax, uterque per aulæ ambages exercebatur, una utrique conſcientia. His addebat fama (ſæpe mendax) prava in regium caput conſilia queis vita Principis petebatur, unde Chaleſio crimen: neſcio an & Lovignio: certe cum Lovignio mitius actum ex occulta cauſſa: Regem oderat Chaleſius & aſpernabatur: quanta in homuncione temeritas? Sane mirabitur poſteri-

1626. ſteritas odia Chaleſii in Regem optimum; eo rex familiariter utitur, vocatque in conſcientiam ſecreti ſui, ille, quam pro munere regii corporis curam habere debet, proditione exuit, odit quem omnimodo, amare debet. Apud omnes conſtat perduellem fuiſſe Chaleſium;de modo & ratione criminis varie dictum, pleraque ineſſe credebantur vulgato crimini, quæ ne ipſis quidem judicibus patuere, ex quibus præcipua in reum poſtulatio erat: ut ut res habuit conſtat periiſſe Chaleſium ex crimine majeſtatis & juſte cæſum: reliqua in ambiguo ſunt; & (ſi paterent maxime) reticerentur: anxium quippe & periculoſum in Regum ſecreta inquirere, quæ, licet enixius quæſieris, raro aſſequare; aſſecuta, probe ſilueris. Index eſt, unaque in Chaleſium teſtis Lovignius, ſeu criminis particeps ſperabat à Rege veniam, adjecta perduellioni proditione, ſeu recenti odio in Chaleſium agebatur (cujus vis vulgò major eſt ex amicitia violata.) Cauſſa diſſidii fuit ille idem illuſtris vir de quo diximus, qui libidine in fœminam vecors, Lovigniique adoleſcentis flammam æmulam impatienter ferens, Chaleſium impulerat, ut amico autor eſſet abdicando amori; huic prima lanugine fervebat ſanguis, unde irriti fuere conatus diſtrahendo: urgebat acriter Chaleſius, donec Lovignius monitionem pro proditione acciperet. Cæca libido amor! dira ultio! dat in apertum amici crimina, in quorum conſcientiam vocatus fuerat; neque in Chaleſium modò (cui particeps erat) peccat & in Gaſtonem prava garriendi libidine: poſtulationem qualis in Gaſtonem erat, tranſmitto, falſam omni ex parte, improbatamque Regi & Richelio Cardinali, unde Lovignio exſilium & mors apud Hiſpanos propera, quæ proditionis vulgò eſt merces. Rara ex eo crimine præmia proditoribus, qui paſſim inviſi, iis ipſis, quos anteponunt.

Repetam ab origine Chaleſii crimen, quale in comperto fuit; multum enim Regis & Reipublicæ intereſt inſtrui hocce exemplo aulicos, quod certe magnum eſt, neque poſteritati tacendum. Poſt captum Ornanum, inſinuat ſe in Gaſtonis gratiam Chaleſius, facetiis & aulica dicacitate promptus alliciendis animis: gratum eſt principi adoleſcenti fallax viri conſortium, in quo, primo intuitu, mera ingenuitas erat. Gaſtoni magnum à natura præſidium eſt, ingenii præſentia valet, tanta in loquendo facundia, tanta in liberales

artes

artes facilitate, ut nemini ea parte poſtponi debeat: pro 1626.
ſcientiarum cultore audit, bellum, politicam, hiſtorias callet apprimè; & ſi hominum delectum probe faceret, cum ſe in res magnas accingit, nihil eſt quod deſideres in tanto principe: peſſimus Chaleſii delectus, cujus ſtudium omne in perduellione fuit, aut in proditione. *De averſione* matrimonii ſupra diximus, non hîc perduellionis in Regem, non hîc meta fuit pravi in Gaſtonem conſilii. Vulgabat fama conſtans perduellem Chaleſium, cum ille, diluendo crimini, crimen meditatur; majeſtatis reus in Regem, in Gaſtonem fit proditor, hoc ferme modo. Conſcientia criminis evictus, pœnæ vitandæ, aut quærendo ex crimine præmio, Cardinalem Richelium adit (is per ſpeculatores, quos nunquam habuit carô venales, omnium gnarus erat) poſtquam ſe innocentem longa verborum ambage; *Si mihi*, inquit, *habebitur fides, neque ſuſpectabor ab alta conſuetudine, & conſortio qua in præſens mihi cum Gaſtone intercedunt, & intercedent poſthac frequentius in arduum facinus quod mente volvo, habeo ad manum quo mihi devinciam Regem ſervitio memorabili.* Ad hæc Cardinalis Richelius: *Lubrica eſt qua progrederis via Chaleſi? utrinque imminet præcipitium: Regem inter & Gaſtonem medius, habes quod eligas, vix utrumque diu tenueris, &, qui duos inſectaris doloſe, neutrum capies; tibi rei judicium eſto. Si mea res ageretur* (*qualis eo negotio tua verſatur*) *& reus eſſem; irem ad Regem ſupplex, impetranda venia ex delicto: ſi innocens, irem item aperiendo arcano ejus ſervitii, quod vocas memorabile: in Rege ſita eſt ſalus tua: ex officii neceſſitate quod in aula defungeris, nocte & interdiu circumſtas Regi, prome audax quod meditaris facinus, poſtquam ille probaverit, age ſedulo, & fideliter.* Hæc ad Chaleſium Cardinalis. Ille & Regem decipit renovata in conſpectu fide, quam frangebat quo momento dabat: multa cum Rege in ſeceſſu, quorum hæc ſumma, *futurum ſe, donec vivet ſub fide & obſequio debitis mancipatum.* Rex, quanquam haud ignarus erat, ſibi cum homine infido rem eſſe, *parciturum ſe exacta crimina* pollicetur, *ſi diluentur meliore vita.* Fidem adigit Chaleſius Regi, adigit & Gaſtoni, utrique proditor: Regem metu, Gaſtonem ſpe melioris fortunæ proſequitur, jactiſque in utramque terram radicibus, augeſcit arbor infauſta, quæ brevi ſpoliabitur

1626. dignitate omni & truncus erit: at naturâ pronior fuit pro Gaſtone, quo cum, omnium libertas erat, & ſpes major. Etſi parum ambigebatur de crimine, convicit plane interceptus per ea tempora nuncius, quem Chaleſius ſtatim poſt captos Vindocinenſes ad Sueſſionem expediebat; in hæc verba, *captos Principes Ambaſiæ in cuſtodia detineri, proſpiceret ſibi & ſociis, dum adhuc res in integro:* fuit & ex alio capite reus: quippe in comperto erat miſſum ab eo Principum nomine Laloubierum ad Mediomatrices, quærendo in extremis regni aſylo, quod à Duce Valeta petebatur, in ſpem patrandi fortius belli, poſtquam aula procul in unum conveniſſent: his & ſimilibus violatæ fidei manifeſtus apud Nannetes in vincla conjicitur.

Laloubiere. Mets. Nantes.

Per idem tempus invaleſcente in Cardinalem Richelium factione, permiſſu Regis legitur miles à quo ſtiparetur: indicti inſuper vigiles, & præſidium ad fores militare, quod dein manſit; magnifica res privato homini, imitari Reges: hinc invidia Principum, hinc illi ſecuritas fuit: neque enim tandiu tenuiſſet Gallicarum apicem rerum cum omni imperio, niſi præſidio militum firmaretur: in eam diem exemplo vacaverat hic cuſtodiæ modus, vacaverat & exemplo, collata omnium poteſtas in unum caput.

Iiſdem diebus abſiſtere aula jubentur Marcilhacus, Tronſonus, & Salvaterranus, quorum hic inter Regis cubicularios erat: cauſſa exſilii, metus ex ſecreta cum principibus factione, cujus effectus hoc magis timebatur quod Regi in nocturna & diurna officia aſtabant; hocce hominum genus (etſi ſæpe plebejum eſt) haud parum valet aſſiduitate præſentiæ, impreſſioni in Regum animos faciendæ: exſilii ejus cauſſa non una fuit apud omnes; erant qui amotos dicerent magis malo ipſorum aſtro, quam ex factione.

Habitis ad Nannetes Comitiis, Rex Britannos eo ſibi devincit arctius, quo in eam diem Duci Vindocinenſi adhæſerant firmius: adjiciuntur provinciæ regendæ, novæ leges, quo magis, mutatâ veteri formulâ, Vindocinenſis memoria obſoleſceret. Auditi in tranſitu à Marcilhaco Procancellario captivi Ambaſiæ Principes, diffitentur crimina, nec multò pòſt in Vincenniam arcem traducuntur, digni meliori fato, nedum natalibus, quos ab Henrico IV. duxerant, ſed & virtute omni, qua illuſtres. Conjectis in vincula Ornano,

mano, Vindocinenſi utroque & Chaleſio, metuit magno ab exemplo familia Gaſtonis; & quanquam multi nuptiarum averſioni ſubſcripſerant, ſiluere omnes, aut quæſito ſponte ſeceſſu aula abſtitere: eò deductis rebus, ut Regis voto, & Principis felicitati nemo obſtaret, Gaſto melioribus auſpiciis unam cum Rege cauſſam habere ſtatuit, ambitque palam, quam ſpreverat, virginem. Miſſus ad Guiſiam matrem Præſes Cognuſius, filiam depoſcit in conjugem Principi Domino ſuo; mater agit humilimè grates, & qua valet comitate deprecatur filiæ honorem indebitum. Cognuſius *id matrem, id filiam, id Gaſtonem meruiſſe* (reſpondet) *expetitas à Domino nuptias, ſi & ipſa ſubſcripſerit*; exin ad Virginem ivit: illa ubi ſe viro debitam audiit, innocenti rubore ſuffuſa, verecunde obluctatur: excellens erat forma, & formam pudor honeſtabat. Inſtat legatus; illa anxiam negotii molem ad matrem transfert, tanta moderatione, ut neutram in partem ire diceres. Ad hæc Cognuſius, *Certa es*, inquit, *Virgo regia poſſideri à te, plena autoritate Principis Domini mei affectus, quem ſi in hanc diem amantem experta es ambitu frigidum, non eſt (mihi crede) ipſius labes: ſui juris factus reparat modò quod ſub aliena cura peccaverat.* Subriſit virgo regia, modeſtoque ſilentio annuit. Poſtridie celebrantur nuptiæ; operatur ſacrum Cardinalis Richelius, & jungit in Eccleſia miniſter Dei, quos ante in aula conjunxerat miniſter Regis. Virgini conſtituuntur in dotem bona paterna quorum annui reditus quater centena librarum millia excedunt: ex materna Ioiùſarum ſubſtantia datus in anteceſſum ingens adamas cui pretium eſt, quantum ſatis immenſæ inter Principes doti: indicta bonorum communio pro conſuetudine regionis. Gaſtoni patrimonium pro dignitate natalium aſſignatur, illuſtre & amplum (Galli apanagium vocant, cujus hæc natura eſt, ut deficiente prole redeant bona in originem ſuam) Aurelianenſium, & Carnotenſium Ducatus, Comitatus item Bleſenſis cum omni jure poſſeſſorio, exceptis ſupremo dominio quod in principatu conſiſtit, in prima juſtitiæ munia, & in Epiſcopatus nominatione quorum apud Regem arbitrium manſit, adjecta feudis centena librarum millia pro annua penſione, & (quo facilior exactio) cautum ut ex tributo ad Aurelianenſes regio penderentur. Acceſſere quinquies centena ſupra ſexa-

1626.

l'Apanage de Monſieur.

1626. ſexaginta librarum millia, nomine item annuæ penſionis, cujus aſſignatio in arca regia, cui à parcimonia nomen eſt. Ampla certe Principi penſio, aſt non in omnem caſum valitura; longa altercatio fuit in hocce aſſignationis modo, diuque obſtitere quibus negotii arbitrium erat pro Gaſtone; prævaluit Cardinalis Richelius, ea via concordiam inter fratres affectans, pravaque in factiones conſilia exiſtimans valitura minus, ſi Gaſtonis fortuna omnis in manu Regis eſſet.

Les Coffres de l'Eſpargne.

Attinebatur interim arcta cuſtodia Chaleſius: memorant cum dicta ad nuptias die audiiſſet reboantes machinas murales, quæſiviſſe à cuſtode unde & quanam ex cauſſa hic fragor; acceptoque celebrati nuptias Gaſtonis cum virgine Mompenſeria, exclamaſſe in hæc eadem verba: *O te mortalium fortunatiſſimum Richeli Cardinalis*! paucis multa complexus Richelii fortunam commendabat, ſeque ab eo fatebatur victum, à quo & vinctus erat. Delegantur extra ordinem judices liti inſtruendæ; primo aſſerit ſe innoxium; exin in ſpem regiæ clementiæ, ſeu facti conſcientiâ fatetur crimen. Inſtruitur lis, committuntur illi milites duo, quorum teſtimonio convicta penitus perduellio. Illi in cuſtodiam adhibiti noctu, interdiuque in Cardinalem Richelium conjiciebant maledicta velut in publicum hoſtem, *nec ſe ſtipendio vacare* ajebant, *niſi quod pecuniam ille publicam avertebat in pravos uſus*. Liberior eſt inter mutuas querelas dolor, nec temperatur lingua inter flagitii, aut mali conſortes. Chaleſius mutante intellectum tædio carceris, primo audire, exin præbere aſſenſum, & velut grata imagine oblectari, demum loqui, & garrire quaſi inter conſcios: deficiunt ingenii vires etiam perſpicacibus ubi calamitate urgentur: vocat Chaleſius in conſcientiam criminis cuſtodes ſuos, qui eo nomine erant inimici. Stolidum eſt incuſtodite loqui in iis locis, ubi quicquid dixeris torquetur in pejus, ubi ipſa inanima loquuntur & audiunt, accuſando quem ſibi defenſorem unum fortuna reliquit. Poſtquam judices inſtruxerant litem, uno omnium calculo reus eſt, & condemnatur: ille audita ſententia (quæ coram legi ſolet antequam pœna exigatur) quæſiiſſe fertur; *Voinam Rex, ubi Gaſto forent*, auditoque urbe utrumque abſtitiſſe; *Ergo*, inquit, *morbus remedio vacat*. Commiſſus reo Lovignius coram con-

confirmat quæ per ejus abſentiam dixerat, aſt non omnia; 1626.
de Gaſtone mitius quam ante dictum, hunc nedum crimini, ſed & ſuſpicioni exemit nova confeſſio: fune revinctus, intecto capite, ferreiſque compedibus in patibulum rapitur infelix homo, & adhuc in Gaſtone ſperat. Plerique credidere, ſi vis à Principe inferretur, potuiſſe reum in libertatem vindicari, & morti eximi; ſpes ſanè irrita, vana credulitas; obſtabant auſui diſtributa per totam urbem præſidia militum, ſuppletaque novo delectu cuſtodiæ regiæ cohors quæ circumſtabat ferale plauſtrum, & ſtipabat: irrita item ſpes ex perſona Gaſtonis qui diſcuſſo errore, à Chaleſio illuſum ſibi, probe agnoverat: ſpes amicorum ultima, ridicula eſt & inſana prorſus, injecto metu carnifices abigunt quod reo noxium, & luctuoſum fuit. Legitur inter condemnatos unus qui ſuſtinuit carnificem agere pro vitæ beneficio. Triſte ſpectaculum! dura in Chaleſium laniena rudimenta! ferit humeros & caput imperita manus & timida, minutimque diſcerpit vivum hominem: mortuo caput amputatur. Hic Chaleſio finis.

Comes Sueſſio aula clam dilabitur, fugitque extra Galliam; fuga item conſulit ſibi Duciſſa Caprulii multis rea nominibus: ſexus fragilitas, & veneratio inhibuerant nuper quo minus & ipſa in carcerem traheretur: certe magnum erat Galliæ, magnum principibus externis ab ea detentione beneficium, auctrice paſſim in res novas intra & extra Galliam ea fœmina, aularumque ferme tota Europa omnium perturbatrice, quod ſuo infra loco reddemus. Non defuere qui Cardinali Richelio imputarent triſtem Chaleſii finem, quaſi lubrico ætatis peccaſſet magis, quam ex deſtinata malitia; ſanè quicunque demum hujuſce judicii autor, optime conſuluit Galliæ; quippe parum tuta erant Regi præſidia militum excubantia intra & extra fores, ſi in ipſo cubili latebat hoſtis, neque ipſum vindicabat à caſu Religio (qua unctus Dei eſt) niſi prævidiſſet factionis conſilia, idem qui diſſipavit. At ne diſſimulare videar, & adulari, quod procul habeo, uni veritati intentus, non prætermittam quæ ſcripſit Ornani, Vindocinenſium, & Chaleſii cauſſam agens invidia; pro Autore eſt mihi vulgatus ſequentibus annis Gaſtonis nomine libellus, quo tempore Cardinali Richelio infenſus erat Princeps: ſub tunica primum diſtributus, dein aperte

La Ducheſſe de Chevreuſe.

prodiit

1626. prodiit liber (ſpernente in quem compoſitus Cardinali) inſertus poſtmodum Operi integro, quo & cetera in ipſum opera continentur, compilationis hujus autor Caſteleſius, libellorum ſupplicum in Regia Magiſter: ecce quæ in Cardinalem Richelium iis temporibus vomebat indignatio.

Le Chaſtelet.

Fragmentum ex Manifeſto ſub falſo Dom. Gaſtonis nomine, edito Nancæi, xxx. Maji M. DC. XXXI.

Regem alloquitur D. Gaſto.

Le P. Ioſeph.

Qvo tibi magis in dies ſuſpectarer exhibuit idem Cardinalis (velut in ſcena) familiares meos opum inſatiabiles, ambitioſos, augmentoque mihi, & ſibi procurando auſuros omne ſcelus, & (quo dictis haberetur fides) Patrem Ioſephum miſit ad Ornanum, quo tempore Mareſcallum Theminium in Rupellæ expeditionem vocabas: ſumma legationis erat, ut peterem ejuſce exercitus præfecturam, quam ſi peterem ipſiuſmet judicio reus eram. Suadetur à Richelio Ornanus per interpretem, ego ab Ornano impellor; dum enixius peto (quod ille ut peterem fecerat) uterque in paratos caſſes incidimus; ea fraude ambiti imperii rei, ambo dejicimur. Ornanus quia ingenio acer erat, quia magnanimus, impatienſque contemptus quo per artes Richelii opprimebar, pro audace, pro rerum novarum avido, pro auſuro fas & nefas exhibetur tibi: ea fuligine obumbrabatur virtus. Hinc tibi à Richelio incuſſus timor, qui altius timebat ſibi; obſtabas adhuc, fraternaque caritate obluctante protelabas injectionem manus in virum innocentem, cum Fon-bellaquei idem Pater Ioſephus, Dandiliuſque (venalia Cardinali mancipia) Ornanum acrius quam ante urgent exprobrantque; parum illi curæ eſſe dignitatem alumni ſui, læta jam adoleſcentia vigere Principem natum in ſpem Regni, & adhuc puerilibus attineri; non poſſe arceri ab arcanis conſilii, niſi pro impare habetur, aut ſuſpecto; ab alterutro injuriam eſſe. *Plura addebantur, queis tandem perſuaſus Ornanus impulit me ut omiſſis næniis ſeria tractarem; rebus admoveor, conſiliis arctioribus interſum, & ex mente ſententiam dico; uno verbo fratrem ago Chriſtianiſſimi Regis, propiuſque ad ipſum accedo, & confidentius, qui procul fueram in hanc diem. Hinc poſtulatio in Ornanum ab inſinuata mihi præcocius ambitione; poſtulationem ſequuntur*

Dandily.

quuntur vincula & cædes qua captus die, capti item ipſius 1626.
fratres, capti Calidabonæus, Modenæus & Duageanus. Hus Chandebone.
prodidit infenſum ſe mihi Richelius, neque unquam reconci- Modene.
liandum, quod ipſum tibi in oſtentationem jactabat, nempe Duagean.
ut crederes omnino rebus tuis inniti eum, in quem mihi odium implacabile. Tibi à me, mihi à te, timorem incuſſit, ita invicem ſuſpectavimus nos: ſi quos habui è familiaribus fidos, dejici procuravit, ſubſtitutis qui me per prava conſilia urgerent in caſum, qua via perieram penitus, niſi Deus protector Principum malo obſtitiſſet. Atenim tenſos in omni via funiculos vitare difficile, incidi tandem in paratos mihi & Chaleſio caſſes: haud ignota loquor. Infelix Chaleſi ſpecie proditionis, Cardinalis Richelii victima! illum impulit homo infidus, mihi ut ſuaderet ab aula tua diſceſſum, in ſpem certam liberandi eo facto (quod ſumme avebam) Ornani: agebam ego cum Chaleſio bona fide, vocabamque in ſecreti mei conſcientiam perditum hominem, qui mihi ex compacto proditor erat: quæ dixeram, quæ animo volvebam, ſi quid ſperaveram, ſi timueram, omnium conſcius erat Cardinalis per emiſſarium ſuum. Poſtquam in Vindocinenſes vincla injecta; pœnituit Chaleſium proditionis erga me ſuæ; fatetur crimen, veniam precatur & obtinet: poſtmodum ſolito lentiora ad Cardinalem reſponſa inducunt ut credat mutatos Chaleſii affectus, unde illi exitium fuit. Corrumpitur Lovignii fides, conjicitur in vincla Chaleſius. Hæc inter, Richelius probando crimini, dilabitur in carcerem ubi detinebatur miſer, mentituſque amicum ſe homini quem perdere deſtinabat; intendit ipſi metum ex negato crimine, quod omnibus apertum ait: ſpem adjicit, ſi ſe miſericordiæ Regis commiſerit, & me, confeſſa factione accuſaverit: Cetera (*inquit*) committe mihi, ea via tibi certa eſt ſalus, qui alioquin periiſti. *Hæc dum ita loquitur adigit ſacramento fidem; auderet, loqueretur, conſtanter ageret in ſpem certam fortunæ melioris; ſic proditione deceptus proditor, inſtructa demum lite condemnatur: trahitur in necem, & adhuc ſperare jubetur, quo ſileat: timebat Cardinalis, ne ſi nihil eſſet quod ſperaret, omnia promeret: in extremis agit & adhuc ſilet, quia ſperabat adhuc; collum præbere juſſus, finiit in hæc verba*; Perfide Cardinalis, huc adegit me proditio tua. *Præcipuæ mihi irarum cauſſæ hinc ducuntur, quod deſtinatione parricidii, augmentum fortunæ meæ quæſitum poſtulabar: ô per-*

1626. *ô perfidia ! ô ſcelus ! ô calumnia exſecrabilis ! mene conſilii autorem tam atrocis ? mene in fratrem cariſſimum capacem tanti ſceleris ? Vide, Domine, ut id arte peſſima confictum, quo gliſcente magis, ac magis diffidentia inter fratres, odio invicem implacabili graſſaremur. Quo delatore poſtulor ? quibus urgeor teſtibus, aut indiciis ? Chaleſii confeſſio irrita eſt ab homine ſceleſto & nequam : neque in finem perſtitit: una contra me Lovignii fides eſt, ſi qua eſſe poteſt infido homini. Ajunt quo*

Le Duc de Rau. *Chaleſius momento rapiebatur in necem, Duci Radeſiano prolocutum Lovignium in hæc verba:* Haud injuria Chaleſius plectitur, qui Regi, manu parricida deſtinaverat inferre necem, Gaſtone ad cubiculi fores in præſidium poſito : *hæc ſceleſtus homo, vile mancipium, hæc Lovignius, hæc Cardinalis, uterque unus ; doloſe factum quo momento rapiebatur in patibulum reus, nempe inſinuandæ fidei, quæ ſperabatur indelebilis fore, poſt caſum eum à quo uno duci poterat probatio in contrarium. Avertit omen Deus : agnita fraude intercedunt familiares mei (namque ego tum aberam) & quo momento pœna exigitur, Chaleſium committi Lovignio petunt ; invicem commiſſi, diffitentur ; geſta hæc Cardinale per id diei extra urbem profugo, uti ſolet cum condemnatis ſupplicia inſtant ab ipſo procurata : certe optime mecum actum quod aberat. Neque prætereundum quod Lovignio incerta fuere & ambigua verba, nedum contra me, ſed & contra ipſum Chaleſium ; dum is trahitur in deſtinatum ſupplicio locum, interrogatur ille à Procancellario ſuper crimine & conſortibus ; reſponſum Lovignii in hæc verba fuit ;* In venatione, rubo deliteſcentem ſe, audiiſſe leucophæis veſtibus viros ignotos ſibi, loquentes prout in prima ipſe contra Chaleſium depoſitione dixerat: *vagum certe reſponſum & parum ſibi conſtans. Poſt Chaleſii mortem Lovignio inſtiti, exigendæ pœnæ quam ex calumnia meruit: fugit Nannetes homo perditus, ubi eras Domine ! non illi in aulam tuam antè facilior aditus, ego ira incenſus pro modo calumniæ debacchari, furere, minari proditori, demum aula abſtinui, poſtquam jactas in irritum minas palam fuit. Inter hæc Cardinalis (timore, aut quod oderat proditorem officio functum) aula Lovignium abſiſtere jubet, & ne penitus abdicaſſe videretur, proditoribus peſſimo in futurum exemplo, in domum excipit ſuam, ſpecie carceris, ubi aſylum præbet, donec à me pertinaciter actione de exhibendo reo pulſatus, qua Parlamento Lutetiano*

ſiſti

ſiſti eum petebam, longius ire juſſit: ivit, Richeliique impenſis 1626
extra Galliam traxit precariam vitam, donec tandem ultorem in Hiſpania Deum inveniret: lenta in Cardinalem ultio, ſed in tempus ſuum debita, & ventura. O quam diſtat Ornani, & Vindocinenſium fortuna à Lovignio! hic ſtatim liber eſt, & triumphat, illi cuſtodia attinentur perpetua: utinam perpetua! ſepulcrum illis patens eſt funeſta domus quam captivi habitant, illic martyres mei jugulantur. Præbuiſti jugulum infelix frater, magne Galliarum Prior! quia in omnium conſcientiam eras mihi; quia mecum amice & ſtrenue agebas, ego tecum confidenter: amor erga te meus, & imperterritus, quo te natura dotaverat animus, accelerant mortem tuam: parricidii mecum poſtulate cadis, & ego ſuperſtes eſſe fero? Proh dolor! Incidit & frater tuus Vindocinenſis in eundem laqueum, quanquam mitiore adhuc fato. Deficiebat condemnandis probatio, placet ſpontaneam confeſſionem elici, adjecto, ſi fatebuntur crimen, fore ut abſolutorio diplomate ſtatim liberentur. In Ducem poſtulatio erat, male procuratæ Britanniæ, excitæque ſeditionis in Regem ſuum: magni Prioris crimen atrocius, ſi calumniæ habenda fides; arguebatur deſtinatæ tibi necis ope mea; confeſſo crimine rei erant, gratia notabantur etiam innocentes, polluebatur Principum fama pravo affectu in libertatem, quam ſperare jubebantur confeſſi. Mea res præcipue agebatur, quippe ſi magno Priori confitenti crimen, & me accuſanti adjungeres Lovignium conteſtem, quid aliud mihi ſperandum quam ut perpetuâ cuſtodiâ diluerem crimen majeſtatis reus? obſtitit Principum virtus per ſpretam inhonora confeſſione vitam. Rara in ipſos probatio erat, cum ecce corrumpitur infidus homo; qui magno Priori olim fuerat à ſecretis, is poſtulato ex multis capitibus Domino ſuo, diſparuit ſtatim, nunquam poſthac viſus: huic certe homini (quiſquis ſit) non habendam fidem nemo negaverit, quia nec fuit commiſſus reo, neque in finem perſtitit. Atenim nihil obſtante ea formula, in incertum jacta calumnia, manſit alta tibi mente impreſſa, qui Cardinali ſcopus & finis erat: Prioris innocentiam vindicat vox morientis ultima; Morior (*inquit*) eo ſolùm anxius, & inquies, quod ſum Regis gratia procul; cetera mihi læta ſunt, etſi nihil tale promerito; ne ipſa quidem cogitatione peccavi in Regem. *Hic finis vitæ innocenti. Qua tu, magne Prior; qua tu Mareſcalle Ornane, rapti in mortem*

Yy *pro-*

1626. *proditione tranſmitto, rem omnibus notam; utrique in carcere funus eſt: periere Domine! duo Regni tui columina per malas artes, non judices, non condemnavere acta probantia, non commiſſi teſtes, plumbea primum illis ora, macies toto diffuſa corpore, reſoluta in ſaniem alvus, cordis palpitatio inæqualis & præceps, pulmo ægre aërem ſpirans, oppreſſi ſpiritus, ſtomachus impatiens alimenti & in vomitiones effuſus, deliquia animi, labantia demum genua probavere acceleratam mortem.*

Hæc Gaſtonis nomine ſequentibus annis ab incerto Autore vulgata in anteceſſum retuli, ut verba ſonant; quia factionem quam memoravi, continent. Non defuere qui pro Rege, contra hunc librum ſcriberent: ſumma defenſionis capita referam bona fide. *Ex ipſis vulgati libelli verbis, etſi magna arte interpolantur, apparet, fuiſſe majeſtatis reos magnum Galliæ Priorem, Ornanum, & Chaleſium. Ornanum ipſe Autor condemnat: ſuadebat*, inquit, *ut Rempublicam pro natalium dignitate capeſſeret Gaſto, ut exercitus regeret, ut arctioribus Regni conſiliis immiſceret ſe, etiam non vocatus; niteretur in ardua & abrupta per obſtantem Regem, quid hoc aliud, quam miſcere diſcordiam inter fratres? de averſione matrimonii nihil Manifeſto continetur, quia plenior in Ornanum probatio erat, quam ut negaret crimen. Chaleſium non diffitetur Autor perduellionis reum; quinimo pluribus probat proditorem Regi, proditorem Gaſtoni, indicia teſtes, confeſſionem promit: quid aliud requiras condemnando? Ducem Vindocinenſem rebus novis ſtuduiſſe vel hinc patet, quod diu aula abſtinuerat, nec venit niſi poſt fidem datam: quid fide opus ſi erat innocens? ipſa ſubditi cum Rege ſuo ſtipulatio in crimen tranſit.* Alta Chaleſio cum magno Priore in res novas conſilia, commercia cum fœminis ea labe infectis frequentiora: *anxius & præſentium impatiens magno Priori animus, autoritas quam in Gaſtonem prave uſurpabat; Ducis Vindocinenſis in Britannia factio: ambita ab Ornano imperia rerum, inſinuata averſio à nuptiis Regi expetitis, conſpiratio in regium caput, fuere crimina unde poſtulati rei, & magna ex parte convicti: magno Priori, & Ornano cuſtodiam juſte indictam ex ipſis præfati libelli verbis evincitur: quod in carcere finierint plane fortuitum eſt. Ornanus atra bile vexatus, corpore per naturam invalido erat, & ætate etiamnum adulta vultu pallido & livido,*

mage

...ge viventis ſimulacrum quam homo vivens : his accede...ant anguſtia urinæ (qua per ſtata tempora vexabatur) & crebri vertigo, inveterata mala, quibus per tædium carceris ...valeſcentibus ſuccubuit, poſtquam totos undecim dies elan...erat, nullo in urinam meatu : defuncti cadaver exentera...r, nec inventa (ut ex relatione medicorum conſtat) vel mi...ima veneni indicia. Vindocinenſem exhauſit longa ſolitudo, aut impatientia carceris ; nec potione delibandus erat qui cuſtodia coërcebatur. Quid timendum à captivo? non effugium clanculò procuratum, vigilantiore cuſtodia quam ut falli poſſet : inter tot ætate noſtra è primorum ordine ſub cuſtodia reos, iſte fugæ modus exemplo vacat. Forte verendum erat ne Gaſto cuſtodiam aperta vi effringeret ? & caret exemplo iſte ...olandæ cuſtodiæ modus, majore erga Regem veneratione Gaſtonis, quam ut manifeſta vi reverentiam exuat. Quid leonem occidere opus, ferrea catena cohibitum? ſi vi natalium non potuit capitale judicium pati, qui Princeps erat, potuit perpetuæ cuſtodiæ pœnam ſubire, quod æquipollet ; ergo commentitius eſt iſte à magno Priore metus unde ducitur, omne procuratæ necis argumentum. Hæc ſumma reſponſi. Certe rara huic libello fides fuit ; cujus in Richelium ſtylus ſupra modum ſatyricus probabat inimicum eſſe Autorem, qui ſub Gaſtonis nomine graſſabatur. 1626.

Dum apud Nannetes hæc ita tranſiguntur, Sangerius, vir nobilis, Toloſæ in vincla conjicitur : illi ſeceſſus nuper ab aula indictus fuerat, quia Barradæ acrius inſtare credebatur rerum imperia ut capeſſeret, & (qua monſtrabat viam fortuna) intrepide pergeret. Barradæ prima erat apud Regem gratia, hunc Sangerius poſſidebat, uſque adeo ut ex Barradæ delicto pro reo audierit : indicto ab aula ſeceſſu Toloſam venit, nec diu cum in cuſtodiam agitur : detentionis in incerto eſt cauſſa, nedum mihi, ſed & illi ipſi, apud quem nunquam probe conſtitit hujuſce facti ratio : id unum conſtat Maſuyerum parlamenti noſtri Protopræſidem jure extraordinario juſſum à Rege, conjeciſſe in vincula incautum hominem. Non multò pòſt probata veritas ſuſpicionem diluit, redditaque innocenti libertas, dummodo poſthac aula penitus abſtineret : abſtinuit, tranquillamque domi vitam traduxit, poſtquam ambitionem exuerat, quæ aulicorum eſt labes.

S. Gerj.

Barradas

1626. Mareſcalli Ornani oſſa ad confinia Septimaniæ transferuntur, in feudum uxorium: liberantur ipſius fratres (quos antè, captos memoravimus) juſſique cum Monlorea Ornani vidua aula abſiſtere, in Septimaniam ſecedunt. Succeſſere arci Vincenniæ, traducti Ambaſiâ Vindocinenſes fratres, ubi non multò pòſt finiit magnus Prior, ſuo, an alieno fato variè dictum, ut cuique inclinatio pro Cardinale, aut contra fuit. Sueſſionem ad Helvetios profugum, Duciſſam Capruſiam ad Lotharingos fugitivam & exſulem ſupra diximus; ille ſalutem quærebat fuga, hæc diſcordiam: ut durante exilio Lotharingi Ducis animo plena poſſeſſione incubuerit, quæ itaque hinc in Lotharingos, quanta in Gallos clades, infra trademus. Non multò pòſt aula exceſſe jubentur Bonoculus, Sardinius, & Drionus ex cauſſa quam in comperto non habeo: ſanè levem fuiſſe conſtat, ex reſtituta protinus libertate.

Boneüil. Sardini. Drion.

Hic finis factioni, quæ maxima omnium quas vidit ætas noſtra, merito dici poteſt; rati tum integri & penitus inſonte ferant. Non multò pòſt Modenæus, Duageanus, Marſilhacus, Tronſonus, in libertatem aſſeruntur.

Per idem tempus exceſſit Comeſtabilis Eſdiguerius, bonis, maliſque artibus, læta & adverſa fortuna variè memorandus. Certe nemo ambigat haud parce laudandum ab obſequio quod Regibus quatuor præſtitit ſumma fide; per viam regiam conſtanter ivit, ambiguis temporibus juxta & lætis: gradatimque in ſummum militaris fortunæ apicem aſcendit, in bello ſtrenuus ſimul & prudens, in pace bonarum artium & recti amans: denique (ſi in fœminas & in aurum libido abeſſet) pauci cum illo in comparationem venirent. Bella inteſtina feliciter, externa infelicius geſſit, quod expeditione Genuenſi ſupra oſtendimus. Calvini errores (quibus à teneris imbutus fuerat) exuit provecta jam ætate, Romanamque Sedem agnoſcit; in extremis Sacramentorum particeps in Deo moritur. Circumfertur de illo, Maphæum Barberinum (qui hodie Vrbanus VIII.) cum legatione is alpina pro Sede Apoſtolica fungeretur, nondum Cardinalem, inſtitiſſe hæretico, ut Romanam Sedem agnoſceret; reſpondiſſe ipſum velut impoſſibili conditione, *agniturum ſe, cum eam ille Sedem teneret*. In Cardinalatum evehitur Barberinus, tandemque in Petri cathe-

dra

dra ſedet ; ſtatim conditionem ceſſiſſe, commiſſamque ſtipulationem monet Pontificio ad Eſdiguerium reſcripto Vrbanus Papa ; ille velut miraculo vocatus, paret, induitque orthodoxam fidem ; ita plerumque ſeria ludicris transiguntur. 1626.

Iiſdem ferme diebus Barradæus Regi ſuſpectus à ſummo fortunæ faſtigio cadit ; rem ex occaſione ſupra delibatam fuſius memorabo : quippe magnum exemplum eſt aulicis, quo diſcant probe fortunam regere, ut regi poteſt. Erant qui rebus incumbere ipſum audentius, earumque imperium avidius affectare arguerent ; quidam profuſionem viri immenſam averſatum Regem credidere ; ut ut res habuit aula diſcedere juſſus, ſtudio acquirendæ per arma famæ, Galliâ tum pacificâ ad Batavos pergit, ubi continuò bellum geritur, poſtmodum in Germaniam penetravit, gloriæ avidus quam arma faciunt. Antequam aulâ excederet munera duo, quæ in regia poſſidebat, Regis permiſſu venum habuit ; & quanquam ingens hinc pecuniæ vis, vix ſatis factum creditoribus ; quo mirari libet profuſionem hominis obærati per tempora fortunæ immenſæ, quod exemplo caruerat in eam diem : Regem & imperia rerum per ſe poſſidere amabat, nihil referens ad primum Regni miniſtrum, quod Richelius Cardinalis odio in caput ſuum aut contemptui imputans, amovit hominem. Certè huic miniſtro, ex quo tenuit ſummam rerum, nemo impunè obſtitit, quicunque apud Regem gratia valuit : niſi tulit acceptum illi precaria poſſeſſione favorem, favore caruit : qui ſtuduit vi ſua ſtare, parum ſtetit : optima in ſtatu monarchico harmonia, cum ad unum omnia referuntur, ſi probus eſt. Nihil in Barradæo modicum ; liberalis, magnificus, ſtrenuus, felix ſi amaret regi per alium, ut ex ſe regere : deterrimum fuit quod fortunæ ſuæ nimium fidens, alta temere affectavit, nec timuit caſum.

Ineunte Octobri Mareſcallus Baſſompetrus extra ordinem in Angliam delegatur ; cauſſa delegationis, violata ab Anglis fides, quam ſolenni ſacramento firmaverant in pactis matrimonialibus Caroli Walliæ Principis, cum Henricæâ Chriſtianiſſimi Regis ſorore : privatæ accedebat publica fides ſub qua contrahunt Reges. Baſſompetrus de perjurio, & mala fide queritur, multiſque utrumque convin-

1626. cit coram Rege Britanno, quorum hæc ſumma erat. *Familiam Reginæ Catholicam juſſam ſine cauſſa finibus Britanniæ magnæ abſiſtere, atrociuſque quam ante ſævitum in Catholicos indigenas, quibus conſcientiæ libertas & protectio promiſſa contemplatione Reginæ. Ipſam Reginam ex multis capitibus queri; cui ſi, ut Regum Galliæ ſoboli, ſi ut Ludovici ſorori digniſſimæ, non proſpicitur, proſpiciendum ut uxori ſereniſſimi Regis, cui ſucceſſores, & Angliæ Reges datura eſt. Expoſcere ipſam totis animi affectibus ut reſtituatur ipſi familia qualem habuit, cum in Angliam venit; petere inſuper ut Catholicis Anglis libertas ſit Religionis ſuæ, qualis in ſtipulatum deducta: uno verbo, petere Reginam (quod privatus quilibet in vim legis obtineat) ut pacta ſerventur.* Hæc Baſſompetrus ad Britanniæ Regem. Is lenitate verborum facti atrocitate mollita, ad Conſilium ſuum negotii molem remittit à quo poſtmodum, ita reſponſum ex Bukingami mente: *Reginæ familiam incidiſſe in legem majeſtatis ex tacita factione, ideoque nihil peccatum contra pacti legem, ſi finibus Angliæ exacta eſt, ipſam Reginæ aulam Ieſuitis, genti ſeditioſæ, pro aſylo fuiſſe; inſinuatam à familiaribus, uxori optimæ averſionem à viro, & gentis Anglicanæ contemptum; ſpretos ab ipſa poſtmodum Angliæ mores, ſpretam & linguam, imbutum Reginæ animum ſuperſtitione, ſpecieque obedientiæ ſervilis (ex qua virtutem faciunt monachi) indigna paſſam, qualia in monaſteriis virgines pati ſolent pro libidine gubernantis: deterrimum eſſe, quod longum iter emenſa pedes, ivit ad patibularias furcas ubi noxii pœnas luunt, ubi ſepeliuntur; ivit invocandis qui morte ſua fecerant infamem locùm: perduelles & ſicarios vocat martyres, & adorat oſſa infamia, dictante Epiſcopo Mimatenſi. Annùm eo facto illuſum zelo Angliæ Regum, qui perduelles & falſæ doctrinæ autores, vindicandæ religioni in furcam agi procuraverant? Miſſos ſæpe in Galliam effectu irrito Oratores, qui de his & multis aliis in Reginæ familiam quererentur: demum poſtquam agnitum ſine remedio graſſari malum, juſſam finibus Britannicis faceſſere perduellem familiam: abeuntibus illacrymatum Regem; quos in pœnam depoſcebant leges amice amplexatum, donis cumulatos, impenſiſque publicis traductos in Galliam: hæc de Reginæ familia. Quod de Anglis Catholicis ſecreto articulo continetur, ut liber ipſis ſit Religionis ſuæ uſus; pactis matrimonia-*

monialibus adjectum quo mage decorum ſervaretur; eo facto à Christianiſſimo Rege aulæ Romanæ affectatam gratiam, neutrique partium creditum, adjici illud pactum, ut ſervaretur. Hæc Bukingamus. Baſſompetrus in hæc verba reſpondiſſe fertur; *Quod meditatis hiſce rationibus ex tempore reſpondeo, beneficium eſt cauſſæ, quæ ex ſe optima, nihil indiget Oratore: tres hebdomadæ vix ſuffecere vobis reſponſo, quod in præſens datis; ego non meditata oratione reſpondebo, neque apparatum quæram aut ornamenta cauſſæ, quam exhibere ſtatui nudam. Ego in caſtris inſtitutus ſum, ubi facto opus eſt magis quam verbo; eoque debetis veniam, ſi quid in dicendi arte peccavero. Convenitis una mecum omnes ſuper articulis matrimonii, qui ad Reginæ veſtræ familiam ſpectant; conventis item ſuper exſilio quod eidem familiæ indixiſtis; legem dictam non diffitemini; quare non obſervata fuerit quæſivi, & etiamnum quæro: neque enim Regi Chriſtianiſſimo factum ſatis hocce reſponſo veſtro.* At perduellis erat Reginæ familia omnis, unde meruit exſilii pœnam? *meruit certe ſi perduellis; atenim ubi indicia? ubinam teſtes? adeone perditæ mentis omnes, ut nemo ex tanto numero expers criminis? adeone mutatus illis cum cœlo animus, ut qui in Gallia pro ſapientibus habebantur, ſtatim in Anglia deſipuerint una omnes?* Res novas in Anglia moliebantur, diſſociabant Reginæ affectus a Rege marito: *hæc ſi vera ſunt juſte exigitis pœnam, aſt promite ex tam peſtilente cauſſa effectus, ſi qui ſunt: ubi ſeditio? ubi factio? ſi tranquilla fuit Anglia ex quo contractum matrimonium, ſi uniti Proteſtantibus Catholici, Catholicis Proteſtantes; ſi valuere leges ut ante; ſi impenſius Regem amavit & venerata eſt Regina conjux; ſi nuper miſſus in Galliam à Rege veſtro Montacutus Chriſtianiſſimo Regi gratulatus eſt ex concordia quæ inter conjuges invaluerat, quod nemo veſtrûm diffitebitur, quid res novas, quid diſſociatos affectus comminiſcimini! Vaga poſtulatio pro vaga accipitur apud judices; accuſatio in Reginæ familiares ut univerſos probat eſſe innocentes, ut ſinguli ſunt. Publica ego judicia neſcio, nec mei eſt muneris hæc ſcire, qui arma profiteor: non tamen uſque adeo eorum rudis ſum ut ignorem, quod & omnibus palam eſt, invalida eſſe judicia in plures collective ſumptos collata. Calumnia plenum eſt quod objicitis, in furcis patibulariis preces ad Deum habitas, velut in loco ſancto: die jubi-*

1626.

Montagu.

1626. *Iubilæo ſacra lucrandis indulgentiis, quas Apoſtolica Sedes fidelibus impertiri ſolet, ſacellum Patrum Oratorii ad Sanctum Gemmeſium viſitavit Regina; poſt Veſperas in Moreto ejuſdem fani deambulavit, cui adjacent furcæ; ergone rea quia proxime acceſſit ad furcas? ream dicitis quia oravit; ſiccine ex oratione crimen facitis? Et hæc poſtulatiò calumnia eſt. Vidit furcas, tranſiit, neque hæſit; & ſi hæſiſſet maximè, & oraſſet, vacaret actus crimine, imò in meritum tranſiret apud Catholicos Romanos, apud quos pietas eſt orare pro defunctis. Finiere in his furcis Catholici; pars magna pro Religione, quam in Anglia inſtaurare conabantur qualis ante fuerat: audit pro crimine apud vos conatus iſte, nobis pro virtute accipitur: &, ſi ex Religione propagata & defenſa omnis poſtulatio fuit, tranſit in martyrium iſta mors. Si rei periere ex perduellione, aut privato delicto, pro ipſis orare actus legitimus eſt; ſi periere pro fide, non alio crimine adjecto, orare ipſos ut pro nobis interceſſores eſſe velint ad Deum, actus eſt ex Religione Catholica Romana, cujus Reginæ, univerſæque ipſius familiæ liberum exercitium permiſſum erat. Innocentiam plane convincit quod dicitis,* abeunti familiæ illacrymatum Regem veſtrum, donis & largitione dimiſſam, demum natali ſolo impenſis publicis reſtitutam: *ſi perduelles erant, debuit Rex parcere hiſce lacrymis, queis pro innocentibus & probis audiebant rei; meruerant in furca ſupplicium & benevolentiæ ſigna reportant; debuerant noxii fuga dilabi, non pecunia de publico ſumpta dimitti. Hæc quam male cohærent? ex his præmiſſis quam eſt recta iſta concluſio: Ergo Regis, ergo veſtrûm omnium judicio innocentes erant? indicate quæſo ex centum & viginti familiaribus eum qui deliquit primus (nam tantæ conſpirationi principium fuiſſe ab aliquo neceſſum fuit.) Debuiſtis agere in illum ex lege quo reliqui terrerentur: aut ſi ex veneratione erga Chriſtianiſſimum Regem tardabatur pœna, debuiſtis conqueri, quo ipſe Rex animadverteret; quod nemo ambigat facturum fore, nedum in reos, ſed & in ſuſpectos illos pro delicto multaſſet; ſtatim revocaſſet. Vos litis formulæ hos in priorem hunc reum? ubi quos debuiſtis movere queſtus?*

Le Clerc. *Miſſus in aulam Chriſtianiſſimi Regis, Clericanus, nomine Angli Regis, tepidos erga ſe conjugis ſuæ affectus querebatur, cauſſam teporis non adjecit, neque ex alio capite queſtus eſt. Scribit ſtatim ad filiam Regina mater, increpatque (qua in*

ipſam

ipſam autoritate valebat) *teporem, ab uxore indebitum viro: reſtauratur ſtatim conjugii caritas, veneratur & amat impenſius maritum uxor, hinc cauſſa legationis ad Regem Galliæ, à Rege veſtro, qua ſubmonebat ingens ſibi ab uxore ſolatium eſſe, & collatabatur: ſi quid ab eo tempore Regina, aut familia ipſius peccavere, debuiſtis Chriſtianiſſimo Regi admonitionem amicam. Siluiſtis, ergo nihil ab ipſis peccatum: ergo indebita pœna quam exigitis. Inſto adhuc; deſignate nobis ex familia aliquem à quo fuerit principium factioni. Reſpondetis*, Vnam omnibus conjurationem fuiſſe, uno & eodem momento inſpiratam: *quis fidem habeat rei, quam vix natura patitur; neque enim facile conveniunt tot capita quibus ſuus cuique eſt ſenſus? Quanam hæc litis formula? ab executione principium eſt; poſt pœnam exactam inquiritur. Integra familia, quam ſorori dederat Chriſtaniſſimus Rex, reditum in Galliam videt, antequam dimiſſos eſſe audierit. Non eſt ferendus iſte contemptus: audax facinus, (niſi actutum proſpicitur) multo ſanguine reparandum. Vnum habeo quod petam, creditis pactis ſtandum inter Reges? Si reſpondetis ſtandum (quod nemo negaverit) quidni ſtatis?* At perduellis Reginæ familia? *ſi duo, tres, quatuor, viginti, triginta perduelles, pellite, per nos licet; ſi perduelles omnes, & omnes pellite; ſed patimini ſubſtitui Gallos Catholicos, pro delectu Chriſtianiſſimi Regis juxta legem in contractu dictam, neque ſubſtituite vos ex natione veſtra ignotos homines quorum aſpectu Regina terretur; fœminas quarum ignorat linguam, cum quibus nulla ipſi commercia ſunt in recreationes honeſtas. Quanta barbaries? quanta pacti infractio? Non habeo aliud quod adjiciam, quam vobis rem eſſe cum Rege cujus cauſſa optima, & immenſa terra marique poteſtas eſt: proſpicite rebus veſtris quamdiu licet.* Hæc Baſſompetrus immenſa facundia, motuque vehementi, neque deſperata res erat, niſi incaluiſſent Angli libidine in bellum, quod deſtinabant. 1626.

Per ea tempora reſtituendis Galliæ rebus, quæ peſſum ibant, convocantur Lutetiam ſuccenturiata Regni Comitia; conventui nomen, *Cœtus notabilium*, qualis ſuperioribus annis Rhotomagi indictus fuerat. Comitia Rex ipſe præſens aperit, paucaque præfatus reliqua de more ad Procancellarium tranſmittit. Ille multis in laudem Regis & Reginæ

1626. parentis præmiſſis, addit *præcipua Regi ſtudia eſſe reformando Regno, leges in deſuetudinem abiiſſe, fas & nefas graſſari in provinciis; Clerum ab officio diſtrahi, avaritia, ambitu, prava in voluptates libidine: nobilitatem Gallici imperii robur duellis delibari; populum à potentioribus opprimi; judices affectata gratia, odio, aut affinitate, cui nimium indulgent corrumpi, utinam non pecunia! His omnibus medelam quæri, in eam rem indicta Comitia; ſequuturum Regem optimum, quæ hic conventus pro Regni gloria & ſalute ſtatuerit.* Poſtquam Procancellarius dixerat, Cardinalis Richelius, penes quem rerum Gallicarum arbitria erant, in hæc verba compellat Regem; *Recenſere quæ hoc anno conſiliis,* cire. *& facto operatus es, Domine, plane foret ſuperfluum: ubi res loquitur quid verbis opus? miracula ſunt quæcunque facis, agnoſcimus digitum Dei in manu tua, & adoramus. Elegit te Deus in quo manifeſtam faciat potentiam ſuam. Quanta operatus es inclyte Ludovice! non ſpes Gallorum in hanc diem, non hominum cogitatio huc penetraverat; metam prætergreſſus es quam deceſſores tui poſuerant fortunæ Gallicæ, & progredi adhuc deſtinas! Perge, ſequemur & nos, quò monſtras iter, una tecum triumphabimus, aut (ſi præparant fata glorioſam mortem) una omnes pro cauſſa tua moriemur.* Hæc ad Regem pathetice Cardinalis. Deinde ad Oratores converſus; *Quam*, inquit, *felices eſtis vos ſub tanto Rege, cujus ſtudium omne augmento veſtro incumbit, cujus vita, vita eſt omnium veſtra! Rebellant Sectarii in Regem ſuum, Auſtriaca gens belli inteſtini fiduciâ fœderatosq; Galliæ opprimit, omnium judicio tanto eſt oneri impar Ludovicus, & ecce opem ingentibus copiis fœderatis Principibus infert, rebellantes ſubditos domat, interno & externo victor eſt bello: proſtrata Sectariorum rebellione, pacem ſuis largitur, legem externis dicit. Ignoraverat in hanc diem Gallia vires ſuas: ſed (mihi credite) quantacumque vobis fortuna rideat, periiſtis ſi hic figitis pedem; & in ſtatu politico non progredi, regredi eſt: Quanto magis præſtat bella extra fines noſtros movere, quam intra pati; tanto expedit in ſolo inimico armis graſſari Gallos præveniendo hoſti, qui alioquin Galliæ imminet: deſolationem terræ veſtræ vitabitis, bello externo. Ceterum quia nervus belli pecunia, inveſtigate modos queis innocenter exigi poſſit, ſalvis vidua & pupillo, quorum Regi præcipua*

curæ;

cura; tributi augmentum odit Rex, qui amat populum. Enim- 1626.
vero vectigal optimum parcimonia; ſi minuentur immodica,
regiæ domus impenſæ, ſi imponetur modus penſionibus per
quas ſubditorum Regi ſuo venalis eſt fides, hinc Regi ingens
obventus erit. Ipſa Regina mater (cui debes Rex, læta Regni
tui primordia) ipſa enixius rogat te ut minuatur, quodcun-
que illi obventuum eſt ex munificentia tua; penſionibus illa
& donis Regnum tibi reſtituit puberi, opulentum & florens,
quale ab Henrico patre acceperas; nec male poſuit calculum,
temporibus ambiguis devinciens tibi animos omnium largi-
tione in omnes promiſcua & profuſa; quo tempore ſub Rege
puero nutabat Regnum, firmari debuit quoquo modo. Diverſa
in præſens regnandi ratio: propagandi parcimoniâ limites,
quos mater largitione conſervavit: neque erit nobilitati Galli-
cæ, quod de penſionum minutione queratur; una eſt navis qua
vehimur omnes, cujus tu, Domine, gubernaculum tenes, mare
exaſperatur, reboant in adverſum venti, & forte naufragium
imminet: lex eſt nautica, probata uſu, ut tempeſtate adverſa,
jactu exoneretur navis: luget ſub penſionum immenſo pondere
navis Gallica, projicit Regina mater mercem ſuam, dona ſibi
de publico pendi ſolita, projiciunt Principes, projicimus & nos
quæ in Galliam caritate valemus, quid pigeat reliquos proje-
ciſſe tanto in bonum factum exemplo? Reditibus Regni augen-
dis innocens plane iſta via. Occurrit & alia paris innocentiæ
& majoris forte obventus: iniquo pretio abalienatum eſt pa-
trimonium Regis immenſum (quod domanium vocant) quid
vetat reſtitui Regem in integrum, qui minoris privilegiò ex le-
ge gaudet? quæ injuria in poſſeſſores, ſi pretio accepto rem ſa-
cram reſtituunt, quæ prave illis in commercium venerat? hinc
Regi obventus ingens erit, ſeu retineri ab ipſo domanii ſui poſ-
ſeſſionem, ſeu pretio juſto iterum vendi placet. Hæc ita ſi fient,
quæ haud ægre fieri poſſe nemo ambigat, læta erunt populo o-
mnia, leve ex tributo onus, fertilitas, commercium, ætas de-
mum aurea ſub Ludovico: ſi quid innocentius vobis occurre-
rit quo belli ſumptus ſuſtineri poſſint, minore in populum da-
mno, prodite amabo, ſuccurrite Regno & Regi, ſuccurrite vobis
& liberis veſtris. Vna Regi cauſſa vobiſcum eſt; & vobis ſub-
ſidium erit quod Regi dabitis: in eam rem conventus iſte in-
dictus, ex quo ſi præſidium mutuabitur quale Rex ſperat, non
illum pecuniaria edicta in ſolium juſtitiæ vocabunt quo ſæpe
tra-

1627. *trahitur neceſſitate rerum, imperando tributo: ibit, ſolioque recumbet audiendis vidua & pupillo, firmandis Regni legibus, revocandis oneribus, cumulando denique omni felicitate populo; hæc me ita loqui Rex optimus, hæc vos ita ſperare jubet.* Hæc dum pronunciabat Cardinalis alta erant ſilentia: ubi dixerat, elicit admiratio applauſum, & confuſum murmur, coactique longo intervallo ſpiritus effundunt & communicant invicem ſuſpenſos animos, tanto ſtrepitu, ut reverentiam locus amitteret.

Grata erat populo deprecatio onerum, nec vana ſpes, ſi ſedulò publicæ utilitati conventus iſte incubuiſſet: res contra ceſſit: experientia docemur irritos plane effectus eſſe hujuſcemodi conventuum. Pauci commodis proſpiciunt reipublicæ, & ut multitudine legum, ita ſæpe legiſlatorum numero obruitur populus. Hinc factum, ut Comitia totius Galliæ generalia & conventus Notabilium duo (quæ ſub hoc Regno vidimus) ſperato effectu plane caruerint.

Ineunte anno M. DC. XXVII. perit naufragio ad maritimas Aquitaniæ plagas claſſis Indica, quæ maximas opes ab orbe novo in Hiſpaniam importabat: non antè major calamitas ex mercium jactura & hominum: quatuor Luſitanorum millia undis abſorpta; mercium omnis generis æſtimatio, auri milliones octo ſuperabat. Hæc quanta erant, onerariis duabus (Carracas vocant) vehebantur; minor mille & quingentorum doliorum capax erat; major duo millia facile continebat. Stipabant in præſidium bellicæ naves quinque (Galliones vulgus appellitat.) Iam annus volvebatur ex quo Goâ ſolverat per varios caſus agitata claſſis, jam-

Lisbone. que Vlyſſipponis portui imminebat, cum vento adverſo rapitur in Gallicum mare, fruſtraque obluctantibus nautis pars in ſabuloſa vada adigitur, pars ad fallacia ſaxa allidit. Non terret hiſce aſſuetos caſibus nautas tempeſtas in medio mari excita, horreſcunt ad littora, terræque aſpectu conſternantur quam appetunt. Naufragium eſt utrique onerariæ per diverſa loca, diverſum; altera non procul Bayona, ſabuloſo vado immergitur, hæc major: altera quia expeditior erat,

Cap de Buch. diu obluctata ventis & pelago, ad Buchii promontorium ſcopulo illiſa poſtridie naufragium facit: & ſorbentur aquis naves bellicæ hac illac (ut agebat ventus) disjectæ. Rari nando ſuccedunt littori, natandi imperiti tabulis apprehen-

ſit pars enatant, pars undis & vento adverſis retrahuntur in altum & pereunt. Vidi ego, qui tum Burdigalæ ex privato negotio agebam, vidi naufragii tanti reliquias: cinnamomum, ſaccharum, piper, aliaque id genus aromata in acervos congeſta varios in mari monticellos formabant, auri rudis & informis copia ingens; Smaragdi, Sapphiri, carbunculi, adamantes politi, rudes, per capſulas diviſi aquis (queis ſorbentur) pretium addunt: præcipua jactura ab unionibus immenſis quorum æſtimatio ſuperabat fidem. Dux Eſpernonius, feudi jure dominus promontorii Buchienſis, audito naufragio Burdigalâ huc cito rapitur, merceſque enatantes cymbis excipit, ſubmerſas, neque penitus corruptas aquâ per urinatores colligit, tanto proventu ut fama conſtans ſit rem ipſi familiarem ex fortuita præda in duplum auctam; jure id, an injuria factum, pro variis affectibus varie dicebatur. Erant qui *ad Regem crementa ejuſmodi ſpectare* affirmarent *ad quem unum, marium Regni ſui dominia pertinent*, quod propius eſt vero: *alii proprietariis merces reſtitui oportere* contendebant *non adeo interverſa poſſeſſione, quin capſulis manerent adhuc ſigilla impreſſa queis diſtinguebantur.* Certe naufragio mutatur poſſeſſionis titulus, defendique poteſt opinio quæ maris littora communia omnibus faciens primo occupanti res in littore inventas attribuit. Poſt exhauſtam triſti naufragio claſſem, vidi ego ſub alba ſindone nudos homines urbem turmatim oberrantes, & ſi conjecturæ fides habenda, qualis ab aſpectu duci ſolet, non illis in vulgo fortuna, aut natales erant; veſtiendorum curam habuit idem (qui ſpoliaverat) Eſpernonius: certe ea viſione, ſubiit mentem memoria ſupremi judicii, quale depingitur. 1627 *Cap de Buch.*

Sub idem tempus Thalaſſiarchæ Gallici munus Duci Mommorancio poſſeſſum, in Richelium Cardinalem transfertur; obſtabat Mommorancius donec immenſa à Rege largitione evictus decederet imperio maris: in novum poſſeſſorem tranſiit munus, & qui Thalaſſiarcha vocabatur, dici cœpit, *Commercio Gallico, & rei nauticæ ſummo jure præfectus.* Mommorancio vice permutationis, aſſignata vicena quater librarum millia è ſalinis Narbonenſibus, ſingulis annis percipienda: remuneratus item Sodelius proxeneta ejus negotii, is è familia Mommorancii vir ſumme vafer,

1627. ſer, incurioſe domini, res ſuas ſolicite procurans, unde auctus ſupra fortunæ modum.

l'Eveſque de Verdun. Gillet Preſident au Preſidial.

Eo anno inter Verduni Epiſcopum, & Giletum Chriſtianiſſimi Regis in ea urbe præſidem, diſſidium ortum eſt ex cauſſa arcis, quæ ædificabatur pro Rege: nunciat novum opus Epiſcopus, inhibetque conſtrui munimentum in urbe ſua. Nihil intermiſſo opere, jus ſuum ſcripto manifeſtat idem Epiſcopus, & in triviis affigi mandat, avellit magiſtratus, & lacerat ſcriptum. Epiſcopus in rem ſuam judex, ſævit Epiſcopali fulmine; quo plerunque male utuntur præſules; appellat velut ab abuſu magiſtratus ad Pariſienſe parlamentum, & prævalet. Super ea controverſia quæ ingens fuit, Epiſcopo urbis ſe ſupremum dominum, eoque nomine Imperii principem aſſerente, vulgatus tum liber, quo Regis Chriſtianiſſimi in eam urbem jura vindicabantur contra Epiſcopos: accurate referam ſummam ejus ſcripti, quo Gallicum in Verdunenſes dominium plenius confirmatur, in hanc ſententiam. *Si ſpectatur origo; in Verduni urbem, perinde ac in Metenſem & Tullenſem, Epiſcopis prima fuere dominia*

Mets. Toul.

collata in ipſos ab Imperatoribus. De Metenſi & Tullenſi, ut Gallicæ coronæ acceſſerint non eſt hujus loci diſſerere. Fertur Henricus Aſpremontius ejus urbis Epiſcopus, ſub annum M. CCC. XVII. *mutuatus à Gallo protectionem ſibi & urbi ſuæ, eoque nomine urbs mancipata Gallis, quæ mancipatio à Sede Apoſtolica autorata eſt, nitente fruſtra in contrarium Capitulo. Anno dein* M. CCC. LXXIX. *Liebaudus Epiſcopus, laceſſitus bello à Beatrice Regina Bohemiæ, renovavit Carolo* VI. *Gallorum Regi obſequium, quod à Capitulo confirmatum fuit. Addunt eorum temporum Scriptores, imparem Gallorum Regi Beatricem, Wenceſlao Imperatori autricem fuiſſe ut bellum Epiſcopo moveret, cui ſuccubuerat Præſul, niſi exhibuiſſet ſe Carolus* VI. *protectorem urbis. Anno* M. CCC. LXXXXVI. *à Lotharingis oppreſſa urbs, Regis Chriſtianiſſimi protectioni totam ſe credit, & ſalva eſt. Anno* M. CCCC. XXXIIX. *poſtquam Carolus* VII *pragmaticam ſanctionem in Galliam invexerat, ferunt Verdunæi Annales, invectam in id urbis ſanctionem, accipientibus legem à Rege Galliæ Epiſcopo; Capitulo, incolis. Annum circa* M. CCCC. IX *cum Guilielmus Harencurtius, Epiſcopus Verdunenſis belli à Principibus in Regem moti au-*

tor

tur haberetur à Rege captus, violatæ fidei pœnam luit in vinculis. Vrbem Galli Reges tenuere, Epiſcopatum gens Lotharinga ab anno M. D. LIX. *ea cauſſa fuit cur quæ Epiſcopatum poſſidebat Lotharinga gens & urbi avidius inhiaret. Henricus Lotharingiæ Dux arrepta opportune ex bellis Galliæ civilibus occaſione urbem occupaverat, neque ante reſtituit, quam Henricus* IV. *Regno pacifice potiretur. Anno* M. DC. I. *ab Epiſcopo, Clero, & oppidanis renovatur fidei ſacramentum eidem Henrico in hæc verba*; Nos &c. univerſi, ut ſinguli promittimus defenſuros nos Chriſtianiſſimum Regem, ſupremum protectorem noſtrum, nec non jura Coronæ Gallicæ in quoſcunque. Promittimus inſuper nunquam nobis cum alio Principe confœderationem fore, revelaturos bona fide quæcunque noxia ipſi, aut ejus Coronæ nobis innotuerint, neque alienaturos dominia & feuda noſtra in gratiam quorumlibet Principum, ſine ipſius conſenſu. Obſignati Henricus Lotharingus, Epiſcopus, & Comes Verduni. Huſſonius pro Capitulo. Curius pro oppidanis. *His adjecta penſio annua, quæ (etſi levis eſt, nempe ducentorum triginta & trium nummorum) urbem tributariam indicat, quod ſatis eſt ut pro Regis Chriſtianiſſimi ſubditis habeantur cives.* At de his ſatis. Epiſcopus poſt interdictum ſacris magiſtratum, urbe abſiſtit; arx conſtruitur aut perficitur, namque centum ante ætatem noſtram annis fuerat inchoata; quo patuit rem non novam aggreſſum Regem. 1627.

Per idem tempus Rolhacus & Dous (acri uterque ingenio) in carcerem conjecti; actus item in vincula Marchio Bonivetus: illis ex loquendi libidine crimen; huic quod Ducem Chaunium coram Regina parente in pugnam provocaſſet: nec diu cum libertati reſtituuntur. Rolhaco privata ad Aquitanos domus pro exſilio indicitur, ubi tranquille vixit, liberalia domi exercens; Doüs Belgium petit, nec multò poſt in exſilio moritur. Huic certe ingentes animi dotes, ſi probe uteretur; Seguierii præſidis ex fratre nepos (ſi munia togæ ſubire voluiſſet) in prima dignitatum faſtigia vocabatur: deterrimum ejus fortunæ fuit, quod togam poſtpoſuit armis. *Les Marquis de Roulhac & de Bonivet.*

Sequitur mors Verduni in parlamento Lutetiano Protopræſidis; is apud Toloſates ingenti laude Princeps ſenatus fuerat, felix ſi finiiſſet in eo munere! noxius famæ ipſius, pro-

1627. progreſſus fortunæ. Harlæo ſeceſſum à publica adminiſtratione quærenti ſuccedit, Lutetiamque revocatur ex virtutis fama, quæ Galliam optimo odore impleverat. Pauci apud gentiles ſuos æſtimantur, dixit Deus prima veritas, *Nemo Propheta in patria:* ubi in natale ſolum redierat, degenerat peregrina æſtimatio in contemptum, ſperniturque indigenis, qui apud exteros pro illuſtri homine audiebat. Cura eadem fuit, eædem animi dotes, &, ſi recte diſtribuerentur, debuit eſſe idem honor. Statura fuit ſupra modum exigua, corpore recto, promiſſa in majeſtatem barba, flexo in obliquum ore, oculis nigricantibus, hic corpori typus; animo fuit qualem optima natura impertitur, manſuetus, recti amans, vindex legum, auſteris (velut vetere Roma) moribus: coluit litteratos, neque litteras ignoravit. Duplex illi matrimonium fuit ſine ſobole.

Bouteville. La Ferté. Ira Regis juſte excita in Butevillium ex ſingulari cum Fretæo certamine, adegerat aliàs impavidum hominem ut in Belgium fugeret; Clara Eugenia Archiduciſſa Flandriæ venientem exceperat comiter, colique ipſum impenſius in aula ſua mandaverat contemplatione Mommorancææ Virginis, Butevillio agnatæ & gentilis (prima tum gratia apud Archiduciſſam florebat innupta virgo quanquam exceſſerat annos nubiles) eo præſidio Butevillius ſecure agebat in aula Belgica, *Beuvron.* cum affertur Marchionem Beuvronum duelli in ipſum libidine vecordem, Bruxellas veniſſe tranſigendo certamini. Archiduciſſa ſtudium omne convertit pacando diſſidio. Committitur arbitrium rei Ambroſio Spinolæ; is ubi nihil invicem interceſſiſſe audit præter æmulationem honoris; ſedandæ controverſiæ utrumque magnifice extollit, vocatiſque in convivium, poſtquam menſam multiplici venatione inſtruxerat, bibit ſoſpitibus æmulis, illi gratiam referunt, conveniuntque haud ægre in conſpectu. Meruerat certe tantus mediator ut maneret concordia; res contrà ceſſit: Beuvronus veſana in duellum libidine agitur, vulgatque in omni loco nunquam deſtiturum ſe à propoſito, & niſi experimentum armorum cum Butevillio fecerit, trahendam ſibi *Chapeles.* ut inglorie, ita & implacide vitam: Comes Capellius de his ad Butevillium refert, qualia Lutetiæ vulgabantur; & pugnam avet Butevillius. Archiduciſſa agnito in duellum inclinare diſcordiam, nihil non movet ſedando (ſi quæ via)

via) diſſidio: ubi irritum eſſe videt quodcunque tentat; petit ſi pugnæ neceſſitas eſt, ut extra fines ſuos tranſigatur. Butevillius veneratione in principem promittit, *nunquam ſe in confiniis Belgii duello pugnaturum:* fidei exſolvendæ Lutetiam citatis equis properat. Quanta gladiatoribus noſtris veſania! Quo Regem jactantius læderent, nedum Lutetiæ, ſed & in regia platea dimicatur. Erant inter Marchionem Buſſium & Capellium privata diſſidia, quibus ferro transigendis, exegerat à Beuvrono Buſſius, quandocunque cum Butevillio experiretur, ut ſe in prælii partem admitteret, nihil hærens quin Butevillius Comitem Capellium adjungeret fortunæ ſuæ. Vix in conſpectum venerant cum Buſſius lethaliter vulneratur: infelix homo, qui ex morbo recenti, invalidus, in mortem certam ſpecie pugnæ properabat. Ingens ex eo funere jactura fuit, ſi natales ſpectas, Ambaſiana e ſtirpe oriundus, unde illi nomen Buſſius Ambaſiæ; ſi dotes animi, ſtrenuus erat, meliorique debitus fato. Beuvronus in Angliam fugit; Butevillius & Capellius tardius progreſſi in Lotharingiam iter moliuntur: lenta illis fuga eſt, & per contemptum tanta Butevillio quies, ut in pago, qui à Vitrio nomen, cubile depoſceret, ubi decubuere uterque per totam noctem: Capellius ulterius progredi avebat, & quandoquidem Lotharingiæ imminebant, urgebat ſocium, ut aſylum ante tenerent, quam ſomno vincerentur: ſed fato ſuo urgebantur in finem. Præſes Meſmius, Buſſii vitricus, citatis equis fidum ſibi hominem præmiſerat, qui Vitrium (arcem quam procuraverat Buſſius) firmaret milite, Buſſiique bonis mobilibus proſpiceret, prout monebat tempus; is Butevillii & Capellii veſtigiis inſtabat, neſcius ſequi ſe Buſſii percuſſores: ubi certis indiciis patuere, nihil cunctatus municipii magiſtratum vocat, altaque nocte inſedit domum, in qua Butevillius & Capellius alto ſe commiſerant ſomno, ſic injecta vincla incautis. Rex miſſo milite ſub arcta cuſtodia utrumque Lutetiam revocat, litemque actutum inſtrui mandat. Quo totus huic cauſſæ ſenatus incumberet, velut indicto juſtitio, intermittuntur munia fori, rem antè inauditam in cognitione privata: auditi in ſella rei fatentur crimen; ſpes omnis in Regis miſericordia ſita erat. Mommorancia Condæi Principis uxor, agnata Butevillii, Regis genua amplexatur, lacrymiſque irrigat pedes;

Z z con-

[Margin notes: 1627. — *Buſſi.* — *Des Chapelles.* — *Buſſi d'Amboiſe.* — *Vitry.* — *Le Preſident le Meſme.*]

1627. concurrunt unà in aulam utriuſque ſexus Principes & primores Regni,Rex remiſſa ad judices cauſſa,ſibi vim fieri vetat per preces; ſubeunt palatii atria (ubi jus reddi ſolet)Condæa Princeps,Engoliſmenſis, & Ventaduria Mommorancius ſanguis; ſubeunt turmatim primores, & Principes in pulla veſte; quid faciat ſenatus? habet fatentes reos, crimina vix meruere veniam. Quanta Butevillio ſitis humani ſanguinis! quantus Regis ſui contemptus! quanta,& quam frequens legum infractio! poſt excitam Regis iracundiam in caput ſuum tot duellis, & adhuc in Belgio duellum meditatur. Archiduciſſa veſana in pugnam libidine vecordem hortatur,ut veneratione regnantis extra Belgii limites lanienam ſuam exerceat: paret homo ſtolidus, Archiduciſſæ veneratione pugnâ in Belgio abſtinet, in Gallia experitur, contemptu Regis ſui: nec ſatis in Gallia, niſi ipſa Lutetia tragici actus theatrum fieret; nec in urbe ſatis, niſi platea cui à Rege nomen, velut in ludibrium eligeretur: id Butevillio crimen. Senatus poſtquam ex lege judicaverat: viam in miſericordiam facit; omnium calculis capitali pœna indicta, differtur exſecutio, donec Regi liqueret,quod jure extraordinario factum, in gratiam Rei: ſic inſinuabatur clementia ab ipſo judice,quod Regi diſplicuiſſe fertur, velut ex conjecta in ſe judicii capitalis invidia. Mommorancius qui tum in Septimania agebat, audito ſobrini diſcrimine ad Regem ſcribit in hanc ſummam. *Venturum ſe, deprecandæque Butevillio pœnæ quam meruit,Regis genua humilime amplexaturum,niſi quod ſtationarius eſt in Septimanico agro, quem procurat ratione officii. Non eò ſe provectum fiducia, ut debitam ſibi gratiam credat, quam pro Butevillio poſcit; minimi eſſe momenti quæ patravit ipſe pro ſalute Regis & Regni; aſt magna eſſe quæ ex Butevillio ſperari poſſunt; ingentem hunc animum (quem in prava lubricum ætatis divertit) poſſe actutum melioribus auſpiciis Regi locari & Galliæ: hoſtili ſanguine expiandum dignius crimen; productum in tantam licentiam id genus pugnæ ſingularis, ut nemo pro crimine accipiat quod fit ab omnibus: duram fore legem (quæ recens lata eſt) ſi,quod peccavere inultè omnes,è gente Mommorancia luat unus.Non ducenda pœnæ initia ab ea gente,ex qua Gallis fides Catholicæ fuere principia, inclinatum in Butevillii caput Mommorancium nomen: prole orbum ſe, non alium habere ſucceſſorem: revocaret in memoriam*

La Princeſſe de Condé. d'Angouleſme. De Vantadour.

La place Royale.

Languedoc.

riam Butevillii deceſſores, vetera Regni columina quorum 1627.
virtute ſtetit & floruit Gallia, illis certe indebita pœna quam meruit nepos. Hæc Mommorancius ad Regem. Reſcribit Rex (non ante tamen quam Butevillius funeratus) *factumque excuſat ab effrani Gallorum nobilium in id pugnæ genus licentia, quæ niſi magno exemplo frænabitur, ex univerſa mox Gallia lanienam fore.* Exigitur in propatulo pœna; qui palam, & jactanter peccaverant, palam luunt; trahuntur plauſtro in plateam, cui Greva nomen, brachia & collum religabat funis; præſidiaria excubiarum cohors pars plateam inſederat, pars ſequebatur plauſtrum, magis in oſtentationem ſupplicii quam in ſecuritatem: quid enim metuendum à vi privata, in metropoli Regni? Vbi in Grevam ventum, ferreis catenis, militaribuſque manipulis clauduntur omnes in plateam aditus: ferro tranſigitur Butevillius conſtantiâ memorabilis, nihilque oblocutus; ſuccedit Comes Capellius, cui ipſa morte atrocius eſt, quod cariſſimi conſobrini ſanguinem veſtigio premit in anguſto loco: advolutus trunco orat pro defuncto, collumque ſtatim præbet & moritur: uterque imperterrito oculo mortem aſpiciunt, aſpernati feralem faſciam, qua velari ſolent oculi ad conſpectum mortis horrentes. Duci Mommorancio ingens luctus ab eo funere, nedum ex conſobrino amiſſo, ſed ex ſpreto ſanguine ſuo, quem in hanc diem principibus æquaverant Reges noſtri: ſane triſti velut præjudicio mori Mommorancius cœpit, cum Butevillius vivere deſiit.

En Greve.

Non multò pòſt mortalia explet Maria Mompenſeria D. Gaſtonis uxor, cui in excidium vertit fœcunditas poſt novem menſes ex quo nupſerat, mater eſt: exultat aula omnis in ſpem regii ſeminis propagandi, aſt breve gaudium: fœtu edito clauditur vulva, ſecundinaſque retinet, donec quinto poſt partum die, tabo & fœtore extingueretur mater. Moritura compellaſſe fertur maritum in hæc verba; *Dei beneficium eſſe quod primâ juventâ ſolvit natura debitum, innocentius morituram quo citius, neque ſibi feralem eſſe aſpectum mortis, niſi quod à viro disjungitur quem ſupra vitam amat. Opus eſſe Dei ſeparantis, qui junxerat: laudandum autorem, qui omnia pro deſtinatione ſua diſponit in melius: coleret, veneraretur, amaret hunc Deum: unum eſſe quod moritura enixius petat à caro conjuge; ſi obtinuerit in pace*

 mori-

1627. *morituram*; fidem adigit Gaſto, exſoluturum ſe quæcunque petierit; illa ſic proſequitur: *Formavit te Deus propenſione immenſa in virtutes omnes; una inclinatione laboras, quam ſi emendaveris nihil habes quod requiras. Calorem iracundiæ tempera, moderare præcipites motus, per quos, qui natalibus & virtute omnium potens es, ſis quandoque impotens tui: optima eſt natura qua te dotavit Deus; poſſidebis omnia quæ in magnum Principem cadunt, ſi te poſſederis.* Hæc morientis vox ultima: jurat Gaſto in verba uxoris cariſſimæ, & luctu proſequitur abeuntem. Quanta ex eo funere Gallis, quanta familiæ Regiæ jactura fuerit, prodent bella & clades, quibus deſolabitur Gallia annis ſequentibus, malo ſecundi conjugii aſtro, de quo dicturi ſumus in tempus ſuum. Digna erat Mompenſeria tanto conjuge; ſi ſtirpem quæris, erat Regia; ſi oris venuſtatem, paucis muliebri forma deceſſit; ſi virtutem, prævaluit omnibus; vix adoleverat cum inopino caſu extinguitur: læta illi mors, per quam tranſitus in meliorem vitam; triſtis & exitioſa marito, quem ab eo tempore afflixit indebite omnis calamitas, velut probante Deo conſtantiam infracti principis per adverſa. Vixit mater quantum ſatis poſt nuptias edendo partui; crevit ſoboles matricida in virtutes, in muliebrem formam, & in tantam ingenii vim, ut pro miraculo accipiantur quas in virgine effudit natura dotes. Inciſum illuſtriſſimæ Principis ſepulcro epitaphium; in hæc verba.

VOTVM MEMORIÆ NOBILISſimæ, Clariſſimæque Principis Mariæ, Henricææ Borboniæ, Mompenſeriæ, Gaſtonis Aurelianenſium Ducis Ludovici XIII. Regis Chriſtianiſſimi fratris unici conjugis cariſſimæ.

Accumbe ſupplex marmori, Viator, quisquis es; nam puriſſimus iſtheic cinis, auguſtiſſimæ mortalitatis reliquiæ, divinu'ſt Heroïnæ ſpiritus, qui locum ſervat. Quod natura potuit, ſanguinem dedit, & pulcritudinem: quod virtus exhibet, innocentiam dedit & caſtitatem: quod fortuna præfert, divitias dedit, & ſubditos: quod terra oſtentat gloriam dedit, & obſequium: quod amor gignit, delicias dedit & prolem: quod cœlum promittit, beatitudinem dedit & immortali-

talitatem. An ultra quis mortalium cupiat? Ex iſtis opinor genus conjectas & nomen. Sin rudis adhuc ex alio in hunc orbem delatus ades, volens tumulum aperiam volenti. Maria heic quieſcit Montpenſeria, quæ à Borbonia Ducum Montiſpenſerii origine, in Regiam Borboniorum familiam tranſiens, Gaſtoni Aureliorum Duci, Regis fratri nupſit Regum neptis: Princeps Principi, virgo viro, formoſa amabili, forti generoſa. Sic palmæ inoculatur palmæ ſurculus; ſic lauro laurus inſerta eſt. Vnicam è viro filiam concepit, peperit: ut unica parentum proles adoleverat: Ita ſingulos ſingulæ nucleos conchæ ferunt. Innuba vixit annos ſupra viginti duos: marita, heu dolor! eos tantùm menſes, qui ad fœturam, & partum, & ſupplicium maturant. Diſcedentem cum deceſſit, lacrumis Rex proſecutus, fletibus, & lamentis Gaſto Regiam complevit, illacrumatur ſuis Gallia Principibus; quin ipſa mors emittat lacrumas, ſi habeat, oculos unde fluant. At Superi! cæca eſt, ut ſurda: imo ſi videat, non faciat rapinam ejus quam adoraſſit. Tu hoſpes in alto quodam ſtupore, ad caſum ſenſus hebent, largis dolens imbribus ſaxum riga, quod mœrentis regni totius lacrumis impluitur. Teſtare ſuſpiriis pietatem, cultu reverentiam, precibus amorem, & Vale. 1627.

Filiæ tutelam ſuſcipit Gaſto, poſtquam reſcripto Principis, veniam ætatis impetraverat: namque ipſe etiamnum ætate minor erat: adminiſtrationi acceſſit bonorum poſſeſſio patri debita; adjecta conditio, ſi filiam pro dignitate natalium educaret, quo munere magnifice defunctus eſt. Hic exitus Mariæ Borboniæ, Mompenſeriæ.

HISTORIARVM GALLIÆ

Ab exceſſu

HENRICI IV.

LIBER DECIMVSSEPTIMVS.

SYNOPSIS.

H*Vic libro principium eſt à bello in Gallos moto ab Anglis. Cauſſæ hujus diſſidii in tranſitu recenſentur. Autores belli Rohanæus, Subiſius, Bukingamus, ex motu diverſo. Claſſis apparatus deſcribitur. Bukingamus ſcripto manifeſtas facit hujuſce belli cauſſas. Advolvitur littori & deſcenſum molitur. Cæſi in deſcenſu Chantalius & Samblancardus quorum diverſa cauſſa, quanquam uterque Gallus. Cæſus item Raſtenclierus Toyraſſii frater. Obſidetur tardius Martiniana arx: quatuor verberationibus nocte & interdiu concutitur murus. Dira Bukingami crudelitas urgendæ fami. Dona utrinque miſſa, inter imperatores. Litteræ Bukingami ad Toyraſſium, queis magnifice laudatum hortatur ut aliquando tandem arcem dedat, in qua penuria omnium eſt. Reſcribit Toyraſſius, omnemque deditionis ſpem adimit conſtantia, & contemptu. Regulis Sabaudo, & Lotharingo, Duci Rohanæo, & Sectariis una cauſſa eſt cum Anglo Rege. Cardinali Richelio incumbit procurandi ſubſidii munus. Toyraſſius captis ſæpe ab hoſte quas in ulteriorem ripam ſubmiſerat cymbis, petendo commeatui cujus penuriâ premebatur, milites tres nandi agiles expedit cum litteris calamo ad collum inſertis, è tribus unus enatat. Deſcribitur concatenatio navium, qua interclusus omnis à magno continenti, in Inſulam tranſitus. Vt luſerit in machina Oceanus fræni impatiens, ut ventis ludibrium fuerit importuna moles, memoratur. Primum arci ſubſidium ex cymba una, quæ dum in littore exoneratur, irrumpit Anglus, & manum ſtrenue conſerit. Monſerrierus Toyraſſii frater .occiditur. Richelius Cardinalis ſubſidium ex integro procurat, ſedecim majores cymbas, quæ prætergrediuntur felicius quam ſperatum. Recenſentur belli in Galliam moti fautores, periculumque ex tanta factione imminens oſtenditur. D. Gaſto per abſentiam Regis imperio armorum probe defungitur ſub illo Schombergus & Baſſompetrus Mareſcalli, queis adjungitur*

gitur

gitur Dux Engoliſinenſis. Rohanæus habito ad Vticenſes conventu, id provinciæ, & Septimaniam inferiorem armorum ſocietati cum Anglis ineundæ impellit: provinciaſque & urbes ſcripto urget in communem cauſſam. Galandus Septimaniam, & Aquitaniam ſuperiores confirmat Regi; confirmat & Fuxenſes, ſtatim ad Rohanæum transfugas. Vltimum à Cardinali Richelio ſubſidium in Ream mittitur quo non antè majus; tranſitus per obſtantem hoſtem deſcribitur. Nomina tranſeuntium: obſidionem mox ſoluturus Bukingamus tentat fortunam ultimam, qua demum adverſa meditatur diſceſſum: abiturus ad Toyraſſium ſcribit humaniſſime. Liberiore jam tranſitu penetrant in Inſulam mille & ſexcenti legionarii, ducibus Canaplio & Pleſſi-Pralinio. Schombergus mox tria peditum millia, alarios ducentos invehit, his Toyraſſius cum Martinianæ arcis præſidio adjungitur: fugatur & cæditur hoſtis; deſcribitur pugna; victoria, & quæ victoriam ſubſequuta memorantur: laudatur Toyraſſius. Succenſetur Autori qui perperam de Toyraſſio ſcripſit. Gaſto Regis frater caſtra in Rupellam movet. Irridetur Subiſius ex facto imbelli. Rohanæus Amilianenſes in cauſſam communem revocat, quonam modo. Deſcribitur accurate memorabilis ad Fuxenſes Rohanæi tranſitus in conſpectu Mommorancii, qui æquis viribus nec potuit in prælium cogere, nec viam impedire. Vt eo tranſitu Rohanæus Saverdunum, Maſeras, Apamias, Carlarium, Manſum-Aſyli, ut Fuxenſem omnem provinciam ad ſocietatem belli pertraxerit. Condæus in Galliam Narbonenſem venit cum omni armorum imperio. P. Berulii ad Cardinalatum promotio. Mommorancius Condæo venienti obviam procedit, quanquam ægre ferebat lectum alium à ſe, qui in provincia ſibi credita, imperatorem ageret. Condæus edicta duo Parlamenti Toloſani actis inſeri petit. Obluctatur Senatus. Recenſentur ſingularia, de Maſuyero Senatus Principe, de Caminadæo Præſide: tandem edicta Parlamenti actis inſeruntur. Maſuyerus ut rei privatæ intentus, ita & publicæ, unde Sectariorum odia meruit, bonis maliſque artibus mixtus. Pererius Toloſæ capite plectitur: Rohanæus Toloſæ item per contumaciam condemnatus ſub larva à quatuor equis diſtrahitur: ingens Monſpelii in Sectarios clades ex proditione Baronis Meſlæi accurate deſcribitur. Apamiæ & Realmontium à Principe Condæo capiuntur, rebellat Caſtrum, infauſta Condæo fani S. Africani obſidio, Galarguæ à Mommorancio expugnantur. In furcam crudeliter acti dedititiorum ſexaginta, pars magna nobiles. Creiſſellum à Rohanæo oppugnatur. 1627.

BEllum aggredior atrox & injuſtum; in Galliam armata manu irrumpit Anglus, ſævitque armis in amicam gentem, quo tempore ex recenti per nuptias fœdere, debuere fortiori vinculo necti Reges: docet experientia parum valere fœdera

1627. ex nuptiis inter Principes. Vix revoluti anni duo à nuptiis Henricetæ Galliarum Principis, cum ecce bello ab Anglis petimur. Subiſius à Mommorancio & Toyraſſio terra, marique nuper victus in Angliam fugerat, ſpe nedum aſyli apud amicam gentem pro ſe habendi; ſed & animo commovendi in commiſerationem Iacobi pro Secta omni: vocabat velut ad paratas epulas in Aquitaniam, cui jamdudum inhiant Angli: oſtentabat è longinquo provinciam, & promittebat prædam fore victoribus, ſi cum Galliæ reformatis in Chriſtianiſſimum Regem concurrerent. Obſtiterat pravo Subiſii in bellum conſilio Iacobus vir politicus regnare amans, mage quam præliari; ceſſit Carolus poſt patris obitum juvenili potius ardore, quam ex ſano conſilio: Subiſio ſociatus San-Blancardus Rohanæi legatus, obtinuit tandem, ut ingenti mole bellum Regi Chriſtianiſſimo moveretur. Diſſidii hujus cauſſas ab origine repeto; quæ hinc ſecuta mox memorabimus. Bukingamum belli hujus imperium affectaſſe in comperto eſt apud omnes; quanam ex cauſſa parum conſtat: erant qui crederent cum in parlamento repetundarum actione pulſaretur, dilatoria exceptione uſum per id belli quod Regi ſuaſerat, ſicque eluſam callide de peculatu quæſtionem: placebat multis per arcanas aulæ noſtræ ambages factum, ut huic ſe bello implicaret effœminatus homo, cujus ſtudium omne in prava libidine: fœmina Princeps in Lotharingiam profuga, pro diſſidii autrice audiebat ex cauſſis occultis: erant qui bellum referrent ad privata inter æmulos o-
Montaigu. dia, ex ſubſcriptione litterarum quas Richelius à Bukingamo acceperat affectato vacuas titulo: quis credat ex caſu ſyllabæ tantam fuiſſe cladem! Imputabant alii bellum, inveterato Anglorum in Gallos odio; amores alii cauſſabantur. Componebant claſſem Anglicanam bellicæ naves centum, queis tria Gallorum, Anglorum decem omnino millia vehebantur; præcipuæ in expeditionem vires, ab octo ingenti mole navi-
Ramberges. giis (*Rambergas* vocant) quibus dolia octingenta juſtum pondus: non antè claſſis in oſtentationem inſtructior; fidem ſuperant tormentorum bellicorum magnitudo & numerus; arma omnis generis, currus, & lecticæ, equi magnifice phalerati, ſupellex pretioſa, auratæ puppes: antennæ & vela verſicolore ſerico variata: periſtromata filis aureis intertexta: Sabæi odores implacidis ſali vaporibus abigendis: denique tan-

ta

ta erat magnificentia, tantus luxus ut claſſem Cleopatræ diceres: ſed quid ad bellum iſta? eo apparatu Galliæ littora ſubit Bukingamus. Deſcenſum prima quaque die moliturus, manifeſtas facit belli cauſſas vulgato ſcripto in hanc ſummam: *Neminem latere, Regis Chriſtianiſſimi facto, exhauſta nuper ferro aut fame duodecim Anglorum millia; quo tempore negatus per Galliam tranſitus Mansfeldio Angli exercitus contra gentem Auſtriacam duci: periiſſe in Germania Anglos, quorum ſpes omnis in eo ſubſidio erat: hinc Palatino Principi exitium, quod à Gallis fœderata gente procuratum ægre tulit Rex Sereniſſimus, & ulciſci cogitur modò, ne pro deſertore cauſſæ Anglicanæ audiat apud exteros. Paci à Chriſtianiſſimo Rege cum Galliæ reformatis ſemel atque iterum initæ, interveniſſe Sereniſſimum Regem, quo magis pacta valerent, & ſervarentur; quæ plane in irritum fuiſſe clamat oppreſſio ſub qua reformati Galliæ gemunt. Queritur Rex Sereniſſimus contra vim pacti (cujus ipſe expromiſſor & cuſtos eſt) adempta reformatis privilegia, exemptiones, vadia, penſiones, muros urbium, & munimenta: ademptam Religionis libertatem; ſtare adhuc & minari Rupellæ arcem Ludovicæam, de qua diruenda convenerat inter Reges. Queritur in onerarias Angliæ, quæ commercium apud Galliæ littora exercebant, velut in legitimam prædam injectam Regis Chriſtianiſſimi manum. His læſam Domini ſui patientiam, & donec omnia reſtituentur in integrum, qualia ex jure gentium reſtitui decet, ſæviturum ſe bello in Gallos, velut in gentem Regi Sereniſſimo Domino ſuo, & Anglis inimicam.* Hæc poſtquam vulgaverat Bukingamus, ad Rupellanos Beckerium trahendæ in partes ſuas urbi præmittit: hic de Bukingami exercitu, ingentique magnæ Britanniæ Regis, erga Galliæ reformatos affectu magnifice magis, quam ſincere locutus, petit ut Anglos in urbem ſuam recipiant, commeatum & fomenta in vitam juſto pretio ſubminiſtrent; addit, *ſi reformatis Galliæ, & Bukingamo una cauſſa fuerit contra Papiſtas, brevi in Gallia unam Religionem fore.* Rupellani nec aſpernantur, nec penitus acceptam habent belli ſocietatem: remiſſoque ad reliquas urbes, & Rohanæum negotio rem in ſuſpenſo habent, donec primis ſucceſſibus quid opus facto fortuna oſtenderet. Læta Bukingamo belli primordia, & ſupra ſpem felix in terram noſtram deſcenſus, in hunc modum.

Sub finem Iulii Reæ inſulæ advolvitur claſſis, altioreque

[Margin notes: 1627. — *Mansfeld.* — *Le Fort Louis.* — *Becker.* — *l'Iſle de Ré.*]

1627. per æſtum Oceano ſuccedit proxime arci : fit minoribus cymbis in terram deſcenſus non ſine prælio : quippe Toyraſſius in adverſo littore ingenti vi obſtabat, impar numero, virtute potior : mille & quingentos legionarios, alarios omnino centum & quinquaginta oppoſuerat : enimvero magna clade affligebant nos tormenta bellica mille, continuo & ſucceſſive diſploſa à navibus : conferti certo ictu petebamur ; rari, minus valebamus in conglobatos : permixti hoſti, tutius pugnabamus, nempe intermiſſa in confuſam multitudinem diſploſione, ne unà nobiſcum, & Angli peterentur ; ſub veſperam recipit ſe in Martinianam arcem Toyraſſius, unaque Gallicus miles ; utrinque ſtrages ingens : è Gallis deſiderati poſt rem ſtrenue geſtam Baro Chantalus, vir magni animi, virtute Chriſtiana, & bellica inter paucos ; Reſtinclierus, Toyraſſii frater, in prætoria cohorte centuriæ præfectus, Nohalianus, Cauſſæus, Landæus, à ſancto Luca, Montaniæus ; ſauciati Thibautius, Lucinetus, Montius, Monteſpinus ; pauci militum integri ; adeo ut fama conſtans fuerit, ſi Bukingamus rectà in arcem penetraſſet, fore ut ſtatim dederetur, tanta erat militaris præſidii conſternatio. Tempore convaluit virtus ; ſtrenue pugnatum à voluntariis nobilibus ; quos inter claruere Noüallius, Subranus, Amblevillius, Rupebaritaudus, à ſancto Surino, Boiſſacii pater & filius, Rabatelierus, Montander, Cauſſæus, & Rupeanduïnus. In tres turmas pugnatum ab ala una ; quo minus valerent tormenta bellica in diſgregatos : jactura hoſtium major fuit, etſi penes ipſos ſtetit victoria : ferro cæſi aut undis abſorpti quingenti ; quos inter tres è præcipuis belli ducibus (*Milordos vocant*) queis à Rupellanis poſtridie funus ductum. Cecidit inter hoſtes è gente noſtra Samblancardus, quem ad Britannum Regem Rohanæi legatum ſupra diximus ; huic apud Sectarios autoritas ex bellicæ virtutis fama ; amiſſum flevere Sectarii, flevit & Rohanæus, quod Commentariis ipſe ſuis teſtatur ; plane conſtat prima belli hujus momenta fuiſſe in Samblancardi capite, ductumque ex eo funere triſte Anglis præſagium. Poſtridie in arcem Martinianam magno impetu itum, ſed tardiore : arci adjacet pagus quem ſine prælio invadit hoſtis : abdicato miles regius loco invalido, ſeſe in arces receperat Martinianam & Prateam, quas Bukingamus munimentis parum iuſtructas, tantæ irruptio-

Chantal.

Reſtinclieres.

S. Blancart.

Le Fort de la Prée.

irruptioni impares fore ſperaverat. Octo legionariorum millia circumſtant, valloque actutum excavato ſuccedunt arci: quatiuntur triginta tormentis bellicis muri, urget obſidium Bukingamus, in ſpem capiendæ arcis, antequam firmaretur ſubſidio, quod in adverſo littore D. Gaſto ſtudio ingenti præparabat. Toyraſſius vi prohibet impetum, conſtruitque in conſpectu hoſtis nova munimina, vetera reparat, valla & foſſas ducit tanta laboris pertinacia, ut arx ſub finem obſidionis multo inſtructior quam ante fuerit. Quaternis verberationibus quatitur murus: obtegebatur hemicyclo puteus qui obſeſſis omnino unus erat; placuit aſſidua verberatione hemicyclum concuti, facta mox ruina, muro aſcenſione ſuperando. Rebatur Bukingamus, nec vana fides, ſi putei aquæ corrumperentur, ſtatim deditionem fore. Ruina introrſum reparatur, nihiloque ſecius tentat aſcenſionem hoſtis; Toyraſſius conſervandæ aquæ potabili (cujus magna intus penuria) delectum militis ſui opponit, & prohibet aſcenſu irrumpentes. Minus pertinax fuit iſta pugna; parcebat ſuorum ſanguini Bukingamus in ſpem deditionis proximæ, quam fore conjectabat ex penuria commeatus; frumenti intus habebatur numerando à prima obſidionis die, quantum in duos menſes vix ſufficeret: cunctatione vincebamur. Bukingamus urgendæ acrius fami, præſidiarii militis uxores, liberos, & parentes tota inſula palantes & vagos in unum colligi jubet, arcique proxime admotos, & mox fame impellente redeuntes, fuſte & ferro retrudit in arcem. Maritum uxor, filium pater, parentem infans lamentis in miſericordiam provocant, evocati oſtentant ſe ex muris & ipſi famelici; negat ſubſidium dira neceſſitas, quæ impios eſſe cogit: donec inedia & fame in conſpectu ſuorum extinguerentur. Bukingamo in dedecus vertit hocce crudelitatis genus, raro uſurpatum etiam inter barbaros: in ceteris comis & urbanus erat, maxime erga militem, cujus gratiam captabat, omni largitione. Miſſa ſæpe ab ipſo ad Toyraſſium munera, præcipue, tolerandæ fami, melones, ficus, vina, recens panis quantum uni ſatis foret: Toyraſſius referendæ gratiæ omne aromatum genus remittebat, diſtinctum in ampullas: penuria ipſi omnium, præterquam fumi. Si quando ex neceſſitate rei bellicæ mittebatur in caſtra tympaniſta (quod ſæpe ſolet) urba-

1627. *Gaſton.* *Demi-Lune.*

1627. urbane compellatum Bukingamus donis onerabat, adeo ut ingenti noſtrates æmulatione concurrerent, quis prior mitteretur. Trahebatur alter a prima obſidione menſis: (adulta quanquam æſtate). erant infeſta obſeſſis cœlum & ſolum, continuus imber, paludoſa humus, cibi, & omnis fomenti egeſtas; & niſi Gaſto per abſentiam Regis Imperator commeatum & militem Toyraſſio actutum expediret, venerat in poteſtatem hoſtis cum arce omnis inſula: Auduïno transfretandi ſubſidii munus datum quo ſtrenue defunctus ſub Gaſtone; adeo ut huic Principi debitus ſit conſervatæ arcis primus honor. Difficilis plane tranſitus: interjacebat claſſis inimica inſulæ, & Gallico è regione littori, diffuſæque in utramque ripam onerariæ claudebant omnem aditum, pars in latitudinem protenſæ, pars in longitudinem quantum porrigebatur inſula: colligabat naves immanis rudens arctius, quam ut colliderent invicem, aut rejicerentur in altum adverſo fluctu: ita impervium omni ex parte iter. Sæpe à Toyraſſio miſſæ in littus Gallicum cymbæ hoſtium præda fuerant, quo brevi deditionem fore ſperabat Anglus: impatiens moræ Bukingamus ad Toyraſſium ſcripſiſſe fertur in hæc verba. *Toyraſſi Vir clariſſime, Non adeo induruit animus mihi, ut in extrema redacto tibi hoſtis eſſe ſuſtineam; virtus tua & magnanimitas mea efficiunt ut deſinam eſſe quod antè fui. Ignorabam qualis eſſes cum huic inſulæ admovi claſſem meam, feciſti tu ut probe agnoſcerem, & velut ſol manifeſtaſti lumen tuum (quanquam ea mihi cognitio multo ſanguine conſtitit) non pœnitet cognoviſſe: tranſibit in gloriam mihi congreſſus iſte, meaque hac expeditio in Annalibus noſtris eo dignius memorabitur, quo Galliæ ducibus prævales tu immenſis ſpatiis. Hæc me virtus in tui commiſerationem vocat, nec patitur ut extrema tentare velim. Iubet item (quam profiteor) magnanimitas, ut tecum manſuete experiar, quem video in conſpectu meo proſtratum: parce ſi hoc dixerim, nam etſi nunquam virtus proſternitur, cedit tamen: contumacia eſt, patientia in finem obſtinata: ſuos limites rebus natura poſuit, quos qui prætergreditur deſinit eſſe homo. Vbi certum exitium eſt, debet ſibi quiſque proſpicere: venit in extremum diſcrimen qui oram præcipitii pede contingit, conſiſtere in ea meta, aut regredi ſapientis eſt, amentis & deſperati agere ſe præcipitem. Huc te deduxit fortuna*

Monſieur Frere du Roy.
Audeuin.

tuna mea, Vir fortiſſime : cave ne in deſperationem degeneret conſtantia tua : ſat honori & gloriæ, ſat conſcientiæ tuæ, ſat datum fidei quam Regi tuo debes, hoc ſupereſt unum, ut gloria tua ſuperſtes eſſe velis. Neceſſitatem ſupra hominum conſilia & vires eſſe non ignoras : cede huic Deæ, cui & fata cedunt. Intercepi ſemel atque iterum litteras quas in Galliam ſubmittebas, queis in comperto habéo laborare te penuria omnium : & ſi maxime extrema pati velis, non ita ſentire militem tuum, cujus venter jejunus, & famelica rabies, niſi ſtatim deditionem feceris, cogent ut facias. Vides omni ex parte aditus interclusos, mihi Oceani dominium eſt : littora veſtra, experimento belli contra nos faciendo claſſe in totum vacant : plus dicam, tanta eſt conſternatio ut non cymbæ, non lintres totâ Galliæ plagâ appareant, per quæ in ſpem ſubſidii venire poſſis. Quantacunque neceſſitas eſt (cui parere cogeris) ſubſcribam conditionibus qualeſcunque popoſceris, ſi tempore debito poſces, aliàs indignationem faciet obſtinatio tua, quantumque amo & veneror virtutem tuam, tantum odero pervicaciam & contemnam. Tibi omnis cum fame pugna eſt, deſine (amabô) cum larvis luctari, & ſi vitam, ipſe tuam jactare præſumis, memento Regis Chriſtianiſſimi primitus eſſe quod jactas, ſubducis illi pertinacia tua fortiſſimum virum ſubditoſque melioris notæ quos prudentiæ tuæ commiſit. Cede victori, aut (ſi homini ceſſiſſe piget) cede neceſſitati & fato. 1627.

Hæc ad Toyraſſium Bukingamus : cui Toyraſſius in hæc verba reſcripſiſſe fertur. *Si tanta commeatus penuria laborarem, quantam in litteris tuis legi, contumax & oblata gratia indignus forem ; imponunt tibi exploratores tui dum nos pati extrema referunt, quæ ſi pateremur conſtantia & fortitudo foret : contumaciam & deſperationem appellas tu quia judicas in cauſſa tua. Mihi à Chriſtianiſſimo Rege commiſſa eſt procuratio arcis quam obſides, tibi obſidionis munus incumbit à Rege tuo : nihil non moves expugnandæ, ego nihil non moveo propugnandæ, uterque implevimus cumulum; ferro dum expertus es, ferro prohibuimus, nunc cunctando perſequeris inceptum opus, nos patientia perficiemus : & tibi proderit virtus noſtra victori, aut victo : ſi viceris fortes viros, nihil habes quod ultra petas ; ſi victus eris, quod ſperamus, ipſa cum Gallis comparatio augebit gloriam tuam, & cum gente invicta experimentum armorum feciſſe, honori vertet*

1627. *tet tibi, & nationi tuæ. Non merui elogia in quæ totus effunderis; faciam tamen (ſi quid valeo) ne omni ex parte adulatio ſit, quod de me magnificè ſcribis; prohibebo ſtrenuè ſi vi aperta experiris, ſuſtinebo conſtanter ſi cunctatione tentas patientiam noſtram: & (quo ſciat poſteritas rem tibi fuiſſe cum fortibus viris) vincemus aut moriemur unà omnes; ferro, aut fame parum intereſt: gratiam neque petimus, neque promittimus; nec puta unum me ita loqui, hæc ſententia una nobis omnibus eſt; ita miles, ita ſentiunt duces: hæc duo hominum millia mecum clamant.* Ita ad Bukingamum Toyraſſius.

Reſtaurabatur in dies novis delectibus Bukingami exercitus: Sectarii Galliæ pars magna Regis ſui deſertores, ad Angli partes transfugerant, Rupella lætis ſucceſſibus larvam exuerat; Rohanæus omnia tentabat excitandæ ad Septimanicos ſeditioni, nec vani conatus: unà & conſpirabat Sabaudiæ Regulus impatiens ſui, & novorum amans: Dux Lotharingiæ pravis fugitivæ incantamentis faſcinatus, alebat ſecreta cum Anglis commercia, & minabatur Gallis; quanta hæc factio! Dum hæc in Inſula tranſiguntur; in adverſo littore Cardinalis Richelius, cui incumbebat tota procurandi ſubſidii cura, expedit quam diligentiſſime cymbas, commeatum, & militem; in mora periculum erat: ſæpe per obſcuram noctem ſubmiſſa navigia, venerant in poteſtatem hoſtis, urgebatque neceſſitas intromittendi ſubſidii, aut ſaltem præſidiarios monendi prima quaque die ſubmiſſum iri: juſtus erat timor, ne ope deſperata præſidii miles deditionem faceret. Toyraſſius omnium penuria laborabat, nec ſubſidii ſpes dabatur ulla per nuncios, premebat neceſſitas; placuit mitti nuncium à quo moneretur Richelius in diſcrimen ultimum veniſſe arcem: proponitur magna merces, ſi quis mare nando tranſmitteret, dant ſe in diſcrimen tres milites, quinque millium latitudo, immenſa profunditas erat; inſeruntur ad colla militum calami aquis impervii, cum literis ut res monebant. E tribus unus aquis abſorptus eſt, non procul noſtro littore; alter illuni nocte, poſtquam diu hac illac erraverat hoſtium claſſi intricatus, ſpontaneam deditionem facit: tertius nando agilis, dum claſſem prætérlegit, per alta noctis ſilentia ad repercuſſam membris aquam auditur; inſectantur hominem vigiles viſum, indicio albi velaminis quod capiti circumduxerat, illuſtratur indeſinenti ſclo-

ſcloporum diſploſione aër, cymba ſequitur qua monſtrabat viam faſcia albeſcens, cum impar remigio miles mergum agit, innatatque mediis aquis: bis, terque emerſerat, totieſque immerſerat ſe in profundum, cum vigiles monſtrum, aut ſpectrum rati, recipiunt ſe in ſtationem ſuam ex rei novitate paventes. Poſtquam terram attigit miles non poplitum, non illi uſus manuum erat, advolvitur littori, totuſque in arena procumbit: extemporanea quiete refectus, amiſſo poplitum uſu ſerpit in genua, & manus, velut quadrupes, donec in caſtra regia penetraret: erat à piſcium morſu, lacero paſſim corpore, & quaſi loris cæſus, ſanie mixtim & tabo livebat. Explorator in caſtris vigil venientem excipit, ducitque ad Ducem Engoliſmenſem, is una cum Baſſompetro, & Schombergo Mareſcallis in ea expeditione imperatorem agebat per Regis abſentiam, qui nondum ex gravi morbo convaluerat. Educta calamo ſcheda *extrema pati obſeſſos* docet, *& niſi commeatus, recenſque miles expediuntur, poſt tres dies deditionem fore.* Quem unda per noctem abſorpſerat reſtituit littori per altam diem: inventaque in calamo charta cujus idem tenor. Militi enatanti nomen Lanierus, patria Aginnum fuit. 1627.

Procelloſo ventis & æſtu autumnali Oceano, collidebant ſe invicem naves tanto impetu, ut naufragium timeretur; loci hic ferme ſitus: Anguſtior inſula in longum porrigitur; proxima littorum incertis rupibus aſperantur, nec in plano aditus eſt, niſi qua parte Galliam proſpectat Martini fanum. Intercludendæ viæ tres ingenti mole naves una religantur, amotiſque malo, antennis, velis, & rudentibus onere ultra modum impoſito pars magna immerguntur; parum ſupereminet aquis tabulatum, theatrum diceres, niſi quod aquis contigui poſtes: poſita hîc majoris modi tormenta bellica decem, quorum globi ingenti magnitudine, lambebant fluctus, præterlectiſque aquis minores cymbas, & plana navigia è longinquo petebant, adeo ut nemo in conſpectum veniret ſine ictu: luſit in machina fluctus æquinoctio proximus, quo non major, non procelloſior, fuitque in ludibrium ventis importuna moles. Non omnium eſt frænare Oceanum, debita Regi Chriſtianiſſimo iſta laus, quod anno ſequenti memorabimus. Succeſſit machinæ theatrali navium concatenatio, tria milliaria continens; inter naves, dolia ingenti

1627. genti magnitudine trajectitiis rudentibus nectebantur, aditumque omnem claudebant. Richardetus, vir magni animi, navigiis ſeptem ſano Benedicti ſolvit, militi & commeatui (ſi fortuna daret) in arcem immittendis: è ſeptem una præterlabitur præfecto navigii nomen erat parum conve-

Malpas. niens rei, *A malo paſſu*. Poſtquam fluctus altior arci, proxime applicuerat cymbam, reciprocante æſtu reſorbetur undâ, manetque in arido commeatus & miles. Bukingamus ubi reclinatum in arena navigium videt, huc citus cohortem rapit, jubetque admoveri littori naves diſploſione continua infeſtandis, qui commeatum educerent. Pugna maritima & terreſtris erat, præcipua vis ex artificii ignibus in navigium cremando commeatui conjectis. Pertinax

Monferrier. fuit & anceps prælium, erumpit arce Toyraſſii frater Monferrierus, unaque quingenti ex Campana cohorte legionarii: pugnatur ſtrenue, tantiſper dum cymba educitur commeatus, tandemque hoſtis pedem refert: inventus inter ca-

Borrüel. davera hoſtium Borrüellus militiæ Anglicanæ præfectus, dum ſe gregariis miſcet audentius, promiſcua cum illis cæde exhauſtus. Poſtridie Bukingamus ira vecors ex Borrüelli cæde, accreſcente æſtu, arci, admovet claſſem, trecentiſque tormentis bellicis quatit muros, conſtans diſploſio, & ruina ingens: perſtitere Angli quamdiu naves ſuſtinuit æſtus, relabentem ſecuta eſt claſſis. Monferrierus poſt rem ſtrenue geſtam fortuito pilæ tormentariæ ictu occumbit: ita Toyraſſius fratres duos in ea obſidione amiſit. Premebantur in dies, magis magiſque obſeſſi, nedum fame, ſed & fomenti omnis penuria in vitam neceſſarii; nulla illis medicamenta ſanandis queis affictabantur morbis, potabiles aquæ defecerant, vina item, ſalſus piſcis, & carnes: denique, niſi actutum ſuccurreretur, tranſibat in neceſſitatem deditio. Procurantur Bayonâ ſedecim cymbæ grandiores; remigio agiles juxta & vento, quibus quindecim dolia, juſtum pondus (id navigii genus, *Pinaſſas* vocant, quia ex pino compactum eſt.) Vallinum ducem ſequitur delecta nobilium manus, Sangeonus, Cruſſolius, Taraubus junior, Perrotellus, Cantelupus: ſequuntur centum & viginti è cohorte Campana legionarii, commeatus omnis generis copia, quantum capaces cymbæ infertur. Alta nocte vento & æſtu propitiis prærerlegimus inimicam claſſem, & Martinianæ arci advolvimur non omnes;

omnes;è ſedecim, plagæ ignorantiâ aberravere quatuor: magnum ab eo ſubſidio obſeſſis levamen; ſed non duraturum in tanto numero: quippe duo hominum millia intus erant, quibus unà & ſimul defecerant quæcunque homini vitam faciunt, aut conſervant: eo tamen factum ſubſidio ut famem ſuſtinerent, donec pleniſſime ſubveniretur. 1627.

Interea Rex ſenſim convaleſcebat ex morbo, cujus præſagia ipſo initio lethalia fuerant. Haud pigebit in tranſitu notare, quanta protectio Dei, conſervando imperio Gallico; non antè perniciofior factio, non potentior. Implacabilis erat Regni primoribus in Cardinalem Richelium ira, ardebantque in ultionem omnes memoria recentis injuriæ ſibi Blæſis, & apud Nannetes illatæ magno Priori, Ornano, & Chaleſio condolebant Principes, triſti contra ſe præjudicio ex cæde ſociorum: Comes Sueſſio tædio facti, aut timore extra Galliam fugerat & minabatur: Duci Sabaudo indignatio in Chriſtianiſſimum Regem ingens erat, ex Monçonio fœdere nuper in ipſius caput contracto, tentabatque in ultionem omnia: Sectarii Galliæ inhiabant veteri libertati, quam exactis annis amiſerant;&,ut fortuna mutabilis eſt, bello vindicari poſſe ſperabant, adempta bello: Anglia amicam illis manum præbebat, & quamvis recenti nobis fœdere ſociata, oſtentabat ſe Galliæ inimicis in belli caput: vicinis Principibus augmenta ſperabantur ex ruina noſtra; Lotharingia iiſdem artibus in Galliam commovebatur, quibus Anglia commota fuerat. Hæc inter Chriſtianiſſimus Rex morbo languenti tardabatur, lentaque vexatus febre aperiebat diſſidio viam, impunitate: ſpes omnis Galliæ in Gaſtone erat, qui ſi pravis conſiliis à via regia deflecteret, venerat florens Regnum in prædam hoſti; nemo de ruina rerum noſtrarum ambigebat, ſi ſe fautorem ſeditioni oſtenderet iſte Princeps. Perſtitit in fide Regi debita, &(quanquam ab externis principibus vocabatur in hujus communionem belli; quanquam à primoribus Galliæ urgebatur, ut quam fortuna dabat occaſionem, firmandæ autoritati arriperet) pravis conſiliis obſtitit, ſuſceptoque per Regis morbum hujus belli imperio, poſitum in extremis Toyraſſium ſubſidio ad Ream miſſo primus juvit, Rupellam primus obſidione cinxit, circumjectaque ferro populatus, annonæ penuriam invexit primus, unde anno mox ſequenti deditio.

1627. Oceano Angli dominabantur, neque tum Regi Chriſtianiſſimo claſſis quam opponeret; ſat erat illi ſi commeatu in Reæ Inſulam ſubmiſſo protelaret obſidium, donec per hyemem, adverſa tempeſtate Angli pellerentur: ita res ceſſit: prætervectum bis,terque ſubſidium adimit Bukingamo ſpem omnem arcis expugnandæ. Certe momenti maximi erat ea expeditio rebus Gallicis, nec parce laudatus Toyraſſius ab arce conſervata, cujus expugnatione incaleſcebat bello Calviniſtarum Secta omnis, ſecutura fortunam ut primi eventus monſtraſſent. Optime ſemper de Republica meruit, qui primos hoſtis impetus ſuſtinuit, aut retudit. Ferunt Cardinalem Richelium Toyraſſii facta in deterius explicare ſolitum Regi; cauſſæ variæ tradebantur, quarum præcipua, timor ab æmulo (ſciebat Regem proclivem æſtimando Toyraſſio, & amando.)

Vſes. Iiſdem temporibus conventus Sectæ, Rohanæo rogante in Septimania inferiore habetur ad Vticenſes; ibi poſtquam Dux partium dixerat belli Anglicani rationem conſtare in reformatorum ſalute, & libertate publica; pathetica omnium animos oratione in cauſſæ communionem commovet, tanta eloquentiæ vi, ut, quanquam belli tædio agebantur omnes, nemo obſtiterit: reſtituitur illi communi calculo armorum imperium, quale nuper habuerat, militiæ delectus indicitur, ſolennique ſacramento fides omnium in communem cauſſam adigitur, ſub hac formula: *Pro anathemate audiat quicunque ab Anglo defecerit: quicunque paci ſubſcripſerit ſine Anglo, ſit proditor*: hæc ſumma Vticenſis conventus, quam à Rohanæi Commentariis manuſcriptis mutuatus in compendium contraxi. Sane perpetua Sectariis perduellibus infamia erit, ab illata ope externo Principi in Regem ſuum. Ceterum non omnibus Galliæ Sectariis una labes; fuere qui factione penitus abſtinerent, nedum privati homines, ſed urbes, ſed provinciæ; unde Rohanæus & cauſſæ zelatores querebantur, ruinam Sectæ ſuæ imputantes diſcordiæ, quæ paſſim intercedebat invicem. Sæpe ad municipia ſcripſit dux partium in hanc ſummam; *In communi cauſſa vinci univerſos dum pugnant ſinguli, ſenſim perituros omnes dum à nemine in commune conſulitur. Caverent ſibi, proſpicerent cauſſa, lethale virus agnoſcerent quod inſinuabatur à transfugis. Abblandiri hodie Regem reformatis,*

quia

quia ab ipſis periculum imminet; poſtquam vicerit Anglos, futurum ex vulpe leonem, & quos amplexatur ſuffocaturum. Meminiſſent infractionum queis violatæ leges ſub quibus pepigerant: arcem Ludovicæam, quæ dirui ex pacto debuit, hodie auctiorem eſſe. Monſpelium (quod liberum ab omni præſidio fore, promiſſum) cohibitum arce qua oppidanorum libertas opprimitur; adempta privilegia & immunitates de quibus cautum fuerat ut manerent. His nihil deterius evenire poſſe, quam ut cauſſa omnis ſpontaneo jugulo ferrum recipiat, quod certo certius eveniet poſt victum Anglum, à quo nihil unquam ſperandum ſubſidii, quantacunque in reformatos crudelitate ſæviatur, ſi infidos & cauſſæ communis deſertores ſemel agnoverit. His conabatur Rohanæus trahere in partes ſuas omnem Sectam: prævaluit miſſus à Rege in Septimaniam ſuperiorem Galandus, vir probus, & factionum expers, quanquam erat Sectarius: ille Montalbanenſibus & Caſtrenſibus autor eſt, ut maneant in fide Regi debita: certe horum defectio trahebat in communem cauſſam, Aquitaniam & Septimaniam ſuperiores: Montalbanenſes haud ægre paruere: præcipua negotii moles apud Caſtrenſes fuit, ubi San-Germerius, princeps nobilium ſub titulo Seneſcalli, partibus Rohanæi favebat: prævaluit factioni fides: haud parum profuiſſe crediderim, quod præcipui Caſtrenſium juſta in Rohanæum offenſa, diverſi agebantur ab ipſo privatis ſimultatibus. Septimaniæ ſuperioris exemplum ſequitur Fuxi provincia omnis, fideſque Regi renovata in conſpectu Galandi ab Apamienſibus, Mazerianis, Saverdunenſibus, Carlatiis & Manſo-Aſylianis: geſta hæc per Oratores in Caſtrenſi urbe: & renovata Regi fides eodemmet Galando operante à Britextenſibus, Podiolaurentiis, Sant-Amantianis, Mazametenſibus; queis à Secta defectionibus procurata tandem Rupellæ deditio; neque enim Rex de obſidenda cogitaſſet, ſi Secta omnis collectis unà viribus obſtitiſſet. Sic ruinam ipſa ſuam molita eſt Secta.

1627. *Galan.* *Caſtres.* *S. Germier* *Seneſchal.* *Foix.* *Pamies.* *Mazeres.* *Saverdun.* *Carla.* *Mas. d'Azil.* *Britexte.* *Puilaurent.*

Sub finem Octobris, obſeſſis commeatu quantum ſatis ſuccurritur: rem accuratius memorabo haud indignam quam poſteritas ſciat. Ingens ſtudium erat Richelio, majoris quam ante ſubſidii ſubmittendi, tota in eo conſilii vis. Oberrabat Galliæ littora Abbas Marcilhacus, lectus expediendis commeatui, cymbis & militi. Cardinalis deficiente pecu-

1627. nia Regis impendit ſuam largiſſime, coëmendis frumentis, & reliquis quæ in ſubſidium conducebant. Poſtquam fuere omnia in procinctu, leguntur triginta quinque navigia, præfecti totidem, ſtipant delecti nobiles quinquaginta, ducenti omnino gregarii; nobilium nomina quæ accepi hæc ſunt, Cahuſacus, Launæus, Raſilius, Bellolocius, Perſacus, Andoinus, Marchio Grimaudus, Riparianus, Podiografſarius, Broüillius, Gribaunalus, Rupefontanus, Ionquierus, Hervillierius: & memorarem reliquos (namque meruere) ſi nomina ipſorum ad me perveniſſent. Opportuna in tranſitum nox, quia illunis erat, læta aura & faciliſs; per alta noctis ſilentia è longinquo auditus remorum ſtrepitus hoſtem excitat, ſuccenſa & in aërem projecta palea, faces, & omnis artificii ignes noctem illuſtrant, viamque tranſituris impediunt ſimul & indicant. Angli quò monſtrabat ignis vela intendere, Galli ire audentius in obſtantes, perrumpere per oppoſita, à fronte pugnare acriter, à tergò ferre patienter; magis iter erat quam prælium; itinere vincebatur. Prælii omnis moles in Raſilii & Perſaci navigium fuit, cui dum incautius incumbit hoſtis expugnando, dilabuntur reliqua & evadunt; pars per oppoſitos rudentes prætervecta, aura & æſtu impellentibus, pars aperta via per exciſos ferro rudentes. Raſilio & Perſaco parcit hoſtis, nautas & militem in mare projicit poſt fidem datam. Eo commeatu abunde obſeſſis erat in quadraginta dies. Rareſcentibus ad primum crepuſculum umbris, Bukingamus ira vecors, per æſtum claſſem proxime arci admovet, continuoque diſploſionem facit parum nocituram, niſi fortuito ictu Broüillius caderet.

Ægro etiamnum Rege, Dominus Gaſto in exercitu Rupellano imperatorem agebat (Galli *Generalem* vocant) ſub illo legatione fungebantur Mareſcalli Baſſompetrus & Schombergus, queis acceſſit Dux Engoliſmenſis. Non multò pòſt Rex (etſi nondum penitus convaluerat) lentis itineribus Niortium venit, in caſtra poſtmodum: orta coram Rege controverſia de imperio armorum inter Mareſcallos & Ducem Engoliſmenſem. Agebat imperatorem Gaſto ſub titulo vicarii generalis: Mareſcalli ſub Gaſtone primum imperium vindicabant ſibi, neque in conſortium muneris admittebant Engoliſmenſem: jure ſingulari placuit Regi, ut legem unacum Mareſcallis diceret Princeps, quod præter uſum

Lieutenant General.

eſſe

eſſe contendunt Mareſcalli, nemine cum ipſis in prima armorum imperia vocando, ubi Rex præſens regit exercitum. 1627.
Longa Ducis Engoliſmenſis militia, quæſitus per arma honor & meritus, natalesque (quos à Regum ſanguine ducit) meruere, ut in exemplum tranſiret, quod forte hactenus exemplo caruerat. Deſperatis rebus Bukingamus ſolvere obſidionem deſtinabat, jamque tormenta bellica in naves reduxerat, mox vela in altum daturus, cum Albieriis petendo ſubſidio nuper in Angliam miſſus, opportune redux, litteras à Rege ſuo reddit, queis monebatur prima quaque die ſupplendas novo delectu copias, tantiſper ſubſiſteret donec eo augmento juvaretur: nec diu cum novo ſubſidio auctus exercitus. His accedebant importunæ Subiſii preces, & promiſſa, ſubvehendi Rupellâ omnis commeatus, queis tandem Bukingamus adigitur, tentandæ ultimo conatu fortunæ. Navium cuſtodia nautis committitur, militum omne robur in expugnationem vocatur. Signo dato, ingenti clamore irrumpit miles, aſcenſione ſuperantur munimenta extra arcem poſita; recipit ſe intrò miles præſidiarius, magis quam fugit; ita imperatum, quia vaſtior erat extra arcem area, pro numero propugnantium; intra muros collecti fortius erant reſtituri, quam ſi hac illac extra arcem vagi diſtraherentur. Iaciuntur ab hoſte è longinquo artificii ignes, nobis in ferro ſalus, in virtute præſidium eſt, nutat diu fortuna æque in utramque partem inclinans: ſub veſperam receptui canitur. Hoſtium in eo prælio deſiderati trecenti, Gallorum omnino viginti, quos inter Sardagnius, & Granvallus, quorum ille voluntarius, iſte in Campana cohorte centuriæ legatus. Hic in arcem ſupremus hoſtium conatus fuit. Bukingamus inſula abſtiturus ad Toyraſſium ſcripſiſſe fertur in hæc verba; *Captum à ſe ſolvendæ obſidionis conſilium antequam Rex Galliæ cum exercitu ſuo adveniat; neque id metu factum, ſed ut omnis victoriæ gloria penes Toyraſſium ſit, quæ alias in communionem veniret cum iis, quos in eam expeditionem Rex Chriſtianiſſimus mittet. In hac parte oſtendere ſe quanti faciat virtutem Toyraſſii, à quo vinci pro magnifico habet; uteretur victoria, & amaret Bukingamum.* Hæc ubi ſcripſerat claſſem inſtrui jubet; obſtitere Rupellani & enixis precibus obtinuere tandem, ut moraretur tantiſper dum ipſi frumentum, quod erat in inſula legerent.

1627. Iam tum laborabant frumenti inopiâ Rupellani, exhauſti commeatu quem incaute Anglis præſtiterant, unde in urbem prima calamitas ex penuria temere jactati alimenti. Bukingamus bidui moram (quam petierant Rupellani) promittit: interea Galli, liberiore jam tranſitu ſuccedunt inſulæ, Pleſſi-Pralinius & Canaplius mille & ſexcentos legionarios ex prætoria excubiarum & Bellimontii cohortibus invehunt, ſubſequitur Schombergus unaque tria peditum millia, ducenti equites. Toyraſſius ſexcentos legionarios ex omni præſidio lectos, & quinquaginta equites voluntariam alam Schombergo adjungit: vix in conſpectum venerant, cum Bukingamus metu dilabitur. Addubitatum diu quid potius, pugnare, an fugienti viam aperire: prævaluit Toyraſſius ex nota hoſtis ignavia, in pugnam inclinans; ſigno dato irrumpit ala, ſuſtinet prætoria cohors, hanc Pedemontanus & Campanus miles: limoſa humo & aquis paſſim reſtagnantibus tardius progreditur pedes; prætergreſſus eques dubium hoſtem aggreditur, mox legio advenit tanta Bukingami & omnis exercitus conſternatione, ut ſine prælio, continua fuerit & promiſcua cædes: qui evaſerant fugâ, in fallacia paludum dilapſi ſubmergebantur. Veniunt in poteſtatem Gallorum quadraginta quatuor ſigna militaria, quæ inter imperatorium, cui *Corneta alba* nomen eſt: capta item quatuor majoris modi tormenta bellica, cæſi mille & octingenti legionarii, capti centum quinquaginta, unaque Milhordi duo, Montioyius, Comitis Hollandi frater, & Greyus (hic rei tormentariæ præfectus; ille phalangem procurabat ſub titulo *majoris Colonelli:*) è captis quinquaginta Nobiles ad Angliæ Reginam, gratis à Chriſtianiſſimo Rege remittuntur. Illuſtris hæc genti noſtræ victoria, hoc lætior, quod in comparationem cladis ab Anglo acceptæ, incruenta fuit. E Gallis cæſi præfecti duo, Porchæus, & Vaudierus. Nec præteribo Nobilium nomina, quorum ea die claruit virtus; certe memorari debent cum laude, quibus debita victoria tam illuſtris; Mareſcallus Schombergus imperator, Comes Harcurtius, Princeps Guimenæus, Toyraſſius, Dux Radeſianus, Moyus, Marchio Vxellius, Palaſæus, Beſancurtius, Fimarconus, Carſius, Tonitruenſis, Charroüs, Croſillius, Tavanæus, Marilliacus, (is caſtrametatorem agebat) Melunius, Valancæi fratres Hieroſolymitani

Pleſſi-Praslin. Canaples.

La Cornette Blanche.

Schomberg. Harcourt. Guimené. Toyras. De Raiz. Moüy. Vxel. Beſancourt. Fimarcon. Decars de Tonnerre. Charrou. Croſilles. Tavanes. Marillac. Melun. Valançay.

tani Equites, Souvræus, à ſancto Simone, Cepierranus, Navali: pater & filius, Bordelii fratres, Barrautius, Maſſeſius, Rhodius, Eſguillius, Caſſignius, Marenvillæus, Arſii duo, Annonæus, Villequierus, Chapeſii fratres, Baro Valancæus, Salignius, Drouëtus, Inſula-Seriliacus, Fequierius, Mons-Martinus, Tilhadetus, Cahuſacus, Beringamus, & Soupitus: illis victoriam Gallia, illis Anglia debuit cladem. Vix ſatis indignari poſſum rerum noſtrarum Scriptori, qui acriori ſtylo Toyraſſium pungit, latratque in virtutem heroïcam, velut in lunam canis; nemo non laudavit heroëm impenſius ex illuſtri expeditione, qua Anglos vicit; ille tranſmiſſa laude, ſi quid adverſo Marte geſtum improperat, caſuſque fortunæ improſperos (quanquam rari ſunt) mala fide imputat duci: *Male*, inquit, *& contra militiæ legem ordinata phalanx in primo Anglorum deſcenſu, hinc Chantalii exitus, & clades in alarios ingens.* Addit, *pecuniam à Rege, Toyraſſio arci reparandæ & commeatui procurando expeditam, luxu, & magnificentia conſumptam; quo factum, ut arx omni præſidio deſtituta in ultimum diſcrimen venerit, ſtatim à primo obſidionis menſe*; *male*, inquit, *in his & negligenter Toyraſſius.* Annùm bene, cum omnium penuriam diu & conſtanter ſuſtinuit, cum fame & inedia rebellantem præſidii militem, ſæpe compeſcuit exemplo, ſeveritate, manſuetudine? cum ære alieno obſtrinxit ſe in immenſum, promerendo per donativa militi? Annùm bene cum arcem reſtituit Regi poſt quatuor à prima obſidione menſes, omni in hoſtem præſidio inſtructiorem? Longæ obſidiones, arces & munimenta deſtruunt penitus, hæc reparavit. Sub finem obſidionis morbo invalidus erat Toyraſſius, nec minus excubabat nocte & interdiu: bis, terque viribus univerſis tentavit hoſtis aſcenſione muros, toties ingenti clade retruſus eſt: erupit arce poſtmodum, Schombergoque autor in prælium fuit, quo ultima clades illata Anglis. Hæc de Toyraſſio procul invidia veritas; queis addit centum & quinquaginta librarum millia mutuatum, quo belli pondus magnifice ſuſtineret; namque magnificentia opus imperatoribus, quanedum militum vulgus, ſed & nobiles conciliantur, qua & ſæpe hoſtes vincuntur: tanti eſt in bello eſſe munificum, ut interſit multum abundare divitiis quicunque militi legem ſummo jure diſtribuunt.

Souvre, St. Simon. Cepierre. Navailles. Bordeilles. Barraut. Maſſes. Rhodes. Eguilli. Caſſigny. Marenville. Des-ars Annonay. Villequier. Chapes. Saligny. Drouet. l'Iſle Seriliac. Fequieres. Mon-martin. Tilbadet. Cahuſac. Beringan. Soupite.

1627. Soluta obſidione ingens eſt Gallorum ex omni ordine in inſulam concurſus; ſpectatur cum admiratione Toyraſſius, laudatur palam; digito oſtenditur ignorantibus, magnaque populi & nobilium frequentia ſtipatur: ille latebras quærit, fugit ambitum & rumores, haud ignarus ex his invidiam naſci, & ſæpe caſum, qui frequens eſt aulicis, ex magna fama. Cardinali Richelio ſuſpectus erat ex prima apud Regem gratia, cui proxime imminebat; ſuſpectus item quia meruerat; meruerat certe, ſed infra Cardinalem longiſſimo intervallo, quod nec diffitebantur ipſius fautores: his accedebat ſpontanea Regis inclinatio, inclinationi haud parum æſtimata virtus; quæ omnia aurem vellicant & ſcrupulum movent ſummam rerum tenenti quantacunque virtute præpolleat. Diruitur arx Martiniana, quia agnitum (ſi aliquando in hoſtium poteſtatem veniret) fore præſidium Anglis inexpugnabile contra Galliam; Galliæ parum proderat. Toyraſſius paulò pòſt Franciæ Mareſcalli munere compenſatur, magnifice magis quam utiliter; neque enim obventus ex eo munere, quanti ab arce. Statim poſt victoriam miſſus Lutetiam San-Simonus ſigna hoſtium quadraginta quatuor, Regis nomine in Deiparæ Virginis Eccleſia metropoli appendit, & dicat, ubi etiamnum hodie proſtant, in perpetuum victoriæ & pietatis regiæ monimentum.

Le Fort St. Martin.

St. Simon.

Dum hæc in Reæ confiniis inſulæ terra, marique gerebantur, Gaſto imperator, proxime Rupellanæ urbi ſucceſſerat, aſſiduaque velitatione fatigabat obſeſſos: ſumma expeditionis erat in viarum cuſtodia, qua probe defunctus omnem terrâ commeatum ſubduxit; unde prima Rupellæ fames à Gaſtone invecta eſt; perfecit opus Cardinalis Richelius, injectis Oceano frænis, quod mox trademus.

Subiſius qui Anglo in deſcenſum fuerat autor, deſcenſum ipſe vitaſſe fertur, extemporaneo matris morbo, quem cauſſatus abſtinuit prælio, Rupellam profugus: nec præteribo acutum Domini Gaſtonis reſponſum ex tempore (valet expeditâ ingenii præſentiâ Princeps, ſupra quam dici poſſit) ubi ſpecie materni morbi Subiſium fugiſſe audit; *Optime* (inquit) *à viro Euangelico factum, ut impleatur Scriptura, Honora patrem tuum & matrem tuam ut ſis longævus ſuper terram.* Non ita San-blancardus miſſus à Rohanæo Subiſii fratre in Angliam, de cujus deſcenſu, &

morte

morte ſupra diximus. Bukingamo in Angliam reduci, Regi præoccupando omne ſtudium fuit. Hic mos aulæ, ut quod ipſe peccaveris, in alium opportune conjicias. Rupellanis imputatur omnis calamitas; exonerat ſe belli hujus labe Bukingamus; unde ira Regis Britanni in Rupellanos; hinc negata ſubſidia quæ petebantur: ſic ex amentis viri deliriis Rupella periit. 1627.

Rohanæus cui utriuſque Septimaniæ procuratio delata fuerat; confirmatâ inferiore in ſuperiorem iter molitur: quatuor illi peditum millia, ducenti equites: Galandus ſuperiorem Septimaniam, Ruthenos & Fuxenſes Regi confirmaverat; non adeo tamen quin nutaret in fide vulgus, paſſim ambiguum, præſentium intolerans, futuri avidum. Prima Rohanæi in Amilianum expeditio (urbs eſt in agro Rutheno munitiſſima) venienti occurrunt Altayracus & Guerinus oppidani, fautores partium, *Regioſque in urbe prævalere* monent; *ſi Montalbanum & Caſtrum in communionem revocaverit, venturos ſtatim & Amliarienſes.* Rohanæus nihilo ſecius pergit quò deſtinaverat, remiſſoſque in urbem jubet vulgare, ingentibus copiis adeſſe ſe amicum, ſi amicos invenerit; ſin minus hoſte crudelius ſæviturum, ferro & flamma deſolandam urbis viciniam ſi in ferocitate perſiſtunt: reduces ingreſſu urbis prohibentur, redeuntque ad Rohanæum: ille ira vecors in ſuburbana irrumpit, urbique minatur hoc audentius, quo haud ignarus erat non omnibus unam eſſe ſententiam. Valebat maxime alliciendis vulgi animis Rohanæus, hinc factum ut in præcipuos oppidanos, & magiſtratum commoverentur; jamque ſeditio exarſerat, cum cedit magiſtratus, & urbe abſtinet. Sant-Africani, & quicquid in ſolo Ruthenenſi Sectarium, Amiliani exemplum ſequuntur, Rohanæumque ultro admittunt, miſſis in occurſum Oratoribus, qui pro liberatore agnoſcerent. Ille nihil moratus progreditur ad Albigenſes, ſpe & Caſtri in partes ſuas retrahendi: faciebat ſpem Vicecomitis San-germerii autoritas; namque (etſi ipſe cum fratribus urbe abactus fuerat) manebat factio, cujus præcipua vis in fœminis; valebat per id ſexus San-germerii autoritas, ex capite uxoris haud invenuſtæ, quam ex gente Latgeria duxerat apud Caſtrenſes præpotente; huic mater ingenii matrona expediti, ſorores, & nurus, compta familia; his diffuſa

Galand. *Le Rouergue.* *Le Foix.* *Milhau.* *Altairac.* *Guerin.* *Ste. Afrique.* *Caſtres en Albigeois.* *St. Germier.* *Latger.*

1627. fuſa per urbem affinitas factionem clanculò alebat mox Rohanæo profuturam: quo irriſa ſocordia oppidanorum, qui ſibi omni ex parte conſultum crediderant, ſi urbe exigerentur Sangermerii fratres, bellica gens, ſed effera & rudis, eoque parum valens alliciendis animis. Factiones conſuetudine invicem & conſortio præcipue tranſiguntur, quibus fœminarum ingenia prævalida ſunt. Præcipui municipum à Rege ſtabant; Landius, Gaſcarianus, Thomaſius Galandi gener, Madianus, Garrigius, Spinaſſæus, Liſſacus, Dumaſius, Raymundus, Royus, & Iolionus (hic paſtor gregis Rohanæo infenſus.)

Ad Naveſii pontem caſtra poſuerat Rohanæus, cum affertur Mommorancium tranſitui, quem ad Fuxenſes deſtinabat, obſtiturum inter Revellum & fanum Felicis caſtrametatum; læta Mommorancio phalanx, peditatu invalidus erat: Rohanæus contrà peditatu prævalidus, alariorum penuria laborabat. Præveniendo Mommorancio præcipitanter dux partium Revellum venit, interjacet huic urbi & Fuxenſibus lata, ſed non æqua planicies, monticellis paſſim, foſſis, & vineis aſperata, quo equitatui locus iniquus erat, legionibus æquior, quarum vi Sectarii prævalebant. Secunda vigilia Rohanæus caſtra ex impræviſo movet, nempe occupandæ in tranſitum viæ facili, quam inſeſſurum hoſtem timuerat: rareſcentibus ad primam auroram umbris Soullium penetraverat omnis exercitus; & ecce Mommorancii ala è longinquo apparet inveſtigando præmiſſa hoſti: Rohanæus in quatuor turmas quatuor peditum millia dividit, queis figura rhombus erat, turmis interjecta ſpatia, quæ centum quinquaginta alarii in angulis diſtributa, & impedimenta impleverant. Ille circumequitans greſſum urgebat aut moderabatur, ut monebat neceſſitas: expaſſis ſignis, tympaniſque pulſantibus ibat coram hoſte denſior miles & impavidus: cum æmulatione pugnatum à regiis, magis quam ex juſta cauſſa. Lucius monoculus vir ſtrenuus à læva adequitabat hoſti, à dextra Vicecomes Arpajonus: fecit æmulatio ut Vicecomes Arpajonus primus irrumperet: quinquaginta omnino ſequuntur ſtrenuum ducem, quos inter Malvius ex nobilium ordine, bellicoſus homo & audax: penetrant per obſtantia, non haſtæ oppoſitæ terrent, non moratur conglobati agminis denſitas, perrumpunt medios ordines,

Revel. *St. Felix.* *Soullio.* *Lozange.* *De Luc.* *Arpajon.* *Malves.*

dines, & in extrema progrediuntur: Arpajonus in tanto diſcrimine illæſus, Malvio immane vulnus ex glande utrumque latus tranſverberante. Velitatione tranſigitur tota dies, per quam prælium & iter fuit Sectario militi; tumultuario ponte tranſmittitur fortè obvius non procul Soullio rivus, nec ideo turbantur ordines, diceres machinam progredi, adeo in prima figura manebat exercitus; deſiderati in eo tranſitu è Sectariis Cauſſæus & Caucalierius viri nobiles, & ſtrenui. Valuerat in hanc diem Rohanæus fama ſagacitatis in conſulendo, hic certe audiit pro belli duce ſtrenuo, & diſciplina militari imbuto apprime. E regiis cæſi, Turreanus, Quintus, Ferreirolus; ſauciati Aunouſius, Marchio ab Ambra, Maliacus, Ligniacus, Malvius. Nox ſub dio exigitur, poſteraque die Mazerias ventum; horas viginti quatuor tranſegerat jejunus miles; inſperata eſt repulſa, quam à Mazerienſibus gente amica patitur: urget Rohanæus, tandemque commiſeratione fame pereuntis exercitus vulgus adigit, ut ſeditione in municipii magiſtratum excitata aperiat portas. Obſtabat item Saverdunum; & longa hîc in pomœrio mora, donec ſcalæ muris admoverentur: Rohanæi partibus favebat Sectarium vulgus ſpecie religionis, quam rebus ſuis probe accommodabat implicitus, & vafer homo: municipes, queis in penu erat quod amitterent, exoſi bellum, perſtabant in fide Regi debita; rebus novis inhians vulgus nedum religionis prætextu, ſed licentia ex bello, & in prædam libidine corrumpebatur, prævalenſque numero, rapiebat ſecum obſtantes. Idem apud Apamienſes in Rohanæum niſus, eadem Rohanæo conſtantia, idem exitus: Manſus Azyli, & Carlarium gratis in poteſtatem veniunt. Fuxenſibus in partium ditionem redactis, affertur Rohanæo Principem Condæum in agro Vivarienſi ferro & flamma graſſari, &, niſi ſedulo & cite proſpicitur, Septimaniæ inferioris urbes in ultimum diſcrimen venturas: ſtatim huc rapitur cum exercitu. Secreta erat contra Mommorancium cauſſa, quæ Regem impulerat, ut Principem Condæum in Septimaniam cum omni imperio expediret, quod muneris ex communi uſu ad Mommorancium ejus provinciæ proregem ſpectabat. Haud incertus ſum Mommorancio pro injuria acceptam electionem Principis, & (quanquam vehementer diſſimulavit) maxime indignatum; mollie-

1627.

Cauſſe.
Caucalieres.
La Tour.
Quint.
Ferreiroles.
Aunous.
Ambres.
Malhac.
Liniac.
Malves.
Maſeres.
Saverdun.
Pamies.
Mas d'Azyl.
Le Carla.
Vivarés.

1628. mollicbat ex facto invidiam affinitas, qua fratres erant. Briſonus, Sectæ ſuæ proditor, Condæo arces tradit, quas ad Rhodanum procurabat, nec multò pòſt à ſuis occiditur: corruperat fidem ipſius Condæus largitione, aut vana ſpe, unde mox ſubſequuta cædes.

Briſon.

Per idem tempus Pater Berullius, ſumma vir pietate, in Cardinalatus faſtigium evehitur Regina matre procurante: inſinuabat ſe in rerum imperia haud imparem gerendis, & ut nova quæque placent & affectantur (præcipue in aulis Principum) aſpiciebatur tanquam æmulus Richelio Cardinali adjectus; æmulus quidem fuit, ſed dotibus animi & fortuna longe minor.

Le P. Berulle.

Condæo in Septimaniam ſuperiorem properanti ivit obviam Mommorancius, ingenti nobilium concurſu, ad foſſas Marianas; amplexantur ſe mutua in ſpeciem caritate affines, & ſuſpecta invicem autoritate, diſſimulant. Ineunte anno M. DC. XXIIX. unà Toloſam veniunt; ſtipabat Condæum Nemondus, libellorum ſupplicum in Regia Magiſter, vir ſapiens & recti amans, is juri in caſtris dicundo præpoſitus, (*juſtitiæ Intendentem* appellitant.) Poſtridie quam venerat Princeps, coràm parlamento claſſibus convocatis exponit ſummam legationis ſuæ: *Vt Rege Rupellæ obſidionem terra marique per immenſos ſumptus moliente, ipſe in Galliam Narbonenſem juſſus venerit, cohibendæ audaciæ qua in bellum Rohanæus prorupit: Rohanæo non ſatis fuiſſe per legatos, ſuos concitatis in Galliam Anglis, niſi externi belli diſcrimen inteſtinâ ſeditione intenderet. Actum eodem ſtudio Subiſium fratrem, nihil non moviſſe transferendo in Anglum Regem diademati Gallico; virtute & fortunâ Regis de externo hoſte triumphatum: minimum eſſe quod ſupereſt; deſtitutos omni præſidio Sectarios perduelles, longaque exhauſtos ſeditione, primâ quaque die in caſum ruituros: ſi Senatus Regi, ſi ſibi, & afflicto populo, quâ in Rempublicam caritate valet ſuccurrerit, mox bello finem fore. Affligi Sectariorum factione Narbonenſem provinciam, hinc Regi perſuaſum, quod ratio, quod natura ſuadet, in id belli, contributionis æmulationem fore inter indigenas; quo citiùs tranſigatur, neque immunem futurum à belli ſumptibus ipſum Regem. Tradita ſibi (quæ offerat parlamento) pecuniaria edicta duo; primo ſupplementum juſti pretii in qualibet ſalis modia* con-

Aiguesmortes.

Nemond.

Le Languedoc.

Creüe ſur le ſel.

contineri, id in populum onus : altero creari cum nova attributione juriſdictionis Rationalium officia ; eo Regem unum gravari per vadia hiſce muneribus aſſignata ex arca parcimonia : ita Regem inter & populum, diviſum iri belli pondus. Hæc Condæus Princeps. Intercedit procurator fiſci, libelloque Curiæ oblato Maſuyerum Senatus Principem tanquam ſibi ſuſpectum amoveri petit ; cauſſa ſuſpicionis ex privato commodo, quod ab edicto Rationalium in ipſum redundabat : negat Maſuyerus id commodi quale proponebatur ; fatetur *vice permutati dominii actuariam menſam in hac Rationalium Camera ceſſiſſe ſibi pro ſimili obventu, quo deceſſit in gratiam affinis ad quem actuaria hæc menſa pertinebat*. Addebatur à procuratore fiſci ; *Maſuyero viro in ceteris probo, nimia eſſe cum publicanis commercia, per quæ, etſi à labe immunis, certe haud parum ſuſpicioni obnoxius eſt*. Longa in ſententiis altercatio ; ſtabat pro Maſuyero Condæus, fiduciâ ſententiæ qua ſperabat ſubſcripturum edicto Senatus Principem. Poſtmodum unanimi ferme calculo ſancitum, cognitione ut abſtineret ; id ſuperadditum, poſtera die Caminadæum alterum à primo Præſidem convocatis claſſibus ſevere caſtigaturum avaritiam viri, in hæc verba ; *Nefas eſſe ſenatus auguſtiſſimi Protopræſidi participare cum publicanis oppreſſi pretium populi : immunes fuiſſe ab hac labe magnos viros, quibus in hocce Parlamenti principatu ſucceſſit ipſe : ſeveritatem in moribus, parſimoniam in victu, paupertatem in re familiari affectaſſe Parlamentum Toloſanum in hanc diem, hinc valere famâ virtutis, hinc aſpici & æſtimari ſolitum, qualis olim vetere Roma Senatus*. Condæus amovendæ invidiæ claſſes Parlamenti poſtridie convocari petit ; probataque innocentia indictam pridie cenſuram deprecatur & obtinet : pœna revocatur facti memoria manet.

1628. *Creue de Treſoriers de France.* *Le Maſuyer premier Preſident.* *Le Greffe.* *Le Preſident Caminade.*

Poſtera die de Edictis ſancitum, multa in his controverſia ; Senatus pro patre populi agens, obſtat acriter : Condæus, quem juſſa Regis urgebant, inſtat pertinaciter, geſtu, aſpectu, voce concilians ſibi Senatum, aut cogens. Vrgebat acrius, quando præſidem agens Caminadæus, vindicandæ Senatus autoritati converſus ad Principem ; *Inſolita*, inquit, *Parlamento hæc vincula queis liberos homines ligas, ſi libertatem adimis, abſtinebimus cauſſa cognitione omnes : nobis*

ſuffra-

1628. *ſuffragii libertas à Rege eſt, cui quo propius inſtas, hoc magis tua intereſt ſalva nobis eſſe quæ præripis.* Ad hæc Condæus, laudare integritatem Parlamenti, *non eo ſe animo veniſſe ut in homines liberos inſueta autoritate graſſetur; accepturum ab auguſtiſſimo Senatu legem qualem dixerit; juſſa Regis ſolitum ſe cum zelo exſequi, eoque nihil mirum ſi ferventius urget; mirum videri ſane, quod agitur adverſo zelo parlamentum: caritate in populum fallaci decipi ſæpe magiſtratum cum edicta pertinacius rejicit ſine delectu, ſine cognitione cauſſæ: ſæpe in populum ab obſtinata refutatione majus gravamen eſſe, quam ex promptu obſequio: ex edictis quæ propoſuit leve onus fore, in comparationem utilitatis quam provincia ex rebellione proſtrata percipiet.* Hæc & ſimilia Condæus mitius cum Senatu; cum Caminadæo egit ſeverius acri reſponſo, quo ſuccenſuit viro probiſſimo & innocenti: uterque zelo agebatur, Princeps in obſequia Regis, Caminadæus pro libertate Parlamenti, & muneris ſui dignitate, quæ nemo in hanc diem generoſius vindicaverat, nemo dignius. Paulò pòſt accidit cognitione ejus cauſſæ Præſides omnes interdici: poſtquam abſtinuerant quæſitum de conſtituendo Senatui præſide; controverſia inter Condæum Principem, & Mauſſacum Parlamenti Decanum vertebatur: ceſſit Princeps, ſtudio diſciplinæ, an promerendo in rem ſuam Senatui incertum: id conſtat de edictis non multò pòſt ita ſancitum, ut in acta Curiæ referrentur. Memorabile eſt Senatorem primo Principi nedum anteiſſe, ſed & præfuiſſe, quod in eam diem exemplo caruiſſe crediderim. Nemondo ad Regem delegato, juri in caſtris dicundo, & procurando commeatui ſubſtituitur Calmellus collega noſter ſacris initiatus, qui eo officio ſacerdotii characterem profanaſſe fertur omni in tributum licentia, quæ in parlamentum reſiliit labes.

Mauſſac. Doyen.

Nemond.

Calmels.

Bellum à Condæo armis, à Maſuyero Senatus Toloſani Principe conſilio & aſtu gerebatur; de hoc ſupra diximus ut rebus privatis acriter intento, certe publicas acrius procurabat: habuit durante bello, totâ emiſſarios ſuos provinciâ, habuit & in Sectariis urbibus conductitios homines, per quos in ſecreta hoſtium vocabatur, quod ſæpe illis in exitium vertit; capti ſæpe ipſius indicio exploratores hoſtium, ſæpe Principes factionis in vincula conjecti, dum ſeditioni propa-

propagandæ liberius commeabant; capti ſtatim capite plectebantur, unde Toloſam dixere Sectarii *horribilem reformatorum carnificinam.* Hac Maſuyerus ſeveritate magnum ſibi promeruit nomen in aula Regis, dignus laude ſi mitius ageret. 1628.

Fortè Condæo etiamnum Toloſæ agente, incidit in parlamenti manus Pererius, ad Fuxenſes à Rohanæo delegatus, & ſtatim inſtructa lite capite plectitur: inſtructa item lite Rohanæus per contumaciam condemnatur, pœna indicta, qualis ex lege irrogari ſolet iis quos vocant in primo capite perduelles; iſte actus unà tragicus & comicus fuit; Pererius per ora vulgi traducitur fune revinctus, traducitur & Rohanæus ſub larva; equi quatuor diſcerpunt phantaſticum corpus; gentilitium ſtemma ponticos ſine numero mures, in tabula pictos, cum membris in ignem projicit ſervus publicus: Pererius, poſtquam ludicro adſtiterat, imperatoris ſui rogum cruore reſpergit. *Pereri.* *Par deffauts.* *Criminels de leze-majeſté au premier chef.*

Ineunte Februario Condæus & Mommorancius ſubducto omni comitatu privatim agebant domi meæ, diſcubuerantque in cœnam quam juſſus inſtruxeram; cum inter bellaria affertur lætus Monſpelio nuncius ex magna ſtrage, quam proditio fecerat in proditores: etſi lætior ex ea clade Condæus, indignabatur tamen tacite Marchioni Foſſæo, quod tanti momenti negotium patraſſet, ſe inconſulto, ad quem omne belli imperium in Gallia Narbonenſi ſpectabat. Foſſæus excuſabat ex vi arcani, & locorum diſtantia. Rem memorabo ex litterarum formula, quas ad Condæum Foſſæus ſcripſerat, quæ tum lectæ: memorabo item ex Rohanæi Commentariis manuſcriptis. Bretignius cujus magna erat apud Rohanæum autoritas, Baronem Meſlæum in Normannica cohorte præfectum, indigenam ſuum & cognatum, primum ſcripto, exin (ubi probatum ſcelus) aſſignato in quem convenirent loco, verbo impulit ut Monſpelii arcem traderet Rohanæo: diuturna in eam rem commercia invicem: fuere qui dicerent utrinque ſeriò in proditionem conventum, poſtmodumque metu aut pœnitentia Meſlæum qui Regi deſertor fuerat, factum amico proditorem. Mutatâ Meſlæus ſententiâ Marchioni Foſſæo, Regis in arce vicario rem aperit, placet continuari incœptum opus: proditioni exſequendæ alta confœderatio inter proditores ſancitur, *Foſſé.* *Meſlé.* *Lieutenant de Roy en la Citadelle.*

datur

1628. datur utrinque fides. Erat Meſlæo interpres miles gregarius, imperterritus vir, cui nomen Cadetus : ille ire, redire ut ferebat neceſſitas, ad Fuxenſes, in Septimaniam ſuperiorem, ad Ruthenos, ut Rohanæus, & Bretignius in diverſa ex belli occaſione agebantur ; & (quo magis valeret fictio) Meſlæi arcanum ipſi interpreti ignotum erat. Dicitur exſequendæ proditioni dies, in quam recurrebat excubandi munus cohorti Campanicæ, cui Meſlæus imperitabat. Rohanæus ſpecie Corconæ obſidendæ ſex legionariorum millia, ducentos alarios in Monſpelii vicinia legit, primaque vigilia caſtra in arcem movet. Concubia erat nox cum exercitus ad tertium ab urbe lapidem venit ; præmiſſus à Bretignio gregarius miles, à Meſlæo admittitur, omnibuſque intus exploratis Bretignio omnia in tuto eſſe refert, Meſlæum in primo limine ſubſtiturum tantiſper, donec venientem cum ſociis intromiſerit : ſubſecutus Cadetus Bretignio autor eſt ut expedite pergat. Rohanæus ita diſtribuerat militem : Bretignio primum agmen permiſſum, quod mille & quingentis legionariis conſtabat, agmen in ſex turmas dividebatur : poſt Bretignium irrupturi mille quingenti (gens lecta) primam, alteram à prima, & tertiam turmam componebant ; quarta, & ſexta ad pontem Iuvenalis in veſtigio ſtabat, ſi res poſceret ſuſtinendis qui primi irrupiſſent. His proxime inſtabat dux Rohanæus cum exercitu. Ex adverſo Marchio Foſſæus diſpoſuerat militem ſuum, omnibuſque intus proſpexerat, non ſecus ac ſi ab ipſo Meſlæo timuiſſet : (rara ſapienti eſt fides in proditore.) Moloſſi mapalium urbi circumjectorum, circumfuſæ multitudini allatrabant ; &, quanquam ingens extra muros ſtrepitus, inſolitumque murmur (quod militi præſidiario pro ſuſpecto haberi debuit) non exaudiebantur miſſæ ab arce voces velut ſuſpicantium, non viſebantur ignes velut vigilantium, quod Rohanæo proditionis ſuſpicionem auxit ; intendebant metum ſilentia intempeſtive altiora : accedebat quod Baro Meſlæus ex pacto debuit Bretignio occurriſſe ; ſubſtitutum venturo Cadetum hominem nihili, pro ſuſpecto erat : ex his Rohanæo juſtus timor, prævaluit fides, quam in Meſlæo Bretignius habuit maximam. Suggreditur manipulus prior, ductantibus Bretigniis duobus ; quinquaginta prætergreſſis, & in arcis area præſtolantibus, totidem in ponte manuali veſtigium firmave-

Cadet. Foix. Languedoc. Rouergue.

Corcone.

Le Pont Iuvenal.

maverant, tantiſper dum accederent qui ſequebantur: venientium numero exterritus vigil, pontis funem verſatilis præcocius ſecat, præcipitatque in foveam militarem globum: Aubaiſſius (qui proxime inſtabat ponti) pedem refert; ſtatim diſploſa à muris tormenta bellica; ſtatim mille & ducenti legionarii collimatis in confertas Rohanæi acies ſclopis ſtragem edunt, certis magna ex parte ictibus. Projecta in foveam palea incenſa, legitur inter confertos hoſtes Cadetus, qui una corruerat, & eruitur; ſævit ferrum donec expletis ultione & irâ parceretur. E nobilium ordine nomina cæſorum hæc ſunt; Bretignius, & Curſilhonæus fratres, Baro Ferrieranus, Crucæus alæ Rohanææ ſignifer, Entravauſius, Riparianus, Rodeſius: capti ex eodem ordine Baro Perſius, Pleſſius, Vercampius, Gobiniereus, Vincentius, Bercheranus, Geneſtuſius; reliqui è vulgo militum erant, quanquam delecti. Paucis probatum Meſlæi facinus, quo Dei & hominum jura, nefaria proditione violaverat.

1628. *Aubais.* *Bretigni.* *Courſilhon.* *Ferrieres.* *La Croix.* *Entravaus.* *La Riviere.* *Rodés.* *Perſi.* *Pleſſi.* *Vercamp.* *Gobiniere.* *Vincens.* *Bercheran.* *Geneſtous.*

Condæus Comitia utriuſque Septimaniæ Toloſam indicit, petitiſque de more, patrando bello ſubventionibus & impetratis, in Fuxenſes arma convertit: imperitabant ſub illo Dux Mommorancius, Marchio Ragnius, Comes Carmanius, Burgius-Spinaſſæus: legionariorum quatuor millia ſub cohortibus Normannica Falciburgica, San-crucæa, Hannibalia, Vieulæa: procurantur Toloſâ machinæ murales majoris modi quinque, minoris tres, tormentarius pulvis & globi ferrei quantum ſatis in ictus mille. Ineunte Martio ſuccedit Apamiarum muris miles Regius; (urbs eſt Epiſcopalis, provinciæ Fuxenſis metropolis, vaſtior pro numero incolarum parumque munita:) poſtridie concutiuntur mœnia editaque legitima ad aſcenſionem ruina, ſuperatur murus: pro numero oppugnantium rarior hoſtis recipit ſe in urbem fortius reſtiturus in anguſto loco, quem humo & foſſa muniverat. Per obſcuram noctem ſecundâ vigiliâ Auroſius trecentos legionarios invehit, lætum oppidanis ſubſidium ſi quid valuiſſent: appetente luce tormenta bellica in muris poſita quatiunt urbem, ruinamque edunt, ex qua territi cives in deditionem inclinant. Sub meridiem egreſſus tympaniſta veniam colloquii petit, & impetrat; ſumma petitionis fuit vita & libertas, reliqua victoris arbitrio permittebantur. Acceptam habebat Condæus ſub ea lege dedi-

Raigni. *Carman.* *Bourg-le-ſpinaſſe.* *Falsbourg.* *Ste. Croix.* *Hannibal de Mommorancy.* *Vieules.* *Auros.*

1628. deditionem, jamque in procinctu erat ut articulis in mundum redactis ſubſcriberet, cum affertur oppidanos & militem ex incerta cauſſa diſcordes, deſerta urbe in fugam rapi. Condæus, inſperato lætus eventu, alarios præveniendæ fugæ hac illac diſtribuit, urbemque ex improviſo occupat. Conſternationis ſubitæ nulla in apertum cauſſa erat: Bellifortius (ſæpe nobis in hanc diem cum laude memoratus) ubi omnia deſperata videt, equi copiam à ſervo depoſcit, quominus conſcenderet fecit oppidanorum quidam è vulgo, turpe & indecorum fore objiciens, ſi deſerta ſtatione præfectus, exponet militem ſuum iræ victoris, & ultioni: ſubducto equo fugit pedes, fugit & Auroſius; milites & oppidani per viam jugulantur à Regiis, ut quiſque obvius, velut pecudes. Fuere qui in privatis ædibus mori ſtatuerent, ferro ad manum non inulti, his ex ſtipulatu vita permiſſa, dempto Pratæo primo municipii conſule, quem placuit in furcam agi. Auroſius niſu tardioris equi Mazerias fugiens ab alariis capitur. In declivi montis ſpecum aperuerant aquæ cadentes, operuerantque virgulta & ſpinæ, huc Bellifortius penetrat & occultatur: triſte viro forti refugium! quærendo homini ex quo præcipuus Condæo triumphus erat, totam eques planiciem colluſtrat, legionarii aſpera montis & declivia accurate rimantur, ut diceres ex bello venationem eſſe, cum Renaudinus ſpecum prætergreſſus folia dumeti colluctantia, & velut aura impellente dumetum commoveri audit & aſpicit; ratus feram hîc haberi, aut hominem, huc cite rapitur, & ecce Bellifortius caput exerit. Ita capti Auroſius & Bellifortius; nec multò pòſt Toloſam à Condæo miſſus uterque in vinculis, parlamenti placito capite plectuntur; utrique in patibulo conſtans exitus; hoc diſcrimine, quod Bellifortius in errore perſtitit contumax, non alio urgenti Ieſuitæ reſponſo, quam mori ſe velle in qua Religione vixerat: Auroſius hortanti Donaudo Epiſcopo Mirapicenſi, & probanti errorem ceſſit, exutoque Calviniſmo Catholicam Religionem amplexus eſt, in qua finiit magno vitæ anteactæ dolore. Vidi morientem, vidi in ferali pegmate paſtorem de ſalute ovis ſuæ ſolicitum (namque ex Mirapicenſi diœceſi Auroſius) quod Epiſcopis imitatione dignum exemplum eſt. In ea expeditione deſideratus Marchio Fimarconus proſapia illuſtris adoleſcens, hoc mage dolen-

Donaud Eveſque de Mirepoix.

Fimarcon.

dolendus quod fortuita glande ſine deſtinatione hoſtis occubuit : ſauciati Baro Mondejuſius in Falciburgica cohorte centurio, Hayuſque caſtrametatoribus in ſubſidium datus. 1628. *Mondejus.* *La Haye Aide de Mareſchal de Camp.*

Paulò pòſt Mompeyranus Veneſii apud Comitem Claromontanum agens, ab hoſte, qui rarus apparuerat in latentes inſidias incautus vocatur ; octo omnino hoſtium Veneſii caſtello ſucceſſerant & ſpatiabantur : Mompeyranus, audax & ſtrenuus vir, jubet expediri equos actutum, Claromontanus (nihil hærens doloſe factum ut hoſtis indebite & præter morem caſtello ſuo advolveretur, impar vel ipſi familiæ ſuæ ſi erumperet) Mompeyranum enixe hortatur *fraude ut agnita conquieſcat ; notum ſibi proximè vicinum hoſtem Sangermerium, cujus non hic genius eſt, ut incerto exitu experiri velit, alarios qui apparent ipſum ſtipare ſolitos, præmiſſos in ſpem certam promptioris in prælium Mompeyrani ad inſidias provocandi.* Mompeyranus contra inſtare, equum & arma depoſcere, amentique haud abſimilis in necem rapi. Claromontanus (etſi prævidebat periculum imminens) amici deſertor eſſe noluit, quod in periculo evidentius agnito ſi feciſſet, non peccaverat contra honoris legem : decem omnino ſtipant ferro ad manum cetera inermes. Fugit lente hoſtis donec ad ſyluæ oram veniſſet ; adjacebant ſylvæ aperta paſcua, in eo loco fuga ſiſtitur, reductiſque habenis prælium adornatur, & ecce equites quinquaginta ſylvâ erumpunt. Hæc inter Mompeyranus fallaci equi ſui veſtigio in terram agitur, excuſſus, fruſtra bis, terque nititur in aſcenſum, Claromontanus ſociis pars magna in fugam abreptis, liberando amico opponit ſeſe hoſti, fore ſperans [illegible] per id temporis Mompeyranus equum conſcenderet, cum ſclopeti ictu ad humerum à San-germerio juniore vulneratur. Mompeyranus medius inter conglobatum hoſtem & inermis deſperata ſalute vitam fruſtra precatur, tanta erat ferocitas, tanta in ultionem libido (namque ipſe ſæpius bello ſævierat in eoſdem) ut etiam poſt ſubductum prælii æſtum occiſus, plagis pluſquam centum confoſſus fuerit : Claromontanus niſu valentioris equi abripitur. Regi ex Mompeyrano cæſo magna jactura fuit ; fuit & Catholicis, quorum ille eo bello defenſor acerrimus : vir erat ſtatura gigas, colore Æthiops, nigra & producta in humeros coma,

Mompeyran. Venes. *Le Comte de Clermont.*

 fuſcis

1628. fuſcis & ſcintillantibus oculis, viribus & animo ingens, Sectariorum terror & flagellum, unde Sectæ odia in ipſum immortalia, & demum dira ultio. Deſiderati item in eo prælio Claromontani armiger, & ephœbus: Claromontanus ſtrenuè geſſit.

Realmon. Apamiis expugnatis Condæus caſtra in Realmontium movet; urbs erat omni in bellum præſidio munita: urgebat *Elbene Eveſque d'Albi.* eam expeditionem Elbenus Epiſcopus, ſimulque Albæi diœceſis omnis; quippe totam late Albienſium planiciem ferro & flamma vaſtabat præſidiarius Realmontii miles. Expediunt arma, militem, & pecuniam diœceſani; veniunt & in tributum belli Toloſa, & Narbo; Toloſa bellica tormenta quinque ſubminiſtrat, Narbo tria, Albium duo; Albienſis pecunia partem ſtipendii facit. Regionariorum numerus ſex millia, alariorum trecenti & quinquaginta: cohortes Normannica, Falciburgica, Vieuleſia, Molieria, San-Crucæa, Leſcuria, Ambreſia; alariorum ordines Condæi, Mommorancii, Mongoni, Mombruni & Liniereſi. Circa idus Apriles Realmontio advolvitur miles regius, qua parte ad Occidentem aſſurgit monticellus haud procul muris: hîc caſtellum conſtruxerant in modum arcis oppidani, præſidioque firmaverant urbi (quandocunque obſideretur) ab ea parte muniendæ: primo conamine expugnatur aſcenſione caſtelli murus, cæditur ad internecionem quodcunque intus præſidii erat, at non inulta eſt cædes; cæſi è regiis Brullius in cohorte Normannica centuriæ præfectus, & Vergerius ejuſdem in Falciburgica muneris. Statim triplici verberatione icta munimina, urbem procurabat Maugius, emeritus miles & veteranus. Poſt octavum à prima obſidione diem, vallis in foſſam productis murum contingebant regii, mox ſuffoſſo cuniculo diruendum, cum obſeſſi (deſperato penitus ſubſidio, quod Rohanæus ſcripto promiſerat) in deditionem inclinant. San-germerius (cui ex vicinia feudi ſui probe agnita regio omnis circumjecta) ſubmittendi ſubſidii munus à Rohanæo acceperat; obſtitit vigilantia & ſtudio Condæus, oppoſitis opportune alis qua venienti tranſitus. Demum dicta in deditionem lex, per quam vita, libertas religionis, & bonorum uſus permiſſa oppidanis; muri & munimenta diruebantur. Piget dicere parum ſervatam militi & oppidanis fidem ſub tanto Principe:

Molieres.
Leſcure.
Ste. Croix.
Ambres.
Mongoun.
Mombrun.
Linieres.
Breüil.
Trois Batteries.
Maugis.
Vne Mine.

cipe:

1628.

cipe: tumultuaria irruptio eſt; Normannici & Falciburgici facto impetu urbem occupant; prævalente licentia reverentiam exuit miles, proculcantur primipili, centuriones, & legati obſtare auſi: parum valet ipſe imperator ſeditioni reſtinguendæ, vaſtatur ferro urbs, deſolatur incendio. Condæus promiſſi ſui vindex & ultor, ire præcipiti paſſu quò vocabant flamma & gemitus; ſternere ferro obvios, minari, prohibere, donec tandem poſt primos impetus poneretur modus effræni licentiæ; ſeditionis autores in furcam acti.

Etſi ex capto Realmontio Regi læta victoria fuit; improſpera plane ſunt quæ hinc ſequuta. Pulſum Caſtrenſi urbe San-germerium, quia Rohanæi partibus favebat ante memoravimus; alebant ſecreto commercio factionem fœminæ, viris in San-germerii familia potiores: ecce opportuna in ſeditionem occaſio. Realmontiani utriuſque ſexus per obſcura noctis dilapſi, pars ſeminudo corpore, pars ſauciati, fanatici omnes die appetente Caſtri muris ſuccedunt, planctuque & lacrymis commovent oppidanos in hæc verba: *Flamma & ferro deſolatum Realmontium, jugulatos crudeliter contra fidem datam oppidanos, raptas in ſtuprum virgines, paucos evaſiſſe, eoſque exanimes & ſeminudos quales aſpiciebant. Indigna paſſos fratrum genibus advolvi ut caritate qua valent, neceſſariis in vitam fomentis opitulentur, nuditatem operiant fœminis quas cum horrore vident, ſauciatis & agris medicamenta impertiantur, famelicos cibo reficiant.* His & talibus ſtudia in contraria ſciſſi Caſtrenſes; vulgus & San-germerii familia omnis in ſeditionem inclinabant; magiſtratus, præcipuique inter oppidanos in fide manebant, quando San-germerius agnita diſcordia inter cives, cum lecta manu proxime urbi ſuccedit, nemineque aperiente portas (quod ſperaverat) ſcalis admotis murum aſcenſione ſuperat: ita urbs capta, aut ſponte dedita. Et Montalbanum per idem tempus, peſſimo Caſtri exemplo, rebellat. Caſtro exacti Succius, & Roſellus principes Sectarii in Camera edictali magiſtratûs; exacti item Montalbano Scorbiaeus, & municipii rector, primus Conſul: Montalbano regendo præpoſitus à Rohanæo, Rupecaleſia è gente vir ſtrenuus, cui à Sancto Michaële nomen, partium duci cognatus: Caſtro præfectus Chavaniacus, San-germerio infenſus vir, quo male reddita

De Suc, Roſel, Scorbiac. Conſeillers en la Chambre de l'Edict. St. Michel de Roche-Chalais.

1628. reddita ipſi à Rohanæo gratia, Caſtri in ipſius poteſtatem reducti; nec diu cum à Chavaniaco urbe Sangermerius pellitur.

Rohanæus, Condæo ad Apamienſes & Realmontianos victore, ne pro deſidioſo ipſe, aut proditore apud ſuos audiret, famæ armorum (queis imperitabat) propagandæ ad Ruthenos montes ferro & flamma graſſabatur, cum huc Condæus Caſtra movere ſtatuit: in tranſitu Cauna Malauſio procurante deditionem facit. Vrbs eſt Ruthenis & Caſtrenſibus interpoſita, per quam Rohanæus à Septimania inferiore & Cebennis, ad Albienſes, Fuxenſes, & ſuperiores Aquitanos per abrupta montium haud ægrè commeabat, unde infeſta Sectæ deditio fuit. Captum deinde ab eodem Condæo Caſtronovum Braſſaci, expugnata item Viana, caſtra prævalida. Interea, diſtracto in eas expeditiones Condæo, Rohanæus eductis Nemauſo tormentis bellicis, Aymargas, munitam in Nemauſi vicinia arcem obſidet (feudum eſt Ducum Vticenſium antiquum & nobile) ſperabatur propugnaturus præſidii miles tantiſper dum veniſſet Mommorancius cum exercitu quem inſtruebat; res contra ceſſit. Poſt ruinam in muro editam, timens irruptionem præfectus dedit arcem, ex quo facto peſſime audiit apud omnes. Rohanæus ruinam reparat, munit oppidum, militemque diſtribuit circumjecto Nemauſi agro in ſtativa. Properæ deditionis infamiam purgat egregio facto Mommorancius: mille Sectariis ſtatio ad Galargas erat ſub Valeſcuro, qui Nemauſi viciniæ fiſus, neglecto annonæ præſidio ſolitus ab urbe mutuari victum in diem: id ubi Mommorancio agnitum, huc caſtra properus movet; quingentis circa alariis, legionariis quatuor mille imperitabat: Rohanæo haud impares copiæ. Cingitur obſidione pagus; urgente fame expeditur ad Rohanæum nuncius, quo monetur rem in extremum diſcrimen veniſſe, & niſi proxima nocte ſuccurritur poſtridie deditionem fore. Vix milliaris ſpatium intercedebat inter utramque aciem: viam vi haud ægre moliturus erat præſidii miles, ſi erumpere ſuſtineret, interea dum in caſtra noſtra per obſcuram noctem diviſis manipulis in diverſa locorum Rohanæus irrumperet; ambigua & incerta nobis irruptio aperiebat iter obſeſſis, neque enim Mommorancio vires queis utrique hoſti ex æquo reſiſteret; equitatu prævalidus.

La Caune. Malauſe.

Caſtelnau de Braſſac. Viane. Aymargues. Ducs d'Vſés.

Galargues. Valeſcure.

dus erat, in quo præſidii nihil per noctem; ſolum Rohanæo amicum ex Nemauſi vicinia, infeſtum Regiis: quis credat ſine prælio veniſſe in Mommorancii poteſtatem, militiæ Rohanææ delectum? Deditionem facit cum mille legionariis Valeſcurus in conſpectu imperatoris ſui, in Nemauſi vicinia, in amico loco: deditionis conditio ad victorem transmiſſa qualem diceret Mommorancius vitam & libertatem promittit ſi Aymargas actutum reſtitui procurarent. Quanti momenti Catholicis arx iſta vel ex eo patet, quod ponderabat una mille cum præfectis ſuis legionarios; conſtat item quanti apud Sectarios ponderis, ex eo, quod permutationi obſtitere. Valeſcurus pacto exſequendo à Mommorancio dimittitur, ea lege, re infecta ut rediret: multis actum cum Rohanæo & Nemauſenſibus, donec Mommorancio agnitum ludibrio haberi petitionem ſuam. Ingens erat hoſti in miſericordia victoris confidentia, quem antea magnanimum ſæpe expertus nihil ambigebat in ea virtute perſtiturum. Capto interim Mounſio Hannibalis Mommorancii feudo (is Mommorancio naturâ frater) & in pago deprehenſis quinquaginta Catholicis, minabatur Rohanæus his parem exitum, qualem ſui ſubirent: vana in gloriam libidine fecit Dux Mommorancius ut clementiæ arbitrium quod habebat, amitteret. Captando ex memorabili facto honori, Renaudinum ad Regem mittit cum litteris, queis facinus magnifice memorabat; Rex, audito negatam à Sectariis Aymargarum reſtitutionem, habito captivorum delectu præcipuos in furcam agi mandat: ſuffixi patibulo quinquaginta, quod ubi Rohanæo agnitum, ſuffixit è Catholicis totidem; eo diſcrimine, quod hi è vulgo gens ignota erant, illi pars magna nobiles: ita Regi ſuo pœnâ talionis æquabat ſe dux partium. Valeſcurus (qui Mommorancio fidem adegerat rediturum ſe negotio infecto) ſalvam habuit fidei deſertione vitam; namque & in ipſum lata ſententia: fide potiorem habuit vitam, quam nunquam glorioſius ponet.

1628. *Mouns.* *Renaudin.*

Per idem tempus obſidione cingitur fanum Africanium ad Ruthenos: procurabat eam expeditionem Condæus Princeps: imperitabat in urbe Vacareſſus rara per juventam experientia, animo ingens; ſub illo Bimartius belli haud rudis: utrique adjunctus Baſtidæus per pravam in fœminas libidinem ex Sacerdote nuper ad Sectarios transfuga: (is

Ste. Affrique en Roüergue. *La Vacareſſe.* *Bimar.* *Baſtede.*

1628. tum paſtor ejus Eccleſiæ & rebellium caput in provincia Ruthenenſi) hic oppidanos, Vacareſſus regebat militem; quatiuntur muri, editur ruina ſufficiens irruptioni faciendæ, irrumpitur magna vi, longa & cruenta pugna eſt Normannici & Picardici (veteranus miles) manum ſtrenue conſerunt; quo minus muri aſcenſione[illegible]erentur, obſtant funera Paſſæi & Magdaleni, quos ubi miles cui imperabant cæſos videt, ſtatim in fugam rapitur: & cæſi quadraginta nobiles, legionarii trecenti: nec multò pòſt auctis novo ſubſidio Sanct-Africanis obſidionem Condæus ſolvit. Et vices ſuas patitur bellum, qui hoc anno Apamias, Realmontium, Caunam, Vianam & Caſtronovum Braſſaci (prævalidas Sectæ urbes) expugnaverat, Sanct-Africanum oppugnat niſu irrito. Redeo ad Rupellanam obſidionem, in qua præcipuum belli momentum eſt.

Les Regiments de Normandie & de Picardie. La Paſſe. La Magdelaine.

HI-

HISTORIARVM GALLIÆ

Ab exceſſu

HENRICI IV.

LIBER DECIMVSOCTAVVS.

RVPELLA CAPTA, CASALIS LIBERATA.

SYNOPSIS.

HIc liber memorabilem Rupellæ obſidionem continet. Ipſo initio præmittuntur de Rupellæ origine & augmento ſingularia quædam. Poſt invectam Calvini hæreſim in Reges ſuos rebellat urbs; fruſtraque obſidetur ab Henrico Duce Andium ſub Carolo IX. Exin rebellionis in Gallia caput eſt: libertatem æmulatur, qualem Ordines Batavi excuſſo Hiſpaniæ jugo poſſident. De modo obſidionis; cunctatione, an vi aperta moliendæ, varie dictum in conclavi: prævalet Richelii Cardinalis ſententia in cunctationem inclinans. Fuſe de hoc negotio in utramque partem diſceptatum. Rupellæ ſitus deſcribitur, qualis erat cum obſeſſa eſt. Memorantur ordo obſidionis, linea circumvallationis, & propugnacula queis cincta urbs qua continentem ſpectat. Ingenti fræno cohibetur Oceanus, quonam modo. Accurata deſcriptio artificii omnis, quo Richelius Cardinalis fluctus æſtuantes repreſſit. Navium & militum numerus. Venit in belli tributum Clerus Gallicanus ſpotanea largitione, venere & majora totius Galliæ municipia. Spinolæ per caſtra noſtra tranſitus, dum à Belgiò in Hiſpaniam pergit: admiratio & indignatio ejuſdem. Revocatur claſſis quam Rex Catholicus in ſubſidium Regi Chriſtianiſſimo ſubmiſerat. Rex exigendæ hyemi Lutetiam divertit, ſtatimque in caſtra redit ineunte vere. Fecialis ex more antiquo in urbem præmiſſus, deditionem fruſtra petit. Bukingamus claſſem auctiorem in Rupellæ ſubſidium inſtruens à Feltone occiditur; quanam ex cauſſa, & quonam modo: Bukingamo ſubſtitutus Comes Linſerſius, vela in Galliam intendit, ſtatimque parat ſe ad prælium. Deſcribitur pugna in Anglos, & Rupellanos. Funditur hoſtis: Rupellani inediam & famem patiuntur. Oratio paſtoris ad populum, verba Guitonis item ad populum: matronæ nobilis in Guitonem ex fame indignatio, & ſtatim ſeditio: verba ejuſdem matronæ pathetica ad Guitonem, & populum: extrema perpeſſi poſtquam canes,

1628. *nes, equos, & coriorum omne genus abſumpſerant in deditionem inclinant. Obſtat Guito, ſed irritus unius conatus contra omnes. Vrbs deditur; triumphalis Regis ingreſſus; Miſſæ celebratio; Sacrorum reſtauratio. Supplicationes publicæ habendis Deo gratiis toto regno indictæ: inſcriptiones. Vincentii II. Ducis Mantuæ obitus. Controverſia ſucceſſionis inter Principes. Tabula Genealogica. Caſalis à Cordubenſi Mediolani Prorege obſidetur. Marchio Beuvronus propugnandæ accurrit & glande ictus moritur: Guronus ad Ducem Sabaudiæ pacandis, aut trahendis in moram rebus, à Rege Chriſtianiſſimo delegatur. Marchionis Vxelii exercitus Mantuano ſubſidiarius in Alpium tranſitu, licentia militari dilabitur. Variæ in concilio Regis ſententiæ, ſuper expeditione tranſalpina quam urgebat Richelius Cardinalis: dicta utrinque in eam rem fuſe memorantur; prævalet Cardinali Berullio, & Procancellario Marilhaco Richelius Cardinalis: Regis adverſa hyeme in Italiam per Alpes tranſitus: memorabilis ad Suſæ fauces pugna. Illuſtris in loco iniquo victoria. Suſa obſidetur. Princeps Pedemontanus pacem orat & obtinet ſub certis legibus cum Richelio Cardinale conventis. Graſſatur in provincia Narbonenſi epidemia tribus conſtanter annis. Mors Maſuyeri Toloſani Parlamenti Protopræſidis ex ea peſte. Rohanæus deſperatis Sectæ rebus cum Hiſpano Rege paciſcitur. Bellum iterum in Septimania. Ab Italia redux & victor Rex, bello iterum cum Sectariis experitur & vincit. Privatium capitur; ex urbe capta ſeditioni finis eſt. Richelius Cardinalis Montalbanum ingreditur, & fidem ſervat.*

VEnit tandem decretoria Sectariis dies, dies Dei non hominum; quanquam ex Deo eſt expugnatio centum urbium, quas in totidem arces evexerat Secta: quanquam ex Deo triumphus de Anglis ad Ream profligatis: præcipue apparuit Deus in expugnatione urbis, quæ in hanc diem inexpugnabilis, Sectæ armamentarium, perduellionis caput, & omnis mali fomes fuerat. Aliquando tandem æmula Regum Rupella capitur. Obſidionem totâ Europâ celebrem aggredienti mihi; expeditionem memoranti, cui non vidit ſimilem exacta ætas, non viſura eſt ſequens, haud erit abs re quædam de Rupella præmittere; ut primum orta, ut aucta, ut perduellis per varia tempora, ut ignara regum viribus ſuis diu ſtetit, donec mole ſua ruens vocaret in caſum Sectam omnem cui jura dabat. Rupella Duces Aquitaniæ primitus agnoviſſe fertur, pagus ignobilis: raro in prima origine concurſu civium, crevit poſtmodum, ſolique fertilitate, & omni ex mari abundantia civibus à Boreali plaga, & muris aucta eſt.

Exſtat

Exſtat Eugenii Summi Pontificis reſcriptum ad Bernardum Xantonenſem Epiſcopum, ſub annum M. C. XLVI. in hæc verba; *Cum Cluniacenſis Abbas ſua nobis inſinuatione oſtenderit, quod, quia Eccleſia Sanctæ Mariæ de Rochella (quæ juris, ſui monaſterii eſſe dignoſcitur) multitudinem hominum, quæ inibi ad habitandum noviter venit, capere minimè poteſt, aliam Eccleſiam intra ejus parochiam ædificare deſideret; mandamus ut infra terminos parochiæ prædictæ Eccleſiæ, memoratum filium noſtrum Abbatem, novam Eccleſiam ædificare nullo modo perturbes*,&c. Auctius municipium, Gallica ditio fuit, ex capite Eleonoræ, Gulielmi Ducis filiæ (ea Ludovici VII. uxor.) Repudiata regina tranſit in fœdus nuptiale cum Anglo, Aquitaniamque, Pictones, & Rupellam transfert in gentem Gallis inimicam. Sub annum M. CCCC. LII. memorabili ad Caſtellonem prælio victus Anglus, Aquitania, Pictonibus, & Rupella Gallo decedit; dein Gallis Regibus Rupella paruit, donec naſcente hæreſi, pravo Calvini errore infecta, fidem unà exueret Deo & Regibus debitam; ab eo tempore Sectæ armamentarium fuit urbs impotens ſui, omniſque diſſidii fomes. Memorabilis eſt obſidio, quam anno M. D. LXXII. ſub Carolo nono ſuſtinuit, quo tempore Henricus Dux Andium Regis frater, famâ belli prævalidus, ſexaginta tormenta bellica, triginta hominum millia expediverat in id belli. Carolum, Henricum, conjuratamque in excidium ipſius Galliam univerſam una vicit. Ex ea victoria adeo inſoleſcit, ut impatiens fræni privatim & publice regia ſtatim uſurpaverit, & retinuerit poſtmodum in ætatem noſtram; qualia ſunt tributi indictio, belli denunciatio, legis promulgatio, & ſimilia. Condæos Sectarios Principes, ipſumque Henricum Borbonium tum Navarræ Regem, prima Sectæ columina, coluit per bella civilia; non uſque adeo ut agnoſceret ſupra ſe, aut pateretur intra muros cum eo comitatu, quo dominari poſſent; rari cum ipſis admittebantur: & Reges ſuos eodem ordine habuit, admiſſos ſine armis & milite, aut prohibitos. Iam quinquaginta anni erant, ex quo regia omnis autoritas in populum tranſlata fuerat, tranſiiſſetque nuper ad Anglos urbs, niſi principatus ipſa ſui ambitu ageretur: urgebatur exemplo vicinæ Reipublicæ, quæ excuſſo Regis Catholici jugo, aſſeruit ſe in libertatem exacto ſeculo. Rupella eodem

1628.

Henry Duc d'Anjou.

1628. eodem ſtudio à Caroli IX. temporibus exagitata, vocaverat Anglos excutiendo penitus Regis Chriſtianiſſimi jugo, & , quanquam ſpem illis fecerat accipiendæ legis quam darent, obſtitit odium in Reges, quorum ſocietatem affectabat, dominium aſpernabatur. Penes Rupellanos Gallici maris imperium fuit, fuit & inſularum dominatio quæ ad plagas Alnixii & Pictonum porriguntur, donec navali & terreſtri prælio à Mommorancio, & Toyraſſio victi, inſulis una & maris dominio Regi decederent.

Poſt Bukingami fugam Regi Chriſtianiſſimo nihil potius fuit, quam ut inveterati criminis pœnas lueret Rupella perduellis; expugnari urbem oportere, dirui munimenta & muros nemo ambigebat; erat omnis negotii moles in belli formula: vine aperta, an patientia opus, varie in Regis Conſilio dictum. Queis vis aperta placebat ajebant; *Falſo errore duci, qui Rupellam arcem inexpugnabilem faciunt, diverſam eſſe temporum rationem, neque valere argumentum à Carolo* IX. *ad Ludovicum* XIII. *velut inter pares; prævalere hunc illi, immenſis ſpatiis. Sub Carolo* IX. *copiis ingentibus oppugnatam urbem, muros ſexaginta tormentis quaſſatos, tentata in expugnationem omnia, quo modo tentari ſolita per hanc ætatem; reſtitiſſe obſeſſos, ſolutam inglorie obſidionem. Hæc, ſecta adulta & fortiore, hæc Rege in varias occupationes diſtracto, & invalido: hæc labes temporum fuit, vocato in Polonia coronam Henrico Andegavenſi qui obſidebat. Quæ ſub Carolo nono adulta erat Secta, ſub Ludovico exhauſtam eſſe; expugnatas ab ipſo in Gallia centum urbes quarum Rupella caput erat; caput ſine membris tranſire in monſtrum, cujus parum eſt durabilis vita. Sub Carolo* IX. *per factiones diviſum, quod hodie ſub uno Rege unum imperium eſt: votum Gallis omnibus (præterquam Rupellanis) unum eſſe in præſens pro Rege; &, ſi Rohanæus in ſeditionem maxime agitur, irritum eſſe conatum unius hominis, quem in Gallia Narbonenſi Condæus adeo premit, ut in ſecta velut animalia, capite exciſo caudam circumferre dici poſſit homo infelix, magis quam præliari. Regi glorioſius ceſſuram expeditionem, ſi vi tranſigitur, plenam ultionem fore, ſi ferro & flamma urbs deſolabitur, quod in proclivi eſt. Rem eſſe Rupellanis cum Rege, cui nihil reſtitit in hanc diem, in quo Deus manifeſtavit ſe exſtirpando penitus Calviniſmo. Gallos primo impetu validos,*

longu

longis expeditionibus enervari, & penitus fatiſcere: quod 1628.
menſes tres, aut quatuor fecerint vi aperta, vix operaturos totidem annos cunctatione & patientia; multa interim evenire poſſe, prævisa, imprævisa, quæ facient temporis decurſu longiore obſidionem irritam. Hæc in Conſilio Regis, militiæ præfecti. Richelius Cardinalis in cunctatione victoriam fore oſtendit his ferme rationibus: *Si eventus rerum felices ex virtute penduntur, expugnationem Rupellæ ſub Rege Ludovico certam fore, neque ambigendum de victoria ſub tanto principe; ſi ex fortuna præterita in præſentem argumentum valet, poſt captas aperta vi arces centum, forte & eadem vi Rupella expugnabitur: aſt ſi ſuas patitur vices ipſa virtus, ſi fortuna mutabilis eſt; peſſime argumentatur qui ex centum urbibus captis, concludit Rupellam captum iri; æquius concludetur captum non iri, quia fortuna mutabilis eſt.*

Vna Rupella, captas centum præponderat; reliquæ fibræ erant hæc radix matrix, per quam ſtat ſecta & viret: reliquæ tumultuaria & recenti humo utcunque munita; hæc omni in bellum præſidio inſtructiſſima, præterquam commeatu, cujus penuria brevi deditionem faciet, quæ tanto acceptabilior erit, quod cunctatione parcetur ſanguini Gallico cujus pretium Regi inæſtimabile. Diverſam eſſe bellorum civilium rationem ab externis, partam vi aperta victoriam, in externis glorioſius cedere, quia famâ præcipue tranſiguntur hæc bella; quia item inviſus qui effunditur ſanguis: triſtem bello civili victoriam Regi, per prælia, queis ſanguinem ipſe ſuum effundit miſere, quocunque fortuna inclinatura ſit. Etſi rebelles hodie, qui Rupellam habitant cives (ut mutantur ſæpe conſilia hominum) ex perduellibus, patriæ liberatores fieri poſſe, vindiceſque ejus autoritatis, quam opprimunt. Si magno exemplo opus eſt frænandæ deinceps Sectariorum in Gallia rebellioni; magnum exemplum fore ab urbe, inedia & fame deſolata; cives qualem Regis miſericordia legem dixerit ſubituros. Sed qui capietur fame & inedia, urbs omni commeatu abundans, & (ſi maxime indigeret) quam alluit mare, ſtatim vectura reparandis quæ perierint? *In plano eſt objectionem ſolvere. Conſtans fama eſt huc deductam hodie Rupellanorum fortunam, ut careant commeatu & fomentis in vitam neceſſariis: exhauſit Bukingamus omnem frumenti vim, & quicquid in urbe comeſtibile, durante Martinianæ arcis obſidione, pretio conducto in caſtra*

ſua

1628. *ſua traduxit Anglus: ſperabatur reparaturus bona fide annonam quam conſumpſerat; in id expeditas à Rupellanis onerarias, aſportando ex Anglia commeatui; ceterum facto ejuſdem Bukingami in irritum ceſſiſſe illis ſpem, remiſſaſque ſine frumento naves, quod ab exploratoribus certò conſtat: brevi deditionem ſubſequuturam, ſi commeatui in urbem via clauditur. Quæ cum ita ſint optimum Regi conſilium fore, ſi opportuna occaſione uſus, terra, marique urbem cinxerit (in proclivi eſſe circumvallationem à continente.) Cogitanti quo tandem modo claudi poſſit Oceanus, ſubiiſſe ſibi ſententiam, quæ primo forte intuitu pro ridicula audiet, ex qua tamen certa erit victoria, ſi executioni mandabitur, ut mandari poteſt. A Corellii promontorio ad Ludovicæam arcem, medio alveo extrui poſſe lapideam molem, qua utriuſque continentis extrema committantur, ex mole in utramque ripam protenſo repagulum fore impervium: diſponendas interim ad alvei oſtia in utrumque latus bellicas naves frænandæ incurſioni Anglorum, ſi forte venerint, navigiaque haud procul repagulo diſtribuenda, amovendis levioribus cymbis quæ per altiorem æſtum aggeri forte innatarent. Ita Rupellam, quæ ſe urbem maritimam gloriatur, in continenti fore: inauditum eſſe quod proponit, arduum & difficile quod meditatur, ſed nihil Gallis ſupra vires, nihil ſupra Ludovici fortunam eſſe. Alexandrum olim mediterraneum mare, ſaxea mole frænaſſe, quo tempore Tyrus urbs mari impoſita, orbis victori auſa obſiſtere: expugnatur inſperato fræni effectu Tyrus: & Ludovicus Alexander eſt, & Rupella Tyrus: hoc unum intereſt, quod mediterraneum Alexander, Oceanum claudet Ludovicus: quod frænavit ille fluctus pacificos, hic æſtuantes.* Hæc in conclavi Richelius Cardinalis. Statim omnium calculis itum in ipſius ſententiam, ille quam propoſuerat obſidionis formulam exſequi juſſus, totus operi incumbit, tanta ſedulitate, tanta peritia, ut ex Cardinale diceres factum machinarum artificem.

De Corelie. Au Fort Louis. Vne Digue l'Embouchcure du Canal.

Dicam de Rupellæ ſitu & amplitudine qualis erat cum expugnata fuit: memorabo factam terra, marique circumvallationem, in qua momentum omne capiendæ urbi, & perdendæ poſtmodum Sectæ: nec pigebit ea fuſius tradere quandoquidem in Sectarios expeditio hæc una, æquat omnes. Rupellæ (dum viguit) hic ferme ſitus. In continenti po-

ti poſita, reſtagnantibus ad viciniam aquis, paludoſa erat, 1628.
eoque minus ſalubris: excurrebat in muros æſtuante Oceano fluctus, majorum capax navium: ferrea catena claudebatur portus: portum ambiebant turres & propugnacula, quæ regii modi tormentis viginti muniebantur. Qua parte continenti annexa urbs, patentes agri & fertiles planiciem aperiebant; foſſæ extra urbem circumductæ, muro & omni munimentorum genere diſtinguebantur: urbem inter & foſſas ſpatia interjacebant, ampla ſatis juſto exercitui in aciem componendo. Hæc Rupella Europæarum princeps arcium (quo tempore obſeſſa) hodie pagus eſt. Terra, marique obſidetur aut clauditur; terreſtris circumvallationis hic typus fuit. Primo ab urbe milliari ducitur foſſa, urbem in figuram inæqualis circuli ambiens (*lineam communicationis* appellitant) cujus latitudo octo, profunditas ſex pedum erat; muniebatur foſſa majoribus, aut minoribus propugnaculis in ſtata ſpatia diſtributis, majora propugnacula *fortalitia* dixere, minora *redoutas*. Hic ordo muniminum. Imminebat alveo ad Occidentem arx Ludovicæa, de qua ſæpe diximus, arcem firmabant quatuor propugnacula (*baſtionos* vocant) ſuperimpoſita propugnaculis tormenta bellica viginti: arcem procurabat Toyraſſius, lecto ex cohorte Campana præſidio. Succedebat arci Ludovicææ ab Occaſu ad Boream minus munimen, cui à Sancto Mauritio nomen. Emenſo ſtadio arx ſancti Spiritus occurrebat, Ludovicæâ minor, ſed ejuſdem figuræ. Superfluum foret memorare vocabula munimentorum, aut arcium queis urbs per ſtata intervalla, cincta erat: totus operis ambitus novem milliaria continebat; munimina, per inæqualia ſinuoſis anfractibus ſpatia aſſurgebant numero triginta, foſſis, propugnaculis, præſidio militari & omni in bellum apparatu inſtructa. Imperitabant ſuis quiſque munimentis, Baſſompetrus, Schombergus, & Dux Engoliſmenſis. Adverſa ripa è regione Ludovicææ arcis, in alvei littore aſſurgebat Corellii munimentum, cui proxima arx Aurelianenſis alveo item imminens. Hæc facies circumvallationis ex parte continentis, cujus præſidio terreſtris exercitus nocte & interdiu excubans, in tuto fuit.

Ligne de Communication.
Les Forts.
Les Redoutes.
Le Canal.
Baſtions.
S. Maurice.
Le Fort S. Eſprit.
Les Forts ou redoutés.
Le Fort d'Orleans.

Præcipua obſidionis moles ab æſtuante fluctu, qui in portum magno impetu exundabat: fræno cohibere Oceanum

1628. exagitatum æſtu & ventis, ſuperabat captum: deſperatum opus aggreditur Richelius Cardinalis, fiſus fortunæ Regis, & conſilio ſuo, cui nihil arduum, nihil impervium eſt. Vtrumque continentis latus ſeptem ſtadiorum alveus dividit, quo acrius furit fluctus æſtuans quia anguſtiore ſpatio cohibetur: tigna ex robore ſolida & immania, mox exciſæ recens arbores cum ramis ingentibus in altum jaciuntur, ſaxis poſtmodum & congeſta temere humo onerantur; terræ rurſus, & lapidibus, arbores tignaque ſuperaddita, his calcis & arenæ commixtio ſuper injecta, tanta ab utroque continenti aſſiduitate laboris, ut poſt primum ab opere incœpto menſem in altitudinem modicam aſſurgeret moles: nondum tamen aquæ faſtigium æquabat, nec procul continenti extendebatur: quo longius agebamur à littore, hoc magis abſorbebat aqua prælatior quicquid ingerebatur. Ingens tum animos deſperatio inceſſit, quæ ſaxa tam vaſta, quæ tigna ex robore tam procera, quæ arenata poſſent reperiri quæ tanta voragine non ſorberentur? exhauriendas eſſe regiones aggerendo ſpatio quod reſtabat: enimverò Richelii vigilantia & indefeſſo labore, tanta vis ſaxorum inferebatur, tantus operarum numerus erat ex ſtipendio in id operis militi duplicato, ut poſt tertium menſem certo conſtaret cohiberi poſſe Oceanum, quod etſi plures antè tentaverant nemo abſolverat in hanc diem. Creſcebat ſenſim moles: ceterum nulla tam firma repagula ſunt quæ non evertat Oceani vehementior fluctus: vix leni & tranquillo mari retinacula opponi poſſunt, quid ſpumoſo? quid æſtuanti? Abſoluto jam, jamque opere ſæpe æſtus commotior congeſtos lapides ſubruit in profundum; neque omnis ab æſtu calamitas, ſæpe concitatior ventus illiſit in molem, & in profundum egit, ſæpe adverſa tempeſtate compages operis verberata, laxavit, ſæpe per imperitiam operarum, medium opus unda interfluens, disjecit: vincebatur conſtantiâ elementum, ſenſimque aggeris latitudo creſcebat, cum disjectis lapidum cumulis opus iterum in profundum ruit. Ibat in obſtantia pertinacius Cardinalis, adverſique contumaciam fluctus obſtinatione frangebat, donec tandem patientia & labore aſſiduo vinceret. In medio alvei via aquis permittitur hiatu modico, cui utrinque propugnaculum cum bellicis tormentis, imminebat; per id foraminis fluebat & refluebat liberior æſtus,

alias

alias fræni incapax. Repaguli latitudo decem & octo palmorum erat: accipiendo mollius æſtui in utranque partem declivis moles; longitudo ſtadia decem continebat; incerta profunditas ex vado paſſim inæquali: hic typus ingentis molis qua claudebatur fretum: extrema utriuſque continentis firmabant munimenta duo, queis à Marilhaco, & Tavanio nomen. Supereminebat æſtum moles lapidea palmis omnino decem: ceterum quia per apertum foramen, tribus onerariis haud ægre unà tranſitus: placuit opponi repagula pars fluctuantia, pars immobilia, queis plane occluderetur portus: admoventur hiatui proxime pali accuminati in terram alte defixi, quos inter fluebant aquæ, Marilhaci labor, unde illis nomen *Candelabra Marilhacaa:* candelabris antepoſitæ concatenatæ invicem naves triginta ſeptem, queis nomen Repagulum fluctuans: his proxima viginti quinque navigia, diſpoſita in triangulum cujus prima cuſpis in Oceanum verſa, qua irrupturus hoſtis: naves magnitudine ingenti ſaxis, arenaque oneratæ pars in profundum mergebantur, faciebantque in medio alvei fallaces ſcopulos; pars non immerſæ penitus ingenti mole tardabantur, bellicisque tormentis inſtructæ, & ægre mobiles viam intercludebant ipſa mole, hoſtemque arcebant diſploſione indeſinenti. Claſſem Gallicam hac illac diſtributam componebant naves bellicæ centum quinquaginta, cymbæ majores centum, navigia pice, reſina & ſulphure illita (*brulonos* vocant) duodecim: urbem inter & repagulum poſita minora navigia frænandis oppidanorum incurſionibus; ingens Cardinalis Richelii triremis ea parte hiatui imminebat ſita in medio freti. Præfectus maris ſub Cardinale, Valancæus, Eques Hieroſolymitanus, vir imperterritus, nec belli expers: imperitabant navibus Bellovitulus, Bellilocus, Maillius, Goleſius, Delfranus, Charnaſſæus, Genſacus, Miramontius, Ponſius, Briniacus, Inſulanus: ſub his magiſtri navium minoris nominis, quos omitto. Pro rei memoria abunde erit ſi dixero maritimam militiam quindecim hominum millia æquaſſe, terreſtrem viginti, ſub cohortibus prætoria excubiarum, Helvetica item excubiarum, Pedemontana, Campana, Ramburia, Valiacæa, Bergeria, Caſtroborlotia, Riberacæa, Maillcræa, Pleſſipralinia, Valbecurtia, Helvetica, Iunſacæa. Caſtrametatoribus æqua erat autoritas (in regio-

Ccc ne cui-

1628

Marilhac.
Tavanes.
Les Chandeliers de Marilhac.
Paliſſade flotante.
Brulons.
Valancé.
Beauveau.
Beaulieu.
Mailli.
Goules.
Delfran.
Charnaſſé.
Genſac.
Miramont.
Ponſi.
Briniac.
l'Iſle.
Les Regiments des Suiſſes, des Gardes.
Piedmont.
Champagne.
Rambures.
Valilac.
La Bergerie.
Chatelier-borlot.
Riberac.
La Mailleraye.
Pleſſi-praſlin.
Vaubecourt.
Iunſac.
Aux Quartiers.

1628. ne cuique ſua) Engoliſmenſi, Schombergo, Baſſompetro: primum ſub Rege imperium, & omnium terra, marique poteſtas Cardinali Richelio delata. Addebat militi animos Rex labore indefeſſo diſtribuens ipſe munia, & ſtationes, nocte, interdiu in caſtris vigil. Suſtentandis belli ſumptibus immenſis, ſponte in tributum venit Clerus Galliæ, tricies centenis librarum millibus quæ Regi pendit, dignum Clero munus hæreſi exſtirpandæ. Venere & in partem ejus belli Galliæ urbes Catholicæ, nedum penſo (quod pendi ſolet) tributo, ſed & ſubminiſtrato legionibus, omni veſtiario, cujus onus per ſingula Galliæ municipia pro viribus cuique ſuis diſtributum.

Marchio Spinola à Belgio in Hiſpaniam iter faciens, per caſtra Regis Chriſtianiſſimi tranſit; ſtipabat ſocerum Marchio Leganeſius, rei tormentariæ præfectus in Hiſpania: cauſſa intempeſtivi tranſitus, anxietas qua vecors agebatur ex Rupellæ obſidione homo Regis ſui rebus intentus. Prævidebat ſagacitate qua multum valuit, genti Auſtriacæ exitioſam fore Rupellæ ruinam, propiuſque accedebat ducendò capiendæ, nec ne præſagio, quo de his poſtmodum in Conſilio Regis ſui referret. Rex exceptum magnificè jubet terra, marique circumduci; ubi lineam communicationis vidit quæ circum urbem ducta erat, laudavit opus, uni ſuccenſuit urbis viciniæ è cujus muris bellica tormenta excuſſa huc pertingebant; addebat, *quandocunque hoſtis eruperit ferro in linea inulte graſſaturum, expedito, & facili per viciniam urbis receſſu; ſi longius ſpatium interjiceretur, eundem circumvallationis effectum fore, & majorem militi Regio ſecuritatem*; *erumpentem in longinqua legionarium dum regreditur, haud ægre alariis circumvolvi poſſe & opprimi.* Ad injecta Oceano fræna obſtupuit, Richeliique Cardinalis ſedulitatem miratus eſt: dubius quid magis ſtupendum in tanto viro, quod Eccleſiæ lumen, ut Cardinalis, quod Galliæ columen ut regni adminiſter, aut quod belli prototypus erat, ut imperator: ducto capiendæ Rupellæ omine, ex diligentia & fide operantis; palam gratulatur, clam indignatur velut æmulo. In Hiſpaniam redux Regi Catholico autor eſt, ſubſidio Rupellanis expediendo. Memorant Spinolam nunquam in conclave Catholici Regis vocatum, quin ſtatim, qualiacunque proponerentur, in hæc verba ſententiam promeret;

Le Marquis de Leganez.

La Ligne de communication.

meret; *Ego Rupellam liberari oportere exiſtimo.* Neſcio an ea cauſſa fuit, revocandi Friderici Toletani, quem Rex Catholicus cum ingenti claſſe in Chriſtianiſſimi Regis ſubſidium miſerat. Conſtat in littora minoris Britanniæ appuliſſe Hiſpanos,& quo momento conjunctis cum Gallo copiis irrupturi in Anglos ſperabantur, cauſsâ indictâ mutaſſe ſententiam: quandoquidem à data nobis fide diſcedere ſuſtinebant, ſatius ipſis fuiſſet Anglicanæ claſſi ſociari,& liberationem Rupellæ aperta vi tentare, in quam ſecreta factione inclinabant: periculoſum eſt in magnis negotiis hæſitare. Dubio Hiſpano Rupella capta eſt, excitaque haud injuſte Chriſtianiſſimi Regis ira in ancipitem. 1628. *Bretagne.*

Iam quartus à prima obſidione menſis trahebatur, cum Rex expeditionis tædio longioris, Lutetiam iter molitur. Cardinali Richelio, ſub Generaliſſimi nomine omne terra marique imperium creditur: ſub illo imperitabant alternis, Engoliſmenſis, Baſſompetrus, & Schombergus. Erant qui Cardinali obſtreperent ex procurato Regis abſceſſu, quaſi ſolus ipſe belli imperium affectaret, & captæ urbis gloriam: convicit mendacium, reditus Regis ineunte Aprili promptior quam ſperatum. Poſtquam redierat placuit ex vetere more mitti fecialem ad oppidanos, denunciandæ urbis ruinæ, niſi actutum deditionem facerent; ivit fecialis habitu violaceo, diſtincto liliis aureis ſago, oblongo ad manum bacillo,cetera inermis: præibant tubicines regii aureis item liliis variati, tubis ad manum argenteis,unde pendulum Galliæ ſtemma.Poſtquam muro ſucceſſerat fecialis interrogatus quid vellet,reſpondet,*ſibi cum Guitone urbis præfecto rem eſſe quæ ad vitam ipſius,& ſalutem civium ſpectat.* Paulò pòſt erumpit militum globus è vallo, abigendis qui propius muro ſucceſſerant; hæret in veſtigio fecialis intrepide, minaturque audentius. Poſtmodum deſperato Guitonis adventu urbem diris devovet, excidiumque à Rege notum facit ſcripto, quod nemine oppidanorum accipiente palo affigit ipſe, & abit. Memorabile eſt quod de Guitone circumfertur: obſidione jam incœpta,communi oppidanorum ſuffragio præfectus urbis renunciatus, obſtat electioni acriter: inſtant cives, rogantque enixius, acceptum ut habeat munus in quo ſita eſt Rupellæ ſalus; evictus tandem pugionem exhibet; *Et quando,* inquit, *cogitis me ut regam urbem veſtram,hunc*

Le Cardinal de Richelieu, Generaliſſime devant la Rochelle.

Guiton Maire de la Rochelle.

1628. *pugionem in loco publico appendi volo; ea conditione ut quilibet è populo hocce ferro occidat me, quo momento in urbis deditionem audiar inclinaſſe: ceterum quo ſit æqualitas inter cives, peto ut mihi fas ſit eodem pugione eum tranſigere, quicumque tandem primus dixerit, dedi oportere Rupellam:* acceptam habent municipes conditionem. Ipſe ſublata in cœlum dextra, firmat ſacramento fidem; nec fefellit.

Intendebantur in dies inedia & fames, cum affertur in procinctu eſſe Anglorum ſubſidium; ſtatim expaſſa ſummis turrium faſtigiis ſigna, ſtatim exploſa è muris tormenta bellica; ſtatim exauditæ collætantium voces: inſtruebatur in prælium claſſis noſtra,& ecce exploratores renunciant, dilapſum hoſtem vela in altum facere. Acceſſerat proxime ad claſſem noſtram Comes Embius explorandæ viæ magis quam prælio committendo: neque enim Anglis pugnæ copia à Rege ſuo facta, niſi poſt Bukingami adventum, qui, prima quaque die claſſe prævalida venturus ſperabatur: quo minus veniret fecit ſicarius à quo dira proditione occiſus eſt: rem altius repeto. Poſtquam Bukingamus ex triſti in Galliam expeditione redierat; intenditur in ipſum invidia quam ante acrius: dicitur à parlamento dies reo, qua purgaret crimina, aut pœnam lueret: arguebatur *peculatus, flagellatæ annonæ, perduellionis, oppreſſi populi, belli demum contra leges moti in Chriſtianiſſimum Regem; non decretum in parlamento bellum, in hoc contra leges Regni peccatum; non denuntiatum hoſti, antequam moveretur, in hoc violatum jus gentium, & fidem publicam*: his addebatur labes ex Arminiana ſecta, cujus in Anglia fautor audiebat, & credebatur. Qui metu parlamenti anno exacto bellum Regi ſuo ſuaſerat Bukingamus, etiamnum durante metu, in bellum autor eſt: ſperabat impunitatem fore per arma, aut dilationem judicii; adhærebat Sereniſſimus Rex Bukingamo innocenti, aut reo, omnium ſanguine unius fortunæ litari neſcius, aut diſſimulans: ſæpe à parlamento actione de exhibendo reo pulſatus, exceptione dilatoria vitavit judicium, diſſimulatione & patientia actorum temperare audaciam ſatius habens, quam iraſci (precariò regnant Reges in Anglia.) Interim claſſem ſedulò inſtruebat, ſperans ubi vela in altum dediſſet Bukingamus, finem invidiæ fore. Poſtridie vela facturus erat; cum Felto centuriæ legatus incautum ferro necat: hærentem vulneri mucro-

Embj.

Felton.

mucronem exemiſſe fertur ipſe Bukingamus percutiendo 1628.
qui jam dilapſus erat, verba morientis ultima hæc, in ſicarium; *Ah! canis, mene ſic necas?* Tantus erat omnium ordinum concurſus videndo in abſceſſu Bukingamo, ut dilapſus Felto falleret circumſtantium oculos; erubuit ex fuga percuſſor, ſeque ſponte & ultro exhibens, *Me me*, inquit, *adſum qui feci; mihi debita Regis libertas, & populi*: hærentibus qui circumſtabant & dubitantibus; *Ego*, inquit, *in Bukingami ſtomachum pugionem alte impreſſi, & ne quis gratis à me id dictum exiſtimet, faciet me collati in populum beneficii manifeſtum pugio, capulo eburneus, anceps, & brevior.* Tota Bukingami familia in percuſſorem irrumpebat, cum interceſſit Carletonus noxium caput patibulo vindicans: rogatus quanam ex cauſſa innocentem necaſſet, negavit *innocentem eſſe qui opprimebat populum, qui tyrannice incumbebat Regi, qui tot cives injuſto perdiderat bello, ſibi privatim eſſe quod juſte queratur: centuriæ legatum ſe, etſi munere defunctus optime, nunquam in primum ejus centuriæ munus vocatum, quamvis pro lege militari ſubſtitui debuit præfectis bis, terque cæſis*: adjiciebat, *non ſolutum ſibi ſtipendium diſtractâ in pravos uſus pecuniâ publicâ.* Quanta hominis contumacia! veritus ne à Bukingami familia poſt cædem patratam ſtatim occideretur, ſubſtituerat voci interceptæ ſchedam galeri cingulo implicitam in hæc verba; *Non ambio laudem ex facto memorabili, unus ego ultor omnium fui; ſui cenſores ſunto qui hæc legent, non præcones mei: odi laudem impuro ab ore. Flagitioſi eſtis, eoque in hanc diem excæcati omnes: ignavus eſt, mentiturque ſe nobilem, aut militem, quicunque imbelli metu negat victimam ſe Deo, Regi, & patriæ.* IOH. FELTO. *Actum Santuicha.* XXIII. *Auguſti*, M.DC.XXVIII. Hic Bukingami exitus. Felto non multò pòſt publico judicio capite plectitur: nec defuere qui cauſſæ Anglicanæ Martyrem, ex percuſſore facerent.

Carleton.

Bukingamo ſubſtituti procurandæ expeditioni Comes Linſerſius, Comes Mortonius & Milordus Monjoyus: Linſerſius ſummo jure præfectum agebat, Mortonius & Monjoyus legatione fungebantur. Ineunte Autumno vela in altum dantur: primum agmen ſub Subiſio & Lavallio, Galli compoſuerant; poſtremum Angli; médium onerariæ omni commeatu graves. Vigeſimonono Septembris Rex inſulæ claſſis advolvitur: poſtridie pugnatum eſt, occaſione

Linſers. *Morton.* *Monjoye.* *Soubiſe.* *Laval.*

1628. ex autumnali æſtu opportuna, qui, cum omnium maximus ſit, ſperabatur, fore ut ſummo repaguli faſtigio emineret fluctus. Signo ab Anglis dato, Rupellani pars ſcaphis, pars cymbis majoribus erumpunt, remiſque concitant ſulphure ac bitumine illitas naves, ſaxis & arena oneratæ ad puppim, haud parum prorâ eminebant, in qua omne ignis artificium fuit: ſtante opportune vento proræ conceptum ignem communicabant navibus noſtris ad quas proxime acceſſerant, latiuſque effundebatur incendium, niſi continua tormentorum diſploſione ſubmergerentur naves incendiariæ: dein tota prælii moles converſa in Anglos, applicaverant novo commento ſingulis ex abiete trabibus tormenta ſingula hiatu magno brevia, non prius ignem conceptura, quam in repagulum, aut in naves impingerent; fluctuabant nullo rectore, æſtuque impellente temere agebantur; ſubſequebatur, qua viam aperuiſſent, irruptura claſſis: innatavere machinæ donec in obſtantia niterentur: diſploſæ demum majori fragore quam damno; navis unius alvum aperuit ictus impræviſus, quæ Gallis ex centum machinis una omnino jactura fuit: nituntur magno in viam impetu Subiſius & Lavallius primi ductores agminis, proximeque ſuccedunt repagulo, ſed tam infeſta ab utroque littore diſploſio erat, tanta hominum tranſitui obſtantium pertinacia, tam ſolida oppoſitæ molis compages, ut exactis in prælium quatuor horis relabentem æſtum ſequerentur. Paulò pòſt recipit ſe inimica claſſis in Ream Inſulam.

Brullons. Petards.

Iam annus ab urbe obſeſſa volvebatur, omnia in eſum obſeſſis defecerant, & manebat ferocitas: erant inter cives qui deditione legitima vitam redimi oportere contenderent; prævalebat Guito ſeditionis caput, huic adjuncti Paſtores, unaque Ducis Rohanæi mater & ſoror. Seditionem ex penuria frumenti excitam (quæ jam tota urbe exarſerat) reſtinxiſſe fertur alter è Paſtoribus, convocato in plateam omni populo & compellato in hanc ſummam; *Etſi Angli receſſerint, prima quaque die redituros; inſtare hyemem, imminere pluvias & ventos quibus concatenatæ naves, & repagulum mari oppoſitum disjiciantur; hæc omnia hominum opus eſſe: Pharaonem qui in curribus, & in equis gloriabatur ſubmerſum undis dum Dei populum opprimit: ſperandum in Deo qui per maria præbuit amicam manum Iſraëli, qui manna pa-*

vit

vit in deſerto populum ſuum ; qui convertit petras in ſtagna aquarum, qui pueros in fornace ardente placido rore aſperſit ; denique qui corvo charitatem inſpiravit qua prophetam fame exhauſtum aleret, ſalutem ex inimicis procuraturum urbi ſuæ ſi in ipſo ſperaverit : non deeſſe providentiam Deo ſi fides homini non defuerit. Dein ad Guitonem converſus : *Hic*, inquit, *vobis Moyſes eſt, illi lex à Deo data qua regat Iſraëlem, utar Euangelii verbis ; Quacunque dixerit vobis facite , hic eſt in quo ſibi Deus bene complacuit , ipſum audite.* Ad hæc Guito declinata molliter laude ; *Non eſt*, inquit , *tanta deſperatio rebus noſtris quanta Iſraëli in deſerto : ſubſidium quod ſperamus in littore noſtro eſt ; non eadem ſemper fortuna in bello : tentavit ſemel tranſitum Anglus , & repulſam paſſus eſt pro peccatis noſtris;tentabit iterum & perrumpet pro gloria Altiſſimi : brevem eſſe moram pro libertate, pro religione , pro vita : quo res cunque caſura ſit , utrinque præſens imminere periculum, ex fame ſi perſeveratur , ex furca ſi urbs deditur : quanto dignius eſt in libertate mori ex facto glorioſo, quam in furca finire ex imbelli actu,tanto præſtare deditioni,legitimam defenſionem. Denique victimam eſſe populum Rupellanum Richelio Cardinali , cujus ambitio & omnis gloria, exſtirpare Euangelicam fidem,quam vocat hæreſim.* Plura parabat cum matrona, Domuſnovani uxor ; *Quid*, inquit, *ventri fabulas narras homo perdite ? fame langueſcimus , inediâ extinguimur nos, quorum fortuna inter primas erat in urbe : dies jam decimus quintus agitur, ex quo panem non vidi, ego cujus in hanc diem domus omni commeatu abundans fuit. Laborat & maritus meus eadem alimenti penuriâ : at forte conſtantiâ vinceretur iſta calamitas , niſi & fame extingueretur iſte infantulus cujus nutricem hodie exhauſit fames. Mures,canes, equos, dira in ventrem neceſſitate comedimus , quid aliud ſupereſt, quam ut humanæ carnis eſu memorabile poſteritati faciamus Guitonis nomen , cujus æternitati ſtudemus omnes ? ille memorabitur cum laude qualem meruerit effrænis patientia, ſilebimur nos ; nec vita amiſſa reparabitur etſi vehementer laudabimur. Sed quid humanam carnem in eſcam memoro, quæ jam deſiit eſſe caro ? Et id nobis ſolatium ademit dira fames ; pelle arida circumducimur; omnes pellis & oſſa ſumus, nihil ultra. Inſepulta cadavera paſſim in urbe jacent non impietate , ſed debilitate ſuperſtitum ; nemini noſtrûm vires ſuppetunt*

Maiſonneufve.

1628. *petunt efferendo cadaveri, aut effodiendo ſepulcro. Quadringentos quotidie necat fames: qui adhuc ſpirant horrore cadaverum inſepultorum in ſepulcra parentum nituntur, & hic manent, non alio ſolatio, quam quod aſpiciunt ſe cum ſuis ſepultos antequam mortuos. Quæ cum ita ſint, quid moramur? quin ad Regem confugimus? quantacunque barbaries erit apud hoſtem, ſi exuimus pertinaciam, pauci expiabimus; ſi perſtamus, nemo poſt triduum ſuperſtes erit.* Ad hæc commota acrius ſeditione, aſſurgere virago, ſuggreſſaque propius, percutere acerba manu matronæ genam: ſtatim itum ad verbera; matronæ familia, & amici in viraginem turmatim irrumpunt, nec deerant illi defenſores: ſciſſum in varia ſtudia vulgus pro diverſis affectibus agebatur, cum Guito immiſſo militum globo ſeditionem in tempus reſtinxit. Poſtridie Perroti præfectus (id nomen erat quartæ urbis regioni) panem à Guitone ſibi, & militi ſuo depoſcit quam ante audacius; protelante Guitone: *Si*, inquit, *momento tardabitur panis, intromittimus regios qua parte excubamus*; ſedata tenui pane ſeditio.

Iam menſis volvebatur ex quo deſierant pane veſci, nedum vulgus, ſed & præcipui oppidanorum; canum & equorum carnes in hanc diem carô venales deſierant vendi, quia plane defecerant: Robanæi mater, & ſoror, omniſque ipſarum familia, quatuor equos, quorum erat ad rhedam uſus, ſale & pipere reſperſos pani ſubſtituerant, totoque bimeſtri, equina carne expleta fœminarum principum fames. Defecerant oppidanis quicquid in urbe animalium, feles, mures, canes, & equi: fames ultima veteribus animantium coriis explebatur, calceamenta, crepidæ, ocreæ, coria longo uſu exſiccata, ipſæ ſoleæ, impuro pedum & luti contactu fœtidæ, miſſæ in lebetes, infuſa largius aqua maceratæ, molleſcebant; dein ubi igne ſubmiſſo efferbuerat liquor bovino ſevo reſpergebantur, mollitaque duritie tranſibant in eſcam. Vbi defecerat robuſtiorum pellium uſus, fiebant edulia ex pellibus agniculorum aridis, & exhauſtis, quæ pro ſcribarum uſu tranſierant in pergamena: hic parandi edulii modus erat; gelida deterſæ pelles in ollam mittebantur, ebulliente aqua caleſcebant, attrita calore pellis aquam condenſabat, donec liquefacta materies in pulmentum tranſiret, quod rariore ſaccharo reſperſum in deliciis habebatur,

tur,

tur, donec Notariorum inſtrumenta deficerent. Hæc Rupellæ calamitas, hic toto trimeſtri cibus fuit. Pòſt exhauſta fame oppidanorum, aut militum tredecim millia (in pugnam invalidis qui reſtabant) nemo ambigebat, ſi Rex univerſis copiis irrumperet, ſtatim expugnatum iri à nemine defenſam urbem; cum miles & oppidani turmatim in Guitonis ædes irrumpunt, minisque atrocibus imperant ut urbem dedat; ille dediturum ſe negat: irent ipſi & dederent: idem Paſtores, Rohanæique mater & ſoror. Prævaluit vulgus. 1628.

Sub finem Octobris mittuntur ad Regem quatuor Oratores paci & veniæ impetrandis: Richelio Cardinali exhibiti, poſtquam audierat pro Secta omni paciſci velle, remittuntur hoc reſponſo; *Indecorum fore victori Regi pacta cum ſubditis ſuis inire velut inter æquales; ſi ex perduellione & contumacia petetur venia, futurum ſe interceſſorem pro milite & oppidanis, quorum aliàs deſperata eſt ſalus.* Quanta urbi ſuperbia! in extremis agens, pro Secta omni paciſci affectat, autoritati in finem retinendæ, ſibi ſat fore putat ſi morietur domina qualis vixerat.

Poſtridie duodecim oppidani pleniore quam ante poteſtate Regi exhibentur, poſtquam de omnibus cum Richelio Cardinali convenerant; provoluti in genua compellant Regem in hæc verba, Goutano Advocato proloquente. *Qui ex obſcuro carcere, ubi diu captivitatem tulit in liberiorem auram traducitur, caligantibus oculis ſuſtinet ſolis radios, fulgore perſtringitur improviſo: nos fati malignitas noſtri carcere & caligine afflixit in hanc diem, quid mirum ſi ad ſolis Gallici aſpectum caligamus? Abierant nobis in deſuetudinem radii, quibus fulgore inſolito illuſtras Galliam, & (quanquam Gallis omnibus altæ erat dies ſub tanto ſole) immergebamur tenebris fato noſtro, verius dixerim nequitia, proditione, perfidia. Bene eſt nobis quod tandem aliquando illuſtramur ſole, & ſole Gallico, cujus zodiacus erit Europa omnis, ſi quid preces noſtræ erga Deum, & vota valent. Adoret in hoc ſole juſtitiam quicunque volet, nos clementiam in illo adorabimus, cujus praenuncius eſt placidus iſte aſpectus, quo in ſpem vitæ & libertatis erigimur. Ita eſt, Domine! erigimur in ſpem vitæ & libertatis aſpectu tuo, felices ſi pœnitentia diluetur memoria criminis, quo tibi rei ſumus & Deo.* Ad hæc Rex;

1628. *Veniam do, ſi datis ex animo fidem, nec deero urbi veſtræ, ſi non defuerit ipſa ſibi.* Hæc ubi dixerat, jubetur Herbautius, Regi ab Epiſtolis, diploma noxæ liberatorium legere in hanc ſummam; *Rupellani agnito errore ſuo, veniam à Rege petunt, fidem & obſequium renovant, nulla cauſſæ cognitone obedientiam promittunt; fidei præſtitæ & obedientiæ promiſſæ primus actus urbis deditio, quam ſine conditione victori mancipant. Rex miſericors oppidanis, ultro & ſponte vitam, libertatem, & bona permittit.*

Inſtruitur oppipare menſa, ingurgitant ſe famelici Oratores omni cibo: non primis, non ſecundis ferculis eximitur pertinacior fames, ſorbentur vix oculis delibatæ epulæ, avidius pro ſtomacho jejuniis elangui, indulgetur largius genio, auget laſciviam generoſum inter dapes vinum, præbibitur Regi & Richelio Cardinali ſoſpitibus. Memoriæ traditum eſt commiſſum ab Oratoribus Rupellanis clanculò ſine injuria furtum, quantum peræ capacitas tulit, diſtractiſque in officia triclinariis, ſurrepto clam pane, familiæ quemque ſuæ proſpexiſſe, ſuſtinendæ in craſtinum famį.

Poſtridie præſidiariæ cohortes Gallica & Helvetica tota late urbe diſtribuuntur; Regi occurrens Guito cum præſidio militari quo, durante obſidione ſtipabatur, jubetur faceſſere, neſcius coram principe nemini præſidium eſſe; ignorabat Reges & jura Regum in perduellione natus homo & contumax. Sanè ſi Regi militaſſet, dignus erat cujus nomen tranſiret ad poſteros quali, & quanta laude heroës memorantur; abſceſſit, neminique poſthac viſus eſt, ſolitudine poſt caſum illuſtrem affectata. Proſpectum fami publicæ largitione regia, diſtributique per urbem panes pro neceſſitate municipum: poſtridie apertis cauponis nedum neceſſaria in vitam alimenta, ſed & ipſa famis irritamenta more Gallico venum eunt. Nova hîc peſtis, neſcio an fame deterior; ingurgitant ſe famelici homines, &, quæ ſenſim refici debuerant vires, fatiſcunt, naturâ obrutâ dum præcipitantius reparatur. Reconciliantur Baſilicæ, celebratur primum ſacrum, Cardinale Richelio operante. Poſt prandium Rex urbem triumphans ingreditur, ſtipant Engoliſmenſis, Baſſompetrus, Schombergus, Aleſius, Harcurtius, Marilhacus, Neſlius, unaque mille nobiles, promiſcuis & confuſis de more ordinibus. Ibat ante Regem Cardinalis Richelius unus. Prætereunte Rege

Engouleſme. Baſſompierre. Schomberg. Alez. Harcourt. Marilhac. Neſle.

Rege proſternitur in genua populus, clamatque in hæc eadem verba, ex præſcripto; *Vivat Rex, qui miſericordiam fecit in populo ſuo.* In templo D. Margaretæ decantatur hymnus SS. Ambroſii & Auguſtini, habeturque concio à Suffrenio Ieſuita, viro pientiſſimo ſub hoc themate; *Perſequar inimicos meos, & comprehendam illos, & non revertar donec deficient*, quod à Davide in Philiſtinos dictum, Ludovico applicabatur de Rupellanis triumphanti. Rohanæi mater, & Anna ſoror, conſtantia memorabiles, urbe abactæ ſub Launæi cuſtodia Niortium relegantur (is Scotici præſidii legatus erat.) Tradit Rohanæus in Commentariis ſuis, ſcriptas in carcere à matre ad ſe litteras, quibus ſubmonebat, *captivam ſe cum filia, ſed non ideo à prima conſtantia degenerem; ſibi integram in vinculis animi libertatem eſſe: perſtaret ipſe qua virtute cœperat, nec haberet litteris fidem, ſi quas ad ipſum ſcripſerit cauſſâ deſertionem, aut quicquam imbelle continentes: vim fore quandocumq; à prima virtute ſcripto diſceſſerit.* 1628. *Niort.* *Launay Lieutenant de la garde Eſcoſſoiſe.*

Anniverſaria erat defunctorum memoriæ dies, quæ primo Regis in urbem ingreſſui ſuccedebat: transferri placuit lugubre feſtum, quo ſolennius ſupplicationes publicæ haberentur: poſt ſacrum operante Archiepiſcopo Burdigalenſi celebratum, circumfertur per urbem Corpus Chriſti; umbellam bacillis quatuor ſuſtinebant Dux Engoliſmenſis, Comes Alesius Principes: Mareſcalli Baſſompetrus, & Schombergus: ſequebatur Archiepiſcopum Rex, Regi proxime imminebat Richelius Cardinalis unus, qualis pridie in ingreſſu (affectabatur in omni loco unitas, quo nemo in comparationem veniret) periſtromata aulæ regiæ, & omnis aulicorum ſupellex illuſtrabant vicos, rem Rupellæ non antè viſam: ſub veſperam erigitur victori Chriſto trophæum, Cruce loco eminentiſſimo affixa cum hac inſcriptione; *Fuſis terra marique Anglis, fractis Sectariorum partibus, victa ſubditorum rebellantium pervicacia, vero Dei cultu reſtituto, Oceano compedibus vincto, Rupella in deditionem accepta, dubium majore clementia an fortitudinis exemplo, Regibus & principibus fruſtra conjurantibus, victor exercitus Deo Optimo Maximo, & Ludovico XIII. Galliarum, Navarræque Regi invictiſſimo, Pio, Iuſto, Triumphatori, hoc monimentum ſacravit, principibus decus, terror hoſtibus, applauſus Gallis, exemplum poſteris, Orbi univerſo portentum.* *Duc d'Engouleſme.* *Comte d'Alez.* *Mareſchaux de Baſſompierre, Schomberg.*

Vidi

1628. Vidi ego per hæc tempora Rupellanæ obſidionis in ænea tabella imaginem, in qua accurate expreſſum erat omne urbi capiendæ terra, marique artificium; hîc moles lapidea alveo tranſverſalis, hîc ex ſubmerſis navibus ſcopuli, hîc repagulum fluctuans, hîc foſſæ & munimenta circum urbem, hîc in utroque littore diſtributa propugnacula, cum inſcriptione quam manus ignota mihi, certe Richelio Cardinali amica appoſuerat, in hæc verba.

LVDOVICO XIII. REGNANTE.
ARMANDO CAR. ADMINISTRANTE.
PRINCIPIBVS EVROPÆIS FRVSTRA
IN GALLIAM CONIVRATIS.
INIECTA OCEANO FRÆNA.
RVPELLA CAPTA.
HÆRESIS CONCLAMATA.
OBSTVPESCIS, ET MIRACVLI AVTOREM QVÆRIS?
NON EST VNIVS HOMINIS TANTVM OPVS.
DVO SVNT.

Ludovicus fecit. *Armandus invenit.*

Magnifica inſcriptio, ſi abeſſet ſubditi cum Rege ſuo comparatio (erat hæc temporum labes, ut poneretur è regione Ludovici Armandus.) Æquantur ſolo munimenta & muri, hodieque pagus eſt ubi Rupella fuit. Quanti rebus Gallicis momenti Rupellæ deſolatio; annis mox ſequentibus trademus: primus hic lapis, in quo fundavit Cardinalis Richelius autoritatem quæ exemplo caruerat in hanc diem; hinc ruina Calvinianæ Sectæ in Gallia; hinc minutio dominationis Auſtriacæ in Europa; læta Gallis victoria, ſi maneret libertas, qualis erat Rupella ſtante.

Diſtra-

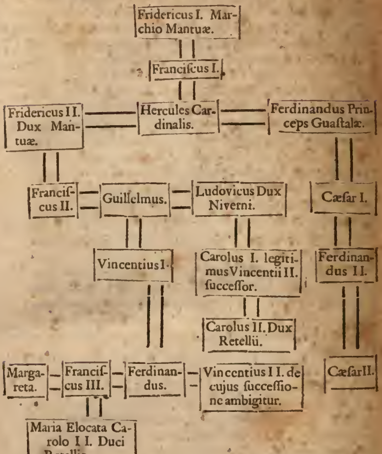
Diſtracto in obſidione Rupellana Rege Chriſtianiſſimo; affertur Vincentium II. Mantuæ & Montis-ferrati regulum fati legem impleviſſe, motamque ſtatim ab ejus exceſſu, de ſucceſſione controverſiam inter Sabaudiæ Ducem, Cæſarem II. Guaſtalæ Principem, & Carolum Gonzagam Clivium, Niverni Ducem. Sabaudus renovabat veterem de Monte-ferrato litem ſæpe motam, ſæpe Summi Pontificis, Regumque Chriſtianiſſimi & Catholici interventu ſopitam; Cæſar Guaſtalæ Princeps in ſucceſſione Mantuana potiorem ſe Niverno contendebat; quia *cum uterque è gente Mantuana oriundus eſſet, deficiente recta Friderici* II. *linea, debebat recurri ad lineam Ferdinandi Guaſtalæ Principis proavi ſui, ejuſdem Friderici fratris*: addebat in ſupplementum: *Ludovicum Gonzagam Clivium, patrem Niverni Ducis, contra Imperatorem feudi Mantuani Dominum militaſſe olim, quo factum ut omnis ab ipſo progenies feudo carere debeat ex perfidia clientis in Dominum, quæ* felonia *dicitur*. Huic Imperator, & Rex Catholicus, odio Gallicæ in Italia dominationis favebant: ipſe Sabaudiæ regulus non abdicabat penitus ſpem ſucceſſionis Mantuanæ ex capite Mariæ neptis ſuæ, *negans in eo feudo legem Salicam valere, eoque contendens Mariam Franciſci* III. *filiam ex recta linea deſcendentem tranſverſalibus potiorem eſſe*: & liti accedebat Margarita Vincentii primi filia, Henrico olim Lotharingiæ Duci elocata, nunc vidua: jura contendentium ſequens indicabit tabella.

1628.

Prince de Guaſtale. Gonzague de Cleves, Duc de Nevers.

TA-

TABELLA GENEALOGICA GENTIS MANTVANÆ.

Supervacuum foret & extra res noſtras accuratius memorare controverſiam inter Principes motam pro ſucceſſionibus Mantuæ & Montis-ferrati, quæ lis mage armis conteſtata quam ex lege. Nemo ambigebat de jure, tota in facto controverſia, cujuſnam cauſſa armis prævalitura eſſet. Vincentius in extremis poſitus Nivernum ſucceſſorem ſuum pronunciat, addit *optare ſe quo tranſeat in unum caput fami-*

milia omnis, ut Maria neptis ex fratre, Duci Retelliorum ejuſdem Niverni filio nubat. Indigenarum inclinatio pro Niverno erat, pauci Guaſtalæ partibus favebant, & ſi abeſſent ſubſidia Auſtriacæ gentis, ipſo naſcentis belli exordio opprimebatur Princeps, Niverno impar; certe cum eo ſubſidio longe prævalebat. Mariam ex filia neptem Dux Sabaudiæ negabat, in fœdus nuptiale cum Duce Retelliorum tranſituram, quia ipſam confirmando magis, ac magis juri ſuo, Mauritio filio Cardinali deſtinaverat; fore ſperans, ut jure juri addito tranſiret ſine controverſia in gentem ſuam Marchionatus Montis-ferrati; parum ambiebat Ducatum Mantuæ, ſi Marchionatu potiretur. Rex Catholicus & Sabaudiæ Dux (etſi aliunde diſcordes erant) in Niverni caput convenerant. Cordubenſis, Mediolani prorex, delecta habito militem armat, Mediolanoque, ex improviſo irrumpit in Montem-ferratum: Marchio Beuvronus (de cujus duello ante diximus) promerendæ offenſi Regis gratiæ, Caſalis defenſionem ſuſcipit (urbs eſt Montis-ferrati caput, Europæarum arcium princeps, aut inter principes) præſidium in urbe militare quatuor legionariorum millia, quadringenti alarii Monſerratenſes, his accedebant quingenti Galli. Cordubenſis, Chriſtianiſſimo Rege in expeditionem Rupellæ diſtracto, accingit ſe in obſidium Caſalis; Sabaudus Trinum, Albam, Moncalierum, Nicæam paleæ (urbes in Monte-ferrato ſitas) dolo, aut vi expugnat, tandemque eo ventum, ut ſupereſſet ex toto Marchionatu, Niverno ſucceſſori legitimo una Caſalis, Epiſcopus Mantuanus in Cæſaris aulam à Niverno delegatus, Mantuani Ducatus, vicario nomine inveſtituram rogat nondum petitam à Niverno, quod imprudens omiſerat, unde belli in vaſſallum moti, Imperatori color: negat Cæſar procuratori beneficium; excuſat procurationem Nivernus ex bello quo opprimitur, Retelliumque filium mittit, fore ſperans ut ex capite Imperatricis agnatæ ſuæ obtineret gratiam, quam in eam diem Imperator diſtulerat; gratia omnis quam debuit Imperatrici fuit libertas Retellii principis, quem Imperator contra jus gentium in aula ſua detinebat. Hæc inter in Italiam à Chriſtianiſſimo Rege Gurqnus extra ordinem delegatur; ſumma legationis erat, quoquo modo protelare negotium: omnis Gallorum & Mantuani ſpes in cunctatione, & mora; ea cauſſa fuit cur

[Margin: 1629. — *Gonçalez de Cordoüe.* — *Beuvron.* — *Trin.* — *Albe.* — *Moncalier.* — *Nice de la paille.* — *Guron.*]

1629. cur acrius urgeret obſidium Cordubenſis. A Gurono cum Sabaudo multis actum, queis à confœderatione Hiſpana diſcederet; propoſita matrimonia duo, nempe Margaretæ ipſius filiæ cum Niverno Duce, & Mariæ ex eadem filia neptis cum Retellio Principe: reſpuit utrumque Sabaudus, filio Cardinali Mariam deſtinans; quod ante diximus: propoſita demum diviſio Montis-ferrati; ut capta ille retineret, reliqua Niverno cederent; acceptam habet eam conditionem Sabaudus; intereaque indicta armorum ſuſpenſio, donec Chriſtianiſſimus Rex & Catholicus conventionem approbaſſent; ea ſuſpenſione habebat intentum Guronus: interceſſit Cordubenſis negans bello abſtinendum, niſi ante Caſalis deditur. Guronus legati nomine permiſſu Cordubenſis Caſalim ſubit, firmatque oppidanos & militem; militi ſtipendium mutuatâ à Iudæis pecuniâ numerat, oppidanos recreat ſpe venturi ſubſidii, quod in Gallia Rex Chriſtianiſſimus expediebat maximum. Marchio Beuvronus more Gallico infeſtabat hoſtem crebris eruptionibus, quod illi tandem in exitium vertit: valla, queis urbs cincta, perruperat, inque hoſtium caſtra penetraverat immenſa Hiſpanorum ſtrage, cum glande ad jugulum petitur: vita illi ſuperſtes à vulnere quantum ſatis abluendis ſacramento pœnitentiæ culpis; non poterat mori glorioſius, non ſanctius.

Nivernus parandæ in bellum pecuniæ feuda quæ in Campania habuit opima & illuſtria vendit; hinc ſtipendium militi lecto in Gallia: octo legionariorum millia Marchioni Vxelio permiſſa accingunt ſe in viam; lætæ acies, donec ad fauces Alpium ventum; intercludit omnem aditum Sabaudiæ Dux, unaque cum filio Pedemontii Principe obſiſtit tanta vi, ut ex millibus octo, nemo in Italiam penetraverit. Deſperatæ res erant, cum Rupella tandem deditionem facit: urbe dedita diſtribuitur in hyberna miles, Rex Lutetiam redit. Hæc inter miſſus ad Regem à Gurono nuncius monet, *res Niverni Ducis in extremum diſcrimen veniſſe; urbes Montis-ferrati omnes à Sabaudo captas, unam adhuc obſtare Caſalim (niſi actutum proſpicitur) mox dedendam: caſum Marchionem Beuvronum, commeatum & ſtipendia deſiderari.* Non omnibus una ſententia fuit in Conſilio Regis. Regina parens, Cardinalis Berullius, & Procancellarius Marilliacus, cauſſâ Niverni abdicatâ, poſt tot labores

Vxel.

pace

pace fruendum clamant: *Satis eſſe Chriſtianiſſimo Regi ex victoria Rupellana; domitam Sectam, proſtratam rebellionem, expugnatam æmulam Regum urbem: quid ultra petitur? Exhauſtum longa obſidione militem vix parem fore ferendis armis;in expeditionem tranſalpinam per rupes avias & abruptas iter eſſe: inhoſpitas adulta hyeme Alpes; montibus ſuperadditos ab alta nive montes, per quos nullo tramite via incerta paſſim & periculi plena: æquari per nivem, montibus præcipitia, quæ ipſos indigenas fallant; vaſtum per milliaria quinquaginta deſertum; efferа fore & horrida quæcunque progreſſuris natura objiciet. Si impervium iter militi expedito, qui impedimenta, qui annona, qui vehi poterunt arma? centena equorum millia vectura vix ſuffectura: recentem militem plane fore imparem expeditioni, quanto magis delibatum? vix Autumno ſperari poſſe tranſitum, quid horrida hyeme? nemine obſtante montes eſſe impervios, quid Hiſpano & Sabaudo, impediendo tranſitui conjuratis? Non producendos in triſte exemplum Annibales & Cæſares vetera exempla, quibus (etſi nemo obſtaret) exitioſus tranſitus fuit: nova calamitate Marchionem Vxelium monere impervias eſſe Alpes maxime ſi opponitur miles: in via defeciſſe nuper octo Gallorum millia etiam adulto Autumno; quid ſperandum per horridam hyemem? Sat bello datum, ſat afflictum omni tributorum genere Galliam; magna eſſe momenta concordiæ inter Chriſtianiſſimum Regem & Catholicum, neque temere violandum fœdus ſancte initum, & religioſe ab Henrico IV. magno politico cuſtoditum:* hæc Berullius Cardinalis, hæc Marilhacus Procancellarius, hæc tædio belli aula omnis. Cardinalis Richelius contra omnes vindicando in feuda ſua Niverno inſtabat unus, his ferme rationibus: *Ex Rupella capta contra ſpem omnium convinci apertius nihil eſſe Regi ſupra vires, poſſe montium ſupercilia ſuperare, poſſe per glacialia & nives moliri iter qui æſtuanti Oceano impoſuit frænum: neque adeo fractum militem, quin iturus ſit in id belli, quanta alacritate ire in prædam ſolet. Rupellanam obſidionem (etſi longa fuerit) non inter eas expeditiones numerandam, per quas frangi & enervari ſolent exercitus; per annum (quo temporis ſpatio tranſacta obſidio) militem perfunctoriis vigiliis functum, iiſque rarioribus, tecta illi & veſtimenta, annonam & ſtipendium large diſtributa, adeo ut alta velut pace, ſtativa illi* 1629.

1629. *magis eſſe viderentur, in urbe amica quam in caſtris; pro recenti accipiendum hunc militem, niſi quod longa expeditio fecit veteranum. Quæ cum ita ſint, leve à nive obſtaculum fore, per quam præmiſſi exploratores viam haud ægre molientur, ubi uni patuerit ſubſequuturas legiones & alas, hoc certiore tramite quod paſſim tritus erit; inanem eſſe metum ex frigore iis, qui per abrupta incaleſcunt, eundi pertinaciâ: ſi aliquando ex via defeſſus miles ſubſtiterit, ligna affatim his regionibus ſuppetitura frigori abigendo: fomentis in vitam omnibus præterquam frumento & vino abundare Alpes, qualia ſunt lacticinia, carnes vitulina & bovina; frumentum & vinum haud ægre plauſtris vehi poſſe. Denique in hoc bello magis verſari Chriſtianiſſimi Regis cauſſam, quam Ducis Mantuani; ſi Caſalim Hiſpanus expugnaverit, ſtatim dominaturum Italiæ pleno jure, & (ut prædonibus ex præda, intenditur libido in prædam) poſt Montis-ferrati & Mantuæ uſurpationem, inſtiturum Galliæ uſurpandæ, cui jamdudum inhiat. Auſtriacam gentem lætis inſoleſcere ſolitam, & (niſi Chriſtianiſſimus Rex ſeriò armis & conſilio obſtat) mox omni Europæ dominaturam. Nihil peccaturum Regem contra Vervini fœdus, ſi Principi in Gallia nato amicam opem infert, qui ut Nivernus, pro ſubdito; ut Mantuanus, pro confœderato accipiendus eſt: quo jure Auſtriaca gens bellum illi movet, hoc eodem jure defenſionem illius ſuſcipiendam à Rege Galliæ. Spoliati Principis cauſſam agi, qui nedum origine, ſed & inclinatione Gallus eſt, unde omnis in ipſum calamitas. Quia Gallus eſt ab Auſtriaca gente opprimitur, & abdicabitur à Gallis cauſſa ejus? Siccine temporibus noſtris deſinet eſſe Rex Chriſtianiſſimus, quod fuere ipſius deceſſores? Docemur hiſtoriarum monumentis aſylum in Gallia inveniſſe ſemper oppreſſos Principes. Ludovici genibus advolvitur Nivernus, protectionem petit contra hoſtem communem, & patietur repulſam, quam paſſus eſt nemo afflictus in hanc diem? ſi non movet vos commiſeratio confœderati Principis, agitur cauſſa veſtra, proſpicite Galliæ, proſpicite Regi, vobis proſpicite, vos quorum conſiliis præcipua rebus gerendis momenta ſunt. Nondum deſperata eſt cauſſa: ſtat Mantuani ſalus per Caſalim, quæ ſi expugnabitur conclamatum eſt. Appetente vere facilem per Alpes aperiet natura tranſitum, ſed cui bono tranſitus poſt arcem captam? impune graſ-*

graſſabitur in fœderatos Galliæ Hiſpana dominatio, neque tum ſat virium erit Chriſtianiſſimo Regi frænandæ tyrannidi; fruſtra malis proſpicitur poſtquam mora invaluere longiore, recentibus in proclivi remedium eſt. Hæc Cardinalis Richelius in conſilio, Rege coram: perſtantibus Berullio, & Marilhaco in deſertione Mantuanæ cauſſæ quam propoſuerant, Rex & Regina mater in protectionem principis oppreſſi inclinant, captæque Rupellæ præjudicio experti conſilio & opere prævalidum eſſe Richelium, belli curam omnem ejus adminiſtrationi committunt. 1629.

Adulta Rex hyeme in Italiam armata manu progreſſurus, Reginæ parenti cariſſimæ, regni adminiſtrationem permittit actu legitimo: redigitur in acta parlamentorum diploma regium, quo per abſentiam filii, mater regni regens renunciatur. More invaluit apud Gallos, proficiſcente extra Galliam Rege ut ſubſtituatur vicarius, qui *Regentis* nomine adminiſtret regnum. Per glacialia & nives Lutetiâ Rex Trecas venit, Trecis Cabillonem ad Ararim, Cabillone Matiſconem, Matiſcone Gratianopolim: quo minus Lugduno tranſiret fecit epidemia quæ in urbe graſſabatur. Toyraſſio ductandi per Arvernos & Lugdunenſes exercitus cura incumbit, qua præter ſpem per horridam hyemem probe defungitur ſtrenuus vir & providus. Iam in procinctu erat exercitus, cum Valancæus Melitenſis Eques ire ad Ducem Sabaudum jubetur; belli prænuncius, ſi via negabitur Regi in Monferratum properanti: Dux Sabaudiæ implicitus homo & obſcurus, protelare, ſpem tranſitus facere, nihil hærens interea Caſalim expugnandam. Valancæus agnito cunctatione illuſum ſibi, ad Regem ſcribit, *Viam vi fieri oportere, nihil ſperandum gratis à Sabaudo, cui cum Hiſpano Rege alta fœderatio eſt, poſtquam Hiſpanus Caſalim expugnaverit, reliquas Montis-ferrati urbes Sabaudo in prædam venturas, eam eſſe conventionis legem inter ipſos.* Rex ſtatim caſtra moveri imperat, Sabaudiamque ingreditur armata manu; progredienti obviam procedit Pedemontii Princeps ſpecie ſalutandi: poſt mutuos amplexus tergiverſatione vana nectentem moras, dimittit Rex, armataque manu procedit. Itur per glaciem & nives, per rupes, per aggeres oppoſitos, per anguſta vallium, per calcatum hoſtem, donec Suſam teneret exercitus. Rem accuratius memorabo cui

Troyes. Chalon ſur Saone. Maſcon. Grenoble.

1629. vix fidem habitura poſteritas. Suſa urbs eſt Sabaudis, & Pedemontanis contermina; progredienti in Italiam Regi hac iter erat: urbem aperiebat vallis abruptis utrinque montibus arcta, & paſſim aſpera, Sabaudus valido ab utraque parte præſidio inſederat jugum valli imminens, ſumma montium non alio cuſtode muniebantur, quam quem natura poſuerat; quatuor milliarium vallis longitudo, latitudo paſſim inæqualis erat ex ſinuoſis montibus; ſed qua parte extenſior vix faciebat ſtadium; munimentis per ſtata ſpatia diſtinguebatur locus, & claudebatur in utrumque montem protenſo repagulo.

Retranchements. Guitaut Cominge. Le Comte de Verrue.

Vbi primo munimini ſucceſſerat Gallus; Regis juſſu Guitautus Comingius, ad Comitem Verrucæum militiæ Sabaudæ præfectum accedit, amiceque compellatum *jubet à via abſiſtere per quam Regi Chriſtianiſſimo tranſitus; intacta fore Sabaudi feuda tranſeunti, niſi vi obſtiterit via.* Ad hæc Verrucæus audacter; *Quando*, inquit, *manu armata petitur res indebita, armis rei judicium eſto.* Ad hæc Galli ingenti vociferatione irrumpere in munimentum, cui à Gelaſſio nomen erat; ante tamen quam pugnæ accingor dicam breviter de loco, & militiæ ordine. Via anguſtior triplici aggere claudebatur, ſupereminebant ad utrumque montem munimenta, unde continua diſploſione infeſtabamur: diſtributis in præſidium octingentis, pars magna Hiſpanis imperitabat Comes Verrucæus vir ſtrenuus. Suſæ, prælii exitum præſtolabantur Dux Sabaudiæ & Pedemontii Princeps, pater & filius: hæc apud hoſtem.

Tavanes. Le Comte de Saut. Baſſompierre. Schomberg. Toyras. Auriac. Valancé. Les Enfans perdus. Drouet Lieutenant. Les Mouſquetons. Longueville. La Trimouille. Brezé. Aluin. Liancour. S. Simon.

Militiæ noſtræ hic ordo fuit: munimentis oppoſitis, & montibus per abrupta ſuperandis, trifariam dividitur miles; utrumque latus Tavanio & Comiti Sautæo permiſſum, medium tenebant Baſſompetrus, Schombergus, Toyraſſius, Auriacus, Valancæus: primum cornu prætoriis excubiarum cohortibus Gallicæ & Helveticæ creditur; pugnam adornaturos velites ductabat Droüetus in prætoria cohorte legatus, hos Sclopigeri regiæ cuſtodiæ ſuſtinebant. Poſtquam hi delibaſſent pugnam, irrupturus erat utriuſque præſidii miles: ſpes in voluntariis præcipua, quorum principes, Longavillæus, Tremollius, Breſæus, Alüinius, Liancurtius, Sanſimonæus: irrumpitur à fronte vi magna dum per utrumque montem nituntur Sautæus, & Tavanius, Hiſpani tuendis munimentis valida natio ſtrenue irrumpentium impetum ſuſtinent & propel-

pellunt, pertinax pugna eſt, ubi ſclopi defecerant haſtis & mucronibus dimicatur. Immani clauſtro prohibente viam, infractaque militis Hiſpani conſtantia cedebat in irritum Gallis conatus omnis, cum repentina conſternatione ſigna deſerit hoſtis: cauſſa metus haud illegitima erat, ex aſpectu Gallorum, quos per declivia montium præcipitantius ad ſe venientes videbant mox à tergo inſtituros. Comes Sautæus (cui lævum aſperi montis latus obtigerat) in faſtigium niſus, deſcenſum cum mille legionariis moliebatur; audax facinus, Sabaudo Duci impræviſum ex genio loci! præcipiti fugâ arma & ſigna militaria projiciuntur, pauci cæſi, centum & quinquaginta capti ſunt; quo minus ad internecionem caderet hoſtis fecit immenſa montium altitudo: quippe ubi ad utriuſque montis ſupercilium apparuit Gallus (namque & Tavanius mille ſecum legionarios ad dextram invexerat) ſtatim fuga dilabitur hoſtis, ſpatioque temporis interjecto, eluſa clades. Sic nobis via in proclivi fuit, neque omnino in proclivi: namque ſaxa immania ſuperimpoſitis ingenti mole tignis & frondoſis arboribus obſtabant viæ, etiam nullo in adverſum hoſte. Suſam ſe recipiunt reliquiæ prælii: ſauciati Comes Verrucæus, & Marchio à Villa, hic alariis, ille præpoſitus legionibus: Dux Sabaudiæ, & Pedemontii Princeps (etſi prævalida erat Suſa) Gallis nihil impervium rati, metu dilabuntur.

1629.

Le Marquis de Vile.

Rex ubi jugi fauces intraverat ſtupens ad loci ſitum, non aliàs magis dicitur miratus ſuorum audaciam, obrui potuiſſe vel ſaxis exercitum ſi quid valuiſſet hoſtis: imminebant viæ utrinque, ſupercilia montium, neque anguſti modò aditus, ſed plerunque prærupti. Paulò pòſt Suſæ muris advolvitur omnis exercitus: progreſſuris obſtabat iſte obex, nec poterat ex æquo procedere expeditio tranſalpina, niſi expugnaretur Suſa; quæ belli armamentarium, omniſque (qui ex Gallia aſportaretur) commeatus promptuarium futura erat. Vrbi dominatur inſtructa arx, cui fundamentum in rupe: tormenta ex loco eminentiore diſploſa terrebant Gallos, ſed major metus ab hyeme aſpera: circumſiti montes, nive alta horridus locus, demum penuria mapalium (queis tegi debuit miles) lethalia erant, hiſce incommodis parum aſſuetæ genti: vicit cœli ſolique inclementiam Rex ipſa elementa domare ſolitus: obſidetur urbs, inſeditur vicina

 rupes,

1629. rupes, unde arx tormentis bellicis haud ægre peti poterat, brevique ſubſequutura deditio ſperabatur, cum Pedemontii Princeps, exorando Regi, in Caſtra venit: Rex totam negotii molem ad Richelium Cardinalem tranſmittit: longa altercatio inter Cardinalem & Principem: demum ita conventum.

I. *Promittit Dux Sabaudiæ daturum ſe Chriſtianiſſimi Regis copiis liberum per feuda ſua tranſitum, euntibus in Italiam & redeuntibus Gallis, annonam juſto pretio ſubminiſtraturum, & bona fide procuraturum ut commeatus regiis impenſis Caſalim invehatur: firmando pacto tradentur Regi Suſa, & Caſtellum Sancti Franciſci cum Helvetico præſidio, quale Rex dixerit ſub ſacramento Duci præſtando à milite, de reſtituendis ipſi Suſa & Caſtello poſtquam datam fidem exſolverit.*

Trin. II. *Procurabit Rex Sabaudo Duci Trinum, unaque annui reditus aureorum decem & quinque millia, nempe ſi renunciaverit juri in Monferratum ſuo: cautum interim donec prælibata exſequutioni mandari poſſint, ut urbibus in Monferrato captis velut re ſua uti poſſit Sabaudus, quarum poſſeſſione decedet Mantuano poſtquam ipſi reſtituta Suſa & Caſtellum D. Franciſci, quibus ita peractis Trinum cum prædicto obventu poſſidebit.*

III. *Pedemontii & Sabaudiæ feuda immunia fore à bello: reparandum ſi quid damni illatum alterutri, Gallorum facto.*

IV. *Protectorem ſe, Sabaudiæ Duci fore, promittit Rex, ſi quiſpiam bellum ipſi moverit odio hujus pacti, cui fortius confirmando in ſecretam fœderationem conventum eſt, ineundam inter Regem Chriſtianiſſimum, Sabaudiæ Ducem, & Italiæ Principes in ſcheda deſignandos, cujus fœderis leges in eandem ſchedam referentur, & quo mage valeat, arcanum erit fœdus.*

V. *Hoſce articulos à Rege & Duce proxima die obſignatum iri, promittunt* Cardinalis Richelius, *pro Rege*: Amedæus, *pro Sabaudo obſignati.*

ARMANDVS CARDINALIS RICHELIVS.
VICTOR AMEDÆVS.

HIs adjecti articuli inter arcana habiti, queis territus Cordubenſis obſidionem ſolvit: ſic Gallorum armis con-

conſervata Caſalis Mantuano: ſic Italia omnis ab Auſtriacæ gentis jugo vindicata. Quanta celeritas! neſcio an ſit creditura poſteritas appetente hyeme Rupellam captam, finiente Caſalim liberatam, illic de Anglo Rege, & rebellibus conjuratis, hîc de Auſtriaca gente triumphatum, illic Oceanum fræno cohibitum, hîc per calcatum hoſtem ſuperatas Alpes nive & gelu horridas: quadrimeſtris expeditio fuit, quæ hominis juſtam ætatem exigat: etſi proxime accedunt miraculo iſta, parum miramur nos qua ætate vivimus aſſueti miraculis: haud ignota loquor Europæ omni, neque hyperbolica ſunt quæ trado poſteris: ex quo Ludovicus Rex adolevit tota ipſius vita miraculis conſtat; quod ſequentes anni aperient manifeſtius. Toyraſſio Caſalis credita; Suſa, Crequio. 1629.

Rex confecto Italico bello ad inteſtinum vocatur, nec momento quieſcit: ſtatim rapitur in Septimaniam, ubi ferro & flamma graſſabatur partium dux, fiſus bello externo, de cujus exitu male ominabatur Regi. Per ea tempora graſſante in Gallia Narbonenſi epidemica lue, præ ceteris urbibus ea peſte afflictabatur Toloſa, ex intemperie aëris obnoxia huic malo: fugerant urbe procul oppidani ex omni ordine, ut cuique pro modo facultatum ædes ruri, aut mapalia erant: Vnus perſtitit ex eo facto nunquam ſatis laudandus Maſuyerus Senatus Princeps, donec & ipſe peſtilenti lue correptus fati legem impleret. Vir erat pietate & probitate inter paucos, impavidus in omni negotio, motu vehemens, barbare facundus & eloquens: obſoletus illi loquendi modus, nec minus facundia valuit; neque enim omnis eloquentiæ vis in verbis eſt; mutatur paſſim apud Gallos dicendi ratio; ille immutabilis gloriam ex facto ſectabatur, verba parum curabat Laconice dicere aſſuetus, ſed nervoſe: formulas litium infra ſe credens, ignoravit, aut ſprevit, nunquam implicite & diſſimulanter locutus eſt; ſi quid promiſerat exſolvit fidem. Summe Catholicus ſtuduit præcipue perdendo Calviniſmo; Regi admodum fidus, Sectarios perduelles in omni loco inſectatus eſt, nec male poſuit operam; per ſecreta commercia quæ alebat in Sectariis urbibus plus Sectæ nocuiſſe fertur conſilio, quam belli duces armis: unde apud illos pro laniſta audiit paſſim. Litteras nec ſciviſſe dici poteſt, nec penitus ignoraſſe; nævo illi datum quod rem- *Le Maſuyer premier Preſident.*

1629. publicam curans, ſtudioſius privatæ incubuit, vera necne poſtulatio parum conſtat: id certe liquet exceſſiſſe ſtantem virum, dum metu procubuerat ſenatus ferme omnis. Debita ipſius conſtantiæ urbs, quam moriens redeuntibus oppidanis reſtituit integram, (namque quo tempore obiit deſæviebat lues) deprædatione, aut incendio per altam ſolitudinem deſolabatur Toloſa, niſi obſtitiſſet ipſe præſentia & indefeſſa cura. Horreſco memorans, in urbe, in pomœriis nocte & interdiu plauſtra immania circumducebantur ſub immani cadaverum mole gementia; ſi quis ex vi morbi deliquium animi paſſus erat, pro mortuo habebatur, projectuſque in ferale plauſtrum, cadavera inter efferebatur ante ſepultus quam mortuus, nec forte (niſi ſepeliretur) moriturus. Aggerebatur in tumulos ubique humus; poſtquam ingentes foveas impleverant cadavera, projiciebatur quod ſuperabat peſſimo in defluens uſu, littoraque late implebat, aut rapiebatur in vicinas urbes quas alluit fluvius. Graſſabantur tota paſſim urbe cum omni imperio veſpillones

Corbeaux. (quos Corvos appellitant) funeſta gens, ſacrilega, & crudelis: illuſtrabant noctem maligni ignes ex junipero, reſina & pice queis purgabatur continuò aër peſtilens. Quingenti unaquaque die cadebant, quanta calamitas! quinquaginta hominum millia exhauſit intra Toloſæ muros iſta lues ex omni ordine. Poſt Maſuyerii exceſſum, Regi oblati à Senatu pro

Caminade. Bertier. Cambolas. more Caminadæus Berterius, & Cambolaſius Præſides, qui ſubirent vices: meruerant æque omnes: Caminadæus in politica ſumme verſatus, integer, & magnanimus; Berterius facundus & liberalium amans; Cambolaſius ſumma vir pietate, ſcripti juris quo in provincia Narbonenſi utimur, periti ſſimus; prævaluit apud Regem Berterius, vel una Senatus electione dignus qui in id muneris vocaretur.

Bello externo ſuccedit inteſtina ſeditio, novus ex labore labor: quo mirari libet Ludovici pertinacem ferendo labori conſtantiam: tota ipſius vita à teneris in hanc diem, bellis tranſacta eſt, queis aſſuetus, torridam æſtatem, glacialem hyemem, aſpera, plana, juxta habet; præſentiâ paſſim ſuâ confirmat militem, tranſalpinas, ciſalpinaſque expeditiones procurat una ſæpe & ſimul, quæque miniſtro dictante ſuggeruntur (qualiacunque ſint) ſedulò exſequitur: rarò alium ſubſtituit ſibi, ſi Rege digna ſunt quæ deſtinantur: denique fortuna

tuna Galliæ omnis in eo ſita eſt, quod conſultus optime ab 1629.
adminiſtro ſuo, conſilia ubi facto opus, per ſe non per legatos (quod vulgò ſolent Reges) cito conficit. Bellum inteſtinum paucis expedio.

Rohanæus poſt Rupellam captam deſperatis Sectariorum rebus, petendo à Catholico Rege ſubſidio Clauſellum in Hiſpaniam mittit; deſtinabatur nova in Caſalim obſidio ab Hiſpano, ideoque haud parum intererat ipſius rebus, diverſum agi ab expeditione Italica Ludovicum: pacti ab Hiſpano Rege cum Rohanæo conventi hæc ſumma fuit.

I. *Pro arbitrio Catholici Regis bellum fore Sectariis Galliæ cum Rege ſuo; belli ſumptibus ſuſtinendis Catholicum Regem trecenta aureorum millia in ſingulos annos penſurum; in anteceſſum centum quinquaginta millia, reſiduum poſt exactum annum.*

II. *Rohanæum ſex peditum millia, ſexcentos equites Hiſpano Regi expediturum facienda diverſioni in Gallia Narbonenſi, in Provincia, aut Delphinatu pro Catholici Regis arbitrio.*

III. *Fidem adigit Rohanæus inſtiturum ſe pro virili, ut Regis Catholici res pro ipſius deſtinatione provehantur; promittit libertatem conſcientiæ fore Catholicis Romanis in urbibus quas in præſens Sectarii ſui in Gallia poſſident, aut poſſidebunt poſthac: promittit item Religioſas familias, & Xenodochia bonis & reditibus ſuis in iiſdem urbibus, aut locis adjacentibus fruitura.*

IV. *Si progreſſu belli evenerit, ut aliqua Galliæ provincia excuſſo Rege in Rempublicam liberam evehatur, erit in ea provincia religionis Catholicæ & Romanæ liber uſus, plenaque bonorum fruitio clericis: quo item caſu in munia municipalia & forenſia promiſcue vocabuntur Catholici cum Sectariis.*

V. *Poſt pacem cum Rege Chriſtianiſſimo initam, tenebitur Rohanæus inſtaurare bellum quotieſcunque Catholico Regi placuerit.*

VI. *Penſionem annuam à Rege Catholico præſtandam Rohanæo, nec non Subiſio ipſius fratri, & Sectæ præcipuis viris: nempe Rohanæo decem & quatuor ducatorum millia, Subiſio octo, præcipuis è Secta viris pro Rohanæi delectu, tredecim. Actum Mantuæ Carpetanorum*

1629. *rum* III. *Maji* M. DC. XXIX. *Obſignati pro Rege Hiſpano*, Billela, *pro Rohanæo*, Clauſellus.

Madril. Billela. Clauſel.

In ipſo contractus limine excuſabat Rex Catholicus turpe factum, ex neceſſitate tuendi ſe, & ſua: *ſibi tradita à Deo Regna & ampla feuda, quæ conſervare tenetur quoquo modo: Chriſtianiſſimum Regem Batavis Regi ſuo rebellibus opem inferre ſolitum: nec contrà moveri quod hæretici ſunt & perduelles; par pari rependere ſe, cum Sectariis Galliæ opitulatur; quod poſtquam conſilio conſcientiæ communicaverat, ita fieri poſſe, & expedire reſponſum eſt.*

Pelſio natione Zelando, nobili & Catholico viro commiſſum, ut ad Rohanæum pacta perferret obſignanda: plagæ ignarus per ſtagna Magalonæ adjacentia errabat, cum linguæ & habitus conjecturâ pro Hiſpani Regis exploratore audit & capitur. Strenuus erat, & in omnes fortunæ caſus expeditus: coram judice interrogatus, conſtanter reſpondiſſe fertur: *Regis Catholici ſubditum ſe, eoque nomine innocentem: ire ſe ad Rohanæum nomine Regis ſui, exſequendo pacto de quo per delegatos convenerat invicem: de Regis Chriſtianiſſimi fortuna, ea conventione actum, necne, parum ſua intereſſe, qui debitam Domino ſuo fidem exſolvit: ſi moritur, fore ſibi ex laudabili facto glorioſum finem.* Hæc Pelſius coram judice. Inſtabat, Toloſano in Parlamento procurator Regis, mortique depoſcebat reum, excipiens, *Regnis ſuos limites eſſe, queis circumſcribitur autoritas Regum; quæ Rex Catholicus in Hiſpania edixerit, etſi maxime in Hiſpania valent, extra fines ſuos pro non ſcriptis habenda, extraneumque in quo loco deliquit puniendum ex lege regionis: alias impune ipſi fore, quandocumque autorando delicto, Principis ſui mandata opponet: hoc intereſſe inter publicas & privatas leges, quod hæ indigenas tantum ligant, illæ & ad extraneos porriguntur: pacem publici juris eſſe, ideoque quicumque tandem violaverit, pro reo habendum.* Longa altercatio fuit, tandemque capitalis pœna indicta reo, quam ſubjit infractâ conſtantiâ.

Bello Septimanico accingor quo rebellioni finis in Gallia, & mox Sectæ interitus erit. Poſita in extremis natura colligit vires in ultimum conatum omnes, ſpirituſque animales, & quidquid vividi ſanguinis reſiduum eſt, mittit in regionem cordis; prohibendo fortius hoſti qui in mortem in-

ſtat.

ſtat. Poſt Rupellam captam, ſupremum ſpiritum agens Secta collectis in Septimania viribus quæ ſupererant, ſtrenue mori ſtatuit. Italicam expeditionem ſequitur Gallica; Caſalis liberationi, ſuccedit Privatii expugnatio quam brevis expedio. De Privatio, urbe ad Vivarienſes ſita ſæpe diximus; octo peditum millibus mille alariis cingitur: ipſe Rex caſtrametatur qua arte excellit: nec diu cum Richelius Cardinalis juſtis copiis auget exercitum. Vrbem propugnabat Santandræus, è Mombrunea ad Delphinates gente, vir ſtrenuus: urbi admoventur bellica tormenta poſt ingens prælium, quo cecidit Marchio Vxellius, natalibus & virtute illuſtris: poſtmodum quadruplici verberatione quatitur murus; ruina ex omni parte editur, tanta oppidanorum conſternatione, ut deditionem facerent omnes, poſt primum conatum, niſi cum præſidio militari, quod mille & ducentis legionariis conſtabat obſtaret Santandræus: meditatæ ab oppidanis deditioni favebat Cabrilius Briſoni frater, impatienſque collati in æmulum imperii, aut metu, ſive quod cum Rege ita pepigerat, urbem dedi oportere clamabat: donec prævalente Santandræi factione, urbe abſiſteret: abſtitere una cum ipſo oppidani per obſcura noctis dilapſi: redintegratur acrius verberatio: tentata ſemel atque iterum per ruinam irruptione, toties pellimur: tandem prævalente intus ignavia, vita & libertas petuntur: Cardinalis Richelius *conditionem fore negat, niſi quam Regis miſericordia dixerit.* Tergiverſante Santandræo irrumpitur in munimentum, impetu quam antè acriore: magnùm eſt in mortem honeſtam incitamentum, deſperatio: pugnatur pertinaciſſime, exhauſtis ſclopis dimicatur cominus: haſtati concurrunt, mox in mucronem mucro experitur: vincit deſperatio; pelluntur Regii, & niſi voluntaria nobilitas ultro occurreret diripiebantur Regia caſtra: trecentos nobiles, delectum exercitus Aleſius, & Harcurtius hoſti irrumpenti opponunt: extra muros pugna tranſigitur, æquo diu Marte: reſtaurat prælium novo delectu miles Regius; nutat hoſtis, & demum, ſuperveniente omni exercitu, vincitur numero magis quam virtute. Cæſi Regiorum quingenti, quos inter Comes Perrerianus, Baro Valancæus, & Marcilhacus in præſidiaria cohorte centuriæ præfectus. Sauciati poſt rem ſtrenuè geſtam Eques Coutenantius, Eſgullius, Fontenayus, & Seneterræi fratres, digna progenies patre Seneter-

1629. *St. André de Mombrun.* *Le Marquis d'Vxel.* *Chabrilles.* *La Perriere.* *Valancé.* *Marcilhac.* *Coutenan.* *Eſguilli.* *Fontenay* *Seneterre.*

1629. neterræo, viro inter paucos ſtrenuo & forti. Iam in deditionem ferme conventum erat, cum Marchio Portæus fortuita glande occiditur. Fruſtra obluctantur homines fato, cum pulſat hora quam vitæ decretoriam conſtituit Deus; obſidionis & belli univerſi ultimus iſte ictus, quo cæſus vir qui inter primos erat: virtute militari, experientia, & ſumma in militem autoritate valuit; nec temere vulgabat fama, in Mareſcalli Franciæ munus prima quaque die vocandum. Potior Regi & Galliæ in deditionem conditio pridie ab oppidanis propoſita; quippe præponderabat vel unus iſte, nedum Privatio, ſed & toti præſidio militari quod intus erat.

Deportes.

Concubia nocte præſidii miles, conſternatione repentina in Toloni Caſtellum dilabitur vallo, urbi contiguum: urbs deſerta occupatur à milite Regio, & diripitur: non ſexui, non ætati parcitum, ſucceſſit ferro, prædæque incendium: hæc per noctem tranſacta. Rareſcentibus ad primum crepuſculum umbris, Brunellus ab obſeſſis ad Cardinalem Richelium miſſus, permittit omnia Regis arbitrio præter vitam: ambiguo reſponſo dimiſſus, vitam ſalvam fore refert, ſi Sant-andræus genibus Regis advolutus, veniam pro milite ſuo petierit: paret, peſſime conſultus Sant-andræus, venitque in caſtra ubi ſtatim in vincla conjicitur: propoſita quidem pactio, aſt non conventa fuerat, neque in ſcriptum redacta pro more: pœna illi omnis ex metu, neque enim ultrà ſævitum. Non multò pòſt miles præſidii, ſine conditione deditionem facit: Regiæ cuſtodiæ cohors ex caſu fortuito, aut ex deſtinata malitia (namque varie dictum) ſexcentos è præſidiariis jugulat, reliqui fugâ dilabuntur: ferunt ex fune ſcintillam, in pulveris tormentarii acervum forte deciduam, propagaſſe loco anguſtiore ignem, ſauciatoſque è regiis quamplures, dum cremantur & intenſius clamant, commoviſſe in ultionem ſocios velut ex deſtinato ſcelere, hinc dira in dedititios clades: factum atrox! eoque imbelle magis, quod inermes, & inulti cadebant. In ea obſidione claruere

Marilhac. Mareſcalli Schombergus, & Baſſompetrus; claruit & Marilhacus, cui remunerando Mareſcalli Franciæ munus delatum.

Eſtré. Mareſcallus Eſtræus circumjecta urbi inſederat, qua Rohanæus ſubſidium ſubmiſſurus credebatur. Non multò pòſt

Alez. Aleſium deditur; bis mille legionarii prævalidam urbem propugnabant: fecit metus, quo minus extrema tentarent.

Vltima

Vltima Sectariorum calamitas ex diſcordia, quam rei privatæ ſtudium fecit: ſingula municipia pacem à Rege orant, univerſæ cauſſæ parum ſolicita. Cardinalis Richelius apud quem erant arbitria rerum, ſpem veniæ & pacis facit ſingulis, negat univerſis, nihil hærens ex pactis privatim conventis, à communi cauſſa diſceſſuros. Fraude agnita Rohanæus in communione cauſſæ confirmat Cebennicos, Ruthenos, Montalbanenſes, Caſtrenſes & Fuxi omnem provinciam, tandemque in pacem conventum ſub his legibus. 1629.

I. *Religionis Catholicæ, Apoſtolicæ, Romanæ liberum exercitium fore in omni loco: reſtituenda Clero bona & reditus à quocumque tandem poſſideantur, Monachis Monaſteria, & obventus.*

II. *Remiſſionem fore criminum belli occaſione perpetratorum, exceptis caſibus, quos vocant exſecrabiles.*

III. *Libertatem conſcientiæ, & uſum Religionis ſuæ Sectariis fore, qualia edicto Nannetico continentur.*

IV. *Tres intra menſes munimenta urbium qualiacumque, exceptis muris diruenda, quod municipes procurabunt, ſub autoritate magiſtratus in id muneris delegati.*

V. *Reſtituenda Sectariis bona mobilia & immobilia, non obſtantibus in fiſcum addictionibus, aut donis quibuſcumque; exceptis nominibus, quæ ſine dolo exacta fuiſſe, manifeſte probabitur.*

VI. *Sectariis ut per totam Galliam ſit libera manſio, exceptis Inſulis Rea, & Oleronia, demptis item urbibus Rupella, & Privatio.*

VII. *Manebunt judicia privatim lata ab iis, quos Sectarii in municipiis ſuis Regio magiſtratui ſubſtituerant, & ſi appellationi locus eſt ex litis formula; appellabitur ad Edicti Cameras pro arbitrio litigantium.*

VIII. *Sectariarum urbium Syndici, qui pecuniam Regiam in rem communis cauſſæ divertiſſe arguuntur, ut liberi ſint ab omni repetundarum actione, niſi manifeſto conſtiterit autoritate privata id factum.*

IX. *Iuſtitiæ, & Rationalium Cameras reſtituendas urbibus ex belli occaſione ea prærogativa dejectis. Datum Nemauſi, menſe Iun. Anno* M. DC. XXIX.

Montalbanenſes quorum munimenta articulo quarto præcipue petebantur, negant ſubſcripturos ſe pacto: inter

1629. tot Sectæ urbes hæc una in hanc diem impune obſtiterat Regi, & quanquam triſte ipſi ex Rupella præjudicium, in prima ferocitate manebat. Rex nondum patrato bello Lutetiam proficiſcitur: Cardinalis in expeditionem Montalbanam accingit ſe. Fecit epidemica lues, quæ graſſabatur in urbibus, per quas ipſi tranſitus erat, ut per abruptos montes inter Ruthenos & Albigenſes, avio prorſus itinere progrederetur: nihil impervium huic homini poſtquam ſuperaverat montes venit ad confinia Montalbani: tergiverſantibus oppidanis inſtat, ſpemque & metum, queis præcipue agitur vulgus tam opportune diſtribuit hæſitantibus, ut venienti occurreret omnis populus. Sex legionariorum millia per urbem diſtributa, nocte & interdiu excubias agunt: tanta (quod in milite rarum) urbanitate, ut diceres civitate donatam legionem. Pretia largius impoſita rebus, quæ venum ibant ditavere municipes, adeò ut indoluerit populus militi abeunti: munimina æquantur ſolo. Richelius in aulam redit, ubi per longam abſentiam invaluerat & graſſabatur animo Reginæ parentis dira in ipſum fœminarũm Principum factio, quam Cardinalis Berullius & Marilhacus Procancellarius, clandeſtina machinatione fovebant: morte Berullii de qua ambigue dictum, ſuo, an alieno fato perierit, in plano fuere omnia Richelio Cardinali: ut ſacra faciens, in ipſo altari finierit iſte Armandi æmulus; ut non multò pòſt Procancellarius ſocordiâ ſuâ dejectus; ut ipſa Regina mater acrius Richelio inſtans Regno Gallico exacta; ut Gaſto Regis frater, ſecuritatem fuga quæſierit: denique ut unius fortuna Richelii prævaluerit omnibus, donec proſtratis ex omni ordine inimicis, & ipſe fati legem impleret, ſequentibus libris memorabimus, ſi dabit otium Deus, cui honor, & gloria ex primo hoc labore confecto.

INDEX
RERVM, VERBORVM,

& ſententiarum memorabilium, quæ his duodeviginti Hiſtoriarum Galliæ libris continentur locupletiſſimus,

Serie alphabetica digeſtus.

A.

Abbas Rouſſelayus, Italus, Reginæ parenti fidus, pag. 219. *Metas ad Eſpernonium quorſum delegatus*, ibid. *qua de re, cum Eſpernonio egerit, & qua ſpe*, ibid. *obſtat paci, artifex belli*, 228. *adeſt ſolus cum Contado Luynæo morienti*, 520. V. Rouſſelayus Abbas, *lit.* R.

Abbatia Clairacenſis olim à Carolo magno fundata, 432. *hodie diruta*, ibid. *circa ejus maceriem ad littus* Oldi *fluminis munimentum à Sectariis excitatum, & præſidio militari firmatum ſub obſidionem, à regiis expugnatur.* ibid.

Abuſus in Gallia ex contemptu togatorum ad arma, Nobilium ad litteras, 183. *contra quàm uſitatum in veteri Roma.* ibid. & ſeq.

Achillis Harlæi olim Protopræſidis Pariſienſis, Chriſtophori Thuani ſucceſſoris, obitus. 144. *quot annis vixerit*, ibid. *quinquennio toto vitam privatam agit*, ibid. *ſumma integritatis fama per honorum gradus florente ætate progreſſus*, ibid. *quo ætatis anno Republica abſtinuerit*, 145. V. Harlæus *lit.* H.

Acullonius Dux, Mayenii filius legatus extra ordinem in Hiſpaniam, confirmando matrimonio Ludovicum inter, & Annam Auſtriacam Infantem Hiſp. 29. *quo comitatu Hiſpaniam ingreſſus*, ibid. *quo apparatu exceptus.* ibid. V. Mayenius *lit.* M.

Ado prælii primipilus in urbe Montalbanenſi pendente obſidio, 473. *deditionem ſuadet irrito niſu*, 488. *ex offenſione privata poſtmodum factus ad regios transfuga.* 439

Adſeſſorum, ſive Conſultorum, qui proregibus Provinciarum hodie novo uſu dantur, officium & munus quod, 289. *vulgò Intendentes Iuſtitiæ dicti.* 543

Adulterium inſigne, crudeliter, & atrociter ultum à viro, ſervo indice, 139, 140, 141. V. Caſtelperſia, Paulinus, & Panatus, *ſuis locis.*

Æmulatio in bello noxia inter duces, inter gregarios perutilis. 398

Ærarii Gallici procuratio, rèmoto Sullio, tribus permiſſa, 25. *quibus*, ibid. *dein in unum tranſlata*, ibid. V. Ianinus, Schombergus, *ſuis locis.*

Affinitas contracta inter Luynæum & Richelium, ſtabiliendæ utriuſque potentiæ, unde & quomodo, 303. *parum durabilis, quid ita.* ibid. & ſeq. V. Combaletus, &, Poncorlæa, *infra ſuo loco.*

Aimarguarum arx prævalida à Rohanæo capta ignavia propugnantium. 758

Alarii Luynæi Gontauti à Theobono cæſi, 518. *vindicias reddente poſtmodum*

dum ibidem Luxemburgenſi,Luynæi fratre. 519

Alberti Friderici Marchionis Brandeburgenſis jus in Ducatum, Clivenſem, & Iuliacenſem unde. 13,14

Albiaſium fortiter repugnat Mayenio obſidenti, ſed fruſtra, 463, 464. expugnatur, inceenditur, & patibulo, aut ſervituti addicitur præſidiarius miles. ibid. & ſeq.

Albini fanum, pagus non procul à Pontecæſareo, 298. regiorum caſtrametatio. ibid.

Albinius Ieſuita quo reſponſo rejecerit parricidam Henrici IV. fanaticas quaſdam viſiones detegentem. 7

Aleſium prævalidum oppidum in Septimania & bis mille legionariorum præſidio firmatum, Regi deditum poſt expugnatum ultimo loco Privatium 796

Aligrius, quare Commartino poſtpoſitus in creatione Procancellarii poſt mortem Vicii, 561. eidem poſtmodum Cancellario ſigilla quare adempta. 687

Alphonſus, Prouvillæi apud Ambianos percuſſor, natione Italus, Ancræi indigena, & forte familiaris, 88. hinc ſuſpicio cædis in Ancræum, ibid. V. Prouvillæus, lit. P.

Altifontanus Sectariorum apud Engeriacos caſtrametator, cæſus ad expugnationem Turris Caniotæ, 402. illi funus alta nocte ductum cælandæ de induſtria morti. ibid.

Amanſæus in Aſtam properat, poſtridieque quam venerat ab Hiſpanis cæſus. 650

Ambaſia Caſtellum regium; Condæo jure depoſiti creditum cum cohorte, ſtantibus Comitiis, 47. dimiſſis, caſtro abſiſtit, 83. ejus præfectura conceſſa Luynæo, repudiato Ancræo, ib.

Ambitio inter aulicos non continetur mediis, in ſumma aut ima rapitur, 170

Ambræi virtus bellica contra Luſinianum memorabilis, 632. ad Soullii pugnam contra Rohanæum ſauciatus, 747. V. Vicinus ab Ambra, lit. V.

Ambræus & Mompeiranus fratres in commiſſo ad Petramſecatam prælio clari, 632. V. Mompeiranus, infra lit. M.

Amedæus Sabaudiæ Dux, de ſucceſſione defuncti Vincentii II. Mantuæ Ducis & Marchionis Montisferrati controverſiam movet, quo jure, & contra quos, 780, 781. renuit matrimonia propoſitæ ad concordiam. 782, 783

Ametus Forcæi filius, alariorum præfectus in urbe Montalbanenſi, honoris ergo. 473

Amilianum oppidum in partes ſuas trahit Rohanæus, quanam arte. 745

Anarchia, aut democratia, ſcopus hæreticorum noſtri temporis. 323

Ancræum feudum titulo Marchionatus illuſtre, ex empto quæſitum Conchino, nomine Galigayæ uxoris. 83

Ancræi apud ſuos primordia, & origo familiæ quæ, 160. ejus augmentum an à Galigaya uxore incertum, ibid. arctæ illis res in Gallia, Henrico IV. ſuperſtite, ibid. auctæ ex emptione Ancræi feudi illuſtris, unde illi nomen, ibid. addito munere Equitis honorarii, ibid. incrementum ab Henrici morte per officium primi in aula nobilis, ib. & mundi muliebris apud Reginam parentem curam, quæ Galigayæ acceſſit, ib. additum Mareſcalli munus parum debitum armorum tyroni, ibid. principibus & primoribus ſumma audacia inſultans, hinc Condæi Principis captivitas & reliqua ejus generis, 161. in alium ſenſum à quibuſdam interpretata & accepta, tanquam à viro ſumme politico profecta, ibid. & ſeq. durante Principum bello, veterano militē

militeſirmatus Picardiam adminiſtrat, 90, 91. relictis in contemptum Regi tyronibus, ibid. Corbienſes fraenat, & Claromontium ad Bellovacos expugnat. 92. praepotens in Picardia ex feudis emptis. 88
arci Ambianae praefectus, renitente Longavillaeo Picardiae prorege, 87. Longavillaeo inviſus arcis Ambianae & Picardiae procurationem, regiae Normanniae praefectu[ra] permutat cum Mombaſonio, ex Longavillaei & oppidanorum voto, 113, 116. ex digreſſu ſuo ab aula in Normanniae praefecturam, quae ipſi obvenerat, ruinam ſibi ſtruit, quare, & quomodo, 121. etiam Lutetia abſens falſo inſimulatus de morte Condaei Principis, 128. ejus aedes cultu & faſtu regiae Lutetiae, dirutae & direptae à plebe, ibid. & ſeq. nulla in crimen inquiſitione, metu majoris mali, ibid. ad portam Buſſiam Lutetiae egredi urbe prohibitus, quare, & quomodo, cum tota rei geſtae narratione, 117, 118. auro hippocomum ſuum è furca redimit ingloria pactione, ibid. V. Picardus, lit. P. ejuſdem ad Regem litterae, offerentis Regi ſuo ſex peditum millia, & octingentos equites ipſius impenſis toto quadrimeſtri militaturos varie exceptae, pro variis cujuſque affectibus, aliis faſtum & arrogantiam hominis arguentibus, aliis ingenuam indolem & gratum animi erga Regem regnumque affectum laudantibus. 153, 154, 155. ejus caedes in Regia ab origine repetita, 156. & ſeqq. quomodo tranſacta, 158, 159. probata ab omnibus, modus necis improbatus à pleriſque, quid ita, 158 probatus ab aliis, 160. acclamatio publica ad hanc caedem, 159. ipſius cadaver erutum è tumulo, quibus contumeliis affectum à plebe, 159, 160. primorum Galliae metus ab Ancraei caede quis, & unde, 160. ejus caſus & ruina ab ejus abſentia in Normanniam, Luynaeo magis magiſque in Regis gratiam ſe inſinuante, 156. iſtius caedis autor & ſuaſor Luynaeus paucis conſciis. 157
in Ancraeum caeſum cur inſtructa lis in Parlamento Pariſienſi, actore fiſci Advocato, 169. accuſationis capita quae, ibid. ejus ſpolia omnia, in Luynaeum liberalitate Regis collata, renitente tantiſper pro feudis nobilibus Veraeo Procancellario, 170, 171. V. Væræus lit. V.
Andegavum non vult obſidere Rex, veneratione matris intus exiſtentis. 295
Angliae regnum an Parlamenti, vel Regis Apoſtolicae beneficium. 64
Angli bellum in Gallos movent impulſu Subiſii & Rohanaei fratrum Sectariorum. 727, 728
Anglorum ſigna militaria, 46. in Deiparae Virginis templo Lutetiae appenſa, in perpetuum victoriae ab Anglis reportatae monimentum. 744
Anna Auſtriaca, Infans Hiſpaniarum, quando, & à quo Ludovico Regi, nomine procuratorio juncta, 100. ubi, qua ceremonia, & apparatu traducta in Galliam, & excepta à Gallis, 101, 102. Regis ad eam litterae cum dono, Luynaeo interprete, 102. quid reſcripſerit, 103. Burdigalae ſummo civium applauſu excipitur, ibid. Miſſae nuptialis ſolennia à quo celebrata, ibid. quidni ab Archiepiſcopo Burdigalenſi, in ſua dioeceſi, ibid. quae miſſilia jacta in vulgus, & qua inſcriptione. ibid.
Anna Guillelmi Ducis Clivenſis & Iuliacenſis altera filia, uxor Philippi Ludovici Palatini Neuburgenſis. 13. hinc quaeſitum ei jus in Ducatu Clivenſi, &c. 14
Annaeus Mommorancius Comeſtabilis praelio ad fanum Dionyſii commiſſo, dupli-

duplici vulnere confoſſus cadit, 50. *reſtauratur prælium à filio, & vincit hoſtem*, ibid. V. Henricus Mommorancius, *lit.* H. & Mommorancius. *lit.* M.

Annæus Iouſa Gallici maris præfectus primæ aulicus gratiæ, Henrici III. *ſororius*, 87. *ad Cutracas cæſus cum Sanſalvadorio fratre*, ibid. V. Iouſa *lit.* I.

Anticoto libellus contra P. Cotonem editus, opus temerarium & procax, vulgatum incerto autore. 10

Antonii de Dominis, de Sedis Apoſtolicæ poteſtate errores, libro edito vulgati, 196. *tenuis ab initio fortunæ, incrementa unde & quomodo*, ibid. *ex arrogantia cadit in hæreſim, & relicto Archiepiſcopatu Spalatenſi, ad quem promotus fuerat, peregrinatur ad Germanos, Batavos, & Anglos*, ibid. *inde Romam reverſus in Caſtellum S. Angeli incluſus moritur, incertum quo fato*, ibid. & ſeq. *poſt mortem ejus memoria damnata ut hæreſiarchæ, cadaver cum libris combuſtum*, 197. *cineres in Tiberim conjecti.* ibid.

Antonini fanum tentatum à Mayenio, vano conamine, 465, 466. *prævaricatore Panavairio, caſu an de induſtria incertum*, 465. V. Mayenius, & Penavairius, Fanum Antonini, *infra ſuis locis.*

Anſiaticæ, & Germanicæ urbes liberæ, olim Rom. Imperii feuda, 64. *gratis accepta aut empta libertate.* ibid.

Apamiarum ad Fuxenſes urbs, deſcribitur, 600. *illius oppidi obſidio Condæo imperante* 753. *expugnatum per ignaviam præſidiarii militis.* ibid.

Aquitaniæ Ducatus feudum coronæ Gallicæ etiam in manibus Regum Angliæ, 195. *unitus à Carolo* V. *regno Galliæ.* ibid.

Aquitaniæ procuratio Condæo Principi à Ludovico XIII. *conceſſa.* 20

Aquitaniæ inferioris urbes & municipia per Maleretum Oratorem fidem Regi præſtant, abdicata rebellione, 398, 399, 425. V. Maleretus, &, Boiſſa-pardalianus. *infra.*

Aquitaniæ inferioris urbes quæ in fide Regis manent ſub moderamine Boiſſa-pardaliani, 411. *quæ contrà Sectæ ſub Ducibus Rohanæo, & Forcæo*, ibid. *quænam deditæ Mayenio.* 420

Arragoniæ Regnum ſub fide, & clientela Rom. Sedis. 64

Ardoſius centuriæ præfectus, cæſus in oppugnatione Burniquelli per Engoliſmenſem & Pibracium. 523

Arnaldus cuſtodiæ arcis Ludovicææ ad Rupellam præfectus à Sueſſionenſi cum cohorte Campaniæ, 575. *alta per Galliam pace bellum Rupellanis movet, quanam ex cauſſa*, 590. *mors ejuſdem ex morbo.* ibid.

Arnouſius Ieſuita conſcientiæ Regis admotus à Luynæo, 215. *quo fine*, ibid. *ejus dotes, & indoles*, ibid. *quare ad Reginam parentem à Luynæo miſſus*, 217. *cui per diſſimulationem illuſit Regina parens*, ibid. *diſcedens adigit juramento Reginam non receſſuram Bleſis inconſulto Rege*, 222. *ridiculo ſanè invento*, ibid. *ab aula abactus Toloſæ, qua de cauſſa*, 516, 517, 518. *quibus verbis egerit cum Luynæo ſeceſſum indicenti ex parte Regis*, 517. *Regem abeuntem ſubſequitur, aulæ cupidus*, ibid. *regredi conſultus à Cardinale Radeſiano, acuto dilemmate.* ibid.

Arpajonus Theminii gener ſocerum ſuum ſua virtute & ingenti animo certæ morti eximit, 532. *& Regiam obſidionem qua parte militabat ad Toneinſium tutatur*, ibid. V. Theminius. *ad fanum Antonini virtute & prudentia militari claret*, 539. *ſtrenue ad Soulium dimicat.* 746

Articuli Pacis Lodunenſis tum palam, tum ſecretò ſcripti, ex abſoluta Regis voluntate actis Curiæ inſerti, refragante Senatu Pariſienſi, quare. 114

Articulis ſecretis Pacis Lodunenſis, cum Principibus confœderatis quid conventum, 114. *gravi populorum incommodo.* ibid. & ſeq.

Articuli qui, in pace Monſpelienſi inter arcana relati. 573

Arvernus Comes Caroli IX. *naturalis filius toto decennio captivus Lutetiæ in arce Baſtillea liberatur ſub Ludovico* XIII. 121. *ejus elogia*, ibid. *autor libertatis Ancræus*.ibid. V. Engoliſmenſis.

Arverni Comitis in Mayenium expeditio, 155. *quibus copiis conſtaret ejus exercitus*, ibid. *Petrafontium in itinere per deditionem recipit*, ibid. *inde ad Sueſſiones arma convertit*, ibid. *& obſidet*, ibid. *regiorum ibi ſtrages per Axonæ amnis inundationem, & pontis tumultuarii ruinam.* ibid.

Arverniæ præfectura à Comite Arverniæ pecuniâ redempta, & Contio Principi conceſſa. 30

Aſpremontium ad arenas Oloneas Regi gratis deditum. 530

Aſtæ obſidio ſimulata Gallos & Sabaudum revocat ab expeditione Genuenſi, quæ jam in peſſum ibat. 639

Aſtæ minatur Hiſpanus, ſed fruſtra, aliò retractus, à Gallo & Sabaudo. 173

Avenionem Rex ingreditur qua pompa, ceremoniæ hujuſce ingreſſus, & qualiter in urbe pontificia pro Rege geſſerit Ludovicus. 581

Auguſtinus Galaminus, Præpoſitus generalis Dominicanorum & Præfectus ſacri palatii Apoſtolici, 21. *celebrat Congregationem generalem Ordinis ſui Lutetiæ anno* 1610.ibid.

Aulæ regiæ mutatio quanta ſtatim ab exceſſu Luynæi. 521

Aulicorum ſpeculum vita, morſque Ancræi, & Galigaiæ conjugum. 168, 169

Aulicorum peſſimum ingenium in reprobandis aliorum conſiliis, vel odio, vel æmulatione in autores. 119

Aulicorum mores ambigui, ut in utramque partem accipi poſſint, 201. *inter eos perpetuæ inſidiæ*, 172. *probatur frequentibus exemplis in Galliæ aula.* ibid.

Aunouſius vulneratus ad Soullii pugnam, dum Rohanæo tranſeunti obſtat. 747

Aurelianenſis Ducis, ſecundi Henrici IV. *filii mors, quando evenerit*, 27. *in titulum ſuccedit Gaſto Andegavenſis Dux.* ibid.

Auriacus Comes apparatum bellicum à Rupellanis ad Engeriacos tranſmiſſum intercipit, 389. *ad Engeriacam obſidionem caſtrametator qua ſtatione.* 389, 390

Auroſius captus, capitalique judicio condemnatus; in extremis hæreſim abdicat. 753, 754

Auſtriæ Archidux, olim Comes, deinde Dux beneficio Imperatoris. 64

Auſtriaca dominatio eleganter ab Autore anonymo perſtringitur, 664. *&* 665. *pro re ipſius privata ſemper fuiſſe huic genti confœderationes & bella oſtenditur antiquis & recentioribus exemplis*, 206. *ejus crudelitas, avaritia, & hypocriſis per ſe, & per miniſtros ſuos in ſanctam Sedem & Sum. Pont.* ibid. *& cum Turcis fœdus ambivit, nec obtinuit.* 207, 208

Auſtriacæ gentis incrementum lethale Principibus Europæis, 251, 252. *quare illi Occidentale Imperium certum ſtabile, per ſucceſſionem hæreditariam, ſtantibus ut nunc rebus*, 258. *ejus cupiditas inſatiabilis & intolerabilis Principibus reliquis Catholicis*, 259. & ſeq. *præcipua ejus augmen-*

gmenta ſub Maximiliano,Carolo V. *& Ferdinando primo , & quomodo diviſa iſtius gentis recta linea. in duas tranſverſales , quarum capita Carolus* V. *& Ferdinandus* I. ibid. *diviſio dominiorum inter ipſos*, ibid. *intra ſeculum pacifice poſſedit , quæ vetus Roma vix decem ſeculis*,ibid. *& Imperium Occidentis jam ducentis annis , ſub quibus Imperatoribus*,ibid. *regium nomen ſerius adepta*, 260. *progreſſus & augmentum illuſtris domus per fœminas ex tenui principio.* ibid. *&* 263. *præcipuum ejus augmentum , qua Hiſpana à Maria filia unica Caroli Ducis Burgundiæ,&c. quæ Maximiliano juncta*, ibid. *ejus ſeries qua Hiſpana*, 260, 261, 263. *& qua Germana*, 263,264. *cum ejus incremento*, ibid. *& in Imperium ſucceſſione , velut jure hæreditario.* ibid.

Auſtriacæ gentis ambitio , qua Hiſpana, qua Germana, 385. *licet diſtincta in duas lineas , ſummo affectuum conſenſu, & concordia unita, Europæ totius imperium affectat , quare, & quomodo ad id ab utraque parte allaboratum.* ibid.

Auſtriacæ gentis & dominationis inclinatio per Ludovicum XIII. *operante Cardinale Richelio , quomodo.* 264, 265

Auſtriacorum concordia maximum inter ipſos vinculum, 36. *diſcordes tamen in controverſia Monferrati*, ib. *quo modo.* ibid.

Autiegius mille & ducentos legionarios à Caſtillonio accipit , auxilio Vallo adferendo, ſed ſerius, 328. *his copiis proditione oppidanorum Valonſium intercipit , & propugnat fortiter.* 329

Autorem quid impulerit ad ſcribendum hiſtoriam ætatis ſuæ, 3. *qua diligentia, qua fide.* ibid.

Autumnus anni 1621. *funeſtus Theminio Mareſcallo , in nece duorum filiorum, & nepotis*, 519. V. Theminius.

B.

Bacchanalia Toloſæ tranſacta à Mommorancio ſummo luxu , & magnificentia plane regia. 513

Bagnius Marchio pro Summo Pontifice Vallem - Telinam accipit in ſequeſtrum,592.*in Hiſpanas partes tranſit*, 594. *& à Gallis Valletelina depellitur.* 595

Balearium regnum inter feuda Rom. Sedis relatum. 64

Barberini Cardinalis extra ordinem à Summo Pontifice delegatio ad Chriſtianiſſimum Regem Ludovicum, ſuper Valtelinæ rebus, 596. *ſumma ejus delegationis*, 597, *&* 598. *ut ex infelici legationis ſuæ exitu , creditus Gallis infenſior.* 600

Barbinus Ianini Præſidis ſucceſſor in quæſtura Galliæ, 133. *utrùm ex ſpontanea demiſſione Ianini , incertum*, ibid. *qualis viri genius* , ibid. *in Germania conductitium militem Leodienſem legit in ſubſidium Reginæ parentis.* 288. *alter ex judicibus datis in litem Principi Condæo*, 126. *poſt Ancræi mortem vincla ſubit Lutetiæ in foro Epiſcopi.* 161

Barclaius Iuris in Academia Toloſana profeſſor , Regem nomine Academiæ ſuæ , in ſolenni Toloſam ingreſſu ſalutat. 513

Bardonus præfectus centuriæ apud Montalbanos ubi , & quomodo cæſus. 476

Bardonus alter Sectarius apud Montalbanum cuniculo abſorptus. 505

Baronius Cardinalis tom. XI. *Annal. negat jus eſſe Regib.Hiſpan. in Siciliam*, 10. *ideoque damnatur in Hiſpania*, 11. *dein factione Hiſpana à prima Sede excluditur* , ibid. *quibus argumentis adſtruit doctrinam ſuam*

ſuam contra invaſores, & uſurpatores Siciliæ in damnum Sedis Apoſtolicæ. ibid.

Barradæi, primæ gratiæ aulici caſus, & illius cauſſa, 709. ut aulicorum nemo unquam impune Cardinali Richelio obſtiterit, ibid. Barradæi elogia. ibid.

Bartholomæus Gramondus, cum Maſnaüo, Senatores veterani, delegati à Parlamento Toloſano, ſalutando poſt victoriam Mayenio. 459

Baſſompetrus natalibus apud Helvetios illuſtris, præfectura Helvetiorum in Gallia à Regina parente donatur, 32. Campaniæ copias ductans Regi ad Cenomanos junctus, 227. peditum agmen in Monhurtium poſt ſolutam Montalbani obſidionem dirigit, 512. munere Franciæ Mareſcalli jure merito donatus, 549. ejuſdem extra ordinem in Angliam delegatio, cauſſa legationis, cum accurata ejus negotii narratione, 709, 710, 711. elegans ipſius reſponſum, ibid. ſtrenue ſe gerit in ultimo Privatii obſidio. 769

Baſtida, caſtellum ad Montalbanum à Sectariis rebellibus expugnatum, 547 dein à Vindocinenſi receptum. ibid.

Batava navis Oceani domina dicta Rupellanis. 452

Batavi Ordines quomodo Regi Hiſpano naſcente eorum Rep. illuſerint. 346

Batavi Ordines renovant fœdus cum Ludovico XIII. ad annum 1610. & anno 1624. novis conditionibus, 616. V. infra Belgici Ordines.

Bavariæ Dux, ſolus è Palatinis Rheni in fide majorum perſtitit in Germania, 240. caput Catholicorum confœderatorum in Germania contra Euangelicos, 241, 244. adepta in Palatinum victoria, Pragam victor ingreditur, 254. quam integram & ſalvam, tanquam regni metropolim, prohibita ſummo ſtudio præda, Ferdinando Imp. conſervat, ibid. præter decus victoriæ quod meruit, magnifice ab Auſtriacis remuneratus, ibid. & 257, 258

Beauxium arx in Provincia non procul Arelate. 34

Becani Ieſuitæ doctrina de tyrannicidis regum, improbata & damnata à Sorbona Pariſienſi. 62

Belebatus demolitionem murorum Inſulæ Iordanis perſuadet contra Abbatem Cornacum, & prævalet apud Mayenium. 460, 461. V. Huraultius, liter. H. & Cornacus, lit. C.

Belgici Ordines gens hodie libera, olim ſub Hiſpana dominatione. 64. V. ſupra Batavi Ordines.

Bella civilia & inteſtina, atrociora, 305, 307. quare, ibid. quam maxime fieri poteſt ſine cæde & ſanguine conficienda, 378. exitioſa quocumque cadat victoria, 9. in iis celeritas quam maxime neceſſaria, 45, 282, 284, 424. & regum præſentia, 50, 89. tamen redimendus ſanguis, jactura temporis, 486. eorum incommoda omnia in populum recidunt. 94, 114

Bellarmini liber, de poteſtate Summi Pontificis in Barclaium editus, placito Pariſienſis Senatus damnatus, 10. intercedit Nuncius Apoſtolicus & obtinet à Rege, ut in ſuſpenſo ſit ſententia. ibid.

Bellegardius, magnus Galliæ Hippocomus, Dux & Par Franciæ creatus, tranſlato Bellegardiæ nomine in Surram, urbem, Comitatui Burgundiæ conterminam, 291. prorex in Burgundiæ Ducatu, 25. initio motus bellici ad Reginam parentem à Rege legatus pro pace, 284, 285. ſed fruſtra, ibid. cui ſubſtitutus ipſius frater Archiepiſcopus Senonenſis. ibid.

Belliſortius dux & caput ſubſidii Montalbanum inferendi, 497. *novo ſacramento adigit militem ſano Antonini excedentem*,ib.& ſeq. *quid exegerit à magiſtratibus oppidi in exceſſu*, 498. *primum agmen immittit in Montalbanum*, ibid. *regrediens ſauciatur, & capitur ab alariis regiis*, ibid. *publice laudatus à primoribus regiis, qui juſtius increpari, & damnari debuerat*, 499. *ejus imbelle factum & ex publico judicio mors.* 454

Belli hodierni Gallum inter & Auſtriacam gentem cauſſæ, & rationes quamplurimæ, in ſynopſim redactæ, 266

Bellimontius Montalbanenſis centurio, in oppugnatione hemicycli Villæ-Borboniæ, cæſus. 482

Bellomercator populi ſanguine ſaginatus, poſt Veteravillii generi caſum vocatus, vadimonium deſerit. 618

Belloviſium ad Oloneas arenas Regi ſponte deditum. 530

Bellum perſæpe fama geritur, & transigitur. 90

Bellum à Sectariis renovatum ſub annum 1625. *autore Subiſio, & quid in eo patratum*, 625, 626. V. Subiſius.

Bellum inter Petrum Toletanum Mediolani Proregem, & Ducem Sabaudum, primum, & ſecundum, quibus legibus, & quorum induſtria & ope ſopitum. 131, 132, 173, 174

Benearnium Ducum Labretanorum opima ditio, & Principatus, 193. & 331. *ubi ſita hæc provincia*, ibid. *quibus legibus uſa antequam Coronæ Gallicæ uniretur*, ibidem. *quos Principes & dominos per diverſa tempora paſſa ſit*, 194. *nunc Galli Regis feudum ligium*, ibid. *olim Ducum Aquitaniæ.* ibid.

Benearnium olim Galliam ab Hiſpania diſterminans, 330. *hodie ipſummet Gallia, & Gallicæ coronæ unitum, quo pacto, quibus legibus*, ibid. *ad annum* 1619. *ingenti terræ motu concuſſum*, 316. *cum ruina arcis præcipuæ Principum Benearnenſium*, ibid. *certo omine futuræ mutationis*, ibid. *illius provinciæ ſtatus ab anno* 1569. *uſque ad annum* 1615. *quis.* 315

Benearnenſis expeditionis apud Regem, autores qui. 333

Benearnenſes intercedunt unioni Benearnii coronæ Gallicæ, quibus rationibus 193, 194. *quæ contrariis argumentis & exemplis diluuntur*, 194, 195. *Regnicolæ probati ſtylo Rom. Curiæ*, ibid. *tandem acquieſcunt unioni vi, aut metu.* 195

Benearnenſes rebelles, regio diplomati de bonis Eccleſiæ reſtituendis obſiſtunt, 331. *operantibus etiam Forcæo, & Parlamento*, ibid. *delegant Oratores ad Regem jam ad limites ſuos provectum, quo fine*, ibid. *cedunt armati Regis præſentiæ.* 332. *Articuli* 4. *iis præſcripti ad confirmationem, & conſervationem fidei Catholicæ in ea provincia*, 334. *eorum executio quibus demandata, Rege abſcedente.* 335

Benearnenſes iterum rebellant, & delegant ad circulum Montalbanenſem, ſed fruſtra, 335. *rejecti ad ſynodum Amilianenſem*, ibid. *eorum protectio ſuſcepta à conventibus Montalbani, Aleſii, & Amiliani congregatis pro tota Aquitania, qua Sectaria eſt.* 336, 337

Benſinus in Benearnio turres Montiſgiſcardi invadit, 351. *fruſtra tentato Navarræo caſtro*, ibid. *obſeſſus à Poyano, Parlamento interveniente, abſiſtit.* 352

Bergeracum oppidum ad limites Petragorici ſoli qua Aquitaniam ſpectat ſitum, 428. *ſedes Seneſcalli Petragorici*, ibid. *omni in bellum apparatu*

paratu inſtructiſſimum, & per diverſa tempora munimentis & propugnaculis auctum & firmatum, ibid. Regi deditum. ibid.
Beterius Monravæus, tertius in Parlamento Toloſano Præſes, Regem in ingreſſu ſolenni, Toloſani nomine parlamenti ſalutat, 513. fauſto futuræ dignitatus præſagio, ibid. Regi nominatus à Senatu Toloſano, cum Caminadæo, & Cambolaſio ad munus Protopræſidis poſt exceſſum Maſuyeri, prævalet competitoribus. 792. potens facundia, & liberalium artium cultor. ibid.
Bertiſſierus, civis Monſpelienſis, ad partes Regis inclinans, à Rohanæo urbe ejectus. 546
Bertrandus cognomento, Major, Senator Toloſanus Catholicus, in Camera Edictali apud Caſtrenſes Præſidem jure veterani agit, fato functo Pauleo Præſide, 354. vir fortis & magnanimus, agit cum Senatoribus Sectariis ejuſdem Cameræ, de remittendo Oratore Rupellano, & prohibendæ concioni, ſed fruſtra, ibid. quid ita. ibid.
Berullus Congregationis Oratorii in Gallia Generalis Miniſter, ad Reginam parentem à Rege delegatus promovendæ paci, 285. nullo effectu, ibid. apud Reginam fide & gratia valens, ibid. æmulus Richelio, ſed minori ingenio & fortuna, 748. licet non impar gerendis rebus, ibid. tandem Regina mediante ad Cardinalatum evectus, ibid. Monçonii fœderis autor una cum Fargii uxore creditus, 668. ſingularia de utroque, ibid. cauſſam Mantuanam in Regis Conſilio abdicandam cenſet, quibus argumentis, 784, 785. ejuſdem mors inter celebrandum ſacrum ambigue accepta. 798
Betarrium obſeſſum à Regiis, 548. & receptum per dilapſum nocturnum præſidiarii militis, ibid. præda & incendium redempta decem aureorum millibus, ibid. oppidani, & præſidiarii ex occaſione male excepti. ibid.
Bethlem-Gaborus electus Rex Hungariæ ab Hungaris Proteſtantibus, 245. irruit in Auſtriam, & diripit, ibid. decedit regno Hungariæ in favorem Ferdinandi, operante Engoliſmenſi, legato Regis Galli, 255. retentis ſibi feudis præcipuis ſub fide & homagio Ferdinandi. ibid.
Bethunia, Rohanæi uxor, Septimaniam in ſeditionem accendit, ingenioſa fœmina. 626, 631
Beuvroni Marchionis in duello contra Butevillium tranſigendo pertinacia, 720. profugus è regno Caſalim fortiter propugnat contra Cordubenſem Mediolanenſem Proregem, in gratiam Niverni Ducis, & promerendæ de duello erga Regem veniæ, ibid. cæſus in eruptione contra Hiſpanos. 784
Bibliotheca Præſidis Thuani, libris omnium omnino ſcientiarum tam editis quam M. S. inſtructiſſima, 192. imo & prototypis, id eſt originalibus quæ nuſquam alibi reperias, ibid. cui commiſſa, ibid. & in uſum publicum abalienari, nec dividi prohibita. V. Thuanus lit. T.
Biceſtræ caſtelli ad Pariſios deſcriptio, 73. duelli cruenti ſedes. ibid.
Bignionus Servino ſubſtituitur, ejuſdem elogia. 670
Biſcarraſius è Reginæ familia in obſidione Sommeriarum ſauciatus, 549. V. Rotundii fratres.
Blaconſius Privatii præfectus, Enſigeauſium, caſtellum Epiſcopi Anicienſis magna ſuorum jactura fruſtra tentat. 353. V. Enſigeauſium lit. E.
Blainvillius arci Lectorenſi præfectus à Rege, quanquam Sectarius poſt

Fontaralii demiſſionem, amovendis Sectariorum querelis, 331. *abdicata præfectura Lectorenſi in favorem Rupelauri, creatus præfectus Pontorſoni.* 520

Blaniacus cohortis Pedemontanæ præfectus in eruptione Neracenſium graviter ſauciatus. 419

Blaveti arx in Britannia intercepta à Vindocinenſi pro principibus perduellibus, quorum & ipſe ſequax, 48. *Cuvrio deinde credita.* 50

Blaveti portus in Britannia à Subiſio improviso interceptus, ſed inde poſtmodum dejectus. 625, 626

Bliquius alariorum Guiſii dux, Pilonum cum cohorteCebennica circumſita Monſpelii, & Lunelli deprædantem vincit. 549

Bobierus arcis Gergobiæ pro Sullio præfectus, 374. *interpellatus dedere arcem Comiti San-paulæo, negat prætextu fidei Sullio datæ*, ibid. & ſeq. *& obſequii regii in quo dicit perſtare Sullium*, ibid. *obſidetur, nec cedit monitis Rotelenii amici deditionem ſuadentis*, ibid. & ſeq. *monet per litteras circumjectos Sectaries uti opem ferant in extrema conſtituto*, 376. *fidem dat futuræ deditionis; quo minus liberet obſtat Vatevillius, ſuggreſſus cum ſubſidio ex poſtfacto, & quid inde evenerit*.ibid.

Boconvillæus præfectus arci fani Menechildis impoſitus cum præſidio à Niverno Duce, 137. *à quo deficit ad Regem, quare, & quo pacto*, ibid. & 149

Bohemiæ regnum an electioni vel ſucceſſioni hæreditariæ ſubjaceat; quæſtio in cauſſa Palatini, & Ferdinandi agitata variis utrinque rationibus & exemplis. 248, 249. & ſeq.

Bohemiæ Rex, ſeptimus Imper. Elector, dirimendæ ubi electio ſtat in æquilibrio, Electorum controverſiæ, 240. *hinc in ejus ſuffragio maximum momentum, pro fide Catholica.* ibid.

Bohemiæ Ordines quibus conditionibus habent acceptam Ferdinandi Auſtriaci ſucceſſionem ad regnum Bohemiæ. 242

Bohemorum Comitia generalia excludendo Ferdinando Auſtriaco à regno Bohemiæ, & ſubſtituendo altri, 243. *excluſo Danorum Rege, Duce Sabaudo, & Saxone, eligitur Comes Palatinus, quo potiori jure*, ibid. & ſeq. *patrique ſucceſſor deſignatur iiſdem Comitiis filius recens natus*, 244. *quibus commiſſa ab ipſis armorum imperia.* ibid.

Bohemorum querelæ contra Ferdinandum, de uſurpato regni regimine, vivo etiamnum Matthia contra quàm convenerat, aliiſque captibus. 242, 243

Bonivetus Marchio Vindocinenſi fidus, Pictavenſibus minax, 48. *unde poſtmodum fugatur à Rege*, 50. *ex Anglia in Galliam redux ob res novas in vincula conjectus, & in Baſtillæam arcem Lutetiæ traductus*, 114. *ferocitatem in vinculis exuit.* 115

Boiſſapardalianus in finem Regi fidus, abdicata penitus rebellione; 425. *Regi ad Cutracum fidem præſtat, cum magiſtratibus municipalibus Fani Fidei & Caſtillonii.* 428

Boiſſapardaliani & Forcæi diſcordia tantum Regi profuit, quantum nocuit Sectæ, quid ita, 398. *ejus mors proditorie à Saviniaco cæſi*, 507. *dolone Mirabelli filii, & Theoboni generi incertum*, ibid. *grave ex hac nece Regi, & Aquitaniæ inferiori damnum.* ibid.

Bonullius in Picardiæ cohorte centurio ad Toneinſium irruptione nocturna cæſus. 533

Borbonius Cardinalis ſub nomine Caroli X. à morte Henrici III. contra Henri-

Henricum Borbonium, quare à Catholicis agnitus pro legitimo Coronæ Gallicæ ſucceſſore. 313
Bordetus in Navarræa cohorte centurio incuſtodite vagans huc illuc in obſidione Monſpelienſi fortuito cæſus. 566
Borentonus cuſtodiæ Scotiæ emeritus ad Nivernum miſſus pro Viavillii feudis ſub judiciali pignore retinendis, nihil proficit. 138
Bornovillæus Baſtillææ arcis præfectura cadit, quam ob rem. 200
Boſquius Vicecomes Theminii ex ſorore nepos in eruptione Montalbanenſium in caſtra regia cæſus. 500
Boſius Abbas, Romam ſpecie legationis à Regina amandatus, in vinculis detinetur, dein venefica potione Romæ extinguitur, quare hoc. 31. 32
Botruus, extra ordinem in Angliam delegatus, ſedulò incumbit rebus Gallicis. 644
Bouccius primipilus prælii navalis à Guiſio contra Rupellanos inſtructi. 574
Brandeburgenſis Marchio Sueco ſociatus, 265. *quem deinde deſerit gravi Germanicæ libertatis, & propriæ laudis periculo,* 265. *comprobat acta contra Palatinum, pro Bavaro.* 266
Brandeburgenſibus unde quæſitum jus ſuper Ducatu Clivenſi, & Iuliacenſi. 13
Branteſii, Luynæi fratris cum Principe Luxemburgâ nuptiæ, quo apparatu in regia celebratæ. 358
Bredæ obſidio, & Gallicum in ea ſubſidium breviter memorantur. 633
Bretignii cum Barone Meſlæo conſpiratio capiendæ Monſpelienſi arci, ut proditorie cæſus. 751. 752
Briſonus Sectariorum in Vivarienſibus caput, 323. *Chailani Vicecomitis amoribus cum vidua Chambaudi intercedit, quare,* ibid. *Privatium oppidum ſecundo invadit,* 327. *& oppugnationem in caſtrum inſtruit,* ibid. *tandemque expugnat, qua via.* ibid.
Briſſacus Mareſcallus, Dux & Par Franciæ inauguratus, 291. *delegatus à Rege reſtituendis in omnia municipibus Pictavienſibus.* 118
Britannia Galliæ provincia fidem renovat Regi contra factionem Reginæ parentis, & principum. 295
Britanniæ vulgus inter rebellionem & obſequium anceps, ad perduellionem proregis, & nobilium. 45
Britexta urbs Sectaria ad Albigenſes, infeliciter à Vindocinenſi obſeſſa. 548
Broæus Monhurtium contra Regios propugnans, cæſus. 520
Brulardus Sillerius Cancellarius ſtatim à morte Henrici IV. *in palatium à Regina evocatus,* 4. *quam conſolatur generoſa monitione,* 6. *an ex pacto pacis Lodunenſis amotus, & cujus opera,* 113. 115. *an ex invidia Ancræi,* ibid. *ejus genius,* ibid. *illi regii ſigilli procuratio reſtituta ab exceſſu Commartini,* 562. *brevi duratura,* 584. *ejus mors, & elogia.* 619
Brunæus, in munere primipili majoris Montalbani Adoni ſuffectus. 500
Brunellus deditionis ad Privatienſes erga Regem & Cardinalem Richelium internuncius & interpres, 796. *deceptus ambiguo Cardinalis reſponſo, male conſulit Santandræum, infelici eventu.* ibid.
Bukingamus Principem Walliæ in Hiſpaniam properantem ſtipat, 603. *Lutetiam quare ambo diverterint in tranſitu,* ibid. & ſeq. *belli in Gallos ab Anglo Rege moti autor,* 728. & ſeqq. *quænam illius belli cauſſæ,* ibid. *quas deinde ſcripto ipſemet vulgat,* 729. *ad Rupellanos delegat, trahendæ in ſocietatem belli urbi,* ibid. *ſumme crudelis erga oppidanos S. Martini ejectos ſublevanda*

dæ annonæ, 731. *urbanus è contra in Toyraſſium & milites præſidiarios*, ibid. & ſeqq. *ad quem Toyraſſium bis ſcripſit, in progreſſu obſidionis nempe & in abſceſſu*, 732. 741. *ejus induſtria militaris intercludendo navigiis freto duobus littoribus interjecto*, 736. *fruſtranea, ex adverſa tempeſtate molem disjiciente*, ibid. *ultimus ejus conatus in Martinianam arcem gravi prælio*, 741. *pulſus tandem à Gallis advenientibus magna ſuorum ſtrage & jactura*, 742. 743. *coram Parlamento Anglicano ex variis capitibus bis poſtulatus*, 674. 675. *citationem eludit bello in Galliam renovato*, 772. *Rege connivente ſive noxio, ſive innocenti*, ibid. *familiam Reginæ Angliæ, quæ ex pacto convento Gallica eſſe debuit, amandari procurat*, 674. *vela mox facturus in Galliam à Feltone Anglo occiſus, quare, & quonam modo*, 772. 773. V. Felto, *lit.* F.

Bullionæus libellorum ſupplicum in Regia magiſter, quare ad Comitia Sectariorum Salmuriam convocata delegatus, 22. *in expeditione Genuenſi Mareſcallo Eſdiguerio juri in caſtris dicundo adjunctus, pecuniam ſtipendii militaris divertiſſe creditus.* 649

Bullionius Dux in Comitiis Sectæ Salmurienſibus à Rohanæo & Sullio diſcors, 26. *male audit apud Rohanæum*, 27. *reducem in Galliam Condæum Principem aggreditur ad turbandam pacem, ſed fruſtrà*, 12. *ad famam Condæi capti Sedanum fugit*, 129. *ſubdolum illius ingenium, & verſipelle*, 39. 120. 552. *principibus autor pacis, qui & belli fuerat*, ibid. & 40. 45. *Mareſcallos inter veteranus, copiis Principum perduellium præpoſitus apud Sueſſiones*, 45. *ejuſdem conſilium de Ancræo aperta vi necando, etiam in Regia*, 121. *quibus Principibus probatum, vel improbatum*, ibid. *quibus rationibus obſtat ſubſidio in Germaniam contra Palatinum pro Imp. Ferdinando mittendo*, 245. *vir in publica quiete inquies, reconciliationis mediator Reginam parentem inter, & Eſpernonium*, 219. *quamvis à Comitiis Sectæ generalibus Rupellæ congregatis præfectus armorum generalis renunciatus, cum poteſtate tamen limitata*, 342. *nihilominus factioni per Oratorem in aulam miſſum renunciat*, 351. *& armorum imperio ſibi delato, quibus de cauſſis*, ibid. *ejuſdem litteræ ad Rohanæum, pro admittendo in Galliam Manſfeldio, ſubſidio externo, in favorem Sectariorum.* 550

Bullionii Ducis in agro Sedanenſi mors, extrema ſenecta decrepiti, 552. *qua gente oriundus*, ibid. *olim ſub nomine Vicecomitis Turenii cognitus*, ibid. *patrem, matremque quos habuit*, ibid. *unde illi Sedanum obtigit*, ibid. *quos liberos reliquit ſuperſtites*, ibid. *Henrico* IV. *Calviniſtæ fidus, converſo infidus*, ibid. *conſcius conjurationis Bironiæ, evaſit dolo, & arte*, 553. *autor omnium factionum in Gallia*, ibid. *omnia privatis ſuis commodis poſtponens*, ibid. *ingenio ſubdolo & implicito*, ibid. *infelix bello quamvis ſtrenuus & ſagax*, ibid. *magna apud Principes Germanos autoritate, hinc Palatino exitium.* ibid.

Buquoyus Comes, legatus Archiducalis Flandriæ in Galliam renovando fœderi cum Ludovico XIII. *à morte Patris.* 11

Burdigalenſes à Subiſio bello afflicti per impræviſum ad Medullorum plagam deſcenſum, ſubſidium ab Eſpernonio petunt, & à Toyraſſio liberantur. 628

Bur-

Burſrancus quis & unde, 472. *Montalbani pendente obſidione in urbe caſtrametator*, ibid. *ejus pridie obſidionis cum Orvallo diſſidium unde*, 473. *quomodo ſedatum*, ibid. *in propugnatione hemicycli Villæ-borboniæ ex poſtico ictu occumbit*, 485. *incertum an à ſuis illato, propter diſſidium inter ipſum & Orvallum*. ibid.
Burgaüs Marchio quid juris in Ducatu Clivenſi & Iuliacenſi haberet, & unde. 14
Burguius Inſulæ Iordanis præfectus, oppidum Mayenio pro Rege dedit, mediante pretio. 459
Burniquellum ſine cæde & ſanguine Mayenio deditum, 465. *poſtmodum interceptum à Sectariis proditione oppidanorum*, 522. *præſidiario milite in caſtellum reſugo*, ibid. *receptum ab Engoliſmenſi, adjuvante Pibracio*. 523
Buſcodelphinus, Principibus pro Rege oppoſitus juſto exercitu, 89. *inſimulatus, quod ſegniter obſtiterit, quid reſponderit*. 91
Buſilameti cohors ad Sueſſiones quomodo internecione deleta, ipſeque in urbem captivus à Mayenio abductus. 155
Buſſii Ambaſii mors in certamine ſingulari, 721. & *ab eadem controverſia, mors Butevillii ex publico judicio*, 723. *ut capti Butevillius & Capellius dum incuſtodite fugam moliuntur*. 722
Butevillii cum Valiaco in conſpectu exercitus duellum, 633. & *mors Valiaci*, ibid. *ejuſdem prælio ad Ream navali virtus & victoria*. 636
Butevillii cum Pongibauto duellum die Chriſti reſurrectioni ſacra nefarium, 612. *item cum Torignio, quanam ex cauſſa*. 694
Butevillii cum Beuvrono duellum & de hac monomachia ſingularia multa. 720. 721. & ſeqq.
Butrudæi Pater & filius, Rhotomago profugi ob factionem Principum, & præcipue Longavillæi, Normanniæ proregis, edicto proſcripti. 293

C.

Cabrilius Briſoni frater ad deditionem Privatii inclinat cum oppidanis, 795. *prævalente in contrarium Santandræi factione urbe abſiſtit, cum oppidanis per opaca noctis diſfugientibus*. ibid.
Cadenetus Luynæo, & Brapteſio fratribus virtute bellica potior, licet fortuna minor, 358. *fratris ſui Luynæi legatus in præfectura Picardiæ*, 270. *item & in arce Ambianenſi*, ibid. *ducit in uxorem, Pequiniam Vicedomini Ambiani hæredem*. ibid.
Cadenetus Mareſcallus juſſu Regis in Monhurtium gregarios ducit. 512
Cadomenſis arx in inferiore Normannia à Vindocinenſi, magno Galliæ Priore intercepta, 291. *urbe in Regis fide manente*, ibid. & 293. *firmata regio milite ſub præfecto Monio*, ibid. *arx deinde recepta à Rege, una ſui præſentia in præfectum arcis Prudentium operante*, 293. *forſan & metu à feciali incuſſo, quo aſtu*. 294
Cæſar II. *Guaſtalæ Princeps controverſiam movet Niverno Duci ſuper Ducatu Mantuæ poſt exceſſum Vincentii* II. *Ducis, quo jure*, 780. 781. *ab Imperatore, & Rege Hiſpaniæ protectus in odium Niverni Galli*. ibid. & ſeq.
Calamitas omnis regiorum ad Montalbani obſidionem, Sectariis qui in caſtris regiis ſub fide publica verſabantur tanquam Regi fidi, imputata. 478
Calciata urbs in vicinia Montalbani Mayenio dedita. 462
Calmellus Toloſani parlamenti ſenator, pro-

procurando ſtipendio, & annonæ, Mareſcallo Theminio adjunctus procurat utrumque ingenti populi gravamine, 628. *non ſine Parlamenti labe.* ibid.
Calmontium interceptum à Marchione Forcæo, quo aſtu, 411. 412. *receptum à Mayenio magna vi, & conſtantia*, 414. 417. V. Eccleſiæ Calmontianæ. *lit.* E.
Calviniſtarum excidium in ipſo naſcentis Sectæ exordio, & deinceps infeliciter tentatum à pluribus Galliæ Regibus, 306. *quid de Henrico* IV. *dicendum*, ibid. *quibus conditionibus pax ab eis in Gallia obſervata*, ibid. *quo tempore in Galliam venere*, ibid. *& quomodo ſe initio inſinuavere*, ibid. *eorum conjuratio Ambaſiana ſub Franciſco* II. ibid. *rebellionis continuatio ſub Carolo* IX. 307. *& conjuratio Meldenſis contra Regem & Reginam parentem, propugnantibus Nemoroſo, & Helvetiis*, 307. *ſeptuaginta millibus quatuor prœliis cæſis, non cedunt, ſed fortiores reſurgunt ab Aquitania ſub Henrico & Condæo Borbonius, opitulante Ioanna Labretana Henrici* IV. *matre*, 308. *perdendorum crudele conſilium ſub Carolo* IX. *quo pacto, & quando executioni mandatum Lutetiæ, tum reliqua Gallia*, ib. *nec tamen in omnes ſævitum, quidni*, 309, *quo numero cæſi toto regno*, ibid. *ſed fruſtra, repullulante velut hydra Calviniſmo*, ibid. *renovant bellum à morte Caroli* IX. 310. *unde pax noxia Regi & Catholicis, perfidia primorum*, 311. *denuò prœlia, & fœdera nullo, aut levi Catholicis ſolatio.* ibid.
Calviniſtæ Galli poſt inaugurationem Regis, Edicti Nannetici confirmationem poſtulant, & obtinent, 19. V. Sectarii, *lit.* S.
Calumnia pronis auribus excipitur vulgo, veritas non item. 171
Cambolaſius Præſes in Camera inquæſtarum Toloſæ ad dignitatem Protopræſidis in Parlamento Toloſano Regi oblatus, 792. *nec receptus*, ibid. *juris peritiſſimus.* ibid.
Camera juſtitiæ contra Rationales, cujus iniquo invento, venere in tributum pecuniæ, quæ Regi pendi debuit repetundarum nomine, innoxii æque ac noxii, facta contributione non pro modo criminis, ſed munerum quæ poſſidebant. 618. 619
Camera Edictalis Aquitaniæ Neraco Aginnum tranſlata. 420
Cameræ Edictalis Caſtrenſis tranſlatio ex facto temerario judicis pedanei. 574
Caminadæus ſecundus in Parlamento Toloſano Præſes à Senatu ad Regem delegatus, unaque ſex ejuſdem Parlamenti veterani Senatores, 439. *ad Protopræſidis munus ab exceſſu Maſuyeri à Senatu Toloſano regi fruſtra nominatus, quid ita*, 792. *vir in politica ſumme verſatus*, ibid. *ejus libera & audax ad Condæum reſponſio, urgentem ſuper homologatione cujuſdam edicti pecuniarii*, 794. *unde laudatus.* ibid.
Canaplius mille & ſexcentos legionarios in inſulam Ream contra Anglos ducat. 742
Canariæ, & Corſicæ regna, feuda Sedis Apoſtolicæ. 64
Cancellarii Franciæ officium, quale. 686
Candalius Comes, Eſpernonii filius, è Catholico Calviniſta, unde hæc mutatio, 99. *opponitur in Septimania Caſtillonio Comitiorum Sectæ reſcripto*, ibid. *quid ibi egerit*, ibid. *inconſtans in religione.* ibid.
Capdenacum oppidum & caſtrum in Cadurcis, alias Capdenaſium, quare, & unde ſic dictum, 537. *olim Uxellodunum.* ibid.
Capellii Comitis cum Buſſio Ambaſio pugna

pugna ſingularis,& mors Buſſii,721. *ejuſdem Capellii triſtis exitus.* 723
Capriata ab Eſdiguerio vi expugnatur, 647. *ibique dira Gallorum crudelitas.* ibid.
Capruſius Princeps, procurator Caroli Angliæ Regis in ſolenni nuptiarum ejuſdem Regis cum Henriceta Franciæ, 621. *ejus actus ſolemnitas, ut pro Rege Anglo geſſerit Capruſius*, 622. *cum accurata rei deſcriptione.* ibid.
Captivus in captivitatem alios abducens apud Rupellam, ſagacitate & experientia Eſpernonii, 449. *ænigmatis ſolutio.* ibid.
Capuſius, unus ex præfectis cohortis diœceſis Toloſanæ, permanet ceteris dilapſis, 462. *ideo veteranæ cohorti adſcriptus*, ibid. *ad Villam-Borboniam cæſus.* 477
Carbonus Neboſanenſium Seneſcallus ad propugnationem hemicycli Montalbanenſis cæſus. 485
Carcaſſonenſis incendii calamitas, publica & privata, 534. *ejus origo,& cauſſa unde.* ibid.
Cardinales in Gallia quibus rationibus & argumentis prætendant primas ſedes in Parlamento Lutetiano diebus ſolemnibus, ante Pares Eccleſiaſticos. 55. V. Epiſcopi.
Carentonii templi, & ædium adjacentium Sectariis pertinentium direptio, & incendium per Catholicos Pariſienſes patrata, in odium necis Mayenii in obſidione Montalbanenſi. 493
Caritatis Prioratus ordinis Cluniacenſis, 407. *litigioſus inter Cardinalem Guiſium & Ducem Nivernum*, ibid. *rixæ hinc ſequutæ inter utrumque & Principem Ioinvillium Cardinalis fratrem, quomodo à Rege ſedatæ.* 408
Carluſius Comes, Suillium è Cadurcis trans Ligerim remeantem, retinet Molinis Bojorum, quorſum. 537
Carmanius Comes ſub Mareſcallo Theminio caſtrametator, 629. *ad Petramſecatam virtutis bellicæ ingens ſpecimen edit*, 632. & 633. *in Manſi Aſiliani obſidione per calumniam accuſatus*,642. *duplici vulnere ſauciatus in eruptione Montalbanenſium in caſtra regia*, 501. *quibus copiis, & ſub quibus ducibus Fuxenſes Sectarios invadit*, 554. *quo ſucceſſu.* ibid.
Carmanium Sectarium municipium Toloſæ vicinum, quomodo præter ſpem & inopinatò in Regis poteſtatem venerit. 543
Carmen famoſum pœnam capitalem non meretur, niſi Regem feriat. 200
Carolus magnus imperator Occidentis creatus, ope Rom. Sedis. 67
Caroli V. *Imp. irreverentia in Sedem Apoſt. & ſummum Pont.* 206, 507. *hæreſeos ſuſpectus*,ibid. *primus Auſtriacum nomen in Hiſpaniam invexit*, 259. *ejus dominia, quæ*, ibid. *ubi natus, & educatus, & ſub quibus*, 261. *quando, & ubi coronatus Imp.*ibid.*ejus geſta in Italia,in Germania*, ibid. *in Africa, in Mexica*, ibid.*princeps ſumme felix*, ibid. *qui felicitatis temporalis metas Metis reperit, propugnante Carolo Lotharingo Principe,pro Rege Gallo*, ibid. *finem ponit vitæ,& victoriis in Monaſterio, ſubſtituto ſibi filio Philippo in regnis & imperio*, ibid. *ejus mors quando, & ubi*, 262. *quos liberos utriuſque ſexus tam legitimos, quam naturales ſibi ſuperſtites reliquerit, & quomodo collocati.* ibid.
Caroli IX. *Regis Galli mors inſperata, naturalis, an violenta, dubitatum.* 310
Carolus Gonzaga Clivenſis, Dux Nivernus,quid juris haberet inDucatu Cli-

Clivenſi, à morte Ioannis Guillelmi ultimi Ducis, 14. V. Nivernus Dux, *&* Gonzaga, *ſuis locis infra.*

Carolus Retelliorum Dux, Niverni filius, morbo in expeditione contra Mansfeldium abſumptus. 552

Carolus Valdimontius ex capite uxoris, an ex ſuo Lotharingiæ Dux ſit, necne. 672. 673

Caſalis urbs, metropolis Montisferrati, & inter præcipuas Europæ arces, 783. *à Cordubenſi obſeſſa,* ibid. *à quo, & quibus copiis propugnata,* ibid. *de ſubſidio in eam inferendo, necne, variæ in conſilio Regis ſententiæ,* 784. 785. *ab obſidione Hiſpanorum, Gallorum armis liberata,* 790. *& ſub Toyraſſii præfectura, & adminiſtratione à Rege Ludovico relicta,* 791. *Articuli ſecretò initi inter Regem & Sabaudum pro liberatione Caſalis obſeſſæ, & libertate Italiæ, Cordubenſi metum incutiunt, & obſidionem ſolvit.* 790

Caſtaniacus legatus alariorum Carmanii, terror Sectariorum rebellium in Fuxenſibus, 554. *ejus per miraculum evaſio ex inſidiis ſibi à rebellibus paratis,* 555. 556

Caſtellæ regnum in Hiſpania, Rom. Sedis feudum. 64

Caſtellus, Ianini gener, Rationalium in Gallia indagator generalis. 235

Caſtelperſiæ de Panato, uxoris Reyneſii, ingentes naturæ, & animi dotes, 141. *adulterio inſigni imminutæ, unde illi mors à viro, quo autore.* 140. 141.

Caſteraſius Maravatus, Malivicini præfectus, oppidum dedit Mayenio, abunde in pecunia numerata remuneratus. 459

Caſteſius Vicecomes, Favaſii filius, Monhurtium contra regios propugnat. 520

Caſtillonius dux Sectariorum in inferiori Septimania ex illuſtri Colignio-rum proſapia rebellioni renunciat, 328. *brevi rediturus ad vomitum,* ibid. *&* 329. *Septimaniæ inferiori à Sectariis præfectus,* 99. *fidus Regi,* ibid. *cui idcirco in eadem provincia opponitur Comes Candalius reſcripto Comitiorum, quo eventu,* ibid. *tandem exautoratus decreto Sectariorum utriuſque Septimaniæ & Delphinatus,* 444. & ſeq. *quibus de cauſſis.* ibid.

Caſtræus Baro, Biturigum præfectura decedit in favorem Condæi, 116. *remuneratus munere Mareſcalli.* ibid.

Caſtræus Mareſcallus vice Comeſtabilis functus in coronatione Ludovici XIII. *Regis,* 17. *dux copiarum in Leopoldum Auſtriacum pro Principibus confœderatis, repetentibus Ducatus Iuliacenſem & Clivenſem,* 13. *qua illi iter, denegante Alberto Archiduce per Luxemburgos tranſitum.* ibid.

Caſtri, in Albigenſibus ſitus, & dignitas, 344. 345. *urbs Sectaria, & ſedes Cameræ Edictalis pro tota Septimania,* ibid. *ejus oppidani in rebellionem concitati ab Oratore Rupellano,* 344. *aſſentiunt, & Senatores Catholicos urbe ejiciunt,* 355. *fruſtra tentatum à Rohanæo, prævalente per fœminas Sangermerii factione, & præcipuis oppidanorum ipſi Rohanæo infenſis,* 745. 746. *ex non ſervata Realmontianis fide rebellat,* 756. *quonam modo.* ibid.

Caſtrojalouſium, oppidum Garumnæ adjacens, Mayenio in tranſitu quibus conditionibus deditum, 420

Caſtronovanus in prætoria excubiarum cohorte præfectus, tormentaria pila ad Monſpelium cæſus, 566

Catarinotæ, qui dicti in urbe Monſpelienſi, 328. *vulgus ſeditioſum,* ibid. *adigunt Caſtillonium contra fidem regi datam ſubſidio Vallum inferendo,*

do, ibid. *percuſſores Croſii Præſidis.* 381

Catellus Toloſanus eques, in expeditione Fuxenſi ſub Comite Carmanio ad tibiam glande plumbea vulneratus. 554

Catholici Romani non ſunt extra viam ſalutis, ex ipſorum Calviniſtarum ſententia. 201. 202

Cauberus ad muros Villæ-borboniæ græca flamma depaſtus. 487

Cauletus Senator Toloſanus, & Decanus in parlamento, inſignibus præſidialibus ornatus vicem Præſidis obit in ingreſſu ſolenni regis in urbem Toloſanam. 513

Cenſura Cleri *Galliæ in Comitiis generalibus anni* 1625. *Lutetiæ congregatis, contra libellos incertis autoribus editos in Regis Galliæ perſonam, ejuſque conſilium & regnum*, 657. 658. V. Libelli anonymi, & Stampeſius, *infra ſuis locis.*

Chailanus Vicecomes, viduæ Chambaudi dominæ Privatii amaſius, 323. 324. *inviſus paſtori, & populo, quia Catholicus*, ibid. 201. *legionarios ex ſeditione Privatienſi domum remeantes ad internecionem cædit*, 324. *caſtrum Privatii obſeſſum ſubit quo pacto, eoque potitur, & conjuge.* 325

Chalardi, præfecti navis Bragienſis, inſignis virtus in prælio navali ab ipſo inito contra Rupellanos. 451. 452

Chaleſii crimen & aulicæ ambages memorantur, 689. 694. 695. & ſeqq. *pugna ejuſdem cum Pongibauto ſingularis & fortuita*, ibid. *ut Regi, ut Gaſtoni, ut Richelio Cardinali, ut ſibi demum* [illegible]*uſerit*, 695. 696. 697. *ut captus, ut condemnatus.* ibid.

Chambaudus Privatii dominus ex capite uxoris, maximus Calviniſta, bello Pedemontano præfectus cohortis occumbit, 323. *ejus vidua domina Privatii Vicecomitem Chailanum deperit*, ibid. *licet Catholicum*, ibid. *renitente Paſtore, & populo Privatienſi, hinc diſſidium & ſeditio*, ibid. & ſeqq.

Chamierus paſtor Sectariorum Montalbanenſis, audax & ſeditioſus in utrumque paratus, tormentaria pila in fruſta diſcerptus ictu imprævíſo, & inopino. 501

Champignius edicta ad Pariſienſe Parlamentum perfert. 669. *antiquata.* ibid.

Chantalius ad Ream cæſus. 730

Chavaniacus Caſtro præficitur à Rohanæo in diſpendium Sangermerii. 757

Childericus regno dejectus, ſubſtituto Pipino, per Zachariam ſummum Pont. 66

Chriſtina Franciæ, Henrici magni filia, Pedemontano Principi matrimonio juncta, 212. 213. *in Sabaudiam migrat, quo comitatu*, 234. *qua ceremonia ad confinia regni à Sabaudo patre ſalutata*, ibid. *quanto apparatu Camberii Allobrogum metropoli excepta.* ibid.

Clairacum quæ urbs, & ubi ſita, 430. *ejus deſcriptio*, ibid. *clauſtrorum externorum expugnatio à regiis, ſub quibus ducibus*, 431. *totius obſidionis ordo, & ſeries*, 432. & ſeqq. *deditio*, 433. *poſtmodum à Marchione Leſiniano dolo interceptum*, 523. *præſidio proditione oppidanorum jugulato*, ibid. *redemptum à Leſiniano viginti aureorum millibus.* 535

Claretus, Valetæ Archiepiſcopi Toloſani Vicarius, regem in ſolenni Toloſam ingreſſu pro Eccleſia Toloſana ſalutat. 513

Claromontanus Baro ad deprædationem & direptionem pagi Gontauti per alarios regis ſub Luxemburgenſi cæſus. 519

Claromontanus Lutevenſis, vir ſtrenuus amico liberando intentus, ſauciatur,

ciatur, 755. V. Mompeiranus *litt.* M.

Claſſis Indicæ triſte naufragium ad plagas Aquitaniæ; ſingularia de eo naufragio, & de Eſpernonio permulta, 716, 717. *an præda ipſi legitima fuerit*, ibid. V. Eſpernonius, *litt.* E.

Claſſis regia à Mediterraneo in Oceanum ſuperatis Gadibus feliciter transfretat, 531. *quot & quibus navigiis conſtans.* ibid.

Claſſis ad Rupellam Gallica, 769. *& quinam ipſi imperitabant.* ibid.

Clauſellus emiſſarius Ducis Rohanæi in Hiſpaniam, ad quid, & quid ibi pro Duce ſuo, & ſecta confecerit. 793. 794

Cleiſſellus Cardinalis, rerum Germanicarum arbiter & Matthiæ Imp. arcanorum particeps intimus, indigniſſime tractatus à Maximiliano, Ferdinando, & Comite Ognato Regis Hiſp. legato, 242. *quomodo, & quorſum.* ibid.

Clementia Iſaura ludorum floralium Toloſæ fundatrix, 448. *inſcriptio in Capitolio Toloſano, hanc fundationem continens.* ibid.

Clerus Galliæ, divini cultus in Benearnio reſtaurationem, & redituum Eccleſiaſticorum reſtitutionem impetrat à Ludovico XIII. 315

Clero quid oppoſitum à Nobilibus & Parlamentis in conventu Notabilium Rhotomagenſi. 187

Clotarius Rex Galliæ, ob immane homicidii ſcelus in Eccleſia patratum à Papa multatus. 66

Cœtus Notabilium Rhotomagi, quid propoſuerit ſuper reformatione Cleri, Nobilitatis, & Parlamentorum, 187, 188, 189. *eorum vota irrita pro ſalute populi, & deprecandis oneribus, licet in hoc omnes Ordines convenirent*, 189. *in reliquis ut plurimum diſcordes*, 187, 188. V. *infra* Comitiorum Notabilium, *&c.*

Colignii ingentes animi, corporiſque dotes, ſi Calviniſmum & rebellionem excipis, 307. *Moncontoreo prælio victus*, ibid. *cæſus in laniena San-Bartholomæana Lutetiæ*, 308. *& in plateam è feneſtra projectus.* ibid.

Colloquium Puybernieri cohortis in urbe Engeriaca, & Caſtelloborloti alterius cohortis pro rege præfecti, durante obſidione, quo fine inſtitutum, & permiſſum 403, 404. *prima ad deditionem via.* ibid.

Colomieſius Rapiſtagnus cohortis Toloſanæ præfectus. 461

Colongium regi in tranſitu ad Aquitaniam ſola conſcientiæ libertate retenta, deditum. 380

Combaletus Luynæi nepos ex ſorore, junctus Poncorleæ virgini nepti Richelii, firmandæ utriuſque miniſtri in aula ſua potentiæ, & abolendæ ſuſpicioni, 302, 303. *ſed infauſto eventu, quare hoc*, ibid. *ad eruptionem Monſpelienſium contra regios cæſus.* 564

Cometarum in Oriente, & Occidente apparitio, portentoſa & luctuoſa, ex effectu, 209. *an duo vel unus & idem incertum.* ibid.

Comitia Sectæ generalia Rupellam convocata regulas bello regendo condit in 47. *capita diſtributas*, 34[illegible]. & ſeqq. *in iis Batavorum Ordinum prototypum ſequuta.* 346

Comitia ſuccenturiata Lutetiam convocata, 713. *in iis Comitiis Richelii Card. Oratio elegans.* 714

Comitia Sectariorum Lodunenſia, peſſimo Regis conſilio conceſſa, 317. *ſub quibus trium Ordinum delegatis, cum eorum ſerie ſecundum provinciarum Galliæ diſtinctionem*, 317, 318, & ſeqq. *qui magnates in eis per legatos interfuerint*, 319. *qui præfuerint initio nondum electo præſide*, ibid. *quis deinde Præſes creatus*, ibid. *qua formula juriſjurandi adacti*

adacti delegati, 320. *delegant ad Regem Oratores,quorſum*, 321.*quomodo ſemel atque iterum dimiſſi, re infecta*, ibid. *ſubſiſtunt præter Regis mentem, qui diſſolutionem volebat*, 322. *quibus conditionibus tandem ſoluta, operantibus Eſdiguerio, & Caſtillonio.* ibid.

Comitiorum habendorum copia impetrata à Sectariis, 94. *ubi primum convocata, & quare inde tranſlata*, ibid. *eorum capita*, ibid. & ſeq. *Articuli quindecim Comitiorum Sectæ Regi oblati,qui*, 95, 96. *quidam interpolati, quidam expuncti*, 96 *hinc color bello.* ibid.

Comitiorum generalium convocatio petita à Principibus fœderatis aulâ profugis, quorum caput Condæus, 40. *quibus conditionibus*, 41. *conceſſa inter alios pacis articulos.* 46

Comitiorum generalium uſus penè regno coætaneus in Gallia, 57. *quando convocari ſolita*, ibid. *penes quem eorum conceſſio*, ibid. *eorum convocatio diverſimode obſervata*, ibid. & ſeq. *tribus Ordinibus conſtant quibus*, 58. *hinc in tres claſſes diviſa, cuique Ordini ſua*, ibid. *in iis ſtatuta, egent confirmatione regia*, ibid. *ſupplicationes in eorum exordio indici ſolitæ, quo ordine, frequentia, & celebritate, ſub Ludovico* XIII. ibid. *quo apparatu inchoata*, ibid. *quomodo diſtributæ ſedes*, ibid. & ſeq. *ordo Provinciarum à Rege in iis præſcriptus*, 60. *eorum reſponſa.* 75

Comitiorum generalium in Gallia ſub Ludovico XIII. *convocatio, fruſtranea, quare.* ibid.

Comitiorum Notabilium convocatio Rothomagi, è re Luynæi, quid ita, 181. *quare ſic dicta*, ibid. *autorata Regis præſentia*, ibid. & 185. *horum Comitiorum ordo & formula*, ibid. V. Cœtus Notabilium, *ſupra*.

Commartinus quare in munere Procancellarii poſt mortem Vicii, Aligrio prælatus, 561. *quod toto trimeſtri ſolum exercuit*, 562. *ejuſdem mors.* 584

Commeatus bellicus Regi, vel Mayenio ab urbe Toloſana ſubminiſtratus contra Rebelles ſuperioris Aquitaniæ Sectarios. 439

Conchinus eques, Ancræi frater, Peronæ aditu prohibitus ab oppidanis, 120. *Favolium præfectum ab arce evocans anſam dat oppidanis intercipiendæ arci.* ibid.

Concilii Tridentini promulgatio in Gallia aſſerta à Cardinale Perronio in Comitiis generalibus, 72. *propugnantibus Mirone & Savarono pro tertio Ordine, qui prævaluere*, ibid. *ſed male, cum nihil vetaret admitti ſub legibus à Clero propoſitis*, ibid. *quænam illæ.* 61

Concilii Conſtantienſis decretum in tyrannicidas, renovatum in Comitiis Galliæ generalibus, tanquam de fide. 62, 63, 65

Concilium nullo caſu eſſe ſupra Papam, propoſitio affirmative poſita ab Hiſpano Theologo in diſputationibus Congregationis generalis Dominicanorum Pariſiis celebratæ, rejecta à Theologis Gallis, nedum ut falſa, ſed etiam ut hæretica, 21. *renitente Nuncio Apoſtolico*, ibid. *Cardinale Perronio problematicam quæſtionem aſſeverante.* ibid.

Condæus Pater, autoratæ Calviniſtarum rebellionis in Franciſcum II. *reus, in carcerem truſus*, 306. *capitis pœnam ſubiturus, liberatur ſubitaneo Regis interitu, per gratiam Caroli* IX. *ſucceſſoris*, ibid. & ſeq. *cui gratiam nova rebellione rependit, quo pacto*, 307. *Drocenſi prælio captus, in Iarnacæo moritur.* ibid.

Condæus Princeps Mediolani agens in exceſſu Henrici IV. *monitus de morte Regis, & inauguratione Ludovici* XIII. ibid. *accurrit in Galliam*, 12. *dubio Mediolani Prorege an dimitteret, prævaluit jus gentium, & fides publica*, ibid. *reducem aggreditur Dux Bullionius, quid cum eo actum.* ibid.

Condæus Princeps cum Ludovico XIII. *Rege, poſtridie coronationis ipſius torquato ſancti Spiritus Ordini adſcriptus*, 19. *procurationem Aquitaniæ à morte Henrici* IV. *obtinet*, 20. *ubi ſplendide excipitur*, ibid. *& apud Toloſates*, ibid. *aulâ profugus conſciis Niverno, Mayenio, & Longavillæo principibus*, 39. *Caſtrorufum primo petit, maleſidam ſtationem, dein in Campaniam penetrat*, ibid. *& cum Niverno Meſieras urbem occupat*, ibid. *arce obſiſtente, quæ deinde deditur dolo Principum*, 40. V. Curolius, *infra. ejuſdem ad Reginam Regentem de prava reipubl. adminiſtratione, ſuo, & reliquorum Principum nomine, litteræ*, 40, 41. *vulgato ſuo nomine diplomate palam arma Gallis imperat pro principibus perduellibus*, 45. *per pacis leges ſuæ & ſociorum Principum famæ conſulit, quomodo*, 47. *quare poſt pacem Ambaſiâ ad Pictavenſes progreſſus*, 48. *criminatus tanquam ſeditioſa moliens ab Epiſcopo Pictavienſi, apud Reginam Regentem*, ib. *ſuccedens urbi ſolis domeſticis comitatus repulſam patitur*, ibid. & ſeq. *cujus repulſæ litteras querimoniales ad reginam dat*, 49. *reconciliatur Epiſcopo Rege mediante*, ibid. *quare placito Lutetiani Parlamenti paruerit, evocantis Principes, Pares, & primores regni ad ſalutem Reip.* 80. *ea mente Lutetiam veniens quomodo à Rege & Regina alio diſtractus, & quare*, ibid. *Regem in Aquitaniam, conſummando fœderi nuptiali cum Infante Hiſpaniæ, ſequi recuſat*, 88. *recuſationis cauſſæ ſcripto vulgatæ*, ibid. *& ad Comitia Sectariorum Gratianopolim miſſæ, trahendis in partes ſuas Sectariis*, ib. *Principes & nobiles in communem cauſſam vocat*, ibid. *quinam illi in factionem adhæſerint*, ibid. *Sectariis ſuſpectus, qua arte eorum gratiam, & fidem captat*, 93, 94. *præcipue apud Rupellanos*, 95. *proſcriptus cum ſequacibus diplomate regio, non adſcripto actis Parlamenti Pariſienſis, & tamen vulgato cum placito Senatus, unde hæc, & quomodo*, 93, 94. *vindicat innocentiam ſuam ſcripto publico*, 93. *calumniam regerit in autores, & armat*, 94. *procurata annona, & pecunia per fas vel nefas*, ibid. *ſibique adjungit Sectarios qua arte*, ib. & ſeq. *& quibus conditionibus*, 96, 97. *quibus copiis auctus ad Pictones contra Regem movens*, 99. *etiam poſt pacem Ludonenſem pro Pictavenſibus contra Epiſcopum apud Regem inſtat*, 118. *quomodo ſatisfactum*, 119. *procurati ipſius reditus in aulam, gloriam multi ambiunt, nulli aſſequuntur, quare hoc*, ibid. *hanc ipſe ſibi gratiam captat ſponte redux*, ibid. *ingenti applauſu à Pariſienſibus exceptus, qua ſpe*, ibid. *& à nobilibus confertim in aula ſtipatus ipſo invito*, ibid. *ejus detentio & captivitas quando & à quibus decreta*, 122. *& cui commiſſa*, ibid. *& quo ordine exſecutioni mandata*, ibid. & ſeqq. *quibus cogitationibus agitatus prioribus ſuæ detentionis diebus*, 124. 125. *in Baſtillæam arcem traductus*, 126. *quid judicibus delegatis reſponderit*, 126. *eorum forum & juriſdictionem declinat, avi ſui exemplo,*

plo, ibid. quare in Vincenniam noctu tranſlatus, incertum, ibid. & 141, 175. vani & incerti de ejus exitio & cæde rumores Lutetiæ jactati, quomodo repreſſi, ibid. & ſeq. qua arte uſi familiares, domeſtici, nobiles, cum matre Tremollia, concitandæ plebi Pariſienſi in ſeditionem, 127. quo pacto pacata plebs, ibid. Principi conceſſa per Lodunenſia Pacta Regi cedunt. 130. ejus ſervi domeſtici, quorum à prima detentione ipſi uſus permiſſus, ipſo in Vincenniam arcem traducto, dimiſſi, 141. juſtus hinc Mommoranciæ uxori timor, ibid. æger ex febre lethali in carcere, 227. recreatus à Rege litteris, ſpe libertatis, & reſtitutione enſis ablati in captione, Cadeneto offerente, ibid. unde hæc febris illi, ibid. ſuſpicio de venefica potione propinata, vana, 228. Principis liberandi rationes Luynæo propoſitæ à familiaribus, 215. hinc ejus libertas operante Luynæo, 236. cui ingratum ſe minime futurum pollicetur Condæus quandiu vivet, 237. Regem adit cum Mommorancia conjuge, ibid. quomodo exceptus Chentilliaci à Rege, ibid. reſtitutus poſtmodum in integrum diplomate regio, & innocens, immuniſque ab omni noxa pronunciatus, ibid. & ſeq. cum ingenti gaudio & applauſu, 238. inter ipſum & Sueſſionenſem diſcordia orta ſuper exhibitione mantilis ad extergendas manus Regi menſæ accubituro, quomodo ſedata, 274. qua arte & dolo Sacrocæſaream, diſſeminata inter Vatevillium & oppidanos diſcordia, ſibi dedi procurat, 379. ipſius, & Comitis Sanpaulæi Principis Aurelianenſis diſſidium in obſidione Caſtri Suillii, ſuper armorum imperio, unde ortum, 424. 425. quibus rationibus Monſpelienſem obſidionem urget, 557. in obſidione Monſpelienſi in bellum inclinat, quibus rationibus & argumentis, 557. qua ſententia in Concilio Regis minus probata, & prævalente pacis cauſſa à caſtris abſiſtit, & in Italiam peregrinatur, 570. in Septimaniam à Rege miſſus bello in Sectarios procurando, ægre ferente Mommorancio, 747. Toloſam venit, edictaque pecuniaria proponit Parlamento actis Curiæ inſerenda, 748. memorantur ſingularia ſuper eo negotio, 748, 749, 750. quæ Condæus dixerit, quid ipſi reſponſum à Senatu, ibid. Realmontium, Caunam, & Caſtrumnovum Braſſaci expugnat, 756, 757, 758. Vianam item, ibid. Sanctafricanum fruſtra obſidet. 760

Congregatio generalis PP. Dominicanorum Lutetiæ anno 1610. ſub Auguſtino Galamino Præpoſito generali convocata, 400. monachis toto orbe delectis conſtans, 21. V. ſupra, Concilium. &, Auguſtinus Galaminus, lit. A.

Conjugii regii Ludovici XIII. cum Anna Auſtriaca conſummatio, quare dilata toto quadriennio, 214. dilationis autor dictus Luynæus, quare hoc, ibid. conſummationis mediator, quo pacto, ib. hinc immenſa Gallis & Hiſpanis gaudia publice teſtata. ib. V. Matrimonia, lit M.

Conſalvus Cordubenſis, in Belgio Hiſpanici exercitus imperator in Mansfeldium movet. 551

Conſilia, ex eventis, re non integra fruſtra ponderantur. 297

in Conſilio Regis arctiore quid reformandum invenerit cœtus Notabilium Rhotomagi, 189. V. ſupra, Cœtus Notabilium.

Conſultatio militaris de expugnando ſtatim ab expeditione Engeriaca Montalbano, vel omittendo, tan-

tiſper dum reliquæ urbes in tranſitu à Rege oppugnarentur, cum rationibus in utramque partem adductis, 425, 426. *prævaluit obvias urbes expugnari.* 427

Contadus Luynæo fidus amicus ad extremum uſque. 520

Contius Princeps in aula tempore funeſti parricidii Henrici IV. 5. *cur ſiluerit ad regimen Reginæ parenti delatum,*ibid. *ejuſdem mors,* 52. *ſine prole*, ibid. *nulla parte commendabilis, niſi ex ſanguine, ſine vitio magis quàm cum virtutibus,* 52. *funus pro dignitate curatum ab uxore Lotharinga*, ibid. *quæ cum eo rara caritate conjugali vixit,unde hoc.* ibid.

Controverſia inter Clerum, Nobilitatem, & Parlamenta de ſede, & jure ſuffragii in cœtu Notabilium Rhotomagenſi, quomodo ſoluta à Rege, 185. *& quo pacto Nobilibus proſpectum in futurum contra populum pro Comitiis generalibus.* ibid.

Controverſia Epiſcopi Pariſienſis cum Cardinale Rupiſulcaudio, ſuper celebratione matrimonii Caroli Regis Angliæ cum Henricæa Franciæ, prævalente Cardinale, 621. V. Diſcordia, *lit.* D.

Controverſia exorta inter Condæum & Sueſſionem unde,& quare,& quo pacto eluſa potius à Rege, quam ſoluta. 274. V. *ſupra* Condæus.

Conventiones in necem Religionis orthodoxæ & contra Regem Galliæ cum Sectariis Galliæ, à Rege Hiſpaniæ initæ, operante Rohanæo, 793, 794. V. *reliqua in verbo*, Clauſellus, *ſupra.*

Corbarrium arx ad Montalbanum, à Mayenio receptum, 462. *præſidio Catholico firmatum*, ibid. *poſtmodum jugulatis præſidiariis à Montalbanenſib. recuperatum.* ibid.

Cornacus Abbas Villalonganus opponit ſe demolitioni murorum Inſulæ Iordanis, ementito nomine Mayenii,ſed fruſtra, 460. *quis ille Abbas*, ibid. *autorante demolitionem Belebato.* ibid. & ſeq.

Cornuſſonus Toloſanus Seneſcallus ad Toneinſium prælio nocturno cæſus. 533

Corona Caroli magni adhibita in coronatione Regum Franciæ ab antiquo. 17

Coronationis & inaugurationis regiæ in Gallia ſolennitas & ritus, qualis ab antiquo. 15, 16, 17

Cotonus Ieſuita, reſpondet libello Marianæ de Regis inſtitutione, doctrinamque Concilii Conſtantienſi de inviolabili Regum perſona adſtruit, 10. *Provincialis in Provincia Pariſienſi, cum præcipuis ejuſdem Societatis, ſuper libello Santarelli, de poteſtate ſummi Pontificis in Reges, interrogatus à Senatu Pariſienſi,nomine omnium quid reſponderit, abdicata & repudiata Santarelli doctrina,publico inſtrumento,*677,678. *ejus mors ex tædio hujus interrogatoriæ actionis, & elogia ſummi viri.* 678. V. Anticoto, *ſupra, &* Santarellus, *infra, lit.* S.

Coutenantius eques ſauciatus ad poſtremam Privatii obſidionem. 796

Crequius caſtrametator in obſidio Engeriaco in capite vulneratus, 400. *Suſæ præfecturam in Sabaudia à Rege victore accipit, Sabaudo profugo.* 791

Criminales cauſſæ Epiſcoporum. V. Epiſcopi, *infra lit.* E.

Crius Baro in obſidione Engeriaca ad turrim Caniotam cæſus. 401

Croſius præſes Sectarius, in edictali Delphinatus Camera, quorſum à Rege Monſpelium miſſus, 381. *colloquium cum Rohanæo expetit, promovendæ paci, ſed fruſtra*, ibid.

per ſeditionem à Catharinotis Monſpelienſib. Suffreinio.paſtore duce indigne occiſus, 382. *conſcio Rohanæo, necne, incertum*. ibid. & ſeq. V. *ſupra*, Catarinotæ.

Curolius arcis apud Meſieras pro Rege præfectus, gratiâ Principum delinitus arce abſiſtit. 40

Cutracenſi prælio in quo Henricus IV. *victor contra Annæum Ioüſam pro Henrico* III. *judicium à Rege in arena prolatum.* 427, 428

Cuvrius Marchio ad Helvetios extra ordinem delegatus pro Valtelinæ rebus, 594. *irritaque legatione bellum Hiſpano & Valtelinis movet*, 594. *creatur Mareſcallus Franciæ.* 595

D.

Daloni junioris memorabilis virtus in oppugnatione hemicycli Villæborboniæ, 485. *cæſus intra munimenta hoſtium.* ibid.

Dalonus nobilis Fuxenſis,perit in expeditione Fuxenſi ſub Comite Carmanio. 554

Dampetrus triremes Gallicas transfretatis Gadibus à mediterraneo in Oceanum *traducit.* 422

Damvilli feudum, vetus Mommorancææ gentis patrimonium, in Ducatus titulum erectum. 25

Damvillius frater Mommorancii Mareſcalli, Septimaniæ regia præfectura privatus, 310. *abdicat Regem, & Sectarios in ſua provincia urbibus auget*, ibid. *ſalva tamen religione.* ibid.

Daniæ regnum, an ſit Imperii Romani feudum, vel Apoſtolicæ Sedis. 64

Declaratio Sectariorum continens apologiam ſuæ in Regem Rebellionis, adumbratæ nomine neceſſariæ defenſionis, à Comitiis Rupellanis in publicum data, 360. & ſeqq. *cum examine illius ad omnia querimoniarum capita ſigillatim reſpondente.* 366. & ſeqq.

Decretum Synodi Sectariæ & Oratorum utriuſque Septimaniæ & Delphinatus contra Caſtillonium, 433, 434. *accuſationis capita quæ.* ibid.

Deſplanus quare inter Regis familiares accitus à Luynæo. 215

Dionyſius Conſul Clairacenſis ſectarius & rebellis, cum inſignibus conſulatus in crucem actus. 434

Diploma regium in quo impudentia Sectariorum rebellium de uſurpatione jurium regiorum ſuggillata, 349, 350. *& diſcordia inter ipſos diſſeminata, quo pacto*, 351. V. Væræus, *lit.* V. *&* Diſcordia, *infra.*

Diploma reſtitutorium conceſſum à Rege omnibus Reginæ parentis ſequatibus. 284

Diplomata omnis generis à Comitiis Rupellanis emanata, quo ſigillo firmata, & roborata. 341

Diſcordia inter Clerum, Nobilitatem, & tertium Ordinem in Comitiis Galliæ generalibus ſuper promulgatione Concilii Tridentini, & ſummi Pontificis poteſtate in reges & regna, quo pacto conciliari potuiſſet. 72. V. *ſupr.* Concilii Trid. promulgatio.

Diſcordia inter belli duces, extremum exercitus malum. 551

Diſcordia & diffidentia, Condæi arte, & induſtria inter Sacrocæſarienſes & Vatevillium armorum imperium inibi habentem, ſparſa, Sacrocæſaream perdidit. 379. V. Condæus *ſupr.*

Diſcordia, & diffidentia ſparſa inter oppidanos & præſidiarios Clairaci, cauſſa deditionis. 433

Diſcordia inter magnates autoritatem regiam firmat. 117

Diſcordia inter Condæum Principem, & Sectarios ex privatis utriuſque partis commodis, quibus ſtudebãt. 94

Diſcordia & diviſio perdidit Sectarios in Gallia, 349, 350, 797. *Væræi Procancellarii inventum politicum*, ib. *ea per diploma regium procurata, apud minus ſagaces Sectarios*, ibid. & ſeq. & 360

Diſcordia inter Eſpernonium, & Parlamentum Pariſienſe, ſuper duello inter milites præſidiarios tranſacto, quomodo ſedata, cum ceteris negotii circumſtantiis, 77. 78. V. Eſpernonius.

Diſcordia inter Rohanæum & Caſtillonium, unde orta, 442. *ſectæ exitioſa*. ibid.

Diſſidium æmulatione honoris ortum inter Principes Contium & Sueſſionenſem, quomodo ſedatum. 26

Dolus & virtus æque probantur in bello, & in egregio Imperatore, primo, quo pacto uſus Eſpernonius erga Rupellanos. ibid.

Dominicani. V. Congregatio generalis *&c. lit.* C.

Dona in pecunia numerata prohibenda in regno Galliæ, 190. *Rege unde remuneretur bene de ſe meritos aliunde habente*. ibid.

Donaudi Epiſcopi Mirapicenſis zelus in Sectarios commendabilis, 554. *annonam de ſuo præbet exercitui regio contra Fuxenſes, ſub Comite Carmanio inſtructo*, ibid. *ejuſdem pietas & cura paterna de ove ſectaria patibulo affigenda*. 754. V. Aurouſius, *lit.* A.

Droci caſtrum expugnatum à Baſſompetro. 295

Duageanus à Regina parente ad Luynæum transfuga, 217. *ingenio valens, & politicus*, ibid. *Luynæo fidus, & arcanis regni conſiliis adhibitus*. 215

Ducæus Senator Burdegalenſis Parlamenti, Clairaci à Sectariis rebellibus in vincla conjectus. 732

Duellum inhumanum & atrox ad Biceſtram in vicinia Pariſiorum decertatum, quos inter, & quo eventu. 73, 74

Durandus ex carmine ſatyrico in Luynæum vulgato, capite damnatus, 200. *novo exemplo*. ibid.

Dux Saxonum repulſam paſſus à regno Bohemiæ, quare hoc, 244. V. Saxonum Dux *infr. lit* S. & Georgius Dux, *lit.* G. & Ioannes Georgius, *lit.* I.

Dux de Feria miſſus in Galliam renovando fœderi cum Ludovico XIII. *à morte Henrici patris*, 11. V. *infra* Feriæ Dux, *lit.* F.

E.

Eccleſiæ caput inviſibile, ſecundum Calviniſtas Gallos & Batavos. 179

Eccleſiæ Catholicæ Romanæ ritus & ceremoniæ in Benearnio autoritate regia reſtitutæ. 196

Eccleſiæ Calmontianæ improviſa ruina, unde, & quomodo, incertum, 417. V. Calmontium, *ſupra lit.* C.

Eccleſia S. Petri trans Ligerim, à Sectariis intercepta expugnatur à regiis, quo ſucceſſu. 424

Eccleſiaſtici reditus & obventus in Benearnio de manibus Sectariorum vindicati, & Epiſcopis reſtituti, autoritate regia, fruſtra renitentibus Calviniſtis. 196. V. Benearnenſes.

Edicta in blaſphemos, & monomachos juſſu regis promulgata, ipſomet declarationis majoritatis ſuæ die. 56

Edicta pecuniaria quinquaginta novem, ab Henrico IV. *ſuſtinendo bello Germanico excogitata*, 15. *à Parlamentis rejecta*, ibid. *à Regina parente poſt mortem Regis abrogata*, ibid. *quare*. ibid.

Edicta pecuniaria detrectata à parlamento

mento Pariſienſi , 277. *inſinuata actis Curiæ , ne lecta quidem, ſed nec intellecta , proloquente Væræo, ipſoque Rege in lecto juſtitiæ ſedente.* ibid. & ſeq.

Edictorum approbatio quare rejecta ad Parlamenta, 277. *inventum politicum*. ibid. *quorumdam promulgationi ſtrenue obſiſtens Servinus, fiſci Patronus , coram Rege, & Senatu Pariſienſi in ipſa actione occumbit* , 669. *viri illuſtris elogia.* 670. V. Servinus, *lit.* S.

Egmondus Britanni Regis Orator in Galliam miſſus procurandæ paci Lodunenſi inter Regem & Principes, an pactis debuit intereſſe, & ſubſcribere necne. 108

Elbenus Epiſcopus Albienſis obſidionem Realmontii procurat. 756

Electionis jus , ſi quod olim habuere Bohemi de perſona Regis ſui, an hodie jure belli ſublatum per Ferdinandum , regno ſibi armis quæſito. 250

Electores Imperii numero ſeptenario, 240. *pars Catholici, & Eccleſiaſtici, pars Hæretici*. ibid. V. Bohemiæ Rex, *ſupra lit.* B.

Eliſabetha Franciæ , ſponſa Principis Caſtellæ, ubi & quo apparatu excepta ab Hiſpanis delegatis à Rege ſuo. 100, 101

Ellebovius, Lotharingus Princeps, matrimonio junctus cum Henricæa Borbonia Henrici IV. *filia naturali,* 212. *Aquitaniam inferiorem procurat , quibus copiis , & ſub quibus præfectis.* 522

Engalinus arces Lectorenſis ad Aquitanos præfectus, 117. *inde dejectus, & quomodo.* ibid.

Engeriaci fanum, urbs ad Pictones, unde ſic dicta, 392. *ejus deſcriptio*, ibid. & ſeq. *quare poſtea dictum fanum Ioannis* , 393. *quatuor obſidionibus regiis clarum, inter quas ultima Ludovici, quæ ipſi in excidium vertit,* ibid. & ſeq. *quibus copiis propugnatum à Sectariis* , 389. *exploratum à Praſlinio* , ibid. *obſidionis ordo & facies* , 392, 393, 394. *cum ampla narratione facinorum bellicorum, ibi utrinque editorum.* ibid.

Engoliſmenſis Dux , in Germaniam legatus à Rege Chriſtianiſſimo, promovendæ paci inter Imper. Principes Catholicos, & Proteſtantes , 246. *quid ibi operatus ſit* , ibid. & 255. *in obſidione Rupellana cum Mareſcallus Franciæ legem militi dicit , pari poteſtate & imperio, quod ipſius virtuti præter morem conceſſum, jure ſingulari.* 740. V. Faucium, *infra, lit.* F.

Enſigeauſium, caſtellum Epiſcopi Anicienſis dominium , fruſtra à Sectariis tentatum. 453, 455

Epidemici morbi apud Toloſates anno 1629. *graviter graſſantis deſcriptio graphica.* 791, 792

Epiſcopi , & præcipue Cardinales an teneantur reſpondere in cauſſa criminis coram judice laico , & utrum in eos poſſit inquiri inconſulta Sede Apoſtolica ; rationes & exempla in utramque partem. 104, 105

Epiſcopus Mantuanus à Niverno Duce ad Imperatorem delegatus , petendæ ſuo nomine Ducatus Mantuani inveſtituræ , nihil impetrat, quidni. 783

Epiſcopus Pariſienſis habet jus ſuffragii in Parlamento Pariſienſi , & unde. 5. V. *in verbo* , Controverſia, *lit.* C.

Equites regii Ordinis quomodo diſtinguantur à nobilibus ſecundi ordinis, ibid. *eorum inſigne, quale*. ibid. & ſeq.

Equitum inauguratorum à Ludovico XIII. *Kal. Ianuar. anni* 1620. *nomina , ordo , & ſeries* , 271, 272. *maxima pars pro arbitrio Luynæi,* ibid.

ibid. & 287. hinc rhythmi ſatyrici in indigne promotos. 273

Equitum S. Spiritus promovendorum in Gallia qualis debet eſſe nobilitas, 271. quo tempore potiſſimum creantur, & quo ritu. ibid. V. ordo militaris, lit. O.

Eſdiguerius regi fidus, licet Sectarios inter primus, obſtat ſeditioſis Comitiorum Sectæ conſiliis, Gratianopoli, 94. ſuperat Alpes in ſubſidium Sabaudo contra Hiſpanum, 173. quibus comitibus, ibid. Feliſſanum obſidet, & deditione accipit, ibid. meritò Ducali titulo inſignitus, 234. in obſidione Engeriaca magnus caſtrametator ſub Luynæo Comeſtabili, 393. & in Montalbanenſi, 471. reſpondet litteris Sectariorum à Comitiis Rupellanis emanatis ad Regem, & publice vulgatis manifeſtantibus cauſſas, & rationes queſtuum pro tota Secta, 340. & ſigillatim ſatisfacit, oſtendens conventum Rupellanum eſſe illegitimum, & inanes irarum cauſſas, ibid. & ſeq. factionem Sectariorum rebellium abdicat per Oratorem; 351. jure politico matrimonium filiæ ſuæ cum Marchione Mombruno diſſolvit, 506. eamdemque Crequio Mareſcallo locat, ibid. ejuſdem ad Regem litteræ pro pace impetranda, 527. poſt exceſſum Luynæi, Comeſtabilis creatus, 545. ejus fortuna, & virtus, ut à minimis ad ſumma pedetentim evaſerit, ibid. non minus bonis fortunæ, quam honoribus auctus, ibid. in obſidione Monſpelienſi pro pace ſententiam fert, 567. 568. creatus belli imperator in Genuenſes, 647. qua in expeditione multa glorioſe patravit, quædam inglorie, ibid. & 648, 649. diſcordia inter ipſum, & Sabaudiæ Ducem, qui eum ſuſpectum habet, ibid. Ducem Feriacenſem cogit ut Verrucæam obſidionem ſolvat, facto memorabili. 650

Eſdiguerii Comeſtabilis mors, & elogia. 708

Eſgullius in ultima Privatii obſidione per regios inſtructa ſauciatus. 796

Eſpernonius in Aquitaniam pergit contra Condæum Principem, inani metu, 26. perſonaliter citatus à Parlamento Lutetiano, ſuper violata ferro cuſtodia, & exempto juriſdictioni ordinariæ milite monomacho, 77. ejus ad Parlamentum excuſatio, 78. cum Verduni Protopræſidis reſponſo, ibid. in Rupellanos movet poſt detentionem Principis Condæi ferocientes, quid in eos geſtum, & hoc diſſidium qua via ſedatum, 131. odioſius Rupellanis ab antique, ibid. privatas gerit cum Regina parente inimicitias, quorſum, incertum, 218. oſtentat potentiam ſuam Luynæo contra Reginam parentem, nec offert, quare hoc, ibid. ad quam tamen oſtentationem movetur quodammodo Luynæus, & inclinat ad ſocietatem ibid. diſſuadentibus verò rerum novarum cupidis abſtinet, ibid. quorſum hæc diſſuaſio, ibid. Metis hærere juſſus à Rege, excuſat ſe, quibus rationibus, 220. reconciliatus Reginæ parenti ope Bullionii in odium Luyneæ potentiæ, 219. ejus liberationem aggreditur & litteris, & precibus Reginæ parentis, & communis periculi recordatione evictus, quare, & quomodo, 219; 220, 221. quid Luynæus contra tentarit, ſed fruſtra, 220. ejus querelæ ad Regem per litteras, ibid. & fuga præceps, 221.Væræo & Luynæo infenſus, unde, ibid. effugium ipſius Metis præter Regis mentem quo pacto meditatum, & executioni mandatum

datum,221. quod excuſat, cum liberatione Reginæ matris, ſua opera procurata, quam purgat litteris ad Regem datis,224. ad quas nihil reſponſum,ibid. armis impetitus à Rege, Nobilitatem Aquitanam ſibi fidam concitat, 225. arceſque munit annona & milite, ibid. & inter eas Vſerciam, quam eidem Schombergus vi armata eripit, 226. ejus indoles & vitæ ſeries graphice deſcribuntur, ibid. in Reginæ parentis motu, nobiles plures ſequaces habet, primores nullos, cur hoc, 228. reſtitutus edicto cum reliquis Reginæ ſequacibus, 229. comitatur Reginam à Rege invitatam per litteras, uſque ad fines agri Engoliſmenſis, ibique gratias, & munus à Regina accipit, 224. juſſu Regis arma capit contra Forcæum, Rege invito in Benearnio nova molientem, & in fugam agit, 353. & ſeq. altera ejuſdem Eſpernonii conta Rupellanos expeditio, 446. adjuvantibus Valeta filio, & Roulhaco, ibid. & ſeq. item Bironio, ibid. & ſeq. cum vaſtatione agri circumjecti, 447. & aliis bellicis facinoribus, ibid. armis ſolus præeſt in Alnixii ſolo contra Rupellanos, 531. vocatus à Rege tergiverſatur abire imperio, ibid. quibus de cauſſis tandem regiæ voluntati ceſſerit, ibid. Eſpernonii veterani Ducis in obſidione Monſpelienſi ſplendidus apparatus, 567. quamvis privatus ageret, 564. ibi utriuſque Aquitaniæ creatus prorex poſt obitum Mayenii, ibid. ipſi ingens augmentum ex naufragio claſſis Indicæ ad Buchii promontorium, cujus feudi ipſe Dominus: & obiter, an ad feudi Dominum pertineant quæ ex naufragio in littus unda ejicit. 716, 717

Eſtourvillius caſtri Calmontii pro Comitiſſa Sanpaulæa præfectus, 414. obſeſſus à Marchione Forcao, liberatur à Mayenio, quo pacto. 414, 415

Eſtræus Mareſcallus Privatii vias inſedit impediendo ſubſidio. 767

Euphemius Patriarcha Conſtantinopolitanus denegat Imperatori Anaſtaſio obſequium & fidem, donec Concilio Chalcedonenſi ſubſcripſerit. 66

Exploratio Rupellani portus quomodo ab Eſpernonio inſtituta, & perfecta. 449, 450

Exploratio urbium obſidendarum, à quibus ex regula militari fieri debeat, 412. non quidem ab armorum imperium habente. ibid.

F.

Faber Tarabellus, ſanctioris regis Conſiſtorii Senator, Toloſæ morbo epidemico excedit. 508

Fabreguefius, præfectus cohortis, ad eruptionem Monſpelienſium à parte propugnaculi Sandionyſiani, ſtrenue dimicans cæſus. 562

Familia Reginæ Angliæ Catholica, & Gallica, amandata Bukingamo procurante. 674

Fani Antonini ſitus & munimenta, 537. ejus oppugnatio Vindocinenſi demandata, 538. dein ab ipſomet Rege procurata, ibid. & ſeq. quibus copiis, ibid. poſt tredecim dierum oppugnationem Regi deditum, 540. & à vaſtatione 40. aureorum millibus redemptum, ibid. quindecim oppidanorum in crucem acti. ibid.

Fargius legatus Franciæ in Hiſpaniam, Monçoni paciſcitur cum Comite Olivario, & quæ hinc ſequuta, 666. illius fœderis articuli Duci Sabaudo exitiales, inglorii Gallo nomini. 666, 667

Farguefii pater & filius, Sectarii Clairacenſes perduelles, poſt deditionem urbis, ſuſpenſi. 435

Favaſius Sectariorum Orator apud Regem, Regi magis fidus quam Sectæ, quid

quid ita, 374. *quomodo ex mente Regis illuſit Principibus abſentibus ab aula.* ibid.

Faucium à Sectariis rebellibus interceptum, 479. *à regiis receptum, cum narratione ampla illuſtris prælii ad viciniam decertati inter Sectarios & regios ſub ducibus Malauſio, & Engoliſmenſi*, 480. & ſeq.

Favolius præfectus arcis Peronenſis pro Ancræo, qua arte à præfectura arcis dejectus. 120

Fauræus Præſes, Mommorancio adjunctus, Privatienſis caſtri obſidionem ſolvere tentat, niſu irrito. 325

Fecialis ad Subiſium miſſus dedendo Engeriaco, quo ritu, & qua formula, 399. *inurbanitatis arguit Subiſium tecto capite reſpondentem*, ibid. *eadem formula ad Rupellanos.* 771

Federicus II. *Dux Mantuæ, Marchio Monſerrati ex capite uxoris.* 38

Fenolietus Epiſcopus Monſpelienſis à Clero ad Regem delegatus, *declamat contra duellorum frequentem in Gallia uſum*, 74. *& impetrat edictum prohibitorium, nullo fructu.* 75. & ſeq.

Ferdinandus Cardinalis, *frater Franciſci* II. *Ducis Mantuani, quomodo ſe geſſerit erga Victorem Amedæum, Principem Pedemontanum, à Duce Sabaudo patre Mantuam, agnita Franciſci morte delegatum*, 35. *pronuntiat ſe Mantuæ Ducem, & Monſerrati Principem, comperto viduam Franciſci fratris non eſſe gravidam*, ibid. *quam remittit ad Sabaudum patrem, retenta Maria nepte filia Franciſci*, ibid. *tamen excluſa, an jure, dubitatum*, ibid. *variis pro, & contra rationibus*, ibid. & ſeq. *Iuriſconſultorum Vltramontanorum ſuper hac quæſtione reſponſa*, 36. *timidus ex concurſu Pedemontanorum, & Mediolanenſium, ſpecie ſalutandæ Infantis Principis, munit Mantuam milite*, ibid. *nepos Reginæ regentis, quæ ipſius cauſæ favet contra Hiſpanum*, ibid. *qui deinde mutato conſilio contra Sabaudum ſtat*, 37. *quibus copiis auxiliaribus firmatus, & à quibus.* ibid.

Ferdinandus Imper. Caroli V. *frater cum Solimanno Imp. Turcarum pacem vel inducias inire cupit, nec obtinet.* 207, 208

Ferdinandus Auſtriacus pronuntiatus Bohemiæ Rex ab Imp. Matthia, 242. *decedentibus de jure ſucceſſivo ſibi debito Maximiliano & Alberto, fratribus in favorem patruelis*, ibid. *quibus conditionibus acceptata ab* Ordinibus *Bohemiæ hæc ſucceſſio*, ibid. *eadem via, & proclamatus* Rex *Hungariæ.* 242

Ferdinandus perjurus rebus Bohemicis ſe immiſcet, vivo etiamnum Matthia Imp. contra quam convenerat. 242. *hinc prætextus belli Bohemici.* 243. *Electus Imperator Francofurti coronatur*, 245. *totam Germaniam, Bohemiam, Hungariam, Sileſiam, & Moraviam ſubigit unica Pragenſi decretoria pugna.* 254

Ferdinando III. *læta imperii primordia*, 264. *progreſſus triſtes & luctuoſi, cur hoc.* ibid. & ſeq.

Ferdinandi III. *Electio in Imperatorem, quare dubia, & incerta.* 265, 266

Feriæ Dux in Aſtam obſidionem ſimulat, mox in Verrucam arma ſeriò convertit. 649. V. Eſdiguerius.

Ferronus in Navarræa cohorte centurio fortuito ictu cæſus ad Monſpelium. 566

Fervaquius Mareſcallus in procuratione arcis Quillebovíæ, Comiti Sueſſionenſi prælatus, 30. *hinc huic ex impatientia mors.* ibid.

Fervaquii exceſſu tranſlata in Mombaſonium Normanniæ provinciæ legatio, Regina parente gubernatr. 31

Feudi

Feudi ligii, quod vocant lex quæ, 137, 138. *& utrum hæc lex locum habere debuerit contra Viavillium pro Niverno Duce ipſius Domino*. 137. & ſeq.
Feudi ligii lex, quoad ſucceſſionem deficientibus maſculis. 38
Feudi Marchio ex illuſtri Narbonenſium proſapia ad muros Villæ-Borboniæ ſauciatus, 487. *in Apamiarum obſidione fortuita glande cæſus*. 755
Fides Orthodoxa à Benearnio per aviam exacta, per nepotes reſtituta poſt 50. *annos*, 334. *quibus legibus inibi confirmata*. ibid. & ſeq.
Fides Principum & magnatum ſub Rege puero, venalis. 19
Fidei fanum deficit à Theobono Sectario, & rebelli, ad Forcæum item Sectarium & perduellem, quare, & quo pacto, cum tota rei geſtæ ſerie, 534, 535. *deditum Regi à Forcæo quibus conditionibus*. ibid.
Fidentiæ arcis in Mediolani confiniis constructio, qua mente à Philippo III. *Hiſp. Rege excogitata*. 386
Fieſquius Comes Genevenſis ad valla Montalbanenſia fortuito cæſus. 486
Figiacum ab Orvallo dolo magis, quam vi expugnatum, 523. *cum Caſtello in quo Suillius pater*, ibid. *manifeſta utriuſque colluſione*. ibid.
Flandriæ Comitatus Regi Galliæ ſubjacet, jure feudi. 64
Fœderis inter Gallum & Anglum Reges renovatio. 274
Fœdus inter Neuburgium & Brandeburgenſem initum, pro repetitione Ducatus Iuliacenſis & Clivenſis invaſi à Leopoldo Auſtriaco, quibus conditionibus. 14
Fœdus renovatum Gallos inter & Turcas, ex voto Oſmanis Imper. Turcarum, poſt mortem Achmeti Sultani ejus patris, 204. *impugnatum, & improbatum ab Hiſpanorum fautoribus, quibus argumentis & rationibus*, 205. & ſeq. *contrariis vindicatum fœdus in favorem Gallorum*. 204, 205, 206
Fœdus matrimoniale duplex inter Galliam & Hiſpaniam, 314. *levi Chriſtiani orbis ſolatio, contra quam ſperatum*, ibid. *unde hoc*. ibid. & ſeq. V. Conjugium, *lit*. C. *&* Matrimonia, *lit*. M.
Fœdus inter Condæum, & Sectarios, quibus conditionibus initum. 96, 97
Fœdus poſt prælium Poncæſarienſe Regem inter & Reginam parentem ictum, quibus mediantibus, & quibus conditionibus. 301
Fœdus in Germania initum, operantibus Galliæ legatis, inter Principes Catholicos Imperatorem, & Principes Proteſtantes, Palatino Comiti exitioſum, 247. *quid ita*. ibid.
Fœdus, Baſſompetro regis Chriſtianiſſimi extra ordinem legato mediante, in Hiſpania ictum inter Valtelinos, & Rhætos, quibus conditionibus, 388. *quare non valuit hoc fœdus*. ibid. & ſeq.
Fœmina nihil habet modicum. 39
Fœmina imperans, triſte regno ſubſidium. 20
Fœminæ fortiter propugnantes in fano Antonini, cohortem Normanniæ, cui viri ceſſerant è propugnaculo pellunt. 539
Fœminarum paſſim maxima poteſtas in aulis Regum, 38. *probatur recenti in Gallia exemplo*. 39
Fontanus, Abbas Fuxenſis, Guiſiorum res gerens ab inſigni probitate commendatus, 136. *procurat eorum reditum in aulam, fruſtra adlaborante Contia ipſorum ſorore*, ibid. *cadit cum Guiſiis*. ibid.
Fontaralius urbis Lectorenſis primùm gubernator, 116. *deinde arcis, facto Ducis Rohanæi*, 117. *quam deinde Regi reſtituit, abdicato Calviniſmo*,

mo, ibid. & 331. hinc prior Sectæ caſus, ibid. præfectura abſiſtit ſuccidendæ Sectariis rebellionis anſæ, ib. qua remuneratione, ibid. quis ei ſuffectus. ibid.

Fontenacum, arx Sectariorum armis & omni in bellum apparatu munita, Regi deditur, 380. cujus cuſtodiæ emeritus à regia miles præficitur, miſſionem, beneficio minoris ætatis petente præfecto, ibid. mutato etiamnum præſidio propter Rupellæ viciniam. ibid.

Fontenayus vulneratus ad Privatii obſidionem ultimam. 766

Forcæum caſtrum in Petragoriis ab Ellebovio obſeſſum, quibus copiis, 525. accurrens in ſubſidium Forcæus caſtri Dominus cum ſuis funditur, ibid. expugnationem impedit Bordelius evicto precibus Ellebovio. 526

Forcæus pater, quare diſcors à Rohanæo in Aquitania, 99. remiſſus in Benearnium, nec Regi, nec Sectæ addictus. ibid.

Forcæus in Benearnio prorex, 317. ejus in ea provincia autoritas ſumma, ibid. aſtutia, & vafrum ingenium in eludendo reſtitutorio edicto, ibid. Poyano ſuccenſet de obſeſſo privata autoritate Benſino in turribus Mongiſcardicis, ſe inconſulto, 352. quid ei Poyanus ſuper ea re reſponderit, ibid. ſuſpectus de interceptis à Benſino turribus, ibid. amovendæ ſuſpicioni qua via deditionem turrium procuraverit, ibid. ſtans in armis in Benearnio, prætextu injuriæ ſibi à Poyano illatæ, deponere juſſus ex parte Regis, negat, ſe inulto. 353

Forcæi & Boiſſapardaliani diſſidium de imperio armorum in inferiore Aquitania, regis rebus maxime utile, 398. Sectariis exitioſum, quare, ibid. & 410, 411

Forcæus ſani-Fidei deditione, quæ urbs in ejus poteſtatem venerat, optime rebus ſuis privatis conſulit. 534

Forcæi pater & filius cum ſuis ab Eſpernonio è Benearnio fugati, 352, 353. præfectura Benearnii privatus, ibid. & munere præfecti cuſtodiæ corporis in aula. 353

Forcæus Marchio copias in agro Petragorico legit, ſolvendæ Neracææ obſidioni, 414. quomodo proſpectum à Mayenio, ibid. Calmontium intercipit, unde dejicitur ab eodem Mayenio. 416

Fortunæ ludibrium aulicorum vita. 168, 169

Franciſcanorum duorum conſtantia inter cruciatus mortiferos flammæ depaſcentis, per conflagrationem promptuarii nitrati pulveris ad Villam-Borboniam. 477, 478

Franconus in eruptione Montalbanenſium ſauciatus, 501. inde poſtmodum mors, magna conſtantia à viro forti, & ſumme Catholico excepta. ibid.

Fridericus Comes Palatinus in Regem Bohemiæ Electus, 240. in necem juris ſucceſſivi Ferdinando Auſtriaco quæſiti, aſſenſu Ordinum Bohemiæ confirmati. 241

Fridericus Henricus, nomen inditum filio Comitis Palatini recens nato, ſtatim ab inauguratione patris in Regem Bohemiæ, 144. ideoque in ſpem ſecundam regni vocatus à Comitiis generalibus. ibid.

Fridericus Imper. excommunicatus in Concilio Lugdunenſi, & ſubditi ſacramento fidei ſoluti. 66

Fritlandus Dux, aliàs Valſtinus, quare in medio exercitus ſui juſſu Imperiali in necem datus. 265

Fronſacus Dux, Comitis San-paulæi unica & præclara ſoboles, ad Monſpelii obſidionem inter legionarios dimicans, cæſus. 558

Fuga

Fuga omnis in militia propera, inordinata & confuſa. 174
Fulconis Archiepiſcopi minæ in Carolum Simplicem, velut in clientem. 66
Fuſtembergus Comes in Galliam ab Auſtriacis legatus petendō ſubſidiō contra Palatinum, & Proteſtantes Germaniæ, & Hungariæ, ſed fruſtra, quare hoc. 245, 246

G.

Gaborinus, natione Italus, bellicarum machinationum architectus, & opifex ad obſidionem Monſpelienſem, 560. *ibi poſtmodum cæſus.* 565
Galandus, Sectarius togatæ militiæ, à Rege in Septimaniam miſſus, Rohanæo opponitur, conſilioque pleraſque Sectariorum urbes in fide confirmat. 739
Galarguæ à Mommorancio expugnatæ, ut glorioſum facinus crudelitate dedecoraverit. 758, 759
Galatiſius Helvetici præſidii in Gallia præfectus. 45
Galigaya, Ancræi vidua, à Vitrio è regia in Baſtillæam arcem captiva traducta; 161. *contra eam inſtruitur lis actore Advocato fiſci,* 166. *poſtulationis capita varia, nec probata, ſed in incertum per indices jacta,* ibid. & ſeq. *quibus omnibus appoſite reſpondet,* 166. *tamen morti addicitur ſenatus placito,* 167. *& plectitur, quo apparatu*, ibid. *quibus verbis alloquuta adſtantes, & teſtata innocentiam ſuam,* ibid. *flexo in miſerationem populo,* ibid. *illi dotes & ingenium ſupra ſexum,* 166. *conſtans moritur.* 168
Gallia florens armis, litteris, & commercio ante Calviniſtas, 305, 306. *à quibus deinde deſolata*, ibid. & ſeqq.
Gallia florens ſub Henrico IV, decennali pace reſtituta in primævam amplitudinem & gloriam. 314
Galliæ regnum nulli divitiis cedit, 25. *nec viribus*, ibid. *deſolatum ſub Henrico III. reparatur decennio ſub Henrico IV. quo pacificus regnavit.* ibid.
Gallici regni ab Hiſpano differentia multiplex. 315
Gallorum inconſtantia in obſervatione legum ſuarum etiam promulgatarum. 76
Gallorum mos de deducendis ſtatim à pronunciatione ſententiæ condemnatis ad ſupplicium, improbatus, 211. *contra quam reliqui Europæi obſervent.* ibid.
Gardeſius centuriæ præfectus apud Montalbanos doloſe à legionario regio, ejus captivo occiditur. 476
Gaſto, Regis frater, ex capto Ornano irâ incenſus, quæ Regi, quæ dixerit Reginæ parenti, quæ Cancellario Aligrio, 683, 684. & ſeq. *ut tandem nuptiis cum virgine Mompenſeria ſubſcripſerit, ut Cognieuſium ad ipſam delegaverit: verba Cognieuſii ad Guiſiam matrem, & virginem, utriuſque reſponſum: ſolennitas nuptiarum, dos virginis, Gaſtonis apanagium.* 699, 700, 701
Gaſtonis nomine vulgatum Manifeſtum, quo continentur quæcumque ex captis Ornano & Vindocinenſibus, quæcumque ex Chaleſii morte contra ipſum ſcripta aut dicta. 702, 703, 704. *examinatum reſponſum pro Cardinale vulgatum.* 706, 707, 708
D. Gaſto Regis frater, ſedet ut legatus Regis in cœtu illuſtrium, vel Notabilium Rhotomagi, 186. *laudatur ab expeditione Rupellana per regis abſentiam procurata,* 737, 740. *dictum ipſius acutum de Subiſio fugiente,* 744. *factio præpotens impe-*

impediendo ipſius cum Mompenſeria matrimonio, & quinam ex ea factione utriuſque ſexus. 687, 688
Gavium, Eſdiguerio deditur. 643
*Genealogia Ducum Lotharingiæ ad probandam ſucceſſionem.*672.V.Lotharingia, *lit.* L. *infra.*
Genealogia Mantuanæ gentis. 781
Genevenſes legati flexo genu ſalutant Regem Gratianopoli. 581
*Genuam plane neceſſariam eſſe Auſtriacæ genti oſtenditur, & quonam modo hanc ſibi Rempubl. mancipent Hiſpaniæ Reges,*647. *ingens* Genuæ *conſternatio ex felici ſucceſſu expeditionis quam procurabat Eſdiguerius.* 647, & 648
Genuenſe bellum motum à Gallis & Duce Sabaudo, 645. *cauſſæ hujus belli ex variis ſententiis varie aſſignantur.* ibid.
Georgius Dux Saxonum æmulatorie Iubilæum inter Lutheranos in Germania indicit, 176, 177. *& celebrat.* ibid.
Gergobia arx in agro Aurelianenſi fruſtra dolo primum tentata à Comite à S. Paulo, 374. *dein aperta vi obſeſſa, juſſu regis*, 375. *Suillii feudum Bobieri cuſtodiæ commiſſum,*ibid.*dedita à Bobiero defectu ſubſidii promptioris*, 376. *etiam obſiſtente Vatevillio ſerius ſuggreſſo.* ibid.
Germania Europæarum nationum princeps olim & caput, 240. *quæ gloria illi deceſſit poſt acceptatos Calvini & Lutheri errores, unde diſcordia, inter indigenas.* ibid.
Giniei nobilis in Regia conductitii calumnia in Vindocinenſem publico judicio Lutetiæ damnata, & vindicata, 169, 170. *explicatur atrocis calumniæ contextura.* ibid.
Goffridus presbyter, inſignis magus, placito ſenatus Aquenſis in Provincia flammis addictus, 22. *ejus ſortilegia, & incantamenta à P. Michaële Dominicano liberius deſcripta.* ibid.
Gonçales Cordubenſis, Mediolanenſis Prorex, 783. *Caſalim obſidet pro Rege Hiſpano & Duce Sabaudo*, ib. *obſidionem ſolvere cogitur armis Gallorum.* 790
Gondius, Epiſcopus Pariſienſis, Cardinalis Gallus creatus Romæ; eodem tempore quo Lermæus pro Hiſpano, 201. *alias Radeſianus dictus*, ibid. *ejus mors ubi, & quando*, 143. *elogia & tumulus cum epitaphio ab ipſomet etiamnum vivo in metropoli Lutetiana poſitus*, ibid. & ſeq.
Gondrinus Regis in Benearnio legatus ſub Theminio Prorege, 354. *ex legato Aquitaniæ, factus prorex Benearnii.* 519, 520
F. Gonzagæ Ducis Mantuani mors. 31
Gramundus Comes caſtrametator ſub Mayenio. 464
Granatæ Regnum ex Rom. Curiæ actis feudum Sedis Apoſtolicæ. 64
Gregorius XV. *Pauli* V. *in Pontificatu ſucceſſor*, 387. *inſtat ſtatim initio ſui Pontificatus apud Philippum* III. *Hiſp. Regem, ut pacem inter Rhætos, & Valtelinos componat*, ibid. *quo effectu.* ibid.
Gregorii XV. *Sum. Pont. ad Regem litteræ gratulatoriæ de proſtrata hæreſi in regno ſuo.* 439, 440
Gregorii XV. *mors, & ſucceſſio Maphæi Barberini*, 602. *utriuſque elogia.* ibid.
Greſinia ſylva latibulum ſubſidii per Rohanæum, ſub Belliſortio Montalbanum miſſi. 497
Griniautius Guiſio Equiti in duello cum Luxio filio comes, 33. *in quo vulneratus, ſed non lethaliter.* ibid.
Guemaducus Baro Armoricus, publico judicio damnatus Pariſiis. 169. *undepoſtulatus.* ibid.
Guillelmus ultimus ex gente Palæologa maſculus, in necem filiæ creditus tranſtu-

tranſtuliſſe Monſerratum in Ducem Sabaudiæ, 38. *quod judicium irritum habet Carolus* V. *Imp. quo pacto.* ibid.
Guillelmus Dux Clivenſis & Iuliacenſis, Comes Ravenſpurgii & Markæ, quot liberis ſuperſtitibus deceſſerit. 13, 14
Guiſii fratres ad Condæi principis detentionem aula abſiſtunt, & Sueſſiones ſe recipiunt cum Mayenio agnato, 129. *in aulam reduces, operante Fontano, Fuxenſi Abbate*, 136. *vano ad hoc ſororis labore*, ibid. *eorum detentio propoſita à Bullionio, impediendo regreſſui in aulam, eluſa à Mayenio*, ibid. *ſed male.* ibid. & ſeq.
Guiſii fratres in Comitiis Bleſenſibus juſtene cæſi. 312
Guiſius Germanos Sectarios evocatos in Galliam à Sectariis Galliæ, ad Alnetum fundit, 312. *in obſidione Aurelianenſi contra Calviniſtas à Poltroto proditorie occiſus*, 307, *autorante, & promovente Colignio, eam ob rem, ut creditur, deinde Lutetiæ ſauciato.* 308
Guiſius Dux, gratia Reginæ parentis cadit, operantibus Condæo, Niverno, Bullionio, Ancræo & Barone Luxio, cui poſtremo inde excidium, & quomodo. 32
Guiſii ambiguum reſponſum ſuper obſignatione pacti matrimonialis Carlo-Ludovici, Ducis Ioüſæ, filii ſui minoris, cum filia Luynæi. 275, 276
Guiſius Dux, procurator Principis Caſtellæ in fœdere matrimonii contrahendo cum Eliſabetha Franciæ, Regis ſorore, 100. *quam & Bayonam deducit ad autorem ſuum*, ibid. *quo comitatu*, ibid. *Hiſpanas naves in portum Maſſiliæ adverſa tempeſtate actas retinet, & retinent Hiſpani naves Gallicas in Hiſpania; quare*, 648. *de mandato Regis ad Normanniæ, & Britanniæ littora claſſem contra Rupellanos comparat.* 422
Guiſius, Eques Hieroſolymitanus, Luxios patrem & filium ferro tranſigit in monomachia, 32. *hinc illi ingens gloria*, ibid. *inſons ab utraque cæde diplomate à Regina regente dimiſſus, & in Provinciam, regiam præfecturam amandatus, molliendo per tempus crimini*, ibid. *ubi magnifice excipitur, inſauſto ſucceſſu*, ibid. *paulò pòſt ad Beauxium in eademmet Provincia fatali caſu extinctus, cum tota rei geſtæ ſerie*, ibid. *ejus indoles in majeſtatem compoſita.* ibid. & ſeq.
Guiſius Cardinalis in caſtris regiis ad Engeriacos militem magis ſapiens, quam Cardinalem, militiæ præfectum agit, 406. *ubi morbo militari correptus, & ad Santones traductus, obit inſigni Chriſtianæ pietatis indicio*, ibid. *quis ſacerdotiorum ejus ſucceſſor.* 407
Guito Rupellæ præfectus, Regi occurrens cum milite qui ipſi præſidiarius fuerat prohibetur, 778. *viri elogia.* ibid.
Guronus in Italiam à Rege Ludovico, durante obſidione Rupellana delegatus, quorſum, & quid ibi effecerit. 783, 784
Guſtavus Adolphus Suecorum Rex copiis, & pecuniis Galliæ conductus in Germaniam irrumpit, pro libertate publica tuenda, contra Auſtriacos, 264. *ejus geſta.* ibid. & ſeq.

H.

Hajus Baro, delegatus in Galliam, renovando fœderi inter Reges Gallum & Anglum, 377
Hæretici, vulgò popularis ſtatus amantes, & oſores Principum, 323. *probatum exemplis.* ibid.
Harlæus, Protopræſes Parlamenti Pariſienſis,

riſienſis, ſtatim à morte Henrici IV. *monitus à ſanctiore Regis Conſilio de convocando Senatu*, 4. *quid ibi actum*, ibid. *per ætatem & morbos gravis dignitate decedit*, 20. *cui ſubſtitutus Verdunus*, ibid. V. Achilles Harlæus, *lit.* A.

Haucaſtellus nobilis, placito Senatus Burdigalenſis capitis damnatus, quo pacto tortori ereptus. 103, 104

Hayus ad Comitia Sectariorum Gratianopolim quare delegatus à Principe Condæo. 89

Hedera tenax cadens cum pariete, ſymbolum aulicorum qui præſidio primorum nituntur, cumque ipſis cadunt. 130

Helvetii nobilitatem nullam agnoſcunt in ſanguine, 351. *omnibus hominibus ab Adam, ut ajunt, deſcendentibus.* ibid.

Helvetii Calviniſtæ regi militantes in Gallia contra Principes confœderatos, à Rege deficiunt, quare. 98

Helvetii Calviniſtæ quare bello abſtinent ſub Ludovico, contra Principes confœderatos poſt captum Condæum arma parantes. 149

Helvetii ultimi, Rupe dilapſi, minori dedecore. 174

Helvetiorum reſpp. renovant fœdus cum Ludovico XIII. 11

Helvetiorum Reſpubl. Sancti Imperii feuda. 64

Helvetiorum tria millia apud Meldas contra Principes perduelles in ſtatione collocata, 45. *ſex ſub Briſſaco in Britannia contra Vindocinenſem.* 46

Helvetiis cur in deditione caſtri Nonæ conceſſum aſportare ſigna militaria, contra quàm Hiſpanis & Italis. 174

Hemicycli ad Villam-Borboniam poſt ruinam legitimam editam oppugnatio prima, fruſtra à regiis tentata, ſub Palæreto, & Monteſquino præfectis ibi cæſis. 482

Hemicycli fatalis, ad Villam-Borboniam ſecunda oppugnatio, æque aut magis luctuoſa, quam prima, quo pacto, 483. *quo ordine inſtituta hæc oppugnatio*, 487. *& ſub quibus ducibus.* ibid.

Hemicycli Borbonii tertia aggreſſio, funeſta, & fruſtranea, uti ſuperiores duæ. 487, 488

Henricæa Ioüſa, Mompenſerii vidua, poſt tertium viduitatis annum exactam magna virtutis fama, tandem operante Ioüſa Cardinale patruo, Guiſio Duci nubit, 26. *hinc Guiſiana domus reſtauratio.* ibid.

Henricus Borbonius Navarræ Rex, quamquam Sectarius, poſt mortem Henrici III. *pro legitimo Coronæ ſucceſſore vulgatus, quibus rationibus*, 313. *contrariis à Catholicis unitis rejectus.* 314

Henricus IV. *quare pacem aluit inter ſubditos quandiu vixit*, 9. *proditorie & nefario occiſus ab homine tetra melancholici humoris rabie dementato*, ibid. *quare Sectarios non perdidit*, ibid. *ejus genius in regnando*, ibid. *quare ſtatim à morte Magnus cognominatus*, 9. *ejus indoles*. ib. *triplici exercitu formidabilis principibus vicinis tempore exceſſus ſui, ubi, & ſub quibus ducibus*, 13. *ad quid deſtinati hi tres exercitus, varie dictum*, ibid. *quæ cauſſa probabilior.* ibid.

Henricus IV. *viribus longe impar præliis Arqueſio, & Yvriaco contra Mayenium victor*, 314. *Lutetiam obſidet, factionem debellat, Parmenſem fugat, & unanimi Gallorum conſenſu coronatur*, ibid. *quod accedit ad miraculum.* ibid.

Henrici IV. *mors inopina, & nefaria, Gallorum omnium conſternatio*, 4. *quorſum paulo ante mortem arma ſumpſerit, incertum*, 9. *Veneri deditus*, ibid. & 25. *quare plurimum conſilio*

conſilio utens, uni ſe totum non credidit, ibid. cor ejus in Flexienſis Collegii Societatis Ieſu ſacello tumulatum, 10. & juſta dein Lutetiæ & tota paſſim Gallia ſolenniter perſoluta, & per æmulationem. ibid.

Henricus Dux Andium Caroli IX. frater; ſola virtutis & ſpei maximæ fama in Regem Poloniæ aſſumptus, 310. defuncto Carolo IX. in Galliam revocatur, ibid. redux infeſtus Sectariis, ad excidium uſque; niſi primores reſtitiſſent, Sectæ magis addicti quam Regi, quare hoc. ibid.

Henricus III. per clauſtra Lutetia pulſus, 312. vocat in auxilium Henricum Borbonium Sectariorum ducem, ibid. obſidens Lutetiam ad Clodoaldi fanum latenter occiſus, immiſſo percuſſore. ibid.

Henrici Ducis Lotharingiæ obitus, & de matrimonio Nicoleæ ipſius filiæ cum Carolo Comite Valdimontio, utrum legi Salicæ locus ſit in illius Ducatus ſucceſſione, 615. V. Lotharingia, lit. L.

Henrici Mommorancii Galliæ Conneſtabilis mors, 50. Prorex in Occitania, ibid. ſub Damvilli nomine præterito ſeculo clarus, ibid. ejus geſta memorabilia ad Drocum, & fanum Dionyſii, ibid. quo deinde vitæ tenore duraverit in dignitate contra invidos & adverſarios, ibid. ejus indoles ad utrumque parata, pro fortunæ varietate, ibid. mores qui in proſperis & in adverſis, ibid. litterarum omnino rudis, quod mirandum in tanto viro, 51. ſolo naturæ genio valens, ibid. finis vitæ quis. ibid. ubi tumulatus, ibid. quo epitaphio, ibid. liberos ex utroque ſexu quos reliquerit, ibid. filiæ quomodo elocatæ. ibid.

Henricus Ioiſa Dux & Par Franciæ, Occitaniæ prorex, 87. deinde Capucinus, poſtmodum neceſſitate publica urgente inde extractus, & provinciæ Narbonenſi iterum præfectus, ibid. monaſticam volens finito bello rurſus repetit, ubi in odore ſanctitatis excedit, ibid. relicta ſuperſtite unica filia, Mompenſerio Principi primum, deinde Guiſio nupta. ibid.

Henricus IV. Imp. ſacris interdictus à Gregorio VII. Papa. 66

Hiſpani Regis hypocriſis cum Sectariis Galliæ paciſcentis, in præjudicium orthodoxæ religionis, 794. quibus conditionibus. ibid.

Hiſpani Conſilii ſagacitas cæcutit in expeditione regia Ludovici XIII. contra Sectarios rebelles ſui regni. 141

Hiſpaniæ primores quare Ferdinandum Carolo V. præferebant in adminiſtratione regni Caſtellæ & Aragoniæ. 260, 261

Hiſpanorum inopina conſternatio propugnantium munimenta extranea Suſæ, unde, 789. fuga ſalutem quærant. ibid.

Hiſtoriæ laus in genere. 3

Hiſtoriæ hujus ſubjectum univerſale, unius Ludovici XIII. regnum. ibid.

Hiſtoriographus quid præcipue propoſitum habere debeat. 3

Honoris grata & decora delatio Mommorancium inter & Reauxium Scoticæ cuſtodiæ præfectum, ſuper deditione Valonſii, & legibus dandis. 330

Humierus Sectarius, Burdigala Lutetiam citatis equis properans à Sanſurino Royani præfecto capitur, dein quamvis pacta mercede gratis dimittitur, novo exemplo, 527. ad cuniculum Royani abſorptus. 531

Hungariæ prædæ avidi, cauſſa cladis Pragenſis. 253, 254

Hungariæ regnum; feudum Apoſtolicæ Sedis. 64

Huraltius Bellebatus Duci Mayenio Aqui-

Aquitaniæ Proregi Adſeſſor juri dicundo datus, 289. *revocare tentat Mayenium à factione Principum conjuratorum, ſed fruſtra*, 290. *quin potius tentatur à Principe, nullo effectu*. ibid. *monitoriæ ejus ad Regem litteræ*, ibid. *Mayenium deſerit & Toloſam ſe recipit*, ibid. *vir facundia & ingenio valens*, ibid. *ejus proſapia antiqua, & illuſtris*, ibid. *incerta de ejus morte vulgata*, ibid. *vectigalem pecuniam privata autoritate militi diſtribuit in obſidione Neracenſi*, 413. *quæ diſtributio à Rege comprobata*. ibid. V. Belebatus, *ſupr.*

Hurtenautius, Baro Normannus, morti quo ex crimine addictus. 149

Hurtenautii ſervi atrox facinus in Ancræi cadaver. 159

Hyemis rigidæ funeſti effectus in milites cohortis Pibracii. 522, 523

I.

I*Acobus magnæ Britanniæ Rex multis hortatur Fridericum Comitem Palatinum generum ſuum, ut propoſitis à gente Auſtriaca Palatinatui reſtituendo conditionibus pareat*, 613, 614. *Reſponſum Friderici*. ibid. *Sectæ cauſſam in Ludovicum* XIII. *abdicat, ſano conſilio, & fœdus renovat, imo & ſubſidia in bellum offert*, 377. *prave detorta ab invidis hæc abdicatio*, ibid. *pacem quoquo modo pro Sectariis Galliæ quærendam Rohanæo ſuadet*, 570, *ejuſdem mors & elogia*, 620. *& de Maria Stuarda ipſius matre ex occaſione ſingularia quædam.* 621

Iambonetum arx ad Fuxenſes invalida, in quam Sectarii ſeptem confugerant expugnatur, 640. *memorabilis ibi virtus præſidiarii militis.* ibid.

Ianinus, Sullio remoto ærarii Procurator cum Caſtronovano, & Thuano, 25. *deinde ſolus*, ibid. *utrum volens, prudenſque quæſtura abierit, an per ſenium amotus, incertum*, 133, 235, 236. *commendatus ab innocentia, & probis moribus*, ibid. *ample remuneratus in pecunia de publico numerata*, 235. *ejuſdem mors & elogia.* 583

Ieſuitæ, Pragæ per feneſtras Collegii dejecti à Proteſtantibus, quare. 242

Ieſuitarum præcipui, à Parlamento Lutetiano vocati, ſuper Santarelli doctrina de ſum. Pont. in Reges poteſtate reſponſuri. 676. & 677. V. Cotonus.

Ieſuitis conceſſa facultas aperiendi ſcholas in omnes artes & ſcientias, 197. *etiam Lutetiæ, poſthabitis Sorbonæ & Academiæ interceſſionibus*, ibid. *qua lege*, ibid. *placitum arctioris Conſilii in eam rem executioni mandatum.* ibid.

Ignatii de Loyola Societatis Ieſu fundatoris canonizatio. 582

Imbertus Sectarius non parvi nominis cuniculo abſorptus ad Montalbanum. 505

Imperator Romanus electioni, & dietis Imperialibus ſubjacet, 64. *intra quod tempus celebrari debeat ejus electio ex Imperiali lege*, 31. *violata in electione Matthiæ Imperatoris, quo modo.* ibid.

Induciæ pactæ inter Regem, & Principes confœderatos, tractandæ ſolennius paci ad Pictones, poſt Regis nuptias, 107. *quibus ſubſcribere negat Vindocinenſis, initio, deinde ſubſcribit.* ibid.

Indulgentiæ, quid ſint in Eccleſia Catholica Romana. 178, 179

Indulgentiarum diſpenſatio quomodo ſaucita in Eccleſia Catholica. 179

Indulgentiarum uſus per Iubilæa in Eccleſia Catholica Romana à calumniis

mniis hæreticorum vindicatus. 178, 179. V. Iubilæorum uſus, *infra.*

Inſula Iordanis, oppidum Sectarium à Mayenio Regi aſſertum, qua lege. 459

Ioanna Labretana, mater Henrici IV. *Calviniſmo valde addicta*, 196, 308, 316. *fovet Calviniſtas in Bearnio, & auget reditibus Eccleſiaſticis, pulſo Clero.* ibid.

Ioannes Georgius Dux Saxonum partes Regis Suecorum perfide & ingratiſſime abdicat, 265. *in damnum libertatis Germanicæ*, ibid. *probat dejectionem Palatini, & ſubſtitutionem Bavari, mutata ſententia.* 265, 266

Ioannes Guillelmus, ultimus Dux Iuliacenſis & Clivenſis, 13. *mortuus ſine prole maſcula*, ibid. *hinc bellum inter competitores*, ibid. & ſeq. *quinam illi*, ibid. & ſeq. *& quo quiſque jure tutus.* ibid.

Ioannes Angliæ Rex excommunicatus à Summo Pont. 66

Ioannes Dux Bipontinus jus ſucceſſionis in Ducatu Clivenſi & Iuliacenſi ſibi aſſerit. 13

Joignius Comes, triremium in Gallia præfectus, intereſt prælio navali Guiſii contra Rupellanos. 557

Ioſſelinus Marchio alariis comitatus prælio Poncæſariano aufugit, qua de cauſſa incertum, 299. *effugio ſane probroſo.* ibid.

F. Ioüſa Cardinalis, ſacri Cardinalium Conſiſtorii Decanus, Epiſcopus Oſtienſis, Ludovicum XIII. *in Regem Galliæ ungit*, 15. & ſeqq. *eodemque operante adſcribitur Torquato Ordini*, 18. *legationibus extra Galliam inſignis, publicorum, privatorumque negotiorum æque capax, licet litterarum rudis*, ibid. *hæredes quos habuit*, ibid. *quos ſucceſſores in Sacerdotiis ampliſſimis*, ibid. *in eo finiit Ioüſarum proſapia*, ibid. *cujus ſtemma, & ſeries deſcribitur, vario eventu*, 87. *ejuſdem exitus*, 91. *qualis in vita, talis in extremis*, ibid. *electus præſes in Comitiis Galliæ generalibus pro Clero, ſub eodem Ludovico* XIII. 86. V. Annæus Ioüſa, *lit.* A. & Henricus Ioüſa, *lit.* H.

Ioüſarum cædes in prælio Cutracenſi, quare Henrico III. *imputata.* 312

Irlandiæ regnum, inter feuda Rom. Sedis recenſitum. 64

Iubilæorum uſus antiquus, nedum apud Iudæos, ſed & apud Catholicos orthodoxos. 179. V. Indulgentiæ, *ſupra.*

Iubilæum magnum ſub Paulo V. *Pontificatus ipſius anno* 13. *toto orbe Chriſtiano promulgatum*, 175. *quo fine.* ibid.

Iubilæum Lutheranum à Georgio Saxonum Duce per invidiam Catholici Iubilæi, tota Germania, qua Lutherana eſt, indictum. 176

Iubilæum Calvinianum quomodo inter Calviniſtas in Germania indictum, & celebratum per æmulationem. ibid.

Iudices & Iuriſperiti olim, qui hodie Marchiones, Comites, & Barones, 184. *unde degeneres.* ibid.

Iudices delegati ex arctiori Regis Conſilio, inſtruendis litibus extra ordinem contra reos, quale hominum genus, 126. *quo modo proceſſerint in Principem Condæum.* ibid. & ſeq.

Iudices laïci an poſſint cognoſcere de criminibus Præſulum Eccleſiaſticorum etiam Cardinalium, inconſulto Papa; quæſtio in utramque partem agitata, in cauſſa Cardinalis Surdiſii & Parlamenti Burdigalenſis. 104, 105

Iudicis pedanei apud Caſtrenſes factum atrox & inſolens in Catholicos, qua de cauſſa. 574

Iuliacum receptum ab Auſtriacis, copiis

piis Gallorum accurrentibus ad ſubſidium Principum confœderatorum contra Leopoldum, 14. quibus legibus, ibid. quare Auſtriacis appetitum. ibid.

Iuriſconſultorum Italorum ſententia, in quæſtione de ſucceſſione Ducatus Mantuani, & Monſerrati contra Ferdinandum Card. vulgata ſcripto, 36. V. Ferdinandus Cardinalis, *lit.* F.

Iuriſdictio præfectorum in milites, ex ſolutione ſtipendii militaris pendet. 508

Ius annuum, 187, 188. V. Pauleta, *lit.* P.

Iuſtinianus II. *Imper. à Sergio Papa mulctatus.* 66

L.

LA-Chenayus Nobilis Brito, licet Catholicus, Sectariis in obſidione Engeriaca merens, in prima præſidiariorum eruptione cæſus. 396

La Duſia matrona illuſtris, armorum ſiue pedes, ſiue eques capax, 528, *priſcis Amazonibus major*, ibid. *cohortis in Aquitania ſub Ellebovio dux.* ibid.

Lanovius Sectarius retruſus in urbem Rupellam cum ſuis ab Eſpernonio, 446. *inſidias ſtruens, in inſidias ipſemet cadit.* 449

La Peyroſius Daffiſius ad muros Villæborboniæ lapidum more obrutus, nullo lethali vulnere. 487

La Suſæus Comes, Sectarius, Gratianopolim intercipere cupiens, à ruſticis inter montium anguſtias intercipitur cum ſuis, 506. *libertati poſtmodum reſtitutus.* ibid.

La Terraſſius ingenuus adoleſcens, ex illuſtri apud Toloſates Potiera gente, ad eruptionem Monſpelienſium in regios, cæſus. 565

La Terraſſius ſignifer in cohorte Pedemontana, adeſt fortiter Blaniaco præfecto ſuo in obſidione Neracenſi, ubi vulneratur. 419

Lavardinus in expugnatione turris Caniotæ ad Engeriacos occiſus. 401

Lavardinus Pedemontanæ cohortis præfectus, ad oppugnationem propugnaculi ſani Antonini cæſus. 539

Launiacus, in monomachia à Barone Rabato occiſus. 73

Lectora urbs, præcipuum Sectariorum ad Aquitanos præſidium, 116. *ejus ſitus, & munimenta*, ibid. *quibus rectoribus & præfectis*, ibid. *quid de ea conventum Regem inter & Sectarios in pace Lodunenſi.* ibid.

Legati Regis Galliæ in Germaniam promovendæ paci, qui, 246. *quo effectu.* ibid.

Legati Comitiorum Sectæ Lodunenſium, quos articulos Regi propoſuerint, 321. *quo à Rege reſponſo dimiſſi*, ibid. *quid denuo ſubjecerint*, ibid. *& quomodo iterum reſponſum.* ibid. & ſeq.

Legatus extra ordinem miſſus in Angliam ad Iacobum Regem fœderatum, explicandis cauſſis belli in Sectarios rebelles moti. 377

Leges fundamentales regni, quid ſupra reliquas habeant. 62

Leges ſancitæ inter Regem Ludovicum & Sabaudum ſuper tranſitu regis in Italiam, & ſubſidio Caſalini inferendo. 790

Leges in Comitiis Sectariorum generalibus Rupellæ congregatis ſancitæ ad 47. *capita redactæ*, 341. & ſeqq. *à ſapientibus in omni monarchia ſemper improbandæ.* 346

Lejayus Præſes Lutetianus, quare in cuſtodia habitus, & ubi, Rege in Aquitaniam profecturo, 90. *nec dimiſſus intercedente Parlamento, & cauſſas detentionis exquirente*, ibid. *poſtmodum libertati redditus, & Pretopræ-*

topræſes creatus, ibid. *ejuſdem libertas, & in præfecturam forenſem reſtitutio*, 115. *fugitivus poſt detentionem Condæi Principis, incerta fugæ cauſſa*, 129. *proſcriptus diplomate regio cum Principibus confœderatis poſt detentionem Principis Condæi*, 145. *quare, & pro quo crimine*, ibid. *reſtitutus poſt mortem Ancræi.* 163

Lencherus, nobilis, ad expugnationem Sommeriarum occumbit. 549

Leo Iſauricus Imp. iconoclaſta à Gregorio II. *Papa Imperio dejectus.* 66

Leonis regnum in Hiſpania, ſubjacet Rom. Sedi. 64

Leopoldus Auſtriacus inveſtitus à Rodolpho Imperatore de Ducatib. Clivenſi & Iuliacenſi, tanquam feudis Imperii, defectu prolis maſculæ vacantibus, 14, 15. *Epiſcopus Patavienſis, & Archidux Teriolenſis.* 14

Leranus, caput & dux Sectariorum Fuxenſium, præcipue à regiis infeſtatus in feudis ſuis, 554. *ejus uxor ex illuſtri Mirapicenſi proſapia, precibus apud Carmanium Lerani caſtri ruinam deprecatur, & obtinet.* 555

Leranus Sectarius, Rohanæo fidus, Varillium ad Fuxenſes obſidet, 516. *propugnante Durbano genero ſuo pro Catholicis*, ibid. *fuſus cum ſuis, quo pacto, & quibus copiis*, ibid. *ejus filius captus in prælio, gratia agnatorum victorum dimittitur.* ibid.

Lermæus Dux, procurator Regis Hiſp. in contractu matrimonii inter Philippum IV. *& Eliſabetham Galliæ*, 30. *poſtmodum Cardinalis, cum duobus filiis primis coronæ Hiſpanæ miniſtris aula dejectus, poſt mortem Philippi* III. *Regis.* 255

Leſcunus Senator in Parlamento Benearnenſi, ejuſdem provinciæ ad Comitia Lodunenſia delegatus, 320. *inſtat libertati & immunitati contra edictum reſtitutorium*, ibid. & ſeq. *& ad arma proclamat*, ibid. *delegatus ad circulum Montalbanenſem, & Synodum provincialem Sectæ, Amiliani congregatam*, 336. *Benearnii calamitoſum ſtatum pro Sectariis deplorat*, ibid. *& factionem Benſinorum & oppidanorum in præſidiarios regios patefacit*, ibid. *vir ſeditioſus, & perduellis Rupellâ in Benearnium remeans interceptus, pugnam audet, & ſauciatur*, 534. *captus Burdigalam deducitur, & placito Senatus capite plectitur*, ibid. *caput ejus ad portam urbis, quæ Royanum ſpectat, affixum.* ibid.

Leyranus nobilis Calviniſta, quomodo in laniena San-bartholomæana Lutetiæ, mortem effugerit. 309

Libellorum anonymorum quibus titt. Admonitio ad Regem, &, Myſteria politica, *editorum ſtantibus publicis Cleri Gallicani Comitiis, ann.* 1625. *Lutetiæ refutatio, demandata autoritate Cleri, Leonardo Stampeſio, Epiſcopo Carnotenſi, tum Gallico, tum Latino idiomate, quo eventu*, 654, 655, 656. & ſeq. *cum totius negotii circumſtantiis accurate obſervatis*, ibid. *& quænam eſſet horum libellorum doctrina.* 654, 655

Liencurtius Lutetiæ præfectus, explorator adhibitus Parlamento Lutetiano, à Rege in Aquitaniam proficiſcente, quare, 89. *& in ſenatu homo militaris, ſedere juſſus.* ibid.

Ligæ Catholicæ pro Bohemiæ regno contra Palatinum Comitem, qui Principes Catholici, Laïci, vel Eccleſiaſtici ſubſcripſerint. 248

Linſerſius Comes, Bukingamo ſubſtitutus in Gallia proficiſcitur, 773. *appellit in littora Galliæ, cum deſcriptione pugnæ navalis.* 773, 774

Litteræ conjugis Forcæi patris, ad maritum, de ſubſidio propediem Montalbanum à Rohanæo inferendo. 490

Lomberſium ad famam obſidionis proximæ per Vindocinenſem, à Sectariis deſertum. 547

Longavillæus, paci Lodunenſi intercedit, quare, 116. *ejus petitio, quoad Ambianæ arcis qua urbem ſpectat, demolitionem, quæ noxia, & periculoſa, quomodo à Rege eluſa,* ibid. & ſeq. *arce Peronenſi intercepta ſuo nomine, decedit, quas ob cauſſas, licet contrà ſuaſus à Bullionio,* 121. *proregio Normanniæ munere à Rege ſpoliatus,* 293. *ſubſtituto Ellebovio.* 214

Loſierus alter Theminii Mareſcalli filius, Navarrææ cohortis præfectus, Cadurcorum Seneſcallus, Gaſtonis regis fratris primarius eques in obſidione Monhurtiana ad talum ſaucius, 519. *obit Burdigalæ per incuriam.* ibid.

de Lotharingia, & ordine ſucceſſionis in eo feudo, utrum legi Salicæ locus ſit apud Lotharingos, utrum teſtamento principis potuerit induci lex Salica, utrum qui privati nomine teſtatur, etſi eſt feudi dominus, poſſit legem Salicam introducere, vocatione perpetua maſculorum, utrum hæc maſculorum vocatio in teſtamento privati, dici poſſit lex Salica, cum tabella Ducum Lotharingiæ quæ ſucceſſionem in eo feudo indicat. 670, 671. & ſeqq.

Lotharingiæ Dux ſancti Imperii Princeps. 64

Lotharingiæ Dux renovat fœdus cum Ludov. XIII. 11

Lovignius amore in fœminam vecors, Chaloſio amico eſt proditor, 696. *proditionis cauſſa amor.* ibid.

Lucilius Vaninus Italus, atheus, placito Parlamenti Toloſani damnatus, & flammis addictus, 209. *profugus ab Italia Toloſam venit, malo omine,* 210. *quomodo ibi ſe habuerit, & licet ſe orthodoxum ſimularet, atheiſmi convictus,* ibid. & ſeqq. *ejus verba blaſphema in extremis,* 211. *Medicus citius quam Theologus.* 212

Ludæus Comes D. Gaſtonis moderator, & faber fortunæ in aula Luynæi & fratrum, qua via, 234. *male collocato beneficio, quare hoc,* ibid. *ad Ducalem titulum aſpirat, nec obtinet,* ibid. *mors illi ex tædio repulſæ.* ibid.

Ludi equeſtres inſigni apparatu Lutetiæ celebrati, in honorem matrimonii regii, 29. *à quibus, & quo ordine,* ibid. & ſeq. *abſentibus Principibus, cur hoc.* 29, 30

Ludovicæa arx in vicinia Rupellæ à Sueſſionenſi Principe conſtructa, opifice Pompejo Tragono Italo, inſigni mathematico. 553

D. Ludovico Regi Gallorum dies feſta ſacratur edicto regio Ludovici XIII. 193. *quare dilata ad tempus, ejus apotheoſis,* ibid. *zelus illius in propaganda fide.* ibid.

Ludovicus XIII. *quando, ubi, à quo, & quo ritu coronatus, & inauguratus,* 14, 15. *ejus coronationis celebritas,* ibid. *torquato ordini poſtridie coronationis adſcriptus, qua formula,* 17. *quare potior in perdendis Sectariis rebellibus, quam Henricus pater,* 9. *à morte, & funebri pompa Henrici patris fidei ſacramentum recipit ab omnibus Galliæ ordinibus,* 10. *ejus matrimonium cum Auna Auſtriaca Hiſpaniarum Infante, quibus conditionibus concluſum,* 29. *major declaratur anno ætatis ſuæ,* 14. *Senatus Pariſienſis placito, qua formula, quo apparatu,* 52. & ſeq. *poſt declarationem edicta quatuor promulgata, quanam,* 56.

ad Pictones contra Bonivetum pergit, quem fugat, & Condæum cum Epiſcopo Pictavienſi reconciliat, 50. *utroque laudato,* ibid. *profecturus in Aquitaniam conſummando fœderi Hiſpano, quomodo diligenter præcaverit naſcenti Principum factioni ad impediendas nuptias,* 88, 89. *Pictavii remoratus ad ſororis morbum,* 92. *hinc ſpes vana confœderatis in matrimonium Principibus,* ib. *contra quos diploma edit,* ibid. *cui interceſſit Parlamentum Pariſienſe, quibus ex cauſſis,* 93. *à nuptiis ſtatim tranſit ad bellum in Principes confœderatos, Pictonum agros ferro & flamma vaſtantes, etiam adulta hyeme,* 106. *quibus copiis auctus in itinere, & cuinam commiſſæ,* 107, 149. *de vi ſibi illata per Lodunenſia pacta queritur,* 122. *& liberationem meditatur cum Regina matre,* ibid. *conſulente Condæo iter in Normanniam arripit, quo comitatu,* 291, 292. *vulgato prius in Principes perduelles diplomate.* ibid. *abſceſſurus Parlamentum in regiam vocat, eiſque urbem ſub regimine reginæ conjugis commendat,* ibid. *Reginam vero Sillerii Cancellarii conſiliis committit,* ibid. *Regis ad Reginam parentem Bleſis dilapſam litteræ,* 223, 224. *quibus reſpondet iis quas ad eum Regina mater dederat,* ibid. *opprimendo Eſpernonio arma expedit,* 224. *ubi, quibus copiis, & ducibus,* 225, 226. & ſeq. *petit per litteras Reginæ amplexus,* 231. *& congratulatur ſibi de pace,* ibid. *ubi hæc ſalutatio, & congreſſus, & quanta totius aulæ admiratione, & applauſu habitus,* 232, 233. *reſtitutionem redituum Eccleſiæ Benearnenſis in favorem Cleri molitur, & perficit,* 316. *quomodo ſatisfactum hac in parte Sectariorum paſtoribus, qui iis ut patrimonio ſuo utebantur,* ibid. *conſultus à Forcæo provinciæ prorege reg[illegible], poſt promulgatum diploma, quid reſponderit,* 352, 353. *inermis armatos mirabiliter vincit,* 332. *ſubſiſtit Pavii regia majorum domo, & grato ipſi ſeceſſu,* ibid. *Navarræum inſperatus advenit, & arcem occupat cedente Saleſio, obſiſtere non auſo,* 333. *diutius Pavii commorantem, quo commento abigere tentant rebelles, & quomodo proſpectum,* ibid. *arcani tenax ſi quis alius, & probe diſſimulans,* 123. V. *reliqua in verbo,* Rex Ludovicus, *infr. lit.* R.

Lunellum qua conditione regi deditum, 548. *deflagrat igne fortuito,* ibid. *ibi male ſervata fides à milite regio.* ibid.

Luſitaniæ regnum eſt de feudis Apoſtolicæ Sedis. 64

Luſinianus, ſive Leſinianus Marchio, quo pacto Clairacum interceperit, & Regi poſtea pecunia numerata tradiderit, 535. V. Clairacum.

Luſſanus ad eruptionem Monſpelienſium in caſtra regia, cæſus. 564

Lutetiæ opulentia & amplitudo ſupra ceteras totius Europæ urbes. 127

Lutherus hæreſiarcha, unde, & quam ob rem olori comparatus à Sectæ ſuæ profeſſoribus. 178

Luynæo Caſtrum Ambaſiæ ingentis fortunæ primordium, 88. *ejuſdem ars & induſtria in dejiciendo Ancræo adverſario per ejus abſentiam,* 156, 157. *Regi autor & ſuaſor cædis Ancræi,* ibid. *nullis primorum conſciis,* ibid. *ipſius cupiditas inſatiabilis,* 171. *repudiata Vindocinenſi virgine, Magni Henrici notha, tanquam ſibi indebita, Mombaſoniam ardenter amatam petit,* ibid. *quæ illi juncta, & ducenta librarum millia ſupra dotem à Rege dono data,* ibid. *fratres provehit in aula, hinc ſatyricum*

cum ſcomma, aux trois Rois, 171. *&* [illegible]*ſio ad capita hydræ repullulantia, & ad tricipitem Cerberum*, ibid. *Rothomagum cœtum Notabilium convocari curat, quid ita*, 181. *indoles ejus nec in odia, nec in ingratitudinem prona*, 200. *patientiæ capax erga primores*, ibid. *quorum ille conſilio præcipue utebatur in regni gubernaculo*, 215. *quare Eſpernonio minime ſociatus contra Reginam matrem*, 218. *ſtabiliendæ ſuæ dominationi, ſuaſus Condæum Principem, aut Reginam parentem in libertatem aſſerere, cum in Condæum inclinaret, quo aſtu Reginæ parentis in eam rem artes, & in libertatem ipſius adminiſtros detexerit*, 215, 216, 217. *hinc Barbino, Bornovillæo, & Fretæo caſus*, 217. *perfide diſſuaſus jungere ſe Eſpernonio contra Reginam parentem*, 218. *minus cautus & providus in cuſtodia Reginæ parentis*, 217, 218, 219. *ſalutandæ adventanti Reginæ matri Coſieras præcurrit*, 232. *quomodo diſſimulanter ab ea exceptus*, ibid. *ipſi cognomentum Albertus*, 234. *inani Luynæi à feudo commentitio denominatione*, ibid. *feudum illuſtre & antiquum Malhiæum Comitatus titulo inſigne, in Turonibus ſibi comparat, commutato Malhiæi nomine in Luynæum, & ſuperaddito Ducali titulo*, ibid. *libertatis Condæi Principis artifex*, 236. *ad Condæum in libertatem aſſerendum à Rege cum litteris delegatus*, ibid. & ſeq. *valde anxius ad ſecreta Regis cum matre colloquia, & congreſſus*, 233. *unionem & concordiam veretur*, ib. *ſejunctionem meditatur, qua arte*, ibid. *liberando Condæo inclinat potius, quam Reginæ matri, quorſum hoc*, 236. *an culpandus de neglecto Gallici imperii augmento, & dejectione gentis Auſtriacæ inter diſſidia Germaniæ pro regnis Hungarico, & Bohemico, necne*, 246, 247. *rationes in utramque partem*, ibid. *quam ob rem inſimulatus faviſſe Auſtriacis contra Palatinum*, 246. *quomodo per matrimonia cum principibus & primoribus regni ſtudebat ſtabilire fortunam ſuam*, 251. *ejuſdem & ſuorum in aula properi progreſſus*, 358. *e tyrone Comeſtabilis factus, novo exemplo*, ibid. *in eum ſatyrica ſcripta vulgata*, 359. *nec minus ſuos invenit defenſores, quibus rationibus*, ibid. *maximus majeſtatis & autoritatis regiæ vindex in deditione Engeriaca, contra Oratores Engeriacos leges & pacta deditionis petentes, velut inter pares*, 403, 404. *poſt obitum Veræi Procancellarii, Cancellarium Galliæ agit, armorum & togæ ſimul ſibi imperium vindicans*, 438. *ejuſdem & Rohanæi colloquium in Reyneſio Caſtello*, 502, 503. *fruſtraneum, & ad deditionem Montalbani*, ibid. & ſeq. *& ad pacem, qualem Rohanæus proponebat*, ibid. *ſolutionis obſidii Montalbanenſis inſimulatus, averſis alio ſtipendiorum militarium pecuniis*, 509. *cur ſub ſago purpureo, thorace ferreo tectus in ingreſſu Regis ſolenni in urbem Toloſanam*, 513. *male affectus erga Toloſates, unde, & quare*, 515. *Longæ-tilliæ morbo epidemico interit*, 520. *minore ſuorum, regiſque deſiderio quam creditum*, ibid. *in eo fortunæ aulicæ inſigne ſpeculum*, ibid. & ſeq. *deſertus ſtatim ab omnibus familiaribus duobus exceptis*, ibid. *qui propriis ſumptibus funus curarunt*, ibid. *cadaver ipſius ſecundo Garumna Burdigalam illatum*, 521. *& quare non in urbe, ſed in portu depoſitum clanculo*, ibid. *de ejus adminiſtratione varie dictum.* ibid.

Luxius Baro, à Guiſio Equite Heroſolymitano

pitano Lutetiæ medio vico, duello victus,& cæſus, 32. *legitima pugna, necne dubitatum.* ibid.

Luxii filii, patris ultionem meditantis ad Guiſium Equitem Epiſtola ad certamen provocatoria, 33. *valde civilibus verbis, habita ratione diſparitatis natalium ſcripta, & probata,* ibid. *infauſto omine duellum init, & cadit.* 33

M.

Magdalena pœnitens in rupe abrupta in Provinciæ confiniis pœnitentiam agit cum deſcriptione rupis accurata, 578. *memoratur miraculum eo loci quotannis videri ſolitum ex ſacra ampulla.* 579

Magdalena, tertia Guillelmi Ducis Clivenſis & Iuliacenſis filia, 13. *nubit Ioanni Duci Bipontino,* ibid. *unde illi jus in Ducatum Clivenſem & Iuliacenſem.* ibid.

Magdalena monialis à Gauffrido Preſbytero, inſigni mago decepta, 22. V. P. Michaelis Dominicanus, *infra.*

Magiſtratus debent populos docere obedientiam erga Reges, ſuo exemplo. 686

Magnates auram popularem largitione aut gratia captantes, ſuſpecti ſummam rerum habentibus. 130

Magnates Sectarii in Gallia, quare Sectæ partes in rebellione, ut plurimum abdicarunt. 346

Magnipratanus Comes, morbo caſtrenſi Toloſæ perit, multum deſideratus. 508

Majoritatis declaratio in Senatu Pariſienſi pro Ludovico XIII. *annum ætatis ſuæ decimumquartum ingreſſo, quo apparatu, quibus ſolennibus facta,* 52, 53. *hujus declarationis quis effectus.* ibid. & 56

Maleacum ſub libero Religionis Calviniſticæ exercitio Regi deditum. 380

Maleretus, inferioris Aquitaniæ urbium Sectariarum Orator ad Regem, præſtandæ fidei, & abdicandæ rebellioni, 398, 399, 425. V. Boiſſipardalianus, *&*, Aquitania inferior.

Malhiæi Comitatus, in Luynæum Ducatum commutatio. 235

Malirius, nobilis è Reginæ familia, ad expugnationem Sommeriarum vulneratus. 549

Malleporio Comiti quid juris in Comitatum Markæ, poſt exceſſum Ioannis Guillelmi ultimi Ducis Clivenſis, & Comitis Markæ. 14

Malovicinum oppidum Sectarium & rebelle Regi, operante Mayenio, per Maravatum Caſteraſium præfectum reſtitutum. 459

Malvaiſius, è Societate Ieſu Sacerdos, Clairaci à Sectariis rebellibus inter graves cruciatus necatur. 524

Mangotus ad Longavillæum delegatus poſt interceptam Peronæ arcem, ſed fruſtra, 120. *Villaræo ſuffectus in munere Secretarii, quem ſtatus vocant; Ancræo operante,* 113, 120, 133. *vir probus & incorruptus,* 133. *ſigillorum procuratione amotus poſt Ancræi necem.* 161

Mangotus & Barbinus Commiſſarii liti inſtruendæ contra Principem Condæum in arce Baſtillæa detentum, 122. *præſcriptione fori ab ipſo ſubmoti,* ibid. V. Barbinus, *&*, Condæus, *ſupr.*

Manibanius Præſes Toloſanus, nomine Parlamenti Mayenium victorem ſalutat, & gratias agit. 459

Manicanus eques, cæſus ad oppugnationem hemicycli in obſidione Monſpelienſi. 565

Mansfeldius, collectis prælii Pragenſis reliquiis, Germaniam per incendia &

& prædas vaſtat, 255. in Galliam vocatus à Bullionio ſubſidiarius Sectarius, 550. Campaniam vaſtat, Rege in Septimaniam diſtracto, ibid. ſubſiſtere coactus per Reginæ matris copias, & Hiſpani, à fronte & à tergo, 550, 551. veritus ne alterutri in prædam veniret, corruptis plauſtris & impedimentis ad Batavos fugit, 551. traditis in depoſitum Bullionio tormentis bellicis, nec receptis, 552. quidni. ibid.

Manſus Aſilii à Theminio obſidetur, infelix expeditio memoratur, 641. obſidio ſolvitur. ibid.

Manſus Sanctarum Puellarum, urbs Sectaria à rebellibus præ timore exercitus regii prætereuntis deſerta, 543. & igni poſtmodum tradita. ibid.

Manſus Verduni, urbs Sectaria, Mayenio reddita à Rapino præfecto. 459

Mantuæ Dux libertatem beneficio Cæſaris debet. 64

Mantuanæ proſapiæ genealogia. 781

Mantuanus Ducatus, & Monferratum, an ſint feuda ſolis maſculis debita, ad excluſionem fœminarum. 35

Maphæus Barberinus Cardinalis, creatus Summus Pontifex, ſub nomine Urbani VIII. cur in primo pontificatus ingreſſu cauſſæ Hiſpanæ fautor, 592. ejus elogia. 593

Marcilhacus Rupifortio duellum denuntiat vindicandæ injuriæ ſuæ, ſed fruſtra, 74. quare in aulam vocatus à Luynæo, 215. Sommeriarum præfectus, Robanæo clam irrumpenti valide obſtat, & repellit. 629, 630

Marcilhacus centuriæ præfectus in prætoria cohorte, ad ultimam per regios Privatii obſidionem occumbit. 795

Marenius Comes, caſtrametator in exercitu Subiſii captus à Regiis ad Inſulas Riæ. 529

Mareſcoto libellorum ſupplicum in regia magiſtro quibus verbis ſatisfactum à Ioinvillio. 408. V. Guiſii fratres, & Nivernus.

Mareſius Marchio ad Pontem Cæſareum cæſus. 300

Margareta, filia Caroli Emanuëlis Sabaudiæ Ducis filia, uxor Franciſci IV. Mantuæ Ducis. 35. V. Ferdinandus Cardinalis.

Margaretæ Valeſiæ Reginæ mors, 78. natalium ſplendor, ibid. indoles, & vitæ ſeries, ibid. litterarum amans, & litteratorum virorum alumna, 79. neoterici hiſtoriographi Galli in ipſam ingratitudo. ibid.

Margaretæ Auſtriacæ, Reginæ Hiſpaniarum mors. 31

Margaritarum, pagi in vicinia Nemauſi expugnatio à Duce Mommorancio, 453. quibus conditionibus dedita turris. ibid.

Maria Medicæa Regis Ludovici mater, placito Senatus Pariſienſis renuntiata regni Regens, primum ſine pompa, 4. dein ſolenniter, 5. quare feſtinata hæc electio, 4. quibus gratum fœminæ regimen, ibid. quo apparatu ad curam regni vocata, 4, 5, 6. qui adfuerint huic celebritati, & quo ordine. 5

Maria Franciſci III. Mantuæ Ducis filia, ex Margareta Sabauda, 35. neptis Ducis Sabaudi, Carolo II. Duci Retellio elocata, contra Sabaudi mentem, qui eam Mauritio Cardinali filio ſuo deſtinabat. 781, 782, 783

Maria Leonora, filia primogenita Guillelmi Ducis Clivenſis & Iuliacenſis, ſoror Ioannis Guillelmi ultimi Ducis, 13. uxor Alberti Friderici Marchionis Brandeburgenſis, & Electoris, ibid. ex cujus capite jus Brandeburgenſium in iis feudis. ibid.

Marianæ Ieſuitæ liber de Regis inſtitutione damnatus, & Vulcano traditus,

ditus, 10. *contra quem ſcribit Cotonus item Ieſuita.* 10, 11
Marilhacus Procancellarius cauſſam Niverni Ducis pro Ducatu Mantuano in Conſilio Regis deſerendam opinatur,quibus rationibus. 784,785
Marilhacus ob rem bene geſtam ad Privatienſes MareſcalliFranciæ baculo donatus, 796, *ad quæſtoris munus vocatur , dejecto Veteravillio.* 618
Maroſſanus Luynæi mancipium, cauſſam ejus agit apud Reginam matrem, 231. *cui Regina verbis fallacibus illudit*, ibid. *Luynææ fortunæ non ſpernendum fulcimentum , ad valla apud Montalbanum cæſus, ictu fortuito.* 486
Marquemontius , Archiepiſcopus Lugdunenſis, Orator pro Clero in Comitiis Galliæ generalibus Lutetiæ habitis ſub Ludovico XIII. 59. *ad Cardinalatum evectus ope Villaræi.* 219
Marquenius in expeditione Fuxenſi ſub Carmanio , cæſus. 554
Martiniana arx Toyraſſio deditur,quonam modo , 638. *ab Anglis obſeſſa*, 730. *ejus obſidionis ordo accurate deſcribitur* , 731. & ſeqq. *Monferrierus Toyraſſii frater in ea obſidione occiſus.* 736
Maſgranierus Sectarius abſorptus terra ex cuniculo disjecta ad Montalbanum. 505
G. Maſnaüs Senator Toloſanus , in Vivarienſibus ex occaſione agens compeſcit ſeditionem Privatienſem in viduam feudi Dominam & Chaylanum. 324
*Maſnaüs Senator Toloſanus , veteranus,demolitioni murorum & munimentorum Inſulæ Iordanis urbis Sectariæ,præpoſitus àSenatu.*460,461
Maſſiliargæ oppidum inferioris Septimaniæ, expugnatum a Mommorancio. 548
Maſuyerus Senatus Toloſani Princeps ſparſis per urbem Toloſam ſchedis innumeris,in mortem per ſeditionem depoſcitur , 651. *ejus conſtantia*, ib. *ex quo crimine poſtulatus*, 749, 750. *quid in ipſum Senatus ſtatuerit : intercedit Condæus.* ibid. *huic judicio Mauſſacus Senatus Toloſani decanus , interdictis cauſſæ cognitione Præſidibus , Senatui , & Condæo Principi tum in Senatu agenti , præeſt.* 750
Maſuyerus laudatur ex ingenti in Sectarios odio, 751. *ejuſdem mors ex epidemico morbo*, 791. *ejus genius & indoles accurate deſcribitur.* ibid.
Mathæ ſuburbium apud Engeriacos à Comite Auriaco expugnatum , 390. *& crematum ab ipſis Sectariis.* ibid.
Matrimonia inter Ludovicum XIII. *& Annam Infantem Hiſpaniarum, interque Philippum* IV. *& Eliſabetham Galliarum , quo apparatu in Gallia & Hiſpania celebrata* , 28, 29. *de his queſtus vulgati à Principibus Gallis.* 29
Matrimonia duo inter infantes principes in cunis contracta , operante Luynæo , confirmandæ potentiæ ſuæ in aula, 275. *ſed fruſtra, Deo aliter ſtatuente.* ibid. & ſeq.
Matrimonii Caroli Angli Regis , & Henricææ Galliarum Principis ſolennitas accurate deſcribitur , 621. *multa hîc ſingularia memorantur.* ibid. & ſeq.
Matthias Auſtriacus,Hungariæ,Bohemiæque Rex Rodolphi II. *in imperio ſucceſſor*, 31. *non ſine contradictione, quid ita*, ibid. *ubi coronatus.* 31
Matthias Imperator Ferdinandi Cardinalis in quæſtione Monferrati cauſſam tutatur , contra Sabaudum & Hiſpanum, urgente uxore, Ferdinandi amita. 37
Matthias Imp. accingit ſe ad reprimendam Bohemorum rebellionem, 242.

242. *quibus ducibus delatum armorum imperium in eo exercitu.* ibid.

Matthiæ Imperatoris pacifici mors, 240, 241. *pietate commendabilis,* ibid. *ſenio gravis ſucceſſorem quærit è gente Auſtriaca regno Bohemiæ.* 242

Mauræus fugiens adverſarios in Montalbanenſes hoſtes incidit, 483. *quibus illudere tentat, ſed agnita fraude in vincula conjicitur, & poſtmodum pacta mercede redimitur.* ibid.

Maurelmontius, præcipuus inter Sectarios Fuxenſes ad Varillium cæſus. 516

Maureverus Comes, in expugnatione ſuburbi Talliaburgi ad Engeriacos lethaliter vulneratus, occumbit, 394. *morienti adeſt Rex.* 385

Mauricii Principis & Cardinalis Sabaudi, ad Regem Gallum legatio, quorſum. 202

Mauricius, Comes Naſſovius, præeſt obſidioni Iuliacenſi pro Principibus Neuburgio, & Brandeburgenſi confœderatis, 14. *impar copiis Auſtriacis, meditatur fugam,* ibid. *Gallorum ſubſidio Caſtræo Duce augetur, & confirmatur.* ibid.

Mauſſacus, V. Maſuyerus *ſupra.*

Maxentii fanum Regi in tranſitu deditum, una conſcientiæ libertate impetrata. 380

Maximinum in Provincia fanum. 578

Mayenia, Niverni Ducis uxor, bellum ad Nivernenſes procurat, inaudito in Gallia exemplo, 152. *contra eam Montignius Mareſcallus Regis partes tutatur, & urbes Principibus fidas expugnat.* ibid.

Mayeniæ, Ducis Niverni uxoris Rhemos adventus, Viavillio urbi præfecto ſuſpectus, 137. *urbe excluſa in ſuburbia Regis voluntatem exſpectare monetur à Viavillio, rebus Galliæ ad inteſtinum bellum inclinantibus,* ibid. *hæc injuria quomodo à Niverno vindicata in Viavillium,* ibid. & ſeq. V. Viavillius, *infra lit.* V.

Mayenii patris, Principis Lotharingi mors, itemque Sabaudæ ipſius conjugis quo tempore acciderit, 27. *coronæ Gallicæ olim vicarius,* ibid. *quantum illi Gallia debeat.* ibid.

Mayenii ſoror, Sfortio Duci deſponſata, à Niverno Principe Mantuano in Italiam deducta. 34

Mayenius, Comitiſſæ Sueſſionenſis viduæ amaſius, 39. *caute ex diſſidio inter fœminas Principes privato, in ſocietatem belli publici in odium Reginæ regentis excitati, pellectus,* ibid. *aula in Aquitaniam dilabitur, inſalutato Rege, odio in Luynæum,* 281. *hujuſce odii cauſſæ, unde,* 282. *Luynæo formidabilis,* 284. *Reginæ parentis partes ſequitur, contra mentem Huraltii Belebatii Adſeſſoris ſui;* 289. *valens milite utramque Garumnæ ripam vaſtat,* 290. *quibus copiis,* ibid. *qua de cauſſa ab incæpto ad Pictones & Ligerim itinere divertit,* 290, 291. *ejus in eo maximus error & æternum dedecus viro Principi,* 291. *etiam quartana laborans Neracum urbem Sectariam & Rohanæo fidam obſidet, quibus copiis,* 413. *in eruptione hoſtis inter explorandum periclitatur de vita,* ibid. *nihil in hoc Duce modicum,* ibid. *relicto Neraco ſub regimine Vigniolii contra Marchionem Forcæum Calmontium pergit,* 413, 414, 415. *quid ibi actum,* ibid. & ſeq. *à Rege delegatus ad confinia Montalbano oppida ſubjuganda, ſi diuturnam obſidionem non paterentur,* 438. *ejuſdem litteræ ad Parlamentum Toloſanum in ingreſſu diſtrictus, ſive territorii ejuſdem Parlamenti,* 438, 439. *ſumme gratus omnibus ordi-*

ordinibus, unde & quare, 456, 457. *ad Villæ-Borboniæ valla, apud Montemalbanum ictu in ſiniſtrum oculum illato occumbit*, 491. *magnus ex hac nece tota Galliæ mæror*, 492. & ſeq. *mors, multum ante meditata, clandeſtina, & inulta*, 493. *ejus cadaver ſecundo Garumna Acullionem illatum*, ibid. *magna conſternatio in caſtris ex hac morte*, 492. V. Acullonius, *lit.* A.

Medinæ Dux olim feadatarius Imp. libertate donatus. 64

Mediolanenſis Ducatus poſſeſſio, quare neceſſaria Hiſpano Regi, 172. *& Auſtriacis.* ibid. & ſeq.

Mediolani Dux à Cæſare habet libertatem. 64

Mediolanum urbs ad Aquitanos regi fidem præſtat. 420

Melita Inſula Hieroſolymitanis Equitibus Rhodo expulſis, à Carolo V. *Imp. conceſſa.* 261

Melitenſium Equitum magnus Magiſter, quibus fidem præſtat, tam pro principatu, quam pro Inſula. 64

Menechildis fanum, dum de pace agitur, à Niverno interceptum, 46. *habendo de pace tractatui à Principibus lectum.* ibid.

Mercatura interdicta Nobilibus in Gallia ob utilitatem exercitii. 271

Meſieræ, urbs ad limites Campaniæ, 39. *à Condæo Principe, & Niverno interceptæ*, ibid. *arce reſidua*, 40. *quæ deinde traditur à Curolio regis in ea præfecto.* ibid.

Meſlæus Bretignio amico proditor. 751. 752. *& quæ hinc ſequuta*, ibid. *improbatum facinus, & Meſlæo inglorium.* 752

Meſlæus Borreti muros aſcenſione ſuperat. 640

Meſinius, Præſes Cameræ, quam Iuſtitiæ dixere, præpoſitus. 619

P. Michaëlis Dominicanus in Occitania Provincialis, reformationis in Ordine ſuo autor, 21. *nimis effuſus in deſcribendis incantamentis Goſfridi magi.* ibid. & ſeq.

Militum effrænis numerus minuendus alta pace ex voto conventus illuſtrium Rhotomagenſis. 189

de re Militari quid tractatum in cœtu, ſive conventu Notabilium Rhotomagi. 188

Milleterius pro Sectariis in aula Regis agit, ſcribitque ad illos potiora habens conſilia in pacem. 643

Miniſtri ſummam rerum tenentes in aulis regum, non ſuam, ſed regni dignitatem, & fortunam ſpectare debent. 246

Miniſtrorum regni Gallici mens leva, & puerile conſilium, in motu belli Bohemici Ferdinandum inter; & Palatinum. 251

Mirambellus Marchio, filius Boiſſapardaliani in patrem & Regem rebellat quomodo, 506. *Monhurtium propugnat.* 526

Mironus Præpoſitus Mercatoribus Pariſienſib. Orator, & Præſes, pro tertio ordine in Comitiis Galliæ generalibus Lutetiæ ſub Ludovico XIII. *celebratis*, 59, 60. *& deinde offerendis Regi Comitiorum reſponſis.* 76

Miſſa poſt 50. annos in Benearnio reſtituta, eadem die qua per Mongommerium fuerat expulſa, ſub Ioanna Labretana. 334

Modenæus, Luynæi præcipuus adminiſter & conſiliarius in arcana regni, 215. *fidelis hiſtoriographus de expeditione regis in Sectarios, ſecluſa Luynæi adulatione*, 393. *conjectus in carcerem quare.* 703

Moguntinus Archiepiſcopus, Imperii Cancellarius Electores Francofurtum de more convocat eligendo Imp. poſt mortem Matthiæ. 243

Molæus, legatus pro Rege Gallo ad Turcas ſub Sultano Muſtapha Imperii

rii uſurpatore, 203. *illi vis illata à Tyranno, quo pacto.* ibid.
Molinetum, arx ad Rupellam ab Eſpernonio expugnatum & incenſum. 446
Mombaſonia virgo, Luynæo juncta, dedignata Vindocinenſi Henrici IV. *notha*, 171. *in cujus contemplationem matrimonii ultra dotem, donum accipit Luynæus à Rege ducentarum millium librarum*, ibid. *uterum gerens Lutetiam ab obſidione Montalbanenſi ſoluta properat, quare.* 512
Mombaſonius in provincia Normanniæ legatus, 31. *impar viribus Vindocinenſi Duci in Britannia, in urbem Nanneticam retruditur*, 45. *Inſulæ Franciæ Prorex, abdicata Picardia in favorem Luynæi generi ſui*, 270. *ad Reginam parentem quorſum à Rege delegatus Andegavum*, 284. *illuſus à Regina, dum putat illudere.* ibid.
Mombrunus Marchio, Eſdiguerii gener, Sectarius, Gratianopolim dolo tentat, ſed fruſtra, 406. *repudii libellum ei mittit Eſdiguerius ſocer, nomine uxoris filiæ ſuæ.* ibid.
Mombrunus Baro in caſtris regiis à Monſpelienſibus erumpentibus occiſus. 564
Mommartinus, Engeriacorum apud Regem Orator, legibus deditionis accipiendis, 404, 405. *quo modo dimiſſus à Luynæo, negante deditionem tranſigi poſſe ſub cujuſquam autoritate præter regiam*, ibid. *neque in modum pacti velut inter pares.* 305
Mommorancia Henrici Comeſtabilis filia, Condæi principi uxor, ejuſque ſumma in virum caritas commendabilis, 142, 143, 175. *tum in fuga, tum in cuſtodia, magna utrinque laude, & publico Galliæ bono, ex duplici prole maſcula in captivitate ſuſcepta*, ibid. *& ſingulari cura educata & inſtituta.* 143
Mommorancius Mareſcallus, manente religione Catholica, Sectæ favet, 310. *unde in vincla conjectus.* ibid.
Mommorancius Septimaniæ utriuſque prorex in factione Principum & Reginæ parentis, Regi ob affinitatem reginæ ſuſpectus, 294. *incertum quo inclinarit*, 285. *fidem tamen per legatum ad regem ſolenniter ſancit*, 294. *pergit vi armata in Sectarios Privatienſes*, 325. *quo effectu*, ibid. *& alteram Privatii obſidionem deſtinat, recipiendo à Sectariis caſtro à Briſono intercepto*, 328. *diverſus agitur ab hac expeditione ab Eſdiguerio*, ibid. *quo converſa arma*, ibid. *& cujus ſtipendiis conductus miles*, ibid. *qua via de ſexcentis librarum millibus in bello & ſeditione Vivarienſi ab eo expenſis, refuſus*, 329, 330. *ſubſidium in Montalbanenſem obſidionem procurat*, 507. *quo numero, & ſub quibus præfectis.* ibid. *ægrotat in caſtris morbo epidemico*, ibid. *& Rapiſtagnum infertur nullo levamine*, ibid. *dein Toloſam, indeque Pedenatium*, ibid. *ad eruptionem Monſpelienſium à parte propugnaculi Sandionyſiani graviter vulneratus inter legionarios dimicans*, 563. *agnitus ab Argencurtio Sectario, ad ſuos regredi permittitur deinceps intactus*, ibid. *impotens ſui in æſtu prælii*, ibid. *ejuſdem illuſtris de Rupellanis victoria prælio ad Ream navali* 636. *cum accurata deſcriptione*, ibid. *pro Butevillio ad Regem ſcribit, ſed fruſtra*, 723. *triſte Mommorancio præjudicium ex capitali judicio agnati*, ibid. *Gallici maris præfectus, eo munere Richelio Cardinali decedit*, 717. *tranſitui Rohanæi quem ad Fuxenſes parabat, Revellum inter & fanum Felicis intercedit, nec obſtare poteſt, quamvis pugnaretur per*

per viam, pro via 746, 747. deſcriptio pugnæ & itineris, ibid. mille legionarios ſub Valeſcuro capit in pago, cui Galarguæ nomen, crudeli facto actis in furcam quinquaginta ejus cohortis præfectis, 757, 758, 759. illius genius & indoles. 213
Mompenſeriæ, conjugis D. Gaſtonis mors, verba morientis ad conjugem, 723. ipſius elogia, epitaphium, ſoboles digna matre. 724, 725
Mompeirani bellica virtus in fortuito quodam prælio memorabilis, 643. ejuſdem mors, & elogia. 755
Mompeſatus ad obſidionem Maſſiliargarum cæſus. 548
Mompolianus Forcæi filius in expugnatione molendinorum ad Rupellam, vulneratus, prælio cum regiis commiſſo abſiſtit, 448. ad caput glande læſus, occumbit, levi in ſpeciem vulnere, ſed poſtmodum lethali, unde & quare, 532, 533. magnæ ſpei adoleſcens. 533
Monachus aulicus rarò ſe in totum aulæ tricis extricat. 517
Monæus à Sectariis Aquitaniæ & Septimaniæ, Rupellam delegatus, 338. quo fine, ibid. quid ei à Rupellanis reſponſum. ibid.
an in Monarchia autoritas omnis deprimenda, præter regiam. 190
Monçonum fœdus in Fargio pactum cum Comite Olivario, quibus impellentibus, & in quorum necem articuli fœderis. 666
Moncucii arx Regi dedita, & diruta. 543
Mondoſilius nobilis Toloſas, ad muros Villæ-Borboniæ occumbit. 487
Monferratum quomodo ex Alarmorum illuſtri ſtirpe ad Palæologos devenerit, 37, 38. ab illis ad Gonzagas, 38. & Mantuanos Duces. ibid.
Monſerrati urbes, dolo, aut vi à Sabaudo Duce expugnatæ, quæ. 783
Monhurtium, urbs, Garumnæ appoſita, facto Boiſſapardaliani Regis legem ſubit, 420. poſtmodum rebellat fraude & perfidia Mirambelli filii Boiſſapardaliani, 506. rex ſoluta obſidione Montalbani, obſidium parat, quo ordine & ſerie, 518, 519. quibus conditionibus Regi deditum, 520. poſt deditionem direptum à milite, & incenſum. ibid.
Monlorea Mareſcalli Ornani uxor, pleraque de illa, de ipſius marito, & de Gaſtone. 684. & ſeqq. V. Ornanus, lit. O.
Mons Marſanus, urbs in Aquitania inferiori Regem agnoſcit, 420. proditione Caſtronovani Chaloſſii rebellat, 534. dein regi numerato pretio à proditore reſtituitur. ibid.
Monrevellum, oppidum Sectarium; in Petragoriis vi ab Ellebovio expugnatum, magna rebellium ſtrage. 526
Monſpelii urbs, quare apud exteros dicta Paradiſus Mahumetis. 570
de Monſpelii deditione, & regis in urbem ingreſſu contrariæ Eſdiguerii, & Rohanæi ſententiæ. 558
Monſpelienſis obſidionis ordo, ſeries, diſpoſitio, & metationes variæ, quibus copiis, & ſub quibus ducibus præfectis, & caſtrametatoribus. 559, 560
Monſpelienſis agri vaſtatio per Mommorancium, 452. item & Nemauſenſis, ibid. alarii qui & quomodo diſtributi in vicinia Monſpelii firmandis caſtris & ſubſidio omni obſeſſis præcludendo, 560. iis à ſtationibus diurnis & nocturnis identidem ſublevandis inſtitutus novus militiæ ordo, quinam ille, ibid. Propugnaculi Sandionyſiani ad Monſpelium expugnatio à regiis, 562. ejuſdem vindicatio ab obſeſſis, & prælii ibidem initi ampla narratio, cum omnibus circumſtantiis, ibid. & ſeqq. qui nobiles eo prælio cæſi, 564.

hemi-

hemicycli ad Monſpelium oppugnatio quo ordine inſtituta à Regiis, 565, 566. *& quibus copiis*, ibid. *niſu irrito*, 565. *altera item oppugnatio ſerialis cæde plurimorum e regiis*, 566. *Præfectorum & centuriorum nomina cæſorum ad ſecundam hemicycli Monſpelienſis oppugnationem.* ibid.

Monſpelienſes inſtante obſidione ſtudia in contraria ſecti, dedenda, urbs, necne; 557. *poſt deditionem enixis precibus à Rege impetrant arcis in urbe ſua conſtructionem, cui diu obſtiterant, & unde iſta petitio.* 589

Monſpelienſium crudelis barbaries, denegantium ſepulturam regiis ad ipſorum munimenta cæſis. 565

Monſpelienſium virginum & matronarum venuſtas, cultus, & ingenium liberale cum urbana comitate. 570

Montalbani ſitus & deſcriptio, 470, 471. *tempore Ioannis* XXII. *Summi Pont. Abbatia tantum, quam ipſemet in Epiſcopatum erexit*, 471. *ejus munimenta*, ib. *quibus copiis obſeſſum à rege, & quot aggreſſionibus oppugnatum, & ſub quibus ducibus*, 471, 472. *quo præſidiariorum numero ultra oppidanos propugnatum, & ſub quibus ducibus & præfectis*, ibid. *propugnaculorum & munimentorum cuſtodia quomodo diſtributa*, 472, 473. *obſidionis ſeries fuſe deducta*, 473, 474. & ſeqq. *Cuniculi ad Monmiratum effoſſi operatio funeſta in regios*; 494. *quare & quomodo*, ibid. *tempeſtive inde abſcedentibus Forcæo, Orvallo, Caſtronovano, & Puteano primo municipii Conſule*, 495. *Cunicularii*, 50. *ad hemicyclum Borboniæ villæ ad internecionem deleti*, 487. *Prælii ad foſſam propugnaculi, & in caſtris regiis ad Montemalbanum inter regios & præſidiarios initi ampla deſcriptio, cum omnibus circumſtantiis.* 500

Montalbanenſes ſoluta obſidione lue epidemica graviſſime infeſtati, 508. *paci Nemauſenſi ſubſcribere recuſant, quare*, 798. *quibus inſtat Cardinalis Richelius.* ibid.

Montalbanenſes in ſubſidium fani Antonini miſſi, aſtu legionarii regii extra fanum excubias agentis, & ruſticorum vicinorum ope ad internecionem delentur. 540

Montalbanenſium conſternatio ad primum regiorum impetum in Monmiratum, 474. *male à regiis agnita.* ibid. & ſeq.

Montalbanum poſt pacem Nemauſenſem, tergiverſantibus adhuc oppidanis tandem in perſona Richelii Cardinalis regi deditum, 798. *ſumma concordia, & mutua benevolentia tranſacta hæc deditio.* ibid.

Montiſclari Vicecomes. V. Vicinus ab Ambra.

Montiſgiſcardi turres in Benearnio à Benſino interceptæ, 351. *poſtmodum deditæ Poyano autoritate Parlamenti interveniente, & æquatæ ſolo.* 352

Mora in bellis civilib. noxia, & perículoſa. 45, 284

Morbus caſtrenſis epidemicus Montalbano Toloſam cum ægrotis illatus, decem municipum millia ſub finem Autumni abſumpſit. 507

Mores Gallorum & Hiſpanorum quantum differant. 28

Moreſius in exercitu Mommorancii contra Sectarios caſtrametator, 327. *vulneratus lethaliter in obſidione Valli*, 328. *ab ipſo Mommorancio toto corporis niſu extra confertos hoſtium globos aſportatur, raro, nec imitando Imperatoribus exemplo.* ib.

Moſnius transfuga à Regina parente ad Luynæum, 235. *quo pacto remuneratus à Luynæo.* ibid.

Motha Sanſurinus caſtrametator in exercitu Subiſii ad Inſulam Riæ, 529.

529. *à Regiis captus.* ibid.

Moyſſacum urbs invalida, detrectat imperia Mayenii, 290. *cui obſidionem minatur & parat*, ibid. & ſeq. *propugnante Marchione Theminio*, ibid. *Senatus Toloſani muniendæ urbi providentia per Gramondum Senatorem prudentiſſimum ad id delegatum.* ibid.

N.

NAtura colligit vires omnes in extremis.* 794

Navalis pugna Mommorancii, cum Rupellanis accurate deſcripta. 636

Navarræum caſtrum in Benearnio munitiſſimum, & fortiſſimum, quo modo feliciter occupatum, nihil obſiſtente Saleſio, 333. *cui ſubſtitutus Poyanus, Saleſio miſſionem petente.* ibid.

Naufragium claſſis Indicæ ad Aquitaniæ plagas, quo periere Hiſpanis auri milliones octo. 716

Navis Batavæ omni armamentorum genere onuſtæ ad oram Agathenſem in mediterraneo mari appulſus inopinus in ſubſidium Sectariorum Septimaniæ, 442. *quomodo intercepta à Catholicis, cum tota rei geſtæ ſerie, & bellici apparatus enumeratione*, 443. & ſeq.

Neapolis & Siciliæ regna feuda Rom. Sedis. 64

Nemauſus ſeditione abſtinent, urgentique Rohanæo diu obſiſtit. 629

Nemondus, libellorum ſupplicum in Regia magiſter, Condæo adjectus juri in caſtris dicundo. 748

Nemoroſi Ducis, & Sabaudi diſſidium in quo ſitum, 133. *quomodo, & à quibus ſedatum*, ibid. *perfidiæ inſimulatus ab Italis*, ibid. *incerta poſtulatio, Gallis ignota.* ibid.

Nemoroſius Regem vindicat à proditione Meldenſi per Calviniſtas ſtructa. 307

Neracum, urbs in inferiori Aquitania, ditio antiqua Ducum Labretanorum, 411. *factionem Sectariorum ſequutum impulſu Rohanæi*, ibid. *obſeſſum à Mayenio, quibus copiis*, 412. *quibus propugnatoribus*, ibid. *eruptionis in Vigniolium deſcriptio*, 418. *deditum, quibus conditionibus*, 420. *quomodo à direptione militari vindicatum*, ibid. *multatum in perduellionis pœnam privatione Cameræ Edictalis.* ibid.

Nereſtanus Caſtrametator in exercitu regio ad Pontem Cæſareum, cæſus. 298, 300

Nicolææ, filiæ Henrici Ducis Lotharingi, an Claudii filii Comitis Valdimontii, potior cauſſa in ſucceſſione legitima ad Ducatum Lotharingiæ. 672, 673. & ſeqq.

Nigrapeliſſa Bullionii feudum, Mayenio dedita, 462. & 538. *intercepta à Sectariis Montalbanenſibus deleto ad internecionem præſidio & Valhacea cohorte, ibi hybernante*, 522. *expugnata cum caſtello à Principe Condæo, deleti ad internecionem quadringenti præſidiarii, cum oppidanis, nulla habita ratione ſexus, vel ætatis in ultionem Valhacæ cohortis*, ibid. *& urbs direpta*, ibid. *qui nobiles de regiis ibi cæſi.* ibid.

Nimbi repentini multo imbre gravidi effuſio regium militem graviſſime infeſtat in via Clairacenſi, 428. *totumque apparatum bellicum corrumpit*, 429. *Regis in eo reparando & reſarciendo vigilantia, & diligentia.* ibid.

Nivernus Dux uxorius, conjugis ſuæ privatas injurias malo publico ulciſci ſuſtinet, 39. *per pacis leges obtinet ſucceſſurum ſibi in præfectura Campanica filium*, 48. *ad Pictones mediator pacis inter confœderatos Principes,*

pes, & Regem, 107. *quo ſucceſſu*, ibid. *impetrata venia in Germaniam parat iter*, 129. *ad famam capti Condæi Carlopoli ſubſiſtit, indeque ad Regem ſcribit, quo ſtylo*, ibid. & ſeq. *cum uxore Mayenia Campaniæ incumbit*, *in factione Principum conjuratorum poſt detentionem Condæi*, 137. *fanum Menechildis intercipit*, *& præſidio firmat*, ibid. *quomodo deinde Regi deditum cum arce*, ibid. & 149. *pro Rege in motu Reginæ parentis contra Valetam Eſpernonium ad Mediomatrices movet*, 225. *quo fine*, ibid. *exercitus à Regina matre in Mansfeldium comparati imperator*, 551, 552. *quo reſponſo Mansfeldii legatos opem & induſtriam omnium copiarum Regi Chriſtianiſſimo in quemlibet externum hoſtem offerentes dimiſerit*. 552

Nivernus ad Ducatum Mantuanum à Vincentio II. *ſupremo elogio vocatus*, 782. *potiori jure nixus contra Sabaudum & Cæſarem Guaſtalæ Principem*, 782, 783, 784. *infirmior tamen viribus*, *& potentia*, *deficientibus auxiliaribus Regis Galliæ copiis*, *quid ita*, 783, 784. *opima & illuſtria in Campania feuda vendit*, *proſequendo armis juri ſuo contra competitores*, *ſed fruſtra*, 784. *ad Imperatorem delegat petendæ Ducatus Mantuani inveſtituræ*, *nullo fructu*, 783. *de ejus cauſſa & protectione pro Ducatu Mantuano*, *& Marchionatu Montisferrati ſuſcipienda*, *vel abdicanda à Rege Galliæ*, *variæ in regis Conſilio ſententiæ*, *cum earum rationibus & momentis*, 783, 784, 785. *prævaluit Richelii Cardinalis ſuffragium*, *concurrentibus Regis & Reginæ parentis votis*, 785. V. Ordo militaris, *infra lit.* O.

Nobiles qui cenſeantur in Galliа &, *eorum ordo Nobilitas*. 182

Nobiles qui obſidium Varillii ſolverint fuſo Lerano, *propriis viribus*, *non exſpectatis auxiliaribus regis copiis*. 516

Nobiles Ancræi conductitii, Coions di mille franchi, *vulgari ſcommate Italico ab eo vocitati*. 117

in Nobiles queſti Clerus, *& Parlamenta in cœtu Notabilium Rothomagenſi*. 187

Nobilitas Galliæ in duos gradus diſtincta, 271. *quinam illi*, ibid. *in conventu Notabilium Rhotomagenſi primum ſuffragii jus*, *& ſedem primam ſibi vindicat*, *contra Clerum*, *& Parlamenta quibus rationibus*, 182. *cum Clero convenit pro juris annui extinctione in Comitiis generalibus*, 61. *peculatus accuſata in obſidione Montalbanenſi*, *quam ob rem*. 471

Nobilitas Septimaniæ inſimulata communicatæ annonæ oppidis Sectariis & rebellibus circum vicinis. 451.

Nobilium querelæ in Parlamenta ex hæreditariis per jus annuum, *Pauletam vocant*, *togæ muneribus*, 186, 187. *expoſitæ & in Comitiis generalibus*, *& in cœtu illuſtrium*, *ſive Notabilium Rhotomagi*. ibid.

Nobilium Gallorum nomina, *qui memorabili ad Ream Inſulam prælio contra Anglos*, *de Bukingamo triumpharunt*. 639

Nobilium Fnxenſium, *aut circumvicinorum ſordidum cum Sectariis rebellibus commercium*, *oppida rebellia à fame vindicat*. 544

Nobilium ordo in Gallia vulgo diſcors à plebe Sectaria, *unde*, *& quare*. 351

Nobilium illuſtrium ad ſecundam hemicycli Montalbanenſis oppugnationem ſtrages. 485

Nobalianus Montalbanenſis ſyndicus, *Deſplano & Regi apud Rohanæum illu-*

illudit, quomodo. 489
Nona expugnata à Gallo, & Sabaudo, 173, 174. Caſtellum deditione receptum, qua lege. 174
Normanniæ præfecturam à morte Sueſſionenſis Comitis Regina parens ſibi vindicat, 30. per pacis leges inde decedit, & quomodo compenſata, 229. Longavillæo dein tradita in vicem Picardiæ, 270. V. Longavillæus, ſupr. lit. L.
Norvegiæ regnum, Daniæ feudum, an Rom. Sedis. 64
Notabilium cœtus Rhotomagi, quid propoſuerit ſuper reformatione Cleri, Nobilitatis, & Parlamentorum. 186, 187, 188
Numiſmata aurea & argentea jacta in vulgus in coronatione Ludovici XIII. qua inſcriptione. 18
Numiſmata à Lutheranis & Calviniſtis in eorum Iubilæis in Germania cuſa, & miſſa in vulgus, quæ. 177
Nuptiæ Chriſtinæ Franciæ, Regis Ludovici ſororis, & Henrici magni filiæ, cum Principe Pedemontano, quanto apparatu, & celebritate Pariſiis celebratæ. 202, 212
Nuptiæ Caroli Ellebovii, Lotharingi Principis, cum Henricæa Borbonia Henrici magni notha. 212

O.

OBſidio regia quæ dicatur, apud Gallos. 420
Occaſio ubique præceps & rarò redux, præcipue in aulis Regum. 157
Odium & invidia plus valent apud plures, quam apud unum. 10
Ognatus Comes, legatus Regis Hiſpaniæ, fœdus, operantibus Galliæ legatis, inter Principes Germaniæ Catholicos, & Proteſtantes initum improbat, 247. ex innata nempe Hiſpanis arrogantia, & odio in Gallos. ibid.
Oldus fluvius placidus, Clairacum alluit. 430
Olivares Comes, Philippo IV. Hiſpaniarum Regi primæ gratiæ aulicus, 255. Cardinali Richelio in politica æmulus. ibid.
Orator à Comitiis Rupellanis Caſtrum delegatus quo fine, 354. quid ibi effecerit. 355
Oratores Sectæ pro ſubſcriptione libelli à Comitiis Lodunenſibus Regi oblati procuranda, qui in aula remanſerint. 322
Oratores Sectæ, qui in Synodum provincialem Amiliani convenerint. 336
Ordinationes & leges in Gallia ſupervacaneæ, noxiæ, & oneroſæ. 75, 76
tertii Ordinis propoſitiones poſtmodum Senatus Pariſienſis placito confirmatæ, 71. qua de re graves querelæ à Clero, 72. in ſuſpenſo habitum intercedente Clero, & Nuncio Apoſtolico, ibid. neque tamen ideo minus vulgatum, typographi damno, qui ſolus plectitur. ibid.
rdinis ſancti Spiritus inſigne quale in Gallia. 270, 271
reſponſa trium Ordinum in Comitiis Galliæ generalibus recepta, quando, & à quibus oblata. 76
Ordo tertius in Comitiis Galliæ generalibus, quo genere hominum conſtet. 60
Ordo militaris novus in Ottomannos à Niverno Duce inſtitutus, ſub invocatione B. Mariæ, 268. hujus militiæ quis ſcopus, ibid. tribus equitum gradibus conſtans, ibid. quale inſigne Ordinis, ibid. ſub autoritate Sedis Apoſtolicæ inſtitutus, ibid. cujus majoris Magiſtri prima electio ad Papam, reliquæ ad Capitulum pertineant, ibid. delata in perpetuum Summo Pontifici, Mareſcalli Ordinis nominatione, ib. efformatus ad

ad typum Melitenſis Ordinis, ibid. *excepto cœlibatu*, 269. *Ordinis primaria & præcipua ſedes ubi*, ibid. *& armamentarium*, ibid. *forma ſacramenti*, ibid. & ſeq. *quibus legibus adſtricti Equites*, ibid. *zelus Niverni Ducis in promovendo hoc inſtituto*, ibid. *qui Nobiles ex diverſis nationibus huic Ordini nomen dederint*, ibid. *ejus exitus proximus principio, defectu pecuniæ.* 270

Ornanus à Rege ad Parlamentum delegatus poſt cædem Henrici IV. *patratam, quorſum*, 158. *ſuffectus Comiti Ludæo apud D. Gaſtonem Regis fratrem*, 235. *ſumme ambito hoc honore, quo poſtmodum ſua culpa cadet*, ibid. & 663. *cum* ſeqq. *provocatus ad ſingulare certamen à Marchione Loudio, ſed fruſtra*, 665. *quare hoc*, ibid. *Mareſcalli munere donatus impetrante D. Gaſtone ad quid*, 666. & 682. *poſtulationis in ipſum capita quæ*, 681, 682. *prima labes ambitus, hinc autor Gaſtoni Reip. capeſſendæ*, 681. *quibus verbis egerit apud eum eo fini*, ibid. *inde timor Regi & Reginæ parenti, ſublatus conſilio Richelii*, ibid. & 682. *prave obſiſtit Gaſtonis cum Mompenſeria virgine nuptiis jampridem ab Henrico* IV. *deſtinatis & ad debitum finem à Ludovico Rege perducendis*, 682, 683. *in vincla conjectus Fonbellaquei, inde traductus in Vincenniam arcem*, 683, 684. *hinc D. Gaſtoni ira & dolor prodita apud Regem, Reginam parentem, & Aligrium Cancellarium motu, geſtu, & verbis*, 684, 685, 686. *in tenui fortuna moderatus, in ampla impotens ſui*, 681. *ejuſdem mors in carcere, & oſſa tranſlata in Septimaniam, & feudo uxorio condita.* 707. V. Monlorea, *ſupra lit.* M.

Orvallus pendente obſidione, Montalbani præfectus, ſub imperio, & moderamine Forcæi ſoceri, cui ſumma poteſtas, 472. *ejus cum Burfranco diſſidium pridie obſid:onis, unde*, 473. *uti ſedatum*, ibid. *Figiacum urbem & caſtellum una, magis dolo intercipit, quam vi expugnat*, 523. *patre Sullio intus palam connivente.* ibid.

Orvalli & Marchionis Forcæi ſtratagema politicum decipiendo Regi, 536. *eluſum Regis conſtantia.* ibid. & ſeq.

Oſmanes Achmeti filius Turcarum Imperio deſignatus, ſub regimine Muſtaphæ patrui, 202. *à quo in cuſtodiam privatam agitur cum fratribus*, 203. *libertati & Imperio quo pacto redditus*, ibid. *ejus ad Ludovicum* XIII. *litteræ.* 203, 204

Oſſunæus Dux, Neapolitanus olim Prorex in vincla conjectus, incerta cauſſa. 255

Otho Imp. excommunicatus à Summo Pontifice. 66

P.

de P*Ace conſultatio in arctiore Regis Concilio, quibus præſentibus habita*, 46. *prævaluit in bellum ſententia, opinantibus Condæo, Cardinale Radeſiano, Guiſio, & Schombergo.* ibid.

Pacis Reginam regentem inter & Principes unitos mediatores, qui, 45, 46. *illius conditiones & leges quæ.* 46, 48

in ſubſcribendis Pacis Lodunenſis articulis orta inter Primores altercatio, quo modo ſopita. 112

Pacis bona, in Ancræum à Luynæo Regi propoſita. 156, 157

Pacis Monſpelienſis leges, Sectariis datæ, in deditione urbis, diplomate regio comprehenſæ, quæ, 571, 572, 573

Palæologorum illuſtris in Oriente familia

milia extincta in Margareta Franciſci II. *Mantuani Ducis vidua.* 35, 38

Palatii Lutetiani in quo ſedet Parlamentum grave incendium, 199. *poſtmodum magnificentius reparatum.* ibid.

Palatinatus occupatus à Spinola pro rege Hiſpano, flagrante bello Bohemico. 251. V. Spinola, *lit.* S.

Palatinatus Rheni, Friderico ut reſtituatur petit Angliæ Rex, proponitur reſtitutio ſub certis legibus, quas recuſat Fridericus, 613. *quibus ut ſubſcribat, multis hortatur Palatinum Angliæ Rex*, 614. *reſponſum Palatini*. ibid. V. Iacobus Rex Angliæ *lit.* I.

Palatinus, poſt mortem Matthiæ, Imperii adminiſtrationem ſuſcipit, pro munere Vicarii, quod gerit, 243. *quare prælatus Regi Daniæ, Sabaudo, & Saxoni, in regno Bohemico*, 243, 244. *& inauguratus*, ibid. *inſimulatus de acceptato regno, inſciis regibus Gallo, & Anglo*, 244. *profligatus prælio Pragenſi, in Sileſiam cum uxore & liberis furtim dilabitur*, 254. *indignus regno, quam ob rem*, ibid. *Palatinatu & reliquis feudis ſpoliatus ab Hiſpano, fugitivus tandem ad Batavos*, 258. *ejus in totum abdicatio, & deſtitutio propoſita in Comitiis Imperialibus Ratiſponam, à Ferdinando Imp. convocatis*, 256. *quid ea de re ibi ſtatutum.* 257

Palatinus filius reſtitutionem nonniſi à Gallo Rege ſperare debet, 258. *quare non à Rege Angliæ avunculo ſuo.* ibid.

Paliefius Baro, Normannicæ cohortis major primipilus, ad fanum Antonini in aſcenſione propugnaculi occumbit, 539. *abdicato ante mortem Calviniſmo.* ibid.

Paluaüs Navarræ cohortis præfectus ad aſcenſionem propugnaculi Antonini cadit. 539

Paniſſautus præfectus arcis Bergeraci, 428. *quam licet munitiſſimam Regi dedit*, ibid. *unde abunde remuneratus.* ibid.

Papa an ſit ſemper, & in omnibus caſibus ſupra Concilium. V. Concilium *lit.* C.

Papiliones, *quare, & unde primum dicti Sectarii rebelles in Gallia, idiomate Vaſconico.* 432

Pares, & Duces Franciæ, calcaribus & ferro armati in Parlamento Lutetiano ſedent ex privilegio, 77. *reliqui non item.* ibid.

Pares Eccleſiaſtici in Gallia ſedem in Parlamento Pariſienſi ſibi vindicant à Rege primam diebus ſolennibus, etiam contra Cardinales, quibus argumentis & rationibus, 54, 55. *unde dicti Pares*, ibid. *poſtpoſiti Cardinalibus ſolenni placito, Senatu abſtinent*, 56. *rege improbante abſentiam*, ibid. *omnes perſonaliter inaugurationi Regis Ludovici* XIII. *interſunt.* 17

Parium Franciæ Laïcorum, qui Principes, & Duces vices obierint in ſolenni inauguratione Ludovici XIII. *in regem Galliæ.* 16, 17

Parlamenta in Gallia an cenſeri debeant de corpore trium Ordinum in Comitiis generalibus, 58. *& ſub qua trium Ordinum categoria contineantur*, 183, 184. *an quidquam habeant autoritatis in publicis cauſſis.* 277, 278, 279, 280, 281

in Parlamenta quid propoſitum in cœtu illuſtrium Rhotomagenſi, 187. *quid de ejus ſancitum.* 190

Parlamentorum antiquitas ducta à Miſſis Dominicis, quibus ſucceſſere. 184

Parlamentum Pariſienſe diplomati Regio contra Condæum & ſequaces pro matrimonio Regis impedien-

do, intercedit, 92. *in duas ſententias diviſum, ſuper eo diplomate, quænam illæ*, 93. *illuſum ei, ſuppoſititio placito, & populis*, 93, 94. *regiæ autoritati vindicandæ, cenſuram libri anonymi quam Clerus reprobaverat, probat & vulgari jubet*, 662. *Cleri conventus, ut actutum ſolvatur mandat ſolenni placito*, ibid. *controverſia inter Clerum & Parlamentum memoratur*, ibid. *Senatus ejuſdem placitum memorabile contra eoſdem Epiſcopos*, 663. *ejuſdem delegati ad Væræum Procancellarium, inquirendis cauſſis amotionis ſuæ à dignitate, quo reſponſo ab ipſo dimiſſi*, 134. *& placitum extraordinarium citandis Paribus Franciæ, & primoribus regni ad commune reip. bonum, & ſalutem publicam*, 79. *male acceptum à Regina regente, quare*, 80. *cur ad citationem non comparuere Principes & Primores*, ibid. *querelæ, illius placiti fundamenta*, ibid. *præcipua poſtulatio in Ancræum*, ibid. *contrario placito arctioris Concilii eluſum*, 81, 82. *unde diſſidium inter hæc duo tribunalia, quod ſenſim deſæviit*, 83. V. Senatus Pariſienſis.

Parlamenti Toloſani delegatio ad Regem ſpecie ſalutandi, poſt receptum Clairacum in ingreſſu ſui territorii, ſive diſtrictus, 452. *ubi Regem ſalutarint, & quare majori numero Senatores, quam Carolum* IX. 459 *item ad Mayenium habendis gratiis de receptis in fidem Regis urbibus Sectariis rebellibus*, ibid. *qua oratione ejus nomine ſalutatus*, ibid.

Parlamentum Burdigalenſe Senatores ſuos centuriis præficit, ituris contra Subiſium Pictonum & Santonum oras deprædantem, & commercium omne ad Garumnæ oſtia impedientem, 526. *ejuſdem Parlamenti ad Regem querelæ contra Surdiſium Cardinalem, Burdigalenſem Archiepiſcopum*, 104. *itemque decretum quod vocant perſonale, improbatum à nonnullis, quibus rationibus*, ibid. & ſeq. *autoratum ab aliis, contrariis ratiocinationibus, & exemplis.* ibid. & ſeq.

Parmenſis Dux Sedi Apoſt. fidem præſtat. 64

Parricidii in perſona Henrici IV. *commiſſi inquiſitio, primum opus Reginæ regentis*, 7. *qua forma*, ibid. *qui delegati ad inſtruendam litem.* ibid.

Parteniacum receptum à Sectariis vi nulla, 380. *ſeceſſus ibi quatridui à Rege, quorſum.* ibid.

Paſtores Sectariorum in Gallia publicis ſe negotiis immiſcent, peſſimo exemplo. 323

Paſtoris Clairacenſis nomine ſuorum municipum urbem Regi dedentis ſub omnimodo ſuæ majeſtatis beneplacito, & miſericordiam implorantis, oratio elegans, 433, 434. *quo reſponſo dimiſſi à rege.* ibid.

Paſtranus Dux, legatus in Galliam confirmando matrimonio inter Eliſabetham Galliæ, & Philippum Hiſp. Regem, 29. *quo apparatu Lutetiæ exceptus.* 30

Patientia, quæ in privatis virtus, in Regibus ut plurimum vitium, cur hoc. 123

Patrimonia Principum in Gallia, ſi ad regium culmen vocentur, poſt inaugurationem, coronæ Gallicæ adſcribenda, 194. *probatur exemplis ex hiſtoria Gallica petitis.* ibid.

Pavienſe templum ritu Catholico reconciliatur, ante pollutum ab hæreticis. 334

Pauleta, quod genus tributi, vel ſubſidii in Gallia, 60. *unde ſic dicta*, ibid. *eam abrogari Clerus in Comitiis*

mitiis generalibus petit, ibid. *cui abrogationi ſuo damno interceſſit tertius Ordo, quo pacto*, ibid. *tamen illius abrogatio inter reſponſa trium Ordinum Regi obiata, relata.* 75

Pauleus Melitenſium Equitum Ordinis magnus magiſter creatus. 582

Paulhacus Toloſas utraque militia exercitus, ad muros Villæ-Borboniæ ſauciatus. 487

Pax Lodunenſis Regem inter & Principes confœderatos, quibus autoribus & mediatoribus utrinque inita, quibuſque conditionibus, 107, 108. & ſeqq. *ejus ſumma capita*, 109. & ſeqq. *cui inhonorum pro Gallia, Britanni Regis Oratorem ſubſcribere, cur hoc.* ibid.

Paulini, & Panati Vicecomitum ex adulterio cædes, quo modo, à quo, & ubi patrata, quo indice. 139, 140

Pax inter Hiſpanum & Sabaudum &c. 199

Pax reginam parentem inter & Regem quibus mediantibus tractata, 228. *cui obſtat à parte reginæ Abbas Rouſſelayus*, ibid. *amoto eo concordiam ſuadet redux Richelius*, ibid. *& obtinet, quibus conditionibus.* 229. V. Richelius.

Pax damnoſa Catholicis, Sectariis percommoda ſub Henrico III. *Rege, quæ decima cum eis numerabatur*, 348. *inde maxima crementa Sectæ, & initium unionis Catholicæ.* ibid.

Pax cum Sectariis initur operantibus Anglo Rege Repub. Veneta, & Sabaudo Duce. 644

Pax Privatienſis, ſive Nemauſenſis ultima inter Regem & Sectarios Galliæ rebelles, quibus conditionibus concepta. 797, 798

Pecuniarum collatio per Sectarios facta, bello in Regem ſuſtinendo ad ſummam ingentem aſcendens, 337, 338. *earum contributio quomodo facta.* ibid.

Pedemontium, feudum Romani Imperii, 64. *quare tantopere Hiſpano regi expetitum*, 131, 172. *pro eo contraria ſtudia Hiſpanis, & Gallis.* ibid.

Pedemontanus Princeps, increpitus à Regina parente, de matrimonio per contemptum inito cum Chriſtina filia, ſe inconſulta, 230, 231. *quomodo ſatisfecerit*, ibid. *quorſum à patre Sabaudo ad Regem ſub ipſius in Sabaudiam ingreſſum, miſſus*, 787. *fruſtra regem remorari tentat.* ibid. V. *infra* Princeps Pedemontanus, &, Sabaudiæ Dux, *lit.* S.

Pelſius nobilis Zelandus, & Catholicus, lator, conventionum inter Regem Hiſp. & Rohanæum pro Sectariis, 794. *interceptus per ignorantiam plagæ ad ſtagna Magalonæ tanquam explorator Hiſpanus in vincla conjicitur*, ibid. *quibus ſe rationibus tuetur*, ibid. *inſtante Procuratore Regis in Parlamento Toloſano ad mortem depoſcitur, quam ſubit infracta conſtantia.* ibid. & ſeq.

Penavairii municipis Fani Antonini cum Mayenio de deditione oppidi tractatus, quomodo irritus, 465. *tertii agminis ductor in ſubſidio Montalbanenſi*, 498. *à Comite Anguieno cum ſuis captus, & Toloſam miſſus.* 499

Penſiones, Sectariorum paſtoribus, & ſtationariis militibus in ipſorum urbibus pendi ſolitæ, pace Monſpelienſi abrogatæ. 573

de Penſionibus in Nobiles & magnates collatis, quid propoſitum in Conventu Notabilium Rhotomagi. 190

Perilius pater, cum filiis duob. cæſus in eruptione per Ametum Fercæi filium, & Santorſium tentata in regios ad Montem-Albanum. 505

Permutationis mutuæ duarum Infantium Galliæ, & Hiſpaniæ in confiniis utriuſque regni ex fœdere matrimonii, apparatus, & celebritas, 101, 102. *diſſidium ex contentione honoris inter utramque nationem ortum, quomodo ſedatum.* ibid.
Permutatio præfecturarum inter Theminium, Rupelaurum, Gondrinum, & Blainvillium regis liberalitate, & conſenſu. 520
Peronæ arx quo aſtu ab oppidanis intercepta, & Longavillæo tradita, in odium Ancræi Mareſcalli. 120
Perrerianus Comes, cæſus in ultima Privatienſi obſidione. 795
Perronius Cardinalis theſim in tyrannicidas à tertio Ordine in Comitiis Galliæ generalibus propoſitam, uti de fide confirmat, 65. *alteram de immediata Regum in ſubditos poteſtate, politicam & hiſtoricam tantum aſſerens,* ibid. *quid de interdictis, & aliis cenſuris in regna, deque ſacramento ſubditorum ſenſerit vir doctus,* ibid. & ſeqq. *quid contra tertii Ordinis Oratores,* 68, 69, 70. *ejuſdem obitus, viri de Gallia & toto orbe Chriſtiano optime meriti,* 201. *ut tenui initio fortunâ, crevit in ingentem ſtudio litterarum,* ibid. *in aulam è ſcholis vocatus Regibus Henrico,* 3, & 4. *deſeruit,* ibid. *quem ultimum è Calviniſmo ad fidem Catholicam convertit, & in rependium Epiſcopatu Ebroicenſi donatur,* ibid. *deinde Romam legatus Clementi* VIII. *conciliat & Eccleſiæ Orthodoxæ,* ibid. *celebri diſputatione Pleſſimornæum archi-Calviniſtam vincit, & Regem in fide confirmat,* ibid. *cujus victoriæ præmium Galerus Cardinalitius,* 202. *Archiepiſcopus Senonenſis, & magnus Galliæ Eleemoſynarius creatus,* ibid. *altera legatione Venetos in unione Rom. Eccleſiæ retinet,* ibid. *non minor politicus, quam Theologus,* ibid. *vivit in ſcriptis ſuis.* ibid.
Perſanus in cuſtodiam Condæo admotus, quare amotus, 200. *ſubſtituto Verneto, Luynæo per ſororem fratre.* ibid.
Petraſontium in itinere ad Sueſſiones contra Mayennium Comiti Arverno deditum. 155
Petraſecata, & pugna ibi commiſſa, inter Theminium, & Rohanæum. 631, 632
Petrus Caſtellæ Rex, cognomento Crudelis, excommunicatus ob hæreſim. 67
Petrus Aragonum Rex, excommunicatus ob Veſperas Sicilienſes à Martino IV. *Papa.* 66
Petrus Matthæus, Gallus Hiſtoriographus, morbo epidemico in caſtris Montalbanenſibus contracto Toloſæ occumbit, 508. *de ejus ſtylo judicium.* ibid. & ſeq.
Philippeauxius regi ab arcanis, quæ ſtatus vocant, in caſtris morbo epidemico apud Montem-albanum interit. 508
Philippicus Imp. à Conſtantino Papa notatus. 66
Philippus I. *Galliæ Rex, excommunicatus ob adulterium manifeſtum à Papa.* ibid.
Philippus II. *Rex Hiſpaniarum, ex capite Carqli V. patris ſui,* 262. *& Angliæ, ex capite Mariæ uxoris,* ibid. *ſed brevi, quid ita,* ibid. *morbo pediculari ut creditur, extinctus,* ibid. *ejuſdem obitus, ubi & quando,* 387. *qua ſpe favit unioni Catholicæ contra Henricum Borbonium, & Catholicos ipſius ſequaces.* 314, 315
Philippi III. *Hiſpaniarum Regis mors.* 262
Philippus IV. *Hiſpaniarum Rex, quâ ætate ſuccedit patri in regno,* 262, 263.

263. *qui ſub eo rerum ſumma obtinent in aula Hiſpaniæ*, ibid. *cur potius initio favet Sabaudo in controverſia Monferrati, quam Ferdinando*, 36. *mutatæ dein ſententiæ ratio*, 37. *ejuſdem matrimonium cum Eliſabetha Galliarum, quibus conditionibus initum.* 29
Philippus Ludovicus, Palatinus Neuburgenſis jus in Ducatu Clivenſi & Iuliacenſi ſibi quæſitum diſputat, & ex quo capite. 13
Pibracius quo pacto proditionem, & inſidias Suillii evitaverit. 536
Picardiæ procuratio Ancræo, in ea provincia præpotenti ex comparatis feudis, à Regina promiſſa. 83, 87. *& per Regis in Aquitaniam peregrinantis abſentiam confirmata*, 90, 91. *quibus copiis*, ibid. *dein ejuſdem præfectura, itemque legatio Luynæo, & Cadeneto fratribus, cum Ambianenſis arcis gubernatione, contra leges bonæ politiæ commiſſa* 270. *cum Ancræi Marchionatu in eadem provincia ſito.* ibid.
Picardus ſutor Pariſienſis Ancræo Mareſcallo inſultat, quonam modo, 117, 118. *ſuo tamen damno.* 118
Pichonus, Præſes Cameræ Edictalis Neraco dejectus cum Senatu Catholico, ad Mayenum recurrit Burdigalæ quartana laborantem, 412. *quo effectu.* ibid.
Pictonum provincia à Regina parente Sullii genero denegata, 99. *hinc Rohanæi indignatio.* ibid.
Pigeoletus, cohortis Prætoriæ præfectus, ad expugnationem Sommeriarum cæſus. 549
Pilonus prædo cum ſuis à Bliquio Alarios Guiſii ductante victus ad viciniam Monſpelii & Lunelli. 549
Piſieuxius gratia Regis dejectus. 584
Planchæus unus ex caſtrametatoribus Subiſianis ad inſulas Reæ à Regiis captus. 529
Pleſſimornæus ſumme Sectarius, nec rebellis urbem Salmuriam volens Regi dedit, potiorem habens Regis, quàm ſectæ cauſſam, 380. *ipſi ſubſtitutus Comes Saultæus Crequii filius, & ipſe Sectarius*, ibid. *abunde remunerato Pleſſio.* ibid.
Pleſſipralinius mille & ſexcentos milites in Ream inſulam contra Bukingamum primus ductat 742
Poloniæ Reges, quibus coronam, & nomen regium debent. 64
Poltrotus, ſicarius Guiſii Ducis in obſidione Aurelianenſi contra Calviniſtas, mirabiliter capitur, & capite plectitur. 307
Poncorlæa virgo, Richelii neptis juncta matrimonio Convaleto nepoti Luynæi, ſed infauſto omine, quare hoc. 303
Pongibauti cum Butevilio duellum, die Paſchatis impium. 612
Pons Villamborboniam cum Montalbano conjungens, quare fruſtranea tormentorum verberatione petitus. 494
Pons-petræus Baro, Orator pro Nobilium ordine in Comitiis Galliæ generalibus ſub Ludovico XIII. *Lutetiæ celebratis.* 59
de Summi Pontificis in Reges poteſtate, agitata quæſtio in utramque partem inter Clerum & tertium Ordinem, in Comitiis generalibus Galliæ. 61, 62. *de ea articuli tres miſſi ad Clerum*, 62. *quorum primus unanimi ſententia ab omnibus probatus ex recepta, Rom. Eccleſiæ doctrina*, ibid. *& relatum in eam rem Conſtantienſis Concilii decretum*, ibid. & ſeq. *reliqui à Clero & Nobilitate rejecti, quatenus de fide dicebantur*, 63. *Cardinalis Perronii de iis ſententia*, 65, 66. *quid ei tertii Ordinis Oratores reſponderint.* 67, 68, 69, 70
Pontis-Cæſaræi, ubi commiſſa pugna, *inter*

inter regios & principes confœderatos cum regina parente, deſcriptio. 298, 299

Pontis Cæſarei arx obſeſſa à Rege poſt pugnam, quibus legibus in poteſtatem ejus venerit. 300

Pontium, quibus à mercatoribus & molitoribus apud Lutetiam nomen, conflagratio ſubita, incertis autoribus, 494. *inæſtimabili damno.* ibid.

Pontium, urbs Sectaria, ad confinia Santonum, feudum illuſtre Mioſſenſii, ſub nomine Siriæ, 420. *hodie pagus, disjectis propter rebellionem munimentis, poſt deditionem à Caſtronovano factam, Eſdiguerio procurante.* 421

Portæus Marchio fortuita glande cæſus, jam inclinante Privatio ad deditionem, 796. *ejus elogia*, ibid. *quanta jactura in tanto viro.* ibid. *idem olim in bello Vivarienſi ſub Mommorancio caſtrametator.* 327

Portianum, urbs & Caſtellum, illuſtre feudum Ducis Niverni, ſubſidio militari & commeatu munita ad famam obſidii, 149. *præfecto Villabuſcano.* ibid. *obſeſſa à Guiſio pro Rege*, ibid. *& verberata octo tormentis bellicis*, ibid. *expugnata & incenſa ſuburbia, Condatum ſpectantia*, 150. *funeſta ſuburbii ad Retellios aggreſſio regiis*, ibid. *urbs deinde dedita abſiſtente præſidiario milite, & in caſtrum ſe recipiente* 151. *quibus tandem legibus deditum caſtrum*, ibid. *quarum quarta quare pleriſque improbata.* 151

Poyanus arci Navarreæ à Rege præfectus, amoto Saleſio. 334

Poyus Medicus Clairacenſis, Sectarius, inter reos mortis, diplomate regio relatus, gratioſe ſupplicio exemptus. 435

Præda quomodo in commune congeſta apud Rupellanos. 451

Præfecti quatuor prætoriæ cohortis, transfugæ à Rege ad Eſpernonium, pro facto Reginæ parentis, reſtituti iſtius opera, & enixis precibus ad Regem. 235

Præfectorum in urbibus Sectariis paſſim venalis fides. 459

Præfectorum caſtris, quæ urbibus adjacent, peſſimus mos, improbatus. 415

Prælii Poncæſareani ex parte regiorum ordo quis, 298. *quis item ex parte Reginæ, & principum confœderatorum*, ibid. & ſeq. *in quo, dubio diu eventu pugnatum*, 300. *quis tandem exitus.* 301

Prælii Pragenſis Bohemos & Palatinum inter, & Ferdinandum, ſub Duce Bavaro ampla deſcriptio. 252, 253

Prælium Cutracenſe, funeſtum Catholicis, unde. 312

Prælium terreſtre Subiſii cum Toiraſſio accurate deſcriptum, 638. *pugna item maritima Mommorancii cum claſſe Subiſiana ad Reæ plagam, fuſe memorata.* 636

Prælium navale Chalardum inter præfectum Bragienſem, & Rupellanam claſſem, quo exitu. 451, 452

Præſidiarii Montalbanenſis acutum & mordax reſponſum, ad interrogationem ironicam regii cujuſdam militis. 487

Prætoriana cohors ad Monhurtii obſidionem ignaviter & timide ſe habet. 519

Prætoriani milites glorioſi de Normannica cohorte in oppugnatione propugnaculi ad fanum Antonini conqueſti, turpiter & ipſi repelluntur. 539

Pralinii Marchionis cum Vardio duellum, & quænam hinc ſequuta, 694. *quando Mareſcallus Galliæ creatus*, 235. *ejuſdem exceſſus, & elogia.* 669

Presbyteri, fidi Boiſſapardaliani domeſtici virtus, 507. *cum eo proditorie occi-*

occiditur, non inultus, ibid. V. Sacerdos, *litt.* S.
Primores factionem Sectariorum rebellium ſequuti qui. 351
Primores & miniſtri regni, qui in antiqua munera reſtituti poſt cædem Ancræi. 162
Primoribus, populares favores & applauſus in aula, rege coram, prænuntii ruinæ imminentis. 119
Primorum in Gallia Sectariorum, quare diverſa ſtudia à vulgo Sectæ. 346
Princeps Pedemontanus Lutetiam decurſoriis equis properat, conſummando cum Chriſtina Franciæ, ſorore Ludovici regis matrimonio, 212, 213. V. Pedemontanus Princeps, *ſupra.*
Principes non dedecet alta ſui æſtimatio, quidni, 30. *ſecus privatum hominem.* ibid.
Principes, & primores peccant vel ambitione, vel odio inter ſe, vel amoribus: populi plectuntur. 222
Principes Itali ipſi per ſe ſtare non poſſunt, 37. *eorum prava conſuetudo in deprimendis potentioribus vicinis.* ibid.
Principes Germani, confœderati Galliæ, renovant fœdus cum Ludovico XIII. 11
Principes Germaniæ ut plurimum Officiis & muneribus aulæ Imp. addicti, 63. *& illius beneficiarii.* ibid.
Principes & Magnates Condæi ſequaces ad impediendas Regis Ludovici cum Infante Hiſp. nuptias, qui, 88. *quibus copiis*, ibid. & 90. *quo progreſſu*, ibid. & ſeq. *eorum queſtus tum de nuptiis, tum de aliis capitibus*, 29. *præcipue de profuſione ærarii, præfecturis, & adminiſtratione regni ignaris & extraneis credita*, ibid. *deque veteranis miniſtris exautoratis*, ibid. *eorum vires apud Sueſſiones ſub Bullionio Mareſcallo veterano, quales.* 46
Principes confœderati poſt detentionem Condæi, qui diplomate regio proſcripti, cum ſequacibus, 145. *eorum programma apologeticum*, 146. *ejus capita præcipua contra Ancræum.* ibid. & ſeq.
Principes conjurati contra Ancræum, ſocordiæ & negligentiæ inſimulati, 136. *eorum vires, geſtaque poſt detentionem Principis Condæi*, 137. *in aulam reduces poſt cædem Ancræi nulla in pacem formula*, 162. *illis conceſſum diploma apologeticum, & reſtitutorium*, 168. *ſtylo inſolito, nec inter exempla referendo.* ibid.
Principibus extra aulam exiſtentibus, quo tempore Rex in Sectarios rebelles movit, quo pacto à Favaſio Sectario illuſum. 374
Principum & Primorum Galliæ confœderatorum odio Luynæi, ab aula dilapſis, 281. *programma vulgant de cauſſis belli*, 285. *quam quiſque Galliæ provinciam inſederit*, 287, *eorum conſilium de expugnanda, aut in deditionem accipienda Lutetia, Mayenii negligentia, & vana in ultionem libidine interruptum*, 290. *item eorumdem error inſignis includendo copias ſuas Andegavo, relicta planicie regi libera* 295. *muniunt Pontem Cæſaris præcludendæ viæ regiis Andegavum*, 297. *quid tentatum aut effectum ab iis in regios*, ibid. *licet pares peditatu, equitatu ſuperiores tota late planicie regi cedunt, & Andegavum ſe recipiunt*, ibid. *ſolo ſe Andegavo tutatur Regina, diſtributis per mapalia ex ſuperabundanti in urbe milite præſidiis*, ibid. *urgetur à Principibus ut Andegavo abſiſtat*, 296. *recuſat, bene pro Rege conſulta male pro ſe*, 297. *poſt victoriam remiſſa ſigna ipſius inſignia referentia, & domeſtici captivi ſine lytro.* 301
Principum vita, vita populi eſt, quam ideo

ideo non ita facile debent exponere, 563. *hinc mors Mayenii, & Fronſaci Ducum* ibid. & ſeq.
Principum fortuna ſilentio honoranda. 170
Principum inconſtantia in affectibus erga ſuos aulicos. 517
Principum deliria vulgo populorum exitia trahunt. 38
Principum confœderatorum Oratores in Gallia ſtatim à morte Henrici IV. *ad renovandum fœdus cum Ludovico* XIII. 11
Principum Catholicorum confœderatio in Germania contra unionem Euangelicorum. 241
Principum Euangelicorum, id eſt, hæreticorum in Germania conventus ad quid Heidelbergæ indictus, 241. *quid ibi ſtatutum.* ibid.
Privatienſes Sectarii vindicandæ injuriæ, & cladi illatæ arma capiunt, & Caſtellum obſident, 324. *adjuti à Cebennis duce Pilono,* 325. *primi & noviſſimi belli in Sectam moti autores.* 330
belli Privatienſis à Sectariis moti, cauſſa duplex, altera publica, privata altera. 323
Privatienſis caſtri obſidio à Sectariis oppidanis, & aliis tentata, ſed fruſtra. 324
Privatienſium Sectariorum nova defectio & rebellio, 326. *munimenta inter urbem & caſtrum diruere juſſi præcedenti fœdere, firmant.* ibid.
Privatii obſidio poſt expugnata Valouſium Vallum, & Villamnovam, quare à Mommorancio in aliud tempus dilata. 327
Privatii obſidio ultima per regios, quibus copiis primum incæpta, 795. *quibus & à quo aucta,* ibid. *in qua periclitantur regii, niſi numero, & nobilitate vincerent obſeſſos,* 796. *deſertum à præſidiariis diripitur, & incenditur.* ibid.
Procancellarius habet prærogativam Sedis in Conſilio etiam præſente Cancellario, ante Duces, 219. *quæſtio deciſa propugnante Eſpernonio inter Duces veterano,* ibid. V. Cancellarius, *ſupra lit.* C.
Proconſules novo more creati Montalbani, quare, & ad quid. 505
Proregum ſumma licentia per infantiam Regis. 152
Proteſtantes in Germania cauſſam Comitis Palatini pro regno Bohemiæ tutantur contra Auſtriacam gentem & Principes Catholicos confœderatos, 244. *unico Saxone excepto, qui in neutram partem inclinat.* ib.
Provinciarum ſedes & ordo in Comitiis generalib. à Rege præſcriptus. 60
Provinciarum Galliæ per Comitia Secta Rupellana, diſtributio. 341
Prouvillæus militiæ urbanæ apud Ambianos præfectus proditorie cæſus, procurante Ancræo. 87, 88
Prudentius præfectus arci Cadomenſi à Vindocinenſibus; pro Regina matre, 291, 293. *quis ille Prudentius.* ibid.
Publicanorum gens barbara, quos Gallice Partiſanos *vocamus, quot & quanta tributorum genera invexerit in Galliam in ſubditorum necem,* 276. *invectiva in ipſos.* 277
Pugna Sandionyſiana contra Calviniſtas, ubi cadit Mommorancius Comeſtabilis. 307
Pugnæ navalis à Guiſio inſtructæ contra Rupellanos ordo, diſpoſitio, & eventus, 574, 575. *quibus navigiis conſtabat ejus claſſis.* ibid.
Puilaurentius in gratiam D. Gaſtonis ſe inſinuat, quanam via. 685
Pulveris tormentarii conflagratio in armamentario caſtrorum Villa-Borboniæ, quantam ſtragem ediderit. 477, 478
Puteani, Bibliothecæ Thuanæ ex teſtamento cuſtodis, commendatio, 192, 193

Quæſtio

Q.

QVæſtio inter Duces & Procancellarium de ſede in Conſilio Regis, placito Conſilii arctioris deciſa in ſavorem Procancellarii, 219. V. Controverſia.

Quæſtus publici tum Lutetiæ, tum alibi contra Ancræum & Galigayam uxorem jactati, quomodo repreſſi. 148

R.

RAbatus Baro, ex illuſtri Comitum Fuxenſium familia, Launiacum emeritum ſingulari certamine cædit. 37

Radeſianus ad Cardinalitiam dignitatem promotus operante per Duageamum Luynæo, 219. ejuſdem in expeditione Monſpelienſi mors ex morbo militari, 552. maximus Sectæ adverſarius. ibid.

Radeſianus Dux, Vindocinenſi junctus ad Britanniam in ſeditione Principum, 45. quid per leges pacis conſequutus, 47. prælio Poncæſariano abſiſtit, metu an conſilio non conſtat, abductis ſecum alariis mille quingentis, 299, 300, 301. ad ſanum Antonini ex lapide vi tormentarii globi diſſiliente ad genu ſauciatus. 539

Ragnius Marchio ſub Mareſcallo Theminio caſtrametator. 629

Raimundus Comes Toloſanus, excommunicatus ob hæreſim Albigenſium à Papa. 66

Rambolietus Marchio, legatus Regis Galliæ, mediator pacis & concordiæ inter Ferdinandum Cardinalem, Ducem Mantuanum, & Sabaudum. 37

Rambarius in præfectura arcis Bergeriaci Paniſſauto ſuffectus à Rege. 428

Rapinus Manſi Verduni præfectus oppidum Sectarium ſibi commiſſum Mayenio volens, lubenſque dimittit, mediante pretio. 459

Ravalhacus Henrici IV. parricida, contumax & ferox in Commiſſarios ad inſtruendam litem de parricidio delegatos, 7. negat participes criminis, ibid. & 8. quomodo dimiſſus ab Albinio Ieſuita ſuper quibuſdam quæſtionibus ibid. damnatus ſenatuſconſulto Pariſienſi, quo ſupplicio affectus, ibid. & ſeq. quæ cauſſa parricidii. 8

Raynaldi caſtrum, principis Arauſiorum defunctæ, Gaſparis Colignii feudum illuſtre in Aurelianenſi provincia, in deditionem acceptum. 376

Realmontium à Condæo capitur, miles tumultuario ingreſſu fidem violat: Caſtrum ex fide violata rebellat. 756, 757

Regalis villa ad viciniam Montalbani urbs Sectaria, à Mayenio in fidem Regis accepta. 462

Reges ipſi interdum coacti neceſſitati parere & tempori ſervire. 122

Reges, quo ſenſu numquam dicti mori in Gallia. 4

Reges Galliæ, ipſo inaugurationis ſuæ die ſub utraque ſpecie communicant, ſpeciali privilegio, cur hoc, 18. impenſis oppidanorum Rhemenſium in die ſuæ inaugurationis, & coronationis Rhemis exhiberi ſoliti, 19. ſtrumoſos per miraculum curant, ib. qua ceremonia, ibid. etiam ipſis Hiſpanis veteribus inimicis approbatum, ibid. pubertatem ingreſſi, majores, contra quam leges civiles permittunt, pronunciantur, more majorum, 57. iis quis color in luctu. 5

Regibus utrum expediat uni ſe totos credere miniſtro, necne. 9

Reginæ Regentis ad Condæum aula profugum, & cum principibus confœderatis, item profugis, ſub ſpecie boni publici bella meditantem, littera

teræ expurgatoriæ, ſive apologeticæ, 42, 43, 44. *in quibus adminiſtrationem ſuam fuſe & fortiter propugnat, ad ſingula capita reſpondens*, ibid. *& defectionem Principum à regis obſequio exprobrat*, ib. *nec minus arma in perduelles expedit, quibus ducibus, quibus copiis, quo ordine*, 45, 46. *Guiſio pacis arbitrium permittit*, 45. *cujus mediatores pro Regina Ventadurius, & Thuanus viri illuſtres*, 46. *referunt privata Principum ſtudia rei publicæ prævalere contra quam vulgaverant*, ibid. *omnibus ad bellum inclinantibus ſola Regina pacem mavult*, 45, 46. *quam & concedit, quibus conditionibus*, 46, 47. *reſtaurat bellum contra Vindocinenſem in Britannia, Briſſaco Mareſcallo duce, cum ſex Helvetiorum millibus.* 49

Regina parens *maxime indignata ex intercepta Peronæ arce*, 120. *cur hoc, & quomodo proſpectum*, ibid. *ejus ira an juſta in Condæum*, 122. *poſt exceſſum Ancræi, illi exſilium, aut ab aula ſeceſſus à Luynæo, cur & quomodo procurata etiam Rege aliquantulum reluctante*, 163. *qui ſe geſſerit poſt necatum Ancræum*, 165. *ſeceſſus ſedes Bleſæ*, 164. *colloquia Regem inter & Reginam matrem in diſceſſu*, ibid. *cujus culpam regerit in Luynæum*, ibid. *à Curæo cataphractorum præfecto deducta, comite, an cuſtode incertum*, 165. *Richelio Epiſcopo Lucionenſi comitante*, ibid. *ejuſdem libertatem quibus rationibus perſuadere tentaverit Luynæo Rohanæus, poſtpoſito Condæo*, 216. *Eſpernonio reconciliata, apud eumdem pro liberatione ſua inſtat*, 218. *nec approbante, nec reprobante initio Eſpernonio*, ibid. *liberata tandem ejus ope, qua via, & qua arte*, 222, 223. *Lociis, libera Regi reſcribit*, ibid. & ſeq. *quo reſponſo*, 224, 225. *parum ſe tutam putat Engoliſmæ, non juſto exercitu munit am*, 227. *pacem facit cum filio, quibus legibus*, 228, 229. *injurias à Luynæo ſibi illatas probe diſſimulat*, 229, 230. *ejus queſtus cum Pedemontano Principe de ſpreta dignitate & matris, & principis in matrimonio filiæ Chriſtinæ ipſi junctæ*, ibid. & ſeq. *ad Regem per litteras invitata properat*, 231. *diſcedens & gratias agit & remuneratur Eſpernonium*, 232. *Coſieris ſalutatur à Luynæo præcurrente, quo geſtu*, ibid. *quanta cum diſſimulatione ab ea exceptus*, ibid. & 233. *non ita cum Rege, aliud ſuadente amore materno*, ibid. *peculiaria quæ intervenere in hoc mutuo congreſſu cum Rege filio, cumque Regina conjuge nuru, & reliquis vel filiabus, vel primariis Regni principibus, aut Duciſſis*, ibid. *à rege avulſa primos inter amplexus, operante Luynæo*, ib. *factioni Principum conjuratorum in Luynæum iterum ſe immiſcet*, 282. *ex ſententia Richelii Lucionenſis Epiſcopi, necne, incertum* ibid. *quibus rationibus & argumentis ſolicitata migrare in Aquitaniam à Rohanæo*, 283. *quod negat contrariis conſiderationibus*, ibid. & ſeq. *ipſius partes qui ſequebantur, & ubi*, 284. *ſcribit ad Regem antequam arma capiat, qua ſententia*, 285. *partim apologeticè ſuper detentione Condæi*, ibid. & 286. *& ad Parlamenta, & quid in Parlamento Toloſano actum & ſtatutum in receptione ſuarum litterarum*, 287, 288. *Sectariorum confœderationem recuſat*, ibid. *contra mentem politicorum, qui Religionem privatis commodis poſtponunt*. ibid. *inclinat ad pacem, non tamen ſine Principibus*, 294. *quod Rex negat, quid ita*, ibid. *bellum renovat quibus copiis*, 295. *armat contra Mansfeldium*

feldium in Campaniam irrumpentem. 551. *quibus verbis D. Gaſtonis iram & indignationem ſuper detentione Ornani ſui moderatoris, mollire tentaverit.* 685

Reginæ Conjugis in metropolim Galliæ adventus, maximo omnium Ordinum applauſu celebratus, 115. *ſola Regis poſſeſſione contenta, reliqua ipſius arbitrio committit,* 214. *ægrotat Lutetiæ cum periculo vitæ,* 275. *pro qua ſupplicationes publicæ inſtitutæ,* ibid. *ſana reddit votum quod nuncupaverat, erogatis in pia opera quindecim aureorum millibus,* ibid. *ab obſidione Montalbani ſoluta Lutetiam regreſſum parat, quibus comitibus, & quare inviſa Toloſa, quam videre cupiebat,* 512. *cum ſuæ aulæ comitatu Clairacenſem oppugnationem cominus proſpectat,* 432

Regens renunciata per abſentiam Regis in Italiam, diplomate regio, inter acta Parlamentorum relato. 787

Regnicolarum in Gallia ordo triplex, 182. *cui non includuntur Parlamenta.* ibid.

Regnum, ſub rege puero multis incommodis expoſitum. 19

Regnum Galliæ ſub ſingulari Dei protectione ſtat, 737. & 738. *ejuſdem ſumma dignitas duodecim hodie provinciis conſtans ad utrumque mare protenſis, quæ olim totidem regna.* 60

Reineſia privata domus apud Montalbanum adulterio polluta, & cædibus funeſtata, cum tota rei geſtæ ſerie, 139, 140. V. *infra*, Reyneſius, & Reyneſium.

Religionis orthodoxæ periculum ingens ex lethalibus conſiliis Bullionii Ducis ad Condæum reducem in Galliam à morte Henrici IV. 12

Regulorum Regibus Gallo & Hiſpano circumvicinorum protectio, maximi momenti negotiū, quam ob rem. 172

Regum injuriæ immortales, obſequiorum & beneficiorum gratia, pluma levior, aut pro nihilo habita, 738. *probatur exemplo regis Hiſpaniæ in Baronium Card.* 10

Regum in ſubditos poteſtas, an ſit immediate à Deo, quæſtio politica, 93, 94. *vera, ſi de regibus Galliæ ſermo ſit, falſa, ſi de reliquis,* ibid. *nullo caſu de fide,* ibid. *nullo fructu in Comitiis generalibus agitata* 88, 89. *mediata, ex Autore anonymo, Gallo rege, & Venetis exceptis.* 63, 64

Regum ætates & tempora non ſunt inſtar privatorum hominum metienda, 43. *eorum præſentia in bellis civilibus maximi momenti.* 50, 51

Regum Galliæ, & Hiſpaniæ æqualis in aula Romana conſideratio, 201. *quare Hiſpani major autoritas.* ibid.

Renardus libellorum ſupplicum in Regia Magiſter, edicti reſtitutorii in Benearnio executor, 316. *Forcæo obſtante.* ibid.

Repagulum fluctuans quid in obſidione Rupellana, 768. *aliàs Candelabra Marilhacea.* ibid.

Reſpublicæ liberæ in Italia, Cæſaribus debent quod ſui juris ſunt. 64

Reſtinclierus, Toyraſſi frater in Anglorum deſcenſu cæſus. 730

Retellium urbs, invalida ad Retellios, feudum Niverni Ducis, 149. *Niverni ſedes durante obſidio Portiano,* ibid. *octo dierum obſidione deditum Guiſio,* 152. *in qua vulnerati Marchio Theminius, Praſlinius, & Baſſompetrus.* ibid.

Retellius Princeps, Ducis Niverni filius, ad quid in aulam Imperatoris à patre miſſus, 783. *nihil obtinet, imo contra jus gentium detinetur,* ibid. *libertatis ſuæ Imperatrici debitor.* ibid.

Rex primum aulæ ſuæ mobile, 560. *ſecum principes, & primores regni ſuo exemplo trahens,* ibid. & ſeq. *qualis*

lis ille, tales aulici, & reliqua nobilitas. 389.

Rex Galliæ, arbiter pacis Hiſpanum inter & Sabaudum, 132. cum poteſtate delegata Proregibus Delphinatus, ut quandocunque Hiſpanus à pactis in pacem legibus diſceſſerit, Sabaudo adſint. ibid.

Rex LUDOVICUS in Aquitaniam proſpero itinere pergit, 99. & Burdigalæ ſororem Eliſabetham Caſtellanorum Principi deſpondet, Guiſio Duce Paranympho, & Surdiſio Cardinale operante, ibid. per diſſimulationem, Ancræi, & Reginæ parentis vigiles, & exploratores decipit, 157. & ipſum Ancræum, ibid. illius copiæ contra Principes confederatos, quæ, & ſub quibus ducibus, 149. quo fine delegat Ornanum ad Senatum Pariſienſem poſt Ancræi cædem, 158. ſcribit ad Parlamenta, & Provinciarum Proreges ſuper cæde Ancræi, 162, 163. & ipſius, Galigayæque uxoris arrogantia & faſtu, ibid. procurat pacem Germanicam per legatos, conſultore Luynæo, 246. denegato utrique parti ſubſidio, ibid. ejuſdem in Normanniam brevis & prompta, nec minus glorioſa expeditio, confirmato in fide Rhotomago, & Cadomo recepto, 293, 294. ſubſequutis aliarum arcium deditionibus, ibid. & ſeq. quæ copiæ ipſi merebant. in prælio Pontis-Cæſaræi, 297. nutante victoria ipſemet in prælium fertur, 299. obſtant Luynæus & Condæus, ibid. Pavii, ſacrum, templo reconciliato, celebrari, & ſupplicationes publicas inſtitui mandat, 335. quibus ipſe cum Principibus & Catholicis intereſt, ingenti omnium Ordinum applauſu, & gaudio, ibid. & concioni, ab Arnouſio Ieſuita habitæ, quo themate ibid. quibus copiis in Benearnium ingreſſus, 331. autorandis Edictis pecuniariis in Senatum vadit, & eorum inſinuationem inter acta Curiæ ſummo jure fieri mandat, 277, 278. ad motus Reginæ parentis nomine excitatos, cohortis præſidiariæ ordines ſupplet, & Aureliam properat, 284. Bellegardium ad Reginam matrem præmittit, ibid. nullo effectu, quid ita, ibid. cum debuiſſet ipſemet ire, finiendo ſua unius præſentia bello, ibid. qui à rege ſtabant, quibus rationibus, & argumentis diſſuaſus excedere Lutetia, 291. contrà opinante Principe Condæo, cujus ſententia prævaluit apud Regem, ib. & ſeq. ſecure Sectarios rebelles ſui regni invadit, nihil veritus à Principibus externis, quidni 441. per Aquitaniam properat in Benearnenſes, 330. poſtpoſitis, difficultat ib. poſtpoſitis, ib. Chiſai ſubſiſtit quare, 388. ibique ad ſacram Synaxim accedit, 389. & ſtrumaticos tangit, ibid. dein Arelate in feſto omnium SS. 578. ejus litteræ ad Principes confœderatos, de felici armorum ſuorum progreſſu, & tranſitu in Aquitaniam & Galliam Narbonenſem 423. & ad Parlamentum Toloſanum ab inferiori Aquitania in ſuperiorem progreſſuri, 439. ſumme ſolicitus de militis ſui conſervatione, 429. ejuſdem ſagacitas & induſtria in deſignanda & ordinanda acie, 530. ſua conſtantia, & tolerantia milites firmat in obſidione Engeriaca, 401. & omnes ſub ſignis ſuis militantes, per nomina, & dotes cuique proprias agnoſcit ut plurimum, 395. ejus miranda celeritas & felicitas in expeditionibus ſuis bellicis, 791. & infracta conſtantia, & patientia in laboribus militiæ tolerandis, ibid. & 792. primum ut privatus, dein comitatu regio, & ſolenni pompa Toloſam ingreditur, 512. illius ingreſſus ordo, ſeries, & apparatus, quis, ib. & ſeq.

vitæ

vitæ periculum in oppugnatione ſani Antonini incurrit, unde, 539. *in ſano Fidei anniverſarium quam V. Eucharistiæ Sacramento Eccleſia Orthodoxa ſacravit diem, maxima ſolennitate ſub conſuetis ceremoniis peragit*, 535. *tota aula ſtipante, ſumma Sectariorum admiratione, & nonnullorum converſione ad fidem orthodoxam*, ibid. & ſeq. *contra ſubſidiarium militem à Rohanæo pro Monſpelienſibus obſeſſis paratum, in perſona movet, quare*, 566. *quibus ſtipantibus, & quibuſcum copiis*, ibid. & ſeq. *Lutetiam ovans ingreditur confecto in Sectarios bello*,581. *iterumque expugnato Privatio,nondum firmata pace*,798. V. *reliqua in verbo*, Ludovicus, *ſupra litt.* L.

Rex Navarræ qua conditione à laniena Sambartholomæana ſervatus, 311. *fidem violat cum Condæo*,ibid. *& in errorem relabitur.* ibid.

Rex Daniæ quam ob rem excluſus à regno Bohemiæ per Comitia regni generalia. 244

Reyneſium caſtellum expugnatum à Sectariis Montalbanenſibus, 547. *poſtmodum à Vindocinenſi receptum*, ibid. V. *ſupra* Reincſia.

Reyneſius triplici cæde ob adulterium uxoris diplomate regio abſolutus. 141

Rhegii Dux olim cliens Imperii Rom. hodie liber. 64

Rheti unde oriundi, 385. *tributarii Romanorum ſtante Roma*, 386. *dein labante Imperio per arma, & loci genium liberi*, ibid. *religione Proteſtantes*, ibid. *gens fœderata cum Gallis ab antiquo, quibus conditionibus*, ibid. *fœdus feriunt cum Venetis iiſdem plane legibus, unde Ludovico iræ*, 386. *quibus artibus ad Gallos recurrere coacti, cum tota rei geſtæ ſerie*, ibid. *in tres pagos diviſi, quinam illi*, 387. *illis exitioſum Monſonium fœdus pactum à Fargio legato Franciæ, cum Comite Olivario, Valtelinis perutile.* 666, 667

Rhoſnius rei tormentariæ præfectus in obſidione Engeriaca. 400

Rhotomagus urbs, Normanniæ caput, nutat in fide Regis ſub factione Principum conjuratorum cum Regina parente, operante Longavillæo, & ſequacibus, 291, 292. *ſervata adventu Regis perduellibus profugis.* 293

Riberacus Comes in caſtris Villæborboniæ ex inflammatione pulveris nitrati perit. 477

Ricardetus inſignis Sectarius, Rupellanæ cohortis præfectus in limine Eccleſiæ in qua immane ſacrilegium commiſerat vindicem Deum invenit, quo pacto. 422

F. Richelius magnus Galliæ Præpoſitus, quot liberos maſculos ſuperſtites reliquerit, 235, 236. *quo nomine*, 236. *quæ cuique fortuna, & vitæ ſeries.* ibid.

Richelius Epiſcopus Lucionenſis à Comitiis Galliæ generalibus de corpore Cleri delegatus, offerendis Regi Comitiorum reſponſis, 75. *Mangoto ſuffectus in munere Secretarii ſtatus, quod vocant*, 134. *à cæde Ancræi quare Luynæi opera, rerum externarum arcano ſemotus*, 161. *Reginæ comes in diſceſſu ab aula*, 166. *inde Couſſayum relegatus*,ibid. *poſtmodum in diœceſim ſuam amandatus*, ibid. *tandem Avenionem*, ibid. *clam revocatus in aulam Reginæ parentis, quibuſnam conditionibus*, 228. *in tranſitu Lugduni per errorem ab Alincurtio captus, dein juſſu Regis liberatus*, ibid. *pacis autor eſt Reginæ matri*, ibid. *Reginæ parenti diſſuadet migrare in Aquitaniam,relicto Andegavo, optimo ſane*

Regi conſilio, Reginæ peſſimo, 283. *quare eidem Andegavi ſubſiſtere conſuluerit, licet contra faciendum judicaret*, 297. *illius verba ad Regem de Ornano*, 682. *Cardinalis renunciatur*, 236. *odia primorum contra ipſum undenam*, ibid. & ſeq. *Valtelinæ rebus proſpicit*, 594. *in Conſilio Regis Valtelinam non abdicandam multis diſſerit*, 598. *in primam Regni Gallici adminiſtrationem vocatur*, 602. *illius in vincla conjiciendi conſilium inter principes*, 687. *Mareſcallo Theminio procurat proregium Britanniæ munus, unde ex collata gratia in hominem, quem odiſſe creditus, laudatur ab omnibus; quæ in ipſum vulgata ex eo negotio*, ibid. *militaris cuſtodia in præſidium ipſi permiſſa*, 698. *ejuſdem oratio, in conventu Notabilium Lutetiæ indicto*, 714, 715. *Toyraſſio ſubſidium procurat*, 737. *cauſſam Niverni Ducis pro Ducatu Mantuano in Conſilio Regis ſuſcipiendam eſſe conſtanter aſſeverat, & obtinet*, 785, 786. *in Montalbanenſes pergit expugnato Privatio*, 798. *quo itinere*, ibid. *ejus induſtria in diſſociandis invicem Galliæ Sectariis*, 797. *recepto Montalbano Lutetiam redit* 798. *fœminarum Principum factio, & primorum conſpiratio contra ipſum.* ibid.

Richelius Marchio aula exactus poſt Ancræi cædem, 162. *ejuſdem in ſingulari certamine cum Marchione Theminio mors*, 236. *hujus monomachiæ cauſſa, quæ.* ibid.

Rioletus ſocius Luxio filio in duello cum Guiſio Equite Hieroſolymitano. 33

Riſius, Senatus Rhotomagenſis Princeps, obſervatam urbem à Rege laudatus. 293

Rodolphus Imperator quo jure confert Ducatus Clivenſem & Iullacenſem in Leopoldum poſt mortem Ioannis Guillelmi ultimi Ducis, ſine prole maſcula. 14

Rodolphi II. *Imp. exceſſus.* 31

Rohaneſius Dux apud Pictones Prorex minus autoratus. 48

Rohanæus præfecturam Helvetiorum in Gallia pecunia accepta deponit, 32. *quare erga Reginam parentem male affectus*, 99. *Aquitaniam qua Sectaria eſt adminiſtrat*, ibid. *qui ei adhæſerint*, ibid. *quid eum impulerit ut Condæi Principis partes ſequeretur cum Sectariis, in factione Principum contra Regem*, ib. *eidem Principi obvius cum captivus duceretur, quibus verbis ipſi inſultaverit*, 124. *de cæde in Croſium Præſidem patrata Monſpelii inquiri mandat*, 382. *& tres ſicarios de fæce vulgi ſpecie ultionis in furcam agit*, ibid. *ejuſdem ad Comitem Auriacum litteræ, antequam Engeriaco abſiſteret*, 391. *& ad Luynæum*, ibid. & ſeq. *quid ad eum Auriacus*, ibid. *munito Montalbano rebus ad obſidionem propulſandam & ſuſtinendam neceſſariis, in Septimaniam penetrat, quo itinere*, 442. *quibus ſociis & quorſum inferiorem & ſuperiorem Septimaniam perambulat, pendente Montalbani obſidione*, 466. *Luynæo, & Deſplano ſuper deditione Montalbani palam illudit*, 495. *fruſtra tentatus à Suillio, & Eſdiguerio in eumdem finem*, 496. *doloſe Inſulanum, Montalbanum delegat*, 495, 496. *dolo agnito illudunt Deſplano Montalbanenſes, qui Inſulano pro Rege aderat, promovendæ deditioni*, ibid. *ejus ingenium fraudium maxime capax.* 496, 497

Rohanæi & Luynæi in Caſtello Reyneſio colloquium irritum & inane; tum ad pacem quam ipſe proponebat, tum

tum ad deditionem Montalbanenſem. 502, 503, 504. & ſeqq.

Robanæus *Caſtrenſes confirmat*, 445. *& legionarios bis mille Marchioni Malauſio committit Vindocinenſi opponendos*, ibid. *ejus ingenium ſublime, conſtantia, & patientia inſignis, nec minor prudentia, induſtria, & aſtutia militari, quibus dotibus unus Regi periculoſiſſimis temporibus, & tot exercitibus ſtrenue obſtitit*, 545, 546, 547. *Monſpelium in rebellione confirmat, exactis ſuſpectis*, ibid. *inferioris Septimaniæ indigenis autor eſt, ut deſertis minoribus municipiis & precioſis quibuſque in tria aut quatuor præcipua oppida comportatis, de reliquo validum exercitum componant, regi opponendum*, 547. *ſed fruſtra; renitentibus minorum municipiorum oppidanis; quare hoc*, ibid. *ejuſdem conſilium politicum, & optimum, male à Sectariis inferioris Septimaniæ rebellibus acceptum*, ibid. *fruſtra Monſpelienſes in deditionem tentat ad mentem Eſdiguerii*, 558. *quibus de cauſſis in obſidione Monſpelienſi ad pacem inclinat*, 569. & ſeq. *renuente plebecula, annuentibus primoribus*, 570. *Monſpelii à Valancæo in cuſtodiam actus, qua de re queruntur Sectarii, quare, & quonam modo proceſſerit iſta detentio*, 586, 587, 588. *reſtituitur ipſi libertas quanam ex cauſa*, 589. *in Septimania populos in ſeditionem excitat, quanam arte*, 626. *motus omnis capax, geſtu, voce, lacrymis; queis vulgus ad ſe trahit, verba ipſius ad populum pathetica*, ibid. *tandem nolentes in rebellionem cogit Sectarios*, 626. *exhibetur pecuniis publicis in commune per Sectarios; etiam per fœminas collatis*, 627. *ad Petram ſecatam cum Theminio pugnat, ejuſdem ſagacitas & animus, Caſtrum ſe recipit cum milite ſuo, coram hoſte*, 632. *dubios Sectarios urget in communem cum Anglis cauſſam*, 738. *quem in finem ſcribit ad urbes pathetice*, ibid. *Amilianum, & pleraſque Septimaniæ urbes Sectarias, quæ Regi fidem dederant in partes ſuas trahit, quanam arte*, 745, 746, 747. *ejuſdem memorabilis tranſitus ad Fuxenſes, in conſpectu Mommorancii inſequentis*, 746. *deſcriptio pugnæ & tranſitus*, ibid. *illi ex eo tranſitu magna laus & gloria*, 747. *cum tota rei geſtæ ſerie*, ibid. & ſeqq. *in Parlamento Toloſano condemnatus ſub larva per quatuor equos diſtractus*, 751. *concordiam inter Sectarios Regi rebelles confirmare nititur, ſed fruſtra.* 797

Robanæi mater *conſtanter famem tolerat, & toto bimeſtri cum filia, Rupellæ equina paſcitur.* 776

Rolbacus *victor annulari lanceæ ludo contra Valetam ſobrinum in ludis equeſtribus in honorem matrimonii regis, Lutetiæ celebratis, à Regina parente diademate indico donatur*, 29. *hinc Eſpernonio Valetæ patri, in Rolbacum ira & indignatio.* ibid.

Roma, *ut nunc eſt, primitus à Cæſaribus derivata*, 65. *hodie ſolius Rom. Pont. ſedes immediata*, ibid. *nemini obſequium, fidemve debens*, ibid. *à Regibus Gallis ſæpius Romanis Pontificibus conſervata.* ibid.

Roſſelierus *ſecundi agminis ductor in ſubſidio Montalbanenſi*, 497. *ſuffectus Bellifortio captivo.* 500

Rotundii fratres, *ſub vocabulis Cabuſaci, & Biſcarraſii ſatis cogniti, ad fanum Antonini in oppugnatione propugnaculi, ſauciantur.* 539

Rouſſelayus Abbas, *Reginæ parenti, & Luynæo per diverſa tempora fidus; in obſidione Monſpelienſi morbo extinctus.* 561

Royanorum proditio ex cuniculo latenti ſub propugnaculo effoſſo, unde ingens Regiis iactura, 531. *quinam ibi occubuerint tum nobiles, tum gregarii milites.* ibid.

Royanum dolo à Subiſio interceptum, 524. *Lachenayus hac de re proditionis inſimulatus in vincla Lutetiæ conjicitur*, ibid. *per effugium Lanovii & Favaſii regi deditum, quibus legibus.* 531

Rupe Colambi filii in obſidione Valouſii cædes, etiam propugnante patre, & ad æquanimitatem & patientiam filium morientem provocante. 329

Rupelaurus Mareſcallus Regis Legatus, ſub Mayenio Prorege in Aquitania, ejuſque ſequax in factione Reginæ matris & Principum, quo lepido reſponſo Regis iram eluſit, improperantis beneficia à patre Henrico accepta, & ingratitudinis notam, 288. *primæ gratiæ aulicus apud Henricum* I V. *& ſumme potens, qua de cauſſa*, ibid. *ſagaci & vafro ingenio, & facetiis etiam inter ſeria aſſueto*, ibid. *Vaſco, & Vaſconum lingua uti ſolito, qua & Regi Henrico lingua vernacula*, ibid. *alarios in expeditionem Monhurtii in Aquitania legit*, 512. *Blainvillio ſuffectus in præfectura Lectorenſi*, 520. *abdicata legatione Aquitaniæ in favorem Theminii Mareſcalli cum acceſſione quinquaginta millium aureorum, regis donum*, 519, 520. *ejuſdem exceſſus, & elogia.* 669

Rupelaurus caſtrametator in metatione Mommorancii ad Monſpelium, cæſus ad metationem regiam, 566. *quo modo*, ibid. *malo omine moratus in Gallia, cum antea Venetis militaret*, ibid. *ejus fortuna apud exteros*, ibid. *Zameto ſubſtitutus in munere caſtrametatoris.* ibid.

Rupella deſcribitur qualis erat cum obſeſſa eſt, 767. *& terreſtris circumvallatio cum repagulo ingenti, in mari conſtructo.* 767, 768

Rupella ex delirio Bukingami perdita. 745

Rupellanæ obſidionis præludium, 764. *quare Anglis vocatis in ſubſidium, non ſe dedidit*, 764, 765. *de ejus expugnatione, aperta vi, aut patientia, & cunctatione, variæ in conſilio Regis ſententiæ, & utrinque argumenta*, ibid. *prævaluit in cunctationem Cardinalis Richelii ſententia*, 766. *ejus deditio, cum inſcriptionibus in eam rem*, 779, 780. *verba Oratoris Rupellani ad Regem.* ibid.

Rupella fruſtra obſeſſa à Duce Andium, ſub Carolo I X. 310

Rupellani, expeditione navali Pictonum oram maritimam vaſtant, Eccleſias diripiunt, & Catholicos crudeliter trucidant, 422. *Lucionenſibus redimendæ agrorum ſuorum vaſtationi mille modios frumenti imperant*, ibid. *& propugnaculum in continenti excitant*, ibid. *à quibus repreſſi.* ibid.

Rupellani fanum Engeriaci muniunt annona & milite. 389

Rupellani interdicti omni commercio cum circumvicinis, terra, marique per copias regias, 413. *vaſtatio agrorum quare eis non valde incommoda*, 450. *demolitioni arcis Ludovicææ apud Regem, inſiſtunt*, 585. *cum Subiſio rebellant*, 626. *victi à Mommorancio prælio navali*, 636. *quo modo totale exitium evaſerint, prælio navali Guiſii contra ipſos initio*, 575. *qua jactura.* ibid.

Rupellani inedia & fame in ſeditionem prorumpunt, verba Paſtoris & Guitonis ad populum reſtinguendæ ſeditioni, & quæ hinc ſequuta accurato memorantur, 774, 775. *eorumdem molendina ab Eſpernonio expu-*

expugnata, & cremata, 448. *qua contumacia, & patientia famem toleraverint, quanta vix credi poſſit,* 774, 775, 776. *parando ſibi eſcam ex coriis, & ex pellibus animantium.* 777

Rupellanis Oratoribus famelicis inſtruitur oppipare menſa, & ut ſe ingurgitaverint cibo. 778

Rupellanorum fœdus cum Principibus confœderatis contra Regis nuptias. 94

Rupes, arx Nonæ contermina Hiſpanis, Lombardis, Neapolitanis & Helvetiis firmata contra Sabaudum, 174. *qui omnes arce abſiſtunt, & fuga dilabuntur, ad famam adventantium copiarum Galli, & Sabaudi,* ibid. *& deditionis Feliſani, & Nonæ.* ibid.

Rupifortium caſtellum adCarentonium amnem, qua Oceanum ſubit, à Rupellanis interceptum & præſidio firmatum, ad famam capti Condæi, 131. *dein dirutum juſſu Regis.* ibid.

Rupifortii Condæi Principis familiaris in Marilhacum atrox injuria, Reginæ juſſu vindicata, renitente Condæo, cum totius rei geſtæ ſerie, 73. *ſolus ex omnibus Condæi amicis & ſequacibus Condæo fidus,* 130. *Chinoniam arcem quam procurabat Condæi nomine, dedere negat, ipſo inſcio,* ibid. *qua arte dein dedita & cui credita,* ibid.

Rupifortius Mirapicenſis, poſtulatus commercii cum Sectariis rebellibus, quo modo capitale judicium evaſerit. 533

Rupifulcaudius, Pictonum præfectura dejecto Rohanæo, donatus, 524. *ad Ream inſulam pugnat acriter, & Subiſium vincit,* 638. *multum illi ea expeditione debuiſſe Regem memoratur.* 639

Rupifulcaudius Cardinalis doctrinam Conſtantienſis Concilii in tyrannicidas, in Comitiis generalibus Galliæ tanquam de fide adſtruit, 62. *prævalet Epiſcopo Pariſienſi in celebratione matrimonii Caroli Regis Angli cum Henriceta Franciæ,* 621. *ampla deſcriptio apparatus & pompæ, qua celebratum fuit hoc matrimonium Lutetiæ in Eccleſia metropoli coram Rege, Domino Gaſtone ejus fratre, cæteriſque utriuſque ſexus principibus, & Legatis pro Rege Angliæ, Duce Caprufio Angli Regis vices ibi gerente.* 622

S.

Sabaudiæ Dux, Imperii Vicarius, 64. *renovat fœdus cum Ludovico* XIII. 11. *qua de cauſſa bellum movit Ferdinando recens in Ducem Mantuanum poſt mortem Franciſci* II. *Ducis inaugurato,* 34. *in controverſia Monferrati, quare à Principibus Italis derelictus,* 37. *cogitur arma ponere, & paci ſubſcribere, intercedentibus Gallo, Hiſpano, & Imperatore,* ibid. *ejus rationes variæ, pro aſſerendo ſibi Marchionatu Montisferrati,* 37, 38. *quare minus gratus Bohemis in Regem,* 243. *bellum Genuenſibus movet, junctis cum Gallo copiis,* 647, 648. *fœdus Monçonium ægre fert, ſe inconſulto à legato Franciæ Fargio pactum.* 669

Sacerdotis Catholici, ſeptuagenarii, in defenſione caſtri Engeauſii mirabilis, & ſupra fidem virtus & conſtantia, 454. V. Presbyter, *lit.*P.

Sacramenti formula ab Engeriacis per Oratores in deditione urbis regi præſtiti, 406. *tam per municipes & milites conductitios, quam per nobiles.* ibid. & ſeq.

Sacramentum Regis de pellendis, è Gallia hæreticis, male à Sectariis acceptum, 117. *ut eorum querelis ſuper hoc proſpectum.* ibid.

Sacrocæſarea, urbs Bituriges inter & *Aure-*

Aurelianenſes ſita, 377. *unde ſic dicta*, ibid. *cui adjacet feudum antiquum Comitatus titulo inſigne*, ib. *à Condæo Principe poſtmodum comparatum à Comite Maranſio*, 378. & ſeq. *quo pacto, arte & dolo Condæi principis, & quibus legibus dedita*, 378, 379. *ejus munimenta poſtmodum ſolo æquata*, 379. *olim Sectæ armamentarium & aſylum trans Ligerim.* ibid.

Saleſius Navarræi caſtri in Benearnio præfectus, de deditione caſtri voluntaria, quomodo à Rege remuneratus. 333

Salicæ legi an locus ſit in Lotharingiæ Ducatu. 672, 673

Salignius Baro ad fanum Antonini cæſus. 539

Salmuria urbs Ligeri amni adpoſita, quo modo à Pleſſi-Mornæo Sectario Regi reddita. 379, 380

Salvaterranus Regis cubicularius, poſt detentionem Vindocinenſium fratrum & Chaleſii, aula faceſſere juſſus. 698

Saludius in Benearnium à Rege miſſus contra Forceum armatum, nihil monitionibus, nihil minis proficit ut arma ponat, 352. *redditis regis litteris, Eſpernonio autor eſt, ut contra Forcæum aperta vi agat.* ibid.

Samblancardus ſubſidii ad Manſum Aſilii ductor, & acerrimus urbis propugnator, 642. *in Anglorum deſcenſu ad Ream inſulam cæſus.* 730

Sambretus cohortis præfectus, cæſus ad eruptionem Sectariorum Monſpelienſium à parte propugnaculi Sandionyſiani. 562

Sanfloranus Sectarius cum ſua cohorte Manſum Sanctarum Puellarum intercipere dolo tentat, quo fine, 516. *deſperata re Caſtrum remeans cum ſuis, à Catholicis interficitur.* ibid.

Sangeranus ad Mareſcalli dignitatem evectus, 235. *procurationem belli ad viciniam Montalbani ſibi à Rege delatam ultro abdicat*, 522. *ſuccedunt muneri Dux Engoliſmenſis & Mareſcallus Theminius*, ibid. *quibus copiis, & ducibus.* ibid.

Sangerius in prælio Poncæſarienſi vulneratus, 299. *Toloſæ in cuſtodiam agitur, mox liberatur*, 707. *idem Barradæ fidus.* ibid.

Sanlucanus caſtrametator in obſidione Engeriaca, 396. *præſidiarios erumpentes retrudit*, ibid. *ad Ream inſulam acriter pugnat, & Subiſium vincit*, 638. *quæ victoria multum Regis rebus profuit.* 639

Sanpalaiſius cuſtodiæ caſtri Privatienſis à Momnorancio præfectus, 326. *oppidanos in obſequium cogere ſatagit*, ibid. *ſed fruſtra, propugnante Briſono.* ibid.

San-Pauleus Comes, factioni Principum in Regem, primum unitus, quam dein abdicat, & miſſo Oratore Regi fidem præſtat, 99. *Regem laute excipit, & auget copiis Burdigala ad Pictones properantem contra Principes confœderatos*, 107. *juſſu regis Gergobiam obſidet, quo ſucceſſu*, 375, 376. *à deditione caſtri, nobilitatem Sectariam circumvicinam in ſylva intercludit, & ad deditionem compellit, quibus conditionibus.* 376

Sanſurinus in præfectura Royani Lachenayo perduelli & captivo ſubſtitutus, 524. *Royani præfectus de deditione urbis cum Eſpernonio tractat*, 531. *regrediens in urbem ingreſſu prohibitus ab oppidanis, quare hoc.* ibid.

Santandræus, nobilis Delphinas è Mombrunea gente in ultima Privatii obſidione per regios, propugnator, 795. *obſtat deditioni contra oppidanos per editam ruinam conſternatos*, ibid. *male conſultus à Brunello in caſtra regia venit, ubi in vincla conjicitur.* ibid

San-

Santanianus ex fuga Radeſiani furens in pugnam ruit, vulneratur, & capitur, 299. *laudatus à Rege.* 301
Santarelli Ieſuitæ doctrina contra Reges, condemnatur, opiniones ejus Doctoris refutantur. 675 & 676
Santorſius Pujolio in præfectura Clairacenſi à Sectariis ſubſtitutus. 430, 433
Sardinia Regnum Rom. Sedi fidem debet. 64
Saviniacus Ainaſſæus Sectarius, ſicarius Boiſſapardaliani proditorie cæſi. 507
Sauvagius Clairacenſis Sectarius Regi fidus inter concives ſuos, 433. *initio bene à Montalbanenſibus exceptus,* 475. *dein habitus pro ſuſpecto, cur tam varie,* ibid. *obſervatur ab oppidanis,* 476, 482. *proditionis per litteras convictus à Montalbanenſibus in furcam agitur.* 482, 483
Saxonum Dux quo jure nixus in ſucceſſione Ducatuum Clivenſis, & Iuliacenſis. 14. *neutram partem ſequitur in bello Bohemico,* 244. V. Dux Saxonum, *ſupra lit.* D.
Scholarum multitudo nimia, pernicioſa Academiis, & Reipubl. cur. 198, 199
Schombergus Comes ad Lemovices legatus regius, provinciam Regi contra Eſpernonium confirmat, 225. *inter arma clarus, in ærarii ſacri adminiſtratione innocens, magna ab utroque laude,* 235. *in expeditione Monſpelienſi rei tormentariæ præfectus,* 566. *quæſtura dejectus quare.* 584. *ſubſtituto Viavillio.* ibid. *cum utriuſque comparatione,* ibid. *Bukingamum ab Inſula Rea expellit ingenti Anglorum ſtrage,* 742. *in poſtrema Privatii obſidione imperat.* 796
Scipio Ioüſa fugiens, Tarno fluvio abſorptus. 87
Sclarmondi exploratoris Sectarii ad Montalbanum intercepti, ad furcam judicio Capitalium præfecti damnati, ad fidem converſi, & voto ad Deiparam Virginem nuncupati per miraculum ſuſpendio & morti exempti, hiſtoria. 489, 490, 491
Scotia Angliæ feudum. 64
Seauxius regi ab Epiſtolis, in caſtris regiis apud Montalbanum morbo epidemico occumbit, 508. *illi turbato mortalitatis ordine ſuccedit in munere pater, qui ante eodem munere in gratiam filii deceſſerat.* ibid.
Secretarii Status munus, diutius, & merito continuatum in illuſtri Philippeauſiorum gente. 508
Sectarii qui & Calviniſtæ in Gallia, qua conditione Sectæ ſuæ Comitia generalia impetrant, 22. *quo convocata,* ibid. *quib. ex quoque ordine delegatis,* ibid. *quid ibi actum,* ibid. *cauſſam Sullii in Comitiis Salmurienſibus agentes, ſuum augmentum procurant,* 23, 24. *quare ſe fratrum nomine connotent,* 26. *eorum diſcordia in Comitiis Salmurienſibus detecta,* ibid. *mere politici, nec recti amantes,* 94. *exemplo probatum,* ib. *nihil auſi in tranſitu Eliſabethæ in Hiſpaniam Duce Guiſio, licet viribus pares,* 100. *& ſub Duce Rohanæo.* ibid. *detentioni Condæi Principis ſubſcribunt,* 124. *Reginæ parentis partes ſequi profeſſi contra Regem, favente ipſi initio fortuna,* 288. *Regina matre moderante, identidem ferocientes largitionibus immenſis mitigati,* 305. *adfuere Regi Henrico* IV. *non ut Regi, ſed ut Calviniſtæ,* 314. *quanta munificentia remuneratus eorum officia, vel potius obſequia debita,* ibid. *juſſi ſolvere Comitia Lodunenſia, pertinaces ſubſiſtunt,* 322. *perduelles, & majeſtatis rei renunciati diplomate regio.* ibid.
Sectarii Galliæ, bello noviſſimo in tres diver-

diverſas factiones diviſi, 349. *quænam illæ*, ibid. *hinc Sectæ caſus*, 350, 351. *& ex privatorum ſtudiis in rem ſuam*, 374. *& defectu Principis e ſanguine regio, à quo regerentur*, ibid. *exarmati in provinciis Biturigum, Aurelianenſium, Picardiæ, Normanniæ, & Campaniæ à Proregibus earum provinciarum de mandato Regis*, 380. *quamplures eorum profugi extra regnum, ad famam exarmatæ trans Ligerim ſectæ, & deditarum Regi urbium.* ibid.

Sectarii perduelles in Gallia unde, & quare primum dicti Papiliones, vernacula lingua. 432

Sectarii provinciæ Narbonenſis congregati aut ſubſidio inferendo oppidanis Privatienſibus, aut impetrandæ paci, 352. *quibus conditionibus pacem obtinent*, ibid. & ſeq.

Sectariorum litteræ ad Regem poſt Benearnii expeditionem, queis vulgabant juſtam per arma defenſionem ſuam, 338, 339. *& querelarum cauſſas*, ibid. *ad eas Eſdiguerii Sectarii reſponſum, Rege dedignante cum ſubditis agere*, ibid. *eorum induſtria in ſpargendis extra, & intra Galliam falſis & ſubdolis ſermonibus, de Rege, & ſtatu regni, augendæ in majus potentiæ ſuæ*, 348, 349. *inter eos diſcordiam ſerere docuit Væræus Procancellarius, ingenti Regis, regnique bono.* 349

Sectariorum, inferioris Septimaniæ impietas in Sancta, & crudelitas etiam in ſuos, regi fidos. 381

Sectariorum urbes rebelles quæ in fidem Regis à Mayenio receptæ, 449. *earum munimenta ſolo æquata.* ibid. & ſeq.

Sectariorum rebellium MontalbanoCaſtrum Albienſium remeantium clades, quomodo, & à quibus illata, 524, 525. *præfectorum nomina, qui vel cæſi, vel capti.* ibid.

Sectariorum rebellium agri vaſtati ad Rupellam ad Montalbanenſes, & ad Fuxenſes, 553. V. Calviniſtæ, *lit.* C.

Sedanum urbs, Ducis Bullionii ditio, Gallis, Luxemburgis, & Lotharingis contermina, 39. *maxime auctum ex transfugis Sectariis Pariſienſibus.* 381

Seditio Pariſienſis contra Sectarios ex morte Mayenii. 493

Seditio exorta inter milites regios & præſidiarios in deditione urbis Clairacenſis, 435. *unde & quomodo*, ib. *illius autores in furcam acti.* ibid.

Seditio excitata ad Cadurcos, quomodo ſedata à Theminio. 601

Sedium diſtinctio & ordo in conventibus publicis ut plurimum meri arbitrii eſt in Gallia, neque certo judicio conſtituta. 60

Sedium prærogativa in Parlamento Pariſienſi in ſolemnibus Regum, quibus debita, Cardinalibus, an Paribus Eccleſiaſticis, quæſtio anceps variis hinc inde rationibus, 54, 55, 56. *varie pro ratione temporum, & Regum arbitrio judicata.* 56

Sedium ordo ad aperturam cœtus Notabilium ſive illuſtrium Rhotomagi. 186

A. Seguierii in Parlamento Pariſienſi ſecundi Præſidis altercatio pro ſede, cum aliorum Parlamentorum protopræſidibus in cœtu Notabilium Rhotomagi, 182, 183. *qua ratione prævaluit*, 182. *ejuſdem mors, pietas, & elogia.* 616

P. Seguierius A. nepos, libellorum ſupplicum primum in Regia Magiſter, ibid. *legationibus clarus*, ibid. *dein Præſes in Parlamento Pariſienſi*, ib. *poſtremo poſt Aligrium Galliæ Cancellarius.* ibid.

Seguieriorum gens antiqua, & illuſtris in Septimania ſuperiori. 515

Seguiranus Ieſuita, Arnouſio ſubſtitutus,

tus, moderandæ regis conſcientiæ. 518
Senatores in Parlamentis licet rei, quare vulgo impuniti. 191
Senatores Catholici Caſtro ejecti ſeditione populari Sectariorum excitata, ubinam ſubſtiterint, 356. quo migrare juſſi à Rege, ibid. negata à Senatoribus Sectariis Caſtro abſceſſione, Toloſam remeant, quo comitatu. ibid.
Senatores Sectarii Caſtrenſes, quibus rationibus ſe urbe poſſe abſiſtere negant, neque ſeditioni populari poſſe obſiſtere, 354. Caſtro tandem abſiſtunt, huc illuc errabundi, nullibi tuti, docti ſuo periculo, nullum deferri purpuræ honorem, niſi ubi regis fulget autoritas. 356
Senatus Pariſienſis pronunciat Reginam matrem ab exceſſu Henrici IV. regni regentem, primum arcano & præcipitato placito, 4. dein publico & ſolenni, 5, 6. placiti tenor. 7
Senatus Cameræ Edictalis Neracenſis, intactus dimiſſus à Rohanæo. 412
Seneſſayus Baro præeſt nobilibus in Comitiis Galliæ generalib. ſub Ludovico XIII. convocatis, 59. delegatus offerendis Regi Comitiorum reſponſis, 76. intra ruinas cuniculi ad Royanum ſepultus interit. 531
Seneterræi fratres vulnerati in ultima Privatii obſidione. 796
Septimaniæ ſuperioris procuratio Vindocinenſi commiſſa, 543. quibuſcum copiis, & ſub quibus ducibus, & præfectis. ibid.
S. Sepulcri cuſtodia quinquaginta PP. Franciſcanis commiſſa. 208
Servini fiſci in Parlamento Lutetjano Patroni declamatio in edicta pecuniaria, à Rege, promovente Luynæo, propoſita, 278. quid inde evenerit, ibid. & ſeqq. ejuſdem mors memorabilis, qualis ſtrenui militis in acie, 669. viri illuſtris elogia. 670
Sibylla, quarta Guillelmi Ducis Clivenſis filia, nubit Marchioni Burgao, unde illi jus quæſitum in Ducatum. 14
Siciliæ regnum, feudum Sedis Apoſt. & Rom. Pont. ſecundum Baronium, 11. quod negant Hiſpani, ibid. quibus rationib. & argumentis. ibid.
Sigillo regio in Gallia nemo præficitur, alicujus Principis adminiſter. 561
Sigillum Sectæ à Comitiis Rupellanis uſurpatum, regiæ autoritatis ſymbolum, 341. quale illud, ibid. hoc munita & firmata omnia Comitiorum diplomata, ſive in munia bellica, ſive in alia. ibid.
Signa in prælio Poncæſarienſi capta, ſtemma Reginæ matris præferentia, ad eam remiſſa, 301. alia ad Reginam conjugem, monimenta victoriæ. ibid.
Sillerius Cancellarius. V. Brulardus, ſupr. lit. B.
Sitius Florentinus ex carmine ſatyrico in Luynæum ſcripto capite plexus, 200. placito arctioris Conſilii, judicio extraordinario, quid itu. ibid.
Sodelius Mommorancii domeſticus, proxeneta conventionum inter Cardinalem Richelium & Mommorancium pro munere Thalaſſiarchæ Gallici in Cardinalem transferendo, 717. viri genius quis. ibid.
Solymæ, & Syriæ regna, ſub fide Rom. Pontificis. 64
Sommeriarum urbs obſeſſa à Condæo, & Mommorancio, 549. deditur disjectis per tormenta bellica muris, ibid. dein à Rohanæo oppugnata, opem ferente obſeſſis Valancæo, & obſidium ſolvente, 629, 630. urbis & obſidionis deſcriptio. ibid.
Souvræus Eques Melitenſis è ruina propugnaculi Royanenſis cuniculo ſublati, vivus erutus. 531

Spinola à Belgio in Hiſpaniam proficiſcens per Galliam, Regia caſtra ad Rupellam in tranſitu viſitat, miraturque & indignatur tanto operi, 770, 771. *in Hiſpaniam redux Regi Catholico autor eſt, ut Rupellanis opem ferat.* ibid.

L. Stampeſius Epiſcopus Carnotenſis, reſpondet de mandato Cleri Gallicani in Comitiis generalibus Lutetiæ congregati, libellis anonymis contra Regem Chriſtianiſſimum vulgatis, eorumque doctrinam refellit, 656. *cujus tamen cenſura à Clero reprobatur*, 656, 657. *ipſo tamen approbatam contendente*, 637. *cum tota rei geſtæ ſerie nunquam huc uſque vulgata*, ibid. *cum cenſura ejuſdem Stampeſii per capita relata.* ibid.

Stierſius ad Engeriacos Græca flamma depaſtus. 401

Stratagema bellicum Forcæi patris ad Toneinſium fatigandis regiis obſidentibus. 532

Stratagema militare præſidiariorum Villæborboniæ in ludicrum verſum. 501

Strumoſi ſolo tactu à Galliæ Regibus curantur, 19. *ejus curationis ceremoniæ, & ritus.* ibid.

Stuardus Scotus nobilis, quare in necem raptus Lutetiæ, 149. *& de M. Stuarda Regina Scotiæ nonnulla ſtrictim.* 620

Subditi Regum, Regibus ſuis primitus fidem debent, ita docti à natura, 297. *nec fides ulla contra Regem ſuum eoſ ligat*, ibid. *an ullo caſu poſſint exſolvi ſacramento fidei erga Reges ſuos*, 65. *quid de Gallis.* ibid. & ſeqq.

Subiſius Rohanæum fratrem ad ſocietatem belli cum Condæo Principe contra Regem impellit, 99. *ipſi armorum imperium in obſidione Engeriaca à Rupellanis delatum, Rohanæo ad majora deſtinato*, 389. *urbem armata manu ingreditur*, ibid. *ab Altifontano erga Fecialem excuſatus de inurbanitate*, 399. *quid Fecialı regio reſponderit*, ibid. & ſeq. *ejus ad Luynæum litteræ pendente obſidione Engeriaca, qua mente ſcriptæ*, 404. *in deditione Engerica provolutus in genua, & poſito enſe veniam petit*, 406. *quo reſponſo dimiſſus à Rege.* ibid.

Subiſii in inſulas Reæ inſultus, 528. *quibus viribus*, ibid. *inde dejectus à Rege comitantibus Condæo & Sueſſione Principibus, aliiſque primoribus viris quo ordine*, 529, 530. *in fugam rapitur non auſus prælium*, ibid. *obvius alariis Rupiſulcaudi funditur, debitor vitæ vel libertatis equo velociſſimo*, 530. *ementito habitu latet in vicinia Rupellæ, popularem indignationem declinans*, ibid. & ſeq. *publice ludibrio habitus, & decantatus ob turpem ad inſulas Reæ fugam*, ibid. *denuo Ream inſulam invadit, & Rupellanos litteris ad eos ſcriptis ad bellum excitat*, 625. *Blaveti portum in Britannia improviſus intercipit, unde mox pulſus, à quibus*, ibid. *abductis ſex navibus, quæ in portu*, ibid. *bellum Burdigalenſibus infert, facto deſcenſu ad Medullorum plagam*, 625, 626. *unde à Toyraſſio ejectus.* ibid.

Subſidia ſub fidem obſidionis Montalbanenſis à Mommorancio, & aliis illata, quare inutilia. 507

Subſidia varia, in obſidionem Monſpelienſem Regi illata, à quibus & unde. 567

Subſidio Montalbanum inferendo triplex via Rohanæo, 496. *difficilior prælecta, quia occultior*, ibid. *quænam illa*, ibid. *quibus copiis conſtabat, ſub quibus ducibus, quo ordine, & quo itinere deductum*, 197. *ejus eventus.* 197, 198

Sub-

Subſidium Germanorum à Duce Aluino, in obſidionem Monſpelienſem Regi procuratum, 548. *cum tormentis bellicis ſecundo Rhodano in Septimaniam inferiorem invectis.* ibid.

Suburbia tria ab ipſis Sectariis ad fanum Engeriaci ſuccenſa. 389, 390

Sueciæ regnum Apoſtolicæ Sedi ſubjectum. 64

Suellio primus Conſul Monſpelienſis Catholicus, dux Nobilium ſubſidiariorum pro Marcilhaco, Sommieras contra Rohanæum propugnante. 631

Sueſſio Princeps aulâ abſens, quo tempore occidit Henricus IV. 4. *monetur de morte, & cooptatione Ludovici* XIII. ibid. *Normanniæ prorex*, 25. *ejuſdem in arce Blandina mors*, 30. *cum paulo ante aula abſtitiſſet, quorſum*, ibid. *ejus virtutes, & vitia*, ibid. *quot liberos ſuperſtites reliquerit.* ibid.

Sueſſio Princeps, filius, ad Alnixios Eſpernonio ſuffectus, 531. *Vitrio adjuncto*, ibid. *quibus copiis & ſub quibus ducibus contra Rupellanos miſſus à Rege.* 553

Sueſſionenſis Comitiſſa vidua, naſcentes Mayenii erga ſe amores licet averſata, quare diſſimulat. 39

Sueſſionum obſidio contra Mayenium per inſperatam in Regia Ancræi cædem ſoluta, mirabili obſidentium & obſeſſorum conſenſione. 156

Suffreinius Paſtor Monſpelienſis, ſeditioſus vir & ſceleſtus, autor necis Præſidis Croſii per Catharinotas patratæ, 381, 382. *fuga dilabitur.* ibid.

Suillii Caſtri ad Ligerim expugnatio, obſidentibus Condæo, & Sanpaulæo principibus, propugnante uxore Suillii Ducis, cum filio Orvallo, 423. 424. *deditum quibus legibus, ſubſcribentibus ambobus Principibus, quo jure.* 425. & ſeq.

Sullius abſiſtit ærarii & Baſtillææ arcis præfectura ſtatim poſt mortem Henrici IV. 11. *ſponte, an vi, incertum*, ibid. *ejus laus in adminiſtratione Quæſturæ.* ibid.

Sullius Dux ad Comitia Sectæ Salmuriam delegatus, 22. *cujus colore & prætextu plura à Rege per Comitia flagitata*, ibid. *extortis etiam ad id à Sullio ad Reginam litteris*, ibid. & ſeq. *in quibus officia ſua erga Regem & coronam Galliæ olim præſtita in adminiſtrando ærario fuſe commemorat, accepti & expenſi rationes reddit*, 22, 23. *ſed fruſtra*, ibid. *niſi quod pecunia remuneratus, cum aliud ſecta quæreret*, ibid. *ſicque aula & officiis abſtinet*, 24. *inviſus Reginæ, aulæ primoribus, & populo*, ibid. *ſed variis de cauſſis*, ibid. *quare Condæo exoſus*, 25. *ejus familia quomodo in factiones diviſa, ex politico invento.* 423

Sullius vir perſpicaci & ſublimi ingenio ad principatum inclinaſſe dictus, quo pacto. 463

Sullii verſipelle ingenium, & tergiverſatio erga Regem, quo minus ſtaret promiſſis, 535. *colludit cum* Orvallo *filio & Marchione Forcæo, & multa comminiſcitur decipiendo Regi, ſed fruſtra*, ibid. *coactus tandem caſtra quæ in Cadurcis habebat fortiſſima Regi tradere*, 537. *& factionem abdicare*, ibid. *quare à Cadurcis trans Ligerim ſe recipiens Molinis à Bojis retentus à Comite Carluſio.* 538

Sultanus Muſtapha imperium Turcarum uſurpat in necem Oſmanis nepotis cujus tutorem agebat, 202. *ejus crudelitas in ſuos, & exteros, probos & improbos*, ibid. *violata etiam fide publica in legatis Regis Galli & Britanni*, 203. *cujus crudelitatis & immanis ſceleris pœnas poſtmodum luit, quomodo.* ibid.

Surdiſius Cardinalis, *Archiepiſcopus Burdigalenſis cur ſacrum nuptiale Regis cum Anna Auſtriaca, non celebraverit in ſua diœceſi*, 103. *ejus immane facinus carcere effracto, vindicando in libertatem reo capitis damnato,& quæ hinc ſequuta*, 103, 104. *abſolutus regio reſcripto.* ibid.

Surgerium ad Rupellanos Montandri feudum à Rupellanis ab Eſpernonio vindicatum, & juſſu regis Domino feudi reſtitutum. 131

Suſa urbs Sabaudis & Pedemontanis contermina, 788. *ejus ſitus & deſcriptio*, ibid. *quibus copiis circum & intra à Sabaudo contra Regem in Italiam progredientem firmata*, ibid. & ſeq. *quibus contra viribus & ſub quibus ducibus & quo militum ordine à Rege oppugnata, & expugnata*, 473. *ejus expugnatio quare Regi omnino neceſſaria*, 789. *quibus conditionibus tandem Regi dedita*, 789, 790. *Crequio credita à Rege.* 791

Symmachus Papa Anaſtaſio Imperatori in Eutychis hæreſim relapſo acriter reſtitit. 66

Synodus Sectariorum provincialis Æmilianum convocata,quo programmate, 335, 336. *quid in ea concluſum*, 336. *item in Synodo Cebennarum Aleſium convocata.* 337

T.

*Taillaburgi ſuburbii ad Engeriacos deſcriptio,& expugnatio.*392,393

Tarautus electus à Rege Seneſcallus Monſpelienſis, quem illi Gubernatorem vocant, cæſus in oppugnatione hemicycli in obſidione Monſpelii, 565. *ejus indoles & fortuna.* ibid

Tartaſium Mayenio pro rege deditum. 420

Tenantius præſidii Montalbanenſis præfectus, iterata eruptione cæſus. 476

Termeſius Caſtrametator in obſidione Clairacenſi, 428. *explorat urbis munimenta cum Zameto*, ibid. *cæſus in expugnatione clauſtrorum extra urbem*, 431. *viſitatus à Rege, pendente morbo, ejus mores.* ibid.

Thalaſſiarchæ Gallici munus à Mommorancio in Cardinalem Richelium tranſlatum,mutato tantum nomine. 717

Theminius Pater detentioni Condæi Principis deputatus à Rege, & Regina, 123, 124. *bina ſobole in opere tam arduo ſociatus*, 123. *in remunerationem poſtmodum Mareſcalli dignitate donatus.* 128

Theminius in præfectura Benearnii, Forcæo patri fugitivo ſuffectus. 353

Theminius Mareſcallus poſt cædem Mayenii obſidioni Villæ-Borboniæ deputatus. 494

Theminius Mareſcallus Aquitaniæ legatus pro Rege. 519

Theminius commotam in Cadurcis à vulgo ſeditionem reſtinguit, centumque alariis, duodecim ruſticorum millia in fugam agit, 601. *ejuſdem in Caſtrenſes expeditio*, 628. *& expugnatio ſancti Pauli & Miatæ deditio*, ibid. *pugna ejuſdem cum Rohanæo ad Petramſecatam*, 631, 632. *Fuxenſem expeditionem procurat Carmanio Comite caſtrametatore.* 640

Theminius Marchio in oppugnatione hemicycli ad Villam-Borboniam Montalbani cæſus. 485

Theminius Marchio poſt cæſum in duello Marchionem Richelium Reginæ matris partes abdicat,& ad Regem tranſit. 235

Theobonus Boiſſapardaliani gener, & ab eo in partes Regis vocatus, 426. *fidem violat.* ibid.

Theophilus poëta placito Parlamenti Pariſienſis regno exactus, 212. *in exſilio paulo poſt morbo extinctus*,ib.

unde oriundus, qua fortuna, ingenio, & indole. ibid.
Thoarſium, feudum Tremolliæ genti hereditarium, 380. *armis & milite inſtructum*, ibid. *Tremollio ipſi feudi Domino permiſſum cum arcis cuſtodia, abdicata nempe Sectæ cauſſa.* ibid.
Thuani Præſidis in Parlamento Lutetiano mors, & elogia. 191
Tilladeti cohortis prætoriæ præfecti veterani militis mors ex morbo epidemico, in exercitu regio graſſante ad Monſpelium. 552
Tingrius Princeps Luxemburgus comitatur Acullonium Ducem in Hiſpaniam legatum confirmando matrimonio, 29. *ultimus è gente Luxemburga Summorum Pontificum & Imperatorum ſeminario, Ambaſiæ moritur*, 116. *ejus indoles, & ſoboles ſuperſtes.* ibid.
Togati viri in Gallia Nobilium Ordine cenſiti, 184. *probatur rationibus & exemplis.* ibid.
Toiraſſius Arnaldo ſubſtituitur, in procuratione Ludovicææ arcis ad Rupellam, 591. *Burdigalenſibus præſto eſt, Subiſiumque fugat*, 628. *pugna terreſtri Subiſium vincit, factoque in Ream inſulam deſcenſu occupat Martinianam arcem*, 633, 634, 635. *accurata ejus pugnæ deſcriptio.* 637
Toiraſſii ad Bukingamum litteræ, 733. *tres milites nandi peritos per altam noctem ad Engolſmenſem mittit, quorum primus ab hoſte captus eſt, alter undis abſorptus: enatavit tertius.* 734
Toiraſſius laudatur ex Martini arce ſervata, ſuccenſetur hiſtorico, in deterius de Toyraſſio ſcribenti, 743. *& reſpondetur*, ibid. *excipitur ingenti omnium plauſu Toyraſſius*, 744. *& auram popularem prudens fugit.* ibid.
Toiraſſius Dux exercitus regii in Italiam ad ſubſidium Caſalis properantis. 787
Toiraſſio procuratio Caſalis, ſoluta Cordubenſis obſidione, commendata. 791
Toloſa commendabilis ex multis & variis capitibus, 457. *urbs primaria Galliarum poſt Lutetiam*, 191. & 458. *quam ſanctitate ſuperat, vel ipſi Romæ compar*, ibid. *Palladia veteribus dicta*, ibid. *ludi florales quotannis in ea inſtituti in gratiam poetarum.* ibid.
Toloſa promptuarium belli pro obſidione Montalbanenſi, 767. *& aliis expeditionibus in Septimania ſuperiori, & Aquitania.* 457
Toloſa, Theminio bellum in Septimania ſuperiori gerenti, omnia in bellum neceſſaria ſubminiſtrat per ingentes ſumptus, unde urbs obærata, 628. *& Principi Condæo*, 751. *in qua ipſemet Condæus ſolenniter & ſplendide exceptus*, 20. *in expeditionem Fuxenſem arma & commeatum procurat, tormenta item bellica.* 639
Toloſa quare, & unde adeo obnoxia epidemico malo, 791. *quo valde afflicta circa annum* 1629. ibid.
Toloſanæ diœceſis cohors præfecto Cornuſſono in obſidionem Montalbanam parata, turpiter dilapſa ubi in conſpectum hoſtium venit. 462
Toneinſium interceptum à Forcæo, contra Vauguionum feudi ex parte Dominum, 527. *receptum ab Ellebovio & Theminio aperta vi.* ibid.
prælium nocturnum ad Toneinſium, 531, 532. *funeſto plane exitu regiis, niſi Forcæus cum ſuis panico terrore fuiſſet correptus.* ibid.
Toneinſium ſuperius, Forcæi feudum, obſeſſum ab Ellebovio, propugnante Mompouliano Forcæi filio, 528. *obſidionis formula*, ibid. *quibus copiis & ſub quibus ducibus*, ibid. *quibus*

bus conditionibus tandem deditum. 533
fœminarum apud Toneinſium immanis & horrenda crudelitas in Regios, 527. *brevi vindicata ab Ellebovio.* ibid.

Torignius Comes incuſtodite Vicelegatum Avenionenſem è caſtris regiis apud Monſpelium Avenionem remeantem ſtipans, à Nemauſenſibus Sectariis cum Vicelegato captus. 561

Tranſlatio Electoratus, & Palatinatus ſuperioris à Comite Palatino, in Maximilianum Ducem Bavarum, jurene facta. 257

Trapeſius Archiepiſcopus Auxitanus Cleri cauſſam conſtanter & intrepide agit contra Parlamentum Lutetianum, 662, 663. *contra ipſum ſævit idem Senatus, placito memorabili.* 663

Tremollius Dux inter Sectarios præcipuus factioni rebellium & armorum imperio ſibi in Engoliſmenſes & Santones ex decreto Comitiorum Rupellanorum delato renunciat, 351, 352, 380, 397. *Thoarſii arcem ſuam, ſub fide Regi præſtita retinet.* 380

Tremollius Dux in obſidio Engeriaco renovat Regi fidei ſacramentum, quibus verbis, 397. *quid ei à Rege reſponſum.* 398

Trexellius Marchio Romam à Regina Regente miſſus, ſpem in tranſitu Ferdinando Duci Mant. facit de ſubſidio Gallico. 36

Trevirenſis Archiepiſcopus Gallum in ſubſidium vocat, 267. *urbem Gallico præſidio firmat, quod urbe intercepta ab Auſtriacis ad internecionem deletur*, ibid. *& ipſe in vincla conjectus huc illuc traducitur.* ibid.

Tronſonus poſt Vindocinenſium, & Chaleſii detentionem, quare aula exeſſe juſſus. 698

Turcarum Imp. ceteros Principes contemnens, quare ſolum ſuſpicit Gallum, 208. *quanta utilitas Orbi Chriſtiano ex fœdere Chriſtianiſſimi Regis cum Turca.* 208, 209

Turonicæ ſeditionis in Sectarios origo, progreſſus, unde, 356. *damna per eam illata, & privatim, & publice*, ibid. *reſtinguendæ, miſſus Malevillius, ſed fruſtra, prævalente populari audacia, & ipſe in fugam ementito habitu actus*, 357. *autores ſeditionis patibulo & flammis addicti*, 360, 361. V. Seditio, *lit.* S.

Tyrus urbs in mediterraneo mari Alexandro victori obſiſtere auſa, quo pacto ab eo expugnata, 766. *hinc typus obſidionis Rupellanæ qua mare Spectat.* ibid.

V.

V*Æræus apud Aquenſes in Provincia Protopræſes Brulardo Sillerio ſucceſſor in ſigillorum Galliæ procuratione*, 115. *ſumme probus, & eloquens, minus in politicis verſatus*, ibid. *ejus genius, quam diverſus à genio Sillerii prædeceſſoris*, ibid. & ſeq. *ejus virtus & conſtantia tentata per Epiſcopatus Lexovienſis donum*, ibid. *ſi abſit calumnia*, ibid. *de detentione Condæi Principis ſe excuſat*, 124. *hinc illi caſus & proſcriptio*, ibid. & 134. *ſigillorum procuratione amotus Ancræo operante*, ibid. *commendabilis ab integritate*, ibid. *nimis ſeverus & Stoïcus*, ibid. *quid Parlamenti Oratoribus reſponderit inquirentibus cauſſam amotionis ipſius*, 135. *reſtitutus dignitati poſt Ancræi necem*, 162. *inſtat erga Parlamentum Lutetianum approbationi, & inſinuationi edictorum ad parandam pecuniam*, 277, 278. *intercedunt Verdunus Protopræſes, & Servinus fiſci patronus, quibus rationibus*, 278. *imprudentiæ*

dentiæ damnatus ex præcipiti Toneinſium ingreſſu, 429, 430. ejuſdem obitus apud Toneinſium, ex peſtilenti febre, morbo militari, 436. ejus cadaver Burdigalam ſecundo Garumna invectum, 436, 437. & funus decretum de publico, ibid. dotes animi & corporis, 436. quid in eum invidi oblatrarint. ibid. ejus teſtamentum. 437, 438

Valancæi mors ex vulnere accepto ad oppugnationem hemicycli Villæborboniæ, 485. ingenti Mayenii dolore. ibid.

Valancæus poſt pacem, à Rege Monſpelienſi præfectura donatus. 574

Valancæi audax Monſpelii facinus, actio in cuſtodiam Rohanæo partium duce, quonam modo id factum, & quæ hinc ſequuta, 586, 587, 588. liber eſſe jubetur Rohanæus, 589. ex qua cauſſa. ibid.

Valancæus Sommieriis obſeſſis opem provide infert, nec minus proſpicit Monſpelienſi arci, quam ex officio procurabat. 630

Valancæus Baro cæſus in ultima Privatii obſidione. 795

Valancæus Eques Hieroſolymitanus, ſub Richelio in obſidione Rupellana procurat claſſem, 769. ad Sabaudum, à Rege progredi parato, delegatus, 787. ſimulationem & tergiverſationem Sabaudi, Regi aperit. ibid.

Valeta Archiepiſcopus Toloſanus Eſpernonii filius à Cardinalatu repulſam paſſus, 218. præpoſitis Marquemontio & Radeſiano, ibid. hinc Eſpernonio ira & dolor, ibid. Cardinalium poſtea Collegio adſcriptus. 530

Valeta Marchio, Eſpernonii filius, præfectus arcis Metenſis. 288

Valeta filius Eſpernonii Ducis, legionariorum Galliæ præfecturam vivente, & poſſidente patre ſpem ſecundam impetrat. 26

Valeta, miles ſtrenuus, in obſidione Manſi Aſyliani cæſus à Regiis. 641

Valiacus Bredæ à Butevillio cæſus, pugna ſingulari. 633

Vallis-viridis Comitis poſt victoriam Mommorancii navalem contra Rupellanos triſtis exitus, ex ſubmiſſo igne pulveris tormentarii promptuario. 637

Vallis Telinæ deſcriptio, & ſitus, 384. de ejus dominio controverſia inter Rhetos & Valtelinos, ibid. qui contendunt uſurpationem eſſe quicquid juris ſibi in ea Rheti arrogant. ibid.

Vallis Telinæ in Rhetos ſeditio, tractatus Madritius, occupatio Vallis facta ab Hiſpanis, ſequeſtrum, vindicata à Gallis injuria, & quæ hinc ſequuta. 591, 592, 593. & ſeq.

Vallum, urbs in Gallia Narbonenſi, obſeſſum à Mommorancio, 228. fortiter propugnatum ab oppidanis, ibid. tandem deditum, & commiſſum Reauxio cuſtodiæ Scotici præſidii præfecto. ibid.

Valouſium, arx in inferiori Septimania dedita Mommorancio, operante Caſtillonio. 328

Valtelini in Rhetos rebellant, 596. & eorum præſidium jugulant, ibid. quibus rationibus facinus ſuum tuentur. ibid. & ſeq.

Valtelinis exitioſum fœdus Madriti ictum mediante Baſſompetro Regis Chriſtianiſſimi extra ordinem legato, quare, 387, 388. contra ipſis perutile fœdus Monçonium, Rhetis, & Sabaudo Duci exitioſum, 666. ira Sabaudi ex eo fœdere. 668

Vardii & Marchionis Praſlinii monomachia, quo eventu. 694

Vatanus læſæ majeſtatis reus ex vi armata, capitur in proprio caſtro, & placito Senatus Pariſienſis capite plectitur, 20. bona fiſco addicta, agnatis permiſſa ex liberalitate Regis. ib.

Vau-

Vaugüyonus Toneinſii ex parte Dominus, dolo à Forcæo dejectus, ſpecie colloquii, & in vincla conjectus. 527

Veirerius Sectarius regi fidus, juſſu Regis cum Montalbanenſibus de deditione agit, 487. *quinam ad hoc colloquium delegati, ſed fruſtra.* ibid.

Veneris nævus, quare levior in regibus noxa. 9

Veneta Reſpublica ſoli Deo immediate ſubjacens, 63, 64. *renovat fœdus cum Ludovico* XIII. 11

Veneti pro Rege Chriſtianiſſimo in expeditione Genuenſi, reliqui Italiæ Principes contra ſtabant. 649

Venetos inter & Ferdinandum Archiducem Auſtriæ bellum pro limitibus. 131

Ventadurii mors, elogia, ampla hereditas, & progenies. 580

Vercellæ, Petro Toletano pro Hiſpano rege deditæ. 173

Verduni in confiniis Campaniæ arx prævalida à Ludovico Rege conſtruitur; indignatur Epiſcopus Verdunenſis ejus urbis principem ſe ferens, ſupremum Regis Galliæ in ea dominium multis probatur. 718, 719, 720

Veraunus Senatus Toloſani Princeps, Harlæo in Pariſienſi ſubſtitutus, minori gloria, cur hoc, 20. *à Senatu Pariſienſi ad Regem delegatus libellum monitorium Regi offert*, 80. *illius ſumma capita*, ibid. & ſeq. *quo reſponſo dimiſſus cum Collegis*, 82 *pro refutatione edictorum pecuniariorum, quæ Rex operante Luynæo, approbari & promulgari mandabat, itemque pro defenſione autoritatis Parlamentorum ad regem Oratio duplex, tum in Senatu, tum in aula*, 278, 279, 280. *ejuſdem mors, & elogia.* 719, 720

Vernetus Luynæi per ſororem frater, ſubſtitutus cuſtodiæ Condæi, amoto Perſano. 200

Verruca ab Hiſpano obſeſſa, à Gallo liberata, inſcriptiones poſt liberatam urbem. 650

Verrucæus Comes, militiæ Sabaudæ præfectus, Regi in tranſitu in Italiam nomine Ducis Sabaudi obſiſtit, 788. *vulneratus in expugnatione munimentorum extra Suſam.* 789

Veteravillius, ærarii Gallici ſummo jure præfectus, 618. *Schombergi Comitis in quæſtura ſucceſſor*, 584. *non in innocentia, & integritate*, ibid. *quantum differret moribus & indole à prædeceſſore ſuo*, ibid. & 618. *inſinuat Regi parſimoniæ ſtudium*, ibid. *privatis rebus plus incumbens quam publicis, ope Bellomercatoris ſoceri ſui*, ibid. *primum aula faceſſere juſſus, dein in vincla conjectus, violato poſtmodum carcere in Belgium profugus.* ibid.

Veuronus Marchio ad Caſalis obſidionem cæſus. 564

Vianæ urbis deſcriptio quo Theminus cum milite ſuo properat, præpediendæ Rohanæo viæ, quam à Cebennis Caſtrum moliebatur: pugna in declivi montis commiſſa. 631, & 632

Viavillius rei nummariæ in Gallia præfectus, 618. *idem Niverni vaſſallus utrum feloniam incurrere potuerit ex facto contra Mayeniam Niverni uxorem apud Rhemenſes patrato, necne, quæſtio in utramque partem agitata*, 137, 138. *Regem protectorem habet contra oppreſſionem Niverni.* 138

Vicelegatus Avenionenſis extra ordinem à ſummo Pontifice ad Regem delegatus, 561. *regrediens è caſtris regiis apud Monſpelium à Sectariis Nemauſenſibus contra jus gentium*

tium captus, & pecunia publica redemptus. ibid.
Vicii, Caletenſis Proregis mors ubi, & quando. 29
Vicinus ab Ambra centum alariis Senatores Catholicos Caſtro & Lautrico Toloſam migrantes firmat, & reducit. 356
Vicinus ab Ambra, cum nepote Vicecomite Montiſclari ſimul ad Toneinſium prælio nocturno cæſi. 532
Vicius defuncto Veræo Procancellario ſubſtitutus. 524
Vicius Procancellarius morbo populari abſumptus in obſidione Monſpelienſi, 561. *quis ei ſuffectus in munere Procancellarii,* ibid. *ejus indoles, & vitæ ſeries,* ibid. *Regibus Henrico* III. *&* IV. *contra unionem fidus,* ibid. *legatione Helvetica clarus.* ibid.
Victor Amedæus, Princeps Pedemontanus, delegatus Mantuam à patre Duce Sabaudiæ, poſt mortem Franciſci II. *quorſum, & quid ibi ab ipſo præſtitum,* 35. *quo reſponſo dimiſſus à Ferdinando Cardinale fratre defuncti* ibid.
Viganus Baro, Theminii nepos ad ſuburbii Portiani expugnationem cæſus. 150
Vigniolius Forcæos patrem, & filium, & Rohanæum minore alariorum comitatu Toneinſio remeantes prætervehi patitur. 411, 412
Vigniolius poſt cæſum Riparianum propugnationi Monaſterii ad Montalbanum præfectus. 501
Villabuſcanus Portiano caſtello pro Niverno præpoſitus, 149. *quod propugnat contra Guiſium.* ibid.
Villaclericanus torquem Ordinis S. Spiritus aureum ad Eſdiguerium poſt ejus converſionem ad fidem orthodoxam, juſſu regis defert, 545. *idem legatus in Angliam deferendis pro obſignatione ad Iacobum Regem & Carolum Walliæ Principem ſcriptis in nuptias legibus inter dictum Principem & Henricetam Franciæ,* 612. *indicit Aligrio Cancellario exſilium.* 686
Villandrius in obſidione Engeriaca, lethali glande trajectus occumbit. 400
Villanova in Vivarienſibus à Mommorancio ex occaſione obſeſſa, 325. *quibus conditionibus à Pilono dedita.* ibid.
Villanova Bergi Mommorantio dedita. 327
Villanovanus fortuito occumbit in pugna navali Mommorancii contra Subiſium. 637
Villanus Marchio alariis Sabaudi Ducis præfectus in expugnatione munimentorum extra Suſam ſauciatus. 789
Villaræus in pacem à Rege ad Condæum legatus. 108
Villaræus ab Ancræo dejectus, 113. *quis ei ſubſtitutus.* ibid. & 120
Villaræi viri magni nominis obitus, 192. *ejus encomia,* ibid. *ſub quatuor Regibus, Galliæ res procuravit, magis quam ſuas.* ibid.
Villarſius Marchio Mayenio frater uterinus ex incendio pulveris tormentarii in caſtris Villæ Borboniæ perit. 508
Vincentii II. *Mantuæ Ducis & Marchionis Montisferrati mors, quando,* 782. *ab ejus exceſſu de ſucceſſione controverſia, inter quos, & quo quiſque jure nixus,* ibid. & ſeqq.
Vincentii Gonzagæ Ducis Mantuani obitus, 31. *ejuſque viduæ eodem anno.* ibid.
Vindocinenſes doloſe capti. 690. & ſeqq.
Vindocinenſis fugam ex aula meditans parum caute in arce Lupara Lutetiæ detinetur, 39. *hinc elapſus in Britanniam fugit.* ibid.
Vindocinenſis Britanniam provinciam ipſe ſuam, quam procurabat ferro vaſtat, 45. *nec poſt pacem Blaveti arce abſiſtit,* 48. *niſi coactus à Rege,*

ge, 49. *interpellatus à Feciali regio quid reſponderit* , 107. *ſubſcribit deinde pactis.* ibid.

Vindocinenſis aula abſiſtit ad famam capti Condæi, & in Picardiam ſe recipit. 129

Vindocinenſis innocentiæ ſuæ fiducia gravem in ſe calumniam diluit, 170. *& calumniatorem in necem trudit.* ibid.

Vindocinenſis Briteſtam obſidet, 557. *inde revocatus à rege.* ibid.

Vindocinenſis magni Galliæ Prioris mors. 705, 706

Virtus bellica etiam in maxime ſtrenuis patitur interdum vices ſuas. 519

Vitæ extrema in ſilentio & tranquillitate tranſigenda, præcipue viro politico, quare. 145

Vitrius cuſtodiæ corporis in regia præfectus, ob cæſum Ancræum Mareſcalli officio donatus, 168. *cum jure ſuffragii in Senatu Lutetiano, quod jure ſingulari introductum*, ibid. *additus Principi Sueſſionenſi ad Alnixios patrando in Rupellanos bello.* 531

Vitrii patris in Britannia magna exceſſus. 29

Vnio Catholicorum contra Henricum III. *Regem ſpecie religionis, ubi, & à quibus primum excogitata.* 311, 312

Vnio Principum Euangelicorum Heidelbergæ in Germania jurata, quare, & in quem finem, 241. *eorum nomina*, ibid. *improbata ab Imperatore Matthia qui unitos objurgat, ut factionis autores.* ibid.

Vrbes Sectariis olim in Gallia titulo matrimonii & ſecuritatis conceſſæ, pace Monſpelienſi tranſeunt in poſeſſionem precariam. 573

Vrbini Dux, Sedis Apoſtolicæ feudatarius. 64

Vreyus Chaouſius ad Regem Gallum legatus ab Oſmane Turcarum Imperatore, 202. *legationis cauſſæ quæ.* ibid. & 203

Vrſinæ, Reginæ parentis neptis Mommorancii in Gallia Narbonenſi proregis conjugis Toloſam ingreſſus, quo apparatu, inſolito fœminis, 213. *& cujus ſuaſu.* ibid.

Vſercia urbs ad Lemovices prævalida, intercepta ab Eſpernonio, poſt liberatam Reginam parentem & commiſſa Brullio, qui inde dejicitur armata vi à Schombergo in Lemovicibus legato, hinc quies provinciæ. 226

Vticenſis Sectariorum in inferiori Septimania conventus ad adventum Anglorum in Ream inſulam, rogante Rohanæo coactus, 738. *ſociandis nempe inſimul viribus, & copiis, ſi Anglis fortuna belli faveret.* ibid.

Walliæ Princeps, filius natu major Iacobi Angliæ Regis, ſupra ætatem ferox, Gallis minax, extinctus morte naturali, an violenta, incertum. 31

Walliæ Princeps in Hiſpaniam properans, comite Bukingamo, Lutetiam in tranſitu incognitus divertit qua de cauſſa, 603. *Bayona ſolvens agnitus, ſed ſerius*, ibid. *magnifice exceptus in Hiſpania & quomodo, & quo ritu ſalutatus ab Hiſpano rege*, ibid. *nuptias Infantis Hiſpaniæ ambit, ad id diſpenſatio petita à Sede Apoſtolica*, ibid. *matrimonii leges, quænam*, ibid. & ſeq. & 606, 607. *prolato, non deſperato per mortem ſummi Pont. Gregorii* XV. *matrimonii fœdere in Angliam parat reditum Princeps*, 608. *qua ceremonia dimiſſus*, ibid. *ſeparationis monumentum inſigne poſitum ab Hiſpano, cum inſcriptione*, ibid. *mutat ſententiam Princeps redux in Angliam, autore Bukingamo*, 609. *diſſolutionis hujus fœderis prætextus ex reſtitutione Palatinatus*, ibid. *novum fœdus init cum Henri-*

Henricæa Galliæ, Ludovici XIII. *ſorore, operantibus Hollando & Carlillio legatis Angliæ, quibus conditionibus,* ibid. & ſeqq. *queis ſubſcriptum à Rege Iacobo Patre, & Principe, offerentibus Lomenio, & Villaclericano Regi Galliæ à ſecretis,* 612. *ſolennitas nuptiarum dein Lutetiæ perfecta paranympho pro Carolo Rege Angliæ, Duce Capruſio, & ſacris operante Cardinale Rupifulcaudio, qui Epiſcopo Pariſienſi intercedenti prævaluit, quo jure,* 621, 622. *quo ritu, ceremonia, & apparatu perfectæ hæ nuptiæ,* 622. *& nova nupta ad ſponſum in Angliam deducta.* ibid. & ſeq.

Vulgi inconſtantia maxima, probata in morte Ancræi & Galigayæ uxoris. 159, 160, 161

Wotonus Legatus in Galliam à Rege Britanniæ magnæ, nenovando fœderi cum Ludovico XIII. 11

Vxellius Marchio octo legionariorum millia pro Duce Niverno in Italiam fruſtra traducere tentat, 784. *ad Privatii obſidionem ultimam cæſus.* 759

Vxellodunum oppidum in Cadurcis, 536. *hodie Capdenacum, ſive Capdenaſium,* 537. *quare & unde.* ibid. & ſeq.

X.

Fr. *XAverii Societatis Ieſu canonizatio, & elogia.* 582

Ximenes Cardinalis regnum Caſtellæ adminiſtrat pro Carolo V. 261

Z.

ZAmetus cohortis Picardicæ præfectus in exercitu regio ad Pontem Cæſareum. 298

Zametus in obſidione Engeriaca caſtrametator, 403. *item in obſidione Clairacenſi,* 428, 432. *præmiſſus explorandis mumimentis cum Termeſio.* 428

Zametus fracto ex tormentaria pila crure ad Monſpelii obſidionem occumbit. 564

FINIS INDICIS.

401 1475203

B
31:

Digitized by Google